

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**ÇANAKKALE CEPHESİNDE ALMAN
BAHRİYELİLER**

**Yusuf Ziya ALTINTAŞ
2502120388**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ**

İSTANBUL - 2022

ÖZ

ÇANAKKALE CEPHESİNDE ALMAN BAHİRİYELİLER

YUSUF ZİYA ALTINTAŞ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olmasıyla Çanakkale Boğazı, İtilaf devletlerinin birincil hedefi olmuştur. Bunun ana sebebi başkent İstanbul'un ele geçirilmesi ve Osmanlı Devleti'nin bir an önce savaş dışı bırakılmasıydı. Bu sayede Alman İmparatorluğu önemli bir müttefikini, Osmanlı Devleti'ni kaybedecek, tarafsız Balkan devletleri İtilaf devletlerine katılacak ve Alman-Avusturya ittifakı Avrupa içinde kısıtılarak mağlup edilecekti. İtilaf devletlerinin bu hedefe ulaşmalarının önündeki en önemli engel Çanakkale Boğazı'nın geçilmesiydi. Osmanlı-Alman ittifakı ise Almanya'nın kendi tarafında savaşa dâhil olan Osmanlı Devleti'ni koruma altına almasını öngörmekteydi. Ayrıca Avrupa cephelerinde savaşın ilk aylarındaki olumsuz gidişat dolayısıyla Çanakkale Boğazı'nın savunulması Alman İmparatorluğu için de hayati bir mesele hâline gelmişti. Bu genel tabloya bakıldığında Almanya'nın, Çanakkale Boğazı'nın savunmasında etkin olması beklenen bir durumdur. Savaşın ilk yılı olması ve Balkanlar üzerinden iki müttefik arasındaki bağlantının sağlanamamış olması ise bu etkinliğin kısıtlı kalmasının başta gelen nedenidir. Bununla birlikte Alman ordu ve donanma mensupları, sayıca öne çıkmasalar da Çanakkale Boğazı'nın savunması için organize edilen askerî birimlerde, bilhassa komuta düzeyinde etkili konumlarda görev almışlardır. Ağırlıklı olarak Alman kaynaklarının kullanıldığı bu çalışmada öncelikle Alman İmparatorluğu açısından Osmanlı Devleti ile yapılan ittifakın gerekliliği ve Çanakkale Boğazı'nın önemi ortaya konulmuştur. Daha sonra Çanakkale Cephesindeki Alman etkinliği, Boğazın denizden saldırılara karşı savunulması için görevlendirilen Alman bahriyeliler merkeze alınarak incelenmiştir. Bir kısmı Boğaz savunmasında bir kısmı Osmanlı Donanmasında görev alan Alman bahriyelilerin, Boğaz savunmasına yönelik hazırlık sürecinden başlayarak Çanakkale deniz muharebelerindeki etkileri ve ayrıca kara muharebelerine katkıları savaşın bütünü içerisindeki müttefiklik ilişkisi bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı-Alman İttifakı, Çanakkale Cephesi, Alman Bahriyeliler, Gelibolu 1915.

ABSTRACT

GERMAN NAVAL OFFICERS ON THE DARDANELLES FRONT

YUSUF ZİYA ALTINTAŞ

The Dardanelles became the primary target of the Entente states when the Ottoman Empire involved in the First World War. The main reason for this was to capture the capital, Istanbul, and the exclusion of the Ottoman Empire from the war immediately. Thus, the German Empire would lose a major ally, the Ottoman Empire, the neutral Balkan states would join the Entente states, and the German-Austrian alliance would be defeated by trapping them inside Europe. The most important obstacle for the Entente states to achieve this goal was to cross the Dardanelles. On the other hand, the Ottoman-German alliance envisioned that Germany would protect the Ottoman Empire, which was involved in the war on its side. Moreover, the defence of the Dardanelles had become a vital issue for the German Empire due to the unfavourable course of events on the European fronts in the first months of the war. Considering this general picture, it is expected that Germany would be active in the defence of the Dardanelles. The fact that it was the first year of the war and the connection between the two allies through the Balkans could not be established is the main reason why this activity remained limited. Nevertheless, members of the German army and navy took effective positions in the military units organized for the defence of the Dardanelles, especially at the commanding level, although they did not stand out in numbers. In this study, in which predominantly German sources are used, the necessity of the alliance with the Ottoman Empire and the importance of the Dardanelles for the German Empire are presented in the first place. Then, German activity on the Dardanelles Front is examined by focusing on the German naval officers assigned to defend Dardanelles against attacks from the sea. The effects of the German naval officers, some of whom took part in the defence of the Dardanelles and some in the Ottoman Navy, on the Dardanelles naval war starting from the preparation process for the defence of the Dardanelles and their contributions to the land battles are examined in the context of the alliance relationship in the whole war.

Keywords: World War I, Ottoman-German Alliance, Dardanelles Front, German Naval Officers, Gallipoli 1915.

ÖNSÖZ

Avrupa’da bir kriz ayı olarak tarihe geçen 1914 yılı Temmuz ayının sonunda Umumi Harp patlak vermiştir. O günlerde Alman İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasındaki müzakerelerin ardından imzalanan gizli askerî ittifak antlaşması, Osmanlı Devleti’ni Almanya’nın yanında savaşa girmekle yükümlü kılıyordu. Bir süre ertelenmiş olsa da Osmanlı Devleti Almanya’nın baskısı neticesinde 1914 Ekim ayı sonunda savaşa fiilen dâhil olmuştu. İtilaf devletleri açısından Almanya’nın yanında savaşa dâhil olan Osmanlı Devleti’nin savaş dışı bırakılmasının en uygun yolu, deniz kuvvetleriyle Çanakkale Boğazı’nı aşıp İstanbul’a ulaşmalarından geçmekteydi. Ancak İtilaf devletleri, 1915 yılı boyunca önce denizden sonra kara çıkarmalarıyla süren teşebbüslerinde başarısız olmuş, elde edilen savunma başarısı Türk tarihine Çanakkale Zaferi olarak geçmiştir.

Doktora çalışmamızda Birinci Dünya Savaşı’nın (1914-1918) seyri açısından kritik öneme sahip Çanakkale Cephesindeki Alman etkisini, cephede görev alan Alman bahriyelileri merkeze alarak incelenmeye çalıştık. Ayrıca özellikle savaş sonrasında Osmanlı ve Alman tarih yazımı ile resmi söyleminde ortaya çıkan Çanakkale Zaferi’nin paylaşılması tartışmalarına da ışık tutmaya gayret ettik. Dolayısıyla tezimiz Osmanlı Devleti’nin müttefiki ve harbin baş aktörü Almanya’nın bu başarıdaki rolü ile Çanakkale Cephesindeki Alman bahriyelilerin etkisine dair birinci derecede Alman kaynaklarının incelendiği bir araştırmanın ürünüdür.

Alman İmparatorluğu açısından Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesiyle İtilaf devletlerine karşı açacağı taarruz cephelerinin önemi büyüktü. İstanbul’u hedefleyen Çanakkale Cephesi ise bir savunma cephesi olup aslında diğer bütün taarruz cephelerini hükümsüz kılacak kritik bir öneme sahipti. Bu sebeple Almanya, ittifak ve müttefiklik ilişkisi çerçevesinde Osmanlı Devleti’nin savaşın henüz başlarında safdışı kalmasını istemediğinden Çanakkale savunmasında etkin bir rol üstlenmiştir. Gerek cephenin açılması öncesindeki savunma hazırlıkları, gerekse deniz ve kara muharebeleri boyunca müttefik iki devletin yoğun bir işbirliği içerisinde olduğunu görmek mümkündür.

Çalışmamızda öncelikle Osmanlı-Alman gizli askerî ittifakının imzalanması ve sonrasında Osmanlı Devleti’ni fiilen savaşın içine iten süreçteki Alman etkisi ele

alınmıştır. Ardından Çanakkale Boğazı'na yönelik tehdidin Almanya açısından ne anlama geldiği ve Almanya'nın bu tehdidi bertaraf edebilmek adına hangi ölçüde harekete geçebildiği sorgulanmıştır. Çalışmanın devamında Almaya'nın Çanakkale Cephesindeki varlığı Alman İmparatorluk Donanması mensubu Alman bahriyeliler merkeze alınarak iki ayrı bölümde incelenmiştir. Evvela Boğazların savunmasını tahkim etmek amacıyla 1914 yılı Ağustos ayı sonunda gelen Alman amiral ve bahriyelilerin Çanakkale Cephesi açılana kadar hazırlık süreci, 1915 Şubat ve Mart aylarında deniz saldırılarının olduğu dönem ve sonrasında kara muharebelerindeki etkinliği ortaya konulmuştur. Daha sonra ise Osmanlı Donanmasının başına getirilen Alman Amirali ve bahriyeli subayların Osmanlı gemilerinde görevlendirmeleriyle donanmanın ve Alman denizaltıların Çanakkale Cephesine katkıları incelenmiştir.

Uzun ve meşakkatli bir sürecin ardından ortaya çıkan bu tez çalışmasına burada hepsinin adını sayamayacağım kadar fazla kişinin katkısı oldu. Öncelikle bu tezin şekillenmesinden son halini almasına değin her zaman destekçim olan, moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmamı sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Ali Fuat Örenç'e müteşekkirim. Ardından tez jürisinde yer alan hocalarım Prof. Dr. Mahir Aydın, Prof. Dr. Fehmi Yılmaz, Prof. Dr. Ali Satan ve Prof. Dr. Tuncay Zorlu'ya katkılarından ötürü teşekkür ediyorum.

Tez çalışması sürecinde çeşitli vesilelerle desteklerini gördüğüm hocalarım Prof. Dr. Kemal Beydilli, Prof. Dr. Mustafa Gencer, Prof. Dr. Mustafa Çolak, Prof. Dr. Abdulhamit Kırmızı, Prof. Dr. Necmettin Alkan, Prof. Dr. Coşkun Çakır, Doç. Dr. Yunus Uğur, Doç. Dr. Talha Çiçek, Dr. Kadir Kon, Dr. Mehmet Ali Doğan; Lisansüstü çalışmalarımız boyunca sıklıkla istişare halinde olduğumuz Dr. Kadir Temiz, Dr. Feyzullah Yılmaz, Faruk Deniz, Serhat Aslaner, Mustafa Sacid Öztürk, Özgür Dikmen, Eyüp Süzgün, Ahmet Özer; Üniversitemiz tarih bölümünde doktora sürecini birlikte yaşadığımız ve benden önce tezlerini tamamlayan Dr. Mehmet Korkmaz, Dr. Necdet Öz, Dr. Onur Çapar, Dr. Rıdvan Kaşıkçı, Dr. Vedat Tüfekçi; Tez konusuyla ilgili bilgi ve belge alış verişinde bulunduğumuz, bu konuda çalışmama katkıda bulunanlardan Dr. Resul Alkan, Dr. Ömer Faruk Demirel, Dr. Aydın Süer, Dr. Ozan Tuna, Yeşen Dursun, İsmail Sabah ile adlarını sayamadığım katkısı olan herkese teşekkür ederim.

Ayrıca tez çalışmamın zorlu sürecini birlikte yaşadığımız başta eşim Şeyma ve çocuklarım Ahmet Eren ile Şebnem olmak üzere, annem, babam ve kardeşlerime desteklerinden ötürü teşekkürü borç bilirim.

Son olarak çalışma süresince istifade ettiğim arşiv, kütüphane ve kurumlardan; Alman askerî arşivi, dışişleri ve federal arşivleri, Osmanlı Arşivi, Deniz Tarihi Arşivi, ATASE, Türk Tarih Kurumu, İSAM, Orient Enstitüsü, Bilim ve Sanat Vakfı, Meridyen Derneği, 29 Mayıs Üniversitesi, Milli Kütüphane gibi kurumların arşiv ve kütüphane yetkililerine/çalışanlarına teşekkür ederim.

Yusuf Ziya Altıntaş
İstanbul, Kasım 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-ALMAN İTTİFAKI VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİRİŞ

1.1. Alman Askerî Heyeti Meselesi (1913-1914)	31
1.1.1. Askerî Heyet Talebi ve Heyetin Sahip Olacağı Yetkiler	33
1.1.2. Askerî Heyetin Neden Olduğu Devletlerarası Kriz	35
1.2. Savaşa Giriş Öncesi İttifak Arayışları ve Almanya ile Gizli İttifak Yapılması	38
1.2.1. Rus Tehdidinin İttifak Kurulmasına Etkisi	40
1.2.2. Almanya Açısından Osmanlı ile İttifakın Anlamı	43
1.2.3. Temmuz Krizi ve Osmanlı Gemilerine El Konulması.....	47
1.2.3.1. Temmuz Ayında Askerî Heyet Üzerinden Cephane Talepleri	48
1.2.3.2. Savaş Başlarken İttifak Tercihinin Yapılması	50
1.2.3.3. İngiltere'nin Sultan Osman ve Reşadiye Gemilerine El Koyması.....	51
1.2.4. Almanya ile İttifak Görüşmeleri, İmza Süreci ve Antlaşmanın İçeriği	53
1.2.4.1. İttifaka Dair Gizli Görüşmeler	53
1.2.4.2. Osmanlı-Alman Gizli İttifakının İmzalanması	55
1.2.4.3. İttifak Antlaşmasının İçeriği	56
1.2.5. Osmanlı-Alman Askerî İttifakına Tepkiler	58
1.2.5.1. Osmanlı Kabine Üyelerinin Farklı Tepkileri	58
1.2.5.2. Osmanlı İdarecilerinin Eşit Şartlarda İttifak Hassasiyeti.....	61
1.3. Goeben ve Breslau Adlı Alman Savaş Gemilerinin Osmanlı Donanmasına Katılması.....	63
1.3.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Alman Akdeniz Filosunun İstanbul Ziyareti.....	64
1.3.2. Savaşın Başlaması ve Alman Gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan Girişi.....	66
1.3.3. Savaşta “Tarafsız” Osmanlı Devleti'nin Alman Gemileri İçin Bulduğu Çözüm... 73	
1.3.3.1. Gemilerin Osmanlı Devleti Tarafından Satın Alındığının İlan Edilmesi.....	73

1.3.3.2. Alman Gemileri ile Mürettebatının Osmanlı Donanmasına Katılması.....	75
1.4. Seferberlik ve Savaşa Hazırlık Dönemi	79
1.4.1. Savaş Kabiliyetini Artırmak Üzere Almanya'dan Talepler ve Karşılaşılan Zorluklar	80
1.4.2. Gizli Müttefik Osmanlı'nın Tarafsız Görünme Çabaları.....	89
1.4.3. Batı Cephesinde Durum ve Almanya'nın Babıâli'ye Savaşa Gir Baskısı	93
1.4.3.1. Savaşın Gidişatı Nedeniyle Osmanlı Üzerinde Baskı Kurmaya Başlaması.....	95
1.4.3.2. Osmanlı'nın Savaşa Girmek İçin Gerekli Desteğin Gönderilmesi Talebi.....	97
1.4.3.3. Almanya'nın Müttefiki Osmanlı'ya Savaşa Girmesi Yönünde Baskısını Artırması	101
1.5. Karadeniz Operasyonu ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Fiilen Girişi	105
1.5.1. Donanmanın Karadeniz'de Talimleri ve Operasyonun Planlanması	109
1.5.2. Alman Amirali Komutasındaki Osmanlı Donanmasının Karadeniz Operasyonu	114
1.5.2.1. Operasyona Dair Osmanlı Kabine Üyelerinin Farklı Tepkileri	117
1.5.2.2. Osmanlı'nın Savaşa Girmemesi Mümkün müydü?	119
1.5.3. Sultanın Cihad İlanı ve İttifakın Meşrulaştırılması.....	123
1.5.4. Almanya'nın İslam ve Müttefiklik Propagandası	125
1.6. Çanakkale Savunması Açısından İttifakın Öne Çıkan Alman Birim ve Aktörleri.....	130
1.6.1. Almanya, Balkanlar ve Osmanlı Hattındaki Aktörler.....	131
1.6.2. İstanbul'da İttifak ve Çanakkale Açısından Etkili Diplomatik Aktörler	132

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANYA AÇISINDAN ÇANAKKALE SAVUNMASININ ÖNEMİ

2.1. Çanakkale Savaşı Öncesi Almanya'nın Boğazlara Yönelik Stratejik Yaklaşımları ...	136
2.2. Çanakkale Savunmasının Ana Komuta Merkezi İstanbul'daki Alman Etkisi	142
2.2.1. Alman Askerî Heyetinin Genişlemesi ve Karar Almada Etkinliğinin Artışı	143
2.2.2. Osmanlı Genel Karargâhında Alman Subayların Etkinlik Kazanmaları	148
2.2.3. Alman İttifakı ve Çanakkale Savunması Bağlamında Enver Paşa'nın Rolü	150
2.2.3.1. İttifakın Mimarı Enver Paşa'ya Almanların Bakışı	151
2.2.3.2. Alman Subaylarıyla Çanakkale'ye Ziyaretleri ve İttifaka Dair Değerlendirmeleri	153
2.3. Çanakkale Boğazı'na Yönelik İtilaf Tehdidinin Başlaması.....	159
2.4. Almanya'nın Çanakkale'nin Düşmesi Endişesi ve Balkanlar Üzerinden Lojistik Destek Çabaları.....	162
2.4.1. Çanakkale Savunmasındaki Cephane Eksiği Endişesi Karşısında Almanya	165
2.4.1.1. Çanakkale Boğazı'na Yönelik Şubat Ayındaki Saldırıyla Endişenin Artması	166

2.4.1.2. 18 Mart 1915 Zaferi Sonrasında Yeni Bir Saldırı Beklentisi.....	169
2.4.1.3. Çanakkale Kara Muharebeleri Döneminde Cephane İhtiyacı.....	170
2.4.2. Almanya'dan Çanakkale'ye Cephane Sevkiyatı İçin Güzergâh Çalışmaları.....	174
2.4.2.1. Sırbistan Yolunun Açılmasının Çanakkale'ye Destek Açısından Önemi.....	175
2.4.2.2. Alman Askerî, Diplomatik ve Ekonomik Çevrelerin Farklı Bakışları.....	177
2.4.2.3. Almanya'nın Diplomatik Yollarla Romanya'yı İkna Çabaları.....	180
2.4.2.4. Romanya Üzerinden Gayriresmî Yollardan Sevkiyat Denemeleri	188
2.4.2.5. Romanya Üzerinden Havayolu ile (Zeplin-Balon) Cephane Sevkiyatı Düşüncesi	192
2.4.2.6. Tuna Nehri Üzerinden Sevkiyat Teşebbüsleri	195
2.4.3. Çanakkale Cephesine Alman Mühimmatı Sevkinde Silah Firmalarının Etkisi ...	198
2.4.4. Almanya'dan Nakledilen Savaş Malzemesi ve Yaşanan Bazı Sorunlar	205
2.4.5. Alman Personelin Transferi ve Karşılaşılan Problemler.....	209
2.4.6. Tarafsız Bulgaristan'ın Alman İttifakına Katılması ve Değişen Şartlar	214
2.4.7. Sırbistan Üzerinden Berlin-İstanbul Sevkiyat Bağlantısının Kurulması	217
2.5. Osmanlı'da Cephane Üretimine Yönelik Çabalar ve Deniz Albay Pieper	224
2.5.1. Pieper'in Çanakkale Savunmasına Destek Çabaları	226
2.5.2. Çanakkale Cephesine Katkısı Hakkında Alman Subayların Değerlendirmeleri..	230
2.5.3. Cephane Üretim Çalışmalarının Genişlemesi ve Alman Yetkililerin Endişeleri	232
2.6. Çanakkale Savunmasında Alman Etkinliğinin İlk Adımları.....	235
2.6.1. Almanya'nın Çanakkale'deki Katkısına Resmî Alman Bakışı.....	237
2.6.2. İtilaf Devletlerinin Çanakkale'de Almanların Varlığına Bakışları	240
2.6.3. Çanakkale Boğazı'nın Savunulmasında Alman Bahriyelilerin Rolüne Girizgâh	241

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇANAKKALE BOĞAZ SAVUNMASINDA AMİRAL USEDOM KOMUTASINDA ALMAN BAHRİYELİLERİN FAALİYETLERİ

3.1. Alman İmparatorluk Donanması Türkiye Özel Kumandanlığının Oluşturulması	244
3.1.1. Osmanlı'da Görev Alacak Alman Personelin Belirlenmesi ve Planlamaların Yapılması.....	246
3.1.2. Alman Personelin İstanbul'a Yolculuğu	248
3.1.3. İstanbul'a Gelen Alman Personelin Boğazlarda Görevlendirilmeleri	251
3.2. Seferberlik Sonrası Hazırlık Sürecinde Çanakkale Boğazı Komutasında Alman Subaylar ve İlk Görev Alanları	254
3.2.1. Weber Paşa'nın Ağustos Ayında Çanakkale Boğazı'ndaki Müfettişliği	254

3.2.2. Alman Subaylarının Görev Almalarıyla Boğazlarda Ortak Komutanın Hedeflenmesi	257
3.2.3. Boğaz Savunmasında Emir Komuta İlişkisindeki Belirsizlik.....	259
3.3. Amiral Merten Komutasında Alman Bahriyeli Personelin Çanakkale Boğazı Savunma Hazırlıklarına Katılmaları	264
3.3.1. Alman Bahriyelilerin Çanakkale Tabyalarına Dağıtılmaları	267
3.3.2. Hamidiye Tabyasında Alman Subayı Wossidlo Komutasında Merkezi Eğitim Verilmesi.....	271
3.3.3. Alman Amirallerin İlk Değerlendirmeleri ve Boğaz Savunmasının Güçlendirilmesi.....	275
3.3.4. Denizde ve Kıyıdaki Savunma Hazırlıkları	281
3.3.5. Alman Subayların Mesudiye Zırhlısını Yüzer Batarya Olarak Kullanmak İstemeleri	285
3.3.6. Yarbay Wehrle komutasında Ağır Obüs Alayının Çanakkale Boğazında Görevlendirilmesi	288
3.4. İtilaf Filosunun Çanakkale Boğazı'na Yönelik Deniz Harekâtı.....	291
3.4.1. İtilaf Filosunun 19 Şubat 1915 Bombardımanı ve Orhaniye Bataryası Komutanı Hans Woermann'ın Ölümü.....	295
3.4.2. 25 Şubat 1915 Bombardımanı ve Mart Ayının İlk Yarısında Büyük Saldırı Hazırlığı	304
3.4.3. 18 Mart Zaferi Öncesi İstanbul ve Çanakkale'de Duruma Dair Alman Yetkililerin Değerlendirmeleri	309
3.4.3.1. İstanbul'daki Endişe ve Hükümetin Anadolu'ya Nakledilmesi Meselesi.....	314
3.4.3.2. Askerî ve Diplomatik Temsilcilerin Cepheyi Ziyaretleri ve İzlenimleri	317
3.5. Alman Gözüyle 18 Mart Savunması ve Kazanılan Büyük Zafer.....	321
3.5.1. Düşman Zırhlılarının Batırılışında Topçu ve Mayın Başarısı.....	326
3.5.2. Nusret Mayın Gemisinde Alman Uzmanlar.....	330
3.5.3. 18 Mart'a Anadolu Hamidiye Tabyasından Bakış ve Yaşanan Kayıplar	334
3.5.4. Anadolu Hamidiye Şehitliğinde Medfun Alman Denizcileri.....	338
3.5.5. 18 Mart Zaferi Sonrası Yaşanan Sevinç, Tebrik ve Taltifler	342
3.5.6. Çanakkale Boğazı'na Yeni Bir Saldırıdan Endişe Duyulması ve Tahkimat Çabaları	344
3.6. Deniz Muharebeleri Sonrasında Amiral Usedom'un Boğazlar Komutanlığı	350
3.6.1. Amiral Usedom'un 18 Mart Zaferi Sonrası Boğazlar Müdür-i Umumisi Olması	352
3.6.2. Deniz Muharebelerinin Ardından Boğaz Savunmasının Kara Muharebelerine Katkısı	355
3.6.3. Amiral Usedom'un 2 Eylül 1915 Tarihi İtibariyle Boğazlar Umum Kumandanı Olması	366
3.6.4. Amiral Usedom'un Tahliye Sonrası Değerlendirmeleri	371

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇANAKKALE CEPHESİNDE OSMANLI DONANMASININ SEVK VE İDARESİNDE ALMAN BAHRİYELİLER

4.1. Amiral Souchon'un Osmanlı Donanmasının Başına Getirilmesi ve Bahriyede Alman Etkisi	377
4.1.1. Alman Yetkililerin Osmanlı Donanmasının Durumuna ve Bahriyedeki İngiliz Etkisine Dair Değerlendirmeleri	381
4.1.2. Almanya'dan Bahriyeli Personel Talebi ve Donanmada İyileştirmeler	386
4.2. Osmanlı Donanmasının Çanakkale Cephesi Harekâtında Alman Bahriyeliler	392
4.2.1. 18 Mart Zaferi Öncesi Demirhisar Muhribinin Harekâtı ve Alman Yüzbaşı Fircks .	395
4.2.2. Muavenet-i Milliye'nin İngiliz Goliath Zırhlısını Batırması ve Alman Yüzbaşı Rudolf Firle	400
4.2.3. Barbaros ve Turgud Reis Zırhlılarının Endirekt Atışları ve Alman Subaylarının Etkisi	409
4.2.3.1. Çanakkale Deniz Muharebeleri Döneminde Endirekt Atış, Gözlem ve Haberleşme	411
4.2.3.2. Kara Muharebeleri Başladıktan Sonra Endirekt Atış Desteği	417
4.2.3.3. Gemilerin Beşinci Orduya Katkıları ve Barbaros'un Batırılması	420
4.3. Yavuz ve Midilli Zırhlıları ile Alman Mürettebatının Çanakkale Muharebelerine Katkıları	424
4.3.1. Yavuz'un Endirekt Atış İçin Çanakkale'ye Gönderilmesinden Vazgeçilerek Toplarının Yollanması	426
4.3.1.1. Yavuz'un Çanakkale'de Görev Almasından Vazgeçilmesinde Rus Saldırısı Endişesinin Etkisi	429
4.3.1.2. Çanakkale'de Erenköy İntepe Arasında Kurulan Yavuz Bataryası	430
4.3.1.3. Kumkale'de Usedom (Alman) Bataryasının Kurulması	432
4.3.2. Alman Akdeniz Filosu Makineli Tüfekli Çıkarma Birliğinin Çanakkale Kara Muharebelerinde Görev Alması	435
4.3.2.1. Alman Bahriyeli Çıkarma Birliğinin Mayıs ve Haziran Aylarında Seddülbahir Cephesindeki Faaliyetleri	438
4.3.2.1.1. Alman Bahriyeli Çıkarma Birliğinin Mayıs Ayı Muharebelerindeki Etkisi	440
4.3.2.1.2. Alman Bahriyeli Birliğinin Haziran Muharebelerindeki Etkisi ve İstanbul'a Geri Alınışı	445

4.3.2.2. Çıkarma Birliğinin Yeniden Teşkil Edilerek Ağustos Muharebelerinde Arıburnu ve Anafartalar'da Görev Alması	447
4.3.2.2.1. Ağustos Muharebeleri Sonrasında Alman Çıkarma Birliğinde Yeni Düzenlemeler	450
4.3.2.2.2. Birliğin Ekim Ayında İki Müfrezeye Ayrılması ve Tahliye Döneminde Güney Cephesine Gönderilmesi	453
4.3.2.2.3. Çıkarma Birliği İçin Tesis Edilen Kilyatepe Alman Ordugâhı ve Mezarlığı	458
4.4. Çanakkale Cephesinde Alman Denizaltıları ve U21'in Başarıları	462
4.4.1. Boğazların Güvenliği İçin Denizaltı İhtiyacı ve Almanya'dan Denizaltıların Gönderilmesi	465
4.4.2. Otto Hersing Komutasında U21 Denizaltısının Çanakkale Cephesine Katkısı ...	470
4.4.2.1. U21'in İngiliz Triumph ve Majestic Zırhlılarını Batırması	474
4.4.2.2. Yeni Hedef Arayışının Sonuçsuz Kalması ve U21'in İstanbul'a Gidişi	479
4.4.2.3. U21'in Başarılarının Osmanlı ve Alman Kamuoyundaki Yankısı	481
4.4.2.4. Gelibolu Yarımadasında Hersing Mevkii [Hersingstand] ve U21'in Sonraki Faaliyetleri	484
4.4.3. Heino von Heimburg Komutasındaki Alman UB14 Denizaltısının Çanakkale Cephesine Dolaylı Katkısı	487
4.5. Liman von Sanders'in Alman Bahriyelilerin Çanakkale'ye Katkılarının Abartıldığına Dair Değerlendirmeleri	489
SONUÇ	498
KAYNAKLAR	506
EKLER	551
ÖZGEÇMİŞ	581

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Alman bahriyelilerin Çanakkale tabyalarına dağılımı (7 Eylül 1914) 268	
Tablo 2: Boğazlar Müdür-i Umumisi Amiral Usedom'un 26 Nisan 1915 itibariyle Çanakkale Boğazı'nda emrindekiler 353	
Tablo 3: Boğazlar Umum Kumandanlığının 2 Eylül 1915 tarihli kuruluşu 368	

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
a.y.	aynı yer
Alm.	Almanca
ATASE	Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
BArch MA	Bundesarchiv Militärarchiv
BArch	Bundesarchiv
BDHTh	Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi
Blkz.	Bakınız
BOA	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
çev.	Çeviri
d.	Doğum
DTA	Deniz Tarihi Arşivi
ed.	Editör
EP	Enver Paşa Kataloğu
GP	Grosse Politik (Alman Dışişleri Belgeleri Koleksiyonu)
haz.	Hazırlayan
KO	Kazım Orbay Kataloğu
Nr.	Numara
ö.	Ölüm
PA AA	Politisches Archiv Auswärtiges Amt
s.	Sayfa
sy.	Sayı
Terc.	Tercüme
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	ve diğer
yay. haz.	Yayına hazırlayan

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) sebep ve sonuçları dikkate alındığında, en önemli cephelerinden birinin Çanakkale Cephesi olduğunda kuşku yoktur. İtilaf Devletleri 1915 yılında Çanakkale'de yaşanan deniz ve kara savaşları sonucunda hedeflerine ulaşamamış ve ummadıkları ölçüde büyük bir zayıflık vererek geri çekilmek durumunda kalmışlardır. Böylece Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nın Çanakkale Cephesinde kesin bir zafer elde etmiştir.

1914 yılının Temmuz ayı sonunda patlak veren Birinci Dünya Savaşı birbirine ittifaklarla bağlı büyük güçlerin katılımı ile çok kısa bir sürede bütün Avrupa'yı sarmıştır. Savaş başladığında tarafsız kalan Osmanlı Devleti, Alman İmparatorluğu ile imzaladığı 2 Ağustos 1914 tarihli gizli ittifak anlaşması sebebiyle İttifak devletlerinin safında savaşa girmek durumunda kalmıştır. Nitekim savaşı Avrupa dışına taşıyarak Batı cephesinde avantaj sağlamak ve bu cephedeki yükünü hafifletmek isteyen Almanya, Osmanlı Devleti'nin bir an önce savaşa girmesi için teşebbüslerde bulunmaktaydı. Osmanlı Hükümeti, savaşa hazır olunmadığı gerekçesiyle bir süre tarafsız kalmaya çalışsa da Almanya'nın baskılarıyla Ekim ayı sonunda Rus limanlarına yönelik bir operasyon düzenlemek suretiyle savaşa fiilen dâhil oldu. Osmanlı ordusu Kafkas ve Kanal cephelerinde taarruza geçerek Rusya ve İngiltere ile resmen savaşa girdi. İngiltere öncülüğündeki İtilaf güçleri için Osmanlı Devleti'ni saf dışı bırakmanın en hızlı yolu, güçlü donanmaları ile İstanbul'a ulaşmalarıydı. Fakat bunun için Çanakkale Boğazı'ndan geçmeleri gerekmektedir. Bu ümitte giriştikleri başarısız 18 Mart 1915 deniz harekâtı ve ardından yaşanan kara muharebeleri Birinci Dünya Savaşı'nın Çanakkale Cephesini oluşturmuştur.

Çanakkale Cephesinde İtilaf devletlerinin asker sayısı, donanma ve mühimmat gücü Osmanlı Devleti'nden üstün olmasına karşın, neferinden komutanına Osmanlı ordu ve donanması müttefiklerinin de desteğiyle bir bütün olarak destansı bir direniş sergilemiştir. İtilaf kuvvetleri önce bir hazırlık devresinin ardından müşterek bir filo ile Boğazı geçmeyi denemiş ancak 18 Mart günü gerçekleştirdikleri büyük saldırıda bozguna uğramışlardır. Kara desteği olmadan Boğazı geçemeyeceklerini anladıktan sonra 25 Nisan'da başladıkları kara çıkarmalarıyla Gelibolu Yarımadasının kilit

noktalarını işgal etmek suretiyle gemilerini Boğazdan geçirmek istemişlerdir. Fakat aylar süren kara muharebelerinde Osmanlı ordusunun güçlü direnişini kıramamış ve 1916 yılının Ocak ayında Gelibolu Yarımadasını tamamen tahliye etmek zorunda kalmışlardır.

Amaç ve Kapsam

Birinci Dünya Savaşı'nın başından sonuna değin Osmanlı Devleti ile Alman İmparatorluğu arasında yoğun bir müttefiklik ilişkisi söz konusu olmasına rağmen Osmanlı'daki Alman varlığı üzerine yapılan akademik çalışmaların yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Savaş döneminde Almanya'nın Osmanlı'daki askerî ve siyasi varlığı, savaş yönetimi ile cephelerdeki rolü ve etkisi üzerine bilhassa birincil kaynaklara dayalı çalışmaların azlığı dolayısıyla alana dair bilinenler oldukça sınırlıdır.

Osmanlı belge ve kaynaklarına dayalı olarak Çanakkale Cephesini inceleyen özgün çalışmalar mevcut olup, bilhassa savaşın yüzüncü yılından itibaren bu yayınların sayısında ciddi bir artış gözlenmektedir. Konuya dair farklı kaynak grupları üzerinden daha detaylı araştırmaların yapılması gerektiği düşüncesi ve doğrudan Çanakkale Cephesindeki Alman varlığını inceleyen Almanca veya Alman kaynaklarının kullanıldığı araştırma ve yayınların azlığı bu çalışmanın başındaki çıkış noktamız olmuştur. Ayrıca Alman kaynaklarının o dönem savaştığımız devletlerin kaynakları kadar ilgi görmediğini de söylemek mümkündür. Bu düşünce bizi Çanakkale Cephesi üzerine Alman kaynaklarına ve cephedeki Alman varlığına yoğunlaşmaya ve bu konuda daha detaylı bir araştırma yapmaya sevk etmiştir. Bu noktada hedefimiz, alana dair mevcut bilgi, literatür ve tartışmalara, başta yeteri derecede istifade edilemeyen Alman arşivleri olmak üzere, dönemin çağdaş yayınları, sonradan kaleme alınan hatırat, resmi ve özel tarih metinleri ve yapılan araştırmalar üzerinden katkı sağlamak, yeni bilgi ve belgelere ulaşmak olmuştur. Öte taraftan diğer cephelerde, özellikle Irak ve Filistin cephelerinde savaşın ilerleyen yıllarında çok daha fazla Alman asker ve subayı görev yapmış olmasına karşın bu çalışmada Çanakkale Cephesine yoğunlaşmamızın başlıca nedeni konunun genişliğinden dolayı bir cephe özelinde meseleyi daha detaylı incelemek istememizdir.

Kapsamlı bir araştırmanın ardından çalışmanın yazım aşamasına geldiğimizde Alman birincil kaynaklarının çeşitliliği bizi Alman bahriyelileri üzerinden daha özel bir alana yoğunlaşmaya yöneltmiştir. Buradan hareketle tez çalışmamızın başlıca amacı hem kendi milli tarihimiz ve hem de genel olarak Birinci Dünya Savaşı'nın seyri açısından büyük öneme sahip Çanakkale Savunmasındaki Alman Bahriyelilerin varlığını/etkinliğini kapsamlı bir şekilde ortaya koymak olmuştur. Böylece Birinci Dünya Savaşı'nda müttefikimiz olan Almanya'nın Çanakkale Cephesinde nerede durduğu, hangi düzeyde rol oynadığı sorusunun cevabı, Alman İmparatorluk Donanmasına mensup bahriyelilerin varlığı ve faaliyetleri özelinde tahkik edilmiştir.

Çanakkale Cephesi ve Almanya denildiğinde ilk akla gelen isim olan Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders ve bu muharebelerde görev almış az sayıdaki karacı Alman subaylarına ait bilgiler, bu çalışmanın önemli kaynaklarından. Ancak çalışmanın esas rotası, Çanakkale Cephesindeki kara muharebelerinin detayında kaybolmadan, Çanakkale Boğaz Savunması ve Alman bahriyeliler çerçevesinde belirlenmiş, böylece çalışmanın mikro düzeyde daha detaylı ele alınması hedeflenmiştir. Nitekim yaptığımız çalışma sonucu Çanakkale Boğazı savunmasındaki Alman varlığının en önemli ayağını Alman bahriyelilerin oluşturduğu görülmüştür. Mevcut Alman arşiv kaynaklarının Alman Donanma evrakı yoğunluğuna sahip olması da konunun detaylı incelenmesine imkân sağlamıştır. Bu bağlamda Almanların cephedeki kara muharebeleri ve havacılık alanındaki faaliyetlerine, çalışmanın ilgili başlıklarında sadece kısmen değinilmiştir.

Osmanlı-Alman İttifakı çerçevesinde Çanakkale savunmasının Almanya açısından önemini ortaya koymak, çalışmanın ana hedeflerinden birini oluşturmaktadır. Tezimizde ayrıntılı olarak irdelediğimiz diğer önemli konulardan ilki Çanakkale Boğaz savunması için Alman İmparatorluk Donanması bünyesinde kurulan özel birliğe mensup bahriyelilerin faaliyetleri olurken, diğeri ise Osmanlı Donanmasında görev alan Alman bahriyelilerin Çanakkale Cephesine yönelik faaliyetleridir.

Öte yandan çalışmamızda Çanakkale muharebelerinin kronolojik olarak anlatılması ya da Çanakkale deniz savaşları veya kara savaşları özelinde incelenmesi gibi bir çabaya girişilmemiştir. Yine çalışmamızda, Çanakkale zaferi üzerinden bir

kahramanlık hikâyesinin yazılması veya bu büyük zaferin gölgesinde bir Türk-Alman tarihi hesaplaşmasına kapı aralanması amaçlanmamıştır. Bilakis tamamen bilimsel bakış açısından, mevcut kahramanlık hikâyesi içerisinde yeri tartışmalı olan bir konunun, yani müttefik Almanya'nın Çanakkale Cephesindeki varlığı ve etkisinin cephede görevli Alman bahriyeliler üzerinden ve o zamanki müttefiklik ilişkisi çerçevesinde araştırılması amaçlanmıştır. Bu ilişki tarih yazımı açısından bugünden geriye bakıldığında pek görünür olmamasına rağmen, aslında yaşandığı dönem içerisinde oldukça etkili olup müttefik tarafların ortak hedefleri çerçevesinde yoğun şekilde propagandası yapılan bir ittifak ilişkisidir.

Çalışmanın yöntemi olarak öncelikle konuyla ilgili mevcut literatür ekseninde yapılan ön çalışmamızda tespit ettiğimiz sorular ve sorunlar çerçevesinde Almanya ve Türkiye'deki ilgili arşiv ve kütüphanelerde araştırmalar yapılmıştır. Çalışmanın odak noktasını daha ziyade Alman kaynakları/Almanca kaynaklar oluşturduğundan Almanya'daki arşivlerde yaptığımız araştırmalar neticesinde elde ettiğimiz bilgi ve belgeler, mevcut literatür ile mukayeseli olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan Çanakkale Cephesini, Birinci Dünya Savaşı'nın diğer cepheleriyle bir bütünlük içerisinde değerlendirmeye de dikkat edilmiştir. Bu alandaki neşriyatın çokluğu dikkate alındığında, bilhassa literatür kullanımında, çalışmanın Osmanlı-Alman ilişkileri bağlamındaki temel hedefi göz ardı edilmemeye çalışılmıştır. Çalışmamız süresince arşiv ve literatür tespitinden ayrı olarak, bu gibi askerî tarih bağlamında bulunan ve muharebe alanının önem kazandığı araştırmalarda saha bilgisinin sağladığı avantajı dikkate alarak, konuyla ilgili tecrübesi bulunan akademisyen ve araştırmacılarla iletişime geçilmiştir. Ayrıca Çanakkale ve Gelibolu Yarımadası üzerinde çalışma yürüttüğümüz bölgeler, eldeki bilgiler ışığında yaptığımız alan araştırmaları ile yerinde incelenmiş, çalışma bu açıdan mümkün olduğunca saha tecrübesiyle de desteklenmeye çalışılmıştır.

Kaynaklar ve Literatür Değerlendirmesi

Birinci Dünya Savaşı'nın belirleyici cephelerinden biri olması, savaşa katılan pek çok devletin bu cephede doğrudan veya dolaylı yer alması gibi nedenlerle yerli kaynakların yanı sıra yabancı dillerde de Çanakkale Cephesine dair çok büyük bir

literatür birikimi oluşmuştur.¹ Çok az istisnası olmakla birlikte Osmanlı/Türkiye tarih yazımında Çanakkale Cephesi, “yedi düvele karşı kazanılan” ve “Milli Mücadelenin ruhunu oluşturan” büyük bir zafer olarak öne çıkmıştır. Çanakkale Zaferi bu yüzden Türk tarihçilerinin en fazla ilgi gösterdikleri konulardan biridir. Bu yoğun ilgiye rağmen Birinci Dünya Savaşında müttefiklik ilişkisi içerisinde bulunduğumuz Almanya’nın Çanakkale’deki yerini ve katkısını birincil kaynaklara dayalı olarak ele alan çalışmaların azlığı dikkati çekmektedir.

Yukarıda Osmanlı ve Almanya arasındaki müttefiklik ilişkisinin, bugünden geriye tarih yazımı açısından bakıldığında ittifak taraflarının ortak hedefleri çerçevesinde yoğun şekilde propagandası yapılan bir müttefiklik ilişkisi olduğunu belirtmiştik. Fakat sonraki yıllarda kendisini gösteren daha genel bir tarih yazımı sorunsalının ortaya çıktığı dikkati çekmektedir. Buna göre zafer beklentileriyle girilen Birinci Dünya Savaşı süresince gelgitli bir müttefiklik ilişkisi yaşayan iki devlet arasındaki bu yakınlık, savaşın mağlubiyetle neticelenmesi ardından yerini mesafeli duruşa bırakmıştır. Bu durum öncelikle askerî işbirliği ve müttefiklik ilişkisi tarihinin yazımında, tarafların farklı bakış açılarıyla kendilerini ifade etmelerinde karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki savaşın genelinde elde edilen başarılar paylaşılamazken, başarısızlıklar için sorumluluk üstlenme tavrı yerine suçlu arama telaşının öne çıktığı görülmektedir. Bu durum, savaşın tek kesin ve tartışmasız zaferi olan Çanakkale’de daha belirgin hâle gelmektedir. Nitekim savaş sonrası yıllarda Almanya’da yayınlanan hatırat ve resmi tarih metinlerinde Çanakkale’de elde edilen başarıdaki Alman etkisinin abartılı bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir. Zira Çanakkale’de görev yapmış ve sonrasında hatıralarını kaleme almış Alman subayların yazdıklarında Almanların yardımı olmasaydı zaferin kazanılamayacağına dair bir görüşün baskın olduğu dikkati çeker. Hatta bu yaklaşım tarzı, Milli Mücadeledeki zaferin Birinci Dünya Savaşı’ndaki Alman katkısına bağlamasına kadar uzanmıştır. Hâlbuki Osmanlı topraklarındaki diğer cephelerde Çanakkale’den daha çok Alman subay ve asker savaşa katıldığı hâlde, Almanların buralardaki başarısızlıkların sorumluluğunu üstlenmeye yanaşmadıkları görülmektedir.

¹ Çanakkale Cephesine dair geniş kapsamlı bibliyografya çalışması için bkz. Aşkın Koyuncu, Özkan Keskin, Cahide Sınmaz Sönmez (haz.), **Çanakkale Savaşları Bibliyografyası**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.

Diğer taraftan zaten savaş sürecindeki tartışmalı meselelerden dolayı Almanlara mesafeli olan Türk tarafında Almanya'daki yayınlara karşı bir tepki literatürü oluştuğunu tespit edebiliriz. Şüphesiz bunda savaşın bitişiyle birlikte Alman subaylarının hatıraları ve Alman resmi tarih yazımındaki Çanakkale'deki başarıyı sahiplenilen tavrın etkisi olmuştur. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı sonrasında Çanakkale savunmasına -ve elbette diğer cephelere- dair üretilen Alman kaynakları Türkler için üzerine şerhler yapılması/bilgilerin düzeltilmesi gereken kaynaklar olmuşlardır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın ilk zamanlarından itibaren Almanlarla yakın ittifak ilişkisine mesafeli duran ve bunu savaş esnasında yer yer dile getirmiş bir Osmanlı subayı olan Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde kurulan Cumhuriyet döneminde bu bakış açısının daha öne çıktığı görülmektedir. Öyle ki Türk tarih yazımı zaviyesinden bakıldığında, Çanakkale Cephesindeki Almanya'nın rolünün genelde dikkate alınmadığı ya da görmezden gelindiği anlaşılmaktadır. Ya da yapılan değerlendirmelerde daha ziyade Almanların varlığının olumsuz yönlerine, hatta Türklere destek değil köstek olduklarına işaret edilmektedir. Özellikle kara muharebeleri ve Liman von Sanders başta olmak üzere komuta kademesindeki Almanlarla Türk subayları arasındaki anlaşmazlıklar ön plana çıkmaktadır. Bu konudaki farklı görüşler güvenilir kaynaklarla temellendirildikleri ölçüde haklılıklarını ispatlayabilirler. Kuşkusuz bu noktada aslolan meseleye önyargısız olarak akademik ve tarafsız bir açıdan yaklaşabilmek, eldeki mevcut bilgi ve belgeleri bu çerçevede değerlendirip yorumlayabilmektir.

Osmanlı ordusundaki Alman varlığına dair Almancadan tercümeleri bulunan Fahri Çeliker'in hazırladığı bir metnin önsözündeki tespiti şöyledir: "Alman yazarlar Birinci Dünya Harbi'ndeki müttefikleri Türkiye'ye ait yazılarında genellikle başarıları kendilerine mal etme, başarısızlıkları müttefiklerine yükleme eğilimindedirler. Gerçi bizim yazarlarımızın da Alman yardımlarını küçümseme eğiliminde oldukları pek inkâr edilemese de Almanların bu konuda daha ileri gittikleri söylenebilir."² Burada da ifade edildiği üzere, savaştan sonraki yıllarda başarı ve başarısızlıklar üzerinden iki müttefik ülkenin tarihini kayda geçirenler

² Rudolf Holzhausen, **Birinci Dünya Harbinde Almanya'nın Türkiye'ye Sağladığı Hava Desteği ve Çanakkale Havacıları**, çev. Fahri Çeliker, 14 sayılı Askeri Tarih Bülteni eki, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1982, s. 1.

arasında da bir anlaşmazlık söz konusu olmuştur. Şüphesiz Birinci Dünya Savaşı'ndaki Osmanlı-Alman ittifakı ortak zaferi hedefleyen bir menfaat ortaklığıydı ve savaşın nihayetinde başarılı olunsaydı bambaşka bir tarihin yazılacağı muhtemeldi. Bu çerçevede bu döneme dair tarih yazımının nihai başarısızlığın gölgesinde şekillendiğinin farkında olunmasında ve yapılan araştırmalarda bu hususun dikkate alınmasında fayda görmekteyiz.

Bu tartışmaları bir tarafa bırakıp, sonraki gelişmelerden bağımsız biçimde 1915 yılına döndüğümüzde, Çanakkale Cephesinde sayıca ön plana çıkmasa da hem kilit rollerde görev alan ordu ve donanma mensupları hem de teçhizat ve savaş malzemesi anlamında Almanya'nın kısıtlı ama görmezden gelinemeyecek bir katkısının söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim döneme dair Alman arşivlerinde bulunan kayıtlar, bu katkıyı ve dolayısıyla Çanakkale Cephesindeki Alman varlığını açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Elbette bu noktada Çanakkale Cephesinin Almanya açısından önemini sorgulamak icab eder. Öyle ki Çanakkale Cephesinin yarılması ve İstanbul'un düşmesinin Osmanlı Devleti'nin savaş dışı kalması anlamına geleceğini ve böyle bir durumun Almanya'nın menfaatlerine aykırı olacağını göz ardı etmemek gerekir. Bu yüzden Almanya'nın Çanakkale'de Osmanlı Devleti'ne destek sağlamak istemesi beklenen bir durumdur. İsteddiği ölçüde yardım edip edememiş olması ise ayrı bir soru işareti olup bu çalışmada ayrıca üzerinde durulmaktadır.

Tarih yazımıyla ilgili bu kısa değerlendirmenin ardından literatüre dönecek olursak, Çanakkale Cephesi üzerine Türkçe eserlerin haricinde yoğun bir Almanca kaynak havuzu karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı ordusunda/donanmasında görev almış çok sayıda Alman subayının ve hatta askerinin bu görevlerine, savaşa dair detaylı bilgiler içeren hatıraları kitap hâlinde veya makaleler şeklinde sonraki yıllarda yayınlanmıştır. Ayrıca 1920'li yıllardan itibaren Birinci Dünya Savaşı'na dair Alman resmi tarihinin çeşitli yayın serileri hâlinde yazılmaya başlandığı ve bu seriler bünyesinde müttefiki Osmanlı cephelerine de yer verildiği görülmektedir.

Alman resmi tarihi kaleme alınırken Alman Arşivlerinin birincil kaynak olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Alman İmparatorluk Donanması evrakı içerisinde hem Boğaz Savunması hem de Osmanlı Donanmasına ait oldukça geniş arşiv evrakı mevcuttur. Bu çerçevede Birinci Dünya Savaşı'nın henüz ilk yılında yoğun bir

müttefiklik ilişkisi içerisinde verilen bir mücadelenin kayıtlarının önemli kısmının Alman arşivlerinde bulunuyor olması dikkat çekicidir. Zira Çanakkale Cephesinde Boğaz savunması veya Osmanlı Donanmasında komutanlık yapan Alman Amiralleri bir yandan Osmanlı hizmetine girmişler ama aynı zamanda Alman askerî birimlerinin komutanlıklarını da sürdürmüşlerdir. Bu açıdan bakıldığında Alman İmparatoru ve Genelkurmayına bağlı, oraya raporlar sunan ve oradan emirler alan Osmanlı hizmetindeki Alman komutanları üzerinden Osmanlı ordu ve donanmasında paralel bir Alman yapılanmasının varlığından söz etmek mümkündür. Öte taraftan Osmanlı'daki savaş yönetimi evrakının da önemli bir kısmının Almanca olup, savaş yönetiminin iki dilli yürütüldüğü de dikkat çekmektedir. Ayrıca Alman kayıtları ve resmi tarihinin bu mücadelenin sonradan tarihe geçirilmesinde, itirazlar içermekle birlikte Türk tarih yazımına da kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır. Bu açılardan değerlendirildiğinde çalışmamızın Çanakkale Cephesinin az bilinen bir yönü olan cephedeki Alman varlığına, yine cephedeki en etkin unsur olan ve arkasında geniş bir arşiv kaydı bırakan Alman bahriyeler üzerinden odaklanmış olmasının akademik literatüre katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Aşağıda çalışmanın kaynaklarına dair bir değerlendirme yapılacaktır. Önce arşivler ve resmi tarihler ardından hatırat, kitap, tez, makale gibi konuyla doğrudan ilgili olan ve çalışmamızda istifade ettiğimiz kaynakların öne çıkanlarından bahsedilecek ve üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bunu yaparken önce Almanca kaynaklar, ardından Çanakkale Cephesinde Almanların varlığına dair bir çerçeve içerisinde Osmanlı/Türk kaynakları ve gerektiğinde diğer dillerdeki kaynaklardan bahsedilecektir. Aşağıda bahsi geçen çalışmaların tam künyelerine çalışmanın ilgili kısımlarında dipnotlarda ve kaynakçada ulaşılabilir.

Arşiv Kaynakları

Konumuz açısından birincil kaynakları şüphesiz arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Hem Almanya hem de Türkiye'deki arşivler araştırmacılara Çanakkale özelinde ele almaya çalıştığımız Osmanlı-Alman ittifakı üzerine çokça bilgi ve belge sunmaktadır. Bu çalışmada Alman devlet arşivlerinden temel kaynak grubu olarak istifade edilmiştir. Almanya'da devlet arşivlerinin farklı şehirlerde bulunmakla birlikte kurumsal olarak ana hatlarıyla Federal Arşiv [Bundesarchiv] çatısı altında

toplandığını görürüz.³ Bizim çalışmamız açısından önem arz eden ve istifade ettiğimiz başlıca Alman arşivleri Freiburg şehrinde bulunan Federal Askerî Arşivi [Militärarchiv], Berlin’de bulunan Alman Dışişleri Siyasi Arşivi [Politisches Archiv des Auswärtigen Amts] ve yine Berlin’de bulunan Federal Arşiv [Bundesarchiv in Berlin-Lichterfelde] olmuştur.

Freiburg şehrindeki Alman askerî arşivine Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı cepheleri üzerine çalışmak için başvuruda bulunduğumuzda, Alman genel karargâhına ait evrakın büyük kısmının İkinci Dünya Savaşı’nda Potsdam’da bulunan devlet arşivinin uğradığı bir hava saldırısı sonucunda yok olduğu ve geri kalan evrakın bölgelere göre değil askerî birlik ve hizmet gruplarına göre tasnif edildiği bilgisi verilmişti. Bunun üzerine arşivde yaptığımız araştırmada konumuz olan Çanakkale Cephesi açısından daha ziyade Alman İmparatorluk Donanması [Reichsmarine] evrakının öne çıktığı görülmüştür. Zira Almanya’nın Çanakkale’deki varlığının önemli kısmını, Boğazların savunması için kurulan özel kumandanlık bünyesindeki Alman bahriyeliler ile Alman Akdeniz Filosuna ait Goeben ve Breslau adlı iki zırhlının mürettebatının oluşturduğu anlaşılmıştır. Bu çerçevede hem Alman İmparatorluk Donanması Türkiye Özel Kumandanlığı hem de Alman Akdeniz Filosunun evrakına bu arşivde ulaşılabilmektedir. Bununla birlikte Çanakkale ve İstanbul’da çeşitli görevlerde bulunan bazı Alman subay, komutan ve diplomatın geride bıraktığı evraktan istifade edilmiştir. Öncelikle Boğazlar Umum Kumandanı Amiral Usedom, Çanakkale Müstahkem Mevki’de Başkumandanlık temsilcisi Amiral Merten, Osmanlı Donanması Kumandanı Amiral Souchon, Alman Askerî Heyeti Başkanı ve Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders gibi pek çok Alman subayının Çanakkale Cephesi açısından önem taşıyan yazışma ve raporlarından istifade etmek mümkün olmuştur. Bilhassa Alman Amiral Usedom’un doğrudan Alman İmparatoruna sunduğu raporlar Çanakkale Boğazı savunması ile kara muharebelerine destek hususunda en birincil kaynak mesabesinde.

Konumuz açısından diğer önemli bir arşiv olan ve Berlin’de bulunan Alman Dışişleri Siyasi Arşivi de özellikle 19. yüzyıl sonunda yoğunlaşarak Birinci Dünya

³ Alman Federal Arşivinin tarihi hakkında bkz. <https://www.bundesarchiv.de/DE/Navigation/Meta/Ueber-uns/Geschichte-des-Bundesarchivs/geschichte-des-bundesarchivs.html> (Erş. 10.08.2022).

Harbi başlangıcında ittifaka varan ve 20. yüzyıl boyunca da pek çok alanda süregelen Osmanlı/Türk-Alman ilişkileri bağlamında en önemli yabancı arşivlerin başında gelmektedir.⁴ Bu arşiv Alman elçilikleri üzerinden Berlin ile kurulan diplomatik ve ekonomik ilişkilere dair, askerî ataşelerin etkinliği ile askerî alan da dâhil olmak üzere geniş bir yelpazede bilgi ve belge sunmaktadır. Bu arşivde dünya savaşı evrakı düzenli bir şekilde kronolojik olarak tasnif edilmiştir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'ya dair ordu ve donanma işleriyle ilgili evrak ayrıca tasnif edilmiştir. Bu evrak içerisinde yapılan taramalarda İstanbul Alman Büyükelçiliği ile burada görev alan Büyükelçi, askerî ataşe ve deniz ataşelerinin Çanakkale Cephesi bağlamında aracı rolünün önemi dikkat çekicidir. Berlin'deki Federal Arşiv de Osmanlı-Alman ilişkileri açısından konularına göre iyi tasnif edilmiş geniş bir bilgi havuzu sunmaktadır. Ancak önceki iki arşiv ile mükerrer bazı evrakı havi olmakla beraber Çanakkale Cephesi bağlamında onlar kadar zengin bir evrak sunmadığı anlaşılmıştır. Münih şehrinde bulunan Bavyera Savaş Arşivi Çanakkale Cephesi bağlamında destekleyici bilgi ve belge sunmakla birlikte, çalışmamızda merkeze aldığımız Alman bahriyesinin esas evrakı Freiburg Alman askerî arşivinde bulunmaktadır.

Çalışma konumuzu doğrudan ilgilendiren ve istifade ettiğimiz Türk arşivlerine baktığımızda Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Deniz Tarihi Arşivi (DTA), Türk Tarih Kurumu (TTK) Arşivi en başta gelen arşivlerdir. Çanakkale Cephesindeki Alman varlığını bu arşivlerdeki evraklardan açık bir şekilde gözlemlemek mümkündür. Zira Birinci Dünya Savaşı dönemindeki Osmanlı ve Alman müttefiklik ilişkisi içerisinde özellikle komuta kademesinde Alman subayları etkin görevlerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla arşiv evrakında savaş yönetimiyle ilgili yazışmaların önemli kısmının Almanca hazırlanarak Osmanlı Türkçesine çevrildiği gibi yalnızca Almanca yazışmaların olduğu da görülmektedir. Bu durum şüphesiz Alman arşivlerinde gözlenebildiği gibi Türkiye'deki arşivlerde de teyit edilebilmektedir. Yazışmaların çoğunlukla Osmanlı Türkçesi ve Almanca olmak üzere çift dilli yapıldığını, yani bu dönemin kaynaklarının önemli bir kısmının

⁴ Alman Dışişleri Siyasi Arşivinin tarihi ve içeriği hakkında bkz. <https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596> (Erş. 10.08.2022).

Almanca üretilen evrak olduğunu düşünebiliriz. Bu durumu özellikle savaş yönetimiyle ilgili evrakın yoğun olduğu ATASE için söylemek mümkündür. Zira Birinci Dünya Savaşı kataloğunda bulunan evrakın önemli kısmının Almanca olması dolayısıyla bu evraka ulaşma ve inceleme noktasında zorlukların olduğu bilinmektedir. Yakın dönemde bu arşivin Devlet Arşivlerine devredilmesiyle birlikte bu zorlukların aşılması ümit edilmektedir. Yine Devlet Arşivlerine devredilen Deniz Tarihi Arşivi'nde de Birinci Dünya Savaşı dönemi Osmanlı Bahriyesine dair Türkçenin yanı sıra yoğun bir Almanca evrak ile karşılaşmaktadır. Bununla birlikte İngilizce ve Fransızca evrak da bulunmaktadır. Osmanlı Arşivinde ise yabancı dil açısından hariciye yazışmalarında Fransızca dilinin yoğunluğu da dikkat çekmektedir. TTK Arşivindeki Enver Paşa ve Kazım Orbay kataloglarında konumuz ile ilgili ulaştığımız Osmanlıca ve Almanca evraktan istifade ettik. Bu bağlamda Türk arşivlerinde bilhassa savaş yönetimiyle ilgili konularda önemli miktarda Almanca evrakın mevcut olduğu dikkat çekmektedir.

Arşiv evrakı üzerinden yapılan yayınlara bakıldığında Almancada Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı ve öncesine dair ciltler halinde belge yayınları dikkat çeker. Savaş dönemi üzerine ise arşiv evrakı üzerinden aşağıda bahsedileceği üzere yoğun bir resmi tarih yazımı gerçekleşmiştir. Türkçede doğrudan konumuzu ilgilendiren belge yayınlarından birisi Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün hazırlamış olduğu "Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri" başlıklı iki ciltlik çalışmasıdır. Ayrıca geçtiğimiz yıllarda ATASE tarafından yayınlanmaya başlayan ve ilk iki cildi yayınlanan "Çanakkale Muharebelerinde Müstahkem Mevki Cerideleri" Alman bahriyelilerin cephedeki etkinliğine dair önemli bir kaynak olmuştur. Yine "Askeri Tarih Belgeleri" dergisinin Çanakkale Cephesi üzerine yayınladığı sayılar konumuz açısından önemli belge ve bilgiler içermektedir. Güncel bir yayın olan Sezen Kılıç'ın "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman Bahriye İlişkileri" alt başlıklı, konuya dair seçme Alman arşiv belgelerini belli başlıklar halinde tasnif ederek değerlendirdiği ve belgelerin tercümelerini sunduğu çalışması, Çanakkale Cephesi özelinde doğrudan konumuza dair fazla bilgi sunmasa da Alman arşiv evrakı yayını olarak dikkate değerdir.

Resmi Tarih, Hatırat ve Basın

Almanya’da Birinci Dünya Savaşı’nın ardından bu savaşı farklı yönleri ve cepheleriyle ele alan seri şeklinde resmi yayınlar bulunmaktadır. Alman İmparatorluk Arşivi [Reichsarchiv] yayınlarından Çanakkale Cephesine dair en öne çıkan eser “Die Schlachten des Weltkrieges” başlıklı otuz altı ciltlik serinin on altıncı cildi olarak 1927 yılında basılan ve Carl Mühlmann tarafından hazırlanan “Der Kampf um die Dardanellen 1915” başlıklı eserdir. Mühlmann, Çanakkale Cephesinde Liman von Sanders’in yaveri olmakla birlikte savaş sonrası dönemde de Alman askerî arşivinde görev yapmıştır. Farklı Türkçe çevirileri bulunan bu eserde cephenin Almanya açısından önemi ve Almanya’nın bu cepheye destek konusundaki başarısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yine arşiv yayınlarından “Der Weltkrieg 1914 bis 1918” başlıklı seride Çanakkale Cephesi açısından önem taşıyan kısım, “Die Operationen des Jahres 1915: Die Ereignisse im Westen und auf dem Balkan vom Sommer bis zum Jahresschluß” başlıklı ve 1933 tarihli dokuzuncu cilttedir. Bu cildin Türkiye’yi doğrudan ilgilendiren üçüncü bölümü kısa süre içinde Türkçeye tercüme edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı’ndaki Osmanlı-Alman ittifakı üzerine yine Alman arşiv yayınlarından çıkan bir diğer eser yine Carl Mühlmann tarafından kaleme alınarak 1940 yılında yayınlanan “Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieges” başlıklı eserdir. Bu eser bir bütün halinde savaş yıllarındaki iki devlet arasındaki müttefiklik ilişkisini ve Osmanlı’daki Alman varlığını ortaya koymaktadır.

Birinci Dünya Savaşı’nı Alman İmparatorluk Donanması ve denizcilik açısından elen alan bir resmi yayın serisi ise “Der Krieg zur See 1914-1918” başlıklı seridir. Bu serinin “Der Krieg in den türkischen Gewässern” başlıklı dördüncü kısmı iki ciltten oluşmaktadır. Bu ciltlerden 1928 tarihli birincisi “Mittelmeer-Division” başlığı ile Alman Akdeniz Filosunun faaliyetlerini, 1938 tarihli ikincisi ise “Der Kampf um die Meerengen” başlığı ile Boğazlar arasındaki mücadeleyi merkeze almaktadır. Bu iki cildin yazarı Osmanlı Donanmasında, Barbaros ve Turgud Reis zırhlılarında görev almış Alman bahriye subayı Hermann Lorey’dir. Bu eserlerin Çanakkale’deki Alman bahriyelilerin faaliyetlerine dair Alman arşiv karnakları esas alınarak hazırlanmış ve çokça referans verilen dönemin önemli kaynakları olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki

birinci cildin mütercimi Tekirdağlı H. Sami'nin önsözünün girişinde yazdıkları bu açıdan manidardır. Zira Alman Akdeniz Filosu merkezli yazılan ilk cildin yayınlanması üzerine, benzer şekilde kendi deniz harp tarihimizi kaleme almak için yeterli malumat ve resmi vesikaya ulaşamadığını, var olanların da maksada yarayacak şekilde yazılmadıklarını kaydetmiştir. Bunun üzerine savaş sırasındaki Alman etkisinden şikâyetle geriye dönüp bakıldığında geçmişten ders almak için onların eserlerine muhtaç kalındığını belirtmektedir.

Yukarıda kritik edildiği üzere Alman subaylarının hatıraları ve resmi tarih yazımının kayda geçirilmesiyle birlikte bir tepki literatürünün doğmaya başladığından bahsetmiştik. Nitekim Alman Akdeniz Filosunun faaliyetlerini merkeze alan ve yukarıda bahsi geçen eserin tercümesi bu tepkinin belki en güzel örneğidir. Zira eserin mütercimi her bir bölüme, “nokta-i nazarım” başlığıyla ek bir bölüm yazarak Türk bakış açısını ve itirazlarını dile getirmiştir. Türk tarafında 1920'lerden itibaren hatıralar, Genelkurmay bünyesinde konferanslar veya askerî dergiler üzerinden bu yönde telif ya da tercüme yayınlar olsa da Türk tarih yazımında Birinci Dünya Savaşı'nın resmi tarihinin yazılmaya başlanması oldukça geç bir tarihte olmuştur. “Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi” (BDHTH) serisi Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından ancak 1970'li yıllarda yayınlanmaya başlamıştır. Bu serinin ATASE belgelerine dayalı olarak Çanakkale Cephesini ele alan, belge sayısı ve kapsayıcılığı açısından önem taşıyan beşinci cildi üç kitaptan oluşmaktadır. Aynı serinin sekizinci cildi olan Deniz Harekâtı da Çanakkale Cephesindeki Alman bahriyelilerin faaliyetleri açısından önemli bilgi ve belgeler ihtiva etmektedir. Sonraki yıllarda bazıları güncellenerek yeniden yayınlanan bu eserlerin hemen hepsinde Almanya ile müttefiklik ilişkileri bir şekilde yer bulmaktadır ve konumuz çerçevesinde çalışma içerisinde yeri geldiğinde değinilmiş ve referans verilmiştir.

Alman kaynaklarından Çanakkale Cephesiyle ilgili hatırat olarak ilk akla gelen şüphesiz cepheyi karadan savunmak üzere kurulan Beşinci Ordu komutanlığını üstlenmiş Alman Generali Liman von Sanders'in “Türkiye’de Beş Yıl/Sene” adıyla Türkçeye çevirileri olan hatıratıdır. Sanders hatıratında Alman Askerî Heyeti başkanı olarak Türkiye’ye gelişinden Mütareke sonrasına kadar geçen beş yıllık sürede

yaşadıklarını kaleme almıştır. Askerî heyet başkanı olması, zaferle neticelenen Çanakkale Cephesinin ardından hezimetle neticelenen Filistin Cephesindeki komutanlıklarıyla Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki en etkili ve şüphesiz tartışmalı isimlerinden biridir. Tartışmalı bir isim oluşunda henüz erken bir dönemde 1919 yılında Malta'da İngiliz esaretinde kaleme aldığı hatıratında yazıklarının da payı büyüktür. Nitekim sonrasında yalnızca başarıları sahiplenmesiyle eleştirilecektir. Konumuzu oluşturan Çanakkale Cephesinin kara ordusu komutanının kaleme almış olması bu eseri şüphesiz önemli kaynaklarımızdan biri haline getirmektedir.

Elbette bu çalışmada Çanakkale Cephesindeki Alman bahriyelileri merkeze aldığımızı ve kara muharebelerinden Alman bahriyelilerin etkisi olduğu ölçüde bahsedeceğimizi de hatırlatmakta fayda görmekteyiz. Sanders'in yaveri olan Carl Mühlmann'ın Alman arşivi yayınlarından çıkan eserlerinden yukarıda bahsedilmiştir. Öte yandan Çanakkale Cephesinde görev alan Almanlardan Sanders'in diğer bir yaveri Erich von Prigge'nin hatıraları ve yazdıkları da olayların içindeki bir görgü şahidinin metinleri olması bakımından önemlidir. Hans Kannengiesser de cephede kara muharebelerinde tümen komutanlığı yapmış Alman subaylardan biridir ve 1927 yılında yayınladığı eseri cepheye dair önemli bilgiler sunmaktadır. Öte yandan Alman havacılarından Hans Joachim Buddecke'nin hatıratı cepheye hava cephesinden bakma imkânı sunmaktadır. Bu imkânı sunan bir diğer eser ise D. Liebmann'ın hatıratıdır. Ayrıca havacılık tarihimiz açısından önemli bir isim Erich Serno'nun arşiv evrakı içerisinde bulunan ve henüz yayınlanmayan hatıraları mevcuttur. Bu eserler karacı ve havacı Alman subaylarının gözünden Çanakkale Cephesine bakışlardır.

Boğaz savunması ve donanmada görevli Alman bahriyelilerin kaleme aldıkları metinlere bakıldığında hatırat, günlük veya makale biçiminde metinlerle karşılaşılmaktadır. Örneğin Çanakkale Cephesindeki mücadeleye denizden önemli katkı sunan denizaltı başarılarının komutanı Otto Hersing'in hatıratı oldukça ilgi görmüştür. Boğaz savunmasında görev alan Alman bahriyeli subaylarından Waldemar von Thomsen'ın Türkçeye çevrilen günlüğü önemli bilgiler sunmaktadır. Yine Boğaz savunmasında görev alan Alman bahriyeli astsubayı Erwin Bossert

Çanakkale Boğazı mücadelesini kendi gözlemleriyle kitaplaştırmıştır. Alman bahriyeli subayları Theodor Kraus ve Karl Dönitz'in Goeben ve Breslau (Yavuz ve Midilli) savaş gemilerinin seferlerini kendi gözlemleriyle anlattıkları hatıraları, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı, bu gemilerin katılımı sonrasında Osmanlı Donanmasındaki gelişmeler ve Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olma süreciyle ilgili gözlemler içermektedir. Benzer bir eser de Breslau'da görevli Alman bahriye subayı Hans Hüner'e aittir.

Osmanlı Donanma Komutanı Amiral Souchon'un arşiv evrakı ve hakkında yazılan eserlerin haricinde Goeben ve Breslau'ın Çanakkale harekâtına dair makale tarzında bir metni de mevcuttur. Almanya'da Birinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda kahramanlık hikâyeleri yayınlanmıştır. Alman subaylarının deniz, kara ve hava savaşlarındaki kahramanlıklarını kaleme aldıkları metinler 1920'lerin başlarında ayrı ciltler halinde neşredilmiştir. Amiral Souchon'un metni burada yayınlananlardan biridir. Çanakkale Cephesi bağlamında Muavenet-i Milliye muhribinin İngiliz zırhlısını batırdığı operasyonda adı öne çıkan Alman bahriyeli subayı Rudolf Firl'e'nin metni de bu kahramanlık hikâyeleri içerisinde yayınlanmıştır. Diğer yandan bilhassa 1920 ve 30'lar boyunca çeşitli Alman donanma ve ordu dergilerinde Osmanlı ve Çanakkale Cephesine dair makalelerin yayınlandığı görülmektedir. Bunların bir kısmı bizzat cephede görev almış subaylar tarafından kaleme alınmışken, bir kısmı ise askerî uzmanlarca kaleme alınmışlardır. Bunlardan bazılarının çalışmanın ilgili kısımlarında referanslar verilmiştir.

Çalışmamızda aynı zamanda Çanakkale Cephesinde Almanlar ile müttefiklik ilişkisi ve onların faaliyetlerine dair Osmanlı ordu ve donanma mensubu, erinden paşasına pek çok ismin kayda geçirilmiş şahitlik ve gözlemlerinden de faydalandık. Çalışmanın ilgili kısımlarında günlük ve hatırat tarzı bu tür metinlerden konumuza dair anlatı ve referanslar görülecektir. Bunlar içerisinde müttefiklik ve uyum konusunda olumlu örnekler olduğu gibi, genel tarih yazımına paralel biçimde bir yaklaşım sergilendiği de dikkat çekmektedir.

Rudolph Zabel, E. Bleek Schlombach, Paul Schweder, Emil Ludwig, Harry Stürmer gibi bir kısmı savaş muhabiri olarak bizzat cephede bulunan Alman gazetecileri de eserlerinde Çanakkale Cephesine dair dikkate değer bilgiler

sunmaktadırlar. Doğrudan Çanakkale Cephesi ile ilgili olmamakla birlikte Osmanlı-Alman askerî ittifakı çerçevesinde özellikle Kafkasya ve Filistin-Suriye cephelerine dair buralarda görevlerde bulunmuş Almanların yazdıkları daha pek çok hatırat veya eser bulunmaktadır. Ancak çalışmamızı Çanakkale Cephesi ile sınırlandırdığımızdan bu cephe ile doğrudan ilgili olanlardan bahsetmekle iktifa ediyoruz. Öte yandan etkili bir aktör olan Alman Elçisi Hans von Wangenheim Çanakkale Cephesindeki zaferi görmeden vefat etmiştir ve bir hatıratı bulunmamaktadır. Buna karşın meslektaşı ABD İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau ve bilhassa Avusturya-Macaristan askerî ataşesi Pomiankowski'nin anıları savaş öncesi ve Çanakkale Cephesi dâhil savaş süreci üzerine detaylı bilgiler sunan eserlerdir.

Almanca yayınlar arasındaki bir diğer eser grubu da Çanakkale Cephesini Alman edebiyatçıların tarihi roman tarzında anlattıkları bazı kitaplardır. Bunlardan bir tanesi Eberhard Koebell adlı Alman bir edebiyatçının Clemens Laar müstearıyla kaleme aldığı “Der Kampf um die Dardanellen” başlıklı eseridir. Bir diğeri yazarı hakkında bir bilgiye ulaşamadığımız, belkide yine müstear bir isimle yazılan Walter von Schoen'un “Die Hölle von Gallipoli: Der Heldenkampf an den Dardanellen” adlı eseridir. Bu iki eserin ortak özelliği 1930'ların ikinci yarısında Alman askerî gücünün yeniden yüceltmeye çalışıldığı Nazi iktidarı döneminde yayınlanmış olmalarıdır. Bu eserlerde Çanakkale savunmasına dair o döneme kadar yayınlanmış eserler ve bilgilerden istifade ederek genel anlamda dönemin bir panoraması çizilmektedir. Ancak Nazi döneminin konjonktürü gereği Almanlık vurgusu rahatsız edici boyutlara ulaşmaktadır. Nitekim bu eserlerde Türk askerinin cesurluğuna atıf yapılmakla birlikte Çanakkale'nin Alman komutasında gerçekleştiğini, onların organize becerisi ve yönetimi olmaksızın Türklerin bu başarıya ulaşamayacakları düşüncesi öne çıkmaktadır. Öyle ki bu eserlerin Türk tarih yazımındaki tepkiselliği de artırdığı düşünülebilir. Zira bunların yayınlanmasından sonraki birkaç yıl içerisinde yayınlanan, Çanakkale Cephesinde yeni mezun genç bir subay olarak bulunan M. Şevki Yazman'ın “Türk Çanakkale” başlıklı eseri bu çerçevede zikredilebilir. Zira bu kitapta dönemin ruhunun bir yansıması olarak Çanakkale'de Türklük vurgusunun öne çıkarılarak Almanlara karşı tepkinin onları aşağılamaya vardığı gözlenmektedir.

Elbette hatırat türü eserlerin kişisel anlatılar olması dolayısıyla çoğu zaman savunmacı bir refleks içerisinde kaleme alınmış olabileceklerini göz ardı etmemek gerekir. Zira gerek asker olsun gerek devlet yetkilisi olsun, kaleme alınan dönem içerisinde atmış oldukları adımları, yapmış oldukları tercihleri haklı çıkarma amacıyla olabilmektedirler. Bunun arkasında itibarlarını koruma ve kendilerine yönelik eleştiri oklarının önünü alma düşüncesi yatabilir. Yine tarihi roman tarzında yazılmış metinleri de dönemin konjonktürü bağlamında dikkate almak gerekir. Nihayet bu durumu Osmanlı veya Alman ordu mensupları, yetkilileri veya yazarları fark etmeksizin göz önünde bulundurmalıdır.

Dönemin gazete ve dergileri çağdaş, yani dönemin/aynı günlerin ürünleri olmaları bakımından önem taşımaktadır. Bu alanın ekseriyeti savaş propagandası içermekle birlikte Alman gazetelerinde önemli metin ve değerlendirmelere veya şahitliklere rastlanmaktadır. Basınla ilgili kaynaklara internet üzerinden ulaşım imkânlarının son yıllarda giderek daha iyileştiğini söylemek mümkündür. Hem Türkiye’de hem Almanya’da bu alanda yapılan projeler, devlet, özel ya da üniversite kütüphanelerinin dijitalleştirme projeleri neticesinde eski tarihli süreli yayınlara ulaşılabilir. Nitekim çalışmamızda istifade ettiğimiz süreli yayınların önemli kısmında bu sayede tarama yapma imkânına ulaşılmıştır. Türkiye’de Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nin, Atatürk Kitaplığı’nın ya da çeşitli üniversitelerin bu tür çalışmaları örnek olarak gösterilebilir. Aynı durum Almanya veya Avusturya için de geçerlidir. Hem milli kütüphaneler ve şehir kütüphaneleri, hem de üniversite kütüphaneleri benzer imkânlar sunmaktadırlar. Ayrıca yapılan projeler çerçevesinde oldukça nadir yerel yayınlara da ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu çerçevede çalışmamız için hem arşiv ve kütüphanelerde matbu olarak hem de internet ortamında yaptığımız taramalar neticesinde ulaştığımız süreli yayınlar kaynaklarda belirtilmiş olup çalışmanın ilgili kısımlarında referans verilmiştir. Ayrıca dönemin basını gibi savaş döneminde yayınlanan kitap/kitapçıkların çoğunluğunu yine propaganda yayınları olarak değerlendirmek mümkündür. Örneğin Gustav Adolf Erdmann’ın Çanakkale Cephesinde kara muharebeleri henüz devam ederken buradaki gelişmelerin kitaplaştırıldığı görülmektedir. Bunun haricinde çeşitli ittifak propaganda kitapçıklarından da çalışma içerisinde bahsedilmiştir.

Araştırmalar

Birinci Dünya Savaşı'nın en mühim cephelerinden biri olan ve doğrudan/dolaylı olarak pek çok devleti ilgilendiren Çanakkale Cephesine dair çok geniş bir kaynak havuzunun olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Aşağıda bu geniş havuzdan yalnızca Çanakkale Cephesini Almanya ve Alman varlığı cihetinden ele alan araştırmalara değinmekle yetineceğiz. Doğrudan Çanakkale Cephesi üzerine ve buradaki Alman varlığına dair Almanca yayınların 1920 ve 30'lu yıllarda görölmekle birlikte İkinci Dünya Savaşı yıllarından sonra artık bu konunun Alman tarih yazımının ilgi alanı dışına çıktığı anlaşılmaktadır. Nitekim hatırat ve resmi tarih eserlerinin haricinde sonraki süreçte Almanca ve müstakil olarak Çanakkale Cephesi üzerine yazılmış araştırma eserlerinin sayısı oldukça azdır. Bu konu genellikle Birinci Dünya Savaşı üzerine yazılan eserlerin içerisinde ele alınmaktadır.

Son yıllarda doğrudan Çanakkale Cephesindeki Alman varlığı üzerine yapılmış ciddi araştırmaların başında Klaus Wolf'un çalışması gelmektedir. Asker kökenli bir araştırmacı olan Wolf çalışmasında Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk-Alman askerî ittifakını öncesi ve sonrasıyla Çanakkale Cephesi özelinde detaylı bir şekilde incelemektedir. Kullandığı Alman kaynakları bizim çalışmamız için de kısmen yol gösterici olmuştur. Diğer yandan dil bariyeri yüzünden Osmanlı/Türk kaynaklarıyla yeterince desteklenmemiş olması eksik tarafı olarak görölebilir. Burada yazarın çıkış noktası kitabının özsözünde de belirttiğı üzere Gelibolu'da yaşanan büyük zaferin Almanlarca unutulmasıdır. Yine o zamanki Almanya'nın bu zaferde oynadığı rolün bugünkü Türkiye'de unutulması ya da hatırlanmak istenmemesi de bir çıkış noktasıdır. Onun haricinde yine son yıllarda Çanakkale Cephesini konu edinen Heinz Richter'in kitabı Almanca yazılmış müstakil bir kitap olarak zikredilebilir. Ancak onun da Almandan ziyade ağırlıklı olarak İngiliz ikincil kaynaklarından hazırlandığı, Türk kaynağı olmadığı ve kronolojik olarak savaş öncesi, deniz ve kara muharebeleri dönemini detaylıca ele aldığı görölmektedir. Bu çerçevede cephedeki Alman varlığına dair de özel bir şey söylemediğı dikkat çeker. Benzer şekilde Frank Jakob'un birkaç yıl önce Almanca yayınlanan araştırması da cephedeki deniz ve kara muharebelerini kronolojik ve muhtasar biçimde, daha ziyade mevcut literatür üzerinden ele almakta, sonrasında diğer cephelere değinmektedir. Jakob

araştırmasının bir bölümünde savaşı tarafların hafızasında bu cephenin ne kadar hatırlandığını kaynaklar üzerinden değerlendirmiştir. Doğrudan Çanakkale Cephesi üzerine olmasa da Osmanlı Alman askerî ilişkileri üzerine önemli ve çokça referans verilen bir eser Jehuda L. Wallach'a aittir. Wallach, 1835 yılından 1918 yılına kadar önce Prusya sonra ise Almanya tarafından Osmanlı Devleti'ne yapılan askerî yardımı incelediği araştırmasında Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale özelindeki Alman etkisi üzerine de önemli bilgiler vermektedir. Bu çerçevede zikredilmesi gereken diğer bir araştırma Gerhard Grüsshaber'in 1908-1938 yılları arasında Osmanlı ve ardından Türk ordusunda Alman ruhunu bir askerî teknoloji transferi penceresinden inceleyen ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki müttefiklik ilişkisi ile sonraki süreçte bu ilişkiye dair yaklaşımlar üzerine de önemli bilgi ve değerlendirmeler sunan çalışmasıdır. Bu çalışma geçtiğimiz yıllarda İngilizce yayınlanmış ve yakın zamanda kavramsal sorunları olsa da Türkçeye çevrilmiştir. Bu bakımdan araştırmaların bazılarının Türkçe çevirileri yerine orijinal metinlerden istifade edilmesi daha sağlıklı görünmektedir.

Çanakkale Cephesi ve Almanya'nın bu cephedeki varlığına dair sempozyum bildirisi, makale ve tez gibi az sayıda Türkçe araştırma mevcuttur. Bunlardan Necmettin Alkan'ın Çanakkale Savaşı'nda Almanya'nın rolü ve katkısını Alman kaynaklarından incelediği ve Mustafa Çolak'ın daha ziyade diplomatik belgeler üzerinden Almanya'nın yardım çabalarını ele aldığı makaleleri Alman arşiv ve diğer kaynaklarını kullanan önemli çalışmalardır. Gültekin Yıldız'ın Osmanlı-Alman ittifakını birleşik harekât perspektifinden ele aldığı, Mustafa Gencer'in Almanya'nın cepheye olan desteğini incelediği ve Ramazan Çalık'ın cepheye Alman bakışını ele aldığı makaleleri de konumuz açısından önemli ön araştırmalar olarak değerlendirilebilir. Öte yandan yoğun olarak ATASE belgeleri üzerinden hazırlanmış olan; Ahmet Esenkaya'nın cephedeki Türk-Alman birlikteliğini incelediği makalesi, İsmet Görgülü'nün daha ziyade Almanların Çanakkale'deki varlığını ve niyetini kara muharebeleri üzerinden sorguladığı çalışmaları ve yine benzer yaklaşıma sahip Naim Babüroğlu'nun yakın zamanda Almanların Büyük Tuzağı adıyla kitaplaşan doktora tezi gibi araştırmalar zikredilebilir. Yine doğrudan konumuzu ilgilendiren iki doktora tezini de burada zikretmek yerinde olacaktır. Birincisi Jan Christoph Reichmann'ın

Birinci Dünya Savaşı'nda Alman askerleri gözünden Osmanlı müttefiklerini incelediği doktora tezidir. Reichmann bu açıdan savaşın farklı cepheleri ve askerî birimlerindeki müttefiklik ilişkisini ele alırken, Çanakkale savunması ve Osmanlı bahriyesindeki Almanların izlenimlerine de yer vermektedir. İkincisi ise Ozan Tuna'nın Amiral Souchon'un Osmanlı Donanmasındaki faaliyetlerini Alman kaynaklarını da kullanarak incelediği ve bir bölümü Çanakkale Cephesi üzerine olan tezidir. Yukarıda bahsi geçen araştırmalar ve araştırmaların referansları tez çalışmamız açısından faydalı olmuştur.

*

Tez çalışmamızın birinci bölümü daha önce üzerine araştırmalar yapılmış olmasından ötürü esasen bir giriş bölümü gibi düşünülen ama aynı zamanda konumuzun temelini oluşturması bakımından bir o kadar da mühim olan Osmanlı-Alman ittifakına giden süreç ve Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin girişi üzerinedir. Zira Çanakkale Boğaz savunmasının Alman desteğiyle güçlendirilmesi ittifakın hemen ardından başlamıştır ve Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olması ile cephenin açılışına değin yoğun bir faaliyet söz konusudur. Bu bölümde öncelikle Balkan Savaşları sonrasında ihtiyaç üzerine Osmanlı ordusunu ıslah için görevlendirilen, bununla birlikte savaşa giden süreçte Almanya ile askerî yaklaşmayı da beraberinde getiren Alman Askerî Heyeti Meselesi ele alınmıştır. Ardından Saraybosna suikastı ile Avrupa'nın Temmuz krizinin Osmanlı'ya yansımaları ve olası bir savaş durumunda bilhassa Rusya'dan duyulan endişenin bir beka meselesi haline geldiği bu günlerde Osmanlı idarecilerinin ittifak arayışları konu edilmiştir. Bu arayışların neticesinde alternatif kapıların açılmamış olması neticesinde Almanya ile tesis edilen gizli askerî ittifak antlaşması öncesi ve sonrasında ele alınmıştır. Bu arada Osmanlı Donanması için sipariş verilen iki modern zırhlıya İngiltere'nin el koyması sonrasında, ittifak akdedilen Almanya'nın Akdeniz'deki savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçerek komutanı ve mürettebatı ile birlikte Osmanlı Donanmasına katılması süreci üzerinde durulmuştur. Almanya ile imzalanan ittifakın gizli olması dolayısıyla Osmanlı Devleti bir taraftan tarafsızlığını korumaya çalışırken diğer taraftan savaş hazırlıklarını sürdürmüştür. Bu süreçte, Almanya'dan savaşa hazır olacak yeterli desteğin sağlanması taleplerine

karşılık olarak, Almanya'nın da içinde bulunduğu zor durumdan ötürü Osmanlı'ya savaşa girmesi yönünde baskıları söz konusudur. Nihayetinde bu baskılar netice vermiş, Alman Amirali komutasındaki Osmanlı Donanmasının 1914 yılı Ekim ayı sonunda giriştiği Karadeniz operasyonu ile Osmanlı Devleti savaşa İttifak Devletleri safında fiilen dâhil olmuştur. Bu sürecin ele alındığı birinci bölümün son kısmında Osmanlı-Alman ittifakının Çanakkale savunması açısından öne çıkan ve tezde adı geçen Alman birim ve aktörleri tanıtılmıştır.

İkinci bölümde Çanakkale savunmasının Birinci Dünya Savaşı içerisindeki yerine işaret edilerek Almanya'nın bu cepheye hangi derecede önem atfettiği ve destekte bulunduğu ya da bulunmaya çalıştığı sorusunun cevabı aranmıştır. Bu çerçevede bölümde öncelikle Almanya'nın savaş öncesi dönemden itibaren Boğazlara yönelik stratejik yaklaşımları üzerinden Çanakkale Boğazı'nın Almanya için önemine işaret edilmiştir. Tesis edilen ittifakla birlikte başkent İstanbul'da giderek artan Alman askerî etkinliği, Enver Paşa'nın buradaki rolü ile bu artışın Çanakkale savunmasıyla ilişkisi konu edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen dâhil olmasıyla birlikte, İstanbul'un kilidi olan Çanakkale Boğazı önünde giderek artan bir İtilaf tehdidi söz konusu olmuştur. Bu tehdidin ortaya çıkardığı endişe çerçevesinde Almanya'nın Balkanlar üzerinden Osmanlı'ya destek çabaları üzerinde tafsilatlı olarak durulmuştur. Zira burada öne çıkan en önemli mesele Almanya ile Osmanlı Devleti arasında bir ittifak tesis edilmesine rağmen bu ittifakın gereği olan lojistik savaş desteğinin sağlanabileceği Balkan yolunun Almanya'nın taahhütlerine rağmen ilk etapta açılmamış olmasıdır. Ancak bu süreçte Balkanlar üzerinden lojistik zorlukları aşmak için ortaya konulan kayda değer çabalar, farklı güzergâh arayışları ve gayriresmî teşebbüsler söz konusudur. Ayrıca bu problemlili duruma karşı Alman askeri, diplomatik ve ekonomik çevrelerin farklı bakışları, Alman savaş sanayisinin etkisi, bu süreçte karşılaşılan zorluklar, üzerinde durulan konular arasındadır. Almanya'dan Çanakkale Cephesine lojistik destek sorunu 1915 yılı sonbaharına kadar, yani deniz muharebeleri dönemi ve kara muharebelerinin en zor zamanlarında devam etmiş, bu süreçte silah ve cephane konusunda duyulan endişeler en üst makamlar üzerinden Almanya'ya iletilmiştir. Nihayet tarafsız Bulgaristan'ın 1915 yazı sonlarından itibaren İttifak Devletleri safında savaşa dâhil olması ve Sırbistan'a

düzenlenen sefer sonrasında Balkan yolunun açılmasıyla bu sorunun üstesinden gelinebilmiştir. Balkan yolunun açılması, Çanakkale savunmasına ulaşacak askerî desteğin önündeki lojistik sorunların da ortadan kalkması anlamına geldiğinden, İtilaf Devletleri Çanakkale Cephesinde tutunamayacakları düşüncesiyle cepheyi tahliye etmişlerdir. Bu çerçevede bu bölümde Balkan kilidinin Çanakkale Cephesi açısından önemi ortaya konulmuştur. Öte taraftan bu lojistik sorun İstanbul merkezli olarak cephane üretebilecek mevcut sanayi tesislerinin Alman organizasyonu ile daha etkin hale getirilmesi ve Osmanlı ordusunun cephane ihtiyacının mümkün mertebe karşılanması çabalarını da beraberinde getirmiştir. Nitekim Alman Bahriye subayı Waldemar Pieper öncülüğündeki bu çabalar Çanakkale Cephesi merkezli olarak bu bölümde ayrı bir alt başlık altında ele alınmıştır. İkinci bölümün son kısmında önce Çanakkale Cephesindeki Alman askerî varlığına genel bir bakış ile buna yönelik değerlendirmeler ele alınmıştır. Daha sonra ise Çanakkale Cephesinin komuta merkezlerindeki Alman etkisi ortaya konularak, başında Alman amirallerinin bulunduğu Boğaz Savunması ile Osmanlı Donanmasının Çanakkale Cephesi açısından merkeze alındığı üçüncü ve dördüncü bölümlere geçilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Almanya ile imzalanan ittifakın ardından Boğazların savunmasını güçlendirmek üzere Alman İmparatorluk Donanması bünyesinde Amiral Guido von Usedom komutasında kurulan özel Alman birliğinin Çanakkale Cephesindeki rolü ve faaliyetleri incelenmektedir. 1914 Ağustos’unda Çanakkale savunması hazırlıklarıyla başlayan süreç, deniz harekâtı dönemi ve sonrasında kara muharebelerine katkılar olarak devam etmiş, hatta cephenin tahliyesinin ardından 1918 yılında savaşın sonuna kadar Boğaz savunması güçlendirilmeye devam edilmiştir. Bu bölümde öncelikle Osmanlı’da görevlendirilmek üzere Almanya’da özel birliğin oluşturulması ve İstanbul’a gönderilerek Boğazların savunmasında görev aldıkları süreç ele alınmıştır. Ardından seferberlikle birlikte Çanakkale Boğazı’nda 1914 Ağustos ayındaki ön hazırlık süreci, burada görev alan Alman subaylarıyla ortak bir komutanın tesis edilmeye çalışılması ve emir komuta ilişkisindeki belirsizlik üzerinde durulmuştur. Nitekim bu tarihlerde Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Bey iken, Almanya’dan gelen bahriyelilerden rütbesi en yüksek olan Amiral Usedom

Boğazlardan sorumlu Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtaatı Müfettişi Umumisi, ikinci isim Amiral Merten ise Başkumandanlık Vekâletinin Çanakkale Boğazı'ndaki temsilcisi olarak görevlendirilmiştir. Burada Amiral Merten'in komutasındaki Alman bahriyeli personelin Çanakkale Boğazı savunmasının tahkim edilmesindeki rolü üzerinde durulmuştur. Boğaz savunmasının mevcut durumu hakkında yapılan değerlendirmeler üzerine Alman subaylarının öncülüğünde gerek eğitim gerekse denizden ve karadan yapılan savunma hazırlıkları ele alınmıştır. Daha sonra İtilaf filosunun Çanakkale Boğazı'na yönelik deniz harekâtının aşamaları, Alman bahriyelileri merkeze alınarak incelenmiştir. 19 ve 25 Şubat günleri dış tahkimatların hedef alınması, Boğaza yönelik saldırıların ciddi anlamda başlamasıyla sonraki günlerde Osmanlı ve Alman tarafında ortaya çıkan endişe ve izlenimler üzerinde durulmuştur. Nihayet beklenen İtilaf filosunun büyük saldırısı 18 Mart günü gerçekleşmiş, Boğaz müdafileri açısından büyük bir zaferle neticelenmiştir. O gün yaşananlar, elde edilen başarılarda Almanların etkinliği ve sonrasında ortaya çıkan endişe önemli ölçüde yine buradaki Alman bahriyelilerin gözüyle ele alınmıştır. Kazanılan deniz zaferinin ardından Boğaz savunmasının emir komutasındaki belirsizliğin Alman Amiralleri lehine çözüldüğü dikkat çekmektedir. Nitekim Amiral Usedom önce Boğazlar Müdür-i Umumisi, ardından Boğazlar Umum Kumandanı olacak ve bu kumandanlığın yetkileri genişletilecektir. Bu süreçte kara muharebelerinin başlaması dikkati Beşinci Ordu'nun savunmasına yöneltirken, Boğaz Savunmasının kara muharebelerine katkıları üzerinde durulmuştur. Son olarak Boğazların savunmasından sorumlu Amiral Usedom'un tahliye sonrası değerlendirmelerine de yer verilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı Donanmasının Çanakkale Cephesindeki etkinliği donanmada görevli Alman bahriyelileri üzerinden inceleme konusu edilmiştir. Alman Akdeniz Filosu komutanı Amiral Souchon, Almanya ile ittifakın hemen akabinde Goeben ve Breslau adlı Alman savaş gemileriyle İstanbul'a geldikten sonra Osmanlı Donanma Komutanlığı görevine getirilmiştir. Bu bölümde hem onun hem de Osmanlı donanmasında görevli Alman subay ve mürettebatın Çanakkale Cephesinin savunulmasında oynadığı rol incelenmektedir. Bu çerçevede öncelikle Alman amiralinin Osmanlı Donanmasının

başına getirildiği süreç ve ardından Osmanlı Donanmasında İngiliz etkisinin kırılarak Alman etkisinin arttığı, donanmada personel ve teknik anlamda iyileştirilmelerin yapıldığı sürece odaklanılmıştır. Daha sonra Çanakkale Cephesinde deniz savaşları döneminde ve kara muharebelerinin başladığı dönemde Alman bahriyelilerin de öne çıktığı ve Çanakkale savunmasına önemli katkılar sunan bazı deniz operasyonları Alman kaynakları ve bahriyelilerinin raporları üzerinden ele alınmıştır. Almanya'dan satın alındığı ilan edilerek Yavuz ve Midilli adları verilen gemiler Osmanlı Donanmasının en güçlü iki savaş gemisi olmuştur. Buna karşın komutan ve mürettebatının ekseriyeti Alman bahriyelilerden oluşan bu gemiler daha ziyade Karadeniz'de Osmanlı hizmetinde bulunmuşlar, Çanakkale Cephesine gelmemişlerdir. Ancak yine de cepheye dolaylı katkılarından söz etmek mümkündür. Zira bu gemilerin toplarının sökülerek Çanakkale Cephesinde bataryalar tesis edildiği ve Alman bahriyeli mürettebatından makineli tüfekli çıkarma birliği oluşturularak tahliye kadar cephedeki kara muharebelerinde etkili oldukları görülmektedir. Yavuz ve Midilli'nin Çanakkale Cephesine dolaylı katkıları bu bağlamda detaylıca inceleme konusu edilmiştir. Çanakkale Cephesinin denizden savunulmasında en etkili unsurlardan birisi olarak Alman denizaltıları ele aldığımız bir başka konu başlığıdır. Burada öncelikle Boğazların güvenliği için denizaltı ihtiyacı ve bu çerçevede Almanya'dan denizaltıların gönderilmesi süreci üzerinde durulmuştur. Ardından cepheye en önemli katkı sağlayan Otto Hersing komutasındaki U21 kodlu denizaltının Çanakkale Cephesine yolculuğu ve burada iki İngiliz savaş gemisini batırarak gösterdiği başarılar ele alınmıştır. Bu başarıların yankıları ve denizaltıların sonraki süreçte etkili olma çabalarına karşın, daha ziyade İtilaf güçlerinin aldıkları önemler dolayısıyla etkisiz kalmaları üzerinde de durulmuştur. Dördüncü bölümün sonunda Alman bahriyelilerin Çanakkale Cephesine katkılarının abartıldığına dair Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders'in değerlendirmelerine yer verilmiş, bu bağlamda üst düzey Alman komutanlarının anlaşmazlıklarına da değinilmiştir.

Çalışma, yukarıda özetini verdiğimiz dört bölümün ardından genel bir değerlendirme içerecek sonuç bölümü, kaynakça ve ekler kısmı ile tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-ALMAN İTTİFAKI VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİRİŞ

Çanakkale Boğazı, başkent İstanbul'a giden su yolu olması ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin giriş kapısı anlamına gelmesi nedeniyle yüzyıllar boyunca stratejik açıdan önemli bir kilit noktası olmuştur. Bu kilit noktanın savunulması, her dönemde devletin öncelikli politikalarından biri olmuştur. Boğazlar, fetihlerinden Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarına kadar dönemin imkânlarına göre tahkim edilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde yeni ve büyük bir tehlikenin kapıda olduğu görüldüğünden, Çanakkale Boğazı'na yönelik savunma hazırlıkları daha ciddi boyutlarda yürütülmüştür. Bu hazırlıklar çerçevesinde Alman etkisinin arttığını belirtmek gerekir. Nitekim Osmanlı-Alman ittifakının imzalandığı 1914 yılı Ağustos ayı itibariyle bu yöndeki faaliyetlerin ivme kazandığını söylemek mümkündür. Bu tarihten itibaren İtilaf Donanmasının Boğazı zorladığı 18 Mart 1915 saldırısına kadar olan deniz savaşları döneminde, ardından kara savaşları sürecinde ve hatta 1918 yılı sonlarındaki mütarekeye kadar Çanakkale Boğazı'nın savunmasında Alman etkinliğini görmek mümkündür.

Osmanlı-Alman ittifakı ile öncesi ve sonrasındaki gelişmeler Çanakkale savunması açısından önemli bir yerde durmaktadır. Bu sebeple çalışmanın ilk bölümünde öncelikle Osmanlı ordusundaki Alman askerî etkinliğinin geçmişine kısa değinilerek Liman von Sanders başkanlığındaki askerî heyetin gelişi, Birinci Dünya Savaşı'na giden süreç, Osmanlı Devleti'nin ittifak arayışları ve Osmanlı-Alman ittifakının imzalanması süreci ele alınacaktır. Bunun akabinde Goeben ve Breslau isimli Alman savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul'a gelişi, bu gemilerin Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen katılmasında oynadıkları önemli rol, Osmanlı devlet adamlarının savaşa girişi ertelemeye çalışmaları ile Almanya'nın Osmanlı'yı bir an önce savaşa sokmak için yaptığı baskılar üzerinde durulacaktır. Aslında bu süreç, Osmanlı Devleti'nin Almanya ile yapacağı ittifakın zemini, savaşın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa dâhil olup İtilaf devletlerinin Çanakkale Boğazı önlerinde Boğazı ve dolayısıyla İstanbul'u gerçek anlamda tehdit

eder faaliyetlere girişmelerine kadar geçen sürecin bir değerlendirmesi mahiyetindedir.

Birinci Dünya Savaşı çok sayıda devletin fiilen katılımı ile geniş bir coğrafyaya yayılan, dünyanın neredeyse tamamını fiilen ya da dolaylı olarak etkilemiş bir savaştır. Savaşın yaşandığı en önemli bölge şüphesiz savaşın baş aktörlerinin karşı karşıya olduğu ve savaşın neticesini belirleyen Batı cephesi olmuştur. Ancak bu savaş Avrupa ile sınırlı kalmayarak, Asya ve Afrika kıtaları ile deniz ve okyanuslarda da cereyan etmiştir. Birinci Dünya Savaşı aynı zamanda hem fiziki, hem de fikişel olarak, savaşın askerî niteliğini aşır sivil alanları da kapsadığı ve savaşan tarafların sahip oldukları tüm enerjiyi ve kaynaklarını seferber ettikleri topyekûn bir savaş olmuştur.⁵

Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olmasıyla "silah arkadaşlığı"⁶ olarak da isimlendirilen Osmanlı-Alman askerî ittifakı ise bu iki devletin menfaatlerinin zorunlu olarak kesiştiği bir noktada ortaya çıkmıştır. Bundan sonraki savaş sürecinde müttefiklik ilişkisi çerçevesinde Osmanlı'da görmezden gelinemeyecek bir Alman varlığı söz konusu olmuştur.⁷

Genel bir diplomatik kaide olarak devletlerarası ilişkilerde kesin bir dostluk veya düşmanlıktan bahsetmenin doğru olmayacağını, daha ziyade çıkar ve menfaatlerin ön planda tutulduğunun altını çizmek gerekir. Osmanlı devlet adamları da yabancı devletlerle girdikleri ilişkilerde, kendi devletlerinin menfaatlerini gözetmek istemişlerdir. Bu bağlamda Osmanlı ve Almanya arasındaki ittifak ilişkisini, üzerine yapılan araştırmaları da dikkate alarak Almanların hâkimiyetindeki tek taraflı bir ilişki olarak değil, esasen kaçınılması pek de mümkün olmayan⁸ birbirini bütünleyici

⁵ Burak Gülboy, **Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme**, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2014, s. 6-7; Mustafa Çolak, "Çanakkale Savaşları ve Müttefik Almanya", **100. Yılında Çanakkale: Sempozyum Tebliğleri**, ed. Aykut Ertuğrul, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2016, s. 141.

⁶ Silah Arkadaşlığı/Kardeşliği/Dostluğu = Waffenbrüderschaft olup daha savaşın henüz başlarında yayınlanan ve siyasi propaganda metinlerinden biri için bkz. Ernst Jäckh, **Die deutsch-türkische Waffenbrüderschaft**, Stuttgart und Berlin: Deutsche Verlags-Anstalt, 1915.

⁷ Müttefiklik ilişkisi çerçevesinde Osmanlı'daki Alman varlığını kapsamlı şekilde ortaya koyan bir eser için bkz. Carl Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, Leipzig: Koehler&Amelang, 1940.

⁸ İlber Ortaylı, "Büyük Savaşa Giderken Türkiye ve Avrupa: 'Kaçınılmaz' Müttefik Almanya", **Atlas Tarih**, Çanakkale 1915 özel sayısı, sy. 6, yıl 2011, s. 50-57.

hedef odaklı⁹ bir menfaat ilişkisi ve bir stratejik ortaklık¹⁰ olarak görmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki ilişkilerin temelleri daha eskilere dayanmakla birlikte,¹¹ askerî anlamda sistemli askerî heyetlerin gelmeye başlamasının 1880'li yıllarda II. Abdülhamid döneminde olduğu görülmektedir. Nitekim 93 Harbi'nde (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) ağır bir yenilgi alan ve Berlin Antlaşması'nın ağır şartları altında ezilen Osmanlı Devleti, bu yıllarda askerî bakımdan ordusunu güçlendirmek adına Alman İmparatorluğu'na başvurmuştu. Zira Bismarck'ın öncülüğündeki Prusya, önceki yıllarda yaptığı savaşlar ile Avrupa devletleri arasında askerî anlamda gücünü ispat etmişti ve 1871 yılında ilan edilen Alman İmparatorluğu'nu oluşturan devletlerin başını çekiyordu.¹² 1882 yılında Otto von Kähler'in başında bulunduğu askerî heyet ile başlayan Osmanlı ordusundaki Alman etkinliğinin giderek daha da yoğunlaştığı görülmektedir. Bu süreçte en öne çıkan isim Collmar von der Goltz, nam-ı diğer Golç Paşa olacaktır.¹³ Diğer taraftan 1885 yılından itibaren düzenli bir şekilde on beş kadar Osmanlı subayının da eğitim almak üzere üç yıllığına Almanya'ya gönderildikleri anlaşılmaktadır. Bunlar arasında sonradan Osmanlı ordusu ve politikasında etkili konumlara gelecek olan Mahmud

⁹ Jan Christoph Reichmann, **“Tapfere Askers” und “Feige Araber”: Der osmanische Verbündete aus der Sicht deutscher Soldaten im Orient 1914-1918**, Doktora Tezi, Münster Üniversitesi, 2009, s. 389. Reichmann bunun bir silah arkadaşlığından [Waffenbrüderschaft] ziyade amaç ortaklığı, hedeflerde ortaklık [Zweckbündnis] olduğunu belirtirken, savaşın son yılında Kafkas cephesinde bu ortaklığın krize dönüştüğüne dikkat çekmektedir.

¹⁰ Gültekin Yıldız, “Cihan Harbinde Türk-Alman İttifakı: Bir Stratejik Ortaklığın Kısa Muhasebesi”, **Türkiye Günlüğü**, sy. 136, Güz 2018, s. 12-21.

¹¹ Osmanlı Alman ilişkilerinin temellerine, yirminci yüzyıl başlarına kadar ki sürecine ve Almanya'nın Osmanlı modernleşmesine etkileri üzerine toparlayıcı bir çalışma için bkz. Faruk Deniz, “Osmanlı-Almanya İlişkileri ve Almanya'nın Osmanlı Modernleşmesine Etkisi Üzerine Notlar (1718-1918)”, **BSV Bülten**, sy 48, yıl 2000, s. 10-31.

¹² Prusya öncülüğünde Alman Birliğinin kuruluşu ve bu birliğin mimarı olan Otto von Bismarck'ın Osmanlı-Alman ilişkilerinde öne çıktığı konuları başlıklar hâlinde inceleyen yüksek lisans tezi için bkz. Yusuf Ziya Altıntaş, “Otto von Bismarck ve Osmanlı'daki İmajı”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2012. Güncel bir Bismarck biyografisi için bkz. Eberhard Kolb, **Bismarck: Demir Şansölye**, çev. Yusuf Ziya Altıntaş, İstanbul: Runik Kitap, 2021.

¹³ 1835 yılından 1918 yılına kadar Osmanlı ordusundaki Alman askeri etkinliğini, gelen subayları ve heyetleri inceleyen bir çalışma için bkz. Jehuda Lothar Wallach, **Anatomie einer Militärhilfe**, Düsseldorf: Droste, 1976. Eserin Türkçe çevirisi için bkz. Jehuda L. Wallach, **Bir Askeri Yardımın Anatomisi**, çev. Fahri Çeliker, Ankara: Genel Kurmay ATASE Yay., 1985.

Şevket Paşa ve Ahmed İzzet Paşa gibi isimler de bulunmaktadır.¹⁴ Bu süreç, Osmanlı ordusunu ıslah amacıyla heyet halinde gelen Alman subaylarının askerî eğitim alanındaki katkılarının yanı sıra, ordunun silah ihtiyacının karşılanması için de Osmanlı'nın daha ziyade Almanya'ya yönelmesini beraberinde getirmiştir.¹⁵

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başları Alman İmparatorluğu'nun dış siyaset stratejisinin de değiştiği yıllardı. Almanya'nın yeni "Dünya Politikasını" [Weltpolitik], önce Dışişleri Bakanlığı sonra da Şansölyelik görevinde bulunan Bernhard von Bülow "Kimseye gölge yapmak istemiyoruz, ama biz de kendimize güneşin altında bir yer talep ediyoruz" cümlesiyle ifade edecekti.¹⁶ Artık Almanya "Drang nach Osten" [Doğu'ya yönelme] politikası çerçevesinde yeni bir tür emperyalizm ile "Doğu'ya barışçı bir yöntemle sızma"nın yolunu bulmuş oluyordu.¹⁷ Bu bağlamda Alman İmparatorluğu'nun 1880'lerden itibaren siyasi ve ticari anlamda Osmanlı üzerinde nüfuz kurmasında üç önemli alandan bahsedilebilir. Birincisi Osmanlı ordusunun eğitimi amacıyla Alman subay heyetinin gönderilmesi, ikincisi Alman silah sanayiinin Osmanlı ile giriştiği silah ticareti¹⁸, üçüncüsü ise Alman Bankası [Deutsche Bank] kanalıyla Anadolu demiryollarının yapımı için aldıkları imtiyazdır.¹⁹ Hatta Almanya'nın milliyetçi ve yayılmacı politikalar güden Pan-Germen Birliği [Alldeutscher Verband] mensuplarının savaş arifesinde yazdıklarına

¹⁴ Eberhard Demm, "Zwischen Kulturkonflikt und Akkulturation: Deutsche Offiziere im Osmanischen Reich", **Von Wilhelm II. zu Wilhelm dem Letzten - Streiflichter zur Wilhelminischen Zeit**, yay. haz. Nathalie Chamba, Nordhausen: Traugott Bautz Verlag, 2018, s. 215-216.

¹⁵ Osmanlı'da görev almış Alman subaylarının Alman silah sanayine katkılarını inceleyen bir çalışma için bkz. Rifat Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman Subayları ve Alman Silah Sanayiinin Çıkışı, 1871-1914", **IX. Türk Tarih Kongresi (21-25 Eylül 1981)**, c. II, Ankara: TTK, 1988, s. 1207-1215.

¹⁶ Gülboy, **Mutlak Savaş**, s. 51; Mustafa Gencer, **Imperialismus und die Orientalische Frage**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006, s. 47.

¹⁷ Cenk Reyhan, "Türk-Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914)", **Belleten**, c. 69, sy. 254, yıl 2005, s. 39. 1-46.

¹⁸ Bu konuya dair çalışmalar için bkz. Fahri Türk, **Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012; Naci Yorulmaz, **Büyük Savaşın Kara Kutusu: II. Abdülhamid'den I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Silah Pazarının Perde Arkası**, İstanbul: Kronik Kitap, 2018. Askerî de dâhil olmak üzere genel ticari münasebetleri ele alan bir çalışma için bkz. Rifat Önsoy, **Türk-Alman İktisadî Münasebetleri (1871-1914)**, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982.

¹⁹ Lothar Rathmann, **Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi**, çev. Ragıp Zarakolu, 3. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları, 2001, s. 24-25. Bu başlıkları bölümler hâlinde inceleyen diğer önemli bir çalışma için bkz. İlber Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.

bakıldığında Almanya'nın yayılma hedefinin Berlin'den Bağdat'a uzanacak şekilde Yakın Doğu olduğu ilan edilmekteydi. 1870'li yıllarda 40 milyon nüfusu olan Almanya artık 60 milyonu aşmıştı ve istikbalde Anadolu yayılma bölgesi olarak görülmekteydi.²⁰

Goltz Paşa daha 1910 yılı sonunda Alman İmparatoru II. Wilhelm'e sunduğu bir raporda olası bir Avrupa savaşında Osmanlı Devleti'nden bir ittifak ile nasıl istifade edilebileceğine yönelik değerlendirmeler yapmıştı. Buna göre sadece askerî alanda değil diğer alanlarda da Osmanlı'yı desteklemenin Almanya'nın çıkarına olduğu tavsiye edilmekteydi.²¹ Bununla birlikte II. Wilhelm, Avrupa'daki güçler dengesinde ortaya çıkabilecek kaçınılmaz bir çatışma durumunda kullanabileceği bir İslam stratejisini de alttan alta işliyordu. Sultan II. Abdülhamid ile kurduğu iyi ilişkiler, İstanbul ve Kudüs'e yaptığı ziyaretler, dünya Müslümanlarının dostu ve koruyucusu olduğunu ilan etmesi, işlediği stratejinin bir parçasıydı. Bu strateji temelde İngilizlerin Mısır ve Hindistan'daki hâkimiyetini hedef alıyordu. Alman İmparatoru bu stratejik hedef doğrultusunda bilgi ve raporlar almaktaydı.²²

Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Hans von Wangenheim 1912 yılına ait bir raporunda II. Abdülhamid'i deviren ve muhtemelen daha uzun bir zaman Osmanlı'da son sözü söyleyecek faktör olan Türk ordusu ile Alman ordusu arasında bir silah arkadaşlığından bahsediyordu. Türk subaylarının çoğunluğunun Alman askerî kabiliyetinin mutlak üstünlüğüne inandıklarını ve bu durumun Almanya açısından bir avantaj olduğunu ifade etmekteydi.²³ Öte yandan Osmanlı'da Balkan savaşlarında

²⁰ Konuya dair bkz. Karl von Winterstetten, **Berlin – Bağdat: Alman Yayılmacılığı ve Osmanlı Politikaları**, haz. Faruk Yılmaz, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011. Eserin Almanca orijinalinin başlığındaki ifade “Orta Avrupa politikasında yeni hedefler”dir. Bkz. Karl von Winterstetten, **Berlin-Bagdad: Neue Ziele mitteleuropäischer Politik**, Münih: Lehmann's Verlag, 1913. Alman sanayileşmesinin iki ülke arasındaki ilişkilere etkilerini inceleyen güncel bir çalışma için bkz. Atakan Büyükdag, “Alman Sanayileşmesinin Türk-Alman Askerî-Stratejik İlişkilerine Etkileri (1815-1929)”, **Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2022.

²¹ Mustafa Aksakal, **Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010, s. 79.

²² İslam'ın Alman menfaatleri doğrultusunda bir propaganda aracı olarak kullanılmasının en önemli savunucularından birisi olan Max von Oppenheim, Ekim 1914'te kaleme aldığı rapor ile Birinci Dünya Savaşı'nda uygulanan İslam stratejisinin başta gelen mimarıydı. Bkz. Kadir Kon, **Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi**, İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 30-31, 49 vd.

²³ İstanbul'daki Alman Elçisi Wangenheim'in Berlin'e 28 Ağustos 1912 tarihli raporu için bkz. Wallach, **a.g.e.**, s. 97-99. Ayrıca bkz. Klaus Wolf, **Gelibolu 1915 - Birinci Dünya Harbi'nde Alman Türk Askeri İttifakı**, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 24-26.

(1912-1913) yaşanan hezimetin ardından devlet adamları arasında bir intikam düşüncesi oluşmuştu²⁴ ve bunun için güçlü bir orduya sahip olunması gerektiğine yönelik bir gayret söz konusuydu. Almanya, bu dönemde özellikle basında güçlü ordusu ile öne çıkarılıyor, zamanında Napolyon orduları karşısında yenilmiş olan Alman devletlerinin Fransa'ya karşı kazandığı 1870 zaferine atıfla küllerinden doğan bir ulus olarak izlenmesi ve örnek alınması gereken güçlü bir devlet olarak sunuluyordu.²⁵

Balkan Savaşları'nda ortaya çıkan askerî çöküşle birlikte ordunun yeniden yapılandırılması gerekliliğine dair farklı fikirler de öne sürülmeye başlanmıştı. Türk yenilgisinde Alman askerî eğitim sistemi ve Alman silahlarına sorumluluk yükleyenler oldu. Hatta Alman sisteminin terk edilerek Fransız modeline geçilmesini savunanlar da vardı. Ancak temel anlayış bakımından öncekinden çok farklı bir sisteme geçişin tehlikeli bir deney olacağı düşünüldüğünden Alman eğitim anlayışının devamına karar verilmişti.²⁶ Nihayet Balkan Savaşları'nda yaşanan mağlubiyetin ardından bu düşünce daha ön plana çıkacak ve Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın öncülüğünde Almanya'dan bir askerî ıslah heyeti talebinde bulunulacaktır. Bu süreçte Osmanlı Ordusundaki Alman etkinliğinin artışında bir süreklilikten ve aslında bir geleneğin devam ettirilmesinden bahsetmek mümkündür.²⁷

Bu eserin Almanca orijinali için bkz. Klaus Wolf, **Gallipoli 1915: Das deutsch-türkische Militärbündnis im Ersten Weltkrieg**, Report Verlag, 2008.

²⁴ Balkan Harbinin genç Türk subayları üzerindeki intikam duygusuna, kaybedilenleri geri alma hırsına işaret eden bir çalışma için bkz. Tuncer Baykara, "Birinci Dünya Savaşına Girişin Psikolojik Sebepleri", **Dördüncü Askeri Tarih Semineri – Bildiriler**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989, s. 364.

²⁵ Aksakal, **a.g.e.**, s. 41.

²⁶ Carl Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914: Osmanlı Savaşa neden ve nasıl girdi?**, çev. Kadir Kon, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009, s. 16; Wallach, **a.g.e.**, s. 104-106. Savaş yenilgisinin sorumluluğunu Almanlara yükleyen eleştirilerin bertaraf edilmesinde Colmar von der Goltz'un önemli etkisi olmuştu. Bkz. Ulrich Trumpener, "Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, ed. Marian Kent, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 143.

²⁷ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 13; Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 12. Yukarıda bahsi geçen Wallach'ın çalışmasının haricinde bu sürekliliği takip edebileceğimiz diğer bazı çalışmalar için bkz. Fahri Türk, "Deutsche Militärmissionen und ihre Rolle beim deutsch-türkischen Waffenhandel im Osmanischen Reich 1871-1914", **Die Elektronische Zeitschrift für politikwissenschaftliche Studien**, c. 1, sy. 1, 2010, s. 86-102; Yavuz Özgüldür, "Yüzbaşı Helmut Von Moltke'den Müşir Liman von Sanders'e Osmanlı

1.1. Alman Askerî Heyeti Meselesi (1913-1914)

Balkan Harbi'ndeki askerî yenilgi Osmanlı ordusu için büyük bir utanç vesilesi olmuştu. Hem bu yenilginin sebeplerini açıklamak hem de tedbirler almak gerekiyordu.²⁸ Buradan hareketle duyulan ihtiyaç üzerine ordunun savunma kabiliyetinin iyileştirilmesi amacıyla geleneğin devam ettirilerek Almanya'ya başvurulduğu görülmektedir. Nitekim 1913 yılı Ocak ayındaki Babıâli Baskını sonrasında Sadrazamlığa getirilen Mahmud Şevket Paşa'nın bu ihtiyaç hakkında söylediklerini dönemin Bahriye Nazırı Cemal Paşa hatıratında şöyle nakleder:

“...Ordumuza gelince: Biz artık, Alman harb usulünden kendimizi kurtaramayız. Otuz seneyi aşkın bir zamandan beri ordumuzda Alman öğretmenler bulunmuş; zabitan heyetimiz baştan aşağı Alman harb usulü ile terbiye edilmiş; kısacası bizim ordumuz, Alman askerî talim ve terbiyesinin ruhu ile yetişmiştir. Şimdi bunu değiştirmek mümkün değildir. Binaenaleyh pek geniş mikyasta bir Alman ıslah heyetini getirtmek ve hatta icap ederse bir Osmanlı kolordusunun emir ve kumandasını bir Alman generaline vererek bunun bütün birliklerine Alman subaylarından kumandanlar tayin etmek, böylece vücuda getirilecek olan bir örnek kolordusuna Osmanlı ordusunun bütün subaylarını belirli süreler için stajyer göndererek bilgilerinin artmasını sağlamak düşüncesindeyim”.²⁹

Sadrazam Mahmud Şevket Paşa bu düşüncelerle ordu ve donanmanın yeniden teşkilatlanmasıyla yoğun biçimde ilgileniyordu. Aynı zamanda hâlihazırda göreve başlamış olan Amiral Limpus komutasındaki İngiliz Bahriye heyeti ve jandarmanın eğitimi/yeniden teşkilatlanmasıyla ilgilenen Fransız heyeti de Sadrazamın talimatıyla çalışmalarını yoğunlaştıracaklardı. Mahmud Şevket Paşa devletin neredeyse tüm alanlarında yeni bir teşkilatlanmaya gitme niyetindeydi ve bunun için Avrupa devletleri arasında bir işbölümü öngörüyordu. Almanya'nın bu noktada ordunun yeniden teşkilatlanması ve eğitim sisteminin ıslah edilmesi düşüncesiyle İstanbul'daki Alman Elçisi Wangenheim ve Askerî Ataşe Binbaşı Stempel ile görüşmeler yaptı. Ona göre bu artık sadece şurada burada teşkilata dâhil edilen

Ordusunda Alman Askeri Heyetleri”, **Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, s. 4, Ocak 1993, s. 297-307.

²⁸ Mesut Uyar, “Osmanlı Askerî Rönesansı: Balkan Bozgunu İle Yüzleşmek”, **Türkiye Günlüğü**, sayı 110, yıl 2012, s. 65-74.

²⁹ Ahmed Djemal Pascha, **Erinnerungen eines türkischen Staatsmannes**, München: Drei Masken, 1922, s. 69. Türkçesi için bkz. Cemal Paşa, **Hatıralar**, yay haz. Alpay Kabacalı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 82.

eğitim subaylarının faaliyetleriyle olacak bir şey değildi, ordu temelden ve radikal bir biçimde ıslah edilmeliydi.³⁰

Sadrazam Mahmud Şevket Paşa Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim aracılığıyla bir askerî heyet talebinde bulundu. Wangenheim 26 Nisan 1913 tarihinde Berlin'e Alman Şansölyesi Bethmann Hollweg'e gönderdiği raporda bu talebin olumlu karşılanmasının faydalı olacağına dair fikirlerini ileri sürmekteydi. Onun konuyla ilgili kanaatine göre bir Alman generalinin davet edilmesi, Türklerin Balkan savaşındaki yenilgilerini Alman ıslahatçılarına bağlayan bütün fikir ve yorumları susturacak, ayrıca İngiliz ıslahatçılarının Türkiye'ye gelmesiyle yükselmesi tabii olan İngiliz nüfuzuna karşı da Almanya lehine bir denge sağlayacaktı. Almanya'nın bu teklifi kabul etmemesi halinde Babıâli yarım kalmış ıslahatını tamamlamaya niyetli olduğundan bu konuda başka devletlere yönelmesinden korkulabilirdi. Ayrıca Wangenheim raporunda "Orduyu kontrol eden kuvvet, Osmanlı Devleti'nde en büyük güç olacaktır. Hiçbir Alman düşmanı hükümet, ordu tarafımızdan kontrol edildikçe iktidar mevkiinde kalamayacaktır" sözleriyle düşünce ve önerilerini belirtmekteydi.³¹

Neticede, aşağıda bahsedileceği üzere bir heyet gelecek, ancak bu heyet sayesinde sadece Osmanlı ordusunda değil, imparatorluğun her köşesinde Alman nüfuzu artmaya başlayacak, bilhassa ordu ve donanmada vazife alacak subay, astsubay, asker, teknik eleman, uzman, danışman, işçi olarak Almanların sayısı artacaktı.³² Ayrıca Alman Askerî Heyeti Almanya'nın Yakındoğu'daki gelişmelerle ilgili meşguliyet ve bağlantılarını daha da artıracak, böylece Osmanlı-Alman ittifakının oluşmasının ve Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na İttifak devletleri (Almanya ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları) safında girmesinin

³⁰ Wolf, **a.g.e.**, s. 35-36; Wallach, **a.g.e.**, s. 109. Heyet meselesine içeriden itirazlar olmasına rağmen Paşa ısrarcıydı. Bkz. Mahmud Şevket Paşa, **Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın Günlüğü**, İstanbul: Arba Yayınları, 1988, s. 136, 141, 179, 191.

³¹ **GP**, c. 38, Nr. 15439, s. 196-201. Alman Dışişleri Belgeleri Arşivi Koleksiyonu'nun 38. cildi 191-318 sayfa aralığında yer alan ve Liman von Sanders başkanlığındaki Alman askerî heyeti etrafında yapılan yazışmalar meseleye Alman diplomasisinin/devletin o döneme ait bakışını yansıtmaktadır. Ayrıca bkz. Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 25.

³² Ortaylı, **a.g.e.**, s. 72; Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 51. Birinci Dünya Savaşına kadar Alman Askerî Heyeti'nde görev alan Alman subaylarına dair bir liste için bkz. Mete Soytürk, **1. Dünya Savaşı'nda 2 Soylu Asker ve 2000 Alman Subayı**, 2018, s. 22-27.

hazırlayıcısı olacaktı.³³ Bu hususlar dikkate alındığında; Osmanlı'nın Balkan yenilgisi sonrası ortaya çıkan ihtiyacına paralel olarak Almanya'nın devletlerarasındaki gergin durum itibariyle Osmanlı'yı yanına çekme düşüncesinin ilk büyük adımı olarak askerî ıslah heyetinin İstanbul'a gönderildiği, fakat bu sürecin aslında mevcut gerginliği daha da artıran devletlerarası bir krize dönüştüğü de görülmektedir.

1.1.1. Askerî Heyet Talebi ve Heyetin Sahip Olacağı Yetkiler

Alman Elçisi Wangenheim'in 22 Mayıs 1913 tarihinde Berlin'e ilettiği yazıda, Osmanlı ordusunun yeniden teşkilatlanması için Alman bir generalin başkanlığında bir askerî heyetin gönderilmesi resmen talep ediliyordu.³⁴ Alman İmparatoru II. Wilhelm sonraki günlerde kızının düğünü vesilesiyle bir araya geldiği İngiliz Kralı ve Rus Çarına o zamana kadar gizli yürütülen görüşmelerden bahsedince mesele Avrupa diplomasisinin gündemine girecekti.³⁵

Tam bu günlerde Mahmud Şevket Paşa 11 Haziran 1913 günü suikast sonucu öldürülmüş, onun yerine Harbiye Nazırı olarak Ahmed İzzet Paşa atanmıştı. Ahmed İzzet Paşa da Alman desteği konusunda selefinin görüşlerine yakındı. Almanya'da bir süre bulunmuştu ve Alman ordusunda görev yapmıştı. Askerî heyetle ilgili anlaşma onun nezaretinde hazırlanarak imzalanacaktı. Bu arada Alman Askerî Kabinesi, düşünülen askerî heyetin başkanı olarak Kassel'deki 22. Tümen komutanı, Alman ordusundaki en yaşlı tümen komutanlarından biri olan ve daha önce Türkiye'de hiç bulunmamış bir isim olarak Liman von Sanders'i seçmişti.³⁶

Alman imparatoru II. Wilhelm, ilgili Alman makamları ve Osmanlı kabinesi müzakereler neticesinde Ekim ayında anlaşmayı imzaladılar. Bunun ardından II. Wilhelm Potsdam Sarayı'nda askerî heyeti kabul etti. Bu kabulde Sanders'e:

³³ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 55.

³⁴ Bu talebe göre ayrıntıları henüz netleşmemekle birlikte görevlendirilecek generalin tekliflerinin olası bir savaş durumunda ordunun seferberliği ve operasyonlar için temel teşkil edecekti. Wangenheim ayrıca böyle bir görevlendirmeye, Türkiye'deki artan İngiliz etkisine karşı bir denge oluşturabileceğinden taraftar görünmektedir. **GP**, c. 38, Nr. 15440, s. 201-202. Ayrıca bkz. Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 25, 155-157.

³⁵ Mesut Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu (1913-1918)", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, yıl 15, sy. 30, Güz 2019, s. 37.

³⁶ Wallach, **a.g.e.**, s. 112.

“İşbaşında ister genç Türkler, ister ihtiyar Türkler bulunsun, sizin için fark etmez. Siz yalnız ordu ile meşgul olacaksınız. Siyaseti Osmanlı ordusundan çıkarınız. Siyasetçilik o ordunun en büyük hatasıdır” demişti.³⁷ Liman von Sanders kendisinin de iddia ettiği gibi Alman İmparatorunun kişisel temsilcisi olarak İstanbul’a gönderilmişti. II. Wilhelm onu tıpkı Wangenheim’ı seçmiş olduğu gibi Osmanlı’ya ilişkin isteklerini gerçekleştirmenin bir aracı olarak seçmiş ve görevlendirmişti.³⁸ Nitekim Sanders, Alman İmparatorunun sevdiği eski tip generallerden olduğu ve görünüşe göre Wangenheim’ın aradığı özelliklere uygun bir asker olması dolayısıyla düşünülen diğer isimler arasından sıyrılmıştı.³⁹

Sanders başkanlığındaki askerî heyetten beklenen, Balkan Savaşlarındaki hezimetin ardından Osmanlı ordu teşkilatını yeniden düzenlemek ve personelinin teknik ve taktik bakımdan eğitmektir. Bu anlamda heyetin ilk geliş amacıyla muharip vazifeler üstlenmeleri söz konusu değildi.⁴⁰ Osmanlı hükümeti açısından durum belki böyleydi, ancak Alman yetkililerin yazışmalarında sonraki olası süreçler de değerlendiriliyordu. Nitekim Sanders hatıratında 1913 yılı Haziran’ında yeni görevin kendisine teklif edilme sürecindeki çerçevesinden bahsetmektedir. Buna göre ayrıntılar henüz belli olmamakla birlikte makamın bütün askerî meseleleri içine alan gayet geniş yetkileri taşıması, görevi alacak generalin diğer bütün Alman ıslahatçıların başında bulunacağı, ama aynı zamanda muhtemel bir savaş halinde seferberlik ve askerî harekât hakkındaki tekliflerinin de esas olacağı düşünülüyordu.⁴¹

1913 yılı Ekim ayında nihai hali verilerek taraflar arasında imzalanan anlaşma gerçekten de askerî heyet başkanına geniş yetkiler veriyordu. Heyet başkanı, Osmanlı’da Yüksek Askerî Şura’nın etkin bir üyesi olacak, askerî eğitim ve eğitim kurumları direk onun emrine verilecek, yabancı subayların görevlendirilmesinde

³⁷ Liman von Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, Berlin: August Scherl Verlag, 1920, s. 11. Eserin çevirilerinden bu çalışmada referans verilene için bkz. Liman von Sanders, **Türkiye’de Beş Sene**, haz. Muzaffer Albayrak, 2. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2006, s. 25. Ayrıca bkz. Wallach, **a.g.e.**, s. 113; Wolf, **a.g.e.**, s. 39, 43.

³⁸ Henry Morgenthau, **Büyükelçi Morgenthau’nun Öyküsü**, çev. Attila Tuygan, İstanbul: Belge Yayınları, 2005, s. 101-102; Wolf, **a.g.e.**, s. 45.

³⁹ Uyar, “Sanders Askerî Yardım Misyonu (1913-1918)”, s. 38.

⁴⁰ Yıldız, “Cihan Harbinde Türk-Alman İttifakı: Bir Stratejik Ortaklığın Kısa Muhasebesi”, s. 13.

⁴¹ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 9-10 (çev. s. 23-24). Ayrıca bkz. Wallach, **a.g.e.**, s. 113.

yetkili isim olacak ve sınırsız bir teftiş yetkisi olacaktı. Ayrıca Alman komuta gücünün fiiliyata geçmesi amacıyla bir örnek birlik oluşturulması ve başına da Sanders'in geçmesi hedefleniyordu. Ayrıca heyet üyesi subaylar Erkan-ı Harbiye (Genelkurmay) ve orduda önemli pozisyonlara getirilecekti.⁴²

1.1.2. Askerî Heyetin Neden Olduğu Devletlerarası Kriz

Şüphesiz devletlerarası ilişkilerin gergin olduğu bir dönemde Almanya'nın İstanbul'da kara ordusunun modernizasyonu ve eğitimi için askerî heyet gönderiyor olması, büyük devletlerin tepkilerine neden olmuştu. Liman von Sanders başkanlığındaki Alman Askerî Heyetinin davet edilişi ve gelişleri sürecindeki gelişmelerin, döneme ve dönemin yetkili konumdaki isimlerine ait metinlerde farklı açılardan değerlendirildiği dikkat çekmektedir. Kaynaklarda bu meselenin siyasi anlamda dünya savaşına giden gergin süreçte diğer devletlerin, bilhassa da Rusya'nın tepkileri açısından 1913 yılı sonu ile 1914 yılı başında önemli bir krize sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır.⁴³ Çünkü askerî bir mesele zamanla bu çerçevenin dışına çıkarak güçlü bir politik anlam kazanmaya başlıyordu. Ordunun güçlendirilmesi demek, Osmanlı Devleti'nin güçlendirilmesi demekti ve bu süreçte ordu üzerindeki Alman etkisi, İstanbul'daki politika yapım sürecine Almanya'nın daha fazla katılmasını, bu da Avrupa güçler dengesinde önemli değişiklikleri beraberinde getirecekti.⁴⁴

Askerî heyet antlaşmasının imzalanmasının ardından Kasım ayında anlaşmanın içeriğine dair en şiddetli tepki İngiltere ve Fransa'dan da destek bulan Rusya'dan

⁴² Anlaşmanın Alman arşivindeki onaylı bir suretinden detaylarını okumak için bkz. Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 27-29, 158-163; Wallach, **a.g.e.**, s. 115-116.

⁴³ Askerî heyet meselesi, ortaya çıkardığı kriz ve heyet merkezli olarak sonraki gelişmeler üzerine detayları muhteva bir eser olarak, heyet içerisinde bulunan Alman subayı Carl Mühlmann'ın kitabı başlıca kaynaklardan biri olarak zikredilebilir. Bkz. Carl Mühlmann, **Deutschland und die Türkei 1913-1914: die Berufung der deutschen Militärmission nach der Türkei 1913, das deutsch-türkische Bündnis 1914 und der Eintritt der Türkei in den Weltkrieg**, Berlin-Grunewald: Rothschild, 1929. Mühlmann'ın kitabının başlığının çevirisi "Almanya ve Türkiye 1913-1914, Alman Askerî Misiyonu'nun 1913'te Türkiye'ye Gönderilmesi; 1914 Alman-Türk İttifakı ve Türkiye'nin Dünya Savaşı'na Girişi" olmakla birlikte Türkçe çevirisinde yayınevi farklı bir başlık tercih etmiştir. Bkz. Carl Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914: Osmanlı Savaşı neden ve nasıl girdi?**, çev. Kadir Kon, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009. Kitabın Türkçesinde s. 30-55 sayfa aralığı askerî heyet meselesi etrafında oluşan politik krize dairdir. Mühlmann'ın ayrıca sonraki yıllarda bir Alman dergisinde konuyla ilgili yayınlanan bir makalesi bulunmaktadır. Bkz. Carl Mühlmann, "Die Deutsche Militärmission in der Türkei", **Wissen und Wehr**, No. 12, 1938, s. 847-855.

⁴⁴ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 18, 22.

gelmişti. Rusya, İstanbul ve Boğazlar bölgesinde bir Alman komutanın bulunmasını, güç dengesinde köklü bir değişim olarak değerlendiriyordu. Rusya bilhassa görev alacak Alman generalinin İstanbul garnizon komutanlığı ve Boğaz savunması görevlerini üstlenecek olmasından endişeye kapılmıştı.⁴⁵ Liman von Sanders Aralık ayı başlarında İstanbul'daki Birinci Kolordu Komutanlığına Padişah iradesiyle atanıp İstanbul'a geldikten sonra bu görevi aynı zamanda sıkıyönetim komutanı olan Cemal Bey'den (sonra Paşa) devralmıştı. Sanders'in İstanbul'da kolordu kumandanlığına getirilmesi Rusya açısından Almanların Boğazları gizli şekilde ilhak etmeleri anlamına geliyordu.⁴⁶ Rusya, heyete ve Sanders'e verilen geniş yetkileri milli hak ve menfaatlerine yönelik tahrik edici bir hareket olarak değerlendiriyor, Sanders'in İstanbul'daki en yüksek askerî makama tayininin uygun olmayacağını açıkça beyan ediyordu. Sanders ise yapılan sözleşmede Rus nüfuzu karşısında bir geri adım manasına gelecek olan bir düzeltmeyle göreve başlamak istemiyordu.⁴⁷

Bu süreçte Osmanlı ve Alman tarafındaki üst düzey yetkililerin, askerî heyet meselesinin siyasal bir amacı olmayıp sadece askerî bir mesele olduğunu ve Balkan Savaşı'ndaki hezimet sonrasında ordu mensuplarının eğitimini hedeflediğini kabul ettirmeye çalıştıkları görülmektedir. Almanya, daha heyetin İstanbul'a geldiği ilk günden itibaren meseleyi siyasi alandan uzak tutmaya yönelik bir çaba içerisindeydi. Nitekim askerî heyetin gelmesinde başrol oynamasına rağmen heyetin İstanbul'a gelişinden itibaren Alman elçiliğinin heyete mesafeli durmaya çalıştığı dikkat çeker. Sanders, İstanbul'a gelişlerinde geniş ve yüksek düzeyde bir karşılama olmasına rağmen elçilikten kimse olmadığını vurgularken, bunun sebebi olarak ise askerî

⁴⁵ Rusya'nın bu endişesinden kaynaklanan krizin dönemin diplomatik belgelerine büyük ölçüde yansdığı görülmektedir. Rusya'daki Alman Elçisi ile Berlin arasında başlayan ve krize dair detaylar içeren diğer diplomatik yazışmalar için bkz. **GP**, c. 38, Nr. 15445, s. 206 vd.; Aksakal, **a.g.e.**, s. 90 vd.; Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu (1913-1918)", s. 40. Rusya'nın bu endişesi Alman mizah dergilerinde de tasvir ediliyordu. Alman İmparatorunun, bir bacağı alçıda ve koltuk değnekleriyle ayakta duran Osmanlı Sultanına uygun adım talimi yaptırırken onları izleyen İtilaf ortaklarından Rus yetkilisinin diğerlerine: "Çocuklar dikkatli olun, bu adam Türkleri iyileştiriyor" dediği karikatür için bkz. **Kladderratsch**, 4 Ocak 1914 (Bkz. EK 1).

⁴⁶ Wangenheim'in 5 Aralık günü Berlin'e iletmiş irade metni için bkz. **GP**, c. 38, Nr. 15465, s. 234-235. Ayrıca bkz. Joseph Pomiankowski, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü**, çev. Kemal Turan, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990, s. 37.

⁴⁷ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 14-15 (çev. s. 28-29); Wallach, **a.g.e.**, s. 125-126.

heyetin diğer devletlerin tepkisini çekmesi nedeniyle heyetle yakınlığının siyasi durumu güçleştirebileceği düşüncesini öne sürmektedir.⁴⁸

Nihayetinde bütün tepkilere rağmen İstanbul'a gelen Alman Askerî Heyeti ve başkanı Liman von Sanders'in yetkileri ile harbin başlamasına kadarki eğitim, teftiş ve örnek birlik kurma gibi faaliyetleri de devletler arasında büyük tartışma konusu olmaya devam etmiştir.⁴⁹ Krizin tam anlamıyla çözülmesi denilmese de gerginliğin yatıştırılması Sanders'in bir şekilde rütbesinin yükseltilerek aktif birlik komutanlığından ordu genel müfettişliğine getirilmesiyle sağlanacaktı. Sanders, 14 Ocak 1914 tarihi itibarıyla orgeneral rütbesine terfi edilmiş, askerî heyet sözleşmesi gereği Türkiye'de bir üst rütbe alacağından⁵⁰ mareşallik rütbesine yükseltilerek Birinci Kolordu Komutanlığı makamından ayrılmış ve Osmanlı Ordusu Genel Müfettişliğine tayin edilmişti.⁵¹

Aslında Wangenheim'in Berlin'e 16 Aralık 1913 tarihli bir yazısı, daha heyetin ilk geliş günlerinden itibaren bunun bir çözüm olarak düşünüldüğünü göstermektedir.⁵² Ancak Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı olarak atanmasının ardından krizin daha da büyümesi endişesi duyulduğundan, Berlin'den İstanbul'a bu çözüm için bir an evvel adım atılması talebi iletiliyordu.⁵³ Harbiye Nazırı Enver Paşa da

⁴⁸ Alman Başbakanı Hollweg'in Rus Başbakanı Kokowzow'a 18 Kasım 1914 tarihli izahatı için bkz. **GP**, c. 38, Nr. 15450, s. 212-216; Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 12 (çev. s. 26-27).

⁴⁹ Askeri heyet meselesi etrafındaki tartışmalara Alman yaklaşımı, Mühlmann'ın yukarıda zikredilen **[Deutschland und die Türkei 1913-1914...]** başlıklı kitabında ve Alman dışişleri belgeleri koleksiyonunda (**GP**) görülebilmektedir. Salih Tunç'un "Fransız Askeri Ataşesi Yarbay Maucorps'un Gözüyle Alman Askerî Heyeti ve General Liman von Sanders'in İstanbul'daki Faaliyetleri" başlıklı makalesinde Fransız ataşesinin raporu üzerinden Fransız bakışı takip edilebilmektedir. Tasvir-i Efkâr gazetesinin 11.11.1913 tarihli "Alman heyet-i askeriyesi meselesi" başlıklı, adı verilmeyen ve fakat hükümetin önemli bir ismiyle mülakatı içeren metin de genel itibarıyla krizi yatıştırmaya çalışan Osmanlı bakışını içeren bir örnek olarak verilebilir. Ayrıca askerî heyet meselesinin Osmanlı basınına yansımaları hakkında bkz. Erdem Karaca, "Türk Basınında Alman Askerî Islahat Heyeti Meselesi (1913-1914)", **Akademik Bakış**, c. 5, sy. 9, Kış 2011, s. 203-212.

⁵⁰ Bu uygulamadaki anlayış Alman subaylarının rütbe terfi sürelerinin uzun, aynı rütbedeki Osmanlı genç subaylarından yaşça ve kıdemce üstün olmalarıydı. Bu konuya yönelik bir izah için bkz. Kress von Kressenstein, **Son Haçlı Seferi: Kuma Gömülen İmparatorluk**, çev. Tahir Balaban, 2. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007, s. 29-31. Eserin orijinali için bkz. Kress von Kressenstein, **Mit den Türken zum Suezkanal**, Berlin: Vorhut-Verlag Otto Schlegel, 1938. Türkçeye önceki çevirisi için Bkz. Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, çev. Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul: Askerî Matbaa, 1943.

⁵¹ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 16 (çev. s. 29-30); **Lauterbacher Anzeiger**, 13.1.1914, s.1; Wallach, **a.g.e.**, s. 126-127; Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu (1913-1918)", s. 42.

⁵² **GP**, c. 38, Nr. 15487, s. 260. Ayrıca bkz. **GP**, c. 38, Nr. 15509, s. 283-284.

⁵³ **GP**, c. 38, Nr. 15514, s. 290.

gazeteye verdiği beyanatta tepkileri azaltmak adına Alman Askerî Heyetinin vazifesinin, ordunun askerî terbiyesine nezaret ve ihtimam etmekten ibaret olduğunu, General Liman von Sanders'in Harbiye Nezaretinin emri altında bir müfettiş sıfatını taşıdığını ve beş senenin sonunda heyetin Almanya'ya geri döneceğini ifade ediyordu.⁵⁴

Aslında bu durum Sanders'i fiili olarak komuta görevinden alıyor olsa da nüfuzunun azaldığı anlamına gelmiyordu. Bilakis yeni müfettişlik göreviyle yetkileri bütün orduyu kapsayacak bir şekilde düzenleniyordu. Nitekim Ruslar bu gelişmeden de hiç memnun olmamış, terfi meselesini bir provokasyon olarak değerlendirip meseleyi hiçbir şekilde hallolmuş görmediklerini belirtmişlerdi.⁵⁵ Ama diğer taraftan Alman Elçisi Wangenheim Berlin'e, heyetin İstanbul'a geldiği günlerde Rus elçisinin girişimlerine karşı Sadrazam Said Halim Paşa'nın⁵⁶ bu meselenin Türkiye'nin bağımsızlığını koruma hakkıyla ilgili olduğu ve yabancı güçlerin hangi hakla buna karıştıkları şeklinde karşılık verdiğini iletliyordu.⁵⁷

1.2. Savaşa Giriş Öncesi İttifak Arayışları ve Almanya ile Gizli İttifak Yapılması

Osmanlı Devleti 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile gizli bir askerî ittifak antlaşması imzalamıştır. Aslında önceki süreçte ne Almanya Osmanlı Devleti'ni böyle bir ittifak ilişkisi içerisinde yanında görmeye çok istekliydi, ne de Osmanlı hükümeti öteden beri iyi askerî ilişki içerisinde bulunduğu Almanya ile mutlak bir ittifak kurma peşindeydi. Özellikle de Alman Dışişleri ve Genelkurmayı Balkan hezimetini yaşayan Osmanlı ordusunun olası bir askerî ittifakta kendilerine katkı sağlamayacağını düşünüyorlardı. Ancak diğer taraftan devletlerarası gerginlik

⁵⁴ Karaca, **a.g.m.**, s. 210; **İkdam**, 19 Kanun-ı Sani 1914, s. 1.

⁵⁵ **GP**, c. 38, Nr. 15524, s. 305; Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 49, 51-52.

⁵⁶ Alman askerî heyet başkanı ile üyelerinin göreve başlamaları üzerine Rusya'dan gelen şikâyetler ve bu konuya dair çoğunluğu Fransızca olan, Said Halim Paşa'nın diğer devletlerin elçileriyle yazışmalarını içeren Hariciye Nezareti dosyası için bkz. **BOA. HR. SYS**, 1879/5.

⁵⁷ Alman İmparatoru II. Wilhelm, Wangenheim'in iletlediği metinde Sadrazamın bu tepkisinin yanına "Bravo" şeklinde not almıştır. Bkz. **GP**, c. 38, Nr. 15481, s. 250-251; **GP**, c. 38, Nr. 15484, s. 256.

safların netleşmeye başlamasına ve Osmanlı devleti, ordusu ve coğrafyasını Almanya açısından daha kritik bir hale getirmeye başlamıştı.⁵⁸

Osmanlı devlet adamları, öteden beri en büyük tehdit olarak gördükleri Rusya'dan ya da Balkanlardan gelebilecek yeni bir tehlikeye karşı tüm büyük Avrupa devletleri ile iletişim halinde kalıp denge sağlamaya çalışıyordu. Bununla birlikte aynı zamanda ülke için uygun olan bir ittifak sistemine dâhil olmanın gerektiğini de düşünüyorlardı.⁵⁹ Çünkü Balkan hezimetini yaşayan Osmanlı Devleti'nin her şeyden önce yeniden yapılanmasını sağlayabilmesi için barışa, zamana ve bu yapılanmada desteğini alabileceği bir ittifaka ihtiyacı vardı. Ülkenin bağımsız varlığının devamına en kuvvetli desteği hangi devletlerin sunabileceğine yönelik farklı görüşler olsa da⁶⁰ devletlerin konumları ve ülkeye yönelik oluşturdıkları tehdit unsurlarına bakıldığında üçlü ittifakın desteği daha makul görünüyordu.⁶¹ Ancak Almanya'dan bu desteği bulmak o kadar kolay değildi. Çünkü Almanya diğer devletlerle ilişkilerini zayıf bir Osmanlı Devleti üzerinden riske atmak istemiyor, tedbirli bir dış politika takip ediyordu. Bu sebeple Osmanlı yöneticileri önce asıl tehdit oluşturan büyük devletler Rusya, Fransa ve İngiltere ile ittifak müzakereleri yürütmüş⁶² fakat bir netice alamamıştı. Rusya'nın niyetlerini değiştiremeyeceğini anlayan Sadrazam Said Halim Paşa, Dâhiliye Nazırı Talat Bey,

⁵⁸ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 9; Yıldız, "Cihan Harbinde Türk-Alman İttifakı: Bir Stratejik Ortaklığın Kısa Muhasebesi", s. 13.

⁵⁹ Bu konuya dair ilginç bir örneği 1911 Ekim ayında Hariciye Nezaretinden Bahriye Nezaretine gönderilen bir yazıda görüyoruz. Bu belgede; Osmanlı'da Fransız menfaatlerinin Almanlar uğrunda feda edildiğine dair Fransa'da ortaya çıkan umumi bir düşünceye işaret edilirken, bunun düzeltilmesi için inkılaptan [II. Meşrutiyet'in ilanı] beri Fransızlara bahşedilen imtiyazların bir listesini yapılarak Fransa sefaretine gönderilmesi istenmektedir. Bkz. **DTA, BN**, 673-27162.

⁶⁰ Osmanlı'nın o dönemde büyük devletlerle müzakerelerinin değerlendirildiği 24 Haziran 1914 tarihli bir yazının sonunda Türkiye'nin bütünlüğünün korunması meselesinin bu şartlarda Avrupa politikasının bir faktörü hâline geldiği ifade edilmektedir. Bkz. "Die Abkommen der Türkei mit den Grossmächten", **St. Petersburger Zeitung**, nr. 172, 24 Haziran 1914.

⁶¹ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 12. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Osmanlı Devleti'nin uluslararası alanda yaşadığı olumsuzluklara yönelik bilhassa İngiltere ve Fransa'nın tutumları Osmanlı Devleti nezdinde bir güven bunalımına yol açmıştı. Bkz. Deniz, **a.g.m.**, s. 22.

⁶² Bunun nedenlerine dair bkz. Ali Kaşıyüğun, **Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015, s. 21, 144 vd. Bu çalışma Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde "Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin İttifak Arayışları ve I. Dünya Savaşı'na Girişi (1911-1914)" başlığıyla 2014 yılında tamamlanmış doktora tezinin kitaplaşmış hâlidir.

Harbiye Nazırı Enver Paşa gibi Osmanlı devlet adamları İngiltere ve Fransa'nın da Rusya ile sıkı ilişkileri sebebiyle yönlerini Almanya'ya çevirmişlerdi.⁶³

Bu süreçte her ne kadar Almanya zayıf bir Osmanlı ile mesafeli bir ilişki içerisinde olsa da onu üçlü ittifakın zararına bir oluşumun içerisinde, yani karşısında görmek istemiyordu.⁶⁴ Bu bağlamda Alman dış siyasetinin 1913 yılı sonunda İstanbul'a gönderilen askerî heyetten en önemli beklentisi "olası" bir Alman-Türk ittifakı için gereken şartları oluşturmak ve elbette Osmanlı ordusunu savaşabilir duruma getirmektir. Bununla birlikte her ne kadar Türklere öyle söylemese de Alman Elçisi Wangenheim askerî heyetin Osmanlı ordusunun durumuyla ilgili tenkitlerinden hareketle Mart 1914'te Berlin'e gönderdiği raporda, hesaplarını ancak 3 sene sonrası için şöyle böyle eğitilmiş 200 bin askere göre yapmalarını belirtiyordu.⁶⁵ Ancak bu değerlendirmeler Temmuz ayındaki gerginlik döneminde yapılan ittifak görüşmeleri sürecine gelindiğinde aşağıda belirtileceği üzere değişecekti.

1.2.1. Rus Tehdidinin İttifak Kurulmasına Etkisi

Osmanlı-Alman ittifakının 1914'ün Ağustos ayının başında gerçekleşmesinin arkasında Almanya'nın etkinliği dışında Osmanlı Devleti'nin durumunu özellikle dikkate almak gerekir. Liman von Sanders'e askerî heyet başkanı olarak geniş görev ve yetkiler verilmesinin ortaya çıkardığı kriz sırasındaki dış müdahaleler, İngiltere ve Fransa'nın da desteğiyle Osmanlı devlet adamları açısından giderek daha fazla Rusya tarafından çembere alınma endişesi doğurmuştu. Nitekim Balkan Savaşlarında yaşanan hezimetin ardından Osmanlı devlet adamlarının gerginleşen devletlerarası ortamda en çok endişe duydukları mesele şüphesiz Rusya tehlikesiydi. Çünkü bu süreçte Osmanlı ordusunun güçlenmesini kendi amaçlarına aykırı gören Rusya'nın Alman Askerî Heyeti ile ilgili tepkileri Osmanlı yöneticilerinin duyduğu korku ve

⁶³ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 59-64. Ayrıca Wangenheim'in 22 Temmuz 1914 tarihli Berlin'e telgrafında Enver Paşa ile görüşmesinden aktardıkları için bkz. **Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914**, c. 1, Berlin 1921, Nr. 117, s. 134-136.

⁶⁴ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 71.

⁶⁵ Wolf, **a.g.e.**, s. 61, 64; **PA AA, R 13319** ve **BArch R 901/82842** Wangenheim'dan Almanya'ya 24 Mart 1914 tarihli rapor.

endişeyi artıran bir gelişme olmuştu.⁶⁶ Alman Elçisi Wangenheim, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilanının ardından Rusya'nın seferberlik ilan ettiği 31 Temmuz'da Berlin'e bu durumun Babiâli'de bir Rus saldırısı endişesi yarattığını ve antlaşmayı imzalamak için tam sırası olduğunu yazıyordu.⁶⁷

Rusya ile Osmanlı arasındaki ilişki bir nevi kurt ile kuzu⁶⁸ arasındaki ilişki gibiydi. İstanbul'un Rusya tarafından işgal edilme ve Osmanlı coğrafyasının İtilaf devletleri arasında paylaşım planları sır değildi.⁶⁹ 1914 Ocak ayında Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'un Rus Çarına sunduğu bir raporunda, Alman Askerî Heyeti ile ordusunu yeniden organize etmeye çalışan Osmanlı'ya karşı askerî bir eyleme geçerek buna engel olma gibi önerilerde bulunduğu biliniyordu.⁷⁰ 1914 Nisan ayında Rusya Bükreş elçisi Poklevski'nin kaleme aldığı bir rapordaki ifadeler de Almanya'nın İstanbul'daki etkisini kırmayı hedefleyen Rusya'nın, Osmanlı üzerindeki düşüncelerini özetler nitelikteydi. Buna göre Çanakkale Boğazı'nın alınması Rusya için hayati bir sorundu. Büyük güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu bir genel savaşa neden olmadan ve anlaşmaya varıp çözüme kavuşturmaları gerektiği belirtiliyordu.⁷¹

Almanya'ya karşı Rusya'nın da dâhil olacağı bir büyük savaşta Rusya'nın savaş ganimetinin sıcak denizlere ulaşmak, diğer bir ifadeyle Osmanlı Devleti'nin toprakları olacağı anlaşıyordu. İttihat ve Terakki yönetimi artık aşikâr olan bu planların endişesiyle Almanya ile müttefikliğe adeta itilmiş olacaktı. Çünkü ne İngiltere ne de Fransa Rusya'yı gözden çıkaracak derecede Osmanlı Devleti'ni

⁶⁶ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 33-38, 53.

⁶⁷ **Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914**, c. 3, Nr. 517, s. 28.

⁶⁸ "Geschichtliche Wahrheit!", **Deutsche Allgemeine Zeitung**, 8 Eylül 1926, Nr. 419, s. 1. Kurt ile kuzu vurgusu yapan bu yazının İzmir Suikastı yargılamaları neticesinde Cavid Bey ve Dr. Nazım'ın idam edilmelerinde Osmanlı-Alman ittifakının bir gerekçe olarak sunulmasına itiraz olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Yazının yazıldığı dönemin devlet adamlarının savaş öncesi dönemde Rusya-Osmanlı ilişkilerinin kurt ile kuzu arasındaki ilişki gibi olduğunu bilmeleri gerektiği ifade edilmektedir.

⁶⁹ İstanbul'a karşı öteden beri var olan Rus duygularını ünlü Rus yazar Dostoyevski'nin şu cümleleri de göstermektedir: "İstanbul bizim olmalıdır. Biz Ruslarca, Türklerden alınmalı ve ebediyete kadar bizim kalmalıdır..." Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, c. III, kısım II, Ankara: TTK, 1991, s. 103.

⁷⁰ **Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914**, c. 5, s. 14.

⁷¹ Aksakal, **a.g.e.**, s. 92.

önemsemiyordu.⁷² Rusya'nın ise İstanbul ve Boğazlar üzerindeki emellerinden şüphe duyulmadığından giderek büyüyen devletlerarası çatışmanın olası bir savaşa dönüşmesi durumunda bir Boğaz savaşına dönüşeceği halk nazarında dahi görülmekteydi.⁷³ Said Halim Paşa Rusya'nın savaşa alelacele atılmasının sebebinin Almanya ve Avusturya'yı işgal etmek olmadığını, bilakis açık denizlere ulaşmak, İstanbul ve Anadolu'nun büyük kısmını ele geçirmek olduğunu, dolayısıyla bu aşamada Türkiye için en doğrudan ve tehditkâr tehlikenin bu defa da yine Rusya'dan geldiğini yazmaktadır.⁷⁴

ABD'nin İstanbul'daki Elçisi Morgenthau'nun dönemin Dâhiliye Nazırı Talât Bey'den naklettiği ifadeler de, Almanya ile ittifak ve onun yanında savaşa girilmesinin nedenlerine ve bilhassa Rusya'ya karşı duyulan endişeyi açıkça ortaya koymaktadır:

“...Bu buluşmamızda Talat bana Türkiye'nin Almanya'yı seçmiş olduğunu ve onlarla ya birlikte yüzecek ya da batacak olduğunu açıkça söyledi. ...Talat korkunun Türkiye'yi Almanya'yla ittifaka iten başlıca sebeplerden biri olduğunu açıkça itiraf etti. Şu anda, Almanya'yla ittifak yapmak bizim menfaatimizdir; şayet bir ay sonra Fransa veya İngiltere'yle ittifak yapmak menfaatimize olursa onu da hemen yaparız... Rusya bizim en büyük düşmanımızdır... Biz ondan korkuyoruz. Şayet şimdi biz Almanya Rusya'ya saldırırken ona şöyle güzel bir darbe indirebilir ve böylece bir süreliğine tehdit etmemesi için onu güçsüz kılabilirsek, Türkiye'nin görevi bu darbeyi vurmaktır.”⁷⁵

Morgenthau anılarında ayrıca İstanbul'daki yabancı elçiler hakkında değerlendirmelerde bulunurken, Rus Büyükelçisi Giers'in ülkenin sahibi gibi dolaştığından ve hakir gördüğü Osmanlı hükümetinin tepesinde kırbaç tutar gibi bir tavır içerisinde olduğundan bahsetmektedir.⁷⁶ Bu tavrın savaş öncesi dönemde Rusya'nın Osmanlı üzerinde oluşturduğu tehdidin bir yansıması olduğu kabul edilebilir.

⁷² Volker Berghahn, **Birinci Dünya Savaşı**, çev. Kadir Kon, İstanbul: Runik Kitap, 2021, s. 8 (Çevirenin önsözünden)

⁷³ Gerhard von Janson, “Die Grundlagen der türkischen Meerengenverteidigung im Weltkriege (1914)”, **Marine-Rundschau**, Şubat 1928, s. 68.

⁷⁴ Said Halim Paşa, **Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşı**, çev. Fatih Yücel, İstanbul: Kronik Kitap, 2019, s. 29.

⁷⁵ Morgenthau bu ifadeleri 1914 yılı Ekim ayı sonlarında Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa girmesine neden olan Karadeniz operasyonunun yaşandığı günkü görüşmesinden aktarmaktadır. Bkz. Morgenthau, **a.g.e.**, s. 101-102; Wolf, **a.g.e.**, s. 37.

⁷⁶ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 32.

Diğer taraftan Almanya ise Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte İngiltere ve Rusya ile Doğu politikasındaki güç mücadelesi çerçevesinde Osmanlı Devleti'ni mutlaka bir şekilde elinde tutmayı hedefliyor ve asla Rusya'ya bırakmak istemiyordu.⁷⁷ Bu arada Almanya ile gizli ittifak antlaşması imzalanmasının ardından dahi Rusya ile bir anlaşma imkânının yoklandığı görülmektedir. Nitekim Enver Paşa'nın 5 Ağustos 1914 günü kendisini ziyaret eden Rusya Elçisine bazı şartlar çerçevesinde beş ila on yıla yayılacak bir savunma ittifakı önerdiği, hatta bu teklifin kabul edilmesi durumunda Osmanlı'daki Alman askerî varlığını bir an bile tereddüt etmeden ortadan kaldırmayı taahhüt ettiği dikkat çekici bir bilgidir. Alman basınına da yansıyan bu yaklaşma⁷⁸ ve müzakereler birkaç hafta sürse de bir anlaşma sağlanamamıştır.⁷⁹ Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin Petersburg'da bulunan Ataşemiliteri Mümtaz Bey'den gelen haberler ise bir an evvel Almanya ve Avusturya-Macaristan devletleri ile birlikte harekete girişilmesi gerektiği yönündeydi. Rus ordusunun savaşa katıyen hazır olmayıp bu fırsatın kaçırılmaması gerektiği, aksi halde bizim tarafsız kalmamız ve bu savaştan Rusya'nın galip çıkması durumunda mahvolacağımızın muhakkak olduğu yönünde görüş bildiriyordu.⁸⁰

1.2.2. Almanya Açısından Osmanlı ile İttifakın Anlamı

Osmanlı Devleti ve ordusunun olası bir savaşta Almanya için ne ifade ettiğine dair farklı isimlerden ve hatta aynı isimlerden farklı dönemlerde değişik düşünceler ortaya konulduğu görülebilmektedir. Sanders heyetinin gelişinden birkaç ay sonra 1914 yılı Mart ayında Alman Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke'nin Avusturyalı mevkidaşı Franz Conrad von Hötzendorf'a yazdıkları, İstanbul'daki

⁷⁷ Paul Rohrbach, **Warum es der Deutsche Krieg ist**, Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1914, s. 16. Savaşın başladığı yıl yayınlanan propaganda kitapçıklarından biri olan bu kitapta İngiltere, Fransa ve Rusya ile dünyadaki büyük güç rekabeti ve Almanya'nın Orient/Doğu politikası çerçevesinde bu savaşın neden Almanya'nın savaşı olduğu sorusu, tarihi bağlamında ele alınarak Alman halkına açıklanmaya çalışılmaktadır.

⁷⁸ "Die Stellung der Türkei", **Frankfurter Zeitung und Handelsblatt**, Nr. 223, 13 Ağustos 1914, s. 1.

⁷⁹ İttifak teklifi şartları ve sürecinin detayları için bkz. Aksakal, **a.g.e.**, s. 145-146, 148; Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 100. Bu teklifin Almanya ile imzalanan antlaşmayı gizleme amaçlı göstermelik bir tavrı olduğuna dair bkz. Çolak, **Enver Paşa: Osmanlı-Alman İttifakı**, s. 17.

⁸⁰ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, yıl 2018, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2018, s. 145-146.

askerî heyetin Osmanlı ordusuyla ilgili değerlendirmelerini göstermesi açısından ilginçtir:

“Türkiye askeri bakımdan sıfırdır! Askeri heyetimizin raporları tamamen umut kırıcıdır. Ordu, anlatılması olanaksız bir durumdadır. Daha önce Türkiye’den hasta adam olarak söz edildiğine göre şimdi ölen adamdan söz edilmesi gerekiyor. Artık yaşam gücü kalmamıştır ve kurtulması olanaksız bir can çekişme halinde bulunuyor. Askeri heyetimiz, şifasız bir hastanın ölüm döşeği başında bulunan doktorlar heyetine benziyor.”⁸¹

Alman Genelkurmay Başkanı Moltke’nin fikrinde iki ay sonra da değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Hötzenдорf’a mektubunda, Türk ordusunun tamamen değersiz olduğuna, silahları cephanesi elbiseleri olmadığına ve hatta subay eşlerinin sokakta dilendiğine dair ifadeler kullanmaktadır.⁸² Yine 18 Mayıs 1914 tarihli bir muhtıradan Moltke yakın bir tarihte Türkiye ile üçlü ittifak veya yalnızca Almanya arasında bir ittifak hesabının hatalı olacağını belirtmektedir.⁸³

Şüphesiz askerî heyet kaynaklı Osmanlı ordusu hakkındaki bu değerlendirmeler Alman Kayzeri II. Wilhelm’e de ulaşıyordu. Fakat daha aradan birkaç ay geçtikten sonra bu olumsuz bakışta bir değişim yaşandığı dikkat çekmektedir.⁸⁴ Temmuz ayında Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle neticelenecek olan gergin ortamdan dolayı Almanya artık zayıf da olsa Osmanlı Devleti’ni yanına/yedeğine almak isteyecektir.

Nitekim daha yakın zamana kadar askerî heyet içerisinde Türkiye’nin daha yıllarca savaşa girebilecek durumda olmadığı görüşü hâkimken 1914 yılı Temmuz ayı sonlarına doğru Almanya’nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim’in Berlin’e gönderdiği telgrafta bu düşüncede büyük bir değişiklik olduğu fark edilmektedir. Wangenheim bu telgrafta, Alman Askerî Heyeti başkanı Liman von Sanders’in kendisine şu an Türk ordusunun reorganizasyonunun savaş durumunda 4-5 iyi teçhizatlandırılmış kolorduyu harekete geçirebilecek seviyede olduğunu ve Balkan

⁸¹ Wallach, **a.g.e.**, s. 134 (Alm. s. 150-151); Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 14.

⁸² Wallach, **a.g.e.**, s. 134.

⁸³ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 75. Ayrıca bkz. Wolf, **a.g.e.**, s. 121-122.

⁸⁴ 1914 yazına gelindiğinde Osmanlı ordu birimleri ve savaş araçlarının durumuna dair sonradan yapılan değerlendirmeler için bkz. Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, Berlin: Stalling, 1927, s. 30-39.

Savaşı'ndaki gibi bir felaketin söz konusu olmayacağını söylediğini bildirmektedir.⁸⁵ Elbette bu süreçte Türkiye'nin Almanya'ya askerî anlamda bir katkı sağlayıp sağlayamayacağı sorusuna cevap verebilecek en yetkili isim askerî heyet başkanı ve Osmanlı orduları müfettişi Liman von Sanders'ti.⁸⁶

Esasen bir Osmanlı-Alman ittifakının Almanya için askerî bir yük mü yoksa bir rahatlama anlamına mı geleceği belirsizdi ve bu konuda oldukça farklı görüşler ortaya konulmaktaydı.⁸⁷ Ama Osmanlı ordusunun Balkan Savaşı sonrasındaki kötü durumu atlattığına dair bu işaretler Alman İmparatorunu, 24 Temmuz'da Alman Elçisi Wangenheim'ı ittifak müzakeresi yürütmek üzere talimat vermeye sevk etmişti.⁸⁸ Aslında halen Osmanlı-Alman ittifakının Almanya'ya faydadan çok yük getireceğine inanan Wangenheim, bu sürecin devamında durumun şartlarına göre imparatorundan aldığı talimatın gereğini yerine getirecekti.⁸⁹

Almanya açısından şartlar Osmanlı ile bir ittifaka girmenin hem savaş sırasında hem de savaş sonrasında ağır bir yükü beraberinde getireceğini gösteriyordu. Ama Osmanlı'nın tarafsızlığından dolayı ortaya çıkacak dezavantajların yükü Almanya için daha ağır şartlar getirebilirdi. Hatta Almanya, İtilaf devletlerinin bir şekilde Osmanlı'yı yanlarına çekmek için her şeyi yapabileceklerinin farkındaydı.⁹⁰ Sonraki yıllarda tarih kitaplarına Almanya'nın savaşa giriş sürecinde yapmış olduğu yegâne başarılı politik adımın Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu gizli ittifak antlaşması olduğu yazılacaktı. Nitekim her ne kadar Balkan Savaşlarından perişan halde çıkmış olsa da Osmanlı ordusunun İttifak devletlerine yardımı çok değerliydi. Öncelikle

⁸⁵ PA AA, R13320, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 21 Temmuz 1914.

⁸⁶ Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, s. 14.

⁸⁷ Almanya için Türkiye ile ittifakın askeri, politik ve ekonomik açıdan fayda ve zararları üzerine değerlendirme için bkz. Mühlmann, *a.g.e.*, s. 243-249.

⁸⁸ Mühlmann, *İmparatorluğun Sonu 1914*, s. 78-80. Alman Dışişleri Bakanı Jagow'un İstanbul elçisi Wangenheim'a 24 Temmuz 1914 tarihli telgrafi için bkz. *Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914*, c. 1, s. 159.

⁸⁹ Wangenheim'ın 18 Temmuz 1914 tarihli Dışişlerine yazısı için bkz. *Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914*, c. 1, Nr. 71, s. 98; Çolak, *Enver Paşa: Osmanlı-Alman İttifakı*, s. 172, 16-17.

⁹⁰ Mühlmann, *İmparatorluğun Sonu 1914*, s. 142-143. Osmanlı ile ittifakın Almanya için fayda/zorlukları için bkz. *Der Weltkrieg 1914 bis 1918 - Die Operationen des Jahres 1915: Die Ereignisse im Westen und aus dem Balkan vom Sommer bis zum Jahresschluss*, Bearbeitet im Reichsarchiv, c. 9, Berlin: E. S. Mittler, 1933, s. 164-167.

Balkanlarda önemli bir denge unsuru olup, büyük miktarda düşman gücünü farklı cephelerde tutacak ve İtilaf devletlerinin Rusya'ya giden yardım yolunu kesecekti.⁹¹

Daha geniş bir çerçeveden bakıldığında bir savaş durumunda Türkiye'nin sahip olduğu konum, siyasi ve askerî açıdan Almanya için bir nevi hayat sigortası anlamına gelmekteydi. Zira savaşın ilk yılında kaleme alınan bir propaganda kitabında Almanya'nın Osmanlı topraklarında Bağdat demiryolunu inşa etmesiyle birlikte Türk ve aynı şekilde Alman ve Avusturya askerlerinin İngiliz imparatorluğunun kilit taşı olan Mısır sınırına kadar ulaşmalarının mümkün olduğu belirtilmektedir.⁹²

Ayrıca Almanya kuracağı bir ittifak sayesinde Osmanlı Devleti'nden savaşın gidişatına göre askerî ve politik anlamda her türlü faydayı sağlamayı hedefliyordu. Buna İslam dünyasındaki Müslümanların ayaklanmaları da dâhildi. Bu tür ayaklanmalar sayesinde Kafkasya ve İran'da Rusya'yı, Kuzey Afrika'da Fransa'yı, Hindistan ve Mısır'da İngiltere'yi zor duruma sokabilirdi.⁹³ Zira kısa sürede zafer getirmesi beklenen Alman savaş planının istenilen başarıya ulaşamamış olmasının ardından Almanlar, bir nevi B planı olarak savaşı geniş bir alana yayma ve bu sayede İtilaf devletlerinin askerî güçlerini farklı bölgelere kaydırmak zorunda kalacakları bir politika takip edip Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş coğrafyasından istifade etme yoluna gitmişlerdir.⁹⁴

Netice itibarıyla 1914 Kasım ayı ortalarına doğru Alman propaganda basınında yazıldığı gibi; Osmanlı Devleti çok eski kültürlerin yaşadığı büyük topraklara sahipti. Anadolu, Suriye, Mezopotamya yeniden insanlığın çiçek açan bahçelerine sahip olabilirdi. Bu elbette ancak üzerlerindeki Rus-İngiliz devletlerinin baskısından kurtularak gerçekleşebilirdi. Bu daha mutlu geleceğin yolu ise Berlin, Viyana ve İstanbul'dan geçiyordu.⁹⁵

⁹¹ Erich Otto Volkmann, **Der große Krieg 1914-1918**, 6. Baskı, Berlin: Verlag Ernst Steiniger, 1938, s. 108.

⁹² Rohrbach, **Warum es der Deutsche Krieg ist**, s. 15-16.

⁹³ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 110; Jäckh, **Der aufsteigende Halbmond**, s. 236-238; Wallach, **a.g.e.**, s. 136.

⁹⁴ Çolak, **Enver Paşa: Osmanlı-Alman İttifakı**, s. 25; Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 246.

⁹⁵ "Konstantinopel und die Weltherrschaft", **Kriegs-Echo**, Nr. 14, 13 Kasım 1914, s. 2.

1.2.3. Temmuz Krizi ve Osmanlı Gemilerine El Konulması

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdının 1914 yılı Haziran ayı sonunda Saraybosna’da bir Sırp milliyetçisi tarafından uğradığı suikast sonucu ölmesiyle ortaya çıkan devletlerarası gerginlik ortamı, sonraki Temmuz ayının tarihe bir kriz ayı olarak [Julikrise]⁹⁶ geçmesine neden olmuştur. Bu kriz dönemi Almanlar tarafından Osmanlı ordusu ve askerî gücü üzerine yapılan değerlendirmelerde de olumlu yönde değişimi beraberinde getirmişti.

O zamana kadar askerî heyet içinde Türkiye’nin daha yıllarca savaşa girebilecek durumda olmadığı görüşü hâkimdi. Ancak Alman Elçisi Wangenheim, yukarıda belirtildiği üzere Alman askerî heyet başkanı Liman von Sanders’in kendisine Türk ordusunun savaş durumunda 4-5 iyi teçhizatlandırılmış kolorduyla eyleme geçirecek seviyede olduğunu ve Balkan savaşındaki gibi bir felaketin söz konusu olmadığını söylediğini aktarmaktaydı. Ayrıca yine Wangenheim, Enver Paşa’nın Avusturya-Macaristan Elçisine Türkiye’nin bir ay içinde 200 bin, sonraki bir ay içinde 100 bin asker daha ileri sürebilecek konumda olduğunu söylediğini belirtmekteydi.⁹⁷ Wangenheim’in bunları yazdığı tarih henüz 21 Temmuz’dur. Bu bağlamda bu görüşmeleri ittifak yoklamaları olarak görmek mümkündür. Ancak Avusturya-Macaristan Askerî Ataşesi Joseph Pomiankowski Enver Paşa’nın verdiği rakamları onun acemiliğine bağlamakta, Osmanlı coğrafyası ve şartları dikkate alındığında bu hedefe ulaşmak için en az 2-3 ay zamana ihtiyaç olduğunu söylemektedir.⁹⁸

Wangenheim, 23 Temmuz 1914 günü İmparatora iletmek üzere Berlin’e çektiği telgrafında, Osmanlı Anayasasının yıldönümü vesilesiyle yapılan kutlamalarda Sultanın önünde Alman Askerî Heyeti yönetiminde kusursuz bir geçit töreni gerçekleştirildiğini yazıyordu. Birliklerin kusursuz gösterilerinin aynı zamanda bir nevi Alman Askerî Heyetinin başarısını ortaya koyduğunu ve bir nevi heyetin zaferinin de kutlanmış olduğunu belirtmekteydi. Bu tören üzerine Sanders’in herkes

⁹⁶ Bu konu hakkında 100. Yıldönümü münasebetiyle yapılmış bir çalışma için bkz. Annika Mombauer, *Die Julikrise: Europas Weg in den Ersten Weltkrieg*, Münih: C. H. Beck, 2014.

⁹⁷ **PA AA, R 13320**, Wangenheim’dan Alman Dışişlerine, 21 Temmuz 1914. Wangenheim’in Sanders’in Türk ordusuyla ilgili Berlin Dışişlerine aktardığı bilgileri Alman Dışişleri Bakanı Jagow’un da Alman İmparatoru’na ilettiği görülmektedir. Bkz. **PA AA, R 13320**, Jagow imzalı el yazısı telgraf, 22 Temmuz 1914. Ayrıca bkz. Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, s. 15.

⁹⁸ Pomiankowski, *a.g.e.*, s. 70.

tarafından tebrik edildiğini, İngiliz, Fransız ve Rus sefirlerinin ise pek de hoşnut olmadıkları böyle bir ortamdan geri durduklarını bildiriyordu.⁹⁹ Günün görgü şahidi olan Amerikan Elçisi Morgenthau, Sultanın yanı sıra Mısır Hidivi, Veliaht ve kabinenin de hazır bulunduğu bu askerî gösteriyle ilgili olarak, daha önce son derece disiplinsiz ve pejmürde bir kalabalık gibi olan Osmanlı ordusunun geçen altı ay içerisinde bir askerî başarıyla artık kaz adımıyla yürüdüğünden bahsediyordu.¹⁰⁰ Artık Avrupa ve Balkanlarda Temmuz krizi yaşanırken Alman Askerî Heyetinin eğitiminden geçen Osmanlı ordusu Almanya ile müttefik olabilecek bir ordu görüntüsü veriyordu.

1.2.3.1. Temmuz Ayında Askerî Heyet Üzerinden Cephane Talepleri

Temmuz ayı sonuna doğru Avrupa’da kriz yumuşama yerine sertleştikçe İstanbul’da askerî heyet başkanı Liman von Sanders’in Osmanlı ordusunun durumu ile ilgili bilhassa cephaneye yönelik endişelerini iletmeye başladığı görülmektedir. Wangenheim 27 Temmuz tarihli telgrafında¹⁰¹ Sanders’in kendisine Türk piyadesi için yeterli cephane bulunmakla birlikte ağır silah ve toplar için cephanenin yetersiz olduğuna, Krupp firmasına verilen siparişlerin çok yavaş gönderildiğine dikkat çektiğini belirtmektedir. Bu nedenle Sanders’in acilen Krupp firmasına gönderimlerin hızlandırılması konusunda tesir edilmesini istediğini, en önemlisi de savaş durumunda Türk ordusunun kaderinin belki de bu ricanın gerçekleştirilmesine bağlı olduğunu söylediğini aktarmaktadır. Sanders’in bu talebi ertesi günü Essen’deki Krupp firmasına bir yazıyla¹⁰² iletilmiştir. Krupp firmasından gelen cevapta¹⁰³ ise Türkiye’ye karşı bir borç görünmediği, siparişleri normalde Türk hükümeti ödeme yaptıkça göndermelerine rağmen bu ayın ortasında gelen ödemelere nazaran çok daha büyük miktarda deniz yoluyla gönderimin o an itibariyle yolda

⁹⁹ PA AA, R 13320, Dışişleri Bakanı Jagow’dan İmparator II. Wilhelm’e, 23 Temmuz 1914.

¹⁰⁰ Morgenthau, a.g.e., s. 46. Ayrıca bkz. Pomiankowski, a.g.e., s. 40. Öte taraftan Ortaylı bu geçit töreni ile ilgili gerçek durumun farkında olanların bu gösterişin altındaki zaafı anladığını, o zaafın da reorganizasyon çalışmalarının İstanbul dışına çıkmamış olduğunu ve aslında ordunun kötü şartlar içinde savaşa doğru sürüklendiğine dikkat çekmektedir. Bkz. Ortaylı, a.g.e., s. 72.

¹⁰¹ PA AA, R 13320, Wangenheim’dan Alman Dışişlerine, 27 Temmuz 1914.

¹⁰² PA AA, R 13320, Dışişlerinden Krupp’a, 28 Temmuz 1914.

¹⁰³ PA AA, R 13320, Krupp’tan Dışişlerine 30 Temmuz 1914.

olduğu belirtilmektedir. Bu yazıda ayrıca ekonomik sıkıntıların yanında şimdi de politik durumdan kaynaklanan sorunların ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Mesela deniz yoluyla mühimmat gönderimi konusunda Türk hükümeti savaş riskini kendi üzerine aldığını açık şekilde belirtmezse ya da hazırlanan cephaneyi almak üzere kendisi gemi göndermezse bu riski firma olarak alamayacaklarına işaret edilmektedir. Krupp firması bu cevabın İstanbul'a, Sanders'e ve Türk hükümetine gönderilmesini istemektedir.

Aslında Temmuz ayı başlarından itibaren gerginlik artmaya başladıkça Osmanlı tarafından cephane taleplerinin yoğunlaştığı görülmektedir. İstanbul Büyükelçiliğinden Alman Dışişlerine verilen bilgide, Enver Paşa'nın bütçe komisyonunun gizli bir toplantısında olağanüstü bir şekilde silah ve cephane ihtiyacını karşılamak üzere üç yıla yayılacak şekilde uzun vadeli ve yüklü miktarda kredi talebinde bulunduğu iletiliyordu.¹⁰⁴ Bu talepler Avrupa'daki Temmuz krizinin oluşturduğu tehdidin Osmanlı tarafında ortaya çıkardığı endişenin bir sonucu olarak kabul edilebilir. Nitekim Alman Büyükelçilik Müsteşarı Mutius, Elçi Wangenheim'a Türklerin karar için sıkıştırdıklarını, Krupp silah firmasının İstanbul'daki temsilcisi August Huber'in Osmanlı Harbiye ve Maliye bakanlıklarına karşı çaresiz kaldığını, talebin kabul edilmemesi halinde silah siparişlerinin Fransa'ya gitme tehlikesi olduğunu bildiriyordu.¹⁰⁵ Bu durum ise bu kez Almanya'nın hem silah ticareti anlamında hem de siyasi olarak Osmanlı'yı kaybetme endişesini ortaya koymaktaydı.

Giderek gerginleşen bu süreçte Osmanlı idarecileri arasında Almanya ile yaklaşmasından rahatsız olanlar ve dolayısıyla Almanya'nın hoşnut olmadığı isimler de bulunuyordu. Alman Elçisi Wangenheim Berlin'e Maliye Nazırı Cavid Bey'in müzakerelerde zorluk çıkardığına dair bilgiler iletiyordu. Wangenheim'ın aktarımına göre Alman yetkilileri yatırımları durdurmakla tehdit ederken, inatçı olarak ifade ettiği Cavid Bey'in de Krupp siparişlerini Fransa'ya verme tehdidinde bulunduğunu belirtiyordu. Sadrazama, Cavid Bey'in inatçılığının âlî devlet menfaatlerine daha fazla zarar vermeden artık müdahale etmesinin onun görevi

¹⁰⁴ PA AA, R 13320, Mutius'dan Alman Dışişlerine, 7 Temmuz 1914.

¹⁰⁵ PA AA, R 13320, Mutius'dan Alman Dışişlerine, 10 Temmuz 1914. August Huber, Krupp firmasının İstanbul'daki temsilcisi idi. Bkz. PA AA, R 13320, Krupp firmasından Dışişlerine, 11 Eylül 1914.

olduğuna, bu tavrın sonraki süreçte Osmanlı maliyesi için hiç de iyi olmayacağına, Alman Bankası'nın sert tedbirler almak durumunda kalacağına dair uyarılarda bulunduğunu yazıyordu.¹⁰⁶ Hatta İstanbul'da Cavid Bey'den uzak durduklarını ve bunun taktik olarak daha doğru olacağı ifade ediliyordu.¹⁰⁷

1.2.3.2. Savaş Başlarken İttifak Tercihinin Yapılması

Avusturya-Macaristan'ın 1914 yılı Temmuz ayının 24'ünde Sırbistan'a nota vermesiyle zirveye ulaşan kriz ortamının hem Almanya hem de Osmanlı Devleti'ni aceleci stratejik tercihlerde bulunarak belki de zoraki bir ittifaka ittiğini söylemek mümkündür. Bu ittifakın mimarları olarak öne çıkan isimler Almanya'da İmparator II. Wilhelm, Osmanlı'da ise Harbiye Nazırı Enver Paşa'ydı. Alman İmparatoru, Osmanlı'nın düşman bloğuna katılmasından endişe ettiğinden, Enver Paşa ve Osmanlı idarecileri ise diğer devletlere yapılan ittifak tekliflerinin kabul görmemesi ve Boğazlar üzerindeki Rus tehlikesine tek başına karşı konulamayacağı düşüncesinden böyle bir ittifakı en çıkar yol olarak görmüşlerdi.¹⁰⁸ Alman İmparatorunun öteden beri takip ettiği İslam ve Doğu politikaları ile Enver Paşa'nın Osmanlı Devleti'ni modern ve güçlü bir devlet haline getirme hayalleri belli ölçüde örtüştüğünden böyle bir ittifak ortaya çıkıyordu.¹⁰⁹ Bu ittifak Almanya'ya Türkiye'yi yedeğine alma, gerektiğinde savaşı daha geniş bir alan üzerine yayma ve rakip devletlere karşı yeni harekât imkânları sunuyordu. Ayrıca Balkan devletlerini de bu sayede yanına çekebilirdi.¹¹⁰

Birinci Dünya Savaşı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a 28 Temmuz 1914 günü yaptığı savaş ilanı ile başlamış oldu.¹¹¹ Bundan birkaç gün önce Avusturya'nın ayın 24'ünde verdiği notanın işgal öngören içeriğine bakıldığında ne

¹⁰⁶ PA AA, R 13320, Wangenheim'dan Dışişlerine, 18 Temmuz 1914.

¹⁰⁷ PA AA, R 13320, Pera'dan Alman Dışişlerine, 22 Temmuz 1914.

¹⁰⁸ Yıldız, "Cihan Harbinde Türk-Alman İttifakı: Bir Stratejik Ortaklığın Kısa Muhasebesi", s. 13; Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, s. 249.

¹⁰⁹ Çolak, *Enver Paşa: Osmanlı-Alman İttifakı*, s. 24.

¹¹⁰ Türkiye ile yapacağı ittifakın Almanya için önemi ve getirileri hakkında detaylı bilgi için bkz. *Der Weltkrieg 1914 bis 1918*, c. 9, s. 164.

¹¹¹ Takip eden günlerde Almanya 2 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya, İngiltere ise 4 Ağustos'ta Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Sonraki günlerde savaşa katılan hangi devletin kime karşı hangi tarihte savaş ilan ettiğine dair bkz. BOA. HR. SYS, 2090/10, 6-7; *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, c. 1, s. 129-130.

Sırbistan'ın ne de Rusya'nın buna rıza göstermesine imkân yoktu.¹¹² Hemen sonraki gün Alman Elçisi Wangenheim Almanya'ya İstanbul'da askerî savunma anlamında Boğazlar ve tahkimatlarda hazırlıklara başlandığını, ülke genelinde yedeklerin çağrıldığını bildiriyordu.¹¹³ Bu günler Osmanlı idarecileri açısından endişenin arttığı ve acele stratejik kararların alınmasının gerektiği düşünülen günlerdi. Nihayetinde Alman temsilcileriyle görüşmelerin ardından 2 Ağustos 1914 günü gizli ittifak antlaşması imzalanacaktı.

1.2.3.3. İngiltere'nin Sultan Osman ve Reşadiye Gemilerine El Koyması

İttifak görüşmelerinin yapıldığı ve savaşın patlak verdiği bu günlerde İngiltere'nin attığı bir adım Almanya ile Osmanlı Devleti'ni birbirine daha da yaklaştıran önemli bir gelişme olmuştu. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin kendisine sipariş vermiş olduğu ve artık teslim zamanı gelen Sultan Osman ve Reşadiye adı verilen iki savaş gemisinin önce teslimini ertelemiş, ardından tam da savaşın başladığı günlerde bu gemilere el koymuştu. Son taksitlerinin teslimde ödeneceği gemilerin esas teslim tarihi 1914 yılı Mayıs ayının başıydı, ancak ertelenmişti. İngiltere'nin gemilerin teslimini geciktirmesinde savaş rüzgârlarının esmeye başlaması¹¹⁴ ve bilhassa Rusya'nın ordu birliklerini 1914 Mart ayından itibaren batıya doğru kaydırmasının etkisi vardı.¹¹⁵ İngiltere tarafından teslim tarihi 31 Temmuz'a ertelenmiş, ancak teslim alacak heyet ve mürettebat İngiltere'ye daha önceden gitmiş olmasına rağmen savaş gemileri bu tarihte de teslim edilmemişti.¹¹⁶ Gemileri teslim almak üzere İngiltere'ye giden heyetin başında bulunan Hüseyin

¹¹² Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 64. Wangenheim 25 Temmuz tarihli telgrafında Babıali'de karşılaştığı Rus Elçisinin kendisine notadaki taleplerin Sırbistan'ın egemenliğini ihlal olduğunu söylediğini aktarmaktadır. Bkz. **Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914**, c. 1, Nr. 184, s. 194-195.

¹¹³ **PA AA, R 13320**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 29 Temmuz 1914.

¹¹⁴ 4 Haziran 1914 günü Viyana'dan bir firmanın Osmanlı Bahriyesine, satın alınan gemide son teknolojinin gerekli olduğunu, bu çerçevede geminin batmamasını sağlayan yeni bir sistem teklifinde bulunduğu görülmektedir. Bkz. **DTA, BN**, 455-18075

¹¹⁵ Luser, "Die Verluste der türkischen Kriegsmarine im Weltkrieg", **Marine-Rundschau**, c. 41, 1936, s. 498.

¹¹⁶ **PA AA, R 13326**, 11 Mart 1915 tarihli Alman Donanması Kurmay Başkanlığından Dışişlerine gönderilen bir yazıda Amerikalı yazar Ray Beveridge'nin İngiltere'nin kurnazca gemilere el koymasının hikâye edildiği, maliyet, sözleşme, teslim tarihi, Rauf Bey'in 31 Temmuz teslim günü İngiltere'de yaşadıkları vb. konulara dair bilgilerin yer aldığı makalesinin tercümesi iletilmektedir.

Rauf Bey anılarında, Sultan Osman zırhlısının süvarisi olarak beraberinde gemiyi memlekete götürecektir olan bin kişilik mürettebat ile Londra'ya geldiğini, fabrika ile geminin teslimi için mutabakata varıldığını fakat sancak çekme törenine yarım saat kala İngilizlerin Sultan Osman'a el koyduklarını anlatmaktadır.¹¹⁷

2 Ağustos 1914 günü Enver Paşa'nın Alman Elçisi aracılığıyla Berlin'e, Sultan Osman gemisinin normalde İstanbul'a yola çıkması gerektiği ancak mümkün olmaması durumunda Almanya'ya yönlendirilerek Alman Donanmasına katılıp katılamayacağını bir soru olarak iletildiği¹¹⁸ Alman İmparatoru II. Wilhelm'in ise bu soruya hemen aynı gün "memnuniyetle evet" cevabını verdiği görülmektedir.¹¹⁹ Ancak İngilizlerin Sultan Osman'ın hareketini engelledikleri, Sadrazamın şikâyeti üzerine ise cevaben böyle gergin bir ortamda kendi kızaklarında üretilen yabancı bir geminin teslimini ertelemeye ihtiyaç duyduklarını bildirmişlerdi.¹²⁰ Bahriye Nazırı Cemal Paşa önceki süreçte gemilerin tesliminin geciktirilmesi için İngilizlerin bahanelerinin sebebini anladığını ve o günkü yaşadığı üzüntüyü hiç unutmadığını belirtmektedir.¹²¹ Sonraki günlerde İngiltere tarafından el konulduğu açıklanan bu gemilerden Reşadiye'ye Erin, Sultan Osman'a ise Agincourt adları verilerek İngiliz donanmasına hizmet etmişlerdir.¹²²

İngiltere'de inşa edilen iki gemiye el konulmasının hemen sonrasında Yunan hükümetinin ABD'den iki savaş gemisi satın aldığı ve bu gemilerin Yunanistan'a teslim edildiği haberi, İngilizlerin Osmanlı gemilerine el koymasının açtığı yaraya

¹¹⁷ Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım 1**, İstanbul: Emre Yayınları, 2000, s. 15-16.

¹¹⁸ **PA AA, R 13320**, İstanbul'dan Alman Dışişlerine, 2 Ağustos 1914.

¹¹⁹ **PA AA, R 13320**, Alman Donanma Bakanı Tirpitz'den Alman Dışişlerine, 2 Ağustos 1914.

¹²⁰ **PA AA, R 13320**, İstanbul'dan Alman Dışişlerine, 4 Ağustos 1914.

¹²¹ Cemal Paşa, **Hatıralar**, s. 142. Cemal Paşa 1914 yılının Şubat ayında Bahriye Nazırı sıfatıyla göreve başladıktan sonra İngiliz danışmanlarıyla Osmanlı Bahriyesinde reform çalışmalarına girişmişti. Detay için bkz. Celalettin Yavuz, **Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar: Çeşme Faciası'ndan Birinci Dünya Harbine Kadar Osmanlı Bahriyesi'nde Çağdaşlaşma Gayretleri**, İstanbul: İst. Dz. İk. Grp. K.'lığı Basımevi, [2000], s. 218-225.

¹²² **BOA. HR. MA**, 1105/41; **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi**, c. 1, s. 33; Karl Aspern, **Illustrierte Geschichte Des Europäischen Krieges, 1914/15**, c. 2, Regensburg: Josef Habbel, 1915, s. 36. İngiltere bu iki savaş gemisinin haricinde Newcastle'de inşa hâlinde bulunan dört muhrube de el koymuş, bunlar "Turbulent", "Termogant", "Trident" ve "Talisman" adlarıyla İngiliz donanmasına katılmışlardı. Bkz. Luser, "Die Verluste der türkischen Kriegsmarine im Weltkrieg", s. 498.

adeta tuz basmıştı.¹²³ Tanin gazetesinde binlerce kilometrelik sahillere sahip Osmanlı Devleti için son derece önemli olmasına rağmen İngilizlerin Sultan Osman gemisine teslimde yarım saat kala el koymalarının affedilmeyeceğini belirtiliyordu.¹²⁴ Nitekim gemilere el konulması ilerleyen süreçte Almanya'nın yanında savaşa girmenin hazırlığı yapılırken kamuoyu önünde meşruluğu sağlayacak en önemli gerekçelerden biri olacaktı.

1.2.4. Almanya ile İttifak Görüşmeleri, İmza Süreci ve Antlaşmanın İçeriği

Alman devlet adamları, bilhassa da İmparator II. Wilhelm, Osmanlı'ya karşı mesafeli politikasından 1914 yılı Temmuz ayının sonlarına doğru ciddi anlamda ortaya çıkan genel bir Avrupa savaşı tehlikesiyle vazgeçmişti.¹²⁵ Yaşanan baş döndürücü siyasi ve askerî gelişmeler, diplomatik müzakerelerde hızlı sonuç almayı gerektiren bir hal almıştı. Aynı şekilde Osmanlı idarecileri açısından da bir an evvel bir ittifak ilişkisine girilmesi gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştı. Bununla beraber sözü edilen gelişmeler içerisinde Almanya ile ittifak müzakerelerinin ve kararının Osmanlı hükümeti kabinesinin katılımı ve haberi olmaksızın Enver Paşa, Talat Bey ve Said Halim Paşa arasında gizlice görüşölüp kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır.¹²⁶

1.2.4.1. İttifaka Dair Gizli Görüşmeler

Sadrızam Said Halim Paşa 28 Temmuz'da Wangenheim'a Berlin'e iletmesi için gizli bir savunma ittifakını teklif olarak sundu. Rusya'ya karşı kendini savunma temeline oturan teklifte bir savaş durumunda Alman Askerî Heyetinin Türkiye'de bırakılması, görüşmelerin kabineden dahi gizli yürütölmesi gibi hususlar yer

¹²³ Aksakal, **a.g.e.**, s. 127. Yunan donanmasının artan gücüne mukabele etmek için İngiltere'ye sipariş verilen Sultan Osman ve Reşadiye gemilerine el konulması ve tepkiler üzerine bkz. Kaşıyuğun, **a.g.e.**, s. 338 vd.

¹²⁴ **Tanin**, 7 Ağustos 1914, s. 1; Kaşıyuğun, **a.g.e.**, s. 347.

¹²⁵ II. Wilhelm'in, Wangenheim'ın raporlarında belirttiği endişelerine katılmakla birlikte, Türkiye'nin ittifaka katılma yönündeki meykinden oportünist nedenlerle faydalanmak gerektiği yönündeki görüşünü içeren 24 Temmuz 1914 tarihli telgraf için bkz. **Die deutschen Dokumente zum Kriegausbruch 1914**, c. 1, Nr. 141, s. 158.

¹²⁶ Antlaşmanın müzakereleri sırasında Almanlar sadece dört Osmanlı bakanını muhatap almışlardı: Sadrızam Said Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dâhiliye Nazırı Talay Bey ve Meclis Başkanı Halil Bey. Bkz. Mustafa Çolak, **Komitenin Ruhü: Talat Paşa**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018, s. 65.

alıyordu.¹²⁷ Aynı gün Berlin'den, bu teklifin ana çerçevesinde mutabık olunduğuna dair ama aynı zamanda ittifak şartlarını beş madde haline getirerek bazı eklemeler içeren bir cevap geldi. Bu cevap yazısında Alman Şansölyesi Bethmann Hollweg, Osmanlı askerî gücünden istifadeyi sağlayacak bir ittifak antlaşması imzalama yetkisini İstanbul'daki Alman Elçisi Wangenheim'a iletliyordu.¹²⁸ Bunun üzerine Wangenheim'ın Said Halim Paşa haricinde Askerî Heyet Başkanı Sanders ve Enver Paşa ile de görüşmeler yaptığı, ittifak imzasından önceki günlerin ittifakın içeriği üzerinde pazarlıklarla geçtiği görülmektedir.¹²⁹

Wangenheim, Sadrazamın itirazı olan bazı maddelere müdahalesini Berlin'e iletmişti. Bu müdahalenin savaş durumunda Rus tehdidine karşı hemen savaşa dâhil olmayıp önce kendini koruma altına alma yönünde olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁰ Alman Şansölyesi Bethmann Hollweg 31 Temmuz'da Wangenheim'a gönderdiği acil bir yazıda 1918'e kadar geçerli olacak bir anlaşmayı hemen imzalayabileceği, fakat önce Osmanlı'nın Rusya'ya karşı eyleme geçeceğine dair garanti almasını istiyordu. Aksi halde ittifakın anlamı olmayacaktı.¹³¹ Bu bilgiler esasen savaşın patlak verdiği günlerde tarafların beklentilerinin farklılığını ortaya koymaktadır. Buna göre Almanya, Osmanlı Devleti'nin istediği an Rusya'ya karşı savaşa dâhil olmasını sağlayacak bir anlaşma peşindeyken, Osmanlı tarafının ise kendisini Rusya'ya karşı güvence altına alacak ve savaşa girişi uzun müddet erteleyebileceği bir anlaşma peşinde olduğu dikkat çeker.

Alman Askerî Heyeti Başkanı Liman von Sanders de hatıratında 1914 senesi Ağustos başlarında bir gün Alman sefaretine davet edildiğini, gittiğinde orada Wangenheim ile Enver'i Almanya ile Türkiye arasında gizli bir ittifak antlaşması projesini hazırlamakta olduklarını ve kendisine Alman Askerî Heyetinin istihdamı ile

¹²⁷ Wangenheim'dan Alman Dışişlerine 28 Temmuz tarihli telgraf için bkz. **Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914**, c. 2, Nr. 285, s. 7.

¹²⁸ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 77, 80-81, 164-167. Alman Şansölyesi Hollweg'in beş maddeyi içeren telgrafı için bkz. **Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914**, c. 2, Nr. 320, s. 36-37.

¹²⁹ Aksakal, **a.g.e.**, s. 117-119. Bu görüşme ve pazarlık sürecini Said Halim Paşa'nın 1921 yılı sonundaki vefatından kısa süre önce yazdığı hatıratından okumak için bkz. Said Halim Paşa, **Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşı**, s. 14-16.

¹³⁰ **Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914**, c. 2, Nr. 411, s. 140-141.

¹³¹ **Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914**, c. 3, Nr. 508, s. 23.

ilgili düşüncesini sorduklarını kaydetmiştir. Buna cevaben kendisinin ise askerî heyetin Türkiye’de kalması ve Türkiye’nin savaşa girmesi durumunda Alman subaylarının savaşın sevk ve idaresini etki edecek mevkilere tayin edilmeleri gerektiğini söylediğini belirtmektedir.¹³²

1.2.4.2. Osmanlı-Alman Gizli İttifakının İmzalanması

Gizli ittifak antlaşması 2 Ağustos 1914 günü Tarabya’daki Alman sefareti yazlık rezidansının salonunda, Osmanlı tarafından sadece Sadrazam Said Halim Paşa ile Alman Elçisi von Wangenheim tarafından öğleden sonra saat dörtte imzalandı. Aynı gün Alman Elçisi tarafından Berlin’e bilgi verildi.¹³³ Bu olay aslında Osmanlı Devleti ile Almanya arasında fiilen gayriresmî şekilde sürdürülen askerî ittifakın bir nevi resmiyete bürünmesiydi.¹³⁴

Alman İmparatoru II. Wilhelm’in, gizli ittifak antlaşmasının imzalanmasının ardından Osmanlı’nın cephane talepleriyle ilgili meseleye daha fazla dâhil olduğu dikkat çekmektedir. Artık Avrupa’da savaşın başladığı bir tarihte, 6 Ağustos tarihli Alman Savaş Bakanlığından Başbakanlığa ve Dışişlerine gönderilen gizli yazıda Kayzerin Osmanlı’nın hızlı cephane gönderimiyle ilgili isteklerinin acilen yerine getirilmesini istediği, bakanlık olarak cephane gönderimine izin verildiği ve sürecin sağlıklı yürümesi için ne gerekiyorsa yapılmasının istendiği görülmektedir.¹³⁵ Ancak bundan sonraki süreçte bu defa Krupp firmasının Türkiye’den gelen silah siparişleriyle ilgili çekinceleri ve endişesi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Alman Elçisi Wangenheim’in bildirdiğine göre Krupp firması Türkiye’den artık ancak peşin parayla sipariş kabul edebileceğini, sadece Alman hükümetinin sonradan ödeme şartını garanti etmesi durumunda peşin olmayan siparişleri de kabul edebileceğini belirtmektedir.¹³⁶ Wangenheim diğer taraftan bugünlerde Enver Paşa’nın da Liman von Sanders aracılığıyla kendisinden, Alman hükümetinin Krupp firmasından peşin

¹³² Sanders, *Fünf Jahre Türkei*, s. 33-34 (çev. s. 43-44).

¹³³ *Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914*, c. 3, Nr. 726, s. 180; Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, s. 14-15. İttifak antlaşması metninin Türkçesi için bkz. Mühlmann, *İmparatorluğun Sonu 1914*, s. 168-169.

¹³⁴ Wolf, *a.g.e.*, s. 67-69.

¹³⁵ *PA AA, R 13320*, Alman Savaş Bakanlığından Başbakanlığa ve Dışişlerine, 6 Ağustos 1914.

¹³⁶ *PA AA, R 13320*, Wangenheim’dan Alman Dışişlerine, 14 Ağustos 1914.

para ödemeksizin savaş malzemesi göndermesi için acilen ricada bulunmasını istediğini aktarmaktadır.¹³⁷

Harbiye Nezareti, ittifakın imzalanmasının hemen ardından 3 Ağustos 1914 Pazartesi günü itibariyle başlayacak genel seferberlik ilan etti.¹³⁸ Bundan sonra Osmanlı'nın savaşa fiilen dâhil olacağı Ekim ayının sonuna kadar süren tarafsızlık döneminde Almanya'nın İstanbul'daki varlığının giderek arttığı, diğer taraftan İtilaf devletlerinin etkinliğinin ise hızla gerilediği görülecekti.¹³⁹ Devletlerarası gergin ortamda stratejik bir ittifaka zorlanan iki devletin birbirinden ilk beklentileri aslında olası sıcak savaşta düşman blokta yer almamaktı. Ancak çoğu stratejik savunma antlaşmasında olduğu gibi taraflardan birinin saldırıya uğraması halinde diğerinin onun yanında savaşa dâhil olmasını gerektiren bir madde de bulunuyordu.¹⁴⁰ Nitekim sonraki günlerde savaşın gidişatı Almanya'yı Batı cephesinde zora sokacak ve Osmanlı idarecilerinin ekseriyeti bu kadar kısa bir zaman zarfında savaşa dâhil olmayı istememiş olsalar bile, yaklaşık üç ay gibi bir sürenin ardından Ekim ayı sonunda Almanya'nın baskılarına dayanamayarak savaşa fiilen dâhil olunacaktı.

1.2.4.3. İttifak Antlaşmasının İçeriği

Gizli ittifak antlaşmasının içeriğine bakıldığında sekiz maddeden oluştuğu görülmektedir.¹⁴¹ Birinci madde iki tarafın Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki mevcut krizde tarafsızlıklarını korumalarını öngörüyordu. İkinci madde Rusya'nın askerî eyleme geçmesi durumunda Almanya'nın antlaşma gereği Avusturya-Macaristan'a destek olarak harekete geçmesi şartının Türkiye için de geçerli olmasına dairdi. Üçüncü madde Alman Askerî Heyetinin savaş durumunda Osmanlı'nın hizmetine bırakılmasını ve ordunun idaresinde etkili olacağını garanti

¹³⁷ PA AA, R 13320, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 15 Ağustos 1914.

¹³⁸ Osmanlı ordusunun seferberliğinin 3 Ağustos 1914 tarihinde başlayacağına dair Başkomutanlık Vekâletinin 1 Ağustos 1914 tarihli emri için bkz. **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 10-11.

¹³⁹ Aksakal, **a.g.e.**, s. 101.

¹⁴⁰ Yıldız, "Cihan Harbinde Türk-Alman İttifakı: Bir Stratejik Ortaklığın Kısa Muhasebesi", s. 14.

¹⁴¹ Sadrazam ve Alman Elçisi arasında imzalanan 2 Ağustos 1914 tarihli antlaşmanın aslı Fransızcaydı. Orijinal imzalı ve mühürlü antlaşma metni ile Almanya'yla sonraki süreçte yapılan antlaşma metinleri için bkz. **BOA. MHD**, 437 nolu dosya. Wangenheim Fransızca antlaşma maddeleri ve Almanca çevirisini aynı gün Berlin'e iletmisti. Bkz. **Die deutschen Dokumente zum Kriegausbruch 1914**, c. 3, Nr. 733, s. 183-185. Sekiz maddeden oluşan İttifak antlaşması metni için bkz. Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 168-169.

ediyordu. Dördüncü madde Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu topraklarını koruma yükümlülüğüne dairdi. Bu madde ile Osmanlı idarecilerinin büyük bir Avrupa gücünün desteğini alarak Rusya'ya karşı bir koruma hattı inşa etme amacını taşıdıkları anlaşılmaktadır.¹⁴² Beş ve altıncı maddeler anlaşmanın imza sonrasında 1918 yılı sonuna kadar geçerli olmasını, iptal edilmezse beş yıl daha uzatılmasını öngörüyordu. Yedinci madde Alman İmparatoru ve Osmanlı Sultanı tarafından anlaşmanın onaylanacağını bildiriyordu.¹⁴³ Son madde ise anlaşmanın gizli kalacağını ve ancak ortak bir karar neticesinde kamuoyuna açıklanabileceğini tespit ediyordu.

Birbiri ardına hızlı gelişen olaylar nedeniyle bu ittifakın sonraki bazı tarihlerde güncellendiği görülmektedir. Yeni ittifak antlaşması Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na fiilen girişinin ardından Osmanlı liderlerinin talebi üzerine gerçekleşecekti. Osmanlı tarafı 2 Ağustos 1914 tarihli gizli antlaşmanın içeriğini yetersiz görüyorlardı. İttifak antlaşmasının süresini uzatmayı ve kredi antlaşmasını iyileştirmek suretiyle savaşa girişe karşı olanların da bu sayede sükûnetini sağlayabileceklerini düşünüyorlardı. İlk başta Berlin'den olumsuz bir cevap gelse de Wangenheim'ın İstanbul'da siyasi gerilimin arttığı yönündeki uyarıları neticesinde yenilenmiş antlaşma Said Halim Paşa ve Wangenheim arasında 11 Ocak 1915 tarihinde imzalandı.¹⁴⁴ İlk antlaşma Osmanlı Devleti'ni yalnızca Rusya'ya karşı koruma altına alırken, bu yeni antlaşma Almanya'yı, Osmanlı Devleti'ni İngiltere, Fransa ve Balkan güçlerine karşı da savunmakla yükümlü kılıyordu.¹⁴⁵ Savaşın sonuna kadar geçerli olan bu antlaşmaya 28 Eylül 1916 tarihinde savaş durumundaki yeni gelişmelere binaen bir ek yapılacaktı.¹⁴⁶ Bu tarihten sonra İttifak devletleri

¹⁴² Berghahn, **Birinci Dünya Savaşı**, çev. Kadir Kon, s. 8 (Çevirenin önsözü).

¹⁴³ Alman İmparatoru tarafından ittifakın onay metninin tarihi 3 Ağustos 1914'dür. Bkz. **BOA. MHD**, 437/1.

¹⁴⁴ Aksakal, **a.g.e.**, s. 211; Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 16. Ayrıca 11 Ocak 1915 tarihli antlaşma metninin Türkçesi için bkz. Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 173-175, 89-90.

¹⁴⁵ Edward J. Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu**, çev. Mehmet Tanju Akad, 3. Basım, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011, s. 303.

¹⁴⁶ 28 Eylül 1916 tarihli ek antlaşma metni için bkz. Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 176-178, 90. Osmanlı Devleti ile Almanya arasında 2 Ağustos 1914, 11 Ocak 1915 ve 28 Eylül 1916 tarihlerinde imzalanan ittifak antlaşmalarının metinleri için bkz. **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 14-19.

arasında yüksek komutanın Almanya’da olmasına yönelik bir düzenleme de yapılmıştı.¹⁴⁷ Osmanlı tarafı Almanya ile yapılan antlaşmalardaki yükümlülüklerinde dikkatle davranırken, ittifakın eşit üyesi olma yolunda çaba gösteriyor, müttefiklik ilişkisindeki ekonomik ve politik gündemini daha ileri noktalara taşıyordu. Bu anlamda ittifakta Almanya lehine tek taraflı bir ilişkiden ziyade, birbirini tamamlayıcı bir müttefiklik ilişkisinden bahsetmek mümkündür.¹⁴⁸

1.2.5. Osmanlı-Alman Askerî İttifakına Tepkiler

Osmanlı ve Almanya arasındaki ilişkilerin bir askerî ittifak antlaşmasına varmasına dair her iki taraftan en başından itibaren farklı yaklaşımlar ve görüşler ortaya konulmuştur. Bunlara dair pek çok örnek verilebilir ancak konumuzun fazla dışına çıkmamak adına sadece dönemin önde gelen aktörlerinin yaklaşım ve görüşlerinden bazı örnekler vermekle yetineceğiz.

1.2.5.1. Osmanlı Kabine Üyelerinin Farklı Tepkileri

İttifakın en önemli mimarlarından olan Enver Paşa Osmanlı Devleti’nin modernleşme ve ekonomisini düzeltebilmesinin büyük devletlerden oluşan iki bloktan birinin yanında savaşa girmesiyle mümkün olabileceğini düşünüyordu. Paşa, büyük devletlerden Almanya’nın askerî gücüne, savaş organizasyonunun üstünlüğüne ve savaşı kısa sürede kazanacağına inanıyordu. Bu anlamda Almanya ile yapılan ittifak ve Almanya’ya karşı üstlenilen askerî yükümlülüklerin bir numaralı ismiydi. Ancak Enver Paşa, Almanya’ya olan sevgisinden veya ona borçlu olduğundan değil, vatanına Almanya ile savaşa girerek en iyi hizmeti yapacağını düşündüğünden böyle bir sorumluluk üstlenmişti.¹⁴⁹ İttihat ve Terakki Cemiyetinin diğer üyelerinden bilhassa Talat Bey, Halil Bey ve Sadrazam Said Halim Paşa gibi isimler de İstanbul üzerindeki Rus tehdidini ancak Almanya ile yapılacak bir ittifakın önleyebileceğini düşünüyorlardı. Bundan dolayı bir savaşın başlayacağını

¹⁴⁷ Merkezi devletler ve onların müttefiklerinin tek yüksek komutasına dair düzenleme başlığını taşıyan, en üst komuta olarak Alman imparatorunu belirleyen, 3 sayfa 11 maddeden oluşan, Hindenburg ve Hötendorf imzalı belge için bkz. **TTK Arşivi, EP, 18, 23.**

¹⁴⁸ Erickson, **a.g.e.**, s. 307-308.

¹⁴⁹ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 249; Janson, “Die Grundlagen der türkischen Meerengenverteidigung im Weltkrieg (1914)”, s. 64.

anlaşıldığı kritik günlerde Alman Elçisi Wangenheim ile müzakerelerin tarafı olmuşlardı.¹⁵⁰

İttihat ve Terakki yönetiminin birleştirici ruhu olarak da nitelendirilen¹⁵¹ Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in görüşlerini Amerikan Elçisi Morgenthau aktarmaktadır. Yaptıkları bir görüşmede Alman Askerî Heyetine karşı en azından çekinceleri bulunan Talat Bey'in kendisine, Almanya'nın Osmanlı'dan yararlanmak niyetinde olduğu gibi kendilerinin de Almanya'dan yararlanmak istediklerini söylediğini belirtmektedir. Yazıya dökülen görüşmenin kaydına göre Alman Askerî Heyetini kastederek "Ülkenin idaresini Almanlara niye devrediyorsunuz? Almanların planının bir parçasının Türkiye'yi bir Alman sömürgesi yapmak olduğunu görmüyor musunuz?" diye soran Morgenthau'ya Talat Bey'in şu ifadeleri kullanması manidardır:

"...Bunun Almanların programı olduğunu pekâlâ anlıyoruz. Biz bu ülkeyi tek başımıza ayakta tutamayacağımızı da biliyoruz. Bu yüzden Almanya'nın bize temin edebildiği teknik ve materyal desteğini alıyoruz. Biz kendimizi kendi gücümüzle idare edecek durumda olana kadar ülkenin inşasına ve savunmasına yardım etmesi için Almanya'dan yararlanmalıyız. Kendi kendimizi idare edebildiğimiz gün Almanları 24 saat içinde gönderebiliriz..."¹⁵²

Talat Bey'in elçiye devletlerarası ilişkilerin menfaatlere dayalı olduğunun bir örneği olabilecek diplomatik bir cevap verdiği görülmektedir. Diğer taraftan böyle bir ittifak Talat Bey açısından kısa süreli bir kaçış planı değil, uzun vadede güvenlik, ekonomik kalkınma ve ulusal iyileşme sağlamaya yönelik bir stratejinin parçasıydı. O Almanya ile ittifakı geçici bir siyasi birlik olarak görmüyor, bilakis çıkarlara dayalı somut bir politikanın sonucu ve İttifak devletlerine şanlı bir barış ile müreffeh bir gelecek getirecek olan bir ortaklık olarak görüyordu.¹⁵³

¹⁵⁰ Çolak, **Enver Paşa: Osmanlı-Alman İttifakı**, s. 172.

¹⁵¹ Talat Paşa'nın (Talat Bey, 1917 yılında Sadrazam ve Paşa olacaktır) gerek siyasi kabiliyetlerinden, gerekse liderlik vasıflarından ötürü Almanlar tarafından "İttihatçıların en akıllısı" veya İttihat ve Terakki Komitesi'nin Ruhü" gibi sıfatlarla anıldığı görülmektedir. Bkz. Mustafa Çolak, **Komitenin Ruhü: Talat Paşa**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018, s. 19.

¹⁵² Morgenthau, **a.g.e.**, s. 37; Wolf, **a.g.e.**, s. 46. Morgenthau'ya göre Türkiye'nin savaş öncesindeki kötü ekonomik durumu Almanya ve Büyükelçi Wangenheim açısından paha biçilmez bir olguydu ve bu sebeple başka devletlerin yardımında bulunmalarına engel olmaya çalışıyorlardı. Bkz. Morgenthau, **a.g.e.**, s. 40-41.

¹⁵³ Talat Paşa'nın 1917 yılında Alman Ernst Jaeck'e açıklamasından aktaran, Aksakal, **a.g.e.**, s. 221. Henüz savaş devam ederken 1917 yılında Almanya'da öğrencilere yönelik makaleler hâlinde hazırlanan bir kitapta Osmanlı'nın kendi menfaatleri çerçevesinde ittifaka girişiyle elde ettiği

Almanya ile ittifak görüşmeleri Osmanlı hükümet kabinesinin sadece bazı isimlerinin bilgisi dâhilinde gizli yürütülmüştü. Bu süreçte kabine içinde gelişmelerden geç haberdar olan ve bu ittifaka itirazı bulunan isimler de bulunuyordu. Bu itirazları dile getiren en etkili isimlerin başında Maliye Nazırı Cavid Bey geliyordu. Cavid Bey günlüklerinde Almanya ile yapılan ittifak hakkında şu düşüncelerini kaydetmektedir:

“...Akşam Talat bize geldi. Birlikte Enver’e gittik. Gerek evde gerek yolda kendisine, yapılan muâmelenin memleket için nasıl bir vahâmet teşkil ettiğini, pek ziyâde korkmakta olduğumu, Almanya’nın bizi müsellâhan müdâfaa edeceğine dâir olan kayıt ve şartın hayâlî bir şeyden ibâret kalacağını, çünkü Almanya’nın bize bugün bir asker bile gönderemeyeceğini, Rusya’nın hücumuna ma’rûz olursak memleketin mahv ve harap olacağını, netice-i harpte Almanların galebesi muhakkak olmadığını, Ruslar galip gelecek olurlarsa bizim için harita-i âlemden silinmekten başka bir akıbet olamayacağını, hâlbuki Almanlar galip gelecek olurlarsa bize fenâlık edemeyeceklerini söyledim. Ve böyle bir mes’ûliyeti yüklenmek istemediğimi anlattım”.¹⁵⁴

İttifak görüşmelerinden ilk etapta haberdar olmayan diğer bir isim olan Cemal Paşa ise, destek aramak için çıktığı Fransa ziyaretinden 1914 yılı Temmuz ayının sonlarına doğru İstanbul’a henüz dönmüştü. Bu günlerde Talat Bey’in Almanya ile siyasi bir ittifak hakkında ne düşündüğünü sorusuna, Cavid Bey’in aksine “Türkiye’yi tek başına kalmaktan kurtaracak böyle bir ittifakı hemen kabul ederim” şeklinde cevaplamıştı. Hatıralarında İtilaf ve İttifak devletlerinin¹⁵⁵ Osmanlı hakkındaki düşüncelerini değerlendiren Cemal Paşa’nın vardığı sonuç, Almanya’nın kendisine bağlantı sağlayacak bir pazar olan Türkiye’nin İtilaf devletleri arasında paylaşılmamasının en büyük savunucusu olacağı yönündedir. Ona göre Almanya’nın kendi menfaatleri adına, demir İtilaf çemberi içinde boğulmamak için tek çaresi Türkiye’nin parçalanmamasını sağlamaktan geçmektedir. Bu düşüncelerle ittifak

avantajlar maddeler hâlinde sıralanmakta ve değerlendirilmektedir. Buna göre askeri açıdan daha verimli bir ordu komutası, cephane tedariki ve denizaltılar; politik olarak İstanbul’un korunması ve Asya’daki topraklarının güvence altına alınması; finansal açıdan Almanya’nın desteği; ekonomik olarak ise yol ve tren yolları ile İttifak devletleriyle sıkı ekonomik ilişki içerisine girişi gibi başlıklar sayılıyordu. Sonuç olarak da Osmanlı’nın galibiyet sonrası barış antlaşmasıyla daha fazlasını elde edebileceği belirtiliyordu. Walther Schwahn, **Deutsche Aufsätze über den Weltkrieg**, Berlin: Verlag von Walter Prausnitz, 1917, s. 46 vd.

¹⁵⁴ Cavid Bey, **Meşrutiyet Ruznamesi**, c. II, haz. Hasan Babacan-Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 615.

¹⁵⁵ İtilaf Devletleri (Müttefikler), İngiltere, Fransa ve Rusya’nın başını çektiği ittifakı ifade etmektedir. İttifak devletleri (Merkezi devletler) ise Alman, Avusturya Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının ittifakını ifade eder. Bu gruba daha sonra Bulgaristan da katılacaktır.

antlaşması sürecinden haberdar olmasa da tıpkı onlar gibi düşünerek bu ittifakı kabul edeceğini belirtmektedir.¹⁵⁶

Osmanlı hükümeti sonraki süreç açısından bakıldığında, ittifak antlaşmasını imzalayıp ilk etapta savaşa fiilen katılma yerine tarafsızlık ilan etmiş olsa da bu antlaşmayla kendisini bağlamış oluyordu. İttifak antlaşması imzalanmış olmasaydı sonraki süreçte Osmanlı hükümeti kendi aralarında mücadele halinde olan yabancı devletleri birbirlerine karşı tahrik edip daha fazla tavizler koparma imkânına sahip olabilirdi.¹⁵⁷ Ancak böyle olsa bile kendisini Avrupalı devletlerin ve Rusya'nın ihtiraslarından koruması pek de mümkün değildi. Zira İtilaf devletleri Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için uzun zamandan beri bekledikleri fırsatı bulmuşlardı.¹⁵⁸

1.2.5.2. Osmanlı İdarecilerinin Eşit Şartlarda İttifak Hassasiyeti

Önceki süreçte İtilaf devletlerine yapılan başvurulardan netice alınamaması Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürebilmesi açısından zorunlu olarak Almanya'ya yakınlaşmasına neden olmuştu.¹⁵⁹ Bununla birlikte pazarlıklar sonucu Almanya ile eşit şartlarda bir antlaşmanın imzalanmış olması Osmanlı yöneticilerine güven sağlayarak Almanya ile daha da gelişecek işbirliğinin önemli bir etkeni olmuştu.¹⁶⁰ Şükrü Hanioğlu'nun da tespit ettiği gibi Temmuz krizi aslında İttihat ve Terakki yönetiminin uzun zamandır yoğun gayret sarf ettiği, büyük devletlerden biriyle ittifak kurulması düşüncesi için bir fırsat olmuş, buna zemin hazırlamıştı. Bu açıdan

¹⁵⁶ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 130, 137-139. Osmanlı subaylarının Alman ittifakına ve müttefik Alman subaylarına bakışına dair bkz. Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek, **Savaşın Güzüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, İstanbul: Kronik, 2018, s. 47 vd.

¹⁵⁷ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 98.

¹⁵⁸ Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁵⁹ İttifak sonrası dönemde Osmanlı Genel Karargâhında görev yapan İsmet Bey [İnönü] hatıralarında II. Meşrutiyet sonrası esasen Jöntürklerin geldikleri Fransa'ya yakın olunduğunu, ancak Balkan Harbi sonrasında askeri açıdan faydası görülme de Almanlarla beraberlik tezinin ortaya çıktığını kaydetmektedir. Başka çaremiz yok, diğerleri bizi tutmuyorlar denildiğinden bahseden, bu lafları çok işittik diyen İnönü, Doktor Nazım beyin kendisine Fransa ve İngiltere ile ittifak yapmak için çok çalıştık dediğini, fakat müsait bir zemin bulunamadığını, yalnız kalmamak için Almanlarla beraber olmanın, son çare olarak kabul edildiğini aktarmaktadır. İsmet İnönü, **İnönü'nün Hatıraları: Genç Subaylık Yılları (1884-1918)**, haz. Sebahattin Selek, İstanbul: Burçak Yayınları, 1969, s. 218.

¹⁶⁰ Kaşığıuşun, **a.g.e.**, s. 227; Necmettin Alkan, **İmparatorluğun Son Savaşı: Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2020, s. 129.

bakıldığında 2 Ağustos 1914 tarihinde imzalanan gizli ittifak antlaşması Osmanlı diplomasisinin bir zaferi olarak görülebilirdi.¹⁶¹

Eşit şartlarda imzalanacak bir ittifak antlaşması Osmanlı idarecileri açısından bu ittifakın beraberinde getirebileceği endişelere karşı önemli bir dayanaktı. Nitekim Çanakkale muharebelerinin henüz devam ettiği bir dönemde, 1915 Temmuz ayında bir Bulgar kadın gazetecinin yaptığı mülakattaki Meclis Başkanı Halil Bey'in ifadeleri bu açıdan dikkat çekicidir. Kadın gazeteci "Savaşın sonra Almanya'nın Türkiye'ye, İngiltere'nin Mısır'a yerleştiği gibi yerleşmesi tehlikesi yok mu?..." tarzında bir soru yöneltirken, sorudan pek de memnun olmamış bir şekilde Halil Bey'in cevabı kadın gazetecinin ifadesiyle "heyecanlı ve milli gururu zedelenmiş bir sesle" şu yönde olmuştu;

"...Almanya bize ne vermiş, bizim için olağanüstü ne yapmış?... Özel hiçbir şey. Biz eşit haklı müttefikiz... Biz kendi bağımsızlığımız uğruna, her kimden olursa olsun tam bağımsızlık ve kapitülasyonları kaldırmak için savaşıyoruz... Öteki büyük güçler arasında sadece Almanya Türkiye'nin haysiyetine saygı gösterdi... Birlikte ortak bir düşmana karşı savaşıyor ve karşılıklı yardımlaşıyoruz... Savaşın sonra her iki ülke kendi için çalışacak."¹⁶²

Nihayetinde bu askerî ittifak, taraflar açısından karşılıklı menfaatler içermekteydi. Bununla birlikte savaş kazanmaya yönelik genel bir stratejiyi gerektiriyordu. Bu genel strateji dikkate alınmadığında Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olduktan sonra giriştiği operasyonların yeterince anlaşılması pek de mümkün değildir. İttifakın genel stratejisi savaşın esas merkezi ve ana cephesi olan Batı cephesindeki zafere odaklıydı. Savaşın neticesi Batı cephesinde belirlenecekti ve dolayısıyla ittifak içerisindeki taraflar menfaatlerine elde edilecek zafer sonrasında erişebileceklerdi. Osmanlı Devleti'nin genel ittifak stratejisindeki esas görevi mümkün olduğunda fazla İtilaf gücünü çekebilmek ve böylece Batı cephesinde alınacak zafere katkı sağlamaktı.¹⁶³

¹⁶¹ Aynı zamanda 2 Ağustos ittifakının retrospektif değerlendirmelerle devletin felaketinin hazırlayan sürecin başlangıcı olması ise ayrı bir konudur. Bkz. Şükrü Hanioglu, "İnkılâb-ı Azîm'den 2 Ağustos İttifakı'na: İttihad ve Terakki'nin Dış Siyaseti", **Derin Tarih**, Osmanlı'nın Cihan Harbi, Özel Sayı 1, yıl 2014, s. 17.

¹⁶² Wanda Zembruska, **Muhabirimiz Çanakkale Cephesinden Bildiriyor!**, Kitap Yayınevi: İstanbul, 2019, s. 26-27.

¹⁶³ Berghahn, **Birinci Dünya Savaşı**, çev. Kadir Kon, s. 10 (Çevirenin önsözü).

Ancak uzun süren savaş neticesinde, içerisinde Çanakkale savunma zaferi ve bunun da etkisiyle Rus Çarlığı'nın çöküşü gibi Osmanlı Devleti açısından kritik başarılar elde edilmiş olsa da, bu ittifak stratejisi başarısızlığa mahkûm olacaktı. Elbette bu başarısızlığın 1918 sonrasında geçmişe bakıldığında görülebildiğini, bu stratejinin uygulandığı dönemde ise başarıya ulaşma ihtimali ve buna dair büyük bir inancın mevcut olduğunu da unutmamak gerekir.

1.3. Goeben ve Breslau Adlı Alman Savaş Gemilerinin Osmanlı Donanmasına Katılması

Almanya ile gizli ittifak antlaşmasının imzalanmasının hemen sonraki günlerinde Osmanlı Devleti önemli bir sorunla karşı karşıya kaldı. Savaş başladığında Almanya'nın Akdeniz'deki deniz kuvvetlerini, yani Alman Akdeniz Filosunu [Mittelmeer-Division] oluşturan Goeben ve Breslau adlı iki savaş gemisi yapılan ittifaka da güvenerek İstanbul'a gitme emri almıştı. Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı harekete geçirebilecek en hazır güç olan bu gemilerin Almanya'ya dönme imkânı kalmamış, imzalanan Osmanlı-Alman ittifakı gemilere İstanbul'un yolunu açmıştı. Ayrıca Mühlmann'ın belirttiğine göre bu talep İstanbul'dan gelmişti.¹⁶⁴ Sonraki günlerde Osmanlı Donanmasına katılacak olan bu iki geminin hikâyesi Osmanlı Devleti'nin savaşa girişinde önemli bir rol oynayacaktır. Yavuz Sultan Selim ve Midilli isimlerini alan bu gemiler, Alman bahriyelileri ile Osmanlı Donanmasına savaş boyunca katkı sağlayacaktır.¹⁶⁵

Alman Akdeniz Filosunun teşkili 1912 yılı sonlarına doğru gerçekleşmişti. 1911'de patlak veren İtalyan-Osmanlı harbi ve peşinden Balkanlar'daki savaşın başlamasıyla, Rusya'nın fırsattan istifade Boğazların kullanımıyla ilgili imtiyazlar elde etmeye çalışması Osmanlı hükümetinin tepkisine neden olmuştu. Avrupalı

¹⁶⁴ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 18. Wangenheim'in da benzer bir ifadeyi Sadrazam Said Halim Paşa'ya söylediğine dair bkz. Osman Selim Kocahanoğlu, **İttihat ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması**, İstanbul: Temel Yayınları, 1998, s. 302.

¹⁶⁵ Alman Akdeniz Filosunu oluşturan bu gemilerin ve personelinin 1914 yılı Ağustos ayında Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Osmanlı Donanmasına katılmalarıyla birlikte savaş boyunca 1918 yılına kadar Osmanlı Donanmasını ilgilendiren gelişmeleri Alman resmi tarihi [Der Krieg zur see 1914 – 1918] serisi içinde tafsillatlı biçimde ele alınmıştır. Bkz. Hermann Lorey, **Der Krieg in den türkischen Gewässern: Mittelmeer-Division**, c. 1, Berlin, 1928. Eserin şerhli Türkçe tercümesi için bkz. Amiral Lorey, **Türk Sularında Deniz Hareketleri**, çev. Tekirdağlı H. Sami, İstanbul: Deniz Matbaası, 1936. Ayrıca doğrudan bu gemileri ele alan pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazılarına aşağıda ilgili yerlerde referans verilecektir.

hükümetler de Osmanlı'nın bu tavrına destek olmuş, hatta İngiltere Dışişleri Bakanının teklifiyle beynelmilel bir filonun bölgeye gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Almanya da bu çerçevede Akdeniz'deki Alman menfaatlerinin gözetilmesi amacıyla Goeben ve Breslau adlı savaş gemilerini Amiral Trummeler komutasında Akdeniz Filosu adıyla Akdeniz'e göndermişti. Daha sonra Balkan Savaşı'nda Bulgar tehdidi yüzünden İstanbul'u Bulgarlara kaptırmamak için diğer devletler gibi Almanya da donanma gücünü İstanbul'a sevk etmişti.¹⁶⁶ Goeben'in İstanbul'a ilk gelişi de bu çerçevede Balkan Savaşları sırasında İstanbul'un Bulgar tehdidi altında olduğu bir dönemde, 15 Kasım 1912 tarihinde olmuş, dört ay süreyle burada kalmıştı.¹⁶⁷

1912 yılında biraz da aceleyle kurulan Alman Akdeniz Filosu, Balkanlardaki uluslararası gerginliğin azalması ve aynı zamanda diğer büyük devletlere nazaran sayıca az olup biri büyük biri küçük iki kruvazörden oluşması sebebiyle diğer devletleri pek rahatsız etmemişti. İngiltere ve Fransa'nın ikincil önemde gördükleri Alman Akdeniz Filosu kısa süre içinde tarihin seyri içinde çok büyük işlere imza atacaktı.¹⁶⁸

1.3.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Alman Akdeniz Filosunun İstanbul Ziyareti

Osmanlı devlet adamları açısından büyük endişe duydukları Rusya'ya karşı güçlü bir Osmanlı Donanmasının önemi büyüktü. Kara ordusunda Alman Askerî Heyetinin etkin olduğu bir dönemde, İngiltere'nin etkin olduğu fakat yeterli seviyede güce

¹⁶⁶ Teşkil süreci ve sonrasındaki seyahat duraklarına dair detaylı bilgi için bkz. **BArch MA, N 156/5**, s. 1-9. Ayrıca konuyla ilgili bkz. Wolf, **a.g.e.**, s. 29; Lorey, **a.g.e.**, c. 1, s. 1-2 (çev. 1-2); Matti E. Mäkelä, **Auf den Spuren der Goeben**, Munich: Bernard, 1979, s. 16-18. Bu kitabın Türkçe çevirisi için bkz. Matti E. Mäkelä, **Yavuz (Goeben)'un İzinde**, çev. Namık Kemal Ebiz, İstanbul: Deniz Basımevi, 2006.

¹⁶⁷ Alman imparatoru II. Wilhelm'in Goeben ve Breslau gemilerini görevlendirme yazısı ile gemilerin İstanbul'a geliş süreci için bkz. Matti E. Mäkelä, **Suchon der Goebenadmiral greift in die Weltgeschichte ein**, Braunschweig: Vieweg, 1936, s. 11-19; Emil Ludwig, **Yavuz ve Midilli**, çev. Arif Gelen, İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968, s. 7. Birinci Dünya Savaşı'nda bu iki geminin denizdeki savaşlarının henüz sürdüğü bir dönemde sıcaklığı yazılan bu eserin Almanca orijinali için bkz. Emil Ludwig, **Die Fahrten der Goeben und der Breslau**, Berlin: S. Fischer, 1916. Savaşın başından itibaren Berliner Tageblatt'ın muhabiri olarak çalışan Emil Ludwig 1915 yılı içerisinde iki kez İstanbul'a geldi. Ludwig kitabın taslağını Ekim ayında teslim etti. Bkz. **BArch MA, RM 40/734**, s. 23, İstanbul'dan Berlin'e, 13 Kasım 1915.

¹⁶⁸ Dan van der Vat, **Dünyayı Değiştiren Gemi: Goeben'in [Yavuz] 1914'te Çanakkale Boğazı'na Kaçışı**, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Alfa, 2013, s. 37, 40. Goeben'in 1913-1914 arası savaşın patlak verdiği tarihe kadar Akdeniz'de uğradığı kısa ya da uzunca kaldığı 88 limanın listesi ve haritası için bkz. Mäkelä, **a.g.e.**, s. 34-35. Ayrıca bkz. Mäkelä, **Suchon der Goebenadmiral**, s. 47-48.

ulaşılmadığı düşünölen donanmada da Almanya nezdinde girişimler oluyordu. Almanya'nın Ortadoğu ve Osmanlı'ya giderek artan ilgisi herkesçe malumdu. Bu anlamda Osmanlı'yı yakınında tutma ve askerî nüfuz elde etmek amacıyla bir taraftan Alman Askerî Heyetinin görevlendirilmesi için müzakereler sürerken, diğör taraftan 23 Ekim 1913'ten itibaren Amiral Wilhelm Souchon¹⁶⁹ komutasında bulunan Alman Akdeniz Filosunun İstanbul'a gönderilmesi planlanıyordu. Ancak bilhassa Rusya ile 1913 yılı sonlarında yaşanan askerî heyet krizi nedeniyle Sadrazam Said Halim Paşa Aralık ayında düşünölen ziyaretin ertelenmesini istemişti. Aradan bir süre geçtikten sonra Amiral Souchon komutasındaki Goeben'in Çanakkale Boğazı'ndan geçişi için 1914 Mayıs ayında Sultan'ın emri çıktı.¹⁷⁰ Goeben 15 Mayıs 1914 günü İstanbul Boğazı'na girdi ve Kabataş-Dolmabahçe civarına demirledi.¹⁷¹ Aynı gün 15 Mayıs 1914 Cuma akşamı Goeben zırhlısının bando takımı parkta konser vermişti.¹⁷² Ertesi günü İstanbul'da yayınlanan Almanca Osmanischer Lloyd gazetesinde gemilerin gelişi münasebetiyle Osmanlı denizcilik tarihine dair bir yazı yayınlanmıştı.¹⁷³

Sekiz günlük ziyaret boyunca Goeben'in ziyaretçileri arasında Sadrazam Said Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Askerî Heyet Başkanı Liman von Sanders ile Yaveri Mühlmann ve İngiliz Bahriye heyetinden subaylar da vardı.¹⁷⁴ Ziyaret ve görüşmeler devam ederken Dolmabahçe Sarayı arkalarında Taşkışla'da yangın çıkmış ve Goeben mürettebatının üçte biri, yaklaşık üç yüz Alman denizcisi bu yangının söndürölmesiyle görevlendirilmişti.¹⁷⁵ Yangın

¹⁶⁹ Amiral Souchon İmparator tarafından 1913 yılı Ağustos ayında Akdeniz Filosu komutanlığına atanmıştı. Hayatının bu dönemine kadar ki kısa hayat hikâyesi için bkz. Mâkelâ, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 24-28.

¹⁷⁰ Yazışmalar ve izne dair referanslar için bkz. Kaşıyugun, **a.g.e.**, s. 359, dpt. 192.

¹⁷¹ **GP**, c. 38, Nr. 15461, Wangenheim'in Alman Dışışlerine 3 Aralık 1913 tarihli telgrafı, s. 231; Wallach, **a.g.e.**, s. 137.

¹⁷² Eyüp Durukan, **Günlüklerde Bir Ömür II: Sofya Esaretinden Çanakkale Zaferine (1913-1915)**, haz. Murat Uluğtekin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 318.

¹⁷³ "Die Osmanische Seegeschichte", **Osmanischer Lloyd**, Nr. 112, 16 Mayıs 1914.

¹⁷⁴ Mâkelâ, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 47. Bu ziyaretler sırasında güvertede kalabalık mürettebatın arasında Osmanlı Mehter takımının görölldüğü fotoğraflar için bkz. Tunca Örses, Necmettin Özçelik, **I. Dünya Savaşı'nda Türk Askeri Kıyafetleri (1914-1918)**, İstanbul: Denizler Kitabevi, [2005], s. 118.

¹⁷⁵ Bu konuya dair Türkçe bir çalışma için bkz. Önder Kocatürk, **Goeben Zırhlısı'nın İstanbul Ziyareti ve Taşkışla Yangını (15-23 Mayıs 1914)**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2016. Ayrıca Alman bahriyelilerin Temmuz 1915'de Beyoğlu Galata civarında günler süren ve Alman hastanesine

başarıyla söndürülmesine karşın bu sırada ağır yaralanan beş Alman bahriyeli erinden üçü hayatını kaybetmiş, Tarabya'daki Alman askerî mezarlığının ilk sakinleri olmuşlardı. Hatta durumu Almanların güç gösterisi olarak değerlendiren İngiliz Elçisi Lois Mallet, Almanya'nın Türk-Alman dostluğu adına üç denizci erini feda etmesi üzerine, Bismarck'ın 'Şark Meselesinin tek bir Prusyalı humbaracı neferin (Pomeranyalı askerin)¹⁷⁶ hayatına değmediği' sözünü hatırlatmak gerektiğini, fakat tabi zamanın artık değiştiğini kaydediyordu.¹⁷⁷

1.3.2. Savaşın Başlaması ve Alman Gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan Girişi

Saraybosna suikastının ardından 1914 yılı Temmuz ayında diplomatik yeteneklerini giderek kaybeden büyük devletler, Ağustos ayının ilk haftasında zincirleme bir reaksiyonun hızla ortaya çıkması gibi birbirlerine savaş ilan etmişlerdi. Bu günlerde her şey o kadar hızlı gelişmişti ki devletlerin neredeyse hiçbiri savaş ilanı dışında bir uyarıya ihtiyaç duymamışlardı. Avusturya-Macaristan'ın 28 Temmuz'da Sırbistan'a savaş ilan etmesinin ardından Rusya önce kısmi sonra da resmi seferberlik ilan etti. Almanya ise Rusya'nın seferberliğine 1 Ağustos'ta savaş ilanı ile karşılık verdi. Fransa seferberliğini başlatınca Almanya bu defa 3 Ağustos günü Fransa'ya da savaş ilan etti. Bunun üzerine 4 Ağustos'ta İngiltere hızlı gelişen bu sürece dâhil olup Almanya'ya savaş ilan etti.¹⁷⁸

Harb patlak verdiği günlerde Amiral Wilhelm Souchon'un komutanı olduğu Alman Akdeniz Filosu, Akdeniz'de bulunan Deniz Albayı Ackermann komutasındaki Goeben ve Deniz Yarbayı Kettner komutasındaki Breslau adlı savaş

yaklaşan yangına da müdahale ettiklerini, yangının söndürülmesinde etkili olduklarını bu dönemde İstanbul'da bulunan Bulgar bayan gazetecinin mektuplarında da görebiliyoruz. Bkz. Zembruska, **a.g.e.**, s. 21-22.

¹⁷⁶ Alman gazeteci Schlombach, Çanakkale Cephesine ilk gittiği 18 Mart saldırısı sonrası günlerde şehir merkezinde gördüğü Pomeranyalı iki mutfak erinden bahsetmektedir. Gerçekten de Pomeranyalı Bismarck'ın o sözü söylediği 1876 yılının üzerinden çok zaman geçmiştir ve artık Çanakkale'de Pomeranyalı Alman askeri görülmektedir. Bkz. Emil Bleek-Schlombach, **Allah il Allah: mit den Siegesfahnen an den Dardanellen und auf Gallipoli**, Leipzig, 1916. s. 19. Türkçe çevirisi için bkz. Emil Bleek-Schlombach, **Çanakkale Allah illallah: Zafer Sancaklarıyla Çanakkale Boğazı ve Gelibolu'da**, çev. Rüstem Aslan, İstanbul: Vapur Kitap, 2018, s. 13.

¹⁷⁷ Ludwig, **Yavuz ve Midilli**, s. 7-8; Wolf, **a.g.e.**, s. 61-63, 462; Mäkelä, **Auf den Spuren der Goeben**, s. 32.

¹⁷⁸ Gülboy, **Mutlak Savaş**, s. 95-96, 110.

gemileri ile İstanbul'da komutanı Deniz Yarbayı Hans Humann olan istasyon gemisi Loreley'den¹⁷⁹ oluşuyordu. Bunların haricinde normalde filo bünyesinde Arnavutluk İşkodra'da bir deniz piyade birliği ve geçici olarak başka yerlerde görevlendirilen Dresden ve Strassburg adlı iki kruvazör vardı. Diğer taraftan İtilaf devletlerinin Akdeniz'deki deniz gücü oldukça üstündü. İngilizlerin yedi büyük, dört de küçük kruvazörü, Fransızların ise on yedi savaş gemisi ile altı büyük kruvazörü mevcuttu. Bunlara ek olarak çok sayıda torpidobot ve denizaltıları bulunuyordu.¹⁸⁰

Alman Elçisi Wangenheim 1 Ağustos'ta Berlin'e telgraf çekmiş, aldığı bilgilerin Rusların İstanbul Boğazı'na bir saldırı ve Romanya kıyılarına bir çıkarma planının söz konusu olduğundan Akdeniz'deki Alman filosunu oluşturan her iki savaş gemisinin de İstanbul'a gönderilmesini istemişti. Rusya'nın bu niyeti Osmanlı tarafına da haber verilerek gemilerin gönderilmesi suretiyle Alman yardımı teklif edilmişti. Almanya'nın bu teklifi tam da İngiliz Donanma Bakanı Winston Churchill'in İngiltere'de inşa edilen Osmanlı zırhlıları Sultan Osman ve Reşadiye'ye el koyduklarını bildirdikleri bir zamanda gelmişti. Wangenheim'ın teklifine Sadrazam Said Halim Paşa prensipte olumlu yaklaşmış olsa da¹⁸¹ harbin başlamasına yönelik Bulgaristan'ın tutumunu bekleme düşüncesindeydi.¹⁸² Bu arada Ağustos ayının ilk günlerinde Goeben'in mürettebatı 1150'den 1400'e, Breslau'nın mürettebatı ise 350'den 400'e yükselmişti.¹⁸³

¹⁷⁹ Goeben (Yavuz), Breslau (Midilli) ve Loreley gemilerinin İstinye koyunda bir arada görüldüğü bir hava fotoğrafı için bkz. Mäkelä, **Auf den Spuren der Goeben**, s. 89.

¹⁸⁰ Wilhelm Souchon, "Der Durchbruch S. M. Schiffe 'Goeben' und 'Breslau' von Messina nach den Dardanellen", **Auf See Unbesiegt**, yay. Eberhard van Mantey, München: Lehmann, 1921, s. 17. Amiral Souchon bu makalesinde Messina'dan Çanakkale'ye hareketini anlatmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nda denizlerde Alman kahramanlıklarının anlatıldığı bu kitapta yer alan Türkiye'yi ilgilendiren makalelerin Türkçe çevirisi için bkz. Eşref Bengi Özbilen (çev.), **Denizlerde Yenilmediler: Cihan Harbi'nde Alman Bahriyeliler**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.

¹⁸¹ Said Halim Paşa bu teklife gemilerin Ege'de Yunanistan ve Karadeniz'de Rusya'ya karşı bir denge unsuru olmaları açısından olumlu bakarken, Alman tarafı ise bu gemilerle Karadeniz'e açılıp Ruslara saldırmayı düşünüyordu. Alkan, **İmparatorluğun Son Savaşı: Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?**, s. 141, 155.

¹⁸² Mäkelä, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 85; Wolf, **a.g.e.**, s. 70-71; Said Halim Paşa, **a.g.e.**, s. 19-20.

¹⁸³ Ludwig, **Yavuz ve Midilli**, s. 20. İki Alman gemisinin inşa edilmelerinden Türk hizmetinde ömürlerini tamamladıkları süreci bir kronoloji, teknik bilgi, bol sayıda fotoğraf ve teknik çizimlerle sunmayı amaçlayan bir çalışma için bkz. Ahmet Güleriyüz, **Yavuz ve Midilli**, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2007.

Alman Akdeniz Filosunun harb ceridesi kayıtlarına göre, filo komutanı Osmanlı-Alman ittifak antlaşmasının 3 Ağustos'ta tasdik edildiği haberi¹⁸⁴ ve bunun üzerine İstanbul'a gitme emrini 4 Ağustos sabahın erken saatlerinde almıştı.¹⁸⁵ Amiral Souchon Almanya'nın savaşa katılması ve kendisinin İstanbul'a gitme emrini alması arasında geçen saatlerde gemilerin eksiklerini tamamlayarak savaşa etkili bir biçimde nasıl katılabileceğinin, Akdeniz'de üstün İtilaf donanmasına en büyük zararı nasıl verebileceğinin hesaplarını yaptığını belirtmektedir.¹⁸⁶ Ayrıca 3 Ağustos'ta Alman Donanma Bakanı Tirpitz Dışişlerine yazarak İstanbul elçisine ittifak antlaşması gereği Goeben ve Breslau gemilerine İstanbul'a gitme emri verildiği,¹⁸⁷ Amiral Souchon'un Osmanlı Donanmasının başına geçmesi gerektiğinin iletilmesini istiyordu. Alman personeliyle Osmanlı Donanmasını destekleme konusunda acilen cevap beklediğini de belirtiyordu.¹⁸⁸

Alman Büyükelçisi Wangenheim'in 4 Ağustos'ta Berlin'e gönderdiği telgrafa göre, Enver Paşa kendisine Çanakkale'deki askerî birimlerin Alman ve Avusturya gemilerinin Boğaza girişlerini engellememeleri konusunda bilgilendirildiklerini söylemişti. Wangenheim aynı zamanda Sadrazamın Bulgaristan'ın tavrını görmeden hareket etme konusunda endişeli olduğunu iletliyordu.¹⁸⁹ Nitekim Amiral Souchon hemen İstanbul'un yolunu tutamayacaktır. Çünkü Sadrazamın tavrından dolayı Alman Elçisi Wangenheim gemilerin İstanbul'a gitme emrini, mevcut siyasal koşulların İstanbul'a gidişi henüz mümkün kılmaması gerekçesiyle geçici olarak

¹⁸⁴ Alman Elçisi ve Osmanlı Sadrazamı arasında 2 Ağustos günü imzalanan gizli ittifak antlaşması Alman İmparatoru tarafından 3 Ağustos'ta tasdik edilmiş ve onaylanmıştır. **BOA. MHD**, 437/1.

¹⁸⁵ **BArch MA, RM 40/755**, s. 4. "Kriegstagebuch der MMD" adlı savaş günlüğünde sonraki gelişmeler, gemilerin Kuzey Afrika'da belirli limanları bombardıman edip sonrasında kendisinden üstün olan İtilaf donanmasının kendilerini kovalaması dakika dakika kaydedilmiştir. Filonun komutanı Amiral Souchon'a ait kayıt ve raporların yer aldığı bu harb ceridesi Goeben ve Breslau'nın Osmanlı'nın savaşa girişi, sonrasında donanmadaki ve Çanakkale Cephesine yönelik etkinlikleri açısından önemli bir kaynaktır.

¹⁸⁶ Souchon, **a.g.m.**, 1921, s. 20.

¹⁸⁷ Tirpitz sonraki yıllarda Amiral Souchon'a başka bir vesileyle yazdığı bir yazıda Rusya ile savaşın fiili olarak başlaması sebebiyle Türkiye'nin mümkün oldukça Almanya'ya yaklaştırılması gerektiğini yazmaktaydı. Bkz. Alman Askeri arşivinde Amiral Souchon'un evrakı içindeki yazışmalar, **BArch MA, N 156/2**, s. 32.

¹⁸⁸ **Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914**, c. 4, Nr. 775, s. 26.

¹⁸⁹ **Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914**, c. 4, Nr. 852, s. 79. Çanakkale'ye iletilen 4 Ağustos tarihli bilgi ve sonraki talimatlar için bkz. **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 40-41 vd.; Kaşiyuğun, **a.g.e.**, s. 357; **Çanakkale Muharebelerinde Müstahkem Mevki Cerideleri (02.08.1914-02.11.1914)**, c. 1, Ankara: ATASE Yayınları, 2019, s. 23.

ertelemek durumunda kalmıştı.¹⁹⁰ Amiral Souchon'un 7 Ağustos'ta Alman Deniz Ataşesi Hans Humann'a gönderdiği telgrafta ise askerî bakımdan Karadeniz'de düşmana saldırmanın kaçınılmaz olduğunu belirterek Humann'ın en kısa sürede Boğazlardan geçiş için Osmanlı hükümetinin iznini -gerekirse resmi anlaşma olmaksızın- sağlama yolunda elinden geleni yapmasını istiyordu.¹⁹¹

Bu arada Alman savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'nın yolunu tuttuğunun haber alınması yeni ve endişeli bir durum ortaya çıkarmıştı. Bu gelişme Osmanlı Devleti açısından tarafsızlığın bozulması ve sadece Rusya değil aynı zamanda İngiltere ve Fransa'yı da karşısına almak anlamına geleceğinden, Sadrazam Said Halim Paşa bu noktada Wangenheim'dan ittifak antlaşmasına ek yeni taleplerde bulunmuştur. Bu talepler Osmanlı açısından kapitülasyonların kaldırılması,¹⁹² Balkanlar, Rus sınırı ve Yunanistan'a kaybedilen adalar üzerinden toprak kazanımları, makul bir savaş tazminatı gibi kazanımlar içermektedir. Wangenheim zaman baskısı olduğundan 6 Ağustos tarihli bir yazıyla eğer Osmanlı Devleti İtilaf devletleriyle bir savaş durumuna gelirse talepler konusunda Alman desteğinin sözünü vermişti.¹⁹³

Harbiye Nazırı Enver Paşa, Alman gemilerinin Boğazdan girişine müsaade edilmesiyle ilgili olarak Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki Kumandanlığına 7/8 Ağustos 1914 tarihli ve acil kodlu bir yazı göndermiştir. Bu yazıda Alman hükümetinin Goeben ve Breslau isimindeki harb gemilerinin düşmanla muharebeye tutuştuklarının muhtemel olduğu ve bu gemilerin Boğaza iltica etmeleri durumunda girişlerine müsaade edilmesi emredilmektedir.¹⁹⁴ Diğer taraftan Rus Elçisi Giers, Rus

¹⁹⁰ Mâkelâ, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 86, 108-109. Ayrıca bugünlerde yaşanan gelişmelere dair Amiral Souchon'un raporu için bkz. **BArch MA, N 156/3**, s. 2-5.

¹⁹¹ Dan van der Vat, **a.g.e.**, s. 135. Souchon'un raporunda bu telgrafın tarihi ayın 9'u dur. **BArch MA, N 156/3**, s. 5.

¹⁹² Kapitülasyonların 9 Eylül 1914 günü bir ferman ile kaldırıldığı yabancı elçiliklere bildirilecek, 17 Eylül'de resmen ilan edilecek ve ardından bunun bir sonucu olarak İngiliz Bahriye heyetinin vazifesi feshedilecekti. Bkz. Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 71; Kaşyugun, **a.g.e.**, s. 498. Kapitülasyonların tarihi/kaldırılması ve Almanya-Osmanlı arasındaki yeni anlaşmalara dair 1918 tarihli bir kitap için bkz. Max Kunke, **Die Kapitulationen der Türkei: deren Aufhebung und die neuen deutsch-türkischen Rechtsverträge**, Münih: J. Schweitzer Verlag, 1918.

¹⁹³ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 86-89, Wangenheim'in 6 Ağustos 1914 tarihli Sadrazam'a hitaben yazdığı yazı için bkz. **a.g.e.**, s. 171-172.

¹⁹⁴ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 88, yıl 1989, Ankara: Genelkurmay Basımevi, s. 1-2. Ayrıca bkz. **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 39.

Dışışleri Bakanı Sazanov'a 8 Ağustos tarihli telgrafında Sadrazam Said Halim Paşa'nın kendisine Alman gemilerinin hiçbir şekilde Boğazlardan geçişine izin verilmeyeceği ve Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını koruyacağını söylediğini iletliyordu. Aynı zamanda Alman Elçisine de gemilerin Çanakkale Boğazı'na gelmemeleri konusunda bir uyarı yazısı göndermişti. Alman Elçisi ve Deniz Ataşesi Sadrazama önce nezaketli bir şekilde bu yazıyı geri almasını talep etmeye ve sonuç vermezse ya gemilere izin verirsiniz ya da Rusya'yı üzerinize salarsınız gibi bir ultiatom vermeye hazırlanırken Enver Paşa yanlarına gelerek gemilerin kendisinin izniyle Çanakkale Boğazı'na girdiklerinin haberini verecekti.¹⁹⁵

Cemal Paşa hatıratında, Talat, Cavid ve Halil beylerle Said Halim Paşa'nın yalisında buluştuklarını daha sonra kendilerine katılan Enver Paşa'nın kendisine has sakın tavrıyla gülerek: "Bir oğlumuz dünyaya geldi" dediğini belirtmektedir. Bir anlam veremeyince ise İngilizlerden kaçan Goeben ile Breslau gemilerinin bu sabah Çanakkale önüne geldiklerinden bahisle Boğazdan geçmelerine müsaade edilerek güvenliğe alındığını söylediğini, ancak tabi bu durumun acilen çözüm yolu bulunması gereken siyasi bir mesele olduğunu kaydetmektedir.¹⁹⁶

Goeben ve Breslau gemileri bu süreçte Cezayir limanlarına yönelik saldırılar,¹⁹⁷ Messina'da bir süre İtilaf ablukası altında bekleyiş ve 6 Ağustos günü yarma harekâtı ile günler süren kovalamacanın ardından 10 Ağustos 1914 günü Çanakkale Boğazı önüne gelmişti.¹⁹⁸ Aynı gün saat 17'de kılavuz talebinde bulunduktan sonra bir Türk torpidobotu kılavuzu eşliğinde Boğazdan içeri girerek ilerlemişlerdir.¹⁹⁹ Bu arada

¹⁹⁵ Mäkelä, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 114-115, 117-118.

¹⁹⁶ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 144.

¹⁹⁷ Goeben ve Breslau gemilerinin önceki günlerdeki hareketleri ile 4 Ağustos günü Cezayir'in Bône ve Phlippeville limanlarına yönelik harekâtı ve sonrasındaki sürecin haritalı anlatımı için bkz. Mäkelä, **Auf den Spuren der Goeben**, s. 42-45, 56-57, 64-66. Ayrıca bkz. Ludwig, **Yavuz ve Midilli**, s. 41-53.

¹⁹⁸ Alman Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Souchon'un yukarıda bahsi geçen makalesi bu kovalamaca ve Çanakkale Boğazı'ndan girişi hakkında birinci ağızdan detaylar vermektedir. Souchon, "Der Durchbruch S. M. Schiffe 'Goeben' und 'Breslau' von Messina nach den Dardanellen", s. 17-31. Ayrıca bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 1, s. 13-21 (çev. 19-28). Breslau'da görevli Bahriyeli Başçavuş Hans Hüner de bu süreci detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bkz. Hans Hüner, **İki Bayrak Altında: Breslau/Midilli Kruvazörünün Hayat ve Savaş Tarihi**, çev. Hüsni Erentok, İstanbul: Deniz Basımevi, 1976, s. 34-61. Kitabın Almanca orijinali için bkz. Hans Hüner, **Unter Zwei Flaggen: Die Lebens- und Kampfgeschichte S. M. S. "Breslau/Midilli"**, Potsdam: Breslau/Midilli, 1930.

¹⁹⁹ **BOA, DH. EUM.** 7. Şb, 2/31; **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, c. 1, s. 5, 272. Bu süreci farklı devletlerin ağırlıklı olarak birincil kaynaklarından inceleyen bir çalışmanın Türkçe

gemilerde görevli Alman denizci subaylarının anılarında belirttikleri üzere Boğaza girişlerine izin verilip verilmeyeceği konusunda emin olmayıp, gemi toplarını Boğaz savunma tertibatına doğru yöneltmiş bir şekilde Boğaza giriş yapmışlardı. Ancak Türk torpidobotu gelip beni takip ediniz dedikten sonra gemilerdeki mürettebat rahat bir nefes almışlardı.²⁰⁰

Filonun harb ceridesinde saat 18 civarında Müstahkem Mevki Kumandanının gemiye gelerek Amirale kendisini tanıttığı, ardından gemilerin Çanakkale önlerinde demirlediği ve sonrasında Harbiye Nazırından gemilerin Marmara Denizi'ndeki Karabiga koyuna yol almaları talebinin geldiği bilgisi yer almaktadır.²⁰¹ Bir süre Amiral dâhil mürettebattan kimse gemilerden ayrılmamış, düşman Boğazın girişinde beklediği için tetikte kalmışlardı. Daha sonra 13 Ağustos günü Marmara Denizi'ne çıkılmış, Erdek körfezine demir atılmıştı. Amiral önden bir ticaret gemisi ile İstanbul'a gitmişti.²⁰² Amiral Souchon, General adlı Alman ticaret gemisinin de bu süreçte yardımcı bir savaş gemisi haline getirilerek kendilerine destek olduğunu, İstanbul'a kadar arkasından gelerek savaş boyunca büyük yararlılıklar gösterdiğini belirtmektedir.²⁰³

Berlin'den imzalanan antlaşma çerçevesinde Osmanlı Devleti'ni savaşa zorlaması için talimat alan Alman Akdeniz Filosu komutanı Amiral Souchon, Alman Elçiliği ile Osmanlı Harbiye ve Bahriye nezaretlerinde görüşmeler yapmak üzere İstanbul'a geldikten sonra Berlin'e şunları yazıyordu:

“Türk hükümeti Goeben ve Breslau'ı heyecanla karşıladı. Türk Bahriyesiyle işbirliği başlatıldı. Mümkün olan en kısa zamanda Karadeniz'de harekâta geçmek niyetindeyim. Türk harb gemilerinin mürettebatını tamamlamak için mümkün olduğunca çok Alman

çevirisi için bkz. Dan van der Vat, **Dünyayı Değiştiren Gemi: Goeben'in [Yavuz] 1914'te Çanakkale Boğazı'na Kaçışı**, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Alfa, 2013, s. 111-150.

²⁰⁰ Th. Kraus, Karl Dönitz, **Kader Gemileri Yavuz ile Midilli**, çev. A. Göke Bozkurt, İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2012, s. 70-71. Birinci Dünya Savaşı'nda Breslau [Midilli] gemisinde görev yapan ve bu dönemi kitaplaştıran iki Alman denizci subayından Karl Dönitz İkinci Dünya Savaşı'nda Alman Donanma Komutanlığı yapmıştır. Kitabın Almanca orijinali için bkz. Theodor Kraus - Karl Dönitz, **Die kreuzerfahrten der Goeben und Breslau**, Berlin: Im Verlag Ullstein, 1933.

²⁰¹ **BArch MA, RM 40/755**, s. 10; Mäkelä, **Auf den Spuren der Goeben**, s. 70.

²⁰² Ludwig, **Yavuz ve Midilli**, s. 56. İlginç bir bilgi olarak Ege Denizi'nde kazan patlaması nedeniyle ağır yaralanan ve 13 Ağustos günü ölen üç Alman denizcisi aynı gün Marmara Denizi'nin derinliklerine gönderilmişti. Detay için bkz. Kraus - Dönitz, **a.g.e.**, s. 74-75.

²⁰³ Souchon, **a.g.m.**, s. 22. Alman kurmayları ile Amiral Souchon'un ikamet ve diğer ihtiyaçlar için kullandıkları General Vapuru'nun fotoğrafı için bkz. Mäkelä, **Auf den Spuren der Goeben**, s. 64.

deniz subayına ve iyi erata ihtiyaç var. Mümkün olan en kısa zamanda cephane göndermenizi dilerim”.

Souchon aynı zamanda Askerî Heyet Başkanı Liman von Sanders ile görüşmesinde Çanakkale savunmasının güçlendirilmesi ve bunun Alman denetiminde olması konusunda da bir plan üzerine anlaşmıştı.²⁰⁴

Goeben ve Breslau gemilerinin İstanbul’a gelişleriyle ilgili ilginç bir bulguyu da Aksakal’ın çalışmasında görmekteyiz. Buna göre Wangenheim’in Berlin’e gönderdiği 2 Ağustos tarihli raporda Enver Paşa’nın iki savaş gemisinin İstanbul’daki Osmanlı filosuna katılması ricasında bulunduğu ve bu ricayı Wangenheim’in da desteklediği belirtilmektedir. Kayzer II. Wilhelm’in de 3 Ağustos’ta Enver Paşa’ya Goeben’i İstanbul’a göndermeyi, ardından da Osmanlı Donanmasıyla birlikte Karadeniz’e yollamayı kabul edeceğini ilettiği belirtilmektedir. Bu talebi aynı zamanda Askerî Heyet Başkanı Liman von Sanders de destekliyor, Osmanlı Donanmasının hareketlenmesiyle Karadeniz’de elde edilecek hâkimiyetin karadaki harekâtlar açısından büyük önem taşıdığını belirtiyordu. Çanakkale Boğazı’na geldikleri sırada Alman Şansölyesi Hollweg’in gemilerin tehlikeden sıyrılıp derhal Boğaza girmeleri, Goeben’in Osmanlı hükûmeti tarafından çağrıldığı ve bu çağrıya cevap vermek için de kendini büyük tehlikeye attığına dair ifadeleri aynı olduğu destekler niteliktedir.²⁰⁵

Bugünlerde İstanbul’daki kamuoyunu yansıtmaları açısından ilginç bir bilgiyi, Osmanlı topçu mühendis subayı Eyüp Bey’in (Durukan) 9 Ağustos 1914 tarihli günlüğünde görüyoruz. Gazetelerin savaşın başlaması ve Almanların muvaffakiyetlerine dair haberler verdiklerini yazan Eyüp Bey, İstanbul’da vapura bindiğinde Alman subaylarının tören kıyafeti ve hanımlarının da dekolte kıyafetleriyle kiliseye duaya gittiklerinden bahsetmekte ve sonra “Allah maddeten ve manen çalışan bu milleti galip edecektir. Çünkü Allah’ı tanıyıp çalışıyorlar. Ben de muvaffakiyetlerine dua ettim” ifadelerini günlüğüne kaydetmiştir.²⁰⁶

²⁰⁴ Dan van der Vat, **a.g.e.**, s. 144; Wolf, **a.g.e.**, s. 82.

²⁰⁵ Aksakal, **a.g.e.**, s. 118, 125, 133.

²⁰⁶ Durukan, **Günlüklerde Bir Ömür II**, s. 324.

1.3.3. Savaşta “Tarafsız” Osmanlı Devleti’nin Alman Gemileri İçin

Bulduğu Çözüm

Osmanlı hükümetinin Alman gemilerinin geçişine izin verip peşinden gelen İngiliz gemilerinin Boğaza girmesine müsaade etmemesi patlak veren savaşta tarafsızlığına gölge düşürmekteydi. Bu durum o günlerde devletler arasında bir krize neden olmuştu. Osmanlı Devleti o gün itibarıyla savaşta tarafsız konumda olması dolayısıyla Alman gemilerinin 24 saat içerisinde Türk sularından çıkmasını sağlamalı ya da onları silahsızlandırmalıydı. İlk seçenek gemilerin imhası anlamına gelmekle birlikte aslında Osmanlı menfaatlerine de uymamaktaydı. İkincisine de zaten Almanya yanaşmayacaktı.²⁰⁷

Gemilerin geldiği gün Sadrazam Said Halim Paşa ile Alman Elçisi Wangenheim arasında gergin bir görüşme geçmişti. Gemilerin silahsızlandırılması ya da Boğazdan çıkması yönündeki ifadelerle sinirlenen Wangenheim, bunun mümkün olmadığını ve gemilerin Türkiye’nin talebi üzerine geldiğini söylemişti. Maliye Nazırı Cavid Bey’in Said Halim Paşa’dan aktardığına göre Alman Elçisi daha da ileri giderek böyle hareket edilecek olursa Ruslarla birleşip Türkiye’nin taksiminde gideceklerini de ilave etmişti.²⁰⁸

1.3.3.1. Gemilerin Osmanlı Devleti Tarafından Satın Alındığının İlan Edilmesi

Amiral Souchon komutasındaki iki Alman savaş gemisinin Çanakkale Boğazı’ndan girişi sonrasında ortaya çıkan bu kriz için bulunan çözüm her iki geminin satın aldığını ilan edip mürettebatıyla birlikte Osmanlı hizmetine almak oldu.²⁰⁹ Osmanlı kabinesi aynı gün bulduğu çözüm yolunu Berlin’e iletmış, cevaben gemilerin Türkiye’ye görünürde satılmasına onay gelmişti. Ancak Amiral Souchon’un Osmanlı askerî hizmetine kabul edilmesi şart koşuluyordu.²¹⁰

²⁰⁷ Otto Welsch, “Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli”, **Marine-Rundschau**, c. 43, yıl 1938, s. 641.

²⁰⁸ Kocahanoğlu, **a.g.e.**, s. 302.

²⁰⁹ Yıldız, “Cihan Harbinde Türk-Alman İttifakı: Bir Stratejik Ortaklığın Kısa Muhasebesi”, s. 13; Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 119, 122.

²¹⁰ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 146.

Bu gelişmeler on yıllardır Osmanlı Donanmasındaki İngiliz danışman hâkimiyetinin sonu anlamına gelirken Amiral Souchon Donanma Komutanlığına getirilecekti. Diğer bir deyişle Almanya, İstanbul'un düştüğü zor durumu dikkate alarak ne gemilerin Karadeniz'e çıkmalarını yasaklayan hükümet kararına itiraz etti, ne de göstermelik bir şekilde gemilerin Osmanlı hükümeti tarafından satın alındığının ilan²¹¹ edilmesine.

İtilaf devletleri de aslında bu hadise yüzünden Osmanlı ile ilişkilerini bu aşamada kesmekten kaçındılar.²¹² Bir nevi bu gemiler İngiltere'ye sipariş verilen fakat el konularak Osmanlı'ya teslim edilmeyen Sultan Osman ve Reşadiye gemilerinin yerini alacaklardı.²¹³ Ancak yine de İtilaf devletlerinin temsilcileri iki Alman savaş gemisinin Türkiye tarafından satın alındığını kabul etmeyeceklerini, onları hala Alman gemileri olarak gördüklerini ve o şekilde muamelede bulunacaklarını Sadrazam'a bildirmişlerdi.²¹⁴

Babıâli tarafsızlığını devam ettirebilmek adına bu krizi yumuşatacak adımlar atmaya çalıştı. İngiltere, Fransa ve Rusya'ya yeniden resmi tarafsızlık ilanı yapıldı.²¹⁵ İngiliz filo kumandanının Alman savaş gemilerinin Alman bayrağı ile Boğazdan çıkmaları durumunda Boğazı topa tutacaklarını bildirmesi²¹⁶ üzerine, bu gemilerin Boğazdan çıkmayacağı konusunda garanti verildi.²¹⁷ Hatta ilk başta İstanbul'daki İngiliz Bahriye Misyonunun da görevini devam etmesi istendi.²¹⁸ Enver Paşa imzalı olarak Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanlığına 12 Ağustos 1914 günü gönderilen yazıda Boğaza giren zırhlıların Osmanlı hükümeti tarafından Almanya'dan satın alınan Yavuz Sultan Selim ve Midilli adı verilen zırhlılar

²¹¹ İkdâm gazetesi bunu ilk sayfadan "Osmanlılar müjde" başlığıyla Osmanlı hükümetinin bu iki gemiyi seksen milyon marka satın aldığını ve gemilerin İstanbul'a geldiğini haber veriyordu. Bkz. **İkdâm**, 11 Ağustos 1914, s. 1; Murat Çulcu, **İkdâm Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi**, c. 1, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2004, s. 56.

²¹² Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 120

²¹³ Almanya da Osmanlı'nın İngiltere'ye sipariş verdiği gemilerin sürecini takip ediyordu ve gergin geçen Temmuz ayında gemilerin son durumları hakkında İstanbul'dan Almanya'ya ne zaman biteceğine dair bilgiler veriliyordu. **PA AA, R 13320**, 13 Temmuz 1914 tarihli Berlin'e telgraf.

²¹⁴ Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 68.

²¹⁵ Gemilerin satın alındığına ve tarafsızlığın devam ettiğine dair ilgili konsoloslara bildirilmek üzere Çanakkale Mutasarrıflığına çekilen telgraflar için bkz. **BOA. DH. ŞFR. 43/421-222**.

²¹⁶ **BOA. DH. ŞFR. 436/91**.

²¹⁷ **BOA. DH. ŞFR. 43/249**.

²¹⁸ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 120.

olduğunun Boğazın girişindeki İngiliz zırhlısına cevaben bildirilmesi istenmekteydi.²¹⁹ Sonraki günlerde 19 Ağustos günü İngiliz filo komutanının Goeben ve Breslau gemilerinin durumuyla ilgili sorusu üzerine Enver Paşa'dan Müstahkem Mevkiye gelen cevapta, bu gemilerin Osmanlı hükümetine ait oldukları, Alman mürettebatının yavaş yavaş Türk mürettebatıyla değiştirildiği, Sultan Osman için Londra'ya giden mürettebatın beklendiği yönünde bir cevap verilmişti.²²⁰

1.3.3.2. Alman Gemileri ile Mürettebatının Osmanlı Donanmasına Katılması

Amiral Souchon, Goeben ve Breslau gemileri 14 Ağustos'ta İstanbul'a gelip Tuzla'da demirledikten²²¹ sonra ilk fırsatta Karadeniz'e açılarak Rusya'ya saldırıyı planlıyordu. Ancak olaylar farklı gelişti. 15 Ağustos'ta Enver Paşa'nın etkisiyle Osmanlı Donanma Komutanlığını fiilen devraldı.²²² Aynı gün gemilerdeki mürettebata Çanakkale Boğazı'na başarılı şekilde ulaşmaları dolayısıyla Alman Kayzerinin tebrikleri iletildi. Bazı subaylara nişan verildi. Ardından gemilerin Osmanlı Devleti'nin hizmetine girdikleri ve isimlerinin değiştirileceği bildirildi. Akşamleyin Alman savaş bayrakları indirildi.²²³ Sonraki gün 16 Ağustos'ta gemilerin isimleri Goeben ve Breslau silindi. Gemilere Türk bayrağı çekilerek yeni isimlerinin Yavuz Sultan Selim ve Midilli olduğu ilan edildi. Prens Adaları (İstanbul Adaları) önünde Sultan'ın huzurunda Amiral Souchon kumandasında filo ile geçit töreni yapıldı.²²⁴

Alman savaş gemilerine artık Osmanlı'ya ait oldukları görüntüsünü vermek amacıyla Türk bayrağı çekilmesi gerektiğini Wangenheim Berlin'e şu ifadelerle bildiriyordu: "Amiral Souchon yabancı bayrak çekmek şeklindeki müsaadesi alınmış harb hilesini yapacak ve yarın veya ertesi gün Türk bayrağını çekmiş olarak kısa

²¹⁹ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 88, s. 7-8; **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 57.

²²⁰ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 91.

²²¹ Kraus - Dönitz, **a.g.e.**, s. 76.

²²² Amiral Souchon'un resmi ataması Eylül ayında gerçekleşecektir. Bkz. Ozan Tuna, "Amiral Souchon'un Donanma Komutanı Olması ve Rus Limanlarının Bombalanması (29 Ekim 1914)", **OTAM**, 36 /Güz 2014, s. 203.

²²³ Detay ve nişan verilen subayların isimleri için bkz. Hans Hüner, **a.g.e.**, s. 66.

²²⁴ Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 641.

sürelğine İstanbul’da görünecektir”.²²⁵ Müteakip günlerde Yavuz ve Midilli (Goeben ve Breslau) Türk bayrağı çekilmiş şekilde İstanbul’a gelerek Boğaz’a demir attı. Bahriye Nazırı Cemal Paşa 16 Ağustos’ta gemilere ziyarette bulundu ve gemiler artık görünüşte Osmanlı’nın hizmetine girmişti. Alman mürettebatı fes takmış, Goeben’e Yavuz Sultan Selim, Breslau’a ise Midilli adı verilmişti. Amiral Souchon da Osmanlı Donanma Komutanı olmuştu.²²⁶

Alman denizcileri fes takmışlardı, ancak bunu daha ziyade sadece bir neşe kaynağı olarak yapıyorlardı.²²⁷ Amiral Souchon’un yaptıkları Alman hükümeti tarafından siyasi durum dolayısıyla kabul ediliyor, gemiler hakikatte Alman Donanmasının bir unsuru olarak kalıyordu.²²⁸ Nitekim savaşın sonuna kadar her iki gemi de Alman mürettebatı ile çalışmış ve Almanlar daima Türk-Alman ortak çalışmasından söz etmişlerdir.²²⁹ Bugünlerde Yavuz’da görevlendirilen zabitlerden olan İbrahim Münir Bey’den o günlere dair şu ifadeler aktarılmıştır;

“...bir filika ile Yavuz’a geçtik. Binbaşı Enver Bey, Çarkçı Binbaşı İhsan Bey, Tercüman ve Yaver Sinoplu İsmail Hakkı, Elektrikçi Enver, Topçu Tahsin ve Ali Beyler ile benden başka zabıt yoktu. İki binbaşı ve beş yüzbaşından ibarettik... Sözde bu gemiler Türklerin olmuştu. Hayır, onlar bizim değil, biz onların olmuştuk”²³⁰

Gemide bulunan Alman subaylarının ifadelerine göre fes takılması meselesinde Türklerin milli gururlarını okşamak ve kendilerine güvenlerini artırmak düşüncesi de etkili olmuştu. Ayrıca bizzat Amiral Souchon’un da fes takarak teftişte bulunması

²²⁵ PA AA, R13320, Wangenheim’in 14 Ağustos 1914 tarihli telgrafı; Wolf, a.g.e., s. 82.

²²⁶ Wolf, a.g.e., s. 82-83; Kaşıyugun, a.g.e., s. 367; Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 18; Lorey, a.g.e., c. 1, s. 31-32 (çev. 41-42); Aspern, **Illustrierte Geschichte Des Europäischen Krieges, 1914/15**, c. 2, s. 36. Amiral Souchon ve Cemal Paşa’nın birlikte bir fotoğrafı için bkz. DTA, Fotoğraf Arşivi, 1859-1 (Bkz. EK 2).

²²⁷ Mäkelä, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 128; Ludwig, **Yavuz ve Midilli**, s. 57-58. Yavuz’un güvertesinde bir tören esnasında nizami bir şekilde tamamı fes takmış mürettebatı gösterir bir fotoğraf için bkz. Gülerüz, **Yavuz ve Midilli**, s. 44.

²²⁸ Hermann Lorey, **Türk Sularında Deniz Hareketleri**, çev. Tacettin Talayman, İstanbul: Deniz Matbaası, 1946, s. 3. Eserin Almanca orijinali için bkz. Hermann Lorey, **Der Krieg zur See 1914 - 1918 - Der Krieg in türkischen Gewässern: Der Kampf um die Meerengen**, c. 2, Berlin, 1938. Bu cildin çevirisi geçtiğimiz yıllarda yeniden yayınlanmıştır. Bkz. Hermann Lorey, **Çanakkale’de Deniz Harbi: Türk Sularında Deniz Hareketleri Boğazlar Etrafında Mücadele**, çev. & haz. Mehmet Mert Çam, Aytunç Ülker, İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2018.

²²⁹ Saim Besbelli, **Çanakkale’de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi Amirliği, 2005, s. 9.

²³⁰ Babasının hatıralarından aktaran, Selçuk Orgun, “Birinci Cihan Harbine Ait Bir Hatıra”, **Donanma Dergisi**, sy. 417, Nisan 1957, s. 28.

gemilerin Türk ve Alman mürettebat tarafından idare edildiği manzarasını iyice kuvvetlendiriyordu.²³¹

Aslında dışarıdan bakan gözler Wangenheim'in ifade ettiği harb hilesinin farkındalardı. Onlara göre gemilerin belli bir meblağ karşılığında satılmış olduğu gerçeği yansıtmayıp sadece siyasi bir hileydi. Gemilere bazı Türk mürettebatın alınmasına veya Alman mürettebatın başlarına fes giymesine rağmen gemiler daima Alman kumandası altında kalmışlardı. Amerikan Elçisi Morgenthau'nun aktardığı örnek bu bakımdan ilginçtir. Buna göre Goeben Boğazdan ilerleyip Rusya sefaretinin önlerinde demirlemişti. Subay ve erler güverteye çıkıp hepsi birden feslerini çıkararak Alman başlıklarını takmışlar, bando ile 'Deutschland Deutschland über alles' [Almanya Almanya her şeyin üzerinde] ve başka Alman marşlarını bir saatten fazla avaz avaz söyleyip Rusya sefirine gösteri yaptıktan sonra mürettebat tekrar fesleri giymiş gemi de demir alıp geri dönmüştü. Morgenthau'ya göre Talat Bey de durumun farkındaydı, ancak yine kendince planlar yapıyor, "harpten sonra Almanlar galip gelirse her şeyi unuttur gemileri bize bırakırlar, mağlup olurlarsa da onları bizden almaya kuvvetleri yetmez" diyordu.²³²

Osmanlı kabinesi içerisinde Almanya'nın düşüncelerinden rahatsızlık duyan Maliye Nazırı Cavid Bey günlüklerinde bu günlerdeki tartışmaları tasvir etmektedir. Gemilerin girişiyle alakalı olarak Almanların ittifak antlaşmasını imzaladıkları için "dost evine girmeyi kendilerinde hak" olarak bulduklarını belirtmektedir. Cavid Bey, yaptıkları müzakereler neticesinde ya silahlarının teslimini ya da çekilip gitmelerine karar verdiklerini, Sadrazamın elçiyle görüştüğünü fakat bir netice çıkmayıp elçi Wangenheim'in Osmanlı için İngiliz ve Fransızlardan korkup taahhütleri yerine getirmemekle itham ettiğini ve tehditkâr bir tavır içerisinde olduğunu aktarmaktadır. Bu çıkmazın içinden gemileri göstermelik olarak satın alma teklifinin de kendisinden geldiğini ve Almanya'dan cevap beklemeden satın alınma meselesini gazetelere tebliğ ettiklerini belirtmektedir. Bundan sonra gemi mürettebatı ve bayrak meselesi ile ilgili nasıl davranılacağı konusunda diğer devletlerin elçilerinin de baskılarıyla

²³¹ Kraus - Dönitz, **a.g.e.**, s. 79-80.

²³² Morgenthau, **a.g.e.**, s. 69.

Almanya ile pazarlıkların olduğunu aktarmaktadır.²³³ Cemal Paşa hatıralarında gemilerin satın alınması ile ilgili “içimizden biri” şöyle bir tedbir teklifinde bulundu diyerek isim vermemektedir.²³⁴ Talat Paşa ise anılarında gemileri satın alma fikrinin Halil Bey’den geldiğini ve bunu Wangenheim’a önerdiğini, ayrıca satışın aslında gösteriş değil gerçek olduğunu da belirtmektedir.²³⁵

Daha da ilginç belki de gemilerin satın alınma işinin daha önce Almanlarca düşünülmüş olması ihtimalidir. Nitekim Morgenthau anılarında gemilerin Çanakkale Boğazı’ndan geçişi sırasında Wangenheim’ın yanında bulunduğunu ve onun gelen telsiz haberi üzerine sevinç içerisinde kendisine Goeben ve Breslau’ın Boğazı geçtiğini, “elbette siz bu gemileri Türkiye’ye sattığınızı anlamışsınızdır” dediğini aktarmaktadır.²³⁶ Ayrıca Wangenheim 14 Ağustos’ta Osmanlı halkının iki Alman gemisinin “satın alınmasını” büyük bir zafer olarak kutladığından bahisle, Berlin’den Osmanlı hükümetinin bu yoldaki aldatmacasına itiraz edilmemesini tavsiye ettiği görülmektedir.²³⁷ Alman Akdeniz Filosunu oluşturan bu gemilerin Osmanlı hizmetine girmesi Osmanlı Donanmasının gücünü artırdığı gibi, bu gemilerin İstanbul’da bulunması Almanya’nın politik gücünü artırmış, Türkiye’nin tarafsız

²³³ Cavid Bey, **Meşrutiyet Ruznamesi**, c. II, s. 618-619. Cavid Bey bu konuda İtilaf Devletlerinin diplomasisinden de şikâyet etmektedir. Çünkü İngilizlerin Osmanlı gemilerine el koymakla aslında Almanların gemilerini satın almaya ittiklerini ve donanmanın başına da Almanları getirmek zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Hâlbuki gemileri gönderselerdi tarafsızlığı harbin sonuna kadar temin edebilecekleri yönünde görüşlerini dile getirmektedir. Bkz. **a.g.e.**, s. 622.

²³⁴ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 145.

²³⁵ Talat Paşa, **Talât Paşa’nın Hatıraları**, haz. H. Cahit Yalçın, İstanbul: Cumhuriyet, 1998, s. 28. Ayrıca Paşa’nın dediği gibi gemilerin gerçekten satın alınması için girişimler daha sonra 1916 Eylül ayında başlamıştır. Bu konuda görüşmelerin tafsilatı ve satın alma kararı için bkz. **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi**, c. 2, s. 44-46. Bu konuda Bahriye Nazırı Cemal Paşa’nın 1917 Eylül ayında Alman Donanma yetkilileri ile görüşme kaydı ve neticesinde Goeben, Breslau, 12 muhrip ve 12 denizaltının Türkiye’ye satışına dair yapılan antlaşma için bkz. **DTA, BN**, 2-19 ve 474-18232. Bu gemilerin gerçek satış görüşmeleri ve sürecini ele alan bir çalışma için bkz. Salih Kış, “Birinci Dünya Savaşı’nın Seyrini Değiştiren Goeben ve Breslau Gerçeği”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, sy. 22, Bahar 2017, s. 77-80. Midilli 1918 yılında batmakla birlikte Yavuz Türk donanmasında uzun yıllar hizmet ettikten sonra 1950’li yıllarda görev dışı kalmış ve 1976 yılında söküm işlemleri tamamlanmıştır. Yavuz’un kronolojik hayat hikâyesi için bkz. Matti E. Mäkelä, **Auf den Spuren der Goeben**, Munich: Bernard, 1979, s. 137-139. Yavuz’un sökülene kadar ki hayat hikâyesinin fotoğraf albümü için bkz. Ahmet Güleriyüz, **Yavuz ve Midilli**, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2007.

²³⁶ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 64.

²³⁷ Aksakal, **a.g.e.**, s. 134.

kaldığı üç aylık dönem içerisinde Enver Paşa'nın savaş politikasını takip ederek fiilen savaşa girişi de kolaylaştırmıştı.²³⁸

1.4. Seferberlik ve Savaşa Hazırlık Dönemi

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği günlerde Almanya ile gizli ittifak antlaşması imzalayan Osmanlı Devleti, bir taraftan tarafsızlığını ilan ederken diğer taraftan seferberliğini ilan edip savaş hazırlıklarına girişmiştir.²³⁹ Aslında Almanya Osmanlı Devleti'nin hemen savaşa katılmasını istemiş, fakat istediği gibi olmamıştı. Çünkü Osmanlı devlet adamları bu aşamada savaşa hazır olmadıklarını gerekçe göstermişlerdi. Bundan sonra Almanya'nın çabası Osmanlı ordusunun bir an önce savaşa hazır hale gelmesini hızlandırmaya çalışmak olacaktı.²⁴⁰ Almanlar açısından Osmanlı ordu yönetiminin düşüncesi de Orta Avrupa'da hızlı bir Alman zaferine katkı sağlamak yönündeydi. Çünkü Osmanlı'nın kaderinin burada yattığı düşünülüyordu. Bunun için Osmanlı Harbiye Nezaretinde bir an evvel orduyu savaşa hazır hale getirmek için harekete geçilmişti.²⁴¹

Ordunun savaşa hazırlanmasının hızlandırılması için Alman Askerî Heyeti sözleşmesinde belirlenen sayının üstüne çıkılarak çok sayıda subay görevlendirilmeye başlandı. Bu subaylar önemli konumlara getirildiler. Askerî Heyet Başkanı Liman von Sanders Osmanlı'nın İstanbul'daki en iyi eğitilmiş askere sahip ve en güçlü askerî yapısı olan Birinci Ordusu'nun komutanı oldu.²⁴² Diğer üç ordunun komutanları Türk olmakla birlikte kurmay başkanları Alman subaylardan oluşuyordu. General Bronsart von Schellendorf Genelkurmayın başına getirilmişti. Amiral Souchon Osmanlı Donanma Komutanı olmuştu. Ordunun komuta kademesi ve Harbiye Nezaretinin önemli birimleri Alman subaylarının yönetimi altına

²³⁸ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 310.

²³⁹ Osmanlı hükümeti 5 Ağustos 1914 günü Çanakkale ve İstanbul boğazlarından artık sadece ticaret gemilerinin kılavuz eşliğinde geçebileceklerini ilan etmişti. Bkz. E. Serman, **Mit den Türken an der Front**, Berlin: A. Scherl, 1915, s. 106.

²⁴⁰ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 18.

²⁴¹ **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 9, s. 168

²⁴² Kurmay subay olan İsmet Bey'de [İnönü] bu aşamada Birinci Ordu'da görevlendirilmişti. Hatıralarında Liman Paşa'nın Birinci Ordu Kumandanı olmakla beraber gene İslah heyetinin reisi ve Genel Kurmayın bekçisi olduğunu ifade etmektedir. İnönü, **a.g.e.**, s. 134.

girmişti.²⁴³ Yapılan seferberlik hazırlıkları emrinin hükümetten ziyade Berlin'den geldiğini iddia eden Amerikan Elçisi Morgenthau, bu süreçte Alman subaylarının da Türkler kadar faal olduklarına dikkat çekmekteydi. Ona göre bilhassa Bronsart, Humann ve Laffert gibi Alman subayları Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın en yakınında bulunup ona danışmanlık yapıyor, savaş hazırlıklarını yönlendiriyorlardı.²⁴⁴

Enver Paşa ise Berlin'e, Osmanlı Devleti olarak henüz etkin bir şekilde savaşa girilmemesinin sebeplerini iletliyordu. Buna göre öncelikle seferberlik faaliyetleri henüz tamamlanmamıştı ve böyle bir durumda harekete geçmek bütün çabaları alt üst edebilirdi. Ayrıca Alman gemilerinin bu hazırlıklar tamamlanmadan girişecekleri bir harekât yalnızca Boğazlar üzerinden başkenti değil aynı zamanda Kafkaslardan gelecek Rus saldırısına da hazırlıksız yakalanmak anlamına gelecekti. Ayrıca Enver Paşa Bulgaristan'ın İttifak devletlerine katılması beklentisindeydi.²⁴⁵

1.4.1. Savaş Kabiliyetini Artırmak Üzere Almanya'dan Talepler ve Karşılaşılan Zorluklar

İttifak antlaşmasının imzalanmasından sonraki günlerde artık tarafını belirlemiş olan Osmanlı Devleti'nin askerî anlamda kendisini daha güçlü kılmak için çabaları görülecektir. Harbiye Nazırı ve ittifak antlaşmasının da en başta gelen aktörü olan Enver Paşa'nın bundan sonra Almanya'dan silah ve cephane taleplerini yoğunlaştırdığını, önceki siparişlerin hızlandırılmasına çalıştığını görebilmekteyiz. Ayrıca bir taraftan seferberlik çalışmaları yürürken diğer taraftan da savaşa dâhil olduğunda girişilecek harekâtlar üzerine de planlamalar yapılmaktaydı.

Osmanlı ordusunun savaşa hazırlığı açısından en önemli konuların başında askerî teçhizat tedariki geliyordu. Osmanlı ordusu Balkan Savaşı sonrası oldukça zayıf durumdaydı. Savaş malzemesi, cephane ve bilhassa ağır silah konusunda çok

²⁴³ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 19, 328.

²⁴⁴ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 58-59.

²⁴⁵ Aksakal, **a.g.e.**, s. 137. Sofya Elçisi Ali Fethi Bey Bulgaristan'ın İttifak devletleri safında savaşa girmesini sağlamanın çok zor olduğunu Enver Paşa'ya Eylül ayında iletmişti. Wangenheim Berlin'e, Enver Paşa ve Talat Bey'in Sofya'ya giderek Bulgaristan'ı ikna etmeye çalıştıkları bilgisini verirken bunun Almanya'ya karşı yükümlülüklerini yerine getirme görüntüsü olduğunu da ima ediyordu. Çünkü ona göre esasında Osmanlı'nın silahlı tarafsızlığını devam ettirmesi yönündeki tercihlerini gizlemeye çalışıyorlardı. Bkz. Aksakal, **a.g.e.**, s. 139, 141.

eksikleri vardı. Bu anlamda Osmanlı ordusunun Alman desteğine ihtiyacı vardı.²⁴⁶ İttifak antlaşmasının imzalanmasından sonraki günlerde İstanbul'dan Alman makamlarına silah ve cephane talepleri gelmeye başlamıştı. Fakat Almanya ile Osmanlı arasındaki bağlantı ancak tarafsız devletler üzerinden kurulabildiğinden bu mesele ilerleyen süreçte önemli zorlukları beraberinde getirecektir.²⁴⁷

Enver Paşa'nın Ağustos'un ilk haftasında önceden sipariş verilmiş olan 200 bin tüfeğin teslimine savaş durumunun engel oluşturup oluşturmayacağı konusunda Alman Elçisiyle ve dolayısıyla Berlin ile irtibatlı olduğunu anlıyoruz. 4 Ağustos'ta İstanbul Alman elçiliğinden Alman Dışişleri aracılığıyla gönderilen yazıya Berlin Savaş Bakanlığından 6 Ağustos'ta gelen cevapta silah üretim yetkilileriyle görüşme neticesinde Türkiye'nin istediği 200 bin tüfeğin üretimi için en az 6 aya ihtiyaç olduğu belirtilmekteydi.²⁴⁸ Burada Enver Paşa'nın savaş durumu nedeniyle bir an önce ordunun silah ihtiyacını karşılamak için artık müttefiki olan Almanya'yı sıkıştırmaya başladığı görülmektedir.

Enver Paşa'nın savaş kılıcının ancak hazırlıkların tamamlanmasının ardından çekilebileceği yönündeki durum değerlendirmesinin, Alman savaş gemilerinin İstanbul'a gelişinin ardından Berlin tarafından bir süreliğine kabul gördüğü söylenebilir. Ağustos ayı ortasından itibaren bu çerçevede Türk askerî talepleri kapsamında Almanya'dan İstanbul'a yoğun bir nakliye faaliyeti başlamıştır.²⁴⁹ Enver Paşa'nın aynı şekilde İstanbul ve çevresinde bulunan Alman ticaret gemilerinin de askerî birlik transferi için hizmete alınmasını Alman Elçisi aracılığıyla Almanya'dan talep ettiği görülmektedir. Alman Elçisi Wangenheim da Alman savaş hedefleri çerçevesinde bu taleplerin olumlu karşılanması yönünde görüş bildirmektedir.²⁵⁰

Savaş hazırlığı bağlamında Enver Paşa'nın yine Ağustos ayının ilk günlerinde Berlin'deki Osmanlı Askerî Ataşesi üzerinden Alman hükûmetine 4 madde halinde taleplerini ilettiğini görüyoruz. Buna göre evvela Rus tehlikesine karşı birlik

²⁴⁶ Fritz Klein (ed.), **Deutschland im ersten Weltkrieg**, c. 1, Berlin: Akademie Verlag, 1970, s. 341.

²⁴⁷ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 20.

²⁴⁸ **PA AA, R 13320**, 4 ve 6 Ağustos tarihli telgraflar.

²⁴⁹ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 125.

²⁵⁰ **PA AA, R 13320**, 6 Ağustos 1914 tarihli Wangenheim'dan Berlin'deki üst düzey makamlara iletilmek üzere telgraf; ayrıca Osmanlı Genelkurmayının talebine dair bkz. **BOA, BEO**, 4303/322697.

transferine engel olabilmek adına Avusturya Donanmasının bir kısmının İstanbul'a gönderilmesini ve Almanya'nın da bu konuda destek olmasını istediği, aynı talebin Avusturya Elçisine de gönderildiği belirtilmektedir. İkinci olarak ise Krupp firmasından acil olarak yüklü miktarda topçu cephanesi (300 bin sahra, 170 bin dağ topu mermisi) talep edildiğini anlıyoruz. Üçüncü talep 200 bin yeni sistem yeni veya az kullanılmış tüfek ile 250 bin sandık mermi ihtiyacının bir iki ay içinde karşılanmasıdır. Dördüncü maddede ise bu taleplerin haricinde Mısır, Kuzey Afrika bölgesi, İran, Afganistan, Hindistan, Kafkasya ve Azerbaycan gibi bölgelerde ayaklanmalar çıkarmak ve ayaklanmaları desteklemek adına mümkün olan her çeşit ve kalitede silah ve cephanenin gönderilmesi talep edilmekteydi.²⁵¹

Alman Elçisi Wangenheim 14 Ağustos 1914 tarihli raporunda İstanbul'daki durumu Berlin'e aktarırken özet olarak şu bilgileri veriyor, taleplerde bulunuyordu:

"...İtilaf güçlerinin sindirme denemeleri her geçen gün artıyor. İngilizler Çanakkale'den girmek için izin istediler, reddedildi. Eğer gemilerimiz Alman gemileri olarak Karadeniz'e çıkarsa Boğazı zorlamayla tehdit ediyorlar... Burada hükümet çok korkak. Ama sadece Enver istisna. O Almanya için adeta bir duvar gibi duruyor ve diğerlerini peşinden sürükleyebiliyor... Fransızlar ve Ruslar, Enver ve Liman'a (Sanders) suikast planlıyorlar. İngiliz subayları halen Osmanlı gemilerindeler, yarın veya öbür gün ülkelerine dönecekler. Çanakkale Boğazı artık tamamen mayınlarla kapatılmalı. Türkler gemilerimizi satın aldıkları bilgisini yayıyorlar. Bu durum Türk halkında İngiliz ve Fransızlara karşı bir hareketlenmeye coşkuya neden oluyor... Gemiler Çanakkale Boğazı tamamen güvenceye alınmadan Karadeniz'e çıkmamalı ve göstermelik satın alma reddedilmemeli. Amiral Souchon yarın veya öbür gün Türk bayrağı çekerek İstanbul önünde görünecek. Durum kısaca stabil. Bulgaristan'ın kararı ve Belçika'dan gelecek büyük Alman zaferi Türkler tarafından endişeli bir şekilde bekleniyor..."²⁵²

Ağustos ayının ortasında İstanbul'daki durumu yukarıdaki gibi tasvir eden ve ilginç bilgiler sunan Wangenheim'in Osmanlı hükümetinin korkaklığı ve Enver Paşa'nın konumu ile ilgili söyledikleri dikkat çekicidir. Ayrıca Çanakkale Boğazı'nın tahkimatı tamamlanmadan Osmanlı'nın savaşa fiilen girmemesi gerektiği de İstanbul'dan Berlin'e yapılan önemli bir uyarıdır.

1914 yılı Ağustos ayının ilerleyen günlerinde de İstanbul ile Berlin arasında silah ve cephaneye taleplerine dair yazışmaların devam ettiği görülmektedir. Burada sorun olan bir husus Alman silah firmalarının Osmanlı'ya güvence olmadan silah

²⁵¹ PA AA, R 13320, Wangenheim'dan Berlin Alman Dışişlerine, 6 Ağustos 1914.

²⁵² PA AA, R 13320, Wangenheim'dan Berlin'e, 14 Ağustos 1914.

göndermek istememesidir. Büyük Alman silah firması Krupp ile bu süreçte çokça yazışma ve rapor bulunmaktadır. Bu firma başta peşin para olmadan Osmanlı'ya silah ve cephane sevkiyatını reddetmiş olsa da sonrasında Alman Savaş Bakanlığının güvence vermesi üzerine üretim ve sevkiyat planlamaları yaptığı görülmektedir.²⁵³ Osmanlı'ya sevkiyatın aciliyeti söz konusu olduğundan 40 adet top bataryası ile 75 bin civarında 7,5'luk sahra ve dağ topu mermisi siparişi için Essen'deki Krupp firması Alman hükümetinden ödeme garantisi ve sevkiyat riskini üzerlerine alma konusunda yazılı onay istemekteydi.²⁵⁴ Siparişlerin sevkiyatının savaş durumu nedeniyle ancak deniz yoluyla gidebileceği ve bunun ek masraf demek olduğu anlaşılırken, Krupp firmasının bu konuda Alman Savaş Bakanlığını bilgilendirdiği, siparişlerin detayları ve kısım kısım sevkiyat günleri Ağustos sonu ve Eylül başı olmak üzere hakkında bilgiler sunduğu görülmektedir.²⁵⁵

Aynı günlerde silah ticareti anlamında Krupp firmasından Savaş Bakanlığına bazı endişeler dile getirilmektedir. Bunlar, neden para almadan Türkiye'ye bu kadar cephane gönderildiği, zaten şimdiye kadar Osmanlı'nın 9 milyon borcu olduğu, hâlihazırda 20 milyon sipariş bulunduğu ve bu tür bir kredi ilişkisinin Krupp tarafından endişe verici olarak değerlendirildiği şeklinde endişelerdir.²⁵⁶ Hatta Dışişlerinden gelen "...Türkiye'ye cephanenin acilen gönderilmesi isteniyor, Savaş Bakanlığı finansal sorumlulukları üstüne almayı reddediyor..." telgrafını Krupp firmasının "...Finansal sorumlulukların üstüne alınması reddediliyorsa bizim sevkiyata başlamamız mümkün değil..." şeklinde cevapladığı görülmektedir. Ayrıca Krupp firmasının "...dış ticaret yasağının başlamasına rağmen, başka devletler için hazırlanmış, parası alınmış malların sevkiyatına gecikmeden başladık. Alman İmparatorluğunun bunu üstlenmesi gerekiyor..." ifadeleriyle bunun açık bir yazılı mesajla onaylanmasını bekledikleri ifade edilmektedir.²⁵⁷

²⁵³ PA AA, R 13320, Krupp'tan Alman Dışişlerine, 21 Ağustos 1914.

²⁵⁴ PA AA, R 13320, Krupp'tan Alman Dışişlerine, 24 Ağustos 1914.

²⁵⁵ PA AA, R 13320, Krupp'tan Alman Dışişlerine, 22 Ağustos 1914.

²⁵⁶ PA AA, R 13320, Krupp'tan Alman Savaş Bakanlığına, 22 Ağustos 1914.

²⁵⁷ PA AA, R 13320, Krupp'tan Alman Dışişlerine, 25 Ağustos 1914.

Firmanın kendisini sağlama alma yönündeki çabaları bağlamında İstanbul'daki Krupp Firması temsilcisi August Huber 1 milyon Türk lirasına²⁵⁸ yakın bir meblağ siparişini Almanya'ya iletirken, Dışişlerine Alman Savaş ve Donanma bakanlıklarının bu siparişi onaylayıp onaylamadığını ve sevkiyat riskini Alman hükümetinin üstlenip üstlenmeyeceğini sormaktaydı.²⁵⁹ Bu arada Şubat ayından beri, Alman Askerî Heyetinin ordu içindeki ıslah çalışmalarına da paralel olarak Krupp firmasına verilmiş olan silah ve cephane siparişlerine dair sözleşme ödeme planının Türk ve Alman hükümetleri arasında yeniden düzenlenmesi gerektiğini firmanın İstanbul'daki temsilcisi Alman Dışişlerine bildirmektedir.²⁶⁰

Ağustos ayında Berlin'deki Osmanlı Elçisi Mahmud Muhtar Paşa'nın²⁶¹ da silah ve cephane dışındaki ihtiyaçlara dair bazı Alman firmalarıyla sözleşmeler yaptığı görülmektedir. Örneğin "Adler-Oppenheimer Lederfabrik" adlı deri firmasıyla 55 ton deri ayakkabı yapımı için bir sözleşme yapmıştır.²⁶² Almanya'ya sipariş taleplerinden biri de Harbiye Nezaretinin Benz firmasına 20-30 kadar araç siparişidir. Alman elçiliği firmadan cevap alamadıkları için firmanın bu siparişleri sevkini mümkün olup olmadığını, Almanya'nın bu ihracata izin verip vermediğini, hızlı sevkiyatın mümkün olup olmadığını Dışişlerine sormaktadır.²⁶³ Bir süre sonra Eylül ayı ortasında Savaş Bakanlığından konuyla ilgili gelen cevapta bu talebin karşılanamayacağı, çünkü Almanya'nın bu alanda kendi ihtiyaçlarını karşılayamadığı belirtilmektedir.²⁶⁴ Araç talebi konusunda Berlin'deki Askerî Ataşe Cemil Bey'in²⁶⁵ de devreye girdiği ve meseleyi takip ederek Gaggenau'daki araba fabrikasından 20

²⁵⁸ 1 Osmanlı altın lirası yaklaşık 18,5 Alman markı, 1,1 İngiliz sterlini ediyordu. Şevket Pamuk'tan aktaran Aksakal, **a.g.e.**, s. 171.

²⁵⁹ **PA AA, R 13320**, Krupp'tan Alman Dışişlerine, 31 Ağustos 1914.

²⁶⁰ Bu yazıda Şubat 1914 itibariyle verilen siparişlerin detayına dair bilgi bulunmaktadır. Bkz. **PA AA, R 13320**, İstanbul'dan Huber imzalı Alman Dışişlerine, 26 Ağustos 1914.

²⁶¹ Mahmud Muhtar Paşa 30 Ağustos 1913-31 Ağustos 1915 tarihleri arasında Berlin Büyükelçiliği görevindedir. Bkz. Mahmud Muhtar, **Maziye Bir Nazar: Berlin Antlaşmasından Harb-i Umûmîye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri**, haz. Erol Kılınç, İstanbul, Ötüken, 1999 (Orijinal 1. Basım 1925), s. 13.

²⁶² Sözleşmenin detayları için bkz. **PA AA, R 13320**, ilgili firmanın 15 Ağustos 1914 tarihli yazısı ve 8 maddelik sözleşme.

²⁶³ **PA AA, R 13320**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 29 Ağustos 1914.

²⁶⁴ **PA AA, R 13321**, Alman Savaş Bakanlığı'ndan Dışişlerine, 15 Eylül 1914.

²⁶⁵ Cemil Bey [Hasan Cemil Çambel] bu görevdeyken, Wisbaden'da yaralı ittifak askerlerinin tedavileri için yapılan bir Senatoryumun açılışında çekilen toplu fotoğrafta görülmektedir. **Das Illustrierte Blatt**, 7 Kasım 1915, No. 45, s. 13.

araç siparişinin hızlandırılması konusunda Alman Dışişlerinden de destek istediği anlaşılmaktadır.²⁶⁶ Aynı araç talebiyle ilgili Ekim ayında Braunschweig'daki firmadan gelen cevapta ise ayda 200-250 kadar araç üretildiği, bu çerçevede Alman menfaatlerine zarar vermeden ayda 5-10 araç gönderilebileceği ifade edilmektedir.²⁶⁷

Türkiye'den gelen siparişlerin ödemeleriyle ilgili bilhassa Krupp firmasının endişeleriyle ilgili olarak Alman Hazine Bakanlığında Savaş Bakanlığına gönderilen yazıda, Alman firmalarına yapılan Türk silah ve cephane siparişlerinin gönderilmesi ve üretimi için ön ödemenin kabul edildiği belirtilirken burada en başta Essen Krupp firması olmak üzere dört firmanın adı verilmektedir.²⁶⁸ Krupp firmasının kendisini garanti altına alma çabalarının sonuç verdiği ve devlet garantisini elde ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim artık cephaneye dair detaylı listeyi ileterek toplam meblağın bir kısmının ödenmesini istediği görülmektedir.²⁶⁹

Ancak kısa süre sonra Krupp firmasından Türkiye'ye siparişler konusunda yeniden şikâyetler söz konusu olmaktadır. Eylül ayı sonuna doğru Alman Bankası, Krupp firması ve Osmanlı hükümeti arasında çatlak yaşandığı görülmektedir. Krupp firması başta Osmanlı'ya önceki borçlarını ödemediği malzeme göndermeyi reddettiklerini, buna rağmen kısa süre sonra Alman hükümetinin devreye girmesiyle malzeme göndermeye başladıklarını belirtmektedir. Ancak bundan sonra Osmanlı tarafının artık önceki yükümlülüklerini hiç hatırlamayıp reddettiği gerekçesiyle Alman Dışişlerinden bu konuda İstanbul'daki Krupp firması temsilcisi Huber'e destek olunmasının rica edildiği görülmektedir. Firma önceki hesap ve borçların durumunun Osmanlı hükümetinin kapitülasyonları kaldırmasıyla daha da önem kazandığını belirlemekteydi.²⁷⁰

²⁶⁶ **PA AA, R 13321**, Berlin Ataşemiliteri Cemil Bey'den Alman Dışişlerine, 25 Eylül 1914.

²⁶⁷ **PA AA, R 13321**, 8 Ekim 1914 tarihli yazı.

²⁶⁸ Essen Krupp ile birlikte Düsseldorf, Kiel ve Hamburg şehirlerinde faaliyet gösteren diğer firmalara toplamda 14 milyon marka yakın bir bütçenin ayrıldığı bilgisi verilmektedir. Bkz. **PA AA, R 13321**, Alman Hazine Bakanlığında Dışişlerine, 29 Ağustos 1914.

²⁶⁹ Konumuzun dışına çıkmamak için burada yer vermediğimiz belgelerde belirtilen rakamların detayları için bkz. **PA AA, R 13321**, Krupp'tan Alman Dışişlerine, 2 Eylül 1914.

²⁷⁰ **PA AA, R 13321**, Krupp firmasından Alman Dışişlerine, 24 Eylül 1914.

Wangenheim, Eylül ayının başında Sadrazam'ın kendisini Alman silah ve cephane siparişleri konusunda sıkıştırdığını bildirmektedir.²⁷¹ Alman elçisi Berlin ile İstanbul arasında aracı bir konumdaydı ve üstlerinin aksine Osmanlı'nın tarafsızlığını savunarak daha fazla yardım talebinde bulunuyordu. Berlin'in askerî anlamda Osmanlı'nın faal olması yönündeki baskı politikasının artışı karşısında, öncelikle Almanya'nın çıkarlarını desteklemek üzere planlanan askerî adımları Berlin'in mali açıdan desteklemesini öneriyordu.²⁷²

Bugünlerde artık Almanya'nın gizli müttefiki Osmanlı Devleti'nin taleplerini karşılamaya yönelik çabası olduğu gözlenmektedir.²⁷³ Nitekim bahsedilen talepler neticesinde Ağustos sonundan itibaren Alman Silah ve Cephane Fabrikası'ndan İstanbul'a cephane gönderimlerinin yapılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Eylül ayının ilk günlerinde mermi ve cephane taşıyan 15 tonluk 22 vagonun, iki hafta sonra da geri kalan 44 vagonluk 2 trenin iki hafta içinde hazır olacağı belirtilmektedir.²⁷⁴ 4 Eylül itibariyle ise Türkiye için hazırlanan ilk 8250 kasa, 9.900.000 fişegin Karlsruhe'deki fabrikadan Passau'ya hareket ettiği, sonraki postanın da birkaç gün içerisinde gönderileceği bildirilmektedir.²⁷⁵ Bir başka kayıta ise Alman Savaş Bakanlığının 7 Eylül 1914 tarihli bir yazısında Arnavutluk için gönderilen 5000 silah ve bir milyon fişegin sevkiyat zorluklarından dolayı yerine ulaşamadığı ve bunların Türkiye'ye gönderilebileceği belirtilmektedir.²⁷⁶

Alman Elçisi Wangenheim'in Berlin'e Ağustos ortasında gönderdiği raporundan yukarıda bahsetmiştik. Wangenheim zaman zaman İstanbul'daki durumu uzun raporlarında Berlin'e aktarmaktaydı. Bu raporlardan 8 Eylül 1914 tarihli

²⁷¹ **PA AA, R 13321**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 4 Eylül 1914.

²⁷² Aksakal, **a.g.e.**, s. 167.

²⁷³ 1914 ve 1915 yılında Osmanlı ordusunun ihtiyaç duyduğu ve Almanya'ya sipariş verilen silah, cephane ve diğer savaş malzemelerine dair Osmanlı Genelkurmayı belgeleri ağırlıklı olarak verilen bilgiler için bkz. Veli Yılmaz, **1'nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık, 1993, s. 101-104, 122-137.

²⁷⁴ **PA AA, R 13321**, 31 Ağustos 1914 tarihli yazı.

²⁷⁵ **PA AA, R 13321**, Alman Silah ve Cephane Fabrikası'ndan 4 Eylül 1914 tarihli yazı. 7 ve 8 Eylül 1914 tarihli yazılarda ise sonraki günlerde hareket eden cephane hakkında da bilgi verilmekte, bugünlerde Türkiye'ye gönderilmek üzere hareket eden toplam fişek sayısının 29.700.000 olduğu görülmektedir.

²⁷⁶ **PA AA, R 13321**, Savaş Bakanlığı'ndan 7 Eylül 1914 tarihli yazı.

raporunda²⁷⁷ o günlerdeki durum ve sonraki günlerle ilgili beklentiler hakkında yine özetle şu bilgileri veriyor, ilginç değerlendirmelerde bulunuyordu:

“...Enver ne pahasına olursa olsun her an savaşa hazır. Çanakkale Boğazı önündeki İngiliz ve Fransız donanmasından hiçbir şekilde korkmuyor, çünkü çıkarma dahi yapamazlar... Nihai karar için Talat Bey’in yardımına ihtiyacı var. Talat savaşa hevesli ... Ancak Bulgaristan’dan emin olmak istiyor. Bulgaristan’dan sadece anlaşma ile değil, Sırlara karşı savaşa girmeleri de bekleniyor. Bulgaristan savaşa girmezse Enver hazır orduyu burada bırakalım, donanmayı Karadeniz’e gönderelim ve güneydeki birliklerle Mısır’a yürüyelim diyor. Bunun için Şam’daki 8. Kolordu en iyi ihtimalle bir aya hazır olur. - Enver ayrıca Romanya’nın şu an her birinde sadece 8 vagon Alman cephanesinin geçişine izin verdiğine dikkat çekiyor. Bu nedenle ve aynı zamanda bir Türk Rus savaşı durumunda Romanya’nın demiryollarını Almanya’dan gelecek sevkiyata kapamaması konusunda Romanya’ya etki edilmesini rica ediyor. ... Çanakkale Boğazı’nın güvenliği hakkındaki endişe halk arasında artış gösteriyor. Amiral Usedom daha yeni oradan geldi ve onun verdiği bilgiler çerçevesinde şu anki duruma göre sadece Fransızlar dahi fazla zayıf vermeden Boğazı zorlayabilirler çünkü mayınların yerleri biliniyor. Top ve bataryalarla ilgili düzenlemeler, tamiratlar gerekiyor, 8 güne daha ihtiyaç var. Enver’e demiş ki, gerekli düzenlemeler yapılmaz ise Çanakkale Boğazı’nın geçilemeyeceği garantisini veremem. Mevcut durumda eğer İngiltere ve Fransa savaş ilan etmeksizin Boğazı zorlamayı denerlerse muhtemelen başaracaklardır. O nedenle kendisinin bir an evvel Boğazın kapatılmasını istediğini söylüyor.²⁷⁸ Boğazın tamamen kapatılmasını hali hazırda Amiral Schack da talep etti, ama çok önemli politik sebeplerle gerçekleşmedi. Çünkü Boğazın kapatılması sadece İngiltere ve Fransa değil aynı zamanda İtalya gibi diğer devletleri karşıya alma gibi bir tehlike arz ediyor.²⁷⁹ - Odesa’ya operasyon sahillerin durumu ve Sivastopol yakınındaki yerel yetkililerce ümitsiz bir hareket olarak değerlendirildi. Buraya sadece küçük birlikler çıkarılabilir ve hiçbir şekilde Avusturya’nın istediği gibi Galiciya’ya kadar zorlama mümkün olamaz. Daha hedefe müsait olan ve Türkler tarafından da kabul gören Kafkasya’ya karşı bir harekât. ... Romanya’nın Rusya’dan korkması nedeniyle hızlıca ittifaka katılmayacağından endişe ediyorum. Bu nedenle de Bulgaristan’ın tutumundan beklentimiz şimdilik Türkiye’ye gidecek malzemenin yolun açık tutması olacak. – bana göre iki şeye ulaşmak mümkün değil. Birincisi Mısır’a harekât. Çünkü daha çok uzun süre hazırlık gerekir. İkincisi ise Türk Donanmasının Varna, Köstence ve Odesa önünde gösteri yapması. ... Bu gösteri meselesi için uğraşacağım ama mümkün olmazsa geriye Goeben ve Breslau’nun İstanbul Boğazı’ndan çıkıp operasyona kendi başlarına başlamaktan başka seçenek kalmayacak...”

²⁷⁷ PA AA, R 13321, Wangenheim’dan 8 Eylül 1914 tarihli 5 sayfalık rapor.

²⁷⁸ Osmanlı Genelkurmayında görevli Alman Subayı Otto von Feldmann Çanakkale Boğazı’nın kritik hâle geldiği savaşın ilk günlerinde ağır yüklü bazı Fransız ve Rus gemileri gözümüzün önünden geçiyorlardı demektedir. Ayrıca İtilaf devletlerinin Boğazların açık kalmasını sağlamak için inanılmaz bir çaba içerisinde olduklarını, Osmanlı Devleti’nin tarafsızlığını koruması için Alman gemilerini hizmetine almasına dahi ses çıkarmadıklarını ifade etmektedir. Feldmann, “Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918”, *Marine-Rundschau*, c. 44, 1939, s. 644.

²⁷⁹ Daha sonra 27 Eylül 1914 günü kabine toplantısında alınan Çanakkale Boğazı’nın kapatılması kararını Amerikan Elçisi Morgenthau Sadrazamdan öğrendiğini, “bunun harb demek olduğunun farkındasınız herhâlde” diyerek ABD adına protesto ettiğini belirtmektedir. Bkz. Morgenthau, *a.g.e.*, s. 88-89.

Eylül ayının ortalarından itibaren Almanya'dan Türkiye'ye sevkiyat çabasının artmaya başladığı bir dönemde devletler tutumlarını savaşın gidişatına göre şekillendirmeye başlayacaklardır. Böyle bir ortamda artık Osmanlı'ya sevkiyatın zorlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu noktada kritik bir öneme sahip olan Romanya'nın Türkiye'ye yönelik sevkiyatı reddettiğine ve yeni gönderimlerin şimdilik durdurulmasının istendiğini görmekteyiz.²⁸⁰

Buna rağmen İstanbul'dan Harbiye ve Bahriye nezaretlerinden Almanya'daki firmalara yüklü miktarlarda savaş malzemesi siparişleri verildiği ve sonrasında da siparişlerin devam edeceği ifade edilmektedir. Bu malzemeler arasında en başta üniforma kumaşı, çizme, eyer, nal, kablo teli, konserve vs. sayılabilir.²⁸¹ Berlin Savaş Bakanlığı kaynaklı diğer bir yazıda 1.500.000 sebze konservesinin (150 gr.) İstanbul'a gönderilmek üzere Mainz konserve fabrikasında hazır olduğu bilgisi verilmektedir.²⁸² Savaş başlamadan önce verilen siparişlerin de artık ancak yeni duruma özel bir şekilde sevkiyatı gerçekleştirilebilmektedir. Berlin'deki Ataşemiliter Cemil Bey'in bir Alman firmasından savaş öncesi sipariş verilen ve teslim tarihi 20 Eylül olan 4000 asker botunun sevkiyatı için Alman Savaş Bakanlığından izin verilmesini talep etmektedir.²⁸³

Öte yandan Almanya'da İstanbul'dan ordu ve donanma için gelen siparişleri düzen altına almak adına bazı adımlar atıldığı görülmektedir. Berlin merkezli Ordu İhtiyaçları Kurumu [Gesellschaft für Heeresbedarf] İstanbul'a temsilci göndermiş ve ordu ile donanmanın ihtiyaçlarını tespit ederek bunu iki ayrı liste halinde sunmuşlardır. Bu listedeki ihtiyaçları hazırlamanın şirket tarafından yapılacağını fakat hükümetin bunların serbestçe gidişini durumun aciliyetine binaen onaylaması gerektiği belirtilmektedir.²⁸⁴ Almanya'nın, Eylül ortalarından itibaren Osmanlı Donanmasından ısrarla gelen talepleri karşılayamadığı dikkat çekmektedir. Alman İmparatorluk Donanması Bakan Vekili von Capelle İstanbul'dan donanma için kıyafet ve benzeri tekstil malzemesi taleplerine karşı tekstil ihracatının

²⁸⁰ PA AA, R 13321, Essen Krupp firmasından 18 Eylül 1914 tarihli telgraf. Almanya'nın Çanakkale endişesi ve cephanesinin sevkiyatı çabaları sonraki bölümde daha detaylı ele alınacaktır.

²⁸¹ PA AA, R 13321, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 25 Eylül 1914.

²⁸² PA AA, R 13321, Savaş Bakanlığından Alman Dışişlerine, 28 Eylül 1914.

²⁸³ PA AA, R 13321, Cemil Bey'den Alman Savaş Bakanlığına, 17 Eylül 1914.

²⁸⁴ PA AA, R 13321, İlgili şirketin 29 Eylül 1914 tarihli ihtiyaç listeleri ve yazısı.

yasaklandığını ve Almanya’da üretilenlerin ancak Alman Donanmasına yetiştirmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Bu çerçevede yukarıda belirtilen Ordu İhtiyaçları Kurumunun Osmanlı ordu ve donanması için hazırladıkları ihtiyaç listesinin önemli bir kısmını ve bilhassa tekstil malzemelerinin gönderimine karşı olduğunu bildirmektedir.²⁸⁵

Enver Paşa’nın İstanbul’dan gelen talepleri bağlamında Ekim ayı başında İstanbul’daki Alman Elçiliği üzerinden Berlin’e baskının devam ettiği anlaşılmaktadır. Alman firmaları özellikle Krupp’un Türkiye’nin ihtiyacı olan cephane üretimini sürdürmesi, en azından büyük top mermilerinin sevkiyatının hızlandırılmasının istendiği aktarılmaktadır. Dışişleri olarak her şeyden evvel Almanya’nın kendi ihtiyacına önem verildiği, fakat Osmanlı’nın savaşa katılımının da giderek daha da aciliyet kazanması nedeniyle, Osmanlı hükümetiyle cephane sorunu üzerine yapılan müzakerelerde dikkat edilmesi ve bir denge kurulması gerektiği belirtilmektedir.²⁸⁶

1.4.2. Gizli Müttefik Osmanlı’nın Tarafsız Görünme Çabaları

Osmanlı-Alman ittifak antlaşması imzalanmış olsa da bu antlaşma henüz ilan edilmemiş olan gizli bir antlaşmaydı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti tarafsız olduğunu ilan etmesine rağmen girişilen seferberlik hazırlıkları savaş havasının Osmanlı’da oldukça fazla hissedilmesine neden oluyordu. Bundan sonraki süreçte, diğer devletlerle Osmanlı’nın tarafsız kalmasına dair pazarlıklar devam ediyor gibi görünse de imzalanmış olan antlaşmanın bağlayıcılığı da söz konusuydu.

Osmanlı Devleti’nin, Almanya ile yapmış olduğu gizli ittifaka rağmen bir yandan savaş hazırlıkları yürütürken diğer yandan dışarıya karşı tarafsız olduğu imajını verme konusunda hassas davranmaya çalışıldığı görülmektedir.²⁸⁷ Ağustos ayının ilk

²⁸⁵ Gri kumaş, üniforma, portatif çadır, alüminyum matara, ayakkabı, bot vs gibi malzemelerin gönderilmesine karşı görüş bildirmektedir. **PA AA, R 13321**, Capelle’dan Alman Dışişlerine, 1 Ekim 1914. Bununla birlikte von Capelle’nin Alman ordusunda acil ihtiyaç duyulmayan ve ihracatı mümkün olan farklı ve muhtemelen düşük kalitede kumaşlar üzerine Türk elçiliği ile irtibata geçilebileceğini belirtmektedir. Bkz. **PA AA, R 13321**, Capelle’dan Alman Dışişlerine, 30 Eylül 1914.

²⁸⁶ **PA AA, R 13321**, Alman Dışişlerinin 1 Ekim 1914 tarihli kaydı.

²⁸⁷ Savaşın başlamasından sonraki üç ay içerisinde İstanbul’daki diplomatik münasebetler yoğunlaşmış, Osmanlı henüz resmi olarak tarafsız olduğu için birbirleriyle savaş hâlinde olan devlet

günleri, dolayısıyla savaş ilanlarının yapıldığı günlerde Osmanlı ordularının başına Alman bir subayın atandığı şeklinde haberler çıkmaya ve yayılmaya başlamıştı. Bunda Alman Askerî Heyetinin halen görevde olmasının etkisi büyüktü. Ancak Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını koruduğu, Fransa ve Rusya ile dostluk ilişkilerini muhafazaya çalışıldığı bir dönemde bu tür haberlerin olumsuz etki yapacağı ve seferberliğin de tedbir amaçlı olduğu ifade ediliyordu.²⁸⁸ Nitekim Dâhiliye Nezaretinden Ağustos ayı ortalarında Edirne'den Bağdat ve Yemen'e kadar bütün vilayetlere ve mutasarrıflıklara tebliğ edilen 17 Ağustos tarihli yazıda, Avrupa'da başlayan savaş karşısında Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmaya karar verdiği ve her iki taraf için de leh ve aleyhte açıklamalara dikkat edilmesi gerektiği yazılıydı. Ayrıca bu konuda Osmanlı Ajansı kaynaklı haberlerin dışındaki bilgilere itibar edilmemesi gerektiği de bildiriliyordu.²⁸⁹

Bu arada Sadrazam Said Halim Paşa'ya Rusya'daki Osmanlı elçisi Fahreddin Bey'den gelen bilgilere göre Rus Dışişleri Bakanı ile yapılan görüşme neticesinde Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasının iki devlet arasında bir mesele çıkmaması açısından yararlı olacağı yönündeydi.²⁹⁰ Benzer şekilde yine Paris Elçisi Rıfat Paşa'dan da Alman savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçmelerinin kötü sonuçlar doğuracağına dair Fransız uyarılarını içeren raporlar gelmekteydi.²⁹¹ Bununla birlikte Berlin Elçisi Mahmud Muhtar Paşa ile Sadrazam Said Halim Paşa arasındaki yazışmalar Almanya'nın Osmanlı'yı savaşa teşvik etmeye çalıştığını, verilen cevaplar ise tarafsızlığın korunmaya çalışıldığını göstermektedir.²⁹²

Savaşın gidişatı da Osmanlı devlet adamlarının takındığı tavır açısından belirleyiciydi. Osmanlı Devleti'nin Peşte Başşehbenderi (Budapeşte Başkonsolosu)

temsilcilerinin zaman zaman bir araya geldikleri, gerginliklerin yaşandığı oluyordu. Bkz. Pomiankowski, *a.g.e.*, s. 57-58.

²⁸⁸ BOA. HR. SYS, 2392/3-1; *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, c. 1, s. 37-38.

²⁸⁹ BOA. DH. ŞFR, 44/29; *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, c. 1, s. 44.

²⁹⁰ Fahreddin Bey'in konuyla ilgili raporu ve Said Halim Paşa ile yapılan Fransızca yazışmalar için bkz. BOA. HR. SYS, 2392/4.

²⁹¹ BOA. HR. SYS, 2392/3.

²⁹² BOA. HR. SYS, 2392/2. Bu dönemde yabancı elçilikler ile Babıali/Hariciye/Said Halim Paşa arasında yapılan yazışmaların büyük kısmının Fransızca sürdürüldüğü dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Harbiye Nezareti ve Osmanlı Genelkurmayı ile müttefik Alman makamları arasında yapılan yazışmalar Almanca yürütülmüştür.

10 Eylül tarihli yazısında Avusturya-Macaristan'ın Rus orduları önünde zor durumda kaldığı bu sebeple Osmanlı Hükümeti'nin dikkatli davranarak ileriye görecektir şekilde hareket etmesi gerektiğini yazıyordu. Bu doğrultuda tarafsızlığın korunması ve sulh taraftarı görünmeye devam edilmesi, tarafsızlığa gölge düşürecek haber ve eylemlere izin verilmemesinin uygun olacağına dair görüşlerini İstanbul'a iletiyordu.²⁹³

Alman Elçisi Wangenheim Eylül ayının sonlarında İngiliz Elçisinin Sultanı ziyaretini meselesinden bahsetmekte ve özetle şunları aktarmaktadır:

...Enver'den öğrendiğime göre İngiliz Elçisi Mallet Sultana İngiliz Kralının selamını iletterek "bir yanlış anlaşılma sonucu" el konulan Türk zırhlılarının her zaman gönderime hazır olduğunu aktarmış. Tabi Türkiye'nin tarafsız kalması şartıyla. Tarafsız kalmaya söz verir mi? Sultan akıllıca cevap vermiş. İngiltere'nin o kadar gemisi arasında sadece Türk gemilerine bu kadar değer vermesi çok şaşırtıcı, bu dostane tutumunuzdan çok memnun oldum. Tarafsızlıkla ilgili bir karar vermek istemediğini, bu ilişkilerde anayasal bir sistemin hükümdarı olarak hükümetinin kararlarına bağlı olduğunu söylemiş. Mallet, Harbiye Nazırına da pek çok şey söylemiş. İngiltere'nin Suriye ve Filistin bölgelerindeki etkinliklerini anlatmış ve Türkiye'nin bu bölgelerde İngiliz düşmanı faaliyetlerde bulunmasının onların zararına olacağından bahsetmiş...²⁹⁴

Wangenheim'in aktarımlarından da anlaşılacağı üzere bu süreçte İngilizlerin Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasını sağlamak adına tehdide varan bir çabasının olduğu görülmektedir.

Almanya ittifak antlaşması imzalayıp sonrasında Akdeniz filosuna ait savaş gemilerini İstanbul'a göndererek Osmanlı Devleti hizmetine sokmasıyla kendi hedefleri doğrultusunda Osmanlı'yı sağlam bir şekilde yedeğine almayı başarmıştı.²⁹⁵ Almanya aslında kısa sürecek bir savaşta hızlı bir zafer elde etmeyi umuyor,²⁹⁶ bir taraftan da Osmanlı'nın fiilen savaşa girmesinden ziyade yedeğinde kalmasını istiyordu. Çünkü Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa girip zafere ortak olduğu takdirde kendi menfaatine dokunacak talepleri olacağının bilincindeydi. Ancak hızlı bir zafer kazanmak amacıyla Paris'e ilerleyen Alman ordularının Eylül ayının ilk yarısında Marne Nehri bölgesinde durdurulup geri çekilmesi ve savaşın siper muharebelerine

²⁹³ BOA. HR. SYS, 2108/1, 14-15; Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi, c. 1, s. 56-57.

²⁹⁴ PA AA, R 13321, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 27 Eylül 1914.

²⁹⁵ Wolfgang Petter, "Die Dardanellen in der deutschen Weltkriegstrategie", Çanakkale Savaşları Sebep ve Sonuçları Sempozyumu, Ankara: TTK, 1993, s. 125.

²⁹⁶ Michael Behnen vd., Deutsche Geschichte: Von den Anfängen bis zur Gegenwart, Stuttgart: J. B Metzler, 1997, s. 604.

dönüşmesiyle Almanya zor durumda kaldığından, artık Osmanlı Devleti'nin fiili olarak savaşa dâhil olması konusunda baskı yapmaya başlayacaktı.²⁹⁷

Diğer taraftan Osmanlı Devleti, Ağustos ve Eylül aylarındaki tarafsız tutumuyla dahi Almanya'nın işine yarıyor, savaşa Almanya'nın yanında girip girmeyeceği kestirilemediğinden Kafkasya, Mısır, Hindistan ve Çanakkale Boğazı önlerinde İtilaf devletlerinin önemli sayıda askerî güç bulundurmalarını sağlıyordu. Askerî Heyet Başkanı Sanders, Osmanlı'nın tarafsızlık politikasının Almanya'nın kaynaklarını tüketmekten başka bir işe yaramadığı görüşündeydi. Buna karşın Alman Elçisi Wangenheim, vaktinden önce savaşa dâhil olmasındansa iyi niyetli tarafsızlığının daha değerli olduğuna inanıyor, Osmanlı'nın gücünü Alman subaylarından aldığını bildiğinden politikalarını Almanya'nın isteklerine uydurmak zorunda olduklarını, Almanya'nın Osmanlı üzerinden Boğazlar, Karadeniz ve bir ölçüde Balkanlarda kontrol sağlayabildiğini belirtiyordu.²⁹⁸

Osmanlı kabinesi içinde savaşa giriş ile ilgili farklı görüşler mevcuttu. Tarafsız kalınması gerektiği düşüncesindekiler esasen kabinedeki çoğunluğu oluşturuyorlardı. Bunlar arasında bir kısmı tamamen savaşa karşıyken, diğer bir kısmı ise savaşa erken girilmemesinden yanaydı. İttifak güçlerinin zaferi kazanacağına dair işaretlerin netleştiği vakitte savaşa girme düşüncesindeydiler. Ancak neticede ittifak antlaşması imzalandığı için ve artık daha fazla ihtiyaç duymasından dolayı Almanya'nın baskısı giderek artıyordu. Diğer bir kısım ise savaşa erkenden girme taraftarıydı. Sayıları daha az olmasına rağmen bunların Enver Paşa ve Talat Bey gibi kabinenin en güçlü isimleri olmaları dolayısıyla düşüncelerinin baskın geldiği söylenebilir. Çünkü Osmanlı'nın askerî desteği olmaksızın kazanılan bir zafer sonucunda Almanya'nın ittifak antlaşmasını dikkate almayacağını biliyorlardı.²⁹⁹ Bu durumda beklemenin yalnızlaşma ve er geç devletin yok olması anlamına geleceğini, bu yüzden de bir an evvel Almanya'nın yanında savaşa girilmesi gerektiği düşüncesindelerdi.³⁰⁰

²⁹⁷ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 81-82; Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 154.

²⁹⁸ Aksakal, **a.g.e.**, s. 159-160, 188.

²⁹⁹ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 103-106.

³⁰⁰ Kaşığıuşun, **a.g.e.**, s. 606.

1.4.3. Batı Cephesinde Durum ve Almanya'nın Babilî'ye Savaşa Gir

Baskısı

İttifak antlaşmasının imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa dâhil olduğu Ekim ayı sonuna kadar geçen yaklaşık üç aylık dönemde Almanya'nın etkili Osmanlı devlet adamları üzerinde zaman zaman yoğunlaşan ve giderek artan bir baskı oluşturdıkları dikkat çeker. Burada şüphesiz Almanya'nın batı ve doğu cephelerinde planladığı gibi kısa sürede istediğini elde edememiş olmasının payı büyüktür.³⁰¹

Aslında Almanya tarafından henüz savaşın başladığı günlerde Osmanlı'nın Rusya'ya savaş ilan etmesinin de sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir.³⁰² İttifakın onayının ardından Alman Dışişlerinden İstanbul Elçisi Wangenheim'a İngiltere'nin bugün veya yarın Almanya'ya savaş ilan edeceği, dolayısıyla bunun baskısı altında kalmaması açısından Osmanlı'nın da mümkünse bugün Rusya'ya savaş ilan etmesinin çok önemli olduğunu yazılıyordu. Çünkü Almanya açısından savaş planına göre ilk aşamada ağırlık batı cephesine verileceğinden, doğuda Rusya'ya karşı Avusturya-Macaristan'ın yükünü hafifletmesi için Türkiye'nin savaşa hemen girmesi gerekli görülüyordu. Ancak Almanya'nın bu isteği gerçekleşmemiş, Osmanlı Devleti savaşa hazır olmadığı gerekçesiyle 3 Ağustos'ta seferberlik ile birlikte silahlı tarafsızlığını ilan etmişti.³⁰³

Savaşın başladığı cephelerdeki duruma baktığımızda Ağustos ayının başından itibaren Belçika üzerinden Fransa'ya taarruz³⁰⁴ eden Almanya'nın ayın sonlarına doğru Marne Nehri civarında Fransız ordusu tarafından durdurulduğunu görmekteyiz. Benzer şekilde doğu cephesinde Almanya ve Avusturya'nın Ağustos ayı sonlarında Tannenberg başarısı olsa da Rusların Galiçya'da Avusturya-Macaristan orduları karşısında ilerlemeye başladıkları görüldü. Avusturya-

³⁰¹ **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 9, s. 169.

³⁰² Klein, **Deutschland im ersten Weltkrieg**, s. 339.

³⁰³ **Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914**, c. 4, Nr. 836, s. 68; Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 17-18.

³⁰⁴ Schlieffen Planı çerçevesinde Alman ordusu Hollanda ve Belçika üzerinden Fransa'ya savunmasız kuzey sınırından girerek Alman sınırındaki Fransız ordusunu kısa süre içinde alıp etkisiz hâle getirmeyi planlıyordu. Plan adını 1891-1906 yılları arasından Genelkurmay Başkanı olan Alfred von Schlieffen'den alıyordu. Plana yönelik tenkitler/tartışmalar ve ilgili literatür için Bkz. **Mutlak Savaş**, s. 150-152.

Macaristan, Sırbistan'a karşı da bir başarı sağlayamadı. Böylece daha harbin ilk ayında batıda ve doğudaki taarruzlarda istedikleri neticeleri elde edemeyen Almanya ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları, Osmanlı Devleti'nin bir an önce harbe girmesi için baskı yapmaya başladılar. Buna karşın İtilaf devletleri ise Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını sürdürmesi veya en azından İttifak devletleri safında savaşa girmesini geciktirmeye yönelik teşebbüslerde bulunmaya çalışıyorlardı.³⁰⁵

Hatta Ağustos ortasından itibaren İstanbul'daki Fransız, Rus ve İngiliz büyükelçileri Sadrazam'a Osmanlı'nın tarafsızlığını taahhüt etmesi durumunda onların da Osmanlı'nın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü kabul edeceklerine dair tekliflerde bulunuyorlardı.³⁰⁶ Çünkü Almanya, harekât planı çerçevesinde savaşa hızlı başlamasıyla İtilaf devletlerini endişe kaplamıştı ve Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanında görmek istemiyorlardı. Öyle ki İtilaf devletlerini endişeye sevk eden, Almanya'nın ise Osmanlı'nın savaşa girmesinden umduğu bazı gelişmeler vardı. Bunlar İtilaf devletleri sömürgelerindeki sömürge karşıtı İslamcı ayaklanmalar, Rusya'nın Kafkas ve Karadeniz bölgesine ek kuvvetler sevk etmek zorunda olması, Karadeniz'de sağlanacak donanma üstünlüğü sayesinde Bulgaristan ve Romanya'nın İttifak devletlerine yaklaşması, Osmanlı'nın Mısır'a yönelik sefer planını hızlandırması gibi beklentilerdi.³⁰⁷

Said Halim Paşa'ya göre bu günlerdeki şartların dayanılmaz baskısı, askerî yetkilileri giderek sivil idareyi denetlemeye sevk ediyordu.³⁰⁸ Bu açıdan giderek daha etkili olacak isim şüphesiz Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa olacaktı. Berlin Askerî Ataşesi Cemil Bey bugünlerde doğrudan Enver Paşa'ya yazarak Alman askerî yetkilileri ile arasında aracılık ediyordu. 25 Ağustos tarihli telgrafında Alman Bahriye Nazırının kendisine şunları söylediğini aktarmaktadır:

“...Devlet-i Aliyye vicdânî karâr vermiyor ve bizimle berâber harb etmiyor. Hiç olmaz ise “Goeben” ile “Breslau”ı bıraksın. Bunlar yalnız başına da Karadeniz'i tutarlar. Eğer

³⁰⁵ Pomiankowski, *a.g.e.*, s. 69, 78; Esenkaya, “Çanakkale Savaşı'nda Türk-Alman Birlikteliği”, s. 28.

³⁰⁶ Mühlmann, *İmparatorluğun Sonu 1914*, s. 126-127. Mühlmann İtilaf devletlerinin bu tavrının sadece bir taktik olduğunu ve amaçlarının savaşın yayılmasını önlemek ve Yakındoğu'daki sükûneti korumak olduğunu belirtmektedir. Zira Rusya'nın tarihi misyonu ve İngiltere ile Fransa'nın paylaşım düşünceleri malum olup, Osmanlı'nın savaş öncesi nabız yoklamalarında anlaşılmıştı. Bkz. s. 140-141.

³⁰⁷ Aksakal, *a.g.e.*, s. 180.

³⁰⁸ Said Halim Paşa, *a.g.e.*, s. 37.

Hükûmetiniz ister ise zâhiren protesto etsin, hattâ ister ise havâyâ endâht bile etsin....
Goben'in Karadeniz'e girib tekrâr avdetine igmâz-ı ayn etsin, eğer siz karâr verir iseniz
Bulgaristan'la Romanya da yürür ve âlem-i İslâm kazanır..."

Harbiye Nezaretinden kendisine verilen cevapta ise "...Seferberliğimiz bitmeden ve Bulgaristan'la tamamıyla anlaşmadan Goeben ve Breslau'ı Karadeniz'e çıkarmak Çanakkale Boğazı'nın henüz hazırlanmadan İngiliz filosu tarafından zorlanarak geçilmesini mücib olur." ifadeleri yer almaktadır.³⁰⁹

1.4.3.1. Savaşın Gidişatı Nedeniyle Osmanlı Üzerinde Baskı Kurmaya Başlaması

Osmanlı'nın savaşa girmesi konusunda hem İstanbul'daki hem de Berlin'deki Alman yetkililer arasında da farklı görüşler ortaya konuluyordu. Alman Genel Kurmay Başkanı Helmuth von Moltke, Lüksemburg'dan İstanbul'daki Alman Askerî Heyeti Başkanı Liman von Sanders'e 4 Eylül 1914 tarihli bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta Türkiye'nin bir an evvel, en geç Çanakkale Boğazı'nın savunma hazırlıkları tamamlandıktan sonra savaşa girmesinin arzulandığı, değerlendirmelere göre Mısır'a ve Karadeniz üzerinden Odesa'ya³¹⁰ yapılacak operasyonların savaş planları çerçevesinde özellikle başarı sağlayabileceği ifade edilmektedir. Sanders'in bu telgrafı sonraki gün Amiral Souchon'un bilgisine sunduğu görülmektedir.³¹¹ Moltke'nin bu telgrafı İstanbul'a yönelik izlenen baskı politikasının ağırlaştırılmaya başladığının habercisiydi. Osmanlı'dan artık faal olmasını bekliyorlardı.³¹² Zira Alman ordularının Marne'de, Avusturya-Macaristan'ın Galiçya ve Sırbistan'daki yenilgileri Balkan devletlerinin İtilaf devletlerine yavaşmalarına neden olabilirdi. Bu yüzden Alman Başkomutanlığı Ağustos ortasından beri İstanbul'a yoğun baskı yapmazken, Eylül ayı başlarında savaşın olumsuz gidişatı nedeniyle baskılarını yoğunlaştırmaya başlamıştı.³¹³

³⁰⁹ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 174-175, 176-178.

³¹⁰ 30 Ağustos 1913-31 Ağustos 1915 tarihleri arasında Berlin Büyükelçiliği görevinde bulunan Mahmud Muhtar Paşa hatıralarında: "...Kırım ve Odesa Rusya'dan ayrılacak olursa, Avusturya ihtiraslarına sed çekmek üzere, bu yerlerin Osmanlı hâkimiyetine bağlanması Almanya'nın menfaati gereklerinden bulunduğu, harb başlangıçlarında Almanya Hariciye Nezareti tarafından bu kitabın yazarına işaret edilmek istenmişti..." demektedir. Bkz. Mahmud Muhtar, **a.g.e.**, s. 264, 13.

³¹¹ **BArch MA, RM 40/454**, s. 338, Moltke'den Sanders'e, 4 Eylül 1914.

³¹² Aksakal, **a.g.e.**, s. 166.

³¹³ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 128.

Sonraki güne ait 6 Eylül tarihli çok gizli ibareli ve Harbiye Nazırı Enver imzalı Almanca belgede, Enver Paşa'nın Donanma Komutanı Amiral Souchon'dan Rus filosuyla ne zaman bir mücadeleye girilebileceği ve Odesa'ya çıkarma planı çerçevesinde bilgi istediği görülmektedir. Enver Paşa'nın Souchon'a sorduğu sorular şunlardır:

1. Donanma Rus filosunu arayıp bulup başarılı bir şekilde savaşmak için ne zaman hazır olacak;
2. ... kademeli bir şekilde 3 kolordu ile Odessa civarına denizaşırı bir sefer yapıldığında bölgenin güvenliği hangi şartlar altında sağlanabilir;
3. Odesa civarında hangi noktalar çıkartmalar için düşünülebilir;
4. Mümkün görünen çıkartma bölgelerinin keşfi donanma tarafından ne zaman yapılabilir...³¹⁴

Amiral Souchon cevaben filonun kısa bir sürede Eylül ayı ortasında Rusya'ya bir deniz saldırısında bulunabileceğini belirtse de bu tarihlerde harekete geçilmemiştir. İstanbul'da toplanan güçlü Osmanlı birliklerinin Karadeniz'in batı bölgesine veya kuzeydeki Odesa civarına çıkarma yapılması gibi düşüncelerin Balkan devletlerinin tarafsızlığı ve Osmanlı-Alman donanmasının yetersizliği sebebiyle imkân dâhilinde görülmediği anlaşılmaktadır.³¹⁵ Ayrıca Wangenheim, Talat Bey ile yaptıkları görüşme sonrasında Odesa'ya yapılacak bir harekâtın uygun olmadığını, Amiral Usedom'un da bu görüşte olduğunu bildiriyordu. Bundan sonra Rusya'ya karşı denizden bir çıkarma harekâtı yerine daha ziyade karadan Kafkasya üzerine ve Mısır'da İngilizlere karşı bir harekâta odaklanıldığı görülmektedir.³¹⁶ Amiral Usedom'un sonraki aya ait raporuna göre Odesa'ya yönelik çıkarma planlarından vazgeçilmesindeki en başta gelen sebep -çıkarma yapmak için gerekli teknik ve operasyonel şartların haricinde- böyle bir operasyona girişebilmenin Romanya'nın tavrına bağlı olmasıydı. Bunun için Romanya ikna edilerek ittifaka katılması veya en

³¹⁴ **BArch MA, RM 40/454**, s. 335, Enver Paşa'dan Donanma Kumandanlığına, 6 Eylül 1914 (Bkz. EK 3).

³¹⁵ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 63. Osmanlı'nın savaşa fiili olarak dâhil olmasının hemen ardından Amiral Souchon Osmanlı karargâhına bu yönde bir görev tanımı iletmişti. Donanmanın büyük operasyonlar yapılması durumunda çıkarmaların güvenliğini sağlayacak güçte olmadığını ve esas görevinin Boğazların güvenliği olduğunu belirtecekti. Bkz. Mühlmann, **a.g.e.**, s. 109.

³¹⁶ Aksakal, **a.g.e.**, s. 166-167, 179-180; Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 26.

azından dostça tarafsızlığının sağlanması gerekmekteydi. Ancak bu mümkün olmamıştı.³¹⁷

Alman Dışişleri Bakanı Jagow'un 9 Eylül tarihli yazısında Enver Paşa'nın taleplerinin Savaş Bakanına iletildiği, oradan İstanbul'a şöyle bir cevap verilmesinin istendiği belirtilmektedir:

“Şu an her şey Türkiye'nin Rusya'ya karşı hızlı bir eyleme geçmesine bağlı. Goeben'in Karadeniz'de görünmesi Romanya ve Bulgaristan üzerinde en iyi etkiyi yapacaktır. Mısır harekâtı için gerekli şeyler daha sonra sevk edilebilir...”³¹⁸

Jagow'dan 10 Eylül tarihli telgrafta İstanbul'a bildirilmesi istenen bilgi ise Savaş Bakanlığı ve Genelkurmayın, Osmanlı'dan gelen personel, top ve cephane taleplerinin ancak Osmanlı'nın savaşa giriş anlamına gelecek adımlarından sonra en geniş ölçüde karşılanabileceği yönünde hemfikir oldukları bilgisidir.³¹⁹ Bugünlerde Osmanlı Devleti'nin bilhassa Mısır'a yönelik yapacağı bir harekât karşılığında Alman yetkililerin büyük meblağlarda destek taahhüdü olduğu, ancak bunların hepsinin Osmanlı'nın savaşa dâhil olması sonrasında verilebileceği belirtiliyordu.³²⁰

Burada Osmanlı Devleti'nin bir an evvel savaşa dâhil olması için talep edilen malzeme ve personelin gönderilmesinin bir pazarlık unsuru olarak kullanılmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir. Ancak diğer taraftan da taleplerin karşılanmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Enver Paşa'nın personel ve savaş materyaline dair taleplerinin askerî makamlara iletildiği ve Krupp'a sipariş verilen 4 toplu 13 bataryanın cephaneleriyle birlikte o günden itibaren ekstra trenlerle İstanbul'a gönderileceğini Dışişleri müsteşarı Zimmermann 10 Eylül'de yazmaktadır.³²¹

1.4.3.2. Osmanlı'nın Savaşa Girmek İçin Gerekli Desteğin Gönderilmesi Talebi

Enver Paşa'nın bugünlerde Alman Elçisi Wangenheim aracılığıyla daha önceki talepleri de hatırlatarak bir an önce gönderilmesi konusunda Berlin'de Alman

³¹⁷ Amiral Usedom'un bahsi geçen raporu 26 Ekim 1914 tarihli dir. Bkz. Janson, “Die Grundlagen der türkischen Meerengenverteidigung im Weltkrieg (1914)”, s. 69-71.

³¹⁸ PA AA, R 13321 Lüksemburg'dan Jagow imzalı Dışişlerine, 9 Eylül 1914.

³¹⁹ PA AA, R 13321 Lüksemburg'dan Jagow imzalı Dışişlerine, 10 Eylül 1914.

³²⁰ Yetkili isimler ve meblağlar hakkında bkz. Aksakal, a.g.e., s. 171.

³²¹ PA AA, R 13321 Berlin'den Zimmermann imzalı 10 Eylül 1914 tarihli telgraf.

hükümetinin ilgili yerlere etkide bulunması ricasında bulunduğu ve yeni talepler ilettiği görülmektedir. Bunu yaparken Almanya'nın "savaşa girin, malzemeleri gönderelim" tarzındaki tavrına karşı onun da "malzemeleri gönderin, savaşa girelim" tavrı içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Talepleri içerisinde Alman hükümetinin Berlin'deki Ataşemilitere verdiği bazı sözleri yerine getirmesini isterken, daha çok Krupp firmasına verilen ağır silah cephanesiyle ilgili önceki aylarda verilen siparişlere işaret ederek teslim tarihlerinin çoktan geçtiğini hatırlatmaktadır.³²² Yine bugünlerde Alman Savaş Bakanlığı tarafından Krupp firmasına Türkiye'ye gönderilecek malzemeyle ilgili olarak Almanya'nın ihtiyaçlarını önceleyecek şekilde hareket edilmesi konusunda uyarı yapıldığı da görülmektedir. Nitekim üretimini Almanya'nın hedefleri ve ihtiyaçları doğrultusunda planlaması, Osmanlı temsilciliği ile bu çerçevede ilişki içerisinde olması, Almanya'nın ihtiyacının ertelenmesine sebep olacak işlerden kaçınması talep edilmektedir.³²³

Bu arada Almanya'nın Romanya elçisi Waldthausen'dan alınan bilgiye göre henüz o günlerde Almanya'nın Türkiye'ye göndermek için başvurduğu savaş malzemesinin Romanya'dan geçişine izin verildiği anlaşılmaktadır.³²⁴ Ancak bu durum daha sonraki süreçte değişmeye başlayacaktır. Bu konuya sonraki bölümlerde yeniden değinilecektir. Bununla beraber gönderilen malzemenin içeriği de önem taşımaktadır. Mesela Almanya'dan bir firmanın gönderdiği kazma kürek tarzı malzemenin serbest geçişi için Avusturya, Romanya ve Bulgaristan'daki Alman temsilciliklerine haber verildiği ve bunların hırdavat aletleri kaydıyla geçişinin sağlanması imkânının sorulması istenmektedir.³²⁵

Osmanlı Devleti'ni savaşa girmesini sağlamaya yönelik olarak Berlin'deki Türk Ataşemiliteri Cemil Bey üzerinden ikna çabaları olduğu da görülmektedir. 11 Eylül tarihli bir raporda³²⁶ Berlin Türk Ataşemilitlerinin hükümeti adına Belçika'dan ele geçirilen 4 adet 28 cm lik topun cephanesiyle birlikte bedelsiz şekilde Çanakkale

³²² PA AA, R 13321 Wangenheim'dan Dışişlerine, 10 Eylül 1914.

³²³ PA AA, R 13321 Savaş Bakanlığında Wandel imzalı Krupp'a, 10 Eylül 1914.

³²⁴ PA AA, R 13321 Romanya Elçisi Waldthausen'dan Dışişlerine, 9 Eylül 1914.

³²⁵ PA AA, R 13321 Berlin'den 13 Eylül 1914 tarihli Johannes imzalı yazı.

³²⁶ PA AA, R 13321 Berlin'den 11 Eylül 1914 tarihli Hoffmann imzalı rapor.

tahkimatını güçlendirmek adına Türkiye'ye gönderilmesini talep etmesi üzerine ataşayla uzun uzun konuştuğunu belirten Hoffmann, kendisine Türkiye gerekeni yaparsa gönderimin hızlı bir şekilde yapılacağını söylediğini belirtmektedir. Bunun haricinde Türk Ataşemiliteri üzerinde etkide bulunmak üzere, bilhassa Mısır'a yapılacak bir sefer neticesinde edilecek başarılarından Türkiye'nin birinci derecede fayda sağlayacağını, Mısır'da İngiliz hâkimiyetini yıkmak için bunun kaçırılmaması gereken büyük bir şans olduğunu yazmıştır. Almanya'nın şu an Türkiye'ye odaklandığını, büyük savaş hedefleri çerçevesinde gelecekte de Türkiye'ye büyük destek sağlama planları olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Almanya olarak Çanakkale Boğazı'na yönelik bir saldırıya engel olacaklarını, gemilerinin orada olduğunu, önümüzdeki günlerde mayın da gönderilerek yerleştirileceğini ifade etmektedir. Ataşenin çok daha fazla desteğe ihtiyaç olduğu yönünde endişelerini dile getirmesi üzerine, gelecekte de Türkiye'ye tüm imkânları kullanarak yardım edeceklerini fakat bunun için ön şartı açıkça ortaya koyalım dediğini belirtmektedir. Ona göre bu şart ilk başta şu ana kadar olanlar için teşekkür mahiyetinde Türkiye'nin harekete geçmesidir. Sonrasında Mısır'a harekât için ordunun çok iyi teçhizatlandırılabilceğini belirtmektedir. Yani bu günlerde İngilizlerden koparma düşünesi bağlamında Mısır'a yönelik Alman destekli bir harekâtın önemli bir koz olarak Almanlarca sunulduğu dikkat çekmektedir.

Ataşenin, konuşmalarına hak verdiğini ve kısa sürede Enver Paşa'ya telgrafla iletceğini söylediğini, bununla birlikte Türkiye'nin harekete geçmesi bağlamında kabinedeki farklı seslere işaret ettiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra raporda aktarıldığına göre Ataşe Balkan Savaşındaki hataların asla tekrarlanmasını istemediklerini, şimdilik 750 bin asker olmakla birlikte harekete geçmek için seferberliğin gerçek anlamda tamamlanması gerektiğine işaret etmiştir. Raporda Romanya'nın gelecekte nasıl davranacağına dair Enver Paşa'nın endişelerine yönelik Dışişleri olarak, Romanya'nın en azından düşmanca tutum içinde olmadığı ve silahların geçişine izin verdiğinden bahsedildiği ifade edilmektedir. Raporun sonunda öneri olarak Türklerin kendileri harekete geçene kadar idare edilmesi tavsiye edilmektedir.

Alman Savaş Bakanlığından Şansölyeye Eylül ayı ortasında Savaş Bakan Vekili Wandel imzalı bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda Almanya'nın mevcut askerî ve politik menfaatlerinin Türk ordusunun seferberliğini tamamlaması ve savaşa hazır hale gelmesinde yattığından Enver Paşa ve Türk hükümeti tarafından talep edilen kıyafet ve teçhizatların üretimi konusunda mümkün olduğu ölçüde şartların zorlanması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak bununla birlikte bu tür talepleri mevcut stoktan gönderilmesinin mümkün olmadığını zira mevcudun ancak Alman ordusuna yettiğine dikkat çekilmektedir.³²⁷ Burada Osmanlı'ya yardımın gerekliliği, ancak Almanya'nın ihtiyaçları bağlamında Alman hükümetine bu talepleri yeni üretim sağlayıp göndermesi gibi bir çözüm önerildiği görülmektedir.

Alman Elçisi Wangenheim, Breslau gemisinin Karadeniz'e çıkması³²⁸ sonrasında Osmanlı hükümetinin toplanıp durumu değerlendirerek aldığı kararları, Enver Paşa'dan aldığı bilgiler doğrultusunda kendi yorumlarını da katarak 21 Eylül tarihli yazıyla Berlin'e maddeler halinde nakletmektedir. Buna göre:

- 1) Babiâli, Donanma Komutanının (Amiral Souchon) Türklerinkiyle çatışsa da Alman menfaatlerini öncelemeye yetkili olduğunu görmüştür.
- 2) Souchon çatışmadan kaçınılacağı garantisini verse de hükümet tüm filonun çıkmasına müsaade etmeyebilir. Bu durumda Alman komutanı olarak Türk menfaatlerini göz ardı edebilir.
- 3) Hükümet savaş gemilerimizin dışarı çıkmalarını engellemeyecek. Rus Donanması veya tahkimatlarına saldırmak istese dahi. Alman gemilerinin saldırısı nedeniyle Alman hükümetine yönelik protesto veya ültimat vermesi gibi durumlarda Almanya'nın yanında durmaya kararlı. Almanya Türkiye'nin tek umudu. Bu nedenle asla Almanya'ya karşı bir hareket söz konusu olmaz. Bir çatışma olduğu takdirde Almanya ile aynı düşüncede olmadığını açıklamak zorunda kalır. Ama Türkiye kendi gemilerini de gönderirse Alman amirallerinin niyetlerini gördüler ve desteklediler diye itham edilecektir. Bu da savaş sebebi olabilir.
- 4) Hükümet Berlin'e Alman donanma heyetinin İngiliz Limpus heyetinin görevini devralması için başvuracak. Souchon bu görevi devralırsa, ona kimin tüm filo ile dışarı çıkacağına yetkisi verilmiş olur. Bu çıkış bir çatışmaya sebep olursa bu defa Souchon yetkisini aştı, ona Rusya'ya karşı bir hareket yasaklanmıştı denilebilir.
- 5) Meclis Başkanı Halil Bey önümüzdeki günlerde Berlin'e gidip Türkiye'nin içinde bulunduğu zor durum hakkında bilgi sunacak. Sofya ve Bükreş'teki kişisel izlenimlerini aktaracak. Romanya, Alman-Avusturya ittifakına tamamen gönülsüz. Kamuoyu

³²⁷ PA AA, R 13321 Alman Savaş Bakanlığından Şansölye'ye, 16 Eylül 1914.

³²⁸ Sonraki bölümde Alman gemileri ve personelinin katıldığı Osmanlı Donanmasının Karadeniz'deki faaliyetlerinden savaşa fiilen giriş bağlamında daha detaylı bahsedilecektir.

tamamen Fransız etkisinde. Bulgaristan'ın tutumu da belirsiz ve en büyük faydayı nasıl sağlarını diye bekliyor. Türk askeri yetkilileri Sofya'da sessiz ve alt düzey bir biçimde karşılandılar... Ancak Avusturya ve Fransa'daki muharebeler bu durumu değiştirebilir.³²⁹

Osmanlı hükümet toplantısındaki değerlendirmeleri bu şekilde aktaran Wangenheim son olarak Enver Paşa'nın tüm donanmanın acilen Karadeniz'de ve aynı zamanda Romanya ve Bulgaristan limanları önünde görünmesi gerektiği görüşünde olduğunu belirtmektedir. Tüm bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı hükümetinin mevcut durumu ve ihtimalleri değerlendirdiği, bu çerçevede tarafsız Romanya ve Bulgaristan'ı da ittifaka çekebilmek adına Karadeniz'de Almanya'nın etkili olması gerekliliğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Ama aynı zamanda Osmanlı hükümetinin kendisini garanti almanın yollarını aradığı da dikkat çekmektedir.

1.4.3.3. Almanya'nın Müttefiki Osmanlı'ya Savaşa Girmesi Yönünde Baskılarını Artırması

Almanya tarafından, Osmanlı Devleti'nin bir askerî müttefik olarak savaşa girmesi gerektiğine dair kesin kanaat Eylül ayı sonlarında netleşmeye başlamıştı. 27 Eylül Osmanlı kabine toplantısında Çanakkale Boğazı'nın kapatılması yönünde alınan karar bunun bir göstergesiydi. Almanya'nın ilk hamlede Fransa ve Rusya'yı ezmekte başarısız olduğunun anlaşılması üzerine Osmanlı'nın fiilen savaşa girmesi sağlanmalıydı.³³⁰ Boğazın kapatılması, 26 Eylül günü Alman Deniz Üsteğmeni Frege yönetiminde bir Türk torpidobotunun Çanakkale Boğazı dışında İngiliz gemileri tarafından durdurulması ve bundan sonra Boğazdan çıkacak Türk gemilerine düşman muamelesi yapılacağına bildirilmesi üzerine gerçekleşmişti.³³¹ Bugünler aynı zamanda İtilaf devletleri ile Babıâli arasında karşılıklı notaların verildiği günlerdi. 23 Eylül'de İngiltere Osmanlı'nın Mısır'daki hazırlıkları üzerine nota vermiş, Rus

³²⁹ PA AA, R 13321 Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 21 Eylül 1914.

³³⁰ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 90. Çanakkale Boğazı'nın kapatılmasına dair değerlendirmeler ve Almanların Osmanlı'nın savaşa girmesi için kurduğu baskı unsurlarına dair bkz. Kaşyugun, **a.g.e.**, s. 532-537.

³³¹ Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, s. 66; Wallach, **a.g.e.**, s. 145; Janson, "Die Grundlagen der türkischen Meerengenverteidigung im Weltkrieg (1914)", s. 64. Boğazın 29 Eylül günü kapatılması üzerine Boğaz ve çevresini gösteren topografik bir çizim için bkz. **Illustrierte Zeitung**, Nr. 3719, 8 Ekim 1914.

hükümeti 26 Eylül’de kapitülasyonların kaldırılmasını protesto etmiş, 27 Eylül’de Babıâli İngiliz Elçiliğine yabancı posta dairelerinin kaldırılacağı yönünde nota vermiş ve 1 Ekim’de de kaldırılmıştı.³³²

Almanlar askerî bir zafer elde edebilmek için Osmanlı Devleti’nin savaşa fiilen dâhil olmasını istiyor, Osmanlı idarecileri ise savaşa girme kararlılığını gösterebilmek için Almanların askerî zafer elde etmesini bekliyorlardı. Bu açıdan açmaz bir durum söz konusuydu.³³³ Berlin Askerî Ataşesi Cemil Bey, Harbiye Nazırı Enver Paşa’ya 24 Eylül 1914 tarihli bir rapor göndermişti. Bu raporda Alman ordusunun durdurulduğundan, işlerin iyiye gitmediğinden bahsettikten sonra “...Evvelce bizim iştirâkimizi ârzû etmeleri ve müttefik kazanmak nev’inden bir taleb idi. Şimdi önlerine çıkan ân-be-ân müşkilâta karşı muâvenetimize ihtiyâc hiss (ediyorlar)” tespitinde bulunuyordu. Ama raporun sonuna doğru tüm bu olumsuzluklara rağmen Alman ordusunun nihayet muvaffak olacağına itimadının tam olduğunu da belirtiyordu.³³⁴ Amiral Souchon ise 24 Eylül tarihli eşine yazdığı mektupta o gün Bahriye Nazırı ile bir saatten fazla görüşüp sinir olduğunu, Türkiye’yi savaşa sokma düşüncesinin giderek zorlaştığını, böyle giderse Goeben ve Breslau ile yalnız başına Karadeniz’e çıkıp savaşa girişmekten başka çaresinin kalmayacağından bahsediyordu.³³⁵

Ekim ayına gelindiğinde savaşa giriş konusunda artık baskıların daha da arttığı, bu durumun Osmanlı hükümeti içerisinde farklı görüşlere ve huzursuzluğa neden olduğu görülmektedir.³³⁶ Artık ordunun seferberliğini harbe girmenin engeli gibi göstermenin imkânının kalmadığını belirten Cemal Paşa bu aşamada para meselesinin öne sürüldüğünden bahsetmektedir. Hükümetin elindeki mevcudun belki bir senelik masraflarına dahi yetmeyeceğinden bu konuda Almanya’ya başvurulduğunu belirtmektedir.³³⁷ Wangenheim’ın yine Enver Paşa ile

³³² Th. Niemeyer (ed.), *Völkerrechtliche Chronologie des Weltkrieges 1914-1919*, Jahrbuch des Völkerrechts Band VII, München: Duncker & Humblot, 1919, s. 38-39.

³³³ Aksakal, *a.g.e.*, s. 157.

³³⁴ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, sy. 141, s.363-367.

³³⁵ *BArch MA, N 156/3*, s. 5-6, Amiral Souchon’un eşine mektubu, 24 Eylül 1914.

³³⁶ Bu süreçte Osmanlı yöneticileri arasındaki fikri farklılıklar hakkında bkz. Lorey, *a.g.e.*, c. 1, s. 29-32 (çev. 40-41).

³³⁷ Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 156.

görüşmelerinden hareketle Almanya'ya Ekim ayı başlarında ilettiği bilgilerde hükümet içerisinde bilhassa Maliye Nazırı Cavid Bey'in mali anlamda yetersizliğe vurgu yaparak seferberliği kısmen durdurmayı önerdiği, mali durumun kabinede büyük tartışma konusu olduğunu aktarmaktadır. Bir taraftan da Enver Paşa'nın ise Mısır seferiyle ilgili hazırlıkların epeyce ilerlediği, birliklerin hazır olduğu, Süveyş Kanalı'ndaki İngiliz gemilerine karşı ağır toplara, araçlara ihtiyaç olduğu, bununda ötesinde ordunun beslenmesi için paraya ihtiyaç olduğunu belirttiği iletilmektedir. Bu noktada Almanya'dan parasal destek gelmediği takdirde Mısır seferinin mümkün olamayacağı yönünde görüşlerin Alman tarafını endişelendirdiği dikkat çekmektedir. Buna karşın Wangenheim'in önerisi ise Mısır'a harekâtın önemi dolayısıyla, Osmanlı ordusunun bu harekâta desteksiz biçimde başarı şansı da olmadığı için bir şekilde Türkleri harekete geçirmenin çaresine karar verilmesi gerektiği şeklindedir. Bunun için yüklü bir meblağın Osmanlı'nın savaşa kesin girişi şartıyla Alman Bankası aracılığıyla kademeli şekilde borç olarak verilebileceğini belirtmektedir.³³⁸

İstanbul'daki Alman Elçisi Wangenheim'in 1914 Ekim ayındaki raporları ve değerlendirmelerine bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişi öncesindeki gelişmeleri etraflı bir şekilde değerlendirdiği, öngörülerinin çoğunda haklı çıktığı ve neticede Osmanlı Devleti'nin savaşa girişinin yaygın kanaatin aksine bir oldubitti şeklinde gerçekleşmediği, öncesinde pek çok pazarlıkların yürüdüğü görülebilmektedir. Bu çerçevede 6 Ekim tarihli raporunda Türkiye'nin savaşa girmesi mi yoksa tarafsızlığını sürdürmesi mi gerekir sorusu çerçevesinde özetle şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“...bence işi şansa bırakacak erken bir harekette bulunmak yerine Türkiye'nin tarafsız kalması bizim için daha iyi. Türkiye'nin silahlı tarafsızlığı sayesinde Romanya'daki durum bizim lehimize. Çanakkale'nin kapatılmasıyla Rusya'nın Akdeniz'deki müttefikleriyle bağlantısı kesilmiş durumda ve yardım alamıyor. Bu sayede Hidiv İngiltere'ye karşı tavır alabiliyor. Türkiye savaş ilan ederse bu sadece yenilene kadar bizim için anlamı olur. Bir başarısızlık olursa bizim için siyasi ve askerî değeri bitmiş olur. Bir torpido ile Goeben'i batırsalar bütün Türk Donanmasını yok ederler ve Karadeniz'de askerî anlamda hiçbir şey yapılamaz. Önce stratejik harekât hedefleri doğrultusunda yeterince hazırlanmak gerekir. Daha yakın bir ilişkide önceki on yılların eksiklikleri giderilir. Daha buraya Kafkasya ve Afganistan seferleri için silah gelmedi. Mısır için araçlar eksik. Türkiye savaşa girerse Romanya muhtemelen transit sevkıyatı yasaklayacak. İtalya aynı şekilde araç göndermeyi. Türkiye'nin gerekli hazırlığı

³³⁸ PA AA, R 13321 Wangenheim'dan Berlin'e, 4 Ekim 1914.

tamamlamadan savaş ilanı Rusya'nın Ermeni bölgesinde ilerlemesine neden olacak. Şimdiye kadar Halifeye savaş ilanını geciktiren İngiltere, müttefiki Rusya ile Türkiye'nin savaşını fırsat bilip Türkiye'ye savaş açacak. Hemen Mısır'ı ilhak edecek ve birlikleriyle Suriye'ye ilerleyecek. Bu da Mısır seferinin başlamadan sonu anlamına gelecek. – İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Türkleri bize karşı soğutma uğraşlarına yoğun bir şekilde devam ettiklerine dair sürekli haberler geliyor. ... Ancak inanıyorum ki Türkiye'ye güvenebiliriz. Hükümet kamuoyuna ve bilhassa ordunun adamı Enver'e karşı gelemiz. Tabi savaşı kaybetmemiz durumunda varlığını bizim için masaya koymayacağı da doğal bir durum. Neticede Türkiye'nin tutumunun da Romanya ve Bulgaristan'dan daha az olmak kaydıyla bizim başarılarımıza bağlı olduğunu söyleyebilirim. – ... Hükümet, Fransa veya Galiçya'da belirleyici bir başarı elde edersek bütün kara ve deniz kuvvetlerini Alman menfaatlerinin hizmetine sunmaya hazır. Enver'in planı şöyle: Souchon Türk Amirali oldu ve Türk donanmasının başına getirildi. İnce detaylar bugün Enver ve amiraller arasında görüşülecek. Enver, Souchon'un tüm filonun hareketi üzerinde söz sahibi olmasını sağlayacak. Rusya veya Fransa'da bir zafer elde edersek Souchon daha fazla uzatmadan Karadeniz'de harekâta başlayabilir.”³³⁹

Aslında Osmanlı idarecileri Sadrazam Said Halim Paşa da dâhil Temmuz krizi sonrasında Almanya ile ittifak yapma konusunda hemfikir olmuşlardı. Çünkü İtilaf devletlerinin bilhassa Ortadoğu'da somut toprak hırsları bulunuyordu ve hiçbiri Osmanlı ile samimi bir diplomatik işbirliği kurmakla ilgilenmiyordu. Böyle bir ortamda ancak Almanya ile bir ittifak onların kafalarındaki uzun vadeli askerî güvenlik ve siyasi istikrar ile ekonomik kalkınmanın garanti altına alınmasını hedefleyen bir stratejinin önünü açabilecek nitelikteydi. Ancak bu ittifak umulduğu şekliyle bir istikrar dönemi yerine devleti zor bir savaşta yer alma taahhüdü içine sokmuştu.³⁴⁰

Tabi ittifak konusundaki ortak düşünce savaşa fiilen girme hususunda bir oybirliğine dönüşmemişti. Zaten Almanya'nın Türkiye'den ittifakın gereğini yerine getirerek bir an önce savaşa girmesi yönündeki baskısının başta gelen sebeplerinden birisi de İstanbul'daki İttifak yanlısı siyasi rüzgârın savaşın gidişatıyla birlikte aksi istikamete yönelme ihtimaliydi. O zaman antlaşmanın gereği olan Türkiye'nin savaşa girişinden ümidi kesmesi gerekirdi. Mühlmann'a göre Almanya'nın Türkiye'yi savaşa doğru sürüklediği tespiti doğrudur. Ancak doğru olmayan bunun haksız bir

³³⁹ PA AA, R 13321 Wangenheim'dan Berlin'e, 6 Ekim 1914.

³⁴⁰ Aksakal, a.g.e., s. 221-222.

eylem olduğunun iddia edilmesidir. Zira Almanya'nın içinde bulunduğu durumda başka türlü davranması mümkün değıldi.³⁴¹

1.5. Karadeniz Operasyonu ve Osmanlı Devleti'nin Savaşıa Fiilen Girişı

Osmanlı Devleti'ni seferberlik hazırlıklarını tamamlamadan savaşıa girmeye gizli müttefikleri Almanya zorlamıştı. Bunun nedeni ise Avrupa cephelerinde savaşın hiç de Alman Genelkurmayının istediğı gibi gitmiyor olmasıydı. Paris'e ilerlemek isteyen Alman ordusu Marne'da durdurulmuş ve muharebeler tıkanmıştı. Bu noktada Almanya gizli müttefikinin devreye girip İngiltere ve Rusya'ya karşı açacağı cephelerle onları meşgul etmesini istiyor ve bunun için giderek artan şekilde baskı yapıyordu.³⁴² Almanya'nın savaşıta hızlı bir zafer kazanma ihtimalinin pek kalmadığı, 1914 Eylül ayında ortaya çıkınca Almanya'nın İstanbul'daki konumu daha fazla zayıflamadan bir karara varılmalı ve harekete geçilmeliydi.³⁴³

Aslında Alman komutasındaki Goeben ve Breslau adlı gemilerin İstanbul'a geldikleri andan itibaren Karadeniz'e çıkıp Rusya'ya karşı bir harekâta bulunması gündemdeydi. Berlin'deki gündemi ve bilgileri Enver Paşıa'ya ileten Askerî Ataşe Cemil Bey 16 Ağustos 1914 günü gönderdiği yazıda Alman Donanma Bakan Vekili Capelle ile görüşmelerini aktardıktan sonra şu ifadeleri kullanıyordu:

“...İlâveten şunu arz edeyim ki buradakiler eğer Goeben ile Breslau bir kere Karadeniz'e çıkar ve Rus Donanmasını batırır ise ve limanları yakarsa Bulgaristan ve Romanya'nın tereddüdleri zâil olur ve iki hükûmet de nihâyet artık harekete başlarlar fikrindedirler.”³⁴⁴

Bununla beraber Amiral Souchon'un harb ceridesine 27 Ağustos tarihli aldığı notlara bakıldığında Çanakkale Boğazı'ndaki istihkâmlar, bataryalar ve mayınların, büyük olmayan bir saldırıya karşı dahi hazır olmadığı görüşünü kaydettiğı, hatta Alman elçisine kendisinin Çanakkale Boğazı'nın güvenli hale getirilmeden Karadeniz'de bulunulacak bir teşebbüsün sorumluluğunu üzerine alamayacağını söylediğı görülmektedir. Ama Eylül ayı ortasından itibaren Batı cephesinde savaşın

³⁴¹ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 248-249.

³⁴² Yıldız, “Cihan Harbinde Türk-Alman İttifakı: Bir Stratejik Ortaklığın Kısa Muhasebesi”, s. 14.

³⁴³ Wolf, **a.g.e.**, s. 100.

³⁴⁴ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s.167-169.

gidişatının da kötüleşmesiyle birlikte hem Boğaz savunması hem de ordudan savaşa hazır olduğu yönünde bilgiler alınacaktır.³⁴⁵

Alman Kayzeri II. Wilhelm'in, daha Eylül ayının ortalarına doğru Wangenheim başta olmak üzere itirazları bir tarafa bırakarak Rusya'ya karşı bir deniz saldırısı düzenlenmesi için Amiral Souchon'a talimat gönderdiği görülmektedir. II. Wilhelm'in talepleri, Alman Şansölyesi Bethmann Hollweg'den Amiral Souchon'a gönderilen 14 Eylül tarihli yazıda aktarılmaktadır. İmparator mesajında Amiral Souchon'dan, yeterli derecede güce ulaşıldığı ve Çanakkale savunmasının olası zorlamaya karşı sağlama alındığı kanaatine vardığı an Karadeniz'de hızlı bir şekilde harekete geçmesini istemektedir. Bu operasyonun hedefi ise Rus Karadeniz donanmasının zararsız hale getirilmesi ve böylece Türk ordusunun deniz üzerinden yapmak zorunda olduğu operasyon ve sevkiyatlar için bir ön şart olan Karadeniz'deki deniz hâkimiyetinin sağlanmasıdır. Mesajda ayrıca Çanakkale önlerinde bulunan düşman güçlerinin torpidobot saldırılarıyla zarara uğratılması da istenmektedir.³⁴⁶

Eylül ayının ilk yarısında Kayzer II. Wilhelm, Prusya Savaş Bakanı Falkenhayn, Şansölye Hollweg gibi Almanya'nın en üst düzey isimlerinden savaşa girilmesi yönünde giderek artan acil talepler Osmanlı-Alman ittifakını tehdit eder hale gelmişti. Osmanlı idarecileri ülkenin geleceğini düşünerek uzun vadeli bir ittifak umudunda olduklarından, bilhassa Enver Paşa artık savaş taraftarı role bürünmüştü.³⁴⁷ Enver Paşa Osmanlı Devleti'nin savaştan kazançlı çıkabilmesi için bir an önce Almanya'nın yanında fiilen savaşa girilmesi gerektiğini düşünüyordu.³⁴⁸ Sadrazam Said Halim Paşa tarafsızlıkta devam etme görüşünderken Almanya daha ziyade bir asker ve kabinenin etkili ismi olarak Enver Paşa ile temaslarını sürdürüyordu. Diğer taraftan o günlerin önemli bir meselesi Alman Amirali Souchon'un Osmanlı Donanmasını Karadeniz'e çıkarmasına izin verilip verilmeyeceği idi ve bu konuda kabine içerisinde görüş ayrılığı söz konusuydu.³⁴⁹

³⁴⁵ Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, s. 21.

³⁴⁶ *BArch MA, RM 40/454*, s. 332, Hollweg'den Souchon'a, 14 Eylül 1914.

³⁴⁷ Aksakal, *a.g.e.*, s. 178.

³⁴⁸ Çolak, *Enver Paşa: Osmanlı-Alman İttifakı*, s. 17-18.

³⁴⁹ Mühlmann, *İmparatorluğun Sonu 1914*, s. 129.

Henüz yeni Alman Genelkurmay Başkanı olan General Falkenhayn, 17 Eylül'de Askerî heyet başkanına çektiği telgrafta, Amiral Usedom ve Amiral Souchon'un Türkiye'nin acilen savaşa girmesini sağlamak için ellerinden geleni yapmaları için tesirde bulunmasını istiyordu. Bilhassa Eylül ayı ortalarından itibaren Alman İmparatorundan talimatlar alan Amiral Souchon'un da bir an önce Karadeniz'e çıkarak Alman politikasının gereklerini yapmak için uğraş içinde olduğu görülmektedir.³⁵⁰ Esasen Souchon bu fikre daha Ağustos ayı başlarında İstanbul'a gitme emri aldığı vakitten beri sahipti. Sonraki yıllarda kaleme aldığı bir metinde siyasi sebeplerle İstanbul yolunun henüz garanti olmadığı yönündeki haberlere karşı, Çanakkale ve İstanbul boğazlarından geçerek savaşı bir an evvel Karadeniz'e taşıma ve Türkleri eski düşmanları Moskoflara karşı harekete geçirme konusunda ümitli olduğunu belirtmektedir. Nitekim bu süreçte elinden geldiğince Osmanlı idarecilerinin savaşta Rusya'nın galibiyeti durumunda Boğazları ele geçirecekleri konusunda kaygılarını artırmak için çalışıyordu.³⁵¹

Amiral Souchon, o günlerde Enver ve Cemal paşalara yapılacak donanma talimleri için Karadeniz'e çıkmak istediğini bildirdi. Enver Paşa başta Karadeniz'e çıkma izni verse de sonrasında Osmanlı kabinesinden geçmediği gerekçesiyle bu iznin geri alınması³⁵² Souchon'u küplere bindirmişti. Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Amiral Souchon'a 14 Eylül tarihli telgrafında, bunun hükümet için siyasi bir girişim olup müsaade edilmeyeceği, bu konuda onun karar veremeyeceği, tek başına Bahriye Nazırı veya Başkumandan Vekilinin de karar veremeyeceği, sadece kabinenin karar verebileceğini iletmekte ve 17 Eylül'de yapılacak resmigeçit için hazırlanmasını rica etmekteydi.³⁵³ Bu emirden çok rahatsız olan Souchon, harb ceridesine yazdığı: "Bu telgraf Bahriye Nazırının bir küstahlığıdır. Donanmanın nasıl kullanılacağı hususlarında ona söz hakkı tanımıyorum"³⁵⁴ ifadeleriyle rahatsızlığını yazıya dökmüş olsa da 17 Eylül'de kumandası altında Osmanlı Donanmasının Sultan'ın

³⁵⁰ Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, s. 20-21.

³⁵¹ Souchon, *a.g.m.*, 1921, s. 28; Mäkelä, *Auf den Spuren der Goeben*, s. 70.

³⁵² *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, sy. 141, s. 345-348; Çolak, *Enver Paşa: Osmanlı-Alman İttifakı*, s. 18.

³⁵³ Mäkelä, *Souchon der Goebenadmiral*, s. 135; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, sy. 141, s. 341-342; Aksakal, *a.g.e.*, s. 181-183.

³⁵⁴ Wolf, *a.g.e.*, s. 96-97.

önünde bir resmigeçit³⁵⁵ ve sonrasında muharebe nizamı talimi yaptığı görülmektedir. Souchon burada da Enver Paşa ile Wangenheim'dan Rusya'ya bir saldırı için ısrar etmelerini istemiş fakat bir sonuca ulaşamamıştı. Sonraki gün Karadeniz'de eğitim seferleri yapmak üzere izin için şansını Sadrazam'da denemiş, ondan da sonuç alamayınca harb ceridesine artık bu konuda Türk hükümetine başvurumuyorum diye yazmıştı.³⁵⁶

Amiral Souchon imparatorunun emirlerini uygulamada kararlı olsa da sonuçta İstanbul'daki Alman subayları ve siyasetçileri arasında Souchon'un hangi makamın emirlerine tabi olması gerektiği konusunda bir çatışma ortaya çıkmıştı. Amiral Souchon 29 Eylül 1914 tarihinde Cemal Paşa ile görüşmesinde onun sorusu üzerine Türk Başkomutanlığı tarafından emredilmeyen ya da müsaade edilmeden bir harekete girişmeyeceğini belirtmişti.³⁵⁷ Avusturya'nın Sırbistan ve Galiçya cephesinden gelen olumsuz haberler de bu olumsuzluğu artırıyordu. İki müttefik arasında Eylül ayı ortasında ilişkiler yeniden bir krize dönüşmüştü. Bu süreçte Osmanlı idarecileri arasında hem Almanya ile ittifakı korumaya ve hem de tarafsızlık siyasetini devam ettirebilmeye yönelik çabalar dikkat çekmektedir. Ancak artık Osmanlı liderleri Alman ittifakı ile savaşı erteleme politikası arasında bir seçim yapmaya, kati bir karar almaya zorlanıyorlardı. Çünkü bir taraftan Almanya ve Avusturya savaşa girmesi konusunda sıkıştırırken, diğer taraftan İtilaf devletleri istenilen teminatları vermedikleri halde Almanların ülkeden çıkarılması konusunda baskı yapmaktaydılar. Böyle bir sürecin devamı hem müttefiklerin güveninin kaybını hem de diğerlerinin daha fazla düşmanlığını çekmek anlamına geliyordu. O nedenle artık kati bir karar vermenin zamanı gelmişti.³⁵⁸

³⁵⁵ Bu resmigeçide halkın dostça ilgisi Almanları cidden sevindiriyor; İngiliz, Fransız ve Rusları ise hiddetlendirdikçe hiddetlendiriyordu. Bkz. Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 148.

³⁵⁶ Wolf, **a.g.e.**, s. 97-98; Mäkelä, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 136.

³⁵⁷ Wallach, **a.g.e.**, s. 138.

³⁵⁸ Aksakal, **a.g.e.**, s. 181-182, 184-185, 187.

1.5.1. Donanmanın Karadeniz’de Talimleri ve Operasyonun Planlanması

Eylül ayı sonlarından itibaren 40 yıla yakın bir sürenin ardından Türk sancağı ilk defa Karadeniz’de kendisini göstermişti.³⁵⁹ Ekim ayı sonlarındaki Karadeniz operasyonuna kadar Osmanlı Donanması 21, 25, 27, 28 Eylül ve 3, 12, 18 Ekim olmak üzere yedi defa Karadeniz’e açılarak tatbikatlar yapmıştı.³⁶⁰ Amiral Souchon 1 Ekim’de Başkumandanlık Vekâletine donanmadaki subay ve askerlerin açık denize alışmaları gerektiğini, gemi sallandığında deniz tutup büsbütün kuvvetten düştüklerini ve ne makine ne de topların kullanılamadığını yazmaktaydı. Bu yüzden açık denizde talim ve terbiyelerini sağlamak amacıyla donanmanın Karadeniz açıklarında tatbikat yapması gerektiğini belirtiyordu. Sonraki günlerde sert havalarda talim yapmak üzere bu iznin verildiği görülmektedir.³⁶¹

Çok geçmeden Alman Elçisi Wangenheim, Deniz Ataşesi Hans Humann’ı Enver Paşa’ya giderek hücum emrini verdirmekle görevlendirdi. 18 Ekim tarihli görevlendirme metninde, Humann’ın Almanca ve Türkçesi verilmiş emri elde etmekle görevlendirildiği, ilgili emrin bütün Türk gemilerindeki en kıdemli Alman deniz subayına verilmesi ve ancak Donanma Kumandanından işaret geldikten sonra emrin açılarak Türk kumandanlara bildirilmesi gerektiği yer alıyordu. Emrin içeriğinde ise Rusya ile savaşın çıktığı, nasıl hareket edileceğine dair gemideki en kıdemli Alman deniz subayının verdiği talimatlara göre hareket edilmesi gerektiği belirtiliyordu.³⁶² Enver Paşa da 21 Ekim’de Alman Genelkurmay Başkanına gönderdiği telgrafta savaşa giriş niyetini şu ifadelerle açıkça teyit ediyordu: “...Donanma harb ilan edilmeden Rus Donanmasına baskın vererek Karadeniz’de deniz hâkimiyetini elde edecektir. Zamanı General Souchon’un takdirine bırakılmıştır...”³⁶³

Enver Paşa ve Bronsart von Schellendorf tarafından hazırlanan karmaşık ve zorluklarla dolu altı noktadan oluşan savaş planının 22 Ekim 1914 tarihinde Alman

³⁵⁹ Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, s. 329.

³⁶⁰ Tuna, *a.g.m.*, s. 207-209.

³⁶¹ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, sy. 141, s. 415-418.

³⁶² *BArch MA, RM 40/454*, s. 309.

³⁶³ Wolf, *a.g.e.*, s. 103-104; Aksakal, *a.g.e.*, s. 201.

Başkomutanlığına iletildiği görülmektedir. Bu plan Karadeniz’de Rusya’ya saldırının Amiral Souchon’un yetkisine bırakılması ve Karadeniz’de hâkimiyet sağlama, Kafkasya ve Mısır harekâtları, Bulgaristan ile Romanya’nın İttifak devletlerine katılımı, Odesa’ya yönelik bir çıkarma harekâtı ihtimali gibi hususlara dair maddeler içermektedir. Enver Paşa’nın bu planı Berlin’e gönderip savaş hedeflerine uygunluğu konusunda onay istemesinin, savaşın neticesini belirleyecek olan Batı cephesinde kazanılacak zafer sonrasında Almanya’nın Osmanlı’yı destekleme ve savaş sonrası durum için eşit katılım hakkını sağlama alma düşüncesinin ürünü olduğu düşünülebilir.³⁶⁴

Enver Paşa aynı gün 22 Ekim’de Donanma Komutanı Amiral Souchon’a deniz hâkimiyetini sağlamak üzere Karadeniz’e çıkması ve Rus Donanmasını arayıp bulduktan sonra savaş ilan etmeksizin saldırması için bir gizli emir imzalamıştı. Daha sonra bu emri Amiral Souchon’a kapalı bir zarf içinde verecek ve sözlü olarak da Boğaz’ın donanmanın geri dönüşünde açık olacağını belirtecekti.³⁶⁵ Verilen gizli emirde “Donanma-yı hümayun Karadeniz’de hâkimiyet-i bahriyeyi kazanacaktır. Bunun için Rus filosunun arayarak nerede bulur iseniz ilan-ı harb etmeden ona hücum ediniz” yazıyordu.³⁶⁶ Ancak birazdan da üzerinde duracağımız gibi bu mesele savaşa giriş sorumluluğunu beraberinde getirdiğinden oldukça tartışmalı bir konudur. Hem Enver Paşa’nın hem de Amiral Souchon’un mümkün mertebe sorumluluğu kendi üzerlerine almak istemedikleri dikkat çekmektedir.

Rusya’ya bir hücum harekâtı yapmak üzere donanma ile Karadeniz’e açılmak için Başkumandan Vekilinin iznini bekleyen Amiral Souchon, 22 Ekim’de harb ceridesine, Enver Paşa’dan gizli bir emir alacağını, aynı şekilde Bahriye Nazırından barışta ve savaşta kendisine itaat etmeleri için Türk kumandanlarına hitaben bir yazı

³⁶⁴ Planın altı maddesinin detayları için bkz. Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 25-26; Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 134-135, 179-180; Aksakal, **a.g.e.**, s. 197-198; **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 511-513. Ayrıca bu planın detayları ve değerlendirmeler için bkz. Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım: Birinci Dünya Harbi**, c. 2, İstanbul, Nehir Yayınları, 1990, s. 76 vd.

³⁶⁵ Alman Deniz Kuvvetleri arşivindeki orijinal nüshanın çevirisi için bkz. Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 135, 181. Ayrıca bkz. “Geschichtliche Wahrheit”, **Deutsche Allgemeine Zeitung**, Nr. 419, 8 Eylül 1926, s. 1-2.

³⁶⁶ Kaşıyugun, **a.g.e.**, s. 538; **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 514-515; **ATASE, BDH**, 1646-30-011; Gotthard Jäschke, “Zum Eintritt der Türkei in den Ersten Weltkrieg”, **Die Welt des Islams**, XIX, 1-4, 1979, s. 223; Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 23.

alacağını kaydetmişti. Ayrıca Bahriye Nazırının yazısının, Türk kumandanlarını kayıtsız şartsız elinin altında tutma gayesine de hizmet edeceğini düşünüyordu.³⁶⁷ Amiral Souchon'un girişilecek harekâtın üst komutanın yazılı emrine bağlı olması, emre itaatsizlik gibi bir durumun ortaya çıkmaması ve sorumluluk meselesinde işini garantiye almaya çalıştığı dikkat çekmektedir. Nitekim Almanlar, Amiral Souchon'un o günlerde edinmeye çalıştığı bu emirler sayesinde yapılan işin Osmanlı idarecilerinin kendi ülkelerini savunmak adına tamamen bağımsız şekilde almış oldukları bir operasyon kararı olduğunu söyleme imkânını bulabileceklerdir.³⁶⁸

Amiral Souchon'un, Yavuz ve Midilli (Goeben ve Breslau) ile Osmanlı Donanmasına mensup yarım filotilla ve Hamidiye, Peyk, Berk, Samsun, Nilüfer gibi gemilerde görev alan Alman subaylarına hitaben Haydarpaşa'dan yazdığı 23 Ekim tarihli yazı bulunmaktadır.³⁶⁹ Bu yazıda 24 Ekim günü öğleden sonra bir telsiz talimi yapılacağı, öğleden sonra saat 3'te hangi geminin harita üzerinde hangi bölgede olmaları gerektiği ve bu bilgilerin Türk komutanlarına iletilmesi istenmektedir. Son olarak da yazıya ek olarak sadece benim emrimle açmaya izinli olduğunuz gizli bir emir almaktasınız denilmektedir.

Bu emir metninde³⁷⁰ ise Rus filosuna saldırı emri başlığıyla operasyonun planlaması, hedefi ve uygulanışına dair bilgiler numaralandırılarak verilmektedir. Metne göre evvela gelen haberler Rus filosunun Türk Donanmasına ilk fırsatta saldıracağı yönündedir. Operasyonun hedefi ise Rusya'ya karşı güçlü bir taarruz ile önce donanma unsurlarını yok etmek, ikinci etapta savaş yönetimi açısından önem taşıyan devlet ve ticaret hedeflerini, onun haricinde savaş amaçlarıyla kullanılabilecek ticaret gemilerini yok etmek ya da ele geçirmektir. Operasyonun uygulanışı ile ilgili olarak, saldırı mümkün oldukça şaşırtıcı bir biçimde aynı anda birçok yerde gerçekleşmelidir.

³⁶⁷ Wolf, **a.g.e.**, s. 104. Cemal Paşa'nın Türk donanma süvarilerine verdiği emir için bkz. Kaşıyğun, **a.g.e.**, s. 539-540; Jäschke, "Zum Eintritt der Türkei in den Ersten Weltkrieg", s. 224; Mäkelä, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 138.

³⁶⁸ Jäschke, "Zum Eintritt der Türkei in den Ersten Weltkrieg", s. 225. Souchon'un elde etmeye çalıştığı belge Almanların Osmanlıları savaşa istemedikleri hâlde saktukları şeklindeki olası iddialara yöneliktir. Bkz. Aksakal, **a.g.e.**, s. 202.

³⁶⁹ **BArch MA, RM 40/454**, s. 310, Souchon'dan Donanmaya, 23 Ekim 1914.

³⁷⁰ **BArch MA, RM 40/454**, s. 303, 311, Souchon'dan çok gizli emir, 23 Ekim 1914.

Buna göre Amiral gemisi Nilüfer ve iki torpidobot ile Sivastopol'u, Breslau ve Berk ise Kertsch ve Noworossisk sokaklarını, Hamidiye Kırım'ın güney kıyılarını, Filotilla şefi iki torpidobot ve Samsun ile Odesa-Ortschakov'a saldırmalı, Peyk ise Varna-Sivastopol hattını kesmelidir. Daha sonra operasyonun birinci, ikinci ve üçüncü gün yapılması gerekenler yazılıdır. İlk gün operasyona katılacak gemiler tam kömür yüklü olarak İstanbul Boğazı'ndan çıktıktan sonra Amiral gemisinin araması ya da düşman unsuru tespitinin haricinde telsizlerini kapatacaklardır. İkinci gün hedefe ilerlenecek, üçüncü gün hava aydınlanırken emir verilen yerlere saldırı düzenlenecektir. Emre göre Boğazın güvenliğini Turgud, Barbaros ve Durak gemileri sağlayacak, Boğaz Komutanı (Amiral Friedrich von) Köhlwetter ile irtibatlı olarak düşman unsurlarını bu bölgeden uzak tutmaya çalışacak ve mayınlardan temiz tutarak geri dönen donanma unsurlarının güvenli şekilde Boğaza girişlerini temin edeceklerdir.³⁷¹

Enver Paşa'nın gizli emrini, Amiral Souchon'un Karadeniz'de planladığı operasyonun gerçekleştirilmesi için almaya çalıştığı bir onay emri olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim Wangenheim da bu saldırı için Enver Paşa'dan yazılı bir talimat alınmasında ısrarcı olduğunu vurgulamıştır. Diğer taraftan Enver Paşa'nın, Rus Donanmasına saldırı emrini mühürlü bir zarf ile Amiral Souchon'a ilettiği ve harekât öncesi kabinenin onayını alamazsa bu emrin açılmaması talimatını verme imkânını elinde bulundurmak istediği görülmektedir.³⁷² Amiral Souchon açısından Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Türk gemi komutanlarına yönelik emri de istediği şekilde değildi, çünkü "barışta ve savaşta" ifadesini içermiyordu. Enver Paşa'nın emri gizli olduğundan içeriğini tam olarak bilmemektedir. Enver Paşa, Souchon'u saldırı konusunda serbest bırakmış ve dönüşte İstanbul Boğazı'nın açık olacağını söylemişti. Gizli emrin açılması için Enver Paşa'nın göndereceğini söylediği telsiz emri de şüpheliydi. Souchon en kötü ihtimalle saldırıyı Alman Amirali olarak yapmak zorunda olacaktı.³⁷³

Aslında bu mesele yapılması kaçınılmaz olan bir operasyonun sorumluluğunu üstlenme konusundaki bir çekinceden kaynaklanmaktadır. Bu noktada ilginç bir

³⁷¹ BAArch MA, RM 40/731, s. 66, Souchon'dan çok gizli emir, 23 Ekim 1914.

³⁷² Aksakal, a.g.e., s. 202.

³⁷³ Mäkelä, *Souchon der Goebenadmiral*, s. 138.

yazışma da Osmanlı Genelkurmayından (Erkan-ı Harbiye) Bronsart von Schellendorf ile Amiral Souchon arasında 25 Ekim günü gerçekleşmiştir.³⁷⁴ Schellendorf, Souchon'a yazısında; "önceki gün Enver Paşa'ya Rus filosuna saldırma ve böylece savaşa dâhil olma konusunda bakanlar kurulunun onayı olmadan size bir emir verip vermediğini, ya da verip veremeyeceğini sorduğunu" kaydetmiştir. Devamında Enver Paşa'nın ise "böyle büyük siyasi sorumluluk gerektiren bir emri tüm bakanlar kurulunun onayı olmadan vermeye yetkisinin olmadığını, fakat buna rağmen Rus filosuna uygun fırsat bulunduğu saldırma konusunu özel olarak sizin kararınıza bıraktığı" cevabını verdiğini, hatta diğer bakan arkadaşlarına karşı sorumluluğu da üstlendiğini belirtmektedir. Schellendorf yazısında kısa süre içinde Alman Genel Karargâhına gideceğinden orada böyle bir soruya ne cevap vermesi gerektiği, ne yapacağı konusunda kararını Souchon'a sormaktaydı. Amiral Souchon ise aynı günkü cevabında saldırının zamanlamasına siyasi bağlamda tek başına karar veremeyeceğini ve bu sebeple her halükarda elçiyle iletişim halinde olacağını belirtiyordu. Ayrıca sonraki günlerde tüm filo ile Karadeniz'de talim yapacağını, bu sırada uygun şartlar içerisinde Rus filosuyla karşılaşması durumunda gemilerin toplarının kendiliğinden harekete geçmesine de mani olmayacağını yazıyordu.

Bu süreçte Osmanlı kabinesi içerisinde savaşa dâhil olma yanlılarının etkilerini artırdığı görülmektedir. Kabinedeki en etkili beş isimden artık yalnızca Sadrazam Said Halim Paşa ve Maliye Nazırı Cavid Bey tarafsızlığın devam ettirilmesi görüşündeydi. Wangenheim, Sadrazam'ı ikna edememiş ama kabinenin diğer etkili isimlerini borç para ve Sırbistan'ın mağlup edilmesiyle gerekli savaş malzemesinin garantisi karşılığında ikna etmeyi başarmıştı. Harbiye, Bahriye ve Dâhiliye nazırları olan Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Bey sıkı bir çalışma grubu oluşturmuşlar ve dış politikanın yönetimini de büyük ölçüde üstlenmişlerdi.³⁷⁵ Nitekim öncesinde tarafsızlık yanlısı olmasına rağmen kabine toplantısında söz alan Cemal Paşa, savaşa altı ay daha girilmemesi durumunda Almanların gelecek kış aylarında büyük kayıplar yaşayacağına ve Rusya'nın da donanmasına büyük savaş gemisi ilave edeceğinden

³⁷⁴ Amiral Souchon'un evraki içindeki yazışma için bkz. **BArch MA, N 156/2**, s. 2.

³⁷⁵ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 132; Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 78-79.

gelecekte Karadeniz’de hâkimiyet kurmanın zorluğuna dikkat çekip harbe girmenin tam vakti olduğunu ifade etmişti.³⁷⁶

1.5.2. Alman Amirali Komutasındaki Osmanlı Donanmasının Karadeniz Operasyonu

Amiral Souchon 26’yı 27 Ekim’e bağlayan gece 03.00 gibi Osmanlı filosunu göreve hazır olan tüm gemilerle birlikte donanma tatbikatı görüntüsünde Karadeniz’e çıkardı. Saat 03.45’te Midilli (Breslau), Hamidiye, Berk ve Peyk’in Türk ve Alman kumandanları toplantı yapmak üzere Amiral gemisi Yavuz’da (Goeben) toplandılar. Normalde anlaştıkları üzere Enver Paşa’dan gelecek telsiz talimatı sonrasında uygun fırsatı kollayarak Rus filosuna saldıracaktı. Ancak Enver Paşa’dan saldırı emrinin açılması için izin gelmeyince Amiral Souchon nihai sorumluluğu üstüne alarak Enver Paşa’nın önceki sözlü onayıyla komutanlara Rus limanlarına saldırılacağını bildirdi. Ayrıca Türklere “Türkiye’nin geleceği için elinizden geleni yapın” dedi. Enver Paşa telsiz talimatı göndermeyerek nihai sorumluluğu Alman Amiralin sırtına yüklemeyi hesap etmişti.³⁷⁷

Osmanlı Donanması, 28-29 Ekim 1914 günlerinde Rus Karadeniz filosunun yanı sıra Sivastopol, Odesa ve Novorosisk’teki liman tesislerine saldırı düzenledi.³⁷⁸ Plana göre Yavuz Sivastopol’a, Midilli ve diğer kruvazörler Kırım ile Rusya sahillerindeki farklı farklı noktaları hedef almışlardı. İki zırhlı da İstanbul Boğazını korumakla geride görevlendirilmişlerdi. Osmanlı Donanmasına mukabil Rus Donanması sayıca fazlasıyla üstündü. Amiral Souchon’un operasyon emrini verirken ki “Türkiye’nin geleceği için elinizden geleni yapın” ifadesi Türk mürettebat içinde derin bir anlayış

³⁷⁶ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 157.

³⁷⁷ Aksakal, **a.g.e.**, s. 204-205; Wolf, **a.g.e.**, s. 106; Dan van der Vat, **a.g.e.**, s. 220. Enver Paşa’nın gizli emrini Souchon’un ancak savaştan sonra gördüğüne dair bkz. Mâkelâ, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 138-139. Karadeniz’e 27 Ekim günü açılan Osmanlı Donanmasındaki Alman ve Türk komutanların isim ve rütbeleri için bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 1, s. 46-47 (çev. 97-98); Yavuz, **Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar**, s. 250-251.

³⁷⁸ Wolf, **a.g.e.**, s. 108; Kaşıyugun, **a.g.e.**, s. 540. Bu limanlar ve bilhassa Sivastopol Karadeniz hakimiyeti açısından çok merkezi konumdadır. Bkz. Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 36. Hangi geminin hangi Rus limanına operasyon düzenlediğini gösteren bir harita için bkz. Mâkelâ, **Auf den Spuren der Goeben**, s. 74; Ludwig, **Yavuz ve Midilli**, s. 64-73.

ve samimi bir heyecan uyandırmış³⁷⁹ operasyon böyle bir inanç ve kararlılık içinde yürütülmüştü.³⁸⁰ 29 Ekim sabahı Amiral Souchon, Alman Elçisi Wangenheim’a önceki gün Rus filosunun Türk filosunun tatbikatını sürekli taciz ettiği ve çatışmanın başladığı, Goeben’in de Sivastopol limanını başarıyla bombaladığı haberini vermişti.³⁸¹

Osmanlı Donanması 30 ve 31 Ekim tarihlerinde hiçbir kayba uğramadan İstanbul Boğazı girişinde toplandı. Ardından 1 Kasım günü öğleden sonra Yavuz ve Midilli gemileri bayraklarla donatılmış şekilde İstanbul Boğazı’na girdiğinde her iki yakadaki kalelerde askerler sıra sıra dizilmiş donanmayı selamlıyor ve alkışlıyorlardı. Boğaziçi’nde ilerledikçe yıllardan beri ilk defa Ruslara başarılı bir saldırı düzenlemenin sevincini yaşayan Türk halkı tarafından heyecan ve coşkuyla alkışlanmıştı.³⁸²

Amiral Souchon operasyon sonrası İstanbul’da döndükten sonra Alman İmparatoru II. Wilhelm’e durumu rapor etmişti. Bu rapor birinci ağızdan Almanya’nın en yüksek makamına sunulan bir rapor olması açısından önemlidir. Burada Souchon uzun süre görüşmeler yaptığı Harbiye, Bahriye nazırları ve Sadrazam ile görüşmelerinden ilk ikisinin yakın zamanda savaşa katılmaya istekli olmalarına karşın Sadrazam ve bütün bakanlar kurulunun onayının mümkün olmadığı izlenimini edindiğini belirtmektedir. Souchon bunun üzerine Enver Paşa’nın siyasi ağırlığı ve sorumluluk sahibi olmasına güvenerek, kabinenin emri olmaksızın veya hilafına savaşı başlatacak harekete girişmekten başka bir imkânın kalmadığını, Enver’in kendisine yüz yüze konuşmalarında filoyla Karadeniz’e çıkıp

³⁷⁹ Rudolf Firle, “Meine erste Kriegsfahrt nach Odessa”, **Auf See Unbesiegt: Erlebnisse im Seekrieg – Erzählt von Mitkämpfern**, yay. Eberhard von Mantey, c. 2, Münih: J. F. Lehmanns Verlag, 1922, s. 243. Rudolf Firle Karadeniz harekâtında Odesa limanına saldırı düzenleyen iki muhripen biri olan Muavenet’te görevli Alman subayıdır ve bu yazısıyla operasyonun detaylarını kendi bakış açısından Alman kahramanlık hikâyeleri arasında tarihe geçirmiştir.

³⁸⁰ Novorosijsk limanlarına yönelik saldırının Midilli’de görev yapan Alman bahriyelilerin anlatımıyla okumak için bkz. Kraus - Dönitz, **a.g.e.**, s. 97-104; Hans Hüner, **a.g.e.**, s. 70-75. Karadeniz operasyonu üzerine Türk arşiv kaynaklarına da referanslarla hazırlanmış bir çalışma için bkz. Ozan Tuna, “Amiral Souchon’un Donanma Komutanı Olması ve Rus Limanlarının Bombalanması (29 Ekim 1914)”, **OTAM**, 36 /Güz 2014, s. 201-227.

³⁸¹ Aksakal, **a.g.e.**, s. 205. Aynı zamanda Bahriye Nezareti ve Genel Karargaha da durumu rapor etmişti. Bkz. Kaşığıuşun, **a.g.e.**, s. 54; **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 521-523.

³⁸² Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 135; Ludwig, **Yavuz ve Midilli**, s. 73; Kraus - Dönitz, **a.g.e.**, s. 103.

saldırıda bulunmasını kabul ettiğini, dönüşte Boğazın açık tutulmasına teminat verdiğini, en kötü ihtimalle zor durumda kalırsa Amiralın kendi inisiyatifiyle bu harekete giriştiğini açıklayabileceğini ama bunun başkaca bir sonucu olmayacağını söylediğini belirtmektedir. Sonrasında ise operasyon emrini ve ardından operasyon sürecini detaylı şekilde İmparatora sunmaktadır.³⁸³

Yine operasyon sonrasında 4 Kasım 1914 günü Amiral Souchon'un tüm gemilere bir emir gönderdiği ve 27 Ekim günü tüm gemiler ile donanma unsurlarına verilen gizli emrin imha edilmesini, imha işleminden sonra da teyit anlamında haber verilmesini istediği görülmektedir.³⁸⁴ Nitekim sonraki günlerde Midilli'den (Breslau) Donanma Kumandanlığına ilgili emrin imha edildiğine dair cevap verilmiştir.³⁸⁵ Amiral Souchon ayrıca 5 Kasım 1914 günü tüm gemilere ve komutanlarına Bahriye Nezaretinin bir emrinin iletilmesini istemişti. Bu emir, önceki günlerde yaşanan savaş durumunda bazı personelin deniz tuttuğu gerekçesiyle hizmetten geri durduklarının anlaşıldığı, bundan sonra bu tavırları gösterenlerin ölüm cezasına çarptırılacağını mürettebata bildirilmesini içermektedir.³⁸⁶

Amiral Souchon'un harb ceridesine yazdığına göre aslında donanma henüz harbe hazır değildi ve eğitimini tamamlamamıştı. Yapılan harekât ile esas amaçlanan şey Osmanlı'nın savaşa girmesini sağlamaktı. Nitekim Souchon, saldırının hedefine ulaşmasının ardından Osmanlı tarafından Karadeniz'de başka harekâtlar yapılması tekliflerine sıcak bakmayıp donanmanın görevlerini sınırlandıran bir muhtıra kaleme almıştı. Burada Türk donanmasının başlıca görevinin Boğazları korumak olduğunu, ikinci görevinin ise Ereğli'den kömür³⁸⁷ ve Romanya limanlarından malların İstanbul'a ulaşabilmesi için İstanbul Boğazının çıkışına düşman gemilerini yaklaştırmayıp güvenliği sağlamak olduğunu yazmaktaydı. Ayrıca ona göre sadece

³⁸³ **BArch MA, N 156/3**, s. 7-18, Heybeliada'da Souchon'dan İmparatora, 3 Kasım 1914.

³⁸⁴ **BArch MA, RM 40/454**, s. 199-197, Heybeliada'dan Souchon imzalı, 4 Kasım 1914. Bahsi geçen gizli emir Souchon'un gemilere gönderdiği 23 Ekim tarihli yazının eki olan ve ikinci bir emirle açılacağı ifade edilen operasyonun içeriğine dair olan gizli emir olmalıdır. Bkz. **BArch MA, RM 40/454**, s. 303, 311.

³⁸⁵ **BArch MA, RM 40/454**, s. 199, Kettner imzalı, 4 Kasım 1914.

³⁸⁶ **BArch MA, RM 40/672**, s. 36.

³⁸⁷ Türkiye'nin Zonguldak ve Ereğli gibi Batı Karadeniz'deki limanları Türk Donanması ve İstanbul'un yegâne kömür tedarik bölgeleriydi. Bkz. Frech, F., "Die Dardanellen und ihre Nachbargebiete", *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*, 1915, s. 375; Hans Hüner, a.g.e., s. 70-75.

sayıca değil, aynı zamanda malzeme ve personel açısından da düşmandan zayıf olan Türk Donanmasına daha büyük görevler verilmemeliydi.³⁸⁸

1.5.2.1. Operasyona Dair Osmanlı Kabine Üyelerinin Farklı Tepkileri

Osmanlı Kabinesi içerisinde Karadeniz’de yaşanan olayla ilgili farklı tepkiler ortaya konuluyordu. Wangenheim, Sadrazam Said Halim Paşa ve Maliye Nazırı Cavid Bey’in olayı protesto edip birkaç kabine üyesinin komplosu olarak yorumladıklarının haberini almıştı. Hatta Cavid Bey ve birkaç nazır istifa etmişlerdi. Ayrıca Sadrazam bu saldırgan hareketin sorumluluğunu üstlenmek istemiyor, bütün kabahati Amiral Souchon ve Almanlara yüklüyordu. Enver ve Cemal paşalar ise onun tersine 30 Ekim gecesi Amirale tebrik telgrafı göndermişlerdi.³⁸⁹ O gün aynı zamanda Kurban Bayramının birinci günüydü. Bu vesileyle Sultan Mehmed Reşad Dolmabahçe’de Liman von Sanders ve Amiral von Usedom’a Rus filosuna yönelik başarıdan dolayı sevincini dile getirmişti. Törende Sadrazam Said Halim Paşa bulunmamıştı. Enver ve Cemal paşalar ise Alman subaylarıyla aynı hisleri paylaşıyor görünüyorlardı.³⁹⁰ Sonraki gün Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa’ya Alman yetkililerden gelen tebrik telgrafları da bulunmaktadır.³⁹¹ İlerleyen günlerde Harbiye Nezareti tarafından Amiral Souchon’a Ruslarla yaptığı muharebede kazandığı başarılarından dolayı altın ve gümüş imtiyaz madalyaları verilmişti.³⁹²

Morgenthau’nun aktardığına göre kendisi operasyonun yaşandığı gün ve sonraki günlerde Talat Bey ve Cemal Paşa ile görüşmüş, Talat Bey kendisinin saldırıdan

³⁸⁸ Wolf, **a.g.e.**, s. 111. Midilli’de görevli Alman bahriyelisi Hüner’in anlatımıyla sonraki haftalarda Midilli özelinde donanmanın Karadeniz’deki etkinliğine dair bkz. Hans Hüner, **a.g.e.**, s. 76-85.

³⁸⁹ Aksakal, **a.g.e.**, s. 207; Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 134-135, 137; Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 79-80; Kaşıyugun, **a.g.e.**, s. 549; Mäkelä, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 144.

³⁹⁰ **BArch MA, RM 40/59**, s. 33.

³⁹¹ Almanca “Çok teşekkürler, çok yaşa Türk donanması” ifadesi bulunan bir telgrafın kimden geldiği tespit edilememiş olup **TTK Arşivi, KO, 21, 105, 105**, bir diğer tebrik telgrafının ise Kühlmann imzalı olduğu anlaşılmaktadır **TTK Arşivi, KO, 21, 106, 106**.

³⁹² Harbiye Nezaretinin 7 Kasım 1914 tarihli yazısı için bkz. **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 566-567.

haberi olmadığı, sorumluluğun Amiral Souchon'da olduğunu söylerken,³⁹³ Cemal Paşa da benzer şekilde yabancı temsilcilerin bulunduğu bir ortamda bu konuda bir malumatı olmadığını söylemiştir. Ancak sonrasında ısrarı üzerine Talat Bey, Wangenheim, Enver Paşa ve kendisinin savaşın şimdi başlamasını tercih ettikleri itirafında bulunmuştur.³⁹⁴ Hatta Amiral Souchon'un evrakındaki bir kayda göre; Alman gazeteci Stürmer Amerikan Elçisi Morgenthau'nun kendisine, Cemal Paşa'nın Rus limanlarının bombalandığı haberini aldığında "İyi olmuş, ama işler kötü giderse ilk astıracağım kişi Souchon olur" dediğini aktarır.³⁹⁵

Amiral Souchon, 30 Ekim 1914 tarihinde harb ceridesine operasyonun ardından Osmanlı kabinesinin tepkisi üzerine şunları yazmıştır: "Sadrazam harbe sebep olacak harekâtın sorumluluğunu üstlenmiyor, bu yüzden kabinede kriz var. ... Harbiye ve Bahriye nazırları başarılarımdan dolayı beni tebrik ediyor. Komitede çoğunluğa sahip oldukları için siyasi ihtiyaçlarımıza uygun düşen iradelerini kabul ettireceklerdir".³⁹⁶ Gerçekten de Enver Paşa ile 31 Ekim akşamı görüşen Humann, cemiyetin yaptığı toplantıda 27 üyeden 17'sinin Rusya'ya karşı savaş lehinde, 10 üyenin ise savaşa karşı oy kullandığı bilgisini aktarmaktadır. Bu toplantıda ortaya konulan ve olayın müsebbibinin Rusya olduğuna dair manipüle edildiği ifade edilebilecek olan kanıtların çok da belirleyici olmadığı düşünülebilir. Yani cemiyet içerisinde Rusya ile kaçınılmaz olarak görülen askerî çatışmanın zamanının geldiği kanısının hâkim olduğunu söylemek mümkündür.³⁹⁷ Sonuçta kabinenin çoğunluğu savaş ilanının kabulünün zorunlu olduğuna dair bir tutanak düzenleyerek Sultan Mehmed Reşad'a takdim etmiş, bir müddet sonra Ayan ve Mebusan meclisleri de

³⁹³ Talat Paşa anılarında kendisinin olaydan haberi olmadığını, olay sonrası toplandıklarında Enver Paşa'yı sıkıştırdığını ancak onun da haberi olmadığına dair yemin ettiğini, bununla beraber olayın savaşı bir emrivaki hâline getirdiğini belirtmektedir. Talat Paşa, **a.g.e.**, s. 30.

³⁹⁴ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 102-104. Cemal Paşa hatıratında Morgenthau'nun anılarını yer yer eleştirirken esasında yabancı temsilciler arasında olayı siyaseten bilmezlikten geldiğini belirtmektedir. Bkz. Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 160.

³⁹⁵ **BArch MA, N 156/4**, s. 1.

³⁹⁶ Wolf, **a.g.e.**, s. 113.

³⁹⁷ Aksakal, **a.g.e.**, s. 208. Ancak alınan bu karar büyük savaşın yenilgiyle sonuçlanmasının ardından Meclis-i Vükela üyelerinin yargılanmalarına neden olacaktır. Yargılmalarda isnat edilen suçlar için bkz. Aksakal, **a.g.e.**, s. 218-219. Ayrıca bkz. Kocahanoğlu, **İttihat ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması**, s. 51-53.

savaş halini büyük bir çoğunlukla uygun görerek kabineye güvenoyu verip, hükümetin dış siyasetini onaylamışlardı.³⁹⁸

Bununla beraber Amiral Souchon'un önce Rus Donanmasının saldırıda bulunduğu yönünde verdiği bilgi Osmanlı hükümetinin savaşa girişini kamuoyu nezdinde meşru kılacak bir haber olmuştu.³⁹⁹ Nitekim olayın sonrasında 30 Ekim günü yapılan resmi açıklamada Karadeniz'de bulunan Osmanlı Donanmasının ansızın Rus Donanmasının saldırısına uğradığı ve yaşanan gelişmelerin bunun üzerine başladığı açıklanmıştı.⁴⁰⁰

Ancak diğer taraftan Rus hükümeti Osmanlı Sadrazamı Said Halim Paşa'nın vermiş olduğu ve yaşanan olaydan duyduğu üzüntüyü dile getirdiği notayı karşılıksız bırakmış diplomatik görevlilerini geri çağırmişti. Rus ordu birlikleri dönemin Rus-Osmanlı sınırına 1 Kasım 1914 günü bir saldırı düzenlemiş ve Erzurum vilayetine girmişlerdi. İngiliz ve Fransız savaş gemileri de Çanakkale Boğazı'nın girişi ve Akabe'yi bombardıman etmişler,⁴⁰¹ 2 Kasım 1914 günü Rusya'nın Osmanlı'ya harb ilanını İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'ya harb ilanları takip etmişti. Bu durumda Osmanlı Devleti de 10 Kasım'da Rusya ile müttefikleri olan İngiltere ve Fransa'ya, birkaç gün sonra da Belçika, Karadağ ve Sırbistan'a harb ilan etmişti.⁴⁰²

1.5.2.2. Osmanlı'nın Savaşa Girmemesi Mümkün müydü?

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesinde bazı faktörler önemli rol oynamıştı. Evvela Şark Meselesinde üzerinde diğer Avrupalı devletlerin baskısını hisseden Osmanlı yöneticilerinin 1913 yılındaki geniş çaplı bir askerî heyet

³⁹⁸ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 162-163.

³⁹⁹ Mäkelä, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 145. Hemen ertesi gün Alman basını olaya geniş çaplı yer verirken beklenenin nihayet olduğu, Rus saldırısı karşısında Türkiye'nin savaşa girdiği ve savaşın daha büyük bir coğrafyaya yayılacağı ifadeleriyle haberine başlıyordu. Bkz. "Das Eingreifen der Türkei", **Frankfurter Zeitung und Handelsblatt**, Nr. 301, 30 Ekim 1914, s. 1.

⁴⁰⁰ Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 79. Avusturya basınına da durum böyle yansımıştı. Karadeniz'de yaşanan gelişmeler ve hâkimiyet mücadelesi için bkz. **Neue Freie Presse**, "Die Seeherrschaft im Schwarzen Meer", 5 Kasım 1914. Yazının sonunda Türkiye'nin donanmasından gurur duyması ve geleceğe güvenle bakabileceği ifade edilmektedir.

⁴⁰¹ Karadeniz'de yaşananların ardından Osmanlı Hükümeti uzlaşma adımları atmasına rağmen İtilaf Devletlerinin savaş ilanları öncesinde askeri saldırılarına başladıkları görülmektedir. Alkan, **İmparatorluğun Son Savaşı: Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?**, s. 300-301.

⁴⁰² Aksakal, **a.g.e.**, s. 212, 209; Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 137-138; Mäkelä, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 146; Aspern, **Illustrierte Geschichte Des Europäischen Krieges, 1914/15**, c. 2, s. 40-42.

talebi bir faktör olarak görülebilir. Kabine içerisinde büyük devlet olarak Almanya ile ittifakı fırsat olarak görenler ve İstanbul'daki Alman temsilcisinin etkinliği de diğer faktörler olabilir. Şüphesiz savaşa girişte Alman Akdeniz Filosunun İstanbul'a gelmesiyle burada elde ettiği nüfuz son derece önemlidir. Çünkü ancak bu filonun gelişiyse Almanya İstanbul'da gerçek bir siyasi koz ile stratejik hareket etme kabiliyeti elde etmişti.⁴⁰³

İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını ilan ettiği savaşın ilk aylarında Almanların Osmanlı ordusundaki etkinliğinin yanında Osmanlı Donanmasına da hâkim olmaları sebebiyle giderek artan bir şekilde endişe duymaktaydılar. Bu sebeple tarafsızlığını sürdürmesi için Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü sağlama konusunda garanti vermek suretiyle savaş dışında kalmasını sağlamaya yönelik çabaları vardı. Ancak söz sahibi Osmanlı yöneticileri için bu garanti inandırıcı gelmiyor, İtilaf devletlerinin bu vaadini zaman kazanarak çatışmanın yayılmasını önlemeye yönelik diplomatik bir göz kırpması ve boş bir vaad olarak görüyorlardı.⁴⁰⁴ Ayrıca Balkan Savaşlarıyla ilgili İtilaf devletlerine karşı -Almanların da tahrik ettiği- büyük bir güvensizlik söz konusuydu. Nitekim Morgenthau, Talat Bey'in kendisine "Balkan harbinden sonra parçalanmayacağımıza dair vaadlerde bulundular... ve Avrupa-i Osmanîye ne olduğunu görüyoruz" dediğini aktarmaktadır.⁴⁰⁵

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da savaşa ilk fırsatta atılmadığı, bilakis uzunca bir süre boyunca savaşın dışında kalabilmek için bazı yollar izlediği görülmektedir.⁴⁰⁶ Ancak bu sürecin artık ertelenemeyeceğine kanaat getirildiği bir dönemde savaşa dâhil olunmuştur. Osmanlı liderleri esasen bu adımı atarken 1914 yılında dönemin küresel şartları bağlamında imparatorluğu parçalanmaktan ve yabancı denetimine girmekten kurtarabileceklerini düşündükleri yegâne kararı almışlardı.⁴⁰⁷ İttifak antlaşmasının imzalandığı 1914 yılı Ağustos ayından Ekim ayı sonunda fiilen savaşa girene kadar geçen zamanda Osmanlı idarecilerinin Alman yetkililerle müzakereleri

⁴⁰³ Wolf, **a.g.e.**, s. 115.

⁴⁰⁴ Aksakal, **a.g.e.**, s. 7.

⁴⁰⁵ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 82-83.

⁴⁰⁶ Ali Satan, **100 Soruda 1. Dünya Savaşı**, İstanbul: Rumuz Yayınevi, 2014, s. 24-26.

⁴⁰⁷ Bu düşünce, Aksakal'ın konuyla ilgili yapmış olduğu kapsamlı araştırmanın neticesinde ulaştığı sonucu ve tezini ifade etmektedir. Bkz. Mustafa Aksakal, **Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010, s. 4.

savaşa girişi mümkün mertebe ertelemeye çalıştığını göstermektedir. Fakat nihayetinde Almanya'nın baskısını iyice artırdığı Ekim ayında, savaşa fiilen dâhil oluncaya dek başka yardımda bulunmayacağı ve Osmanlı seferberliğinde etkili olan Alman askerî personeli de geri çağırmakla tehdit etmesi, Osmanlı idarecilerini savunma anlamında büyük bir endişeye sevk etmişti. Ayrıca Alman ittifakının bozulması Said Halim Paşa da dâhil olmak üzere Osmanlı etkin liderlerinin uzun vadeli hedeflerinden vazgeçmeleri anlamına gelecekti.⁴⁰⁸ Bu nedenle artık kati bir karar vermenin zamanının geldiğine kani olunmuştu.

Bahriye Nazırı Cemal Paşa'ya göre Osmanlı'nın tarafsızlığının devam ettirilebilmesi pratikte mümkün değildi. Devam ettirmiş olsa bile İtilaf devletlerinin savaşta galibiyetleri durumunda Osmanlı'yı bu ülkeler arasında paylaşılma kaderinden kurtaramazdı.⁴⁰⁹ Rauf Bey de benzer bir düşünceyi öne sürmektedir; Savaşa girilmemiş olsaydı Rusların yine de Türkiye'ye girecekleri ve hatta Osmanlı Devleti'nin savaşa girmemesi dolayısıyla Bolşevik ihtilalinin de yaşanmayacağı ve Çarlık Rusya'sının öteden beri göz diktiği Boğazlar ve İstanbul'u ele geçirmesinin mümkün olacağını belirtmektedir. Ayrıca o süreçte Almanya'nın para ve cephane desteği dolayısıyla Almanya'nın yanında harbe girmenin zaruri olduğunu söylüyordu.⁴¹⁰ Osmanlı Devleti'nin savaşa girişiyle ilgili bir bilgi de Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadelenin başladığı yıl olan 1919 Ekim ayında bir dış işleri belgesine yansıyan ifadelerinde dikkat çekmektedir. Burada harbe giriş meselesiyle ilgili ordu sevk ve idaresi açısından payitahtın durumu, Rusya'nın İtilaf devletleri safında yer alması, İngilizlerin takip ettiği politikalar gibi sebeplerle harbe girişin mecburiyet arz ettiğini belirtmektedir. Ayrıca silahlı tarafsızlığın devam ettirilmesinin Osmanlı hükümeti açısından mümkün olmadığını da ilave etmektedir.⁴¹¹

Bununla beraber dönemin pek çok önemli asker, siyasetçi ve yazarının daha sonradan kaleme aldıkları anı ve metinlerinde savaşa girişle ilgili başta Enver Paşa

⁴⁰⁸ Aksakal, **a.g.e.**, s. 177, 212-213.

⁴⁰⁹ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 142.

⁴¹⁰ Orbay, **a.g.e.**, s. 23.

⁴¹¹ 14 Ekim 1919 tarihli Samsun'da 15. Fırka Kumandanı İsmail Beyefendiye gönderdiği telgraf için bkz. **100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı, Ankara 2019, s. 26-27.

olmak üzere baştaki üçlü yönetimi savaşa sürüklemekle suçladıkları görülmektedir.⁴¹² Nihayet Talat Paşa'nın anılarında ifade ettiği gibi o dönem Türkiye'nin varlığını ve bağımsızlığını ancak muzaffer olacak Almanya ve Avusturya-Macaristan ittifakı ile birlikte hareket ederek koruyabileceğine inanıyorlardı. Elbette bütün düşünceler Almanya'nın yenilmeyeceği ihtimali üzerine yürütülmüştü.⁴¹³

Diğer taraftan şüphesiz Osmanlı'nın savaşa girişi Almanya için çok büyük önem kazanmıştı. Bu yüzden de önceki bölümlerde ele alındığı gibi Osmanlı'ya savaşa girmesi yönünde baskıyı artırmışlardı. Amiral Souchon, 1915 Mart ayında yazdıklarında Osmanlı'nın savaşa girişindeki etkisinden övgüyle bahsederken, eğer Osmanlı fiilen savaşa girmemiş olsaydı Balkanlar'da her şeyin Almanya'nın aleyhine gelişeceği gibi Rusların da hayallerine kavuşup Romanya ve Bulgaristan üzerinden İstanbul ve Çanakkale boğazlarına ilerleme fırsatı bulacaklarını belirtiyordu.⁴¹⁴ Onun bu düşüncesi de Osmanlı idarecilerinin savaşa giriş yönünde aldıkları kararda Rusya'dan duydukları endişeyi teyit ediyordu.

Said Halim Paşa'nın 1921 yılı sonundaki vefatından kısa süre önce yazdığı hatıratındaki tespitlerini de bu açıdan zikretmek gerekir. Said Halim Paşa Türkiye'yi mütarekeden sonra silahlanmaya zorlayan sebeplerle onu 1914'te Cihan Harbi'ne katılmaya mecbur eden sebeplerin aynı olduğunu, ülkenin bağımsızlık ve bütünlüğünün gerçek anlamda tehlikede olduğunu, ancak 1914 yılında bunun herkesin görebileceği kadar bariz olmadığı tespitinde bulunmaktadır. Hatta Sevr Antlaşması'nın Türkiye'ye dayatılmaya çalışıldığı bir dönemde bunları yazarken 1914'te bugünlerden daha ciddi bir tehditle karşı karşıya bulunduklarını çünkü o zaman ülkenin bağımsızlık ve bütünlüğünün en çok -savaş sonuna doğru saf dışı kalmış durumdaki- Rusya tarafından tehdit edildiğine dikkat çekmektedir. Bu açıdan

⁴¹² Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi ve bunun sorumluları hakkında literatürdeki geniş bir yelpazeden farklı değerlendirmeler için bkz. Kaşığıuşun, **a.g.e.**, s. 442 vd., ayrıca 566-572. Konuyla ilgili savaşın ardından yapılan Meclis-i Mebusan tahkikatına bakılabilir. Bkz. Kocahanoğlu, **İttihat ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması**, İstanbul: Temel Yayınları, 1998.

⁴¹³ Talat Paşa, **a.g.e.**, s. 31.

⁴¹⁴ Mäkelä, **Auf den Spuren der Goeben**, s. 76.

her iki dönemde de Türkiye'yi mücadeleye atılmakla suçlamanın, milli varlığını korumak istemesinden dolayı suçlamak manasına geleceğini ifade etmektedir.⁴¹⁵

1.5.3. Sultanın Cihad İlanı ve İttifakın Meşrulaştırılması

Almanya'nın, müttefiki Osmanlı'dan önemli bir beklentisi de Sultan Mehmed Reşad'ın sahip olduğu Hilafet makamının gücünü kullanarak Kuzey Afrika ve Asya'daki İngiliz, Fransız ve Rus hâkimiyetindeki İslam dünyasına ve Müslümanlara etki edebilmektir. Bu bölgelerde çıkacak karışıklıklar sayesinde İtilaf devletlerinin Avrupa cephelerinden birliklerini bu bölgelere kaydırmak zorunda kalmalarına önem veriliyordu.⁴¹⁶ Almanya'nın savaşta İslam stratejisinin çerçevesi 1914 yılı Ekim ayında Max von Oppenheim'in "Denkschrift betreffend die Revolutionierung der islamischen Gebiete unserer Feinde" [Düşmanlarımız idaresindeki İslam bölgelerinin ayaklandırılması hakkında muhtıra] başlıklı raporuyla çizilmişti. Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı için öngördüğü ihtilaller ve ayaklanmalar çıkararak düşmanı zayıflatma politikası, onun İslam stratejisinin ana çerçevesini oluşturuyordu.⁴¹⁷ Bu açıdan Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa girmesi üzerine Osmanlı Sultanının cihad ilanını, müttefik Almanya'nın İslam stratejisi bağlamında değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Meşihat makamınca bütün Müslümanlara hitaben 11 Kasım 1914 günü cihad fetvası yayınlanmıştır. Bu metinde İslam hilafetine ve Osmanlı Devleti'ne karadan ve denizden hücum ederek İslam'ı yok etmeyi hedefleyen İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletler ve bu devletlere bağlı olan ülkelerdeki bütün Müslümanların, yönetimi altındaki hükümetlere karşı cihada girişmelerinin farz olduğu belirtilmektedir.⁴¹⁸ Cihad fetvasının verilmesinin ardından bu fetva 14 Kasım'da Fatih Camii'nde Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi tarafından Sultan adına 20 bin⁴¹⁹ kişiye

⁴¹⁵ Said Halim Paşa, **a.g.e.**, s. 32-33.

⁴¹⁶ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 24. Ayaklanmaların haricinde İran ve Afganistan'ın da Almanya'nın yanında savaşa katılması isteniyordu. Bkz. **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 9, s. 164, 167.

⁴¹⁷ Kadir Kon, **Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi**, s. 53. Bahsi geçen rapor hakkında detaylı bilgi için bkz. s. 62 vd.

⁴¹⁸ **BOA. DH. SYS**, 123-12/35; **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi**, c. 1, s. 92-94.

⁴¹⁹ "Die grüne Fahne des Propheten", **Kriegs-Echo**, Nr. 16, 27 Kasım 1914, s. 6.

hitaben okunarak ilan edilmiş⁴²⁰ ve bu cihad ilanı farklı dillerde basında yayınlanmıştır.⁴²¹

Osmanlı Sultanı, artık bu tarihten itibaren Halife sıfatıyla dünyadaki tüm Müslümanlara hitap ediyordu. 1915 yılında yayınlanan ve savaşın seyrini anlatan Almanca bir eserde cihad ilanına dair bilgiler verilirken, Hz. Muhammed'in sancağı ve hırkasının İstanbul'da muhafaza edildiğinden bahisle cihad ilanı ile birlikte peygamberin hırkası ve sancağının da sihirli gücünü tekrar göstermesinin zamanının geldiği ifade ediliyordu.⁴²² Cihad ilanının Alman basınında da gazetelerin ilk sayfalarında yayınlandığı görülmektedir.⁴²³ Haberlerde bu ilanın, saldırılarıyla İslam'ın düşmanı olduğu belli olan devletlere karşı açıldığını dikkat çekilmekteydi.⁴²⁴ Bir Alman gazetesinde Osmanlı ordusuna hitaben "Müttefik kardeşe" [Dem Bundesbruder] adıyla yayınlanan şiir "Ey İslam ruhu! Hiddet ateşleri içinde parla.." diye başlıyor, devamında "...Alman kalp ve ruhları sizlerle birlikte harb etmektedir" deniliyordu. Bu şiir İkdâm gazetesinde tercüme edilerek yayınlanmıştı.⁴²⁵

Öte yandan İslam dünyasına ve aynı zamanda Osmanlı kamuoyuna yönelik olarak Almanya ve Avusturya-Macaristan ile birlikte savaşa girilmenin meşrulaştırılması için çaba sergilendiği görülmektedir.⁴²⁶ En başta cihad fetvasının içeriğine bakıldığında İtilaf devletleri yönetiminde bulunan Müslümanların Osmanlı hükûmetine yardımcı olan Almanya ve Avusturya-Macaristan devletlerine karşı

⁴²⁰ "Der heilige Krieg" [Kutsal savaş/Cihad] başlıklı Alman temennilerini içeren bir yazının ardından, cihad ilanı sırasında Fatih Camii merdivenlerinde Alman ve Türk bayrakları ile kalabalığı gösteren bir fotoğraf için bkz. **Illustrierte Zeitung**, Nr. 3727, 3 Aralık 1914 (Bkz. EK 4). Aynı sayıda Harbiye Nezareti önünde Beyazıt Meydanı'nda cihad ilanı vesilesiyle toplanmış kalabalığı gösteren oldukça net bir fotoğraf da bulunmaktadır.

⁴²¹ Cihad ilanının İstanbul'da basına yansımaları ve olumlu/olumsuz tepkilere dair bkz. Kaşığıuşun, **a.g.e.**, s. 559-561.

⁴²² Aspern, **Illustrierte Geschichte Des Europäischen Krieges, 1914/15**, c. 2, s. 44, 55.

⁴²³ Bir örnek için bkz. **Idsteiner Zeitung**, 17.11.1914, s. 1. Bir Almanca haftalık mizah dergisi, Cihad ilanı yapılmadan daha 10 Kasım günü kapağında "Der Padischah ruft" [Padişah çağırıyor] başlığı ve altındaki tam sayfa yeşil ay yıldızlı peygamber sancağı ile dünya Müslümanlarına hitap eden bir fesli Sultan çizimiyle çıkmıştı. Bkz. **Simplicissimus**, 10 Kasım 1914.

⁴²⁴ "Der Wortlaut des Aufrufes zum heiligen Krieg", **Hamburger Nachrichten**, Nr. 554, 26 Kasım 1914.

⁴²⁵ "Osmanlı Ordusuna hitab", **İkdâm**, 1 Aralık 1914; **Havadis 1914-1915 yüz yıl önce**, s. 133.

⁴²⁶ Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. Mehmet Ali Karaman, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman İttifakını Meşrulaştırma Çabaları", **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, yıl 1, sy. 1, 2014, s. 48-54.

savaşmalarının büyük günah ve azap vesilesi olduğu ifade edilmekteydi.⁴²⁷ Almanya ve Avusturya Macaristan imparatorlukları ile ittifakı meşrulaştırmak için İslam Mecmuası'nda "...Bugün ise dârü'l-İslam'ı gayrimüslim hükümetlerin esaretinden kurtarmaya çalışan tedâfüî bir muharebe mahiyetindedir. O halde, halife olan zat halife bi'l-hak olabilmek için ordusunu ancak İslam memleketlerinin gâsıbı olan devletler aleyhinde kullanabilir. İslam düşmanı olan bu devletlerle kat'iyen ittifak akd edemez, fakat bunların aleyhine olarak diğer Hristiyan devletlerin müttefikî olabilir..." deniliyordu. Böylece Hristiyan devletler arasında İslam memleketlerini gasp edenler ve etmeyenler olarak ayırım yapıldığı ve etmeyenlerle ittifakın meşru olduğu ifade edilmekteydi.⁴²⁸

Amerikan Elçisi Morgenthau da cihad ilanı metninde İslam memleketlerini gasp etmeyen Almanları korumaya yönelik ifadeler olduğunu fakat Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna ve Hersek'te çok sayıda Müslüman tebaası olduğunun unutulduğuna dikkat çekiyordu.⁴²⁹ Morgenthau savaşın henüz başında Almanya'nın kısa bir savaşın ardından zafer elde etmek niyetinde olduğunu ancak bunu başaramaması üzerine istemediği halde Osmanlı Devleti'nin de savaşa girmesine ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Cihad ilanının da esasen Almanya açısından İngiltere'yi endişeye sevk edip barışa zorlama amacının bir parçası olduğunu ifade eder.⁴³⁰

1.5.4. Almanya'nın İslam ve Müttefiklik Propagandası

Almanya açısından Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi Balkanlar ve Doğuda ilk etapta beklenen kadar büyük bir etki yapmamıştı. Ne Balkan devletleri ne de İran ve Afganistan ittifaka katılma noktasında bir adım atmamışlardı. Cihad ilanı da İstanbul'da ve Almanya'da beklendiği gibi İslam dünyasında güçlü bir etki yapmamıştı. Ayrıca Bulgaristan ve Romanya'nın tarafsız kalması İstanbul'daki Osmanlı ordusunun asıl kuvvetlerine Balkanlar üzerinden Rusya yolunu

⁴²⁷ Kaşığıuşun, **a.g.e.**, s. 559.

⁴²⁸ **İslam Mecmuası (1914-1918)**, haz. İlhami Daniş, Mustafa Göleç, Ömer Faruk Köse, c. 3, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2019, s. 899.

⁴²⁹ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 132. Avusturya-Macaristan Askeri Ataşesi de Hristiyanlarla ittifak hâlinde yine başka Hristiyan devletlere cihad ilan etmenin büyük bir hata olduğuna dikkat çekmektedir. Bkz. Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 87.

⁴³⁰ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 140-141.

kapatmıştı.⁴³¹ Fakat şu var ki Avrupa'daki uluslar savaşı cihad ilanı ile birlikte artık bir dünya savaşı haline gelmişti.⁴³² Bundan sonra Almanya açısından propagandanın önemi giderek daha da artmaya başlayacaktı.

Esasen Almanya'nın İslam stratejisi bağlamında bir propagandası savaşı öncesinde de söz konusuydu. Osmanlı-Alman ittifakının zeminini oluşturan ve sonrasında müttefiklik propagandası olarak değerlendirilebilecek yayınları hem Almanya'da hem de Osmanlı'da görmek mümkündür. Bu yayınlardan dünya savaşı öncesi ve sırasında bir kısmı tercüme olmak üzere İstanbul'da basılan Almanya'nın başta askerî ve siyasi gücünü öven yayınlara pek çok örnek vermek mümkündür.⁴³³ Bu tür yayınlar, gerginleşen ve çatışmaya dönüşen devletlerarası rekabette Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanında konumlandırma çabaları bağlamında değerlendirilebilir.⁴³⁴

Almanya'daki yayınlara bakıldığında Osmanlı Devleti ile yapılan ittifakın zeminini, Alman dış siyasetinin gereklilikleri temeline oturtacak yayınlarla oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Zira Almanya'da, Türkler ve Müslümanlarla bir ittifak ilişkisine yönelik tepkiler de söz konusuydu. Bu konuda en öne çıkan

⁴³¹ **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 9, s. 170.

⁴³² Gottfried Galli, **Dschihad: Der heilige Krieg des Islams und seine Bedeutung im Weltkriege**, Freiburg: Troemer, 1915, s. 3. Bir konferans sunumu olan bu metin İslam dünyasına yönelik cihad ilanına Alman menfaatleri açısından eleştirel bir şekilde yaklaşmaktadır.

⁴³³ “Almanya nasıl dirildi? Harbe nasıl hazırlanıyor?”, “Alman kavminin kuvve-i ma’neviye ve askeriyesi”, “İttihad-ı İslam ve Almanya”, “Alman Ruhü”, “Alman Feyz-i Millisi”, “Umumi Harb Neticesinde Almanya Galip Gelirse?” gibi başlıklarda yayınlanan kitap ve risaleler örnek verilebilir. Bunların önemli kısmına İSAM Risaleler Veri Tabanı’ndan pdf olarak ulaşmak mümkündür. Öte yandan Osmanlı son döneminde İstanbul’daki Almanların varlığı ve etkinliğini kültürel ve toplumsal ilişkiler çerçevesinde kişi, kurum ve bilhassa yayınlar üzerinden inceleyen bir çalışma için bkz. Selçuk Akşin Somel, “Almanlar Dersaadet’te: 1870-1918 Devresi İstanbul’unda Almanlarla Osmanlıların Kültürel ve Toplumsal Buluşma Deneyimi”, **Boğaziçi’ndeki Almanya**, haz. Matthias vom Kummer, 2. Baskı, İstanbul: Almanya Federal Cumhuriyeti Başkonsolosluğu, 2010, s. 33-63. Ayrıca II. Meşrutiyet dönemi eğitim ve kültür alanındaki Türk-Alman ilişkilerine dair bkz. Mustafa Gencer, **Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhü”: 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003. Osmanlı-Alman ilişkilerini Almanya’nın barışçıl yayılma politikası çerçevesinde ele alan ve bu ilişkilerin en yüksek noktasını oluşturan Birinci Dünya Savaşı dönemindeki ilişkileri dostluk cemiyetlerinin faaliyetleri üzerinden inceleyen bir çalışma için bkz. Rifat Önsoy, **Türkiye’deki Almanya 1914-1918: Almanya’nın Türkiye’deki Kültürel Etkinliği ve Robert Bosch**, Ankara: Atlas Yayınları, 2004.

⁴³⁴ Almanya’nın 1908-1918 yılları arasında Osmanlı’da takip ettiği basın politikası ve propaganda faaliyetlerini İstanbul’da yayınlanan Osmanische Lloyd gazetesini özelinde inceleyen önemli bir çalışma için bkz. Irmgard Farah, **Die deutsche Pressepolitik und Propagandatätigkeit im osmanischen Reich von 1908-1918 unter besonderer Berücksichtigung des "Osmanischen Lloyd"**, Stuttgart: Steiner, 1993.

isimlerin başında bu ittifaka inanan ve Türk-Alman dostluğunun savunucusu olan Alman yazar ve akademisyen Ernst Jäckh gelmektedir. Jäckh, II. Meşrutiyet'in ilanını olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiş, sonrasında Osmanlı ve Almanya'nın kaderinin birliğine inanmış, bunun için pek çok organizasyon ve yayının öncülüğünü yapmıştır.⁴³⁵ Ayrıca savaşın başlaması ve ittifakın kuruluşunun ardından onun editörü olduğu, farklı isimlere yazdırılan yüze yakın kısa kitapçık şeklinde propaganda yayını dikkat çeker. Bunların bir kısmının da İslam, Osmanlı ile ittifak ve silah arkadaşlığı ile müstakil muharebeler üzerine olduğu görülür.⁴³⁶ Diğer taraftan bu Alman propagandası Alman tarafında bazı yersiz beklentilerin ortaya çıkmasına neden olmaktaydı. Gazetelerde yayınlanan makaleler, muhtelif kitapçık ve broşürler müttefik Osmanlı hakkında yanlış algılara da sebebiyet veriyordu. Dolayısıyla bu konularda en çok yazıp çizenlerden biri olan Ernst Jäckh'in, pek çok Alman subayı tarafından sevilmediği anlaşılmaktadır.⁴³⁷

Savaşın başlaması sonrasındaki sürece baktığımızda daha Ağustos ayında Alman Goeben ve Breslau gemilerinin göstermelik satın alınışı sonrasında İstanbul'da İngiliz karşıtı ve Alman yanlısı bir propaganda yürüyordu. Cemal Paşa hatıratında gemilerin gelişinin ertesi günü Sultan Osman'la Reşadiye'nin İngilizler tarafından müsadereğine karşılık, bu iki Alman gemisinin elde edildiğine dair pek hareketli makaleler neşretmelerini basın mensuplarından rica ettiğini belirtmektedir.⁴³⁸ Bir Alman gazetesinin, İstanbul muhabirinin verdiği bilgiye dayanarak 20 Ağustos'ta yazdığına göre İstanbul'daki camilerde Avusturya ve Alman orduları için dua

⁴³⁵ İlk baskısı 1909 olup başlığı "Yükselen Hilal" anlamına gelen kitabı sonraki yıllarda farklı alt başlıklarla genişletilmiş yeni baskılar yapmış, ittifakın zeminini açıklamayı hedeflemiştir. Bkz. Ernst Jäckh, **Der aufsteigende Halbmond: Auf dem Weg zum deutsch-türkischen Bündnis**, 6. Genişletilmiş baskı, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt. 1916, s. 12. Ernst Jäckh savaş döneminde Osmanlıya yönelik çalışmalarını Alman-Türk Dostluk Cemiyeti bünyesinde icra etmiştir. Bkz. Önsöy, **Türkiye'deki Almanya 1914-1918**, s. 49-50, 61.

⁴³⁶ "Deutschland und der Islam" (1914), "Deutsch-türkische Freundschaft" (1914), "Die deutsch-türkische Waffenbrüderschaft" (1915), "Der Kampf um den Suezkanal" (1915), "Der Kampf um die Dardanellen" (1915) başlıklı kitapçıklar bunlara örnek olarak verilebilir. Bkz. Ernst Jäckh (ed.), **Der Deutsche Krieg: Politische Flugschriften**, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt 1914-1917.

⁴³⁷ Gerhard Grüsshaber, **Türk Ordusunda Alman Ruhü: Bir Askeri Teknoloji Transferi Tarihi**, çev. Bozkurt Leblebicioğlu, İstanbul: Say Yayınları, 2022, s. 119-120. Eserin İngilizce orijinali için bkz. Gerhard Grüsshaber, **The 'German Spirit' in the Ottoman and Turkish Army, 1908-1938: A History of Military Knowledge Transfer**, De Gruyter Oldenbourg, 2018.

⁴³⁸ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 146. Dönemin gazetelerinde verilen haber ve yazılara örnekler için bkz. Kaşyüğun, **a.g.e.**, s. 364.

edilmişti. Osmanlı tarihinde ilk kez olarak Müslümanların camilerinde Hristiyan halkların zaferi için dua etmesi çok önemli bir olaydı.⁴³⁹ Amerikan Elçisi Morgenthau da bu süreçte Türk basınının neredeyse Alman kontrolüne geçtiğini, Alman yanlısı ve İtilaf devletleri aleyhine büyük bir propaganda yapıldığını belirtmektedir. Öyle ki onun ifadesine göre Enver Paşa'nın Edirne Fatihî bir kahraman, Alman İmparatoru'nun ise İslamiyet'i kabul eden "Hacı Wilhelm" olduğu yönünde hikâyeler yayınlanıyordu.⁴⁴⁰

Osmanlı'nın savaşa fiilen girişi sonrasında Osmanlı ordusunda görev alan en önemli isimler olan General von der Goltz ve Liman von Sanders'in Osmanlı basınına yaptıkları, ittifak zeminini sağlamlaştırmaya yönelik açıklamaları Alman basınına da yansımıştır. Tanin gazetesindeki açıklamalarından yapılan aktarımlarda Goltz Paşa, yapılan silah arkadaşlığının Türk ordusunun yeniden eski şanı ve gücüne kavuşmasına vesile olacağını, iki ordunun daha da yakınlaşarak zafere ulaşacağını belirtmektedir. Sanders de benzer şekilde Osmanlıların beş yüz yıl evvel dünyanın yarısını fethettikleri zaman ki savaşçı özelliklerinin, bağımsızlığını tehdit edenlere karşı yeniden ortaya çıkacağından düşmanların korkması gerektiğinden bahsetmektedir. General Imhoff Paşa'nın da cihad ilanı hakkındaki görüşlerine bakıldığında, milyonlarca Müslüman'ın taktik olarak başka bölgelerde kullanılmaları mümkün olmasa da, Kafkasya, Mısır, Fas gibi kolonyal bölgelerde İngiliz, Rus ve Fransız yönetimlere karşı çıkaracakları ayaklanmalarla bunları Avrupa cephelerinden uzak tutmalarının büyük faydası olacağından bahsetmektedir.⁴⁴¹ Berlin'deki bir Alman gazetesi Türk ordusunu yakından tanıyan yüksek rütbeli bir Alman subayının mektubuna yer veriyor, bu mektupta nihayet Osmanlı halkı ve hükümetinin son gelişmeler neticesinde kurtuluşunun kötü neticeler verecek pasif bir tarafsızlıkta değil, İtilaf devletlerine enerjik bir şekilde karşı gelmede olduğunu anladığı ifade ediliyordu.⁴⁴²

Bu çerçevede Osmanlı'nın savaşa fiilen dâhil olmasıyla II. Wilhelm'in İslam politikasının da fiiliyata geçtiğini, bununla ilgili Alman basınında savaşta İslam'ın

⁴³⁹ "Die Türken beten für uns", **Frankfurter Zeitung**, Nr. 230, 20 Ağustos 1914.

⁴⁴⁰ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 84; Jäckh, **Der aufsteigende Halbmond**, s. 244-245.

⁴⁴¹ **Hessische Blätter**, 9.1.1915, s. 13.

⁴⁴² "Die Entscheidung der Türkei", **Vossische Zeitung**, Nr. 572, 10 Kasım 1914.

yükselişi olarak değerlendirmeler ve kitaplar yazıldığını görebiliyoruz.⁴⁴³ Örneğin İslam'ın yükselişi başlıklı bir kitapta Türkiye'nin bu sayede Yunanistan ve İtalyanlar tarafından işgal edilen Ege Adaları, İngiliz işgalindeki Mısır ve Kıbrıs gibi daha önce kaybettiklerini geri alabileceğine, hâkimiyetini kaybettiği Müslüman topraklarda yeniden hâkim olabileceğine dair fırsatlar ortaya konulmaktadır.⁴⁴⁴ Bunların elbette dönemin İttihat ve Terakki yöneticileri açısından oldukça çekici fırsatlar olduğu da dikkate alınmalıdır.

Savaşın ilk zamanlarından itibaren Almanya'nın Osmanlı coğrafyasında propaganda faaliyetlerinde bulunduğu bilinmektedir. Alman Akdeniz Filosunun harb ceridesinde yer alan kayıtlara göre Türk basınında Alman dostu yayınlar yapılması, muhalif basını önleme, muhaliflerin planları ve önde gelen Türk politikacı kesimlerinde konuşulanlar hakkında güvenilir bilgiler için Paul Weitz⁴⁴⁵ aracılığıyla ödemeler yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Dr. Hofmann'a Suriye ve Filistin'e propaganda seyahati ve Arap basınına etki etmek üzere Eylül ayında yapılan bir ödeme bulunmaktadır. Yine Doğu Avrupa telgraf şirketi yöneticisi Kuning'e önemli telgraflardan haberdar olmak adına başka telgraf şirketlerinin memurlarına rüşvet ve sansür için ödeme yapılmıştır. Türk subayları arasında yaygın aylık bir gazete olan "Defence Nationale"⁴⁴⁶ yayıncısına da destek mahiyetinde yapılan aylık ödemeden bahsedilmektedir. Ve bu ödemelerin henüz Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen girişi öncesinde 1914 sonbaharında yapıldığı görülmektedir.⁴⁴⁷

⁴⁴³ "Die Erhebung des Islams und der Weltkrieg", *Illustrierte Zeitung*, Nr. 3724, 5 Kasım 1914.

⁴⁴⁴ D. Trietsch, *Der Aufstieg des Islam*, Berlin: Puttkammer, 1915, s. 7. Bu eserin 34-36 sayfaları arasında bir tabloda İslam dünyasına dair kıta, bölge ve ülkelere göre nüfus istatistikleri her birinde tüm nüfus içerisindeki oran da belirtilerek verilmiştir.

⁴⁴⁵ Alman Frankfurter Zeitung'un 1895'ten Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar İstanbul'daki muhabiri olan Paul Weitz'in savaş öncesinden beri Alman elçiliğinde bir odası bulunuyordu ve mahrem toplantılara katılan resmi vazifeli bir diplomat gibiydi. Bkz. Pomiankowski, *a.g.e.*, s. 49; Trumpener, "Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", s. 134. Weitz, Wangenheim ve Humann ve Kaptan Yüzbaşı von Haas'ın Avusturyalı ressam tarafından bir oda içerisinde birlikte çizimi için bkz. Wilh. Victor Krausz, *Die Türkei im Weltkrieg: Bildnisse und Skizzen*, Wien: Hermes Buch- und Kunstdruckerei, 1916, s. 23.

⁴⁴⁶ Mart 1911'den itibaren Türkçe (Müdafaa-i Milliye), Almanca (Die Nationalverteidigung) ve Fransızca (La Defence Nationale) dillerinde yayınlanan ve Osmanlı subaylarına hitap eden ve sermuharri Mehmed Zeki Bey (Mühendis) olan askeri fenni Osmanlı gazetesidir. Bkz. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/129105> (Eriş. 10.03.2022).

⁴⁴⁷ *BArch MA, RM 40/755*, s. 71-80 Ek 48.

Almanya'nın İslam stratejisinin çerçevesini çizen Max von Oppenheim varlık yokluk savaşı anlamına gelen bu savaşta İslam dünyasına yönelik gerek savaş harcamaları gerekse propaganda faaliyetleri için harcanacak paranın önemi olmaması gerektiğine dikkat çekmekteydi. Ona göre mevcut harcamalar iki üç misline çıkartılarak, Almanların içinde bulunduğu kurumlar aracılığı ile yönlendirilmeliydiler. Burada elbette İstanbul merkezli propaganda faaliyeti çok önemliydi ve bu faaliyet Halife-Sultan adına yapılarak Almanlarca yönetilip desteklenmeliydi. Ancak buradaki desteğin yalnızca dostane tavsiyeler şeklinde gerçekleştirildiği ve olayın gerçek aktörünün kendileri olduğu izleniminin Türkler arasında hâkim olmasına da özen gösterilmeliydi.⁴⁴⁸

1.6. Çanakkale Savunması Açısından İttifakın Öne Çıkan Alman Birim ve Aktörleri

Osmanlı-Alman ittifakı, özellikle Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olmasının ardından sıkı ve disiplinli bir işbirliği ihtiyacını beraberinde getiriyordu. Bu işbirliğini sağlamak, daha sistematik hale getirmek için büyük çaba sarf edilmiş önemli ölçüde de etkili olmuştu.

Bu konuda en çok aracılık üstlenen birimlere bakıldığında Osmanlı tarafında Harbiye Nezareti ve Osmanlı Genel Karargâhı ile Berlin'deki Osmanlı Büyükelçiliğinin ön plana çıktığı görülmekteydi. Almanya tarafında ise Türkiye'ye yapılacak desteği organize eden ana birimler Alman Genelkurmayı, Savaş Bakanlığı, İmparatorluk Donanması, Dışişleri Bakanlığı ile İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği, Alman Askerî Heyeti, Alman Akdeniz Filosu ve İmparatorluğun Türkiye Özel Kumandanlığı idi.⁴⁴⁹ Çalışmamızın konusunu oluşturan Çanakkale savunması bağlamında dönemin Alman arşiv kayıtları incelendiğinde bu döneme ait evrakın büyük kısmının bu birimlerden kaynaklandığı görülmektedir.

⁴⁴⁸ Kon, **a.g.e.**, s. 65.

⁴⁴⁹ Mustafa Gencer, "Çanakkale Savaşlarında Türk-Alman İlişkileri", **Çanakkale Tarihi**, Editör Mustafa Demir, İstanbul: Değişim Yayınları, 2008, c. IV, s. 1897.

1.6.1. Almanya, Balkanlar ve Osmanlı Hattındaki Aktörler

Osmanlı-Alman ittifakı söz konusu olduğunda Almanya'daki en önemli aktör şüphesiz savaş döneminde Alman Başkomutanı olan İmparator II. Wilhelm'di. Onun genel olarak savaşın seyri ile özelde Çanakkale savunmasının Almanya için önemi ve genel olarak ittifaka dair görüşleri Almanya açısından en bağlayıcı olanıydı.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılı ve Çanakkale muharebelerinin yaşandığı 1915 yılında Almanya'nın Şansölyesi Bethmann Hollweg⁴⁵⁰ idi. Alman siyasetinin başındaki isim olması dolayısıyla Osmanlı ile olan ittifak, Çanakkale Cephesine dair değerlendirmeleri ve yazışmalarına çalışmanın farklı bölümlerine değinildi. Almanya'nın 1913 ile 1916 yılları arasında Dışişleri Bakanı ise Gottlieb von Jagow'du. Dışişleri Bakanlığı başta İstanbul'daki Elçiliği ile olan irtibatı ve diğer ülkelerdeki temsilcilikleri⁴⁵¹ dolayısıyla devletlerarası ilişkilerin yürütülmesinde merkezi bir konumda bulunuyordu.

Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanlığının, başta Viyana (Avusturya) ve Budapeşte (Macaristan), Sofya (Bulgaristan), Bükreş (Romanya), Atina (Bulgaristan) gibi şehirlerdeki elçilikleriyle yaptığı muhaberelede Çanakkale savunması önemli bir gündem maddesiydi. Başta elçiler ve askerî ataşeler olmak üzere diğer elçilik yetkilileri bilhassa Çanakkale'de savaş devam ederken, Osmanlı'ya yönelik Alman destek çabasının aktif aktörleriydi. Bu isimler çalışmanın ilgili kısımlarında çokça geçmekle birlikte öne çıkanlarını burada zikretmek gerekirse; cephe sevkiyatı konusunda en çok uğraş verilen Romanya'nın Bükreş Elçisi Bussche ve Ataşemiliter von Bronsart, Sofya Elçisi Michahelles, Viyana Elçisi Tschirschky, Budapeşte Konsolosu Fürstenberg, Atina Büyükelçisi Mirbach ve Ataşemiliter Falkenhausen isimleri zikredilebilir.

Almanya'daki askerî kanada bakıldığında konumuzu oluşturan dönemde Alman Genelkurmay Başkanlığı görevini 1914 Eylül'ünden 1916 yazına kadar Erich von

⁴⁵⁰ 13 Temmuz 1909 - 13 Temmuz 1917 tarihleri arasında Alman Başbakanı olan Hollweg'in savaşa dair hatıraları için bkz. Theobald von Bethmann Hollweg, **Betrachtungen zum Weltkriege**, c. 1-2, Berlin, R. Hobbing, 1919-21. Hollweg'in bir gazete kapağındaki tam sayfa portre fotoğrafı için bkz. **Das Illustrierte Blatt**, 24 Aralık 1916.

⁴⁵¹ Almanya'nın diğer ülkelerdeki 31 temsilciliğinin bulunduğu bir liste için bkz. **PA AA, R 19962**, Roma Elçisi Bülow'dan Alman Dışişlerine, 3 Mart 1915 tarihli rapor.

Falkenhayn'ın⁴⁵² yürüttüğü görülmektedir. Alman Genel Karargâhındaki Dışışleri Bakanlığı ile irtibatı sağlayan Dışışleri temsilcisi yine adını belgelerde sıkça adını gördüğümüz Georg von Treutler⁴⁵³ idi. Arşiv kayıtlarında adına çokça rastladığımız bir isim de Falkenhayn'ın vekili olarak savaşın başlarından itibaren Savaş Bakanı Yardımcısı/Vekili Franz von Wandel olacaktı. Alman Donanma Bakanı Tirpitz de Türkiye Özel Kumandanlığı bünyesinde görevlendirilen Alman bahriyelileri ve donanma desteği açısından önemli bir aktördü. Yine Osmanlı-Alman ittifakı ve Çanakkale Cephesine destek olma konusunda Almanya'daki önemli makam ve isimlerden biri de Hazinesen Sorumlu Bakanlık ve bu görevi 1915 Şubat'ından itibaren yürüten Karl Helfferich idi.

1.6.2. İstanbul'da İttifak ve Çanakkale Açısından Etkili Diplomatik Aktörler

Önceki on yılların ilişkilerinin üzerine Osmanlı-Alman ittifakının tesisinde de etkili bir rol oynayan makam şüphesiz İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği ve burada görevli Büyükelçi, askerî ataşe, deniz ataşesi gibi görevlerde bulunan isimlerdi. Bunun haricinde Alman Askerî Heyeti, Alman Akdeniz Filosu, Alman İmparatorluk Donanması Türkiye Özel Kumandanlığı gibi birimler ve bu birimlerin başında bulunan Alman General ve Amiralleri ittifakın önemli aktörleriydi. Bu birimlerden Alman Donanmasına bağlı bahriyelilerin etkinlikleri ilerleyen bölümlerde Çanakkale savunması bağlamında tafsillatlı biçimde ele alınacaktır.

İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği ve yetkilileri denilince, öncelikle oldukça etkili bir isimle başlamak gerekir. İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği görevine 1912 yılında başlayan Hans von Wangenheim, 1915 yılı Ekim ayındaki ölümüne kadar bu

⁴⁵² 14 Eylül 1914 – 29 Ağustos 1916 tarihleri arasında Genelkurmay Başkanlığı yapan Falkenhayn, bu dönemki savaş yönetimini kitap hâline getirmiştir. Bkz. Erich von Falkenhayn, **Die Oberste Heeresleitung 1914-1916 in ihren wichtigsten Entschliessungen**, Berlin: E.S. Mittler, 1920. Bu eserin 1925 tarihli eski harfli Türkçeye çevirisi için bkz. Erich von Falkenhayn, **1914-1916 Senelerinde Alman Başkumandanlığı: General Falkenhayn'ın Hatıratı**, çev. Mehmed Nihad, İstanbul: Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, 1340. Günümüz Türkçesinde yayını için bkz. Erich von Falkenhayn, **Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya**, çev. Mehmet Nihat, haz. Faruk Yılmaz, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012; Falkenhayn 1917'de Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olarak Irak ve Filistin cephesinde bulunacaktır (20 Temmuz 1917 - 6 Şubat 1918). Bkz. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz15537.html#ndbcontent> (Eriş. 10.05.2022).

⁴⁵³ Treutler, Genel Karargâhta bulunan II. Wilhelm'e Dışışlerinin bir nevi uyarıcısı rolündeydi. Bkz. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd1143727053.html#ndbcontent> (Eriş. 10.05.2022).

görevini sürdürmüştü. Wangenheim, hem savaşın arifesinde Osmanlı-Alman ittifakının tesisi hem de Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa girme sürecinde iki devlet arasındaki diplomatik iletişimin merkezinde duran isim olarak önemli bir rol üstlenmişti. Bu süreçte onun başlıca görevi Osmanlı'nın Almanya tarafında olmasını sağlamaktı.⁴⁵⁴ Wangenheim Osmanlı devlet adamları ile sıkı ilişki içerisindeydi ve onların Almanya'ya bağlı kalmaları için elinden geleni yapıyordu.⁴⁵⁵

Alman Elçisi Wangenheim'in 1915 yaz aylarındaki hastalığı ve izinli olarak bulunmadığı zamanlar ona Prens Hohenlohe vekâlet etmişti.⁴⁵⁶ 1915 yılı Ekim ayındaki ölümüyle⁴⁵⁷ artık Almanya'nın dış politikasının en merkezi bir yeri olan İstanbul'da onun yerini doldurmak pek de kolay olmayacaktı.⁴⁵⁸ Daha sonra Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'daki Alman Elçiliği görevini yürüten isimler 1916 Eylül ayı sonuna kadar Paul Wolff Metternich,⁴⁵⁹ onun yerine gelen Richard von Kühlmann⁴⁶⁰ ve Johann Heinrich Graf von Bernstorff olacaktı.⁴⁶¹

⁴⁵⁴ Wangenheim aslen topçu subayı olmakla birlikte ordudan ayrılarak diplomasi mesleğini seçmişti. İmparator II. Wilhelm'in teveccühüne mazhar olmuş önce Atina'da, ardından Ekim 1915'deki ölümüne kadar İstanbul'da Alman Elçisi olarak görev yapmıştı. Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 47-48; Morgenthau, **a.g.e.**, s. 18.

⁴⁵⁵ Örneğin 1915 yılı Haziran ayında Talat Bey Çanakkale Cephesini ziyaret ederken Alman hükümeti de kendisine ikinci derecede Alman demir haç madalyası vermek için hazırlanıyordu. Talat Bey'e madalya verilmesi teklifi onu "cesur bir bakan" olarak tanımlayan Wangenheim'dan gelmişti. Bkz. Çolak, **Komitenin Ruhu: Talat Paşa**, s. 65-66.

⁴⁵⁶ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 26 (çev. s. 37). Prens Hohenlohe, Elçilik Müşaviri Baron von Neurath, Başkonsolos Mertens, Dr. Göppert, Deniz Binbaşı Humann'ın Sultan'ın bir kabulünde çekilmiş oldukları toplu fotoğraf için bkz. **Das Illustrierte Blatt**, No. 46, 14 Kasım 1915, s. 5. Josef Mertens 1906-1918 yılları arasında İstanbul Başkonsolosu olup konsolosluk işlerinin başındaki isimdi. Bkz. <http://www.bundesarchiv.de/aktenreichskanzlei/1919-1933/0000/adr/getPPN/133606988/>

⁴⁵⁷ Wangenheim'in mezarı İstanbul'da Tarabya'da Alman askeri mezarlığındadır. 27 Ekim 1915 günü Wangenheim'in cenaze kortejinden bir fotoğraf için bkz. **Illustrierte Zeitung**, Nr. 3776, 11 Kasım 1915. Morgenthau anılarında Wangenheim ile ölümünden iki gün evvel görüştüğü ve bu görüşmede kendisinin rahatsızlandığını yazmaktadır. Daha sonra 24 Ekim günü onun öldüğünü öğrenmiştir. Cenazesiyle ilgili kimler katıldı, tören nasıl nerde yapıldı gibi bilgiler vermektedir. Morgenthau, **a.g.e.**, s. 279-280. Wangenheim'in hastalığı ve ölümüne dair bir şahitlik için ayrıca bkz. Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 156-157.

⁴⁵⁸ "Neubesetzung der deutschen Botschaft in Konstantinopel", **Frankfurter Zeitung und Handelsblatt**, 27 Ekim 1915, Nr. 298, s. 1.

⁴⁵⁹ "Die deutsche Botschaft in Konstantinopel" **Frankfurter Zeitung und Handelsblatt**, Nr. 270, 29 Eylül 1916. Alman Dışişleri komisyonundan Şansölyeliğe sunulan Ağustos 1916 tarihli belgede Enver ve Talat paşaların Türkiye ile ilişkilerin kötüye gitmesinden Elçi Metternich'i sorumlu tutmalarına dair bkz. **BArch, R 43/11**, s. 107 vd. "Anlaşılan Metternich Türkiye'deki iktidar güçlerinin güvenini kazanmayı becerememiş ve Alman Dışişleri açısından baş belası olmuştu" Bkz. Morgenthau, **a.g.e.**, s. 296.

⁴⁶⁰ İstanbul'da doğmuş babası Anadolu Demiryolları müdürlüğünü yapmış, dolayısıyla uzun yıllar Türkiye'de bulunmuş bir isimdir. Bkz. Morgenthau, **a.g.e.**, s. 141-142. Kühlmann ayrıca, Ekim

İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Wangenheim ve sonra gelen elçilerin haricinde, 1906'dan Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar İstanbul'da Avusturya-Macaristan Büyükelçisi olan Markgraf Johann Pallavicini⁴⁶² ve Askerî Ataşesi Josef Pomiankowski⁴⁶³ de İstanbul'daki önemli aktörlerdi. İstanbul'da yabancı temsilciler⁴⁶⁴ arasındaki önemli bir isim de 1913-16 yılları arasında ABD'nin İstanbul Büyükelçiliği görevinde bulunduktan kısa süre sonra bu döneme ilişkin kaleme aldığı anılarında büyük savaş öncesi ve süresince Osmanlı üzerindeki Alman tesiri hakkında önemli tespitlerde bulunan ve yine birincil görgü şahidi olarak tecrübelerini paylaşan Henry Morgenthau'dur.⁴⁶⁵

Almanya'nın İstanbul Büyükelçiliğinde görevli adlarını arşiv kayıtlarında sıkça gördüğümüz diğer önemli aktörler askerî ataşelerdi.⁴⁶⁶ Erich von Leipzig 1915 Haziran ayındaki ölümüne⁴⁶⁷ kadar bu görevi sürdürdü. Onun ölümü üzerine bu

1914'de İstanbul'a özel görevle gönderilerek Osmanlı'nın savaşa dâhil olması konusunda Berlin'in ısrarcılığını iyi temsil etmeyen Wangenheim'ı bu konuda Berlin'in tavrına doğru yaklaştırmada etkili olmuştu. Bkz. Aksakal, **a.g.e.**, s. 204; Trumpener, **a.g.m.**, s. 145.

⁴⁶¹ Trumpener, **a.g.m.**, s. 131-132.

⁴⁶² Alman Elçisi Wangenheim ve Avusturya-Macaristan Elçisi Pallavicini'nin vesikalık fotoğrafları için bkz. **Illustrierte Zeitung**, Nr. 3726, 26 Kasım 1914 (Bkz. EK 5).

⁴⁶³ Avusturya-Macaristan Askeri Ataşesi Josef Pomiankowski'nin anıları döneme dair birinci ağızdan önemli bir kaynaktır. Bkz. Joseph Pomiankowski, **Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches: Erinnerungen an die Türkei aus der Zeit des Weltkrieges**, Wien: Amalthea Verlag, 1928. Türkçesi için bkz. Joseph Pomiankowski, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü**, çev. Kemal Turan, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990. Pomiankowski muharebeler döneminde pek çok kez Gelibolu'da bulunmuş Liman von Sanders ile görüşmüştü. **A.g.e.**, s. 128. Avusturyalı ressamın çizimiyle Pomiankowski için bkz. Wilh. Victor Krausz, **Die Türkei im Weltkrieg: Bildnisse und Skizzen**, Wien: Hermes Buch- und Kunstdruckerei, 1916, s. 20.

⁴⁶⁴ 1914 yılında İstanbul'daki yabancı devlet elçilikleri ve bu elçiliklerin kadrosunu liste hâlinde veren bir yayın için bkz. **Liste de Messieurs les Membres du Corps Diplomatique Le 1 Janvier 1914**, Constantinople: Imp. Imperiale Amire, 1914.

⁴⁶⁵ ABD'nin İtilaf devletlerinin safında savaşa girdiği bir dönemde anılarını kaleme alan Morgenthau'nun anılarının önemli bir kısmında Almanya ve Osmanlı Devleti'ni savaş suçlusu ilan etme niyeti açık şekilde dikkat çekmektedir. Anıları için bkz. Henry Morgenthau, **Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü**, çev. Attila Tuysan, İstanbul: Belge Yayınları, 2005. Anıları üzerine kapsamlı bir tenkit metni için bkz. Heath W. Lowry, **Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü'nün Perde Arkası**, çev. Belkis Torfilli, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1991.

⁴⁶⁶ 1913-18 yılları arası Alman Büyükelçiliğinde görev yapan askerî ataşe ve yardımcılar için bkz. Soytürk, **a.g.e.**, s. 35.

⁴⁶⁷ Leipzig'in de mezarı İstanbul'da Tarabya'da Alman askerî mezarlığındadır. Sanders, Leipzig'in 1915 Haziranında Çanakkale'de yakalandığı hastalıktan dolayı vefat ettiğini yazarken, Leipzig haricindeki askerî temsilci ve deniz ataşelerinin, gönderdikleri raporlarla Türk askerî kabiliyeti hakkında Almanya'da yanlış kanaatler oluşmasına neden olduklarından bahsetmektedir. Bkz. Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 27 (çev. s. 39). Morgenthau ise Leipzig'in ölümü ile ilgili farklı şeyler söylemektedir. Ona göre Haziran (1915) ayında Alman Ataşemiliteri Yarbay Leipzig Lüleburgaz

görevi bir süre vekâleten Elçilik Müşaviri Konstantin von Neurath yürütürken daha sonra Otto von Lossow 1915 Temmuz ayında askerî ataşe olarak Türkiye'ye gönderildi.⁴⁶⁸ Daha önce de Osmanlı'da görev almış olan Lossow, Çanakkale'de Ağustos 1915 muharebeleri öncesi ve sürecinde etkili bir isim olmuştur.⁴⁶⁹

İstanbul'daki Alman Büyükelçiliğinde Deniz Ataşesi olan Deniz Yarbayı Humann da Alman Büyükelçiliğinin Osmanlı devlet adamlarıyla bağlantısını sağlayan, ayrıca Kayzerin şahsi bir temsilcisi olarak Berlin'le sürekli temas halinde olan, içeriden raporlar yazan önemli kişilerden biriydi. Bir Alman arkeoloğunun (Carl Humann) oğlu olarak İzmir'de doğmuş ve hayatının önemli kısmı Türkiye'de geçmişti. İyi Türkçe konuşuyor ve düşünüyordu. Alman Donanma Bakanı Tirpitz'in güvenilir adamı, Enver Paşa'nın da sıkı dostuydu. İstanbul'daki Loreley yatının komutanı ve Akdeniz Filosunun Alman Elçiliğindeki irtibat subayı idi.⁴⁷⁰ 1914 yılından beri fiili olarak Deniz ataşesi görevlerini yürüten Humann 1915 Ekim ayında İstanbul Alman Büyükelçiliğine Deniz Ataşesi olarak resmen atanmıştı.⁴⁷¹ Humann Alman ve Türk makamları arasında ortaya çıkabilecek sorunlar karşısında Türkiye'yi ve Türkleri en iyi tanıyan Almanlardan biri olarak sorunların çözülmesi bağlamında 1917 yılında Almanya'ya geri çağrılınca dek önemli bir arabulucu rolü de üstlenmişti.⁴⁷²

istasyonunda son derece trajik ve esrarengiz bir şekilde öldü. Bir tabancayla öldürüldü; bir söylentiye göre silah kazayla ateş almıştı, bir başka söylentiye göre ise Yarbay intihar etmişti; ayrıca Türklerin onu Liman von Sanders zannedip bir suikastla öldürdükleri de söyleniyordu. Bkz. Morgenthau, **a.g.e.**, s. 272. Ayrıca bkz. Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 128.

⁴⁶⁸ Lossow daha önce Osmanlı ordusunda danışman olarak görevlendirilmiş, ardından Balkan savaşlarında görev almış ve sonrasında "Gedanken über Reformen in der Türkei" [Türkiye'de reformlar üzerine düşünceler] başlıklı bir muhtıra kaleme almış bir isimdi. Bkz. Otto von Lossow (d. 1868 - ö. 1938), <https://www.deutsche-biographie.de/pnd128549769.html#ndbcontent> (Eriş. 18.03.2022). Ayrıca bkz. Trumpener, "Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", s. 133.

⁴⁶⁹ Enver Paşa, Talat Paşa ve Alman Askeri Ataşesi Lossow üçlüsünün bir Alman gazetesindeki tam sayfa kapak fotoğrafı için bkz. **Das Illustrierte Blatt**, 25 Şubat 1917 (Bkz. EK 6).

⁴⁷⁰ Humann hakkında bilgi ve fotoğrafı ile Loreley yatının fotoğrafı için bkz. Mäkelä, **Auf den Spuren der Goeben**, s. 22, 24, 112; Wallach, **a.g.e.**, s. 138; Trumpener, **a.g.m.**, s. 134. Morgenthau, İstanbul'daki bir Alman diplomatının kendisine Humann'ın Enver veya Talat'tan daha fazla Türk olduğunu söylediğini aktarır. Bkz. Morgenthau, **a.g.e.**, s. 273; Demm, **a.g.m.**, s. 240. Öyle ki 1920 sonlarında Enver'e gönderdiği, Rusya üzerine değerlendirmelerde bulunduğu mektubunun sonunda "Inshallah!" [İnşallah] ifadesini kullanır. Bkz. **TTK Arşivi, EP, 15, 30, 30**.

⁴⁷¹ **PA AA, R 131374**, Jagov'dan İstanbul Alman Elçiliğine, 27 Ekim 1915.

⁴⁷² Janson, "Die Grundlagen der türkischen Meerengenverteidigung im Weltkrieg (1914)", s. 66.

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANYA AÇISINDAN ÇANAKKALE SAVUNMASININ ÖNEMİ

Tezimizin bu bölümünde Çanakkale Boğazı'nın savunulmasının Almanya açısından hangi ölçüde önemli olduğu, Almanya'nın bu süreçteki tutumu üzerinden sorgulanmaya çalışılacaktır. Öncelikle savaşa giden süreçte devletlerarası ilişkilerde Boğazların konumuna ve Almanya'nın stratejik yaklaşımına kısaca değineceğiz. Ardından Çanakkale savunmasının İstanbul ayağındaki Alman etkinliği ile Osmanlı-Alman ittifakı açısından Enver Paşa'nın konumunu ele alacağız. Sonrasında Çanakkale Boğazı'ndaki İtilaf tehdidinin oluşmasını ve giderek daha tehlikeli bir hal aldığı süreçten bahsedeceğiz. Daha sonra ise Almanya'nın, Çanakkale Boğazı'na yönelen tehdidin artmasından duyduğu endişeyi inceleyeceğiz. Zira Çanakkale savunmasında büyük bir cephane sıkıntısı ortaya çıkmakla birlikte, Balkanlar üzerinden bağlantının kurulamamış olması Almanya'dan gelecek desteğin önünde engel olarak durmaktaydı. Almanya'nın tarafsız Balkan devletleri üzerinden çeşitli yollarla cephane ve savaş malzemesi göndermeye yönelik çabaları bu bölümde etraflıca ele alınacak, İstanbul'da bir Alman bahriyeli subayının öncülüğünde yürütülen cephane üretimiyle ilgili çabalara da değinilecektir. Öyle ki bu çabaların yoğunluğu, aynı zamanda Almanya'nın Çanakkale savunmasına verdiği önemin ölçüsüne dair fikir vermektedir. Bölümün son kısmında ise sonraki iki bölüme zemin oluşturması bakımından Çanakkale savunmasındaki Alman askerî varlığına dair ön bilgiler sunulacaktır.

2.1. Çanakkale Savaşı Öncesi Almanya'nın Boğazlara Yönelik Stratejik Yaklaşımları

Almanların İstanbul ve Çanakkale boğazlarına ilgileri diğer büyük devletler gibi oldukça eskiye dayanmaktadır. Mesela 1768-74 Osmanlı-Rus savaşının yaşandığı yıllarda Berlin'de basılan bir kitapta Osmanlı coğrafyasının merkezinde bulunan İstanbul ve Boğazların, konumu itibarıyla dünyanın en avantajlı bölgesi olduğuna dikkat çekilmekteydi.⁴⁷³ Bu süreç aynı zamanda Osmanlı'nın Rus tehdidi nedeniyle Akdeniz ve Boğazlar üzerindeki hâkimiyetinin, zayıflamaya başladığı bir döneme

⁴⁷³ *Beschreibung der Stadt Constantinopel und den Dardanellen*, Berlin, 1771, s. 4.

tesadüf etmektedir.⁴⁷⁴ Hatta bu tehdit nedeniyle Osmanlı ile Prusya'nın 1790 yılında ortak düşman Rusya karşısında birbirleriyle yakınlaşarak bir ittifak ilişkisine girdikleri görülmektedir.⁴⁷⁵

Her devirde stratejik önemi bulunan Boğazların statüsünde büyük devletlerin müdahaleleri sonucu 18. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı hâkimiyeti aleyhine düzenlemeler yapılmıştır. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması, 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi, 1856 Paris Antlaşması, 1871 Londra Boğazlar Sözleşmesi ve 1878 Berlin Antlaşması Boğazların statüsünün ana hatlarını oluşturan antlaşmalardır.⁴⁷⁶ Bu düzenlemeler Boğazlar Sorunu'nun en temel dönüm noktalarını oluşturmaktadır.

Boğazlar Sorunu Osmanlı'nın 1912-13 Balkan hezimetini sonrasında Rusya'nın İstanbul ve Boğazları ele geçirme tehdidinin daha da büyüdüğü bir ortamda zirveye ulaşacaktır. Rusya'nın İstanbul ve Boğazları ele geçirme yönündeki niyeti, resmi yetkililerin yaptıkları toplantılarda açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu durum Osmanlı devlet adamlarının Almanya'ya yaklaşımlarının bir başka sebebinin oluşturmaktadır.⁴⁷⁷

İstanbul Boğazı, 20. yüzyıla girilirken Almanya'nın elde ettiği Bağdat Demiryolu imtiyazı ile Doğuya uzanan yol üzerinde bir köprü vazifesi görmesi bakımından ayrıca stratejik değer taşımaktaydı. Dolayısıyla Almanya için de ekonomik ve siyasi

⁴⁷⁴ Ali Fuat Örenç, "Boğazlar ve Ege Adaları", **Türk Boğazları**, İstanbul: Deniz Kılavuzculuk, 2011, s. 48-49. Karadeniz ile Akdeniz arasındaki yegâne deniz bağlantısını sağlayan İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerindeki Rus emelleri, büyük ölçüde ekonomik gerekçelere dayanmaktaydı. Bkz. Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, s. 43.

⁴⁷⁵ Öyle ki bu ittifak Rusya tehdidinden kaynaklanması bakımından Birinci Dünya Savaşı başlangıcında imzalanan Osmanlı-Alman ittifakının öncülü sayılabilir. Konuya dair referans eser için bkz. Kemal Beydilli, **1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı: Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki**, İstanbul 1984.

⁴⁷⁶ Boğazların statüsünde değişiklik yapılan dönüm noktalarına dair bkz. Cemal Tükin, **Boğazlar Meselesi**, haz. Bülent Aksoy, İstanbul: Pan Yayıncılık, 1999, s. 75 vd.; Örenç, **a.g.m.**, s. 49 vd. Boğazlar sorununun aşamalarını devletlerarası hukuk ve antlaşmalar üzerinden inceleyen ve henüz 1914 yılında yayınlanan mufassal bir makale için bkz. Artur Scheffler, "Die Dardanellenfrage", **Die Welt des Islams**, c. 2, sy. 2-4, Aralık 1914, s. 101-179.

⁴⁷⁷ Alfred Hettner, "Rußland und die Meerengen", **Geographische Zeitschrift**, c. 21, yıl 1915, s. 148-153. Akademik bir dergide yayınlanan bu makalede Rusya'nın savaş niyetinin açık bir şekilde İstanbul ve Boğazları ele geçirmek olduğu belirtilerek, Rusya'nın bu hedef doğrultusunda 1774'den beri ortaya koyduğu çabalar ele alınmaktadır. Bu çerçevede savaşta Boğazların kapalı olmasının Rusya'ya verdiği zarar ile İttifak devletlerine yararları hakkında bilgiler verilmekte, İstanbul ve Boğazların Rusya için gerçekten hayati önem taşıyıp taşımadığı sorusu etrafında değerlendirmeler yapılmaktadır.

açından büyük önem taşıyordu. Almanya kendi menfaatleri doğrultusunda Boğazların Osmanlı'da kalması için önce Rusya'ya sonra da İngiltere'ye karşı müttefikini destekleme niyetindeydi.⁴⁷⁸

Ayrıca Almanya'nın stratejik hedefleri sadece bu savaş süresiyle de sınırlı değildi. Osmanlı Devleti'ni savaş sonrasında da müttefik olarak elde tutmak ve Doğuya dair siyasi, ekonomik ve dini politikalarını Osmanlı üzerinden hayata geçirme düşünceleri vardı. İstanbul'un kapısı olan Çanakkale Boğazı'nın kaybedilmesi Almanya'nın tüm bu planlarını suya düşürecek, İngiltere'nin de İslam dünyası üzerindeki hegemonyasını teyit edecekti. Bu yüzden Almanya kendi menfaatlerini koruma adına Çanakkale'nin savunmasında müttefiki Osmanlı Devleti'ne yardımcı olmak durumundaydı.⁴⁷⁹

Osmanlı-Alman ittifakı, Almanya'nın Osmanlı'ya desteğini öngörüyordu. Ancak bu destek için Osmanlı Devleti'nin ittifak çerçevesinde üstlendiği sorumlulukları yerine getirmesi şartı koşulmuştu. Bu şart elbette en başta fiilen savaşa dâhil olmaktı. Diğer yandan Almanya Osmanlı Devleti'nin eksiklerini gidermek için destekte bulunacaktı, ancak bunu Avrupa'da "savaşın durumunun elverdiği ölçüde" yapabilecekti. Çünkü her ne kadar Osmanlı savaşın geneli açısından kritik bir aktör olsa da savaşın neticesini belirleyecek esas merkezinin uzağındaki yan cephe konumundaydı.⁴⁸⁰ Bununla birlikte Almanya açısından savaşta bir yan cephe olmasına rağmen Osmanlı Devleti, askerî potansiyelleri ve Avrupa, Asya ve Afrika'nın ortasındaki coğrafi konumuyla Alman savaş planlarında önemli bir konumda bulunuyordu.⁴⁸¹

Alman savaş gemileri Goeben ve Breslau'nun 10 Ağustos 1914 günü Çanakkale Boğazı'na girdikleri günden sonra İngiliz ve Fransız müşterek donanması her geçen gün bu bölgedeki gücünü ve tehdidini genişletmişti. Osmanlı Devleti, Ekim ayı sonunda Karadeniz operasyonu ile fiilen savaşa girince, Çanakkale Boğazı savunmasının dış tabyalarını hedef alan ilk toplar 1914 Kasım ayının ilk günlerinde

⁴⁷⁸ Hettner, **a.g.m.**, s. 152-153.

⁴⁷⁹ Çolak, "Çanakkale Savaşları ve Müttefik Almanya", s. 145.

⁴⁸⁰ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 285.

⁴⁸¹ Klein, **Deutschland im ersten Weltkrieg**, s. 339. Bu eser Doğu Berlin'de yayınlanmış olup Birinci Dünya Savaşını Alman Emperyalizmi penceresinden ele almaktadır.

patlayacaktı. Ağustos ayında imzalanan ittifak antlaşmasından bu zamana kadar geçen yaklaşık üç buçuk aylık zaman zarfında Amiral Souchon Osmanlı Donanmasını, Amiral Usedom Çanakkale ve İstanbul boğazlarının savunmasını, General Sanders de Osmanlı kara ordularını takviye çalışmaları yürütüyorlardı.⁴⁸²

İttifakın ilk haftalarında Berlin Ataşemiliterinin 16 Ağustos 1914 günü Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya gönderdiği yazıda aktardığı Alman Bahriye Müsteşar ve Nazır Vekili Amiral Capelle'nin beyanatı, Boğaz savunmasındaki menfaat ortaklığına işaret etmekteydi. Burada Capelle, Osmanlı donanma ve sahil istihkâmlarının takviye ve muhafazası için malzeme ve personel açısından her ne mümkün ise Alman bahriyesinin yapacağını belirtirken, “Boğaz'ın muhafazası, sizin menfaatiniz icabından olduğu kadar bizim de menfaatimiz icabındandır” demektedir.⁴⁸³

Çanakkale ve İstanbul boğazları, Fransız-İngiliz cepheleriyle Rus cepheleri arasında bir geçiş noktasında olduğu için Osmanlı Devleti'nin kendi arzusu dışında savaşa sürüklenmesinde büyük paya sahip olmuştu. Çünkü Avrupa cephelerinde siperlere girilmesiyle savaşın uzaması Rusya'nın müttefikleri tarafından desteklenmesini gerektiriyordu. Bu yüzden Çanakkale ve İstanbul boğazları İtilaf devletleri açısından daha savaşın ilk aylarında birinci dereceden cephe yolu olmuştu.⁴⁸⁴ Boğazlardan askerî malzeme geçişine engel olmak tarafsızlığın gereği idi. Fakat ilerleyen süreçte İtilaf devletlerinin bu geçişi sağlamak için her şeyi yapacağı açıktı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bu deniz yolunun sürekli kapalı tutulmasını barış halinde sağlayabilmesi mümkün görünmüyordu. Ancak savaş halindeki bir Osmanlı Boğazları kapalı tutabilirdi.⁴⁸⁵

Boğazlar Avrupa'da devam eden savaş açısından, savaşan devletler ve en başta Rusya için ihtiyaç duyduğu cephe tedariki dolayısıyla çok büyük bir öneme sahipti.⁴⁸⁶ Nitekim savaşın ilk yılında Boğazlar üzerindeki hâkimiyet mücadelesi

⁴⁸² Dan van der Vat, **a.g.e.**, s. 222.

⁴⁸³ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s.167-169.

⁴⁸⁴ İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya denizden yardım götürebileceği daha kısa bir yol Baltık Denizi'ydi. Ancak Alman Donanması bu yolu İtilaf devletlerine kapamıştı. Bkz. “Admiral a. D. Wilhelm Souchon 75 Jahre”, **Marine-Rundschau**, c. 44, yıl 1939, s. 569.

⁴⁸⁵ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 139-140, 150-152; Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 245.

⁴⁸⁶ Janson, “Die Grundlagen der türkischen Meerengenverteidigung im Weltkriege (1914)”, s. 63.

savaşın seyri açısından bu bölgenin önemini de ortaya koymaktaydı. İtilaf devletleri açısından hem Almanya'nın Doğu ile bağlantısını kesecek hem de Rusya ile bağlantıyı sağlayacak kilit şehir İstanbul'a ulaşmanın en kısa yolu Çanakkale Boğazı'ndan geçmekteydi. Çanakkale Cephesi, Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen girişi sonrasında İtilaf devletlerinin bir yıl boyunca denizden ve karadan büyük çabalar sarf edip geçemedikleri, büyük mücadelelerin yaşandığı ve savaşın seyrini değiştiren önemli bir cephe olacaktı. Önemli Alman gazetelerinden Frankfurter Zeitung'da, 18 Nisan 1915 tarihli Türkiye cepheleri üzerine bir yazıda Çanakkale'de savunma durumunda olan Türkiye'ye burada düşen vazifenin parlak bir zafer olduğu ve burada elde edilecek bir zaferin anlamının bütün savaşın gidişatı açısından hiç de görmezden gelinemeyeceği ifade edilmekteydi.⁴⁸⁷ Bu açıdan 1915 yılı Osmanlı Alman ittifakı açısından en başarılı yıl olmuş, Çanakkale Cephesinde yaşananlar her iki ülkenin askerlik anlayışı üzerinde de çok önemli etkiler yaratmıştır.⁴⁸⁸

Çanakkale'de elde edilen başarının Alman savaş yönetimi açısından önemi zaferin ardından daha iyi anlaşılacaktı. Carl Mühlmann'ın değerlendirmesine göre Çanakkale'deki Türk savunmasının zaferi bir defa Türkiye'nin askerî gücünü ortaya koyacak ve Balkanlardaki durumu İttifak devletleri lehine çevirecekti. Bu sayede Bulgaristan ittifak safına katılacak ve onun katılımıyla Sırbistan alt edilebilecekti. Romanya ve Yunanistan ittifak safına katılmasalar da karşı tarafa katılmaları geciktirilmiş olacaktı. Zira hiç şüphe yok ki Çanakkale düşseydi Bulgaristan da dâhil olmak üzere Balkan devletleri İtilaf safında Avusturya Macaristan'a karşı savaşa gireceklerdi. Öte yandan Çanakkale'yi geçemeyen İngilizler, kuvvetlerini Selanik'e yığdıklarında bu defa karşılarında Türkleri değil ittifaka katılan Bulgarları bulacaklardı.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ **Der große Krieg 1914-15**, c. 4, s. 1919. Ayrıca henüz Çanakkale'de muharebelerin devam ettiği bir dönemde Almanya'da Boğazların tarihi süreci ve önemi ile 1915 yılında Çanakkale'de verilen mücadeleyi anlatan bir yayın için bkz. Gustav Adolf Erdmann, **Die Dardanellen; Konstantinopel und die Meerengen einst und jetzt**, Bielefeld-Leipzig: Velhagen & Klasing, 1915.

⁴⁸⁸ Grüsshaber, **a.g.e.**, s. 98.

⁴⁸⁹ Bütün çabalarına rağmen ana giriş kapısından (Çanakkale Boğazı) girmeyi başaramayan İtilaf devletlerinin (hırsızlar) yan kapıya yöneldikleri ama tepelerinde elinde sopasıyla Bulgar subayının onları beklediğini tasvir eden bir Alman karikatürü için bkz. **Kladderratsch**, 17 Ekim 1915, üçüncü ek, s. 7 (Bkz. EK 7).

Nihayetinde Alman savaş yönetiminin temel düşüncesi olan, güçlü düşman birliklerini mümkün oldukça orta Avrupa'dan uzak tutma hedefi bu sayede belki de hesap edilenden daha da avantajlı hale gelecekti. Çünkü Çanakkale'den boşa çıkacak olan Türk ordularının bu hedef çerçevesinde harekâta girişebilecekleri bölgeler Bulgarlara nazaran daha fazlaydı.⁴⁹⁰ Nitekim artık Osmanlı, Alman yüksek ordu yönetiminin ona yüklediği vazifeler çerçevesinde İngiliz ve Rus hâkimiyetindeki Mısır, İran, Hindistan ve Transkafkasya'yı tehdit edebilirdi. Böylece düşman güçlerini bu bölgelere bağlayarak orta Avrupa'da Alman cephelerinde müttefikine dolaylı olarak destek olabilecekti. Çanakkale muharebelerinin Batı cephesinde Almanya'nın yükünü hangi ölçüde hafifletmiş olduğu, İngiliz ve Fransızların bu cephe için ayırmak durumunda kaldıkları yaklaşık bir milyon askerden anlaşılmaktadır. Şüphesiz Çanakkale'deki başarının en önemli sonucu Rusya ile müttefiklerinin bağlantısının kesik kalmış olması ve bunun neticesi olarak Rus ordusunun zayıflaması, Almanya'nın doğu cephesinde başarısı olacaktı.⁴⁹¹

Çanakkale'nin Almanlar açısından önemini anlamak bakımından Alman pilot Hans-Joachim Buddecke'nin anılarında tahliye günlerinde geldiği Çanakkale Cephesinde, 6 Ocak 1916 günü karargâhında ordu komutanı Sanders ile karşılaşmasıyla ilgili yazdığı "...İngilizlere en büyük yenilgilerinden birini yaşatacağı henüz netleşmemiş olan ordu komutanının önünde duruyordum... burası Türkiye'nin kalbine vurulan darbenin merkeziydi ve bu darbenin başarısı düşman için beş savaş cephesinin azalması anlamına geliyordu" şeklindeki sözleri açıklayıcı olacaktır.⁴⁹² Bu yaşananandan birkaç gün sonra İtilaf güçleri Gelibolu Yarımadasını tamamen tahliye edeceklerdir.

Belki de Çanakkale'nin savaşın seyri ve Almanya açısından önemini Çanakkale'de esir alınmış bir Fransız askerinin ifadesinde yer alan şu kısa cümle en özet şekilde gösteriyordu: "...Ben öyle zannediyorum ki, biz İstanbul'u almadan

⁴⁹⁰ Ancak elbette çatışma merkezinin Balkanlar'a kaymasıyla birlikte Almanya'ya askeri açıdan ekstra bir yük getirecek ve aslında bilhassa Alman siyaseti tarafından sona erdirilmeye çalışılan savaş daha da genişleyecek ve uzayacaktı. Bkz. Ullrich Volker, "Entscheidung im Osten oder Sicherung der Dardanellen: Das Ringen um den Serbienfeldzug 1915", **Militär-geschichtliche Mitteilungen**, c. 32, sy. 2, yıl 1982, s. 58-59.

⁴⁹¹ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 62-63.

⁴⁹² Buddecke, **El Schahin (Der Jagdfalke): Aus meinem Fliegerleben**, Berlin: Scherl, 1918, s. 75 (çev. s. 70).

Almanlar Paris'i alacaklar..."⁴⁹³. Yani Almanların Paris'i alması Batı cephesindeki Alman zaferi, dolayısıyla savaşın sonu ve İttifakın zaferi anlamına geliyordu. Öte taraftan Çanakkale'nin geçilerek İstanbul'un alınmasını ise aslında savaşın İtilaf devletlerince kazanılması olarak değerlendiriyordu. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı görevini yapmış, İtilaf devletleri Çanakkale'yi geçememişlerdi. Ancak Almanlar da Paris'i alamamışlar, böylece İttifakın hedeflenen zaferine ulaşamamıştı.

2.2. Çanakkale Savunmasının Ana Komuta Merkezi İstanbul'daki Alman Etkisi

Osmanlı ordusunun, dolayısıyla Çanakkale Cephesinin esas komuta merkezi şüphesiz İstanbul'du. Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa savaşın idaresinde en etkili isimdi.⁴⁹⁴ Aslında 1914 senesi başlangıcında, henüz Almanya ile askerî ittifak yapılmamış olmasına karşın Osmanlı Genelkurmayının (Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi) önemli şubeleri ve personeline bakıldığında Alman Askerî Heyetinin etkinliğini görmek mümkündür. Burada 1913 yılı Aralık ayında Liman von Sanders başkanlığında İstanbul'a gelen Alman Askerî Heyetinin ve 1914 yılı başında Harbiye Nazırı olan Enver Paşa'nın rolü önemlidir. Genelkurmay şube müdürlerinin Alman Askerî Heyetine mensup subaylar, yardımcılarının ise dönemin başarılı Türk kurmay subayları olduğu dikkat çeker.⁴⁹⁵ Bu durumun Türk kurmay subayları arasında huzursuzluk vesilesi olduğu da anlaşılmaktadır.⁴⁹⁶

⁴⁹³ İstanbul'da Genel Karargâh İstihbarat Şubesi'nden 1915 Ağustos ayında "Düşmanlarımızın Hâlet-i Rûhiyesi" başlığıyla basına iletilen esir ifadelerin biri. Bkz. **BOA, HR. MA**, 1140/63; **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, c. 1, s. 247, 603.

⁴⁹⁴ Enver Paşa'nın başarılı Çanakkale savunmasını idare eden Osmanlı Harbiye Nazırı alt yazısıyla tam sayfa fotoğrafının yer aldığı bir Alman mecmuasının kapak sayfası için bkz. **Kriegsbilder: Beilage der Linzer "Tages-Post"**, Nr. 11, 1915.

⁴⁹⁵ Genelkurmay Başkanı Enver Paşa, İkinci Başkan Bronsart von Schellendorf'du. Birinci Şube (Eğitim ve Öğretim) Müdürü Binbaşı Franz Carl Endres, yardımcısı Binbaşı Ali İhsan (Sabis) Bey'di. İkinci Şube (İstihbarat) Yarbey Perrinet von Thauvenay, yardımcısı Binbaşı Kâzım (Karabekir) Bey'di. Üçüncü Şube (Harekât ve Seferberlik) Müdürü Yarbey Otto von Feldmann, yardımcısı Binbaşı İsmet (İnönü) Bey'di. Dördüncü Şube (Ulaştırma) Müdürü Kaymakam Böttrich idi. Diğer isimler için bkz. Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu (1913-1918)", s. 50. Ayrıca bkz. Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s. 65-66. Savaşın başlangıcı ve savaş boyunca bu şubelerde görevli isimlerde pek çok değişiklik söz konusu olmuştur.

⁴⁹⁶ Bu duruma yönelik eleştiriler savaşta yenilgi sonrasında kaleme alınan hatıralara çokça yansımaktadır. O dönemde Genelkurmayda İstihbarat şubesinde Yarbey Thauvenay'ın yardımcısı olarak görev yapan Binbaşı Kazım Bey'in [Karabekir] Genelkurmaydaki Almanların tahakkümünden

Alman subaylarının bilhassa Almanya ile imzalanan ittifak antlaşmasıyla birlikte Harbiye Nezareti ve Osmanlı Genelkurmayındaki etkinliğinin daha da arttığı görülmektedir. Bu çerçevede sonraki süreçte Enver Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Genel Karargâhındaki en yakın çalışma arkadaşları Alman subaylardan oluşmaktaydı.⁴⁹⁷ Harbiye Nezareti binasının [Bugün İstanbul Üniversitesi Rektörlük binası] ikinci katında Marmara'ya bakan kapının üstündeki odalarda Enver Paşa, onun karşı tarafında Süleymaniye Camii'ne bakan tarafında ise Alman Askerî Heyeti Başkanı Liman von Sanders çalışırlardı. Bir üst katta Beyazıd kulesine karşı olan kısımda, Enver Paşa'nın odasının üstünde ise Genelkurmay Başkanlığı odası bulunurdu.⁴⁹⁸

Alman gazeteci Paul Schweder İstanbul Harbiye Nezaretinde sıklıkla çok iyi Almanca konuşan Türk emir erlerine rastladığını söylemektedir. Ayrıca burada Enver Paşa ile görüşmesinde Paşanın kendisine "...aşağıda birçok Alman bulacaksınız ve kendinizi iyi hissedeceksiniz..." dediğini aktarır.⁴⁹⁹

2.2.1. Alman Askerî Heyetinin Genişlemesi ve Karar Almada Etkinliğinin Artışı

Liman von Sanders'in başında bulunduğu Alman Askerî Heyetinin ilk on kişilik subay grubu İstanbul'a 14 Aralık 1913 günü gelmiş, dönemin Harbiye Nazırı Ahmed İzzet Paşa tarafından karşılanmışlardır. Liman von Sanders'le birlikte ilk kabileyle gelen subayların isimleri şöyledir: Bronsart von Schellendorf, Erich Paul Weber, Perrinet von Thauvenay, Otto von Feldmann, Bado von König, August Nikolai, Carl Mühlmann, Adolf Burchardi ve Prof. Dr. Georg Mayer.⁵⁰⁰ Önce 42 kişi olarak öngörülen subay heyetinin diğer üyeleri de İstanbul'a birkaç hafta içerisinde ulaştılar. Bu arada Alman ordusuyla ilişkileri geçici olarak kesildi. Sanders'in hem

şikâyetlerine dair bkz. Kazım Karabekir, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, haz. Orhan Hülagü, Ömer Hakan Özalp, İstanbul: Emre Yayınları, 2001, s. 390-396.

⁴⁹⁷ Çolak, **Enver Paşa: Osmanlı-Alman İttifakı**, s. 19-20.

⁴⁹⁸ Karabekir, **a.g.e.**, s. 393. Karabekir devamında diğer şubelerin konumlarına dair bilgiler de vermektedir.

⁴⁹⁹ Schweder, **Im türkischen Hauptquartier**, s. 27, 287 (çev. 29, 278).

⁵⁰⁰ İstanbul'a ilk gelen bu 10 kişilik heyetin Almanya'dan yolculuk öncesi toplu bir fotoğrafı ve Sirkeci'deki karşılamadan fotoğrafları bulunmaktadır. Fotoğraflarda yolculuk öncesindeki başlıkların değiştiği ve İstanbul'da fes takıldığı dikkat çekmektedir. Bkz. Wolf, **a.g.e.**, s. 44-47.

kolordularda kurmay başkanı olarak, hem de Harbiye Nezaretinde görevlendirmek üzere talep ettiği yeni subaylar ile birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar askerî heyet üyesi subay sayısı yetmişi aşacaktır.⁵⁰¹ Alman askerî heyeti giderek genişleyerek savaşın sonuna kadar İstanbul merkezli olarak görevini sürdürecektir.⁵⁰²

Liman von Sanders'in İstanbul'a geldikten sonra yaptığı inceleme ve denetlemelerin ardından Osmanlı Ordusuna dair edindiği izlenim oldukça olumsuzdu. Raporlarında çizdiği kötü tablolar Berlin ve İmparatoru olumsuz etkilemişti. Alman subaylarının ilk başta yapılan planlamaya göre Osmanlı subay, astsubay ve erlerinin eğitimi için eğitim merkezleri ve teşkil edilecek örnek birliklerde istihdam edilmesi öngörülmüştü. Enver Paşa ve Osmanlı askerî yönetimi Alman subaylarını daha ziyade büyük birlik karargâhlarında istihdam etmek istiyordu. Alman subay mevcudunun giderek artması da bu sebepleydi.⁵⁰³ Sanders hatıratında 1914 senesinin ilk yarısında Alman subaylarının, merkezdeki ve birliklerdeki çalışmalardan başka, İstanbul'daki piyade, sahra ve ağır topçu okullarıyla, Ayazağa Süvari Astsubay okuluna müdür, öğretmen olarak görev yaptıklarını ve eğitim planlarında düzenlemeler yapıldığını belirtmektedir.⁵⁰⁴

Bir taraftan Alman subayları askerî heyet vasıtasıyla Osmanlı ordusunda görev alırlarken diğer taraftan da Enver Paşa'nın Türk subaylarının Almanya'ya gönderilmesi yönünde talepleri belgelere yansımaktadır. Nitekim İstanbul Elçisi Wangenheim'in Alman Şansölyesi Hollweg'e gönderdiği ve askerî Ataşesinin raporunu sunduğu 24 Mart 1914 tarihli yazıda İstanbul'daki durum hakkında

⁵⁰¹ Savaşın başlangıcı öncesinde görevlendirilen 72 subayın isim listeleri için bkz. **BArch, R 901/82843**, Askerî heyet evrakı; Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 13; Kannengiesser, **Gallipoli: Bedeutung und Verlauf der Kämpfe 1915**, s. 230-236; Wallach, **a.g.e.**, s. 114, 139-140. Savaşın başlangıcına kadar ve savaş döneminde İstanbul'a gelerek Alman askerî heyetine dâhil olan Alman subayların önemli kısmının isimleri ve haklarında kısa bilgiler içeren bir Alman arşiv kitapçığı için bkz. **Deutsche Offiziere in der Türkei**, Reichsarchiv, 1940, s. 18-27. Bu kitapçığın bir kopyasına ulaşmamı sağlayan hocam Prof. Dr. Gültekin Yıldız'a teşekkür ederim.

⁵⁰² Türkiye'de Alman askerî heyeti bünyesinde sonradan gelerek görev alan Alman subayları, talepler ihtiyaçlar gibi hususlara dair Alman askerî heyeti, İstanbul Alman elçiliği, Alman dışişleri bakanlığı, başbakanlığı, Alman askerî kabinesi gibi birimler arasındaki yazışmaların bulunduğu Alman Askerî Heyeti evrakı için bkz. **BArch, R 901/82842-82844**.

⁵⁰³ Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu (1913-1918)", s. 45, 58.

⁵⁰⁴ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 32 (çev. s. 43).

değerlendirmeler yapılmaktadır. Burada Enver Paşa'nın Almanya'ya mümkün mertebe Türk subayının gönderilmesi düşüncesine katıldığı⁵⁰⁵ ve bu sayede paşanın daha motive edilebileceği yönünde ifadeler bulunmaktadır. Hatta henüz bu tarihte askerî heyete Alman deniz subayı alma konusunda Enver Paşa'nın da onayının olduğu ve onun hiçbir şekilde İngilizleri istemediğine yönelik değerlendirmeler Berlin'e iletilmektedir.⁵⁰⁶

Avrupa'da savaş başlayıp, Osmanlı-Alman gizli ittifak antlaşmasının hemen ardından Osmanlı seferberlik ilan edince Alman Askerî Heyetine mensup subayların görevlendirmelerinde değişiklikler yapılmış, askerî eğitim kurumlarında görev yapanlar çoğunlukla İstanbul çevresindeki birliklerin komuta veya kurmay başkanlıklarına getirilmişlerdi. Ayrıca yeni subay talepleri de Berlin'e iletmeye başlanmıştı. Sonraki günlerde Amiral Souchon komutasındaki Alman gemileri Goeben ve Breslau ile 1600'den fazla Alman bahriyelisinin Osmanlı Donanması hizmetine girmesi, peşinden Berlin'den talep üzerine gelen ve Amiral Usedom'un komutasında Boğazların güvenliğinde görev alan 500'den fazla bahriyeli ve topçu personel ile Osmanlı'da Alman askerî varlığının giderek arttığı görülmektedir.⁵⁰⁷

Askerî heyet başkanı Liman von Sanders'in bilhassa Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen girişinin ardından yeni subay taleplerinde bulunduğu dikkat çekmektedir. Buna bir örnek olması açısından Sanders, Alman Savaş Bakanlığına gönderdiği 6 Aralık 1914 tarihli yazıda⁵⁰⁸ askerlerin eğitiminin zor olduğundan bahisle Almanya'da askerî eğitim verebilecek personel talebinde bulunmaktadır. Bu talebinde Almanya'da bu iş için uygun çok kimselerin olduğundan, saha tecrübesinin şart olmadığından ve bu sebeple hafif yaralı veya yaşı ilerlemiş personelin de tercih edilebileceğinden bahsetmekte, ancak tabi ki buraya has zorlukları aşmak için de

⁵⁰⁵ Gerçekten de savaş boyunca denizcilik ve havacılık okullarına eğitim amacıyla çok sayıda subay gönderildiğini görebiliyoruz. Mesela eğitim amaçlı Alman bahriyesinde görev almış Türk subaylarının bir listesi için bkz. Emrullah Nutku, **Eski arkadaşlar: Alman-Türk Silah Arkadaşlığından Hatıralar**, çev. Saim Besbelli, İstanbul: Deniz Basımevi, 1974, s. 129-131. Kitabın Almanca orijinali için bkz. Emrullah Nutku, **Alte Kameraden: Erinnerungen Aus Der Deutsch-Türkischen Waffenbrüderschaft**, Frankfurt/M: Özkan, 1970.

⁵⁰⁶ **BArch R 901/82842**, Wangenheim'dan Alman Şansölyesi Hollweg'e, 24 Mart 1914.

⁵⁰⁷ Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misiyonu (1913-1918)", s. 59, 62. Amiral Usedom ve Amiral Souchon'un komutanı oldukları birimlerin Çanakkale savunması bağlamındaki faaliyetleri çalışmanın devamında ayrı ana başlıklar hâlinde ele alınacaktır.

⁵⁰⁸ **BArch R 901/82842**, Sanders'ten Alman Savaş Bakanlığına, 6 Aralık 1914.

şevkli olması gerektiğini ifade etmektedir. Sonrasında ise talebini detaylandırarak, hangi alanlarda personel istediği, ne kadar maaş lazım olduğu, Türk üniforması giyileceği ama Alman ceza kanununa tabi olunacağı gibi hususlara değinmektedir.

Çanakkale’de muharebelerin yaşandığı 1915 yılı boyunca da Almanya’dan subaylar gelerek askerî heyet bünyesinde farklı konumlarda görevlendirilmişlerdi.⁵⁰⁹ Heyet başkanı Sanders’in ifadesiyle Alman Askerî Heyetine mensup subayların sayısı 1916 senesi başında yaklaşık 200’dü.⁵¹⁰ Ancak Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı’daki Alman varlığının sadece Sanders başkanlığındaki Alman Askerî Heyetinin faaliyetleriyle sınırlı olmadığını da belirtmek gerekir. Zira Alman Askerî Heyetinin haricinde Alman Akdeniz Filosu, Türkiye Özel Kumandanlığı, Osmanlı uçak birlikleri, 1917 yılında kurulan Yıldırım Ordular Grubu gibi askerî birimler üzerinden, savaş süresince Osmanlı ordusunda görev alan Alman ordu mensuplarının sayısı giderek artmıştır.⁵¹¹ Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus da zamanla oluşan bu Alman makam ve komutanları arasında yetki kargaşası ve anlaşmazlıkların söz konusu olmasıdır. Zira bahsi geçen Alman makamları arasında bir üst makamın belirlenmemiş olması ve doğrudan Alman İmparatoruna rapor sunabiliyor olmaları bu karışıklığın önemli bir gerekçesiydi.⁵¹²

Savaşın sonuna doğru 800’ü aşkın Alman subayı, sıhhiye subayı ve askerî memurlarının özlük işlerinin Alman Askerî Heyetinin işlemlerinden geçtiğini yine Sanders hatıratında belirtmektedir.⁵¹³ Ayrıca Mühlmann’ın eserinin sonuna eklediği

⁵⁰⁹ **BArch R 901/82843**, Askeri heyet evrakında Türkiye’de görevlendirilen subaylara ait listeler bulunmaktadır.

⁵¹⁰ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 143 (çev. s. 141).

⁵¹¹ Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı’da görev yapan Alman subayları ile oynadıkları role ilişkin geçtiğimiz yıllarda yapılan bir proje için bkz. Necmettin Alkan, “Birinci Dünya Savaşı’nda (1914-1918) Osmanlı Hizmetindeki Alman Subayları ve Savaş Sürecine Etkileri”, **114K309 nolu Tübitak Projesi**, Trabzon: 2016.

⁵¹² Askeri Heyet Başkanı Liman von Sanders, Türkiye Özel Kumandanı ve Boğazlar Kumandanı Amiral Usedom, Alman Akdeniz Filosu ve Osmanlı Donanma Komutanı Amiral Souchon, Alman büyükelçileri (Wangenheim vd.), askeri temsilciler (Goltz vd.) Alman imparatoruna doğrudan rapor sunabiliyorlardı. Bkz. **BArch MA, MSG 2/10873**, *Erinnerungen eines “Alten Adlers”*, s. 134.

⁵¹³ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 32 (çev. s. 43). Gelibolu ve İstanbul merkezli olarak Türkiye’de görev alan Alman subaylarının isim, rütbe, görevi, görev yılları, aldığı nişanlar, öldüyse sebebine dair bilgiler içeren uzun bir liste için bkz. Wolf, **a.g.e.**, s. 521-612. Öte yandan Almanya’da yaşayan bir göz hekiminin hazırladığı, Türk cephelerinde görev almış Alman subay isimleri ile kısa bilgilerini içeren listelerin birimlere göre tasnif edildiği bir çalışması bulunmaktadır. 2000’li yıllarda hazırlanan ve internet ortamında forumlarda ulaşılabilen bu çalışma 2018 yılında Mehmet Arif Demirer’in şahsi gayretleriyle hazırladığı *Kemalist Demokrat Türkiye* dergisinin eki olarak kitap hâlinde

bir tablo, 20 Ocak 1918 tarihi itibariyle Türkiye’de bulunan ve Askeri Heyet bünyesinde veya bağımsız faaliyet gösteren farklı alanlardaki Alman birlikleri, bu birliklerde görev alan Alman subay ve üst düzey memur ile astsubay ve erlerin sayılarını vermektedir. Buna göre tabloda verilen toplam rakam 646 subay ile 6686 astsubay ve er şeklindedir.⁵¹⁴ Savaş boyunca sayının artışıyla birlikte yeni gelen farklı rütbelerden ordu mensuplarının görev yerlerine sevk edilene kadar İstanbul’da bulundukları süre içerisindeki sorumlulukları, ihtiyaçları ve nerede nasıl davranmaları gerektiğine dair düzenlemeler yapılmış, karşılaşılan problemlere dair bilgiler de ihtiva eden talimatnameler hazırlanmıştır.⁵¹⁵

Askerî heyetin savaş sona erdikten sonra bir süre daha kurumsal olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Alman Federal Arşivindeki askerî heyet evrakında 10 Haziran 1919 tarihli ve Almanya’nın 1919 yılında Savaş Bakanı olan Walther Reinhardt imzalı belgede Türkiye’de görevlendirilmiş olan ve isim listesinde verilen 130 Alman subayının görevlerinin feshedildiği görülmektedir.⁵¹⁶ Netice itibariyle 1913 yılının sonlarında İstanbul’a gelerek devletlerarası kriz ortamında zor şartlarda göreve başlayan ve sonrasında faaliyet alanı genişleyen Liman von Sanders başkanlığındaki Alman Askerî Heyeti, Osmanlı ordusunun askerî etkinliğinin artışında önemli rol oynamıştır. Osmanlı subay ve askerlerinin savaş döneminde edindikleri bilgi ve tecrübeye Alman eğitim ve desteğinin önemli bir payı vardır. Bu tecrübe aynı zamanda sonraki yıllarda Milli Mücadelede de etkisini göstermiştir.⁵¹⁷

yayınlanmıştır. Bkz. Mete Soytürk, **1. Dünya Savaşı’nda 2 Soylu Asker ve 2000 Alman Subayı**, 2018.

⁵¹⁴ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 318-319. Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı’da görev almış asker, subay, diğer askerî ve teknik personel ile işçiler dâhil olmak üzere Almanların toplamına dair net bir rakam verilmesi oldukça zordur. Bununla birlikte bu rakamın yaklaşık 25 bin olduğuna dair bkz. Wallach, **a.g.e.**, s. 181, 234.

⁵¹⁵ Bir talimatname örneği üzerinden hazırlamış olduğumuz çalışma için bkz. Yusuf Ziya Altıntaş, “1918 Yılında İstanbul’a Gelen Alman Ordu Mensuplarının El Rehberi: Alman Askeri Misyonu’nun İstanbul Garnizon Talimatnamesi”, **Türk-Alman İlişkilerine Farklı Disiplinlerden Bakış**, ed. Mehmet Altunkaya vd., Konya: Palet Yayınları, 2019, s. 391-409. Başka bir örnek de Enver Paşa’nın Osmanlı ordusundaki Alman subay ve sağlık subaylarına yönelik rehber olması için orduda sağlık işleriyle ilgili hazırlatılan ve Almanca olarak basılmasını istediği bir nizamname olabilir. Bkz. **BOA. DH. İD**, 87/46, Enver Paşa’dan Dâhiliye Nezaretine, 4 Şubat 1915.

⁵¹⁶ **BArch R 901/82844**, Askeri Heyet Evrakı Ağustos 1915-Temmuz 1919 dosyası.

⁵¹⁷ Uyar, “Sanders Askerî Yardım Misyonu (1913-1918)”, s. 78. Alman yazarlarının Milli Mücadelenin ittifak dönemindeki Alman katkısıyla kazanıldığına dair görüşler Türk tarafından tepkiyle karşılanacaktır. Bkz. Grüşhaber, **a.g.e.**, s. 203.

2.2.2. Osmanlı Genel Karargâhında Alman Subayların Etkinlik

Kazanmaları

Osmanlı Genelkurmayında 1914 yılı başlarından itibaren Alman etkinliğinin giderek artan bir seyir izlediği, bilhassa savaşın başlamasıyla büyük ölçüde Alman Genelkurmayının denetimi altına girdiği görülmektedir. Alman Askerî Heyeti mensubu Bronsart von Schellendorf, daha 1914 yılı başlarında Osmanlı Genel Kurmayının başına getirilerek Enver Paşa'dan sonra ikinci yetkili isim, Genelkurmay İkinci Başkanı (Erkan-ı Harbiye Reis-i Sanisi) oluyordu. Bundan sonra hem Osmanlı Genelkurmayının yapılandırılmasında hem de başladıktan sonra savaşın planlanması ve idaresinde etkin bir isim olacaktır. Nitekim ittifak antlaşmasının imzalanmasının ardından Osmanlı Devleti'nin savaşa girişiyle ilgili sefer planlarının hazırlanmasında etkili olmuştu. Genelkurmay İkinci Başkanlığı vazifesini 1917 sonlarına doğru Almanya'ya geri çağırılmasına değin sürdürecekti, bu süreçte askerî heyetin Enver Paşa'nın en yakınındaki en önemli ismi olacaktır.⁵¹⁸ Schellendorf ayrıca Genel Karargâhta, Çanakkale Cephesinin geri hizmetlerinin bağlı olduğu Menzil Genel Müfettişliğinin doğrudan amiri konumundaydı. Dolayısıyla savaş idaresinde Osmanlı ordusunun geri hizmetleriyle ilgili düzenlemeler General Schellendorf'a bağlıydı.⁵¹⁹ Schellendorf ile ilgili basında yer alan ilginç bilgi de onun eşine dairdir. Çanakkale muharebelerinin yaşandığı ve cephede yaralanan askerler için İstanbul'da hastanelerin seferber edildiği Haziran 1915'de Schellendorf'un eşinin de Haydarpaşa ve Moda'da yaralı hastanelerine destek olduğu görülmektedir. Uzun zaman tedaviye

⁵¹⁸ **Deutsche Offiziere in der Türkei**, Reichsarchiv, 1940, s. 18; Yıldız, "Cihan Harbinde Türk-Alman İttifakı: Bir Stratejik Ortaklığın Kısa Muhasebesi", s. 14. Schellendorf hakkında bilgi için bkz. Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 289. Enver Paşa, Schellendorf'un 1917 yılı sonlarına doğru Almanya'ya geri çağırılması üzerine Alman Genelkurmay Başkanı Paul von Hindenburg'a gönderdiği yazıda Schellendorf ile savaşın başından beri birlikte olduğunu, birbirlerini iyi tanıdıklarını, Osmanlı ordusunun güç ve kabiliyetlerinin iyi bildiğini, Çanakkale muharebeleri döneminde olduğu gibi hâlâ bütün enerji ve gayretiyle çalıştığını, Suriye ve Filistin'deki durumun onunla ilgisi olmadığını yazmaktadır. Ayrıca kendi kurmay başkanını seçme hakkına da işaret etmekte, en azından biraz daha burada kalarak kendisinin yerine gelecek isme işleri göstermesini istemektedir. Bkz. **TTK Arşivi, KO, 21, 70, 70**. Schellendorf'un 28 Ocak 1915 tarihinden itibaren Almanya'ya dönene kadar şahsi tercümanlığını yapan isim 1910-12 arasında Almanya'da eğitim görmüş Osmanlı subaylarından Abdürrauf Bey'di. Onun yakın zamanda yayına hazırlanan ve bu tercümanlık dönemini de içeren günlükleri için bkz. Abdürrauf Bey, **Binbaşı Abdürrauf'un Harp Günlükleri: Osmanlı Genelkurmayı'nda Alman Komutanların Emrinde**, haz. Mesut Uyar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2022, s. 20-21, 90.

⁵¹⁹ Yavuz Selim Çeloğlu, "Çanakkale Cephesi'nde Askeri Nakliye Hizmetleri: Beşinci Ordu Menzil Teşkilatı", **Doktora Tezi**, Fırat Üniversitesi, Elazığ 2018, s. 33.

muhtaç olanlara tahsis edilmek üzere Moda'da 12 yataklı hastane ve iki de alman hasta bakıcının görevli olduğu küçük sayılabilecek bir hastane ile ilgilendiği anlaşılmaktadır.⁵²⁰

İstanbul'da Genel Karargâhta görev yapan önde gelen Alman subaylarına bakıldığında Alman Askerî Heyeti üyesi diğer önemli bir isim Kress von Kressenstein'dir. İlk başta topçu okulunda müdür olarak görev yaptıktan sonra 1914 yazı başlarında Genelkurmay'a doğrudan Schellendorf'un emrine atanarak seferberlik planlarının hazırlanmasında etkili olmuştur. Schellendorf hasta olduğunda onun yerine vekâlet etmiştir. Savaş başladıktan sonraki dönemde Kanal harekâtı için oluşturulan kolorduya kurmay başkanı olarak görevlendirilmiş ve Şam'a gitmiştir.⁵²¹

Enver Paşa'ya en yakın diğer bir Alman subayı da Alman askerî heyet mensubu Otto von Feldmann'dır.⁵²² Osmanlı Birinci Ordusu kurmay başkanlığı ve Osmanlı Genel Karargâhı Harekât Şube Müdürü olarak görev yapmış, görevi gereği sürekli Genelkurmay İkinci Başkanı Schellendorf ve Harbiye Nazırı Enver Paşa ile birlikte olmuştur. Osmanlı Genel Karargâhı istihbarat biriminde görev alan Yarbay Sievert'in ifadesiyle "von Feldmann çok olağanüstü bir şahsiyeti ve Türk Umumi Karargâhının askerî ruhuydu."⁵²³

Diğer taraftan Genel Karargâhın ilk kuruluşunda demiryolu ve ulaşım işleri şube müdürü olarak Yarbay Sylvester Böttrich yer almaktaydı. Ancak sonraki süreçte belgelerde Yarbay Potschernik, askerî ulaşım işlerinden sorumlu başmüfettiş olarak Çanakkale Cephesi bağlamında öne çıkan isimlerdendir. Çanakkale savunmasında etkili olan isimlerden Silah Dairesi ve Fabrikaları komutanı olacak Alman bahriyeli

⁵²⁰ Çulcu, **İkdam Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi**, c. 1, s. 414.

⁵²¹ Kressenstein, **Son Haçlı Seferi: Kuma Gömülen İmparatorluk**, s. XV, 21. Kressenstein'in anıları Osmanlı-Alman ittifakı ve Birinci Dünya Savaşına dair önemli değerlendirmeler içermektedir.

⁵²² Feldmann'ın 1939 yılında kaleme aldığı Amiral Usedom'ın komutasındaki Boğazlar kumandanlığının Çanakkale Boğaz savunmasındaki etkisine dair bir makalesi için bkz. Feldmann, "Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918", **Marine-Rundschau**, c. 44, 1939, s. 640-653. Türkiye faslı kısa olmakla birlikte Feldmann'ın hatıraları için bkz. Otto von Feldmann, **Türkei, Weimar, Hitler, Lebenserinnerungen eines preußischen Offiziers und deutschnationalen Politikers**, haz. Peter von Feldmann, Borsdorf: Verlag Edition Winterwork, 2013.

⁵²³ Sezen Kılıç, **Osmanlı Karargahında Bir Alman Ajanı**, Konya: Dokuz Yayınları, 2014, s. 27-29, 145. Bu çalışma Osmanlı Karargahında istihbarat şubesinde 1916 yılında görev alan Alman Yarbay Sievert'in sonraki yıllarda kaleme aldığı bir raporunu temel almakta ve bu yıllarda Osmanlı Karargahı istihbarat şubesi ile buradaki Almanların etkinliğine, Türk-Alman yetkililerinin ilişkileri ve anlaşmazlıklarına dair önemli bilgiler sunmaktadır.

subayı Waldemar Pieper, Ağır Topçu Birlikleri Başmüfettişi Heinrich Wehrle, Hava birlikleri dairesi başkanı Erich Serno, sahra topçu birlikleri başmüfettişi Max Schlee, Menzil Daire Başkanı Ulrich von Back, İstihbarat Daire Başkanı Perrinet von Thauvenay gibi Alman subaylarının Osmanlı Genelkurmayında görev yaptıkları görülmektedir.⁵²⁴

2.2.3. Alman İttifakı ve Çanakkale Savunması Bağlamında Enver Paşa'nın Rolü

Savaşın başlaması ve Osmanlı ordusunun seferberlik ilanının hemen ardından Harbiye Nezaretinin üst katında Genelkurmay Başkanlığının bulunduğu katta “Karargâh-ı Umumi ve Başkumandanlık Vekâleti” kurulmuş ve Harbiye Nazırı Enver Paşa Başkumandan Vekili olarak göreve başlamıştı.⁵²⁵ Bundan böyle önceden başka nezaretlerin yürüttüğü sorumlulukları da üstlenecekti. Bunların arasında en önemlisi yabancı devletlerle yapılan yazışmalardı. Bunlar doğrudan Başkumandanlık karargâhı tarafından yapılmıyor olsa da bu makamın onayına tabi olacaktı.⁵²⁶

Dolayısıyla Enver Paşa, Osmanlı Alman ittifakının merkezinde duran ve bu ittifakın yükümlülüklerinin esas sahibi olan isimdi. Mühlmann'a göre Almanya için Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında sağlam durmasının da garantisiydi. Ancak Enver Paşa Almanya'ya olan sevgisinden veya borçlu olduğundan değil, vatanına Almanya ile savaşa girip savaşta zafer kazanarak en iyi hizmeti yapacağını düşündüğünden böyle bir sorumluluk üstlenmişti.⁵²⁷

⁵²⁴ Osmanlı Genelkurmayında görev alan Alman subayları ve haklarında kısa bilgiler için bkz. Soytürk, **a.g.e.**, s. 33-34. Osmanlı Genelkurmayında 30 Ocak 1914 tarihinde göreve başlayan Binbaşı Abdürrauf Bey, Genelkurmayın Alman askeri heyetinin göreve başladığı o günlerdeki işleyişi ve personeline dair bilgiler vermektedir. Bu bilgilerden ve sonraki gelişmelerden Alman subaylarının önemli şube müdürlüklerinde, genç ve yetenekli, çoğu Almanya'da eğitim görmüş Osmanlı kurmay subaylarının ise onların muavini olarak görevlendirildikleri dikkat çekmektedir. Ancak bu durum ilerleyen süreçte sorunları da beraberinde getirecektir. Detaylı bilgi için bkz. Abdürrauf Bey, **a.g.e.**, s. 84-85, 145-149.

⁵²⁵ Ahmet Esenkaya, “Çanakkale Cephesi'nde Karargâhlar”, **ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 1, sy. 2, yıl 2016, s. 48, 50; **Çanakkale Cephesi Harekâtı**, V. Cilt, I. Kitap, 2012, s. 41.

⁵²⁶ Aksakal, **a.g.e.**, s. 120.

⁵²⁷ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 249-254. Mühlmann burada Enver Paşa ile ilgili tarih yazımı çerçevesinde bir değerlendirme yaparken, onun kısa hikâyesini, Almanya açısından önemini, savaş yönetimini, kişiliğini ele almaktadır. Enver Paşa'ya dair başka bir Alman subayının benzer değerlendirmeleri için bkz. Janson, “Die Grundlagen der türkischen Meerengenverteidigung im Weltkrieg (1914)”, s. 64. Ayrıca Osmanlı'da görev almış

2.2.3.1. İttifakın Mimarı Enver Paşa'ya Almanların Bakışı

Alman makamlarının ittifakın Osmanlı tarafındaki mimarı Enver Paşa'ya bakışları çeşitlilik içermektedir. Alman elçisinin raporuna göre Enver Paşa öncelikle askerî ataşe olarak 1909 yılında Berlin'de kalmış ve iyi derecede Almanca konuşabilen⁵²⁸ Almanya'yı tanıyan biriydi. Alman eğitiminin, usullerinin ve silahlarının etkisine inandığı anlaşıyordu. Kendisini, masasının arkasına resimlerini astığı Napolyon ile Büyük Friedrich'in bir karışımı olarak görüyordu. Almanlara dostça yaklaşmasına değer veriliyor ve bundan istifade edilmeye çalışılıyordu. Bununla birlikte İstanbul'daki Alman diplomatlarınca bir "Alman dostu" olarak değil, daha ziyade pragmatik ve ülkesinin askerî gücünü Alman desteğiyle geri kazanmak isteyen bir Türk vatanperveri olarak değerlendiriliyordu.⁵²⁹

Bunun bir örneği ittifakın imzalanması sonrası günlerde Çanakkale'de Boğaz savunmasına yönelik hazırlıkların yoğunlaşmaya başladığı bir dönemde görülebilmektedir. İttifak uyarınca Alman askerî heyeti mensubu subaylar bu hazırlıklarda etkili konumlara gelmekteydiler. Alman Albayı Weber de Başkumandanlık temsilcisi olarak Çanakkale Boğazı savunmasında görevlendirilmiş, onun emirlerine uyulması gerektiği bildirilmişti. Ancak aradan birkaç gün geçtikten sonra Enver Paşa Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Bey'e gönderdiği 17 Ağustos 1914 tarihli gizli telgrafta⁵³⁰ Weber Paşa'nın vereceği emirlerde sorun yaratacak ve aklınıza yatmayacağı bir durum olması halinde emrin yavaşlatılmasını ve derhal kendisine bildirilmesi istemektedir. Buradan Enver Paşa'nın ilk andan itibaren ittifaka uygun olarak ortak bir komuta sistemi oluşturmak istediği gözlenmektedir. Bununla birlikte ortak komuta sisteminde sorun çıkması durumunda ise kendisinin hakem rolünde olmak istediği anlaşılmaktadır.

Alman subaylarının Enver Paşa'ya hakkındaki değerlendirmelerine dair bkz. Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek, **Savaşın Güzüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, s. 18-31.

⁵²⁸ Meşhur Alman as pilotu Oswald Bölcke günlüğünde, 1916 Temmuz ayının ikinci yarısında Türkiye ziyaretinin ardından dönüş yolunda aynı trende bulunduklarını belirttiği Enver Paşa'nın kendisini vagonuna davet ettiğini, neredeyse tamamen Almanca olarak canlı ve hoş bir sohbet gerçekleştirdiklerini yazmaktadır. Bkz. Oswald Bölcke, **Hauptmann Bölckes Feldberichte**, New York: Deutschland Library Co., 1917, s. 188.

⁵²⁹ Wolf, **a.g.e.**, s. 48-49; **PA AA, R13319**, Wangenheim'dan Almanya'ya 24 Mart 1914 tarihli rapor.

⁵³⁰ **ATASE, BDH**, 4645-161-7; **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 75-79; **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 181-182.

Enver Paşa'nın Almanya ile ittifaktaki yerine dair Alman Deniz Ataşesi ve Enver Paşa ile de yakın dostluğu olan Hans Humann'ın raporlarında önemli değerlendirmeler yer almaktadır. Nitekim İtilaf devletlerinin Çanakkale Boğazı'na büyük saldırı denemesinin başarısız olduğu, kara harekâtı hazırlıklarının yapıldığı ve bu süreçte Osmanlı Devleti'ni Almanya'dan ayırmak için diplomatik temaslarda bulunduğu bir dönemde, Enver Paşa'nın nasıl Almanya'nın yanında durduğunu kendisiyle 11 Nisan 1915 tarihli görüşmesine dayanarak rapor etmektedir. Humann, Osmanlı Devleti'nin savaşa girdikten sonra hiçbir Alman'ın beklemediği ölçüde bir çaba ortaya koyduğunu yazmıştır. Ayrıca Enver Paşa'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde mevcut muhalefeti ikna konusundaki çabası ve iktidar elinde bulunduğu sürece Türkiye'nin müttefiklerine bağlı kalacağını, önceden olduğu gibi ortak savaş hedefine hizmet etmek için her şeyini ortaya koyacağını söylediğini aktarmaktadır.⁵³¹

Aynı günlerde Enver Paşa'ya dair benzer bir aktarımı Alman Elçisi Wangenheim yapmaktadır. Enver Paşa'nın kendisine, Cavid Bey'in o günlerde Lozan'da olduğunu ve Fransa'nın bir teklifini ilettiğini belirtmektedir. Bu teklife göre ticaret gemileri için mayın hattından bir geçiş oluşturmak şartıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü garanti edebileceklerini söylemişlerdir. Ancak Enver Paşa, bu teklifin tartışma konusu olmayıp, Osmanlı Devleti olarak her halükarda ittifak güçleri ile birlikte olduklarını belirtmiştir.⁵³²

Çanakkale'de çıkarmaların başladığı günlerde Enver Paşa'nın Sultan'ı Almanya'nın yanında sağlam bir şekilde tutmak istediği de görülmektedir. Alman Elçisi Wangenheim, Enver Paşa'nın kendisine Sultan'ın cülus kutlamaları çerçevesinde acilen kişisel tebrikte bulunmasını önerdiğini ve bunun üzerine başyaverin aracı olmasıyla Sultanın kendisini kabul ettiğini, o sırada Çanakkale'den gelen düşmanın durdurulduğuna dair haberlere de sevindiğini aktarmaktadır.⁵³³ Amiral Usedom, Alman Kayzerine gönderdiği raporunda Enver Paşa'nın 12 Mayıs 1915 günü Çanakkale'ye ziyaretinden bahsettikten sonra onu iyi gördüğünü, fakat

⁵³¹ PA AA, R 19979, Humann'ın Enver Paşa ile 11 Nisan 1915 tarihli görüşmesine dair raporu.

⁵³² PA AA, R 19973, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 12 Nisan 1915.

⁵³³ PA AA, R 19978, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 28 Nisan 1915. Ayrıca bkz. **Der große Krieg 1914-15: Eine Chronik von Tag zu Tag. Urkunden, Depeschen und Berichte der Frankfurter Zeitung**, c. 4, Frankfurt a. M.: Frankfurter Societäts-Druckerei, 1915, s. 1980.

düşmanın Arıburnu'ndan atılması beklentisinin halen gerçekleşmediğini yazıyordu. Bununla birlikte İstanbul'daki siyasi karışıklıklar ve çok sayıda tutuklamalardan bahsettikten sonra, Enver Paşa'nın öteden beri olduğu gibi savaş yönetiminde en güvenilir faktör olduğunu belirtmişti.⁵³⁴

1915 yılı sonlarına doğru İstanbul'daki elçilik aracılığıyla Almanya'ya ulaşan Enver Paşa hakkındaki bir söylentinin, Alman üst makamları tarafından endişeyle karşılandığı görülmektedir. Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn, Alman Şansölyesi Hollweg'e gönderdiği yazıda Enver Paşa'nın konumunun sarsılmasından bahisle “eğer söylentiler doğruysa bizim için askerî bakımdan paha biçilemez olan Enver'i korumak için elden ne geliyorsa yapmalıyız” demektedir.⁵³⁵ Alman Şansölyesi Hollweg, Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'a ertesi gün verdiği cevapta ise gelişmenin çok üzücü olduğu, sadece bir söylenti olduğunu ümit ettiğini, elçiye Enver'e destek olmak için elinden geleni yapmasını söylediğini belirtmektedir.⁵³⁶

2.2.3.2. Alman Subaylarıyla Çanakkale'ye Ziyaretleri ve İttifaka Dair Değerlendirmeleri

Enver Paşa Çanakkale Cephesine gerek cephenin açılması öncesindeki hazırlıklar sürecinde, gerekse muharebeler döneminde ve zaferden sonra pek çok defa ziyaret gerçekleştirmişti.⁵³⁷ Bu ziyaretlerde Boğaz savunmasından sorumlu Alman komutanları Amiral Usedom ve Amiral Merten ile Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa eşliğinde incelemelerde bulunmuştur. Aynı şekilde kara muharebeleri döneminde de Genelkurmay Başkanı Schellendorf ile Beşinci Ordu Komutanı Sanders ve Türk subayları eşliğinde cephe ziyaretlerinde bulunmuştur. Alman etkinliği bağlamında bu ziyaretlerden bazılarına değinmek yerinde olacaktır.

⁵³⁴ **BArch MA, RM 40/1**, s. 83, Amiral Usedom'den Kayzer II. Wilhelm'e, 23 Mayıs 1915.

⁵³⁵ **PA AA, R 13337**, Falkenhayn'dan Hollweg'e, 22 Aralık 1915.

⁵³⁶ **PA AA, R 13337**, Hollweg'in Falkenhayn'e cevabı, 23 Aralık 1915.

⁵³⁷ Enver Paşa'nın Çanakkale Cephesindeki rolünü inceleyen bir yüksek lisans tezinde, Paşa'nın muharebe alanlarına gerçekleştirdiği 17 ziyareti olduğu tespit edilmiştir. Bkz. Yasin Çatal, “Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Çanakkale Cephesindeki Rolü”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 2019, s. 26. Bu tez yakın zamanda kitaplaşmıştır. Bkz. Yasin Çatal, **Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa Çanakkale'de**, Ankara: Tün Yayınları, 2021.

Boğazların savunmasında yapılacak tahkimat iyileştirmeleri ve eğitim amacıyla 1914 yılı Ağustos ayı sonunda Almanya'dan bahriyeli subay ve erleri gelmiştir.⁵³⁸ Enver Paşa, Müstahkem Mevki Kumandanlığına Ekim ayı başlarında gönderdiği bir yazıdan anlaşıldığına göre, Eylül ayı başından beri Başkumandanlık temsilcisi olarak Çanakkale savunmasında görevli Amiral Merten nezaretinde bölgedeki bir aylık eğitim çalışmalarının durumunu görmek istemektedir. Bugünlerde örnek batarya olarak teşkil edilen Anadolu Hamidiye ve diğer bir bataryadan atış talimlerini izleyecektir. Boğazların savunmasından sorumlu Sahil Müfettişi Amiral Usedom ile birlikte Yavuz gemisi ve Donanma-yı Hümayun ile birlikte geleceğini belirtmektedir. Akabinde Enver Paşa 7 Ekim 1914 tarihinde Çanakkale'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Müstahkem Mevki ceridesinin o güne ait kaydında Enver Paşa gelerek, Anadolu Hamidiyesi ile Rumeli Mecidiye ve Hamidiyesinden büyük uzun toplarla atışlar yapıldığı, havanın yağmurlu olup, Paşanın öğleden sonra donanmaya geri döndüğü bilgileri yazılıdır.⁵³⁹ Enver Paşa atış talimlerini Anadolu Hamidiyesi'nden izlemiş, sonuç memnuniyet verici olmuştur.⁵⁴⁰

Enver Paşa'nın deniz muharebelerinin başladığı 19 Şubat 1915 günü de Çanakkale'de bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵⁴¹ Buna göre saldırıdan önceki gün Boğazların savunmasından sorumlu Alman Amirali Usedom, Enver Paşa ve onun kurmay başkanı General Bronsart von Schellendorf Çanakkale'de buluşmuşlardı.⁵⁴² 19 Şubat saldırısı günü İngiliz ve Fransız müttefik filosunun Boğaza yaklaştığı bir sırada, Enver Paşa ve beraberindekiler küçük bir torpidobotla Seddülbahir'i teftişten ayrılmışlardı. Ardından o gün gerçekleşen saldırıyı Seddülbahir ile Kumkale arasında içinde bulundukları torpidobottan izlemişlerdi.⁵⁴³

⁵³⁸ Bu konu Boğaz savunması başlığı ile sonraki ana bölümde tafsilatlı bir şekilde ele alınacaktır.

⁵³⁹ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 200, 206.

⁵⁴⁰ Almanların bulunduğu Anadolu Hamidiyesinden atışların iyi, karşıda Türk tarafından atışların yeterli değerlendirildiğine dair bkz. **BArch MA, RM 40/59**, 32.

⁵⁴¹ Harbiye Nazırı ve Bahriye Nazırı Vekili olan Enver Paşa'nın İstanbul'dan ayrılırken Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e vekâlet vermesine dair bkz. **DTA, Daireler**, 23-24/4, 14 Şubat 1915.

⁵⁴² Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 42.

⁵⁴³ **BDHTh**, c. 8, s. 159. Ayrıca bkz. **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, 2012, s. 88. Farklı bir bilgiye göre ise Seddülbahir Kalesi gözlem kulesinden düşman gemilerinin yaklaşmakta olduğu görülünce Enver Paşa ve Amiral Usedom gözlem için daha yüksekteki Ertuğrul bataryasına çıkmışlardı. Bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 43. Enver Paşa Meclisteki konuşmasında bu

Enver Paşa, Boğaza yönelik büyük bir saldırının beklendiği günlerde, 18 Mart zaferinden bir önceki gün yine cephede Boğaz savunma hazırlıklarını teftiş ederken ve gerekli emirleri verirken görülmektedir.⁵⁴⁴ Aynı günlerde cepheyi ziyaret eden ve savunma hazırlıklarını inceleyen Amerikan Elçisi Morgenthau ilk olarak Anadolu Hamidiye Tabyasını ziyaret edince kendimi Almanya’da sandım diyecektir. Çünkü subayların neredeyse hepsinin Alman olduklarını, her yerde Almanca konuşulduğunu belirtmektedir. Ancak burası bir Alman örnek bataryası olarak tasarlanmıştı. Nitekim daha sonra gideceği Dardanos tabyası içinse “Hamidiye ne kadar Almansa Dardanos bataryası da o kadar Türk’tü” demektedir.⁵⁴⁵

Enver Paşa kara muharebelerinin ikinci haftasında 11 Mayıs 1915 günü cepheye gelmiş, önce Gelibolu Yarımadasında Beşinci Ordu karargâhı ardından muharebe alanlarını teftiş etmişti. Bu ziyarette Liman von Sanders ile Arıburnu’ndan ANZAK güçlerinin denize dökmek üzere taarruz planlaması için görüşmüştü. Çanakkale’ye geçip Müstahkem Mevki Komutanlığına da ziyaretten sonra 12 Mayıs günü İstanbul’a hareket etmişti.⁵⁴⁶ Muavenet-i Milliye muhribinin 12 Mayıs’ı 13 Mayıs’a bağlayan gece İngiliz Goliath zırhlısını batıracağı -çalışmanın dördüncü bölümünde ele alacağımız- operasyonun planlamaları da aynı gün yapılmaktaydı.

Enver Paşa Haziran ayı sonlarına gelindiğinde Gelibolu muharebe sahasına yeni bir teftiş ziyareti yapmıştır. 29-30 Haziran’da gerçekleşen bu ziyarette yanında Osmanlı Şehzadesi Ömer Faruk Efendi ile Kurmay Subaylar İsmet (İnönü) ve Kazım (Orbay) beyler de bulunuyordu.⁵⁴⁷ Daha sonra Temmuz ayı sonlarında ve Ağustos ayı muharebelerinin peşinden cepheye yeni bir ziyarette bulundu. Enver Paşa 24 Ağustos 1915 günü cephe hatlarını ve karargâhı ziyaret ettiğinde beraberinde

saldırı sırasında tesadüfen orada bulunduğunu ve saldırıyı izlediğini söylemiştir. Bkz. **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, 3. Dönem c. 1, 16. Birleşim, 28 Kânunuevvel 1331 (10 Ocak 1916), s. 319.

⁵⁴⁴ Çatal, **a.g.t.**, s. 36.

⁵⁴⁵ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 164-165. Boğaz harp sahasında Anadolu Hamidiye ve Dardanos tabyalarının konumunu düşündüğümüzde ön safta Türklerin bulunduğunu değerlendirmek mümkündür.

⁵⁴⁶ Esenkaya, “Çanakkale Cephesi’nde Karargâhlar”, s. 58.

⁵⁴⁷ **Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, III. Kitap, s. 172, 175; Çatal, **a.g.t.**, s. 53. Enver Paşa Paşa’nın 26 Haziran 1915 günü Çanakkale’ye Amiral Usedom ve Sanders’e, Sultan Mehmed Reşad’ın henüz ameliyat olması dolayısıyla yarın Kaymakam İsmet Bey’i göndereceğini, kendisinin ise birkaç gün sonra geleceğini bildirdiği görülmektedir. Bkz. **TTK Arşivi**, KO, 9, 45, 45.

Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders, Bronsart von Schellendorf ve Alman Ataşemiliteri Lossow da bulunuyordu.⁵⁴⁸ Dördüncü Tümen Komutanı Yarbay Cemil Bey, geldiklerinde onları karşıladığını, izah ettiği muharebe durumundan memnuniyetlerini dile getirdiklerini ve Enver Paşa'nın Bulgarların da seferberlik ilan ettiklerini ve yakında “İnşallah bol cephe alabileceğiz” dediğini aktarır.⁵⁴⁹

Enver Paşa'nın Çanakkale Cephesi ziyaretleri sonrasında Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı sıfatıyla Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'da yaptığı konuşmalar da önemlidir. Nitekim Eylül ayı sonlarında yaptığı Çanakkale Cephesi ziyaretinden kısa bir süre 5 Ekim 1915 günü Meclis-i Mebusan'da Çanakkale'deki muharebelerin gidişatına dair mebuslara izahatta bulunmuştur. Bu izahatta ittifakın zaferine olan inanç gibi Çanakkale'deki başarının müttefiklerden gereken destek olmaksızın sağlandığı vurgusu da dikkat çeker. Bu konuşmasındaki çarpıcı bazı ifadeler şöyledir:

“...bildiğiniz gibi, 5 Martta [miladi 18 Mart] Dünyada kimsenin mağlup olmayacağını zannettiği büyük donanmalarıyla Boğaza hücum ettiler; fakat inayet-i Hakla orada donanmalarının büyük bir kısmının batırıldığını görerek, makhuren geri dönmeye mecbur oldular. (Alkışlar) Bunda muvaffak olamayan düşman, karada bizi mağlup ederek, bu suretle, Boğazı açmak ve İstanbul'u zapdetmek fikrine düştü. Bunda da bizim tahminimiz düşmanınkine galebe çaldı. Teşebbüslerinde, kendilerinin pek mükemmel ve dehşetli vesâitine rağmen muvaffak olamadılar. Bugüne kadar muvaffak olamadıkları gibi, bundan sonra da muvaffak olmalarının hiç ihtimali kalmamıştır. (Şiddetli alkışlar)... Zaten son haberlerden anladığımıza göre, kendilerine yeni zuhur eden bir vesileden bil-istifade buradan ümitlerini büsbütün kesmiş ve bu kuvvetin bir kısmını geri çekmeye başlamışlardır... Bugün Alman ve Avusturya kılıcı ne tarafa döndüyse orada maksadına nâil oldu. Bugün üç müttefik ordu, sekiz müttefik orduya karşı kemâl-i muvaffakiyetle harp ediyor, edecek ve İnşallah netice-i katiyyeyi de istihsâl eyleyecektir. (Şiddetli alkışlar) Biz, bir sene kadar yalnız kendi yağımızla kavrulduk⁵⁵⁰, hariçle tamamiyle muvasalamız kesilmiş olduğu için ve geçen Balkan

⁵⁴⁸ İzzettin Çalışlar, **On Yıllık Savaşın Günlüğü: Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları**, haz. İsmet Görgülü, İzzeddin Çalışlar, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 115.

⁵⁴⁹ Cemil Conk, “Cemil Conk Paşa'nın Çanakkale Hatıraları”, **Çanakkale Hatıraları**, c. 2, Üçüncü Kitap, haz. Metin Martı, İstanbul: Arma Yayınları, 2002, s. 180-181.

⁵⁵⁰ Amerikan Elçisi Morgenthau İttihatçı yönetimin Çanakkale başarısından sonra savaşın büyük ve belirleyici kısmını kazandıklarına inanmaları dolayısıyla büyük bir kibire kapıldıklarından bahsetmektedir. Öyle ki onları hiçbir şey başarılarını Almanlara borçlu olduklarının söylenmesi kadar sinirlendirmiyordu. Onun aktardığına göre Enver Paşa kendisine şunları söylemişti; “Niçin Almanlara borçlu olacaktıyız? Bizim onlara yaptıklarımızla mukayese edilecek ne yaptılar bizim için acaba? Bize biraz borç para verdiler ve birkaç zabıt gönderdiler, hakikat bu, lakin bizim yaptıklarımıza da bakalım! İngiliz filosunu mağlup ettik; bunu ne Almanlar ne de başka bir millet yapamadı o vakte kadar. Kafkasya cephesine ordular yerleştirdik ve garp cephesinde dövüşecek Rus müfrezelerini meşgul ettik. Aynı şekilde İngiltere'yi Mısır'da Mezopotamya'da büyük ordular tutmaya mecbur ettik

muhârebesinden miras olarak bize pek az bir şey kaldığı için, kendi memleketimizin hâsılatıyla şimdiye kadar olan zamanı geçirdik; fakat onu da tebşir edebilirim ki, bizim için sonuna kadar da devam etse yine sıkıntı çekmeyecek olduğumuz bu yalnızlık hali az zaman sonra ortadan kalkacak, daha mebzul silah, cephane vesair ihtiyacatı temin edilerek ordumuz daha iyi bir hale gelecektir.”⁵⁵¹

Enver Paşa, 5 Ekim’de yaptığı konuşmada belirttiği gibi İtilaf güçleri Çanakkale’de muvaffak olamayarak yarımadayı 9 Ocak 1916 günü tamamen tahliye etmişler, Paşa ertesi gün Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan’da birer izahat ve zafer konuşması yapmıştır. Bu konuşmada muharebelerin sürecini özetlerken dikkat çekici bir şekilde aslında sonradan çokça eleştirilen bir hususa da değinmiştir:

“...düşman el çabukluğu ile Şibh-i Ceziresinin (Gelibolu Yarımadası), gazetelerin yazdıkları veçhile, Alçıtepe ve Kocaçimendağı gibi hâkim noktalarını elde etmek ve oradan da Boğaz istihkâmlarını zaptetilemeyemese bile endirekt andaht suretiyle bu istihkâmları tahrip etmek istiyordu. Fakat bu ilk teşebbüste adem-i muvaffakiyete dâcâr oldu. Onun üzerine muharebe sürüncemeye başladı. Tabi, bir kere teşebbüs etmiş olduklarından, muvaffak olmak için daha ziyade inatla sebat ediyorlardı. Biz bidâyette düşmanı denize dökmek için saldırdık ve düşmanı sahillere kadar sürdük; fakat düşmanda taarruz arzusu görünce, beyhude, gemilerinin ateşi altında hücumdâr feragatla, hücumu onlara bırakmayı daha muvafık bulduk. Çünkü bu suretle gerek Karpatlarda vukua gelen büyük muhârebat esnasında Rusların, gerek Garp Cephesinde İngiliz ve Fransızların, Almanlar üzerine yapmakta oldukları büyük hücumlarda onların üzerindeki yükün bir kısmını kendi ordumuza alabileceğimizi tahmin ettik, hakikatle böyle oldu, çünkü düşman, hepsi cem' edilecek olursa, 500 bin kişilik bir kuvveti tedricen bizim üzerimize yığdı ve bizim ordumuza, dostlarımıza müessir surette yardım etmek için fırsat verdi. Çünkü onlar gelmese idi, bizim ordularımız burada boş oturacaktı ve biz dostlarımıza muavenet için ne yapmak arzu etseydik yapmayacaktık. Çünkü o zaman Bulgaristan henüz harbe girmemişti. Binaenaleyh bu hareketleri ile birbirimize yardım fırsatı verdiğinden gerek biz, gerek müttefiklerimiz Fransız ve İngilizlerin hakikaten medyun-ı şükranıyız...”⁵⁵²

Buradan anlaşıldığı gibi Enver Paşa Almanya ile yapılan ittifakın stratejisinde Osmanlı’ya düşen role de işaret etmektedir. Gelibolu’daki muharebelerde bir aşamadan sonra denize dökmek adına düşmana taarruz edip kaybın artırılmasındansa, savunmaya geçip onların taarruz etmelerini sağlamanın muvafık görüldüğünü belirtmektedir. Çünkü yaşanan muharebeler taarruz eden tarafın daha

ve bu yolla Fransa’daki İtilaf ordularını zayıf düşürdük. Hayır, Almanlar biz olmadan askeri muvaffakiyetler elde edemezdi; borçlu olanlar onlar” Bkz. Morgenthau, **a.g.e.**, s. 206-207. Ayrıca bkz. Wallach, **a.g.e.**, s. 171.

⁵⁵¹ **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, 3. Dönem c. 1, 35. Birleşim, 22 Eylül 1331 (5 Ekim 1915) Salı, s. 491.

⁵⁵² **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, 3. Dönem c. 1, 16. Birleşim, 28 Kanunuevvel 1331 (10 Ocak 1916), s. 320.

fazla kayıp verdiğini göstermekteydi. Aynı zamanda bu durum Avrupa cephelerinde faal olabilecek önemli miktarda İtilaf gücünün tutulmasını sağlayacaktı ki işte bu sayede İttifakın hedeflenen zaferinde daha büyük bir pay sahibi olarak savaşı neticelendirilmek isteniyordu. Nitekim Osmanlı Devleti'nin genel ittifak stratejisindeki esas görevi mümkün olduğunda fazla İtilaf gücünü çekebilmek ve böylece Batı cephesinde alınacak zafere katkı sağlamaktı.⁵⁵³ Alman resmi tarihi de Çanakkale Cephesinin kuvvetli düşman birliklerini diğer cepheler, bilhassa Almanya'nın sayıca dezavantajlı olduğu Batı cephesinden uzak tuttuğu ve bu sayede Almanya'nın yükünü hafiflettiğini teyit etmektedir.⁵⁵⁴

Yine Enver Paşa'nın savaşın son ayında İttihat ve Terakki hükümetinin istifasından birkaç gün sonra 18 Ekim 1918 tarihinde orduya göndermiş olduğu mektubundaki ifadeler oldukça açıklayıcıdır:

“...Savaşa Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın tarafında katılmamızın amacı, mümkün olduğunca fazla düşman birliğiyle karşı karşıya gelmek ve bu birlikleri savaşın sonucunu belirleyecek olan Avrupa cephesindeki savaştan uzak tutmaktır. Osmanlı ordusu ve donanması bu amaca tam anlamıyla ve kesintisiz biçimde hizmet etmiştir...”⁵⁵⁵

Mühlmann ise Almanya'nın yardımları karşılığında Osmanlı'nın ittifaktaki rolünü durumu şöyle ifade edecektir:

“...Almanya'nın müttefikine bu yardımları Türkiye'nin orta Avrupa'da Almanya'ya yardımcı olması karşılığındaydı. Enver Paşa Türkiye'nin kaderinin kendi sınırlarında değil savaşın ana cephelerinde olduğunun bilincindeydi. Zaferi belirleyecek olan bu cephelere katkı sağlamak Türkiye'nin de menfaatine olacaktı. Teknik anlamda üstün olan Almanya'nın aksine Türkiye'nin müttefikine katkısı ordu birliklerini cephelere sürmekle oluyordu...”⁵⁵⁶

Ancak nihayetinde büyük savaşın sonucundaki yenilgiyle söz konusu ittifak stratejisi başarısız olacak, zamanında muvafık görülen bu stratejideki Osmanlı'ya düşen rol, sonraki süreçte ordu birliklerinin cephelere sürülmesi ve verilen kayıplar dolayısıyla çokça eleştiri konusu olacaktı.

⁵⁵³ Berghahn, **Birinci Dünya Savaşı**, çev. Kadir Kon, s. 10 (Çevirenin önsözü). Gerçektende Osmanlı'nın Almanya'ya katkısı genel anlamda kabul ediliyor, düşmanları Alman cephelerinden uzak tutması takdir ediliyordu. Zira İtilaf birlikleri Doğu Akdeniz'e yönelmemiş olsalar Almanya Pomeranya'da Gelibolu'ya benzer şekilde işgale uğrayabilirdi. Bkz. Grösshaber, **a.g.e.**, s. 203.

⁵⁵⁴ **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 9, s. 192.

⁵⁵⁵ Aksakal, **a.g.e.**, s. 217.

⁵⁵⁶ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 106.

2.3. Çanakkale Boğazı'na Yönelik İtilaf Tehdidinin Başlaması

Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen girişinin hemen ardından 3 Kasım 1914 günü İngiliz ve Fransız gemileri Çanakkale Boğazı girişindeki tabyaları uzaktan bombalamış, ancak önemli bir zarar söz konusu olmamıştı.⁵⁵⁷ Bu ön saldırı Osmanlı savunmasını alarma geçirmiş, Boğaz ve yarımada'yı savunma çabalarına hız verilmişti. İngiltere'nin niyeti Osmanlı Devleti'nin bir an önce teslim olmasını sağlamak ve saf dışı bırakmaktı. Bu sayede tarafsız Balkan devletlerini İtilaf safına çekeceğini düşünüyor, bu amaçla Çanakkale Boğazı'nı zorlamayı planlıyorlardı.⁵⁵⁸ İngilizler aynı zamanda Çanakkale Boğazı'na yönelik bu bombardıman ile İstanbul'daki İtilaf yanlısı kesimlerin cesaretlenip güçleneceğini düşünmüş, ancak düşünülenin tersine Türk savunmasının püskürttüğü bir saldırı olarak değerlendirilerek aksi tesir yapmıştı.⁵⁵⁹

Bununla beraber daha ilk bombardıman sonrasında Çanakkale Boğazı'nın düşme ihtimaline karşı⁵⁶⁰ hesaba katılan hususlar arasında Sultan Mehmed Reşad'ın Anadolu'ya nakli de düşünülüyor, bununla ilgili farklı görüşler öne sürülüyordu. Alman Akdeniz Filosunun harb ceridesindeki Amiral Souchon'un kaydına göre, Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in düşman Marmara'ya girerse Sultan'ı nereye götürmeli diye sorması üzerine, Goltz Paşa Edirne'de ordunun içinde güvende olacağını, Anadolu'nun bir kaçış olarak görülebileceğini belirtiyordu. Liman von Sanders ise Anadolu'yu öneriyor, böylece Müslüman dünyasına daha yakın olur derken Bulgaristan'ın Osmanlı'ya karşı savaşa girmesi durumunda Edirne'nin elden çıkması ihtimaline de işaret ediyordu. Yine kayda göre Talat Bey de Anadolu'dan yana gibi görünmekle birlikte her iki seçeneği de kabineye sunmak istiyor, Sultan'ın ise muhtemelen Avrupa yakasında kalmak isteyeceği ifade ediliyordu.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ BOA. HR. MA, 1111/3-4; Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi, c. 1, s. 77. Bu gün yaşananlara, kayıplara ve hasara dair bkz. BArch MA, RM 40/59, s. 33-34.

⁵⁵⁸ Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, s. 57; Gencer, "Çanakkale Savaşlarında Türk-Alman İlişkileri", s. 1895.

⁵⁵⁹ Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", *Marine-Rundschau*, c. 30, 1925, s. 1.

⁵⁶⁰ Bu endişe en fazla 18 Mart büyük saldırısı öncesinde kendisini gösterecektir. Bu konuya Boğaz savunmasıyla ilgili üçüncü bölümde değinilecektir.

⁵⁶¹ BArch MA, RM 40/755, s. 81, Alman Akdeniz Filosu Harp Ceridesi, 19 Aralık 1914 kaydı.

Öte taraftan Çanakkale Boğazı'na yönelik bir saldırıya karşı hazırlıkların yapıldığı dönemde Osmanlı coğrafyasının diğer bölgelerinde de hareketlilikler yaşanmaktaydı. Doğu'da Kafkas Cephesi 1 Kasım 1914 günü Rusların sınırı geçmesiyle açılmıştı. Ruslar bu ay içerisinde Erzurum yönünde ilerlemeler kaydetmiş olsalar bile Üçüncü Osmanlı ordusunun savunması karşısında geri çekilmişlerdi. Üçüncü Ordu'nun kış aylarında Sarıkamış doğrultusundaki kuşatma taarruzu başarısız olmuş,⁵⁶² Rusların Doğu Anadolu'da ilerlemelerinin yolu açılmıştı. Irak Cephesinde ise İngilizler 6 Kasım'da Basra Körfezi'ne çıkarma yaparak aynı ay içerisinde Basra'yı ele geçirmişlerdi. Cihad ilanı ile birlikte Kasım ayı ortalarından itibaren Osmanlı coğrafyası başta olmak üzere Müslümanların yaşadığı bölgelerde hareketlilikler yaşanmaya başlamıştı. Diğer önemli bir hat olan Sina-Filistin Cephesinde ise Almanların teşvik ve desteğiyle İngiliz kuvvetlerini Mısır'a çekmek amacıyla Süveyş Kanalı'na yönelik bir taarruz planlanmıştı. Ancak 2-3 Şubat 1915'de başlatılan taarruzdan beklenen sonuç alınamamıştı.⁵⁶³

Kafkas Cephesindeki gelişmelerin ardından Londra'da Çanakkale Boğazı ve dolayısıyla İstanbul'a yönelik operasyon kararı verilecek, 1915 Şubat ayı ortasından itibaren ise İngiliz ve Fransız gemileri Çanakkale Boğazı'nın dış tabyalarını hedef alacaklardı.⁵⁶⁴ İngiliz Donanma Bakanı Winston Churchill'e göre Boğazların ele geçirilmesiyle hem Süveyş Kanalı'na yönelik Türk saldırıları durdurulabilecek hem de Türkiye en kısa sürede barışa zorlanmış olacaktı. Öte yandan Rus birlikleri de İstanbul Boğazı girişinin batısına çıkarma yapıp İstanbul'a yürüyecek müttefiklerine yardım elini uzatacaktı.⁵⁶⁵ İngiliz ve Fransız müttefik filosunun deniz harekâtı 19 Şubat 1915'te başlamıştır. Bu tarihten itibaren Berlin'den İstanbul'a gelen bilgiler İngilizlerin Çanakkale'ye mutlaka bir harekât yapacakları yönündeydi. Akdeniz'de Cebelitarık bölgesindeki Alman gemilerinden verilen bilgiler İngilizlerin mayın

⁵⁶² Alman resmi tarihinde Bronsart von Schellendorf'un operasyonla ilgili plana karşı çıkmasına rağmen Enver Paşa'nın planda ısrarcı olduğu belirtilir. Bkz. **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 9, s. 171. Ancak Harp Tarihi Encümeni bu bilgiye itiraz etmekte ve esas sorumlunun Schellendorf olduğunu belirtmektedir. Bkz. **1914'den 1916 Senesine Kadar Balkan ve Türkiye'de Büyük Harb**, çev. [Mehmet] Nihad, İstanbul: Askeri Matbaa, 1934, s. 39.

⁵⁶³ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, s. 55-56.

⁵⁶⁴ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 57.

⁵⁶⁵ Erich Prigge, "Die Kampfhandlungen in der Türkei", **Der Grosse Krieg 1914-1918**, c. 4, ed. M. Schwarte, Leipzig: J. A. Barth, 1922, s. 429.

hatlarını geçmek için cephane yüklü ve siyaha boyanmış çok sayıda geminin geçişini haber vermekteydi.⁵⁶⁶

Çanakkale Boğazı 1915 yılı Şubat ayı ortalarından itibaren İtilaf devletlerince ciddi manada fiili taarruza maruz kalacaktır. Nitekim 19 ve 25 Şubat 1915 tarihlerinde Boğazın dış tabyalarına yönelik saldırı ve bunların etkisiz hale getirilmesi durumun ciddiyetini ortaya koyuyor, siyasi ve askerî açıdan burada açılan cephenin Yakın Doğudaki savaşın odağını oluşturacağını gösteriyordu.⁵⁶⁷ Mart ayı başında bazı İtilaf birliklerinin Gelibolu Yarımadasına çıkarma için kolordu teşkil edilmesi hazırlığında olduğuna dair haberler İstanbul'da endişe kaynağı olmaktaydı. Mısır'dan gelen Hintli birliklerin bu harekâta katılacakları ve İtilaf Donanmasının Çanakkale Boğazı'nı zorlamaya muvaffak olması durumunda yüz bin Rus askerinin de İstanbul'a çıkarma yapmak üzere Odesa'da hazır beklediğine yönelik haberler İstanbul'a ulaşıyordu.⁵⁶⁸

İtilaf devletlerinin stratejisi genel olarak Çanakkale Boğazı'na düşük maliyetli ama kazancı yüksek bir taarruzda bulunmaya dayanıyordu. Bu sayede Almanya'nın altındaki müttefik desteğini ortadan kaldırıp onu zayıflatmayı, diğer taraftan da Rusya'yı güçlendirmeyi hedefliyorlardı.⁵⁶⁹ Bundan sonra belli aralıklarla Boğazın iç istihkâmları ile Boğaza döşenen mayınlar etkisiz hale getirilmeye çalışılacaktır. Bütün bu beklentilere rağmen İtilaf devletlerinin deniz harekâtı, Osmanlı savunmasının 18 Mart 1915 zaferi nedeniyle başarısızlıkla neticelenecektir.⁵⁷⁰

İtilaf Donanmasının büyük saldırısı başarısız olacaktı ancak bilhassa bu aşamadan itibaren Osmanlı Devleti ve Almanya için ciddi bir tehdit söz konusuydu. O da saldırının tekrarlanması veya bir kara çıkarma harekâtı yapılması durumuydu. Çünkü Almanya'dan temin edilen Çanakkale'yi savunacak savaş malzemesi ve bilhassa ağır top cephanesi Balkanlar üzerinden sevk edilemiyordu. Almanya'nın bu sorunla ilgili olarak müttefiklik ilişkisi içerisinde ne yaptığı veya ne yapmadığı önem

⁵⁶⁶ PA AA, R 19959, Berlin'den Sanders'e iletmek üzere Alman Elçiliğine, 26 Şubat 1915.

⁵⁶⁷ Der Weltkrieg 1914 bis 1918 - Die Operation des Jahres 1915: Die Ereignisse im Winter und Frühjahr, Bearbeitet im Reichsarchiv, c. 7, Berlin: E. S. Mittler, 1931, s. 330.

⁵⁶⁸ BOA. HR. SYS, 2322/46, Hariciye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine, 4 Mart 1915.

⁵⁶⁹ Edward J. Erickson, Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 40.

⁵⁷⁰ Gencer, "Çanakkale Savaşlarında Türk-Alman İlişkileri", s. 1895-96

taşımaktadır. Zira Çanakkale Boğazı'ndaki bu tehdide yönelik tavrı ve gösterdiği çabaların hangi oranda olduğu aynı zamanda bu cephenin kendisi açısından önemini de ortaya koyacaktır.

2.4. Almanya'nın Çanakkale'nin Düşmesi Endişesi ve Balkanlar Üzerinden Lojistik Destek Çabaları

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren Osmanlı ve Alman yüksek komuta makamlarını meşgul eden mühim meselelerden biri de tarafsız Balkan devletlerinin giderek düşmanca bir tutum içine girmeleriydi. Bu gerilim savaşın başlamasıyla birlikte Balkanlar üzerinden sevkiyata yönelik sorunlara neden oldu. Mesela Romanya'nın, henüz 1914 Ağustos ayı ortalarında Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan satın alınan silah ve cephane malzemesinin daha önce izin alınmış olmasına rağmen Osmanlı'ya tren yolu ile gidişine engel çıkardığı görülmekteydi.⁵⁷¹ Osmanlı'nın savaşa girişi sonrasında cephane durumu kritik hale geldikçe Balkan ülkelerinin tavırları daha büyük bir sorun teşkil edecekti.⁵⁷²

İstanbul'daki Alman yetkilileri bu konudaki endişelerini sıklıkla Berlin'e bildiriyorlar, ikmal yapılması gerektiğini iletiyorlardı. Osmanlı'nın savaşa katılmasının hemen ardından Almanya'ya cephanenin tükeneyeceği yönünde uyarılar gitmeye başlamıştı. Çanakkale'de düşman tehdidi kendisini iyice gösterene kadar durum idare ediliyordu. Ancak sonraki süreçte cephane durumuyla ilgili büyük bir aciliyet söz konusu olacaktı. Netice itibarıyla Almanya, İtilaf devletlerinin Çanakkale Boğazı'nı zorlamaları halinde kendi çıkarlarını korumak adına Çanakkale savunmasına yardımcı olmak durumundaydı.⁵⁷³

Osmanlı Devleti'nin 1914 Kasımı itibarıyla savaşa fiilen katılması Balkanlar'da Almanya'nın beklediği etkiyi oluşturmamış, Bulgaristan ve Romanya İttifak

⁵⁷¹ Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın bu sorunun çözülmesi için Hariciye Nezaretine 16 Ağustos 1914 tarihli yazısı için bkz. **BOA. HR. SYS**, 2318/5-36; **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi**, c. 1, s. 42-43.

⁵⁷² Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 44.

⁵⁷³ Çolak, "Çanakkale Savaşları ve Müttefik Almanya", s. 145. Çolak'ın bu makalesinin öncülü olan ve Almanya'nın Çanakkale Cephesine yardım çabalarını inceleyen diğer iki makalesi için bkz. Mustafa Çolak, "Çanakkale'de Yalnız Bırakılan Bir Müttefik: Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğuna Yardım Çabaları", **Türkler**, c. 13, Ankara 2002, s. 377-383; Mustafa Çolak, "Çanakkale Savaşları ve Almanya", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi Özel Sayı**, Yıl: 8, Ağustos 2010, sy. 16, Ankara 2010, s. 35-49.

devletlerine katılmayıp tarafsız kalmışlardı. Bu durum Almanya ile müttefiki Osmanlı Devleti arasındaki bağlantı yolu açısından önemliydi. Bu ülkelerin tarafsızlığı ve yolun açılmaması, ortak savaş yönetimi açısından büyük bir zorluk anlamına geliyordu. Osmanlı ordusunun Çanakkale’de savunmasını güçlendirmek için desteğe ihtiyacı vardı. Aslında Almanya destek göndermeye hazırdı. Fakat Sırbistan’ın İtilaf devletleri safında olması ve tarafsız Romanya’nın askerî sevkiyata izin vermemesi nedeniyle İstanbul’a ulaşım mümkün olamıyordu.⁵⁷⁴

Savaşın başında yaşanan bu lojistik zorluklar bilhassa tahkim edilmeye çalışılan Çanakkale Boğazı’nın savunması açısından kritikti. Boğazların tahkimi ve savunmasıyla görevlendirilmiş olan Amiral Usedom 18 Mart saldırısı öncesinde cephane mevcudu açısından büyük bir taarruza dayanabileceklerini, fakat ikinci bir taarruzun sorumluluğunu alamayacağını belirtiyordu. Silah ve cephanenin gizlice nakliyesi için Almanya’nın çabalarına rağmen 1915 yılında Osmanlı’daki cephane durumu gerçekten çok kritik olacaktı.⁵⁷⁵ Böylece Çanakkale Boğazı savunmasının, 1915 yılı boyunca Almanya’dan gelmesi beklenen savaş malzemesinin sadece kısıtlı ölçüde gelebildiği bir dönemde daha ziyade eldeki imkânlarla yapıldığı görülmektedir. Nitekim Alman resmi kaynaklarında da ifade edildiği üzere Sırbistan yolu açılana kadar Türkiye kendi kaderiyle başbaşaydı ve giderek büyüyen zorluklara karşı kendi imkânları ve gücü ile savaşmak zorunda kalmıştı.⁵⁷⁶

Alman arşiv belgeleri incelendiğinde Almanya’nın siyasi ve askerî müttefiki olan Osmanlı Devleti’ne olan ihtiyacı dikkat çekmektedir. Nitekim savaşın ilk yılında Çanakkale Cephesine savaş malzemesi ve mühimmat gönderme çabaları incelendiğinde, Almanya’nın müttefikini kaybetmemeye ne derece önem verdiğini görmek mümkün olmaktadır. Elbette Almanya açısından birinci öncelik Batı cephesiydi. Ancak kendisinin Avrupa’da zafer kazanabilmesi için Osmanlı’nın yardımına ihtiyaç duyuyordu. Bunun için 2 Ağustos’ta imzalanan ittifak uyarınca müttefikinin savaşa girmesi, ortak menfaatler çerçevesinde yeni cepheleler açması ve

⁵⁷⁴ **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 9, s. 173. Berlin-İstanbul bağlantısının kurulması için Almanya’nın çabalarına dair detaylı bilgi için bkz. Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 37-56.

⁵⁷⁵ Wallach, **a.g.e.**, s. 170; **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 7, s. 331; Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 43.

⁵⁷⁶ **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 7, s. 334.

Osmanlı'nın ayakta kalıp düşmemesi gerekiyordu. Bu nedenle Almanya tarafsız olan Balkan devletleri üzerinde diplomatik yollarla baskı kurarken bir taraftan da müttefikine cephane ve savaş malzemesi göndermenin yollarını arıyordu. Bu yönde pek çok teşebbüsü söz konusuydu. Alman arşiv belgelerine de yansıyan bu çabalar bize Almanya'nın savaşın ilk yılında Osmanlı'ya savaş malzemesi tedarikinde büyük bir çaba içinde olduğunu, ancak şartların buna ancak kısıtlı miktarda imkân verdiğini göstermektedir.

Almanya, Çanakkale savunmasının Türkiye'nin düşmesi veya ayakta kalabilmesinde belirleyici olduğunun farkındaydı. Ayrıca Çanakkale Boğazı'nın düşmesinin kendisi için Yakındoğu ve Balkanlardaki olumsuz neticelerini kestirebiliyordu.⁵⁷⁷ Osmanlı'ya destek olunmalıydı. Aksi halde menfaatler adına girilmiş olunan bu müttefiklik ilişkisi sona erecekti ve Almanya, kısıp kalmış olduğu Avrupa'da başarı şansını en aza indirmiş olacaktı.

Ancak Almanya müttefikine destek çabası sürerken bir taraftan da ekonomik meselelerde kendi menfaatlerini gözeterek girişimlerde bulunmaktan geri durmuyordu. Mesela 1915 Mart ayı başlarında Alman İmparatorluk Hazine Bakanlığının Dışişlerine gönderdiği bir yazıda, kendilerinin katılımı olmaksızın Savaş Bakanlığı ile Osmanlı için 80 milyonluk harcama yapılmasına dikkat çekilirken, bu tür harcamaların usulüne uygun olması gerektiğine işaret ediliyor ve Alman menfaatlerinin öncelenmesi gerektiği mesajı veriliyordu.⁵⁷⁸ Ayrıca Berlin'den 1915 Mayıs ayında Babıali'ye gönderilen bir mesajda, Almanya'dan Türkiye'ye gelen maddi desteği Alman İmparatorluk Hazinesinin geçici olarak üstlendiği, yapılacak barış sonrası Babıali'nin ilgili meblağların tümünü geri ödeyeceğinin garanti altına alınması istenmekteydi.⁵⁷⁹

Şurası muhakkak ki Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen girişi sonrasında İttifak bloğu açısından Çanakkale Boğazı, savunulması en öncelikli bölgelerin başında gelmekteydi. İtilaf devletlerinin Çanakkale Boğazı'na yönelik önce denizden ve sonra karadan harekâtı sırasında bilhassa büyük top cephanesi ihtiyacı söz

⁵⁷⁷ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 57.

⁵⁷⁸ **PA AA, R 13326**, İmparatorluk Hazinesinden Dışişlerine, 4 Mart 1915.

⁵⁷⁹ **PA AA, R 13329**, Alman Savaş Bakanlığından Sanders'e, 3 Mayıs 1915.

konusuydu. Fakat Balkanlar üzerinden bağlantının sağlanamamış olması büyük zorluk doğurmuştu. Almanya, Balkanlar üzerinden yol açılana kadar müttefiki Osmanlı Devleti'ne farklı yollarla savaş malzemesi desteğinde bulunmaya ve bu sorunun çözüm yollarını aramaya çalıştı. Aşağıda bu destek çabası ve aşamalarından bahsetmeye çalışacağız.

2.4.1. Çanakkale Savunmasındaki Cephane Eksiği Endişesi Karşısında Almanya

Çanakkale'de Boğaza yönelik deniz saldırılarından itibaren en başta gelen sorunun ve endişenin cephane meselesi olduğu dönemin arşiv belgelerine yansımıştır. Bu noktada elbette, yukarıda da belirttiğimiz üzere, Almanya ile Osmanlı arasındaki kara ve demiryolu bağlantısının henüz kurulamamış olmasının büyük etkisi vardı. Bir taraftan Çanakkale ve İstanbul'dan Berlin'e iletilen cephane talepleri, diğer taraftan Alman devletinin bu talepleri karşılama amacıyla gösterdiği çabalar, gerek askerî gerekse diplomatik belgelerde açık bir şekilde görülmektedir.

Osmanlı Donanmasının Karadeniz harekâtı sonrası İtilaf filosunun 3 Kasım 1914'te Çanakkale Boğazı girişine yönelik ilk saldırısının ardından İstanbul'dan Berlin'e cephenin durumuyla ilgili bilgiler akmaya başlamıştı. Bu bilgilere göre Osmanlı ordusunun teçhizatı baştan beri yetersizdi. Aralık ayı ortalarına doğru Alman Elçisi Wangenheim Alman Dışişlerine, Çanakkale Boğazı'nın savunması için elde bulunan savaş malzemesinin yetersiz olduğunu, mevcut cephanenin ne kadar yeteceğinin ise düşmanın savaşı nasıl idare edeceklerine bağlı olduğunu iletliyordu.⁵⁸⁰

Alman Büyükelçisi Wangenheim 1914 Aralık ayı sonunda, cephane ulaştıramamanın Osmanlı'nın harekete geçme güç ve isteğini kırabileceğini rapor ediyordu. 1915 yılına girildiğinde ise Osmanlı'da görevli Alman General ve Amiralleri, Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'a İstanbul'da mevcut mühimmatın yetersizliği, çok idareli kullanılsa bile ancak Mart ayının ortasına kadar yetebileceği gibi değerlendirmeler iletiyorlardı. Hatta Çanakkale ve İstanbul boğazlarının savunmasından sorumlu olan Amiral von Usedom, cephanenin

⁵⁸⁰ Necmettin Alkan, "Alman Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı", **Belleten**, cilt LXXX, sy. 289, yıl 2016 Aralık, s. 920; **BArch MA, RM 5/2309**, 101.

durumunu; “Çanakkale savunmasının mesuliyetini ilk hücum için üstüne aldığını, fakat sonraki hücumlar için üstlenemeyeceği” şeklinde açıklıyordu.⁵⁸¹

Aslında Osmanlı Devleti henüz savaşa dâhil olmamış iken 1914 Eylül ayında Enver Paşa’nın savunmaya yönelik topçu cephanesine dikkat çektiği görülmektedir. Osmanlı’nın savaşa girdikten sonra yürüteceği harekât planları müzakere edilirken Enver Paşa’nın Almanya’dan sipariş edilen cephaneden topçu cephanesinin piyade cephanesine göre daha önemli olduğunu ilettiği dikkati çekmekteydi.⁵⁸²

2.4.1.1. Çanakkale Boğazı’na Yönelik Şubat Ayındaki Saldırılarla Endişenin Artması

İngiliz ve Fransız müşterek filosunun Çanakkale Boğazı istihkâmlarına yönelik 19 ve 25 Şubat 1915 günlerinde gerçekleştirdiği saldırılar Osmanlı ve Alman yetkililerinde endişeyi artırmıştı. Osmanlı-Alman ittifak anlaşmasının 1914 Ağustos ayında imzalanması ve akabinde Ekim ayı sonunda Osmanlı’nın savaşa fiilen dâhil olmasından aylar geçmiş olmasına rağmen Almanya’dan gerçek anlamda bir mühimmat sevkiyatı yapılamıyordu. Alman Elçisi Wangenheim 26 Şubat günü Berlin’e gönderdiği telgrafta İtilaf devletlerinin düzenledikleri saldırılarla Boğazı zorlayarak Türk cephanesini bitirmeyi ümit ettiklerini, bu yüzden Osmanlı’nın kaderi için maliyetine bakılmaksızın top mermisi ve mayın gönderilmesi için teşebbüslerde bulunulmasını istiyordu.⁵⁸³ Enver Paşa 1915 yılının Mart ayına gelindiğinde Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn’a İtilaf Donanmasının Boğazın tabyalarını planlı bir şekilde yok etmeye çalıştığını, büyük bir yarma harekâtının kapıda olduğunu ve durumun ciddiyetini bildirirken, Sırbistan üzerinden yolun açılmasının Türkiye için “hayat memet meselesi” olduğunu bildirmişti. Benzer kaygılar, Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtaatı Genel Müfettişi Amiral von Usedom ve Alman Dışişleri Bakanlığınca da Genelkurmay Başkanı Falkenhayn’a iletiliyordu.⁵⁸⁴

Boğaz istihkâmlarına yönelik saldırılar Mart ayının ilk haftasında da devam etmişti. Alman Elçiliğinden Berlin Dışişlerine gönderilen 8 Mart 1915 tarihli yazıda,

⁵⁸¹ Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege*, s. 43.

⁵⁸² *PA AA, R 13321*, Wangenheim’dan Alman Dışişlerine, 8 Eylül 1914.

⁵⁸³ *PA AA, R 19959*, Wangenheim’dan Alman Dışişlerine, 26 Şubat 1915.

⁵⁸⁴ Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege*, s. 45; Wolf, *a.g.e.*, s. 190; *Der Weltkrieg 1914 bis 1918*, c. 7, s. 331.

Alman Genel Karargâhındaki Dışışleri temsilcisi Treutler'e iletilen bilgiler yer alıyordu. Buna göre Çanakkale'de acilen cephane ihtiyacı olduğunu bildiren Askerî Ataşe Leipzig "Türkiye için gönderilen ve sınırında bekletilen tüm cephanenin yolunu hemen açması için Romanya'ya sert şekilde baskı yapılmazsa Çanakkale kaybedilmiştir" uyarısında bulunuyordu. Aynı bilgi yazısında⁵⁸⁵ Elçi Wangenheim'ın değerlendirmesi özetle şöyleydi;

"...Dünkü saldırı da gösterdi ki müttefiklerin niyeti Türk savunmasını cephanesini tüketerek güçsüz bırakmak. Durum daha bugünden kritik bir hal aldı. Eğer Almanya ve Avusturya'nın cephane desteği konusundaki o kadar sözlerine rağmen Çanakkale bu şekilde düşecek olursa, bu Türk kamuoyunda tahmin edilemeyecek sonuçlar doğurur. Romanya'ya ultimatom verip Avusturya-İtalya görüşmelerinin tamamlanmasını beklemesini sağlamak bana mümkün görünmüyor. Bütün savaşın önemli bir dönüm noktasındayız. İstanbul düşerse Romanya da bizim için kaybedilmiş demektir. Biz ancak Romanya'dan tam bir tarafsızlık talep edebiliriz. Tabi bu durumda Rusya da cephane transferi yapabilir. Çok acil bir şey yapmak gerek. Her halükarda Macaristan sınırında büyük cephane transferini hazır tutmak gerek..."

Alman Genel Karargâhına iletilen yukarıdaki bilgiler üzerine 10 Mart 1915 tarihinde bizzat Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya mealen şunları yazıyordu;

"...Askerî ataşe Leipzig'in bildirdiğine göre Çanakkale'de acilen cephane ihtiyacı söz konusu imiş. Romanya üzerinden Türkiye için gönderilen tüm cephane lazım olmuş aksi halde Çanakkale kaybedilecektmiş. Bunun için biz Romanya'ya en sert baskıyı şüphesiz yapıyoruz. Ama siz ekselanslarından da Çanakkale müdafilerine sükûneti kaybetmemeleri açısından yüksek etkinizi göstermenizi istiyoruz. Çanakkale Boğazı kısıtlı cephanemiz olsa da yine geçilemez, yeter ki cesurca müdafaa edilsin ve tabii ki bu konuda Osmanlı ordusunda bir eksiklik olmadığından eminiz. Sırbistan'a karşı kış harekâtı yol ve hava şartları nedeniyle henüz mümkün değil. Üstelik bu koşullar düzeldikten sonra bile sonucu Çanakkale Boğazı'na yönelik mevcut saldırı için hala önemli olacak kadar hızlı bir şekilde gerçekleştirilemez. Yine de Balkanlardaki genel durumun önemine binaen hızlandırılmaya çalışılması gerekir..."⁵⁸⁶

O günlerdeki üst düzey yazışmalardan anlaşıldığı üzere Almanya'dan Türkiye'ye gönderilen savaş malzemelerinin geçişine müsaade etmeyen Romanya'ya baskı oluşturulması için İstanbul'dan Berlin'e telkinlerde bulunulduğu ve Berlin'den de bu yönde adımların atıldığı anlaşılmaktadır. Sonraki bölümlerde Almanya'nın Romanya'yı ikna çabaları ile ilgili kısımda bu meseleye dair başka detaylı bilgiler de verilecektir.

⁵⁸⁵ PA AA, R 13326, Pera'dan Alman Dışışlerine, 8 Mart 1915.

⁵⁸⁶ PA AA, R 13326, Alman Karargâhından Dışışlerine, 10 Mart 1915.

Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen girişi ardından İstanbul'a gelen Goltz Paşa da 18 Mart Zaferinden kısa bir süre önce Çanakkale'ye giderek bölgede teftişte bulunduktan sonra Alman İmparatoru II. Wilhelm'e bir rapor sunmuştu. Goltz Paşa bu raporunda cephenin durumuyla ilgili bilgilerin haricinde dikkat çektiği en önemli hususun İtilaf donanmasına karşı kullanılan cephanenin durumu ve erkenden tüketilme tehlikesi olduğu görülmekteydi. Ayrıca büyük savaşın gidişatı açısından Batı cephesindeki tikanıklığın tarafsız Balkan devletlerinin durumunu daha da kritik hale getirdiğine dikkat çekiyordu. Bu bağlamda hali hazırda tehdit altındaki Çanakkale Boğazı'nın durduğu mühim noktaya işaret etmekte, Avrupa'daki durumu da dikkate alarak ilk yapılması gereken işin Sırbistan yolunun açılması olduğunu belirtmekteydi.⁵⁸⁷

Berlin'den Amiral Usedom'a gönderilen 11 Mart tarihli bir yazıda Alman İmparatoru II. Wilhelm'in bizzat kendisinin telgraf ve raporları okuduğu, cephane için elden gelenin yapıldığı belirtilmektedir.⁵⁸⁸ Ayrıca bu yazıda II. Wilhelm'in politik nedenlerle Türkiye'nin tam güvenine ihtiyaç duyulduğunu ifade etmesi de dikkat çekicidir.

Çanakkale'de 1914 yılının Eylül ayından beri topçu birliği komutanı olan Alman Subayı Heinrich Wehrle de Mart ayının ortalarına gelindiğinde saldırılara karşı eldeki cephanenin üçte birini kullandıklarına ve bu sebeple cephedeki en büyük endişenin cephane azlığı olduğuna dikkat çekmekteydi.⁵⁸⁹ Yine Çanakkale'de projektör/ışıldak ve silah/cephane subayı olarak görev yapan Emil von Scholz da 16 Mart tarihli raporunda cephedeki gelişmelerin haricinde Romanya'nın cephane geçişine izin vermemesi nedeniyle az cephaneyle çok iş yapmak ve cephaneyi temkinli kullanmak zorunda olduklarını belirterek Berlin'in dikkatini Çanakkale'deki duruma çekmeye çalışmaktaydı.⁵⁹⁰

⁵⁸⁷ PA AA, R 19959, Goltz Paşa'dan İmparator II. Wilhelm'e 104 nolu rapor, 12 Mart 1915.

⁵⁸⁸ BArch MA, RM 5/2355, Berlin'den Amiral Usedom'a, 11 Mart 1915.

⁵⁸⁹ Wehrle, "Aus meinem türkischen Tagebuch", *Die schwere Artillerie*, sy. 3, München, 1926, s. 36.

⁵⁹⁰ Alkan, "Alman Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı", s. 920; BArch MA, RM 5/4050, 169.

2.4.1.2. 18 Mart 1915 Zaferi Sonrasında Yeni Bir Saldırı Beklentisi

Osmanlı ordusu, 18 Mart Zaferini fazla zayıf vermeden kazanabilmişti. Fakat cephane durumu kritik bir hale geldiğinden, ikinci bir saldırı tehlikesi kötü neticeler verebilirdi. O nedenle başta Amiral Usedom, yeterli ikmalin sağlanması için Almanya'ya ısrarla çağrıda bulunuyordu. Bu durumda Alman Genelkurmayı, Sırbistan'a bir harekât için Avusturya'dan yeni bir talepte daha bulundu. Fakat Sırbistan seferi yine gerçekleşmediğinden, Berlin'de cephane ve silah nakliyesi için başka seçenekler düşünölmek zorunda kalındı. Çanakkale Boğazı'nda ise her an beklenen İtilaf çıkarmasına karşı Almanya'dan malzeme yardımı olmaksızın eldekiyle planlama yapılması zaruri olmuştu.⁵⁹¹

O günlerde 18 Mart sonrası cephane endişesine dair dikkat çekici bir değerlendirme de İstanbul'daki Alman Deniz Ataşesi Hans Humann'dan gelmekteydi. Humann, 26 Mart tarihli bir raporunda, savaşa girmesi için sıkıştırılan ve hatta zorlanan Osmanlı'nın, ordu, donanma, Boğaz savunması için silah ve cephane gönderilmesi vaatlerinde yüzüstü bırakıldığını açık şekilde ifade ediyordu.⁵⁹² Ayrıca cephane endişesinin had safhaya ulaştığı o günlerde Türkiye'ye verilen vaatlerin tutulmamasından yakınıyordu. Ancak bu vaatlerin yerine getirilememesinin keyfi bir durum olmayıp, bu yönde şartların zorlandığı da yine dönemin yazışmalarına yansımaktaydı.

Alman Meclisinin önemli isimlerinden Ernst Bassermann, 18 Mart başarısı sonrası Alman Şansölyesi Bethmann Hollweg'e bir rapor yazmıştı. Bu raporunda, Almanya açısından İstanbul'un ve dolayısıyla bütün Doğunun kaybedilmesi anlamına gelecek olan Çanakkale Boğazı'nın düşmesi gibi bir durumla karşılaşılmamak için Osmanlı Devleti'nin Berlin Büyökelçisi İbrahim Hakkı Paşa'nın talepte bulunduğı cephane sorununun bir an önce çözölməsi gerektiğini yazıyordu. Ona göre Osmanlı Devleti, Çanakkale'de kaybetmesi durumunda çökecek ve böylece hem Bulgaristan ile Romanya İtilaf devletleri safına geçecek hem de Almanya olarak bütün Doğı ölkeleri kaybedilecekti.

⁵⁹¹ Wolf, a.g.e., s. 204.

⁵⁹² PA AA, R 13337, Deniz Ataşesi Humann'ın 26 Mart 1915 tarihli raporu.

Bassermann ayrıca, görüşme yaptığı Osmanlı büyükelçisinin kendisine ülkesinin bu savaşa Almanya'nın gücüne güvenerek girdiğini, cephane sıkıntısı çekilen şu zamanda Almanya'nın Osmanlı'ya yardım konusunda neler yapabileceğinin hep birlikte görüleceği yönündeki ifadelerini de Şansölyeye iletliyordu. Hâlbuki Elçi İbrahim Hakkı Paşa Almanya'nın cephane yardımı konusunda karamsar ve şüpheli idi. Çünkü Sırbistan cephesinde galip olabilmek için Avusturya-Macaristan'a destek olunamayışı, Almanya'nın güçlü devlet imajını zedelemekteydi. Alman hedefleri açısından Osmanlı'nın savaşın sonuna kadar mutlaka Almanya'nın yanında yer alması gerekiyordu. 1915 yılı itibariyle bunun yolu Çanakkale Cephesinde başarılı olunup, İtilaf devletlerinin Osmanlı'yı saf dışı etmelerinin önlenmesinden geçiyordu. Berlin Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa, aksi halde Osmanlı'nın İngilizlerle bir barış yapması ihtimalini dile getirmiştir. Nitekim İbrahim Hakkı Paşa Alman yetkilileri bu konuda uyararak; “Şayet Çanakkale'deki cephane eksikliğinden dolayı İstanbul tehlikeye girecek olursa, o zaman ister istemez Osmanlı Devleti, İtilaf devletleri ile ayrı bir barış imzalamayı düşünecektir” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁹³

2.4.1.3. Çanakkale Kara Muharebeleri Döneminde Cephane İhtiyacı

İtilaf devletlerinin 25 Nisan'da kara harekâtını başlamasıyla Çanakkale Cephesindeki cephane endişesi daha da artmıştır. Hatta senenin sonuna doğru Sırbistan yolunun açılmasına kadar sürekli gündemde olmuş, bazı dönemlerde bu endişenin dozu oldukça yükselmiştir.

Alman Askerî Ataşesi Leipzig, çıkartmanın ilk günlerinde Arıburnu, Seddülbahir ve Anadolu yakasındaki gelişmeler hakkında Alman elçiliğine ayrıntılı bilgiler aktarmıştır. Alman Elçisinin bu istihbaratı ve bilhassa düşmanı denize doğru atmakta başarı sağlayan obüs bataryaları için cephanenin çok yetersiz olduğu yönünde aldığı bilgileri Berlin'e ilettiği anlaşılmaktadır.⁵⁹⁴

Mayıs ayında Gelibolu Yarımadasında muharebeler tüm şiddetiyle sürerken İtalya'nın da İtilaf devletleri tarafında savaşa girmesi söz konusu olduğu bir dönemde

⁵⁹³ Çolak, “Çanakkale Savaşları ve Müttefik Almanya”, s. 143, 151; **BArch R 43/2458i**, 24 Mart 1915, s. 1-2.

⁵⁹⁴ **PA AA, R 19978**, Wangenheim'dan Berlin'e, 27 Nisan 1915.

Amiral Souchon, Alman Deniz Subayı Pieper ile cephanesinin durumu hakkında görüşmüştür. Souchon, Alman Akdeniz Filosu harp ceridesine, her şeyin Çanakkale Boğazı'nı güçlendirmeye bağlı olduğunu belirterek kendisinin donanmanın silah ve cephanesiyle destekte bulunduğunu yazmıştı. Ayrıca İtalya'nın harbe girmesi durumunda ise her şeyin Romanya ve Bulgaristan'ın tarafsız kalmalarına bağlı olacağını, aksi halde Almanya ile bağlantı tamamen kesilirse Boğazları tutmanın da imkânının kalmayacağını ve Türk hükümetinin bu şartlarda ittifaka bağlılığının anlamını yitirmiş olacağını kaydediyordu. Souchon, bu kritik durumdan ötürü her iki devlete de bir takım vaatlerde bulunulmasının yararlı olacağını vurgulayarak, Romanya'ya Transilvanya'nın, Bulgaristan'a da Makedonya'nın teklif edilmesinden korkulmamasını açıkça dile getiriyordu.⁵⁹⁵

Alman Askerî Ataşe vekili Neurath'ın 1915 Haziran ayında Berlin'e ilettiği gibi Seddülbahir bölgesinde Türk sol kanadına yönelik gemi destekli düşman saldırıları ancak büyük cephanesinin harcanarak durdurulabiliyor ve ilerlemelerine mani olunabiliyordu.⁵⁹⁶ Haziran ayı sonlarındaki yoğun muharebelerin üzerine yine cephanesinin durumu endişelerin belgelere yansıdığı görülmektedir. Nitekim Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders 22 Haziran tarihinde Askerî Ataşeye gizli kaydıyla şunları yazmıştı:

“İngilizlerin güney grubuna bugün sabaha kadar süren son saldırısı yine tam anlamıyla geri püskürtüldü! Tanrıya şükür! Tabii ki kayıplar çok ağır, ama düşman için de öyle. – Şimdi ise başka bir endişe var. O da cephanesinin! İngilizlerin sürekli saldırılarına karşı çok cephanesinin harcadık ve özellikle ağır toplar için cephanemiz çok az. Tüm saldırıları sürekli geri püskürtsek de sonuçta elimizde cephanesinin kalmazsa bu neye yarar. Her şey şu an cephanesinin bağlı. Tabii İngilizler de cephanemizin kısıtlı olduğunu muhtemelen biliyorlar. Bu yüzden sürekli saldırıyorlar.”⁵⁹⁷

Sanders, Enver Paşa'ya gönderdiği 22 Haziran tarihli telgrafında düşmanın tasvir edilemeyecek derecede fazla cephanesinin ve az insan sarf ederken, Türk tarafında ise çok insan ve az cephanesinin harcadığını belirtmekteydi. Ayrıca sarf edilen cephanesinin düşmaninkine kadar güçlü olmadığı, ön muharebe hatlarından sürekli talep geldiği ve bunun mevcudu hakkında Bronsart Paşa'ya bilgi verildiği de anlaşılmaktadır.

⁵⁹⁵ **BAArch MA, RM 40/755**, Alman Akdeniz Filosu harp ceridesi 21 ve 22 Mayıs 1915 tarihli kayıt.

⁵⁹⁶ **PA AA, R 13331**, Askerî Ataşe Leipzig'in ölümü üzerine vekâleten görevi yürüten Neurath ve Wangenheim imzasıyla Berlin'e gönderilen 18 Haziran 1915 tarihli telgraf.

⁵⁹⁷ **PA AA, R 19990, PA AA, R 13331**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 25 Haziran 1915.

Sanders, Osmanlı ordusunun kahramanlığının ve manevi kuvvetinin fevkalade olmakla birlikte bunu koruyabilmek için cephanenin durumunun düşünölmeye değör olduğunu, sonrasını planlayabilmek için ordunun günlük ne kadar cephane alabileceğini mutlaka bilmesi gerektiğini vurgulamaktaydı.⁵⁹⁸

Alman Elçisi Wangenheim sert muharebelerin yaşandığı Haziran ayı sonlarına doğru Çanakkale'den cephanenin durumuna dair askerî ataşe aracılığıyla gelen bilgileri Berlin'e iletirken şunları yazıyordu:

“...Eğer bu hafta olduğu gibi taarruzlar bu tempoda devam ederse, İstanbul'dan üretilip gelen cephaneyi de katsak bile cephane Temmuz ayı içerisinde biter. Kara ordusu geri çekilmek durumunda kalır, Boğaz istihkâmları ise sadece birkaç gün daha dayanır. ... Cephane meselesi burada başarının anahtarı.”⁵⁹⁹

Boğazların savunmasından sorumlu Sahil Müfettişi Amiral Usedom da 26 Haziran'da Berlin'e, Alman İmparatorluk Donanması Kurmay Başkanlığına [Admiralstab] bir telgraf göndermişti. Bu telgrafta Beşinci Orduya hareketli bataryalarla destek verdiklerini fakat ağır top eksikliğinin çok hissedildiğini belirtiyor, bunun haricinde en çok da cephane kıtlığının bütün çabalara zamansal bir sınır koyduğundan, çünkü İstanbul'da üretilen cephanenin cephede günlük harcanana yetişmediğinden bahsediyordu.⁶⁰⁰ Amiral Usedom Haziran ayının son günlerinde Seddülbahir cephesinde sertleşen muharebeler üzerine cephane azlığının her geçen gün daha da hissedildiğini belirtiyordu. Ayrıca cephane kullanımı böyle devam edip de yarımadanın düşmesi durumunda, Boğazın geçişini ve mayınları Anadolu yakasından savunacak durumda olamayız diyordu. Böyle bir durumda düşman donanmasının ancak bir süre denizaltıların atışları ile önlenebileceğini yazıyordu.⁶⁰¹

Amiral Usedom bir süre sonra benzer bilgi ve talepleri ileterek yine cephane sorununa dikkat çekmekteydi. Mesela 11 Temmuz tarihli telgrafında Gelibolu'da muharebelere, özellikle Seddülbahir cephesinde çok fazla cephaneye ihtiyaç olduğunu, Boğaz savunmasının ordunun talebi üzerine top ve cephane vermeye

⁵⁹⁸ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 88, s. 74-77; **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, III. Kitap, s. 104-105, 144.

⁵⁹⁹ **PA AA, R 13331**, Wangenheim 26 Haziran 1915 tarihinde Alman Dışişlerine iletiyor. Bu tür bilgilerin aynı zamanda Dışişlerinden Alman Genelkurmayı ve Donanmasına da iletildiği görölmektedir.

⁶⁰⁰ **PA AA, R 13331**, Usedom'dan Alman Donanması Kurmay Başkanlığına, 26 Haziran 1915.

⁶⁰¹ **PA AA, R 19992**, Usedom'dan Alman Donanması Kurmay Başkanlığına, 30 Haziran 1915.

devam ettiğini belirtmekteydi. Ayrıca çarpışmalarda ileri sürülen Anadolu bataryalarının günlük olarak ateş açtıklarını ve fiiliyatta çok etkili olduklarını, İstanbul'daki cephane fabrikalarının yoğun çalışmasına rağmen ihtiyacı karşılamadıkları ve savaş gemilerinin verebilecekleri cephanenin hepsini verdikleri için her şeyin Almanya'dan gelecek cephaneye bağlı olduğunu tekraren vurguluyordu.⁶⁰²

Gelibolu'da cephanenin kritik durumuyla ilgili bir başka kritik değerlendirme Amiral Souchon'dan gelmiştir. Souchon, Alman İmparatorluk Donanması Kurmay Başkanlığına özel olarak gönderdiği bilgilendirme telgrafında, durumun kritik olması nedeniyle Dışişlerinin cephane sevkiyatı hususunda Balkan devletlerine karşı daha enerjik adımlar atmasını istiyordu. Ayrıca kendi düşüncesine göre, mevcut cephanenin Boğazı daha ne kadar tutabileceğinin düşmanın bundan sonraki tutumuna bağlı olduğuna dikkat çekiyordu. Eğer 28-29 Haziran'da olduğu gibi sert taarruzlarda bulunulması halinde cephanenin iki hafta içinde biteceğini tahmin ettiğini belirtiyordu.⁶⁰³

Alman Dışişleri Bakanı Jagow ise Çanakkale'deki cephane meselesiyle ilgili olarak, Türkiye'nin cephane stoku belki Gelibolu çevresinden düşmanı temizlemek için yeterli olmasa da düşmanın daha fazla ilerleme tehlikesini önlemeye yeteceğini yazıyordu. Ayrıca Çanakkale ve İstanbul için tehlikenin İstanbul'da cephane üretimi⁶⁰⁴ arttıkça ve Almanya'dan cephane gelmeye başladıkça azalacağını söylüyordu.⁶⁰⁵

Ağustos ayında düşman çıkarmasının şiddetlendiği günlerde yine cephaneye ilgili acil kodlu talepler Berlin'e iletiliyordu. Bu defa Alman İmparatorunun bizzat seçerek Türkiye'ye Askerî Ataşe olarak görevlendirdiği Otto von Lossow tarafından Berlin'e iletilen bilgilerde 1915 Ağustos ayındaki Anafartalar çıkarmasından,

⁶⁰² PA AA, R 13331, Usedom'dan Alman Donanması Kurmay Başkanlığına, 11 Temmuz 1915.

⁶⁰³ PA AA, R 19993, Souchon'dan Alman Donanması Kurmay Başkanlığına, 3 Temmuz 1915. Esad Paşa'nın bugünlerdeki yazışmalarında birliklere yönelik emirlerindeki gereksiz yere cephane kullanılmamasına yönelik uyarıları da cephane endişesini ortaya koymaktadır. Bkz. Mustafa Bıyıklı (haz.), *Esad Paşa'nın Çanakkale Cephesi Yazışmaları*, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2011, s. 35, 45, 51.

⁶⁰⁴ Yukarıda da bahsi geçen İstanbul'daki cephane üretimi ve cepheye desteği konusu aşağıda ayrı bir başlıkta ele alınmıştır.

⁶⁰⁵ PA AA, R 13331, 14 Temmuz 1915 tarihli Jagow imzalı telgraf sureti.

düşmanın Kocaçimentepe'yi hedeflediğinden ve bölgeye yapılan takviyelerden bahsedildikten sonra şu ifadelere yer veriliyordu:

“...Ağır muharebeler ve genişleyen ön cephe nedeniyle çok fazla top cephanesine ihtiyaç duyuluyor. Hesaba göre günlük aşağı yukarı 10 bin atış gerekiyor. Stokta ise belki 100 binden biraz fazla top mermisi bulunuyor. Bu nedenle hayati bir talep olarak Almanya'nın Türkiye'ye cephane sevkiyatını zorlaması ve hızlandırması isteniyor...”⁶⁰⁶

Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders de hatıratında genel olarak Çanakkale Cephesinde piyade cephanesinin yeteri derecede sağlanabildiğini, fakat topçu cephanesinin başlangıçtan beri az olduğuna işaret etmekteydi. Sanders, topçu cephanesini üretecek fabrika olmaması ve bu cephanenin Almanya'dan sevkinin tarafsız devletlerin cephane nakline müsaade etmemesinden ötürü sağlanamaması gibi sebeplerle Türk topçusunun yaşadığı zorlukları da dile getirmiştir.⁶⁰⁷

2.4.2. Almanya'dan Çanakkale'ye Cephane Sevkiyatı İçin Güzergâh Çalışmaları

Osmanlı Devleti'nin müttefikleri, Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan savaş malzemesi tedariki oldukça sıkıntılı bir durum arz ediyordu. Zira yukarıda da değinildiği üzere Berlin'den İstanbul'a ulaşabilmek için ya Sırbistan-Bulgaristan ya da Romanya-Bulgaristan üzerinden geçmek gerekiyordu.⁶⁰⁸ Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Bulgaristan ve Romanya tarafsız kalırlarken, Sırbistan ise İtilaf devletleri tarafında savaşa dâhil olmuştu.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girişiyle birlikte Çanakkale Boğazı önlerinde İtilaf tehdidi kendisini göstermişti. Tarafsız Romanya, özellikle bu aşamadan itibaren Almanya'nın aşağıda bahsedeceğimiz diplomatik ve fiili çabalarına karşın kendi toprakları üzerinden cephane geçişine izin vermemeye başladı. Geriye hâlihazırda savaşın içinde yer alan Sırbistan'ın mağlup edilerek cephanenin oradan transferi

⁶⁰⁶ PA AA, R 20002, Elçi vekili Hohenlohe'den Dışişlerine, 11 Ağustos 1915. Ayıca bkz. BArch MA, RM 40/433, s. 4, Lossow'dan Alman Genel Karargâhına, 11 Ağustos 1915.

⁶⁰⁷ Sanders, *Fünf Jahre Türkei*, s. 99 (çev. s. 100). Alman Tarihçi Emil Daniels 1920'de Çanakkale Cephesi üzerine yazdığı metinde “...bazı okurlarımız hatırlarlar, bizler de 1915 yazında Çanakkale istihkâmlarının cephane ulaştırılamaması dolayısıyla düşeceği endişesi içerisindeydik” demektedir. Bkz. Emil Daniels, “Der Kampf um die Dardanellen im Jahre 1915”, *Sonderabdruck aus den Preussischen Jahrbüchern*, ed. Walther Schotte, c. 182-Ekim, Berlin: Georg Stille, 1920, s. 95.

⁶⁰⁸ Bu güzergâhları ve üç devletin konumlarını gösteren döneme ait bir harita görseli için bkz. *Welt im Bild*, nr. 41, 1 Aralık 1915, s. 5 (Bkz. EK 8).

seçeneği kalıyordu. Fakat Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan ordusunu bir türlü mağlup edemiyor ve bunun için Almanya'dan destek bekliyordu. Böyle bir ortamda da ancak Romanya üzerinden gayriresmî yollarla kısmi bir sevkiyat söz konusu olabiliyordu. Dolayısıyla bu durum, 1915 yılı sonlarına kadar Osmanlı Devleti ve müttefikleri arasında demiryolu ve diğer yollarla cephane desteğinin önünde aşılması gereken büyük engellerin olduğunu göstermekteydi.⁶⁰⁹

2.4.2.1. Sırbistan Yolunun Açılmasının Çanakkale'ye Destek Açısından Önemi

Savaşın başlamasından itibaren Alman Genelkurmayının en önemli görevlerinden birinin Sırbistan üzerinden İstanbul'a bir yol açılmasının imkânlarını aramak olduğu sonucuna varılmıştı. Bu gerçekleştiğinde Bulgaristan'ın da müttefiklerin safına dâhil olarak Alman gayelerine hizmet edeceği ümit ediliyordu. Bu amaçla Osmanlı'nın savaşa dâhil olduğu 1914 yılı Kasım ayında Avusturya birlikleri Sırbistan'a doğru harekete geçti. Fakat Aralık ayı başında ağır bir yenilgi ile geri çekilmek durumunda kaldı. Sırbistan yolunun açılması fikri biraz da 1914 Aralık ayında Türkiye'ye yeniden gönderilen ve Sultan ile Türk Genel Kurmayına danışmanlık hizmetine başlayan Goltz Paşa'ya aitti. Paşa, Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'a yazdığı raporda Sırbistan'a yapılacak askerî bir harekâtın avantajlarını anlatmıştı. Ona göre Sırbistan'a karşı hemen elde edilebilecek bir başarıyla hem Balkan devletleri Almanya tarafına çekilebilir hem de Rusya'ya karşı üstünlük sağlanmış olurdu. Falkenhayn ise bu görüşlere karşı çıkmamakla birlikte diğer cepheleri düşünerek henüz Sırbistan'a büyük bir harekât imkânının olmadığını düşünüyordu.⁶¹⁰

Çanakkale Boğazı'na yönelik saldırıların 1915 Şubat ayından itibaren ciddi manada başlamasıyla birlikte yukarıda ele alındığı üzere cephane endişesi daha da artmıştı. Bu endişeden dolayı Almanya ile bir türlü sağlanamayan bağlantının önemi kayıtlara daha fazla yansımaktaydı. Enver Paşa, Alman genel karargâhına gönderdiği telgrafında, Osmanlı'nın müttefikleriyle bağlantısı açısından Sırbistan'ın yenilerek bu yolun açılmasının hayati önem taşıdığına dikkat çekmekteydi. Ayrıca ona göre

⁶⁰⁹ Çolak, "Çanakkale Savaşları ve Müttefik Almanya", s. 145-146. Tarafsız Balkan devletlerinin durum ve tutumları için bkz. **Çanakkale Cephesi Harekâtı**, V. Cilt, III. Kitap, 2012, s. 20 vd.

⁶¹⁰ Wolf, **a.g.e.**, s. 179-182.

kararsız Balkan devletleri bu sayede İttifak devletlerince kazanılmış olacaktı.⁶¹¹ Goltz Paşa da 18 Mart Zaferi öncesinde Çanakkale Boğazı'na yaptığı teftiş ziyaretinin ardından İmparator II. Wilhelm'e yazdığı raporda bu meseleye dikkat çekmişti. Goltz Paşa'nın öne sürdüğü en önemli husus İtilaf donanmasına karşı kullanılan cephanenin durumu ve erkenden tüketilme tehlikesiydi. Bunun yol açacağı olumsuz sonuçları değerlendiren Goltz Paşa, Avrupa'daki durumu da dikkate alarak ilk yapılması gereken iş olarak Sırbistan yolunun açılmasının önemini vurgulamaktaydı.⁶¹²

Öte yandan Romanya'daki Alman Elçisi [Hilmar von dem] Bussche, 14 Mart tarihli telgrafında Viyana ve Berlin ziyareti yolunda Osmanlı Mebusan Meclisi Başkanı Halil Bey ile yaptıkları görüşmeden bahsetmekteydi. Bu görüşmede Halil Bey'in, Sırbistan üzerinden bir bağlantı kurulmasının mutlaka gerekli olduğunu, aksi halde Balkanlarda güvenliğin sağlanamayacağını, Türkiye'de kamuoyunun mükemmel olduğunu, ama Türkiye'nin müttefikleriyle bağı koparılsa durumun tehlikeli olabileceğini söylediğini Berlin'e bildiriyordu.⁶¹³ Amiral Usedom da 23 Nisan tarihli bir raporunda cephanesinin sıkıntısından bahsederken, Almanya'dan sipariş edilen savaş malzemesinin Romanya üzerinden getirilmesi teşebbüslerinin başarısız olduğunu, Tuna üzerinden getirilmesinin ise Sırbistan'a bağlı olduğuna dikkat çekerken, "her şey Sırbistan yolunun açılmasına bağlı" demektedir.⁶¹⁴

⁶¹¹ **PA AA, R 13326**, Wangenheim'in 8 Mart 1915 tarihiyle Berlin'e ilettiği telgraf. Ayrıca bkz. **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 7, s. 331.

⁶¹² **PA AA, R 19959**, Goltz Paşa'dan İmparator II. Wilhelm'e 12 Mart 1915 tarihli rapor. Goltz Paşa basına verdiği mülakatlarda ise elbette farklı konuşuyordu. 28 Mart tarihli bir Romanya gazetesine verdiği ve İkdâm gazetesinde aktarılan mülakatta Türkiye'de mühimmat mevcut bulunmadığına dair söylentilerle ilgili mealen: "...Türkiye pek külliyetli miktarda mühimmata sahip olmakla birlikte aynı zamanda gerekli mühimmatı kendi dâhilinde imal de etmektedir..." demektedir. Ayrıca mülakatın nihayetinde "düşman bu söylediklerimin doğruluğuna kani olmak istemiyorsa gelebilir" de diyordu. **İkdâm**, 31 Mart 1915, s. 1. Goltz Paşa'nın bu dönemde Çanakkale'deki duruma dair değerlendirmelerini içeren çalışmamız için bkz. Yusuf Ziya Altınbaş, "Goltz Paşa'nın 18 Mart öncesi Alman İmparatoru II. Wilhelm'e sunduğu raporunda Çanakkale'deki durum ve cephenin önemi hakkındaki değerlendirmeleri", **105. Yılında Çanakkale Muharebelerine Bakış**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2020, s. 12-27.

⁶¹³ **PA AA, R 13326**, Bükreş Alman Elçisi Bussche'nin 14 Mart 1915 tarihli telgrafi. Halil Bey, 1915 yılının Mart ayında Sırbistan engelini bir an önce ortadan kaldırması için Alman yetkililerle görüşmek özel görevle Berlin'e gönderilmişti. Bu seyahat sırasında Bükreş'te Alman elçisi ile de görüşmüştü. Temmuz 1915'e kadar Berlin'de kalan Halil Bey'in bu seyahati ve temaslarına dair bkz. Halil Menteşe, **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları**, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, s. 209-222.

⁶¹⁴ Alkan, "Alman Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı", s. 921; **BArch MA, RM 40/1**, 71.

2.4.2.2. Alman Askerî, Diplomatik ve Ekonomik Çevrelerin Farklı Bakışları

Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn, Osmanlı'ya yardım güzergâhı tartışmalarına değindiği 9 Mart tarihli telgrafında, Sırbistan'ı yenmek için Avusturya'ya yardım edilebileceğini, fakat Avusturya'nın yetersizliğinden dolayı burada yaşanacak bir başarısızlığın kendileri için Türkiye'deki cephane sorunundan çok daha büyük sorunlara neden olabileceğini ifade ediyordu. Bu ortamda Bükreş'teki elçiye iş düştüğünden, diplomatik teşebbüslerle Romanya yolunun açılmaya çalışılması gerektiğinden bahsediyordu.⁶¹⁵ Buna karşın Alman Şansölyesi Hollweg ise Romanya'ya yönelik diplomatik girişimlerin sonuçsuz kaldığını belirtmekteydi. Ona göre Avusturya'nın Sırbistan'ı mağlup edememesinden ötürü masada duran tek seçenek Almanya'nın askerî yardımıyla Sırbistan yolunun açılmasıydı. Bu ise askerî bir meseleydi ve karar makamı olan Ordular Yüksek Kumandanlığı bu konunun politik önemi konusunda bilgilendirilmişti. Hollweg böylece bu konudaki sorumluluğu askerî makamlara atıyordu.⁶¹⁶

Bu iki bakış Alman askerî makamlar ile siyasi çevreler arasında yaşanan Çanakkale'deki cephane endişesi üzerine görüş ayrılığını özetler niteliktedir. Alman siyasi çevreleri Sırbistan'a bir harekât yapılması için Kayzer ve Şansölyeye baskı yaparken, Alman Genelkurmayı bunu askerî şartlar bakımından uygun görmüyordu. Bu arada İtilaf güçlerinin Gelibolu Yarımadasına 25 Nisan'da başlayan çıkarması Osmanlı güçlerinin büyük direnişi sayesinde hedefine ulaşamamıştı. Karşılıklı taarruzlarla muharebeler devam ediyor, her iki taraftan on binlerce askerin hayatına mal oluyor fakat ne İtilaf güçleri hedeflerine ulaşabiliyor ne de Osmanlı güçleri onları tutundukları topraklardan söküp atabiliyordu. Fakat tehlike halen devam ettiğinden cephe savunmasını sürekli desteklemek gerekiyordu.

Alman Şansölyesi, Gelibolu'daki kara muharebelerinin ilk haftalarında Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'a Sırbistan'a yönelik bir harekât talebini yinelemişti. Bunun Romanya'nın aksi bir harekette bulunmasına mani olup, Bulgaristan'ı kazanarak Almanya'nın Balkanlardaki pozisyonunu güvence altına

⁶¹⁵ PA AA, R 13326, Genel Karargâhtan Treutler'in ilettiği 9 Mart 1915 tarihli telgraf.

⁶¹⁶ Çolak, "Çanakkale Savaşları ve Müttefik Almanya", s. 147-148; BArch R 43/2458i, 30 Mart 1915, s. 3.

alacağını ve elbette azimle mücadele etmekte olan Osmanlı ile bağlantının bu sayede kurulacağını belirtiyordu. Balkan harekâtının ihmal edilmesi durumundaysa Bulgaristan'ın İtilaf devletleriyle Türkiye'ye taarruza geçmesi ve diğer bazı tehlikelerden bahsediyordu. Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn prensip olarak Sırbistan'a bir sefer düzenlemeye karşı olmadığını, ancak askerî şartların iyileşmesi adına Bulgaristan'ın siyasi açıdan İttifaka katılmasıyla bu harekâtın yapılabileceği görüşünü öne sürmekteydi.⁶¹⁷

Alman İmparatorluk Meclisinin etkili isimlerinden Matthias Erzberger, daha önce Mart ayında geçeceğiz diyen Genelkurmay başkanının Temmuz ayına gelmesine rağmen halen harekâtın bu şartlarda yapılamayacağını söylemesinden şikâyet etmekteydi. Ayrıca Şansölye, dışişleri bakanı vd. isimlerin kendisiyle aynı görüşte olduklarından, bu yüzden Falkenhayn'a bu konuda etkide bulunulması gerektiğinden bahsetmekteydi. Çanakkale'nin düşmesinin savaşı kaybetmemiz anlamına geleceğine dikkat çeken Erzberger, bu durumda Rusya'da veya Fransa'da kazanılan zaferlerin hiçbir manası kalmayacağını belirtiyordu.⁶¹⁸

1915 yılı Temmuz ayının ikinci yarısında İtilaf güçlerinin Gelibolu Yarımadasına yeni ve büyük bir çıkarma planladıklarına dair istihbarat gelmekteydi. Buna rağmen Alman askerî makamlarının Sırbistan yolunu açmak için herhangi bir teşebbüste bulunmaması ve Alman diplomasisinin de yolu açma konusunda başarılı olamayışı Çanakkale Cephesine yardım konusunda endişeleri artırıyordu. Böyle bir ortamda Alman ekonomi çevrelerinden de benzer kaygı ve talepler Alman Şansölyesi Bethmann Hollweg'e iletiliyor, Çanakkale Cephesinin düşmesi ihtimalinin Alman ekonomisine getireceği olumsuz etkilere dikkat çekiliyordu. Alman endüstri ve tarım derneklerinin hazırlamış oldukları 20 Temmuz 1915 tarihli raporda, Çanakkale Cephesine cephane yardımı yapılmadığı takdirde İstanbul'un düşmesi ve bunun endişe verici neticelerine işaret ederek, sorunun çözümü adına Berlin-İstanbul ulaşım yolunu kesintisiz hale getirmek suretiyle Osmanlı ordusuna gerekli cephane

⁶¹⁷ Ullrich Volker, "Entscheidung im Osten oder Sicherung der Dardanellen: Das Ringen um den Serbienfeldzug 1915", **Militär-geschichtliche Mitteilungen**, c. 32, sy. 2, yıl 1982, s.45-46. Bu makale 1915 bahar ve yazında Almanya'nın, Doğu cephesinde tüm gücüyle Rusya'ya yüklenmek veya Çanakkale'yi güvence altına almak üzere Sırbistan'a güçlerini kaydırıp oraya bir sefer düzenlemek gibi iki seçenek arasında kalmasını incelemektedir.

⁶¹⁸ **BArch, N 1097/68**, Erzberger'den Bavyera Başbakanı Hertling'e, 5 Temmuz 1915.

yardımının yapılması ricasında bulunuluyordu. Rapora göre Osmanlı'nın düşmesi durumunda Almanya hem Osmanlı hem de İslam ülkelerinde elde ettiği hammadde kaynaklarını hem de bu ülkelerde kurmuş olduğu pazarı kaybedecekti. Hâlbuki savaş Alman ekonomisini giderek zora sokuyordu ve ülkenin hammadde ve Pazar ihtiyacı daha da artıyordu.⁶¹⁹

Alman Meclisinin önemli isimlerinden Bassermann, Alman Şansölyesine gönderdiği 21 Temmuz tarihli raporunda, Çanakkale'nin düşmesinin telafi edilemez sonuçlarına değinmekteydi. Çanakkale yolunun açılmasıyla Rusya'nın yardım olarak güçleneceği ve savaşı devam ettirebileceğine, bu sayede Rusya'nın Avusturya Macaristan'ı ve dolayısıyla Almanya'yı Batı cephesinde zor durumda bırakacağına,⁶²⁰ İngiltere'nin Mısır ve Hindistan'ın güvenliğini sağlayacağına, Balkan devletlerinin İtilaf devletleri yanında yer alacağına dair tespitlerde bulunuyordu. Neticede Rusya ve İngiltere'nin hedeflerine ulaşmalarına engel olmak için önemli bir sorun olarak görülen Avusturya Macaristan'dan İstanbul'a giden yolun açılması ve bu yolla Türkiye'ye yeteri kadar cephanenin gönderilmesi gerektiğine dikkat çekiyordu. Bassermann'a göre aksi halde Çanakkale ve dolayısıyla İstanbul'un düşmesinin Türkiye'nin mağlubiyetine, Almanya'nın ise politik ve askerî açıdan zayıf düşmesine ve başta dünya devletleri önünde müttefikine yardım edemeyen bir Almanya imajı olmak üzere telafisi mümkün olmayan zararlara neden olacaktı. Ona göre ayrıca Çanakkale Cephesine yardım meselesi Almanya'nın prestiji ile doğrudan alakalı idi ve bu nedenle Almanya'nın bir iç meselesi gibiydi. Ayrıca Çanakkale'de savaş devam ederken Osmanlı Devleti'ne yardım edemeyen bir Almanya imajının bu süreçte hala tarafsız olan Bulgaristan ve Romanya gibi devletlerce ve hatta güçlü Alman İmparatorluğu inancına sahip Alman halkı tarafından nasıl karşılanacağı da önemli bir husustu. Yine Almanya'nın Müslüman halklar üzerinde kazanmaya çalıştığı güçlü Almanya imajı İngiltere'nin propagandası ile sempati yerine antipatiye dönüşecekti.⁶²¹

⁶¹⁹ Çolak, **a.g.m.**, s. 147, 155-156; **BArch, R 43/2458i**, 20 Temmuz 1915 s. 26-28.

⁶²⁰ Alman Şansölyesi de İngiltere'nin Boğazların efendisi olarak Rusya'yı elinde bulundurması durumunda Galiçya'da ve Polonya'da Ruslara karşı başarılı olmanın zorluğuna işaret etmekte, "Ayasofya'nın Rus halkı arasında yeni bir savaş coşkusu ortaya çıkarıp devrimci hareketlerin daha başlangıçta başarısızlığa mahkûm kalacağına dikkat çekmekteydi. Bkz. Volker, **a.g.m.**, s. 49.

⁶²¹ Çolak, **a.g.m.**, s. 144-5, 153-5; **BArch R 43/2458i**, 21 Temmuz 1915, s. 24-25.

Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'ın görüşleri Temmuz ayına gelindiğinde yine pek değişmemişti. Nitekim Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 23 Temmuz tarihli telgrafta Sırbistan'ı askerî güç kullanarak yenebilmek için en az onların gücü kadar gücü oraya ayırmak gerektiğini ve bunun için şartların müsait olmadığını belirtiyordu. Bununla birlikte doğuda Rusya karşısında nihai zafer kazanıldığı takdirde Sırbistan seferine de gerek kalmayacağını, ayrıca Çanakkale'deki durumun sanıldığı kadar kötü olmadığını söylüyordu.⁶²² Bu sebeple Sırbistan'a sefer düzenleyebilmek için bir süre daha beklenecek, bu süreçte Balkanlar üzerinden Romanya'yı ikna çabaları ve gayriresmî yollarla sevkiyatın yolları aranmaya, denemeler yapılmaya devam edilecekti.

2.4.2.3. Almanya'nın Diplomatik Yollarla Romanya'yı İkna Çabaları

Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Almanya'nın Romanya ile diplomatik ilişkilerinde temkinli olduğu, Romanya'nın daha önce Alman firmalarına vermiş olduğu silah ve cephanenin teslimatı konusunda dikkatli davrandığı görülmektedir. Buna göre Almanya savaşın henüz başında tüm teslimatları durdurmuştu ve önce kendi ihtiyaçlarını gördükten sonra kendi yanında saf tutacak olan müttefiklerine destek olacaktı. Romanya'yı da böylece yanına çekmeyi planlıyordu. Zira 2 Ağustos 1914 tarihli ittifak antlaşması ile müttefiki olan Osmanlı Devleti'ne de ancak Romanya üzerinden destek sağlayabilecekti. Ancak Eylül ayında Almanya'nın askerî anlamda zor duruma düşmeye başlamasıyla tarafsız Romanya'nın eğilimi İtilaf devletlerine yönelince Osmanlı'ya yönelik sevkiyat sorunları başlamıştı.⁶²³ Bu

⁶²² Çolak, **a.g.m.**, s. 148; **BArch R 43/2458i**, 23 Temmuz 1915, s. 34. Enver Paşa'nın da Haziran ayında bir rapora yansıyan buna benzer fikirleri ise ilginç görünmektedir. Nitekim Galiçya'nın Sırbistan'dan daha önemli olduğunu, orada Rusya'nın yenilmesi durumunda Balkan meselesinin toptan hâllolacağı tarzında fikirleri aktarılmaktadır. Bkz. **PA AA, R 19991**, Humann'ın Enver Paşa ile 3 Haziran 1915 tarihli görüşmesi. Yine Enver Paşa'nın Gelibolu'nun tahliyesi sonrası Meclis-i Mebusan'da yaptığı konuşmada, o dönem cephanesi açısından Çanakkale'deki durumun idare edilebileceğini bildiğinden Alman birliklerinin Rus cephesine gönderilmesi yönündeki Alman karargâhının arzusunu onayladığını ifade etmektedir. Ayrıca bu sayede Rusların geri sürülerek Bulgaristan'ın ittifaka dâhil olmasıyla Sırbistan yolunun açılabilmesini belirtmektedir. Bkz. **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, 3. Dönem c. 1, 16. Birleşim, 28 Kanunuevvel 1331 (10 Ocak 1916), s. 320-321.

⁶²³ Mathias Graf, "Aller Stürme Ungeachtet - Die rumänisch-deutschen diplomatischen Beziehungen von 1912 bis 1916: Eine Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung der diplomatischen Kultur", **Basılmış Doktora Tezi**, Konstanz Üniversitesi, 2019, s. 266-267.

sorunlar Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen dâhil olması konusunda da sıkıntı oluşturacak, Almanya'nın bu sorunu aşmak üzere diplomatik çabalarının yoğunlaşmasını beraberinde getirecekti.⁶²⁴

Çanakkale önünde kendisini gösteren ve giderek artan İtilaf tehdidiyle birlikte Almanya'nın Bükreş'teki temsilcileri üzerinden Romanya'ya diplomatik anlamda baskısını daha da artırdığı dikkat çekmektedir. Romanya'nın bu süreçte işleri resmi yollarla olmasa da zaman zaman gayriresmî şekilde yürütülmesinin önünü açtığı, ancak diğer taraftan İtilaf devletlerinin de Romanya'ya baskı yapmasıyla geçişleri zorlaştırdığı⁶²⁵ görülmektedir. Bu zorluklar Almanya'nın Romanya'ya yönelik nasıl bir tavır sergilemesi gerektiği konusunda tereddütler ortaya çıkarmaktaydı. Tavrın sertleştirilmesi ve Romanya'nın devletlerarası konumundan hareketle tehdit yoluna başvurulması da bir seçenektir.

Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim, Mart ayının başında Bükreş Elçisi Bussche'ye yazdığı telgrafı Berlin'e iletmişti. Bu telgrafında, cephane sorunundan dolayı Romanya'ya bir ültimat vermesi gerektiğinin düşünüldüğünden bahsetmiştir. Büyükelçi ayrıca bu ültimatın içeriğinde ise İtilaf devletlerinin Çanakkale Boğazı'nı geçmesinin Romanya'nın bağımsızlığının elinden gitmesi anlamına geleceği, Almanya olarak aynı zamanda onların geleceği için de savaşıldığı, Romanya'nın kendi menfaatleri adına Boğazların savunması için elinden geleni -denizaltıların geçişine izin vermek de dâhil- yapması gerektiği gibi hususların yer alacağını belirtmekteydi.⁶²⁶

Buna karşılık Bükreş Elçisi Bussche, 5 Mart tarihli telgrafında Romanya'da durdurulan 25 vagon Türk cephanesinin geçişi için Romanya Başbakanı Bratianu ile görüştüğünü, anlaşmalara göre geçmesini sağlamaya çalıştığını fakat Başbakanın kendisine anlaşmaların artık geçersiz olduğu cevabını verdiğini iletmekteydi. Romanya'yı bu şekilde ikna etmenin zor olduğunu, rüşvet gibi başka yollar aradığını aktaran Bussche, eğer Romanya doğrudan tehdit edilemiyorsa daha fazla cephane

⁶²⁴ Graf, **a.g.t.**, s. 270.

⁶²⁵ Bu noktada gayriresmî yolların gizliliği önem taşımaktaydı. Liman von Sanders'in Enver Paşa'ya iletildiği Bükreş Elçiliğinden gelen 12 Şubat 1915 tarihli gizli yazıda Türkiye'ye sevkiyat için artık her şeyin yapıldığı, sonraki sevkiyatları tehlikeye atacağından Türkiye'de bu hususun duyulmaması gerektiği yazıyordu. Bkz. **TTK Arşivi, EP, 15, 25, 2512.**

⁶²⁶ **PA AA, R 19960 ve R 13326**, Wangenheim'dan Berlin'e, 1 Mart 1915.

teklif edilmesi gibi önerilerde de bulunuyordu. Ayrıca kendisinin her zaman Romanya yolunun tehlikeli olduğunu ve aslında sadece Tuna nehri üzerinden başarıya ulaşılacağını Genelkurmay'a aktardığını, fakat bunun dinlenmediğini iletliyordu.⁶²⁷

Alman Dışişleri Bakanı Jagow'un Bükreş Elçisine gönderdiği 9 Mart 1915 tarihli gizli telgrafla Romanya'ya bir tehdit iletilmesi isteniyordu. Bu tehdit özetle şunları içeriyordu;

“...eğer Romanya da Çanakkale Boğazı'nın açılmasını istiyorsa bilsin ki Rusya'nın İstanbul'u alması Romanya'nın siyasi sonu olur. Bu nedenle kendi menfaatleri açısından Çanakkale'nin ve Türkiye'nin tutulması için endişe etmelidir. Lütfen acilen Krala cephanenin geçişine izin emri vermesi için etki edin. Romanya dostane tarafsızlıkla yükümlüdür ve cephanenin geçişini engellemesi bunu zedelemektedir. Bunun devamı durumunda Romanya'ya karşı daha ciddi tedbirler almak durumunda kalınacaktır...”⁶²⁸

Aynı günlerde Alman Genelkurmayı ise Bükreş Elçisi Bussche'den, Romanya'yı Türk cephanesinin geçişine ikna edebilmek için Rusya'ya cephane sevkiyatının görmezden gelinebileceğini gündeme getirmesini istemiştir. Buna göre elçiden, Romanya'nın Osmanlı gibi Rusya'ya da [Tuna üzerinden] cephane sevkiyatına izin verebileceği, Almanya'nın bunu protesto etmeyeceği ve Almanya olarak tarafsız bir devletin yükümlülüklerinden fazlasının talep edilmediğinin iyi ifade edilmesi beklenmektedir.⁶²⁹

Bundan sonra Bükreş Elçisi Bussche'nin bu yönde çabaları görülmektedir. Ancak müzakerelerin cephanenin serbest geçişi için bir sonuç vermemesi üzerine gizli yollara başvurulduğu anlaşılmaktadır. Bussche, 10 Mart 1915 tarihli uzun telgrafında özetle şunları yazmıştır:

“... dün Başbakan ve bugün de Kral ile Çanakkale'nin durumu üzerine etraflıca görüştüm. Çanakkale'nin geçilmesi ve İstanbul'un Rusya eline geçmesinin Romanya'nın menfaatine olmayacağını söyledim. İkisi de bana hak verdi ancak Romanya'dan Türk cephanesinin geçişine açık bir şekilde izin vermenin Romanya'da kamuoyuna çok olumsuz etkileri olabileceğini söylediler. Ben de o halde gizlice geçirmeme göz yumarsanız ben bu işi halledebilirim deyince tereddütlü ve pek de istekli olmasalar da buna karşı çıkmayacaklarını söylediler. Ama konu ortaya çıkarsa bana yardım edemeyeceklerini, Bulgarların cephane sevkiyatını açığa vurmalarından

⁶²⁷ PA AA, R 13326, Bükreş Elçisi Bussche'den Alman Dışişlerine, 5 Mart 1915.

⁶²⁸ PA AA, R 13326, Dışişleri Bakanı Jagow'dan Bükreş Elçiliğine, 9 Mart 1915.

⁶²⁹ PA AA, R 13326, Treutler'den Bükreş Elçisi Bussche'ye, 10 Mart 1915.

korktuklarını da söylediler. ... Bu şartlarda Direktör Schenker'e cephanenin gizli sevkiyatının denemesi görevini verdim. İlk trenle ilgili sıkıntılar devam etse de bir kısmını geçirebileceklerine inandığını söyledi, yeni gönderimlerin sorun çıkaran Savaş Bakanlığına haber vermeden yapılacağını söyledi. ... Ayrıca etkili olmayacağını düşünerek bir tehdit yoluna gitmedim. Çünkü gerçekleştirebileceğimizi sanmıyorum. Bulgaristan da katılmış olsa Türkiye'den gelecek bir tehdit işe yarardı, ama biz yapsak ortaya çıktığında bizim için iyi sonuçları olmaz, rakiplerimiz Romanya'nın Avusturya'ya saldırmasını isteyebilir ve onun için çalışabilirler. ..."⁶³⁰

Hatta sonraki günlerde Romanya Başbakanına Türkiye'ye gönderilen savaş malzemesi taşıyan üç vagonun ikisinin Türkiye'ye geçişinin sağlanması birinin de Romanya'ya bırakılması şeklinde bir teklifte bulunulmasının da gündeme geldiği anlaşılmaktadır.⁶³¹ Öte yandan bugünlerde Budapeşte'den Berlin'e savaş malzemesi gönderimiyle ilgili uyarılar gelmekteydi. Budapeşte'de askerî sevkiyat sorumlusu Hentsch imzalı telgrafta malzemenin acil kodlu gönderilmesi hem pahalı hem de durdurulduğu gerekçesiyle istenmiyordu. Bunun yerine normal gönderilmesi ve hala hiçbir şey geçmediğinden bahisle ilgililerle görüşerek bir çarenin bulunması talep edilmişti.⁶³²

Çanakale Boğazı'na büyük saldırının yaşandığı 18 Mart ve sonraki günlerde yeni bir saldırı endişesinin artmasıyla, Romanya'yı korkutmaya yönelik diplomatik çabaların yoğunlaştığı belgelere yansımaktadır. Belgelerde Alman temsilcilerinin Romanya Başbakanı ve Kralı nezdinde önemli teşebbüslerinin olduğu dikkati çekmektedir.

Bükreş Elçisi Bussche, Romanya Başbakanı Bratianu ile yapılan bir görüşmeyi aktardığı telgrafında verdiği bilgilere göre, başbakana cephaneye geçişinin reddi durumunda Almanya ile ilişkilerin bozulacağından bahsedilmiş, hatta Almanya'nın Rusya ile anlaşıp Romanya üzerine gitme ihtimaliyle korkutulmaya çalışılmıştı. Ancak görüşmeyi yapan kişi Başbakan Bratianu'dan içerideki durumdan dolayı geçişe izin veremeyeceği ve tüm imkânlarıyla tarafsızlığı korumaya çalıştığı cevabını almıştı. Bussche, görüşme ile ilgili bu bilgileri verirken sonraki gün Bratianu'yu bizzat göreceğini ve baskı yapmaya devam edeceğini belirtmişti.⁶³³

⁶³⁰ PA AA, R 13326, Bükreş Elçisi Bussche'den Berlin'e, 10 Mart 1915.

⁶³¹ PA AA, R 13327, Bükreş Elçisi Bussche'den Berlin'e, 15 Mart 1915.

⁶³² PA AA, R 13326, Budapeşte'den Berlin'e, 13 Mart 1915.

⁶³³ PA AA, R 13327, Bükreş Elçisi Bussche'den Berlin'e, 18 Mart 1915.

Bussche, 19 Mart tarihli telgrafında bu defa kendisinin Romanya Başbakanı Bratianu ile görüşmesinde yapmış olduğu baskının netice vermediğini, kendi iç siyasi durumlarını öne sürerek olumsuz cevap verdiğini, “yapabilsem yaparım” dediğini aktarmaktaydı. Alman Elçisi Romanya’nın dostça tarafsızlığını hatırlattığını, reddetmelerinin Almanya ile ilişkileri bozacağını söylemesine rağmen, Bratianu’nun geçişin sağlanmasına izin vermesi durumunda bunun mutlaka ortaya çıkacağını, zaten Bulgaristan’ın hemen bu konuyu ifşa edeceğini ve böylece hükümetinin düşeceğini söylediğini kaydetmişti. Yani Romanya’da iç siyasetin de meselenin önemli unsurlarından biri olduğu görülmektedir. Bussche telgrafının sonunda bu şartlarda cephanenin Romanya’dan geçişinin mümkün olmadığını görüyorum derken, Direktör Schenker’in gizli sevkıyat denemesinin de olumsuz sonuçlandığını fakat uğraşmaya devam edeceğini belirtiyordu.⁶³⁴

Bussche, aynı güne ait başka bir telgrafında önceki günkü yazısına ek olarak Almanya’nın Rusya ile anlaşma tehdidinin haricinde bir de Wangenheim’in İstanbul’da etkili devlet adamlarıyla temasta bulunarak İstanbul’daki Romanya elçisinin gözünün korkutulması teklifinde bulunmuştu. Bu teklife göre Osmanlı yetkilileri Almanya’nın kendilerine bir tavsiyede bulunduğunu dikkat çekmeden Romanya elçisine duyurmalıydılar. Bu tavsiye, eğer cephanenin yetersizliği yüzünden Çanakkale Boğazı’nın savunulması mümkün olmaz ise Ruslarla anlaşp diğer devletlerden önce Boğazlara onların çıkmasını sağlanması yönündeydi.⁶³⁵ Öte yandan Elçi Bussche’nin diğer bir telgrafından Romanya’da yığılıp kalan ve geçişi mümkün olmayan cephanenin sorun oluşturduğu anlaşılmaktadır. Nitekim burada daha fazla tatsızlık olmadan Türk cephanesinin Macaristan’a geri götürülmesi için izin istemektedir.⁶³⁶

Almanya’nın Bükreş Ataşemiliteri [Günther] von Bronsart bugünlerde yeni açılacak bazı alternatif yollar üzerinden cephanenin geçişinin sağlanması yönünde bilgiler sunsa da bunun ancak Romanya Kralı, Başbakanı ve irtibat halinde olduğu bazı askerî yetkililerin “göz yumma” sözlerinde gerçekten samimi davranmaları durumunda gerçekleşebileceğini yazmıştı. Bununla birlikte savaşın başından beri

⁶³⁴ PA AA, R 13327, Bükreş elçisi Bussche’dan Berlin’e 19 Mart 1915, Telgraf no 458.

⁶³⁵ PA AA, R 13327, Bükreş elçisi Bussche’dan Berlin’e 19 Mart 1915, Telgraf no 459.

⁶³⁶ PA AA, R 13327, Bükreş elçisi Bussche’dan Berlin’e 19 Mart 1915, Telgraf no 718.

Romanya'nın tavrından dolayı burasını güvenilir bir yol olarak görmediğini, her an tamamen kapanabileceğini, Türkiye'ye savaş malzemesi göndermenin garanti altına alınması için ya Negotin bölgesinin,⁶³⁷ dolayısıyla Tuna'nın Sırp birliklerinden temizlemesi ya da Sırbistan'dan geçen tren yolunun ele geçirilmesinin gerektiğini ifade etmişti.⁶³⁸

Diğer taraftan Bükreş Elçisi Bussche'nin aktardığına göre Avusturya Elçisi de ikna çabalarına dâhil olarak Kral ile cephanenin geçiş meselesini görüşmüş ve baskı yapmıştı. Hatta taleplerin kabul edilmemesi durumunda hanedanının tehlikede olduğunu söylemesine rağmen sonucun yine olumsuz görüldüğünü aktarmaktadır. Bussche, Direktör Schenker'in gizli sevkiyat denemesinin de Romanya Maliye Bakanı Emil Costinescu tarafından boşa çıkarıldığı bilgisini vermektedir.⁶³⁹

Bu arada "Adeverul" adlı Bükreş'te yayınlanan bir Romanya gazetesinin 18 Mart tarihli haberi Berlin'e bilgi olarak sunulmuştu. Bu habere göre İstanbul'da genel olarak Çanakkale'de çok fazla tutunulamayacağına dair bir hava olduğu, bunun özellikle cephane eksikliğinden kaynaklandığı ve bu eksikliğin sebebinin de Romanya üzerinden sevkiyat yapılamaması olduğu belirtiliyordu. Haberde ayrıca Romanya Maliye Bakanı Costinescu'nun savaş malzemelerinin kaçak geçişine şiddetle engel olmaması durumunda, Almanya'nın Çanakkale'deki tüm tabya ve kaleleri mükemmelen tahkim edeceği, aynı zamanda tüm Osmanlı ordusunu savaş malzemesiyle donatacağına dikkat çekilmekteydi. Son günlerde Romanya'daki Almanların, Maliye Bakanı Costinescu'nun istifasını vermiş gibi alkışlamalarının boşuna olmadığı, bu sayede Almanların kaçak malzemeyi geçirip Çanakkale'yi kurtaracaklarını sandıkları, ama istediklerini yapamadıkları, en iyi askerî uzmanların değerlendirmelerine göre artık çok geç olup Çanakkale'nin kurtarılmasının mümkün olmadığı yazılıyordu.⁶⁴⁰

⁶³⁷ Bu bölge Romanya ile Sırbistan'ın Tuna ile sınırdaş olduğu ve Avusturya-Macaristan ile Bulgaristan'ın Tuna ile kuzey-güney en yakın bağlantısı olan, dört devletin sınırlarının en yakınlaştığı bir bölgedir.

⁶³⁸ **PA AA, R 13327**, Bükreş Ateşemiliteri [Günther] von Bronsart'tan Savaş Bakanlığı'na, 18 Mart 1915.

⁶³⁹ **PA AA, R 13327**, Bükreş Elçisi Bussche'den Berlin'e 19 Mart 1915, Telgraf no 461.

⁶⁴⁰ **PA AA, R 13327**, 20 Mart 1915 tarihiyle Dışişlerine sunulan bilgi.

Bükreş Elçisi Bussche'nin, İtilaf devletlerinin 18 Mart başarısızlığından sonraki günlere ait bir yazısına bakıldığında cephane geçişi için bir imkân ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Buna göre Bussche cephane geçişinin mümkün gibi görüldüğünü, kararın yarın verileceğini, Türkiye'nin de bir teklifte bulunması nedeniyle belki biraz daha fazla ödeme gerekeceğini ve ödemenin 200 vagonun Romanya-Bulgaristan sınırına ulaştığında yapılacağını bildiriyordu.⁶⁴¹ Aynı günlerde Enver Paşa Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'a, Türkiye'ye gitmek üzere yolda olup alıkonulan 25 vagon cephanenin, Almanya'nın hazırdaki 22 vagon cephaneyi Romanya'ya bırakması durumunda geçişine izin verecekleri bilgisini iletmış, Alman hükümetinin kararını bir an evvel Bükreş'teki elçisine duyurmasını istemiştir. Falkenhayn'ın bu öneriyi kabul ettiği ve bir an önce gereğinin yapılmasının Alman Genel Karargâhından Dışişlerine bildirildiği görülmektedir.⁶⁴²

Yine bugünlerde Romanya'yı ikna edebilmek için henüz İtilaf devletleri safına katılmamış olan İtalya ile de bir anlaşma için uğraşıldığı dikkati çekmektedir. Nitekim Alman Dışişleri Bakanı Jagow, Roma Elçiliğine gönderdiği 23 Mart tarihli gizli telgrafta acilen İtalya ile bir anlaşma yapılmasının, onun tavrına bakan ve cephane geçişine izin vermeyen Romanya'ya baskı açısından önemli olduğuna dikkat çekmekteydi. Cephane meselesi sebebiyle Çanakkale'nin kaderinin tehlikeye girebileceğini belirten Jagow, Avusturya ve İtalya arasında bir anlaşmanın Romanya'ya baskı yapacağından ve cephane meselesinde tavrı değişebileceğinden bahsetmiştir.⁶⁴³

Şüphesiz bugünler İtilaf devletlerinin 18 Mart büyük saldırısı sonucu uğradıkları hezimetin sevincinin yaşandığı, ancak saldırıyla birlikte aynı zamanda hem Almanya'da hem de Osmanlı'da cephane endişenin de zirve yaptığı günlerdi. İstanbul'daki Alman Deniz Ataşesi Humann'ın 26 Mart tarihli raporunda Romanya üzerinden tüm çabalara rağmen doğru dürüst bir sevkiyatın sağlanamadığı ve bunun Almanya'da dikkate alınarak eldeki tüm imkânlarla destek olunması gerektiği ifade

⁶⁴¹ PA AA, R 13327, Bükreş Elçisi Bussche'den Berlin'e, 22 Mart 1915.

⁶⁴² PA AA, R 13327, Genel Karargâhtan Mutius imzalı 22 Mart 1915 tarihli telgraf.

⁶⁴³ PA AA, R 13327, Dışişleri Bakanı Jagow'dan Roma'ya, 23 Mart 1915.

edilmekteydi.⁶⁴⁴ Sonraki süreçte de Romanya'dan sevkiyatı sağlamak için çabalar gösterilmekle birlikte pek fazla başarı sağlanamadığı dikkat çekiyordu.

Bükreş Elçisi Bussche 9 Nisan tarihli telgrafında, Alman firmalarından aldığı bilgilere göre Türkiye'ye gidecek demir çelik malzeme – matara vs. gibi çok büyük sevkiyatın olduğundan bahsederken şimdilik bu tür sevkiyatın durdurulmasını rica ediyordu. Ayrıca Macaristan'da gönderilmeyi bekleyen vagonlar dolusu malzeme olduğunu ve bunlar gönderilmeden yenilerinin yola çıkarılmamasını da istiyordu. Bu malzemelerin yoluna devam edebilmesi için de Romanya hükümetine etki etmek için uğraşmaya devam ettiğini iletmişti.⁶⁴⁵ Ancak bu konuda pek de başarı elde edememişti. Çünkü Haziran ayına gelindiğinde Romanya'nın çıkardığı zorluk ve engeller sebebiyle bekleyen malzemenin, amacına en uygun ve fiyat olarak en makul şekilde nasıl depolanacağına dair bir arayış olduğu da görülmektedir.⁶⁴⁶

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere Almanya'nın diplomatik yollarla ikna çabalarına karşın Romanya yetkililerinin ülkenin tarafsızlığına gölge düşürecek adımlardan uzak durmaya ve Almanya'yı oyalamaya çalıştıkları görülmektedir. Bunda İtilaf devletlerinin Romanya üzerinde kurmuş oldukları baskının da etkisi büyüktür.

Romanya'nın Almanya'yı oyalama tavrının anlaşılmasını sağlayabilecek önemli bir bilgiyi Bükreş Elçisi Bussche aslında daha Mart ayında Berlin'e aktarmıştı. Burada güvenilir olarak ifade edilen bilgilere göre; Romanya Maliye Bakanı Costinescu'nun oğlu yıllardır tanıdığı Bay Spies'e, İngiltere ve Fransa'nın Romanya hükümetine, Rusların İstanbul ve Çanakkale'yi ele geçirmeyeceği, aksine Boğazların uluslararasılaştırılacağı konusunda garanti verdiğini söylemişti. Bu sebeple Romanya'da Rusya'nın Boğazları tek başına ele geçireceği yönünde bir endişe bulunmamaktaydı. Ayrıca Romanya için Boğazların Türklerin tek başına elinde olmasındansa uluslararasılaşmasının daha iyi olduğunu, çünkü son yıllarda Türkiye'nin Boğazlardaki kısıtlamalarının Romanya'nın aleyhine olduğunu söylemişti. Bussche bu bilgilerden hareketle telgrafında “Eğer oğlanın dedikleri

⁶⁴⁴ PA AA, R 13337, Deniz Ataşesi Humann'ın 26 Mart 1915 tarihli raporu.

⁶⁴⁵ PA AA, R 13328, Bükreş Elçisi Bussche'den Berlin'e, 9 Nisan 1915.

⁶⁴⁶ PA AA, R 13331, Alman Savaş Bakanlığına gönderilen 22 Haziran 1915 tarihli yazı.

doğruysa ki öyle görünüyor, bu Başbakan Bratianu ve Kralın tutumuyla ilgili bir işaret sunuyor” ifadelerini kullanmıştır.⁶⁴⁷

Nitekim yukarıda ele aldığımız gibi bundan sonraki gelişmeler Bakanın oğlunun söylediklerini doğrular niteliktedir. Öyle ki Temmuz ayında artık Elçi Bussche’nin de Romanya’dan ümidini kestiği görülmektedir. Ayın ortalarında gönderdiği telgrafta, Romanya Başbakanı Bratianu’nun kendisine ve İstanbul’daki Alman Elçiliğine hem İtilaf devletlerinin hem de kamuoyunun baskısı nedeniyle cephane meselesiyle ilgili anlaşmaları kabul edemeyeceğini söylediğini aktarmaktadır. Ayrıca Romanya Başbakanı ona ancak Rusya’nın bir saldırısı durumunda kamuoyunun farklı düşüneceği ve cephane geçişine izin verecek bir durumun ortaya çıkabileceğini söylemişti. Ama Bussche’ye göre Romanya Başbakanı işi yokuşa sürüyor ve sürekli oyalamaya çalışıyordu. Ayrıca Alman zaferine inanmıyor ve elini açık tutmak istiyordu. Hatta belki de Maliye Bakanı Costinescu ve çoğu Romen gibi Çanakkale Boğazı’nın düşmesini de istiyordu.⁶⁴⁸

2.4.2.4. Romanya Üzerinden Gayriresmî Yollardan Sevkiyat Denemeleri

Almanya’dan cephane ve savaş malzemesi sevkiyatı sağlıklı bir şekilde yapılamasa da Romanya ile yürütülen diplomatik görüşmeler veya gayriresmî şekilde kaçak, rüşvet verme gibi yollarla Türkiye’ye kısmi desteğin ulaştırıldığı görülmektedir. Alman Dışişleri belgelerinde gayriresmî yürütülmeye çalışılan işlere dair bilgilere ulaşılabilmektedir. Özellikle 18 Mart zaferi sonrası yeni bir saldırı tehlikesi nedeniyle hissedilen cephane endişesinin yaşandığı günlerde bu adımların yoğunlaştığı dikkat çekmektedir.

Bükreş Elçisi Bussche, 19 Mart tarihli gizli telgrafında Türk cephanesini geçirmek için bütün denemelerin sonuçsuz kaldığı bir ortamda kendisine gizli yollarla bir bilginin geldiğinden bahsetmektedir. Buna göre Başbakan Bratianu ve Maliye Bakanı Costinescu’ya verilecek 30 Milyon Lei (Romanya para birimi) gibi çok yüksek bir meblağ karşılığında 4 tren ve 50 vagonun Bulgaristan üzerinden İstanbul’a ulaştırılabilmesi için bir imkânın olabileceği belirtiliyordu. Bussche, gelen

⁶⁴⁷ PA AA, R 13327, Bussche’den Alman Dışişlerine, 20 Mart 1915.

⁶⁴⁸ PA AA, R 13331, Bussche’den Alman Dışişlerine, 16 Temmuz 1915.

bilginin kendisine şüpheli görünse de bilginin geldiği kişinin arkasını araştıracağını ve gerçekten olabilecek bir şey ise Berlin'in onayının olup olmayacağını soruyordu.⁶⁴⁹ Viyana'daki Alman Elçisi Tschirschky, 20 Mart günü Berlin'e gönderdiği telgrafta önemli isimlerden edindiği bilgilere göre Romanya Maliye Bakanı Costinescu'nun sevkiyat meselesini çözebilecek tek kişi olduğu ve kafasındaki şeyin bütün Transilvanya'yı Romanya'ya kazandırmak olduğu yönünde istihbarat bilgisini iletiyordu. Ayrıca Continescu'ya Türkiye için belirlenmiş olan cephanenin aynı zamanda Romanya'yı Rus tehdidinden korumak için de iyi bir imkân sunduğu konusunda ikna edilmesi gerektiğini yazmıştı.⁶⁵⁰

Osmanlı'ya sevkedilecek cephanenin gizli yollarla Romanya üzerinden geçirilmesiyle ilgili farklı öneriler, bu meselede kullanılacak rüşvet için bütçe ayrılması gibi hususların Mart ayı sonlarında yazışmalara yansıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim Matthias Erzberger⁶⁵¹ 25 Mart tarihinde Dışişlerinden Baron Rosenberg'e⁶⁵² gönderdiği telgrafında, savaş malzemesi ve cephanenin gizli yollarla Romanya üzerinden geçirilmesiyle ilgili zorlukları aşabileceğini söyleyen ve Romanya'da etkili konumlarda işler yapabilecek bazı kimselerden bahsetmişti. Ayrıca bu isimlerin teklifleri ve bunun karşılığında talep edilen rüşvet miktarı ile ilgili bilgiler iletmışti. Bilgilerden anlaşıldığına göre Dışişleri Müsteşarı Zimmermann, teşebbüs başarılı neticelendiği takdirde bunun için Berlin'de ödenmek üzere 100 bin Lei bütçe ayırmıştı. Yazıda işi yürütecek olan Bayan Perlea ve Bay Geis'in olayı nasıl planladıklarıyla ilgili bilgiler de verilmekteydi. Buna göre bira araçlarına sadece bir miktar bira doldurulacak, kalanlara ağırlıkları aynı olacak şekilde cephane ve

⁶⁴⁹ **PA AA, R 13327**, Bussche'den Alman Dışişlerine, 19 Mart 1915.

⁶⁵⁰ **PA AA, R 13327**, Viyana Alman Elçisi Tschirschky'den 20 Mart 1915 tarihli telgraf.

⁶⁵¹ Alman Meclisi üyesi ve savaş yıllarında yurtdışı propaganda işleriyle (Zentralstelle für Auslandsdienst) görevli bir isim olan Erzberger'in 1920 yılında yayınlanan hatıraları için bkz. Matthias Erzberger, **Erlebnisse im Weltkrieg**, Berlin: Deutsche Verlags-Anstalt, 1920. Ayrıca hakkında kısa bilgi için bkz. <http://www.bundesarchiv.de/aktenreichskanzlei/1919-1933/0000/adr/getPPN/11853100X/> - Erş. 10.03.2022)

⁶⁵² Alman havacı subayı Erich Serno, Herr von Rosenberg'in kendisine 1915 yılına girilirken Türkiye'ye uçak ve havacı personelin tarafsız Balkan devletleri üzerinden farklı yöntemlerle geçirilmesi konusunda önemli desteği olduğundan bahsetmektedir. Bkz. **BArch MA, MSG 2/10873**, Erinnerungen eines "Alten Adlers", s. 33.

patlayıcı yüklenecekti. Bu bilgilerin ardından bu seçeneğin değerlendirilebileceği görüşüne yer verilmişti.⁶⁵³

Aynı konuya dair başka bir belgede bu defa İsviçre'den bir sevkiyat teklifi sunulmaktaydı. Bu teklife göre teçhizat Romanya üzerinden transit şekilde bira vagonlarıyla Bulgaristan'da bir bira toptancısına gönderilecekti. Teklifi sunan bizzat orada olup sevkiyatla ilgilenmeyi, mevcut birayı tüccara ucuza satıp, cephaneyi olduğu gibi doğruca Türkiye'ye göndermeyi teklif etmişti. Ayrıca bütün araçların bira olarak gümrükleneceği ve bira gümrüğü oldukça yüksek olduğu için Romanya'nın vergiyi seve seve alacağını, bu sayede dikkat çekmeden haftada beş vagon gönderilebileceğini ifade etmişti. Romanya gümrük memurlarının şüphelenmemesi için de gerçek bir vagon biranın (10 ton. 100 şişelik 60-70 kasa) göstermelik bir alışverişiyle Bükreş'e sevk edilebileceğini, ayrıca olayı organize etmek için bir ekibinin olduğunu söylemişti.⁶⁵⁴ Berlin'deki bu değerlendirmeler neticesinde Bükreş Elçiliğine sevkiyatta faydası olacağı düşünülen Bayan Perla'dan ilgili kişilerle irtibat kurup hareket geçmesinin istendiği, diğer teklifin ise Budapeşte'de askerî sevkiyat sorumlusu Hentsch'e iletildiği bilgisi verilmiştir.⁶⁵⁵

Sevkiyata dair Alman Akdeniz Filosundan deniz teğmeni Berg'e ait bilgiler de önem taşıyordu. Berg, Mart ayının ikinci yarısında Romanya üzerinden cephanenin geçirilmesi için Bükreş'teki çabaları içeren üç sayfalık bir raporu Bükreş Elçiliğine iletmisti. Bu raporda da bazı kimseler aracılığı ile 200 vagon savaş malzemesinin geçirilebileceği fakat bunun için önemli miktarda para ve güvenilir kişilere ihtiyaç duyulduğu ifade edilmekteydi. Bunun için hazırlık süreci ve detaylardan bahseden Berg'in raporu, Romanya Başbakanı ve yetkililerin oyalama tavırlarının yanı sıra rüşvet meselelerini de içermektedir.⁶⁵⁶ Bükreş Elçisi Bussche'nin Berg'in raporu üzerine değerlendirmesinde ise bu işleri yaparken büyük rüşvetlerin söz konusu olduğu ve güvenilirmez isimlere büyük miktarların kaptırılabilmesine dikkat çekilmiştir.⁶⁵⁷ Ayrıca bu çabalara İstanbul'un da dâhil olduğu görülmekteydi.⁶⁵⁸

⁶⁵³ PA AA, R 13327, Erzberger'den Rosenberg'e, 25 Mart 1915.

⁶⁵⁴ PA AA, R 13327, Erzberger'den Rosenberg'e, 25 Mart 1915.

⁶⁵⁵ PA AA, R 13327, Berlin'den Bükreş Elçiliğine, 26 Mart 1915.

⁶⁵⁶ PA AA, R 13328, Deniz teğmeni Berg'e ait 30 Mart 1915 tarihli rapor.

⁶⁵⁷ PA AA, R 13328, Bükreş Elçisi Bussche'den 3 Nisan 1915 tarihli yazı.

Alman Elçisi Wangenheim, Romanya üzerinden gayriresmi yollarla cephane sevkiyatı konusunda gereksiz yere küçük teşebbüslerde bulunmanın getirdiği zararlara 22 Haziran tarihli telgrafında özetle şöyle dikkat çekiyordu:

“...Romanya’dan cephaneyi kaçak yollarla geçirmek için yaptıklarımızın başarısız olması, düşmanımızı güldürüyor, dostlarımızı hüznendiriyor. Bir taraftan da büyük güç Almanya’nın gücünü kullanıp tehdit etmesi, amacına ulaşması için daha muhtemel bir yolken Romanya’nın direncine karşı bu kadar pasif hareket etmesi dedikodu konusu oluyor. Romanya’yı ikna etmek için hummalı ve rafine edilmiş teşebbüslerimiz, bi taraftan onu cesaretlendirirken, diğer taraftan da İtilaf devletlerine Türklerin Çanakkale’deki durumunun istikrarsız olduğunu gösteriyor. Öyleki başarısız olan bir kaçakçılık girişimimizin ortaya çıkmasıyla Gelibolu’da şiddetli bir İtilaf saldırısı meydana geldi. Bu nedenle hiçbir şekilde yeniden Romanya memurlarıyla rüşvet ilişkisine girilmemesini öneriyorum. Bu şekilde Çanakkale’nin böyle az miktardaki malzeme ile kurtarılacağına inanıp kendi kendimizi kandırıyoruz. Cephanenin transferi konusunda maalesef Avusturya’nın çabalarını da yeterli görmemiz mümkün değil.”⁶⁵⁹

Büyük çaplı kaçak geçişler konusunda pek başarı elde edilemese de Romanya üzerinden küçük boyutlarda da olsa savaş malzemesinin geçirilebilmesi için farklı yollar arandığı/denendiği anlaşılmaktadır. Mesela Bükreş Elçisinin 26 Haziran tarihli bir telgrafına göre 30 kiloluk dayanıklı bavullarla mermi kapsülü gönderiminin başarılı olduğu ve yeniden bu şekilde sevkiyat yapılabileceği belirtiliyordu.⁶⁶⁰ Başka bir telgrafında Avusturya kuryesinin oldukça fazla bavul beraberinde getirebilmesi için izin ayarladığı, bu sayede İstanbul’a da cephane gönderileceği, ancak paketlemenin kusursuz yapılması gerektiğine dikkat çekilmişti.⁶⁶¹ Viyana Elçiliğinden Alman Başbakanı Hollweg’e gönderilen bir yazıda ise Avusturya kuryesinin haftada iki defa İstanbul’a savaş malzemesi götürebileceği, fakat

⁶⁵⁸ Mayıs ayında Romanya ve Bulgaristan üzerinden sevkiyat çabalarına İstanbul’da Genelkurmay’dan Almanca bilen topçu subayı Yüzbaşı Eyüp Bey’in de [Durukan] katıldığı görülmektedir. Eyüp Bey hatıralarında 1915 Mayıs ayının ikinci yarısında Tüccar Eyüp Efendi takma adıyla pasaport çıkartılıp Romanya’ya gönderildiğinden bahsetmektedir. Almanya ve Avusturya’dan satın alınan harp malzemesinin Romanya ve Bulgaristan üzerinden geçiş müsaadesi için bir şirket ayarlandığından ve o şirketle işbirliği edip malzemelerin Bulgaristan sınırına transferini organize etme görevi aldıklarını yazmaktadır. Durukan bu görev sırasında yaşadıklarının hikâyesini, karşılaştıkları insanları ve problemleri anlatırken, nihayetinde görevin başarısızlıkla sonuçlandığı anlaşılmaktadır. Bkz. Eyüp Durukan, **Günlüklerde Bir Ömür-III: Çanakkale’den Modros’a (1915-1918)**, haz. Murat Uluğtekin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 3-17, 46-52.

⁶⁵⁹ **PA AA, R 13331**, Wangenheim’dan Dışişlerine, 22 Haziran 1915.

⁶⁶⁰ **PA AA, R 13331**, Bükreş Elçisi Bussche’den Dışişlerine, 26 Haziran 1915.

⁶⁶¹ **PA AA, R 13331**, Bükreş Elçisi Bussche’den Dışişlerine, 25 Haziran 1915.

sevkiyatın hâlihazırda zaten çok eşya olduğu için çok fazla ve ağır olmaması, ayrıca içeriğinin röntgen cihazına karşı güvenli ve uygun olması istenmekteydi.⁶⁶²

Öte yandan Berlin'e iletilen 22 Temmuz tarihli bir yazıda Petersburg'daki Yunan elçisinden gelen bilgiler aktarılmıştır. Burada Rus Dışişleri Bakanının, Romanya hükümeti tarafından cephane sevkiyatının reddedileceğine kani olduğu, ancak alt kademe memurlar üzerinden yaşanabilecek rüşvet olayından endişe ettiği bildirilmişti. Ayrıca iki hafta içerisinde Çanakkale harekâtının kritik bir hal alacağı ve Türkiye'nin cephanesini tüketip tüketmediği, Bulgaristan ve Romanya üzerinden cephane sağlayıp sağlayamadığının ortaya çıkacağı belirtilmişti.⁶⁶³

Gelibolu Yarımadasına yönelik düşmanın Ağustos ayı çıkarmalarından öncesine kadar bu tür rüşvet ve benzeri yollarla sevkiyatın ancak kısmen yapılabildiği, planlanan büyük ölçekli sevkiyatların ise pek de başarılı olmadığı görülmektedir. 1915 yılının Ekim ayına kadar cephanenin gizli yollarla nakli için Bükreş Alman elçisi, askerî ataşesi gibi yetkililer, sevkiyat sorumluları ve diğer ilgili kişiler arasında yapılan yazışmalar kolilerle, bavullarla cephane kaçakçılığı için ne tür operasyonlar yapıldığını da göstermektedir.⁶⁶⁴

2.4.2.5. Romanya Üzerinden Havayolu ile (Zeplin-Balon) Cephane Sevkiyatı Düşüncesi

Savaşın başlamasıyla Çanakkale Cephesine yönelik sevkiyat çalışmalarında yeni bir alternatifin de gündeme geldiği görülmektedir. Bu bağlamda Bükreş'teki Alman Elçisi Bussche, Avusturyalı meslektaşının Viyana'ya gönderdiği telgrafına atıfla, diplomatik açıdan cephane sorununun çözülememesi üzerine farklı bir seçenek öne sürmüştü. Buna göre cephane, Romanya üzerinden zeplinlerle taşınabilecek ve her defasında iki ton taşımak suretiyle günde dört sefer yapılabilecekti. Ancak sevkiyatın Sırbistan üzerinden mi yoksa Romanya üzerinden mi gitmesinin daha uygun olacağının ise düşünüldüğünü aktarmaktaydı.⁶⁶⁵ Sonraki yazışmalardan da görüldüğü

⁶⁶² PA AA, R 13332, Viyana Elçiliğinden Başbakan Hollweg'e, 1 Ağustos 1915. Kuryeler haricinde küçük denizlâtaların da bu iş için kullanıldığına dair bkz. Karl Schneider, **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, Berlin: E.S. Mittler & Sohn, [1925], s. 5-6.

⁶⁶³ PA AA, R 19998 ve R13331, Atina Elçiliği'nden Berlin'e, 22 Temmuz 1915.

⁶⁶⁴ PA AA, R 13335, Bükreş Elçiliğinden Şansölye Hollweg'e, 29 Ekim 1915.

⁶⁶⁵ PA AA, R 13327, Bükreş Elçisi Bussche'den Berlin'e, 19 Mart 1915.

üzere 18 Mart zaferi sonrasındaki günlerden itibaren zeplin uçuşunun teknik şartlar itibariyle mümkün olup olmaması, teknik altyapı, hangar inşası vs. gibi konuların mevzubahis olduğu anlaşılmaktadır.

Zeplinle havayolu sevkiyatı yapılması durumunda, o dönemin şartlarına göre bu hava araçlarının mesafe olarak Romanya üzerinden geçtikten sonra Bulgaristan'a inmesi gerekiyordu. Bulgaristan'ın böyle bir durumda kendi menfaatini gözetmek istediği gözden kaçmamaktaydı. Nitekim Almanya'nın Sofya Elçisi Michahelles hava nakliyatı ile ilgili Bulgar Başbakanının görüşünü 23 Mart tarihli gizli telgrafla Berlin'e iletmıştır. Aktarılan bilgiye göre Bulgar Başbakanı, hava yoluyla Romanya üzerinden Bulgar sınırında Lom'a yapılacak bir nakliyeyi, Budapeşte'de Bulgaristan için belirlenen cephanenin de nakliyesi şartıyla kabul ediyordu. Böylece dışarıya sevk edilen cephanenin kendilerine ait olduğunun savunabileceğini öne sürmüştü. Başbakan, Türk cephanesinin trenle Bulgaristan üzerinden geçebileceğini ve bunun için Lom'da geçici bir depo/hangar inşa edilmesine de itirazının olmadığını iletmisti.⁶⁶⁶ Elçi ayrıca Bulgar Başbakanının Dedeagaç limanına yapılacak sevkiyat için aynı tavrı sergileyeceğinden şüphe duymadığını, fakat Fransız gemilerinin limanı kontrol altında tutmaları ve bütün gemileri aramaları sebebiyle cephane sevkiyatının buradan mümkün olmadığını belirtmekteydi.⁶⁶⁷

Alman yetkililerinin ilerleyen günlerdeki yazışmalarından, zeplinle cephane sevkiyatının mümkün olup olmaması ve artı-eksileri hakkında değerlendirmeleri sürdürdükleri dikkati çekmektedir. Alman Genelkurmayındaki Dışişleri yetkilisi Treutler'in konuyla ilgili görüşlerini ilettiği Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'a göre en yeni zeplinlerin hava basıncı ve süresini hesaba katarak performansına bakıldığında 3-6 ton arası yani 6-12 adet 35 cm'lik mermi yükü kapasitesi bulunuyordu. Bu iş için Güney Macaristan'da bir hangar yapılması gerekiyordu ve bu yapı Temmuz'a kadar ancak tamamlanabilirdi. Ayrıca bölgenin kestirilemeyen meteorolojik şartları hesaba katıldığında ayda ancak 2-3 sefer yapılabileceği tahmin edilmekteydi. Falkenhayn bu şartlar altında bu yöntemin fayda getirmeyeceğini ve

⁶⁶⁶ PA AA, R 13327, Sofya Elçisi Michahelles'den 23 Mart 1915 tarihli 118 numaralı telgraf.

⁶⁶⁷ PA AA, R 13327, Sofya Elçisi Michahelles'den 23 Mart 1915 tarihli 120 numaralı telgraf. Osmanlı'ya cephane göndermek için Trieste limanından Dedeagaç ve hatta Anadolu kıyılarına ticaret gemileriyle sevkiyat düşünülmüş ama İtilaf kontrolleri nedeniyle uygulanamamıştı. Bkz. Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege*, s. 44.

tehlikeli olacağını düşünmüştü. Bunun yerine normal balonlarla Güney Macaristan'dan Bulgaristan'a az sayıda da olsa taşıma imkânlarının araştırıldığını belirtmişti.⁶⁶⁸

Yapılan teknik değerlendirmeler sonucunda Alman Genelkurmayının zeplin seçeneğini uygun bulmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Genel Karargâhta görevli Treutler'in Alman Başbakanı Hollweg'e gönderdiği konuyla ilgili dört sayfalık raporda,⁶⁶⁹ önceki telgrafta yer alan Falkenhayn'ın değerlendirmelerine ek olarak Genelkurmayda hava trafiği uzmanı Binbaşı Thomsen ile görüşüğünü belirtiyordu. Ayrıca Türkiye'ye cephane gönderiminde Macaristan'dan Bulgaristan'a hava yoluyla bir kısım cephanenin taşınmasının mümkün olduğunu, fakat olumsuzluğa sebep olabilecek pek çok ihtimalin de bulunduğunu ifade etmişti. Treutler, pratik faydaları o kadar yüksek olmayan bir ihtimal için beklentileri yükseltip riske girmenin değmeyeceğine dair görüşler sunuyor⁶⁷⁰ ve bu görüşü gerekçelendiriyordu.

Raporun devamında zeplin ile sevkiyat yapılabilmesi için Güney Macaristan'da hangar inşasının en az üç ay süreceği, bununla beraber Bulgaristan'da açık alana inerek yükünü indirip tekrar dönmesi gerektiğinden açık alana inmenin risklerinin malum olduğu gibi hususlar da dile getirilmişti. Ayrıca hava iyi olursa peş peşe sefer yapılabileceği, ancak kötüleşirse 3-4 hafta hiç sefer yapılamayacağının da ihtimal dâhilinde olduğuna dikkat çekilmekteydi. Zeplinin taşıma kapasitesi 3 ve 6 ton arasında değiştiğinden bu şartlarda zeplin yerine normal balonların daha verimli olabileceği ve bu işi yapmak üzere hazırda 40-50 balon olduğu belirtmekteydi. Raporda balonla sevkiyat konusunda ayrıntılı teknik bilgiler de sunuyordu. Buna göre her balon sadece bir mürettebatla bir ağır top mermisi taşıyabilirdi. Fakat 30 balonun hedefine ulaştığı düşünülüğünde bu bir seferde epey bir yekûn tutacaktı. Hatta bu miktar zeplinle ancak bir ayda ulaşılacak bir yekûndur ve zepline göre çok daha avantajlıydı. Öneriye göre balonlar o günlerde Macaristan Weisskirchen'de açılacak olan bir meteoroloji istasyonunda toplanacaklar, hava şartları müsait olduğunda kısa

⁶⁶⁸ **PA AA, R 13327**, Genel Karargâh Treutler'den Dışişlerine, 26 Mart 1915.

⁶⁶⁹ **PA AA, R 13328**, Treutler'den Alman Başbakanı Hollweg'e 31 Mart 1915 tarihli rapor.

⁶⁷⁰ Avusturya Macaristan Askeri Ataşesi de Çanakkale'deki büyük top mermisi ihtiyacı üzerine Bronsart ile zeplin fikrini konuştuğunu ama sonra yapılan bir araştırma neticesinde bunun pek de uygun olmadığını anlaşıldığını yazmaktadır. Bkz. Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 117.

süre aralarla havalanacaklardı. Romanya üzerinden geçtikten soran balon görevlileri Lom Palanka-Sofya tren hattına mümkün olan en yakın bir yere inebileceklerdi. Treutler ayrıca meydana gelecek görüntü nedeniyle Bulgar resmi makamları ve halkı tarafından zorlukların ortaya çıkabileceğine de işaret ediyor, Türkiye’de cephane sıkıntısının çok büyük olduğu gibi bir imajın ortaya çıkmasından da endişe ettiklerini belirtiyordu. Bu değerlendirmelerin ardından Treutler son olarak balonların kullanılmasıyla ilgili yüksek ordu idaresinin nihai kararının henüz verilmediğini raporuna eklemiştir.

Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn’ın 10 Nisan tarihli telgrafında zeplinle ilgili Güney Macaristan’da hangar yapılması teşebbüs ile ilgili nihai görüşünün olumsuz olduğu ve bunda pek başarı ihtimali görmediğini ifade ettiği görülmektedir.⁶⁷¹ Bu durumda hava nakliyatı seçeneği bir süreliğine rafa kalkmıştır.

2.4.2.6. Tuna Nehri Üzerinden Sevkiyat Teşebbüsleri

18 Mart zaferinin ardından Çanakkale Boğazı’na yeni bir saldırı endişesinin yaşandığı günlerde ihtiyaç duyulan cephane eksikliğini giderebilmek için yoğun bir arayış söz konusuydu. Mevcut seçenekler arasında Tuna Nehrinin kullanılması da bulunuyordu. Romanya-Sırbistan sınırını oluşturan Tuna Nehri aynı zamanda Avusturya-Macaristan ile Bulgaristan’ın da bağlantısını sağlayan bir su yoluydu.⁶⁷² Ancak bu su yolu, savaşta tarafsız Romanya bir şekilde ikna edilmiş olsa bile Sırbistan’ın kontrolü altındaydı. Bu durumda kaçak yollarla Tuna’yı geçiş teşebbüslerinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda Budapeşte’de askerî sevkiyat sorumlusu Yarbay Hentsch’in çabalarının Alman arşiv belgelerine yansıdığı görülmektedir.

Hentsch, 2 Nisan tarihli ayrıntılı raporunda⁶⁷³ Romanya üzerinden yüklü miktarda cephane sevkedememenin çaresizliğinin kendisini yeniden Tuna yoluna ittiğini ve bu yolun imkânlarını, kaptanları, gemileri vs. araştırıp soruşturduğunu ve harekete

⁶⁷¹ **PA AA, R 13328**, Falkenhayn’dan Dışişlerine 15 Nisan 1915 tarihli telgraf.

⁶⁷² Sırp sınırının çıkıntı yaptığı ve dört devletin sınırlarının kesiştiği bu bölge Sırbistan ve Tuna üzerinden İtilaf devletlerinin Rusya ile bağlantısını sağlayan stratejik bir nokta idi. Bölgenin harita görseli, coğrafyası ve taraflar açısından stratejik önemine dair bkz. Gustav Uhl, “Der serbische Donauzipfel und die neue türkisch-bulgarische Grenze”, **Daheim**, 2 Ekim 1915, s. 11-12.

⁶⁷³ **PA AA, R 13328**, Budapeşte Konsoloslukunda Hentsch’ten Dışişlerine, 2 Nisan 1915.

geçtiğini belirtmektedir. Buna göre yaptığı operasyonla ilgili aktardığı bilgiler mealen şöyledir:

“...Başarı için geminin hızına ve geceye güveniyor, iki gecede Lom Palanka’yı hedefliyorduk. Balkanlardaki birliklerin askerî yardımı pek de mümkün değildi, iş kaptan Senyi ve bana kalıyordu... 270 bin Krona Belgrad’dan gemi satın aldım, 30 bine zırhla donattım... Adamları ayarladım... Bulgaristan’da kabulü kolay olması için gemi ticaret gemisi olarak Lom’a gelecekti. Belgeler ona göre ayarlandı... Sofya ve Bükreş’teki Alman ve Avusturyalı temsilcilerimize haber verdim. Yük şöyleydi: 26 mayın, 3000 adet 15 cm lik mermi, 5 vagon 35,5 ve 24 cm lik, 2 vagon karbonid patlayıcı vs...”

Hentsch daha sonra geminin 28 Mart’ta geldikten sonra Belgrad’ın batısında Batainica’ya ulaştığını, kendisinin o arada Tuna üzerinde askerî güvenliği sağlamak için yaptığı görüşmeler üzerine gemiye Belgrad civarında olası saldırılardan korumak amacıyla Enns ve Bodrog adlı iki monitorün eşlik edeceği konusunda anlaşıldığını yazmaktaydı. Sonraki günlerde yaşanan aksaklıkları da aktaran Hentsch, bir geminin saldırıya uğrayarak battığını ve çok sayıda kaybın olduğunu aktararak, mürettebattan ölenler ve kurtulanlar hakkında bilgi vermiştir. Netice olarak Avusturya-Macaristan ile Sırbistan sınırını oluşturan Belgrad-Orşova⁶⁷⁴ arasında Tuna Nehri üzerinden sevkiyatın artık daha zor olduğunu, bundan böyle düşmanın çok daha fazla güvenlik önlemi alacağını, belki de Orşova’dan aşağısı⁶⁷⁵ için durumun daha iyi olabileceğini yazmıştı.

Yarbay Hentsch, bu olumsuz gelişmelere rağmen ikinci bir teşebbüs ve yeni bir planlamanın içeriğinden bahsederken, bu teşebbüs öncesinde Sırbistan’a “Tuna’da gemilerimizi vurursanız Belgrad’ı yerle bir ederiz” gibi bir ültimat verilemez mi diye soruyor, ertesi gün yani 3 Nisan’da 30,5 cm’lik topların Semlin ve Orşova’da olacağı için bu tehdidin yapılabileceğini tavsiye ediyordu.

Budapeşte Elçiliği de 3 Nisan tarihli telgrafında Yarbay Hentsch’ten gelen bilgilere göre onun yaptığı hazırlığın detaylarını Alman Dışişlerine iletliyordu.⁶⁷⁶ Buna göre Hentsch özetle şunları aktarmıştı;

⁶⁷⁴ Sırp Macar sınırında Tuna kıyısında bulunan Orşova şehrinin görseli için bkz. **Daheim**, 27 Kasım 1915, kapak sayfası.

⁶⁷⁵ Çanakkale Boğazı’nın mayınlanması gibi Sırbistan Romanya sınırını oluşturan Orşova-Vidin arasının mayınlandığına dair bkz. Erich Zechlin, “Chronik der Weltpolitik: vom 15 Mai bis 15 August 1915”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, c. 6, 1915, s. 255.

⁶⁷⁶ **PA AA, R 13328**, Budapeşte Konsolosu Fürstenberg’den Dışişlerine, 3 Nisan 1915.

“...Tuna üzerinden iki gemi hazırlıyorum. Sevkiyata iki monitor eşlik edecek. Depolama yaklaşık 10 gün kadar sürecektir. Durumda değişiklik olursa her an vazgeçebiliriz. Benim diğer iki yoldan bir sonuç çıkmadı. Ayrıca bugünkü raporuma dikkat çekiyorum. İmparatorluk Donanması ve Savaş Bakanlığı güvenli olmayan Tuna yolunu artık istemezse hemen haberim olmalı. Bundan sonra büyük sevkiyat için pek imkân göremiyorum. Belki daha sonra Varna üzerinden odun ve kömürle denenebilir, araştırmalar başlatıldı bile...”

Verdiği bilgiler doğrultusunda Yarbay Hentsch’in önceki denemelerdeki kayıpları da göze alarak yeni bir denemeye karşı olduğu anlaşıyordu. Nitekim Hentsch, Berlin’e iletilen bir başka telgrafında, yaşanan kayıp bilgilerini aktarıyor, 400 ton cephane ve mayın taşıyan geminin saldırıya uğrayıp, yangın çıktığı ve patlamalar sonrasında battığını, mürettebatının da büyük kısmının kaybedildiğini yazıyordu. Nisan başında 800-1200 tonluk yeni bir teşebbüsün planlandığı, ancak önceki gün yaşanan olumsuz tecrübe sonrasında bunun sadece şansa bağlı bir teşebbüs olacağını ifade ediyordu. Bu sebeple kendisinin bu kadar büyük bir cephane sevkiyatının sorumluluğunu almak istemediğini ifade eden Hentsch, Almanya’ya İmparatorluk Donanması, Savaş Bakanlığı ve General Falkenhayn’dan gelecek emri beklediğini kaydediyordu.⁶⁷⁷

Neticede Budapeşte Elçiliğinden Dışişlerine giden 4 Nisan tarihli telgrafta Hentsch’in verdiği bilgiler aktarılırken, Tuna planının Genelkurmay Başkanının emri üzerine iptal edildiğinin İmparatorluk Donanması ile Savaş Bakanlığına iletilmesi talep edilmekteydi.⁶⁷⁸ Bu çerçevede Çanakkale kara muharebelerinin başladığı bundan sonraki süreçte Tuna üzerinden sevkiyatın istenilen şekilde sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Bu sevkiyatın yapılabilmesi için Sırbistan’ın saf dışı bırakılması gerekecektir. Nitekim Sırbistan’a yönelik harekâtın düzenlendiği 1915 yılı Ekim ayına gelindiğinde Tuna yolunun yeniden kullanılması için yoklamaların yapıldığı görülmektedir. İstanbul’da Osmanlı Genel Karargâhından Bronsart von Schellendorf’un Alman Genel Karargâhına gönderdiği bir telgrafta, Osmanlı ordusuna acilen gerekli olan savaş malzemesinin hızlı motorlarla geceleyin Macaristan’dan Bulgaristan’a getirilme imkânının kontrol edilmesi isteniyordu.⁶⁷⁹

⁶⁷⁷ PA AA, R 13328, Yarbay Hentsch’ten Berlin’e, 1 Nisan 1915.

⁶⁷⁸ PA AA, R 13328, Budapeşte Elçiliği’nden Dışişlerine, 4 Nisan 1915.

⁶⁷⁹ PA AA, R 13334, Bronsart von Schellendorf’tan Alman Karargâhına, 10 Ekim 1915.

Cephane nakliyatı hususunda 1915 yılı Kasım ayına gelindiğinde şartların olumlu yönde değiştiği ve bir fırsatın ortaya çıktığı görülmektedir. Şöyle ki Sırbistan’a yapılan sefer dolayısıyla Tuna Nehri artık kullanabilir hale gelmiştir. Budapeşte Elçiliğinden Alman Başbakanı Hollweg’e gönderilen yazıda, Bulgaristan üzerinden Türkiye’ye sevkiyatın Romanya’da çok sıkı kontrole tabi tutulduğundan ve günde 15’den fazla askerin geçişine izin verilmemesinden bahsediliyordu. Bu yüzden sevkiyatın daha güvenilir hale gelen Tuna Nehri güzergâhıyla Orşova’dan Lompalanka’ya, oradan da trenle yapılabileceği belirtiliyordu. Nehir sevkiyatı için hemen bir organize yapılabileceği, ancak bunun için Alman Başbakanından acilen onay alınması gerektiği yazılmıştı. Zira Aralık sonunda Tuna’nın buz tutma ihtimali olduğundan sevkiyatın mümkün olamayacağı belirtilmekteydi.⁶⁸⁰

Sırbistan’ın mağlup olması sayesinde Türkiye ile bağlantının sağlanacağını muhtemel olduğu günlerde General Falkenhayn, İtilaf devletlerini Gelibolu’dan atmak için hangi malzemelerin lazım olduğunu sormuştu. İstanbul’dan gelen talepler üzerine Kasım ayında Tuna Nehri ve Bulgaristan üzerinden ilk cephane sevkiyatı İstanbul’a ulaşmıştı. Ardından da Kasım ayı sonundan itibaren Tuna limanları üzerinden 60-80 vagonluk büyük miktarda mühimmat İstanbul’a nakledilmeye başlanmıştı. Bunun yarından fazlası top ve cephaneydi. Bu malzeme Gelibolu’ya getirilmiş olsa da İtilaf devletlerinin mağlup olup Çanakkale’den çekilmeleri nedeniyle kullanılmasına gerek kalmayacaktı. Ancak Mühlmann’a göre bu destek Çanakkale’deki savaşın zaferle neticelenmesi adına Almanya’nın ortaya koyduğu iradeyi gösteriyordu.⁶⁸¹

2.4.3. Çanakkale Cephesine Alman Mühimmatı Sevkinde Silah Firmalarının Etkisi

Çanakkale’de cephenin açılması sonrasındaki sürece silah ticareti açısından baktığımızda en büyük Alman silah firmalarından Krupp’un etkinliği dikkat çekmektedir. Bu firmanın Alman devleti ile işbirliği içerisinde işleri yürütmeye çalışırken, diğer taraftan taşıdıkları ticari kaygıları da belgelere yansıtmaktadır. Savaş

⁶⁸⁰ PA AA, R 13335, Budapeşte Elçiliğinden Alman Başbakanı Hollweg’e, 6 Kasım 1915.

⁶⁸¹ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 61. Ayrıca bkz. Trumpener, “Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu”, s. 145.

malzemesinin üretimi ve müttefiklere ulaştırılmasında Alman menfaatlerinin öncelenmesi de dikkat çeken bir husustur. Ayrıca bu sürecin Alman Savaş Bakanlığı tarafından denetim altına alınması çabaları da görülmektedir.

Bu hususta Essen Krupp fabrikasından Alman Savaş Bakanlığına gönderilen ve Dışişlerine bilgi olarak sunulan 10 Mart tarihli yazıda Türk hükümetinden savaşın başından itibaren çok büyük siparişler geldiği, buna karşın firma olarak Savaş Bakanlığındaki firma temsilcisiyle irtibatlı olarak muamelelerin yürütüldüğü belirtilmektedir. Buna göre Savaş Bakanlığının Almanya'nın menfaatlerinin öncelenmesi yönündeki telkinleri sebebiyle Osmanlı'dan gelen siparişleri geçici olarak reddettikleri bilgisi yer alıyordu. Ancak Türkiye'deki temsilcisinin bildirdiğine göre firmanın bu olumsuz tavrı, ilgili Türk çevrelerinin rahatsızlık duymalarına sebep olmaktaydı. Hatta Türk yetkililerin başka bir firma ile sözleşme yapmaları ve diğer firmanın garantiler vermesinin söz konusu olduğu dile getirilmekteydi. Krupp firması, Berlin'in dikkatini buraya çekmeye çalışarak "biz Savaş Bakanlığımızla işbirliği içinde işleri yürütmeye çalışırken başka firmalar Türkiye ile sözleşmeler yapıyor ve bizim uzun yıllar elde ettiğimiz menfaatlerimize zarar veriyor. – İnaniyoruz ki bizim bu eski menfaatlerimizi korumaya hakkımız var..." tarzında kendi menfaatlerinin korumaya çalışan ifadeler kullanmaktaydı. Ayrıca Alman ihtiyaçlarının artık karşılandığına kanaat getirildi mi, Türkiye'ye cephane üretilip göndermeye izin var mı yoksa yasak devam edecek mi gibi sorular yöneltmekte, eğer hükümetimiz Türkiye'ye cephane gönderiminin önünü açacaksa bunu bizim yapmamıza izin verilsin ve Türkiye'ye durum açıklansın denilmekteydi.⁶⁸² Yani diğer bir deyişle Krupp firması, Berlin üzerinden diğer firmaların araya girmesini önlemek istemekte, Türkiye'ye sipariş gidecekse bunları biz göndermeliyiz demektedir.

Çanakkale'de 1915 yılı Mart ayının sonunda yeni bir saldırı ihtimaline binaen cephane ihtiyacının hissedildiği ve Almanya'ya baskı yapıldığı günlerde Alman Savaş Bakan Vekili Wandel, Başbakanı 31 Mart tarihli bir yazı göndermişti. Bu yazıda önceki yılın Aralık ayında Türkiye'den gelen talebe atıfla Türk hükümetinin 7,65 cm'lik 200 bin Mavzer (Mauser) tüfeği talebi olduğunu iletliyordu. Aslında

⁶⁸² PA AA, R 13326, Krupp firmasından Alman Savaş ve Dışişleri bakanlıklarına, 10 Mart 1915.

Almanya'nın hem kendi ihtiyacının büyüklüğü sebebiyle hem de bu kadar çok üretimin ve savaş şartlarında böyle bir gönderim mümkün görünmüyor olsa da savaşın bitiminden sonra Alman silah ve cephane fabrikalarının bunları telafi edebileceğini yazıyordu. Wandel ayrıca firmanın Türkiye'den 21 milyon marklık siparişin sevkini, ancak Alman İmparatorluğunun ödemeyi üstlenmesi veya garanti etmesi sonrasında gerçekleştirebileceğini yazmaktaydı. Ona göre bu silahların savaş sonrasında da Türkiye'ye acilen lazım olduğu konusunda şüphe yoktu. Çünkü Türk ordusunun savaş sonunda en kısa sürede yeniden savaşa hazır hale gelmesinin siyasi açıdan ve Alman menfaatleri açısından büyük öneminin olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktı. Wandel bu şartlarda Başbakana bahsi geçen silah siparişi ile ilgili ödemenin Almanya tarafından üstlenip üstlenilmeyeceğini ya da garanti edilip edilmeyeceğini soruyordu.⁶⁸³

Benzer şekilde Savaş Bakanlığının 1915 Nisan ayında kayda geçen arşiv belgelerinde Türkiye ve Almanya arasındaki sıkı müttefiklik ilişkisinin ve Türk ordusunun güçlendirilmesi için atılan adımların bir barış imzalandıktan sonra politik menfaatler açısından da önemli olduğuna dikkat çekilmekteydi. Türkiye'nin savaş sonrasında da büyük miktarda savaş malzemesine ihtiyacı olacağına ve şimdi üstlenilecek bazı masraflar sayesinde, sonrası için Türkiye'nin güveninin kazanılacağı ifade edilmekteydi.⁶⁸⁴

Yine Savaş Bakanlığından Başbakana gönderilen 22 Nisan tarihli bir yazıda son zamanlarda Alman firmalarının Osmanlı Harbiye Nezaretinden savaş malzemesi siparişi almak için çabaladıkları, sonrasında da İstanbul'a numune göndermek için izin istediklerinin görüldüğü belirtilmekteydi. Bununla ilgili yapılan değerlendirmede; Türkiye'nin Almanya ile birlikte savaşa girdiği için bu tür siparişlerin Almanya'nın kendi ordu ihtiyaçlarına aykırı olmadıktan sonra Alman endüstrisi için yalnızca faydalı olabileceği ifade edilmişti. Ancak burada görülen bir yanlışlık olarak bazı firmaların en yüksek kâr elde etmek amacını taşıdığı ve kusursuz olmayan malları göndermeye çalıştıklarına örneklerle dikkat çekiliyordu. Bu nedenle de Savaş Bakanlığı olarak Osmanlı'yı zarardan korumak ve haksız

⁶⁸³ PA AA, R 13328, Savaş Bakanı Vekili Wandel'dan Başbakana, 31 Mart 1915.

⁶⁸⁴ PA AA, R 13329, Savaş Bakanı Vekilinden, 23 Nisan 1915.

ticarete engel olmak için, Türk hükümetinin ordu ihtiyaçlarına yönelik atılan adımları takip etmeye önem verdiği, gelen ve gidenden sürekli olarak Ataşemiliter aracılığıyla haberdar edilmek istediği anlaşılmaktaydı.⁶⁸⁵

Burada dikkat çeken bir husus da, Alman askerî ve siyasi makamlarının tavrındaki farklılıktır. Nitekim Alman Genelkurmayı ya da Savaş Bakanlığının, Osmanlı'nın ihtiyaçlarının aciliyetinin farkında olarak gönderimler konusunda iyi bir planlamanın yapılması ve Almanya hükümetinin masrafları geçici olarak üstlenilmesi yönünde telkinlerde bulundukları görülmektedir. Diğer taraftan Hazine ve Dışişleri bakanlıklarının ise meseleye Alman menfaatleri açısından daha tedbirli yaklaştıkları dikkat çeker. Bu durum Hazineden Sorumlu Bakan Karl Helfferich'in 15 Nisan tarihinde Dışişleri Bakanına gönderdiği telgrafta hissedilmektedir. Nitekim Helfferich, Dışişleri Bakanının önceki günlerde kendisine ulaşmış olan fikrine tamamen katıldığını belirtmektedir ki bu da Savaş Bakanlığının Türkiye'den talep edilen 200 bin tüfeğin masrafının geçici olarak üstlenilmesi ya da garanti edilmesine yaklaşılmaması gerektiği yönündedir.⁶⁸⁶

Krupp firması, Nisan ayı sonlarında, yani Çanakkale'de kara harekâtı başladıktan sonra, İstanbul'daki temsilcisi August Huber'in aracılığıyla gösterdiği tüm çabalara rağmen Türk hükümetinden 1914 Temmuz ayı ortasından beri eski borçlara dair hiçbir ödeme alınamadığından ve borcun yaklaşık 9 milyon marka ulaştığından şikâyet ediyordu. Bu borcun karşılığı olan silahların büyük kısmının daha önce gönderildiği ve hâlihazırda Türkiye'de savaşta kullanıldığına dikkat çekilen firma yazısında, yeni ihtiyaçlar ortaya çıktıkça bu borçların hasıraltı edilmeye çalışıldığı ifade edilmekteydi. Bunda Alman hükümetinin sorumlu olduğu ve tavrının Türkiye'de önceki borçlara yönelik endişelerin ortadan kalkmasının yolunu açtığı ifade ediliyor, İstanbul'daki Alman elçisi aracılığıyla bu durumun düzeltilmesi yönünde talepte bulunuluyordu.⁶⁸⁷

Osmanlı'da ise Nisan ayı sonunda Çanakkale'de çıkarma ve sert muharebelerin başlamasıyla büyüyen endişe Almanya'ya yönelik taleplerde kendisini

⁶⁸⁵ PA AA, R 13330, Savaş Bakanı Vekili Wandel'dan Başbakana, 22 Nisan 1915.

⁶⁸⁶ PA AA, R 13329, Hazine Bakanı Helfferich'ten Dışişleri Bakanına, 15 Nisan 1915.

⁶⁸⁷ PA AA, R 13329, Krupp'tan Dışişleri Bakanına, 27 Nisan 1915.

göstermekteydi. Nitekim Berlin'deki Osmanlı Elçiliği Askerî Ataşesi Cemil Bey'in daha savaş öncesinden Almanya'da bir firmaya sipariş verilmiş olan 1.600.000 mermi kapsülünün acil durumdan dolayı gönderilmesini istemesi buna örnek olarak verilebilir. Cemil Bey'in, firmanın parayı ödemediği gönderim yapmadığını Alman Savaş Bakanlığına yazdığı ve müdahale etmesini istediği görülmektedir. Cemil Bey'in 3 Mayıs tarihli yazısında hükümetinin bu talebinin yerine getirilmesini istediği, durumun olağanüstü acil olduğunu, stokta, depoda üretimde ne varsa gönderilmesi konusunda Savaş Bakanlığının devreye girmesini rica ettiği dikkat çeker.⁶⁸⁸ Alman Hazine Bakanının ilerleyen günlerde Türk hükümetinin bu talebine dair ödemenin Alman hükümeti tarafından geçici olarak üstlenilmesini onayladığı görülmektedir.⁶⁸⁹

Çanakkale'de kara muharebelerinin sertleştiği Mayıs ayında durum kritik hale geldiğinden, Almanya'da önceki görüşlerden farklı olarak yüklü cephane siparişlerine çoğunlukla onay verildiği dikkat çekmektedir. Mesela Berlin Savaş Bakan Vekili Wandel Mayıs ayı sonunda yüklü bir cephane siparişinin ödemesi için Hazineden onay istemişti. Siparişin içeriği 7,65 mm lik 185.200.000 mermi (24.076.000 Mark); 60.000 süngü (342.000 Mark); 21.000.000 mermi kapsülü (78.000 mark) şeklindeydi. Toplamda 24.496.000 mark değerindeki bu siparişin Türkiye'de savaş ihtiyacı olarak acilen gerekli olması ve siparişin geri çekilmesi gibi bir durum söz konusu olamayacağından, Hazineden onayın beklendiği ifade ediliyordu.⁶⁹⁰ Hazine Bakanı Helfferich ilerleyen günlerde, Türk hükümetinin bu talebine dair ödemenin Alman hükümeti tarafından geçici olarak üstlenilmesinin onaylandığını yazmıştı. Bununla beraber gelecekte bu tür gelişmelerden Hazinesinin zamanında haberdar edilmesi ve Türkiye adına üstlenilen ödemelerin yaklaşık 150 Milyona ulaştığı uyarılarını da yapmaktaydı.⁶⁹¹

Krupp firmasının Osmanlı yetkililerinin başka firmalardan sipariş yoluna gitmesini Alman Savaş Bakanlığına ileterek şikâyetçi olduğu görülmektedir. Savaş Bakanlığında 3 Haziran günü Dışişlerine gönderilen ve Berlin'deki Osmanlı

⁶⁸⁸ PA AA, R 13329, Ataşemiliter Cemil Bey'den Alman Savaş Bakanlığına, 3 Mayıs 1915.

⁶⁸⁹ PA AA, R 13330, Hazine Bakanından Dışişleri Bakanına, 20 Mayıs 1915.

⁶⁹⁰ PA AA, R 13330, Savaş Bakan Vekili Wandel'dan Hazineye, 31 Mayıs 1915.

⁶⁹¹ PA AA, R 13330, Hazine Bakanı Helfferich'den Savaş Bakanlığı'na, 11 Haziran 1915.

elçisine gönderilmesi istenen yazıda, Krupp haricinde başka bir Alman firmasının Türkiye’den 7,5 cm’lik 600 bin sahra ve dağ top mermisi şeklinde büyük bir sipariş almak üzere olduğu haber veriliyordu. Fakat bununla beraber yazıda ne Krupp’un ne de başka bir firmanın savaş zamanında bakanlıktan böyle habersiz şekilde sipariş almaması gerektiği, aksi halde üst bakışın kaybolacağına dikkat çekilmektedir. Yazıda ayrıca elbette Osmanlı İmparatorluğunun taleplerinin dikkate alınması gerektiği, ancak Türk ordu idaresinin ilgili firmanın bu işin altından kalkıp kalkamayacağını bilemeyeceği, sadece Alman ordu idaresinin hangi firmaların bu işi üstlenebileceğine ve hangi sayıda yapabileceğine yönelik karar almasının uygun olacağı belirtilmektedir. Yazının sonunda ise bu durumun elçi tarafından hükûmetine bildirilmesi ve ihtiyaç duyulan siparişlerin öncelikle Alman Savaş Bakanlığına iletilmesi rica edilmektedir.⁶⁹²

Bu çerçevede Osmanlı ordusunun ihtiyaç duyduğu savaş malzemesi ve sipariş meselelerinin düzene sokulmasına yönelik çabaların belgelere yansıdığı görülmektedir. Savaş Bakanlığından Liman von Sanders’e Nisan ayının ortalarında gönderilen bir yazıda Türkiye’deki ordu idaresi için Almanya’ya her gün bir sürü sipariş geldiğinden⁶⁹³ söz edilmekteydi. Yazıda Alman Savaş Bakanlığı olarak her şeyden önce Romanya üzerinden sevkiyatın şu an için mümkün olmadığı ve Türkiye’ye ulaşımın sağlanamadığının bilincinde oldukları belirtilmişti. Bununla beraber bazı gereksiz siparişlerden kaçınmak için donanmadakine benzer bir birimin oluşturularak bu birim aracılığıyla siparişlerin düzenlenmesi, her iki savaş bakanlığı ve Türk elçiliğıyle irtibatlı şekilde organize edilmesi öneriliyordu. Ayrıca yol açıldığı vakit Savaş Bakanlığının acil durumda kendi stokundan da Türkiye’ye gerekli ihtiyaçları gönderebileceği belirtiliyordu.⁶⁹⁴

Savaş Bakanlığının Temmuz ayındaki bir yazısında Türkiye’nin yararına askerî ödemelerin finansal desteğine karar verme işini Hazine Bakanlığının Savaş Bakanlığına bıraktığı, bunun aynı şekilde Türkiye’ye gönderilen personel için

⁶⁹² PA AA, R 13330, Alman Savaş Bakanlığından Dışişlerine, 3 Haziran 1915.

⁶⁹³ 1915 yılında Osmanlı ordusunun ihtiyaç duyduğu ve Almanya’ya sipariş verilen silah, cephane ve diğer savaş malzemelerine dair Osmanlı Genelkurmayı belgeleri ağırlıklı olarak verilen bilgiler için bkz. Veli Yılmaz, *1’nci Dünya Harbi’nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, s. 122-137.

⁶⁹⁴ PA AA, R 13329, Savaş Bakanlığından Liman von Sanders’e, 15 Nisan 1915.

hazırlanan malzeme konusunda da geçerli olması gerektiği yazılıydı. Dışişlerinin bu konuda gerekli şeylerin kapsamını tam bilemeyeceği, gerekli durumlarda Savaş Bakanlığından Dışişleri aracılığıyla Hazine Bakanlığına giden başvurularda politik görüşlerin sunulabileceği ifade edilmiştir.⁶⁹⁵

Alman Savaş Bakanlığından Enver Paşa'ya Ağustos ayı ortasında gönderilen ayrıntılı yazıda önceki ay yapılan bir yazışmaya atıfla silah, cephane ve kömür dâhil her türlü ordu ihtiyacının Osmanlı Genelkurmayında görev yapan Alman subayı [Otto von] Feldmann tarafından Alman Savaş Bakanlığına iletilmesi konusunda anlaşıldığı belirtiyordu. Ayrıca bu düzenleme Alman Savaş Bakanlığı açısından son derece gerekliydi. Çünkü bazı firmaların bakanlığa ve ordu idaresine haber vermeden Türkiye'deki temsilcileri aracılığıyla sipariş almaları söz konusu olmaktaydı. Yazıda, bu durumun önüne neden geçilmesi gerektiği maddeler halinde özetle şöyle gerekçelendiriliyordu:

1) Almanya'da Osmanlı ordusu için üretilen cephane ve başka ihtiyaçların gerçekten acilen lazım olup olmadığı ve Türkiye'ye nakliye edilip edilemeyeceğinin net olmaması istenen bir durum değildir. ... Hangi firmanın gerçekten ne kadar zamanda ne kadar üretim yapabileceğine sadece Alman Savaş Bakanlığı karar verebilir.

2) Şu an Romanya'dan geçiş çok kısıtlı. O nedenle Osmanlı ordusu için gerçekten en acil olan ihtiyacın ne olduğu çok iyi incelenmeli. Bununla birlikte üretim yapabilecek makine ve makine parçalarının geçişi sağlanabildiği için ordu ihtiyacının mümkün mertebe orada üretilmesini⁶⁹⁶ sağlayacak adımlar atılmalıdır.

3) Savaş bakanlığımız Almanya'da Türkiye için üretilen sevkiyatların parasını avans olarak ödemektedir. O nedenle siparişlerin uygun fiyata yapılması çok önemli. Aracılara milyonlarca para vermemek lazım. Osmanlı ordusunun hangi cephane ve ordu ihtiyaçları var sorusuna ve bunun üretiminin orada ne kadar sürede gerçekleşebileceğine dair bir fikir elde edebilmek için Almanya'da yeni kurulan ve dönüştürülen fabrikalardan tecrübeli birini gönderelim diye düşünüyoruz. Oradaki fabrikaları gezer, inceler ve ihtiyaçları tespit eder. Hâlihazırda Türkiye'de çalışan uzman teknikerler ve mühendislerin değerlendirmelerini alır. Sonra geri dönünce Osmanlı ordu endüstrisi için hangi imkânların olduğuna, nelerin yapılabileceğine, nasıl yardım edilebileceğine karar verilir. Böylece daha somut ve planlı bir destek ile ihtiyaç duyulan ürünler gönderilebilir ve onların üretimi için gerekli makineler sağlanır. Orada kurulacak bir merkez talepleri ve istekleri uzman gözüyle değerlendirir ve aktarır. Ayrıca Osmanlı hükümeti de ordu ihtiyaçları için verilmesi gereken siparişleri yalnızca bu merkez ve Ataşemiliteri aracılığıyla verir. Böylece hem Osmanlı ordu idaresi ve hem de Alman

⁶⁹⁵ PA AA, R 13331, Savaş Bakanlığından, Temmuz 1915.

⁶⁹⁶ İstanbul'da cephane üretimi konusu ileride ayrı bir başlıkta ele alınacaktır.

Savaş Bakanlığı arasındaki bu merkez sayesinde sipariş işleri düzene girer ve buradan bu merkezin haberi olmayan siparişler dikkate alınmaz...⁶⁹⁷

Enver Paşa'nın bu yönde bir düzenlemesi Eylül ayında İstanbul Elçiliğinden Dışişlerine bildirilmekteydi. Enver Paşa'nın imzaladığı yeni bir karara göre bütün siparişlerin İstanbul'da yerel merkezden yapılacağı, Almanya'nın Türkiye'den hammadde ihtiyacı Türk Harbiye Nezareti üzerinden sağlanacağı, ihtiyaç halinde Yarbay Feldmann'ın burada olduğu belirtiliyor, bundan sonra Almanya'da ve Türkiye'de tüccardan alışveriş olmayacağına dikkat çekiliyordu.⁶⁹⁸

2.4.4. Almanya'dan Nakledilen Savaş Malzemesi ve Yaşanan Bazı Sorunlar

Osmanlı-Alman ittifakının imzalanmasıyla birlikte İstanbul'a Almanya'dan savaş malzemesi ve personel transferi başlamıştı. Ancak Romanya ve Bulgaristan üzerinden yapılmaya çalışılan sevkiyatta sorunlar vardı. Osmanlı'nın fiilen savaşa girişi sonrasında sevkiyatın yapılması resmi olarak mümkün olmaktan çıkmıştı. Bununla beraber diplomatik kanallar ve gayriresmi yollarla bu sorunun aşılmasına yönelik çabalar oluyordu. Bu süreçte Almanya'nın savaş bakanlığı, ordu veya özel firmalar üzerinden Osmanlı'ya malzeme sevkiyatı bağlamında İstanbul'a gönderilen/gönderilmeye çalışılan savaş malzemesi oldukça çeşitlilik gösteriyordu. Belgelere yansıyan malzemeler arasında şunlar sayılabilir: Cephane olarak silah, top mermisi, mermi kapsülü, çift tesirli topçu tapası; Torna tezgâhı, tüfek ve makineli tüfek yapımı için makine; demir, çelik; Ulaşım konusunda uçak, uçak malzemesi, araba, at ve süvari teçhizatı; Haberleşme alanında telgraf telefon telleri, kabloları; ilaç vd. sağlık malzemeleri; kıyafet, ayakkabı malzemesi, bot; kimyasal malzemeler, ışıldak için karpit, mesafe ölçme aleti vd.

Bu çerçevede Çanakkale muharebeleri döneminde savaş malzemesi gönderimine dair bazı örnekler verebiliriz. Alman Savaş Bakanlığı, Türk hükümetinin ordunun ihtiyaçları için daha önceki taleplerinin haricinde Berlin'deki Türk Ataşemiliteri

⁶⁹⁷ PA AA, R 13332, Alman Savaş Bakanı Vekili Wandel'dan Enver Paşa'ya, 14 Ağustos 1915.

⁶⁹⁸ PA AA, R 20008, İstanbul Alman Elçiliğinden Berlin Savaş Bakanlığına, 4 Eylül 1915.

aracılığıyla yeni gelen 600 süvari/at teçhizatı ile 36.000 rulo ayakkabı malzemesi⁶⁹⁹ talebini 19 Nisan günü Hazine Bakanlığına iletmişti. Bu yazıda malzeme fiyatları hakkında bilgi sunularak hazineden ödeme onayı isteniyordu.⁷⁰⁰ On gün kadar sonra, Gelibolu Yarımadasına çıkarmaların yapıldığı ilk günlerde Hazine Bakanlığından konuyla ilgili onay gelmiştir.⁷⁰¹ Bu konuyla ilgili Savaş Bakanlığında Şansölyeye ilerleyen haftalarda giden bir yazıya göre ise ayakkabı imalatı için 36.000 rulo malzemenin hemen hemen yarısının gönderildiği, ancak Türkiye'ye yolun kapalı olması nedeniyle Türk Ataşemiliterinin acil duruma binaen talep ettiği haftalık 3200 ruloyu elçilik kuryesiyle göndermenin mümkün olup olmadığı sorulmaktaydı.⁷⁰²

Çanakakle'de kara muharebelerinin başlamasının ardından Mayıs ayının sonlarına doğru İstanbul'dan Berlin'e cephede acil ihtiyaç duyulan telefon kablolarının daha önce talep edilmiş olmasına rağmen halen bir netice alınmadığı yazılmıştı.⁷⁰³ Buna cevaben ise önceki taleplerin gönderilmiş olup nerede bulunduğu hakkında henüz bilgi olmadığı yazılıydı. Ayrıca Bükreş Elçiliğinden gelen bilgilere göre Romanya hükümetinin gümrükte kontrolü sıkılaştırdığı ve her türlü sevkiyatın detaylı şekilde incelendiği, bu nedenle daha fazla telefon kablosu göndermenin şu an mümkün olmadığı belirtiliyordu.⁷⁰⁴

Yine Mayıs ayının sonlarında Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders'in bir talebinin İstanbul'daki elçilik aracılığıyla Berlin'e iletildiği görülmektedir. Sanders, Çanakkale'de Türk ordusu için ışıldaklarda kullanmak üzere 50 kilo Karpitin Alman elçilik kuryeleri [Feldjäger]⁷⁰⁵ ile İstanbul Alman elçiliğine gönderilmesini istemişti.⁷⁰⁶

⁶⁹⁹ "...Mehmetçiğin babasından, dedesinden öğrendiği iki amansız düşman vardı: Açlık ve ayakkabısızlık...", Emin Çöl, **Çanakkale-Sina Savaşları: Bir Erin Anıları**, İstanbul: Nöbetçi Yayınevi, 2009, s. 33.

⁷⁰⁰ **PA AA, R 13329**, Savaş Bakanlığında Başbakana, 19 Nisan 1915.

⁷⁰¹ **PA AA, R 13329**, Hazine Bakanlığında Dışişlerine Ödeme Onayı, 28 Nisan 1915.

⁷⁰² **PA AA, R 13330**, Savaş Bakanlığında Başbakana, 10 Haziran 1915.

⁷⁰³ **PA AA, R 13330**, Genel Karargâhtan Alman Savaş Bakanlığına, 23 Mayıs 1915.

⁷⁰⁴ **PA AA, R 13330**, Dışişlerinden İstanbul Alman Elçiliğine, 26 Mayıs 1915.

⁷⁰⁵ Feldjäger: Atlı sahra avcısı. Sahra avcıları atlı olup emir ve rapor götürme yani kurye hizmeti için 1740 yılında teşkil edilen bir birlikti. Bkz. İhsan Yurdoğlu, **Almanca-Türkçe Askerî Terimler Lûgati**, İstanbul: Türkiye Yayınevi, [1944], s. 171. Alman belgelerine göre söz konusu birliğin savaş sürecinde mektup ve acil savaş malzemesi için Alman elçilikleri arasında kurye olarak hizmet

Berlin'deki Türk Ataşemiliteri Cemil Bey 20 Haziran'da Alman Savaş Bakanlığına yazarak, Çanakkale'de ağır geçen muharebeler nedeniyle mermi kapsülüne büyük ihtiyaç duyulduğunu ve bir siparişin ödemesinin yapılmasını rica ediyordu. Buna göre bu sipariş daha önce söz konusu olan 21 milyon kapsülün haricinde başka bir fabrikaya doğrudan İstanbul'dan verilmiş 16 milyon mermi kapsülünü içeren bir siparişti. Fabrikayla yapılan yazışmada siparişin hazır olduğu ancak ödemesi gerçekleşmediği için gönderimin yapılamadığı ifade ediliyordu. Cemil Bey Savaş Bakanlığından bu siparişin ödemesinin yapılmasını istemekteydi.⁷⁰⁷ Bu talep, daha sonra Alman Savaş Bakanlığı tarafından Şansölyeye ileterek sorulmuş⁷⁰⁸ ilerleyen günlerde Hazine Bakanı Helfferich imzalı bir yazıyla 16 Milyon kapsülün 60.000 mark ücretinin geçici olarak üstlenilmesi onaylanmıştı.⁷⁰⁹

Budapeşte'deki Alman Elçisi Fürstenberg'in Şansölyeye Haziran sonlarında gönderdiği telgrafta, Şansölyenin talimatı üzerine çok sayıda çanta paket hazırlanıp Braşov'a (Romanya) götürülerek orada Tenhof adlı birine teslim edildiği ifade ediliyordu. Alman elçilik kuryeleriyle mermi kapsülleri içeren 38 küçük kutu daha geldiği, Türk elçiliğinden Osmanlı Harbiye Nezaretine gönderildiği yazıyordu. Ayrıca Macaristan'dan Romanya'ya gümrükten geçirme işlemleriyle ilgili sorunlar ve çözüm çabalarına dair Bay Tenhof'un çabalarına dikkat çekiliyordu.⁷¹⁰

Bükreş'teki Alman Elçisi Bussche, Romanya gümrüğünde güvenilir kimselerden aldığı bilgilere göre mermi kapsül ve malzemelerinin Avusturyalı kuryeler aracılığıyla 20 kg'a kadar küçük çantalarda götürülebileceğini bildiriyor, nasıl paketleneyeceğine, paketlere tanınmayı sağlayacak bir işaret konulmasına dair bilgiler veriyordu.⁷¹¹ Bu sayede muhtemelen irtibat kurulan gümrük memurları sayesinde çantalar kontrol edilmeyecekti. Ancak şüphesiz Romanya gümrüğünde bu denemeler genelde başarısızlığa uğruyor ve buna yönelik önlemler alınmaya çalışılıyordu.

verdikleri anlaşılmaktadır. Diplomatik kurye olarak da adlandırılmaktadır. Söz konusu birliğin tarihi için bkz. <http://feldjaeger-ehemaligentreffen.de/fjg-geschichte/> (Erş. 20.06.2020).

⁷⁰⁶ PA AA, R 13330, İstanbul Alman Elçiliğinden Berlin'e, 26 Mayıs 1915.

⁷⁰⁷ PA AA, R 13331, Cemil Bey'den Alman Savaş Bakanlığına, 20 Haziran 1915.

⁷⁰⁸ PA AA, R 13331, Savaş Bakanlığından Alman Şansölyesine, 25 Haziran 1915.

⁷⁰⁹ PA AA, R 13331, Hazine Bakanı Helfferich'den Dışişlerine, 5 Temmuz 1915.

⁷¹⁰ PA AA, R 13331, Budapeşte Elçisi Fürstenberg imzalı Şansölye'ye, 27 Haziran 1915.

⁷¹¹ PA AA, R 13331, Bükreş Elçisi Bussche'den Dışişlerine, 28 Haziran 1915.

Viyana Elçiliğinden gönderilen bilgide Avusturya kuryesine iki paketin verilemeyeceği, çünkü Bükreş'te önceki Alman kuryesinde fişeklerin bulunduğu ve Romanya Maliye Bakanının sert önlemler uygulamaya koyduğu bildirilmekteydi.⁷¹²

Bükreş Elçisi Bussche'nin 22 Temmuz tarihli telgrafında yine gümrük kontrollerindeki sorunlardan bahsediliyordu. Buna göre Alman elçilik kuryesi sorunsuz şekilde geçerken, Türk elçiliğinin kuryesinin geçişinde çok hafif paketleme yapıldığından malzemelerin döküldüğü ve el konulduğundan bahsedilmekteydi. Bunun için Türk elçiliğine paketlerin düzgün yapılması gerektiği uyarısında bulunulmalıydı. Bussche ayrıca aynı telgrafta makine parçaları, demir, çelik gibi malzemelerin sevkiyatı mümkün olursa, Türkiye bir süre için cephane sevkiyatından vazgeçebilir mi diye sorarken, bu malzemelerin transferinin mümkün olabileceğini ifade etmişti.⁷¹³

Krupp firmasından Alman elçilik kuryeleri aracılığı ile Budapeşte üzerinden Türkiye'ye gönderilen top mermileri için çift tesirli tapalara [Doppelzünder] dair listelerinin, Temmuz ayının ikinci yarısına doğru başlamak üzere birkaç gün arayla verilmeye başlandığı görülmektedir.⁷¹⁴ Ancak diğer taraftan İstanbul'dan Amiral Usedom'un başında bulunduğu Sahil Müfettişliğinden Pieper imzalı 30 Ağustos tarihli yazıda, Alman sahra kuryeleriyle farklı zamanlarda gönderilen malzemelerin yerine ulaşmadığından nerede olduğunun incelenmesi istenmiştir.⁷¹⁵ 29 Eylül 1915 tarihli yazı ile de Savaş Bakanlığının konuyu Dışişlerine ilettiği görülürken⁷¹⁶ sevkiyattaki aksamalar bu şekilde belgelere yansımaktaydı.

Alman Savaş Bakanlığından Ağustos ayı sonunda gönderilen bir yazıda, Türk hükümetinin Loewe firmasına tüfek ve makineli tüfek yapımı için makine siparişi verdiği, bunun bir kısmının ödenmiş olup geriye 30 bin küsurluk üçte ikilik kısmın kaldığı bilgisi verilmişti. Durumun aciliyeti ve bu makinelerin trenle hemen gönderilmesi gerektiği için firmalara ödeme garantisinin üstlenildiği bildirilirken,

⁷¹² PA AA, R 13331, Viyana Elçiliğinden, 22 Mayıs (Haziran olmalı) 1915.

⁷¹³ PA AA, R 13331, Bükreş Elçisi Bussche'den Dışişlerine, 22 Temmuz 1915.

⁷¹⁴ PA AA, R 13331, Savaş Bakanlığından Dışişlerine, 20 Temmuz 1915 ve sonraki günler.

⁷¹⁵ PA AA, R 13334, Pieper'den Alman Savaş Bakanlığına, 30 Ağustos 1915.

⁷¹⁶ PA AA, R 13334, Savaş Bakanlığından Dışişlerine, 29 Eylül 1915.

meblağın çok yüksek olmaması gerekçesiyle onay almadan bu işlemin yapıldığı, sorun oluşturacaksa ilk fırsatta haber edilmesi rica edilmekteydi.⁷¹⁷

Berlin'den Bükreş Ataşemiliteri Bronsart'a gönderilen bir yazıda, Romanya'da bulunan torna tezgâhlarının sevkiyatının özellikle çok acil olduğu, her bir serbest bırakılan torna tezgâhı için bir tane de Romanya hükümetine verilmesi konusunda ne düşünüldüğüyle ilgili bilgi istendiği dikkati çekmektedir.⁷¹⁸ Bükreş'ten 9 Ekim'de Berlin'e gönderilen yazıda ise o gün itibarıyla kaç vagonda hangi firmalara ait torna tezgâhları ve hangi malzemelerin olduğu, ağırlıkları ve yoldaki durumlarıyla ilgili bilgiler aktarılmaktaydı.⁷¹⁹

Almanya açısından 1915 yılı sonuna doğru Balkan yolunun açılarak sevkiyatın yapılmaya başlamasıyla Türkiye'ye gönderilen malzemenin daha sıkı kayıt altına alınması gerekiyordu.⁷²⁰ Çünkü Alman hazinesinin Osmanlı Devleti adına üstlendiği ödemeler giderek daha da artmaktaydı. Nitekim Savaş Bakanlığından Alman İmparatorunun bizzat seçerek Türkiye'ye gönderdiği ve Askerî Ataşe olarak görev yapan Otto von Lossow'a 1915 yılı Kasım ayı sonlarında gönderilen telgrafta bu konuya dikkat çekilmişti. Buna göre Almanya'dan gelen malzemelerin kayıtlarının düzenli şekilde tutulması ve her malzeme için alındı belgelerinin itinalı bir şekilde Türk Genelkurmayına da iletilerek takip edilmesi, sonradan hesap yapılırken sıkıntı olmaması açısından özellikle isteniyordu.⁷²¹

2.4.5. Alman Personelin Transferi ve Karşılaşılan Problemler

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı-Alman ittifakının imzalanmasının akabinde Balkanlar üzerinden savaş malzemesinin haricinde teknik personel ve asker/subay transferine yönelik çabalar da belgelere yansımaktadır. Osmanlı Devleti'nin tarafsız olduğu dönemde Boğazların savunmasını güçlendirme adına Osmanlı'ya gelen Alman personeli ve yapılan hazırlıkları, Boğaz savunası

⁷¹⁷ PA AA, R 13333, Savaş Bakanlığından Dışişleri aracılığıyla Hazineye, 30 Ağustos 1915.

⁷¹⁸ PA AA, R 13334, Berlin'den Bükreş Ataşemiliteri Bronsart'a, Eylül 1915.

⁷¹⁹ PA AA, R 13334, Bükreş Elçiliğinden Berlin'e, 9 Ekim 1915.

⁷²⁰ Alman Donanma Bakanlığından, Donanma Kurmay Başkanlığına 1915 Ekim ayında gönderilen bir listede Alman İmparatorluk Donanmasının Osmanlı'ya gönderdiği personel ve savaş materyalinin özet bir listesi sunulmuştur. Bkz. BArch MA, RM 5/ 2358, s. 8-13.

⁷²¹ PA AA, R 13336, Savaş Bakanlığından Askerî Ataşe Lossow'a, 29 Kasım 1915.

başlıklı ilgili bölümde ele alacağız. Ayrıca mesela Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders'in talebiyle 1915 Haziran ayı sonundan itibaren yaklaşık iki yüz kişiden oluşan istihkâm bölüğü farklı yollarla, teker teker gelmiş ve Çanakkale'de görevlendirilmişlerdi.⁷²² Şüphesiz Osmanlı'nın savaşa girişiyle başlayan dönemde Çanakkale savunması ağırlıklı olmakla birlikte İstanbul'a ulaşan savaş malzemesi ve personel, ihtiyaca göre diğer cephelere de dağıtılmaktaydı.

Burada bilhassa 1915 yaz aylarında Çanakkale'de muharebeler sürerken personel ihtiyacına yönelik olarak Romanya üzerinden geçebilmek adına zorlukları aşmak için Almanya'nın başvurduğu farklı yollara ve karşılaşılan sorunlara kısaca değinmeye çalışacağız. Personel transferi konusunda da ilgili devletlerdeki Alman temsilciliklerinin aktif şekilde çalıştıkları görülmektedir. Bu dönemde savaş malzemesinde olduğu gibi resmi yollarla askerî personelin transferi de mümkün olamıyordu. Bunun için gayriresmi yollarla, farklı pasaportlarla işçi kılığında geçişlerin söz konusu olduğu anlaşılmaktaydı. Örneğin Alman havacı subayı Erich Serno 1915 yılına girilirken Balkanlar üzerinden Türkiye'ye havacı personel gönderilebilmesi için işçi, tüccar, akrobat, şarkıcı gibi meslek gruplarına ait sivil pasaportların hazırlandığından bahsetmektedir.⁷²³

Almanya'nın Romanya üzerinden gayriresmi yollarla hedefe ulaşmak için teşebbüsleri İtilaf devletlerinin tepkisine neden oluyor, Romanya hükümetine etki etme konusunda Almanya ile İtilaf devletleri arasında bir rekabet yaşanıyordu. Romanya Elçiliğinden Berlin'e gönderilen 21 Temmuz tarihli bir telgrafta Romanya Başbakanı Bratianu'nun şikâyeti iletilmekteydi. Buna göre Bratianu, İtilaf devletlerinin kendisine Alman askerleri için bazı isimler aracılığı ile 80 kadar toplu pasaport vizesi çıkartıldığı yönünde şikâyetinde bulunduklarını aktarmıştı. Alman elçiliğinden ise Bratianu'ya İtilaf devletlerinin iddialarının yalan olduğunun söylendiği bilgisi verilmekteydi.⁷²⁴

Bu iddialar resmi olarak yalanlansa da gizli yollarla personel transferinin sağlanması için gerekli masrafların karşılanmasına yönelik talepler belgelere

⁷²² Sanders, *Fünf Jahre Türkei*, s. 103 (çev. s. 104); Wallach, *a.g.e.*, s. 172.

⁷²³ *BArch MA, MSG 2/10873*, Erinnerungen eines "Alten Adlers", s. 33.

⁷²⁴ *PA AA, R 13331*, Romanya Elçiliğinden Şansölyeye, 21 Temmuz 1915.

yansiyordu. Nitekim Sofya Alman Elçiliğinden Alman Şansölyesi Hollweg'e Ağustos ayı başında gönderilen bir yazıda, Temmuz ayında Türkiye yolcusu Alman askerlerinin konaklama, bakım ve yol masrafları için elçilik kasasından büyük miktarda para ödediklerini ve bunun karşılanması talebinin iletildiği görülmüyordu.⁷²⁵

Çanakkale'de Ağustos çıkarmalarının ve sert muharebelerin yaşandığı bir dönemde Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders cephede ağır topçu için personel talebini Berlin'e iletmişti. Buna göre yeni kurulan 12 cm'lik obüslere birim kumandanı olmak üzere 1 Yüzbaşı, Harbiye Nezaretinde idare hizmeti için 1 yüzbaşı, 12 batarya komutanı olabilecek subay veya başçavuş, 40 astsubay, 70 topçu komutanı, 70 top nişancı eri, 90 telsiz, 4 silah ve cephane uzman çavuşu talep ediliyordu.⁷²⁶ Eylül ayında da yine Beşinci Ordu için acilen tecrübeli silah ve cephane uzman çavuşlarına ihtiyaç olduğu bildirilmişti.⁷²⁷ Alman Askerî Heyeti adına Berlin'deki Askerî Kabineye gönderilen bir talepte ise hayvan hastalıkları için veteriner talebinin haricinde, mevcut silah ve cephane subaylarının yetmediği gerekçesiyle yeniden talepte bulunuluyordu.⁷²⁸

Bununla beraber Romanya üzerinden cephane sevkiyatında yaşanan sorunlar gibi personel transferinde de zorluklarla karşılaşılıyordu. Bükreş Elçisi Bussche, Eylül ayı sonlarında Romanya Başbakanı Bratianu'nun 15 askerden fazlasının bir arada gönderilmemesi yönünde talebini yinelediği ve buna uyulmaması durumunda zorlukların söz konusu olabileceği uyarısını Macaristan sınırına da bildirdiğini Berlin'e iletmişti.⁷²⁹ Aynı günlerde Romanya Sinaia Konsolosluğuna Berlin'den verilen bilgiye göre o ayın 25'inden itibaren 15 gün boyunca günlük 20 topçu personelin bir subay öncülüğünde İstanbul'a gönderilmeye başlandığı, Romanya'da tutuklanmaları durumunda ne yapılması gerektiğine dair talimatlar verilmekteydi.⁷³⁰

Yaşanan zorluklar karşısında bir taraftan da Almanya'dan Türkiye'ye gönderilen personelin Romanya üzerinden geçişiyle ilgili bir takım düzenlemeler yapılmaya

⁷²⁵ PA AA, R 13332, Sofya Elçiliğinden Şansöyle Hollweg'e, 1 Ağustos 1915.

⁷²⁶ PA AA, R 20004, İstanbul'dan Alman Savaş Bakanlığına, 20 Ağustos 1915.

⁷²⁷ PA AA, R 13333, İstanbul'dan Alman Savaş Bakanlığına, 15 Eylül 1915.

⁷²⁸ PA AA, R 13334, Askeri Misyondan Berlin Askeri Kabineye, 29 Eylül 1915.

⁷²⁹ PA AA, R 13334, Bükreş Elçisi Bussche'den Berlin'e, 28 Eylül 1915.

⁷³⁰ PA AA, R 13333, Berlin'den Sinaia Konsolosluğuna, 27 Eylül 1915.

çalışılmaktaydı. Bükreş'ten Ataşemiliter Bronsart imzasıyla Alman Savaş Bakanlığına gönderilen yazıda Demiryolu Müfettişi Dieckhoff ile bir anlaşma yapıldığını ve bu antlaşmada Braşov'a gelen askerlerin nerede tutulacağı, gerekirse para verileceği, hangi trene bineceği ve sonrası, zorluk çıkarsa ne yapılacağı gibi konulara dair düzenlemeler yapıldığı bildirilmişti. Anlaşmaya göre öncelikle Bükreş'in kuzeyinde bulunan Braşov'a gelen askerler istasyonda karşılanacak, kışlada konaklamaları sağlanacaktı. İkinci olarak askerler Braşov'dan Predeal'e giden trene binecekler, böylece Bükreş'ten belli bir saatte Rusçuk'a giden trene yetişeceklerdi. Üçüncü olarak Braşov'daki konsolos gerekli durumda askerlere para desteği sağlayacaktı. Dördüncü olarak konsolos personelin Rusçuk'ta bir sorunla karşılaşmaları halinde ya da treni kaçırmaları durumunda orada irtibat kuracakları ve onlara konaklama konusunda yardımcı olacak isim hakkında bilgilendirecekti.⁷³¹ Berlin'den başlayıp İstanbul'a ulaşan bu rota Viyana, Budapeşte, Bükreş, Rusçuk, Sofya üzerinden ilerliyordu.⁷³²

Kasım ayına gelindiğinde Budapeşte'den Alman Şansölyesine, Romanya üzerinden gönderilen her türlü malzeme ve personelin çok sıkı kontrole tabi tutulduğu, bavulların didik didik edildiği, Romanya'nın günde 15'den fazla askerî bırakmadığına dair bilgiler verilirken, o tarih itibariyle yeni bir imkân olarak artık daha serbest olan Tuna seçeneğinin değerlendirilmesi önerilmekteydi.⁷³³ Bu yol ile Budapeşte'den Orşova'ya tren ve oradan da bir vapur hizmeti sağlanırsa Tuna Nehri üzerinden Lompalanka'ya sorunsuz şekilde ulaşabilir, her türlü personel transferinde uygun bir seçenek olabilirdi. Ancak kış aylarında Tuna'nın donma ihtimaline karşın bir an evvel bu girişimde bulunulması gerekiyordu.⁷³⁴ Nihayet Kasım ayı sonuna doğru bu yolun kullanıldığı belgeler üzerinden takip edilebilmektedir. Alman Donanma Bakanlığından Dışişlerine gönderilen bir yazıda Tuna yolu açıldıktan sonra denizcilerin Rusçuk üzerinden değil, Orşova, Lom Palanka üzerinden İstanbul'a

⁷³¹ **PA AA, R 13334**, Bükreş'ten Ateşemiliter Bronsart imzalı Berlin'e, 16 Ekim 1915.

⁷³² Bu seyahatin duraklarının biniş-varış saatlerini de içeren bir çizelgesi [Reiseweg] için bkz. **PA AA, R 13336**.

⁷³³ Bir sonraki bölümde ele alınacağı üzere Sırbistan'a yönelik düzenlenen seferin başarısıyla Kasım ayında Tuna üzerinden sevkiyat yapılmaya başlanacaktır.

⁷³⁴ **PA AA, R 13335**, Budapeşte Elçisi Fürstenberg'den Başbakan Hollweg'e, 6 Kasım 1915.

gönderildiği yazmaktaydı. İmparatorluk donanması olarak Ruşçuk'ta istihdam masrafına gerek olmadığı, ordu idaresinin de bu yolu kullandığı belirtiliyordu.⁷³⁵

Alman Donanması tarafından Osmanlı'ya savaşın başlangıcından 1915 yılının Ekim ayına kadar gönderilen personel ve savaş malzemesi ile gönderime hazır olan cephane ve makinelerin liste halinde bir özetini Alman Donanması Kurmay Başkanlığına sunulan bir evrakta görebilmekteyiz. Bu listedeki bilgiler askeri/sivil personel, cephane ve top, mayın, telsiz, uçak materyalleri olarak alt başlıklar halinde verilmiştir. Ayrıca “Goeben” ve “Breslau”⁷³⁶ ile Alman denizaltıları ve Osmanlı gemileri için cephane ve malzemeler hakkında bilgiler verilmektedir. Buradaki bilgilere göre Alman Akdeniz Filosu ve Alman İmparatorluk Donanması Türkiye Özel Kumandanlığı için 86 subay, 20 sıhhiye subayının yanısıra Alman Akdeniz Filosu, Osmanlı gemileri ve Boğazlarda görevlendirilen 1350 denizci personelin gönderildiği kaydedilmiştir. Bunların haricinde 1235 sivil-teknik personel ve işçinin kaçının nerelerde görevlendirildiklerine dair özet bilgi bulunmaktadır. Bunların çoğunluğu tersane ve fabrikalarda görev almışlardır. Topçu cephanesiyle ilgili bilgilere bakıldığında Çanakkale için en çok ihtiyaç duyulan ağır top mermisinden yalnızca 160 adet gönderildiği, 2700 ağır top mermisinin de gönderime hazır olduğu kayıtlıdır. Buradan Balkan yolunun açılmasının Çanakkale Cephesine nasıl bir katkı sağladığı da anlaşılmaktadır. Öte yandan 45 makineli tüfeğin yanı sıra Osmanlı ordusunca kullanıldığına dair pek bilgi olmayan 12 siper havanı [Minenwerfer] gönderilenler listesinde kaydedilmiştir. Çanakkale Boğazı için gönderilen 6 büyük boy ışıldak ile bunların malzemeleri, Gelibolu ordusu için 106 telsiz telefon, 28 telemetre gibi malzemeler de kayıtlıdır. Ayrıca hâlihazırda Çanakkale için yolda olan malzemeler içinde örnek olarak 8 büyük sahil ışıldağı, 50 taşınabilir telsiz telefon istasyonu, 24 makineli tüfek yer almaktadır.⁷³⁷

⁷³⁵ **PA AA, R 13336**, Alman İmparatorluk Donanmasından Dışişlerine, 25 Kasım 1915.

⁷³⁶ Alman arşiv belgelerinde gemilerin isimleri Yavuz ve Midilli olarak değişmiş olmasına rağmen ekseriyetle Goeben ve Breslau olarak yazılmaktadır.

⁷³⁷ Bu özet listenin detayı için bkz. **BArch MA, RM 5/2358**, s. 8-11, Alman Donanma Bakanlığından Donanma Kurmay Başkanlığına, 28 Ekim 1915.

2.4.6. Tarafsız Bulgaristan'ın Alman İttifakına Katılması ve Değişen Şartlar

Osmanlı Devleti'nin 1914 Kasım ayı itibariyle savaşa fiilen dâhil olması Balkanlar'da Almanya'nın beklediği etkiyi ortaya çıkarmamıştı. Zira Romanya gibi Bulgaristan da İttifak devletlerine katılmayıp tarafsızlıklarını sürdürmüşlerdi. Bu durum Almanya ile müttefiki Osmanlı arasındaki bağlantı yolunun sağlanabilmesi açısından sorun teşkil ediyordu.⁷³⁸ Çanakkale'nin ve doğal olarak Boğazların tehdit altında olduğu bir dönemde hem Sırbistan'a yönelik bir sefer düzenlenebilmesi hem de bu seferin başarısının anlamlı olabilmesi için Bulgaristan'ın ittifaka dâhil edilmesi kaçınılmaz görünmekteydi.⁷³⁹ Almanya, 1915 bahar ve yazında Balkanlar üzerinden Osmanlı'ya destek olmak adına gösterdiği çabalarda Romanya'ya nazaran Bulgaristan üzerinden daha fazla netice almaktaydı. Ancak elbette bu süreçte Bulgaristan da kendi menfaatlerini önceliyordu.

Almanya'nın Sofya Elçisi Michahelles, Çanakkale'deki büyük deniz saldırısından birkaç gün sonra 22 Mart'ta Alman Dışişlerine bir telgraf göndermişti. Bu telgrafta Bulgaristan'ın cephanenin geçişini sağlayacağından pek şüphe etmediğini, ancak bir sorunla karşılaşmamak için şimdiden Başbakanı Bulgaristan'ın karşı bir tavır olmadığı takdirde zaman bilgisi vermeden Tuna üzerinden Lom'a kadar cephane sevkiyatı yapılacağını hissettirmenin iyi olacağını ve bu konuda talimat beklediğini belirtmekteydi.⁷⁴⁰ Ancak kısa sürede işin o kadar da sorunlu olmayacağı anlaşılmıştı. Michahelles bu defa Bulgar kabinesinin Türkiye'ye cephanenin borç karşılığı bırakılmasını kanuna aykırı diye reddettiğini Dışişlerine bildiriyor,⁷⁴¹ bu haber Alman Savaş Bakanlığına bu yol üzerinden Türkiye'ye ağır topçu cephanesi sevkiyatı planının akim kaldığı şeklinde iletiliyordu.⁷⁴² Bu arada Alman Savaş Bakanlığı, Türkiye'ye cephane ulaştırabilmek için alternatif bir imkân olarak

⁷³⁸ **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 9, s. 173. Bu bağlantının kurulabilmesi için gösterilen çabalara dair bkz. Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 37-56.

⁷³⁹ Enver Paşa sonraki aylarda Meclis-i Ayan'da yaptığı konuşmada Bulgaristan'ın tamamen kazanılmadan Sırbistan yolunun açılmasının çok da anlam ifade etmeyeceğini, çünkü cephane sevkiyatı sorununun devam edeceğini belirtmekteydi. Bkz. **Meclis-i Ayân Zabıt Ceridesi**, 3. Dönem c. 1, 18. Birleşim, 2. Oturum, 28 Kânunuevvel 1331 (10 Ocak 1916), s. 301.

⁷⁴⁰ **PA AA, R 13327**, Sofya Elçisi Michahelles'den Dışişlerine, 22 Mart 1915.

⁷⁴¹ **PA AA, R 13327**, Sofya Elçisi Michahelles'den Dışişlerine, 27 Mart 1915.

⁷⁴² **PA AA, R 13328**, Dışişlerinden Savaş Bakanlığı'na, 3 Nisan 1915.

Bulgaristan Türkiye'ye cephane gönderirse, Almanya'nın da Romanya izin verdiği takdirde, Bulgaristan'a cephane gönderilebileceğini belirterek, Dışışlerinden müzakerelerde bu hususun dikkate alınmasını istemişti.⁷⁴³

Bu süreçte başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletleri Romanya üzerinde olduğu gibi Bulgaristan üzerinde de baskı kurma yoluna gitmişlerdi. Nitekim Mart ayı sonunda Bulgaristan'daki Alman Elçiliğinden Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'a iletilmek üzere gönderilen telgrafta, İtilaf devletlerinin Bulgaristan'dan Türk cephanesinin geçişiyle ilgili çok sert bir dil kullandıkları bildirmişti.⁷⁴⁴

Tarafsız Bulgaristan'ın kendi menfaatine göre çıkarlar elde etmek istediği gözden kaçmamaktadır. Bulgaristan, kaçınılmaz bir savaş ortamında kendisini güven altına almak üzere silah ve cephane konusunda kendi kendine yeter hale gelmeye çalışıyordu. Bir yandan da bunu sağlamak adına Almanya'nın başını çektiği ittifaka göz kırpyordu. Nitekim Sofya Elçisi Michahelles Nisan ayı başında, Bulgar Başbakanı Radoslavov'un⁷⁴⁵ Romanya'dan savaş malzemesinin Bulgaristan'a geçiş izni sağlanmasından duyduğu memnuniyeti iletmışti. Elçinin belirttiğine göre Bulgar Başbakanı ordusunun ihtiyaç duyduğu savaş malzemesini elde ettiği takdirde bir işbirliğinin çok daha yakın bir zamanda gerçekleşebileceğini söylemişti.⁷⁴⁶

Almanya'nın Sofya Elçisi Michahelles, Mayıs ayında Bulgar Başbakanına birkaç yüz vagon Türk cephanesinin Bulgaristan üzerinden geçmesine izinli olup olmadığını sorduğunu yazmıştı. Bulgar Başbakanının cevaben, beraberinde Bulgar cephanesinin de sevk edilmesi şartıyla bu konuda daha önce izin verdiğini söylemesi üzerine teklif ettiği her dört Türk vagonu için bir Bulgar vagonu yöntemini kabul ettiğini bildirmişti.⁷⁴⁷

Amerika'nın İstanbul Elçisi Morgenthau, 1915 yılı Eylül ve Ekim aylarına geldiğinde Bulgaristan'ın savaşın kaderini elinde tuttuğunu söylemenin yanlış olmayacağını, bunun için 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'nın ortaya koyduğu

⁷⁴³ PA AA, R 13327, Berlin Savaş Bakanlığından Dışışlerine, 27 Mart 1915.

⁷⁴⁴ PA AA, R 13328, Sofya'dan Michahelles-Leipzig imzalı, 31 Mart 1915.

⁷⁴⁵ Bulgar Başbakanı Vasil Hristov Radoslavov'un bu dönemde Alman basınında çıkan tam sayfa kapak fotoğrafı için bkz. *Kriegsbilder: Beilage der Linzer "Tages-Post"*, Nr. 41, 1915.

⁷⁴⁶ PA AA, R 13328, Sofya Elçisi Michahelles'den Dışışlerine, 1 Nisan 1915.

⁷⁴⁷ PA AA, R 13330, Sofya Elçisi Michahelles'den Dışışlerine, 22 Mayıs 1915.

haritaya bakmanın yeterli olacağını yazmaktadır. Morgenthau'ya göre o sıralar Bulgaristan'ın savaşa girip girmeyeceği, girerse hangi tarafta yer alacağı henüz kesinlik kazanmadığından diplomatik sohbetlerin ana konusuydu. Bulgaristan topraklarından geçen demiryolu, Sırbistan'ın da yenilmesiyle Türkiye ve Almanya'yı ekonomik ve askerî açıdan bir bütün haline getirebilirdi. Nasıl ki Çanakkale Boğazı Rusya ile müttefiklerini bağlayan bir hat ise bu demiryolu da Türkiye açısından aynı öneme sahipti. Ona göre Enver Paşa, İstanbul'un muhafazası adına İttifak devletleri safına çekebilmek için Batı Trakya'da demiryolunun geçtiği bir kısım toprağı Bulgaristan'a teslim etmek durumunda kalmıştı. Enver Paşa'nın, harbi kazanmanın yegâne yolu olduğu için küçük bir toprak verdiklerini, böylece Bulgaristan'ın İttifak devletlerine katılması sayesinde demiryolu ile Almanya'ya bağlantının sağlandığını ve kuzeyden İstanbul'a bir saldırının önünün kapandığını söylediğini aktarmaktaydı.⁷⁴⁸

Bulgaristan'ın İttifak devletlerine katılımı konusunda Almanya ile müzakereleri Ağustos ayında başlamıştı. Ancak bu ay Gelibolu Yarımadasına yeni düşman çıkarmaları nedeniyle hem muharebelerin neticesini bekleyen hem de Osmanlı ile pazarlık⁷⁴⁹ içinde olan Bulgaristan ile görüşmeler bir süre uzamıştı. Ağustos ayında Anafartalar muharebelerinde Osmanlı karşısında İngilizlerin mağlubiyeti bilhassa Balkan devletleri üzerinde etki yaptı. O zamana kadar karasızlık içinde olan Bulgaristan İttifak devletleri safında savaşa katılmaya karar verdi.⁷⁵⁰

Bu arada Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 22 Ağustos günü imzalanan Hudut Tashihi Antlaşması, Dimetoka'dan güneye Meriç Nehri sol kıyısından

⁷⁴⁸ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 199-205.

⁷⁴⁹ Bu süreçte Enver Paşa'nın yakınında bulunan kurmay subay İsmet Bey [İnönü] anılarında "...Bulgarların harbe girme pazarlıklarında çok çetin davrandıkları ve Trakya hududunun tashihi istediklerini Genel Karargâhta haber aldığımızda hiddet, infial ve isyan duyguları yüreğimizden taşıyordu... Ancak Bulgarları bizim tarafımızda harbe girmelerini sağlayıp Almanya ile doğrudan irtibatın tesisi sayesinde Çanakkale'ye cephane ve ağır top gönderilebilecekti" diyordu. Ayrıca Enver Paşa'nın kendisine Alman Genel Kurmayından gelen bir telgrafi uzattığını ve "Muzaffer olanlar gelecekte dünyanın nasıl bir şekil alması lazım geldiğini tayin edeceklerdir" şeklindeki son cümlesini hiç unutamadığı belirtmektedir. Enver Paşa'nın kendisini teselli edip harp sonunda bunun bir anlamı olmayacağını söylediğini, ama o günden sonra artık Meriç boyu hududunun bir daha düzeltilmediğine dikkat çekmektedir. Bkz. İsmet İnönü, **İnönü'nün Hatıraları: Genç Subaylık Yılları (1884-1918)**, haz. Sebahattin Selek, İstanbul: Burçak Yayınları, 1969, s. 150.

⁷⁵⁰ Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 122. Bulgaristan'ın durumu ve savaşa katılmasına dair bkz. Bayur, **a.g.e.**, c. III, kısım II, s. 488 vd.

Dedeğaç'a uzanan ve bir buçuk km derinlikteki demiryolu hattı olan toprağı Bulgaristan'a bırakıyordu.⁷⁵¹ Böylece kriz atlatıldıktan sonra Eylül ayının 6 ve 14'ünde ittifak ve askerî antlaşmaları dört devlet arasında imzalanmıştır.⁷⁵² Daha önce üç iken bundan sonra artık dörtlü ittifakın hükümdarlarının fotoğrafları basında "silah arkadaşlığı"nı temsilen çokça yer almaya başlayacaktır.⁷⁵³

Bu gelişmeler Bulgaristan'ın savaşa dâhil olması, Sırbistan'a yönelik harekât düzenlenmesi ve onun yenilmesinde önemli rol oynamıştı.⁷⁵⁴ Yapılan harekât sayesinde Sırbistan üzerinden geçen yolun denetim altına alınmasıyla birlikte Almanya ve İstanbul arasında ulaşım sağlanmaya başlanacak, İtilaf devletleri bu durumdan son derece rahatsız olacaktı.⁷⁵⁵ Çünkü o güne kadar Çanakkale'de zaten başarılı olamamışlardı ve bu defa işlerinin daha da zor olacağını görüyorlardı. Diğer bir deyişle aslında Bulgaristan ile yapılan antlaşma Almanya yolunun açılmasının ve dolayısıyla İtilaf devletlerinin Çanakkale'den çekilmelerinin önünü açan bir gelişme olacaktır.

2.4.7. Sırbistan Üzerinden Berlin-İstanbul Sevkiyat Bağlantısının Kurulması

Çanakkale'de düşman tehdidinin zirve yaptığı bir dönemde Almanya'nın Osmanlı'ya yardım götürmek için gösterdiği çabaları ve süreci incelemeye çalıştık. Bu çabalar Çanakkale Cephesinin ve dolayısıyla müttefiki Osmanlı Devleti'nin ayakta kalmasının Almanya açısından ne derece önemli olduğu hakkında bir fikir

⁷⁵¹ Ali Ata Yiğit, "Çanakkale Savaşlarının Ortaya Çıkardığı Stratejik Bir Zorunluluk: Osmanlı-Bulgar Hudut Tashihi Antlaşması", **Bilig**, sy. 63, Güz 2012, s. 283.

⁷⁵² Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 55; Volker, **a.g.e.**, s. 56. Ayrıca İtilaf Devletlerinin Bulgaristan'ı yanlarına çekebilmek için çabaları ve Bulgaristan'ın İttifak devletlerinin yanında savaşa girişine dair bkz. Adamow, E. (Ed.), **Die europäischen Mächte und die Türkei während des Weltkrieges: Konstantinopel und die Meerengen -Nach den Geheimdokumenten des ehem. Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten-**, c. 3, Verlag: Dresden, Carl Reissner, 1932, s. 106 ve öncesi.

⁷⁵³ Bir örnek için bkz. **Kriegsbilder: Beilage der Linzer "Tages-Post"**, Nr. 43, 1915, Kapak fotoğrafı (Bkz. EK 9).

⁷⁵⁴ Bu konu üzerine o günlerde yayınlanan bir yazıda hakkında bilgiler verilen söz konusu düzenlemelerin İttifak devletlerinin menfaatlerine olduğu vurgulanıyordu. Bkz. Gustav Uhl, "Der serbische Donauzipfel und die neue türkisch-bulgarische Grenze", **Daheim**, 2 Ekim 1915, s. 12.

⁷⁵⁵ Bulgaristan'ın savaşa dâhil olması ve Sırbistan'a savaş ilanı aynı zamanda müttefiklerin bir bağlantı yolunu da kesmiş oluyordu. Müttefikler Selanik'ten demiryolu ile Sırbistan'a oradan Tuna ve Romanya üzerinden Rusya'ya silah ve mühimmat gönderiyorlardı. Bkz. Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 122.

vermektedir. Ancak şüphesiz Almanya'nın Osmanlı'ya istediği boyutta yardımı ulaştıramamasının en başta gelen nedenlerinden biri Romanya'nın askerî sevkiyata izin vermemesi iken, diğer önemli neden Sırbistan yolunun kapalı olmasıydı.

Sırbistan güzergâhının açılmasının önemi en başından itibaren tartışma konusu olmakla birlikte, Avusturya-Macaristan'ın bu bölgede Sırbistan'a karşı başarılı olamayışı ve Almanya'nın diğer cephelerden buraya güç kaydıramaması süreci uzatmıştı. Yukarıda ele alındığı üzere bu konuda Alman Genelkurmayı ve siyasetçileri arasında görüş ayrılığı bulunuyordu. Bununla birlikte Almanya'nın Balkanlar ve Doğu'daki menfaatleri gereği harekete geçme zamanı artık geliyordu. Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'ın Rusya'ya taarruzları devam ettirme ya da Bulgaristan'ın yanına çekilmesiyle Sırbistan'a bir taarruz arasındaki kararsızlığı, 1915 yılının Sonbaharına gelindiğinde Bulgaristan'ın da ittifaka katılmasıyla neticeye varacak, sonrasında Sırbistan'a ortak bir harekât düzenlenecekti.⁷⁵⁶ Eylül ayında gözler, bilhassa da Çanakkale'deki gözler Balkanlardaki hareketliliğe çevrilmişti. Bulgaristan'ın seferberliğini ilan etmesi ile Alman ve Avusturya-Macaristan ordularının hareketliliği artık Sırbistan'a yönelik harekâtın gerçekleşeceğinin işaretleriydi.⁷⁵⁷

Bu tarihlerde Berlin'e ulaşan haberler Balkanlardaki ve Romanya'daki karışıklığı ortaya koyar nitelikteydi. Viyana'dan gelen 2 Eylül tarihli telgrafta Romanya'nın Türkiye'ye cephaneye geçiş yasağını kaldırdığı ve bunu İttifak devletlerine bildirdiği yazılıydı. Ancak Bükreş'ten aynı tarihli başka bir telgraf ise İngiliz ve Fransız askerî ataşeleri ile Maliye Bakanlığından alınan bilgileri aktarmaktaydı. Buna göre Türkiye'ye cephanenin transit geçişi ile ilgili haberlerin uydurma olduğu, Romanya hükümeti ile anlaşmaya göre İngiliz elçiliği tarafından kontrollerin son derece sert yapıldığı ve hiçbir kaçak silah geçişinin mümkün olmadığı ifade edilmekteydi.⁷⁵⁸

İstanbul'daki Alman Elçiliği Sırbistan'a yönelik başlatılan harekât hazırlıklarına dair Osmanlı basınının tavrını Berlin'deki Şansölyeye rapor etmişti. Buna göre Osmanlı basınında ilk zamanlar tereddütlü olsa da sonrasında harekâtın başarısı

⁷⁵⁶ Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege*, s. 54-55; Klein, *Deutschland im ersten Weltkrieg*, s. 342.

⁷⁵⁷ Mühlmann, *Der Kampf um die Dardanellen 1915*, s. 164.

⁷⁵⁸ **PA AA, R 20008**, Atina'dan Genelkurmaya iletilmek üzere Dışişlerine, 7 Eylül 1915.

üzerine gazetelerde sevinçle, Sırbistan'ın yenilerek Osmanlı ve Almanya arasındaki kesintisiz yolun açılmasının önemi vurgulanıyordu. Raporda özellikle İkdam, Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinin tutumundan bahsedilmişti. Tanin'de yer verilen, "...Osmanlı'nın başarısını görmeden müttefiklerinin harekete geçmediklerine" dair eleştirel tavrı söz konusu edilmişti. Ayrıca başarılı bir taarruzun sonucu olarak Alman ve Avusturya askerlerinin Çanakkale'ye doğrudan desteği olacağı yönündeki haberlere karşı Tanin'deki şu ifadeler aktarılmıştı:

"Yabancı basın genel olarak Almanya ve Avusturya'nın Sırbistan'a yönelik harekâtını Boğazlara ve İstanbul'a yardım getirmek için yapıldığı şeklinde değerlendiriyor. Düşmanlarımız ve tarafsız olanlar artık bilmeliler ki şimdiye kadar alınamayan Çanakkale Boğazı bundan sonra da alınamaz. Biz Boğazları daha uzun zaman tek başımıza ve muzaffer bir şekilde savunacak durumdayız. Yani Sırbistan harekâtı Çanakkale'ye yardım için yapılmadı. Daha büyük bir hedefi var. Bizim için artık sadece Çanakkale muharebeleri var, Çanakkale sorunu dedikleri şey artık yok."⁷⁵⁹

Nihayet Bulgaristan'ın da İttifak devletlerine katılımı sonrasında Alman, Avusturya-Macaristan ve Bulgar orduları Sırbistan'a karşı başarılı bir harekât düzenledi.⁷⁶⁰ Alman ve Avusturya-Macaristan orduları 5/6 Ekim'de saldırıya geçmiş, 14 Ekim'de Bulgaristan Sırbistan'a savaş ilan etmişti. Birkaç hafta içerisinde harekâtın başarılı bir şekilde amacına ulaşması ve bütün Sırbistan'ın İttifak güçlerinin işgaline uğramasıyla artık Kasım ayında İstanbul-Viyana-Berlin yolu da fiilen açılmış olacaktı.⁷⁶¹

Bu yolun açılması için düzenlenen harekât İtilaf devletlerinde, bilhassa İngiltere'de büyük endişe yaratmaktaydı. Çünkü bu yol sayesinde Almanya için, Osmanlı coğrafyası üzerinden Süveyş Kanalı ve Hindistan güzergâhı da açılmış

⁷⁵⁹ PA AA, R 20014, İstanbul Alman Elçiliğinden Şansölye Hollweg'e, 22 Eylül 1915. Sonraki günlerde Alman Elçiliğinden Osmanlı basınının Balkan devletlerinin tutumlarına, bilhassa Bulgaristan'ın seferberliğine yönelik değerlendirmelerinin Berlin'e Şansölyeye aktarıldığı görülmektedir. Bkz. PA AA, R 20015, 25 Eylül 1915.

⁷⁶⁰ Sırbistan seferi Alman resmi tarihinde 1915 olayları içerisinde Alman ordularının doğrudan katılmış olduğu bir cephe olması dolayısıyla Çanakkale Cephesinden daha ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Bkz. *Der Weltkrieg 1914 bis 1918*, c. 9, s. 196-291.

⁷⁶¹ Bayur, *a.g.e.*, c.III, kısım II, s. 382-383; Volker, *a.g.e.*, s. 58. Alman siyasi mizah dergisi Kladderratsch, 1915 Ekim ayı sonundaki sayısını Osmanlı ve Balkanlara ayırmış sayının bir kısmını çift dilli yapmıştır. Hatta ay yıldızlı kırmızı kapak sayfasında derginin adı Osmanlı Türkçesiyle de yazmaktadır. Bir sayfasında ise şimşeklerin çıktığı kara bulutların üzerinde İttifak devletini temsil eden gölgelerle Balkanlar üzerindeki İttifak devletlerinin harekâtı ve üstünlüğü tasvir edilmektedir. Bkz. *Kladderratsch*, 31 Ekim 1915.

oluyordu.⁷⁶² Sırbistan'a düzenlenen seferde görev alan ordular grubunun komutanı, önemli Alman askerî liderlerinden Mareşal Mackensen idi.⁷⁶³

Askerî harekât ile birlikte kısa zamanda Sırbistan'ın savunması kırılarak Berlin ile İstanbul arasında kesintisiz bağlantı sağlanacak, böylece başta Çanakkale olmak üzere Osmanlı cephelerine gidecek ağır top ve cephanesi ile savaş malzemesinin yolu açılmış olacaktı. Ancak Almanya açısından bunun da ötesinde önemli olan bir husus müttefiki Osmanlı bu zaferin de verdiği güç ile saldırıya uğradığı diğer cephelerde üstün İngiliz ve Rus kuvvetlerine karşı maddi ve manevi anlamda güçlenmiş olacaktı. Kasım ayının başlarından itibaren önce Tuna üzerinden gemilerle Zıstovi ve Ruşçuk gibi Bulgar limanlarına gelen silah ve cephanesi buradan trenle İstanbul'a ve buradan da cephelere ulaştırılmaya başlanmıştı. Fakat Sırbistan'dan geçen tren yolu hasar aldığı için kesintisiz demiryolu bağlantısı ancak haftalar sonra aktif olabilecektir. Berlin'den kalkıp Viyana, Belgrad ve Sofya üzerinden bağımsız ve kesintisiz şekilde üç gün yolculuğun ardından İstanbul'a ulaşan silah ve cephanesi sevkiyatı yapan ilk tren 1916 Ocak ayı ortalarında kalkabilmişti. Bu tarihten itibaren ihtiyacı karşılama konusunda yetersiz kalsa da bu tren yolu İttifak devletleri için önemli bir vazife görmüştü. Nitekim bu hat Almanya'ya ihtiyaç duyduğu hammadde ve sevkiyatı konusunda faydalı olmuş, Türk birliklerinin Galiçya başta olmak üzere Avrupa cephelerine sevki de bu sayede olmuştu. Ancak Berlin-İstanbul tren hattının askerî birlik ve malzeme konusunda Osmanlı'ya faydası daha fazlaydı. Bu arada Tuna üzerinden yapılan sevkiyat, Sırbistan üzerinden tren yolu açıldıktan sonra da devam etmiştir.⁷⁶⁴

⁷⁶² Bu endişeyi gösteren bir harita görseli, 11 Ekim 1915 günü bir İngiliz gazetesinde yayınlanmış, bir Alman propaganda gazetesi de bu İngiliz endişesini görseliyle birlikte kendi sayfalarına taşımıştı. Bkz. **Welt im Bild**, nr. 37, 3 Kasım 1915, s. 8.

⁷⁶³ Mareşal August von Mackensen harekât döneminde Alman basınında öne çıkan bir isimdi. **Das Illustrierte Blatt**, 17 Ekim 1915 tarihli nüshasının kapak fotoğrafında Balkan ordular grubunun komutanı Mackensen bulunmaktadır. Mackensen, Sırbistan zaferi sonrasında Osmanlı'ya bir ziyaret düzenledi. Bu ziyarete dair karşılama ve diğer detaylar için bkz. Paul Schweder, **Im türkischen Hauptquartier**, Leipzig: Hesse & Becker, 1916, s. 232-238. Ayrıca kitabın Türkçe çevirisinde bkz. Paul Schweder, **Çanakkale Cephesinde Türklerin Genel Karargâhında**, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012, s. 229-233. İstanbul'da Alman sefareti bahçesinde Alman denizcilerinin de bulunduğu kalabalık bir törendeki fotoğrafı için bkz. **a.g.e.**, s. 192 (çev. 184).

⁷⁶⁴ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 55-56; Çolak, "Çanakkale Savaşları ve Müttefik Almanya", s. 149; Volkmann, **Der große Krieg 1914-1918**, s. 146. Alman ajansının haberine göre "Balkanzug" adlı Berlin-İstanbul arası sefer yapan ilk Balkan treni 15 Ocak 1916 sabahı 7.20'de Berlin'den hareket etmişti. **Der große Krieg 1914-15**, c. 7, s. 3830.

Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'ın, Türkiye ve Bulgaristan'a cephane sevkiyatının çok dikkatli yapılması gerektiği, bu sayede hem cephanenin zayı olmaması hem de Balkanlarda yeni düşmanlıklara sebebiyet verilmemesi yönündeki uyarıları Alman Dışişlerine iletilmişti.⁷⁶⁵ Almanya'nın İstanbul Elçiliği görevine henüz başlamış olan Paul Metternich, 19 Kasım tarihli bir telgrafta Türkiye'ye Tuna üzerinden yola çıkan 13 Römorkör savaş malzemesinin Zıştovi ve Rusçuk'ta indirildikten sonra bir kısmının İstanbul'a ulaştığını bir kısmının da yolda olduğunu Berlin'e bildirmektedir. İstanbul'a ulaşan savaş malzemeleri arasında sahra topları ve obüsler için cephane, tüfek ve mermi, cephane malzemesi, kamyonet, askerî kumaş gibi malzemeleri sayarken, Uzunköprü'ye gelen 24 cm'lik Avusturya havan topu bataryasının 15000 mermisiyle birlikte Gelibolu'ya yollandığının bilgisini vermektedir.⁷⁶⁶

Aynı günlerde Alman Savaş Bakanlığında İstanbul'daki Esliha Müfettişliğine [Waffeninspektion] iletilmesi için Alman Dışişlerine gönderilen bir telgrafta, hazırlanan 50 bin Rus tüfeği ve 9 milyon fişegin Cosel Oderhafen'a (bugün Polonya güneyinde bir liman) gönderildiği, oradan İstanbul'a sevkiyatının gerçekleşeceği belirtilmektedir.⁷⁶⁷

Sırbistan harekâtının başarısı ve yolun açılmasıyla doğrudan telefon bağlantısının kurulması için de harekete geçildiği anlaşılmaktadır. General Falkenhayn İstanbul'daki Askerî Ataşe Lossow'a askerî açıdan İstanbul ile telefon bağlantısının planlandığını, Negotin'e kadar Almanya'nın, Negotin-Sofya ve Edirne arasını Bulgarların yapacağını, Türkiye'nin de Edirne-İstanbul arasını yapması için gerekli adımların atılması talimatını veriyordu.⁷⁶⁸ Alman Askerî Heyeti üyesi ve Osmanlı Genelkurmayında askerî ulaşım işlerinden sorumlu Yarbay Potschernik, 10 Kasım

⁷⁶⁵ PA AA, R 13336, Alman Genel Karargâhından Dışişlerine, 15 Kasım 1915.

⁷⁶⁶ PA AA, R 13336, İstanbul'daki Alman Elçisi Metternich'ten Berlin'e, 19 Kasım 1915. Çanakkale Cephesindeki Avusturya Macaristan top ve topçu birliklerini de ele alan güncel bir çalışma için bkz. Emre Saral, İsmail Tosun Saral, **Türklerle Beraber: Osmanlı Cephelerindeki Avusturya-Macaristan Askeri Birlikleri 1914-1918**, İstanbul: Kronik, 2020.

⁷⁶⁷ PA AA, R 13336, Savaş Bakanlığında Dışişlerine, 20 Kasım 1915.

⁷⁶⁸ PA AA, R 13335, Falkenhayn'dan İstanbul Askeri Ataşesi Lossow'a, 4 Kasım 1915. Sofya ve İstanbul arasında telgraf ve telefon hattının yapılmasında 1916 yılının ilk yarısında görev alan bir Alman personelin bu günlere dair Edirne, Lüleburgaz, Çorlu, Silivri, Büyükçekmece, Küçükçekmece, Ayastefanos, İstanbul notları için bkz. Karl Finke, **Kriegstagebuch 1915-1918**, (Basılmamış online bir transkription çalışması), 2013, s. 12-18.

günü Berlin'e Savaş Bakanlığının ilgili birimine iletmek üzere bir telgraf göndermişti. Bu telgrafta ordular arasında iletişim için Türk Telgraf Nezaretinin İstanbul ve Edirne arasındaki mevcut bir hattı ayırdığını, Harbiye Nezareti ve Alman Elçiliğine bunun için cihazlar [Hughes Apparate] kurulması gerektiğini ve gereken işlemlerin yapıldığı bilgisini iletmişti.⁷⁶⁹

Alman Şansölyesi Bethmann Hollweg, 9 Aralık'ta Alman Meclisinde yaptığı, aynı zamanda içerik olarak bir durum değerlendirmesi olan konuşmasında, Bulgaristan'ın ittifaka dâhil olmasıyla Çanakkale ve Mezopotamya ile kesintisiz yolun açılmasını savaşın dönüm noktası olarak değerlendirmiştir. Çünkü ona göre bu bağlantı askerî açıdan paha biçilemez bir öneme sahipti ve Balkan ülkeleri ile Türkiye'den sağlanacak hammadde stokları Almanya'yı rahatlatarak ekonomik katkı sağlayacaktı. Ayrıca sağlanmış olan dörtlü müttefiklik ilişkisi geleceğe yönelik büyük ümitler vadeliyordu.⁷⁷⁰

Alman Savaş Bakanlığının, Berlin-İstanbul bağlantısının kurulması sonrasında Türkiye'den gelecek talepler ile ilgili bir düzenleme yaptığı dikkati çekmektedir. Bu düzenleme Askerî Heyet Başkanı Liman von Sanders, Osmanlı Genelkurmayı İkinci Başkanı General Bronsart von Schellendorf ve İstanbul Elçiliğindeki Askerî Ataşe Lossow'a bildirilmiştir. Bu düzenlemeye göre tüm subay talepleri doğrudan Alman Askerî Kabinesine, diğer personel ve savaş malzemesi talepleri ise Alman Savaş Bakanlığına iletmeliydi. Savaş malzemesi Alman ordu mensupları içinse askerî heyet üzerinden, Osmanlı ordusu için ise Harbiye Nezaretindeki Yarbay von Feldmann aracılığıyla iletmeliydi.⁷⁷¹

İtilaf devletlerinin Çanakkale harekâtından ümidi kesmelerinde, Sırbistan'ın mağlup edilerek Berlin-İstanbul arasındaki bağlantının sağlanıyor olmasının büyük payı vardır. Nitekim Ekim ayında Alman, Avusturya-Macaristan ve Bulgar ordularının Sırbistan'a düzenlediği sefer, İngiliz ve Fransızların güçlerini Selanik'e kaydırmalarını gerektirmişti. Bir süre sonra Çanakkale Cephesine askerî desteğin

⁷⁶⁹ PA AA, R 13336, Potschernik'ten Savaş Bakanlığına, 10 Kasım 1915.

⁷⁷⁰ "Herrn von Bethmanns Situationsbericht vom 9. Dezember", **Hessische Blätter**, 18 Aralık 1915, s. 1.

⁷⁷¹ PA AA, R 13337, Savaş Bakanlığından Sanders, Schllendorf, Lossow'a, 17 Aralık 1915.

giderek artacağı anlaşılnca da İstanbul'u hedefleyen harekâttan vazgeçmek ve Gelibolu Yarımadasından çekilmek durumunda kalmışlardı.⁷⁷²

Sırbistan yolunun açılmasıyla Türkiye'ye Kasım 1915'te başlayan askerî yardımın ilk hedefi Gelibolu Yarımadasındaki düşmanı söküp atmak için Çanakkale Cephesine yapılacak destektir.⁷⁷³ 1915 Kasım ayı sonundan itibaren Tuna limanlarından İstanbul'a 60-80 vagon ağır silah ve cephane gelmeye başlamıştı. Topçu subay ve personeli de bu yolla Almanya'dan gönderildi. Bunlara İngilizlerin cepheden geri çekilmeleriyle gerek kalmayacaktı, fakat tüm bunlar Almanya'nın Çanakkale Cephesindeki Türkiye'nin zaferi için destek sağlama konusunda çaba içerisinde olduğunu gösteriyordu.⁷⁷⁴

Tuna limanlarından Türkiye'ye 1916 Ocak ayı ortalarına kadar ulaşan savaş malzemesi ve cephaneye bakıldığında 54 yeni 7,5 cm'lik Krupp seri ateşli sahra topu, ordu ve donanma için farklı kalibrelerde 200 bine yakın top mermisi gönderildiği görülmektedir. Bunun haricinde 24 makineli tüfek, farklı çeşitlerde 170 bin tüfek ve süngü ile 50 milyona yakın tüfek mermisi bulunmaktadır. Ancak tahliye dolayısıyla bunların yalnızca bir kısmı Çanakkale Cephesinde kullanılacaktı.⁷⁷⁵

Liman von Sanders hatıratında, Kasım ayında nihayet çoktan beri beklenen Alman topçu cephanesinin Beşinci Orduya ulaştığını ve bu sayede savaşın başarıyla sonuçlanacağı yönündeki ümitlerin güçlendiğini yazmaktadır. Sanders'e göre zaten o zamana kadar Türk topçusu sınırlı cephane ile iyi talim ve terbiye edilmişti ve atışlarda ustalaşmıştı. Artık bundan sonra top ve cephanenin ulaşmasıyla savaş kabiliyeti daha da artacaktı. İtilaf devletleri Çanakkale Cephesini tahliye ederek çekilmelerinin sebebini taarruzda artık başarı ümitlerinin kalmaması olarak ifade etseler de yeni takviye kuvvetler getirip yeni bir harekât yapsalar bile Almanya ile Türkiye arasındaki yolun açılmış olması dolayısıyla artık bir faydası olmayacağını görmüşlerdi. Gelibolu'nun tahliyesinde bu düşünce etkili olmuştu.⁷⁷⁶ Nitekim

⁷⁷² **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 9, s. 191; Volker, **a.g.e.**, s. 58.

⁷⁷³ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 104.

⁷⁷⁴ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 61.

⁷⁷⁵ Savaş malzemesinin türlerine dair detay için bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 145-146 (Alm. s. 169-170).

⁷⁷⁶ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 125-126 (çev. s. 124-125).

Osmanlı ordusunun topçu cephanesi sıkıntısı çektiği ve cephanesini tasarruflu kullanması gerektiği bir dönemde Gelibolu savunmasını geçemeyen İtilaf güçleri, bu sıkıntının aşıldığı bir süreçte başarı ihtimallerinin daha da imkân dışında kalacağını farkındalardı.

Enver Paşa, Gelibolu yarımadasının tahliyesi sonrasında mecliste yaptığı konuşmanın sonunda, Sırbistan üzerinden kurulan bağlantı ile elde edilecek cephane ve savaş malzemesinin sağlayacağı katkıyı şu cümleyle ifade etmişti:

“...inayet-i Hak'la harp nihayetlenmeden evvel, düşmanlarımızı yalnız hudutlardan dışarıya çıkarmak değil, belki düşmanlarımız tarafından bizden gasp edilmiş olan toprakları tekrar onların pis ayaklarıyla çiğnemekten men etmek iktidarında bulunacağız. (Sürekli alkışlar)...”⁷⁷⁷

Sırbistan harekâtı ve İstanbul yolunun açılmış olması Çanakkale Cephesi için belirleyici olmuştu. Silah ve cephane sevkiyatının başlamasıyla İtilaf güçleri Gelibolu Yarımadasını boşaltmışlardı ve Alman tarih kitabında belirtildiği üzere “Konstantinopel war gerettet” yani İstanbul kurtarılmıştı.⁷⁷⁸ Almanya açısından büyük resme bakıldığında ise “Doğu’ya yönelme” [Drang nach Osten] politikasının da önemli bir kilit noktası aşılmış oluyordu.⁷⁷⁹

2.5. Osmanlı’da Cephane Üretimine Yönelik Çabalar ve Deniz Albay Pieper

İtilaf devletlerinin Çanakkale Boğazı’na yönelik saldırılarının hem İstanbul’da hem de Almanya’da endişe yarattığına ve Çanakkale savunmasının savaş malzemesi ve mühimmat bakımından çabalara rağmen yeterince desteklenemediğine yukarıda değindik. 1915 yılının sonlarına kadar Balkanlar üzerinden güvenli bir hat oluşturulamadığı için Alman savaş sanayinin Osmanlı’ya yüklü destekte bulunması mümkün olamıyordu. Çanakkale ve İstanbul açısından böyle kritik bir dönemde

⁷⁷⁷ **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, 3. Dönem c. 1, 16. Birleşim, 28 Kânunuevvel 1331 (10 Ocak 1916), s. 321.

⁷⁷⁸ Volkmann, **Der große Krieg 1914-1918**, s. 147.

⁷⁷⁹ Ünlü bir mizah mecmuası Kasım ayı sonundaki kapağında Lokomotif üzerinde İttifak askerlerinin olduğu, her yerin İttifak devletlerinin bayraklarıyla süslendiği, fesli sarıklı halkın ve minare gibi dini simgelerin olduğu renkli bir çizim ile ve “Nach Osten” başlığıyla çıkıyordu. Bkz. **Simplicissimus**, 30 Kasım 1915. Öyle ki yolun açılmasıyla gazetelerde Balkanlar, Türkiye ve Mezopotamya cephelerine dair yeni basılan haritaların reklamları yer alıyordu. Bkz. **Daheim**, 11 Aralık 1915. Ayrıca “Gelibolu, Boğazlar ve Mısır’a giden yol” başlığıyla bir değerlendirme yazısı için bkz. Gustav Adolf Erdmann, “Gallipoli, die Dardanellen und der Weg nach Ägypten”, **Daheim**, 11 Aralık 1915, s. 7-10.

Balkan kilidinin açılmaması ihtiyaç duyulan cephanenin İstanbul'da üretilmesi için çabaları da beraberinde getirmişti.

İstanbul'da cephane üretimi konusunda 1915 yılı bahar aylarından itibaren Alman Deniz Albayı Waldemar Pieper'in adının öne çıktığı görülmektedir. Pieper, İstanbul'a gelmeden önce 1914 Kasım ayında Kuzey Denizi'nde batan ve mürettebatından 336 denizcinin öldüğü Yorck ağır kruvazörünün eski kumandanıydı. Bu olaydan sorumlu olmakla suçlanmış, iki sene ceza almış fakat savaş nedeniyle cezası ertelenmişti. Biraz da bu olayın sorumluluğundan kurtulmak için Türkiye'ye isteyerek gelmişti. Amiral Souchon onun tecrübeli bir topçu uzmanı olması nedeniyle Çanakkale tabyalarında görev almasını istemiş, bu sayede Pieper'in kendisini rehabilite edebileceğini düşünmüştü.⁷⁸⁰ Amiral Usedom ise Albay Pieper'i şahsi sebeplerden ötürü Çanakkale'de istihdam etmek istememişti. Buna rağmen önce Sahil Müfettişliğinde görevlendirilen Pieper, ardından Amiral Souchon'un Enver Paşa'yı ikna etmesiyle oluşturulan Ešliha Müfettiş-i Umumiliği'ne [Waffeninspektion] tayin edilecek, Türk silah dairesinden [Waffenamt] sorumlu olacaktı. Bu görevde oldukça başarılı oldu ve kısa bir sürede İstanbul ve çevresindeki çeşitli cephane fabrikalarında üretimin kalite ve miktar olarak yükselmesini sağladı.⁷⁸¹ Hatta önceden kendisini Çanakkale'de maiyetinde karargâh subayı olarak görevlendirmek istemeyen Amiral Usedom bile sonrasında ondan övgüyle bahsedecek, Pieper ve teşkilatının çabası olmasaydı Gelibolu'daki başarılı savunmanın mümkün olamayabileceğini söyleyecektir. Ayrıca bütün teknik sorunlarda kendisini mükemmel bir danışman olduğunu belirtmektedir.⁷⁸² Öte yandan Pieper'in Türkiye'de cephane imalatının organizesindeki başarılarıyla Osmanlı ordusuna katkılarından dolayı Almanya'da 1914 sonlarında aldığı ama

⁷⁸⁰ Amiral Souchon, Deniz Albay Pieper'in Türkiye'ye gelerek Sahil Müfettişliğinde görev alması için çok uğraştığını ve sonrasındaki faaliyetlerinde ona destek olduğunu belirtmektedir. Bkz. Mäkelä, **Auf den Spuren der Goeben**, s. 92-93.

⁷⁸¹ Silah Dairesi (Waffenamt) savaşın sonuna değin faaliyetini sürdürecektir. Hem verimi artırılan mevcut üretim tesisleri (Tophane, Zeytinburnu top, silah ve cephane fabrikaları ile alt birimleri) hem de İstanbul'da (Tersane/Kasımpaşa, İstinye, Şişli) ve Anadolu'da (Eskişehir, İzmir, Sivas) yeni kurulanların faaliyetleri, üretim ve görev alan Türk-Alman personeline dair bilgiler ihtiva eden Silah Dairesi harp ceridesi için bkz. **BArch MA, RM 40/821-822**.

⁷⁸² Wolf, **a.g.e.**, s. 172-173; **BArch MA, RM 5/2404**, Usedom'un 5 Haziran ve 31 Ekim 1915 tarihli raporları. Ayrıca bkz. **BArch MA, RM 40/1**, s. 72, 101. Usedom, Gelibolu'nun tahliyesi sonrasında II. Wilhelm'e gönderdiği raporun sonunda yine Pieper'in Çanakkale savunmasının başarısındaki katkısına dikkat çekmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/1**, s. 134.

ertelenen mahkûmiyet cezasının bizzat Alman Kayzeri II. Wilhelm tarafından 1915 Aralık ayında affedildiği görülmekteydi.⁷⁸³

Aslında Pieper'in Osmanlı'da görev almasından itibaren,⁷⁸⁴ cephane üretimiyle ilgili çabaların başladığı Alman Akdeniz Filosunun harb ceridesindeki kayıttan anlaşılmaktadır. Bu kayıtta; "İstanbul'daki cephane üretimi sevindirici gelişme. 24 cm'lik topçu mermilerinin dökümüne bir an önce başlanmalı. Türk makamlarının bu fabrikanın verimliliğinden haberleri yoktu, ilk olarak Deniz Albayı Pieper ile fark ettiler" denilmektedir.⁷⁸⁵

2.5.1. Pieper'in Çanakkale Savunmasına Destek Çabaları

Alman Deniz Albayı Waldemar Pieper Almanya'dan gelişinin hemen ardından büyük deniz saldırısının olduğu günlerde Çanakkale'de bulunmuş ve orada mühimmat konusundaki eksikliği bizzat müşahade etmişti. Çanakkale'de kara muharebelerinin başlamasından kısa bir süre sonra 1915 yılı Mayıs ayında ise Mirliwa rütbesi ile Paşa ünvanı alarak İstanbul'da cephane üreten fabrikaların idaresinin başına getirildi.⁷⁸⁶ Mayıs ayı başlarından itibaren Berlin'e bu konuda destek talepleri iletilmeye başlanmıştı. Alman Büyükelçisi Wangenheim 6 Mayıs günü Berlin'e gönderdiği telgrafta "lütfen Donanma Bakanlığına etki edin de,

⁷⁸³ **BArch MA, RM 5/2358**, II. Wilhelm'in 8 Aralık 1915 tarihli yazısı.

⁷⁸⁴ Çanakkale'deki duruma dair analizler yapan ve Almanya'dan gelen yeni personeli Çanakkale Cephesine gönderen Amiral Souchon, 8 Mart 1915 gününe ait notlarında Almanya'dan gelen yetenekli topçu subayı Pieper'i hemen Çanakkale'ye gönderdiğini not etmiştir. Bkz. **BArch MA, N 156/13**, s. 9; Tuna, **a.g.t.**, s. 112.

⁷⁸⁵ **BArch MA, RM 40/755**, 31 Mart 1915 tarihli kayıt. Elbette Pieper'in uzman bir Alman subayı olarak mevcut fabrika ve atölyelerin daha iyi işlemesi adına bunların organizesinde başarı sağladığı düşünülmelidir. Zira bundan evvel İstanbul'da silah ve cephane anlamında Tapa Fabrikası, Zeytinburnu fabrikası, Tophane, Baruthane gibi birimlerin faaliyette olduğunu, savaş öncesi dönemden beri buralara görevi gereği ziyarette bulunan, savaş dönemi ve sonrasında bu alanda etkili bir isim olan Osmanlı Topçu Mühendis Subayı Eyüp Bey'in [Durukan] anılarında görebilmekteyiz. Bkz. Durukan, **Günlüklerde Bir Ömür II**, s. 317, 322-323. Ayrıca bu konuda yakın zamanda çıkan bir eser de bu alandaki sanayinin tarihine ışık tutmaktadır. Bkz. Önder Küçükerman, Jülide Edirne Erdiç, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Ağır Sanayi Bölgesi Zeytinburnu**, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2021. Yine bu konuda yapılmış bir doktora tezinin kitaplaşmış hâli için bkz. Ersoy Zengin, **Tophane-i Amire'den İmalat-ı Harbiye'ye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayii (1861-1923)**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2020.

⁷⁸⁶ Alman Deniz Albayı Pieper'in Mirliwa (Tuğgeneral) rütbesiyle gönüllü olarak Osmanlı ordusunda istihdamına dair bkz. **BOA. BEO, 4354/326532**, 11 Mayıs 1915.

buradaki sahil müfettişliğince cephane üretimi için istenen personel ve materyal talebinin karşılanmasında etkili olsun” demektedir.⁷⁸⁷

Çanakkale’de kara muharebelerinin başlamasıyla Enver Paşa’nın da cephane üretimi ile ilgili emirleri belgelere yansımaktadır. 5 Mayıs tarihli emrinde cephane üretiminin ulaşılabilecek en üst seviyeye yükseltilmesini, işçi sayısını artırarak her türlü torna tezgâhı ve üretim makinesinin gece gündüz çalışmasını emretmişti. İlerleyen günlerde üretimin takipçisi olduğu, 10 Mayıs tarihli emrinde hangi alanda ne kadar işçi gerekiyorsa ordudan temin edilebileceğini belirtmekteydi. 14 Mayıs günü ise, kendi emriyle (9 Nisan 1915 tarihinde) kurulan topçu cephanesi komisyonunu Osmanlı sınırları içinde cephane üretimi için uygun ne kadar torna tezgâhı varsa hepsinden faydalanmaya yetkili kıldığını yazmıştı.⁷⁸⁸ Pieper’in tavsiyeleri üzerine Enver Paşa, mevcut tesislerdeki makineleri savaş üretimine hazır hale getirmek üzere Almanya’dan mühendis ve uzmanların gönderilmesi talebinde bulundu.⁷⁸⁹

Boğazlardan sorumlu Amiral Usedom, Alman İmparatorluk Donanması Kurmay Başkanlığına 18 Mayıs’ta gönderdiği telgrafta, Gelibolu’da ordunun zor durumu ve cephanenin hızlıca azalması nedeniyle acilen cephane üretiminin gerekliliğini vurguluyor, bunun için daha fazla mesai ve uygun görülen özel atölye ve tesislerin de bu alana tahsis edilmesi gerektiğini yazıyordu. Üretimin geliştirilmesi için de en iyi Alman personellerinden en az 150 kadar işçi ve usta talebinde bulunurken, Türk hükümetinin de bunu onayladığını iletliyordu.⁷⁹⁰ Haziran ayında Almanya’dan gelen 50 işçinin Zeytinburnu top ve kundak fabrikasında görevlendirilmeleriyle üç vardiya şeklinde çalışılmaya başlanmış ve üretimde önemli bir artış kaydedilmişti.⁷⁹¹ Pieper’in maiyetinde sayıları giderek artan yüzlerce asker ve sivil Alman personel bulunacaktı. Burada görevli 70 civarında subayın⁷⁹² yanı sıra mühendisler, kimyagerler, ustabaşılar ve işçilerden oluşan 700 kişiyi aşkın bir ekibi vardı. Göreve

⁷⁸⁷ **PA AA, R 13329**, Wangenheim’dan Alman Dışişlerine, 6 Mayıs 1915.

⁷⁸⁸ **BArch MA, RM 40/8**, s. 49.

⁷⁸⁹ **BArch MA, RM 40/821**, s. 1.

⁷⁹⁰ **PA AA, R 13330**, Usedom’dan Alman Donanması Kurmay Başkanlığına, 18 Mayıs 1915.

⁷⁹¹ Üretimin detayına dair bkz. **BArch MA, RM 40/821**, s. 6.

⁷⁹² Silah ve mühimmat fabrikalarında görev alan Alman subaylarına dair kısa bilgilerin yer aldığı bir liste için bkz. Soyttürk, **a.g.e.**, s. 86-88.

geldikten sonra Çanakkale Cephesinde sıcak muharebelerin yaşandığı süreçte Beşinci Ordunun cephane ihtiyacının büyük kısmını Pieper'in idaresindeki bu birim tedarik etmişti. Ekip, kısa sürede önemli işler yaparak cephane üretimini küçük çaplı top mermisi üretecek seviyeye getirmişlerdi. Bu süreçte teknik imkânsızlardan ötürü ürünlerde bazı sorunlar ortaya çıksa da bu cephane üretimi Çanakkale savunmasındaki kritik aylarda cepheye büyük katkı sağlamıştı.⁷⁹³ Bununla beraber yine de Çanakkale savunması için en fazla ihtiyaç duyulan büyük top mermilerini İstanbul'da üretmek mümkün olmadığından, Almanya ile Balkanlar üzerinden sevkiyatın sağlanması son aşamaya kadar kritik bir önem taşımıştır.

Pieper'in yanısıra cephane üretimiyle ilgili İstanbul'daki etkili bir başka ismin cephane fabrikasında müdürlük yapan Yarbay Zachariae olduğu anlaşılmaktadır. Mayıs ayı sonunda Sanders'ten Berlin Savaş Bakanlığına gönderilen bir yazıda, Enver Paşa'nın Almanya'da farklı fabrikalarda görev yapan bir isim olan Zachariae'nin İstanbul'daki silah fabrikalarında göreve atanmasını istediği bildiriliyor, en kısa sürede gelmesi isteniyordu.⁷⁹⁴ Ağustos ayındaki yeni bir organizasyon kuruluşunda Pieper'in yardımcısının Binbaşı Kahle ve yaverinin de Üsteğmen von Thomsen olduğu görülmektedir.⁷⁹⁵

Amiral Usedom günlük cephane üretimiyle ilgili Haziran ayı sonlarına doğru Berlin'e bilgiler göndermiştir. Buna göre üretim makinelerinin performansına bağlı olarak günde 700-1000 adet 7,5 cm şarapnel, 40 adet 15 cm çelik top mermisi yeni üretim, 20 adet 21 cm'lik ve 50 adet de 15 cm'lik top mermisi de adaptasyon [aptierung] yapılmaktadır.⁷⁹⁶ Öte yandan cephane fabrikasının Çanakkale'deki uçak

⁷⁹³ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 763; Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 60-61; Yıldız, "Cihan Harbinde Türk-Alman İttifakı: Bir Stratejik Ortaklığın Kısa Muhasebesi", s. 16-17; Wallach, **a.g.e.**, s. 172; Uyar, "Sanders Askeri Yardım Misyonu (1913-1918)", s. 60.

⁷⁹⁴ **PA AA, R 13330**, Sanders'ten Alman Savaş Bakanlığına, 29 Mayıs 1915. Silah Dairesi harp ceridesindeki kayda göre Yarbay Zachariae'nin 11.6.1915-31.3.1917 tarihleri arasında Tophane silah fabrikasının müfettişi olduğu görülmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/821**, s. 19-20.

⁷⁹⁵ **BArch MA, RM 40/138**, s. 245. Adı geçen dört subayın (Pieper, Kahle, Thomsen, Zachariae) ve Silah Dairesinde (Waffenamt) görevli diğer pek çok subay ve görevlinin toplu hâlde çekildikleri, Waldemar von Thomsen'in evrakındaki fotoğraf albümünde yer alan bir fotoğraf için bkz. **BArch MA, N 587/34** (Bkz. EK 10). Bu albümde silah dairesi ve ilgili subaylara ait başka fotoğraflar da bulunmaktadır.

⁷⁹⁶ **PA AA, R 13331**, Amiral Usedom'dan Alman Donanması Kurmay Başkanlığına, 23 Haziran 1915. Askeri mühendis Pieper'in çabaları Bakırköy'de cephane imalinde ve Haziran ayında 15 cm'lik

bölüğüne de mühimmat ürettiği görülmektedir. Nitekim Alman havacı subayı Erich Serno'nun aktardığına göre Çanakkale Cephesinde oluşturulan uçak bölümünde, uçaktan atılacak bomba eksikliği bulunuyordu. Bu konuda İstanbul'daki cephane fabrikasının başında bulunan Pieper ile görüşmüştü ve küçük top mermileri bu işe uygun kullanılacak şekilde dönüştürülmeye başlanmıştı.⁷⁹⁷

Diğer yandan Çanakkale Cephesinde muharebelerin başlangıcından itibaren savaş malzemelerinin bakım ve tamir işlerine yönelik zaman kazanma adına yerinde çözüm çabaları da söz konusuydu. Özellikle Gelibolu Yarımadasının köylerinde silah bakım ve tamirhaneleri kurulmuştur. Bigalı köyünde başlayan tamir ve bakım işlemleri giderek başka köylerde de yapılmaya başlanmıştır. Bigalı Kalesi 1915 Temmuz ayında silah tamirhanesi olarak açılmış, muharebeler boyunca burada 90 bine yakın tüfeğin tamiri yapılmıştır.⁷⁹⁸

Çanakkale'de kara muharebeleri devam ederken 1915 yılının Haziran ve Temmuz aylarında cephaneye büyük ihtiyaç duyuluyordu, fakat İstanbul'daki üretim henüz yeterli seviyeye ulaşmamıştı. Bunun için Almanya'dan hem takviye cephane hem de talep edilen teknik personelin gönderilmesi konusunda daha hızlı olunması bekleniyordu. Alman Elçisi Wangenheim, Pieper'in taleplerini Temmuz ayı başında Berlin'e Alman Dışişleri ve Genelkurmayına iletmekteydi. Buna göre Türk cephane fabrikalarının organizatörü Pieper, kendisine bir aylık kritik süreci atlatabilmek için 400-450 vagon cephanenin en kısa zamanda gönderilmesi gerektiğini söylemişti. Çünkü Çanakkale'de etkili bir savunmaya yönelik üretimi gereken seviyeye yükseltmek için buna ihtiyaç duyuyordu. Ayrıca Prusya Savaş Bakanlığının makineli

mermilerin ıslahında başarılı olmuştu. Bkz. Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 118. Tophane fabrikasından, adaptasyon/ıslah edilen top mermilerin olduğu bölümden bir fotoğraf için bkz. Waldemar von Thomsen'in albümü **BArch MA, N 587/34**.

⁷⁹⁷ Ancak Serno bundan çok verim alınamadığını, sonrasında ürettirdiği çivi/uçak oklarının daha etkili olduğunu yazmaktadır. Bkz. **BArch MA, MSG 2/10873**, Erinnerungen eines "Alten Adlers", s. 33.

⁷⁹⁸ Barış Borlat, "Çanakkale Cephesi'nde Muharebe Araçlarının Tamir ve Bakım İşlemleri", **Anafarta**, sy. 4, 2019, s. 59-68. Bigalı Kalesi'nin Silah Tamirhanesi olarak açılış törenindeki meşhur toplu fotoğrafı ilgili yazıda yer almaktadır. Fotoğrafta Üçüncü Kolordu Komutanı Esad Paşa ile birlikte ön plandaki Alman subayı Türk Topçu Genel Müfettişi Albay Schlee'dir. Öte yandan Bigalı Kalesi, Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı tarafından restore edilerek 2022 yılında müze olarak faaliyete geçmiştir.

tüfek ve silahların üretimi için talep edilen ustaların gönderilmesi konusundaki endişelerine bir an önce son vermesini istemekteydi.⁷⁹⁹

Diğer taraftan Pieper'in personel sayısının artırılması konusundaki talepleri Almanya'da olumlu karşılanmıyordu. Alman Genel Karargâhındaki temsilciden Dışişlerine gelen bir yazıya göre, Türkiye'den talep edilen işçi ve personel sayısının tam anlamıyla karşılanmadığı, Genelkurmayın siyasi biriminin sadece gerçekten gerekli personelin verilmesi düşüncesinde olup, bu konuda endişeli olduğu anlaşıyordu.⁸⁰⁰ Sonraki aylarda da yeni işçi taleplerine farklı gerekçelerle olumsuz yaklaşmaktaydı. 645 işçinin hâlihazırda gönderildiği, bunun üzerine 260 işçinin daha gönderilmesinin talep edildiği, ancak bunun öncelikle Almanya'nın kendi ihtiyaçlarından ötürü mümkün olmadığı belirtilmekteydi.⁸⁰¹

2.5.2. Çanakkale Cephesine Katkısı Hakkında Alman Subayların Değerlendirmeleri

Deniz Albay Pieper'in silah ve mühimmat üretimi ve adaptasyonu konusundaki başarısından, diğer Alman subaylarının genel olarak övgüyle bahsettikleri görülmektedir. Ortaya çıkan ürünlerin istenilen seviyede başarılı olmaması ise Almanya ile bağlantının kurulamadığı bir dönemde eldeki imkânların yetersizliğine bağlandığı görülür. Bununla birlikte elbette bu alandaki başarının da bir Alman subayı üzerinden tarih kayıtlarına geçiriliyor olmasının Türk tarih yazımında bir tepki oluşturduğu da bir vakıdır.⁸⁰²

Osmanlı'da görev yapan diğer bazı Alman subaylarının Deniz Albay Pieper'in katkısına dair değerlendirmelerine bu noktada örnek verebiliriz. Mesela Osmanlı Genelkurmayı Harekât Şube Müdürü Otto von Feldmann, ilerleyen yıllarda Boğaz Kumandanlığı üzerine kaleme aldığı makalesinde, etkili olan Alman ve Türklerden bahsedip savunmaya katkılarından ötürü teşekkür ederken “bir büyücü gibi cephe

⁷⁹⁹ PA AA, R 13331 ve BArch MA, RM 5/ 2356, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 1 Temmuz 1915.

⁸⁰⁰ PA AA, R 13331, Grünau'dan Alman Dışişlerine, 1 Temmuz 1915.

⁸⁰¹ DTA, BN, 23-327, Alman Savaş Bakanlığından İstanbul Askeri Heyete, 18 Ekim 1915.

⁸⁰² Lorey'in eserinin 1936 tarihli çevirisinde, Pieper'in katkılarının abartıldığına yönelik düşülen şerh kısmında “...onların bu husustaki rolü bu yemekte bizim de tuzumuz bulunsun kabilindendir...” denmektedir. Bkz. Lorey, a.g.e., c. 1, 1936, s. 774.

üreten Pieper'i de unutmadan geçemeyeceğim" ifadesini kullanmıştır.⁸⁰³ Alman bahriyeli subayı Hans Hüner'in yazdıklarından ise kendisinin bu çalışmaların içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Üretimin organizasyon ve sürecine dair bilgiler veren Hüner, emirlerinde çoğunluğu Anadolu'dan gelmiş 160 işçi olduğundan ve bunların tecrübesiz olup barutun tehlikesinin farkında olmadıklarından bahsetmektedir. Bir an arkamızı dönsek cebinden çıkardığı tütünü sarıp top mermilerinin yanında korkusuzca içtiklerini, ancak zamanla onları bu alışkanlıklarından vazgeçirebildiklerini yazmıştır. Hüner nihayetinde üretilen mermilerin Çanakkale Cephesine gönderilerek orada dalgalar halinde hücumla kalkan İngilizleri yere sererek görevini yaptığından söz etmekte, cephane üretimi konusundaki organizasyon başarısını Deniz Albay Pieper'in topçuluk konusundaki ileri bilgisine borçlu olduklarını belirtmektedir.⁸⁰⁴

Çanakkale'de Beşinci Ordu Komutanı Sanders'in yaverlerinden Prigge, Türk Topçu Genel Müfettişi Albay Schlee'nin, İzmir, Şam ve hatta Bağdat'tan mümkün olduğu ölçüde topçu cephanesini Çanakkale Cephesine sevk etmeye çalıştığını, ancak kısa süre içinde cephane konusunda büyük bir ihtiyaç doğduğunu yazmaktadır. Ardından Pieper'in Mayıs ayında İstanbul'da Esliha Müfettişliğinin başına getirilip büyük gayretle İstanbul ve çevresindeki cephane fabrikalarını en etkili şekilde faaliyete geçirdiğini kaydetmiştir.⁸⁰⁵ Sanders'in diğer yaveri Mühlmann da bu üretim ve tamir başarısıyla ilgili olarak, ilk zamanlar elde edilen cephane miktarı ve niteliği açısından iyi olmasa da bunun sonradan düzeldiğini ve o dönemdeki ağır şartlar altında böyle karmaşık bir üretim sürecini meydana getirebilmenin, Alman teşkilat yeteneğinin en belirgin ispatı olduğunu ifade ediyordu.⁸⁰⁶

Liman von Sanders ise hatıratında Beşinci Ordunun cephedeki tüm zorluklara ek olarak bir de cephane sorunundan bahsettikten sonra Deniz Albay Pieper'in idaresi

⁸⁰³ Feldmann, "Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918", **Marine-Rundschau**, c. 44, 1939, s. 644.

⁸⁰⁴ Hans Hüner, **a.g.e.**, s. 124-125.

⁸⁰⁵ Prigge, "Die Kampfhandlungen in der Türkei", s. 434. Zeytinburnu ve Bakırköy civarındaki cephane üretim tesislerine denizden gelebilecek denizaltı saldırıları da endişe konusuydu. İki adet ışıldaklı torpidobotun geceleri Marmara Denizi'nden Zeytinburnu'ndaki cephane fabrikasını, Bakırköy'deki barut fabrikasını akşam 7 sabah 5 e kadar koruması ve düşman denizaltısı aramasına dair bir yazı için bkz. **BArch MA, RM 40/485**, s. 115, Genelkurmay Başkanı Bronsart von Schellendorf'tan Donanma Komutanı Amiral Souchon'a, 16 Temmuz 1915.

⁸⁰⁶ Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, s. 130.

altında İstanbul'daki cephane fabrikasından bahseder. Ancak bu fabrikanın yardımının da sınırlı kaldığını çünkü üretimin istenilen ölçüde olmadığını, hatta İngilizlerin yeni üretim Türk cephanesine pek de önem vermediklerini, mermilerin çoğunun patlamadığını belirtmektedir. Bununla beraber yine de bu katkının kendileri için memnuniyet verici olduğunu, çünkü onun öncesinde öncü birlikleri ateşle himaye edildiğine inandırmak için gerçek olmayan manevra mermisi dahi kullanıldığını söylemektedir.⁸⁰⁷ Beşinci Orduda görev yapan Alman Subayı Hans Kannengiesser de Sanders gibi daha önce göstermelik olarak manevra mermisi kullandıklarından bahsetmekte ve Pieper'in olağanüstü çabası sayesinde o büyük cephane endişesinin bir nebze azaldığını belirtmektedir. Çünkü ona göre hedefin görünmesine karşın cephane kıtlığı yüzünden atış yapılamıyor olması Türk topçusu üzerinde bir karabasan gibiydi. Bu durumda yumruklarını sıkıyorlardı, ancak atış serbest emri verildiğinde ise bayram ediyorlardı.⁸⁰⁸

Çanakkale'de Anadolu Hamidiye Tabyasındaki 35,5'luk iki bataryanın komutanı olan Topçu Üsteğmeni von Thomsen günlüğünde, kara muharebeleri döneminde eldeki imkânlarla cephane ve silah fabrikasını ayağa kaldırarak bir mucize gerçekleştiren Pieper gibi birisi vardı, ancak deniz muharebeleri döneminde böyle birisi henüz yoktu demektedir. Bunun üzerine deniz muharebeleri döneminde kendimize ve kaderimize güvenmeliydik derken, bu duygu sadece biz Almanlar arasında değil, aynı zamanda o zaman savaşta ve zor durumda kardeş olduğumuz Türk silah arkadaşlarımız arasında da hüküm sürmekteydi ifadelerini kullanmaktadır.⁸⁰⁹

2.5.3. Cephane Üretim Çalışmalarının Genişlemesi ve Alman Yetkililerin Endişeleri

1915 Eylül ayında yapılan yeni düzenleme ile Esliha Müfettişliğinin yeni oluşturulan Boğazlar Umum Kumandanlığı bünyesine yer aldığı ve Harbiye

⁸⁰⁷ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 99-100 (çev. s. 101).

⁸⁰⁸ Kannengiesser, **Gallipoli: Bedeutung und Verlauf der Kämpfe 1915**, s. 48, 119-120.

⁸⁰⁹ Rüstem Aslan, Mithay Atabay (haz.), **W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü**, Çanakkale: Paradigma Akademi, 2018, s. 50

Nezaretinde bulunduğu görölmektedir.⁸¹⁰ Bu aşamadan itibaren gerek silah ve mühimmat üretimi gerekse teknik eğitim açısından bu alandaki faaliyetlerin Balkan kilidinin açılmasıyla daha da genişlediği dikkat çekmektedir.⁸¹¹

Pieper, Berlin’e gönderdiği raporlarda cephane üretiminde katkısı olan cephane subaylarının mesaisinin çok değerli olduğuna işaret ediyor hammadde temini, imalathanelerin büyütölmesi gibi zorlukları tasvir ediyordu. Ayrıca emri altında görev yapan personel ile ilgili bilgiler veriyordu.⁸¹² Buna göre İstanbul’da görev alan çok sayıda Alman metal işleme uzmanı, sayıları giderek artan Türk işçilere işi öğretiyorlardı.⁸¹³ Almanya’dan gelen personel, silah ve cephane üretiminde çalışan 14 binden fazla Türk personele mesleki eğitim ve idaresi için ayrıca destek oluyorlardı.⁸¹⁴ Üretim için gerekli hammadde demiryolu atölyelerinden temin ediliyordu, ayrıca savaş meydanlarından toplanan mermiler de eritilerek yeniden değerlendiriliyordu. Üretilen silah ve cephanenin denenmesi için İstanbul yakınında bir poligon tesis edilmişti.⁸¹⁵ Bu çerçevede Pieper’in 1915 yılı başlarından itibaren İstanbul’da görevlendirilmesi Osmanlı açısından olumlu bir gelişme olmuştu. Nitekim kayıtlardan anlaşıldığı üzere bu organize başarısı sayesinde Osmanlı ordusu için cephane üretimi ve silah/cephane endüstrisinin oluşturulması ve geliştirilmesinde önemli katkılar sağlamıştı.

⁸¹⁰ **BArch MA, RM 5/2356**, Boğazlar Genel Kumandanlığının yeni organizasyon şeması, 2 Eylül 1915. Boğazlar Genel Komutanlığı’nın kuruluş şeması için ayrıca bkz. **BDHTh**, c. 8, s. 240.

⁸¹¹ Ešliha Müfettişliğine ait 1916-1918 yılları ağırlıklı evrakın önemli bir kısmı da Deniz Tarihi Arşivi Bahriye Nezareti fonunda yer almaktadır. Bkz. **DTA, BN**, 23-327; **DTA, BN**, 71-1418, **DTA, BN**, 148-3315; **DTA, BN**, 398/14822.

⁸¹² Pieper’in ittifakı zedeleyecek durumlara mani olmaya çalıştığı da belgelere yansımaktadır. Alman işçilerinin Türklere yönelik davranış ve konuşmalarına dikkat etmeleri konusunda fabrika müdürlerine gönderdiği bir yazı için bkz. **DTA, BN**, 23-327, Pieper imzalı fabrika müdürlerine yazı, 21 Eylül 1915.

⁸¹³ Savaşın sonraki yıllarında Ešliha Müfettişliği bünyesindeki top ve kamacı erlerinin eğitim faaliyetlerine dair yazışmaların olduğu, bu alandaki araştırmalarda faydalı olabilecek bir dosya için bkz. **DTA, BN**, 148-3315.

⁸¹⁴ Silah Dairesi harp ceridesinde Tapa fabrikasıyla ilgili kısımda yer alan bilgiye göre savaş sürecinde yerli işçi kadrosunda sıklıkla değişiklik olduğu ve her yeni gelenin eğitimden geçtiğinden bahsedilmektedir. Buna göre savaşın ilk zamanları genç işçiler askere alınmışlar bir kısmı Almanya’ya eğitime gönderilmişlerdi. Gayrimüslim unsurlar çıkarılmıştı. Sayı yetersiz kaldığı vakit yüzlerce kadın işe alınmıştı. Almanların, hayatlarında bu tür işlerde hiç çalışmayan yeni işçilerin eğitiminde zorlandıkları kaydedilmişti. Bkz. **BArch MA, RM 40/821**, s. 15.

⁸¹⁵ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 764; Wolf, **a.g.e.**, s. 173-174; **BArch MA, RM 5/2404**, “Immediatberichte des Sonderkommandos in der Türkei und Berichte der Waffen-Inspektion” başlıklı bu fonda Türkiye Özel Kumandanlığı ve Silah Dairesi, dolayısıyla Amiral Usedom ve Albay Pieper’in raporları bulunmaktadır.

Bu arada İstanbul'daki silah ve cephane üretiminin iyileştirilmesi adına aynı zamanda bu alanda eğitim almak üzere Almanya'ya gönderilen öğrencilerin olduğu da görülmektedir.⁸¹⁶ Ancak diğer taraftan Alman yetkililerin prensip olarak fabrika cephane üretiminin incelikleri konusunda Türkiye'nin Almanya'ya bağlı kalmasını istedikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Mustafa Rıfat isimli bir kimyagerin Almanya'daki bazı özel fabrikaları gezmesi talebine olumsuz cevap verildiği dikkat çekmektedir. Gerekçe olarak da Türkiye'de benzer fabrikalar mevcut olduğundan Türklerin özel imalat yapan fabrikaları ziyaretlerinin istismar konusu olabileceğinden bahsedilmektedir.⁸¹⁷ Ayrıca Alman Hazine Bakanı Karl Helfferich'in Savaş Bakanlığına gönderdiği bir yazıda yine benzer bir endişeyi dile getirdiği görülmektedir. Buna göre 1915 yılı boyunca Türkiye'ye silah ve cephane fabrikalarının geliştirilmesi için önemli miktarda makine ve makine malzemesinin gönderildiğinden, ancak bunun savaş döneminde duyulan ihtiyaçtan fazlasına karşılık geldiğinden bahseden Helfferich, bunun savaş sonrası dönemle alakalı olarak Almanya'nın menfaatlerine uygunluğu konusundaki endişesini dile getirmektedir.⁸¹⁸

Hatta Pieper'in cephane üretimi ve fabrika/atölyelerin işlerliği konusunda verimli işler yapmakla birlikte 1917 Nisan ayı sonlarında görevden alınışı ve sonrası süreçte ülkesine dönmesinin de bu konuyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Görevden alınmasının İstanbul'daki Alman elçiliğinin görevlendirdiği Renner adlı bir ticaret bilirkişisinin Pieper'in çalışmalarına, bu alandaki planlarına dair şikâyet ve suçlamalarıyla ilgili olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye'deki savaş endüstrisinin henüz daha büyük planlamalara hazır olup olmamasının sorgulandığı, bunların savaş sonrası için hem Alman hem de Türk menfaatlerine uygun olmayacağı yönündeki bu şikâyetlerin Amiral Usedom tarafından Alman Donanma Bakanlığına iletiliği görülmektedir.⁸¹⁹ Bu sürecin sonunda anlaşıldığı üzere Türk savaş sanayisinin gereğinden fazla ilerleme sağlaması Alman yetkililerce pek de uygun bulunmuyordu.

⁸¹⁶ “Zeytinburnu İmalat-ı Harbiye Fabrikası'ndan Almanya'da tahsilde talebelerimiz” altıyazılı bir 21 kişilik bir öğrenci grubu fotoğrafı. Bkz. **Harb Mecmuası**, sayı 21, s. 336, ayrıca bkz. Sayı 24, s. 384.

⁸¹⁷ **PA AA, R 13337**, Alman Savaş Bakanlığı'ndan Dışişlerine, 19 Ocak 1916.

⁸¹⁸ **PA AA, R 13337**, Hazine Bakanı Helfferich'ten Savaş Bakanlığına, 18 Ocak 1916.

⁸¹⁹ **BArch, R 901/6689**, s. 42, 30, Capelle'den Alman Dışişlerine 28 Nisan 1917 tarihli ve Usedom'dan Alman Donanması Kurmay Başkanlığına 20 Haziran 1917 tarihli yazılar.

Pieper daha sonra Almanya'ya dönerek Alman Donanmasında görevine devam etmiştir.

Nihayet Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği bir dönemde yeni silah ve cephane üretimini artırmak adına yeni fabrikaların kurulması veya mevcutların uyarlanması büyük zorluklar içeriyordu. Nitekim bu süreç yeni ekipman, makine ve yedek parçaların ithalatı ile tüm bu sürecin koordinasyonu ve ayrıca bunların finansmanının zorluğu gibi pek çok dezavantajı içeren kolay bir süreç değildi. Deneyimli mühendis, tekniker ve kısaca insan kaynağının eksikliği de Osmanlı Devleti için en başta gelen sorunlardandı.⁸²⁰ Dolayısıyla bu alan Birinci Dünya Savaşı boyunca müttefik Almanya'dan destek beklenen, ancak uzun vadede bağımlılık/bağımsızlık anlamında iki devletin menfaatlerinin çatışabileceği bir alandı.

2.6. Çanakkale Savunmasında Alman Etkinliğinin İlk Adımları

Yukarıda da değindiğimiz üzere, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa süre sonra Batı cephesinde zor durumda kalmış olması, savaşın henüz başlangıç aşamasında menfaatleri icabı ittifak antlaşması imzalayarak yedeğine aldığı⁸²¹ Osmanlı Devleti'nin bir an önce savaşa girerek İngiltere ve Rusya'ya karşı cephele açmak suretiyle Batı cephesindeki yükünü hafifletmesini gerektiriyordu. Osmanlı devlet adamları ittifak antlaşmasının öngördüğü bu süreci bir miktar geciktirmiş olsalar da Osmanlı Devleti 1914 yılı Ekim ayı sonunda savaşa fiilen dâhil olmuştu. Diğer taraftan müttefiklik ilişkisi gereği Almanya'nın savaşa dâhil olan Osmanlı Devleti'ni koruma altına alması da gerekiyordu. Müttefiki olan Osmanlı'nın ayakta kalması Alman İmparatorluğu açısından büyük öneme sahipti. Bu nedenle Alman Genelkurmayının Osmanlı askerî komuta merkezinde etkili olduğu gibi cephelede de etkili konumları kontrol altında tutma ve Berlin'den yönlendirme hedefi vardı.

İtilaf devletleri savaşa fiilen dâhil olan Osmanlı Devleti'ni vakit kaybetmeden saf dışı bırakmak üzere Çanakkale Boğazı'na harekât hazırlıklarına başladı. Şüphesiz bu

⁸²⁰ Harbiye Nezaretine bağlı Levazımat-ı Umumiye Dairesi evrakı üzerinden askeri fabrikaların Almanya desteğiyle geliştirilmesi bağlamında kaleme alınan bir çalışma için bkz. Abdurrahim Aydın, Tuncay Zorlu, "Transfer of German Military Know-How and Technology to the Ottoman Military Factories at the beginning of the First World War", **Belleten**, c. 79, sy. 285, yıl 2015, s. 739-760.

⁸²¹ Petter, "Die Dardanellen in der deutschen Weltkriegstrategie", s. 125.

harekâtın başarılı olması demek, Osmanlı Devleti'nin daha savaşın başında saf dışı kalması, tarafsız Balkan devletlerinin İtilaf devletlerinin yanında yer alması ve Almanya'nın bir nevi kapana sıkışması demektir. Bu gibi nedenlerle Çanakkale Boğazı'nın geçilmemesi ve İstanbul'un düşmemesi aynı zamanda Almanya'nın menfaatleri icabıydı. Nitekim daha ittifakın ilk günlerinde Alman Donanma Bakan Vekili Capelle Berlin'deki Osmanlı Askerî Ataşesine "Boğaz'ın muhafazası, sizin menfaatiniz icâbından olduğu kadar bizim de menfaatimiz icâbındandır" demektedir.⁸²²

Öncelikle Almanya ile imzalanan ittifak antlaşması ve Alman savaş gemilerinin İstanbul'a gelişinin sonrasında Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını korumaya çalıştığı bir dönemde hem Çanakkale Boğaz savunmasının hem de Osmanlı Donanmasının güçlendirilmesi konusunda önemli faaliyetlere girişildiği görülmektedir. Bu hazırlıkların Boğazın denizden geçilememesinde ve bilhassa 18 Mart Deniz Zaferi'nde önemli payı vardı. Sonraki süreçte ise kara harekâtına karşı cephenin savunması için Beşinci Ordu'nun kuruluşu ve kara muharebeleri dönemi başlayacaktı. Bu dönemde Osmanlı ordusunun önemli kısmı Çanakkale Boğazı bölgesini, dolayısıyla İstanbul'u savunmak üzere bu cephede mücadele edecekti. Donanma ve Boğaz savunmasının da katkılarıyla zaferle sonuçlanan bu süreçte müttefik Almanya'nın ve Alman ordu/donanma mensuplarının Çanakkale savunmasındaki rolüne daha yakından bakılmalıdır. Bununla beraber Çanakkale Boğazı savunmasının, yalnızca deniz ve kara savaşlarının yaşandığı 1915 yılı ile sınırlı olmayıp, 1914 yılı Ağustos ayı başında ilan edilen seferberlik ile başlayan, 1918 yılı Ekim ayı sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na kadar devam eden bir süreç olduğunu da dikkate almak gerekir.⁸²³

Çanakkale Cephesindeki Alman askerî varlığını, sadece doğrudan cephede savaşa katılan ve zayıp/kayıp sayıları açısından değerlendirmek ya da bunları Osmanlı ordusunun kayıplarıyla mukayese etmek meseleyi kavramayı zorlaştıracak bir yaklaşım olacaktır. Nitekim burada söz konusu olan daha ziyade üst düzey kurmay ve organizasyon katkısıdır. Aslında doğrudan cepheye katılan Almanlar, komuta

⁸²² **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s.167-169.

⁸²³ Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, s. 75 (çev. s. 68).

düzeyinde bazı subaylar, Boğaz savunması topçu birliklerinde görev alan ve az sayıda kara muharebelerine katılan Alman bahriyeli birlikleriyle sınırlıdır. Nicelik olarak sayıları az olmakla birlikte oynadıkları rol bakımından etkili konumlarda bulundukları dikkati çekmektedir. Dolayısıyla Çanakkale'deki savaşın Almanya açısından önemi ve cepheye yönelik doğrudan/dolaylı katkı ve çabaları dikkate alındığında, Çanakkale savunmasında müttefik olarak Almanya'nın görmezden gelinemeyecek bir aktör olduğunu söylemek mümkündür.

Çanakkale savunmasının Almanya için önemi başlıklı bu ana bölümde ele aldığımız üzere bir bütün olarak düşünüldüğünde Çanakkale Cephesinde Almanya ve Almanların etkisinin sadece burada muharip olarak bulunan Almanlarla sınırlı olmadığı, bilakis ittifak ile birlikte savunma hazırlığı dönemine, cephe gerisindeki faaliyetlere, İstanbul'a ve oradan Almanya'ya uzandığı görülmektedir.

2.6.1. Almanya'nın Çanakkale'deki Katkısına Resmî Alman Bakışı

Alman resmî tarihinin bir parçası olarak Çanakkale muharebelerini yazma görevi Çanakkale'de görev almış Almanların en etkin isimlerinden Liman von Sanders'in yaveri Carl Mühlmann'a verilmiştir. Bu açıdan Alman bakışını temsil edebilecek bir isimdir. Mühlmann burada Türk tarihinin şerefli sayfalarının başında yer alan Çanakkale savunmasının bir Alman-Türk ortak başarısı olarak görülmesi gerektiğini, sayıları az olsa da Alman evlatlarının da orada savaşıp kanlarını döktüklerini belirtir. Üst komuta ve birliklerdeki varlıklarına da atıfta bulunarak önemli bir Alman etkisi olduğunu ve bundan dolayı bu başarının kendi savaş geçmişlerinin şerefli sayfalarına da dâhil ettiklerinden bahsetmektedir. Ayrıca buradaki Alman varlığını hatırlama ve anmanın fedakâr Osmanlı silah arkadaşlarının şanına gölge düşürmeyeceği tespitinde de bulunmaktadır.⁸²⁴

Bununla birlikte eserin Alman arşivi tarafından yazılan önsözünün ilk cümlesi: “Çanakkale harbi her ne kadar Alman zabıt ve askerlerinin de muharebe üzerinde mühim tesirleri olmuşsa da esas itibarıyla bir Türk askerî harekâtıdır” şeklindedir.⁸²⁵

⁸²⁴ Mühlmann, *Der Kampf um die Dardanellen 1915*, s. 41-42 (çev. s. 35-36).

⁸²⁵ Cümle eserin 1933 çevirisindendir. Bkz. Dr. Garl Mühlman [Carl Mühlmann], *Çanakkale Muharebesi 1915*, çev. Mehmet Cemal (Kastamonu Erkek Lisesi Almanca Muallimi), Kastamonu Vilayet Matbaası, 1933, s. 3.

Devamında, normalde Alman askerî harekâtlarının konu edildiği bir tarih serisinde Çanakkale'nin ele alınmasının dikkat çekici olabileceği, ancak o dönemki müttefikleri Osmanlı Devleti'yle müşterek hareketlerden en azından birine yer verilmesinin uygun görüldüğü yazılıdır. Bu noktada da Çanakkale Cephesinin savaş içerisindeki önemi sebebiyle seçildiği belirtilmektedir. Esasında 1927 yılına ait bu ifadeler tarih itibarıyla anıların yayınlandığı, resmi tarihlerin şekillendiği bir dönemde, Çanakkale'deki başarıda Alman katkısının unutulmaması ve böylece Almanya'nın başarı sayfasına dâhil edilmesine yönelik bir girişimin gerekçelendirmesi olarak görülebilir. Bu durum bize savaş sonrası dönemde anılar ve tarih yazımı üzerinden yeni savaşların yaşandığının işaretini sunmaktadır.⁸²⁶

Sanders'in yaveri Mühlmann, Çanakkale Cephesindeki Alman varlığı ve etkinliğini, yazmış olduğu diğer eserlerinde de değerlendirmektedir. Mühlmann'a göre; savaşın gidişatı açısından hayati öneme sahip Çanakkale Cephesinde Türkler üst komutayı Almanlara emanet etmişlerdi.⁸²⁷ Boğaza yönelecek denizden saldırılara karşı koyacak tabya ve bataryalardan Boğazlar Umum Kumandanı Amiral Usedom sorumluydu. Kara muharebeleri öncesinde kurulan Beşinci Ordunun komutanı ise Askerî Heyet Başkanı ve o zamana kadar Birinci Ordu'nun komutanı olan Liman von Sanders idi. Cephedeki durum Türk karargâhından Alman karargâhına sürekli şekilde iletiliyordu. Bununla beraber ordu komutanı Sanders'in raporları ataşemiliter ve büyükelçi aracılığı ile Berlin'e iletiliyordu. Amiral Souchon'un raporları da aynı şekilde Berlin'e gidiyordu. Çanakkale Cephesinin büyük önemi sebebiyle kısa süre içinde İstanbul'dan da cepheyle ilgili çok sayıda raporun Berlin'e gittiği görülmüyordu. Birinci Ordu Komutanlığını Sanders'ten devralan Goltz Paşa da cepheden farklı bakış açısı sunan raporlarını göndermekteydi. Sırbistan üzerinden

⁸²⁶ Çalışmamızın muhtelif yerlerinde tarih yazımı açısından Alman ve Türk farklı bakış açılarına işaret etmekle birlikte bu meselenin ayrı bir çalışma konusu olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaati oluşmuştur.

⁸²⁷ Bunu Türk subaylarının da anılarında yer yer teyit ettikleri görülmektedir. Örneğin Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı Fahrettin Bey hatıralarında, "...Liman von Sanders ve Amiral Usedom ile birçok Alman deniz, kara, hava subayı da çeşitli birlik komutanlığı ve kurmaylıklarda ödevlendirildiler. Bu suretle Çanakkale Boğazını savunacak Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Komutası Almanlara verilmiş oluyordu. Savaşın devamı süresince bunlar gerçekten yararlı olmuşlar ve fedakârlıkları görülmüştür..." demektedir, sonrasında Sanders'in komuta hatalarını eleştirmektedir. Fahrettin Altay, **Görüp Geçirdiklerim: 10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922**, Ankara: İnsel Yayınları, 1970, s. 84.

Türkiye ile bağlantının kurulamamış olmasına rağmen Almanya başka imkânları kullanarak Türkiye'ye destek olmaya çalışmıştı. Bütün zorluklara rağmen Türkiye'ye deniz ve hava yoluyla savaş malzemesi gönderildi. En acil ihtiyaç olarak denizaltı talebi için Avusturya'dan destek sağlanamaması üzerine Almanya altı denizaltı gönderdi. Ayrıca çok sayıda uçak Çanakkale Cephesinde faaliyet gösterdi. Aynı zamanda Alman yüksek komutası cephedeki personel ihtiyacını da önemli ölçüde karşıladı.

Mühlmann'ın ifadelerine göre Çanakkale'deki kara muharebelerinde beş yüz civarında Alman subay, astsubay ve er görev yaptı. Subaylar çoğunlukla etkili konumdalardı. Astsubay ve erler ise tabyalara dağıtılarak topçuluk alanında ya da makineli tüfek birliklerinde görevlendirilmişlerdi. Lağım muharebeleri için gizli yollarla zor şartlar altında Balkanlar üzerinden gelen bir istihkâm bölüğü de görev aldı. Ayrıca cephane üretimi için büyük destekte bulunuldu. Deniz Albayı Pieper yönetiminde İstanbul'da bir Silah Dairesi kuruldu. İstihbarat alanında da Alman karargâhından Çanakkale Cephesi ile ilgili istihbari bilgiler cephe komutanlığına iletiliyordu.⁸²⁸

Mühlmann'a göre ayrıca İstanbul'a nakliye yolunun Sırbistan'ın Kasım 1915'te işgal edilerek açılmasına kadar geçen zamanda Türkiye daha ziyade savaşa fiilen girişine kadar elde ettikleri ve zor şartlarda ulaşan kısmi destekle idare etmek durumunda kalmıştı.⁸²⁹ Deniz ve hava yoluyla ulaşabilen Alman denizaltıları ve uçakları Türk cephelerine ulaşan yegâne savaş araçlarıydı. Balkanlar üzerinden sınırlı miktarda savaş malzemesi ile subay ve personel gönderilebilmişti. Şüphesiz bu durum Kasım ayında Sırbistan yolunun ve Balkan kilidinin açılmasıyla değişmişti. Bundan sonra Alman desteği İstanbul'a akmaya başlamıştı.⁸³⁰ Osmanlı'yı ve Çanakkale Cephesini yakından tanıyan ve bu konuda Alman resmi tarihini yazmakla görevlendirilen Mühlmann'dan sunduğumuz bu özet bilgiler konuya dair Alman bakışının ana çerçevesini ortaya koymaktadır.

⁸²⁸ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 59-61.

⁸²⁹ Enver Paşa da meclisteki bir konuşmasında bu durumu "...Biz bir sene kadar kendi yağımızla kavrulduk..." şeklinde ifade etmişti. **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, 3. Dönem c. 1, 35. Birleşim, 22 Eylül 1331 (5 Ekim 1915) Salı, s. 491.

⁸³⁰ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 103.

2.6.2. İtilaf Devletlerinin Çanakkale’de Almanların Varlığına Bakışları

Birinci Dünya Savaşı’nın seyrini belirleyecek derecede öneme sahip Çanakkale Cephesinde İtilaf devletlerinin Osmanlı-Alman müttefikliğine ve cephedeki Almanların varlığına/etkisine bakışları da önem taşımaktadır. Nitekim İngiliz ve Fransızların savaş döneminde Türklerle değil aslında Almanlarla savaştıkları ve Almanların Türkleri kendi menfaatleri adına kullandıklarına dair bir tavır içerisinde olup bunun propagandasını yaptıkları gözlenmektedir. Bu tavır dönemin yayınlarına, karikatürlerine⁸³¹ ve subayların hatıralarına yansımaktadır.⁸³² Öte yandan Çanakkale muharebelerinde başarısız olmalarında Almanların desteğinin büyük bir payı olduğunu düşünmektedirler.⁸³³

Buna bir örnek olması açısından 1-8 Haziran 1915 günkü muharebeleri konu edinen Fransız resmi tebliğinin sonlarında İngilizlerin aldıkları Türk esirler arasında Almanlar olduğundan bahisle, Çanakkale’deki Alman varlığıyla ilgili Fransız değerlendirmeleri açıklayıcı olacaktır:

“...Türk esirleri meyânında bir mitralyöz bölüğü efrâdından altı Alman bulunmaktadır. Mitralyözlerinden üçde ikisini ve zâbitlerinden birisini kaybeden bu bölüğün, kâmilten Alman olan efrâdının bazıları Goeben ve Breslau mürettebâtından ve bazıları da İstanbul’da sakin ve orada taht-ı silâha alınmış veyahud Avusturya ve Bulgarya tarikiyla gelmiş Almanlardan müteşekkildir. Alman esirlerinin kâffesi Almanya’nın, aylardan beri Türkiye ordularının kadrosunu ve kıta’ât-ı fenniyesini ikmâl eylemekden fâriğ kalmadığını söylemişlerdir. Bu adamlar ya münferiden veyahud küçük gruplar hey’etinde mütemâdî bir sûrette İstanbul’a gelmekte oradan da ya tersanelere yahud ordulara gönderilmektedir. Hemen bütün büyük kıtaların basında Alman zâbitânı bulunmaktadır. 26 Nisan’da Kumkale’de elde eldilen üserâ von Nikolai’nin fırkasına ve 4 Haziran’da teslim-i silah edenler de Weber Paşa’nın emri altındaki kıtaya mensub

⁸³¹ Fransız bir karikatüristin Çanakkale Cephesinde Osmanlıların arasındaki Almanları vurduklarını gösteren ve geleneksel Alman düşmanlığını sıcak tutmaya çalışan bir karikatür (15 Temmuz 1915, La Baionette) buna güzel bir örnek olabilir. Bkz. Şefik Memiş, İsmail Şen, **Karikatürlerle Çanakkale Zaferi**, İstanbul: Çekmeköy Belediyesi, 2018, s. 122. Bu çalışma, pek çok ülkede yayınlanan karikatürler üzerinden Çanakkale savaşı merkezli olarak nasıl bir propaganda savaşı yürüdüğünü ortaya koyar niteliktedir.

⁸³² İngiliz subaylarının anlatımıyla Çanakkale Cephesindeki Alman subaylarına dair bkz. Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek, **Savaşın Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, s. 91-98.

⁸³³ Çanakkale muharebelerinde kurmay subay olarak görev yapmış Mehmet Nihat Bey 1919 yılı sonunda Erkan-ı Harbiye Mektebi’nde verdiği Çanakkale konferansında, bu zaferin elde edilmesinde İngiliz ve Fransız kumanda heyetinin beceriksizliğinden, fırsatlardan yararlanamamasından bahsederken, “...bir de öyle sanıyorum ki Çanakkale’de çok Alman subayı ve belki de askeri var sanıyorlardı. Bu yüzden de daha ölçülü hareket ediyorlardı...” demektedir. Bkz. Mehmet Nihat Bey (Bursalı), **Bir komutanın gözünden Çanakkale Savaşları**, Der. Cemalettin Yıldız, İzmir: Emre Kitabevi, 2007, s. 70.

askerler idiler. Gerek berriye gerek bahriyede, uhdesine mühim bir kumandanlık tefvîz edilen bir Türk zâbiti derhal bir veya iki Alman ile taz'îf edilmekdedir. Almanya bu bedbaht memleketi bî-rahim pençesi altında tutmaktadır. Dört asırdan beri muâvenet ve himâye etdiğimiz dünkü dostlarımız İstanbul'dan değil, Berlin'den aleyhimize itiliyor. Almanya'nın Boğaziçi sahillerinde menfaat-ı zâtiyelerini memleketlerine tercih eden bir avuç haris şöhretin muâvenetiyle yaptığı iş bu merkezdedir. Burada her yerde ve dâima olduğu gibi Almanya'yı karşımızda görüyoruz. Askerimiz bunu pek iyi hissediyorlar ve biliyorlar ki, kendileri büyük cephenin sağ cenâhını teşkil eyliyorlar ve Gelibolu Şibh-i Cezîresi'nde de Alsace ovalarında Strasburg Katedrali'nin oklarının havâlesini gören Voge Dağları zirvelerinde bulunan arkadaşları gibi aynı hiss-i fedakârî ve aynı gayret ile düşmana yaklaşıyor ve göğüs geriyorlar.” 24 Haziran 1915.⁸³⁴

2.6.3. Çanakkale Boğazı'nın Savunulmasında Alman Bahriyelilerin Rolüne Girizgâh

Çanakkale Cephesi komuta kademesinin Harbiye Nezareti ve Genelkurmay Başkanlığına (Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti) bağlı olduğundan önceki bölümde bahsetmiştik. Bu iki merkezin başındaki isim Başkomutan Vekili olarak Enver Paşa idi. Ondan sonra gelen ikinci ismin ise Genelkurmay İkinci Başkanı Alman subayı Bronsart von Schellendorf olduğundan ve Almanya ile kurulan müttefiklik ilişkisi içerisinde ana komuta merkezinde önemli bir Alman etkinliği olduğundan da söz ettik.

Çanakkale savunmasını idare eden komuta merkezlerinin ekserisinin başında Alman subaylarının bulunduğu dikkat çekmektedir. Liman von Sanders'in komutanı olduğu Osmanlı Beşinci Ordusu, Çanakkale kara savunması için oluşturulan ana savunma mekanizmasıdır. En sert kara muharebelerinin yaşandığı ve kayıpların verildiği dönem boyunca cephenin kara savunmasından sorumlu olan isim Liman von Sanders'tir. Dolayısıyla Çanakkale ve Almanlar denildiğinde ilk akla gelen isimdir. Ancak onun haricinde Almanların daha etkin oldukları bir alan olan Boğaz savunması kara muharebelerinin gölgesinde kalmıştır. Çanakkale Boğazı savunmasının güçlendirilmesi ve deniz muharebelerinde etkin olan Alman Amiral ve bahriyelilerin kara muharebelerine de desteği bulunmaktadır. Aynı şekilde başında bir Alman Amirali bulunan Osmanlı Donanmasında görevli Alman bahriyelilerin Çanakkale deniz ve kara muharebelerine etkileri söz konudur. Bu bağlamda çalışmanın sonraki iki bölümünde Alman Amirallerin başında bulundukları komuta

⁸³⁴ BOA, HR. MA, 1132/57; Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, c. 1, s. 144-145, 463-464.

merkezleri ve bunların faaliyetlerini, tematik ana başlıklar halinde, kendi içlerinde mümkün mertebe kronolojik olarak ele almakta yarar görmekteyiz.

Öncelikle ittifak antlaşmasının imzalanması sonrasında İstanbul ve Çanakkale boğazlarının savunmasına destek olmak üzere Almanya'da teşkil edilerek Osmanlı'ya gönderilen özel bir Alman birliğinin Çanakkale Boğazı savunması bağlamındaki faaliyetlerini ele alacağız. Başında Alman Amirali Guido von Usedom'un bulunduğu Türkiye Özel Kumandanlığı mensubu Alman bahriyelileri İstanbul'a gelişlerinin ardından her iki boğazın tahkim edilmesinde görevlendirilmişlerdi. Amiral Usedom önce Osmanlı ordusunda Boğazlardan sorumlu Sahil İstihkâmâtı ve Torpil Kıtaatı Müfettişi olarak görevlendirildi. Sonraki süreçte ise Boğazlarlar Umum Kumandanı oldu. Böylece Osmanlı ordusunun Boğazlardan sorumlu en üst düzey sorumlusu haline gelmişti. Boğaz savunması için gelen diğer Alman Amirali Johannes Merten ise Başkumandanlığın Çanakkale'deki temsilcisi olarak görevlendirildi. Çanakkale Boğazı'nda görevlendirilen Alman bahriyeliler onun komutasındaydılar. Boğaz savunması için gerekli hazırlıkların Cevat Paşa komutasındaki Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı ile uyumlu bir şekilde yapılması hedefleniyordu. Bu zeminden hareketle Alman bahriyelilerin, Boğaz savunmasının hazırlık dönemi, deniz muharebelerindeki etkisi ve kara muharebelerine katkılarını inceleyeceğiz.

Ardından yine ittifak antlaşmasının imzalanması ve Alman gemilerinin İstanbul'a gelişi sonrasında Osmanlı Donanma Komutanlığına getirilen Amiral Souchon ile Çanakkale savunmasına etkileri bağlamında donanma bünyesindeki faaliyetler Almanların rolü çerçevesinde çeşitli başlıklar altında ele alınacaktır. Alman subay ve mürettebatının da bulunduğu donanma gemilerinin, Alman denizaltılarının İtilaf donanmasına yönelik faaliyetleri ve operasyonları, Alman Akdeniz Filosuna mensup denizcilerin oluşturduğu makineli tüfek birliğinin Çanakkale kara muharebelerindeki etkinliği gibi hususlar ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇANAKKALE BOĞAZ SAVUNMASINDA AMİRAL USEDOM KOMUTASINDA ALMAN BAHİRİYELİLERİN FAALİYETLERİ

İstanbul ve Çanakkale Boğazları Osmanlı Devleti'nin başkentini deniz saldırılarına karşı koruyabilecek kilit suyuolları idi. Bunların kaybedilmesi başkentin, dolayısıyla Almanya açısından müttefiki olan Osmanlı Devleti'nin savaş dışı kalması anlamına gelirdi. Elbette yüzyıllardan beri ve özellikle 93 Harbi sonrasında Rusya'nın Boğazlar üzerindeki tehdidinin artışıyla bilhassa II. Abdülhamid döneminde Boğazlara yönelik olası saldırılara karşı savunma amaçlı kale ve tabyalar inşa edilmişti. Ancak 1914 yılına gelindiğinde bu istihkâmların bakıma ve güçlendirilmeye ihtiyacı bulunuyordu.⁸³⁵ Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği günlerde 2 Ağustos 1914 günü imzalanan Osmanlı-Alman gizli askeri ittifakı sonrasında hem İstanbul hem de Çanakkale Boğaz savunmalarını güçlendirme çalışmaları hız kazanmıştı.

Osmanlı'nın savaşa fiilen dâhil olmasında belirleyici olacak Goeben ve Breslau Alman savaş gemilerinin Amiral Souchon komutasında 10 Ağustos 1914 günü Çanakkale Boğazı'ndan geçmeleri sonrasında Boğazların savunması önemli bir gündem maddesi olarak masaya yatırılmıştı. Alman Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Souchon, Goeben zırhlısıyla İstanbul'a gelişinin ikinci gününde Alman Askerî Heyeti Başkanı Liman von Sanders ile görüşmüştür. Souchon, görüşmede Çanakkale Boğazı'nın bütün imkânlarla güçlendirilmesi gerektiğini, bu bağlamda Alman deniz subayları ile gerekli personelin talep edilmesi ve Boğazı gözetlemek üzere iyi bir telsiz telgraf sistemi kurulması gerektiğini ifade etmişti.⁸³⁶ Boğaz

⁸³⁵ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 19; Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, s. 50 (çev. s. 43). Çanakkale Boğazı'nda savaş öncesi, sırası ve sonrasında inşa edilen kale ve tabyalara dair bkz. Bayram Akgün, **Boğazın Fedaileri 1: Çanakkale Boğazı Tahkimatları**, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2018. Ayrıca bkz. **BDHTH**, c. 8, s. 91-92. 1870'lerden itibaren bilhassa 1880'li yıllarda Çanakkale istihkâmlarının sağlamlaştırılması ve büyük toplanlarla donatılmasına yönelik çabalar deniz arşivi belgelerine de yansımaktadır. Örneğin Çanakkale Boğazı'na konulmak üzere dört adet 24 cm'lik topun sevk edilmesine dair bkz. **DTA, MKT, 514/70**, 27 Temmuz 1887. II. Abdülhamid dönemi Çanakkale tahkimatına dair bir çalışma için bkz. Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid'in Çanakkale Savunması**, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2014.

⁸³⁶ Amiral Souchon, Boğazlarda ve İstanbul Okmeydanı'ndaki büyük muharebe merkezinde Almanların görevlendirilmesiyle Berlin ile Boğazların savunması arasında iyi bir haberleşme sistemi

savunmasında görev alacak Alman personel sayesinde, donanma ile rahatlıkla Boğazlardan girip çıkabilmeyi de temin edebileceğini hesap ediyordu. Bu düşüncelerle 15 Ağustos günü Almanya'dan kıyı savunması, donanma ve diğer gerekli konumlarda görev almak üzere bahriyeli subay, personel ve materyal talebinde bulundu.⁸³⁷ Bu talep kısa sürede karşılandı. Ağustos ayı sonundan itibaren Osmanlı ordusunda görevlendirilen Alman amiralleri Guido von Usedom ve Johannes Merten öncülüğünde başlayan teknik destek, eğitim ve savunma planlamalarına yönelik çalışmaların Çanakkale Boğazı tahkimat ve savunmasının güçlendirilmesinde, dolayısıyla Çanakkale'de 18 Mart Deniz Zaferi'nin kazanılmasında da önemli katkısı olmuştur.⁸³⁸

Tezimizin bu bölümünde seferberlik ilanından sonra Boğazların savunmasını güçlendirmek amacıyla Almanya'da oluşturularak Osmanlı'ya gönderilen özel birliğin ve bu birlik bünyesinde görev alan Alman bahriyelilerin Çanakkale savunmasındaki etkinliğini inceleyeceğiz.

3.1. Alman İmparatorluk Donanması Türkiye Özel Kumandanlığının Oluşturulması

Alman gemilerinin Osmanlı sularına sığınmasının ardından atılan en önemli adımlardan biri Boğazların savunmasını tahkim etmeyi amaçlayan özel bir kumandanlık biriminin kurulması olmuştur. İstanbul'da bulunan Amiral Souchon'dan gelen talep Almanya'da hemen karşılık bulmuş, kısa süre içerisinde Amiral Guido von Usedom'un komutasında "Alman İmparatorluk Donanması Türkiye Özel Kumandanlığı" [Sonderkommando der Kaiserliche Marine in der Türkei] teşkil edilmişti. Türkiye'ye gönderilmek üzere yeni kurulan bu kumandanlığın, esas amacı Türk-Alman savaş hedefleri çerçevesinde sahil istihkâmlarının takviye edilerek Boğazların savunmasının savaşa hazır hale getirilmesi ve böylece Osmanlı'nın

kurmuş oluyordu. Bkz. Yavuz, **Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar**, s. 245. Alman Deniz Ataşesi Humann bu konuda Souchon ile Enver Paşa arasında iletişimi sağlıyordu. Bkz. **BArch MA, RM 40/420**, s. 136, Humann'dan Amiral Souchon'a, 18 Ağustos 1914.

⁸³⁷ Mäkelä, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 129; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 3.

⁸³⁸ Öte yandan Amiral Usedom, Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa dâhil olmasındaki rollerine ilişkin 22 Aralık 1914 tarihli müfettişlik emrinde "...bizim Osmanlı'nın merkezini savunmaya yönelik çalışmamız olmasaydı, Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa dâhil olması düşünülemezdi" ifadelerini kaydetmiştir. Bkz. **BArch MA, RM 40/421**, s. 197.

savaşa girişinin temelini oluşturulmasıydı. Bununla birlikte hedefleri arasında Osmanlı Donanmasına yönelik mürettebat takviyesi de vardı.⁸³⁹

Alman İmparatoruna yakınlığı ile bilinen Emekli Amiral Guido von Usedom bu görev için bizzat II. Wilhelm tarafından belirlenmişti.⁸⁴⁰ Alman Kayzeri böyle önemli bir göreve, daha önce başarılarıyla kendini ispatlamış ve kendisine sadık bir subayı getirmişti. Bununla beraber İstanbul'da Liman von Sanders başkanlığındaki Alman Askerî Heyeti ve Amiral Souchon komutasındaki Alman Akdeniz Filosundan bağımsız, doğrudan Alman Kayzerine bağlı bir makam daha teşkil edilmiş oluyordu.⁸⁴¹ Amiral Souchon'un Almanya'dan taleplerde bulunurken düşüncesi ilk etapta Almanya'da sahil savunma komutanlıklarında yetişmiş yetkin personelle Boğazları takviye etmektir. İki amiral istemesinin nedeni ise her bir Boğazda görevlendirilecek personele komuta etmeleri ve kendi emrine girmeleriydi. Ama gelişmeler pek de Souchon'un istediği gibi olmamıştır. Nitekim yaşlı ve kendisinden kıdemli Amirallerin gönderilmesi Osmanlı'daki Alman birimleri arasında yetki kargaşasının da artmasına sebep olacaktır.⁸⁴²

Öte yandan böyle bir birliğin gönderilmesi Osmanlı tarafının talebi üzerine gerçekleşmemişti. Nitekim İstanbul'daki Alman Deniz Ataşesi Hans Humann, Almanya'da özel bir birliğin oluşturularak Türkiye'ye gönderilmesi ile ilgili olarak bu özel birliğin -Boğaz savunmasındaki katkıları bir yana- Askerî heyet gibi Osmanlı tarafından talep edilmediğinden, hatta tarafsızlığını ilan ettiği bir dönemde Türklere bir nevi zorla kabul ettirildiğinden ve onları zora soktuğundan bahsetmektedir.⁸⁴³

⁸³⁹ Janson, "Die Grundlagen der türkischen Meerengenverteidigung im Weltkriege (1914)", s. 64, 70; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 3; Hans H. Hildebrand, **Die organisatorische Entwicklung der Marine nebst Stellenbesetzung 1848 bis 1945**, c. 3, Osnabück: Biblio Verlag, 2000, s. 63.

⁸⁴⁰ **BArch MA, RM 40/59**, s. 16.

⁸⁴¹ Mesut Uyar, "Çanakkale Muharebelerinin İhmal Edilmiş Almanları: Usedom Özel Görev Grubu", **Anafarta**, sy. 6, Bahar 2020, s. 67-70.

⁸⁴² Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 8-9.

⁸⁴³ **BArch MA, RM 40/55**, s. 12, Humann'dan Alman Donanma Bakanlığına, 8 Nisan 1915. Humann bu ifadeleri 18 Mart zaferi sonrası dönemde bu özel kumandanlığın Türkiye'deki konumu ve masraflarının Almanya tarafından karşılanması gerektiği bağlamında kullanmaktadır. Aynı ayın sonlarına doğru Amiral Usedom'un da aynı konuya dikkat çektiği görülmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/55**, s. 54, Usedom'dan Alman Donanma Bakanlığına, 23 Nisan 1915.

3.1.1. Osmanlı'da Görev Alacak Alman Personelin Belirlenmesi ve Planlamaların Yapılması

Osmanlı'da görev alacak personelin tespiti ve işlemlerin yürütülmesi için yazışmalara hemen başlanmıştır. Bu maksatla Alman Akdeniz Filosu Komutanı adına Goeben kaptanı Ackermann imzasıyla 15 Ağustos 1914 tarihinde İstanbul'dan gönderilen çok gizli bir telgraf sonraki gün Alman İmparatorluk Donanması Kurmay Başkanı ve Donanma Bakanının bilgisine sunulmuştur. Bu telgrafta Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Souchon'un Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının savunması için talepleri; komuta için iki amiral, 10 deniz subayı, mümkün olduğu kadar çok sayıda topçu komutanı, telemetreci, karakol gemisi komutanı, mayın teknisyeni ve işaretçi olarak ifade edilmişti. Yazıda daha önce Boğaz savunmasında görev alan Amiral Schack'ın hastalığı nedeniyle komutayı üstlenemediği belirtiliyordu. Diğer taraftan Amiral Souchon Türk savaş gemileri ve torpidobotlarında görevlendirilmek üzere 10 deniz subayı, 10 mühendis, 30 topçu ustası, 10 torpido ustası, 10 işaretçi, 60 torpido teknisyeni ve makine personeli talebinde bulunmaktaydı. Böylece Osmanlı Donanmasındaki İngiliz donanma misyonu personelinin yerine Alman subay, mühendis ve teknisyenlerinin geçirileceği bildiriliyordu.⁸⁴⁴ Hemen sonraki günlerde talep edilen personelin gönderilmesi için çalışmalar başlamış ve Türkiye'ye gönderilmesi planlanan personele dair bilgiler Amiral Souchon'a iletilmişti.⁸⁴⁵

Sonradan Orhaniye Tabyası'nda görev alacak Alman astsubayı Erwin Bossert kaleme aldığı hatıratında bu toplanma ve hazırlık sürecine dair bilgiler vermektedir. Bossert'in anlatımına göre Osmanlı'ya gitmek üzere gönüllü olarak görevlendirilmişler, sivil kıyafet ve yanlarına hiçbirşey almadan çağırılmışlardı. Bu toplantı büyük bir salonda yapılmış, salonda sadece Türkiye'ye gitmek üzere oluşturulan bu yeni ekipten başka kimse kalmamış ve kapılar kilitlenmişti. Bir ölüm sessizliği olmuş, ardından şöyle bir açıklama yapılmıştı: "Majesteleri sizi tarafsız ülkeler üzerinden Boğazlara göndermek için seçti. Burası Türkiye'nin kilidi ve burayı olası saldırılara karşı son adamımıza kadar savunacağız...". Açıklama

⁸⁴⁴ **BArch MA, RM 40/55**, s. 3, Goeben Kaptanı Ackermann'dan Berlin'e, 15 Ağustos 1914.

⁸⁴⁵ Gönderilmesi planlanan personel detayı için bkz. Wolf, **a.g.e.**, s. 86-87. Bu talebin yapıldığı 15 Ağustos 1914 tarihi itibarıyla Türkiye'de Boğazların savunmasıyla görevlendirilen özel kumandanlığın 1915 Mart ayı sonuna kadarki etkinliğine dair bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 16-56, "Übersicht über die Tätigkeit des Sonderkommandos der Marine während des Krieges".

sonrasında, bu görevi yapamayacağını düşünen varsa öne çıksın denilmiş, fakat bunu yapan olmamıştı.⁸⁴⁶

Osmanlı için belirlenen personelin birkaç gün içerisinde gruplar halinde tren yolu ile gönderildikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Alman Dışişlerinden Viyana'ya durum hakkında bilgi veriliyordu. Viyana Elçiliğine, Alman Dışişleri Müsteşarı Arthur Zimmermann imzalı 19 Ağustos 1914 tarihli çok gizli şifreli bir telgraf gönderilmişti.⁸⁴⁷ Telgrafta bu günlerde Oderberg, Budapeşte, Romanya ve Bulgaristan üzerinden İstanbul'a yaklaşık 600 Alman subay, mühendis ve tersane işçisinin Goeben, Breslau ve Türk gemileri için hareket edeceği, 85 kişilik ilk kafilenin ertesi sabah erkenden yola çıkacağı bildiriliyordu. Verilen bilgiye göre personel, kendilerini tekniker ve işçi olarak gösterecek, sivil giyimli olacak ve yanlarında sadece kişisel ihtiyaçlar ve gıda maddeleri olacaktır. Yazıda bu Alman personelinin zahmetsiz ve gümrüksüz geçişlerinin sağlanması rica edilmekteydi. Ayrıca tren ve gümrük personeline durumun en sıkı şekilde gizli kalmasını ve duruma uygun davranmalarının iletilmesi de isteniyordu.

Aynı günlerde Türkiye'ye gönderilen ve hâlihazırda orada bulunan Alman Donanmasına mensup asker ve personelin durumuna dair bir yönerge de hazırlanmıştı. İmparatorluk Donanması Bakan Vekili Capelle imzalı 19 Ağustos 1914 tarihli yönergeye göre;⁸⁴⁸ hem özel görevle Osmanlı'ya gönderilen, hem de gönüllü olarak orada bulunan donanma personeli, Alman İmparatorluk Donanmasının aktif görevlisi ve Alman vatandaşı olarak kalmaya devam edeceklerdi. Savaşın gidişatı aynı zamanda Türk hizmetine girmesini icap ettirirse İmparatorun onayı gerekliydi. Yine böyle bir durumda Almanya ile askerî ya da vatandaşlık bağı aynen kalacaktı. Ayrıca rütbelerine göre maaşlarının ödeneceği, Türk hükümetinin karşılayamaması durumunda Alman Donanmasının bunu üstleneceği belirtilmekteydi. Türkiye'de bir sorun yaşansa ve hak talebinde bulunulsa

⁸⁴⁶ Erwin Bossert, *Der Kampf um die Dardanellen*, Pforzheim: Vaterland-Verlag, 1925, s. 9 vd.

⁸⁴⁷ **BArch MA, RM 40/55**, s. 10, Zimmermann'dan Viyana Elçiliği'ne, 19 Ağustos 1914. Aynı dosyanın devamında el yazısı ile hazırlanmış taslakta 26 üst düzey subay ismi yer alırken, 10 kurmay subay, 169 astsubay, 253 denizci asker ve Breslau gemisi için de 89 denizci sayısı verilmektedir (s. 22-23).

⁸⁴⁸ **BArch MA, RM 40/55**, s. 11, Capelle imzalı 19 Ağustos 1914 tarihli yönerge.

dahi hem personelin hem de geride bıraktıklarının hakları, Alman kanunlarınca düzenlenecekti.

Aynı günlerde bir taraftan da Amiral Usedom'un üsteleneceği görev kendisine bildirilmişti. İmparatorluk Donanması Bakan Vekili von Capelle imzalı Amiral Usedom'a gönderilen 20 Ağustos 1914 tarihli gizli yazıda, özel kumandanlığın başkanı olarak atanması dolayısıyla kendisine, İstanbul'da bulunan Alman Akdeniz Filosuna takviye birliklerin ulaştırılması görevinin verildiği belirtiliyordu. Yazıda verilen bilgiye göre bu takviye unsurları Alman ve Avusturya genelkurmayları tarafından hazır edilen özel trenlerle Berlin'den Budapeşte'ye gidecek, istasyonlarda yemek vd. gerekli ihtiyaçları karşılanacaktı. Avusturya hududunda zorluk çıkması beklenmiyordu. Budapeşte'de Alman Deniz Ataşesi Deniz Binbaşı Baron von Freyberg onları bekleyecek ve sevkiyatın devamı ile ilgilenecekti. Kendisine Romanya ve Bulgaristan üzerinden sevkiyatın devamı konusunda talimatlar verilmişti. Tüm silah ve üniformalar önce Budapeşte'de bırakılacak ve sonradan gönderilecekti. Romanya ve Bulgaristan üzerinden yapılacak sevkiyatta mümkün mertebe göze birşeyin çarpmaması gerekiyordu ve gizlilik en üst seviyede sağlanmalıydı. Personelin yabancılarla sohbet etmesi yasaklanmıştı. Budapeşte'den devam edecek sevkiyatın nasıl bölünerek yapılacağı Amiral Usedom ve elçinin kararına bırakılmıştı. Henüz tarafsız olan Romanya ve Bulgaristan'daki Alman temsilcileri sevkiyatın transit geçeceği konusunda bilgilendirilmişlerdi. Onların yardımı ancak çok acil durumlarda gelebilirdi. Birlikler bu iki ülkeden geçecek kadar yiyeceklerini yanlarına alacaklardı. Son olarak Amiral Usedom'a bu görevi yerine getirebilmek için gerekli olan masrafları İmparatorluk hesabına yazabileceği belirtiliyordu.⁸⁴⁹

3.1.2. Alman Personelin İstanbul'a Yolculuğu

Osmanlı'ya gönderilecek Alman personelin belirlenmesine dair çalışmalara hemen başlanmıştır. Bu amaçla 15-20 Ağustos 1914 tarihleri arasında Almanya'nın kuzeyindeki liman şehirleri Kiel ve Wilhelmshafen'da yoğun bir hazırlık yapıldığı

⁸⁴⁹ BArch MA, RM 40/55, s. 13-14, Capelle'den Usedom'a, 20 Ağustos 1914. Amiral Usedom 19.08.1914-02.11.1918 tarihleri arasında teşkilinden feshine kadar özel kumandanlığın başındaki isim olacaktır. Bkz. Hildebrand, a.g.e., s. 63.

anlaşılmaktadır. Ekip içerisinde Türkiye'ye gelen Tabip Yüzbaşı Wilhelm Rosenberger, kaleme aldığı raporunda bu yolculuğa dair bilgiler sunmaktadır.⁸⁵⁰ Buna göre özel kumandanlık için belirlenmiş ilk 150 personeli taşıyan tren, 20 Ağustos sabahı itibarıyla Kiel'den hareket etmiş ve geceleyin Berlin'e varmıştı. Wilhelmshafen'dan gelen 80 kadar personel ise Berlin'e daha önce ulaşmıştı. Bütün katile, 21 Ağustos'ta kendilerine tahsis edilmiş trenlerle Türkiye'ye hareket etmişti. Sevkiyat komutanı Deniz Albayı Meerscheidt Hüllessem idi. Yolculuğun zorunlu olarak tarafsız ülkeler üzerinden yapılması gerektiğinden, subay ve askerler sivil olarak giyinmişlerdi. Kendilerini mühendis, montajcı ve fabrika işçisi olarak tanıtmak durumundaydılar. Üniformalar ve diğer eşyalar paketler halinde Budapeşte'ye kadar bagajlarda birlikte götürülmüştü. Fakat sonradan gönderilmek üzere burada bırakılmak zorunda kalınmıştı. Rosenberg bu eşyaların ancak Ekim ayında ve çokça hırsızlık olaylarına maruz kalmış şekilde sahiplerine ulaştığını yazmaktadır.

Rosenberg'in raporunda anlattığına göre yolculuk sırasında subaylar ile astsubay ve erler, sınıflara göre belirlenmiş ayrı vagonlarda yolculuk etmişlerdi. Sık sık mola verilen iki günlük bir yolculuğun ardından Budapeşte'ye ulaşılmıştı. Burada bir süre kalınmış, astsubay ve erlerin yakın çevredeki okul vb. binalarda geceleme ve yemek ihtiyaçları karşılanmıştı. Burada Breslau gemisi için belirlenen 80 erin⁸⁵¹ de katılımıyla ekip daha da büyümüşü. Onların gelişiyile 24 Ağustos günü öğlen vakti yola devam edildi.⁸⁵² 26 Ağustos'ta Kronstadt'a (Braşov-Romanya) varıldı. Sevkiyatın dikkat çekici olmaması açısından her şeyin mümkün olduğu kadar gizli

⁸⁵⁰ **BArch MA, RM 40/55**, s. 34-39, Tabip Yüzbaşı Rosenberger'in raporu. Dr. Rosenberger sonraki yıllarda kaleme aldığı kısa bir makalede bu yolculuk ve sonrasında Boğazlar Kumandanlığındaki sihhî görevine dair bilgiler vermektedir. Bkz. Wilhelm Rosenberger, "Sanitätsdienst beim Oberkommando der Meerengen, Abteilung in den Dardanellen", **Vor 20 Jahren. Zweite Folge: Von den Dardanellen zum Sues. Mit Marineärzten im Weltkrieg durch die Türkei**, yay. Deutschen Medizinischen Wochenschrift, Leipzig: Georg Thieme, 1935, 89-91.

⁸⁵¹ Bir subay ve 89 erin katıldığı bilgisi için bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 20. Yolculuk özet şekilde bu raporda da anlatılmaktadır. Ayrıca Usedom'da bu sayısı 90 olarak belirtmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/1**, s. 3, Usedom'dan İmparatorluk Donanma Kabinesi Başkanı[Georg Alexander von] Müller'e, 9 Eylül 1914.

⁸⁵² Viyana Sefaretinden İstanbul Hariciye Nezaretine verilen 25 Ağustos tarihli bilgiye göre; "...ikisi Amiral, 27'si zabıt, 517'si küçük zabıt ve er olmak üzere 546 kişi dün mahsus bir trenle Peşte'den Romanya tarikiyle sevk olunmuştur. İkinci bir kafilenin daha Almanya'dan yola çıkarıldığı anlaşılmış ise de adedleri hakkında henüz kati malumat alınmamıştır". Bkz. **BOA. HR. SYS**, 2392/1, 11.

olması gerekiyordu.⁸⁵³ Bu nedenle tren kafilesi ikiye bölündü ve akşamleyin Romanya sınırını bu şekilde geçerek ayrı güzergâhlar takip edildi. Sabaha karşı Romanya topraklarından Tuna'ya ulaşılmış ve Rusçuk'a geçilmişti. Burada bir Alman tarafından işletilen otelde mola verilerek yemek yendi. Rusçuk'tan toplu taşıma aracı ayarlanmadığı için yük arabalarıyla 15'er kişilik gruplarla öğlene doğru yola devam edildi. Sofya'ya ancak gece varılmıştı.

Rosenberg bir doktor gözüyle, Tuna'nın aşılması sonrasında Balkanlar ve Doğu'nun olmazsa olmazı envai çeşit haşereyle mücadelenin başladığından bahsetmektedir. Ayrıca ağaçların az olduğu Bulgaristan kırsalında Ağustos sıcağı kendisini gösteriyordu ve yolculuk çekilmez bir hal alıyordu. Askerler bunalıp vagonların üzerinde yolculuk ediyorlardı. Trenin bir dere kenarında arıza yapması bütün subay ve erlerce suya girmek için bir fırsat olarak görüldü. Herkes soyununca zaten sivil elbiseyle anlaşılması zor olan rütbe farklılıkları artık tamamen ortadan kalkmıştı. Ancak 28 Ağustos günü Türkiye'ye yola devam ederken istenmeyen bir olay, bir ölüm vakası da yaşanmıştı. Sıcaktan askerlerin büyük kısmı trenin çatısına çıkıp keyiflerine bakıyorlarken, biri telgraf tellerine takılıp dengesini kaybedip iki vagon arasına düşmüş, ağır yaralanmış ve ardından ölmüştü.⁸⁵⁴

Alman Deniz Ataşesi Humann, Harbiye Nazırı Enver Paşa ile yapılan görüşmeler üzerine sevkiyat Türk topraklarına ulaştığında dikkat edilmesi gereken hususlara dikkat çekmektedir. Almanya'dan gelip yolda olan sevkiyatın bir taraftan güvenli bir şekilde hedefine ulaşması, fakat diğer taraftan Osmanlı askerî menfaatleri uyarınca Alman personelin ilk olarak İstanbul merkezine girmemesi gerekiyordu. Bunun yerine yaklaştığı bildirildiğinde trenin bir istisna olarak Ayastefanos (Yeşilköy) ve Bakırköy arasındaki Zeytinlik askerî istasyonunda durması öngörülmüştü. Gelecek Alman personel Türk hükümetinin işe aldığı Zeytinlik'deki barut fabrikasında çalışacak işçiler olarak görülmeliydi. İstasyon kumandanı "işçilere" hazır bekleyen

⁸⁵³ Alman astsubayı Bossert'in anlatımıyla Bağdat Demiryolunda işçi olarak sahte pasaportlarla Romanya ve Bulgaristan üzerinden gitmeleri planlanmıştı. Komutanlarına Mütteahhit Bey diye hitap edecekler, bir sorun çıkarsa da ikili üçlü gruplar hâlinde kendi başlarının çaresine bakıp İstanbul'a ulaşmaya çalışacaklardı. Romanya sınırına 25 Ağustos akşamı gelmişlerdi. Bossert, trenden inmelerinin yasak olduğunu ama komutanın gümrük memurlarına epeyce rüşvet verdiğini gördüklerinden bahsetmektedir. Bkz. Bossert, *Der Kampf um die Dardanellen*, s. 9-13.

⁸⁵⁴ **BArch MA, RM 40/55**, s. 37, Tabip Yüzbaşı Rosenberger'in raporu. Bu askerin Breslau mürettebatından Karl Szernik olduğuna dair bkz. Wolf, *a.g.e.*, s. 223 (Alm.).

vapura geçişlerine eşlik edecekti. Bu uygulama subaylardan ziyade askerlerin sevkıyatı için geçerliydi. Humann, bu yazıyla personelin bir subay aracılığı ile konu hakkında bilgilendirilmelerini, ancak ajanların olma ihtimaline de dikkat edilmesini istiyordu. Edirne'den giriş yapıldığında ise Zeytinlik'te gerekli hazırlıkların yapılması için Harbiye Nazırı Başyaveri Kazım Bey'in [Orbay] telegrafla bilgilendirilmesini istemekteydi.⁸⁵⁵ Amiral Usedom daha sonra raporunda Türkiye sınırlarına girilmiş olmasına rağmen beklentilerinin aksine bu tür bir gizlilikten ötürü hayal kırıklığına uğradığını yazmıştır. Zira aslında heyecanla yolu gözlenen müttefik dostlar için büyük bir karşılama beklentisi içerisinde olduğunu ifade etmektedir.⁸⁵⁶

3.1.3. İstanbul'a Gelen Alman Personelin Boğazlarda Görevlendirilmeleri

Amiral Usedom komutasında Almanya'dan yola çıkan yaklaşık 25 Alman subay ile 520 bahriyeli personelin tarafsız Balkan devletleri Romanya ve Bulgaristan yoluyla İstanbul'a ulaşmaları 29 Ağustos 1914 tarihini bulmuştu. İstanbul'a geldikten sonra donanmada görevlendirilecek mürettebat ile bazı idari görevler alacak personel ayrılmış, geri kalan 15 deniz subayı ve 281 denizci asker ve personel Boğazların savunmasına destek olmak üzere teşkil edilen bu özel kumandanlık emrine verilmişti. İkiye taksim edilerek İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında görevlendirilen bu kumandanlık personelinin sayısı kısa zamanda 700'e yakın bir mevcuda yükselecektir. Karargâh merkezi İstanbul olmak üzere İstanbul ve Çanakkale Boğazları sahil savunmasının üst sorumlusu olarak Amiral von Usedom atanacaktır.⁸⁵⁷

Almanya'dan gelen personel içerisinde bulunan Tabip Yüzbaşı Rosenberger'in anlatımına göre 28 Ağustos akşamı Türk sınırına ulaşılmıştı. Bir gece yolculuğunun daha ardından 29 Ağustos sabahın erken saatlerinde tren Ayastefanos (Yeşilköy) ve İstanbul arasında Marmara kıyısındaki Bakırköy istasyonuna gelmişti. Ardından

⁸⁵⁵ TTK Arşivi, KO, 21, 82, 82, Deniz Ataşesi Humann, Tarabya'dan 25 ağustos 1914. Ayrıca bkz. BArch MA, RM 40/59, s. 21.

⁸⁵⁶ BArch MA, RM 40/1, s. 3.

⁸⁵⁷ Wallach, a.g.e., s. 139; Lorey, a.g.e., c. 2, 1946, s. 6; Feldmann, "Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918", s. 642-643; Mühlmann, Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg, s. 19; Wolf, a.g.e., s. 91-92.

burada sahilde demirli General adlı vapura geçilmişti. Goeben (Yavuz) ve Breslau (Midilli) zırhlıları uzakta İstanbul'un Prens Adaları tarafında görölüyorlardı. Öğleden sonra Alman General vapuru ile Boğaza girilerek Tarabya'ya geçilmişti. Birliklerin görevleriyle ilgili bilgilendirme yapıldıktan sonra Karadeniz Boğazı için belirlenen birlikler orada Corcovado vapurunun güvertesine geçmişlerdi. Akşam güneş batarken yeniden Marmara Denizi'ne çıkılmıştı. Karanlık çöktükten sonra Breslau (Midilli) yanaşarak kendisi için belirlenen mürettebatı almış, daha sonra ise yolculuk buradan Çanakkale Boğazı'na devam etmişti. Böylece Berlin'den hareket edildikten itibaren 10 günün ardından yolculuk 30 Ağustos sabahı Çanakkale'de son hedefine ulaşmıştı.⁸⁵⁸

Alman astsubayı Bossert'in aktarımına göre ise 29 Ağustos sabahı istasyonda trenden inilmiş ve iki saat içerisinde limanda demirli bulunan General vapuruna binilmişti. Biraz istirahat sonrasında personel güverteye çağırılmış, eğitimleri uyarınca görev dağılımı yapılmıştı. Sinyal personeli, Goeben ve Breslau için hafif gemi topçuları, İstanbul Boğazı için topçu personeli belirlenmişti. Boğazlarda mayın arama ve dökme için bir mayın birliği oluşturulmuştu. Bossert bunun en tehlikeli ve zor iş olduğunu belirtmektedir. Kendisi 160 arkadaşıyla birlikte Çanakkale topçu bataryalarında görev alacak ekibe ayrılmış, diğer gruplar ayrıldıktan sonra bu ekip gemide kalmıştı. Gemi gece yarısı demir almış ve 30 Ağustos sabahı Kilitbahir'e varılmıştı.⁸⁵⁹

Amiral Usedom, Amiral Souchon ile birlikte 30 Ağustos günü öncelikle İstanbul Boğazı istihkâmlarına ilk teftişini yaptı. Ardından Alman İmparatoru II. Wilhelm'den aldığı görevin çerçevesini ertesi günü yaptıkları görüşmede Enver Paşa'ya bildirdi. Buna göre Çanakkale ve Karadeniz Boğazları istihkâmlarını güçlendirme ve buralarda görev alan personelin eğitimi görevini ifa edecekti. Deniz Ataşesi Binbaşı Humann'ın da hazır bulunduğu bu görüşmede özel komutanlığın görev şekli belirlendi. Türk sahil savunması kara ordusuna bağlı olduğundan Alman İmparatorluk Donanması Özel Kumandanlığının personeli burada görevlendirilerek kara ordusu üniforması giyecekler, askerî heyetteki gibi bir üst rütbeye sahip

⁸⁵⁸ BArch MA, RM 40/55, s. 37.

⁸⁵⁹ Bossert, *Der Kampf um die Dardanellen*, s. 14-15.

olacaklardı. Ancak Osmanlı üniforması giymelerine rağmen özel kumandanlığın iç işleyişi Almanların elinde devam edecek, hatta aylıklar dahi Alman rütbesine göre verilecekti.⁸⁶⁰

Alman bahriyeli subay ve personelinin İstanbul'a ulaşmasıyla Osmanlı Genel Karargâhına bağlı Boğaz savunmasından sorumlu bir müfettişlik bünyesinde görev dağılımının yapıldığı görülmektedir. Buna göre önceden planlandığı üzere Amiral Usedom Boğazlardan sorumlu olacak ve Boğazlardaki tahkimatın güçlendirilmesinin başındaki müfettiş olacaktı. Alman bahriyeli subay ve topçuları Çanakkale ve İstanbul Boğazlarındaki tabyalara ve görev yerlerine dağıtılarak eğitim ve tahkimat çalışmalarına başlayacaklardı. Koramiral Johannes Merten, Osmanlı Başkumandanlık Genel Karargâhının Çanakkale Boğazı temsilcisi olacaktı. Öte taraftan daha önce İstanbul'a gelen Amiral Souchon ise başına getirildiği Osmanlı Donanmasını, Almanya'dan takviye olarak gelen personel ile savaşa hazır hale getirmekle görevliydi.⁸⁶¹

Genel Karargâhın Çanakkale Boğazı temsilcisi olarak görevlendirilen Koramiral Merten, 7 subay ve 165 mürettebat ile 29 Ağustos günü İstanbul'dan Çanakkale'ye General vapuru ile hareket etti. Deniz Albayı Kühlwetter de 5 subay ve 98 mürettebat ile Karadeniz Boğazında görevlendirildiler. Amiral Usedom ise Corcovado vapuru ile Tarabya Alman Elçilik yazlığının önünde demirledi ve karargâhını burada kurdu. Böylece elçilik ile sürekli temas halinde olacaktı.⁸⁶²

⁸⁶⁰ **BArch MA, RM 40/59**, s. 22; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 7. Amiral Usedom, Enver Paşa'nın geçirdiği küçük bir operasyondan ötürü istirahat hâlinde olduğu evinde gerçekleşen bu görüşmenin emir komuta ilişkileri çerçevesinde bağlayıcı olduğunu belirtirken, görüşme neticesinde pek de hoş karşılanmadıkları izlenimini edindiğinden bahsetmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/1**, s. 4.

⁸⁶¹ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 19; Schneider, **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, s. 12; Wolf, **a.g.e.**, s. 91-92.

⁸⁶² Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 10. Ayrıca bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 21-22. Bu raporda İstanbul Boğazı için verilen rakam 5 subay ve 68 er, Çanakkale için ise 8 subay ve 160 erdir. Usedom'un verdiği bilgi Koramiral Merten dâhil 8 Subay, 100 Astsubay ve geri kalanı er şeklindedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/1**, s. 4. Amiral Usedom ve Amiral Souchon'un karargâhının 17 Kasım 1914 tarihinde Corcovado vapurundan General vapuruna geçmesine dair bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 36.

3.2. Seferberlik Sonrası Hazırlık Sürecinde Çanakkale Boğazı Komutasında Alman Subaylar ve İlk Görev Alanları

Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde Osmanlı'da Çanakkale Boğazı'nın savunmasından kolordu komutası yetkisinde ve karargâhı Çimenlik Tabyası'nda bulunan Müstahkem Mevki Komutanlığı sorumluydu. Fakat seferberlik ilanı sonrasında Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın emriyle 5 Ağustos 1914'te doğrudan Başkomutanlığa bağlanmıştı.⁸⁶³ Enver Paşa, 10 Ağustos 1914 günü Müstahkem Mevki Komutanı Emin Paşa'yı görevden alarak⁸⁶⁴ yerine bu sırada Çanakkale'de 9. Tümen Komutanı olarak görev yapan Kurmay Albay Cevat Bey'i atamıştır.⁸⁶⁵

3.2.1. Weber Paşa'nın Ağustos Ayında Çanakkale Boğazı'ndaki Müfettişliği

Çanakkale Müstahkem Mevkiine ait savaş ceridesine göre Alman askerî heyeti üyesi Weber Paşa (Erich Paul Weber), 5 Ağustos 1915 günü itibariyle Harbiye Nezaretine bağlı İstihkâm Kıtaâtı ve Mevâki-i Müstahkeme Müfettiş-i Umûmîsi (İstihkâm Birlikleri ve Müstahkem Mevkiler Genel Müfettişi) olarak Çanakkale Boğazı'na gelmişti. Osmanlı Alman gizli ittifak antlaşmasının yeni imzalandığı bu günlerde Weber Paşa'nın Boğazdan kılavuz eşliğinde geçebilen ticaret gemilerinin de artık serbest geçişine izin verilmeyip sıkı kontrole tabi tutulmasını ve hatta tevkif edilmesini istediği görülmektedir. Bu bağlamda İngiliz subaylarının sivil elbiselerle Müstahkem Mevki ve torpil hatlarını keşfedebilecekleri endişesi de dile

⁸⁶³ Müstahkem Mevki Komutanlığının ATASE belge ve yayınlarından faydalanılarak hazırlanan kısa tarihçesi için bkz. **Müstahkem Mevki Cerideleri**, 1. Cilt, s. V-X.

⁸⁶⁴ Emin Paşa'nın Boğaz önünde biriken ticaret gemilerinden bir Alman gemisinin bekletilmesi ve girişinin geciktirilmesi neden gösterilerek görevinden alındığı anlaşılmaktadır. Bkz. **BDHTH**, c. 8, s. 96; **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 112-113.

⁸⁶⁵ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, s. 74; **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 47. Müstahkem Mevkii Komutanı Cevat Bey [Çobanlı] 29 Kasım 1914 tarihinde Mirliva (Tuğgeneral) rütbesiyle Cevat Paşa olacaktır. Bkz. Ahmet Yurttakal, **18 Mart Kahramanı Cevat Paşa**, Çanakkale: Çanakkale Belediyesi, 2018, s. 17. Tezimizde bu tarihten önceki gelişmelerden bahsedilirken Cevat Bey olarak ifade edilmiştir. Cevat Paşa'nın Çanakkale Cephesi de dâhil olmak üzere askerî faaliyetlerini ele alan ve yakın zamanda tamamlanmış bir doktora tezinin kitaplaşmış hali için bkz. Selçuk Osmanoğlu, **Cevat Paşa**, İstanbul: Yeditepe Akademi, 2021.

getirilmektedir. Müstahkem Mevkinin ise bu tür talepleri ilan edilen tarafsızlığa aykırı olduğu düşüncesiyle İstanbul'a sorduğu anlaşılmaktadır.⁸⁶⁶

Albay Cevat Bey'in Müstahkem Mevki Komutanı olarak atandığı 10 Ağustos, günü aynı zamanda Goeben ve Breslau gemilerinin Çanakkale Boğazı'na girmiş oldukları tarihtir. Bu günden sonra İngilizler Boğazdan gemi giriş ve çıkışını kontrol etmeye başlamışlardı.⁸⁶⁷

Bu arada Goeben ve Breslau ile Çanakkale Boğazı'ndan giriş yapan Amiral Souchon, önceki günlerde Boğaza dökülen iki sıra mevcut mayın hattının yetersiz olduğunu ve yeni hatların tesis edilmesi gerektiğini İstanbul'a bildirmişti.⁸⁶⁸ Bunun üzerine Enver Paşa 13 Ağustos günü Çanakkale Kumandanlığından savaş gemilerinin geçişini engellemek için üçüncü mayın hattının çekilmesini istemiştir.⁸⁶⁹ Başkumandanlık adına Çanakkale'de bulunan Weber Paşa Müstahkem Mevkiye gönderdiği emirde üçüncü mayın hattının tesisi için 17 Ağustos sabahı Müstahkem Mevki kumandanını, mayın komutanı ile birlikte bir toplantıya davet etmişti. Karargâhının da Çanakkale önünde demirli olan Lilly (Lilly Rickmers/Lili) adlı Alman gemisi olduğunu bildirmişti.⁸⁷⁰ Weber Paşa, Askerî heyet üyesi bir Alman subayı olarak Müstahkem Mevki Komutanlığına danışmanlık görevi süresince, Merten Paşa gelene kadar bu gemide kalmıştır.⁸⁷¹ Alman komuta karargâhı olarak kullanılan bu gemiye, Çanakkale'deki yabancı konsoloslukların ortak girişimleri neticesinde 18 Ağustos'ta Türk bayrağı çekilmişti.⁸⁷²

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı karargâhı Çimenlik kalesinde bulunmaktaydı.⁸⁷³ Enver Paşa Müstahkem Mevki Kumandanlığına 15 Ağustos günü

⁸⁶⁶ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, 1. Cilt, s. 25, 32. Müfettişliğin antetli kâğıdıyla bu konuyla ilgili Genel Karargâha gönderilen yazı için bkz. **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 270-271.

⁸⁶⁷ Besbelli, **Çanakkale'de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, s. 9.

⁸⁶⁸ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 1-3.

⁸⁶⁹ **BArch MA, RM 40/62**, Enver Paşa'dan Çanakkale Kumandanlığına, 13 Ağustos 1914.

⁸⁷⁰ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 76; **ATASE, BDH**, 4645-161-4; **BDHTH**, c. 8, s. 100.

⁸⁷¹ **BArch MA, RM 40/59**, s. 26.

⁸⁷² **BDHTH**, c. 8, s. 100.

⁸⁷³ İtilaf filosunun 25 Şubat 1915 günkü bombardımanında Boğaz giriş tabyalarını tahribi sonrasında karargâh daha güvenli yer olarak Anadolu Hamidiyesinin yaklaşık 3 km güney doğusunda Hacıpaşa Çiftliği'ne Boğaza hâkim bir tepeye taşınmıştır. Bkz. **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, s. 107; Esenkaya, "Çanakkale Cephesi'nde Karargâhlar", s. 48. Bugün

gönderdiği emirde Weber Paşa'nın Başkomutanlık temsilcisi olarak orada bulunduğu ve icabında vereceği emirlere göre hareket edilmesini bildirmişti. Ama diğer taraftan da verilecek emirlerin olumsuz neticeler doğuracağı düşünülürse kendisinin acilen haberdar edilmesini istemişti.⁸⁷⁴ Ayın sonuna kadar Çanakkale'deki Başkumandanlık temsilciliği görevini Weber Paşa'nın yürüttüğü anlaşılmaktadır.

Osmanlı topçu mühendis subayı Eyüp Bey, 1914 yılı Ağustos ayının ikinci yarısında telemetre uzmanı olarak bir süreliğine Çanakkale'de görevlendirilen bir isimdir. Günlüklerinde o günlerde yaşadıklarından bahsetmektedir. Tabyaları gezerek burada kullanılan Alman marka telemetrelerin ayarlarını yapmak, nasıl kullanılacağına dair eğitim vermek ve tarifnameler hazırlamakla görevli olan Eyüp Bey, sonraki günlerde Boğaza Almanların geleceği haberini almış, İstihkâm müfettişi Weber Paşa ile görüşmüştür. Ancak onun hakkındaki izlenimleri oldukça olumsuzdur. 26 Ağustos gecesi için yaşanan bir vaka üzerine Weber hakkında “arsız gâvur” demektedir; “...Weber Paşa Namazgâh İstihkâmına geldi. Erleri top başına indirmiş, muayene etmiş. İşleri anlamıyorum. Weber istihkâm müfettişi mi? Topçu müfettişi mi? Yoksa Mevki-i Müstahkem kumandanı mı?” diye yazmaktadır. Eyüp Bey, Amiral Souchon'un Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Bey'den Boğazın savunma planını istemesinden bahisle “...Almanlar bizi istediği gibi kullanıyorlar. Adeta biz onların müstemlekesi olduk. Boğazların kumandasını ve müdafaasını onlara bırakıyoruz. Elimizdeki köhne silahları sanki bizde kullanacak yokmuş gibi, Almanya'dan zabıt ve er getiriyorlar. Buna karar veren zevat katıyen topçumuzu ve askerimizi tanımıyor” gibi ifadeler kullanmaktadır.⁸⁷⁵

Amiral Souchon 27 Ağustos günü Çanakkale'ye gelerek Weber Paşa'nın karargâh olarak kullandığı Lilly Rickmers adlı gemide onunla görüştüktan sonra

Üniversite arazisi içindedir ve karargâh gözetleme mevkiinin bulunduğu yerde Türk bayrağı dalgalanmaktadır.

⁸⁷⁴ **ATASE, BDH**, 4645-161-2; **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 73, 79. Nitekim Cevat Bey yazışmalarda sık sık Enver Paşa'ya ilgili durumu kendi görüşlerini de ekleyerek arz edip ne emrettiğini sormaktadır. Bir misal için bkz. **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 191.

⁸⁷⁵ Bu ifadeler gerçekten günü gününe yazılmış notlar ise, daha henüz ittifakın ilk aşamalarında mühendis bir topçu Osmanlı subayının ordudaki Alman etkisine itirazına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bkz. Eyüp Durukan, **Günlüklerde Bir Ömür II**, s. 327-335, 338.

birlikte Müstahkem Mevki Komutanını da ziyaret etmişler, yakında Boğazlara birer Alman deniz müfrezesinin geleceğini bildirmişlerdi.⁸⁷⁶

3.2.2. Alman Subaylarının Görev Almalarıyla Boğazlarda Ortak Komutanın Hedeflenmesi

Almanya'dan Boğazların savunmasına yönelik olarak gelen destek birliğinin nasıl bir yapıda olacağı soru işaretiydi. Boğazın savunmasından sorumlu Müstahkem Mevki Komutanlığına doğrudan bir Alman subayının atanması söz konusu olamazdı. Zira hem Osmanlı Devleti'nin Almanya ile askerî ittifakı henüz gizliydi ve henüz savaşta tarafsız konumdaydı, hem de doğrudan Alman komutasına verilmesi Osmanlı ordu yönetimi açısından kabul görmezdi. Bunun yerine Almanya'dan gelen birliğin Başkumandanlığa bağlı ayrı bir yapıda olması düşünülmüştür. Böylece Boğazların savunmasına destek amacıyla Ağustos ayının sonunda Alman takviye kuvvetlerinin gelişiyile birlikte Osmanlı Genel Karargâhında yeni bir düzenlemeye gidildiği ve görevlendirmeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Başkumandanlık Genel Karargâhına bağlı Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtaatı Genel Müfettişliği [Generalinspektion der Küstenfestungen und des Minenwesens] bünyesinde her iki Boğaza da birer Alman subayı Başkumandanlık temsilcisi olarak atanacaktır.

Bu yeni düzenlemeye göre Amiral Usedom Osmanlı Genel Karargâhının bir generali olarak Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtaatı Genel Müfettişi ünvanını almış, Koramiral Merten korgeneral rütbesi verilerek genel karargâhın Çanakkale Boğazı temsilciliğine, Deniz Albayı von Kühlwetter ise tümgeneral rütbesiyle Karadeniz Boğazı temsilciliğine atanmıştı.⁸⁷⁷ Bu temsilciler hem oradaki Alman personelden sorumlu olacaklar hem de Boğaz savunmasıyla ilgili hazırlıklarda Müstahkem Mevki komutanlarıyla birlikte hareket edeceklerdi. Bu çerçevede müttefiklik ilişkisi içerisinde Boğazlarda ortak bir komutanın hedeflendiği anlaşıyordu.

⁸⁷⁶ BDHTh, c. 8, s. 102.

⁸⁷⁷ Lorey, a.g.e., c. 2, 1946, s. 8. İsmail Hakkı Bey Birinci Dünya Savaşı arifesinde Almanya'daki kurmay tahsilini bitirip döndükten sonra Anadolu Kavağı'nda vazife almış, Alman Kühlwetter Paşa'nın maiyetine verilmiştir. Daha sonra Kühlwetter'in hastalanması üzerine Victor Reclam Paşa görevlendirilmiş, onun da hem kurmay subayı hem de yaveri olmuştur. Bkz. İsmail Hakkı Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, İstanbul: Sebil Yayınevi, 1994, s. 192, 216-217. Kühlwetter 1914 Kasım ayı sonunda hastalanmıştı. Reclam Paşa, Aralık ayı ortasında gelerek ay sonuna doğru görevi devralmıştır. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 37, 39.

Amiral Usedom Osmanlı hizmetine girmekle birlikte Alman özel kumandanlığının da başında bulunmaktaydı. Dolayısıyla iki ayrı görevi söz konusuydu. Sonraki süreçte ortaya çıkan sorunlar üzerine başında bulunduğu “Alman İmparatorluğu Türkiye Özel Kumandanlığı” ile “Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtâatı Genel Müfettişliğinin” ayırımına dikkat çekerken, bunların resmi makamlara karşı konum ve vazifelerini özetlemiştir. Buna göre idaresi ve karargâhları ayrı iki makamdan bahsedilmektedir. Birincisi saf Alman olan, mali, cezai, sevk yetkileri vs. açısından Almanya’ya bağlı, karargâhı General vapurunda olan özel kumandanlık, ikincisi ise Genelkurmay Karargâhının bir üyesi ve Müstahkem Mevki kumandanlıklarına amir konumunda bulunan, karargâhı Harbiye Nezaretinde bulunan genel müfettişlik makamıdır.⁸⁷⁸

Alman askerî arşivindeki İmparatorluk Donanması evrakında Çanakkale ve İstanbul Boğaz savunmasında görevlendirilen Alman subay ve personele dair özet listeler bulunmaktadır. Genel müfettişliğe mensup Boğazlarda komuta kademesinde yer alacak Alman subaylarının listesine bakıldığında yukarıdaki isimler dâhil olmak üzere bir kısmı Çanakkale Boğazı’nda görevlendirilen, aldıkları bir üst rütbe ve isimleriyle 20 subayın bulunduğu görülmektedir.⁸⁷⁹ Diğer bir listede ise kumandanlık personelinin müfettişliğin kurmay başkanlığına ve iki Boğaza dağılımına dair bilgiler verilmektedir. Çanakkale Boğazı’nda görevlendirilenlere bakıldığında Başkumandanlık Delegesi Amiral Merten ile beraberindeki [Fritz] Wossidlo, [Wilhelm] Rosenberger, [Heinrich] Herschel, [Konrad] Frege, [Hans] Woermann, [Emil] Natz gibi Alman subayları listede yer almaktadır. Bununla birlikte 160 civarında topçu astsubayı, deniz topçusu, teknik ve eğitim personeli görevlendirildiğine dair bilgiler bulunmaktadır.⁸⁸⁰ Bu görevlendirmelerle ilgili sonraki dönemlerde güncellemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. 1914 yılı Kasım ayı sonuna ait bir diğer listede Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtâatı Genel Müfettişliğinde

⁸⁷⁸ **BArch MA, RM 40/55**, s. 53, Usedom’dan Alman Donanma Bakanlığına, 23 Nisan 1915. Ayrıca bkz. **BArch MA, RM 40/421**, s. 2-4.

⁸⁷⁹ **BArch MA, RM 40/55**, s. 40, “Liste der zur Generalinspektion gehörigen und der an die Meerengen kommandierten deutschen Offiziere”.

⁸⁸⁰ **BArch MA, RM 40/55**, s. 42, “Verteilung des Personals der General Inspection der Küstenfestungen und des Minenwesens”.

görevlendirilen özel kumandanlığa mensup 23 Alman subayının adı, rütbesi, Osmanlı ordusunda yükseltilecek rütbesi ve görev yerlerine dair bilgiler yer almaktadır.⁸⁸¹

3.2.3. Boğaz Savunmasında Emir Komuta İlişkisindeki Belirsizlik

Boğaz savunmasında Alman subaylarının görevlendirilmeleri elbette bir karmaşayı da beraberinde getiriyordu. Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtâatı Genel Müfettişliğinin bir komutanlık mı yoksa danışmanlık mı olduğu net değildi. Almanlar kendilerini görev yerlerindeki tüm topçu ve deniz birliklerinin komutanı olarak görürlerken, Osmanlı subayları ise Alman subaylarına danışman müfettiş olarak bakmaktaydılar.⁸⁸² Amiral Merten'in Çanakkale Boğazı'nda görev aldığı ilk günlerden itibaren bu sorunun kendisini gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Amiral Merten, 3 Eylül 1914 tarihli bir yazıda görev sahası ile ilgili bu belirsizliğe dikkat çekiyor, Alman subay ve bahriyeli askerlerin kullanımının Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Bey'in onayına bağlı olmasının kendi görev tanımına aykırı olduğunu belirtiyordu.⁸⁸³

Alman Özel Kumandanlığına ait bir raporda o dönem Osmanlı Devleti'nin ilk başlarda tarafsız konumu dolayısıyla Başkumandanlık delegelerinin konumunun net olmadığı, Müstahkem Mevki komutanlarına gerekli durumlarda emir verebilseler de emir komuta ilişkisi içerisinde kendilerine bağlı olmayıp doğrudan Türk amirlerine bağlı oldukları yazılıdır. Emir çakışması halinde durum Türk tarafınca doğrudan Başkumandanlığa bildirildiğinden, Genel Müfettişliğin istihkâmlardaki yetkisinin kısıtlandığı düşünülüyordu. Bu sorundan dolayı Alman Deniz Ataşesi Humann'ın aracılığıyla 11 Eylül günü bir emir çıkmıştır. Buna göre Genel Müfettiş doğrudan Başkumandanlığa bağlı olup Boğazlardaki Alman Başkumandanlık delegeleri raporlarını sadece genel müfettişe ileteceklerdir. Delegeler emirleri doğrudan Başkumandanlıktan alacaklar, Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtâatı Genel Müfettişi kendisinin doğrudan vereceği emirleri ise Başkumandanlığa bildirmekle yükümlü olacaktır. Bu düzenlemelerin Türk emir komuta ilişkisi için geçerli olduğu ve Alman

⁸⁸¹ **BArch MA, RM 40/55**, s. 43, "Übersicht über die Verteilung der zur Sondermission gehörigen an Land verwendeten Offiziere der Kaiserlichen Marine im Bereichender Generalinspektion der Küstenfestungen und des Minenwesens" (Bkz. EK 11).

⁸⁸² Uyar, "Çanakkale Muharebelerinin İhmal Edilmiş Almanları: Usedom Özel Görev Grubu", s. 68.

⁸⁸³ **BArch MA, RM 40/420**, s. 118, Amiral Merten'den Sahil Müfettişliğine, 3 Eylül 1914.

kumanda ilişkisine etkisi olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca Genel Karargâh ile olan bu emir komuta ilişkisinin kısa zamanda, henüz Eylül ayı içerisinde memnuniyet verici şekilde geliştiği, Boğazlarla ilgili her türlü meselenin Genel Müfettişin sorumluluğunda olduğu, hatta bir süre sonra Müstahkem Mevki komutanlarına da emirlerin Genel Müfettiş tarafından verildiği ifade edilmektedir. Amiral Usedom, Alman İmparatoru II. Wilhelm'e Enver Paşa ile arasının çok iyi olduğundan ve onun güvenini kazandığından bahsetmekte, bu sayede önerilerini dinleyip kendisini Boğazlarla ilgili her türlü meselede desteklediğini ifade etmektedir.⁸⁸⁴

Alman Deniz Albayı Weniger, savaştan sonra 1925 tarihinde kaleme aldığı makalesinde, 1915 Şubat ayı itibarıyla Çanakkale Boğazı'nın savunmasıyla ilgili emir komuta ilişkisini şöyle açıklamaktadır: Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın emrindeki Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtâatı Genel Müfettişi Amiral Usedom bu vazifeye Genel Karargâha atanmıştı. Hem Çanakkale hem de İstanbul Boğazlarında Genel Karargâh temsilcileri olarak Alman subayları atanmışlardı ve Çanakkale'deki temsilci Amiral Merten idi. Çanakkale Müstahkem Mevki'nin yetenekli Türk komutanı emirleri Genel Karargâh ve Harbiye Nezaretinden almaktaydı. Bununla birlikte Genel Karargâh temsilcisinin [Amiral Merten] emirlerine uymalıydı. Deniz, mayın ve nöbet işlerindeki Türk ve Alman personeli doğrudan Amiral Merten'in emrindeydi. Emir komuta işleri biraz karışıkta ancak Enver Paşa'nın desteği sayesinde ve ana saldırılar döneminde Sahil İstihkâmları Müfettişi, Müstahkem Mevki Kumandanının üstü olarak cephede bulunduğu için sorun teşkil etmemişti.⁸⁸⁵

Weniger'in de belirttiği gibi emir komuta konusunda doğal bir karışıklık söz konusuydu. Alman Genel Karargâhının ittifak ilişkisine dayanarak Osmanlı ordusunun savaş yönetiminde etkili olmaya çalıştığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Boğaz savunması için görevlendirilen üst düzey Alman Amiralleri de üstlendikleri vazife icabı yetkileri ellerinde bulundurmak istemekteydiler.⁸⁸⁶ Bununla

⁸⁸⁴ **BArch MA, RM 40/59**, s. 23-24. Ayrıca bkz. **BArch MA, RM 40/1**, s. 4, 10, 15. Amiral Usedom Türkiye'de görev aldığı süre boyunca belli aralıklarla Alman İmparatoru II. Wilhelm'e başında bulunduğu kumandanlığın faaliyetlerini rapor etmiştir.

⁸⁸⁵ Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 7.

⁸⁸⁶ Avusturya Askeri Ataşesi Pomiankowski de bu karışıklığa ve Cevat Paşa'nın Müstahkem Mevki Komutanı olmasına karşı Alman subayları Usedom, Merten ve sonrasında Sanders'ten rütbe olarak

birlikte Osmanlı subay ve yetkililerinin ise bu konuda hassas oldukları ileride yer yer değineceğimiz pek çok örnekle sabitti. Enver Paşa'nın ise daha önce de bahsettiğimiz gibi bu konuda bir arabulucu ya da hakem rolünü üstlenme tavrında olduğu görülmektedir.⁸⁸⁷

Yakın dönemde, Osmanlı Türkçesinden yeni harflere aktararak yayınlanmaya başlanan Çanakkale Müstahkem Mevki ceridelerinin ilk iki cildi Çanakkale Boğazı'ndaki savunma tertibatının nasıl ve hangi şartlarda gerçekleştiğine dair önemli bilgiler sunmaktadır.⁸⁸⁸ Müstahkem Mevki ceridelerinin bu ilk ciltlerinde Çanakkale Boğazı'nda savunma hazırlığı dönemindeki Alman varlığı ve komutasının etkisini gözlemlemek mümkündür. Bilhassa komuta kademesinde işlerin Alman komutanlarla işbirliği içerisinde yapılması talep edilmekle birlikte⁸⁸⁹ üst komutada müfettişlik/danışmanlık adı altında müttefikliğin ilk aylarından itibaren Almanların oldukça etkin oldukları gözlenebilmektedir.

Bu konuyla ilgili önemli bir örnek, Boğazın savunma planının netleştirilmesi için dörtlü komisyon oluşturulduğunda, komisyon reisinin Merten Paşa olmasıdır. Başkomutanlık tarafından 22 Ekim 1914'te⁸⁹⁰ Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığına gönderilen bir emirde, Başkomutanlık temsilcisi Merten Paşa başkanlığında Albay Cevat Bey,⁸⁹¹ Yarbay Wossidlo ve Müstahkem Mevki Kurmay Başkanından oluşan bir komisyon kurulduğu bildirilmiştir. Bu komisyona her türlü

düşük olduğundan onlara emir verecek durumda olmadığına dikkat çekmektedir. Bkz. Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 101 (Alm. s. 112)

⁸⁸⁷ Nitekim Enver Paşa'nın ittifakın imzalanmasının üzerinden iki hafta geçmişken Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Bey'e gönderdiği bir telgrafında o sırada Genel Karargâh temsilcisi olarak Çanakkale'de bulunan Weber Paşa'nın vereceği emirlerde sorun yaratacak ve akla yatmayan bir durum olması hâlinde emrin yavaşlatılmasını ve derhâl kendisine bildirilmesi istemektedir. Enver Paşa'nın bu tavrı genel olarak sonraki süreçte de devam etmiştir. Bkz. **ATASE, BDH**, 4645-161-7; **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 75-79; **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 181-182.

⁸⁸⁸ **Çanakkale Muharebelerinde Müstahkem Mevki Cerideleri (02.08.1914-02.11.1914)**, 1. Cilt, Ankara: ATASE Yayınları, 2019. Bu eser seçme metin yayını olmayıp tıpkıbasımı ile birlikte bütün ceridenin yayınıdır.

⁸⁸⁹ 8 Ekim 1914 tarihli ceride kaydında bundan sonra akşam raporlarının birer suretinin de Merten Paşa'ya gönderileceği yazılmıştır. Bkz. **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 214. İlerleyen süreçte Müstahkem Mevki akşam raporlarını Başkumandanlık Vekâletine, Donanma Kumandanlığına ve Merten Paşa'ya göndermekteydi. Bkz. **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 223, 228, 233.

⁸⁹⁰ Bugünler aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa dâhil olmasını beraberinde getiren Karadeniz operasyonunun hazırlığının yapıldığı günlerdir. Bu konu birinci bölümde ele alınmıştır.

⁸⁹¹ Müstahkem Mevkii Komutanı Cevat Bey 29 Kasım 1914 tarihinde Mirliva (Tuğgeneral) rütbesiyle artık Cevat Paşa olacaktır. Bkz. Yurttakal, **18 Mart Kahramanı Cevat Paşa**, s. 17.

taarruza karşı mevcut vasıtalarla Boğazın ne şekilde savunulabileceği ve muhtelif bataryalarla diğer savunma vasıtalarının ne şekilde hareket edeceklerine dair bir plan hazırlanması emredilmiştir.⁸⁹² Enver Paşa, Müstahkem Mevkiye gönderdiği emrinde, komisyon bu emri alır almaz işe koyulacak ve neticeyi Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtâatı Müfettiş-i Umumisi (Amiral Usedom) aracılığıyla bana ileteceksiniz demektedir, ayrıca aynı emri Merten Paşa'ya da iletildiğini yazmaktadır.⁸⁹³ Bir örnek de 8 Ocak 1915 tarihli ceride kaydında dikkat çeker. Amiral Usedom, Çanakkale Müstahkem Mevkiye gönderdiği yazıda Boğaz müdafaası için silah, cephane gönderdiklerini, topların mevzilerinin Müstahkem Mevki tarafından belirleneceğini, fakat murahhaslığın (Merten) tekliflerini kabul etmek lazım geldiğini belirtmektedir.⁸⁹⁴

Elbette Almanların öne çıktığı bu gibi durumlar başta Müstahkem Mevki Komutanı olmak üzere Osmanlı subayları arasında zaman zaman itiraz ve endişelere de sebep olmuştur.⁸⁹⁵ Boğaz savunması hazırlık sürecinde Almanların varlığından duyulan rahatsızlıkların izlerinin bazı Osmanlı subay günlüklerine yansıdığını da görebiliyoruz. Yine topçu mühendis subayı Eyüp Bey'in Ekim ayı sonlarına ait notlarında bu konuda dikkat çekici bir aktarım bulunmaktadır. Buna göre İstanbul'da Genel Karargâhta karşılaştığı Erzurumlu Yüzbaşı Sabri Efendi'den, Çanakkale'de yaveri olduğu Alman subayı Wehrle'nin yanından geçinemediği gerekçesiyle ayrıldığını öğrenmiş, "Hâlbuki kendisi Almanları Almandan daha fazla müdafa eden soyundandı. Bu geçinemeyince artık!" diye not etmiştir. Daha sonra aktardıkları da 1914 sonbaharında Çanakkale'deki duruma dair fikir vermektedir;

"Sabri'nin ifadesine nazaran Çanakkale'de her kumandan ikiymiş. Biri Alman diğeri Türk'müş. Fakat kuvvet ve amirlik nüfuzu Almanlardaymış. İki Mevki-i Müstahkem kumandanı ve iki Erkân-ı Harbiye varmış. Alay kumandanları bizimkilerse de mıntika

⁸⁹² **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, s. 33; **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 132, s. 1, 9.

⁸⁹³ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 229. Boğaz savunma hazırlığının üst komutasının Enver Paşa, Alman Amiralleri Usedom ve Merten ile Cevat Paşa'da olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Cevat Bey bu günlerde Almanların büyük topları Boğaz girişine taşıyarak esas savunmayı Boğazın dışında planlamak istediklerini Başkumandanlığa yazarak buna engel olmuştur. Bkz. **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 407-408. Dolayısıyla sonraki gelişmeler onu haklı çıkarmıştır ve 18 Mart Zaferinde emeği büyüktür. Bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, **Çanakkale Muharebelerine Dair Konferans**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1950, s. 48.

⁸⁹⁴ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 2, s. 127-128.

⁸⁹⁵ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 7-8.

kumandanları Almanlardan olduğundan kumanda Almanların elinde kalmış. Esas bataryaları Alman erleri işgal ediyormuş. Anadolu Hamidiyesi'nde Alman erler ve subaylar varmış ve bunlar Hamidiye Kışlasının dâhilinde kurulan çifte çadırlarda ikamet ediyorlarmış. Yeme içmeleri bizimkisinden fevkalade iyi olduğu gibi çadırlarına zengin milletin parasıyla alınmış bira ve şaraplar fıçı ile geliyormuş. Buna mukabil mülkün asıl sahibi olan Mehmetçikler zeytinyağlı çorbaya bile hasret kalıyorlarmış".⁸⁹⁶

Taraflar arasında büyük kriz haline dönüşmeyen sürüşmeler yaşanmakla birlikte müttefiklik ilişkisi içerisinde çıkabilecek sorunlarla ilgili Alman personele yönelik bir düzenleme/yönetmelik hazırlandığı da dikkat çekmektedir. İlişkilerde genel olarak rütbenin esas alınmasının istendiği anlaşılmaktadır.⁸⁹⁷ Sorun çıktığı takdirde Başkomutan Vekili olarak Enver Paşa'nın kendisinin hakem olacağını, durumun kendisine iletilmesini istediği yazışmalarda görülmektedir. Öyle ki Sahil İstihkamatı ve Torpil Kıtıaatı Genel Müfettişliği de Müstahkem Mevki Komutanlığı da doğrudan Başkumandanlık Vekâletine bağlı idi.⁸⁹⁸ Bu noktada Enver Paşa'nın ittifakın mimarı olarak müttefiklik ilişkisinin iyi işlemesi gerektiğine inandığı ve bunun bizzat takipçisi olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Çanakkale savunması özelinde bakıldığında bu meselenin savunma hazırlığı sürecinin ileriki aşamasında görev paylaşımı şeklinde çözülmeye çalışıldığı da görülmektedir. Nitekim Müstahkem Mevki Komutanlığının yükünü hafifletmek için, Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın 4 Şubat 1915 tarihli emriyle su üstü keşif gözetleme, mayın, torpido ve kılavuzluk hizmetlerinin sorumluluğu, yani deniz işleri Çanakkale'de bulunan Alman Amiral Merten'e verilmiştir.⁸⁹⁹

Nihayetinde Alman Amiralleri Usedom ve Merten ile Cevat Paşa'nın deniz muharebeleri döneminde Çanakkale Boğazı'nın denizden savunulmasının üst komuta kademesini oluşturdukları görülmektedir. Bununla birlikte Cevat Paşa'nın, savunma planının şekillenmesindeki etkisi savaşın kaderini etkileyecek niteliktedir. Bu üç komutanın birlikte çekilmiş oldukları meşhur fotoğraf Boğaz savunmasının simgesi

⁸⁹⁶ Eyüp Durukan, **Günlüklerde Bir Ömür II**, s. 360-361.

⁸⁹⁷ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 304-305.

⁸⁹⁸ Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve Osmanlı-Alman ittifakının imzalanmasının hemen ardından Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, Başkomutanlığın 5 Ağustos 1914 tarihli emriyle Başkomutanlığa bağlanmıştır. **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, s. 24.

⁸⁹⁹ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, s. 88; **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 2, s. 182.

olarak o dönemden itibaren pek çok gazete ve yayında yer almıştır.⁹⁰⁰ Ancak sonraki bölümlerde görüleceği üzere ilerleyen süreçte, bilhassa 18 Mart Deniz Zaferi'nin ardından Boğaz savunmasında Alman komutasının daha etkili olduğu anlaşılmaktadır.

3.3. Amiral Merten Komutasında Alman Bahriyeli Personelin Çanakkale Boğazı Savunma Hazırlıklarına Katılmaları

Çanakkale Boğazı'na Başkumandanlık temsilcisi olarak görevlendirilen Koramiral Merten komutasında olmak üzere, General vapuru ile Çanakkale'ye ulaşan Alman bahriyeli subay ve askerlerinin ilk olarak Kilitbahir yakınındaki Değirmenburnu Tabyasına yerleştirildikleri ve bir süre sonra da tabyalara dağıtılarak görevlendirildikleri görülmektedir.

Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Bey, 27 Ağustos günü Başkumandalığa yazdığı telgrafla, o gün Amiral Souchon ve Weber Paşa'nın Lilly Rickmers vapurundaki kısa müzakereden sonra kumandanlığa geldiklerini, birkaç güne kadar Boğaza Alman subay ve mürettebatının geleceğini haber verdiklerini bildiriyordu. Bunları münferit bir kışlaya yerleştirmeyi düşündüğünü belirtirken, Alman komutanlardan bu yönde bir emir gelmediğinden durumu Enver Paşa'ya sormaktaydı. Gelen cevapta ise kasaba haricinde ve uzağında iskân ve iaşelerinin temin edilmesi emredilmişti. Böylece 30 Ağustos günü gelen Alman personeli, kendileri için alelacele hazırlanmış olan Değirmenburnu Kışlasına yerleştirileceklerdi.⁹⁰¹ Aynı gün Cevat Bey, General vapuruyla gelen Alman Amirali ile beraberindeki subay⁹⁰² ve askerlerin ne şekilde görevlendirileceklerine dair emirlerini beklediğini Başkumandanlık Vekâletine bildirmişti.⁹⁰³ O günlerde görev

⁹⁰⁰ **BArch, Bild 134-B2922**; Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, s. 67; **Kriegsbilder: Beilage der Linzer "Tages-Post"**, Nr. 47, 1915, s. 8; **Das Illustrierte Blatt**, nr. 17, 25 Nisan 1915, s. 2; **Illustriertes Unterhaltungs-Blatt**, nr. 4, 23.1.1916 (Bkz. EK 12).

⁹⁰¹ Avrupa yakasında Kilitbahir gerisinde sakin bir bölgedeki Değirmenburnu kışlasına yerleşmenin sebebi Çanakkale'deki yabancı devlet temsilcilerinin dikkatini çekmemek olarak ifade edilmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 26. Değirmenburnu tabya ve kışlası bugün Çanakkale Boğazı'ndaki "Dur Yolcu" yazısının bulunduğu yamacın hemen altında sahile yakın kısımdadır ve bugün askeri alandır.

⁹⁰² Amiral Merten'in haricindeki subaylar; Wossidlo, Frege, Herschel, Woermann, Natz, Reeder ve Tabip Yüzbaşı Rosenberger idi. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 22.

⁹⁰³ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 115, 121.

nedeniyle orada bulunan Osmanlı topçu mühendis subayı Eyüp Bey, 28 Ağustos 1914 tarihli günlüğüne “...Kilitbahir’e döndük, Değirmenburnu Kışlasının boşaltılmasıyla, zabıt odalarının döşenmesi, koğuşların badanalanması için emir verilmişti. Buraya Alman erlerinin geleceği haberi yayıldı” bilgisini yazmıştır.⁹⁰⁴

Amiral Merten, General vapuru ile Çanakkale’ye geldikten sonra, Weber Paşa’dan Başkumandanlık temsilciliği görevini devralmıştır. Amiral Merten’in gelişiyile 1 Eylül günü ilgili Başkomutanlık Vekâleti tarafından Müstahkem Mevkiye şu emir verilmiştir:

“Weber Paşa’nın yerine Amiral Merten Başkomutanlık Vekâletinin temsilcisi sıfatıyla Çanakkale Boğazı’na gönderilmiştir. Çanakkale Boğazı Komutanı, Amiral Merten’in gerektiğinde vereceği emirleri yerine getirecektir. Alman subay, er ve diğerlerinin istihdamı ve başka konuların düzenlenmesi hakkında Çanakkale Boğazı Komutanı Amiral Merten ile birlikte karar verecektir. Amiral Merten doğrudan doğruya Başkomutanlık Vekâleti ile haberleşecektir.”⁹⁰⁵

Alman Tabip Yüzbaşı Rosenberger’in anlatımına göre de Amiral Merten’in kurmayları ile karargâh olarak kullandığı Lilly Rickmers gemisine giden bazı denizci ve teknik personelin haricindeki subay ve askerler Değirmenburnu Kışlası’na yerleştirilmişlerdi. Alman personel burada İstanbul’dan Türk üniformaları gelene kadar tam sekiz gün kalmıştı. Sonra hepsinin ayrı ayrı birbirinden uzak tabya ve bataryalara dağılımı gerçekleştirilmişti.⁹⁰⁶

Bu arada Cevat Bey, Almanların Çanakkale’ye ulaşmaları ve Değirmenburnu’na yerleştirilmelerinin ardından, Enver Paşa’ya mahrem ve mahsus bir yazıyla Alman komutan ve mürettebatın tarafsızlığa uygun olmayarak milli kıyafetleriyle çok dikkat çekici bir şekilde bölgeye geldiklerini yazmıştır.⁹⁰⁷ Alman komutanları Weber, Souchon ve Merten’in tavırlarının kendisinde tarafsızlığımızı sekteye uğratacak

⁹⁰⁴ Eyüp Durukan, **Günlüklerde Bir Ömür II**, s. 339-340.

⁹⁰⁵ **Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, s. 76, 273; **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 125, 128. Bu emirden Almanlarla ilgili ve diğer konularda ortak bir komutanın arzu edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca rütbesi Müstahkem Mevki Kumandanından yüksek olan Merten’in vereceği emirleri de yerine getirmesi isteniyor, ancak icabında/gerektiğinde ifadesiyle bu şerhli bir biçimde açıklanıyordu. Zira emirlerin uygun olmadığı düşünüldüğü vakit, Başkumandanlık Vekâletine doğrudan temas kurulması da yine Enver Paşa’nın bu konudaki yaklaşımıydı.

⁹⁰⁶ **BArch MA, RM 40/55**, s. 39, Tabip Yüzbaşı Rosenberger’in raporu.

⁹⁰⁷ Amiral Usedom, Türkler tarafsızlık ve her yerde olabilecek ajanları dikkate alarak askerlerimizin yalnızca Türk üniforması ile istihkâmlarda görev almanalarına büyük özen gösteriyorlardı demektedir. Bkz **BArch MA, RM 40/1**, s. 4.

icraatlerde bulunacakları kanaati uyandırdığını arz ederek nasıl bir muamalede bulunması gerektiğini sormuştur. Enver Paşa cevaben Amiral Merten'in general olarak Weber'in görevini devralacağını, kendisinin amiral olduğundan kimsenin haberdar edilmemesini, diğer taraftan askerî kıyafetlerle ilgili olarak gönderilen kıyafetler oraya ulaşınca kadar Alman mürettebatın katiiyen kasabaya [Kilitbahir] girmemelerini emretmişti.⁹⁰⁸

Alman personel içerisinde bulunan topçu astsubayı Bossert, "kışlaya yerleştikten iki gün sonra kıyafetlerimiz geldi ve artık Türk hizmetine girmiştik" demektedir. Sonraki günlerde ise Anadolu Hamidiye'ye geçip orada Usedom, Merten, Janson, Wossidlo gibi komutanları tanıdıklarından bahsetmektedir.⁹⁰⁹ Alman topçu subaylarından von Thomsen da günlüğüne özel birliğin ilk bölümünün sessiz sedasız bir şekilde, gizlice ve hiç farkedilmeden Çanakkale Boğazı'na geldiğini yazıyordu. Sonrasında toprak rengindeki Türk askerî elbiselerini giymişler, başlarına kalpak takarak Boğaz savunma birliklerine katılmışlardı.⁹¹⁰

Mühmann'ın ifadesiyle, Amiral Usedom'un kurmay başkanı Deniz Binbaşı von Janson tarafından desteklenen çalışkan Albay Cevat Bey ve Türk karargâhının Çanakkale'deki delegeşi ve oradaki deniz komutanı olan Amiral Merten'in çabalarıyla kısa bir zamanda istihkâmları güçlendirmek mümkün olacaktı.⁹¹¹ Amiral Usedom daha 18 Eylül 1914 tarihli raporunda Çanakkale'deki ağır topların sorunsuz şekilde atış yapabildiklerini yazıyordu.⁹¹² Alman bahriye subaylarının 1915 Ocak ayının sonlarına gelindiğinde Boğazlardaki savunma hazırlıklarında gösterdikleri

⁹⁰⁸ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 266-267; **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 122-123.

⁹⁰⁹ Bossert, **Der Kampf um die Dardanellen**, s. 19.

⁹¹⁰ **W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü**, s. 19.

⁹¹¹ Mühmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, s. 51 (çev. s. 44-45). Amiral Usedom ve Merten'in Çanakkale'de Karargâh binası önünde ayaküstü bir kâğıda baktıkları bir fotoğraf da yine bilinen bir fotoğraftır. Özellikle fotoğraf için böyle bir poz verildiği anlaşılmaktadır. Ancak fotoğrafta arkada bulunanların isimleri pek bilinmez. Arkalarındaki isimleri sağdan sola olmak üzere karargâh subayları Deniz Üsteğmeni Heinrich Prinz Reuss, Usedom'un yeveri ve tercümanı Ziya Bey, Deniz Yarbay von Janson, Deniz Binbaşı Schneider, Anadolu Hamidiye komutanı Deniz Binbaşı Wossidlo'dur. Bkz. **BArch, Bild 183-R36163**. Fotoğraf ve isimlerin bulunduğu alt yazı için bkz. **Berliner Tageblatt: Wochen-Ausgabe für Ausland und Übersee**, nr. 28, 13 Temmuz 1915 (Bkz. EK 13).

⁹¹² **BArch MA, RM 40/1**, s. 10, Usedom'dan Müller'e, 18 Eylül 1914. Amiral Merten 13-15 Eylül günlerinde büyük tabya toplarının başarılı talimlerini ve atışa hazır olduklarını Amiral Usedom'a bildirmişti. Bkz. **BArch MA, RM 40/420**, s. 102-103, 98-99.

çabadan ötürü Alman Donanma Kabinesi tarafından ikinci dereceden demir haç madalyasıyla ödüllendirildikleri görülmektedir. Amiral Usedom'un müfettişlik emrindeki bilgiye göre, Koramiral Merten, Deniz Albay Reclam, Deniz Yüzbaşı Janson, Torpido uzmanı Yüzbaşı Gehl ve mayın birliğine mensup diğer bazı subay, astsubay ve erlere madalya verilmiştir.⁹¹³

3.3.1. Alman Bahriyelilerin Çanakkale Tabyalarına Dağıtılmaları

Çanakkale'ye gelen Alman subay, astsubay ve askerleri ilk etapta Orhaniye, Ertuğrul, Dardanos, Hamidiye, Kilitbahir, Mecidiye, Hamidiye, Namazgâh tabyalarına küçük gruplar haline dağıtılmışlardır. Alman personelin tabyalara dağıtılmaları Türk üniformalarının gelişi ve onların giyilmesiyle ancak 7 Eylül günü gerçekleşmişti. O zamana kadar Amiral Merten ile Cevat Bey'in bu dağılımlara yönelik planlama yaptıkları anlaşılmaktadır.⁹¹⁴ Aynı günlerde Amiral Usedom'un Çanakkale'ye ilk teftişini 5-7 Eylül tarihlerinde gerçekleştirdiği ve bu teftişte bataryalar ve personelin durumunun değerlendirildiği anlaşılmaktadır.⁹¹⁵ Amiral Usedom'un Almanca konuşan Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Bey'den edindiği ilk izlenim Almanların desteğine açık olması yönünden olumludur.⁹¹⁶ Bataryalara Alman personelin dağılımına bakıldığında aşağıdaki gibi bir tablo oluşmaktadır.⁹¹⁷

⁹¹³ **BArch MA, RM 40/138**, s. 306, Usedom'dan 27 nolu müfettişlik emri, 26 Ocak 1915.

⁹¹⁴ **BArch MA, RM 40/59**, s. 26; **BArch MA, RM 40/1**, s. 4.

⁹¹⁵ Yapılan değerlendirmeye dair bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 24.

⁹¹⁶ **BArch MA, RM 40/1**, s. 6.

⁹¹⁷ **BArch MA, RM 40/62**, s. 41, 42, "Verteilung der Offiziere und Mannschaften auf die Befestigung".

Orhaniye	1 subay: Deniz Teğmeni Woermann	5 Astsubay	9 Er	1'i topçu teknisyeni 1'i emir eri
Ertuğrul	1 subay: Deniz Üsteğmeni Frege	5 Astsubay	9 Er	1'i topçu teknisyeni 1'i emir eri
Dardanos	-	1'i Topçu Astsubay Kıdemli Başçavuşu 3 Astsubay	5 Er	-
Hamidiye	1 subay: Deniz Üsteğmeni Herschell	18 Astsubay 1'i Takım komutanı	29 Er	-
Kilitbahir tabyaları	1 Subay: Deniz Teğmeni Natz	-	2 Er	-
Mecidiye	-	8 Astsubay	11 Er	-
Hamidiye	-	4 Astsubay	7 Er	-
Namazgâh	-	3 Astsubay	6 Er	-

Tablo 1: Alman bahriyelilerin Çanakkale tabyalarına dağılımı (7 Eylül 1914)

Aynı listenin devamında mayın personeli ve geri kalan personel olarak 4 astsubay ve 21 er bilgisi yer almaktadır. Buna göre Değirmenburnu Kışlası'nda mayın personeli olarak 4 astsubay ve 14 er bulunuyordu. Ayrıca geriye kalan 3'ü işaretçi, 3'ü vasıfsız personel, 1 sağlıkçı vardı. Bu çerçevede Alman İmparatorluk Donanması Türkiye Özel Kumandanlığına mensup Çanakkale Boğazı savunmasında hem tabyalarda görevli hem mayın personeli ve diğerlerinin toplamını gösteren çizelgeye bakıldığında 4 subay, 50 astsubay, 99 er, toplam 153 personel bulunmaktadır. Buna ek olarak Çanakkale'ye geldikleri günlerde Lilly Rickmers gemisinde konaklayan 4 üst düzey subay (Amiral Merten, Wossidlo, Dr. Rosenberg, Reeder) ve 2 emir eri bulunmaktaydı. Bu isimler de eklendiğinde toplam rakam 159 olmaktadır.

Alman topçu komutan ve personeli ile telemetreler önemli bataryalara dağıtılmışlardı. Her bir grup veya bataryada bir Alman subayı bulunacaktı. Bu sayede hem eğitmen olarak görev yapacaklar, hem de savaş halinde bataryaların verimli kullanılması sağlanmış olacaktı. Bu süreçte bataryalardaki eksiklikler ve

Osmanlı topçu personelindeki atış talim eksiklikleri tespit edilmişti. Eski tip mühimmat yeterli sayıda olmasına rağmen modern mühimmat çok azdı.⁹¹⁸

Alman personelin Boğazlarda görevlendirilmelerinden sonraki günlerde Enver Paşa Alman subay ve askerlerinin uyacakları kurallar ve istihdamlarına dair bir emir yazısı hazırlamıştır. Bu yazıyı Sâhil İstihkamâtı ve Torpil Kıtââtı Müfettiş-i Umûmîliğine, yani Amiral Usedom başta olmak üzere Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarındaki Başkumandanlık temsilcileri Merten ve Kühlwetter paşalar ile Müstahkem Mevki kumandanlarına göndermiştir. 8 Eylül 1914 tarihli bu yazıya göre tatbik edilmesi istenen usul maddeler halinde şöyle ifade edilmektedir:⁹¹⁹

- Subay ve erler maiyetinde bulundukları bütün amirlerine ve emirlerine itaatle mükelleftirler.
- Osmanlı üstlerinden aldıkları emirler hakkında vakit müsaitse kendi Alman üstlerine doğrudan bilgi verebilirler.
- Alman subay ve erlerden bazılarını cezalandırma lüzumu görülürse, durumun en yakın Alman üstüne bildirilmesi ve onun vasıtasıyla cezalandırılması lazımdır.
- Bunların haricinde meselelerde rütbe derecesine riayet edilecektir.

Bunun üzerine Amiral Merten'in karargâh olarak kullandığı Lilly Rickmers vapurunda aynı gün, 8 Eylül 1914 tarihinde hazırlanmış "Türk Tabyalarında bulunan Alman birlikleri kumandanlarına mahsus talimatlar" başlıklı bir talimatname bulunmaktadır. Bu metinde istihkâmlardaki Alman çalışmasının en başta gelen hedefinin, top ve cephe malzemesinin süratle muharebeye hazır hale getirmesi ve bunların talimlerinde Türk askerleriyle ortak çalışılması olduğu ifade edilmektedir. Talimatnamenin eğitim başlığına göre, Alman birliğinin hizmet ve eğitim zamanı Türk günlük programına uydurulmakla birlikte bu eğitim Alman subaylarının idare ve gözetiminde gerçekleşecektir. Müşterek eğitimden hedeflenen şey ise tabyaların mümkün olan en hızlı şekilde muharebeye hazırlanması ve Türk askerlerinin topçuluk eğitiminden geçirilmesidir. Talimatname subay, astsubay ve erlerin durumlarına dair bir düzenleme de içermektedir. Buna göre Alman subaylarının üstü yine Alman subayları olacak, eğitim için bir öğretmen sıfatıyla Türk tabya

⁹¹⁸ Ağustos ayında 35,5 cm'lik 133 modern top mermisi ve 24 cm'lik 608 top mermisi sipariş verilmişti, ancak bunların gelişi sevkiyat engelinden dolayı 1916 senesini bulacaktı. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 27. Ayrıca bkz. **BArch MA, RM 40/1**, s. 6.

⁹¹⁹ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 304-305.

kumandanlarıyla münasebet kuracaklardır. Bununla birlikte tabyanın kumandanı bizzat Türk subaylarıdır ve öyle kalacaklardır. Tabyanın mesuliyeti onların üzerindedir. Alman astsubayları Türk subaylarını üst olarak bilecekler ve ona göre hareket edeceklerdir. Ne sebeple olursa olsun bir sorunla karşılaşılırsa Alman komutanlarına durumu bildireceklerdir. Bir de her birlik kumandanına devamlı yanlarında bulunacak bir tercüman verilecektir. Talimatın son kısmında Alman personele hem kendi ast ve üstlerine hem de aynı rütbede olan arkadaşlarıyla iyi ilişkiler kurmaları, kaynaşmaları, mümkün mertebe güvenlerini kazanmaları, iyi eğitim görmüş ve topçuluğa vakıf birer öğretmen gibi davranmaları tavsiye edilmektedir.⁹²⁰

Rumeli Mecidiye'nin komutanı Yüzbaşı Mehmed Hilmi Bey ilk görevlendirmeye kendi tabyasına gelen Almanlara dair izlenimlerinden bahsetmektedir. Hilmi Bey'in anlatımına göre; 1 üsteğmen ve 20 er misafir olarak bataryaya verilmişti. Topların eksiklerini tamir edeceklerdi. Sonra toplarla talim yapmalarına izin verildi. Sıkı bir arkadaşlık oluşuyor, sohbet ve tartışmalar yaşanıyor. Almanlar atışların hızını yavaş buluyorlardı. Hilmi Bey'e göre haklıydılar, çünkü talimnameler de eskiydi. Bunlar Almanların talimnamesine göre tercüme edilerek iyileştirilmiş, aynı sistemin diğer bataryalarda da uygulanması emredilmişti. Talimler yapılmaya başlanmıştı.⁹²¹

Eğitim ve tabyaların güçlendirilmesi amacıyla ilk başta Alman personelin Boğazdaki tabyalara bu şekilde dağılımı gerçekleştirilmiş olsa da, bir süre sonra bundan vazgeçilerek eğitimin merkezi bir yerde yapılması amacıyla örnek bir tabya oluşturulduğu görülmektedir. Bunun için Çanakkale'de Anadolu Hamidiye Tabyası, İstanbul'da ise Anadolu Kavağı Tabyası belirlenmişti. Bunların personelinin çoğunluğunu Almanlar oluşturacak ve diğer istihkâmlara örnek teşkil edecekti.⁹²²

⁹²⁰ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 139-140.

⁹²¹ Gazanfer Şanlıtop, **Çanakkale Geçilmedi: Yüzbaşı Mehmet Hilmi**, İstanbul: GOA Yayınları, 2006, s. 106-108. Başkumandanlık Vekâletinden atış talimlerine ilk olarak 14 Eylül 1914 günü izin verilmişti. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 28. Alman topçu personeli Bossert, Eylül ayından itibaren, daha Boğazın tüm milletlerin vapur/gemilerine açık olduğu günlerde her gün eğitimler yapıldığını belirtmektedir. Erwin Bossert, **Der Kampf um die Dardanellen**, s. 22.

⁹²² **BArch MA, RM 40/59**, s. 31.

Öte yandan Almanya'dan yeterli malzemenin getirilmesi için zaman ve imkân bulunamadığından eldekiler ve İstanbul'dan temin edilenle yetinilmek durumunda kalınıyordu. Nitekim bugünlerde 1914 Eylül ayı ortasına kadar mayın ve diğer savaş malzemelerini içeren sadece 19 vagon İstanbul'a ulaşmıştı.⁹²³

3.3.2. Hamidiye Tabyasında Alman Subayı Wossidlo Komutasında Merkezi Eğitim Verilmesi

Önceki bölümde belirtildiği üzere Alman personel Çanakkale'ye geldikten sonra ilk etapta Orhaniye, Dardanos, Anadolu ve Rumeli Hamidiye ile Namazgâh tabyalarına dağıtılmışlardı. Amiral Merten'in bir yönergesiyle bu tabyalardaki Osmanlı personelinin eğitime başlanmıştı. Ancak bu süreçte özellikle dil ve iletişim sorunları, tercüman eksikliği nedeniyle, ayrıca yiyecek vb. başka alışkanlıklardan dolayı sorunlar ortaya çıktığı görülmüştü. Bundan dolayı bir süre sonra Alman personel Anadolu Hamidiye Tabyası'nda Yarbay Fritz Wossidlo⁹²⁴ komutasında toplanacaklar ve burası bir eğitim tabyası haline gelecekti. Yarbay Wossidlo, Amiral Usedom'un emriyle Hamidiye Tabyası'nın kumandasını üstlendi. Tabyanın Türk komutanı onun emrinde olacaktı.⁹²⁵

Bu yöntem değişikliğinin nasıl gerçekleştiğine baktığımızda, 17 Eylül 1914 tarihli Müstahkem Mevki ceridesi kaydına göre Merten Paşa'nın bazı bataryalara taksim edilen Alman subay ve erlerinin Boğazda belirli bir mevkide, örnek bir bataryada toplanmasını teklif ettiği görülmektedir. Teklife göre diğer bataryalardan subay ve erler değişimli olarak bu örnek bataryaya gelerek eğitim alacaklardı. Ancak Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Bey bu teklife sıcak bakmamıştır. Çünkü ona göre bu bir bakıma faydalı olsa da personelin bizzat kendi bataryasında işlerin nasıl yürüdüğünü kavraması daha uygun olacaktı. Ayrıca her bir bataryanın kendine

⁹²³ Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, s. 51 (çev. s. 45); **BArch MA, RM 40/59**, s. 28, 32.

⁹²⁴ Alman Deniz Binbaşı olan Wossidlo Osmanlı hizmetinde Yarbay rütbesi almıştır. Bkz. **BArch MA, RM 40/55**, s. 43.

⁹²⁵ Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 7; **BArch MA, RM 40/59**, s. 31; **BArch MA, RM 40/1**, s. 10, 13. Amiral Usedom'un kurmay subaylarından Karl Schneider de iletişim, tercüme ve yiyecek alışkanlıkları ve diğer uyum sorunlarına değinmektedir. Bkz. Karl Schneider, **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, Berlin: E.S. Mittler & Sohn, [1925], s. 6-8, 13-14. Schneider'in bu kitapçığının eski harfli Türkçeye çevirisi için bkz. "Çanakkale'de Alman Bahriyesi", çev. Mehmet İzzet (çev.), **Risale-i Mevkute-i Bahriye**, c. 9, sy. 4, Mayıs 1926, s. 218-240. Genel olarak Alman subaylarının yaşadıkları dil sorunu için ayrıca bkz. Demm, **a.g.m.**, s. 218-219.

mahsus özellikleri vardı. Cevat Bey'in önerisi, her grup dâhilinde Alman personeli idaresinde birer örnek bölük teşkil edilerek topçu eğitimci Wossidlo beyin her muntıkada bir hafta on gün kalıp eğitim vermesi yönünde olmuştu.⁹²⁶

Ancak bu öneri muhtemelen bir an önce savaşa hazır olunması düşüncesine pek uymadığından, sonrasında Merten Paşa'nın teklifinin hayata geçirildiği görülmektedir. Nitekim Enver Paşa'nın Çanakkale Boğazı kumandanlığına 5 Ekim 1914 günü gönderdiği yazıda Çanakkale ve Karadeniz Müstahkem Mevki subay ve erlerinin bilgi ve becerilerini artırmak için Alman eğitim heyetinin idaresinde birer örnek batarya teşkil edilmesi emredilmektedir. Emre göre Çanakkale Boğazı'ndaki Anadolu Hamidiye örnek bataryası Merten Paşa'ya, Karadeniz Boğazı'ndaki Anadolu Kavağı yukarı bataryası ise Kühlwetter Paşa'ya bağlı olup emirleri onlardan alacaklardı. Ancak muharebe sırasında bu bataryaların istihdamı ve vazifelerin tayini Müstahkem Mevki Kumandanlığına ait olacaktı. Bu bataryalar sahil topçusuna ait olup Müstahkem mevki subay ve erlerinin bilgi ve becerilerini geliştirebilecekleri bir mektep görevini görecekti.⁹²⁷

Böylece Anadolu Hamidiye Tabyası'nda Yarbay Wossidlo komutasında talim yapmak üzere personeli bütünüyle Almanlardan oluşan iki topçu bataryası oluşturuldu. Osmanlı topçuları dönüşümlü olarak bu bataryalarda eğitim görmeye başladılar.⁹²⁸ Ayrıca Enver Paşa'nın 3 Ekim 1914 tarihli bir emrinde eğitim tabyasında Alman komutanların emrinde ihtiyaca göre Osmanlı personeli istihdam edilecek, diğer bataryalarda da Alman eğitimci olarak kurmay subay ve subayların yanı sıra astsubaylar da görevlendirilecekti.⁹²⁹ Mühlmann'a göre Osmanlı savunmasına eğitim konusunda yeni ve taze bir kan gelmiş oldu. Herşeyden önce işin o zamana kadar ihmal edilen pratik yönüne eğilmek gerekmişti. Atış talimleri, acil

⁹²⁶ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 160. Türk tarafından bilhassa Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Bey'in istihkâmların bir kısmının, kendi idaresinden çıkacağı hissiyle itiraz ettiğine dair bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 31.

⁹²⁷ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 201-202. Ceridede 5 Ekim tarihli olmasına rağmen Alman arşivindeki Almanca emrin tarihi 28 Eylül 1914'dür. Bu emirde Enver Paşa fırsat buldukça bu örnek batarya ve diğer bataryalardaki talimleri denetlemeye geleceğini yazmıştır. Bkz. **BArch MA, RM 40/420**, s. 87, 82, Enver Paşa'dan İstanbul ve Çanakkale Müstahkem Mevki kumandanlıklarına, 28 Eylül 1914.

⁹²⁸ Uyar, "Çanakkale Muharebelerinin İhmal Edilmiş Almanları: Usedom Özel Görev Grubu", s. 69.

⁹²⁹ **BArch MA, RM 40/420**, s. 83, Enver Paşa'dan İstanbul ve Çanakkale Müstahkem Mevki kumandanlıklarına, 3 Ekim 1914.

durumda silah başı etme talimleri, haberleşme ve geri hizmete yönelik talimler yoğun şekilde yapılıyordu.⁹³⁰

Enver Paşa, Boğaz savunması ve talimlere dair gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Nitekim Müstahkem Mevki Kumandanlığına gönderdiği bir yazıdan anlaşıldığına göre Eylül ayı başından beri Başkumandanlık temsilcisi olarak Çanakkale savunmasında görevli Amiral Merten nezaretinde bölgedeki bir aylık eğitim çalışmalarının durumunu görmek istemişti. Yazıda Sahil İstihkamatı ve Torpil Kıtaatı Müfettişi Umumisi Amiral Usedom ile birlikte Yavuz gemisi ve Donanma-yı Hümayun ile birlikte geleceğini belirtmekteydi.⁹³¹ Nitekim sonraki günlerde örnek batarya olarak teşkil edilen Anadolu Hamidiye ve diğer bir bataryadan atış talimlerini izleyecektir. Amiral Usedom, Enver Paşa'nın katıldığı bu atış talimlerinden II. Wilhelm'e 15 Ekim 1914 tarihli raporunda bahsetmiştir. Atışlardan hareketle kendine bağlı Alman personeli överken, Türk topçusunun epeyce eğitime ihtiyacı olduğu izlenimini Alman İmparatoruna aktarmaktadır. Ancak bu izlenimin Çanakkale'de Aralık ayındaki teftişi sırasında artık değiştiği gözlenirken, eğitimin iyi netice vererek daha önce düşünülenin aksine Türk subaylarının çoğunluğunun kabiliyetlerini geliştirdiklerini yazmıştır.⁹³²

Amiral Souchon'un bu konudaki izlenimlerinin de sonraki aylarda değiştiği anlaşılmaktadır. Nitekim 27 Ağustos 1914'te harp ceridesine şunları yazmıştır: "Tabyaların çoğu şimdiye kadar hiç atış yapmamış. Atış idaresi hakkında tam bir belirsizlik var. Döşenmiş olan mayınların aralarında 70-80 metre mesafe var ve dört haftadan daha uzun bir süre kesinlikle aynı yerde kalamayacaklar". Bununla birlikte Souchon'un Berlin'e sunduğu 18 Aralık 1914 tarihli raporunda, sahil tabyalarındaki Türk topçularının eğitiminin daha ilerletildiği ve iyi sonuçlar alındığı bildiriliyordu. Ayrıca başarının sadece atış talimlerindeki isabetle kalmayıp, eğitimin beklendiğinden iyi sonuç verdiği ve Türk subaylarının bataryaları sevk ve idaresinde iyi yönde gelişmeler yaşandığı ifade ediliyordu.⁹³³

⁹³⁰ Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, s. 52 (çev. s. 45).

⁹³¹ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 200.

⁹³² **BArch MA, RM 40/1**, s. 14-15, 22.

⁹³³ Wolf, **a.g.e.**, s. 165, 169.

Enver Paşa'nın Müstahkem Mevkiye 22 Ekim 1914 tarihli emrinde, Hamidiye Tabyasında bulunan toplar ve cephanenin Wossidlo beye teslim edilmesi, bunların kullanılması ve muhafazası konusunda Wossidlo beyin Müstahkem Mevkiye karşı sorumlu olacağı belirtiliyordu. Bununla birlikte vazifesiz kalacak subay ve askerlerin de diğer bataryalara taksim edilmesi istenmiştir.⁹³⁴ Anadolu Hamidiye Komutanı Yarbay Wossidlo'nun eğitmen olarak karşı tabyalarda da faaliyeti söz konusuydu. 29 Kasım günü Kilitbahir tarafındaki tabyalarda onun tarafından atış talimi yaptırılmış, kumandan (Cevat Bey) ve Merten Paşa da bu talime katılmışlardı.⁹³⁵

Anadolu Hamidiye'de görev yapan Alman subaylarından Waldemar von Thomsen günlüğüne Wossidlo ve Hamidiye Tabyasının o zamanki durumu hakkında bazı bilgiler not etmiştir. Örneğin Wossidlo ile ilgili "...Alman deniz birliklerinde iyi tenis oynaması ve oldukça şakacı yapısı nedeniyle sevilen biriydi. Ama şimdi karşıma kolunun altına sıkıştırılmış at kırbacı, boynunda dürbün, çeşitli tabyalardaki Türk subaylarına ve birliklerine atış talimi yaptırmak için atla ya da gemiyle oradan oraya yolculuk yapan bir Türk subayı olarak çıkmıştı.⁹³⁶ Bu hazırlık eğitimleri meyvesini verecekti..." demektedir. Ayrıca Hamidiye'nin Çanakkale yönündeki kuzey tarafında ise tabyadaki Alman askerlerin kaldığı beyaz gri renkteki çadır sırasının yer aldığını yazar. Hamidiye'de yemek çadırında karşılaştığı Almanlardan da bahsetmekte, Yüzbaşı [Emil] Natz, Yüzbaşı [Emil von] Scholz, Teğmen Janinke (Jaenicke), Teğmen [Konrad] Gössel, Bethge ve [Karl] Joerss, Teğmen [Victor] Pommersch, Kaptan [Heinrich] Herschel gibi isimleri saymaktadır. Ayrıca kendisinin 35,5'luk iki bataryanın komutanı olduğundan ve emrindeki erlerden Kohl, Bennke

⁹³⁴ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 229-230

⁹³⁵ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 2, s. 54.

⁹³⁶ Fritz Wossidlo daha sonra 08.09.1915-15.03.1918 tarihleri arasında İstanbul Boğazındaki Alman birliklerine komuta etmiştir. Bkz. Hildebrand, **a.g.e.**, s. 64; Feldmann, "Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918", s. 643. Anadolu Kavağı'nda Alman subayları Kühlwetter ve Reclam Paşa'nın yaverliğini yapan İsmail Hakkı Okday; "Reclam Paşa basit bir kır ziyafeti yüzünden vazifesinden alındıktan sonra yerine gelen, rütbesi daha düşük Alman bahriyelisi Wossidlo için "genç ve son derece faal, çok dinamik, ateş gibi çalışkan bir Alman bahriyelisiydi. Her gün bataryalara tahkimata gider top başında subay ve askerlere sahil topçuluğu hakkında dersler verir tatbikat yaptırırdı. Ayrıca Türkçe öğrenmeye de başlamıştı" diye yazmıştır. Bkz. İsmail Hakkı Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, s. 230.

isimlerini zikretmektedir. Yaptıkları atış talimleri ve karşılaşılan sorunlara dair bilgiler vermektedir.⁹³⁷

Burada görev almış Alman topçu başçavuşu Bossert de Anadolu Hamidiye Tabyası'nda bulunduğu dönem ile ilgili "Türk tarzı sivri tepeli çadırları kurduk, herbirinde 5 kişi kalıyorduk. Hamidiye'ye geldikten sonraki aylarda güzel arkadaşlıklar geliştirmiştik. Sonra kanlı muharebelerde bunu daha da kutsallaştırmıştık. Bizim yanımızda savaşa gireceklerini biliyorduk. Bir zaman meselesiydi..." gibi ifadeler kullanmaktadır.⁹³⁸

3.3.3. Alman Amirallerin İlk Değerlendirmeleri ve Boğaz Savunmasının Güçlendirilmesi

Alman subayları ve personelinin Çanakkale'ye gelişlerinin ardından Boğaz savunmasıyla ilgili yoğun bir çalışma başlamıştı.⁹³⁹ İstanbul'daki İngiliz askeri ataşesi bugünlerde Çanakkale'ye gelen Alman topçuların her geçen gün Boğaz savunmasını güçlendirmek için büyük faaliyet içinde olduklarını, takviye mühimmatın muhtemelen yolda olduğunu ve Boğazı geçmenin her geçen gün daha da zorlaşacağını yazmaktaydı.⁹⁴⁰ Amiral Usedom'un Türkiye'ye geldikten sonraki ilk görevi Çanakkale Boğazı'nın savunması için gerekli hazırlıkları yapmaktı. Feldmann'ın ifadesiyle bundan sonraki süreçte Boğazın savunmaya hazır hale getirilmesi muazzam bir Türk-Alman işbirliğiyle başarılmıştı.⁹⁴¹

Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde Karadeniz ve Çanakkale Boğazlarındaki tahkimat denizden yapılacak bir saldırıya karşı savunmak üzere tertip edilmişti. Çanakkale Boğazı'nda dış istihkâmlar Rumelide; Ertuğrul Tabyası ve Seddülbahir Kalesi ile Anadolu'da; Orhaniye Tabyası ve Kumkale idi. Merkezdeki esas savunma

⁹³⁷ W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü, s. 27, 29-31. Günlüğün Türkçeye çevirisinde ismi muhtemelen sehven Thomsen yerine Thomson olarak yazılmıştır.

⁹³⁸ Bossert, *Der Kampf um die Dardanellen*, s. 21-22. Hem Thomsen hem de Bossert'in bahsettiği çadırların görüldüğü, Anadolu Hamidiye Tabyası'nın genelini gösteren, gazeteciler, subaylar ve meydanda birliklerin görüldüğü bir fotoğraf için bkz. **BArch, Bild 183-S29580; Atlas Tarih: Fotoğraflarla Çanakkale Savaşları**, İstanbul: Doğan Burda, 2011, s. 52-53 (Bkz. EK 14).

⁹³⁹ Müstahkem Mevki kurmay başkanı Selahaddin Adil Bey (Paşa) eşi Siret Hanım'a yazdığı 6 Eylül 1914 tarihli mektubunda "...bugünlerde Alman paşaları üst üste geldiğinden işlerim yine sıkıştı" diyecektir. Bkz. Selahaddin Adil Paşa, **Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar**, haz. Muzaffer Albayrak, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007, s. 117.

⁹⁴⁰ **TNA WO, 106/1462**, 6 Eylül 1914.

⁹⁴¹ Feldmann, "Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918", s. 646.

bataryaları ise Rumelide; Kilitbahir, Rumeli Mecidiye ve Rumeli Hamidiye, Namazgâh ile Anadolu; Dardanos, Anadolu Hamidiyesi ve Çimenlik olarak iki ana grup halindeydi. Bir de düşman gemilerinin olası bir yarma harekâtında başarılı olmasına yönelik iç grup bataryaları olarak Rumelide; Değirmenburnu ile Anadolu; Anadolu Mecidiye ve Nara mevcuttu.⁹⁴²

Eylül ayı başından itibaren Alman Amirallerinin Çanakkale Boğazı'nda yaptıkları ilk incelemenin ardından Amiral Usedom'un Çanakkale Boğazı istihkâmları ve mayın hatlarına dair Enver Paşa'ya 8 Eylül 1914 tarihli bir rapor sunduğu görülmektedir.⁹⁴³ Sonradan atılan adımlar açısından önem taşıyan bu raporda şu bilgiler sunulmaktadır:

“...Çanakkale Boğazı'nda toplam 110 mayından oluşan 3 mayın hattı bulunuyor. Geçiş boşlukları çok büyük ve herkesçe biliniyor ve aralarında İngiliz ve Fransızların da olduğu bütün milletlerin gemileri hergün Boğaza girip çıkabiliyorlar. İngiliz ve Fransız donanmaları hatların durumundan haberdarlar. Buna karşın sahil tabya ve istihkâmlarındaki 165 top yeterli cephaneye sahip ve güçlü şekilde donatılmış durumda. Askerler sürekli bir biçimde eğitimden geçirildiler fakat hiç atış yapmadılar. Subay ve astsubaylardan çok azının böyle bir tecrübesi var. Öncelikle 23 uzun menzilli top incelendi. Bazı topların geri kaydırma frenlerinin vs. ayarları iyi yapılmamış, keskin hedef alınmasını engelleyecektir. Bunun için gerekli olan işlemlere uzman personelimiz başladı ve bu hafta içinde tamamlanacaktır. Bunların uzak atışlardaki kullanımı zor olduğu için, Alman topçu astsubayları Türk komutanının da onayıyla bu toplara dağıtıldı. Aynı şekilde mesafe ölçerler/telemetreler de gönderildi. Her grupta bir Alman subayı bulunuyor. Diğer topların kullanımı daha kolay olduğu için, bunların da Boğazı geçiş denemesinde iyi hizmetler yapacakları beklenebilir. ... Bu şartlar altında düşman savaş ilanını beklemeden harekete geçerse Çanakkale Boğazı'nı şu haliyle fazla zayıf vermeden zorlayabilir. Topların tamamlanmasının hızlandırılması mümkün değil. Buna karşın mayın hatlarındaki boşlukların doldurulması ve Çanakkale-Kilitbahir arasına 4. mayın hattının çekilmesi ile mayın hatları öyle güçlü olur ki, Boğazı bir zorlama harekâtı ancak düşmanın büyük bir kayıpla gerçekleşebilir. Bunun için gerekli olan mayınlar mevcut ve hazır. Fakat bu hatlar ancak Boğazın trafiğe tamamen kapanmasıyla çekilebilir. Mevcut şartlar altında bu önlemin acilen alınması gereklidir. Bu yapılmadığı sürece İstanbul'un durumu tehlikeydedir.”

Amiral Usedom'un raporundaki bu değerlendirmeler çerçevesinde Çanakkale Boğazı'nda savunmanın güçlendirilmesine yönelik hazırlıklara girişilecektir.

⁹⁴² Çanakkale Boğazı savunma tertibatı, tabyalar ve topların durumu ile cephane mevcuduna dair detaylar için bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, s. 10-17. Dünya savaşı öncesi Çanakkale tabyalarının durumu top çeşitleri ve sayılarına göre gösteren bir çizelge için bkz. Pomiankowski, **a.g.e.**, Ek çizelge 2.

⁹⁴³ **BArch MA, RM 40/62**, s. 43, “Bericht über den Zustand der Dardanellen-Befestigungen und Minensperren”.

İstanbul'daki Alman elçisi Wangenheim'in 8 Eylül 1914 tarihli raporunda⁹⁴⁴ ise o günlerde Çanakkale'deki durum ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

“...Çanakkale Boğazı'nın güvenliği hakkındaki endişe halk arasında artış gösteriyor. Amiral Usedom daha yeni oradan geldi ve onun verdiği bilgiler çerçevesinde şu anki duruma göre sadece Fransızlar dahi fazla zayıat vermeden Boğazı zorlayabilirler. Çünkü mayınların yerleri biliniyor. Top ve bataryalarla ilgili düzenlemeler, tamiratlar gerekiyor, 8 güne daha ihtiyaç var. Enver Paşa'ya, gerekli düzenlemeler yapılmaz ise Çanakkale Boğazı'nın geçilemeyeceği garantisini veremem demiş. Mevcut durumda eğer İngiltere ve Fransa savaş ilan etmeksizin Boğazı zorlamayı denerse muhtemelen başaracaktır. O nedenle kendisinin bir an evvel Boğazın kapatılmasını istediğini söylüyor.⁹⁴⁵ Boğazın tamamen kapatılmasını hali hazırda Amiral Schack da talep etti, ama çok önemli politik sebeplerle gerçekleşmedi. Çünkü Boğazın kapatılması sadece İngiltere ve Fransa değil aynı zamanda İtalya gibi diğer devletleri karşıya alma gibi bir tehlike arz ediyor...⁹⁴⁶

Aradan birkaç gün geçtikten sonra 12 Eylül 1914 tarihinde Enver Paşa'nın Çanakkale Boğazı özelinde Boğazların askerî güvenliği hakkında ilgili komuta merkezlerine maddeler halinde emirler gönderdiği görülmektedir. Bu emirler Çanakkale ve İstanbul Boğazları Müstahkem Mevki komutanlıkları haricinde Almanca olarak Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtaatı Müfettiş-i Umumisi Usedom Paşa ile Boğazlardaki Başkumandanlık temsilcileri Merten ve Köhlwetter paşalara da gönderilmiştir.⁹⁴⁷ Bu emirler şöyledir:

1. Boğaza giren tüm gemiler mayın hatlarına gelmeden durdurulacak, gemiye 1 subay ve 6 asker çıkarılacak.
2. Gemi aranacak, güvertesinde mayın veya kullanıma hazır başka bir silah olup olmadığı kontrol edilecek.
3. Temiz ise hatları geçmesine izin verilecek, aksi halde tutuklanacak ve Başkumandanlığın kararı beklenecek.

⁹⁴⁴ **PA AA, R 13321**, Wangenheim'dan 8 Eylül 1914 tarihli rapor.

⁹⁴⁵ Osmanlı Genelkurmayında görevli Alman Subayı Feldmann Çanakkale Boğazının kritik hâle geldiği savaşın ilk günlerinde ağır yüklü bazı Fransız ve Rus gemilerin gözümüzün önünden geçiyorlardı demektedir. Ayrıca İtilaf devletlerinin Boğazların açık kalmasını sağlamak için inanılmaz bir çaba içerisinde olduklarını, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını koruması için Alman gemilerini hizmetine almasına dahi ses çıkarmadıklarını ifade etmektedir. Feldmann, “Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918”, s. 644.

⁹⁴⁶ Daha sonra 27 Eylül 1914 günü kabine toplantısında alınan Çanakkale Boğazı'nın kapatılması kararını Amerikan Elçisi Morgenthau Sadrazamdan öğrendiğini, “bunun harp demek olduğunun farkındasınız herhâlde” diyerek ABD adına protesto ettiğini belirtmektedir. Bkz. Morgenthau, **a.g.e.**, s. 88-89.

⁹⁴⁷ **BArch MA, RM 40/62**, s. 55, Enver Paşa'nın 12 Eylül 1914 tarihli emri.

4. Hatlardan geçiş kılavuz geminin dümen suyunda gerçekleşecek, kılavuz gemiler her seferde tek bir gemiye kılavuzluk edebilecek.

5. Geçişte gemide bulunan subay-asker nöbetçiler geminin tam olarak kılavuz geminin dümen suyunda gitmesine, silah hazırlığında bulunulmamasına, denizde gözlem yapılmaması ve fotoğraf çekilmemesine dikkat edecek.

6. Telgraf tesisatı, antenin aşağı indirilmesi ve mühürlenmesiyle etkisiz hale getirilecek. Mühürler, kırılmaksızın tekrar çalışmayacak şekilde yapılmalıdır. Bunlar ancak İstanbul Boğazı girişlerindeki kontrolde sökülebilecek.

Enver Paşa'nın ertesi gün Çanakkale kumandanlarına gönderdiği bir emir Almanca olarak Amiral Merten'e iletilmekteydi.⁹⁴⁸ Üç maddelik bu emir şöyleydi:

1. Çanakkale Boğazı ancak yakında bir düşman filosunun toplandığının görülmesi halinde, savaş ilanı yapıldığında veya savaş ilanı yapılmaksızın Boğaza yönelik bir saldırı olduğunda kapatılabilir.
2. Güvenlik tertibatı öyle hazır olmalı ki: savaş ilan edilmeden bir saldırı olsa dahi tam vaktinde haberdar edilmeli. Yine bir saldırı tespit edilirse, en hızlı şekilde mevcut I, II, III numaralı mayın hatlarının aralarındaki boşluklar kapatılmalı ve IV. hat çekilmeli.
3. Mayın gemileri sürekli halde kullanıma hazır olmalı ve diğer gemilere karşı kendilerini tehlikeye sokmayacak şekilde demirlemeli.

Çanakkale Boğazı'nın kapatılması Eylül ayının sonlarında gerçekleşecekti. Amiral Usedom, Boğazın kapatılmasını Berlin'e şu ifadelerle bildirmiştir:

“Boğaz önünde keşif yapan bir Türk torpidobotu bir İngiliz torpidobotu tarafından durduruldu. İngiliz amiralinin, Boğazdan çıkan Türk savaş ve ticaret gemilerine düşman olarak davranacakları mesajı verildi. Bunun üzerine Türkler Çanakkale Boğazı'nı kapattı.”⁹⁴⁹

Durdurulan Türk torpidobotunda Alman subaylarından Üsteğmen [Konrad] Frege'nin bulunduğu ve Boğazın kapatılmış olmasının Almanya açısından önemli bir adım olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁵⁰ Mühlmann'a göre Çanakkale Boğazı'nın kapatılması Rusya için tıpkı ölümcül bir yara almaya benziyordu. Çünkü savaşın başlamasıyla Almanya kuzeyde Baltık Denizi'nden Rusya'ya olan irtibatı kesince

⁹⁴⁸ **BArch MA, RM 40/62**, s. 56, Enver Paşa'nın 13 Eylül 1914 tarihli emri.

⁹⁴⁹ **BArch MA, RM 40/62**, s. 71, Usedom'dan Alman Donanma Bakanlığına, 27 Eylül 1914.

⁹⁵⁰ Alman Özel kumandanlığının raporunda Üsteğmen Frege komutasında bir Türk torpidobotunun Bozcaada civarına keşfe çıktığı belirtilirken, dipnotta Korgeneral Merten'in bu sayede durumun açıklığa kavuşmasını sağlamayı ümit ettiği yazılıdır. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 30. Burada Osmanlı Devleti'nin tarafını belli ederek savaşa dâhil olmasının kastedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Usedom'un Kayzere raporu da bunu doğrulamaktadır. Osmanlı henüz savaşa dâhil edilemese de Boğazın kapatılmış olmasını bir başarı olarak ifade etmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/1**, s. 12, Usedom'dan II. Wilhelm'e, 15 Ekim 1914.

Boğazlar Rusya'nın bir nevi can damarı haline gelmişti.⁹⁵¹ Amiral Usedom, II. Wilhelm'e İtilaf devletlerinin Boğazın kapatılmasıyla Osmanlı'nın kendileri açısından ne kadar değerli olduğunu daha iyi anlayacakları ve savaşa girmeden çok daha fazla vaatlerde bulunabilecekleri uyarısında bulunmuştu.⁹⁵² Çanakkale Boğazı'nın kapatılması bu çerçevede Alman basınının da gündeminde yer alacak, hangi olay üzerine kapatıldığı ve bilhassa Rusya açısından olumsuz neticelerine dair haberler yayınlanacaktı.⁹⁵³ Sonraki günlerde Alman basınında Babiâli'nin Boğazın yeniden açılması taleplerini reddettiğine dair bir haber de yer almıştı.⁹⁵⁴

Almanya ve aynı zamanda Osmanlı'nın müttefiki Avusturya-Macaristan'ın Askerî Ataşesi Joseph Pomiankowski Çanakkale'deki savunma hazırlıkları bağlamında öne çıkan hususları maddeler halinde özetlemektedir. Buna göre evvela Boğazın giriş ve iç kısımlarındaki uygun tepelere Yarbay Heinrich Wehrle komutasında 15 cm'lik sekiz sahra obüs bataryası yerleştirilmişti. Bunların Boğazın içine girecek ve merkez tabyaları hedef alacak düşman gemilerini ateş altına alması düşünülmüştü. Obüs mermilerinin düşman zırhlılarının üst güvertelerini delebileceği ümit edilmekteydi ki bunlar ileride bahsedileceği üzere deniz muharebelerinde gerçekten de oldukça başarılı olmuşlardı. İkinci olarak Osmanlı Donanmasına ait gemilerinden 15 cm'lik seri atışlı modern toplar sökülerek Boğazın iki tarafındaki mevzilere yerleştirmişlerdi. Üçüncü olarak Mesudiye, Barbaros Hayreddin ve Turgud Reis gibi gemilerin merkez tabyaların gerisinden Boğaz tabyalarının ateşini takviye etmeleri ve Saros körfezine tesir etmeleri düşünülmüştü. Dördüncü olarak her iki yakada düşman gemilerine hedef şaşırtmak amacıyla farklı bölgelerde sahte toplar tesis edilmişti. Bunların haricinde daha önce döşenen iki sıra mayına ek olarak dokuz sıra daha mayın hattı döşenerek bunları korumak üzere her iki yakaya hafif bataryalar kurulmuştu. Geceleri aydınlatma amacıyla büyük ışıldakların sayısı artırılmıştı. İlerleyen süreçte denizaltıların Marmara'ya geçme tehlikesine karşı

⁹⁵¹ Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, s. 44-45, 66 (çev. s. 38-39, 59).

⁹⁵² **BArch MA, RM 40/1**, s. 13, Usedom'dan II. Wilhelm'e, 15 Ekim 1914.

⁹⁵³ Örnek bazı haberler için bkz. "Die Sperrung der Dardanellen", **Frankfurter Zeitung**, 30 Eylül 1914; "Die Dardanellensperre", **Neue Hamburger Zeitung**, 30 Eylül 1914; "Der Grund zur Sperrung der Dardanellen", **Wiesbadener Tagblatt**, 30 Eylül 1914.

⁹⁵⁴ "Die Pforte lehnte erneut die Öffnung der Dardanellen ab", **Neue Hamburger Zeitung**, 11 Ekim 1914.

Boğazda Nara bölgesine 30 metre derinliğe uzanacak şekilde mânia ağı çekilecekti.⁹⁵⁵

Amiral Usedom aslında ilk başta ağır topçu odaklı Boğaz savunması uygulamayı düşünse de hem Alman hem Osmanlı astları buna karşı çıkmışlardı. Çünkü topların modern olmayıp etki ve menzilin sınırlı olduğunu düşünüyorlardı. Doğru savunma ise mayına dayanmalıydı. Mayın düzeni ve onların korunması önemliydi. Tabyalardaki sabit ağır topların düşman mayın tarama gemileri ile onları destekleyecek savaş gemilerine karşı etkili olması çok mümkün görünmüyordu. Tartışmalar sonrasında seyyar obüs bataryaları ile savunmanın takviyesine karar verildi. Obüslerin dik yollu mermi atış kabiliyetleri sayesinde mayın tarama gemilerinin faaliyetlerini engellemeleri öngörülmüştü. Düşman zırhlıları da obüs atışlarına karşı zayıflardı çünkü güverteleri ahşap ve üst zırhlıları inceydi. Böylece Askerî Heyet üyesi Yarbay Heinrich Wehrle komutasında dört taburlu tugay seviyesinde Erenköy Ağır Topçu Bölge Komutanlığı teşkil edilerek Boğaz savunmasına dâhil edildi.⁹⁵⁶

Anadolu Hamidiye’de görevli Alman subayı Thomsen 25 Şubat saldırısı sonrasında dair yazdıklarında; düşman filosunun merkez savunmasına gelene kadar geçmesi gereken iki engel olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi Dardanos bataryasının koruduğu mayınlar, ikincisi ise Boğazın Anadolu yakasında Dardanos’u koruyan Alman Wehrle’nin obüs bataryalarıydı. Savaşın bundan sonraki aşamalarının bu iki engel etrafında döndüğünü görmenin büyüleyici olduğunu yazmakta, “O zamanlar bizler de –komuta kademesi hariç- bu iki engelin savaşın kaderini belirleyecek kadar önemli olduğunu tam olarak kavrayamamıştık” demektedir.⁹⁵⁷

⁹⁵⁵ Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 99-100 (Alm. s. 116). Amiral Usedom’un belirttiğine göre Boğaz’da Nara bölgesine çekilen mânia ağı ile 1915 sonuna kadar sağlıklı şekilde başarıya ulaşamamış, denizaltıların geçişine istenen ölçüde engel olunamamıştı. Usedom buna gerekçe olarak akıntı ve derinlik gibi olumsuz şartları öne sürmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/1**, s. 124, Usedom’dan II. Wilhelm’e, 31 Ocak 1916. Ayrıca bkz. Schneider, **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, s. 15.

⁹⁵⁶ Uyar, “Çanakkale Muharebelerinin İhmal Edilmiş Almanları: Usedom Özel Görev Grubu”, s. 69.

⁹⁵⁷ **W. von Thomson’ın Hamidiye Günlüğü**, s. 52.

3.3.4. Denizde ve Kıyıdaki Savunma Hazırlıkları

Boğaz savunmasının denizden güçlendirilmesine yönelik olarak Sahil İstihkamatı ve Torpil Kıtaatı Müfettişliği, Müstahkem Mevki Komutanlığı ve Osmanlı Donanmasının işbirliğinde bazı hazırlıklar yapılmıştır. Boğazda mayın hatları kurulmuş, gemilerden sökülen toplardan set bataryaları oluşturulmuş, yine gemilerden çıkarılan torpido kovanları Boğazda kıyı savunmasında kullanılmışlardır. Donanmadan torpidobot ve mayın gemilerinin tahsisi haricinde büyük bir zırhlının da yüzer batarya olarak kullanılmak istendiği görülmektedir.

Özel kumandanlığa bağlı Alman bahriyelilerin bir kısmı sahil müfettişliği emrindeki gambot, torpidobot ve mayın gemilerinde görevlendirilmişlerdi.⁹⁵⁸ Bu gemilerdeki Alman subaylarının ikiz komutan olarak gölge liderlik görevini icra etmeleri öngörülmüştü. Alman astsubay ve teknik personel de Osmanlı personelini eğiteceklerdi.⁹⁵⁹ Ancak ilk zamanlarda deniz işlerinde mevcut duruma dair şikâyetlerin kayıtlara girdiği, Amiral Usedom'un deniz araçları ve mühimmat eksikliklerine dair Alman İmparatoruna yazdığı raporunda bilgiler aktardığı dikkat çekmektedir.⁹⁶⁰

Boğaz savunmasında mayın hatları, topçu savunmasını destekleyecek en önemli unsurların başında gelmekteydi. Almanya'dan gelen özel kumandanlık birlikleri Ağustos ayı sonunda İstanbul'a geldiklerinde görev dağılımı yapılırken Boğazlarda mayın arama ve dökme için bir mayın birliği oluşturulmuştu. Alman topçu astsubayı Bossert bunun en tehlikeli ve zor iş olduğunu belirtmekteydi.⁹⁶¹ Çanakkale Boğazı'nda kullanılan mayınlar eldeki mevcut mayınların haricinde önceki aylarda

⁹⁵⁸ Boğazlardaki sahil güvenlik, mayın işleri ve bunlar için Donanmadan tahsis edilen gemi ve mürettebat Müstahkem Mevki kumandanlıklarına bağlı olarak faaliyetini sürdürüyordu. Bu süreçte Çanakkale'de Alman personel istihkâmların güçlendirilmesine yoğunlaşmış, denizdeki faaliyeti daha ziyade mayın faaliyeti ile sınırlı kalmıştı. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 34-35. Daha sonra Çanakkale'de deniz işlerinin 25 Ocak 1915 itibarıyla Merten Paşa'nın emrine verildiği görülmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 42.

⁹⁵⁹ Uyar, "Çanakkale Muharebelerinin İhmal Edilmiş Almanları: Usedom Özel Görev Grubu", s. 69.

⁹⁶⁰ **BArch MA, RM 40/1**, s. 16.

⁹⁶¹ Bossert, **Der Kampf um die Dardanellen**, s. 14-15. Bossert ayrıca bu birlikten sekiz arkadaşının Gelibolu tahliyesi sonrası 1916 baharında mayın temizleme sırasında havaya uçtuğunu, hiçbir izlerinin dahi bulunamadığını, ancak bir yıldan fazla bu işi şans ve başarıyla yaptıklarını aktarır.

Almanya'dan sipariş verilenler -ki bunlar Eylül ayında Boğazlara ulaşmışlardı-⁹⁶² ve Karadeniz'den çıkarılan Rus mayınlarıydı.⁹⁶³ İlk mayın hattı henüz 1914 Ağustos ayı başlarında, gizli askerî ittifak antlaşmasının imzalanmasının hemen ardından, daha İngiliz subayları Türk donanmasında görevliken dökülmeye başlanmıştı. Bundan sonra 8 Mart 1915 gününe kadar farklı zamanlarda 11 hat oluşturulmuştur.⁹⁶⁴

Boğaz savunması hazırlığı sürecindeki mayın çalışmalarının Amiral Merten komutasında yürütüldüğü ve Alman uzmanların bu çalışmalara katıldıkları anlaşılmaktadır.⁹⁶⁵ Merten'in Çanakkale Boğazı'nda göreve başlamasıyla mayınlama çalışmalarının ivme kazandığı görülmektedir. Eylül ayı başlarında mevcut mayın hatlarının durumu ve eldeki mayınların sayısı tespit edilmiştir. Amiral Usedom, 8 Eylül günü Enver Paşa'ya gönderdiği ve yukarıda alıntılادیğimiz raporunda, Çanakkale'de 110 mayından oluşan 3 mayın hattının bulunduğunu yazmıştı. Bununla birlikte geçiş boşluklarının çok büyük olmasının yanısıra İngiliz ve Fransızlarca da malum olduğu belirtmekteydi.⁹⁶⁶

Donanma Komutanı Amiral Souchon'un 12 Eylül tarihli yazısında Nilüfer Mayın gemisinin Çanakkale Boğazı'na 32 mayın getirdiği ve bunların bir an önce dökülmesi gerektiği yazılıdır. Çanakkale Boğazı'nda önceden mevcut 48 mayın ile Donanmadan verilen 32 mayın ile birlikte toplam 80 mayın olduğu, bunlardan 22'sinin boşlukları doldurmak için, 29'unun ilk hattın güçlendirilmesi için ihtiyaç duyulduğu, dördüncü hat için 29 mayının geri kaldığı anlaşılmaktadır. İki ve üçüncü hatların denizaltılara yönelik güçlendirilmesi için donanmanın Giresun'dan

⁹⁶² Donanma tarafından Almanya'dan sipariş verilen 200 mayının Rusçuk'a ulaştığına ve İstanbul'a ulaştığında nasıl hareket edileceğine dair bkz. **BArch MA, RM 40/672**, s. 16-17, Humann'dan Genel Karargâha, 6 Eylül 1914.

⁹⁶³ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, s. 17. Çanakkale Boğazı'na 1914 yılı Ağustos ayından itibaren dökülen mayın hatlarına dair bilgi için bkz. Besbelli, **Çanakkale'de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, s. 12-13. Ayrıca "Çanakkale Boğazı'nda Mayın Hatları (4 Ağustos 1914 – 9 Mart 1915)" başlıklı çizelge için bkz, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, Çizelge: 13.

⁹⁶⁴ Bu hatların dökülüş tarihlerine ve dökülen mayın sayısı vd. bilgiler için bkz. Figen Atabey, **Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 65-66.

⁹⁶⁵ Bu hazırlık süreci ve Almanların etkinliği Deniz Mayınları Grup Komutanı Binbaşı Nazmi Bey'in günlüğünde takip edilebilmektedir. Nazmi Bey 15 Mart 1915 günü Amiral Usedom ve Merten'den muharebe gümüş liyakat madalyası almıştır. Bkz. Binbaşı Nazmi Bey, **Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922)**, İzmir: Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı, 2004, s. 15-47.

⁹⁶⁶ **BArch MA, RM 40/62**, s. 43. İkinci ve üçüncü mayın hattının 70 metre aralıkla ve 4,5 metre yerine 8 metre derinliğe dökülmesinde o zaman henüz görevdeki İngiliz bahriye misyonunun etkili olduğu ifade edilmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 25.

göndereceği 40 mayının beklendiğinden bahsedilmektedir. Yeni hat tesisine yönelik planlamalar ve ne kadar mayına ihtiyaç olacağına dair meselelerden Amiral Merten'in sorumlu olduğu, Enver Paşa'nın ise onayı gerektiği anlaşılmaktadır.⁹⁶⁷

Müstahkem Mevki ceridesinin 13 Aralık 1914 tarihli kaydına bakıldığında Amiral Usedom'un Müstahkem Mevkiye eldeki mevcut 16 mayın ile yeni gönderilen 24 mayının Merten Paşa'nın talimatına uyarak tesis etmesini istediği görülmektedir.⁹⁶⁸ Usedom sonraki günlerde Kayzere gönderdiği raporunda, eski mayınların yeniden üretilmesinde torpido ve mayın uzmanı Alman Üsteğmeni [Paul] Gehl'in önemli katkısından bahsetmektedir. Ayrıca sadece bu konuda değil aynı zamanda Türk subayları tarafından dahi bilinmeyen materyalleri bulup değerlendirme konusunda başarılı olduğunu yazmıştır. Usedom bununla birlikte mayın savunma hatlarının güçlendirilmesiyle düşman filosunun olası bir saldırısında Çanakkale Boğazı savunmasının ana unsurlarını istihkâmlarla birlikte mayınların teşkil edeceğini belirtmektedir.⁹⁶⁹

Weniger'in verdiği bilgilere göre 1915 Şubat ayı başına kadar Boğazın dar kısmının güneyine 9 sırada 334 mayın döküldü. İlk dökülenlerde mesafe 80 metre iken sonrakiler 45 metreye kadar düşürülmüştü. Bazı mayınların akıntıya bırakılarak düşman gemilerine zarar vermesi düşünülmüş, deneme yapılmış ama karşı akıntı ile kendi küçük deniz araçları için tehlikeli olacağına karar verilmişti. Ama yine de İngilizlerin bunların varlığından haberdar olmaları aldıkları kararları etkiliyordu. Sadece bir defa 14 Mart günü 6 mayın bu şekilde salınmıştı.⁹⁷⁰

Öte yandan Boğaz savunmasında ve mayın hatlarının korunması için de kullanılan mevcut ışıldakları takviye etmek üzere Almanya'dan yeni ışıldaklar talep edilmişti. Kumkale, Seddülbahir ve Ertuğrul tabyasında 90 cm'lik ışıldaklar mevcuttu. Boğazın iç kısmında 90 cm'lik üç adet, 60 cm'lik bir adet, 35 cm'lik iki

⁹⁶⁷ **BArch MA, RM 40/62**, s. 53-54, 12 Eylül 1914.

⁹⁶⁸ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 2, s. 72. Boğazdaki mayın hatlarının 1914 yılının sonuna doğru olan durumunu tarih ve konumlarıyla birlikte gösteren harita için bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, Harita 2.

⁹⁶⁹ **BArch MA, RM 40/1**, s. 22-23, 25. Merkezi mayın deposundan Çanakkale Boğazı'na Temmuz 1914'ten 1915 yılı sonuna kadar gönderilen mayınların tarih ve adetlerine dair bkz. **BArch MA, RM 40/810**, s. 35-36, Mayın Uzmanı Alman Üsteğmeni Gehl imzalı rapor.

⁹⁷⁰ Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 6.

adet ışıldak mevcuttu. Rapora göre yeni talep edilenler arasında 150 cm'lik c adet ışıldak Almanya'dan gelmekteydi.⁹⁷¹

Boğaz savunmasında etkili olacağı düşünlen önlemlerden birisi de Boğaz kıyısında belli noktalarda oluşturulacak torpido bataryalarıydı. Savaştan önce Çanakkale'nin savunması üzerinde çalışmalar yürüten heyette yer alan deniz uzmanı Alman Amiral Schack 1914 Temmuz ayı başlarında verdiği bir raporda, torpido bataryalarının mayın hatlarından daha tesirli olacağını kaydetmişti. Onu nerisiyle Boğazda topunun ateş gücüne destek olması için sabit torpido istasyonlarının kurulmasına girişilmiş, İstanbul'dan Turgud Reis ve Barbaros zırhlılarından sökülen torpido kovanları Çanakkale Boğazı'na gönderilmiştir. Bunların Boğazı geçme teşebbüsünde bulunan düşman gemilerine torpido atmaları düşünülmüş ve menzili ancak 750 metre olduğundan Boğazın en dar noktasında Çanakkale ile Kilitbahir arasında kullanılmasına karar verilmişti. Daha henüz 1914 Ağustos ayının sonlarında Kilitbahir İskelesi'ne ve karşısında imenlik feneri yanına monte edilmişlerdi.⁹⁷²

Kilitbahir torpido bataryası⁹⁷³ torpido ve mayın uzmanı Alman steğmeni Gehl'in emrine verilmişti. Bunların hem düşman denizaltılarına karşı kullanılması hem de deniz mayınlarını koruması ngrlmşti.⁹⁷⁴ Ancak torpido bataryasından pek verim alınamadığı anlaşılmaktadır. Burada görevlendirilen personelin bu tür bir silaha yönelik yetersizliği ile yine ihtiyaç duyulan malzemelerin eksikliğine dair değerlendirmeler raporlara yanışmıştır.⁹⁷⁵ Ayrıca elde başka kovanın bulunmaması ve torpidobotlardan çıkarılmasının uygun görülmemesi üzerine bunlar gibi başka tesisler yapılmamıştı. Mevcut tesislerin de İngiliz denizaltılarına yönelik birkaç torpido fırlatma teşebbüsü başarılı olmamış, İtilaf filosu torpido tesislerini gözlemleyerek onlara zarar vermek istemişlerdi.⁹⁷⁶

⁹⁷¹ BArch MA, RM 40/59, s. 26.

⁹⁷² Besbelli, *Çanakkale'de Türk Bahriyesi (1914-1918)*, s. 19; *Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi*, c. 5, I. Kitap, s. 80; Mhlmann, *Der Kampf um die Dardanellen 1915*, s. 52 (ev. s. 45); BDHTh, c. 8, s. 100-102.

⁹⁷³ Tahliye sonrası İngilizler tarafından çekilen fotoğraflardan oluşan bir albümde Kilitbahir iskelesindeki torpidoların farklı açılardan fotoğrafları için bkz. TNA WO, 317/1, Gallipoli Photographs, s. 39 (rnek bir fotoğraf için bkz. EK 15).

⁹⁷⁴ Esenkaya, "Çanakkale Savaşında Türk-Alman Birlikteliği", s. s. 31-32

⁹⁷⁵ BArch MA, RM 40/59, s. 25.

⁹⁷⁶ Besbelli, *Çanakkale'de Türk Bahriyesi (1914-1918)*, s. 19-20.

3.3.5. Alman Subayların Mesudiye Zırhlısını Yüzer Batarya Olarak Kullanmak İstemeleri

Alman subayların danışmanlığında Çanakkale Boğaz savunmasını tahkim etmek adına alınan önlemlerden biri de oldukça yaşlanmış olan Mesudiye zırhlısının Çanakkale önlerinde yüzer batarya olarak kullanılmak istenmesidir. Ancak bu zırhlı daha sonra bir İngiliz denizaltısının hedefi olacak, gemiden çıkarılan toplardan ise karada bir deniz bataryası tesis edilecektir.

Bu konuda ilk önerinin Osmanlı Donanma Komutanı Amiral Souchon'dan 1 Eylül 1914 tarihinde geldiği anlaşılmaktadır. Alman Amirali Mesudiye gemisinin bir tarafındaki toplarla Boğazın girişini ateş altına alabilecek şekilde demirleyebileceği, diğer yanındaki topların da sökülüp karada Boğaz savunması için mevzilendirilerek kullanılmasını önermişti.⁹⁷⁷ Başkomutanlık Vekâleti bu öneri üzerine 4 Eylül günü olumlu görüş bildirmiştir. Müstahkem Mevki Komutanlığına Mesudiye'nin Çanakkale'ye gönderileceği bilgisi verilirken, geminin Boğaz savunmasına katılabilecek bir konuma demirlenmesi ve öneride belirtildiği gibi boşta kalan toplarının karada batarya kurulması için çıkarılması istenmiştir. Gemi ertesi günü Çanakkale'ye ulaşmıştır. Çanakkale Boğazı savunmasında Başkomutanlık temsilcisi olarak görevine başlayan Amiral Merten'in kararlaştırdığı bir bölge olarak Kepez Burnu ile Çanakkale arasındaki Sarısığlar koyuna sığ bir bölgeye demirlemiştir.⁹⁷⁸

Amiral Usedom'un, Enver Paşa'ya sunduğu yukarıda bahsi geçen 8 Eylül 1914 tarihli raporunda, Mesudiye zırhlısının Dardanos'un (Kepez Burnu) arkasında demirlemiş olmasındaki amacın 6 adet 15 cm'lik seri ateşli topu ile alçak olan tepenin üzerinden ateş edebilmesiydi. Öbür taraftan da aynı şekilde 6 topu ile gerektiğinde diğer tarafı mayın hatlarını korumak üzere ateş altına alabileceği şeklinde ifade edilmekteydi.⁹⁷⁹ Ayrıca sahip olduğu ışıldaklarla da Boğaz savunmasını güçlendirecek bir suüstü bataryası olarak düşünülmüştü.⁹⁸⁰

Seddülbahir'de batarya kumandanı olan Yüzbaşı Şemsettin Bey (Çamoğlu), emektar Mesudiye zırhlısının Sarısığlar mevkiinde demirleyerek sabit bir batarya

⁹⁷⁷ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, s. 85.

⁹⁷⁸ **BDHTH**, c. 8, s. 103.

⁹⁷⁹ **BArch MA, RM 40/62**, s. 43.

⁹⁸⁰ **BArch MA, RM 40/59**, s. 25.

olarak kullanılmasının Almanların isteği ve Müstahkem Mevkinin itirazlarına rağmen olduğunu belirtir.⁹⁸¹ Bu kararın ne kadar hatalı olduğunun daha sonra meydana çıktığını ve geminin kaybeldiğini söyler.⁹⁸² Anlattığına göre mürettebatın yemekte olduğu bir öğlen vakti İngilizlerin B11 denizaltısı Boğaza girmiş ve Mesudiye'yi torpillemiş, mürettebattan çok sayıda şehit verilmiştir.⁹⁸³

Mesudiye zırhlısı 13 Aralık 1914 günü İngiliz B11 denizaltısı tarafından torpillendi ve alabora oldu.⁹⁸⁴ Geminin mürettebatı 600'ü aşkın denizci subay ve erden oluşuyordu. Mürettebattan bir kısmı bu esnada geminin içinde bulunuyordu. 10 subay ve 24 er şehit oldu. Sığ bölgede demirlemiş olması dolayısıyla gemi tamamen batmamış, bu nedenle kayıp nisbeten az olmuştu. Mürettebattan 47 subay ve 577 denizci kurtulmuş, toplar ve cephanenin de yarısı kurtarılmıştı. Alman deniz subayı Lorey, geminin içinde bulunan 5 subay ve 3 erin takriben 31 saat süren gemi gövdesini delme/kesme işlemi sonucu kurtarıldığını ve bu işte Alman astsubayı Beanke'nin fedakârca çalışmasının dikkate değer olduğunu belirtmektedir.⁹⁸⁵

Öte yandan geminin içerisinde mahsur kalan ve zırhın kesilmesiyle ancak saatler sonra kurtarılan isimlerden İbrahim Şevki'nin olaya Almanlar açısından bakışı ise farklıdır. Almanların kurtarma çalışmaları konusundaki eksikliklerine şöyle işaret etmektedir:

“...işin asıl gülünç veya acıklı tarafı, zırhlı ve zırhlar içinde mahsur kaldığımızdan bahisle bunların kesilmesi için Bahriye Nezaretinden bazı vesâitin acilen gönderilmesi

⁹⁸¹ Anlaşıldığına göre gemi kumandanı daha Eylül ayında Müstahkem Mevki Kumandanlığına gönderdiği bir yazı ile gemisinin bu şekilde kullanılmasının doğru olmayıp, tüm toplarının çıkarılarak batarya teşkilinin uygun olacağını belirtmiş, genel karargâhın da bu fikre katılmasına rağmen Sahil İstihkamât ve Torpil Kıtaatı Müfettişliği gemiyi mahallinde tutmuştu. Bkz. **BDHTH**, c. 8, s. 109; Besbelli, **Çanakkale’de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, s. 17.

⁹⁸² Bu kararın hatalı olduğu ve Boğazı geçecek bir düşman denizaltısının ilk hedefinin bittabi Sarısığlar önündeki Mesudiye olacağına dikkat çeken bir başka yazı için bkz. Sermet Fuat, “Cihan Harbinde Türk Filosu”, **Deniz Mecmuası**, c. 45, sy. 328, Nisan 1933, s. 115.

⁹⁸³ Şemsettin Bey’in aktarımı için bkz. Gıyas Yetkin, **Yaratanların Ağzından 18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi**, Eski Muharipler Cemiyeti Yayınları, sy. 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1965, s. 104.

⁹⁸⁴ Daha önce bir düşman denizaltısı ilk kez 24 Kasım 1914 günü Çanakkale Boğazı girişine 200 metre yaklaşmış ve bataryalarca ateş altına alınmıştı. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 37.

⁹⁸⁵ Luser, “Die Verluste der türkischen Kriegsmarine im Weltkrieg”, s. 500; Weniger, “Der Flottenangriff gegen die Dardanellen”, s. 7; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 25-26. Olaya dair bilgiler ve detaylı kayıp listesinin verildiği Cevat Paşa'nın raporu için bkz. **ATASE**, **BDH**, 101-496-2-1; **BDHTH**, c. 8, s. 533-535; **BArch MA, RM 40/59**, s. 38; **BArch MA, RM 40/1**, s. 24. Kaynaklarda verilen rakamlarda farklılıklar söz konusu olabilmektedir.

istenilmiş, o zaman müttefikimiz bulunan Alman erlerinin mektupları postaya yetiştirilmek için saatte 28, 30 mil seyreden torpidolarla gönderilirken on iki Türk zabıt ve eratının hayatlarının idamesi için lüzum olan muazzez ve mukaddes olan havayı almayı temine yarayacak edevat saatte 8, 9 mil yol alabilen Samsun römorkörüyle gönderilmiş. Onlar bizi ihmal etmişlerse de bizi Yaradan, yaşamamızı ihmal etmemiş ki sağ ve salim kurtulmuştuk...”⁹⁸⁶

Müstahkem Mevki ceridesinin bir sonraki güne ait kaydında, geminin kurtarılma çalışmalarının sürdüğü yazılıdır. Kayıta ayrıca Usedom’un onayıyla kurtarılan mürettebattan 47 zabıt ile 313 neferin İstanbul’a sevk edilmesi, 9 zabıt ile 250 neferlik kuvvetten bir kısmının yeni tesis edilen Baykuş bataryasına,⁹⁸⁷ kalanların her iki sahilde oluşturulacak gözlem bölüklerine ve diğer deniz işlerinde görevlendirilmelerinin kararlaştırıldığı görülür.⁹⁸⁸ Öte yandan Mesudiye’nin bir denizaltı tarafından batırıldığını haber alan Alman Amirali Souchon’un muhtemel denizaltı tehlikesine karşı Yavuz zırhlısını emniyete almak için Haydarpaşa’dan hareket ederek Beykoz’a demirlediği anlaşılmaktadır.⁹⁸⁹

Mesudiye’nin kaybı sonrasında İtilaf filosunun Boğaz önündeki hareketliliği ve gelen haberler bir saldırı ihtimalini kuvvetlendirmekteydi. Bunun için alınan önlemler arasında Alman Deniz Binbaşı von Arnim’in görev yaptığı Barbaros ile deniz Teğmen Rosentreter’in görev yaptığı Turgud Reis zırhlıları Çanakkale savunmasını güçlendirmek adına donanmadan talep edildi. Donanma ile denizaltılara karşı savunma önlemleri görüşüldü. Yeni mayın hatları çalışmalarına hız verildi. Lüzumu halinde birliklerin yaka değiştirmesi için Genel Karargâh tarafından Tekirdağ’a nakliye gemisi gönderildi. Amiral Usedom, 14 Aralık 1914 günü Barbaros ve Turgud Reis zırhlıları ile Çanakkale’ye geldi. Daha sonra 21 Aralık günü İstanbul’a geri döndü.⁹⁹⁰

⁹⁸⁶ İsmail Sabah, "Mesudiye Zırhlısının Batırılışı ve Bir Mektup", **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 1, sy. 2, s. 82. Elbette İbrahim Şevki Bey’in mektubunun 1944 yılına ait olduğu dikkate alınmalıdır.

⁹⁸⁷ Baykuş Mesudiye Bataryasının mürettebatı ile konumu ve eski/yeni hâlini gösteren görseller için bkz. http://www.navyingallipoli.com/r_mesudiye.html (Ers. 10.03.2022). Ayrıca bkz. <https://canakkalemuharebeleri1915.com/genel/muharebe-alani-yer-isimleri/seddulbahir/93-baykus-mesudiye-bataryasi> (Ers. 10.03.2022).

⁹⁸⁸ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 2, s. 76; **BDHTH**, c. 8, s. 103, 110.

⁹⁸⁹ Yavuz’un Türk mürettebatından İbrahim Münir Bey’in aktarımıyla bkz. Selçuk Orgun, “Birinci Cihan Harbine Ait Bir Hatıra”, **Donanma Dergisi**, sy. 417, Nisan 1957, s. 35.

⁹⁹⁰ **BArch MA, RM 40/59**, s. 38-40.

3.3.6. Yarbay Wehrle komutasında Ağır Obüs Alayının Çanakkale Boğazında Görevlendirilmesi

Birinci Dünya Savaşı Avrupa cephesinde tüm hızıyla sürerken ve Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasının Almanya açısından daha da önemli hale geldiği bir dönemde Çanakkale Boğazı savunması, donanmadan verilen toplarla, obüs ve havan bataryalarının tahsisıyla güçlendirilmeye devam ediliyordu. Bunların arasında Yarbay Heinrich Wehrle⁹⁹¹ komutasında 8. ağır sahra obüs alayı ve Yüzbaşı Wilhelmi⁹⁹² emrindeki ağır obüs taburu da vardı.⁹⁹³ Daha önce Karadeniz Boğazı Müstahkem Mevki bünyesindeki 8. topçu alayı Osmanlı Genelkurmayının emriyle 1914 yılı Eylül ayı ortalarında Çanakkale'ye intikal etti. Yarbay Wehrle'nin kumandasındaki seyyar topçular bundan sonra Boğaz savunmasının önemli ve etkili bir kısmını oluşturacaktı. Birlikleri ve Boğazdaki diğer topçulara örnek oluşturduğu için Müstahkem Mevki tarafından Numune Taburu olarak adlandırılan bir eğitim taburuyla birlikte Çanakkale'ye gönderilmişti.⁹⁹⁴

Erenköy Ağır Topçu Bölge Komutanı olarak görevlendirilen Yarbay Wehrle, karargâhını Anadolu yakasında Erenköy'de⁹⁹⁵ kurmuş, alaya ait obüs ve topları Boğazın her iki yakasına taksim etmişti. 8. ağır topçu alayı her birinde 15 cm'lik dörder adet Krupp marka ağır sahra obüsü olan altı batarya ile seri ateşli obüsleri

⁹⁹¹ “Çanakkale Boğazında obüs bataryalarının kahraman kumandanı Yarbay Wehrle” alt yazılı fotoğrafı için bkz. *Illustrierte Zeitung*, Nr. 3782, 23 Aralık 1915 (Bkz. EK 16). Ayrıca bkz. Clemens Laar, *Der Kampf um die Dardanellen*, Berlin: Paul Neff Verlag, 1936, s. 33.

⁹⁹² Askeri heyet üyelerinden Prusya Topçu Yüzbaşısı Wilhelmi, Osmanlı ordusunda Binbaşı olarak, barışta İstanbul'da Birinci Orduda Ağır Topçu Numune Taburu Komutanı, savaş başladıktan sonra Çanakkale'de Ağır Obüs Topçu Tabur Komutanlığı görevinde bulunmuştur. Bkz. *Deutsche Offiziere in der Türkei*, s. 22.

⁹⁹³ Mühlmann, *Der Kampf um die Dardanellen 1915*, s. 52 (çev. s. 45). Wehrle'nin 2. Taburu ile geldiği vapurda kolera vakası tespit edildiği için karantinaya girmişlerdi. Bkz. *BArch MA, RM 40/59*, s. 29.

⁹⁹⁴ Erickson, *Gelibolu Osmanlı Harekâtı*, s. 26-27; Wolf, *a.g.e.*, s. 167; Esenkaya, “Çanakkale Savaşı'nda Türk-Alman Birlikteliği”, s. 31-32.

⁹⁹⁵ Alman gazeteci Rudolf Zabel'in, “Truva tarafına giderken Erenköy'ün son evinde konakladık... Burası şimdiye kadar pek kimsenin tanımadığı ama savaştan sonra en çok tanınacak olan obüs bataryalarının komutanı Baden'li Yarbay Wehrle'nin imparatorluğu. İngiliz ve Fransızların Boğaz içlerine girmelerini engelleyen kişi...” gibi ifadeleri için bkz. Rudolf Zabel, *Im Kampfe um Konstantinopel und die Wirtschaftliche Lage der Türkei Während des Weltkrieges*, Leipzig: Thomas Verlag, 1916, s. 84. Türkçesi için bkz. Rudolf Zabel, *İstanbul İçin Savaş: Bir Gazetecinin Çanakkale Savaşı Anıları*, çev. Rüstem Aslan, İstanbul: Cümle Yayınları, 2015, s. 120.

olan iki bataryalı bir topçu eğitim taburundan oluşmaktaydı.⁹⁹⁶ Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa ve Başkumandanlık Temsilcisi Merten ile irtibatlı şekilde işlerini yürütmekteydi. Örneğin 6 Ekim 1914 günü Müstahkem Mevkiye sekizinci alayın ikinci taburunun Erenköyü civarında mevziye girdiğini ve atışa hazır olduğunu bildiriyor ve Merten Paşa'ya bildirilmesini de arz ve rica ediyordu.⁹⁹⁷ 21 Kasım 1914 günü Wehrle obüs bataryalarına atış talimi yaptırmıştı.⁹⁹⁸

Merkez tabyalar ile Boğaz girişi tabyaları arasında Asya ve Avrupa yakalarında konumlandırılan ara bataryalardan gemi topları ile kurulan bataryalar⁹⁹⁹ ve obüs bataryaları bazı istisnaları hariç 1914-15 kışında hatta bir kısmı Mart ayında yerleştirilmişlerdi. Düşman gemilerinin dış bataryaları etkisiz hale getirip Boğazın içine girmesi durumunda bunları ateş altına alacak, bu sayede gemiler sürekli seyir halinde olmak durumunda kalacağından Çanakkale ve Kilitbahir merkez tabyalarını istedikleri şekilde bombardıman edemeyeceklerdi. Wehrle obüsleri gemilerin yatık mermi yollu top atışlarından etkilenmeyecek açılara yerleştirilmişlerdi.¹⁰⁰⁰ Kendileri ise dik mermi atış kabiliyetleri sayesinde gemilere karşı etkili olabileceklerdi. Ayrıca düşmanı aldatmak üzere uygun yerlere eski toplar yerleştirilirken, bunlardan manevra mermileri ile dumanların çıkması sağlanacaktı.¹⁰⁰¹ Ayrıca Çanakkale Boğazı'nın her iki yakası da coğrafi açıdan dik açılı topçu faaliyeti için çok iyi bir imkân sağlıyor, taarruzda bulunanlar açısından ise büyük bir dezavantaj oluşturmuyordu.¹⁰⁰² Yarbay Wehrle 18 Mart'a kadar obüs bataryalarının daha iyi konuşlandırılması için faaliyet içindeydi. Raporunda mümkün mertebe geniş bir

⁹⁹⁶ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 12 (Alm. s. 14).

⁹⁹⁷ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 204.

⁹⁹⁸ **BArch MA, RM 40/59**, s. 37.

⁹⁹⁹ 18 Mart'ta hazır olan farklı çapta 30 adet gemi topu, toplam top sayısının %13'ünü oluşturmuyordu. Set bataryalarının kuruluşuna dair toparlayıcı bir yazı için bkz. Bayram Akgün, "18 Mart 1915 Boğaz Muharebesi'ne Kadar Gemi Topları ile Kurulan Bataryalar: Boğaza Set Bataryalarının Kurulması", **Anafarta**, sy. 2, İlkbahar 2019, s. 25-28.

¹⁰⁰⁰ Amiral Usedom'un 16 Mart tarihli raporunun ekindeki Boğaz tahkimatı planında obüs bataryalarının konuşlandıkları noktalar görülmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 5/2404**, s. 32. Alman savaş ressamı Georg Lebrecht'in birbirine komşu obüs bataryalarına dair güzel bir çizimi için bkz. **Illustrierte Zeitung**, Nr. 3788, 2 Şubat 1916, s. 154 (Bkz. EK 17).

¹⁰⁰¹ Asya ve Avrupa yakasındaki 72 topun çeşitlerine göre sayıları ve özellikleri için bkz. Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 5, 8; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 43-44; Schneider, **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, s. 21.

¹⁰⁰² Frech, F., "Die Dardanellen und ihre Nachbargebiete", s. 374.

alana yayılmayı ve bu sayede düşman gemilerinin ateşininin dağılmasını sağlamayı hedeflediğini yazmıştır.¹⁰⁰³

Sanders'in berlittigine göre Asya ve Avrupa sahilindeki tepeler üzerinde gruplar halinde taksim edilen Yarbay Wehrle komutasındaki ağır obüs alayı Müstahkem Mevkiye mükemmel şekilde yardım etmiş, cesur komutanının emri altında pek çok takdir kazanmıştı. Ayrıca bu desteği sadece gerçek bataryalarla değildi, aynı zamanda sürekli yer değiştirebilen sahte batarya mevzileriyle de destekte bulunmuştu.¹⁰⁰⁴ Alman subayı Thomsen, bu sahte mevzilerin, obüslerin başarısından ve Wehrle'den şöyle bahsetmektedir:

"...Wehrle'nin eski ağaç gövdeleri, araba tekerlekleri ve benzeri malzemelerden, sadece görüntü olan toplardan yalancı savunma noktaları inşaa ettiğini... İngiliz topçu subaylarının bu yalancı noktaları ne kadar çok ciddiye aldıklarını görmek bizleri daha da sevindiriyordu. Wehrle'nin obüs bataryaları birkaç istisna dışında önemli bir zarar görmedi... Savaşın ilerleyen aşamalarında savaşın kaderini belirleyecek bir rol oynadılar... Yeni atış noktaları bulmak için sürekli atıyla veya yaya olarak araziye dolaşıyordu".¹⁰⁰⁵

Gerçekten de Boğazın içerisinde deniz muharebelerinin başladığı süreçte İngiliz Amirali Robeck'in en büyük sıkıntısı, Osmanlı ordusunun seyyar hareketli topçu birliklerini, obüs topları ve diğer sahra bataryalarını duruma göre yer değiştirmek suretiyle çok zekice kullanmaları olacaktı. Bu sayede Boğaza giren başta mayın temizleme gemileri olmak üzere, bütün deniz vasıtalarına etkili atışlar yapılmaktaydı.¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰³ BArch MA, RM 40/810, s. 15-17, Wehrle'den Liman von Sanders'e 19 Mart 1915 tarihli rapor.

¹⁰⁰⁴ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 74 (çev. s. 77-78). Buna benzer başka savaş hilelerinden de bahsedilebilir. Mesela Hamilton, İngilizlerin eski yolcu gemilerini sahte bacalar, ince saçtan toplar ve uydurma direklerle, bordoların boyanmasıyla büyük dretnotlara benzettiklerini, Limni adasında böyle 3 geminin yanından geçtiğini yazmaktadır. Bkz. Hamilton, **Gelibolu Hatıraları**, s. 81. Bir başka örnek olarak 15 Ağustos 1915 tarihli Enver Paşa'nın Müstahkem Mevkiye emrinde Boğaza iki sahte mayın hattının kurulması istendiği görülmektedir. Bunların şamandıraları görünecek şekilde bir mayın gemisiyle güya torpil döküyormuş gibi hareketlerde bulunmasını istenmektedir. Ayrıca emre göre Boğaza giren ve çıkan gemilere de sanki buralarda gerçek mayın varmış gibi kılavuzluk edilmesi gerekiyordu. Bkz. **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 1, s. 71.

¹⁰⁰⁵ W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü, s. 55.

¹⁰⁰⁶ Hamilton, **Gelibolu Hatıraları**, s. 24. Berlin'e iletilen bilgiler arasında 1915 Mart ayı başında beş büyük düşman gemisinin Kumkale'nin doğusunda Karanlık limanda görüldüğü ve uzun süre etkisiz şekilde bataryalarımızı bombaladığı, buna karşın Wehrle'nin obüs bataryasının 7 isabet kaydettiği gibi bilgiler yer almaktadır. **PA AA, R 19960**, Alman askeri ataşesi Leipzig'den Berlin'e, 2 Mart 1915.

3.4. İtilaf Filosunun Çanakkale Boğazı'na Yönelik Deniz Harekâtı

Birinci Dünya Savaşı'nın ve aynı zamanda Osmanlı-Alman ittifakının üzerinden yaklaşık üç ay geçmişken, Almanya'nın Avrupa'da içerisinde bulunduğu zor durum ve Osmanlı'ya savaşa girmesi yönündeki baskıları neticesinde savaşa fiilen dâhil olmak adeta kaçınılmaz bir hal almıştı. Bu süreci çalışmanın birinci bölümünde tafsilatlı biçimde ele almıştık. Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı Donanmasının Karadeniz'deki operasyonunun ardından İtilaf devletleri 3 Kasım 1914'te ilk defa Boğaz girişindeki tabya ve kaleleri bombardıman etmişti.¹⁰⁰⁷ Çanakkale Boğazı önünde nöbet tutan İtilaf güçleri böylece Boğaza yönelik ilk adımlarını atmışlardı. Bu bombardımanda Seddülbahir Kalesi'nde cephane isabet almış, 5 subay ve 61 asker şehit olurken, 20 asker yaralanmıştı. Ayrıca 360 adet top mermisi ve bir tondan fazla barut bu patlamada zayi olmuştu.¹⁰⁰⁸

Bu saldırı akabinde Osmanlı Devleti, İtilaf devletleriyle resmen savaşa girdi. İtilaf donanması unsurları sonraki haftalarda denizaltılarla mayınları keşfetmeye çalıştılar. Şubat ayı ortasına kadar geçen sürede iki denizaltı saldırısı söz konusu oldu. 13 Aralık günü Fransız B11 denizaltısı mayın hattının altından geçmeyi başarıp hattın arkasında bulunan Türk savaş gemisi Mesudiye'ye torpido saldırısı yapmıştı. Başka bir Fransız denizaltısı Saphir ise 15 Ocak'ta kumsala saplanmış ve sonrasında mürettebatı kısmen esir alınmıştı. Bunların haricinde İtilaf filosunun genel olarak Çanakkale Boğazı önünde bir nevi nöbet tuttukları, Limni, Gökçeada (İmroz) ve Bozcaada (Tenedos) gibi Boğazönü Adaları'nı bir üs haline getirdikleri ve Boğaza yönelik bir operasyonun hazırlıklarına giriştikleri görülmektedir. Bununla birlikte Osmanlı kuvvetleri de Boğazı savunmak üzere gerekli çalışmaları yoğun bir şekilde sürdürmüşlerdi. Bu çalışmalar Aralık ayı sonunda, Almanya'dan İstanbul'a geldikten

¹⁰⁰⁷ Bu bombardımana dair Alman basınında çıkan ve Osmanlı-Alman ağır topçusunu tasvir eden Willy Stöver'e ait bir propaganda çizimi için bkz. **Illustrierte Zeitung**, nr. 3725, 19 Kasım 1914.

¹⁰⁰⁸ Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtaatı Müfettiş-i Umumisi Usedom Paşa'nın 4 Kasım günü Çanakkale'ye geldiği görülmektedir. Bkz. **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 2, s. 9. Ayrıca Usedom'un 4-7 Kasım günleri Çanakkale'de teftişte bulunduğu dair bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 35.

sonra Sultan Reşad'ın askerî müşavirliği görevini üstlenen Mareşal von der Goltz tarafından bir defa detaylıca incelenmişti.¹⁰⁰⁹

Amiral Usedom, bu süreçte Boğazlardaki Alman kumandanlara gönderdiği bir müfettişlik emrinde üç aylık çalışmaların ardından Boğazlarda görev alan Alman bahriyelilerin bazı hususlarda dikkatlerinin çekilmesini istemekteydi. Alman personelin moral ve motivasyonunu artırma ve bilinçlendirme amacını da taşıyan emir metninde Usedom, daha Almanya'dan yola çıkmadan vurguladığı gibi çok zor bir görev üstlendiklerini, ancak bu zorluğun sadece tehlikeler, çok çalışmak veya yokluktan ileri gelmediğini belirtmekteydi. Bilakis esas zorluğun, bizimle savaşmak, zafer kazanmak, bizden öğrenmek isteyen ve aynı zamanda bunun zorunda olan, ancak diğer taraftan dil, gelenek ve askerî eğitim açısından bizden farklı olan bir müttefik ile işbirliğinde olduğunu ifade ediyordu. Ayrıca önemini göstermesi açısından, İstanbul'un korunması amacıyla üstlendikleri bu görev olmaksızın, Osmanlı'nın savaşa fiilen dâhil olmasının da düşünölemeyeceğini kaydetmişti. Amiral Usedom emirde, her bir Alman bahriyelisinin bu düşöncelerle üstlendiğı görevi yerine getirdiğı ölçöde nihai zafere katkı sunacağını belirtmektedir. Öte yandan sürekli göz önünde bulundurulması ve hesaba katılması gereken bir husus olarak, Almanya'nın bencil olmayan tavır ve davranışlarla, çalışkanlıkla temsil edilmesi gerektiğı, zira o zamana değin Almanların Osmanlı'da hiç bu kadar fazla miktarda personel ile Osmanlıyla ve Osmanlı için çalışmadığını yazmıştı. Bu bakımdan üstlendikleri görevin, mevcut savaşın ötesinde ortak menfaatler ve ortak düşmanların birleştirdiğı iki müttefik imparatorluğun ilişkileri açısından taşıdığı önemi de vurgulamıştır. Nihayet müttefik topraklarında Almanlığın nöbetini tutanlar olarak muharebelerin, kahramanlıkların gölgesinde üstlendikleri görevin sessizce sürdürölmesi gerektiğini, bu durumu olgun Alman askerlerinin tam manasıyla kavrayacaklarını ifade etmektedir.¹⁰¹⁰

Çanakkale Boğazı'nda İtilaf güçlerinin saldırı hazırlığına karşı savunma tertibatı güçlendirilmeye çalışılırken, diğer taraftan olumsuz ihtimallere yönelik alternatif

¹⁰⁰⁹ **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 9, s. 174; Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 7-11; **PA AA, R 19965**, Alman Genel Kurmayı İstihbarat Biriminden Çanakkale Boğazı'ndaki gelişmeler hakkında rapor, 10 Mart 1915.

¹⁰¹⁰ **BArch MA, RM 40/421**, s. 197, Sahil Müfettişi Usedom'dan gizli emir, 22 Aralık 1914.

planlar düşünüldüğü de görülmektedir. Başkumandanlık Vekâletinden Müstahkem Mevkiye 13 Aralık günü en kötü ihtimallerin de dikkate alınarak bazı tedbirler alınması gerektiği bildirilmiştir. Olası bir saldırıda Erenköy ve Dardanos bataryalarının etkisiz hale gelmesi ve düşman birliklerinin bu bölgelere ihracı durumunda daha geride tepelerde savunma hazırlığı ve talimi yapılması istenmektedir. Bu çerçevede Merten Paşa'nın öncülüğünde Çanakkale şehri ile Kepez arasından içeriye doğru uzanan en yüksek bölge olan Ulupınar sırtlarında durumu iyi olmayan toprakların yeniden tesis edilmesi gerektiği bildirilmektedir. Hatta 1915 Şubat ayında Boğaza yönelik saldırılar başladığında Enver Paşa bu bölgeyi Anadolu tarafındaki birliklerin gerektiğinde son çekilecekleri hat olarak belirlemiş, tahkimini emretmişti.¹⁰¹¹ Anadolu Hamidiye Tabyası'nda görevli Alman subayı Thomsen, komutanı Wossidlo'nun da büyük deniz taarruzu öncesinde cephanenin tükenmesi ve düşmanın merkez tabyalarına ulaşması durumunda ayakta kalabilen herkesin alabildiği silahları alıp yukarılara dağlara tırmanması gerektiği ve sonrasında çete harbine başlanacağını söylediğini aktarmaktadır.¹⁰¹²

Bu arada İngilizler, aslında İstanbul ve Boğazları Rusya'ya bırakmaktansa uluslararası bir statüde olmasını tercih etmekteydiler.¹⁰¹³ Ancak Ocak ayı başından itibaren, savaşın bu aşamasında cephanesiz anlamında zor durumda kalan “Rusya'ya destek olmak” için Çanakkale Boğazı'na yönelik bir harekât planlamaya başladılar.¹⁰¹⁴ İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener ve Donanma Bakanı Winston Churchill bu konuda ne yapabileceklerinin hesabını yapmaya başlamışlardı. Amiral

¹⁰¹¹ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 2, s. 68, 214. Haritaya bakıldığında Ulupınar sırtlarının, Dardanos bataryasının etkisiz hâle getirilmesi ve o bölgeden çıkarma yapılması durumunda Çanakkale merkeze düşman güçlerinin ilerlemesine mani olacak son yüksek tepe hattı olduğu görülür.

¹⁰¹² **W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü**, s. 92.

¹⁰¹³ Boğazlar sorununu özetleyerek İngiltere ve Rusya'nın Boğazlar üzerindeki menfaatlerinin farklılığına işaret eden bir yazı için bkz. Graf Ernst Reventlow, “Die Krisis in der Meerengenfrage”, **Daheim**, 13 Mart 1915, s. 10-11.

¹⁰¹⁴ Hâlbuki Gelibolu seferinin merkezinde ağırlıklı olarak Rusya'ya destek olma düşüncesi yatıyor gibi görünse de aslında durum öyle değildi. Bilakis Rusya'dan bağımsız bir şekilde Ortadoğu'da pay kapma, Rusya'ya karşı daha doğrusu onun Boğazlar üzerinde hâkimiyet kurmasına karşı bir harekâtı. Bkz. Adamow, E. (Ed.), **Die europäischen Mächte und die Türkei während des Weltkrieges: Konstantinopel und die Meerengen -Nach den Geheimdokumenten des ehem. Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten-**, c. 3, Verlag: Dresden, Carl Reissner, 1932, s. 39. Çünkü İngiltere ve ona Almanya savaşında yardımcı olan Fransa, İstanbul ve Boğazları Rusya için bir yem olarak değerlendiriyorlardı ve bu sayede milyonlarca Rus askerini Almanya'nın üzerine salabileceklerdi. Bkz. Adamow, **a.g.e.**, s. 129.

Fisher, Churchill'e 3 Ocak'ta amaçsız bombardımanı bırakıp İngiliz donanma ve çıkarma birlikleri ile Yunan ve Bulgar güçlerinin de katılımıyla büyük operasyon planını sunuyordu. Aynı gün Churchill Çanakkale Boğazı önündeki filo komutanı Amiral Carden'e hükümetin göze alabileceği eski gemilerin olası büyük kayıplarıyla Boğazın geçilip geçilemeyeceğini soruyordu. Carden ise Boğazın geçilmesinin mümkün olmadığı, ancak geniş çaplı ve çok sayıda geminin katıldığı bir harekât ile zorlanabileceği cevabını vermişti. Sonrasında Boğaza büyük harekâtı başlatmak üzere tarih olarak Şubat ayı ortası belirlendi. Ocak ayında Rus yetkilisi Kudaschew müttefiklerine donanma ve birlik bakımından destek sözü veremeyeceklerini, bununla beraber askerî açıdan Türkiye'ye yönelik her türlü taarruzun Rusya için faydalı olacağını bildirmişti. Bunun Rusya'nın yükünü sadece Kafkasya'da değil Avrupa'da da hafifleteceği ve ayrıca Osmanlı'nın yenilgisinin de Balkan devletlerini istenen tarafa yönlendireceği düşüncesini dile getirmekteydi.¹⁰¹⁵

Lord Kitchener, Şubat ayında yapılan savaş konseyi toplantılarının ardından, donanma ordu yardımı olmadan Boğazı geçemese bile, doğudaki durumun ciddiyetinden ötürü yeni bir organizasyon yapılması gerektiği ve geri çekilmenin söz konusu olmadığı düşüncesindeydi.¹⁰¹⁶ Ayın ortasında Çanakkale önlerindeki İtilaf filosunun güçlendirildiği gözleniyor, bir saldırı olacağına dair istihbarat bilgileri de giderek çoğalıyordu.¹⁰¹⁷ İtilaf filosu 19 Şubat 1915 günü itibarıyla Boğaz savunmasını etkisiz hale getirmek üzere harekete geçmiş, bundan sonra dört hafta boyunca sistematik bir biçimde Çanakkale Boğazı'na yönelik saldırılar düzenlemiştir. Nihayet 18 Mart günü Boğaza bir yarma harekâtı düzenleyecek, ancak büyük bir hezimet yaşayacaktır. Öte yandan bu süreci bütün dünya yakından takip etmiştir.¹⁰¹⁸

¹⁰¹⁵ Adamow, **a.g.e.**, s. 11-19; Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 1-2.

¹⁰¹⁶ Adamow, **a.g.e.**, s.46. İtilaf güçlerinin bu süreçteki değerlendirmeleri ve aldıkları kararlara dair bkz. Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, s. 56-65 (çev. s. 50-58).

¹⁰¹⁷ Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 8; **BArch MA, RM 40/421**, s. 80-81, 76.

¹⁰¹⁸ Erdmann, **Die Dardanellen**, s. 56.

3.4.1. İtilaf Filosunun 19 Şubat 1915 Bombardımanı ve Orhaniye Bataryası Komutanı Hans Woermann'ın Ölümü

İtilaf filosunun komutanı Amiral Carden'in Boğaz'dan geçiş planının¹⁰¹⁹ birinci evresi, Çanakkale Boğazı girişinin ele geçirilmesini öngörüyordu. Bunun için 18 Şubat 1915 günü düşman uçakları öncelikle Kumkale ve Seddülbahir üzerinde gözlem uçuşu yapıp bomba atmışlardı.¹⁰²⁰ Sonraki gün 19 Şubat'ta İtilaf filosu Çanakkale Boğazı'nın giriş tabyalarına yönelik neredeyse gün boyu süren bir saldırı gerçekleştirdi.¹⁰²¹ Birkaç gün önce Orhaniye Tabyası kumandanı olarak görevlendirilen Alman Deniz Teğmeni Hans Woermann'ın bu bombardıman sırasında hayatını kaybettiği ve Çanakkale savunmasındaki ilk Alman kaybı olduğu anlaşılmaktadır.

Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa ve Başkumandanlık temsilcisi Amiral Merten, İtilaf filosunun 19 Şubat saldırısı öncesindeki haftalarda Boğaz savunma hazırlıklarının, talim ve eğitimin iyi netice verdiğini gözlemliyorlardı. Beklenen saldırılara yönelik olarak 1915 yılı Ocak ayı sonlarında Boğazın dış tabyalarından birinin Alman idaresinde olması, çoğunluğunu Alman personelin oluşturması istenmiş ve Başkumandanlık Vekâleti tarafından uygun görülmüştü. Buradaki gözlem noktasından bilhassa düşman güçlerinin üs olarak kullandıkları Bozcaada civarındaki ve Boğaz girişi yönünde görüş alanındaki tüm hareketliliklerin her an takip edilmesi hedefleniyordu. Böylece yapılan değişiklikler çerçevesinde 15 Şubat'ta dış tahkimattan Orhaniye bataryasına Alman mürettebat seçilmiş, Batarya kumandanı olarak Deniz Teğmen Woermann tayin edilmişti.¹⁰²²

Alman subaylarından Waldemar von Thomsen günlüğünde bu görevlendirmeye ilgili bilgiler vermiştir. Buna göre Orhaniye Tabyası için Teğmen Woermann ile birlikte Hamidiye tabyasındaki 25 kadar personel daha oraya yollanmıştı. Bunlar

¹⁰¹⁹ Amiral Carden'in dört aşamalı planını harita üzerinde açıklamalı görmek için bkz. Erickson, **Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta**, s. 54.

¹⁰²⁰ **BArch MA, RM 40/59**, s. 43.

¹⁰²¹ Taarruz planı ve muharebenin yapılış şekli hakkında detaylı bilgi için bkz. **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, s. 95-98. Ayrıca bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 43 vd.; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, Harita 4; Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 8.

¹⁰²² **BArch MA, RM 40/59**, s. 42-43; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 42; Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 7; **BArch MA, RM 40/1**, s. 25.

arasında yardımcısı Joerss, tercümanı Ata ile telefoncu Hamit de bulunuyordu. Thomsen, Woermann'ın Orhaniye Tabyasına gitmek için veda ederken neşeli bir şekilde elini sıktığını ve uzaklaşırken “Neler yapabileceğimizi göreceğiz” dediğini ve askerleriyle birlikte uzaklaştığını aktarır.¹⁰²³ Alman topçu astsubayı Bossert de Hamidiye komutanı Wossidlo'nun Şubat ayı ortasında Orhaniye'ye görev için gönüllüler istediğini ve genç sempatik Deniz Teğmeni Woermann'ın bu tabyanın komutasını üstlendiğini belirtmektedir.¹⁰²⁴

Woermann komutasında Orhaniye Tabyası'na giden Alman personeli arasında Wallau adlı bir deniz topçusu da bulunmaktaydı. Wallau, Hamidiye'de Alman birliğinden Orhaniye Tabyası'na giderek orayı sonuna kadar savunacak gönüllüler arandığını ve bu görevin büyük saygı duyulan Teğmen Woermann komutasında 21 Alman deniz topçusuna nasip olduğunu yazmaktadır. Orhaniye'ye gidildiğinde batarya çabucak muharebeye hazır hale getirilmişti. Wallau'nun aktardığına göre 19 Şubat günü güzel bir hava vardı. Sabahın saat 6'sında top başına emri almışlardı. Ardından 8 km mesafedeki iki İngiliz muhribine Alman Denizci Astsubayı Oberlaender ilk mermiyi atmış, böylece Osmanlı'daki Almanların savaş faaliyetini başlatmıştı. Bu tarihi ilk atış sonrasında hareketlilik başlamış, küçük muhribler geri çekilmişler ve ilerleyen saatlerde büyük zırhlıların öncülüğünde filo halinde yeniden görünmüşlerdi. Düşmanın yaklaşan 16 büyük harp gemisi 35 km uzaklıkta iki filo halinde Boğazın iki yakasında yer tutmuşlardı.¹⁰²⁵

Çanakkale Boğazı giriş tabyalarına yönelik 19 Şubat 1915 günü yapılan saldırılardan itibaren deniz muharebeleri dönemini anlatan Amiral Usedom'a ait bir rapor bulunmaktadır.¹⁰²⁶ Usedom burada öğleden evvel yapılan saldırıda içinde uçak gemisi dahi olan İtilaf filosunun mevcudu hakkında bilgiler vermektedir. Sabah 10

¹⁰²³ W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü, s. 39-40.

¹⁰²⁴ Bossert, *Der Kampf um die Dardanellen*, s. 31.

¹⁰²⁵ Wallau, “Zwei Dardanellenkämpfe”, *Auf See Unbesiegt*, yay. Eberhard van Mantey, München: Lehmann, 1921, s. 105-106. Çevirisi için bkz. Özbilen (çev.), *Denizlerde Yenilmediler: Cihan Harbi'nde Alman Bahriyeliler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011, s. 56-57.

¹⁰²⁶ ATASE, BDH, 118-553-1-17, s. 1-3. 19 Şubat bombardımanından 20 Nisan'a kadar olan döneme dair bu rapor -ve diğer bazı arşiv belgelerini- bana ileten Ahmet Yurttakal'a teşekkür ederim. Bu raporun Alman askeri arşivindeki karşılığı ise şu fonlarda tekrar edecek şekilde bulunmaktadır. Bkz. *BArch MA, RM 40/810*, s. 2, 80, 122, 148 vd.; *BArch MA, RM 40/1*, s. 51-67. Ayrıca bkz. *BArch MA, RM 5/2404*, s. 3, “Zusammenfassender Bericht über die Kämpfe an das Dardanellen von 19.II.15 ab”.

itibariyle Cornwallis gemisinin Kumkale ve Orhaniye'yi hedef almasıyla başlayan saldırıda, aynı şekilde de karşı tarafta Seddübahir kalesinin hedef alındığını, her geçen dakikada bombardımana yeni gemilerin katıldığını, kale ve tabyaların ise bombardımana cevap veremediğini yazmaktadır. Rapora göre, atış menziline girmesi durumunda düşman gemilerini hedef almak için bataryada kalan batarya komutanı ve birkaç gözlemcinin haricindeki personel bombardıman sırasında güvenli bölgeye sığınmışlardı. Bu önlem sayesinde Seddübahir'de 3 hafif yaralının haricinde pek bir zayıat oluşmamıştı. Ancak birbuçuk saat aranın ardından öğleden sonra saat 3 gibi aynı şekilde başlayan bombardımanda uçakların da gemilerin atışlarına duman işareti vermek suretiyle yardımcı oldukları belirtilmektedir. Usedom, İngiliz ve Fransız gemilerinin bombardımanının saat 16 civarında yoğunlaştığını, 16.45'de etkisiz hale getirdiklerini düşünüp menzile girdiklerinde ise Orhaniye ve Ertuğrul tabyalarından cevap verildiğini ve düşmanın saat 18 civarında bombardımana son verdiğini yazmaktadır.

Aslında Orhaniye Bataryası kumandanı Teğmen Woermann öğlen vaktinde Müstahkem Mevki komutanına bataryada herşeyin yolunda olduğunu, o ana değin batarya ortasına sadece bir isabet gerçekleştiğini, diğer atışların uzun veya kısa düştüğünü rapor etmişti.¹⁰²⁷ Bu saldırı sırasında Hamidiye'de bulunan Thomsen da şahit olduğu kadar bombardıman hakkında bilgi verirken, Woermann ile öğleden önce telefonla konuşulduğunu, her şeyin yolunda olduğunu ancak öğleden sonraki bombardımanda gözlem noktasına isabet eden top mermisiyle Woermann, Ata ve Hamit'in parçalandıklarını yazmaktadır.¹⁰²⁸

Orhaniye tabyasında görev yapan ve bombardıman sırasında tabyada siper halinde bulunan Alman Topçu Astsubayı Wallau'nun aktardığına göre, bataryanın konumunu ve topların atış açısını iyi bilen düşman dürüstçe savaşmak yerine topların menzili dışından, Bozcaada tarafından çaprazdan atışlar yapıyordu. Neredeyse her mermi bataryaya düşüyor, bir şey yapmak mümkün olmuyordu. Komutan Woermann ve beraberindekiler haricindeki personel siper savunmasında kalma emri almışlardı. Düşman filosu bataryanın çaprazında kalarak giderek daha yaklaşıyordu ve

¹⁰²⁷ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 44.

¹⁰²⁸ **W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü**, s. 41-43.

mermilerin etkisi daha da artmıştı. Muhtemelen Woermann'ın gözetleme mevkiini tespit etmişler ve atışlarını oraya yoğunlaştırmışlardı. Komutanları Woermann'ın öldüğüne inanmak istemeseler de büyük bir ateş altında onun ve yanındaki personelin paramparça olmuş bedenlerini yıkıntıdan çıkarmışlardı. Wallau'a göre Teğmen Woermann Osmanlı-Alman silah arkadaşlığını canı pahasına mühürleyen ilk Alman olmuştu. Wallau ayrıca Woermann'ın yanında tercümanı ve telefoncusunun haricinde bataryaya düşen mermilerin tespitini yapan Bösel adlı bir Alman topçu astsubayından bahsetmektedir. Bataryanın isabet alması sonrasında Bösel'in enkazın içinden kanlar içerisinde sürünerek çıkıp herkes öldü diye seslendiğini anlatmaktadır.¹⁰²⁹

Hayatını kaybeden Teğmen Woermann, tercümanı Ata ve telefoncusu Hamit'in ertesi gün, Genel Müfettiş (Usedom) ve Müstahkem Mevki Komutanının da katılımıyla bir Türk hoca tarafından Orhaniye bataryasının hemen yakınında defnedildiği anlaşılmaktadır.¹⁰³⁰ Bu defni anlatan Alman subayı Kannengiesser Woermann'ın Türk bayrağına sarıldığını ve kıbleye dönük bir şekilde bir hoca tarafından defnedildiğini söyleyerek, bunun Türk-Alman silah arkadaşlığının ölü fakat veciz bir ispatı olduğunu yazmıştır.¹⁰³¹ Amiral Usedom, II. Wilhelm'e gönderdiği raporunda defnin bataryanın güneyinde ayrı mezarlara askerî ve dini bir merasimle yapıldığını belirtir. Ölülerin Türk bayrağına sarıldığını, iki Türkün Türk ritüellerine göre defnedildiğini yazmıştır. Defin sırasında Hristiyan duası ve ardından saygı atışı da yapılmıştı. Amiral Usedom, merkez bataryalarının her an saldırıya hazır olması gerektiğinden Koramiral Merten'in defin sırasında orada bulunmadığını ve Çanakkale'de kalmak zorunda olduğunu belirtmektedir.¹⁰³² Usedom'un kurmay subaylarından Karl Schneider de defnin sonraki gün hoca eşliğinde yüzü Mekke'ye dönük bir şekilde yapıldığını ve mezarın Aşil'in tümülüsü yakınında bulunduğunu

¹⁰²⁹ Wallau, "Zwei Dardanellenkämpfe", s. 106-107. Klaus Wolf, çalışmasında 19 Şubat bombardımanında iki Alman askerinin öldüğünden ama yalnızca Deniz Teğmen Woermann'ın adının tespit edilmiş olup, diğerinin bilinmediğini belirtmektedir. Wolf, **a.g.e.**, s. 188, 463. Öldüğünden bahsedilen ikinci Alman'ın yaralanmış olan Bösel olduğu tahmin edilebilir.

¹⁰³⁰ **BArch MA, RM 40/59**, s. 45.

¹⁰³¹ Kannengiesser, **Gallipoli: Bedeutung und Verlauf der Kämpfe 1915**, s. 62.

¹⁰³² **BArch MA, RM 40/1**, s. 40.

belirtmektedir.¹⁰³³ Bugün ilk defin yeri tam olarak tespit edilememiş olan Woermann'ın mezarı daha sonra temsilen Tarabya'ya Alman askerî mezarlığına nakledilmiştir ve mezar taşı da orada bulunmaktadır.¹⁰³⁴

Amiral Usedom raporunda, Orhaniye Bataryası Komutanı Deniz Teğmeni Woermann'ın Türk tercümanı ve telefoncusu ile birlikte bir isabet sonrasında ilk gözlem yerini terk etmek zorunda kalıp ikinci gözlem yerine geldiklerini fakat buraya da saat 16.10 gibi isabet eden 2 adet 15 cm'lik top mermisiyle hayatlarını kaybettiklerini yazmaktadır. Bunun üzerine diğer batarya personeli ile birlikte siper halinde bulunan Woermann'ın yardımcısı Karl Joerss, hayatını kaybeden batarya kumandanının görevini devralarak, telefon hattının zarar görmesi sebebiyle irtibatı kopan tabyadan düşman gemilerini hedef almıştır. Menzil dışına çıkmaya çalışmalarına rağmen biri geminin bacası olmak üzere 2 isabet kaydetmiştir. Sonrasında düşman gemilerinin menzil dışına çıkmaları sebebiyle tabya ateşi kesmiştir.¹⁰³⁵ Usedom, henüz üç gün önce bataryada görev alan Alman personelden ve Komutanı Woermann'ın ölümü üzerinde o kritik durumda komutayı devralarak bataryayı başarılı biçimde organize etmesinden ötürü Joerss'den Alman İmparatoruna övgüyle bahsetmiş, demir haç madalyası talebinde bulunmuştur.¹⁰³⁶

Aynı yıla ait bir Alman yayınında bu olayla ilgili "...Bugün Türk-Alman silah arkadaşlığı bir Alman batarya kumandanının ölümüyle mühürlenmiş, yerine geçen astsubay düşman gemilerine isabetleriyle öcünü almıştı..." denilmektedir.¹⁰³⁷ Thomsen da Woermann'ın yerine komutayı devralan Joerss'ün tam bataryaların tahrip edildiklerini düşündükleri zaman harekete geçmesinin iyi netice verdiğinden bahsetmektedir. Bu muharebeden edinilen bir tecrübe olarak, kıyı savunmasının ölü

¹⁰³³ Schneider, **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, s. 20.

¹⁰³⁴ 18 Mart Çanakkale Zaferi'nin 50. Yıldönümü, NATO bünyesinde Türk Alman askeri ilişkilerinin yakınlaştığı ve eski hatıraların yadedildiği bir dönemdir. Çanakkale'de görev almış 17 kişilik bir grup Alman denizcisinin 1965 yılı Mart ayında İstanbul ve Çanakkale ziyaretleri ile Alman askeri mezarlığını ve Woermann'ın mezarını ziyaretine dair bkz. Dr. von Thomsen, "Çanakkale 1965 İhtifali", **Donanma Dergisi**, çev. Şemsi Bargut, c. 79, sy. 452, Ocak 1966, s. 8-16.

¹⁰³⁵ Raporunda "Türk ve Alman mürettebatı düşmanın bu kahir ateşi karşısında açık topları başında tamamıyla sakin ve soğukkanlı olarak vazife görüyorlardı" diyen Alman nişancısının bugüne dair aktarımları için bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 44-45.

¹⁰³⁶ **BArch MA, RM 40/1**, s. 39.

¹⁰³⁷ **Der große Krieg 1914-15: Eine Chronik von Tag zu Tag. Urkunden, Depeschen und Berichte der Frankfurter Zeitung**, c. 4, Frankfurt a. M.: Frankfurter Societäts-Druckerei, 1915, s. 1844.

taklidi yapıp düşman donanması daha yakına geldiğinde topların ateşe başlamasının ölümcül yaralar açabildiğini yazmaktadır.¹⁰³⁸ Wallau'nun aktardığına göre, saat 5 gibi ateş kesildiğinde bataryaya girip kontrol etmişlerdi. Büyük hasar olmasına rağmen toplar çalışır durumdaydı. Bu sırada bir düşman uçağının üzerlerinde üç dört tur atması nedeniyle gizlenmişlerdi. Bu keşif sonrasında muhtemelen tabyanın yıkıldığı ve herkesin öldüğünü sandıklarından düşman filosu demir alıp Orhaniye tabyasının 4 km önünden karaya çok yakın bir şekilde Boğazın girişine doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu esnada Agamemnon zırhlısı yapılan atışla güvertesine iki isabet almış, bunun üzerine bataryaya korkunç bir ateş başlamıştı.¹⁰³⁹ Ancak diğer taraftan Müstahkem Mevki ceridesinin bu güne dair raporu ve kaydına bakıldığında “Orhaniye bataryası kumandanı Mülazım Woermann’ın daha atışa başlamadan gözlem mahalline düşen bir mermi nedeniyle şehid olduktan sonra kumandayı üstlenen Alman astsubayının atışları iyi idare edemediğinden ve yeni mermilerden fazla miktarda cephaneye kullandığından” şikâyet edilmektedir.¹⁰⁴⁰

Amiral Usedom’a göre 19 Şubat düşman bombardımanının sonuçları mevcut şartlara göre değerlendirmeliydi. İki toplu ve uzun aralıklarla tek tek atış yapılabilen, mesafe ölçümünün de yetersiz olduğu bir batarya söz konusuydu ve düşen top mermileri gözlemi son derece zorlaştırıyordu. Ertuğrul Tabyası da 2 isabet kaydetmişti. Orhaniye’deki 3 kaybın haricinde 1 subay kaybı ve 1’i ağır olmak üzere 8 askerin yaralı olduğunu yazıyordu. Kumkale’de bulunan 28 cm ve 15 cm’lik iki top kullanılamaz hale gelmişti. 15 cm’lik olan akşamına yeniden kullanılabilir duruma getirilmişti. Amiral Usedom 19 Şubat bombardımanında düşmanın ortaya koyduğu gayret ve harcadığı cephaneye –ki tahminlere göre en azı 800-1000 ağır ve orta büyüklükte top atışı yapılmıştı- nazaran elde ettiği başarının çok sınırlı olduğunu belirtmekteydi.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁸ W. von Thomson’ın Hamidiye Günlüğü, s. 44.

¹⁰³⁹ Wallau, “Zwei Dardanellenkämpfe”, s. 107.

¹⁰⁴⁰ Müstahkem Mevki Cerideleri, c. 2, s.217. Bu kayıta bir Alman subayı için şehid ifadesinin kullanılması da dikkat çekicidir. Nitekim bugüne dair Müstahkem Mevki raporunun yer aldığı diğer bir yayında aynı ifade sadeleştirilmiş metinde düzeltilerek “ölümünden sonra” şeklinde yazılmıştır. Bkz. Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, sy. 132, sadeleştirilmiş metin s. 110, sadeleşmemiş metin s. 139, tıpkıbasım s. 166’dadır.

¹⁰⁴¹ ATASE, BDH, 118-553-1-17, s. 2.

Alman Elçisi Wangenheim, 19 Şubat bombardımanı sonrası Berlin'e gönderdiği telgrafta İngiliz ve Fransızların, Boğazları Rusların eline bırakma konusunda hoşnut olmadıkları haberlerinin geldiğini ve Çanakkale Boğazı'nı geçmeleri durumunda ayrı bir barış imzalanabileceğini ümit ettiklerini yazıyordu. Fakat Wangenheim'a göre Boğazı geçecek olsalar İstanbul'da barış müzakere edecek kimse bulamayacakları, bilakis başkenti sonuna kadar savunacak ve düşman çıkarmalarını engellemeye kararlı bir yüksek komuta ile karşılaşacaklarını yazıyordu.¹⁰⁴²

Nitekim Çanakkale Boğazı savunması ile ilgili çalışmalar sürerken İstanbul'a doğru muhtemel bir İtilaf filosu harekâtına karşı Birinci Ordu komutanı olarak Liman von Sanders de gereken tedbirleri aldığını ifade etmektedir. Buna göre Sanders, İstanbul'un Marmara Denizi'ne bakan sahillerini, Yeşilköy'den Sarayburnu'na ve Asya yakası kıyılarından Prens Adaları'na kadar makaslama ateş edebilecek bataryalarla tahkim etmişti. Bunun haricinde gerekirse Goeben ve Breslau (Yavuz ve Midilli) gemileri Osmanlı filosuyla birlikte, İtilaf filosuna İstanbul'a ulaşmadan evvel Marmara Denizi'nde taarruz edecekti. Ayrıca yine Sanders'e göre İtilaf filosu Çanakkale Boğazı'nı geçmeyi başarsa bile, Çanakkale Boğazı'nın sahillerini işgal edemedikçe tutunması mümkün olamayacaktı. Çünkü İstanbul'daki savunma tertibatı nedeniyle asker çıkarabilmesi imkânsız gibiydi ve ikmal yolları Çanakkale Boğazı'nda yine kapalı olacaktı.¹⁰⁴³

Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın 19 Şubat bombardımanının gerçekleştiği günlerde Çanakkale Cephesinde olduğu ve 18 Şubat itibarıyla Alman subayları Usedom, Bronsart, Weber ile birlikte Boğaz istihkâmlarını ve savunma tertibatını teftiş ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁴⁴ Seddülbahir'de Batarya kumandanı olan Şemseddin Bey'in (Çamoglu) anlattığına göre 19 Şubat sabahın saat altısında Enver Paşa Sultanhisar torpidosuyla Seddülbahir'e teftişe gelmişti. Bu sırada torpidoyu gören bir

¹⁰⁴² PA AA, R 19958, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 23 Şubat 1915.

¹⁰⁴³ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 65 (çev. s. 69-70). Osmanlı Donanması Komutanı Amiral Souchon de benzer düşüncelere sahiptir. Nitekim 1915 Ocak ayındaki notlarına göre düşman filosu, Çanakkale Boğazı'nı geçmeyi başarsa bile cephanesinin çoğunu tüketmiş olacağından, Osmanlı Donanması ile savaşa tutuşmayı göze alamayacaktır. Aynı şekilde kömür ikmali açısından da sorun yaşayacaklarından Boğaza geri dönmek durumunda kalacakları düşüncesindedir. Bkz. **BArch MA, N 156/12**, s. 23; Tuna, **a.g.t.**, s. 99-100.

¹⁰⁴⁴ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 2, s. 204-206. Enver Paşa 17 Şubat akşamı gitmişti. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 43; **BArch MA, RM 40/421**, s. 75.

İngiliz muhribi atış menziline girince Orhaniye tabyasından atılan iki mermi muhribin yakınına düşmüş, muhrip telaşla kaçmıştı. Sonrasında Enver Paşa herkesin elini sıkarak gemisine binmiş ve bölgeden ayrıldıktan hemen sonra İtilaf Donanması harp vaziyeti alıp Boğazın dış tabyalarına saldırmıştı.¹⁰⁴⁵

Amiral Usedom da Alman Kayzerine gönderdiği mektubunda bugünün gelişmelerini rapor etmektedir. Buna göre Seddülbahir’de düşman filosunun yaklaştığını görünce karşı tarafa geçip henüz yeni Alman personelinin devraldığı Orhaniye Batarayasına geçmeyi düşünmüştü. Ancak bombardımanın başlaması bunu mümkün kılmayınca, bir saat kadar Boğaz girişinde torpidobottan gelişmeleri takip edip saat 12 gibi Çanakkale’ye geri dönmüşlerdi. Usedom modern topların tabyalara etkisini gözlemlemek istediğinden bir süre sonra deniz yoluyla Boğaz girişinin yolunu tutmuş, saat 15.15 gibi Kumkale tarafına geldiğinde öğleden önceki gibi bombardıman başlamış ve saat 16’da daha da şiddetlenmişti. Buradan hem Seddülbahir hem de Kumkale ve Orhaniye tarafını gözlemlemekteydi. Saat ilerleyince hava karardığında mayın hatlarını geçmek mümkün olmayacağından geri dönmüştü. Woermann ve diğerlerinin ölüm haberini Çanakkale’ye döndüğünde almıştı.¹⁰⁴⁶

İtilaf filosunun 19 Şubat saldırısı Boğaz savunmasında endişenin artışı da beraberinde getirmişti. Bombardıman günü orada bulunan Enver Paşa’nın Boğazın geçilmesi ihtimaline yönelik olarak Boğazın savunmasıyla ilgili talimatlar verdiği görülmektedir. Aynı gün Enver Paşa’nın Cevat Paşa’ya, Anadolu tarafında birliklerin son çekilecekleri kati hat olarak Ulupınar sırtlarıyla Nara’ya uzanan Karacivan sırtlarının eldeki kuvvetle tutulabilecek surette tahkimini şifahen emir verdikleri müstahkem mevki ceridesinde kayıtlıdır. Birkaç gün sonra İstanbul’dan Başkumandanlık Vekâletinden Boğazın geçilmesi durumunda ihtimaller göz önüne alınarak savunma ile ilgili yapılması gerekenler daha detaylı bir şekilde açıklanmıştır.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴⁵ Şemsettin Çamoğlu’nun o gün yaşadıklarının hikâyesi için bkz. Yetkin, **a.g.e.**, s. 104-105.

¹⁰⁴⁶ **BArch MA, RM 40/1**, s. 36-38.

¹⁰⁴⁷ **Müstahkem Mevki Cerideleri**, c. 2, s. 214, 221-222.

Amiral Usedom, 19 Şubat saldırısının ardından Rusya'dan da bir taarruz ihtimalinin yüksek olmadığı değerlendirilmesiyle Çanakkale savunmasını güçlendirmek adına 22 Şubat'ta Karadeniz Boğazı'ndaki modern büyük top cephanesinin yarısını talep etti ve 24 Şubat'ta bu talep gerçekleşti. Usedom bir yandan da doğrudan II. Wilhelm'e yazdığı 17 Mart tarihli raporunda Almanya'dan gelecek cephaneye olan ihtiyacı dile getirmişti.¹⁰⁴⁸ Anadolu Hamidiye'de bulunan Alman subayı Thomsen, Amiral Usedom'un oldukça soğukkanlı bir kararla İstanbul Boğazı'ndaki tabyalardan modern zırh delici cephanelerini Çanakkale Boğazı'na getirttiğini yazmaktadır. Thomsen, 19 Şubat saldırısıyla İtilaf güçlerinin harekete geçtikleri anlaşıldığından “cephane cephane cephane, eğer ateşleyemiyorsak, topların hiçbir faydası yok” derken, 25 Şubat sabahı Hamidiye'ye cephanenin geldiğini kaydetmiştir.¹⁰⁴⁹ Amiral Usedom aynı zamanda mayın hatlarını da takviye etmek için işe yarayan tüm mayınları kullanmak istemiş, bunun için Donanma Komutanı Amiral Souchon'dan talepte bulunmuştu.¹⁰⁵⁰

Nihayet 19 Şubat düşman saldırısından sonra Sultan Mehmed Reşad'ın 23 Şubat 1915 tarihli irade-i seniyyesine göre Çanakkale Boğazı'ndaki muharebede gösterdikleri başarıdan ötürü komuta kademesindeki üç isme madalya verildiği kayıtlara yansımıştır. Buna göre Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtaatı Müfettiş-i Umumisi Birinci Ferik Usedom Paşa'ya altın liyakat, Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Paşa ile Ferik Merten Paşa'ya gümüş muharebe imtiyaz madalyaları itaa olunmuştur.¹⁰⁵¹

¹⁰⁴⁸ 74 atımlık büyük top cephanesinin detayı için bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 46; Feldmann, “Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918”, s. 646; **BArch MA, RM 40/1**, s. 48.

¹⁰⁴⁹ **W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü**, s. 47.

¹⁰⁵⁰ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, 50.

¹⁰⁵¹ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi Cevat Çobanlı şahsi dosyasından orijinal belge fotoğrafı için bkz. Ahmet Yurttakal, **18 Mart Kahramanı Cevat Paşa**, Çanakkale: Çanakkale Belediyesi, 2018, s. 175.

3.4.2. 25 Şubat 1915 Bombardımanı ve Mart Ayının İlk Yarısında

Büyük Saldırı Hazırlığı

İtilaf filosu 25 Şubat 1915 günü Çanakkale Boğazı'nın dış istihkâmlarına yönelik şiddetli bir saldırı daha gerçekleştirmiştir.¹⁰⁵² Genel Karargâh İstahbarat Şube Müdürü Binbaşı Seyfi imzalı Matbuat Müdüriyetine gönderilen belgede; “Bugün düşmanın kuvvetli on zırhlısı Çanakkale Boğazı medhalindeki tabyalarımıza öğleden önce saat onda ateş açarak öğleden sonra beşbuçuğa kadar devam etmiş ve sonra Bozcaada istikametine çekilmiştir. Tabyalarımızdan yapılan top ateşi sonucu düşmanın 3 zırhlısının hasara uğradığı görülmüştür” denilmektedir.¹⁰⁵³

Amiral Usedom raporunda 25 Şubat günü 6 İngiliz ve Fransız gemisinin dış tabyaları yedi saat boyunca ağır ateş altına aldıklarını¹⁰⁵⁴ ve böylece Boğaz dış istihkâmları tamamen susturmayı hedeflediklerini yazmaktadır. Rapora göre bu bombardımanı, ölü açılardan istifade ederek, kısmen yakın mesafeden tabyaların cevap veremeyeceği şekilde planlamışlardı. Sadece Ertuğrul tabyasından bir süre cevap verilebilmişti. Orhaniye tabyasında Alman personeli görevine devam ediyordu. 19 Şubat günü hayatını kaybeden Batarya Komutanı Woermann'ın yerini daha önce Kilitbahir'de görev yapmış olan Deniz Teğmeni Natz almıştı. Ancak bu batarya sadece bir atış yapabilmişti. Seddülbahir ve Kumkale'den ise hiç atış yapılamamıştı. Usedom bugünkü can kaybının az olduğunu, Alman personelinden ise Orhaniye tabyasından gönderilen bir atlı haberciden o günden beri haber alınamadığını yazmıştır.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵² İtilaf filosunun 25 Şubat 1915 günü düzenlediği saldırıdan önce tarafların durum ve etkinlikleri, Amiral Carden'in taarruz planı ve saldırının seyri hakkında bkz. **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, s. 100-106. O gün Çanakkale Boğazı giriş tabyalarının bombardımanına dair, gemilerin manevralarını, bataryaların menzilini gösteren bir harita için bkz. Lorey, a.g.e., c. 2, 1946, Harita 5.

¹⁰⁵³ BOA, HR. MA, 1123/38; Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, c. 1, s. 18, 292.

¹⁰⁵⁴ 25 Şubat günü saat öğleden sonra 3 sıralarında Seddülbahir'de olan Teğmen Scholz, düşmanın tabyalara 5 bin metre kadar yaklaştığını ve artık hızlı salvo atışları yaptıkları bilgisini vermişti. Bkz. **W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü**, s. 48. Goncasuyu telsiz istasyonunda görevli Tevfik Rıza Bey, 25 Şubat Perşembe günü yazdığı günlüğüne “saat 5, Ateş çok şiddetli... Orhaniye'de yangın çıktı. Her yer ateş içinde...” diye yazmıştı. Bkz. Tevfik Rıza Bey, **Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Bey'in Çanakkale Günlükleri : (17 Kasım 1914-18 Şubat 1916)**, haz. V. Türkan Doğruöz, E Yasemin Yücetürk, Raşit Gündoğdu, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017, s. 61.

¹⁰⁵⁵ ATASE, BDH, 118-553-1-17, s. 3. Ayrıca bkz. BArch MA, RM 40/59, s. 45.

Bataryanın yeni komutanı Deniz Teğmeni Natz ve Alman personel, batarya toplarının isabet alıp toprak altında kalışı ve hasar alması nedeniyle etkisiz hale geldikten sonra kalan 5 mermilik cephanesiyle bataryayı terk edip geri çekilerek Çanakkale'nin yolunu tutmuştu. İtilaf Donanması bunun üzerine Boğaz girişine yakın mesafeye gelerek daha tesirli bombardıman yapmış, ardından mayın tarama faaliyetine girişmişti.¹⁰⁵⁶

Orhaniye tabyasındaki Almanlardan Wallau, 25 Şubat saldırısında bataryanın yok edilmesini bir şey yapamadan izlemek zorunda kaldıklarını, her iki topun da tamamen isabet aldığını belirtmektedir. Ayrıca maalesef bir can kaybımız daha vardı derken, bu kaybın son beş mermiyi nakletmek üzere bir araba getirilmesi için atla Erenköye'e giden Alman personelden Classen olduğunu kaydetmiştir.¹⁰⁵⁷ 25 Şubat saldırısının ardından dış bataryalardaki personel geri çekilmiş, malzemeler mümkün mertebe güven altına alınmıştır. Bundan sonra iç istihkâm ve bataryalarla savunmaya devam edilmiştir.¹⁰⁵⁸

Alman Elçisi Wangenheim'in bu saldırılardan sonraki günlerde saldırıların şekli ve sonuçlarına dair İngilizlerin propaganda haberlerine karşı bütün Alman makamlarını ve ilgili Alman elçiliklerini bilgilendirdiği anlaşılmaktadır. Bombardıman hakkında İngiliz amiralliğinin haberlerine yalanlamada bulunan elçi, dört mil uzunluğunda bir hattı mayından temizledikleri iddiasının propaganda olduğu, bahsi geçen yerde zaten mayın bulunmadığını belirtmektedir. Ayrıca diğer iddialarla ilgili "Kumkale ve Seddülbahir çıkarma tümenlerince değil gemilerden tahrip edildi. Çıkarma olmadı. Sadece bir bot ve 12 kişi teşebbüs etti, 2 si öldü. Bombardımanda ölü ve yaralı Türk kaybı 20'dir. O yüzden Sofya'dan gelen, 600 yaralının İstanbul'a nakledildiğine dair Reuter haberi yalandır" şeklinde bilgilendirmede bulunmuştu.¹⁰⁵⁹ Wangenheim aynı zamanda Alman Dışişlerine, Osmanlı Mebusan Meclisi Başkanının meclisi kapanış konuşmasında Türk savunmasına yaptığı vurguyu aktarmıştı. Buna göre yapılan bombardımanlar hasar

¹⁰⁵⁶ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 47.

¹⁰⁵⁷ Wallau, "Zwei Dardanellenkämpfe", s. 107-108. Amiral Usedom'un raporunda haber alınamıyor dediği Alman denizci burada bahsi geçen Classen'dir.

¹⁰⁵⁸ **BArch MA, RM 40/59**, s. 46.

¹⁰⁵⁹ **PA AA, R 19960**, Wangenheim'dan Alman makamları ve elçiliklerine, 1 Mart 1915.

vermemiş, bilakis Türklerin gücünü daha artırmıştı. Ayrıca İstanbul ve Anadolu'da nöbet tutan Türk askerinin aynı zamanda Berlin, Viyana, Budapeşte'nin de koruyucusu olduğu ifadelerini aktarmaktaydı.¹⁰⁶⁰

Düşman filosu 1 Mart'tan itibaren Boğaz içerisine girmek suretiyle Dardanos ve Baykuş gibi bataryaların yanısıra Boğazın iki yakasında konuşlanmış Yarbay Wehrle komutasındaki obüs bataryalarını hedef alacaklardı. Diğer taraftan da mayın tarama faaliyetlerini sürdürmeye çalışmışlardı. Bu süreç İtilaf güçlerinin Boğaz harekâtının Boğazın iç kısmındaki tabya ve bataryaların etkisiz hale getirilmesi ile mayın hatlarının temizlenmesini hedefleyen ve iki hafta kadar süren ikinci evresini oluşturmuyordu. Tüm bu çabalarına rağmen ateş altında kaldıklarından istedikleri başarıyı elde edememişlerdir.¹⁰⁶¹

Amiral Usedom, İtilaf filosunun 25 Şubat saldırısından sonraki haftalarda kaydadeğer bir ilerleme kaydedemediklerini belirtmektedir. Ancak Kumkale ve Seddülbahir'e yaptıkları sistematik bombardıman, Türk birliklerinin bölgeye yaklaşmasına mani olduğundan düşmanın küçük çıkarmalarla tabyalardaki top ve cephaneliklere zarar vermesi engellenemiyordu. 4 Mart'ta Kumkale'ye yapılan bir çıkarma teşebbüsü püskürtülmüş, çıkarma yapan yaklaşık 400 İtilaf askerinden ölü ve yaralı 70 kayıp vermişlerdi.¹⁰⁶² Usedom bu püskürtme sonrasında ele geçirilen savaş malzemesinin haricindeki şahsi çanta, mektup, kitap vs. gibi malzemelere bakılırsa niyetin hiç de geçici bir çıkarma olmadığından, bilakis Boğazın güney kısmındaki bu bölgelere yerleşme niyeti olduğu değerlendirilmesinde bulunmaktaydı. Hem Kumkale'ye hem de Seddülbahir'e yapılan küçük çıkarma teşebbüslerinin Türk

¹⁰⁶⁰ **PA AA, R 19960**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 2 Mart 1915. Meclis-i Mebusan Başkanı Halil Bey'in 1 Mart 1915 tarihli meclis konuşmasından: "...İstanbul ve Anadolu hudutlarını bekleyen Osmanlı neferi aynı zamanda Berlin'in Viyana'nın, Budapeşte'nin kahraman bekçisi olduğu gibi, Alman, Macar ve Avusturya neferleri de aynı suretle İstanbul'un ve Anadolu'nun şanlı muhafızı olduklarını tahattür edeceklerdir (alkışlar)..." Bkz. Bayur, **a.g.e.**, c. III, kısım II, s. 74. Devlet adamlarının bu tür konuşmaları savaşta elde edilecek başarıda pay sahibi olmaya yönelik konuşmalar olarak görülebilir. Zira ittifak hâlinde olan devletler amaçlanan nihai zafer elde edildiğinde zaferde payı olduğu kadar masada güçlü olacaktır.

¹⁰⁶¹ 1 Mart 1915 sonrası günlerdeki gelişmelerin detayına dair bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 51 vd.; Heinz A. Richter, **Der Krieg im Südosten, Band 1: Gallipoli 1915**, Ruppolding: Franz Philipp Rutzen, 2013, s. 110; Erdmann, **Die Dardanellen**, s. 59-60.

¹⁰⁶² Türk tarafının kaybı 2 şehit ve 21 yaralıydı. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 50.

birlikleri tarafından başarılı şekilde geri püskürtüldüğünü,¹⁰⁶³ çıkarmayı engelleme adına 6 şehit ve 35 yaralı kaybının nisbeten düşük olduğunu kaydetmişti.¹⁰⁶⁴ Alman ajansının o günlerdeki gelişmeleri aktarırken verdiği bilgilerde, bu çıkarma teşebbüsünde düşman güçlerinin verdiği 70-80 kadar kaybindan bahsedilirken İngilizlerin ölümlerini nasıl denize attıklarını Türklerin gözlemledikleri ifade edilmektedir.¹⁰⁶⁵

Usedom'un raporuna göre bu süreçte Kumkale ve Seddülbahir'e yönelik sistematik bombardımanın ardından en çok hedef alınanlar, Boğazın iki yakasındaki obüs bataryaları ile Dardanos bataryasıydı. 10 Mart'a kadar Dardanos'u hedef alan 2000 atış sayılmasına karşın 5 toptan hiçbirisi zarar görmezken, sadece 2 koruyucu kalkanında hasar oluşmuştu.¹⁰⁶⁶ Boğaz girişinden 10-12 km içeriden itibaren her iki yakanın yüksek bölgelerine konuşlanan ve askerî heyet üyesi Yarbay Wehrle'nin komutanı olduğu 15 cm'lik obüs bataryaları da yoğun şekilde hedef alınmıştı. Ancak bataryalar arasında manevra mermisi atan eskimiş toplardan sahte bataryaların da katkısıyla¹⁰⁶⁷ hedef belirlemede sorun yaşayan düşman filosu çok büyük miktarda cephane harcamak durumunda kalıyordu. Aslında bu bataryalar düşman gemilerine ciddi hasar vermekten uzaktı. Fakat onları merkez bataryalarını sakın şekilde hedef alabilecekleri bir konum aramaya iterek görevlerini yapıyorlardı. Bataryaların gemileri Erenköy Koyu'nda tuttukları görülünce 7-8 Mart gecesi sabaha karşı bu

¹⁰⁶³ Seddülbahir'e 60 kişiyle çıkarma yapan İtilaf güçleri kesin bir yenilgiyle karşılaşmışlardı. Türk tarafında 4 şehit 14 yaralı vardı. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 50. Seddülbahir'deki başarının kahramanlarından adı öne çıkan Bigalı Mehmet Çavuş üzerine güncel bir çalışma için bkz. Ömer Arslan, **Çanakkale Fedakârı Bigalı Mehmet Çavuş**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011.

¹⁰⁶⁴ **ATASE, BDH**, 118-553-1-17, s. 3; **BArch MA, RM 40/1**, s. 42-43. Kumkale ve Seddülbahir çıkarmalarına dair ceridede kayıtlı detaylar ve bölgeden sorumlu komutanların kısa raporları için bkz. **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 132, s. 217-219. Bugünlerde Yarbay Mustafa Kemal Bey [Atatürk] 19. Tümen komutanı olarak Seddülbahir tarafından sorumlu iken, 9. Tümen komutanı Halil Sami Bey'in Kumkale tarafından sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Yarbay Mustafa Kemal Bey bu çıkarma teşebbüsünün hemen öncesinde Cevat Paşa ve Sahil Müfettişi Usedom Paşa ile Rumeli sahil bataryalarını gezdiklerini yazmıştır. Bkz. Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Ankara: TTK, 1990, s. 6-7.

¹⁰⁶⁵ "Der Kampf an den Dardanellen", **Kölnische Zeitung**, nr. 263, 13 Mart 1915.

¹⁰⁶⁶ Mart ayı başlarında, örneğin 3 ve 6 Mart arası Boğazın iç bataryalarına, Dardanos vd. yönelik saldırılar çok zayıfa neden olmuyor, olanlar da hemen gideriliyordu. Bkz. Bossert, **Der Kampf um die Dardanellen**, s. 35.

¹⁰⁶⁷ "...Albay Wehrle'nin eski ağaç gövdeleri, araba tekerlekleri ve benzeri malzemelerden, sadece görüntü olan toplardan yalancı savunma noktaları inşaa ettiğini... İngiliz topçu subaylarının bu yalancı noktaları ne kadar çok ciddiye aldıklarını görmek bizleri daha da sevindiriyordu." Bkz. **W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü**, s. 55.

bölgeye gizlice 26 mayın dökülmüş, düşman mayın tarama gemileri 18 Mart'a kadar genelde Boğazın kuzey kısmını taradıklarından bu mayınları tespit edememişlerdi. 8 Mart günü harekâtından da bahseden Amiral Usedom nihayetinde düşmanın bu süreçte dış tabya ve kaleleri susturmaktan başka kaydadeğer bir başarı elde edemediğini, zaten onların da baştan beri hesap edildiğini belirtmektedir.¹⁰⁶⁸

Dış istihkâmların etkisiz hale getirilmesinden sonra, Boğaz içerisindeki tabya ve diğer unsurlara yönelik taarruzun yürütüldüğü bu süreçte İtilaf filosunun dik mermi yollu obüs bataryalarının ateşine maruz kalmaktan oldukça muzdarip oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim 5 Mart itibariyle Kabatepe önlerinden Kilitbahir bölgesini endirekt ateş altına alma yoluna da gidecekler, fakat buna Osmanlı Donanmasına ait gemilerin endirekt atışlarıyla cevap verilecektir. Ayrıca İtilaf güçlerinin uçak ve gemilerle yapmaya çalıştıkları gözlem ile haberleşmelerin engellenmesine yönelik çabalar neticesinde bu tarz taarruzdan da istedikleri başarıyı elde edemedikleri görülmektedir.¹⁰⁶⁹

Endirekt atışlardan istediğini alamayan İtilaf donanması 7 Mart itibariyle esas tabyalara taarruzu hedeflemiş kısa ama sert bir saldırı düzenlemişti. İngiliz zırhlıları Anadolu Hamidiye ve Rumeli Mecidiye gibi esas tabyaları hedef almışlardı. Bossert, Hamidiye'den karşılık verdiklerini anlatmaktadır. Ona göre Fransız gemileri bombardıman yapan İngiliz gemilerini korumakla görevliydi. Ancak bu düşman gemileri gerek Dardanos gerekse obüsler tarafından şiddetli ateş altına alınıyorlardı.¹⁰⁷⁰

Boğaz içine giren İtilaf filosunun merkez tabyaları hedef aldığı günlerde gelişmeler Berlin'e aktarılmaktaydı. Alman Elçisi Wangenheim, Amiral Usedom'dan gelen bilgileri Berlin'e iletliyordu. 7 Mart günü öğleden sonra gerçekleşen saldırıya dair bilgiler verirken, Wossidlo ve Herschel komutasındaki Hamidiye'den 27 atış

¹⁰⁶⁸ ATASE, BDH, 118-553-1-17, s. 3-6; BArch MA, RM 40/1, s. 43, 55; Lorey, a.g.e., c. 2, 1946, s. 49.

¹⁰⁶⁹ Lorey, a.g.e., c. 2, 1946, s. 58. Bu konu Osmanlı Donanmasıyla ilgili dördüncü bölümde ayrıca ele alınacaktır.

¹⁰⁷⁰ Lorey, a.g.e., c. 2, 1946, s. 60; Bossert, Der Kampf um die Dardanellen, s. 36.

yapıldığını, bazı isabetler kaydedildiğini ve batarya, top ve insan zayıyatının olmadığını aktarmaktaydı.¹⁰⁷¹

Hamidiye tabyasında bulunan Alman subayı Thomsen, 7 Mart Pazar günü için Tanrıya çok şükür bizim için de hareket başlamıştı derken, hazırlık sonrası zırh delici mermilerin toplara yerleştirilmesi ve ateşe hazır olma emrini aldıklarını sonra da ateşe başladıklarını anlatmaktadır. Günün kayıplarından bahsederken; “Wehrle’nin askerlerinden 3 şehit 7 yaralı var, bir obüs ateş dışı kaldı, Dardanos’ta 15 cm lik bir topun mekanizması bozuldu (daha sonra Scholz tamir etti), karşıda Mecidiye’de tabya avlusundaki kışla isabet aldı...” gibi bilgiler vermekte, savunma hattı olarak büyük bir kayıp olmadığını ifade etmektedir.¹⁰⁷²

O günkü saldırının gelişmelerini anlatan isimlerden bir diğeri de Kilitbahir arkasındaki tepede bulunan Goncasuyu telsiz istasyonunda görevli Osmanlı Subayı Tevfik Rıza Bey’dir. Bulunduğu konumdan olayları açık bir şekilde gözlemleme şansına sahip bir isimdir. Aslında genel olarak, okumuş, savaş karşıtı, idarecilere kızgın ve Almanların niyetlerinin bilincinde birisi olan Tevfik Rıza Bey, 7 Mart günü yaşanan bombardımanın heyecanıyla olsa gerek günlüğüne bugün yaşananları anlattıktan sonra “...Almanlar bizim gibi bir müttefikleri olduğu için gurur duymalı. Yaşasın biz” diye yazmıştır.¹⁰⁷³ O tarihte Hamidiye tabyasında bulunan Alman deniz topçularından Wallau, 7 Mart’tan sonra on bir günün genel olarak sükûnet içinde geçtiğini yazmıştır. Ayrıca düşmanın mayın tarama faaliyetlerine ışıldakların yardımıyla Dardanos ve Baykuş’taki seri atışlı bataryalar tarafından izin verilmediğinden ve her gün düşmanın birkaç mayın gemisinin batırıldığından bahsetmektedir.¹⁰⁷⁴

3.4.3. 18 Mart Zaferi Öncesi İstanbul ve Çanakkale’de Duruma Dair Alman Yetkililerin Değerlendirmeleri

Alman Genelkurmayı İstihbarat Biriminden Alman askerî ve siyasi üst makamlarına Çanakkale Boğazı’ndaki gelişmeler hakkında sunulan 10 Mart 1915

¹⁰⁷¹ PA AA, R 19962, Wangenheim’dan Alman Dışişlerine, 8 Mart 1915.

¹⁰⁷² W. von Thomson’ın Hamidiye Günlüğü, s. 63-65.

¹⁰⁷³ Tevfik Rıza Bey, a.g.e., s. 80

¹⁰⁷⁴ Wallau, “Zwei Dardanellenkämpfe”, s. 108.

tarıhli rapor sürece dair bilgiler vermektedir. Raporda önceki gelişmelerden bahsedildikten sonra İtilaf Donanmasının şimdiye kadar ancak eskimiş giriş bataryalarında başarı kaydettiğı ve asıl zor kısma yani Çanakkale-Kilitbahir arasındaki ana tahkimata ancak ulaşabildiğı belirtilmektedir. Bu savunma tahkimatının, yeni ağır toplanla tamamen modernize edildiğı ve çok sayıda mayın hattının geçişi engellediğine işaret edilmektedir. Raporda netice itibariyle buradan geçmenin ancak çıkarma yapıp tahkimatları etkisiz hale getirmek suretiyle başarıya ulaşabileceğı, bunun haricindeki teşebbüslerin kolayca defedilebileceğı yazılıdır. Güçlü birliklerle yapılacak bir çıkarma durumunda da düşmanın başarı şansının çok şüpheli olduğı, çünkü Marmara Denizi etrafında Türkiye'nin en güçlü ordu birliklerinin hazır bulunduğuna dikkat çekilmektedir.¹⁰⁷⁵ Bu rapor Alman Genelkurmayının Alman üst makamlarını Çanakkale'deki durumun sanıldığı kadar endişe verici olmadığı yönünde bir bilgilendirmesi olarak görülebilir.

Ancak diğer taraftan 18 Mart Zaferi öncesi günlerdeki gelişmelere bakıldığında Çanakkale Boğazı'na gerçek anlamda bir saldırı beklendiğı için endişeli bir durum hâkimdir. Nitekim resmi yazışmalardaki ana gündemin, öteden beri kısıtlı olduğı ve takviye edilmesi gerektiğı düşünülen cephane meselesi olduğı görülmektedir. Bu meseleyi yukarıda Çanakkale'nin Almanya için önemi ana başlığı altında cephahe destek çabaları kısmında ele almıştık. O nedenle burada sadece bazı ek bilgilere değindikten sonra, bu endişenin hükümet merkezinin Anadolu'ya taşınması hazırlıklarına neden oluşu, bu süreçte Çanakkale'deki durumu gözlemleyen askerî ve diplomatik yetkili isimlerin izlenimleri gibi meselelere değineceğiz.

Alman Elçisi Wangenheim tarafından 1915 yılı Mart ayının başında Berlin'e iletilen Enver Paşa'nın taleplerine bakıldığında, Çanakkale'deki kritik duruma dair Almanya'dan Balkan devletlerine baskı yapması ve denizaltı desteğı talebinde bulunulduğı görülmektedir. Buna göre Enver Paşa'nın taleplerini içeren şu mesajı Berlin'e iletmişti;

“Görünüşe göre düşman donanması bataryaları planlı bir şekilde bombardıman ve tahrip edip sonra Boğazı zorlamak istiyor. Bu yüzden Çanakkale Boğazı'nda durum çok ivedi değil. Ancak bunu başarırlarsa İstanbul Boğazı'nda bir gedik açılır. Böyle bir durumda

¹⁰⁷⁵ PA AA, R 19965, Alman Genel Kurmayı İstihbarat Biriminden Çanakkale Boğazı'ndaki gelişmeler hakkında rapor, 10 Mart 1915.

da Asya ve Avrupa'daki askerî birliklerin bağlantısı kesilir. Almanya ve Avusturya kısa süre içerisinde Balkan devletlerine baskı yapmaz da Balkan devletleri düşmana katılır ve çıkarma yapılırsa Avrupa yakasını savunmak mümkün olmaz. Türk birliklerinin dağılımı buna bağlı olduğu için acilen cevap bekleniyor. – Düşmanın Boğazı geçmeye cesaret edememesi için acilen 3 tane büyük denizaltı gerekiyor. Belki Türkiye'nin Pola'dan Alman mürettebatı ile hızlıca buraya gelebilecek 3 denizaltıyı satın alması mümkün olabilir.”¹⁰⁷⁶

Amiral Souchon'un Akdeniz Filosu harb ceridesine 3 Mart tarihinde Boğazdaki savunma durumuna dair yazdıkları dikkat çekicidir. Sultanın başyaveri Salih Paşa ve daha sonra Goltz Paşa ile görüşmelerinde Çanakkale'nin durumu üzerine konuştuğunu ve onlara çekinmeden şu görüşleri dile getirdiğini belirtmektedir: “Tehdidi tehlikeli olarak görmüyorum, Çanakkale'deki toprakların ve mayınların alt edilmesinin ancak Türklerin bütünüyle başarısızlıkları halinde mümkün olduğunu söyledim. Biz Almanlar 6 ay orada çalıştıktan sonra, Türklerin bütünüyle başarısız olacağını da sanmıyorum...”¹⁰⁷⁷

Amiral Usedom'un ise onun kadar emin olmadığı dikkat çeker. Nitekim Usedom, cephanenin yeterli olmaması ve Almanya'dan ikmalin yapılamamasından endişe duymaktadır. Alman Genel Karargâhından Dışişlerine gönderilen telgrafta; Donanmaya gelen diğer haberlerden farklı olarak Amiral Usedom'un Çanakkale Boğazı için kötümser rapor verdiği ve kendisine gönderilen telgrafta; “Kayzer Çanakkale ile ilgili rapor ve telegrafı aldı. Burada cephane sevkiyatının sağlanabilmesi için herşey yapılıyor. Siyasi nedenlerle Türkiye'nin tam güveninin korunmasına ihtiyacımız var. İmparator bu yönde hareket edilmesini talep ediyor. Alman veya Avusturya denizaltısı ciddi anlamda bekleniyor...”¹⁰⁷⁸ denilerek, Türkiye'nin ve orada görevli Alman komutanlarının endişesinin dindirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

¹⁰⁷⁶ PA AA, R 13326 ve PA AA, R 19960, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine ve ilgili makamlara, 1 Mart 1915; Ayrıca bkz. **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 7, s. 330.

¹⁰⁷⁷ BArch MA, RM 40/755, Alman Akdeniz Filosu harb ceridesi 3 Mart 1915 kaydı. Amiral Souchon'un bu bakışı sonraki dönemde zaferin sahiplenilmesi sorununun da işaretini sunmaktadır. Nitekim daha o dönemdeki bu bakışa göre düşman Boğazı geçerse Türklerin başarısızlığı, geçemezlerse de Alman başarısı olacaktır. Souchon'un daha neticesi belli olmadan Boğaz harbinin tarihini yazmaya başladığı anlaşılmaktadır.

¹⁰⁷⁸ PA AA, R 19963 ve PA AA, R 13326, Treutler'den Alman Dışişlerine, 11 Mart 1915. Bu günlerdeki denizaltı ihtiyacı ile ilgili Osmanlı Hariciye nezaretinin de Viyana ve Berlin sefirleri aracılığı ile temaslarda bulundukları görülmektedir. Bkz. **BOA, HR. SYS. 2109/11; Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, c. 1, s. 46-47. Alman denizaltıların Çanakkale Cephesi etrafındaki faaliyetleri dördüncü bölümde ayrı bir altbaşlıkta ele alınacaktır.

O günler yine Çanakkale'deki endişe sebebiyle Berlin'deki Türk elçiliği aracılığıyla Almanya'ya büyük toplar konusunda baskı yapıldığı günlerdi. Alman Dışişlerinden Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'a 5 Mart tarihli bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda Türk elçiliğinin Skoda fabrikasında Alman hükümetine söz verilen üretim aşamasındaki 30,5 cm'lik havan toplarından en az ikisini istediği belirtiliyordu. Türk elçiliğinin ayrıca Krupp'a Türkiye için sipariş verilen 30,5'lik havanın cephanesiyle birlikte gönderiminin de hızlandırılmasını istediği, fakat her iki isteğin de o an için nakiye yolunun açılmasına bağlı olduğu bildirilmekteydi.¹⁰⁷⁹

İlerleyen günlerde Çanakkale'deki ihtiyacın karşılanması için çabalar sonuç vermeyince Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'ın Başkumandan Vekili Enver Paşa'yı cesur olmaya davet ettiği, ancak üslup sorununun İstanbul'daki Alman elçi ve askerî ataşesini endişeye düşürdüğü görülmektedir. Falkenhayn'ın Enver Paşa'ya Askerî Ataşe Leipzig aracılığıyla iletilmesini istediği telgrafta: "Çanakkale müdafileri üzerinde sakinliklerini kaybetmemeleri konusunda nüfuzunuzu kullanmanızı rica ediyorum. Çanakkale Boğazı cesurca savunulduğu takdirde kısıtlı cephane ile de ele geçirilemez. Ve Osmanlı ordusunda da cesur askerden bol bir şey yok..." ifadelerini kullanmıştı. Wangenheim, Askerî Ataşe Leipzig ile birlikte sakinlik ve cesurluk uyarısının Enver Paşa'yı gücendirebileceğinden endişe etmeleri dolayısıyla telgraftaki ifadeleri farklı şekilde ilettiklerini, nitekim Türklerin Çanakkale Boğazı'nda gösterdikleri çabanın her şeyin üstünde övgüyü hak ettiğini belirtmektedir. Ayrıca ilginç bir şekilde Çanakkale Boğazı düşerse Türkiye'nin en büyük düşmanının dahi bunun Türklerin değil aksine aslında Türkiye'nin yoldaşı ve müttefiği olan Almanya'nın cephane sevkedememesinden kaynaklandığını itiraf edeceğini yazmaktadır.¹⁰⁸⁰

Alman Deniz Ataşesi Humann da Berlin'e gönderdiği 6 Mart tarihli raporunda o günlere dair bilgiler verilmektedir. Temps gazetesinde yer alan Enver Paşa ve Talat Bey'e yönelik suikast haberlerinin yalan olduğunu belirten Humann, İstanbul'da herşeyin sakin ve ümit dolu, siyasi ve ekonomik hayatın normal seyrinde olduğundan

¹⁰⁷⁹ PA AA, R 13326, Treutler'den Falkenhayn'a 5 Mart 1915.

¹⁰⁸⁰ PA AA, R 19964, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine 12 Mart 1915. Wangenheim'ın Amiral Souchon'un yukarıda bahsettiğimiz bakışından farklı olarak olası bir başarısızlık durumunda Almanya'nın sorumluluğuna dikkat çektiği görülmektedir.

bahsetmektedir. Ayrıca İngiliz Amirallığı kaynaklı Çanakkale’de önemli başarılar elde ettiklerine dair haberlerin de doğru olmadığı, bunları propaganda ve tarafsız Balkan devletlerini etkilemek için yaptıklarına dikkat çekerken, aslında Çanakkale’de bir ilerleme kaydedemedikleri, mayın hattına ulaşan araçlarının olmadığı ve dolayısıyla bunları temizleyemediklerini aktarmaktadır. Yine iç tahkimatların henüz ateş açacak mesafeyi dahi bulamadıklarından, önceki günlerde Kumkale ve Seddülbahir burunlarına yaptıkları çıkarma denemelerinin başarısız olup süngü hücumuyla püskürtüldüğünden bahsetmektedir.¹⁰⁸¹ Sonraki günlere ait muhtemelen yine Humann’ın Alman Donanması istihbarat bürosuna gönderdiği bir yazıda, İtilaf kaynaklı haberlerin yalan olduğuna dair yukarıdakilere benzer bilgiler verilmekteydi. Yazıda onun haricinde İstanbul’daki günlük ve ticari yaşamın normal devam ettiği, o zamana kadar ki saldırı denemelerinin başarısız olmasının halk arasında Boğaz savunmasının gelecek saldırılar karşısında da şimdiye kadarki gibi güçlü olacağı düşüncesini güçlendirdiği kaydedilmişti.¹⁰⁸²

Öte yandan 7-9 Mart tarihlerindeki yazışmalara bakıldığında Alman İmparatorunun Enver Paşa’ya bir Alman atı hediye gönderilmesi emrini verdiği görülür. Bu konuyla ilgili Berlin’e gelen bilgilerde ise Enver Paşa’nın Çanakkale’deki acil durum ve acilen ihtiyaç duyulan cephane gelmedikçe İmparatorluk hediyesi olacak bir atın hiçbir şekilde söz konusu edilmemesini istediği anlaşılmaktadır.¹⁰⁸³ Bu noktada ilginç bir bilgi de 18 Mart’ın hemen öncesinde Enver Paşa’nın Amerikan Elçisi Morgenthau’ya Almanların tavırlarından duyduğu rahatsızlığı dile getirmesiydi. Morgenthau’nun aktardığına göre Enver Paşa Wangenheim’in buyurucu tarzından rahatsızdı. Türk ve Alman subaylarının anlaşmazlıklarından bahisle, “Türkler ve Almanlar birbirlerine pek muhabbet duymazlar. Menfaatimiz icabı onlarla beraberiz; onlar da kendi menfaatleri icabı bizimle” diyordu.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸¹ PA AA, R 19962, Humann’dan Alman Donanması Kurmay Başkanına, 6 Mart 1915.

¹⁰⁸² PA AA, R 19962, İstanbul’dan Alman Donanma Bakanlığı İstihbarat Bürosuna, 9 Mart 1915.

¹⁰⁸³ PA AA, R 13798, Wangenheim’dan Berlin’e 8 Mart 1915 tarihli telgraf vd. yazışmalar.

¹⁰⁸⁴ Morgenthau, a.g.e., s. 161; Enver Paşa’nın ittifakla ilgili Humann’dan aktarılan benzer düşünceleri için bkz. Aksakal, a.g.e., s. 20.

Goltz Paşa gibi uzun yıllar Osmanlı ordusunda görev yapan Imhoff Paşa'nın, bir Alman gazetesinde Çanakkale'deki durum üzerine 11 Mart günü yazısı yayınlanmıştı. Imhoff Paşa burada kısaca Çanakkale Boğazı'na yönelik saldırıları değerlendirmekte, düşmanın Boğazı geçebilmek için çok büyük kayıpları göze alması gerektiğinden, dolayısıyla büyük kara birlikleri olmaksızın amacına ulaşmasının mümkün olmadığından bahsetmektedir. Ayrıca büyük bir filoyla saldırıda bulunup bazı gemileri Boğazı aşmayı başarsa dahi, bunların ancak cephaneleri yettiği sürece İstanbul'u bombalayabilecekleri, fakat Boğaz istihkâmları Türklerin elinde kaldıkça dış dünya ile bağlantılarının kesik kalacağına dikkat çekiyordu.¹⁰⁸⁵

3.4.3.1. İstanbul'daki Endişe ve Hükümetin Anadolu'ya Nakledilmesi Meselesi

Alman Elçisi Wangenheim, 25 Şubat bombardımanının ertesi günü Berlin'e gönderdiği telgrafında Çanakkale Boğazı'na yönelik saldırının ciddi bir girişim mi yoksa politik baskı için mi yapıldığını tam anlamının pek mümkün olmadığını belirtmekteydi. Bununla birlikte uzman bakışıyla uzun süreli bir saldırının başarılı olması ihtimalinin, cephanenin nisbeten kısıtlı olması sebebiyle imkân dâhilinde olduğu uyarısında bulunmaktaydı. İstanbul Boğazı'nda enerjik ve geniş çaplı bir savunma hazırlığı olduğunu bildiren Wangenheim, İstanbul'un düşman donanmasının tehdidi altına girmesi durumunda Sultan, hükümet, Avusturya elçisi ve kendisinin Anadolu'ya, belki de öncelikle Adapazarı'na taşınmasının düşünüldüğünü aktarıyordu.¹⁰⁸⁶

Bugünlerde bu meselenin ciddiyetle ele alındığı ve tartışıldığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁸⁷ Nitekim yine Alman Elçisi Wangenheim, birkaç gün sonra Berlin'e gönderdiği

¹⁰⁸⁵ Generalleutnant Imhoff, "Beschiessung der Dardanellen", **Vossische Zeitung**, 11 Mart 1915. Bu tarihlerde Alman gazetelerinde Osmanlı hakkında ve Çanakkale deniz saldırıları özelinde yayınlanan, ittifak ve Alman propagandası içeren, hem Osmanlı hem de Almanlara ait bazı yazılara dair bkz. Willi Heffening, "Zeitungsschau", **Die Welt des Islams**, c. 3, sy. 2 (Ağustos 1915), s. 170-181.

¹⁰⁸⁶ **PA AA, R 19959**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine 26 Şubat 1915.

¹⁰⁸⁷ Öte yandan bu meselenin propagandasının yapıldığı da anlaşılmaktadır. Nitekim Şubat sonu ve Mart ayında yabancı basında yayınlanan karikatürlerde Çanakkale'yi bombardımana tutan İngilizlerin kısa zamanda İstanbul'a ulaşacağı ve Sultan'ın tası tarağı toplayıp İstanbul'dan kaçacağı algısı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Buna dair Amerika ve İngiltere'de yayınlanan üç örnek için bkz. Şefik

telgrafında Avusturya Elçisi Pallavicini ile yaptıkları istişare neticesinde; “hükümetlerimize Türk hükümeti ve Sultan ile Anadolu’ya gitmemizi tavsiye etmeme” kararına vardıklarını bildiriyor ve bunun için sebepler sayıyordu. Buna göre sunduğu birinci sebep mücadelenin esas dayanakları olan Enver Paşa ve Talat Bey’in İstanbul’da kalmaları ve kendilerine ihtiyaç duyabilecekleriydi. Ayrıca Enver Paşa ve Talat Bey ya da hükümet içerisinde bir anlaşmazlık çıkarsa veya burada başka bir hükümet kurulacak olursa, olası yeni bir hükümet onları Anadolu’da esir olarak tutabilirdi. Wangenheim aynı zamanda “Anadolu’da hükümetlerimizle bağlantımız kesilir. Başka hiçbir diplomatik temsilci İstanbul’u terketmiyor” derken Anadolu ile bağlantı tamamen kesilene kadar ara ara Sultan’ı ziyaret edilebileceklerini belirtiyor, İstanbul’dan ayrılması beklenen hükümet makamına elçilik temsilcisi gönderme önerisinde bulunurken Göppert isminin onlarca uygun olabileceğini bildiriyordu.¹⁰⁸⁸

Alman Askerî Ataşesi Leipzig, düşman filosunun Çanakkale Boğazı iç istihkâmlarını yeniden hedef almaya başladığı Mart ayının ilk haftasında Alman Genelkurmayına bilgiler aktarmaktaydı. Buna göre düşman donanmasının Çanakkale Boğazı’nı geçmesi durumunda Mareşal von der Goltz’un muhtemelen Türk karargâhı ile Asya kıyısına geçeceği ve oradan gelişmeleri bildireceğini, Avrupa yakasındaki mevcut Liman von Sanders komutasında bulunan Birinci Ordunun ise orada kalacağını iletirken, Berlin’den talimat talebinde bulunuyordu.¹⁰⁸⁹

Amerkan Elçisi Morgenthau’ya göre bilhassa 1915 Ocak ayından beri İstanbul’da bütün önemli yetkililer üzerinde hâkim olan hava, Çanakkale Boğazı girişinde yığınak yapan İtilaf devletlerinin girişecekleri büyük bir saldırının başarılı olacağı yönündeydi. Bu sebeple de İstanbul’da büyük bir endişe hâkimdi. Bunun için gerektiğinde Padişah ve diplomatik heyetleri Anadolu’ya götürecek olan iki trenin hazırladığından bahsetmektedir. Mevkidaşı Wangenheim’in bu süreçte tipik Alman tarzıyla düşmanları hakkında tehditvari ve öfkeli bir tavır içerisinde olduğunu, ancak bir taraftan da Alman Büyükelçiliğinin konumu sebebiyle İstanbul Boğazı’na

Memiş, İsmail Şen, **Karikatürlerle Çanakkale Zaferi**, İstanbul: Çekmeköy Belediyesi, 2018, s. 43-45.

¹⁰⁸⁸ **PA AA, R 19960**, Wangenheim’dan Alman Dışişlerine, 28 Şubat 1915.

¹⁰⁸⁹ **PA AA, R 19961**, Leipzig’den Alman Genelkurmayına, 5 Mart 1915.

gelebilecek İngiliz donanmasına mükemmel bir hedef olacağından da endişe duyduğunu belirtmektedir. Hatta ona göre Alman, Avusturya, İtalyan, İsveç, Bulgar elçilerinin hemfikir oldukları konu İtilaf saldırısının başarılı olacağı yönündeydi. Morgenthau bilhassa Alman Elçiliğinde özel görevli olarak bulunan [Richard von] Kühlmann'ın 18 Mart öncesi İstanbul'un işgalini gerçekleştirmiş gibi bir tavır içinde olduğunu belirtmektedir. Onun haricinde Talat Bey'in de umutsuzluk içerisinde olduğunu, Osmanlı'yı savaşa sokmuş olmalarından pişmanlık duyduğunu söylediğini aktarmaktadır. Bununla beraber yine Morgenthau'ya göre İstanbul'daki ümitsizlik ve korku havasına şaşırان ve tepki gösteren, hatta ahmakça bulan kişi Enver Paşa idi. Hatta padişah ve hükümetin İstanbul'dan uzaklaştırılması için yapılan ve pratikte İstanbul'u İngilizlere bırakmak anlamına gelen hazırlıklardan tiksinti duymaktaydı. Kısa süre önce Çanakkale'yi, oradaki istihkâm ve tabyaları teftiş etmişti. Savunmanın başarılı olacağından emindi. "Tarihe İngiltere'nin ve filosunun zayıflığını teşhir eden adam olarak geçeceğim. Armadasının yenilmez olmadığını göstereceğim..." diyordu.¹⁰⁹⁰

15 Mart'a gelindiğinde Anadolu'ya geçiş meselesiyle ilgili alınan kararı Berlin'e bildiren Wangenheim şunları yazıyordu;

"Babıâli karar verdi. Çanakkale Boğazı düşerse bütün hükümet Talat ve Enver de dâhil Anadolu'ya geçecek. Avrupa yakasında Liman von Sanders komutayı üstlenecek, siyasi danışman olarak da yanında Emniyet Müdürü Bedri Bey bulunacak. Sadrazam değişen durumlara göre Alman ve Avusturya elçilerinin de hükümeti takiben Anadolu'ya geçmelerini büyük önem verdiğini; Sultan ve Anadolu halkının Almanya ve Avusturya'nın sağlam bir şekilde Türkiye'nin yanında durduğunu görmesi gerektiğini söyledi..."¹⁰⁹¹

Avusturya-Macaristan Askerî Ataşesi Pomiankowski İstanbul'daki endişeyi tasvir ederken saray, hükümet ve idari makamların eşyalarının olduğu gibi büyükelçiliklerin eşyalarının da Anadolu'ya götürüldüğünden ve diplomatların kalacakları yerlerin hazırlandığından bahsetmektedir. Fakat Pomiankowski kendisinin o zaman Çanakkale Boğazı'nın düşman donanması tarafından kolayca zaptedileceğine inanmadığını ve bu görüşünü o zaman Viyana'ya sunduğunu ve Anadolu'ya yerleşme hazırlıklarına katılmadığını belirtmektedir. Nitekim 18 Mart

¹⁰⁹⁰ Morgenthau, *a.g.e.*, s. 148-151, 153, 155, 158-160.

¹⁰⁹¹ **PA AA, R 19964**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 15 Mart 1915.

günü saray, hükümet ve diplomatik çevrelerde hummalı bir nakliye hazırlığı gelişmesine rağmen akşamına haber alınan büyük Türk zaferiyle rahat bir nefes alınmıştı.¹⁰⁹²

3.4.3.2. Askerî ve Diplomatik Temsilcilerin Cepheyi Ziyaretleri ve İzlenimleri

18 Mart büyük saldırısı öncesinde Çanakkale Boğazı'ndaki durumu teftiş etmek ve görmek üzere gelen önemli isimlerin bu sürece dair önemli bilgiler verdikleri görülmektedir. Bunlar arasında Almanya bağlamında en dikkate değer isimlerin başında Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen girişi sonrasında yeniden İstanbul'a gelen Mareşal von der Goltz gelmektedir. Goltz Paşa bombardımana maruz kaldığı günlerde Çanakkale'deki durumu teftiş etmek üzere üç/dört günlük bir ziyaret gerçekleştirmişti. Bu ziyaretin hemen ardından Alman İmparatoru II. Wilhelm'e sunduğu bir raporda¹⁰⁹³ cephenin durumu, Osmanlı savunma gücü, yönetimi ve mevcuduyla ilgili bilgilerin haricinde İtilaf donanmasının saldırıları ve hedeflerine dair değerlendirmelerde bulunmaktadır. İtilaf donanmasının Boğaz savunmasını kademeli şekilde tüketmeyi hedeflediği tespitinde bulunan Goltz Paşa'nın, raporunda dikkat çektiği en önemli hususun İtilaf donanmasına karşı kullanılan cephanenin durumu ve erkenden tüketilme tehlikesi olduğu görülmektedir. Dünya savaşının gidişatı açısından Batı cephesindeki tıkanıklığın tarafsız Balkan devletlerinin durumunu daha kritik hale getirdiğine dikkat çeken Goltz Paşa, bu bağlamda tehdit altındaki Çanakkale savunmasının durduğu mühim noktaya işaret etmektedir. Goltz Paşa bir taraftan Çanakkale savunmasının düşmesinin getireceği tehlikeleri ortaya koyup uyarılarda bulunurken, diğer taraftan başarılı bir savunmanın Almanya açısından hem savaşın gidişatı hem de ekonomik avantajlarına değinmektedir. Goltz Paşa raporunda nihai başarının elde edilebilmesi için Sırbistan yolunun açılmasının önemini vurgulamakta ve bunu sağlamaya çalışmaktadır.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁹² Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 104, 108.

¹⁰⁹³ **PA AA, R 19959**, Goltz Paşa'dan İmparator II. Wilhelm'e rapor, 12 Mart 1915.

¹⁰⁹⁴ Goltz Paşa'nın bu raporunu dönemin gelişmeleri bağlamında ele alan bir çalışma için bkz. Yusuf Ziya Altıntaş, "Goltz Paşa'nın 18 Mart öncesi Alman İmparatoru II. Wilhelm'e sunduğu raporunda Çanakkale'deki durum ve cephenin önemi hakkındaki değerlendirmeleri", **105. Yılında Çanakkale Muharebelerine Bakış**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020, s. 12-27.

Avusturya-Macaristan Askerî Ataşesi Pomiankowski, hatıralarında belirttiği üzere cephedeki durumu gözlemek üzere 9 Mart 1915 günü Çanakkale'ye gelmiş, Alman Amiralleri Usedom ve Merten ile Cevat Paşa'yı ziyaret ederek hem Asya hem de Avrupa yakasındaki istihkâm ve bataryaları gezmişti. Orada edindiği bilgiler ve gözlemlerine göre İngiliz-Fransız donanmasının girişeceği Boğaz harekâtının başarılı olmasına ihtimal vermediğini belirtmektedir. Pomiankowski, tabyalardaki topların düşman donanmasının hücumunu akamete uğratacak miktarda olduğunu tahmin ediyordu. Hatta Çanakkale'deki durumla ilgili Romanya'dan cephaneye geçişine dair Viyana'ya yönelik Alman baskısının yersiz olduğunu rapor etmişti.¹⁰⁹⁵ Pomiankowski bu ziyaretten döndükten sonra Türk hükümet yetkilileri, diplomat ve subaylarca Çanakkale Boğazı'na yeni bir ziyaret için teklif aldığını belirtir. Aktardığına göre 14 Mart'ta İstanbul'dan Türk hükümet yatı Yörük ile hareket edilmiştir. Enver Paşa'nın bu geziyi Amerikan Büyükelçisi Morgenthau için tertiplemediğini öğrendiğini belirtmekte ve zamanının önemli kısmını onu yaygın kanaatin aksine endişe verici bir durum olmadığına dair iknaya uğraştığını söylemektedir. Pomiankowski bu ziyarete dair gözlemlerini aktarırken, 16 Mart günü İstanbul'a döndüklerini kaydetmiştir.¹⁰⁹⁶

Avusturya-Macaristan Askerî Ataşesinin belirttiği gibi bu süreçte Çanakkale Cephesini ziyaret eden ve gözlemleyen önemli bir isim de savaşın bu aşamasında tarafsız bir konumda olan ABD'nin İstanbul'daki elçisi Henry Morgenthau idi. Amerikan Elçisi, Enver Paşa'nın daveti üzerine 18 Mart 1915 tarihindeki büyük saldırıdan birkaç gün evvel Çanakkale'yi ziyaret edip savunma tertibatını incelemişti. Anılarında bu ziyaretten detaylıca bahsetmektedir.

Morgenthau'nun Çanakkale'de ilk ziyaret ettiği istihkâm Anadolu Hamidiyesi olmuştur. Elçi, burada kendisini Almanya'da gibi hissettiğini, subayların neredeyse

¹⁰⁹⁵ Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 105-106. Şüphesiz bu hatıraların 1928 yılında yayınlandığını hesaba katmak gerekir. Ayrıca cephaneye yeterliliğine dair herkes şüphesiz görüş bildirebilir. Ancak Amiral Usedom ve Goltz Paşa gibi isimlerin büyük saldırı öncesinde yapmış oldukları değerlendirmeler elbette daha dikkate değerdir.

¹⁰⁹⁶ Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 107-108. Avusturya Askerî Ataşesi 19 Mart'ta hadiseleri yerinde görmek ve durum hakkında bilgi almak üzere Çanakkale'ye yeniden gitmişti. Bkz. **a.e.**, s.109

hepsinin Alman olduklarını, her yerde Almanca konuşulduğunu belirtmektedir.¹⁰⁹⁷ Anlattığına göre kendisine eşlik eden Yarbay Wehrle onu gezdirirken eserinden gurur duyan bir sanatçı gibiydi ve yıllarca süren tatbikatların ardından gerçek bir savaşın heyecanını duyuyordu. Kendisini Alman ülkesinde gibi hissettiğinden Wehrle'ye neden bu kadar az sayıda Türk olduğunu sorduğunu ifade eden Morgenthau, onun ise öbür yakaya geçince bu soruyu artık sormayacaksınız dediğini belirtmektedir.¹⁰⁹⁸ Tüm subayları Alman olan Anadolu Hamidiye tabyasında görev başında olan askerlerin Alman denizcileri olduğunu aktarmaktadır. Hamidiye'den sonra gittikleri Dardanos tabyası için ise "Hamidiye ne kadar Almansa Dardanos bataryası da o kadar Türk'tü" demektedir.¹⁰⁹⁹ Amerikan Elçisi ayrıca Alman Amirali Merten'in kendisine Dardanos tabyasının dünyanın ünlü antik bir kentinin üzerine kurulduğundan¹¹⁰⁰ harp sonrasında burayı turistik bir yer haline getireceklerini, Amerikalılara hatıra eşyalar satacaklarını söylediğini aktarmaktadır. Ona göre ayrıca Merten, İngiliz filosu bombardıman ettikçe pek çok kalıntıyı ortaya çıkardığından çok da kazmaya gerek kalmayacağını kendisine söylemişti.¹¹⁰¹

Morgenthau, Boğaz savunmasıyla ilgili; "...Erenköy'ün güneyinde yola hâkim tepelerde Almanlar yeni birşeyler geliştirmişlerdi. Bulgar harbinden kalma birkaç Krupp obüsü bulmuşlar ve onları beton temele monte etmişlerdi..." şeklinde tasvirler yaparken, ayrıca hiç topu olmayan boş temellerin de olduğu ve yeri tespit edilen obüsleri birinden diğerine taşımaya yarayan öküz sürüsü gördüğünden bahsetmektedir. Savunma planının bir parçası olan bu hareketli obüs sistemini gören

¹⁰⁹⁷ Hamidiye'de görevli Alman subayı Thomsen, "Morgenthau gibi ziyaretçiler bizi pek ilgilendirmiyordu. Tam tersine bu tür ziyaretçilerin bizi rahat bırakmasına çok mutlu oluyorduk. Çünkü ziyaretlerinin bize hiçbir yardımı olmuyordu" demektedir. Bkz. **W.von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü**, s. 73.

¹⁰⁹⁸ Yarbay Wehrle raporunda 16 Mart günü Amerikan elçisinin bazı milletvekili ve paşalarla birlikte kendi bölgesini ziyaret ettiklerini, o zamana kadar yapılan savunma hazırlıkları üzerine kısaca bilgi verdiğini yazmıştır. **BArch MA, RM 40/810**, s. 16, Wehrle'den Liman von Sanders'e 19 Mart 1915 tarihli rapor. Buradan Morgenthau'nun anlattısındaki Wehrle'nin onu uzunca gezdirdiği, eşlik ettiği izleniminin pek doğru olmadığı düşünülebilir.

¹⁰⁹⁹ Çanakkale Boğazı içerisinde Hamidiye ve Dardanos'un konumuna harita üzerinde bakılacak olursa, ön safta Türklerin olduğunu düşünmek mümkündür.

¹¹⁰⁰ Dardanos Tabyası'nda 2001 yılında yapılan kazıda antik döneme ait kalıntıların haricinde Çanakkale Savaşı döneminden de pek çok kalıntılar çıkarılmıştır. Bkz. Reyhan Körpe, "Dardanos Tabyasında Savaş Alanı Arkeolojisi ve Sonuçları", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, yıl 8, sy. 8-9, 2010, s. 57-90.

¹¹⁰¹ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 164-166.

Morgenthau hayretini ifade etmektedir. Hatta subaylardan biri kendisine daha güzel bir hilemiz var diyerek uzaktan bir top gibi görünen fakat yakına gelindiğinde lağım borusu olduğu anlaşılan top maketi göstermişti. Bunlardan İngiliz ve Fransız gemi toplarını yanıltmak için bir miktar kara barut ateşleniyordu.¹¹⁰²

Cephe ziyaretine dair genel bir değerlendirmede bulunan Amerikan Elçisine göre esasen İstanbul'daki endişeli havanın aksine Çanakkale'de durum farklı görünüyordu. Morgenthau 18 Mart öncesi Çanakkale ziyaretinde karargâhta Amiral Usedom, Amiral Merten, Avusturya Ataşemiliteri Pomiankowski ile birlikte yedikleri yemekteki sohbetten bahsetmektedir. Ona göre İstanbul'daki diplomat ya da siyasetçilerin düşünceleri ne olursa olsun, görünüşe göre bu adamlar İtilaf filosunun savunmalarını aşacağına inanmıyorlardı demektedir.¹¹⁰³

Alman Elçisi Wangenheim, Amerikan Elçisinin bu ziyaretine dair izlenimlerini İstanbul'a döndükten sonra elçilikteki bir resepsiyonda kalabalık bir gruba anlattığını rapor etmiştir.¹¹⁰⁴ Wangenheim'in raporuna göre Morgenthau'nun Çanakkale ziyaretinin amacı Osmanlı'daki Amerikalıların, ABD'de yaşayan akrabalarını rahatlatmak için izlenimler toplamaktı. Kendisine özel olarak İngiliz resmi haberlerindeki başarı propagandasına karşı çıkacak malzeme toplamak istediğini söylemişti. İstanbul'a döndükten sonra hükûmetine gönderdiği telgrafta, çok önemli olmayan dış tahkimatların dışında bütün savunmanın mükemmel şekilde savunmaya hazır olduğunu, ufak tefek hasarların hemen tamir edildiğini, şimdiye kadarki bombardımanın tecrübesiyle aynı araçlarla yeniden bir geçiş teşebbüsünün umutsuz olacağını aktarmıştı. İtilaf güçlerinin ancak çok sayıda gemiyi gözden çıkarırlarsa ve büyük bir orduyla çıkarma yaparlarsa İstanbul'un tehlikeye girebileceğine işaret eden Morgenthau, tamamen yıkılmış olduğu iddia edilen Çanakkale'de harap olmuş sadece bir ev tespit edebilmişti. Ordu birliklerinin sadece iyimser değil, aynı zamanda heyecanlı, coşkun olduklarını, her yerde Alman idaresinin hissedildiğini

¹¹⁰² Morgenthau, **a.g.e.**, s. 168-169.

¹¹⁰³ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 170. Morgenthau en azından sohbetlerinde dile getirmiyorlardı diye de ekleyerek kendisi gibi temsilcilerin olduğu gruba yönelik bir zayıflık göstermemek adına böyle davranmış olabileceklerini de ima etmektedir.

¹¹⁰⁴ **PA AA, R 19966**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 19 Mart 1915.

aktarmaktaydı. Morgenthau'nun bu izlenimlerini 150 kadar kişiye anlattığını¹¹⁰⁵ ve çok etkili olduğunu rapor eden Wangenheim, ayrıca anlaşılan o ki meslektaşının Amiral Usedom tarafından çok mahir bir şekilde misafir edildiğini de belirtmektedir.

3.5. Alman Gözüyle 18 Mart Savunması ve Kazanılan Büyük Zafer

İtilaf devletlerinin 18 Mart 1915 günü destek ve lojistik gemileriyle birlikte yüzü aşkın gemiden oluşan bir müşterek filo ile Çanakkale Boğazı'ndaki büyük yarma harekâtına girişmelerinin amacı en özet şekilde, merkez tahkimatlar ile seyyar bataryaları etkisiz hale getirmek ve sonrasında mayın tarama gemileri ile Boğazdaki mayınları temizleyerek denizden İstanbul'un yolunu açmaktır. İki saat içerisinde Boğaz istihkâmalarını susturarak mayınları temizlemeye başlamayı ve sekiz yüz metrelik mayınsız bir geçiş hattı oluşturmayı hedeflemişlerdi. Bu işin gece boyu donanma desteği altında süreceği düşünülüyordu. Hareketli bataryaları meşgul etmek için Gelibolu'nun batı kısmına altı yük gemisi çıkarma yapacakmış gibi şaşırtma gösterisinde bulunacak, bazı küçük muhripler de hareketli toprakları hedef alacaklardı. Ama esas hedef Boğazdan gediğin açılmasıydı.¹¹⁰⁶ Saldırının sadece donanma gücüyle denizden yapılmasına karar verilmesinin etkenlerinden biri de yeni savaş araçları olan uçaklardan bekledikleri faydaydı. Uçakların yapacakları gözlemin de katkısıyla donanma topçusu hedefleri etkisiz hale getirecek ve Boğaz geçilecekti.¹¹⁰⁷

Önceki başlıklarda ele aldığımız üzere Alman bahriyeli subay, astsubay ve erlerinin Çanakkale savunmasına takviye olarak katılmalarıyla eğitim, savunma planlama ve uygulamaları açısından yoğun bir çalışma söz konusu olmuştu. 18 Mart'a kadar yapılan savunma hazırlıkları çerçevesinde takviye toprakları yeni bataryalar tesis edilmiş, Boğaza giren düşman gemilerini ateş altına alacak seyyar obüs bataryaları konuşlandırılmıştı. Gemilerden sökülen toprakları Boğazın her iki

¹¹⁰⁵ Bu kişiler arasında Avusturya-Macaristan, İtalya, İran büyükelçileri ile Hollanda, İsveç, İspanya ve Danimarka diplomatik temsilcilerinin bulunduğu dair bkz. **PA AA, R 19977**, İstanbul'dan Berlin'e iletilen 18 Mart 1915 tarihli bir rapor.

¹¹⁰⁶ İtilaf donanmasının 18 Mart günkü saldırı planına dair bkz. Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 108.

¹¹⁰⁷ Ancak bekledikleri ölçüde uçaklardan istifade edememişlerdi. Mart ayında cephede sahip oldukları altı uçağın niteliği ile pilot ve gözlemcilerin eğitim eksikliğinin de bunda etkisi olmuştu. Bkz. Bülent Yılmaz, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri Hava Güçlerinin Analizi", **Havacılık Tarihi Sempozyumu Bildirileri 1911-1923**, Ankara: Hava Basımevi, 2015, s. 69, 72, 108, 117.

yakasına sökülen gemilerin isimlerinin verildiği set bataryaları kurulmuştu. Bunlar Boğaza dökülen mayın hatlarını koruyacaklardı.¹¹⁰⁸ İstihkâmlar ile mayın hatlarının güçlendirilmesi ve ışıldakların sayısının artırılmasıyla Boğaz olası bir saldırıya karşı hazır hale getirilmişti.¹¹⁰⁹ Bu süreçte ışıldakların etkisi de oldukça önemliydi. Nitekim İtilaf filosunun mayın tarayıcıları Osmanlı savunmasının ışıldakları yüzünden karanlıkta başarılı bir şekilde hareket edemiyorlardı.¹¹¹⁰

18 Mart'a kadar yapılan hazırlıklarla birlikte kale, tabya, set ve obüs bataryaları olmak üzere çeşitli özelliklerde 230 kadar top atışa hazır bulunuyordu.¹¹¹¹ Bu hazırlık süreci Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişi ve ardından Şubat ayı saldırılarıyla daha da yoğunlaşmıştı. Osmanlı ordusu hizmetine girmiş olan Alman subaylarının organizasyonel faaliyetinin bu süreçteki katkıları önemliydi. 1915 Baharında Çanakkale Boğazı savunmasında 170 civarında Alman görev alıyordu.¹¹¹² Bu açıdan 18 Mart Zaferinin kazanılmasında Alman uzmanların görmezden gelinemeyecek önemli katkıları olduğu görülmektedir. Amiral Usedom'un kurmay subayı Schneider 1920'lerin ortasında kaleme aldığı bir yazıda, Alman donanması mensupları olarak Türk müttefik silah arkadaşlarıyla omuz omuza verip, 18 Mart günü yaşanan büyük düşman saldırısına karşı koyarak tarihe geçmenin hatırasının kendisi için halen canlı olduğunu belirtmiştir.¹¹¹³

¹¹⁰⁸ Amiral Usedom'un 16 Mart tarihli raporunun ekinde Boğaz tahkimatı planı yer almakta ve burada 18 Mart'tan birkaç gün önceki tahkimat görülebilmektedir. Tahrip olan bataryalar, önceden mevcut olan ve yeni kurulan bataryalar numaralandırılarak konumları gösterilmiştir. Bkz. **BArch MA, RM 5/2404**, s. 32 (Bkz. EK 18).

¹¹⁰⁹ Seyyar obüs bataryaları, dökülüş tarihleriyle mayın hatları ve ışıldakları harita üzerinde görmek için ve 18 Mart günü yapılan Boğaz muharebesinde gemilerin manevraları ve battıkları konumlara dair bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, Harita 7 (Bkz. EK 19).

¹¹¹⁰ Ve bu başarılı olamayışları 18 Mart günü onların filosunun üç gemisine (Irresistable, Ocean ve Bouvet) mal olacaktı. Bkz. Frank Jacob, **Gallipoli 1915/16: Britanniens bitterste Niederlage**, Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2020, s. 48.

¹¹¹¹ Topların özelliklerine, konumlarına ve sayılarına göre bir liste için bkz. Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 5. Yer, sayı, bağlı olduğu birlik ve özelliklerine dair bir liste hâlinde Çanakkale Müstahkem Mevki Topçusu (18 Mart 1915) için bkz. **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, Çizelge: 7.

¹¹¹² Volkmann, **Der große Krieg 1914-1918**, s. 146; Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, s. 51 (çev. s. 45).

¹¹¹³ Schneider, **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, s. 25. Çanakkale savunmasında görev almış ve Çanakkale zaferinin 50. yıldönümünde Çanakkale'yi ziyaret eden 17 kişilik Alman denizci grubunun en yaşlısı Karl Schneider'di. Bkz. Dr. von Thomsen, "Çanakkale 1965 İhtifali", s. 8.

18 Mart öncesi günlerde uçaklarla hava keşfi oldukça önemli hale gelmişti. Türk tarafında hava keşfine yönelik faaliyet istenen ölçüde olmadığı için düşmanın kuvveti hakkında yeterli bilgi sahibi olunamıyordu. Müstahkem Mevkinin bu sırada sadece Bleriot tarzı eski bir uçağı vardı. Ancak onunla keşif görevi görmek mümkün değildi. Çanakkale için talep edilen ilk çift kanatlı uçak 17 Mart'ta gelmişti.¹¹¹⁴ Amiral Usedom Çanakkale'de ihtiyaç duyulan ilk çift kanatlı uçağın gelişiyle ertesi gün, yani 18 Mart sabahı Askerî Heyet mensubu Havacı Üsteğmen Erich Serno ile Deniz Yüzbaşı Karl Schneider'in yapmış oldukları gözlem uçuşunun o günkü harekâtı önceden tespit etmedeki katkısından bahsetmektedir.¹¹¹⁵ Bu gözlem sayesinde birleşik düşman filosunun bir taktik değişikliği yaparak büyük miktardaki gemilerle Boğaza güçlü bir harekâta hazırlandıkları belirlenmişti. Usedom'a göre bu taktik değişikliği daha ziyade Boğaza girip faaliyette bulunmaya çalışan az sayıdaki düşman gemilerini sürekli hareket etmeye zorlayan ve rahatsız eden Yarbay Wehrle komutasındaki obüs bataryalarından ileri geliyordu.¹¹¹⁶ Böylece 18 Mart günü yeni bir metod ve çok sayıda savaş gemisi ile 7 saat boyunca bütün Boğaz savunmasını topa tutacak büyük saldırıyı düzenlemişlerdi.¹¹¹⁷

Alman Akdeniz Filosunun harp ceridesinde 18 Mart ve sonraki gün yaşananlar kaydedilmekteydi. Buradaki kayda göre evvela 18 Mart sabahından itibaren Çanakkale'den tehlike sinyalinin tüm gemilere iletildiği anlaşılmaktadır. İlk defa o sabah havalanan çift kanatlı Alman uçağı Bozcaada'daki düşman filosuna dair şu bilgileri vermişti: 15 İngiliz 4 Fransız savaş gemisi; 2-4 kruvazör, 2 destek gemisi, 1 deniz uçağı taşıma gemisi, 2 hastane gemisi, 9 buharlı gemi, 19 balıkçı gemisi, çok sayıda torpido ve denizaltı, tamir halinde olan 2 Savaş gemisi. Sonrasında ise Çanakkale Boğazı'na bugünkü saldırının ciddi bir saldırı olduğu kaydedilmişti. 4'ü

¹¹¹⁴ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 73.

¹¹¹⁵ 18 Mart günü saat 10.25'te Alman uçağı yere inmiş ve yaklaşmakta olan düşman hattını bildirmişti. Bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 61.

¹¹¹⁶ **ATASE, BDH**, 118-553-1-17, s. 9. Çanakkale'nin 3 km doğusunda bir tepenin arkasındaki havaalanında bulunan ve sabah yaptıkları gözlem uçuşuyla Boğaz savunmasını kırmızı alarına geçiren Yüzbaşı Serno da 18 Mart taarruzunun safhalarını buradaki tepeden takip etmişti. Serno, bugün için Wehrle'nin obüslerinin düşman gemilerini büyük sıkıntı içine soktuklarından bahsetmektedir. **BArch MA, MSG 2/10873**, s. 44.

¹¹¹⁷ **Der große Krieg 1914-15: Eine Chronik von Tag zu Tag. Urkunden, Depeschen und Berichte der Frankfurter Zeitung**, c. 4, Frankfurt a. M.: Frankfurter Societäts-Druckerei, 1915, s. 1844-1845. 18 Mart günü yaşanan muharebenin Alman resmi tarih yazımındaki anlatımı için bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 74-88.

Fransız 14 savaş gemisinin Boğaz tabyalarını çok sert şekilde ateş altında tuttuğu, bazı Türk bataryalarının karşılık verdiği ve öğleden sonra 13.50’de Fransız zırhlısı Bouvet’nin Karanlık Limana¹¹¹⁸ kısa süre önce dökülen mayın bölgesine girerek üç dakika içinde battığı gibi bilgiler yer almaktaydı.¹¹¹⁹ Ancak aradan birkaç gün geçtikten sonraki notlarda Çanakkale Boğazı’nda batırılan savaş gemilerinin, Amiral Usedom’un haber verdiğiğine göre mayınlarla değil topçu ateşiyle batırıldığı, İngiliz amiralliğinin aksini yaymaya çalıştığı belirtiliyordu.¹¹²⁰

18 Mart günü ağır bombardıman başladıktan bir süre sonra Müstahkem Mevkinin telefon santrali tahrip edilmiş, bunun sonucunda daha önce şehrin dışında bir tepeye nakledilmiş olan genel karargâh ve istihkâmlar arasındaki irtibat kesilmişti. Alman Amiralleri Usedom ve Merten ile Cevat Paşa tabyalarla muhabere edemeyecek duruma gelmişlerdi. İrtibatı sağlamak ancak akşama mümkün olacaktı.¹¹²¹ Buradan Amiral Usedom ve Merten’in 18 Mart günü yaşanan deniz savaşını Müstahkem Mevki karargâhı gözetleme mevkiinde Cevat Paşa ile birlikte takip ettikleri anlaşılmaktadır.¹¹²² Erdmann, Amiral Usedom’un kurmaylarıyla Asya yakasında bir tepenin sırtındaki gözetleme mevkiinde bulunduğunu ve burada bulunanların yüzüstü uzanıp deniz ve kara arasında yaşanan bu savaşı kuşbakışı bir manzarayla izlediklerinden bahsetmektedir.¹¹²³

Saat 16’ya geldiğinde Irresistable zırhlısı Anadolu Hamidiye’nin menziline girmiş ve ateş altına alınmıştı.¹¹²⁴ Gemi, 20 dakika sonra ağır şekilde yana yatarak dumanlar çıkarıp Kepez burnunun arkasına gitmiş ve orada hareketsiz şekilde obüs

¹¹¹⁸ Alman Akdeniz Filosu harb ceridesinde de Müstahkem Mevki ceridesinde olduğu gibi Karanlık Liman yazılmıştır. Ancak doğrusu Kumkale’nin iki mil doğusundan başlayarak Kepez burnuna kadar uzayan yedi mil boyundaki Erenköy koyu olmalıdır. Bkz. **BDHTH**, c. 8, s. 174.

¹¹¹⁹ **BArch MA, RM 40/755**, Alman Akdeniz Filosu harb ceridesi 18 Mart 1915 kaydı ve devamı.

¹¹²⁰ **PA AA, R 19966**, Usedom’dan Alman Donanması Kurmay Başkanlığına, 20 Mart 1915.

¹¹²¹ **BArch MA, RM 40/59**, s. 55; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 74. 18 Mart günü İtilaf donanması ile Osmanlı sahil savunması arasında yaşanan muharebenin detayları için bkz. Weniger, “Der Flottenangriff gegen die Dardanellen”, s. 108-112.

¹¹²² Cevat Paşa o gün sabah Rumeli yakasına geçmiş dönüşü öğleden sonra saat 2’yi bulmuştu. Yaklaşık 3 saat boyunca sorumluluk Kurmay Başkanı Selahaddin Adil Bey’de idi. Bkz. Selahaddin Adil Paşa, **a.g.e.**, s. 41-42.

¹¹²³ Erdmann, **Die Dardanellen**, s. 63. Erdmann bu bilgileri görgü şahidi olarak ifade ettiği Otto von Gottberg’in 30 Nisan 1915 tarihli Vossischen Zeitung’daki yazısından aktarmaktadır.

¹¹²⁴ Usedom’un 4 Nisan tarihli raporunun ekinde 18 Mart saat 12-15 aralığında Boğaz içerisinde düşman gemilerinin hareketliliğini gösteren bir çizim için bkz. **BArch MA, RM 5/2404**, s. 41.

bataryalarının hedefi olmuştu. Müstahkem Mevki Kurmay Başkanı Selahaddin Adil Bey bunu anılarına “...Saat 16 sıralarında yanımda bulunan Amiral Merten’in büyük bir sevinçle ve yüksek sesle ‘schiff, schiff (gemi, gemi) yatıyor’ dediğini duydum. Aktyarların ilerisinde 15 bin tonluk Irresistible’nin ateşini kesmiş, bir yana yatmış vaziyeti...” ifadeleriyle yazmıştır.¹¹²⁵

Saat 17 gibi üçüncü bir gemi Ocean’ın yalpaladığı gözlemlendi. Görünüşe göre mayına çarpmıştı.¹¹²⁶ İngilizler muharebe öncesi Boğazdaki küçük gemilerin denize bıraktığı serseri mayınlar olduğunu düşünmüşlerdi. Ama gerçekte o gün akıntıya mayın bırakılmamıştı.¹¹²⁷ Zırhlıların batışı tabyalarda büyük sevinç uyandırmıştı. Yarbay Wehrle bu sevinci rapor ederken bataryalardaki Allah Allah nidalarıyla yaşanan sevinci aktarmış, ağır yaralı ve sedyede bulunan bir Anadolu çocuğunun, top başında bırakılmasını ve daha batacak düşman gemileri görmeğe müsaade edilmesi ricasında bulunduğunu belirtmişti.¹¹²⁸

Alman elçiliği aynı günün akşamı Berlin’e gelişmeleri aktarmaktaydı. Askerî Ataşe Leipzig ve Elçi Wangenheim imzalı kısa telgrafta: “Bugün öğleden önce 14 düşman savaş gemisi Çanakkale Boğazı’na şiddetle saldırdı. Bütün bataryalarımız ateşle karşılık verdi. Bazı toplarımız hasar gördü. Fransız zırhlısı Bouvet mayına çarpıp battı. Öğleden sonra İtilaf donanması geri çekildi” ifadeleri yer alıyordu.¹¹²⁹ Sonraki gün çekilen telgrafta önceki günkü şiddetli saldırıya 17 savaş gemisi ile 12 Kruvazörün katıldığı, batan Bouvet’nin haricinde Irresistable ve diğer kayıplar hakkında bilgi veriliyordu.¹¹³⁰

Alman gazeteciler de Çanakkale Boğazı’nda bugün yaşananları Almanya’ya aktarmaktaydılar. Öğleden önce saldırı başladığında Çimenlik Kalesi’nde gözlem bölgesinde bulunan gazetecilerin buranın hedef alınmasının ardından şehrin dışına doğru bir tepeye, şehrin gerisinde Boğaza hâkim bir bölge olan Hastane Bayırı’na gittikleri anlaşılmaktadır. Buradan yaptıkları gözlemlerde öğlende saldırının bir ara

¹¹²⁵ Selahaddin Adil Paşa, **a.g.e.**, s. 72.

¹¹²⁶ **ATASE, BDH**, 118-553-1-17, s. 11; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 81.

¹¹²⁷ Weniger, “Der Flottenangriff gegen die Dardanellen”, s. 109.

¹¹²⁸ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 77.

¹¹²⁹ **PA AA, R 19966**, Leipzig ve Wangenheim imzalı Berlin’e, 18 Mart 1915.

¹¹³⁰ **PA AA, R 19966**, Leipzig ve Wangenheim imzalı Berlin’e, 19 Mart 1915.

verdikten sonra saat üç gibi şiddetli şekilde hızlandığından, İtilaf filosunun atış yapmakta zorlanıp çoğunlukla mermilerinin ya denize ya da şehre düştüğünden, tabyaların dumanlar içinde kaldığından, Fransız Bouvet'nin batışının ortaya çıkardığı sevinç ve askerlere verdiği cesareten bahsedilmektedir.¹¹³¹ Ertesi günlerde bir Alman gazetesi Çanakkale'de verilen mücadeleyle ilgili olarak "Çanakkale Boğazı'ndaki olayların detayları ortaya çıktıkça, Türk silahlarının İngiliz-Fransız düşmana karşı elde ettiği başarının daha fazla anlaşılacağını" yazıyordu.¹¹³² Hatta 18 Mart savunma zaferinden sonraki günlerdeki havaya bakıldığında, 7 Nisan tarihli Alman matbuatında bu zaferin Türk-Alman silah arkadaşlığını pekiştirdiği, İttifak devletlerinin Osmanlı Devleti ile yaptıkları ittifakın değerini Boğazın bu cesur ve başarılı savunmasının açık şekilde ortaya koyduğu yazılmaktaydı.¹¹³³

3.5.1. Düşman Zırhlılarının Batırılışında Topçu ve Mayın Başarısı

Amiral Usedom, 18 Mart günü yaşananları sonraki süreçte rapor etmiştir. Saat 11.30 itibariyle birleşik düşman filosunun aldığı bombardıman düzeni ve hedeflerinden bahseden Usedom, "Alman bataryası" olarak isimlendirdiği Anadolu Hamidiye'nin saat 13.20'de faaliyete geçtiğini yazmıştır. Hamidiye'nin kısa aralıklarla Fransız zırhlısı Bouvet'yi ateş altına aldığını, saat 13.50'de bu geminin 2 tane 35,5 cm'lik mermi isabet aldığını ve Kepez arkasına bataryanın atış menzili dışına kaçmak durumunda kaldığını kaydetmiştir. Rapora göre ana karargâhtan geminin Dardanos tepesinin arkasına kaçışı öncesindeki bu ilk patlama gözlemlenememişti. Saat 14'de gözlem yerinden dumanlar içinde 3 dakika içinde batışı görülmüştü. Batışının hızlı olmasından dolayı 8 Mart'ta Erenköy'e dökülen mayınlara çarptığı düşünüldü. Fakat daha sonra gelen gözlemcilerin ve Avrupa yakasındaki obüs bataryaları komutanı Yarbay Wehrle'nin raporları dikkate alındığında, geminin mayın hattının doğusunda hızlı batmasına neden olan hasarını Hamidiye tabyasından ağır topçu ateşiyle aldığı kesin şekilde tespit edilmişti. Öyle ki

¹¹³¹ Der große Krieg 1914-15, c. 3, s. 1749-1751.

¹¹³² Der große Krieg 1914-15, c. 3, s. 1751.

¹¹³³ Der große Krieg 1914-15, c. 4, s. 1846.

diğer gemilerin hareketlerine bakıldığında da mayınların varlığını hesaba katmadıkları anlaşıyordu.¹¹³⁴

Ayrıca yukarıda belirtildiği gibi Amiral Usedom'un 18 Mart'tan birkaç gün sonra verdiği bilgiye göre, Çanakkale Boğazı'nda batırılan savaş gemilerinin mayınlarla değil topçu ateşiyle batırıldığı, İngiliz amiralliğinin bunun aksini yaymaya çalıştığı belirtilmişti.¹¹³⁵ Amiral Souchon'un ise buna pek katılmadığı anlaşılmaktadır. Souchon, Nisan ayına ait notlarında Amiral Usedom ile görüştüğünü ve onun kendisine Bouvet zırhlısının top atışları neticesinde battığını ifade ettiğini, ancak bu geminin mayınla batmasının kendisine daha mantıklı geldiğini yazmıştır.¹¹³⁶

Erenköy Ağır Topçu Bölge Komutanı Yarbay Wehrle, 18 Mart Zaferinin ertesi günü Liman von Sanders'e kendi sorumlu olduğu bölgedeki son on günlük faaliyete dair bir rapor göndermiştir.¹¹³⁷ 18 Mart gününe dair yazdıklarına bakıldığında, o güne kadarki en büyük saldırının gerçekleştiğini ve saat 10.30'dan aralıksız şekilde saat 17'ye kadar sürdüğünü belirtmiştir. Rapora göre, emrindeki sekiz obüs bataryası, yaptıkları yaklaşık 1600 atıştan hedef alınan gemilere 139 isabet kaydetmişler ve batarya komutanları bu savaş sayesinde işi daha iyi öğrenip daha sakın ve güvenli bir şekilde atış yapabilmeye başlamışlardı. Düşman saldırısında en tehlike arz edeni, Anadolu Hamidiye'yi ateş altına alan Queen Elisabeth zırhlısıydı. Ona ve diğerlerine yönelik çok sayıda gerçekleşen topçu isabeti, onları geri çekilmek zorunda bırakmıştı. Bouvet, Hamidiye'nin 35 cm'lik bir top mermisiyle büyük hasar alıp saat 13.45'de birkaç dakika içinde batmıştı. Hasar alan diğer gemilerden, kurtarma çabasındaki bazı bot ve mayın tarama gemilerinin batışından bahsedilen raporda düşmanın sahip olduğu büyük imkân ve cephaneyle rağmen Boğazın merkez savunmasını geçme hedefine ulaşamayıp büyük bir hezimet yaşadığı belirtilmektedir.

Alman Deniz Albayı Weniger 1925 yılındaki yazısında Bouvet'nin batışına mayın mı yoksa top atışının mı sebep olduğunun kesin olarak bilinemediğini yazar. Patlama esnasında Bouvet, 8 Mart günü Nusret ile dökülen mayınların güney

¹¹³⁴ ATASE, BDH, 118-553-1-17, s.10.

¹¹³⁵ BArch MA, RM 40/755, Alman Akdeniz Filosu harb ceridesi 23 Mart 1915 kaydı. Ayrıca bkz. PA AA, R 19966, Usedom'dan Alman Donanması Kurmay Başkanlığına, 20 Mart 1915.

¹¹³⁶ BArch MA, N 156/13, s. 50; Tuna, a.g.t., s. 99-100.

¹¹³⁷ BArch MA, RM 40/810, s. 15-17, Wehrle'den Liman von Sanders'e 19 Mart 1915 tarihli rapor.

kısımında bulunduğundan, geminin batış sebebinin öncelikle mayın olduğu düşünülmüştü. Ancak Erenköy bölgesindeki Alman gözlemcinin raporundaki, geminin Hamidiye'den bir isabet aldığı ve ayrıca hareketli topların da hedefi olduğu gibi bilgiler üzerine topçu ateşiyle battığı fikri daha ağırlık kazanmıştı.¹¹³⁸ 18 Mart günü bilhassa Fransız Bouvet'nin nasıl battığıyla¹¹³⁹ ilgili tartışmalar sadece o günlerde yaşanmamış, günümüzde de farklı fikirler öne sürülmüştür. Tatışmalara bakıldığında aslında bir düşman gemisinin batırılışı başarısının paylaşılmasına dair bir rekabetin olduğu da açıklıkla anlaşılmaktadır.¹¹⁴⁰

Türk tarih yazımını temsil edebilecek bir isim olan Saim Besbelli'ye göre sadece Bouvet değil, Birleşik düşman filosunun kaybettiği 3 zırhlı gemisi (Bouvet, Irresistible ve Ocean) ile muharebe kruvazörü Inflexible'nin ağır hasara uğraması da Nusret mayın gemisinin döktüğü mayınların eseridir.¹¹⁴¹ Besbelli bunu açıklarken, Irresistible¹¹⁴² ve Ocean'ın mayınla yan yattıktan ve personeli kurtarıldıktan sonra bataryaların ateşi altında battıklarını, Bouvet'nin de geri çekilirken Mesudiye'den 12 mermi ve Anadolu Hamidiyesi'nden bir 35,5 cm'lik mermi isabet almasına rağmen batmasını gerektirecek bir zarar görmediğini yazar. Bouvet'den çok daha fazla mermi yiyen Gaulois Boğazı terk edebildiğine göre, Bouvet'ye ölüm darbesini indiren mayın olması gerekir demek ve sonuç olarak 18 Mart Zaferinin topçu ve mayınların ortak zaferi olmakla birlikte mayının başrol oynadığını belirtmektedir.¹¹⁴³

¹¹³⁸ Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", **Marine-Rundschau**, c. 30, 1925, s. 109.

¹¹³⁹ Bouvet'nin batışını tasvir eden Willy Stöver imzalı güzel bir çizim için bkz. **Illustrierte Zeitung**, Nr. 3743, 1 Nisan 1915. Bu çizimin peşine batan ve ağır hasar gören diğer zırhlı gemilerin fotoğrafları bulunmaktadır.

¹¹⁴⁰ Rumeli Mecidiye tabyası grup komutanı Yüzbaşı Hilmi Bey o günleri anlatırken dolaylı olarak bu konuyla ilgili ilginç bir noktaya dikkat çekmektedir: "...O zamana kadar üstlerim hakkında şöyle bir kanaat edinmiştim. Kendilerinden küçük rütbedeki subayların kişisel kararlarını susarak karşılıyorlar, ne ret ne de tasvip ediyorlardı. Eğer verilen karar olumsuz sonuçlanıyorsa, suç küçük rütbelinin üzerinde kalıyordu...". Bkz. Gazanfer Şanlıtop, **Çanakkale Geçilmedi: Yüzbaşı Mehmet Hilmi**, s. 139-140. Hilmi Bey'in bu ifadeleri milliyetten bağımsız olarak ast üst ilişkisi içerisinde bir savaşta başarıların sahiplenilmesi, başarısızlıkların ise üstlenilmek istenmemesine işaret eden bir örnek olarak düşünülebilir.

¹¹⁴¹ Besbelli, **Çanakkale'de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, s. 15. Besbelli burada yabancı eserleri kaynak göstererek İngilizlerin eserlerinden alıntılar yapmaktadır.

¹¹⁴² Alman denizci subayı Weniger ise Asya kıyısına en yakın olan Inflexible'nin hareketli bataryaların hedefi olduğu ve aldığı üç isabetten birinin 12.20'de köprü üstünde yangına sebep olduğunu yazar. Bkz. Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 109.

¹¹⁴³ Besbelli, **Çanakkale'de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, s. 36-37.

Amiral Usedom ise Nisan ayında kaleme aldığı raporunda, 18 Mart günü üç geminin batırılmış olması başarısının öncelikli olarak topçulara yazılması gerektiğini belirtir. Erenköy'e dökülen mayınların hangi ölçüde etkili olduğunun tespitinin zor olduğunu, bununla beraber bataryaların ateş menzilinde bulunmadığı bir anda aniden yan yatması nedeniyle üçüncü gemi Ocean'ın mayına çarptığının düşünülebileceğini ifade etmiştir.¹¹⁴⁴

Öte yandan zaferin yaşandığı 1915 yılında Almanya'da yayınlanan bir makalede, olay sonrasındaki İtilaf devletlerinin haber yazımına bakıldığında kayıpları Boğazdaki serseri mayınlara bağlamaya çalıştıkları, bununla beraber Alman komutasındaki topçu faaliyetinin etkisini ise küçültmeye çalıştıkları belirtilmektedir. Ancak bütün raporların küçümsenmeye çalışılan bu faaliyetin aslında ne kadar başarılı olduğunu gösterdiğine dikkat çekilmektedir.¹¹⁴⁵

Aradan yıllar geçtikten sonra Çanakkale'deki savaşı ele alan Alman resmi tarihinde başarıyı paylaştıran bir tavır gözlenmektedir. Buna göre Müstahkem Mevkide üç düşman zırhlısının batışına birinci derecede mayınların sebep olduğunun ilk anda anlaşılamadığı ve Bouvet'nin batmasına Hamidiye tabyasından atılan 35'lik bir merminin vesile olduğu şeklinde kaydedilmişti. Ancak düşman tarafından verilen haberler malum olduktan sonra 8 Mart'ta döşenen mayınların kıymetinin anlaşıldığı yazılmaktadır. Bununla beraber Ocean'ın batışı öncesi top atışı ile geri çekilmek durumunda kalan gemilere ağır topçuların verdiği başarılı hasar da zikredilmektedir. Yine o günün başarısı dağıtılırken dik açılı obüs bataryaların da büyük rolünden bahsedilirken¹¹⁴⁶ zaferde topçu ve sualtı savunmasının aynı derecede etkili olduğu belirtilmektedir.¹¹⁴⁷

18 Mart İtilaf donanmasının taarruzunda Rumeli Mecidiye tabyası başta gelen hedeflerden biriydi. Bu tabyada görevli Seyit Onbaşı'nın kahramanlığı, kendisinin

¹¹⁴⁴ ATASE, BDH, 118-553-1-17, s. 13.

¹¹⁴⁵ Frech, F., "Die Dardanellen und ihre Nachbargebiete", s. 372.

¹¹⁴⁶ Nitekim Çanakkale Boğazı'nın her iki yakası da coğrafi açıdan dik açılı topçu faaliyeti için çok iyi bir imkân sağlıyorken, taarruzda bulunanlar açısından ise büyük bir dezavantaj oluşturuyordu. Bkz. Frech, F., "Die Dardanellen und ihre Nachbargebiete", s. 374.

¹¹⁴⁷ Lorey, a.g.e., c. 2, 1946, s. 82. Lorey de mayınların etkisinin İngiliz komutanlar ve yazarlara referans verilerek öne çıkarıldığına dikkat çekmektedir. Bkz. a.e., s. 86-87.

anlattığı şekliyle hikâye edilmektedir.¹¹⁴⁸ Koca Seyit anlatının sonunda iki Alman zabitten bahsetmektedir. Buna göre üçüncü atış sonrasında İngiliz zırhlısının (Ocean) isabet almasının ardından, kendisi biraz gemilerin kaçışmasını izlemiştir. Daha sonra bir mermi daha aldığı esnada Batarya Kumandanı Hilmi Bey ile iki Alman zabitin koşa koşa geldiklerini anlatır. Son iki mermiyi de kumandan ile birlikte attıklarından, Almanların mermiyi taşımasına şaşıtları ve evli misin, çocukların var mı güreşir misin gibi bir sürü soru sorduklarından bahsetmektedir.

Görüldüğü gibi, 18 Mart günü düşman zırhlılarının batırılmasıyla elde edilen başarı Osmanlı Devleti ve ordusu açısından çok büyük bir zafer olmakla birlikte, sonraki süreçte bu zaferde öne çıkan başarıların paylaşımı konusunda anlaşmazlıklar söz konusu olmuştur. Mayınlar mı topçu mu tartışmalarının haricinde, top mermisi ise hangi tabyanın top mermilerinin gemileri batırdığıyla ilgili farklı anlatılar dikkat çekmektedir. Savaşta gösterilecek askerî bir başarının, kazanılacak bir madalyanın bir ordu mensubu ya da birliği açısından ne derece önem taşıdığı malumdur. Bu durum Osmanlı subay ve askerleri için olduğu gibi Alman subay ve askerleri için de geçerlidir. Dolayısıyla başarıları sahiplenme konusundaki söz konusu rekabete bu açıdan yaklaşılması doğru bir yaklaşım olacaktır.

3.5.2. Nusret Mayın Gemisinde Alman Uzmanlar

Çanakkale Zaferinde önemli pay sahibi olduğunda kuşku bulunmayan Nusret mayın gemisinin faaliyetlerine dair günümüzde bazı hatalı bilgilerin yaygınlaşması, tartışmalara sebep olmaktadır. Bu tartışmalar nedeniyle, Alman kaynaklarında verilen bilgiler önem kazanmaktadır.

Çanakkale Boğazı iç istihkâmlarına yönelik bombardımanların yaşandığı günlerde, Tophaneli Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey komutasındaki Nusret mayın gemisi¹¹⁴⁹ ile 7-8 Mart 1915 gecesi sabaha karşı saat 5 gibi hareket edilerek Erenköy koyuna yüz metre aralıklı olarak 26 adet mayın dökülmüştür.¹¹⁵⁰ Buna göre evvela popüler kaynaklarda yer verilen mayın dökme faaliyetinin zaferden bir gün önce

¹¹⁴⁸ Kendisinin anlattığı şekliyle olayın detayları için bkz. Yetkin, **a.g.e.**, s. 144-146.

¹¹⁴⁹ Alman gemi inşaatı atölyelerine sipariş verilen Nusret mayın gemisinin 1913 yılı Mayıs ayında teslim alındığına dair belge için bkz. **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 132, s. 253 (orj. s. 261).

¹¹⁵⁰ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, I. Kitap, s. 153.

yapıldığı bilgisinin hatalı olduğunu belirtmek gerekir. Bu mayın dökme faaliyeti ve Nusret mayın gemisi, 18 Mart Zaferi'ne etkileri dolayısıyla bu zaferin en önemli simgelerinden biri haline gelmiştir.

18 Mart başarısında Alman katkısına dair başlıklar zikredilirken donanmanın yaşanan muharebeye doğrudan katkısı olmasa da,¹¹⁵¹ önemli istihkâmlardaki Alman subay ve denizci erleri ile Alman savaş malzemesinin kayda değer bir etkisi olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Erenköy koyuna mayın dökme faaliyetinde de Alman etkisinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁵²

Alman kaynaklarındaki anlatıma göre donanmanın ihtiyat olarak tuttuğu 26 adet mayın 2 Mart günü Çanakkale'ye gelmişti.¹¹⁵³ Bugünlerde Erenköy sırtlarındaki obüs bataryaları yaptıkları gözlemlerde Boğaza giren gemilerin Erenköy koyuna girip durduklarını, burada kendilerini muhafaza ettiklerini müşahade etmişlerdi. Bu gözlem üzerine Boğaz komutanlığı bu koya gece vakti mayın dökülmesini emretmişti.¹¹⁵⁴ Müstahkem Mevki Kurmay Başkanı Salahaddin Adil Bey, "... Deniz işlerini idare ve takip eden sevimli, tecrübeli bir ihtiyar, uysal bir Alman Amirali olan Merten Paşa'nın teklif ve tertibi üzere geride kalan ihtiyat mayınlarının -ki bunlar Goeben ve Breslau'ı takiben Boğaz'dan giren General yardım kruvazöründen alınmışlardı- atılmasına karar verilmişti..." diye yazmıştır.¹¹⁵⁵

Nusret Mayın gemisinde bulunan Alman Donanma Başmühendisi Arnholdt Reeder, Alman İmparatorluk Donanması Türkiye Özel Kumandanlığını temsil etmekteydi.¹¹⁵⁶ Reeder, İtilaf donanma saldırısının başarısız olmasında büyük payı olan bu mühim görevi Alman Akdeniz Filosuna rapor etmişti. Bu rapora göre

¹¹⁵¹ Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı Donanmasının Çanakkale savunmasında dolaylı katkıları ile 18 Mart sonrası bazı operasyonlar ve donanma/denizaltı faaliyetlerinden bir sonraki ana bölümde bahsedilecektir.

¹¹⁵² Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 643.

¹¹⁵³ 18 Mart günü Çanakkale'de bulunan Yüzbaşı Serno Erenköy koyuna dökülen mayınların dört hafta kadar önce Ruslar tarafından Trabzon önlerine dökülen ve sonrasında filomuz tarafından toplanarak hızlıca Çanakkale'ye nakledilen mayınlar olduğunu belirtmektedir. **BArch MA, MSG 2/10873**, Erinnerungen eines "Alten Adlers", s. 45.

¹¹⁵⁴ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 61.

¹¹⁵⁵ Selahaddin Adil Paşa, **a.g.e.**, s. 65-66.

¹¹⁵⁶ Reeder'e, Donanma mühendisi olarak 1914 Kasım ayından itibaren Osmanlı Bahriyeli Üsteğmeni kıyafeti giymesine izin verilmişti. Bkz. **BArch MA, RM 40/420**, s. 52, Sahil Müfettişliği Kurmay Başkanı von Janson'dan 6 Kasım 1915 tarihli müfettişlik emri.

Mayın Grup Komutanı Hafız Nazmi ve Alman Torpidocu Rudolph Bettaque¹¹⁵⁷ ile birlikte 7 Mart günü mayın dökmek için gereken hazırlıkları yapmak üzere Nusret mayın gemisine çıkmışlardı. Kendisinin bizzat makineleri bir kez daha kontrol ettiğini ve kazanların dumansız seyri için gerekli kontrolleri yaparken torpidocu Bettaque'nin de Türk mayın personeli ile mayınları atmaya hazırlandıklarını yazmaktadır. Yanında iki Alman astsubayı bulunduğunu belirten Reeder, sabah saat 5'e doğru demir alınmasına müsaade ettiğini, Nara'dan kalkarak Anadolu sahilinden ilerlediklerini, Türk kaptanın mayın hatlarını iyi bildiğinden emniyetle hedeflenen bölgeye ulaşıldığını ve 07.10'da geri dönüş geçilerek 15 saniye aralıklarla Hafız Nazmi Kaptanın mayınları döktüğünü yazar. Ayrıca hareketin düşman tarafından farkedilmediğini ve saat 8'de Çanakkale önünde demirlendiğini belirtmektedir. Alman bakışıyla bu rapor Türk ve Alman subay ve askerlerinin ne kadar sıkı ve birbirlerine güvenle çalıştıklarının bir göstergesidir.¹¹⁵⁸

Müstahkem Mevki Mayın Grup Komutanı Yüzbaşı Hafız Nazmi Bey günlüğünde o günlerdeki gelişmeleri ve mayın faaliyetlerini not etmiştir. 8 Mart gününe ait kaydında "Murahhaslıktan alınan emir üzerine 05.30'da Nusrat vapuru ile akıntı üzerinde Paleo Kastr'a [Eski Kale] başlayarak Erenköy hizasında bitmek üzere 26 karbonik mayın ile bir hat oluşturulmuş ve yerleştirilmiştir. Düşman görememiştir. Mayınların aralıkları 100 ile 150 metre, su yüzeyinden derinlikleri dört buçuk metredir..."¹¹⁵⁹ ifadelerine yer vermiştir. Başlangıçtaki "Murahhaslıktan" ifadesi Başkumandanlık Murahhası yani temsilcisi ve Boğaz savunmasındaki deniz işlerinden sorumlu Amiral Merten'e işaret etmektedir. Dolayısıyla bu mayın dökme faaliyetinin Selahaddin Adil Bey'in "Alman Amirali Merten'in teklif ve tertibi üzere" gerçekleştirildiğine yönelik ifadesini teyit etmektedir.¹¹⁶⁰

¹¹⁵⁷ Rudolph Bettaque tahliye sonrası dönemde mayın temizleme faaliyeti sırasında 7 Mayıs 1916 tarihinde hayatını kaybetmiştir. 19 Şubat bobardımanında ölen Hans Woermann gibi mezar taşı bugün Tarabya Alman askeri mezarlığındadır. Bkz. Wolf, **a.g.e.**, s. 194, 625. Ayrıca bkz. <https://www.gallipoli1915.de/info-1-cys> - Erş. 10.06.2022.

¹¹⁵⁸ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 61-62; Wolf, **a.g.e.**, s. 193-195; **BArch MA, RM 40/59**, s. 53-54.

¹¹⁵⁹ Binbaşı Nazmi Bey, **Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922)**, s. 44.

¹¹⁶⁰ Nazmi Kaptan, aradan yirmi yıl geçtikten sonra kendisi ile yapılan bir röportajda ise Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Paşa'nın kendisini çağırdığını, gittiğinde Alman Amirali Usedom ile birlikte olduklarını, kendisine mayın dökme görevinin verildiğini ve sonrasında yaşananları anlatmaktadır. Bkz. "Çanakkale Zaferinin 20. yıldönümü Nazmi Kaptan 18 Mart mucizesinin deniz savaşlarını anlatıyor", **Yedigün**, no. 106, s. 7-9; bkz. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/18288>

Öte yandan tarihin yazılması sürecinde Almanların bu başarıyı sahiplenir tarzdaki ifadeleri yine Türk tarafında itiraz konusu olacak, hatta ilerleyen süreçte bu olayda da Almanların görmezden gelinmesine sebebiyet verecektir. Mühlmann'ın ifadesiyle "18 Mart'ın şafağında Nusret, Alman deniz komutanlığının mürettebatıyla dışarıya çıkmış ve Bahriye mühendisi Reeder'in yönetimi altında düşmana görünmeden orada 26 mayın yerleştirmişti".¹¹⁶¹ Elbette Nusret mayın gemisinin rolü 18 Mart Zaferine epeyce hâkim olunca Mühlmann'ın da bu eserinde gemideki Alman etkinliğini öne çıkarıp sadece Alman mühendis Reeder'den bahsederek, Osmanlı mürettebat ve kaptanından bahsetmediği dikkat çekmektedir.

Buna karşın Türk tarafındaki anlatının ise bu operasyonun Almanlardan habersiz yapıldığına kadar uzandığı görülmektedir. Önce Seddülbahir'de sonrasında ise Soğanlıdere'de batarya kumandanı olan Yüzbaşı Şemsettin Bey (Çamoğlu) Nusret mayın gemisinin hikâyesini anlatırken operasyonun Almanlardan habersiz yapıldığına dair ifadeler kullanmaktadır. Şemsettin Bey, o zamanlar Müstahkem Mevkii Kumandanlığının haricinde bir de idaresi Almanların elinde bulunan Boğaz kumandanlığı adı altında deniz nakliyatını idare eden bir makamın olduğunu belirtir. Bahriyeli Yüzbaşı Hakkı Bey'in orayı telefonla arayıp Nusret'in operasyonunda bir aksilik olması durumunda yedekte bulunmak üzere bir bir bot istediğini ancak Almanların detaylı bilgi istedikleri ve işi yokuşa sürdüklerinden bahsetmektedir. Ayrıca geminin personeli hakkında bilgi verilse de gemide Alman subay ve personel olduğundan da bahis bulunmamaktadır.¹¹⁶²

¹¹⁶¹ Mühlmann, **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, s. 76 (çev. s. 69).

¹¹⁶² Yetkin, **a.g.e.**, s. 115-116. Çanakkale Cephesi araştırmacısı ve koleksiyoneri Uğural Vahnhoft, 1937-39 yılları arasında Çanakkale Belediye Başkanlığı yapan Şemsettin Çamoğlu'nun muharebeler sürerken 1915 yazında kaleme aldığı hatıratı ile 1950 sonrasında bu hatıratı hareketle Çanakkale Savaşı üzerine yayınladığı iki kitaptaki bilgileri karşılaştırmıştır. Hatıra metninde yer alıp kitapta özellikle çıkarıldığı anlaşılan kelime/cümlelerden örnekler sunduğu bu karşılaştırma neticesinde diğer bazı hususların haricinde müttefik Almanya ve Alman subaylarına değinmekten de özenle kaçındığı sonucuna varmıştır. Buna göre mesela "Teftişe gelen Harbiye Nazırı Enver Paşa, bazı Alman Paşalarıyla düşmanın hareketini izledi" cümlesindeki "Alman Paşalar" kelimeleri kaldırılmıştır. "Orhaniye topraklarını Almanlar kullanıyor" cümlesindeki Almanlar kullanıyor" ifadesi kaldırılmıştır. "Sahil topçu müfettişi Usedom Paşa'nın emriye bataryayı tepenin altındaki mahalle naklettik" cümlesindeki bir Alman Paşası olan Usedom'un ismi iptal edilmiştir. "Fedakâr müttefikimiz Almanya'nın günlerden beri beklemekte olduğumuz tahtelbahirleri sahillerimize gelmiş ve faaliyete başlamışlardır" cümlesi metinden tamamen çıkartılmıştır. Bkz. Uğural Vahnhoft, "Çanakkale Savaşları Kitaplığı", **100. Yılında Çanakkale: Sempozyum Tebliğleri**, ed. Aykut Ertuğrul, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2016, s. 262-263.

Çanakkale Boğazı'na döşenen mayınların önemine işaret eden bir anektodu da Anadolu Hamidiyesi'ndeki Alman subaylarından Thomsen'un günlüğünde görmekteyiz. 18 Mart öncesi günlerde Hamidiye'de Alman subayları Herschel, Scholz ve Joerss ile İtilaf donanmasının gücünü hesapladıklarından bahseden Thomsen, günlüğüne bir liste halinde sonucu kaydederken, nihayetinde 200 modern topa karşı yaklaşık 20 modern topa sahip oldukları sonucuna vardıklarını aktarmaktadır. Yani bu karşılaştırma ona bire tekabül etmektedir. Fakat bu noktada Scholz'un "Hesaplama doğru değil, çünkü mayınlar unutuldu. Çarpılan her mayın bir zırhlı gemi sayılır, buna dikkat edin!" dediğini yazarken, "Çok haklı çıkmıştı. 18 Mart bunu bize göstermişti" demektedir.¹¹⁶³

Amiral Usedom'un 18 Mart sonrası günlerde kaleme aldığı raporunda, İngilizlerin o gün Erenköy koyundaki mayınların farkına varmadıkları görüşünü öne sürmekte, eğer farkında olsalardı o şekilde davranmazlardı demektedir.¹¹⁶⁴ Raporun önceki sayfalarında da o günü anlatırken diğer gemilerin yardıma gelmesinden bahsederken, mayın olduğunu bilseler böyle hareket etmezlerdi diye yazmıştır. Mesela Erenköy koyundaki Triumph'un önünde mayın tarayıcı gemi olmadan hareket ettiğini, gözlemcilerin tespitine göre mayın tarayıcı gemilerin de mayın tarama işi yapmayıp askerlerini kurtarmaya çalıştığını belirtmektedir. Buradan anlaşıldığına göre, 18 Mart günü suyun üzerinde öyle bir kıyamet kopmaktaydı ki, İtilaf filosu suyun altındaki mayınların farkına varamamışlardı.

3.5.3. 18 Mart'a Anadolu Hamidiye Tabyasından Bakış ve Yaşanan

Kayıplar

Anadolu Hamidiye Tabyası Komutanı Yarbay Fritz Wossidlo kaleme aldığı raporunda 18 Mart'a dair gelişmeleri anlatmaktadır. Rapordaki bilgilere göre Wossidlo o günün sabahı Baykuş bataryasında atış talimi yaptırırken, düşman filosunun yaklaşmakta olduğu haberiyle önce Kilitbahir'e oradan karşıya Çimenlik ve oradan da yaya olarak asıl görev yeri Hamidiye'ye geçmişti.¹¹⁶⁵ Henüz karşıya

¹¹⁶³ W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü, s. 76.

¹¹⁶⁴ ATASE, BDH, 118-553-1-17, s. 13.

¹¹⁶⁵ "18 Mart günü sabah saldırı haberi alındığında Yarbay Wossidlo henüz dışarıdaydı. Herschel ise herkesi ateşe hazır ol vaziyetinde bekletiyordu. Wossidlo yokken tabyanın komutası Herschel'deydi. Wossidlo daha sonra atıyla dörtlale gelmişti." Bkz. W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü, s. 78.

geçerken iç istihkâmlara ağır mermiler düşmeye başlamıştı. Görev yerine geldikten sonraki durumu tasvir ederken, düşman gemileri menzile girmedikleri için atış yapamamanın sıkıntısını çektiklerinden bahsetmektedir. Nihayet öğleden sonra menzile giren gemilere aldıkları nişan ve atışları detaylıca anlatırken saat 12-17 arasını savaşın en heyecanlı zamanı olduğunu kaydetmiştir. Dardanos yakınında 200 metre yükseklikte bir tepede gözcü bulunduğunu, kendisine Fransız gemisinin alabora olup yüzlerce denizcinin suda yüzmekte olduğu bilgisini verdiğini ve bunun üzerinde Hamidiye’de yaşanan sevinci aktarmaktadır. Anlaşıldığına göre Anadolu Hamidiye’den Dardanos’un ön tarafında kalan Erenköy koyu görülmediğinden, gözlemciler vasıtasıyla haber alınmaktaydı. Wossidlo o güne dair raporunda Alman ve Türk top mürettebatı ile cephanecilerin örnek bir işbirliği gösterdiklerini, soğukkanlılıkla ve tıpkı talimdeymiş gibi görevlerini yerine getirdiklerini belirtmektedir.¹¹⁶⁶

Hamidiye’de görev yapan Alman subaylarından Waldemar von Thomsen günlüklerinde 18 Mart günü tabyada yaşananlar detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Sabah 10 gibi Boğaz önündeki hareketlilikten ötürü ateş noktalarına gidilmesi ve topların hazırlanması emrinin verildiğini belirtirken, “Toplar o kadar çok ateşe hazırlandı ki; sabırla beklediğimiz an artık geliyor, ama belki yeniden bir sıkıntılı bekleyiş olabilir!” notunu eklemiştir. Ancak daha sonra aldıkları uçak gözlem bilgisiyle bu defa durumun diğerlerinden farklı olduğunu anladıklarını yazmıştır. Thomsen’in anlatımına göre saat 12’ye az kala ilk 38 cm’lik top mermisi tabyanın arka duvarında patlamıştı. Erenköy, Dardanos ve karşıda Mecidiye, Namazgâh bölgesinde ağır top patlamaları duyuluyordu. Emir gereği düşman gemileri ateş hattına girene kadar siper vaziyetinde kalacaklardı. Bu süreçte büyük top mermileri

Wossidlo raporunda yaya olarak tabyaya geldiğini belirtirken, Thomsen gibi Wallau da Wossidlo’nun Hamidiye’ye atla gelerek düşman donanmasının yaklaşmakta olduğu haberini getirdiğini yazar. Wallau ayrıca Çanakkale’nin, Türkiye’nin, hatta bütün Balkanların kaderinin bu merkezi tabyaya bağlı olduğunu belirtir. Wallau, tabyaya isabet eden topları, bataryaların zırhlılara atışlarını vs. bugün yaşananları tabyanın içinden canlı bir şahit olarak ve bir kahramanlık hikâyesi olarak edebi tasvirlerle kaleme almıştır. 18 Mart biz Alman deniz topçuları olarak uzun zaman en güzel şekilde anacağımız bir şeref günü olacaktır demektedir. Bkz. Wallau, “Zwei Dardanellenkämpfe”, s. 108-111.

¹¹⁶⁶ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 83-85. Anadolu Hamidiye tabur komutanı Tüzbaşı Sırrı Bey’in 18 Mart bombardımanına dair saate göre gelişmelerden ve kayıpları özetleyen aynı günün gecesine ait raporu için bkz. **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 132, s. 273, 308.

tabyanın faklı bölgelerine düşmeye ve ortalığı yangın yerine çevirmeye devam ediyordu. Ancak Thomsen'in anlattıklarından tabyanın yapısından dolayı zararın minimum seviyede kaldığı anlaşılmaktadır. Düşman gemilerinin yaklaşmasıyla saat 13'den az önce top başına emri alındığını belirtirken, sonrasında gözetleme hesaplama ve atışlara dair bilgiler vermektedir. Kendisi saat 13.15 gibi 35,5 cm'lik toplarla atışa katıldığını yazar. Bu atışlar devam ederken, ateşkes emri geldiği ve tabya komutasından gelen Fransız zırhlısı Bouvet'nin alobora olup battığı haberinin tabyada zafer çılgılığına dönüştüğünü belirtmektedir. Thomsen'in anlatımı ve gözlemci arkadaşlarından aktarımıyla onun isabetli atışları Bouvet'nin batışında etkili olmuştu. Bunun üzerine düşman ateşi hem Hamidiye hem diğer tabyalar üzerinde fırtınaya benzer şekilde yoğunlaşmıştı. 24 cm'lik üçüncü topun yan siper cephaneliğine isabet eden bir top mermisi burada bulunan Alman Üsteğmen Sommerfeld ve diğer kayıplara neden olmuştu. Thomsen, yan siperlerdeki barut kovanları ateş alsaydı durum çok daha kötü olabilirdi demektedir. Saat 14'den sonraki gelişmeler, Fransız zırhlıların yerini İngiliz zırhlıların alışı ve yoğun bombardımanı anlatırken, kendi atışlarıyla ilgili bilgiler de vermektedir. Batan ve yara alan zırhlılardan, mayınların etkisinden bahsedip düşman filosunun geri çekilişini sevinçle günlüğüne not etmiştir.¹¹⁶⁷

Sahil Müfettişliğinin raporunda 18 Mart günü elde edilen başarıyla ilgili dikkat çekilen bir husus da topçuların öğleden sonra doğrudan güneş ışığına maruz kalmaları ve hedefe nişan alma konusunda büyük bir dezavantaj içinde bulunmalarıydı. Hamidiye komutanı Wossidlo'nun ateş altında takım ve topçu komutanlarını toplayıp hedef belirleme konusunda talimatlar da verdiğinden bahsedilen raporda bu zorluklar nedeniyle topçuların başarısının daha da değerli olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁶⁸

İtilaf donanmasının 18 Mart günü yaptığı büyük saldırı ve aldıkları ağır yenilgi neticesinde Çanakkale Boğazı'nı savunanların şehit ve yaralı olarak kaybı 114 kişiydi ve bunun 22'si Alman'dı. Tahrip olan topların sayısı 9-10 ile sınırlıydı. Tahkimatlara muazzam sayıda top mermisi atılmış olmasına rağmen büyük bir hasar

¹¹⁶⁷ W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü, s. 76-88.

¹¹⁶⁸ ATASE, BDH, 118-553-1-17, s. 13.

oluşmamıştı. Boğazdaki 10 mayın engelinden 9'u sağlam vaziyetteydi.¹¹⁶⁹ Amiral Usedom'un raporundan anlaşıldığına göre Hamidiye'nin ölen Alman personeli 1 astsubay ve 2 er olarak kaydedilmişti. O güne kadarki en büyük saldırı olmasına nisbetle bugünün toplam kaybının az olduğu belirtilen rapora göre 3 Türk subayı ve 21 asker hayatını kaybetmişti. Ölenlerin üçü Alman'dı. 1 Türk ve 1 Alman subay¹¹⁷⁰ ile 18 Alman bahriyelisi ve 59 Türk askerinin yaralandığı belirtilen raporda, daha sonra yaralı bir Alman astsubayın daha öldüğü kayda geçmiştir.¹¹⁷¹

18 Mart'ta verilen kaybın önceki yılın 3 Kasım'ındaki zayıttan az olduğunu belirten Müstahkem Mevki Kurmay başkanı Selahaddin Adil Bey, 18 Mart'ta elde edilen muvaffakiyetin en mühim noktasının erlerin ve subayların vazifedeki fedakârlığı olduğunu ifade etmektedir. Selahaddin Adil Bey ayrıca, gerek Anadolu Hamidiyesi'ni tutan Alman ve Türk askerlerinin, gerek Rumeli Hamidiye ve Mecidiye, Namazgâh bataryaları ve merkez grubu efradının başarılarına dikkat çekmektedir.¹¹⁷²

18 Mart günü ağır ateş altında kalan Anadolu Hamidiye'de bataryaların arkasında bulunan meydandaki barakalar ve çadırlar harap olmuştu. Amiral Usedom'un raporuna göre sadece Hamidiye'de 127 top mermisi çukuru sayılmıştı ve bunların 36'sı topların çok yakınında bulunuyordu. En çok da bataryaların toprak altında kalması savunmayı olumsuz etkiliyordu. Rumeli tarafındaki gözlemcilerde oluşan kanaat, Hamidiye'de taş üstünde taş kalmadığı yönündeydi.¹¹⁷³ Günün sonunda 110

¹¹⁶⁹ BArch MA, MSG 2/10873, Erinnerungen eines "Alten Adlers", s. 46; Wolf, a.g.e., s. 201.

¹¹⁷⁰ Ağır yaralanan Alman subayı takım komutanı Teğmen Natz idi. Bkz. Bossert, **Der Kampf um die Dardanellen**, s. 40. Hamidiye'deki Almanlar'dan Bossert de kitabında bugün tabyada yaşananları detaylı biçimde tasvir etmektedir.

¹¹⁷¹ ATASE, BDH, 118-553-1-17, s. 12-13. Hamidiye'deki Alman deniz topçularından Wallau, Queen Elisabeth zırhlısının 38 cm'lik top mermilerinin bataryanın içinde infilak etmesiyle her şeyin altüst olduğunu, yeni bir patlama endişesiyle yaralı ve ölümlerin üzerinden kendisini dışarıya zor attığını anlatmaktadır. Bkz. Wallau, "Zwei Dardanellenkämpfe", s. 110-111.

¹¹⁷² Selahaddin Adil Paşa, a.g.e., s. 44 (1920 konferansından).

¹¹⁷³ Anadolu Hamidiye'de bombardıman sırasında çadırların olduğu bölgede top patlamasını, topun açtığı krateri, tabya içerisinde eğitim faaliyetlerini gösteren ve 18 Mart sonrası Hamidiye'nin Alman personeline madalya törenini gösteren fotoğraflar için bkz. Zabel, a.g.e., s. 46-50 (çev. 66-73). Ayrıca Alman savaş ressamı Georg Lebrecht'in Anadolu Hamidiye'nin bombardıman edilmesine dair bir çizimi için bkz. **Illustrierte Zeitung**, Nr. 3788, 2 Şubat 1916, s. 153 (Bkz. EK 20).

Alman'dan 3 ölü ve 19 yaralı vardı. Hamidiye'nin mevcut 100 Alman ve 500 Türk mürettebatı bir Türk işçi bölüğü tarafından takviye edilecekti.¹¹⁷⁴

Alman Deniz Albayı Weniger, 18 Mart Zaferi ile ilgili sonradan yapılan, karadaki bir topun denizdeki bir gemiye eşit olduğu yönündeki bakışa işaret edip tarihten örneklerle kendi değerlendirmelerini yapmaktadır. Saydığı bazı gerekçelerin haricinde Çanakkale önlerindeki İngiliz Amiralinin Londra'dan aldığı, saldırıda uğranacak kayıplar konusunda dikkatli olunması, cephanenin dikkatli kullanılması gibi uyarıların, karşılaştıkları başarısızlıkta etkisi olduğunu belirtmektedir. Weniger aslında burada korkak bir saldırı karşısında daha güçlü bir savunma ruhu olduğuna işaret eder. İtilaf filosu yeni ve güçlü gemileri koruma güdüsüyle arka planda kalmayıp tabyalara daha yakından ateş etmiş olsalar, pekâlâ daha etkili olabilirdi demektedir. Zira Anadolu Hamidiye'ye isabet eden büyük top mermirlerinden birinin sebep olduğu yangının buradaki cephaneliğe ulaşması ve 3 Kasım 1914 bombardımanında Seddülbahir'deki kadere uğraması ancak Türk ve Alman personelinin kendilerini feda edercesine çalışmaları sayesinde engellenmişti. Weniger'e göre İtilaf devletleri çok şey kaybetmeden çok şey elde etmek istemişlerdi.¹¹⁷⁵

18 Mart günü yaşanan deniz savaşının büyüklüğüne dair ilginç bir bilgiyi de Alman havacı subayı Serno vermektedir. Yüzbaşı Serno, 18 Mart sonrası günlerde büyük ölçüde harabe haline gelen Çanakkale şehrinde yüzlerce kedinin olmasının dikkatini çektiğini, sonrasında bunun nedeninin 18 Mart günü denizdeki patlamalar dolayısıyla ölen balıkların kıyıya vurması olduğunu anladığını belirtmektedir.¹¹⁷⁶

3.5.4. Anadolu Hamidiye Şehitliğinde Medfun Alman Denizcileri

Yukarıda belirtildiği üzere 18 Mart günü İtilaf donanmasının büyük saldırısı sırasında Hamidiye Tabyası'nda Türk askerleriyle birlikte görev yapan üç Alman hayatını kaybetmişti. Bu saldırıda hayatını kaybeden Almanlar, Hamidiye Tabyası'nda şehit olan diğer Türk silah arkadaşlarıyla tabya yakınında aynı yere

¹¹⁷⁴ Anadolu Hamidiyesi başta olmak üzere 18 Mart günü oluşan hasar ve kayıplar ile kalan cephaneye dair bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 82, 85-86; Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 110-111; **ATASE, BDH**, 118-553-1-17, s. 13-14.

¹¹⁷⁵ Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 113.

¹¹⁷⁶ **BArch MA, MSG 2/10873**, Erinnerungen eines "Alten Adlers", s. 46.

gömülmüşlerdi. Anadolu Hamidiye’de bulunan Alman subaylarından von Thomsen, 18 Mart akşamı yapılan defin hakkında şunları yazmıştır:

“...akşam saat 8’de, şehit düşen 3 Alman ve 2 Türk’ün mezarını iki el fenerinin ışığında kazarken... arada sırada matem atışı gibi top sesleri gelmekteydi. Silah arkadaşlarımızın için yapılan veda töreni, bulunduğumuz yerin harabe gibi olmasına rağmen, oldukça ciddi ve etkileyiciydi. Mareşal da [Usedom] törende yer aldı. Bizim silah arkadaşları adına tümen papazı ... bir konuşma yaptı. Ondan sonra ise Türk imamı, Türk silah arkadaşları için bir merasim konuşması yaptı. Kardeşçe birlikte çarpışan Hristiyan ve Müslümanların aynı mezarda sonsuz yolculuklarına uğurlanırken; az ya da hiç rastlanılmayan böylesi bir durumda, kutsi bir atmosfer söz konusuydu.¹¹⁷⁷

Yaralı Alman askerinin de ölümünün ardından buraya defnedilmesiyle dört Alman denizcisinin Hamidiye Tabyası şehitliğine Türk silah arkadaşlarıyla birlikte gömüldükleri anlaşılmaktadır. Alman denizcilerin isimleri Paul Sommerfeld, Erich Schildhauer, August Brilla ve yaralanıp iki gün sonra ölen Wilhelm Radau idi.¹¹⁷⁸

Alman gazeteci Schlombach birkaç hafta sonra Nisan ayı başlarında bu mezarlığı ziyaret etmiştir. Ertesi yıl yayınlanan kitabında o da Türk-Alman silah arkadaşlığına vurgu yapmaktadır. Hamidiye Tabyası’nın yedi cesur topçusunun ölümleri üzücü olsa da yüzlerce düşman askerine bedel olmalarının acıyı hafiflettiğinden söz eder.¹¹⁷⁹ Bu mezarlık haç ile hilalin bir arada olduğu ve artık sadece eski fotoğraflarda görülebilen bir mezarlık olmuştu. Burası 19 Şubat’ta ölen Alman Deniz Teğmeni Woermann’dan sonra Türk Alman silah arkadaşlığının ikinci nişanesi olarak kabul edilerek Alman basınında ilgi görmüş ve dünya tarihinde ilk kez Alman ve Türk askerlerinin haç ve hilalin yanyana olduğu mezarlarda birlikte yattıklarına dair propagandası yapılmıştı.¹¹⁸⁰ Hatta 18 Mart Zaferi sonrası henüz kara muharebeleri sürerken Osmanlı-Alman İttifakının, İtilaf devletlerine karşı gösterdikleri destansı kahramanlıkları ve zaferi ölümsüzleştirmek amacıyla Boğazın

¹¹⁷⁷ W. von Thomson’ın Hamidiye Günlüğü, s. 88.

¹¹⁷⁸ Wolf, a.g.e., s. 464 (Alm. s. 207, 223); Wallau, “Zwei Dardanellenkämpfe”, s. 109.

¹¹⁷⁹ Schlombach, a.g.e., s. 25 (çev. s. 22). O döneme ait bir hava fotoğrafında şehrin bu bölgesinde Hamidiye Tabyası haricinde henüz hiçbir yapılaşmanın olmadığı görülmektedir. (Bkz. EK 21) Hamidiye tabyası ve civarının hava fotoğrafı ile cepheye dair diğer başka hava fotoğrafları için bkz. <https://ww2aircraft.net/forum/threads/gallipoli-dardanells-turkey-1915-photo-reconnaissance-original-pictures.41065/> (Ers. 28.03.2022).

¹¹⁸⁰ İlgili ifade ve mezarlığın genel görünümü için bkz. **Das Illustrierte Blatt**, nr. 17, 25 Nisan 1915, s. 16 (Bkz. EK 22). Aynı fotoğraf için bkz. Zabel, a.g.e., s. 53 (çev. 75); Schweder, a.g.e., s. 177 (çev. 172). Ayrıca yine Prusya’da yayınlanan bir savaş gazetesinin tam kapak sayfasında hilal ve haçın yakın plan fotoğrafı yayınlanmıştır. Bkz. **Stettiner illustrierte Kriegs-Zeitung**, nr. 44, 1915 (Bkz. EK 23).

girişine yapılmak üzere Almanya’da bir zafer anıtının tasarlandığı da anlaşılmaktadır.¹¹⁸¹

Öte yandan 18 Mart Zaferinin birinci sene-i devriyesinde bir anma töreni yapılması ve bu törenin nasıl tertip edileceğine dair hazırlık ve planlamalar Müstahkem Mevki yazışmalarında görülmektedir. Nitekim önceki güne ait yazışmalarda “...18 Mart 1915 Deniz Savaşı’nda kahramanca hakkın rahmetine kavuşan şehitlerimizin ve diğer askerî şehitlerimizin aziz hatıralarını yâd etmek için ... askerî bir tören yapılacak ve şehitlerimizin ruhlarına dua okunacaktır” denilmektedir. Program dâhilinde saat 10.30’da Hamidiye şehitliğinde yatan Alman askerleri için dini bir tören yapılacağı da planlanmıştı.¹¹⁸²

Zaferin birinci yılında bu şehitlikte yapılan anma törenini Alman gazeteci Paul Schweder aynı yıl yayınlanan kitabında anlatmaktadır. Birinci yıl anma töreninden birkaç hafta öncesinde parmaklıkla çevrili şehitlikte Alman ve Türk taş ustaları çalışırken, 18 Mart günü geldiğinde şehitliğin her yanının çiçekler ve ağaçlarla süslenmiş, mermerden mezar taşlarının yapılmış olduğundan bahseder.¹¹⁸³ Anma töreninde Alman Amirali herkes adına her iki mezara servi ve çam dallarından sade bir çelenk bırakmıştır. Protestan Rahibi Müller’in ve ardından Türk hocanın konuşma ve dualarından bahsettikten sonra 18 Mart kahramanlarının mezarlarının üzerinden birbirlerine ellerini uzatmalarının orada bulunanların üstünde derin bir etki bıraktığını belirtmektedir. Sonrasında Goeben’in (Yavuz) bandosunun çaldığı marş eşliğinde Hamidiye tabyasına dönüldüğünü, burada bir resmigeçit tertibinin ardından ekselansları Merten’in büyük günün kahramanlarına hitabıyla askerî merasimin başladığını yazmıştır. Merten konuşmasında elde edilen başarının karşılıklı candan münasebetleri daha güçlendirmeye vesile olması gerektiğini söylemiştir. Daha sonra o zamanki Müstahkem Mevki Komutanı Nihat Paşa Türk askerlerine hitap etmiş,

¹¹⁸¹ Bu konuda bir çalışma için bkz. Mehmet Yavuz, “Wilhelm Löffler’in Çanakkale Savaşları Anısına Tasarladığı Anıt-Kule”, **Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu**, 15-17 Ekim 2008 - Bildiriler, İzmir: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 4-14.

¹¹⁸² Tırnak içindeki ifadeden kara muharebelerini de içerecek şekilde 18 Mart gününün daha birinci yılında Çanakkale şehitlerini anma günü ilan edildiği anlaşılmaktadır. Bkz. Burhan Sayılır, “Çanakkale Boğaz Muharebesi’ne ait ilk tören”, **Anafarta**, sy. 2, 2009, s. 61-63.

¹¹⁸³ 18 Mart Hamidiye şehitliğinin mermer mezar taşları ile sonraki döneme ait olduğunu düşündüğümüz bir fotoğraf için bkz. Feldmann, “Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918”, s. 653.

Türk kumandasında bir resmigeçitin ardından 18 Mart muharıpleri hep birlikte tabyanın mütevazı kantininde yemek yemişlerdi. Schweder bu büyük günün Kumkale ve Seddülbahir'deki dış tabyalarda da törenlerle anıldığını yazmıştır.¹¹⁸⁴

18 Mart'ın birinci yıldönümündeki anma törenini topçu mühendis subayı Eyüp Bey de günlüklerinde anlatmaktadır. Eyüp Bey'in, Yavuz zırhlısının bando takımı ve diğer Alman subaylarıyla Çanakkale'ye geldiği anlaşılmaktadır. Sonrasında her yerde hazırlıklar olduğundan, Amiral Usedom'un kurmay başkanı Janson Bey ile tanışmasından, Merten ve Cevat paşaların gelişi ve onlarla görüşmelerinden bahsetmektedir. Eyüp Bey'in anlatımına göre; 18 Mart şehitlerinin defnedildiği Hamidiye kabristanına geldiklerinde orada hazır bulunan kürsüye bir Alman papazın çıkıp elindeki kitaptan okuduğunu, bandonun ara sıra matem havaları terennüm ettiğini, Merten Paşa'dan son ere kadar bütün Almanların iştirak ettiklerini belirtir. Papazın¹¹⁸⁵ duaya başlamasıyla hepsi şapkalarını çıkartmışlar, Alman ordusuyla müttefiklerinin deniz üzerinde, deniz içinde, havada, havanın üstünde ve karada muvaffakiyetlerine ve Almanya İmparatoru ile Padişaha dua etmişlerdir. Dua bir mızıka ile sona erince müftü efendinin bizim şehitlerin başına geçerek, yazdığı bir kâğıt üzerinden pek ruhsuz şekilde bir dua okuduğundan, onların merasiminin yanında bizim müftünün duasının pek sönük kaldığından bahsetmektedir.¹¹⁸⁶

Bu bölümde bahsi geçen şehitlik bugün Çanakkale merkezde, Hamidiye Tabyasının güneyinde Barbaros mahallesi içerisinde kalmış olan ve şehit olan beş Türk askerinin isimleri yazılı bir anıtın bulunduğu Hamidiye Tabyası Şehitliği'dir. Savaş sonrası dönemde Almanların bulunduğu ve Çanakkale/Gelibolu'da sonraki yıllarda ayakta kalan yegâne mezarlık burasıydı. Nitekim daha sonra 1936 yılında

¹¹⁸⁴ Schweder, **a.g.e.**, s. 202-206 (çev. 198-201)

¹¹⁸⁵ Bugün anma törenine katılan ve duayı yapan Alman İmparatorluk Piskoposu Ludwig Müller'e dair bkz. Thomas Martin Schneider, **Reichsbischof Ludwig Müller: eine Untersuchung zu Leben, Werk und Persönlichkeit**, Vandenhoeck & Ruprecht, 1993, s. 46.

¹¹⁸⁶ Durukan, **Günlüklerde Bir Ömür III**, s. 119-122. Eyüp Bey 18 Mart zaferinin 1918 yılındaki üçüncü yıldönümünde Dardanos'taki şehitleri anma töreninde bir konuşma yapmıştır. Bkz. s. 328-333. 18 Mart zaferi Alman Donanma mensupları için de ilk yıllardan itibaren hatırlanan önemli bir anı günü olmuştu. Zaferin üçüncü yıldönümünde İstanbul'da yayınlanan Alman askeri gazetesi *Am Bosphorus*'ta yayınlanan bir yazı için bkz. "Ein Gedenktag der deutschen Marine an den Dardanellen", **Am Bosphorus**, nr. 13, 24 Mart 1918, s. 2

buradaki dört Alman denizcinin kemikleri ve mezarları İstanbul Tarabya’da Alman mezarlığına nakledilmişlerdir.¹¹⁸⁷

3.5.5. 18 Mart Zaferi Sonrası Yaşanan Sevinç, Tebrik ve Taltifler

Alman bahriyelilerden Bossert 18 Mart günü kendisinin de bulunduğu Anadolu Hamidiye’de yaşananları anlattıktan sonra: “...artık zafer bizimdi, başarmıştık... Atının üstünde Amiral Usedom kurmaylarıyla geldi, gözyaşlarıyla kısaca: ‘Çocuklar bugün yaptıklarınızı majesteleri asla unutmayacaktır, hepinize teşekkür ederim’ diye hitap etti. Akşam, vefat eden sevgili arkadaşlarımızı ve Türk şehitlerini defnettik” diye yazmıştır.¹¹⁸⁸ Usedom’un tabyaya gelişi, sonraki yıllarda Alman anı ve eserlerinden hareketle kaleme alınan tarihi bir romanda da tasvir edilmektedir. Buna göre 18 Mart akşamı, batan gemileri hariç İtilaf filosunun Boğazı terk edişiyle Boğazın müdafii Amiral Usedom Hamidiye avlusuna gelerek gözyaşları içerisinde “Çocuklar, ... çocuklar bugün gösterdiğiniz kahramanlığı anavatanınız asla unutmayacaktır” demiştir.¹¹⁸⁹

Amiral Usedom zaferin ertesi günü Alman Donanması Kurmay Başkanlığına gönderdiği kısa raporunun sonunda “Bu eskimiş sahil bataryalarının büyük başarısı için ilk olarak Koramiral Merten ve Deniz Binbaşı Wossidlo’ya teşekkür borçluyuz. Onlar için madalya talep ediyorum” demektedir.¹¹⁹⁰

Başkumandan Vekili Enver Paşa, 20 Mart 1915 günü Sahil İstihkamâtı Genel Müfettişi Amiral Usedom’a gönderdiği telgrafta, önceki gün (18 Mart) Çanakkale’deki gelişmeleri Sultan’a anlattığını ve kendisinin çok duygulandığını, memnun olduğunu, sizlere ve Alman meslektaşlarınıza memnuniyetlerini ve çok teşekkürlerini iletme görevini verdiğini, kendisinin de aynı şekilde tebriklerini iletliğini belirtmektedir. Amiral Usedom aynı gün Enver Paşa’ya yazdığı cevapta, Alman subay ve askerlerinin de bu gelişmeden çok memnun olduklarını belirtirken,

¹¹⁸⁷ Çanakkale ve Gelibolu Yarımadasında bulunan 80 civarında Alman mezarından sadece 4’ü Tarabya’ya nakledilirken, geri kalanların mezar taşları bulunan bazı istisnalar hariç, kayboldukları anlaşılmaktadır. Detaylar için bkz. Wolf, a.g.e., s. 463 vd.

¹¹⁸⁸ Bossert, *Der Kampf um die Dardanellen*, s. 41-42.

¹¹⁸⁹ Clemens Laar, *Der Kampf um die Dardanellen*, Berlin: Paul Neff Verlag, 1936, s. 261. Bu tarihi romanın İkinci Dünya Savaşı öncesi Alman milliyetçiliğinin zirve yaptığı ve Alman askeri başarılarının yüceltiği bir dönemde kaleme alındığını dikkate almak gerekir.

¹¹⁹⁰ **PA AA, R 19966**, Usedom’dan Alman Donanması Kurmay Başkanlığına, 20 Mart 1915.

“bizim de aynı şekilde teşekkürlerimizi iletiniz” demektedir. Bugünlerde kayda geçen bir diğer gelişme ise Alman İmparatoru II. Wilhelm 21 Mart itibarıyla Amiral Usedom’u kendisinin Başyaveri olarak atadığını bildirmiş, Enver Paşa da bu gelişmeden dolayı kendisini tebrik etmişti.¹¹⁹¹

Alman İmparatoru II. Wilhelm’in, Büyükelçi Wangenheim’in durumu bildirmesi ve önerisi üzerine hemen Enver Paşa ve Cevat Paşa’ya Çanakkale Boğazı’ndaki başarılarından ötürü tebrik telgrafı çektiği görülmektedir.¹¹⁹² Sonraki günlerde bu tebrikin ve Enver Paşa’nın “...Boğazların kahraman müdafîlerini lütfen tebrikâtınızdan haberdar ettim. Almanlar ve Osmanlılar bir uhuvvet-i sadâkatkârâne ile harb ve canlarını siper ettiler...” cevabının basında yer aldığı görülmektedir.¹¹⁹³ Bu tebrikleşmelerden Alman ve Osmanlı yetkililerinin kazanılan başarı dolayısıyla birbirlerini tebrik ettiklerini ve böylece ittifakı bu vesileyle daha da tahkim etmeyi hedefledikleri anlaşılmaktadır.

Öte yandan Alman İmparatoru II. Wilhelm, düşmanın kara muharebelerinde de istediğini elde edemeyip Gelibolu’yu tam olarak terk ettiği günlerde Amiral Usedom’u unutmayıp kendisine gönderdiği telgrafta, “geçen yıl Mart ayındaki başarınızı ve İngiliz-Fransızların Boğazı geçemeyişini şükran ve minnetle hatırladım” ifadelerini kullanmıştır.¹¹⁹⁴

Liman von Sanders de hatıratında 18 Mart öncesi hazırlıklardan bahsettikten sonra bu günün başarısının Müstahkem Mevki ve Boğaz komutanlıkları için bir şan ve şeref günü olduğunu, müttefiklerin Çanakkale Boğazı’nı denizden geçmeyi bir daha denemediklerini söylemektedir.¹¹⁹⁵ Goltz Paşa ise Avusturya’da bulunduğu sırada verdiği bir mülakatta (Neue Freie Presse, 6 Nisan 1915, Viyana) Çanakkale’deki zafer ile ilgili “bu pek büyük bir muzafferiyettir. Düşmanlarımız,

¹¹⁹¹ **BArch MA, RM 40/138**, s. 293, Sahil Müfettişliğinden 35 nolu günlük emir, 22 Mart 1915. Yüzbaşı Serno’nun belirttiğine göre Amiral Usedom’u İmparator, Sultan, Hindenburg ve Enver Paşa telgrafla tebrik etmişlerdi. Ayrıca endişenin azalmasıyla karargâhta şarap ve şampanya eşliğinde gece boyu zafer kutlaması yaptıklarına, gençler kadar olmasa da Amiral’in de bu kutlamaya katıldığına dair bkz. **BArch MA, MSG 2/10873**, *Erinnerungen eines “Alten Adlers”*, s. 45.

¹¹⁹² **PA AA, R 13798 - PA AA, R 19966**, Treutler’den Dışişlerine, 20 Mart 1915.

¹¹⁹³ **İkdam**, 24 Mart 1915, s. 1.

¹¹⁹⁴ **BArch MA, RM 5/2359**, II. Wilhelm’dan Amiral Usedom’a, 10 Ocak 1916.

¹¹⁹⁵ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 75 (çev. s. 78-79).

Türkiye'nin kuvveti tükenmek üzere olduğunu zannediyorlarsa gelsinler de hakikati görsünler” demiştir.¹¹⁹⁶

18 Mart Zaferinin ertesi gününe ait Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa imzalı günlük emirde madalya verilenlere bakıldığında, gümüş muharebe imtiyaz madalyası alan 4 kişiden birinin Anadolu Hamidiyesi tabya komutanı ve eğitim sorumlusu Yarbay Wossidlo olduğu görülmektedir. Gümüş muharebe liyakat madalyası alan 7 isimden biri de yine Anadolu Hamidiyesi'nden Yüzbaşı Herschel idi.¹¹⁹⁷ Sonraki günlerde Anadolu Hamidiye tabyasında 26 Mart 1915 günü tabyanın Alman personeline bir madalya töreni düzenlenmişti.¹¹⁹⁸

Öte yandan Alman Elçisi Wangenheim'in Alman Başbakanı Hollweg'e 24 Mart tarihli bir yazı ile Osmanlı basınından 18 Mart Zaferine dair yansımaları aktardığı görülmektedir. Wangenheim günlerdir bu zaferin basında yoğun bir şekilde yer aldığından, ana yazıların konusu olduğundan bahsetmekte ve Tanin, İkdâm, Sabah, Tasvir-i Efkâr gibi gazetelerden aktarımlar yapmaktadır. Aktardığı bilgilere göre mesela Tanin bu zaferin tüm dünyada düşmanı zayıflatıldığını, tarafsız Bulgaristan ve Romanya'nın gelişmeleri endişeyle takip ettiklerini, Yunanistan'da hükümetin devrilme sesleri çıktığını yazıyordu. Tasviri Efkâr ise bu zaferin İslam dünyasındaki yansımalarına atıf yapıyordu. Wangenheim, Alman Başbakanına yazdığı bu bilgilendirme yazısının sonunda ilginç bir ifade de kullanmaktadır: “Hiçbir gazetede zaferdeki Alman yararlılığından bir ima bile yer almıyor, ama bunu malum nedenlerden dolayı anlamak mümkün”.¹¹⁹⁹

3.5.6. Çanakkale Boğazı'na Yeni Bir Saldırıdan Endişe Duyulması ve Tahkimat Çabaları

İtilaf filosunun 18 Mart günü gerçekleştirdiği büyük saldırının hezimetle neticelenmesinin ardından Osmanlı savunmasında bir taraftan sevinç yaşanırken, diğer taraftan yeni bir saldırı endişesinin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber kısa süre içerisinde yeni bir saldırı olsaydı, neticesinin nasıl olacağına dair

¹¹⁹⁶ İkdâm, 8 Nisan 1915, s. 1.

¹¹⁹⁷ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, sy. 132, s. 267.

¹¹⁹⁸ Madalya töreninden Alman basınına yansıyan fotoğraflar için bkz. Das Illustrierte Blatt, nr. 17, 25 Nisan 1915, s. 16; Illustrierte Zeitung, Nr. 3749, s. 532 (Bkz. EK 25-26).

¹¹⁹⁹ PA AA, R 19969, Wangenheim'dan Hollweg'e, 24 Mart 1915.

pek çok farklı fikir öne sürülmüştür.¹²⁰⁰ Amiral Usedom'un kurmay subayı Schneider, 18 Mart akşamı komutanların o gün ne olduğundan ziyade yarın sabahı düşündüklerini belirtir. Amiral Usedom ve Merten ile Cevat Paşa'nın ertesi sabah yeni bir saldırının muhtemel olması dolayısıyla, günün kayıplarını tespit ve buna yönelik tedbirler almaya çalıştıklarını yazmaktadır.¹²⁰¹

18 Mart sabahı keşif uçuşu yapan Alman havacı subayı Serno, o güne dair kayıpların az olmasına rağmen, sonrasında yaşanan cephane endişesine dikkat çeker. Anadolu Hamidiyesi'nde Wossidlo'nun 24 cm'lik topları için top başına sadece 45 top mermisi kaldığını kaydeden Serno, ertesi gün yeni bir saldırı olup olmayacağına dair endişe verici bir durumun hâkim olduğunu belirtmektedir. Ertesi sabah yapılan keşif uçuşunda taarruz belirtisi olmadığından, sonrasında durumun sakinleşerek 18 Mart başarısına dair tebrikleşmelerin söz konusu olduğunu kaydetmiştir.¹²⁰²

Amerikan Büyükelçisi Morgenthau, 18 Mart akşamı Amerikalı muhabir Georg A. Schreiner için Boğaza gitme izni aldığını ve onun Boğazdaki Başkumandanlık temsilcisi Merten Paşa ile durumu görüştüğünü yazmıştır. Buna göre muhabir Schreiner kendisine, Merten Paşa açısından durumun hayli cesaret kırıcı olduğu, “İngilizlerin yarın sabah erkenden geri dönmelerini bekliyoruz ve bunu yaparlarsa ancak birkaç saat dayanabiliriz” dediğini aktarmaktadır. Ayrıca bütün istihkâmlardaki birliklerin silahlarını son mermisine kadar kullanmaları ve sonrasında kaleleri terk etmeleri ve geri tepelere tırmanmaları yönünde emir aldıklarından bahsetmektedir.¹²⁰³

Bu haftalarda Çanakkale savunmasındaki cephane endişesinin dillendirilmesi, komuta kademesi tarafından arzu edilmeyen bir durumdu. Nitekim Amiral Usedom'un Türk hizmetindeki bir Almanın evine yazdığı mektubunda, cephanenin olmadığı yönünde ifadelerinin tespit edildiğini belirterek uyarıda bulunmaktadır.

¹²⁰⁰ Yeni bir saldırının başarılı olup olmayacağına dair söylenenler, tartışmalara dair bkz. Erickson, **Gelibolu Osmanlı Harekâtı**, s. 39 vd.

¹²⁰¹ Schneider, **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, s. 25-26.

¹²⁰² **BArch MA, MSG 2/10873**, Erinnerungen eines “Alten Adlers”, s. 45. Serno 18 Mart'tan önceki günlerde istihkâmların kalbi olarak nitelediği Anadolu Hamidiye tabyasına ilk ziyaretinde de tabya komutanı Wossidlo'nun cephane azlığından şikâyet ettiğini ifade etmiştir. Bkz. s. 42.

¹²⁰³ Aubrey Herbert, Henry Morgenthau, **Devler Ülkesinde Devler Savaşı: Çanakkale**, çev. Seyfi Say, İstanbul: Ataç Yayınları, 2005, s. 153.

Usedom müfettişlik emrinde eve yazılan mektuplarda hiçbir şekilde askerî meselelerin dillendirilmemesi yönündeki emrini tekrar ettiğini, buna uyulmaması durumunda sadece açık mektup ve sansür uygulamasının işletileceğini ifade etmektedir.¹²⁰⁴ Bu günlerde Amiral Souchon'un da benzer uyarıları söz konusu olmaktadır. Souchon, Osmanlı gemisinde görev alan bir Alman subayının eve yazdığı mektubunda donanmanın cephanesinin kalmadığı yönünde ifadeler kullandığından önceki emirlerini hatırlatarak subaylara uyarıda bulunarak bütün personelin uyarılmasını istemekteydi.¹²⁰⁵

Osmanlı Devleti'nin Berlin Büyükelçisi Mahmud Muhtar Paşa, 18 Mart Zaferinin ardından İstanbul'daki Alman Elçisi Wangenheim'in izinli olarak Berlin'de bulunduğunu ve Boğazlar'ın birkaç hafta içinde düşeceğini söylediğini işittiğini yazmıştır. Ayrıca hususi istihbaratına nazaran Alman karargâhında da İstanbul'un düşmesinin beklenmekte olduğunu ifade etmektedir.¹²⁰⁶ Ancak 18 Mart sonrası günlerdeki elçilik yazışmalarına bakıldığında Wangenheim'in İstanbul'dan Almanya ile iletişimde ve taleplerde oldukça etkin olduğu görülmektedir. Nitekim Wangenheim'in acilen cephane talebini 19 Mart günü Berlin'e Savaş Bakanlığı ve Genelkurmay'a ilettiği anlaşılmaktadır. İstanbul'daki temsilcisi aracılığıyla Essen Krupp fabrikasından çok acil 24 ve 35 cm'lik cephane gerekli olduğu, özellikle ikincisinin çok gerekli olduğu ve bu talebin yerine getirilmesi için ne yapılması gerekiyorsa hemen yapılmasını istemektedir. Ayrıca her halükarda kuryeyle 35,5'luk top mermileri için 50 ihtirakli tapanın gönderilmesi en acil şekilde talep edilmektedir.¹²⁰⁷

¹²⁰⁴ **BArch MA, RM 40/138**, s. 290, İstanbul'dan 8 Nisan 1915 tarihli 37 nolu emre ek emir metni.

¹²⁰⁵ **BArch MA, RM 40/731**, s. 78, Amiral Souchon'dan gemilerdeki Alman subaylarına, 31 Mart 1915.

¹²⁰⁶ Mahmud Muhtar, **a.g.e.**, s. 262. Mahmut Muhtar Paşa 30 Ağustos 1913-31 Ağustos 1915 tarihleri arasında Berlin Büyükelçiliği görevindedir. Bkz. **a.g.e.**, s. 30.

¹²⁰⁷ **PA AA, R 13327**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 19 Mart 1915. Goncasuyu telsiz istasyonunda görevli ihtiyat zabiti Tevfik Rıza Bey, 23 Mart 1915 günü Kilitbahir'den karşıya geçecekken "...Merten Paşa'nın motoru orada bekliyor. Ekselansları 35,5'luğu ziyarete geldiler. Bizi motoruyla götürmek istedi, yolda İngilizce ondan bundan konuştuk. Güzelce, şık ve centilmen bir adam..." ifadelerini günlüğüne not etmiştir. Bkz. Tevfik Rıza Bey, **a.g.e.**, s. 105.

Alman Elçisi sonraki günlerde de Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtâatı Genel Müfettişliğinden gelen talepleri¹²⁰⁸ Berlin'deki ilgili firmalara iletmiştir. Bunlar arasında 90 ve 150 cm'lik ışıldaklar bulunmaktadır.¹²⁰⁹ Sonraki günlerde bu taleplerin parçalar halinde kuryeler aracılığıyla gönderilmesine dair detaylar iletilmektedir.¹²¹⁰ Ayrıca Çanakkale savunmasına yönelik ışıldak ve parçalarına yönelik taleplerin kara muharebelerinin başladığı sonraki hafta ve aylarda da devam ettiği ve İstanbul'daki Siemens firma temsilciliği aracılığıyla Berlin'e iletildiği anlaşılmaktadır.¹²¹¹

Önceki ana bölümde bahsedildiği üzere bu günlerde Balkanlar üzerinden cephaneye sevkiyatının yapılabilmesi için çabalar yoğunlaşmıştı. Budapeşte'de görev yapan askerî sevkiyat sorumlusu Yarbay Hentsch, vapur firmalarının harekete geçmeye başladığından, Cumartesi sabah erken yola çıkabileceğini ümit ettiğinden, 400 ton mayın ve cephanenin sadece Çanakkale için yüklendiğinden bahsetmekteydi.¹²¹² Ancak yine Tuna nehri üzerinden sevkiyat teşebbüslerini ele aldığımız kısımda zikredildiği gibi bu sevkiyatlar başarılı olmamıştı. Bu süreçte ancak elçilik kuryeleri aracılığı ile talep edilen teknik makine malzemeleri, el feneri vs. gibi araçların gönderiminin mümkün olabildiği anlaşılmaktadır.¹²¹³

Cephedeki duruma dair farklı bir değerlendirme Avusurya-Macaristan askerî ataşesi Pomiankowski'den gelmektedir. Pomiankowski anılarında 19 Mart'ta Çanakkale'deki durumu görmek üzere cepheye gittiğini belirtmekte ve burada elde ettiği bilgiler üzerinden değerlendirmeler yapmaktadır. Buna göre edindiği en önemli

¹²⁰⁸ Amiral Usedom Boğazdaki en önemli ışıldaklardan Baykuş Bataryasındaki büyük boy ışıldağın bombardımanında ağır hasar aldığını, bunun mümkünse İstanbul'dan giderilmesi, ayrıca Almanya'ya sipariş verilmesini istiyordu. Bkz. **BArch MA, RM 40/421**, s. 45, Amiral Usedom'dan Donanmaya, 22 Mart 1915. Tahliye sonrası İngilizler tarafından çekilen fotoğraflardan oluşan bir albümde Mesudiye ışıldağının bir fotoğrafı bulunmaktadır. Bkz. **TNA WO, 317/1**, Gallipoli Photographs, s. 38.

¹²⁰⁹ **PA AA, R 13327**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 22 Mart 1915.

¹²¹⁰ **PA AA, R 13327**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 23 Mart 1915.

¹²¹¹ **PA AA, R 13330**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 26 Mayıs 1915. İngiliz Generali Hamilton'un Türklerin ışıldak kullanımından muzdarip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim anılarında; "Türkler sabit ve seyyar ışıldakları büyük bir ustalıkla kullanıyorlardı; bizde şu düşünce belirmişti: Almanların dikkat ve uzağı görüşleriyle, kocamış Türkün dostluğu sağlanmış ve onların istedikleri her şeyi yaparak, Türklerin büyük adımlarla ilerledikleri görülmüştü" demektedir. Bkz. Hamilton, **Gelibolu Hatıraları**, s. 25.

¹²¹² **PA AA, R 13327**, Budapeşte'den Alman Dışişlerine, 22 Mart 1915.

¹²¹³ Wangenheim'ın Berlin'e ilgili birimlere ilettiği bu tür siparişlere örnek için bkz. **PA AA, R 13328**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 1 Nisan 1915.

bilgiler olarak obüs ve ağır top cephanesi sarfiyatına dair bilgiler verirken, netice itibariyle 18 Mart günü mevcut cephanenin ancak üçte birinin harcandığını ve aynı büyüklükte iki saldırıyı daha karşılayacak cephanenin mevcut olduğunu belirtmektedir.¹²¹⁴

Amiral Usedom'un raporuna göre uçak gözlem raporlarından gelen bilgiler düşman birleşik filosunun güçlendirilme yerine seyredildiği yönündeydi. Buna rağmen 18 Mart'ın tecrübesiyle bataryalarda yapılan iyileştirme ve yeni düzenlemelerle, düşman gemilerinin tespit edilen bombardıman konumlarına yeni dökülen mayınlarla düşmanın yeni bir teşebbüsü durumunda 18 Mart'ta olduğundan çok daha fazla zorluklarla karşılaşacağı yazılıydı. Örneğin 28 ve 31 Mart akşamüstleri Erenköy koyu karşısında Domuzderesi mıntıkasına dik biçimde 19 mayın daha Alman Deniz Üsteğmen Prinz Reuss'un bulunduğu Sivrihisar torpidosuyla dökülmüştü. Usedom'un ifadesiyle Boğaz savunmasında yapılan takviyelerle düşman filosunun işi öncesine göre artık daha da zorlaşmıştı.¹²¹⁵

Diğer taraftan İngiliz Amiral John de Robeck saldırının ikinci bir teşebbüs olarak tekrarını düşünse ve bunun için Londra'dan onay ve takviye gemiler alsa da 22 Mart'ta fikrini değiştirmiş, mayın tehlikesinin o zamana kadarkinden daha fazla olduğunu ve kara birliklerinin desteğine ihtiyaç duyduğunu Londra'ya bildirmişti.¹²¹⁶ Kara harekâtı hazırlığına girişen İngiliz generali Ian Hamilton da İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener'e gönderdiği mesajda kara ordusunun Türklerin seyyar bataryalarını etkisiz hale getirmeleri gerektiğine dikkat çekiyordu. Böylece Hamilton seyyar obüslerin 18 Mart Zaferindeki başarısını teyit etmekteydi.¹²¹⁷

¹²¹⁴ Detaylı rakamlar için bkz. Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 110.

¹²¹⁵ **ATASE, BDH**, 118-553-1-17, s. 15-16; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 89-90; **BArch MA, RM 40/1**, s. 70. Bu haftalarda zafer sevinci olsa da diğer yandan endişe mevcuttu. Fakat basın ve karikatürler üzerinden de bir propaganda yürümekteydi. Bir Alman karikatüründe İtilaf savaş konseyini temsilen iki kişiden birinin giyotinin önünde, "Na Kinder, riskieren wir's nochmal?" [Evet çocuklar, bir daha riske giriyor muyuz?] diye sorduğu görülürken, bunun ölüm anlamına geleceği vurgulanmaktadır. (10 Nisan 1915 Lustige Blätter). Bkz. Şefik Memiş, İsmail Şen, **Karikatürlerle Çanakkale Zaferi**, s. 73.

¹²¹⁶ Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 111. Bu konuda Alman basınına yansıyan bir beyanata göre İtalyan eski donanma bakanı Amiral Bettolo 9 Nisan tarihli röportajda, Alman askeri ruhu ve desteği sayesinde Boğazın ele geçirilemez hâle geldiğini, en azından 300 binlik ordu desteği olmadan Boğazın geçilemeyeceğini belirtmişti. Bkz. "Der Misserfolg der Dardanellenaktion", **Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung**, 13 Nisan 1915, s. 6.

¹²¹⁷ Hamilton, **Gelibolu Hatıraları**, s. 47.

Alman subaylarından Sanders'in yaverliğini yapan Erich R. Prigge'nin sonradan yaptığı bir değerlendirme de dikkate değerdir. Prigge'ye göre İtilaf güçlerinin 18 Mart günü çıkarma yapmayıp sadece gemilerle geçmeye çalışmaları Türk tarafı açısından anlaşılabilir olmuştur. Hâlbuki Boğaz giriş tabyaları daha önce etkisiz hale getirilmişti. Denizden saldırı oralardan çıkarmalar ile eşzamanlı yapılmış olsa bunun Wehrle'nin 18 Mart'ta etkili olan bataryalarını epey zor duruma sokacağından bahsetmektedir.¹²¹⁸ Benzer bir düşünceyi Osmanlı subaylarından dile getirenler de vardır. Her ne kadar Çanakkale Cephesinde görev almamış olsa da Ali İhsan Paşa hatıralarında kara savunması hazırlıklarının gecikmesinden bahsederek 18 Mart saldırısının bu konuda uyarıcı olduğunu belirtir. Bununla birlikte düşmanın 18 Mart'ta deniz saldırısının yanında kıyılara büyük bir çıkarma harekâtı yapmamış olmasına şükretmek lazım, eğer bu hatayı yapmasaydı bizdeki gaflet ve ihmal memleketimiz için fena olurdu demektedir.¹²¹⁹

18 Mart deniz harekâtının İtilaf devletleri açısından büyük bir başarısızlıkla neticelenmesinin ardından Osmanlı savunması açısından Karadeniz kıyıları ve İstanbul Boğazı girişindeki Rus tehlikesi kendisini giderek artıran bir biçimde göstermişti. Rusların İstanbul ve Boğazlar üzerindeki emelleri malum olmak üzere bu günlerde Alman basınında da sıklıkla buna dair haberler verilmekte, yayınlar yapılmaktaydı.¹²²⁰ Nitekim Ruslar bir nevi 18 Mart'taki başarısızlığın intikamını almak isteyerek Karadeniz'in Rize'den Ereğli'ye uzanan Anadolu kıyılarındaki yerleşim yerlerine sıklıkla ateş yağdırmışlar ve böylece sivil insanları da hedef almışlardır.¹²²¹

Ayrıca Rus Donanmasının bazı savaş gemilerini İstanbul Boğazı önlerine gönderdiği, böyle bir tehlike karşısında Osmanlı ordu ve donanmasının Rus tehlikesine karşı gücünü ortaya koymayı hedeflediği anlaşılmaktadır. Osmanlı

¹²¹⁸ Prigge, "Die Kampfhandlungen in der Türkei", s. 431.

¹²¹⁹ Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım: Birinci Dünya Harbi**, c. 2, s. 389.

¹²²⁰ Bir örnek için bkz. "Russlands Pläne auf Konstantinopel", **Kölnische Zeitung**, nr. 309, 25 Mart 1915.

¹²²¹ Rus Donanması Türkiye'nin karadeniz kıyılarına 21 Mart 1915-19 Şubat 1916 tarihleri arasında 33 ayrı saldırı gerçekleştirdi. Bu saldırılarda 4 bin kadar top mermisi atılırken, Ruslar aynı zamanda uçaklardan da bomba atmışlardır. Bölgelerden tüm mülki amirler günü gününe bu saldırıları İstanbul'a telgrafla aktarmışlardır. Bkz. Mahir Aydın, "Rusya'nın Çanakkale İntikamı: Karadeniz Bombardımanı", **Giresun ve Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu**, ed. Gazanfer İltar, Giresun: Giresun Belediyesi, 2009, s. 571-576.

Donanma komutanı Amiral Souchon, 29 Mart tarihli donanma unsurlarına gönderdiği emirde Karadenizde düşmanın durumuyla ilgili telsiz konuşmalarından elde edilen bazı bilgileri vermektedir. Burada beş zırhlı, üç kruvazör, altı mayın tarama gemisi ve çok sayıda muhribin İstanbul Boğazı önüne geldiklerini bildirmiştir. Verdiği emirde, Osmanlı Donanmasının sadece Çanakkale savunmasına bağlanmış durumda olmadığını ve Karadeniz'deki gücünü Ruslara göstermenin gerekliliğini ifade etmektedir. Devamında ise Odesa ve Sivastopol limanlarına yapılacak harekâtın planı hakkında bilgi vermektedir.¹²²² Başkumandan Vekili Enver Paşa da Donanma Komutanı Amiral Souchon'a Mart ayı sonunda gönderdiği gizli emirde, gerekli onarımların tamamlanmasının ardından donanmanın karadenize çıkıp Rus Donanmasına zarar vermesi ve limanları bombalamasına ihtiyaç olduğunu yazmaktadır. Esas olarak herhangi bir çıkarma ihtimalinin azaltılmasını ve bunun ötesinde mümkün olduğu miktarda nakliye gemilerinin batırılmasını emretmiştir.¹²²³

Amiral Usedom artık uzun süreli Çanakkale'de kalmasına ihtiyaç olmadığından ve diğer taraftan her iki Boğazın takibi için Genel Karargâh'ta bulunmasının daha gerekli olacağını düşündüğünden 12 Nisan günü İstanbul'a döndüğünü belirtmektedir. Kendisinin yokluğunda vekili olan kurmay başkanı Janson'a da çabaları için teşekkür ederken, madalya ile ödüllendirilmesini istemiştir. 16 Nisan günü Enver Paşa ile uzun müddet Sultan Reşad tarafından kabul edildiklerini ve Sultanın kendisine, emri altında bulunan Alman subay ve askerlerin gösterdikleri mükemmel performans sebebiyle teşekkür ettiğini II. Wilhelm'e gönderdiği raporuna kaydetmiştir.¹²²⁴

3.6. Deniz Muharebeleri Sonrasında Amiral Usedom'un Boğazlar Komutanlığı

Amiral Usedom 1914 Ağustos ayında Alman İmparatoru tarafından Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının savunmasına destek olmak amacıyla teşkil edilen Türkiye Özel

¹²²² **BArch MA, RM 40/454**, s. 90, Amiral Souchon'dan gemilere emir, 29 Mart 1915.

¹²²³ **BArch MA, RM 40/454**, s. 92, Enver Paşa'dan Donanma Kumandanlığına, 31 Mart 1915. Enver Paşa esasen 18 Mart'ın hemen sonrasında Yavuz'un harekete geçmesini istemektedir. Nitekim 20 Mart günü Yavuz'un tersaneden ne zaman çıkabileceğini sormuştur. Bkz. **BArch MA, RM 40/454**, s. 93.

¹²²⁴ **BArch MA, RM 40/1**, s. 72.

Kumandanlığının başına getirilmişti. İstanbul'a geldikten sonra Enver Paşa'ya kendisini takdim eden Usedom, Osmanlı Genel Karargâhında Boğazlardan sorumlu olmak üzere Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtaatı Genel Müfettişliği görevini üstlenmişti. Amiral Usedom'un, Çanakkale Boğaz savunmasındaki başarısından ötürü Enver Paşa'nın güvenini kazanarak 18 Mart Zaferi sonrasında yapılan bir düzenleme ile Boğazlar Müdür-i Umumisi [Generalgouverneur der Meerengen] olduğu görülmektedir. Kara muharebelerinin başlangıcında Boğazlar üzerindeki üst komutayı devraldığı ve bir süre sonra ise Boğazlar Umum Kumandanlığının 2 Eylül 1915 tarihindeki kuruluşuyla, Boğazlar Umum Kumandanı olarak atandığı anlaşılmaktadır. Amiral Usedom bundan sonra 1918 yılında savaşın sonuna kadar Osmanlı mareşali olarak Türkiye Özel Kumandanlığı ve Boğazlar Genel Kumandanlığı görevlerinde bulunmuştur.¹²²⁵

Kurmay subayı Janson'un aktardığına göre Amiral Usedom, Osmanlı'ya geldikten sonra Boğazlardaki durumu bizzat teftiş edip durumu gözlemledikten sonra başarının anahtarının Almanların Türklerle tam bir uyum içinde ve Türklerin savaş hedeflerinin farkında olarak çalışmalarından geçtiği kanaatine varmıştı. Buna göre Alman subayları her zaman Türk hizmetinde olduklarının, Türklerin müttefiği ve danışmanı olduklarının ama asla onların "amiri" olmadıklarının farkında olmaları gerekiyordu. Bu anlamda Türklerin tam bir güvenini kazanmak ilk vazife olmalı ve herşeyden önce gelmeliydi. Özel kumandanlık ilk günden son güne bu düşünceyle çalışmıştı.¹²²⁶

Osmanlı Genel Karargâhında etkili konumda bulunan Alman Subayı Otto von Feldmann, 1939 tarihinde bir makale kaleme almıştır. Bu makalede Alman elçisi, askerî heyet başkanı, donanma komutanı ve Goltz Paşa gibi Türkiye'deki savaş

¹²²⁵ Janson, "Die Grundlagen der türkischen Meerengenverteidigung im Weltkriege (1914)", s. 65-66; Feldmann, "Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918", s. 641; **BArch MA, RM 5/2356**, "Neuorganisation des Oberkommandos der Meerengen", s. 183; **BArch MA, RM 40/1**, s. 73, 112; **Deutsche Offiziere in der Türkei**, Reichsarchiv, 1940, s. 39. Ayrıca bkz. "Türkiye'de Alman Askeri Misyonu (III), Subaylar,/Generaller-Heyetler", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, sy. 26, Nisan 1987, s. 62.

¹²²⁶ Bu görüşleri sonraki yıllarda kaleme alan özel kumandanlığın ve Boğazlar kumandanı Amiral Usedom'un kurmay başkanı olan Alman subayı [Gerhard] von Janson idi. Bkz. Janson, "Die Grundlagen der türkischen Meerengenverteidigung im Weltkriege (1914)", s. 71-72. Amiral Usedom ve kurmay başkanı Janson'un Osmanlı üniforması ile at üzerinde fotoğrafları için bkz. Feldmann, "Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918", s. 641-642 (Bkz. EK 27-28).

yönetimi açısından etkili Alman makamlarından farklı olarak Amiral Usedom'un tecrübesi, görev bilinci ve alçak gönüllülüğü sayesinde Enver Paşa'nın emrinde olmayı sorun etmeyerek ona daha yakınlaşabildiğini ve bu sayede pek çok sorunun üstesinden gelinebildiğini belirtmektedir. Feldmann, kişisel sohbetlerinden de şahit olduğu üzere Amiral Usedom'un, Almanlar olarak Türkiye'de asla özel menfaatlerin peşinde olunmaması, sadece Türklerle birlikte bu savaşın nasıl kazanabileceğinin düşünülmesi gerektiği yönünde çalıştığını aktarmaktadır. Amiralin işte ancak bu doğru tutumu sayesinde Türklerle ve Türk savaş yönetimiyle iyi ilişkiler geliştirdiğini belirtmektedir.¹²²⁷

Öte yandan Amiral Usedom Alman Kayzerine yazdığı raporlarında zaman zaman Almanya'ya ve İmparatora bağlılığını ifade ediyordu. Nitekim bir raporunda İmparatorun doğum gününü (27 Ocak) savaş durumunun imkân verdiği ölçüde bir arada kutladıklarını belirtirken, böyle bir günü müttefik de olsa yabancı bir ülkede Türk üniforması altında geçiriyorken majestelerinin emrinin büyük sorumluluğunu özellikle gözümüzün önünde bulunduruyoruz tarzında bağlılığını bildiren ifadeler kullanmaktadır.¹²²⁸

3.6.1. Amiral Usedom'un 18 Mart Zaferi Sonrası Boğazlar Müdür-i Umumisi Olması

Amiral Usedom, 18 Mart Zaferinin ardından 25 Nisan'da başlayan kara muharebelerinin birinci ayına girildiği günlerde Alman İmparatoru II. Wilhelm'e bir rapor göndermiştir.¹²²⁹ Bu raporda Boğaz istihkâmlarındaki emir komuta ilişkisinin o zamana kadar yerel şartlardan dolayı askerî açıdan arzu edildiği biçimde net bir şekilde organize edilemediğinden bahsetmektedir. Organizeyi merkezileştirmenin zamanının geldiği düşüncesiyle 18 Mart Zaferinin ardından öncelikle ulaştığı sonucu "Genel Karargâhta her iki Boğaz istihkâmlarından sorumluluğum 'Generalgouverneur der Meerengen' [Boğazlar Müdür-i Umumisi] sıfatıyla devam edecek" şeklinde ifade etmektedir. Usedom bunun her iki Müstahkem Mevkinin hem

¹²²⁷ Feldmann, "Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918", s. 642.

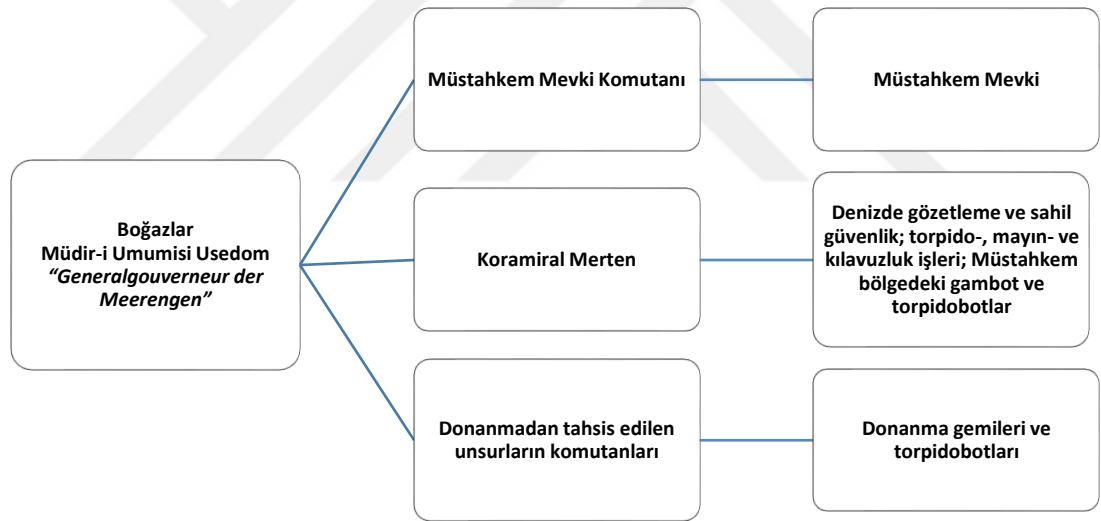
¹²²⁸ BArch MA, RM 40/1, s. 35.

¹²²⁹ BArch MA, RM 40/1, s. 73-83, Çanakkale'den Usedom'dan II. Wilhelm'e, 23 Mayıs 1915.

savunma hazırlıkları hem de savaş yönetiminde direk emrinde bulunduğu ve bir ordu komutanı yetkisinde olduğu anlamına geldiğini yazmıştır.

Amiral Usedom raporuna göre 24 Nisan günü düşmanın bir harekâta girişeceğine dair işaretler çoğalınca Harbiye Nazırı kendisine 25 Nisan itibariyle Çanakkale Müstahkem Mevki kara ve deniz bölgesinin genel komutasını devretmiştir.¹²³⁰ Bunun üzerine Amiral Souchon ile tahsisi onun inisiyatifinde olmak kaydıyla donanma unsurlarının da Müstahkem Mevki sınırlarında bulunduğu sürece kendi emrinde olması hususunda anlaşmış, 25 Nisan akşamı yola çıkıp 26 Nisan sabahı Çanakkale'ye gelerek komutayı devralmıştır.¹²³¹

Bu yeni düzenlemeye göre rapordaki emir komuta çizelgesine bakıldığında Boğazlar Müdür-i Umumisi olarak Amiral Usedom'un Çanakkale Boğazı'nda emri altındaki birimler şu şekildedir:

Tablo 2: Boğazlar Müdür-i Umumisi Amiral Usedom'un 26 Nisan 1915 itibariyle Çanakkale Boğazı'nda emrindekiler

¹²³⁰ Enver Paşa'nın 24 Nisan 1915 tarihli İstanbul ve Çanakkale Müstahkem Mevki kumandanlıkları ile tüm ordu komutanlıkları ve Bahriye Nezaretine hitaben gönderdiği yazı için bkz. **BArch MA, RM 40/421**, s. 16. Bu yazıda Genel Karargahdaki işleyişi kolaylaştırmak için bu görevlendirmenin yapıldığı belirtilmiştir. Buna göre müstahkem mevkiilerde operasyon ve savunma teşkilatı ile ilgili tüm haberleşme ve mesele Amiral Usedom'a yöneltilecek, aynı şekilde müstahkem mevkiiler emirleri buradan alacaklardır.

¹²³¹ Amiral Usedom'un daha Çanakkale'ye gitmeden görev sahasının genişlemesi dolayısıyla Berlin'den Amiral Merten için bir kurmay subayı, Çanakkale Boğazı dış kesimi için bir gözetleme subayı ile özel kumandanlığa başkâtip ve kayıt tutacak çavuş talebinde bulunduğu görülmektedir. **BArch MA, RM 40/421**, s. 15, 13.

Usedom raporunda ayrıca Alman komutasının yeniden organizesinden de bahsetmektedir. Amiral Merten'i başarılarından dolayı överken, kendisinin sağlık açısından oldukça yıprandığını ve görevinden affını istediğini dolayısıyla onsu bir planlama yapmak gerekebileceğini yazmıştır. İlginç olanı ise Türklerin artan özgüvenini dikkate alarak Merten'in yerine Çanakkale'ye yeni bir Başkumandanlık delegesinin gönderilmemesinin daha uygun olacağını belirtmesidir. Zira bu konuda hassas olan Müstahkem Mevki komutanına bir üst atamanın uygun olmayacağını yazmaktadır.¹²³² Bunun yerine cephede durum sakinleştiğinde yeni bir organizasyon ile Alman bir kurmay subayının Türk Müstahkem Mevki Komutanının kumandasında deniz işlerinden ve Alman personelden sorumlu olarak düzenlenebileceğini belirtmiştir. Usedom'un bunları yazdığı günlerde Gelibolu Yarımadasında kara muharebeleri birinci ayına girmektedir. Amiral Usedom Alman İmparatoruna, 25 Nisan sonrası için kara muharebelerindeki gelişmeler karşı taraftan (Sanders) size rapor edilecektir, ben bu harekâtın Boğaz savunmasına dolaylı etkisi ve Boğaz istihkâmlarının muharebelere katkılarından bahsetmekle sınırlı kalacağım diyerek raporunun devamında, Boğaz komutanlığı olarak kara muharebelerine katkısından bahsetmektedir.

Almanların Çanakkale'deki varlığına yönelik bir itirazı bu noktada not etmek yararlı olacaktır. Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Bey, Çanakkale günlüğünün 30 Mayıs 1915 tarihli kaydında Cevat Paşa'nın Almanlarla sarılmış olmasına dair endişelerini yazıya dökmüştür. Okumuş kendini yetiştirmiş, esas mesleği askerlik olmayan bir ihtiyat zabiti olarak savaşa dair karamsar bir tablo çizerken, neden bu savaşta olduğumuza dair sorgulama içerisindedir. Almanlara dair şöyle değerlendirmeler yapmaktadır;

“...bugün yan yana savaşırsak da aramızdaki duygu ve düşünce ayrılığı devam ediyor. Öncelikle, son derece mağrur bir halde bize hükmetmek isiyorlar. Daha şimdiden Çanakkale'ye kumanda etmek niyetindeler. Donanma ellerinde. Bütün tabyaların idaresini de ele almak istiyorlar. Zor da olsa bu isteklerinden vazgeçtiler... Telsizleri kendi tekellerine aldılar... Bize de el atmaya geldiler ama ciddiyetimizi koruduk. Geçen gün Cevat Paşa bizim istasyonu ziyarete geldi. İstasyonumuzu Almanlara bırakmamamızı söyledi. Bu gülümseyen yüzde, kendi memleketinde Almanların

¹²³² Öte yandan Boğazlar Umum Müdürlüğünün 10 Mayıs 1915 tarihli emrinde Alman İmparatoru tarafından Enver Paşa ve Yarbay Wehrle ile birlikte Cevat Paşa'ya da Birinci Sınıf Demir Haç Nişanı verildiği bilgisi de bu bağlamda dikkat çekmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/8**, s. 13.

egemen olma düşüncesi, sonsuz acılara yol açtı. Usedom Paşa genel karargâhını Cevat Paşa'nın yanına kurmaya geldi. Etrafı Alman ileri gelenleriyle çevrilmiş. Türklerin gizlisi olmayacak. Bu beyler bizi, memleketimizde beş para etmez paralı asker gibi görüyor!"... "bazen cidden Almanların kazanmasını istiyorum. Ama o zaman da onlara bağımlı olmak var..."¹²³³

Bununla birlikte uzun arayışlar sonunda Almanları bizim kötülüğümüzü isteyen babalara benzetiyorum diyen Tevfik Rıza Bey, "doğal olarak savaştan zaferle çıkmak ve üstünlüklerini Avrupa'ya kanıtlamak istiyorlar", "Türkiye'den de koloni gibi faydalanmak..." düşüncelerini dile getirmektedir. Cevat Paşa'dan aktardığı ifadeler ise o dönem dışarıya çok yansımayan ama ittifakın başlangıcından beri ittifak ilişkisinde Almanların duruma ve komutaya hâkim olma yönündeki çabalarına¹²³⁴ ve yukarıda Usedom'un da dikkat çektiği Cevat Paşa'nın hassas bakışına güzel bir örnek teşkil etmektedir.

3.6.2. Deniz Muharebelerinin Ardından Boğaz Savunmasının Kara Muharebelerine Katkısı

İtilaf devletlerinin, denizden yapılan harekâtın başarısız olmasının ardından bir kara çıkarması yapacaklarına dair istihbarat bilgileri çoğalmaktaydı.¹²³⁵ Bu nedenle kara savunmasında acilen yeni bir teşkilatlanmaya gidilmesi gerekiyordu. Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasındaki mevcut birliklere takviyelerle Beşinci Ordu kurularak başına Liman von Sanders getirilmişti.¹²³⁶ Aynı şekilde bir Boğaz savunma tertibi de

¹²³³ Tevfik Rıza Bey, **a.g.e.**, s. 162-163.

¹²³⁴ Bu süreçte benzer ifadeleri kara savunmasında görevli 19. Tümen kurmay başkanı İzzettin Bey'in [Çalışlar] günlüğünde görmekteyiz. Nitekim 31 Mart 1915 tarihli kaydında, o gün Liman Paşa'nın, Esat Paşa'yla birlikte Maydos'a geldiklerinden, 9 ve 19. Fırka kumandanlarıyla [Halil Sami ve Mustafa Kemal beyler] bir ileri sahil mıntıkası tertibatı gördüklerinden bahsettikten sonra şunları yazmaktadır: "Beşinci Ordu Kumandanı Liman Paşa, Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Paşa, Donanma Kumandanı Merten Paşa, 3. Kolordu kumandanı Esat Paşa, Anadolu tarafındaki mürettep Kolordu Kumandanı Weber Paşa. Almanlar Boğaz müdafaasında emir ve kumandayı tamamen ellerine almak istiyor gibi gözüküyor". Bkz. Çalışlar, **a.g.e.**, s. 94.

¹²³⁵ 18 Mart sonrası günlerde Alman Atina temsilciliğinden Berlin'e neredeyse hergün Mısır ve Fransa'dan birliklerin Çanakkale Boğazı'na sevk edildiği telgraflarla bildiriliyor, bu gelişmeler basına yansıyor. Birliklerin 60 bin ila 110 bin arasında olduğu tahmin ediliyordu. Bkz. **PA AA, R 19971**, Atina'dan Alman Savaş Bakanlığına rapor, 29 Mart 1915.

¹²³⁶ Prusya Süvari Generali, 1913-18 yılları arasında Osmanlı Mareşali olarak Askeri Heyet Başkanı, savaş öncesinde Osmanlı Birinci Ordusu Kumandanı ve Osmanlı Ordusu Genel Müfettişi, savaş sırasında önce Birinci Ordu, ardından Beşinci ordu daha sonra da Yıldırım Ordular Grubu kumandanı. 1929 yılında Almanya'da süvari generali olarak ölmüştür. Bkz. **Deutsche Offiziere in der Türkei**, Reichsarchiv, 1940, s. 18.

İstanbul Boğazı'nda olası Rusya saldırısına karşı Birinci Ordu ile yapılmış, onun başına da Collmar von der Goltz getirilmişti.¹²³⁷

Enver Paşa 18 Mart Zaferi sonrasındaki günlerde Sahil İstihkamâtı Müfettiş-i Umumisi Usedom Paşa'ya Beşinci Ordunun teşkil edildiğini ve başına Liman von Sanders'in getirildiğini bildirmiş, Müstahkem Mevki ile Beşinci Ordunun ihtiyaç durumuna göre irtibatlı bir şekilde birbirlerine destek olmaları gerektiğini ifade etmiştir.¹²³⁸ Bu bölümde Boğaz savunmasının kara muharebelerine katkılarından bilhassa Amiral Usedom'un raporları merkeze alınarak özet bir şekilde bahsedilecektir.

İtilaf filosunun 18 Mart saldırısından sonra Boğazın içlerine girmek suretiyle merkez tabyalarına yönelik yeni bir saldırısı söz konusu olmamıştır. Bununla birlikte İtilaf donanmasının unsurları kara birliklerinin çıkarmalarını kolaylaştırmak için faaliyet göstermişlerdir. Sonraki süreçte zaman zaman yeniden Boğaza denizden saldırı teklifleri gündeme gelse de böyle bir teşebbüste bulunulmamıştır. Alman subaylarının görüşüne göre 18 Mart'ın hemen sonrasında böyle bir deneme belki başarılı olabilirdi. Bu çerçevede 18 Mart Zaferi sonrasında denizden yeni bir saldırı ihtimaline yönelik olarak Boğaz savunmasının her an hazır olması gerekiyordu. Ancak 1915 yılının Kasım ve Aralık aylarına gelindiğinde Boğaz savunması artık çok daha fazla kuvvetlendirilecek, Sırbistan yolunun açılmasıyla büyük toplar ve cephaneyle desteklenecekti.¹²³⁹

Çanakkale Cephesinde Beşinci Ordunun kuruluşu ve ardından 25 Nisan 1915 tarihinde kara muharebelerinin başlamasıyla Boğaz savunmasının farklı alanlarda

¹²³⁷ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 90; **BArch MA, RM 40/1**, s. 70-71. İstanbul'u koruyan orduların başında Alman generallerinin bulunması Alman basınındaki savaş propagandasına konu olmaktaydı. Bunun güzel bir örneği Lustige Blätter adlı Alman mizah dergisinde görülmektedir. Derginin 1 Mayıs 1915 tarihli sayısının kapağındaki karikatürde Birinci ordu komutanı Goltz Paşa ile Beşinci ordu komutanı Sanders İstanbul'un kilidi olan Çanakkale Boğazı girişinin iki yakasında devasa kayalar biçiminde çizilmiştir. Boğaza girmeye çalışan bir grup savaş gemisi görülmektedir. Alt yazıda ise "Çanakkale'de nöbet. İngilizler: Kahretsin! Bu kayalar ne kadar da iğrenç Prusya formuna sahipler!" yazılıdır. Bkz. **Lustige Blätter**, 1 Mayıs 1915, Kapak (EK 29).

¹²³⁸ **BArch MA, RM 40/73**, s. 14. Tahliye sonrası 1916 yılı sonbaharında çekilmiş Amiral Usedom, Amiral Merten, Liman von Sanders ve Cevat Paşa'nın da bulunduğu toplu bir fotoğraf için bkz. **BArch MA, N 587/34**, (EK 29a).

¹²³⁹ Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 112.

kara savunmasına desteği söz konusu olmaktadır.¹²⁴⁰ Amiral Usedom kara muharebelerinin başladığı ve Gelibolu yarımadasının güney bölgesi ile Arıburnu bölgesinde yoğun muharebelerin yaşandığı günlerde artık “Boğazlar Müdür-i Umumisi” sıfatıyla kendi sorumluluk alanındakilere hitaben bir emir yazmıştır.¹²⁴¹ Bu emirde düşman kuvvetlerinin güçlü gece taarruzlarına rağmen tamamen atılamadığından bahisle Müstahkem Mevkinin görevinin Boğazların savunması olduğunu ifade etmektedir. Emirde mealen şu hususlara dikkat çekilmektedir;

“Denizden bir saldırı olmayıp, istihkâmların çıkarma bölgelerinden ilerleyen düşman güçleri tarafından tehdit edilmesi durumunda bütün vasıtalarla kara birliklerimizi (Beşinci Orduyu) desteklememiz gerekiyor. Birliklerimiz tutunamaz da şimdiki konumlarından geri çekilmek durumunda kalırlarsa, istihkâmların korunması ön planda olacaktır. Müstahkem Mevki düşmanın ilerlemesi durumunda İstanbul’un yolu demek olan Boğazı son topuna kadar savunacaktır. Düşman büyük bir güç kullansa da, mevcut savunma araçlarına karşı ilerlemesi ve Boğaz sahillerine ulaşması için uzun zamana ihtiyaç duyacaktır. Bu zaman ne kadar uzarsa, Boğaz ne kadar uzun süre savunulabilirse, o kadar süre takviye kuvvetlerimizin gelerek durumu değiştirme ve düşmanı durdurma şansı olacaktır. Görevimiz Boğazın savunulması için sonuna kadar savaşımdır.”

Amiral Usedom emrin uygulamasıyla ilgili olarak bu süreçte İstanbul’dan nakliye güvenliğinin donanmaya ait olduğu, Müstahkem Mevki bölgesinde ise Başkumandanlık delegesinin (Merten) deniz üzerindeki güvenliği sağlamakla sorumlu olduğunu belirtmektedir. Buna göre ayrıca Donanmadan tahsis edilen gemiler Beşinci Orduya destek verecek, Üçüncü kolordu ile işbirliği halinde Kabatepe’ye endirekt atışlar yapacaktır. Amiral Usedom kendi emri altında bulunan Başkumandanlık delegesini, Müstahkem Mevki komutanı ve Donanmadan tahsis edilen unsurların komutanının kendi ihtiyaçları imkân verdiği ölçüde bütün araçlarıyla Beşinci ordunun nakliyesini desteklemekle sorumlu olduklarını ifade etmektedir.

Yine bu emirde Müstahkem Mevki Komutanının hareketli bataryaların geçici olarak Beşinci Orduya tahsisi için gerekli talimatları vereceği, düşmanın ilerlemesi durumunda bunların nasıl kullanılacağını düzenleyeceği yazılmıştır. Müstahkem Mevki Komutanı ayrıca Boğaz girişindeki düşman gemileri ve Seddülbahir’deki düşman çıkarma bölgelerini, ileri sürülen bataryalarla ateş altına almayı organize

¹²⁴⁰ Feldmann, “Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918”, s. 650-651.

¹²⁴¹ BArch MA, RM 40/1, s. 91-92, “Boğazlar Müdür-i Umumisi” Usedom’un emri, 4 Mayıs 1915.

edecektir. Yine bu çerçevede uçaklarla düşmana hasar vermek için ilk hedef endirekt atışları yönlendiren balon gemileri olacaktır.

Amiral Usedom kara muharebeleri başladıktan bir ay kadar sonra Alman İmparatoruna gönderdiği raporunda, bu süreçte kara muharebelerine verilen destek hakkında bilgiler vermektedir.¹²⁴² Buna göre öncelikle kuruluşundan sonra Beşinci Orduya verilen ağır topların listesini sunmaktadır. Ardından Anadolu yakasında öne sürülen sahil bataryaları hakkında bilgi verip bunlarla Seddülbahir'deki düşman hedeflerinin ateş altına alındığını ifade etmektedir. Rapora göre bu bataryalar aynı zamanda Türk mevzilerini hedef alan düşman gemilerini de etkili şekilde ateş altına alıyordu.¹²⁴³ Usedom bir süre sonra İngilizlerin Seddülbahir'e Cebelitarık gibi yerleşecekleri düşüncesiyle kara savunmasını daha fazla desteklemeye karar verdiğiinden, Goeben'den çıkarılarak öne sürülen toplardan, cephanesi endişesinin olduğu dönemde bu topların cephanesi ve öneminden bahsetmektedir.¹²⁴⁴ Yine raporda verilen bilgilere göre, deniz uçaklarıyla balon gemilerine taarruz edip bunların faaliyetini engelleme, düşman mevzilerine, çıkarma bölgelerindeki depolara ve nakliye gemilerine uçak bombası atma şeklinde destekler de veriliyordu. Bunun haricinde bazen değişmeli olarak bazen de birlikte Çanakkale'de olan Barbaros Hayreddin ve Turgud Reis zırhlıları Saroz Körfezindeki düşman savaş ve nakliye gemileri ile kara hedeflerine endirekt atışlarıyla etkili oluyorlardı. Usedom, bu endirekt atışların farklı bölgelerde tepelerden yönlendirildiklerinden ve bu işte Akdeniz Filosu kurmaylarından Deniz Binbaşı Karl Nicolaus Rohde ve kendi kurmay heyetinden Deniz Yüzbaşı Karl Schneider'in büyük katkıları olduğundan bahsetmektedir. Diğer bir destek olarak Muavenet-i Milliye muhribinin operasyonunu zikretmektedir. Bu operasyon için Muavenet'i donanmadan istediklerini, Rudolf Firlle ve Akdeniz Filosu mensuplarının verilen emri büyük

¹²⁴² **BArch MA, RM 40/1**, s. 76-81, Usedom'un Kayzer'e 23 Mayıs 1915 tarihli raporundan.

¹²⁴³ Alman topçu astsubayı Bossert, Boğaz topçularının kara birliklerine desteğinin haricinde Haziran ayından Kasım ayına değin denizde batırdıkları öne çıkan gemilerden ve tarihlerinden bahsetmektedir. Sunduğu listenin genişletilebileceğine ve topçular olarak ne kadar aktif olduklarına dikkat çekmektedir. Bkz. Bossert, **Der Kampf um die Dardanellen**, s. 65-66.

¹²⁴⁴ Usedom'un 23 Mayıs tarihli raporunun ekinde 18 Mart sonrası Erenköy-İntepe civarına kurulan yeni bataryaları gösteren Boğaz tahkimatı çizimi bulunmaktadır. Burada topların konumları işaretlenmiş olup, adet ve özelliklerine dair bilgiler verilmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 5/2404**, s. 56 (EK 30).

dikkat ve sakinlik içinde başarıya ulaştırdıkları ve İngiliz Goliath zırhlısını batırdıklarını yazmıştır. Usedom o zamandan beri düşman filosu artık rahat olamadığından, fakat bunun ancak geçici bir rahatlama sağlayacağından bahsetmektedir.¹²⁴⁵ Bunun yanısıra Boğaz savunması olarak nakliye gemilerini düşmanın endirekt atışından koruma ve mümkün oldukça araç gereç yardımı yapıldığını ifade etmektedir.

25 Nisan çıkarmaları yapılırken Anadolu Hamidiyesi'nde bulunan Deniz Yüzbaşı Schneider, Hamidiye'den bir şey yapamadan ancak Kumkale ve Sedülbahir'e doğru bakabildiklerini, Arıburnu'nda olanları görme şanslarının olmadığını yazmaktadır. Schneider'e göre sadece Yarbay Wehrle bu süreçte İntepe'den çıkarma bölgelerini rahatsız edebiliyordu.¹²⁴⁶ Amiral Usedom daha sonra, Kerevizdere'deki Fransız siperlerini, Morto ve Tekke koylarındaki çıkarma bölgelerini hedef alabilmek için, Müstahkem Mevkiden 24 cm, Goeben'den 15 cm seri ateşli ve başka Türk gemilerinden çıkarılan topların sonraki haftalarda İntepe'ye yerleştirilmesini sağlamıştı. Schneider, seri ateşli gemi toplarına hızlı bir şekilde tekerlek uyarlanarak hareketli hale getirildiklerinden bahsetmektedir.¹²⁴⁷ Amiral Usedom, Asya kıyısına yeni yerleştirilen ve öne sürülen bataryalarla birlikte Seddülbahir'deki düşman birlikleri ve ordugâhlarına atış yapıldığından ve bunun iyi tesir ettiğinden bahsetmektedir. Bunun oradaki yorgun birliklerimizin istediği gibi, onların yükünü hafiflettiğini yazmaktadır.¹²⁴⁸

Otto von Feldmann'ın aktarımıyla 25 Nisan'daki ilk çıkarmalarda Fransızların Kumkale'ye çıkarma yaptıkları, ancak birkaç gün içerisinde buradaki çıkarmaya son verip Seddülbahir bölgesine geçtikleri görülmektedir. Fransızların Anadolu

¹²⁴⁵ İki zırhlının endirekt atış desteği ile Muavenet muhribinin operasyonu Osmanlı Donanmasına dair sonraki bölümde ele alınacaktır.

¹²⁴⁶ Henüz çıkarmaların olmadığı bir dönemde Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa ile Yarbay Wehrle'nin Anadolu yakası bataryalarını birlikte keşif ve değerlendirmelerde bulundukları görülmektedir. 5 Nisan 1915 tarihli bir günlük notunda şu ifadeler yer alır "...Cevat Paşa ve Alman Werle [Wehrle] geldiler. Bizim sol tarafımızı keşfettiler [İntepe]. On beş santimetrelilik obüs toplarının birleştirilmesine karar verdiler. Ve bize cephanenin geleceğini haber verdiler. Giderken düşman bunları görüp kendilerine ateş ettiler. Bataryamızın kumandanı der-akab emir verdi. Ateş ettik. Onların ateşini aldık...". Bkz. **Meçhul Subay: Çanakkale Cephesi'nde Bir Topçu Subayının Günlüğü**, haz. Lokman Erdemir, İsmail Güneş, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, s. 49.

¹²⁴⁷ Schneider, **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, s. 27-28.

¹²⁴⁸ **PA AA, R 19987**, Usedom'dan Donanma Kurmay Başkanlığına, 9 Haziran 1915.

yakasından çekilmeleriyle Amiral Usedom ilk andan itibaren Gelibolu Yarımadasına geçirilmesi mümkün olan tüm topların oraya geçirilerek İngilizlere karşı kullanılmasını emretmişti.¹²⁴⁹ Öte yandan Kumkale çıkarması sırasında Anadolu yakası kara savunmasından sorumlu 15. Kolordu komutanı Weber Paşa'nın Müstahkem Mevkiden destek istediği ve Yarbay Wehrle komutasında İntepe'de bulunan obüs bataryalarının Kumkale çıkarma bölgesini ateş altına alarak destek olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁵⁰ Çıkarmaların ilk günlerinde Amiral Souchon'un harb ceridesindeki kaydına göre büyük torpidobotlar nakliye vapurlarına eşlik etmek üzere İstanbul'a dönerlerken, Çanakkale Boğazı ise sahil müfettişliğinin küçük torpidobot ve gambotları tarafından taranıyor ve gözetleniyordu.¹²⁵¹

Amiral Usedom 11 Haziran 1915 tarihli bir başka emrinde düşmanın durumu ve aldığı destek hakkında bilgiler verdikten sonra Müstahkem Mevkinin görevini, düşman topçu mevzilerini, depolarını, çıkarma bölgelerini, siperlerini, uçaklarını, gemilerini hedef almak olarak belirtmektedir. Böylece esas hedefin yarımadanın güney bölgesindeki birliklerimizi mümkün oldukça rahatlatmak olduğunu, bunun için eldeki araçların ise Çakaltepe, İntepe, Alman ve Yavuz bataryaları ile ayrıca 15 cm obüs bataryaları ve uçaksavar topları olduğunu kaydetmiştir. Bununla birlikte emir uygulamasında cephaneyi tasarruflu kullanmak adına sadece açık şekilde tespit edilen hedeflerin ateş altına alınması gerektiğine dikkat çekmektedir.¹²⁵²

Amiral Usedom'dan Berlin'e iletilen bir telgrafla Çanakkale Boğazı'ndaki önemli topların 18-19 Haziran tarihindeki cephanе durumunun bir liste halinde raporlandığı görülmektedir. Bu listede 35 cm'den 8,8 cm'ye kadar listelenen topların cephanе miktarı ve herbir top başına düşen payı verilmiştir. Amiral Usedom ayrıca 15 cm'ye kadar olan küçük topların cephanesinin tüketiminin son günlerde İntepe'den Seddülbahhir'e yönelik destek atışlarıyla çoğaldığını, Yavuz'dan (Goeben) verilen cephanenin oldukça yardımcı olduğunu ve yenisini talep ettiğini yazmaktadır.¹²⁵³

¹²⁴⁹ Feldmann, "Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918", s. 648-649.

¹²⁵⁰ Hermann Stegemann, **Hermann Stegemanns Geschichte des Krieges**, c. 3, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1919, s. 512.

¹²⁵¹ **BArch MA, RM 40/755**, Alman Akdeniz Tümeni harb ceridesi 30 Nisan 1915 kaydı.

¹²⁵² **BArch MA, RM 40/1**, s. 93, Usedom'un 11 Haziran 1915 tarihli emri.

¹²⁵³ **PA AA, R 19990**, 23 Haziran 1915 tarihli Usedom imzalı Berlin İmparatorluk Donanması'na iletilen telgraf.

Alman Askerî Ataşesi Leipzig, 21, 22 ve 23 Haziran günleri yarımadanın güney bölgesinde yaşanan zorlu Birinci Kerevizdere muharebelerini bir telgrafla Berlin'e aktarmıştı. Bu telgrafta kayıpların çokluğuna ve bölgede düşmanın top üstünlüğünün endişe verici olduğuna dikkat çekiliyordu. Düşmanın 7 tane dik mermi yollu ağır top yerleştirdikleri, buna karşın bizde sadece 2 adet olduğu ve dolayısıyla Boğaz istihkâmından 3 tane daha ağır bataryanın güney bölgesine sevk edilmesinin gerekliliği ifade edilmekteydi.¹²⁵⁴

Usedom 22 Haziran tarihli telgrafında, o günlerde yarımadanın güney bölgesindeki gelişmeler ve buraya yönelik Boğaz savunmasının desteğinden bahsetmektedir. Telgrafta düşmanın saldırı öncesinde çok sert topçu atışıyla hazırlık yaptığı, sert muharebelerin telgrafın yazıldığı gün sona erdiğinin sanıldığı ve Türk birliklerinin mevzilerini geri aldıkları gibi bilgiler yer almaktadır. Bunun yanı sıra Müstahkem Mevkinin ileri sürülen bataryalarla güney bölgesindeki Türk kara birliklerini desteklediği, düşman donanmasının tek tük girişimlerin haricinde etkisiz kaldığı ve cephe durumuna dair önceki endişesini tekrarladığı ifade edilmiştir.¹²⁵⁵

Bununla birlikte Amiral Usedom'un Müstahkem Mevkinin Boğazın güvenliği açısından karşı yakaya daha fazla top verilmesine sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 25 Haziran günü Enver Paşa'ya gönderdiği yazıda bu yönde ifadeler kullanmaktadır. Bu yazıda düşman gemilerinin Anadolu tarafındaki sahil bataryalarını ateş altına alıp Boğaza girip, mayınları temizlemeye çalıştıklarından, ancak bir süredir Alman denizaltılarının varlığı nedeniyle rahat hareket edemediklerinden bahsetmektedir. Bu sayede 20-22 Haziran günü güney muharebelerinde düşman donanması etkisiz kalmıştır. Usedom bu şartlarda karşı sahillere düşman eline düşse bile Boğazın ve mayınların güvenliğinin epeyce bir zaman Anadolu yakasından sağlanabileceğini belirtir. Bununla beraber bu ihtimale karşı Anadolu yakasının daha fazla hareketli bataryaya ihtiyacı olduğunu ve bu yüzden Boğaz savunmasını daha fazla zayıflatmaktan vazgeçilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Akabinde Müstahkem Mevkiden Beşinci Orduya verilen top ve

¹²⁵⁴ PA AA, R 19990 - PA AA, R 13331, Wangenheim ve Leipzig imzalı Berlin Dışişlerine, 23 Haziran 1915. İstanbul elçiliğinden Berlin'e çekilen telgrafların pek çoğu Alman Genelkurmayına hitaben yazılıyor, Dışişlerine de iletiliyordu.

¹²⁵⁵ PA AA, R 13331, Usedom'dan Alman Donanması Kurmay Başkanlığına, 22 Haziran 1915.

cephanenin listesini sunmaktadır. Buna göre 1 Nisan öncesi verilenlerde farklı kalibrede 16 top görülürken, kara muharebeleri başladıktan sonra verilenlerin listesinde 80-90 civarında top ve 20 bine yakın top mermisi bulunmaktadır.¹²⁵⁶

Ancak sonraki süreçte Enver Paşa'nın Amiral Usedom'u dinlemeyerek top desteğinin devamını emrettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Usedom, Temmuz ayı başında Berlin'e, Enver Paşa ile görüşmesinde kendi sorumluluğundaki Boğaz savunması ile Liman von Sanders'in sorumluluğundaki kara savunmasının güç dengesine dair bir takım anlaşmazlıkları aktarmaktaydı. Buna göre Usedom kendisinin Boğaz istihkâmlarının savunma kabiliyetini sağlam tutmamız gerektiğine dair görüşüne Enver Paşa'nın katılmadığını, onun daha ziyade Liman von Sanders'in Beşinci orduya mümkün olan en fazla top ve özellikle cephane sağlamanın gerekli olduğunu söylediğini belirtiyordu. Ancak Usedom, Enver Paşa'nın Avrupa yakasının düşmesi halinde Boğazı ve mayın hatlarını savunmanın devam etmesi gerektiğini düşünmediğini, bu yüzden de buna göre hareket edildiğini ve Boğazın savunma gücünün giderek azaldığını bildiriyordu. Amiral Usedom Harbiye nazırının, kara ordusunun başarısız olabileceğini hiç hesaba katmadığından şikâyet ediyordu.¹²⁵⁷

Amiral Usedom Başkumandanlık Vekâletine 17 Temmuz günü gönderdiği yazıda Anadolu yakasından Seddülbahir'deki düşman mevzilerini ateş altına alan bataryaların öneminin giderek arttığını, bu bataryaların düşman gemilerini de ateş altına aldıklarını ve faydalarının yalnızca bundan ibaret olmadığını belirterek diğer vazifelerinden bahsetmektedir. Bu vazifeleri; Seddülbahir, Tekkeburnu ve Morto limanındaki ihracata mümkün oldukça mani olmak, düşmanın geri ile irtibatını mütemadiyen taciz etmek, düşmanın topçu ve piyade mevzilerini dövmek ve düşmanın ordugâhlarını depolarını daimen ateş altında tutmak şeklinde dört maddede özetlemektedir. Ardından da bu maksatla Kumkale ve İntepe bölgesinde ileri sürülmüş olan 25 kadar toptan oluşan bataryaların listesini sunmaktadır.¹²⁵⁸

¹²⁵⁶ **BArch MA, RM 40/1**, s. 96-98, Usedom'dan Enver Paşa'ya, 25 Haziran 1915. Ayrıca bkz. **BArch MA, RM 40/485**, s. 203-204.

¹²⁵⁷ **PA AA, R 13331**, Usedom'dan Berlin'e, 1 Temmuz 1915.

¹²⁵⁸ **ATASE, BDH**, 118-25-555-39, s. 1-2. Anadolu yakasında ileri sürülen toptanların tür ve kalibrelerine dair bilgiler ayrıca yayınlanmış şu eserde liste hâlinde görülebilir. Bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 132-133 (Alm. s. 155).

Amiral Usedom sonraki günlerde Alman İmparatoruna yazdığı raporunda daha fazla bataryayı ileri sürdüğünden bahisle, özet bir listesini verdiği Kumkale ve İntepe bölgesindeki bu sabit/hareketli bataryaların Yenişehir'deki gözetleme mevkiinden yönlendirilerek oldukça etkili olduğunu belirtmiştir. Buna göre düşman topçu mevzileri, mühimmat depoları, uçaklar, gemiler, nakliye iskeleri ateş altına alınırken, açık bir başarı elde edilmektedir. Ayrıca bu başarının karşındaki Türk birliklerince de teyit edildiğinden, alınan esirlerin ifadelerinde bu faaliyetten çokça muzdarip olduklarından bahsetmektedir.¹²⁵⁹

Ayrıca yine bu raporda “Harbiye Nazırı benim görüşümün aksine ordunun istediği bütün top ve cephanenin verilmesini emretti” derken, ordunun dayanamaması durumunun dikkate alınmayıp, kendisinin sonraki ihtimalleri dikkate alan önerisinin reddedildiğini dile getirmekteydi.¹²⁶⁰ Usedom “Beşinci Ordu daha ne kadar dayanır bilmiyorum ama Almanya’dan cephane gelmezse durum zorlaşır, kısa sürebilir” derken oldukça endişeli olduğu anlaşılmaktadır. Müstahkem Mevkinin araçlarını verdikçe zayıfladığını ve dolayısıyla Almanya’dan gelecek cephanenin hayati önem taşıdığını vurgulamaktadır.¹²⁶¹

Yukarıda Usedom’un Kumkale ve İntepe bölgesindeki sabit/hareketli bataryaların Yenişehirdeki gözetleme mevkiinden yönlendirildiğinden bahsettik. Orhaniye tabyasının yanında bulunan ve deniz muharebelerinde bombardıman edilerek harabe haline gelen Yenişehir köyündeki bu gözetleme mevkiinin kara muharebeleri döneminde Boğazın savunulması ve dolaylı olarak da kara savunmasına katkıları yine dönemin evrakına yansımaktadır. Bunun yanı sıra cephenin farklı bölgelerindeki gözetleme mevkielelerinden gelen raporlar, yazışmalar, telsiz kayıtları yine Boğaz komutanlığı ile Beşinci ordu ve aynı zamanda Donanma arasındaki işbirliğine işaret etmektedir. Buradaki Alman subaylarından Ernst Krieger, Wilhelm Brandt ve Joachim Wolfram gibi gözlem subaylarının raporları öne çıkmakla birlikte Hersing,

¹²⁵⁹ **BArch MA, RM 40/1**, s. 87, Usedom’dan II. Wilhelm’e rapor, 20 Temmuz 1915. Bu başarının Atina’ya ulaştığı da belgelere yansımıştır. Almanya’nın Atina’daki maslahatgüzarından Berlin ve İstanbul’a iletilen telgrafta; “Yunan Genekurmayından edinilen bilgilere göre İngiliz subayları Gelibolu’daki İtilaf birliklerinin durumunu ümitsiz görüyorlarmış. Türk topçuları Asya kıyılarından devamlı askeri birlikleri, cephaneleri, hayvanları, erzak depolarını bombalıyorlarmış” ifadeleri yer almaktadır. Bkz. **PA AA, R 19997**, Atina Maslahatgüzarından Berlin’e, 17 Temmuz 1915.

¹²⁶⁰ **BArch MA, RM 40/1**, s. 86.

¹²⁶¹ **BArch MA, RM 40/1**, s. 90.

Hörder, Wodrig, Müller, Rohde, Sarazin, Rudat gibi Alman denizcilerinin de raporları bulunmaktadır. Bu isimlerin pek çoğunun Amiral Souchon tarafından Boğaz savunmasına tahsis edildikleri anlaşılmaktadır. Bu gözlem mevkiilerinden subayların Alman Amiralleri Usedom ve Merten ile Liman von Sanders'e düzenli raporlar sundukları görülmektedir.¹²⁶²

Usedom'un Kayzere 23 Mayıs günü gönderdiği raporunda Deniz Teğmen Krieger'i överek, onu Yenişehir gözlem mevkiinde görevlendirdiğinden ve işini mükemmel yaptığından bahsetmektedir.¹²⁶³ İlginç bir bilgi de Amiral Usedom'un oğlu Deniz Teğmeni Hans Leo von Usedom'un 1915 Ekim ayından itibaren Yenişehir gözetleme mevkiinde gözetleme subayı olarak görev aldığıdır.¹²⁶⁴ Benzer şekilde Ağır Topçu Komutanı Yarbay Wehrle'nin oğlu Teğmen Wehrle'nin de 8. Ağır Topçu Alayında babasının kurmay heyetinde görev yaptığı anlaşılmaktadır.¹²⁶⁵

Öte yandan Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders hatıratında, Boğazlar Genel Kumandanı Amiral Usedom'un emrinde ve esasen Boğazın iç güvenliğinden sorumlu olan Müstahkem Mevki Komutanlığının Beşinci Ordunun yaptığı muharebelere doğrudan bir tesirinin olmadığını belirtmektedir. Sanders'e göre Müstahkem Mevki Anadolu yakasında İntepe'deki topları aracılığıyla Seddülbahir civarındaki çıkarma yeri, ordugâh ve ulaşım yollarını top ateşiyle etkili şekilde hedef alabiliyordu. Ancak Müstahkem Mevkinin top cephanesinin azlığı sebebiyle tasarruflu kullanılması gerektiğinden, sık sık veyahut uzunca müddet top ateşi söz konusu olmuyordu. Sanders ayrıca yarımadaadaki şiddetli muharebeler

¹²⁶² Gözetleme mevkiileri kayıtları için bkz. **BArch MA, RM 40/494**, "Beobachtungen Jenschir- und Beobachtungsstellen während Landkämpfe Gallipoli". Ayrıca çoğunluğu Ernst Krieger'e ait ve 1915 Mayıs sonu Haziran ayına ait gözetleme raporları için bkz. **BArch MA, RM 40/485**, s. 293 vd. Gözetleme mevkiilerinden biri de Yenişehir'in güneyinde Beşige burnuna yakın Yeniköy'dü. Buradan bir ihtiyat zabıt namzedinin günlüğüne şu ifadeler yansımıştır: "Yeniköy tarassut mevziinden 6 Aralık 1915 Pazartesi günü; ...sabahleyin nefis bir Alman çorbasının verdiği neşe ile başlayan günümüz. ... Yeniköy, civarımızdaki Yenişehir ve Erenköy namıandaki Rum köyleri gibi Adalar Denizi'nin yakın civarında hâkim bir sırt üzerine inşa edilmişti..." Bkz. Kazım Şakir, **1915 Gelibolu Harbi Günlüğü**, haz. İ. Bahtiyar İstekli, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015, s. 100, 102.

¹²⁶³ **BArch MA, RM 40/1**, s. 80. Ernst Krieger'in aile arşivinden çıkan Çanakkale albümündeki fotoğraflar için bkz. Rüstem Aslan, Mithay Atabay (haz.), **W.von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü**, Çanakkale: Paradigma Akademi, 2018. Krieger'in askeri kıyafet/nişanlarıyla ve Midilli güvertesindeki fotoğrafları için bkz. **a.g.e.**, s. 11, 87.

¹²⁶⁴ Feldmann, "Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918", s. 652; Wolf, **a.g.e.**, s. 270 (Alm.); Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 133 (Alm. s. 156).

¹²⁶⁵ Wolf, **a.g.e.**, s. 272 (Alm.).

düşünüldüğünde bu katkıların ancak ikinci derecede hesaba katılabileceğinden bahsetmektedir.¹²⁶⁶

Amiral Usedom'un 20 Temmuz tarihli raporuna eklediği listede Gelibolu'da kara muharebelerin başlaması öncesinde ve muharebeler sürerken Beşinci Orduya verilen top ve cephanenin miktarlarına yer verilmektedir. Listeye bakıldığında 1 Nisan öncesi 16 top, muharebeler sürerken de 86 top ve yaklaşık 18 bin top mermisinin verildiği görülmektedir. Topların tür ve kalibrelerine dair bilgiler de bulunmaktadır. Yine aynı raporda 25 Nisan kara savaşlarının başladığından beri Müstahkem Mevkinin kayıplarına dair bilgi vermektedir. Buna göre yaklaşık üç aylık dönemde Müstahkem Mevkide ileri sürülen bataryalardaki Almanlardan biri astsubay 4 bahriyeli ölürken, 3 de yaralı bulunmaktadır. Buna karşın Türk tarafındaki kayıp ise büyük çoğunluğu yine ileri sürülen bataryalardan olmak üzere 33 şehit ve 127 yaralı olarak kayda geçmiştir.¹²⁶⁷

Ağustos ayı çıkarmaları öncesinde, düşman güçlerinin yeni bir saldırı hazırlığı içerisinde olduğunun anlaşılması üzerine Amiral Usedom'un Boğaz savunmasına yönelik bir emri bulunmaktadır.¹²⁶⁸ Bu emirde düşmanın doğrudan Boğazı geçmeye kalkmasının pek mümkün olmadığını belirten Usedom, böyle bir durumda önce mayınları temizlemek zorunda kalacaklarını ve bununla mücadele edilmesi gerektiğini yazmıştır. Öte yandan Usedom'a göre düşmanın muhtemelen büyük bir güçle kara saldırısı düzenleyip, gemileriyle her iki bölgede Türk mevzilerini ateş altına alacaklarını, ayrıca Anadolu yakasındaki bataryaları susturmaya çalışacaklarını ve böylece kendi birliklerini rahatlatmak isteyeceklerini kaydetmiştir. Usedom'un ifadesiyle; Müstahkem Mevkinin bu durumdaki görevi yine yarımadanın güney bölgesindeki birliklerimizin yükünü hafifletmeye çalışmak olacaktır. Boğaza yönelik

¹²⁶⁶ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 91-92 (çev. s. 93-94). Sanders'in bu ifadelerinden hareketle aslında kendi komutasındaki Beşinci Ordunun, dolayısıyla kendisinin zaferdeki payının azaltılmasına izin vermek istemediği de düşünülebilir. Nitekim başarıların sahiplenilmesi sadece Türk ve Almanlar arasındaki bir mesele değildir. Almanların kendi aralarında olabileceği gibi Türklerin de kendi aralarında söz konusu olabilmektedir.

¹²⁶⁷ **BArch MA, RM 5/2404**, s. 76; **BArch MA, RM 40/1**, s. 88, 98, 111. Beşinci Orduya verilen topların tür ve kalibrelerine dair bilgiler yayınlanmış şu eserde liste hâlinde görülebilir. Bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 132 (Alm. s. 154-155)

¹²⁶⁸ **BArch MA, RM 40/1**, s. 94-95, Usedom'un 25 Temmuz 1915 tarihli, 3 numaralı emri. Ayrıca bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 134-135 (Alm. s. 156-158).

bir harekât veya kara harekâtına dair ihtimalleri göze alarak Müstahkem Mevki bağlularının nasıl hareket edeceğine dair emirler verilmektedir. Buna göre; Boğaza yönelik bir harekâtta geride kalan bataryalar ancak düşman gemileri menzile girerse ateş açacaklar, deniz uçakları ise balon gemisi görünürse ona, değilse en öndeki gemiye bombalı saldırı yapacak ve geri dönüp yeni emir bekleyeceklerdir. Serseri mayınlar ancak çok sayıda büyük düşman savaş gemisinin Boğaz girişinde görünmesi durumunda deniz komutanının (Amiral Merten) emriyle birinci hattın dışından salınabilecektir. Usedom ayrıca kendi deniz savaş gücümüzün savunmaya katılımının, bunun için verilecek özel emre bağlı olduğunu belirtmektedir. Daha sonra beklenen saldırı 6 Ağustos günü başlayacak, esas çıkarma bölgesi olarak Arıburnu-Suvla Körfezi seçilecek ve bilhassa bu bölgede yoğun ve tarafların büyük kayıp verdikleri kara muharebeleri yaşanacaktır.

Bu arada Amiral Merten'in Haziran ayı sonunda hastalanarak bir süre tedavi için İstanbul'a gittiği anlaşılmaktadır. Usedom bunu raporunda; "Amiral Merten hasta olup 28 Haziran'da İstanbul'daki Alman hastanesine gitti. Yeniden dönebilir mi, buradaki görevlerini devam edecek derecede iyi olur mu bilmiyorum. Önceki raporumda bahsettiğim değişiklik şimdiden fiilen gerçekleşti. Müstahkem Mevkiye genel komuta görevi haricinde Başkumandanlık delegesinin görevlerini üstlenene kadar Alman birlikleri ve deniz hizmetleri Deniz Binbaşı Wossidlo'nun sorumluluğunda bulunuyor" demektedir.¹²⁶⁹ Ancak daha sonra görüleceği üzere Amiral Merten, Çanakkale'ye dönerek 2 Eylül'de Boğazlar Umum Kumandanlığı'nın kuruluşunda Çanakkale Boğazı Komutanlığını üstlenecektir.

3.6.3. Amiral Usedom'un 2 Eylül 1915 Tarihi İtibariyle Boğazlar Umum Kumandanı Olması

Amiral Usedom 1915 yılı Ağustos ayında Çanakkale Boğazı savunmasındaki başarısından dolayı Alman İmparatoru tarafından en üst dereceli Prusya nişanı olan Meşe Yapraklı Askerî Liyakat Nişanı [Eichenlaub zum Pour le Mérite] ile ödüllendirilmiştir.¹²⁷⁰ Daha sonra Boğazlar Umum Kumandanlığının

¹²⁶⁹ BArch MA, RM 40/1, s. 90.

¹²⁷⁰ Usedom, 1902 yılında Çin Boxer Ayaklanması'nın bastırılmasındaki yararlılığından ötürü Prusya Askerî Liyakat Nişanı [Pour le Mérite] ile ödüllendirilmişti. 1915 Ağustos'unda ise bu nişana Meşe

[Oberkommando der Meerengen] 2 Eylül 1915 tarihindeki kuruluşuyla birlikte müfettişlikten mareşal rütbesiyle genel komutanlığa yükseldiği anlaşılmaktadır. Önceki günlere ait 29 Ağustos 1915 tarihli bir belgedeki çift dilli kaşede Boğazlar Müdüriyet-i Umumiyesi [Generalgouverneur der Meerengen] ifadesi de görülürken, 2 Eylül 1915 tarihinde padişah tarafından Usedom'a müşirlik rütbesi verildiği ve Boğazlar Müdür-i Umumisi ünvanı yerine Boğazlar Umum Kumandanlığının kullanıldığı belgelerde takip edilebilmektedir.¹²⁷¹ Bununla birlikte Amiral Usedom'un Boğazlar Umum Kumandanı ünvanını önceki aylarda da kullandığı dikkat çekmektedir. Nitekim örnek olarak Başkumandanlık Vekâletine 17 Temmuz 1915 tarihinde gönderdiği bir yazının sonunda Boğazlar Umum Kumandanı olarak imzası bulunmaktadır.¹²⁷²

Amira Usedom, Alman İmparatoruna Ekim ayı sonunda gönderdiği raporunda, daha önce Temmuz ayında gönderdiği raporundan beri yaşanan gelişmeleri aktarmıştır. Bu raporda tüm savunma önlemlerine rağmen Marmara Denizi'ndeki düşman denizaltı faaliyetlerinin Beşinci Ordunun deniz nakliyesi ve cephane takviyesinin zora soktuğundan bahsetmektedir. Karadan ulaşım durumunun iyi olmadığına, Uzunköprü'den 140 km Gelibolu'ya, oradan da zor yol koşullarında cepheye ulaşımın zorluklarına ve bu yüzden verilen kayıplara işaret etmektedir. Bu şartlarda Enver Paşa'nın Marmara Denizi'ndeki nakliye işleri ile sahil güvenliğini Boğazlar Umum Müdürlüğüne verdiğini, bu durumun kendisinin Genel Karargâhta bulunması gereken yeni bir organizasyonu gerektirdiğini açıklamaktadır. Böylece Umum Müdürlüğü yerine 2 Eylül tarihi itibarıyla Boğazlar Umum Kumandanlığının kurulmasıyla yetkilerinin genişlediğinden bahsederek detaylı bilgiler sunmaktadır.¹²⁷³

Gelibolu Yarımadasında kara muharebelerinin sürdüğü bir dönemde denizaltı tehlikesine karşı Marmara kıyılarından sorumlu olacak bir kıyı müfettişliğinin

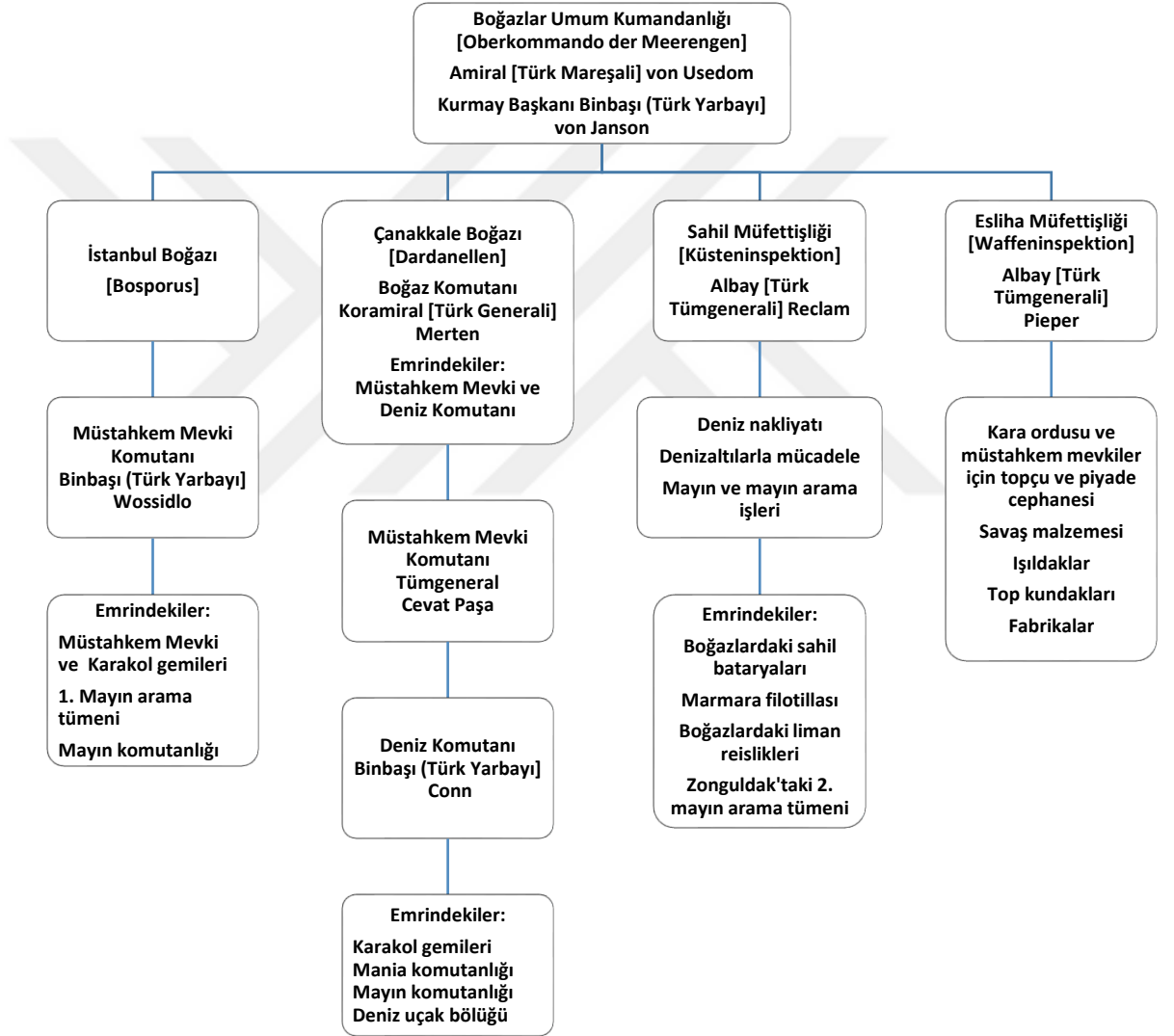
Yaprağı eklenerek en üst düzey nişana sahip olmuştur. Bkz. Aspern, **Illustrierte Geschichte Des Europäischen Krieges, 1914/16**, c. 4, s. 46 (Bkz. EK 31).

¹²⁷¹ ATASE, BDH, 118-25-555-46; DTA, Daireler, 24-6/3, 2 Eylül 1915; BArch MA, RM 5/2356, s. 183.

¹²⁷² ATASE, BDH, 118-25-555-39, s. 1-2.

¹²⁷³ BArch MA, RM 40/1, s. 102, Usedom'un II. Wilhelm'e raporu, 31 Ekim 1915.

kurulmasıyla, Usedom'un görev alanı genişlemekteydi. Bundan sonra resmi olarak Karadeniz ve Çanakkale Boğazlarındaki Müstahkem Mevki Komutanlıkları, Sahil müfettişliği ve Esliha müfettişliği bu genel kumandanlık kuruluşu içerisinde yer almıştır. Yeni düzenlemeye göre Amiral Usedom'un kurmay başkanı Yarbay von Janson'dur. Boğazlar Umum Kumandanlığının 2 Eylül 1915 tarihli kuruluş tablosu aşağıdaki gibi şekillenmiştir:¹²⁷⁴

Tablo 3: Boğazlar Umum Kumandanlığının 2 Eylül 1915 tarihli kuruluşu

¹²⁷⁴ Bundan sonraki teşkilata ve detaylara dair bkz. **BArch MA, RM 5/2356**, “Neuorganisation des Oberkommandos der Meerengen”, s. 183; **BArch MA, RM 40/422**, s. 44-47; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 122 vd. (Alm. s. 142 vd.). Boğazlar Genel Komutanlığının 2 Eylül 1915 tarihli kuruluşu için bkz. **BDHTh**, c. 8, s. 236, 240 vd. Kuruluş: 6. Başkumandan Vekili Namına Erkan-ı Haribiye Reisi Bronsart Paşa imzalı Boğazlar Umum Kumandanlığı emrindeki kumandanlıkların teşkilatına dair 3 Kasım 1915 tarihli yazı ve ekleri için bkz. **ATASE, BDH**, 118-25-555-53.

Bu yeni düzenlemeyle kumandadaki değişiklikleri Alman İmparatoruna aktaran Amiral Usedom, Reclam'ın yeni oluşturulan Sahil Müfettişi, Wossidlo'nun ise İstanbul Boğazı komutanı olduğunu yazmıştır. Usedom, Ekim ayında Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa'nın Beşinci Orduda 14. Kolordu komutanı olarak görev almasıyla konumu pek net olmayan Başkumandanlık delegeliği görevi sorununun da fiilen çözülmüş olduğunu belirtmektedir. Yeni gelen ve sahil istihkâm/savunma konusunda tecrübesi olmayan Müstahkem Mevki komutanının [Nihat Paşa] Çanakkale Boğazı komutanı olarak Merten'in emrine girmesi konusunda Başkumandan vekilini ikna ettim demektedir. Amiral Usedom ayrıca raporunda, Çanakkale Boğazı'na yönelik tehdidin azalmasıyla yükselişe geçen özgüvene ve bunun kibire dönüşme tehlikesine işaret etmektedir. Hatta bazı orta düzey Türk subay ve mermurlar arasında artık Almanlar kadar iyi oldukları ve eğitime ihtiyaç kalmadığı tavrının ortaya çıktığından bahsetmektedir. Ona göre nesnel eleştiri, bilhassa da özeleştiriyi becerememeleri Türklerin en belirgin özelliklerindendir. Buna karşın yapılması gerekenin bu kibirin önüne geçilmesi ve Alman yardımı olmaksızın ne Boğazların ne de Türkiye'nin tutunamayacağını uygun bir şekilde dile getirmenin gerekliliğini ifade etmiştir. Zira Türk milli gururunun süreki bu düşüncüyü tersine çevirmeye çalışacağı düşüncesini dile getirmiştir.¹²⁷⁵

Amiral Usedom'un tahliye öncesi döneme dair raporunda Kasım ve Aralık aylarındaki gelişmeler Alman İmparatoruna aktarılmaktadır. Buna göre Sırbistan'ın ezilmesi sonrası beklenen materyal ve birlik takviyesi Türkiye Özel Kumandanlığına yeni görevler yüklüyordu. Zira Beşinci Ordu, düşmanı Gelibolu Yarımadasından tamamen atmak için bir taarruz planlamaktaydı. Yapılacak taarruz için tesis edilecek yeni toplar, Almanya'dan beklenenlere dair planlamalar ve alınan önlemler Beşinci Orduyla temas halinde organize ediliyordu. Usedom bununla birlikte düşman filosunun yeni bir harekâta girişmesini ihtimal dışı olarak görmemekteydi. O yüzden İstanbul Boğazı'ndan 2 uzun 24 cm'lik top getirtip, İntepe'de Boğaz girişi ve güney bölgesine hâkim bir yere yerleştirmiş, başka toplarla da desteklemişti. Almanya'dan

¹²⁷⁵ **BArch MA, RM 40/1**, s. 107, Usedom'un II. Wilhelm'e raporundan, 31 Ekim 1915. Amiral Usedom'un henüz tahliyeden iki ay evveline ait bu tespitlerinin doğru veya yanlışlığından bağımsız olarak bu sorunun ittifakın ilerleyen yıllarında kendisini giderek artıran bir şekilde hissettirdiği, savaş sonrası dönemde ise tarihin yazılması bağlamında kendisini göstererek bugünlere kadar devam ettiği düşünülebilir.

gelecek malzemeler için 5 Kasım'da hem Müstahkem Mevkiyi güçlendirecek hem de karşıda yapılacak taarruzu destekleyecek taleplerde bulunmuştu. Söz konusu taleplerin listesinde 4 deniz uçağı, batarya oluşturacak farklı çaplardan 30 civarında top, obüs ve havan ile bunlar için 30 bin civarında top mermisi, 20 bin mermisiyle 6 uçaksavar topu zikredilmektedir. Ayrıca bu talepler için yeterli personel ve gözlemcinin haricinde sahra telefon cihazı ve gözlem cihazı gibi talepler de iletilmiştir.¹²⁷⁶

Yarbay Wehrle, 1915 yazında Beşinci Orduda Ağır Topçu Birlikleri Komutanı olarak görevlendirilmiş, Anadolu topçu bölgesinde yerine vekil bırakmıştı. Tahliye öncesi dönemde İtepe bölgesinin önemi arttığından bu bölgede farklı kalibrelerde ağır topçu bataryaları, daha önce Anadolu Hamidiyesi'nde komutanlık yapan Deniz Yüzbaşı Nitzsche kumandasında birleşmiş ve bu bataryalar İngilizlerin çekilmelerine kadar onları hiç rahat bırakmamıştı.¹²⁷⁷ Amiral Usedom da II. Wilhelm'e yazdığı raporunda Nitzsche'nin başarılarından, Yenişehir gözetleme mevkiinin de onu çok iyi yönlendirdiğinden bahsetmektedir.¹²⁷⁸

1 Kasım sonrası İtepe bölgesine yerleştirilen toplara dair listeye bakıldığında topların daha Boğaz girişine doğru öne sürüldükleri dikkat çekmektedir. Listeye göre Erenköy'den İtepe'ye, İtepe'den Kumkale ve Yenişehir tarafına, Müstahkem Mevki merkez tabyalardan, Beşinci Ordudan, Turgud Zırlılarından farklı kalibrelerde 15 top yer değiştirmiş ve Anadolu yakası ileri hattına sürülmüştür.¹²⁷⁹

Raporun sonundaki kayıp ve harcanan cephanesine bakıldığında, Gelibolu Yarımadasındaki kara muharebelerinin başlangıcından itibaren bu bölgede görev alan 78 Alman topçusundan 1 subay 6 astsubay ve 8 askerin öldüğü 3 de yaralının olduğu kaydedilmiştir. İtepe bölgesindeki Türk batarya personelinde ise 109 şehit, 250 yaralı kaydedilmiştir. İtepe topçu bataryalarının harcanan cephanenin farklı çaplarda 10 bin top mermisine yakın olduğu görülür. Ayrıca personeli Alman olan

¹²⁷⁶ **BArch MA, RM 40/1**, s. 114, 116, 121, ek s. 141, Usedom'dan II. Wilhelm'e, 31 Ocak 1916.

¹²⁷⁷ Feldmann, "Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918", s. 648-649; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 141 (Alm. s. 155).

¹²⁷⁸ **BArch MA, RM 40/1**, s. 120, Usedom'dan II. Wilhelm'e, 31 Ocak 1916.

¹²⁷⁹ Topların özellikleri ve nereden gelip nereye ne zaman yerleştirildiklerine dair bkz. **BArch MA, RM 40/1**, s. 135-136. Kasım ayı sonunda İtepe bölgesi bataryalarının cephanesinin durumu için bkz. s. 138.

Yavuz bataryası dışındakilerin personelinin Osmanlı topçularından olduğu görülmektedir. Bununla beraber Beşinci Orduya geçici olarak verilen hareketli topların personelinin çoğunu 22 astsubay ve 41 asker olmak üzere Almanların oluşturduğu kaydedilmiştir.¹²⁸⁰

3.6.4. Amiral Usedom'un Tahliye Sonrası Değerlendirmeleri

Alman İmparatoru nihai tahliyenin gerçekleştiği gün Amiral Usedom'u bir telgrafla tebrik etmiştir. II. Wilhelm'in bu telgraftaki tebrikinde, 1915 Mart ayında İngiliz ve Fransızların Boğaza yönelik denizden yaptıkları taarruza ve Amiral Usedom'un başarılı kumandanlığına atıf yapıp teşekkür ettiği görülmektedir.¹²⁸¹ Tahliye sonrası günlerde Çanakkale Zaferi dolayısıyla Osmanlı Başkumandanlık Vekâletine gönderilen tebrik telgrafları arasında Boğazlar Umum Kumandanı Müşir Usedom imzasıyla gönderilen bir telgraf da bulunmaktadır. Telgraf metni şöyledir:

“Müftechir olduğumuz Osmânî Hükûmetinin bayrağı altında Boğazlar Umûm Kumandanlığı refâkatindeki Alman silâh arkadaşları, bahâdır silâh arkadaşları olan Osmânî Devlet-i Fahîmesinin ordu ve donanmasının bugünkü yevm-i mübârek yüzü hürmetine teâlî ve muvaffakîyyât-ı mütevâliyesini Cenâb-ı Rabb-i Mûteâl'den tazarru' eylediğimiz ma'rûzdur.”¹²⁸²

Boğazlar Umum Kumandanı Amiral Usedom tahliye sonrası günlerde Çanakkale'den Almanya'ya gönderdiği bir yazıda cephedeki duruma dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Bunun ardından cephede görevini tamamladığından bahisle Türkiye'deki Alman makamları arasındaki anlaşmazlıklara da işaret ederek Almanya'ya bir süreliğine izin talebini iletmektedir.

Amiral Usedom, 18 Ocak 1916 tarihli Sevgili Müller hitabıyla başlayan Alman Donanma Kabinesi Şefine gönderdiği yazısında¹²⁸³ düşmanın çekilmesi sonrasında kısa sürede yeniden bir saldırı ihtimali görünmediğini, ama bunun yeniden gelmeyecekleri anlamına da gelmediğini belirtmektedir. Bu sebeple Boğazların yeniden elden geçirilmesi gerektiğine işaret etmekte, bunun için yapılması gereken

¹²⁸⁰ BArch MA, RM 40/1, s. 139-140.

¹²⁸¹ BArch MA, RM 5, 2359 s. 40, II. Wilhelm'den Amiral Usedom'a, 10 Ocak 1916.

¹²⁸² Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, sy. 135, yıl 2015, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2015, s. 248. Telgrafların orijinal görüntüsü sayfa 249'dadır.

¹²⁸³ BArch MA, RM 5, 2359, s. 166-167, Usedom'dan İmparatorluk Donanma Kabinesi Başkanı [Georg Alexander von] Müller'e, 18 Ocak 1916.

şeylerden, Enver Paşa'nın öneri ve taleplerinden bahsetmektedir. İstişare ettiği ve bu konuda işinin ehli olduğunu belirttiği cephane işlerinden sorumlu Alman Deniz Albayı Pieper'in bu iş için 180 milyon mark gerektiğini söylediğini aktaran Amiral, elbette bunun kolay kolay kimsenin cevap veremeyeceği veya vermek istemeyeceği bir soru olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kendisinin bu soruna ne kadar dâhil olup olmaması gerektiği veya bu meselenin kendisinin başında bulunduğu Alman İmparatorluk Donanması Türkiye Özel Kumandanlığının mı sorumluluk alanına girdiğinin ayrı bir soru olduğunu ifade etmiştir. Bu özel birliğin teşkil edildiği 1914 yılının Ağustos ayında Donanma Bakan Vekili Capelle ile yaptığı 20 dakikalık konuşma dışında sözkonusu kumandanlığının kuruluşu ve faaliyetleriyle ilgili - Amiral Souchon'un yetkilerine müdahale etmeme ve elçilikten farklı bir politika takip etmeme dışında- bir direktif ya da yönetmelik belirlemediklerini yazmıştır. Sonraki süreçte her iki makamın da zaman zaman ve belki de sıklıkla kendisinin düşüncelerine ters düşüklerini tecrübe ettiğini belirtmektedir.

Özel Kumandanlığın faaliyet sahasının Türkiye'deki şartlar çerçevesinde başarılı bir savaş yönetimini desteklemek üzere kendilerine sunulan kuvvetler ve Türk müttefiklerinin yardımıyla çok genişlediğini, bunun sonucu olarak asıl görev sahası olan Boğazların korunmasını aşan çok büyük bir yapı haline geldiğinden bahsetmektedir. Bütün silah ve mayın işleri, nakliye ve Marmara'da denizaltılardan korunmayı da kapsayan bu geniş faaliyet sahasının¹²⁸⁴ artık buranın organizesinde bir değişiklik gerektirdiğini, ama bunun bazı sorunları beraberinde getireceğini belirtmektedir. Buna göre cephedeki personeli kendi menfaatlerimizi zedelemeyen azaltma imkânının bulunmadığından behsederek, Boğaz önündeki dış savunma sisteminin yeniden kurulması için mevcut bataryalara ancak Almanların görev alıp kullanabileceği yeni Alman gemi toplarının yerleştirilmesi gerekeceğinden

¹²⁸⁴ Boğazlar Umum Kumandanlığından Donanmaya gönderilen bir yazıdan anlaşıldığına göre İstanbul'dan Çanakkale'ye, Marmara Denizi'nin kuzey ve güney kıyılarında pek çok bölgede denizaltılarla mücadele için kıyı savunma topları yerleştirilmişti. Bu bölgeler sırasıyla İstanbul Tophane'den başlayıp, Sarayburnu, Zeytinburnu, Bakırköy, Ayastefanos, Büyükçekmece, Silivri, Ereğli, Tekirdağ, Şarköy, Lapseki, Gelibolu, Karabiga, Erdek, Marmara Adası, Bandırma, İmralı Adası, Mudanya, Armutlu, Darıca, Tavşanlı, Topçu iskelesi, Eskihisar, Derince, Pendik, Moda olarak belirtilmiştir. Yazının kaleme alındığı Eylül 1915 itibarıyla hepsinde telgraf hattı olduğu görülmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/485**, s. 55. Bu listenin 1916 Ocak ayında Çanakkale Boğazı da eklenerek (Gelibolu, Galata, Ilgardere, Akbaş, Kilya, Nara, Bergas, Lapseki) güncellenmiş hâli için bkz. **BArch MA, RM 40/422**, s. 2-3.

bahsetmektedir. Ayrıca uzun süre burada kalmaktan ve sağlık koşullarının zorluğundan bahisle izin almak durumunda kalan subay ve erlerin sayısının da giderek arttığını belirtmektedir. Usedom bunun haricinde Özel Kumandanlığın ekonomik yapısının da artan fiyatlar ve para sıkıntısından dolayı zorlaştığını yazmıştır.

Yazıya döktüğü tüm bu sorunların ancak nihai amacın ne olduğuna bakarak çözülebileceğini ifade eden Amiral, Özel Kumandanlığın şimdiye kadar ki çalışmaları olduğu gibi aynen devam mı edecek, sınırlandırılacak mı, yoksa başka bir yöne doğru mu evrilecek gibi soruların cevabını yazışmalar yoluyla çözmenin zor olacağını belirtmiştir. Bu düşünceden hareketle gerekli görüşmeleri yapmak üzere Almanya'ya gelme talebini iletmekte, bunun için dört haftalık bir sürenin uygun olacağını ve kendisine Amiral Merten'in vekâlet edebileceğini yazmaktadır.

Usedom'un bu yazıyla nihayetinde memleketine bir süre dönerek ailesini görmek ve bunun için izin almak istediği anlaşılmaktadır.¹²⁸⁵ Nitekim Almanya'ya gitmesi durumunda hem Saros Körfezine benzeyen Flandern bölgesindeki deniz cephesinin savunma tertibatını görme hem de ailesi ile hasret giderme imkânı bulacağını belirtmektedir. Yazısının sonunda ise memleketine dönebilmek için en üst makamdan gerekli emri benim için elde edebilirsiniz sevinirim derken, yazıyı gönderdiği Müller'in bu izni sağlaması konusunda ricada bulunmaktadır. Yazının en sonunda ise üç haftadır Çanakkale'de bulunduğunu, İngilizlerin pıllını pırtını toplayıp Seddülbahir'den çekilişine yakinen şahit olduğunu ve üç gün içinde İstanbul'a döneceği bilgisini kaydederken, sadık dostunuz Usedom şeklinde imzasıyla yazısını sonlandırmıştır.

Amiral Usedom'un bu yazısından bir süre geçtikten sonra Alman Donanma Kabinesi Şefi Müller tarafından Usedom'un talebinin Donanma Kurmay Başkanlığına iletiliği görülmektedir. Bu yazıda, Türkiye Özel Kumandanlığının

¹²⁸⁵ Bu konuyla bağlantılı ilginç bir bilgi verecek olursak: 1916 Nisan ayında İstanbul'daki Alman askeri ataşesinin bir uyarısının Berlin tarafından dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Buna göre, Balkan treni faaliyete geçtiğinden beri subay kocalarını ziyaret eden kadınların sayısı giderek arttığı, işi gezip tozmaya vurdıkları dikkat çekilerek savaşta olduğumuz unutuluyor denilmektedir. Bu soruna yönelik olarak Alman cephelerinde olduğu gibi burada da savaş öncesi gelen subayları hariç tutacak şekilde bir prensip yasağı konulmasına dair bkz. **BArch MA, RM 5/2361**, s. 7-8, Alman Savaş Bakanlığından, 26 Nisan 1916.

Gelibolu’da görevini tamamladığı, bundan sonra yeni bir organizasyona ihtiyaç duyulduğu ve Amiral Usedom’un bunun için görüşmelerde bulunmak üzere Merten’i yerine vekil olarak bırakıp memlekete gelme talebine Donanma Kabinesinin herhangi bir itirazının bulunmadığı belirtilmektedir.¹²⁸⁶

Amiral Usedom Almanya’ya dönerken¹²⁸⁷ aynı Balkan treninde bulunan Amerikan Elçisi Morgenthau ile karşılaşmışlardı. Morgenthau daha önce Çanakkale ziyaretinde gördüğünü söylediği Amiral Usedom’un, Kayzerin yatının kaptanlığını da yapması dolayısıyla İmparatorun yakınları arasındaki bir isim olduğunu ifade etmektedir. Karşılaşmalarında hemen sözün Çanakkale’ye yönelik İtilaf saldırısına geldiğini ve onun zaman zaman mahvolmanın eşiğine gelmiş olursa da “Türklerin kahramanlığına ve binlerce insanı feda etmeye hazır olmalarına çok şey borçluyuz. Şimdi her şey yerli yerinde, vazifemiz sona erdi” dediğini aktarmaktadır.¹²⁸⁸

Boğazlar Umum Kumandanlığının karargâhı ile ona bağlı İstanbul Boğazı, Çanakkale Boğazı, Sahil Müfettişliği ve Esliha Müfettişliği şeklindeki yapılanmanın bazı dönemlerde yapılan güncellemelerle birlikte savaş boyunca sürdüğü görülmektedir. Amiral Usedom nihayet 1918 yılı Ekim ayı sonunda Mondros Mütarekesi imzalanana kadar Alman İmparatorluk Donanması Türkiye Özel Kumandanlığı ve Boğazlar Umum Kumandanlığı görevini sürdürmüştür.¹²⁸⁹

Çanakkale Cephesinde muharebeler bittikten sonra Boğaz savunması yeni toplarla, cephanenin takviyesiyle, daha iyi yön ve ölçü aletlerinin devreye sokulmasıyla, mayın hatlarının iyileştirilmesiyle güçlendirilmeye ve eğitim faaliyetlerine devam edilmiştir. Yine Amerikan Elçisi Morgenthau’nun bu konudaki tespiti dikkat çekicidir. Morgenthau, Mart 1915’te gördüğü zayıf tahkimli Çanakkale

¹²⁸⁶ **BArch MA, RM 5, 2359**, s. 120, Donanma Kabinesinden Donanma Kurmay Başkanlığına, 24 Ocak 1916.

¹²⁸⁷ Usedom’un 1 Şubat 1916 günü Almanya’ya gittiğine ve yerine Çanakkale Boğazı Kumandanı Merten Paşanın vekâlet edeceğine dair bkz. **DTA, Daireler**, 24-22/2.

¹²⁸⁸ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 288.

¹²⁸⁹ Alman İmparatorluk Donanması Türkiye Özel Kumandanlığının Ağustos 1914-Kasım 1918 tarihleri arasında görevlendirilen birimleri ve bu birimlerin başında bulunan subaylarına dair bilgi için bkz. Hildebrand, **a.g.e.**, s. 63-69. Alman İmparatoru II. Wilhelm Osmanlı’yı ziyareti kapsamında 1917 Ekim ayında Çanakkale Boğazı istihkâmları ve muharebe alanını da ziyareti etmiştir. Anadolu Hamidiye Tabyası ziyaretinden Amiral Usedom, II. Wilhelm, Enver Paşa ve Amiral Merten’in Osmanlı üniformalarıyla ön planda göründükleri bir fotoğraf için bkz. (EK 31a). Yine Merten, Usedom ve II Wilhelm’in Boğaz kıyısında daha yakın plan fotoğrafı için bkz. (EK 31b).

Boğazı'nın Almanya ile İstanbul arasındaki kesintisiz demiryolu hattının kurulması sonrasında artık zaptedilemez bir biçimde tahkim edildiğini, bütün dünyanın tüm filoları bile gelse artık burayı geçmenin pek mümkün olamayacağını yazmıştır.¹²⁹⁰ Tahliye sonrası dönemdeki bu faaliyetler de arşiv evrakı ve çeşitli hatırat metinlerinden takip edilebilmektedir.¹²⁹¹ Çalışmamızı sınırlandırmak amacıyla bu dönemi ayrı bir çalışma konusu olacak şekilde değerlendirmekteyiz.¹²⁹²

¹²⁹⁰ Bkz. Morgenthau, **a.g.e.**, s. 177.

¹²⁹¹ Örneğin 1916 yılı sonlarında Alman istihbaratından İstanbul'a İtilaf Devletlerinin savaşın kaderini kendi lehlerine çevirebilmek amacıyla Çanakkale Boğazı'na yeni bir saldırı hazırlığında olduklarına yönelik istihbarat bilgisi ulaşmıştı. Bunun üzerine Çanakkale Boğazı'nın mevcut savunma durumu üzerine Boğazlar Umum Kumandanı Amiral Usedom'un Boğaz savunmasına dair kısa bir rapor sunduğu, Enver Paşa'nın konu hakkında görüşlerini ilettiği ve Alman askeri ataşesi Lossow'un Çanakkale'nin deniz ve Boğazdan savunulmasıyla ilgili daha geniş bir değerlendirme yaptığı görülmektedir. Bu değerlendirmeler neticede Alman Deniz Ataşesi Humann tarafından Alman Şansöylesine iletilmişti. Bkz. **BArch MA, RM 2, 2003**, s. 10-19.

¹²⁹² Birinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye Özel Kumandanlığında görev yapan Alman subayların bir listesi için bkz. Soytürk, **a.g.e.**, s. 50-74.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇANAKKALE CEPHESİNDE OSMANLI DONANMASININ SEVK VE İDARESİNDE ALMAN BAHİRİYELİLER

Alman Akdeniz Filosu komutanı Amiral Souchon'un, Osmanlı ve Almanya arasında gizli askerî ittifak antlaşmasının imzalanmasının ardından Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul'a gidişi, ardından Osmanlı Donanmasının komutanı olması, gemilerin satın alınarak mürettebatıyla birlikte Osmanlı hizmetine girmesi ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen dâhil olma sürecindeki etkisinden ilk bölümde bahsedilmişti.¹²⁹³

Bu bölümde öncelikle Amiral Souchon'un Osmanlı Donanmasının başına getiriliş sürecine değinilerek, onun donanmanın durumuna dair değerlendirmelerinden, ardından Almanya'dan donanma için takviye personel ile donanmanın iyileştirilmesine yönelik çalışmalarından kısaca bahsedilecektir. Daha sonra Çanakkale Cephesi bağlamında Osmanlı Donanmasında görevlendirilen Alman bahriyelilerin dâhil olduğu öne çıkan bazı operasyonlar ele alınacaktır. Yine donanmanın Çanakkale Cephesine katkıları bağlamında, muharebeler sırasında endirekt atışlar ile gemi toplarının sökülerek cephede kullanılması gibi destekler konu edilecektir. Ayrıca Alman Akdeniz Filosu çıkarma birliği olarak adlandırılan ve Alman bahriyelilerinden oluşan makineli tüfek birliğinin Çanakkale kara muharebelerine katılımları ve etkisi incelenecektir. Ayrıca Almanya'dan gelen denizaltıların Çanakkale Cephesine katkısı da bu bölümde ele alınacak konu başlıkları arasında yer almaktadır. Son olarak donanmanın ve Alman bahriyelilerin Çanakkale Cephesine katkılarına dair Alman komutanların farklı değerlendirmelerinden bahsedilecektir.

Birinci Dünya Savaşının başladığı dönemde Osmanlı Donanması büyük devletlerin donanmaları ile karşılaştırıldığında deniz teknolojisi bakımından iyi durumda değildi.¹²⁹⁴ Öyle ki Rus Donanmasıyla Karadeniz'de bir mücadeleye

¹²⁹³ Amiral Souchon'a dair biyografik bilgi için bkz. "Admiral a. D. Wilhelm Souchon 75 Jahre", **Marine-Rundschau**, Jg. 44, yıl 1939, s. 570.

¹²⁹⁴ Zırhlılar ve torpidoların isim, sınıf, tonaj ve hız bilgilerinin yer aldığı 1914 yılı Osmanlı Donanma Envanteri için bkz. Ali Fuat Örenç, "Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayii", **Osmanlı**

girilmesi pek mümkün görünmemekteydi. Ancak Alman Amirali Wilhelm Anton Souchon'un komutasındaki Alman Akdeniz Filosu'na ait Goeben ve Breslau gemilerinin İstanbul'a gelişiyle nisbeten denge sağlanmıştı. Hatta bu gemilerin gelişiyle Rusya'nın Karadeniz'de Osmanlı Donanmasına olan üstünlüğü tehlikeye giriyor, denge İtilaf devletlerinin istemediği ölçüde Osmanlı lehine değişiyordu.¹²⁹⁵ Yine de savaş başladığında genel olarak İttifak ve İtilaf devletlerinin donanmaları karşılaştırıldığında İngiltere, Fransa ve Rusya'nın donanma unsurlarının Almanya ve Avusturya Macaristan'a karşı sayıca çok üstün olduğu görülmektedir.¹²⁹⁶

4.1. Amiral Souchon'un Osmanlı Donanmasının Başına Getirilmesi ve Bahriyede Alman Etkisi

Amiral Souchon Birinci Dünya Savaşı başladığı günlerde henüz Çanakkale Boğazı'na ulaşmadan evvel, onun İstanbul'a geldikten sonraki konumunun ne olacağı Alman makamları arasında önemli bir gündem maddesiydi. Osmanlı Donanmasının başına geçme ihtimali ve Alman mürettebatın durumu, İstanbul'daki Alman Elçiliği ile Berlin arasındaki yazışmalara konu olmaktaydı. Alman Büyükelçisi Wangenheim bu konunun ancak Amiral Souchon'un İstanbul'a gelmesi sonrasında netleşebileceğini belirtirken, Osmanlı gemilerinin İngiliz Limpus Paşa'nın emrinde bulunduğu dikkat çekmekteydi.¹²⁹⁷

Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918, ed. Gültekin Yıldız, Timaş, İstanbul, 2013, s. 224-225. Savaşın patlak verdiği günlerde ve seferberlik hâlinde Osmanlı Donanmasının durumu ve komutasına dair bkz. **BArch MA, RM 40/672**, s. 8-9. Osmanlı deniz teknolojisi hakkında kapsamlı bir literatür değerlendirme çalışması için bkz. Tuncay Zorlu, "Osmanlı Deniz Teknolojisi Üzerine", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c. 4, sy. 2, yıl 2004, 297-353.

¹²⁹⁵ Yavuz, **Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar**, s. 241. Sonraki süreçte Rusya'nın donanmasını iyileştirmesiyle bu denge yine bozulmaya başlayacaktı. Bkz. Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 35-36. Alman denizaltılarının Karadeniz'de 1916 yılında yaptıkları keşifler, Rus Donanmasının büyük ve modern bir zırhlı ile İngiliz ve Japon subaylarınca yönetilen iyi silahlandırılmış süratli muhripler kullandıklarını gösteriyordu. Bkz. Hans Hüner, **a.g.e.**, s. 129.

¹²⁹⁶ Devletlerin sahip olduğu donanma unsurlarının sayıca gösterildiği bir tablo için bkz. Kurt Jagow, **Daten des Weltkrieges: Vorgeschichte und Verlauf bis Ende 1921**, Leipzig: Koehler, 1922, s. 141.

¹²⁹⁷ **PA AA, R 13320**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 8 Ağustos 1914. Amiral Limpus'un Bahriye misyonu şefi olarak kumandası altında bulunan Osmanlı Donanması gemilerinin listesi, sınıfı ve özellikleri için bkz. Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 639. Osmanlı Donanmasının reorganizasyonu için danışman olarak görev alan İngiliz Amiral Arthur Henry Limpus'un bu hizmet dönemini inceleyen güncel bir çalışma için bkz. Dilara Dal, "Stratejik İş

Goeben ve Breslau gemileri İstanbul'a geldikten sonra İngilizlerin Osmanlı Donanmasındaki etkinliğinin kırıldığı ve donanmanın sorumluluğunun Amiral Souchon'a verildiği görülmektedir. Alman Elçisinin 17 Ağustos'ta Berlin'e bildirdiğine göre donanmada istihdam için Alman subayı veya personeli çağırma yetkisi Amiral Souchon'a bırakılmıştı.¹²⁹⁸ Ayrıca o günlerde Osmanlı yetkilileri tarafından, Alman gemilerinin bir an evvel İstanbul önlerinde görünmesi talebi de söz konusuydu. Amiral Souchon bunun gerçekleşebilmesi için İngiliz subayların Osmanlı gemilerini terk etmeleri şartını koşmuştu. Bu sırada Büyükelçi Wangenheim Berlin'e gelişmeleri yazarak, Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın İngiltere'nin devletlerarası hukuka aykırı bir şekilde iki zırhlısına el koymasından dolayı İngiliz heyetine görevinin sonlandığını bildireceğini, böylece İngiliz misyonu meselesinin çözüme kavuşacağını aktarmaktaydı. Nitekim Almanya'nın şartları kısmen yerine getirilmiş ve Cemal Paşa'nın emriyle İngiliz subaylar gemilerden uzaklaştırılmıştır. Bu gelişme üzerine Amiral Souchon bazı Osmanlı subaylarıyla birlikte donanmanın organizasyonu ile ilgilenecek bir komisyon kurmuştur.¹²⁹⁹

Amiral Souchon Ağustos ayı ortalarında İstanbul'a gelmiş ve fiili olarak Osmanlı Donanma Komutanlığını devralmıştır. Ancak o sırada İngiliz ıslah heyetinin başkanı olan Amiral Limpus henüz İstanbul'da olduğundan Amiral Souchon'un resmi ataması bir müddet gecikmiştir. Nihayet Amiral Souchon, Sultan Reşad'ın iradesi ile 9 Eylül 1914 tarihinde Osmanlı Donanmasının birinci komutanlığına atanmasıyla o zaman değin İngilizler tarafından yürütülen donanma ıslah heyeti danışmanlığını da üstlenmiştir. Bu atama öncesinde donanma birinci komutanlığı görevinde bulunan Yarbay Arif Bey ise donanma ikinci komutanlığına atanmıştır. Yavuz zırhlısının ikinci komutanı Binbaşı Rudolf Madlung filotilla komodorluğuna atanırken, Amiral

Birliği ve Askerî Danışmanlık Kapsamında Osmanlı Donanmasında Amiral Limpus Misyonu (1912-1914)", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, c. 17, sy. 38, yıl 2021, s. 441-479.

¹²⁹⁸ Enver Paşa'nın 13 Ağustos günü Bahriye Nezaretine gönderdiği yazıda Amiral Souchon'un materyal ve personel talebi konusunda gerekenin yapılacağını yazmıştı. Bu bilgi Souchon'a da verilmişti. Bkz. **BArch MA, RM 40/420**, s. 140-141, Enver Paşa'dan Bahriye Nezaretine, 13 Ağustos 1914.

¹²⁹⁹ **PA AA, R 13320**, Wangenheim'dan Berlin Dışişlerine 17 Ağustos 1914. Ayrıca bkz. **BArch MA, RM 40/55**, s. 5.

Souchon'un kurmay subayları olarak Alman Binbaşı Wilhelm Busse ile Yarbay Enver Bey tayin edilmişlerdir.¹³⁰⁰

Bu atamalardan sonra Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı Donanmasının görev tanımını yeniden yapılmıştır. Buna göre donanmanın birincil görevi eskiden olduğu gibi İstanbul'u denizden gelebilecek saldırılara karşı korumaktır. Bu görev çerçevesinde Boğazlara yönelik saldırılar karşısında tedbir alınacaktı. Boğazların sahil savunmasını üstlenen Sahil Müfettişliği ve çıkarmalara karşı kara ordularıyla işbirliği içerisinde olunması gerekiyordu. Bu savunma görevinin haricinde taarruz görevi kapsamında Karadeniz'de Rus Donanmasına karşı hâkimiyet sağlanacaktı.¹³⁰¹ Özellikle Enver Paşa ordu ve donanmanın uyum içerisinde olması konusunda hassastı. Zira Donanma Komutanına gönderdiği bir yazıda, ordu ve donanmanın operasyonlarının uyumlu bir şekilde yürütülebilmesi için donanma unsurlarının her türlü hareketi, operasyonu ve geri dönüşlerinin Başkumandanlık Vekâletine zamanında bildirilmesini istediği görülmektedir.¹³⁰²

Osmanlı-Alman askerî ittifak antlaşmasının imzalanmasıyla 1914 yılının Ağustos ayında yaşanan gelişmeler, genel olarak İstanbul'daki Alman etkisinin, özelde ise Amiral Souchon'un önce fiili sonra resmi olarak Donanma Komutanı olmasıyla bahriyedeki Alman etkisinin hızla artışı beraberinde getirmekteydi. Osmanlı Donanmasında etkili bir isim olan Rauf Bey [Orbay] hatıralarında bu süreci, Almanların bahriyeye hâkim olma yönündeki adımları olarak nitelendirmiştir. Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Suriye'de olup yerine Enver Paşa'nın vekâlet ettiği dönemde Bahriye Erkânıharbiye Reisi olan Rauf Bey, Amiral Souchon'un başlıca şube müdürlüklerine Alman subayları atayarak bütün Osmanlı bahriyesini Alman idaresi altına almak istediğinden bahseder. Souchon'un Alman karargâhına bağlı şekilde, raporlarını oraya yazıp, kendi maksat ve menfaatlerine göre idare etmeye

¹³⁰⁰ Ozan Tuna, "Amiral Souchon'un Donanma Komutanı Olması ve Rus Limanlarının Bombalanması (29 Ekim 1914)", *OTAM*, 36 /Güz 2014, s. 203. Ayrıca Osmanlı Donanması kadrosunda yapılan değişikliğe dair Bahriye Nezareti tarafından Arif Bey'e gönderilen 9 Eylül 1914 tarihli yazı için bkz. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, sy. 141, s. 320-321. Amiral Souchon Türkiye'de 4 Eylül 1917 günü Balkan ekspresi ile İstanbul'dan ayrılana kadar 3 yıl görev yapmıştır. Bkz. Mâkelâ, *Souchon der Goebenadmiral*, s. 188. Amiral Souchon'un bu süre zarfındaki faaliyetlerini inceleyen bir tez çalışması için bkz. Ozan Tuna, "*Alman Amiral Souchon'un Osmanlı Donanmasındaki Faaliyetleri (1914-1917)*", Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2020.

¹³⁰¹ Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, s. 25.

¹³⁰² *BArch MA, RM 40/454*, s. 111, Enver Paşa'dan Donanma Komutanına, 14 Şubat 1915.

çalıştığından söz etmektedir. Rauf Bey'e göre, Osmanlı bahriyesi bu süreçte Alman tahakkümü altına girmiş, Osmanlı denizcilerini rencide eden pek çok hadise yaşanmıştır.¹³⁰³

Alman askerî arşivinde Rauf Bey'i haklı çıkaracak bir kayıttan söz edilebilir. Amiral Souchon, 1915 yılı Ekim ayında Berlin'e gönderdiği çok gizli yazıda, Enver Paşa'nın Bahriye Nezaretinde görevlendirilmek üzere yetkin bir Alman subayı talebinde bulunduğunu iletmiştir. Souchon'un belirttiğine göre Enver Paşa'nın böyle bir talepte bulunmasının bir nedeni donanmada esaslı bir reform çalışması için Bahriye Nezaretinin üst kademesinde de Alman etkisine ihtiyaç duyulmasıdır. Diğer bir neden de Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Suriye'den geri dönmesi durumunda kendine has karakteri sebebiyle donanmada yürütülmesi planlanan reform çalışmalarında zorluk çıkarma ihtimaliydi. Bu yüzden Cemal Paşa'nın gelişinden önce yaşlı ve tecrübeli bir Alman subayının işleri yoluna koyması ve bu sayede Cemal Paşa'nın, geldiğinde kendisini zaten işlemekte olan bir sürecin içerisinde bulmasının uygun olacağı düşünülmektedir.¹³⁰⁴ Bu talep Alman Donanma Bakanı Amiral Tirpitz tarafından uygun görülmüştü.¹³⁰⁵ Ancak Rauf Beyin de hatıralarında anlattığı üzere bu dönemde Osmanlı Bahriye Nezaretinin bir hâkimiyet mücadelesine sahne olduğu ve Alman etkisine karşı bir direncin bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Rauf Bey Birinci Dünya Savaşının sonuna değin Bahriye Erkânıharbiye Reisi olarak görevini sürdürmüştür.¹³⁰⁶

¹³⁰³ Rauf Bey bu hadiselerle örnekler de vermektedir. Bkz. Orbay, **a.g.e.**, s. 23 vd.

¹³⁰⁴ **BArch MA, RM 5/ 2357**, Amiral Souchon'dan Alman Donanması Kurmay Başkanına, 21 Ekim 1915, s. 463-465.

¹³⁰⁵ **BArch MA, RM 5/2358**, s. 96-97. Nitekim daha sonra Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın da bilgisi dâhilinde Osmanlı Bahriyesinin ıslahı ve bir donanma programının düzenlenmesi için 1916 Ocak ayında İstanbul'a gelen Alman Danışman Amiral Hopmann Şubat ayında bir rapor sunmuştu. Bahriye programı hakkında Alman belgeleri üzerinden detaylar sunan bir çalışma için bkz. Sezen Kılıç, **Vatan Uğruna: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman Bahriye İlişkileri**, İstanbul: İBB Kültür AŞ Yayınları, 2021, s. 32 vd.

¹³⁰⁶ Amiral Souchon, 1916 yılı sonunda Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Almanya'ya davet edilmesi söz konusu olunca, ona eşlik etmesi muhtemel isimlerden Osmanlı Donanması İkinci Komutanı Arif Bey'in aksine, "bizimle olumlu bir işbirliğine gelmeyecek, hayalperest ve tam bir milli kibirle dopdolu olan Bahriye Yarbayı Rauf'un [Orbay]" davet edilmesini tavsiye etmediğini yazmıştır. Ancak Cemal Paşa, Rauf Bey'i teklif edecek olursa da onun hassasiyetin dikkate almak gerekir diye de eklemiştir. Nitekim Rauf Bey bu seyahatte Cemal Paşa'ya eşlik edecektir. Bkz. Kılıç, **Vatan Uğruna**, s. 310; **BArch MA, RM 3/4722**, s. 114, Souchon'dan Alman Donanma Bakanına, 14 Aralık 1916.

Öte yandan İstanbul'daki Alman etkisi ile ilgili olarak Osmanlı'ya gelen Alman gemileri arasında yer alan ve bir ticaret gemisi olan General'in İstanbul'daki Alman donanma mensupları açısından önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. ABD elçisi Morgenthau, Haliç'te Galata Köprüsü'nün yakınında demirli olan General adlı geminin bir karargâh¹³⁰⁷ görevi gördüğünü, bir tanıdığı aracılığıyla gemide neler olup bittiğinden haberdar olduğunu belirtmektedir. Morgenthau, General'in pratikte bir Alman kulübü veya oteli gibi işlevi olduğundan, Yavuz ve Midilli'nin subayları ile Türk gemilerine kumanda etmek üzere gelen Alman subaylarının gemide yiyip içip yattıklarından, Amiral Souchon başkanlığında toplantılar yapıldığından bahsetmektedir. Amerikan Elçisinin aldığı bilgiler ve edindiği izlenimlerden de anlaşıldığı üzere görünen durum Osmanlı Donanmasının gerçekte kimin kontrolünde olduğu konusunda kuşku bırakmıyordu.¹³⁰⁸

4.1.1. Alman Yetkililerin Osmanlı Donanmasının Durumuna ve Bahriyedeki İngiliz Etkisine Dair Değerlendirmeleri

Amiral Souchon, İstanbul'a gelip fiili olarak donanmanın başına getirilmesinin ardından Osmanlı Donanmasının durumuna dair Alman Donanma Bakanlığına bir rapor göndermişti. Souchon raporunda, emrine sekiz torpidopot verildiğini, Alman ve Türk gemilerinin Marmara Denizi'nde birlikte manevra yaptıklarını, Türk gemilerinin savaşa hazır olmaları ve İstanbul Boğazı'ndaki tahkimat için ortak çalışma yaptıklarını belirtiyordu. Amiral Souchon karşılaştığı olumsuzluklardan İngiliz bahriye misyonunu sorumlu tutmaktaydı. İngiliz heyetinin, kasten gemilerin bakımlarını yaptırmadığını ve personele eğitim icra ettirmediğini dile getirmekteydi. Öte yandan torpidobot filotillası komutanı olarak görevlendirilen Deniz Binbaşı Adolf Pfeiffer'in de Ağustos ayında Alman Akdeniz Filosuna verdiği raporda, Türk muhrip ve torpidobotlarının durumundan yakındığı görülmektedir. Ona göre torpidobotlar görünüşte iyi gibi bir izlenim verseler de o zamana kadar Haliç'te faal olmamaları ve tesisat bakımları hiç yapılmadığından iki günlük bir eğitim sonrasında

¹³⁰⁷ Amiral Souchon'un Donanma Komutanı olduktan sonra General gemisinde kurmayları ile başlarında fesleriyle çekilmiş, Busse ve Enver Bey'in de bulunduğu toplu fotoğrafı için bkz. Mäkelä, **Auf den Spuren der Goeben**, s. 71; Erdmann, **Die Dardanellen**, s. 45; bkz. **Illustrierte Zeitung**, Nr. 3735, s. 111 (Bkz. EK 32).

¹³⁰⁸ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 86.

bile tamirat için uzun molaya ihtiyaç duyuyorlardı. Ayrıca Türk mühendislerin pratik becerilerinin azlığından, subayların topçu atış usulü hakkındaki eğitim ve bilgi eksikliklerinden bahsediyordu. Alman bahriyeli subaylarının genel izlenimine göre Osmanlı gemilerindeki gerek yaşam yerleri, gerekse silah ve makinelerin durumu oldukça yetersizdi. Personel ise denize karşı dayanıksız, muharebe eğitimi almamış ve teknik konulara karşı ilgisiz görünüyordu.¹³⁰⁹

İngiliz heyetinin bilinçli olarak Osmanlı Donanmasını güçsüz bıraktığına dair Alman görüşünün hem Alman arşiv belgelerinde ve hem de sonradan yazılan metinlerde sıklıkla dillendirildiği dikkati çekmektedir.¹³¹⁰ Örneğin Alman Elçisi Wangenheim'in Berlin'e çektiği 17 Ağustos tarihli telgrafında, İngiliz misyonunda senelerdir çalışan bir Alman mühendisin, misyonun nasıl da bilinçli bir şekilde donanmanın savaşma kabiliyetini düşürecek şekilde çalıştığına ve son olarak Hamidiye'nin makinelerinin amaçsız bir şekilde söküldüğüne dair ifadelerinin resmi olarak kayıt altına alındığını bildirmekteydi.¹³¹¹ Wangenheim Alman Dışişlerine gönderdiği 18 Ağustos 1914 tarihli çok gizli bir telgrafında ise Enver Paşa ile görüşmesinde onun Amiral Souchon'un talebiyle Berlin'den gönderilecek takviye denizci personele dair söylediklerini ve İngiliz bahriye misyonu ile ilgili durumu şu cümlelerle aktarmıştı:

“Bugün Enver Paşa gönderilmesi planlanan subaylar ve personel için müteşekkir olduğunu söyledi. Amiral Souchon, İngiliz misyonunun gemilere tekrar adım atmayacağına dair Enver Paşa ve Bahriye Nazırından garanti aldı. İngiliz subaylarının geçici bir süre belirtilen komisyonda bulunacaklarını ama hiç etkilerinin olmayacağını söyledi. İngilizler kendilerini gülünç duruma düşürmek istemiyorsa bizim subaylarımızın gelişinin hemen ardından kendi başlarına çekilip gideceklerdir.”¹³¹²

Wangenheim'in o tarihlerde Berlin'e gönderdiği telgraflarda, İngilizlerin donanmada bilinçli olarak zarara sebebiyet vermeleri meselesini sıklıkla gündeme taşıdığı görülmektedir. Mesela Alman Elçisi 20 Ağustosta çektiği telgraflarda şu çarpıcı ifadelere yer vermiştir:

¹³⁰⁹ Wolf, **a.g.e.**, s. 89-91; Yavuz, **Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar**, s. 245; Mâkelâ, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 130; Dan van der Vat, **a.g.e.**, s. 223.

¹³¹⁰ Savaşın patlak verdiği ve seferberliğin ilan edildiği günlerde İngiliz etkisinin de görüldüğü Osmanlı Donanmasının durumu ve komutasına dair bkz. **BArch MA, RM 40/672**, s. 8-9.

¹³¹¹ **PA AA, R 13320**, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 17 Ağustos 1914. Ayrıca bkz. **BArch MA, RM 40/55**, s. 5.

¹³¹² **BArch MA, RM 40/55**, s. 8.

“Amiral Souchon, Türk gemilerinin devralınırken bazı gemilerde İngilizlerin tamamen olmasa da hızlıca hareketine engel olacak bilinçli arızalar meydana getirdiklerini tespit etti. Souchon bu arızaların kısa sürede çözülmesini ümit ediyor. Şimdi anlaşılıyor ki İngiltere ve bahriye misyonu Balkan Savaşında da Türk donanmasını hareketsiz kalmasını böyle sağlamış.”¹³¹³

Wangenheim, 21 Ağustos tarihli telgrafında ise konuyu biraz daha açmıştır:

“Goeben’in Türk torpidobot filosunda eğitim veren deniz yüzbaşısının dediğine göre; şu an denizcilerin yetkinlik, disiplin ve takım ruhu en üst seviyede. Bu çerçevede Alman denizcilerle eşit seviyedeler diyebilirim. Eğitimlerinde bir noksan varsa da bu İngiliz misyonunun eğitim eksikliğidir. Şu an gösterdiğimiz çabayla kısa zamanda özlenen seviyeye ulaşırız.”¹³¹⁴

Alman Savaş muhabiri Emil Ludwig de bu konuya dikkat çekmektedir. Ona göre Alman denizcileri fesleri takıp Türk askeri olduktan sonra Türklerin ustası da olmuşlardı. 18 Ağustos’ta artık adları Yavuz ve Midilli olan gemilere de birçok Türk subay, astsubay ve tayfası gelerek birşeyler öğrenmeye başlamışlardı. Türk bahriyeliler çabuk öğreniyorlardı. Alman subay, astsubay ve teknik elemanları da Türk gemilerinde görevlendirilmişlerdi. Ancak Ludwig’e göre Türk donanmasının durumu neredeyse bir felaketti. İngiliz bahriye heyeti Abdülhamid döneminde zayıflayan donanma işlerini, çıkacak bir savaş için zayıflatmak, hatta tamamen kötürüm bırakmak için elinden geleni yapmıştı. İngiliz uzmanlar şeytanca bir yöntemle zırhlıları ve torpidobotları işe yaramaz duruma getirmişlerdi. Donanmada herşey pırıl pırıldı, ama savaş sırasında kullanılamayacak ya da işe yaramayacak durumdaydı.¹³¹⁵

Amiral Souchon’un 27 Ağustos tarihli raporu¹³¹⁶ Osmanlı Donanmasının durumu ve İngiliz misyonunun rolüne dair durumu özetlemekte, İngiliz misyonunun Osmanlı Donanmasından sökülüp atılması gerektiğinden bahsetmekteydi. Amiral Souchon bu raporunda evvela ekibiyle birlikte günler süren araştırmanın neticesi olarak, İngiliz misyonunun yıllardır planlı bir şekilde Osmanlı Donanmasının hareket kabiliyetini en düşük seviyede tuttukları sonucuna varıldığını belirtmektedir. Amiralin belirttiğine göre yaptıkları inceleme neticesinde ortaya çıkan sonuçlar özetle

¹³¹³ PA AA, R 13320, Wangenheim’dan Berlin Dışişlerine, 20 Ağustos 1914.

¹³¹⁴ PA AA, R 13320, Wangenheim’dan Berlin Dışişlerine, 21 Ağustos 1914.

¹³¹⁵ Yöntemlerle ilgili detay için bkz. Ludwig, *a.g.e.*, s. 58-60.

¹³¹⁶ TTK Arşivi, KO, 21, 138, s. 1-3; Wangenheim’dan Enver Paşa’ya sunulan nüshası için bkz. TTK Arşivi, EP, 18, 52. Ayrıca bkz. Wolf, *a.g.e.*, s. 90-91.

şunlardı: Donanma personeline yönelik yeni muharebe eğitimine dair hemen hemen hiç bir şey yapılmamıştı. Muharebede avantaj sağlayan gece talimi hiç yapılmamıştı. İngiliz Donanmasında çok muazzam biçimde kullanılan işaret sistemi, talimname olmadığından Osmanlı'da çok kötü durumdaydı. Gemilerin telsiz telgraf istasyonları kullanılamaz haldeydi.¹³¹⁷ Torpido eğitimi o kadar yüzeysel verilmişti ki uygulamada kendi gemileri açısından bile tehlike oluştuyordu. Savaş şartlarına uygun biçimde topçuluk talimi de yapılmamıştı.¹³¹⁸ İngiliz uzmanların Osmanlı gemilerindeki kazan ve makinelerin yanlış teknik kullanımı sonucu zarar görmesine göz yumdukları anlaşıyordu. Souchon, özetle bahsedilen bu tespitlerin Alman subayların sadece kısa bir süre içinde tespit ettikleri hususlar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Souchon, bunun da ötesinde çok sayıda Osmanlı subayının İngiliz misyonu hakkında şikâyetlerini dile getirdiklerinden bahsetmektedir. Buna göre en başta gelen şikâyet, eğitim için vazgeçilmez bir uygulama olan büyük manevra yapma taleplerinin sürekli geri çevrilmesiydi.

Amiral Souchon'un bu raporunun sonundaki ifadesinden asıl amacın Osmanlı Donanmasındaki İngiliz etkinliğini bir an önce kırmak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim gözlemlerine göre ancak İngiliz etkisi tamamen sıfırlandıktan sonra Osmanlı Donanmasının şifa bulabileceği yönündeki bir inancın Osmanlı askerî yöneticileri arasında da yaygınlaştığını belirtmekteydi. Nihayetinde Amiral Souchon'un resmi olarak Osmanlı Donanması Birinci Komutanı olarak atanmasından kısa süre sonra 16 Eylül'de İngiliz bahriye heyeti kumandanı Amiral Limpus maiyeti ile birlikte Bahriye Nazırına bir veda ziyareti yaparak ertesi gün İstanbul'dan ayrılmıştı.¹³¹⁹

¹³¹⁷ Amiral Souchon 28 Ağustos 1914 tarihli Osmanlı Genel Karargâhına gönderdiği yazıda, Çanakkale Boğazı önünde bulunan İngiliz gemilerinin planlı bir şekilde Çanakkale ile İstanbul Tuzla'da bulunan Osmanlı Donanmasının telsiz iletişimini bozduğunu yazıyordu. Bkz. **TTK Arşivi, KO, 21, 134, 134**. Sonraki süreçte bu alanda önemli iyileştirmeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Çanakkale Boğazı'na hâkim bir noktadaki Goncasuyu telsiz istasyonunda görevli Tefik Rıza Bey, 5 Mart 1915 gününe ait notlarında "...düşmanın radyo dalgalarını bizim radyodan sürekli ve hızlı dalgalar göndererek harap ediyoruz..." ifadelerine yer vermiştir. Bkz. Tefik Rıza Bey, **a.g.e.**, s. 70.

¹³¹⁸ Midilli'deki Alman bahriyelilerinden Hans Hüner de, ilk zamanlarda Osmanlı personelinin eğitiminin yetersiz olduğuna, teknik ve pratik bilgiden yoksun olduklarına dikkat çekmektedir. Bkz. Hans Hüner, **a.g.e.**, s. 66-67.

¹³¹⁹ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, s. 40 (çev. 63); Ayrılış tarihi olarak bir veya birkaç gün öncesi de verilmektedir. Bkz. Yavuz, **Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar**, s. 248; Besbelli, **Çanakkale'de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, s. 9. Amiral Souchon, savaşın ilerleyen aşamalarında Osmanlı bahriye subaylarının Almanya'ya gönderilmesi ile ilgili olarak Berlin'e gönderdiği bir yazıda, bu konuda Alman menfaatine uygun olan subayları seçmek için elinden geleni yapacağını

Amiral Souchon'un kurmaylarından Deniz Binbaşı Ernst Büchsel ise İstanbul'daki gözlemlerini rapor ederken, Osmanlı Donanmasının kurmay ve subay kadrosundaki İngiliz sempatisine dikkat çekmekteydi. Zira uzun süredir İngilizler Osmanlı bahriyesinde etkindiler. Gemi tersaneleri, cephanelikler, projeler onların finansmanı ile destekleniyordu. Birçok Türk subay, mühendis ve teknik elamanı İngiltere'de eğitim almaktaydı. Bu yüzden İngiliz sempatisi oldukça yaygındı ve Amiral Limpus maiyetindeki İngiliz bahriye heyeti ayrılırken bazı Osmanlı bahriyelileri üzüntü ve karışık duygular içerisindeydiler. Hatta Büchsel, sonraki süreçte Bahriye Nezaretinde Almanlara karşı farklı tavırların oluştuğundan da bahsetmektedir.¹³²⁰

Osmanlı Donanmasında İngiliz etkisine dair Alman iddiaları karşısında Amerikan Elçisi Morgenthau ise İngiltere'nin Osmanlı Donanmasını bilerek çürümeye bırakmış olduğu gibi iddiaların esasında doğru olmadığını bilakis Amiral Limpus'un donanmayı geliştirmek adına sıkı ve sistemli çalıştığını, mükemmel sonuçlar aldığını belirtmektedir. Bu çerçevede iddiaların aslında Türkler üzerindeki Alman propagandasının bir ürünü olduğunu belirtmektedir.¹³²¹

Aslında İngiltere'nin Osmanlı gemilerine el koymasından dolayı 1914 yılı Ağustos ayı başından itibaren Osmanlı kamuoyunda bir İngiliz karşıtlığı söz konusuydu. Bu durum Almanların donanmada daha etkili olabilmeleri ve İngilizler'den bir an önce kurtulabilmeleri açısından elverişli bir ortam oluşturmuyordu. Yaşananları İngiltere'ye yönelen karşıtlığın daha da artırılmasına yönelik bir Alman tavrı olarak değerlendirmek de mümkündür. Bu propagandaya bir örnek olması açısından Almanya'da Boğazlar etrafında verilen mücadeleye dair henüz 1915 yılında basılan bir kitaptaki ifadeler gösterilebilir. Nitekim burada Osmanlı Donanmasındaki İngiliz misyonunun, donanmanın geliştirilmesine dair bir derterinin olmadığı ve kaydadeğer bir başarısının bulunmadığı, bu misyonun

belirtmişti. Ayrıca Osmanlı Donanmasının İngiliz metot ve materyallerine dair yerleşmiş ön yargılardan kurtarılması için Osmanlı bahriye subaylarının Alman üstünlüğü hakkında doğrudan izlenim sahibi olmalarını gerekli bulduğunu yazmıştı. Bkz. Kılıç, **Vatan Uğruna**, s. 60; **BArch MA, RM 3/2767**, s. 23, Souchon'dan Alman Donanma Bakanına, 2 Ekim 1916.

¹³²⁰ Detay için bkz. Resul Alkan, "Alman Belgeleri Işığında Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Donanmasındaki Faaliyetleri", **CTAD**, yıl 17, sy. 34, s. 853.

¹³²¹ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 85-86.

hedefinin daha ziyade Osmanlı Donanmasını ellerinde tutmak olduğu belirtilmektedir.¹³²²

Bu konuyla ilgili Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın hatıratında yazdıkları da önemlidir. Zira Cemal Paşa savaşın başlangıç zamanlarında Alman basınından naklen Osmanlı gazetelerinde dillendirilen, İngiliz bahriye heyetinin Osmanlı gemilerinden mühim parçaları sökerek hareket kabiliyetini düşürdüklerine dair haberlerin doğru olmadığını belirtmektedir. Cemal Paşa, bu haberlerin yayıldığı dönemde Dördüncü Ordu Komutanı olduğunu ve Bahriye Nezaretinde kendisine vekâlet eden Enver Paşa'dan haberlerin tekzip edilmesini istediğini yazmıştır. Cemal Paşa, İngiliz bahriye heyetinin bilakis vazifelerini pek namuslu bir şekilde icra ettiklerini belirtmeyi kendisi açısından manevi bir zorunluluk saydığını belirtmektedir.¹³²³

4.1.2. Almanya'dan Bahriyeli Personel Talebi ve Donanmada İyileştirmeler

İstanbul'a gelişinin ardından Osmanlı Donanmasının fiili olarak komutanlığını üstlenen Alman Akdeniz Filosu komutanı Amiral Souchon, ilk incelemeleri neticesinde hem Osmanlı Donanmasının hem de Boğazlar ile sahil savunmasının en kısa sürede Almanya tarafından desteklenmesi ve yönlendirilmesi gerektiği kanaatine varmıştır. Bu düşünceden hareketle Almanya'dan iki amiral yanı sıra hem donanmayı hem de Boğaz ve sahil savunmasını takviye edecek gerekli bahriyeli personel talebinde bulunmuştur. Souchon'un Almanya'ya ilettiği taleplere uygun olarak, yukarıda ilgili bölümde ele aldığımız Alman İmparatorluk Donanması Türkiye Özel Kumandanlığı birimi Amiral Usedom kumandasında oluşturulmuştu. Böylece 21 Ağustos günü bahriyeli 27 subay ve 521 personel İstanbul'a hareket etmiştir. İstanbul'a gelen Alman personelden bir kısmı bu kumandanlık bünyesinde

¹³²² Erdmann, **Die Dardanellen**, s. 47.

¹³²³ Cemal Paşa'nın konuyla ilgili detaylı değerlendirmesi için bkz. Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 111-112. Cemal Paşa'nın anılarını ve dolayısıyla bu değerlendirmeleri 1919 yılında yazıya döktüğünü de dikkate almak gerekir. Diğer yandan Cemal Paşa Suriye'de Dördüncü Ordu Komutanı iken bölgede hem askeri hem de sivil bürokrasinin başında bulunuyordu. Dolayısıyla İstanbul'dan uzakta zor bir görevi üstlenmişti. Onun Suriye'deki bütün faaliyetlerini inceleyen bir çalışma için bkz. M. Talha Çiçek, **Cemal Paşa Suriye'de: Birinci Dünya Savaşı Yılları**, çev. Fatih Sel, İstanbul: Kronik, 2020.

Boğazların savunması için bir kısmı ise Osmanlı Donanmasında görevlendirilmiştir.¹³²⁴

Alman Donanma Bakanı Amiral Tirpitz henüz 14 Ağustos 1914 tarihinde İstanbul'a yeni ulaşmış olan Amiral Souchon'a Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu kritik konuma işaret ederek, personel ve materyal konusunda ne istenirse gönderileceğini yazmakta, Souchon'dan Osmanlı Donanmasını canlandırmasını istemekteydi.¹³²⁵ Personel talebini Berlin'e bildiren Amiral Souchon, Osmanlı savaş gemileri ve torpidobotlarında görevlendirilmek üzere 10 deniz subayı, 10 mühendis, 30 topçu ustası, 10 torpido ustası, 10 işaretçi, 60 torpido teknisyeni ve makine personeli talebinde bulunmuştur. Osmanlı'daki İngiliz personelinin yerini Alman subay, mühendis ve teknisyenlerinin alacağını da bildirmişti.¹³²⁶

Amiral Souchon Osmanlı Donanmasında yaptığı ilk incelemeler neticesinde, Alman bahriyeli subayları olarak esas görevlerinin Osmanlı Donanmasının muharebe gücünü arttırmak suretiyle Osmanlı Donanmasını bir savaş aracına [Kampfinstrument] dönüştürmek olduğunu düşünmekteydi. Almanya'dan talep edilen takviye subay ve mühendislerin de sayesinde Osmanlı Donanmasının personel, materyal ve eğitim düzeyinin daha iyileştirebileceğini hesap etmekteydi.¹³²⁷ Amiral Souchon ve Deniz Ataşesi Humann, Osmanlı Donanmasının iyileştirilmesine yönelik Almanya'ya iletilen taleplerin karşılanmasını, Osmanlı'daki Alman nüfuzunun güçlendirilmesi için kaçırılmayacak bir fırsat ve Osmanlı Donanmasında mevcut olan İngiliz etkisini kırmanın da bir yolu olarak değerlendiriyorlardı.¹³²⁸

¹³²⁴ Janson, "Die Grundlagen der türkischen Meerengenverteidigung im Weltkriege (1914)", s. 64; Resul Alkan, "Alman Belgeleri Işığında Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Donanmasındaki Faaliyetleri", s. 845. Amerikan Elçisi Morgenthau 1914 Eylül-Ekim aylarında geceler boyu Berlin'den İstanbul'a vagonlar dolusu Alman geldiğinden, sayılarının 3800'e yükseldiğinden ve çoğunun Türk donanmasına ve cephane imal işlerine tayin edildiğinden bahsetmektedir. Bkz. Morgenthau, **a.g.e.**, s. 85-86.

¹³²⁵ **BArch MA, N 156/2**, s. 1, Amiral Tirpitz'den Amiral Souchon'a, 14 Ağustos 1914.

¹³²⁶ **BArch MA, RM 40/55**, s. 3, Goeben'in Kaptanı Ackermann'dan Berlin'e, 15 Ağustos 1914. Bu arada Souchon'un talebini Berlin'e iletmesinden birkaç gün önce Enver Paşa'nın Bahriye Nezaretine gönderdiği telgraf ile Osmanlı harp gemilerinde istihdam edilmek üzere ne kadar ve ne rütbede Alman deniz subay, astsubay ve erinin arzu edildiğini sorduğu görülmektedir. Bkz. **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 126-127.

¹³²⁷ Tuna, **a.g.t.**, s. 44.

¹³²⁸ Resul Alkan, "Alman Belgeleri Işığında Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Donanmasındaki Faaliyetleri", s. 847. Bu makalede Osmanlı'nın savaşa girmesinin ardından Almanya'ya sipariş verilen çok sayıda savaş gemisi, denizaltı ve donanma unsurunun, bir donanma

Yavuz'daki Alman bahriyeli subaylarından Theodor Kraus, 1917 yılında kaleme aldığı hatıralarında İstanbul'a gelişi sonrası ilk intibalarını ve sonraki günleri anlatmaktadır. Kraus, 14 Ağustos 1914 günü Tuzla'ya geldiklerinden, akşam Alman bayrağını indirdikten sonra ertesi sabah gemiye Türk bayrağı çekildiğinden, Osmanlı hizmetine giren gemilerin Yavuz ve Midilli isimlerini alıp, mürettebat olarak fes taktıklarından detaylıca bahsetmektedir. Bu arada Osmanlı bahriyeli subay ve erlerinin de gelerek gemiye dağıldıklarını ve böylece geminin Osmanlı ve Alman mürettebat tarafından idare edildiği manzarasının iyice kuvvelendirildiğini yazmaktadır. Hatta Kraus'un aktardığına göre o günlerde Yavuz'un güvertesinde Alman mürettebat mümkün mertebe görünmüyor, Osmanlı bahriyelileri ise güverteden hiç aşağı inmiyordu. Kraus, Üsküdar ve İstanbul arasında gemilerin kendilerini gösterdiğini, böylece gemilerin ağır hasara uğradığı gibi söylentilerin aslı olmadığını halkın gördüğünü ifade etmiştir. Tuzla merkezli olarak Osmanlı Donanmasının yeniden teşkilatlanması ve savaşa hazırlanması amacıyla sıkı ve ciddi bir çalışmaya girişildiğini aktaran Kraus, bütün gemilerdeki Türk kaptanları ile çarkçıbaşların refakatine Alman subay ve astsubayların verildiğini belirtmektedir. Yavuz ve Midilli'nin genç subayları muhtelif Osmanlı zırhlı, kruvazör ve muhriplerine dağıtılmıştı. Bunlar gemiler arasındaki haberleşme ve organizasyonu sağlayacaklardı. Bu arada gece gündüz işaret talimleri, manevralar yapılıyordu.¹³²⁹ Bu sayede filo halinde ahenk içerisinde birlikte hareket edebilmesi amaçlanıyordu. Kraus, ders ve talimlerin bitince Alman ve Osmanlı subayların karşılıklı oturup sigara ve kahve içtikleri bilgisini de vermektedir.¹³³⁰

programı çerçevesinde müzakereleri uzun süren, fakat savaştaki yenilgiyle akim kalan hikâyesi ele alınmaktadır. Bu konuda ayrıca bkz. Kılıç, **Vatan Uğruna**, s. 245 vd.

¹³²⁹ İlk andan itibaren donanmada işaret ve sinyallerle muharebe/haberleşmenin bir standart hâline getirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Donanmadaki gemilerin 19 Ağustos 1914'ten itibaren kullanacakları yeni çağırma işaretleri Bahriye Nezaretinden Başkomutanlık Vekâletine gönderilmişti. Bkz. Bkz. **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, sy. 141, s. 214. Ayrıca Osmanlı Donanmasının Eylül ayında yaptığı manevra ve işaret talimlerine dair gizli emir ile bunun yanında Almanca bir işaret (muhabere) kitabı için bkz. **DTA, EHB. J. d.** (Erkan-i Harbiye-i Bahriye Jurnal Defteri), 1095, s. 1-16, 366-371.

¹³³⁰ Kraus, **Die Fahrten der Goeben im Mittelmeer**, Berlin: Ulstein, 1917, s. 140-153; Kraus - Dönitz, **a.g.e.**, s. 76, 80-82. Alman bahriyelilerin Osmanlı ile silah arkadaşlığının ilginç bir görsel örneği de henüz Kasım 1914'de Alman basınında yayınlanan fesli Alman denizcilerinin toplu hâlde ay yıldız şeklinde verdikleri pozdur. Bkz. **Illustrierte Zeitung**, Nr. 3725, s. 697 (Bkz. EK 33).

Muhabir Emil Ludwig'ın anlatımına göre Alman bahriyeli personeli büyük bir çaba ve enerji ile işlerine sarılmıştı. Dil sorunu sebebiyle özellikle ilk zamanlar Türklerle anlaşmak büyük sorun teşkil etse de sonradan biraz dil öğrenerek zorlukla da olsa anlaşma imkânı olmaya başlamıştı.¹³³¹ Gemilerdeki aksaklıklar önemli ölçüde giderilmeye çalışıldıktan sonra iki aylık talimle Türkler uzun yıllar görmedikleri şeyleri öğrenmişlerdi. Alman komutası altında manevralar yapılıyor, Alman usulüne göre tecrübe kazanılıyordu. Her zaman Alman komutanın yanında onun yaptıklarını öğrenmesi gereken bir Türk bulunuyordu.¹³³²

Theodor Kraus'un belirttiğine göre talimler başarılı neticeler vermeye başlamıştı. Gemiler arasındaki mesafeler ve yer değiştirmeler hızlı ve hatasız yapılabiliyordu. Bundan sonra aşama aşama ilerleniyordu ve hücum talimlerinin ardından gece talimleri yapılmaya başlanmıştı. Türk gemilerinde Alman subayları görev alınca, gruplar halinde Türk subayları da Yavuz ve Midilli'ye gelerek kurs görmeye başlamışlardı. Ekim ayı sonunda Karadeniz operasyonuna kadar geçen üç aylık zamanda Türklerin eski kabiliyetlerinin yeniden uyanmasına vesile olduklarından bahseden Kraus, kısa bir zamanda Türk donanmasının yüksek bir savaş kudretine kavuştuğunu yazmıştır.¹³³³

Gerçekte bu süreçte Osmanlı Donanmasında Alman etkisinin subay ve mürettebat anlamında genişlediği görülmektedir. Nitekim Alman askerî arşivi donanma evrakındaki bir kayıt Osmanlı Devleti fiilen savaşa dâhil olduktan sonra 1915 yılına girilirken Osmanlı Donanmasını oluşturan ana gemilerdeki Alman subay ve mürettebatın sayılarına dair bilgiler vermektedir. Buna göre mürettebatının

¹³³¹ Donanmada dil sorunu ile ilgili Tekirdağlı H. Sami'ye göre; donanmada Almanca hiç kullanılmıyordu. Çok az sayıda kişi biliyordu ve onlarda donanma kumandanlığı erkânıharbiyesinde idi. Donanmada önceki dönemde İngilizce yaygınlaşan dildi. Almanlarla İngilizce anlaşmaya çalışılıyordu. Ama Almanlar da İngilizceye hâkim değillerdi. Yarım yamalak anlaşma söz konusu oluyordu. Sami Bey ayrıca Almanların kullandıkları Ermeni ve Rum tercümanların hatalarından kaynaklanan anlaşmazlıklara işaret etmektedir. Bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 71.

¹³³² Ludwig, **Yavuz ve Midilli**, s. 61.

¹³³³ Kraus - Dönitz, **a.g.e.**, s. 84-86. Aynı zamanda Alman/Avusturya savaş basınında bunun propagandası da yapılmaktaydı. Bir örnek olması açısından Hamidiye Kruvazörünün güvertesinde Osmanlı/Alman bahriyeli subay ve erlerinin toplu hâlde çekilmiş oldukları bir fotoğraf Türk-Alman silah arkadaşlığı olarak verilmekteydi. Bkz. **Kriegsbilder: Beilage der Linzer "Tages-Post"**, Nr. 6, 1915, s. 3 (Bkz. EK 34). Osmanlı ve Alman bahriyelilerin bir arada Osmanlı ve Alman savaş bayrağı önünde toplu hâlde çekildikleri bir fotoğraf için bkz. Özbilen (çev.), **Denizlerde Yenilmediler: Cihan Harbi'nde Alman Bahriyeliler**, s. 36. Bu kitapta Osmanlı bahriyesindeki müttefikliğe ilişkin pek çok fotoğraf yer almaktadır.

çoğunluğunu oluşturan Yavuz'da 1292, Midilli'de ise 461 Alman personel görev yapmaktaydı.¹³³⁴ Bu kayıta diğer gemilerdeki Almanların sayısı ise şöyle verilmiştir: Turgud 22, Barbaros 19, Hamidiye 16, Mecidiye 24, Peyk 14, Berk 12. Geri kalan daha küçük gemilerden oluşan filotillalardaki Alman sayısı ise toplam 85 olarak verilmiştir.¹³³⁵ Alman Akdeniz Filosuna mensup olup Osmanlı Donanmasında görev yapan Alman bahriyeli subayların görev dağılım listeleri zaman zaman güncellenerek Almanya'ya iletilmekteydi.¹³³⁶

Amiral Souchon, İtilaf filosunun Çanakkale Boğazı önünde tehdidini artırdığı 1915 Mart ayında Alman Deniz Ataşesi Humann'a gönderdiği yazıda, Osmanlı Donanmasına ait gemilerde etkili askerî işbirliği için gemide görevli Alman subayının taleplerine göre hareket edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bununla birlikte kendisine ulaşan bir takım anlaşmazlıklardan hareketle, siyasi ve askerî nedenlerle Alman ve Osmanlı subayları arasındaki ilişkilerin güven içerisinde olması konusunda hassas olunması gerektiğini yazmıştır.¹³³⁷

Alman bahriyeli subaylarından Hermann Lorey'in eserinin "Türk Donanmasında Alman Çalışması" başlıklı bölümünde, Almanların katıldığı dönemde Osmanlı Donanmasının mevcut durumu, gemiler ve personel gibi konularda eleştirel bir değerlendirme yapılmaktadır. Sonrasında ise Almanya'dan talepler ve gelenlerden karada görevlendirilenlerin özel komandoyu teşkil ettiği, Alman bahriyelilerin gelişle Ağustos ayından itibaren donanmada yapılan iyileştirmelere dair bir çerçeve sunulmaktadır. Ludwig ve Kraus gibi Lorey'in de Osmanlı Donanması ve

¹³³⁴ Yavuz Sultan Selim'in güvertesinde toplu hâlde kalabalık bir mürettebat fotoğrafı için bkz. **Welt im Bild**, nr. 1, 24 Şubat 1915, s. 3 (Bkz. EK 35). Yavuz'un Alman denizcilerinin İstanbul Beyazıt Camii önünde halk önünde geçit töreni için bkz. **Das Leben im Bild-Kriegsbilder**, 1916, nr. 48, s. 4 (Bkz. EK 36). Yavuz'un komutanı Ackermann ve subaylarının geminin güvertesinde toplu fotoğrafı için bkz. **Kriegsbilder: Beilage der Linzer "Tages-Post"**, Nr. 14, 1915, s. 5 (Bkz. EK 37). Midilli'nin komutanı Deniz Yarbayı von Kettner ile geminin diğer subaylarının toplu fotoğrafı için bkz. **Kriegsbilder: Beilage der Linzer "Tages-Post"**, Nr. 6, 1915, s. 2 (Bkz. EK 38).

¹³³⁵ **BArch MA, RM 5/2309**, s. 99. Osmanlı'da Donanmada görev alanlar dahil Alman bahriyeli personele dair oluşturulmuş, bazı isimler hakkında kısa bilgiler verilen bir liste için bkz. Soytürk, **a.g.e.**, s. 38-74. Barbaros Hayreddin, Turgud Reis, Hamidiye ve Mecidiye'nin Alman komutanları ve görev yaptıkları tarih aralıkları için bkz. Bkz. Hildebrand, **a.g.e.**, s. 67.

¹³³⁶ Örnek olarak 18 Nisan 1915 tarihli görev dağılım listesi için bkz. **BArch MA, RM 5/2355**, s. 153-155. Çanakkale muharebeleri boyunca herbiri bir öncekini geçersiz kılan 12 Şubat, 18 Nisan, 30 Mayıs, 8 Haziran, 8 Temmuz, 25 Ekim 1915 tarihli görev dağılım listeleri için bkz. **BArch MA, RM 5/2355-2356-2358**.

¹³³⁷ **BArch MA, RM 40/731**, s. 49, Souchon'dan Humann'a, Mart 1915.

personelinin yetersizliğine yaptıkları vurguların Türkler tarafından bir aşağılama olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Lorey'in eserini tercüme eden Tekirdağlı H. Sami, bahsi geçen bölümün çevirisinin ardından, Almanların genel bakışına yönelik kendi görüşlerini ortaya koyduğu kısımda Almanların Türkleri aşağılamalarını kızgınlıkla eleştirdiği görülmektedir. Sami Bey, Almanların, o yoktu bu yoktu, hiçbir şey beceremiyorlardı, Almanlar geldi onları adam etti tarzındaki bakışa sert eleştiriler yöneltmektedir.¹³³⁸ Benzer şekilde Osmanlı Donanmasında görev alan Alman subaylarının listesi verildikten sonra, Almanların sonradan yazdıklarından gemilerde bulunan Alman subaylarının kendilerini gemi kumandanı olarak lanse ettiklerini, hâlbuki bunun abartı olduğunu belirtmektedir. Sami Bey'e göre Alman subayları gemilerde yalnızca birer irtibat zabiti ve kumandan yardımcısı olarak bulunuyorlardı.¹³³⁹

Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa girişiyle birlikte Çanakkale Boğazı önünde artan tehdit ve sonrasında başlayan muharebeler, 1915 yılı boyunca deniz mücadelesinin ağırlık noktasını Karadeniz'den Marmara Denizi'ne taşımıştı. Donanmanın en önemli görevi, düşman gemilerinin Boğazı geçmesi durumunda Marmara çıkışında karşılayarak Boğaz savunmasına destek olmaktı. Ayrıca özellikle denizaltı operasyonları ile savaş veya nakliye gemilerinin Gelibolu'daki kara muharebelerine destek olmalarının önüne geçmek gibi bir görevi de vardı. Bir de düşman denizaltıların girmeyi başardığı Marmara Denizi'nde, cepheye nakliye yolunu güvence altına almak için mücadele edilmesi gerekiyordu. Nihayetinde Osmanlı Donanması bu görevleri mümkün mertebe yerine getirmiş, Çanakkale'de kazanılan başarıya önemli katkılar sağlamıştı.¹³⁴⁰

¹³³⁸ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 54-64 (Alm. s. 33-41), Tekirdağlı Sami'nin eleştirileri için bkz. s. 64-72.

¹³³⁹ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 741-746.

¹³⁴⁰ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 111.

4.2. Osmanlı Donanmasının Çanakkale Cephesi Harekâtında Alman Bahriyeliler

Amiral Souchon, Almanya'dan talep edilen takviye kuvvetlerin 1914 yılı Ağustos ayı sonunda geldikleri günlerde eşine yazdığı mektubunda, Boğazların savunmasının artık Almanların sorumluluğunda olduğunu ve bu durumun kendisinin tamamen donanmaya odaklanabilmesinin önünü açtığını ifade etmektedir. Bununla birlikte Osmanlı'nın savaşa etkili bir biçimde katılabilmesi için Çanakkale Boğazı'nın güçlendirilmesini beklemek durumunda olduklarını da not etmiştir.¹³⁴¹

Çanakkale Boğazı savunmasının tahkim edilmesindeki Alman faaliyetleri hakkında yukarıda ilgili bölümde bilgi verilmişti. Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtâatı Genel Müfettişliği ile Osmanlı Donanmasının bu hazırlık sürecini irtibatlı bir şekilde sürdürdükleri görülmektedir. Nitekim Çanakkale Müstahkem Mevki ceridesinin 20 Ekim 1914 gününe ait kaydında yer alan ve Amiral Usedom'un Müstahkem Mevkiye gönderdiği bir yazı buna örnek olarak gösterilebilir. Bu yazıda donanmaya talim maksadıyla verilen üç torpidobotun Çanakkale Boğazı önünde keşif ve mayınlar arasından geçiş talimleri yapacağı, donanma eğitim heyetinin de hazır bulunacağı, Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtâatı Müfettiş-i Umumiliği Erkânıharb Binbaşısı von Janson Bey'in de talimleri idare ederek neticeyi kumandanlığa rapor sunacağı yazılıdır.¹³⁴²

İtilaf devletlerine ait savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'nın giriş istihkâmlarını 3 Kasım 1914 tarihinde bombalamaları üzerine Osmanlı başkentinin tehdit altına girmesiyle, Donanma Komutanı Amiral Souchon'un dikkati ve mesaisi önemli ölçüde Çanakkale Boğazı'na kaymaya başlayacaktır.¹³⁴³ Amiral Souchon 1914 Kasım ayı sonunda Alman İmparatoruna gönderdiği raporda, Karadeniz'deki

¹³⁴¹ BArch MA, N 156/11, s. 2; Tuna, a.g.t., s. 80.

¹³⁴² Müstahkem Mevki Cerideleri, c. 1, s. 226. Ancak bu durum Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa ile Alman bahriyelileri arasında anlaşmazlıklar da ortaya çıkarmaktaydı. Nitekim 22 Ekim 1914 günü Cevat Bey Başkumandanlık Vekâletine gönderdiği şifreli yazıda, Janson Bey'in torpidoların Boğaz önünde keşif yapılmasını emrettiği ve o gün bazı Alman bahriye subaylarıyla birlikte Müstahkem Mevkiye bilgi vermeksizin iki torpidoyla bu maksatla hareket ettiklerinin haber alındığını yazmaktadır. Devamında Usedom Paşa'nın Başkumandanvekili namına emir verip veremeyeceğini sormuş, bu konuda tereddüte düştüğünden şimdilik torpidoların Boğaz haricine çıkarılmaması için Boğaz giriş kumandanlığına emir verdiğini bildirmişti. Bkz. Müstahkem Mevki Cerideleri, c. 1, s. 228-229.

¹³⁴³ Tuna, a.g.t., s. 5.

donanma faaliyetlerinden bahsederken Çanakkale önünde abluka uygulayan İtilaf filosuna karşı henüz bir girişimde bulunulamadığını yazmaktaydı. Souchon, henüz oradaki savunma tertibatının yeteri derecede güvenilir hale gelmediğine de dikkat çekiyordu. Ayrıca İngiliz muhrib ve denizaltılarının yoğun biçimde Boğazın girişinde bulunmaları nedeniyle, onlara fark ettirmeden dışarı çıkmanın mümkün görünmediğini yazıyordu.¹³⁴⁴

Amiral Souchon'un Osmanlı Donanma komutanı olmasıyla, bütün Osmanlı gemileri onun komutasına tahsis edilirken, sadece Çanakkale ve Karadeniz boğazları Müstahkem Mevki Komutanlıkları emrinde bulunan torpidobotların bunun haricinde tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu torpidobotlar her iki boğazda da mayın hatlarının korunması, gözlem ve keşif vazifelerinde kullanılıyorlardı.¹³⁴⁵ Çanakkale Boğazı savunmasında Müstahkem Mevki bünyesindeki bahriye işlerinin Amiral Merten'in sorumluluğuna verilmiş olduğundan önceki bölümde bahsedilmişti. Bu çerçevede donanma unsurlarının Boğaz savunmasında deniz işlerine tahsis edilmesi, büyük ölçüde Amiral Souchon'dan Amiral Merten'in emrine verilmesi şeklinde gerçekleşmekteydi.

Bununla birlikte Osmanlı Donanmasını oluşturan gemilerin bir kısmının Çanakkale Cephesi mücadelesinde adlarının öne çıktığı ve önemli katkılar sağladıkları görülmektedir.¹³⁴⁶ Nitekim Osmanlı Donanmasına ait torpido muhriblerinin Çanakkale Cephesinin güvenliğine katkı sağlama görevleri bulunuyordu. İlerleyen süreçte İstanbul ile cephe arasında Marmara Denizi üzerinden yapılan sevkiyata ve zırhlı gemilere eşlik etme, zırhlıları bombardıman sırasında koruma ve özellikle de Marmara Denizi'nde her geçen gün daha fazla tehdit oluşturan düşman denizaltılarını avlama gibi görevleri bulunmaktaydı.¹³⁴⁷

¹³⁴⁴ **BArch MA, N 156/3**, s. 21-22, Heybeliada'da Souchon'dan İmparatora, 25 Kasım 1914.

¹³⁴⁵ Tuna, **a.g.t.**, s. 42.

¹³⁴⁶ Çanakkale savaşları tarihinde adı geçen savaş ve yardımcı gemilerin fotoğraflarıyla birlikte teknik özellikleri ve biyografileri hakkında bilgi için bkz. Besbelli, **Çanakkale'de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, s. 38-51.

¹³⁴⁷ Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 645. Marmara Denizi'ndeki koruma görevinin, 1916 Ocak ayında İtilaf güçlerinin yarımadaı tahliyesi ve şartların değişmesi dolayısıyla sakinleştiği, vapurlara muhriplerin eşlik etmesi uygulamasının kaldırıldığı ve güvenlik önlemleri düzeyinin düşürüldüğü görülmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/734**, s. 64, Donanma Kumandanlığından gemilere, 12 Ocak 1916.

Osmanlı ve Alman kurmayları arasında, 18 Mart zaferi sonrasında yeni bir deniz saldırısının kara çıkarmasıyla birlikte yapılacağına yönelik bir beklenti ve endişe olduğu anlaşılmaktadır. Midilli'nin topçu subayı Deniz Yüzbaşı Rolf Carls böyle bir ortamda Osmanlı Donanması tarafından mümkün olan gemilerin Çanakkale'ye gönderilmesi kararı alındığını belirtmektedir. Ona göre Osmanlı Donanması Çanakkale Boğazı'nda öncelikle Boğaza saldırı düzenleyecek düşman gemilerini doğrudan hedef alarak Boğaz istihkâmlarına destek olabilirdi. İkinci olarak ise çıkarma bölgelerine yapacağı aşırma top atışlarıyla kara savunmasına destek olabilirdi. Bu destekler aşağıda bahsedileceği üzere öncelikle mayın hatlarını geçerek düşman gemilerini hedef alan Demirhisar ve Muavenet gibi muhripler ile mayın hattı gerisinden endirekt atışlar yapan Barbaros Hayreddin ve Turgud Reis zırhlılarınca verilecekti. Boğazdaki mayın hatları dolayısıyla büyük gemilerin bu hatların ilerisine geçmesi mümkün görünmüyordu. Dolayısıyla mayın hatlarını ancak küçük ebatlı muhrib tarzı gemilerin geçmesi söz konusu olabilmekteydi.¹³⁴⁸

Aşağıda Çanakkale Cephesine katkıları bağlamında Osmanlı Donanmasına ait muhriblerce düzenlenmiş iki operasyon ele alınacaktır. Bunlardan birincisi Demirhisar muhribi, önce kısmi başarı elde edip neticesi geminin kaybı ve başarısızlıkla sonuçlanırken, ikinci operasyonu yapan Muavenet-i Milliye büyük bir başarı elde etmiş, sonuçları itibarıyla Çanakkale Cephesine önemli katkıları olmuştur. Bununla birlikte bu iki örnek tarih yazımı bağlamında başarıların sahiplenilmesi, başarısızlıkların ise üstlenilmek istenmemesine güzel birer örnek de teşkil etmektedir.¹³⁴⁹ Bu iki operasyonun ardından ise Barbaros Hayreddin ve Turgud Reis zırhlılarının deniz muharebeleri ile kara muharebeleri döneminde Çanakkale Cephesine verdikleri destek konu edilecektir.

¹³⁴⁸ BArch MA, RM 40/440, s. 9-10, Deniz Yüzbaşı Carls'ın endirekt atışlara dair raporu.

¹³⁴⁹ Nitekim Lorey'in mütercimi Tekirdağlı H. Sami Bey, Muavenet'in başarısını Alman başarısı olarak değerlendiren Lorey için bir dipnotta, Muavenet Alman başarısıysa, asıl Demirhisar'da bütün atışları Almanlar yapmıştı diyerek onların başarıları sahiplenip, başarısızlıkları Osmanlı bahriyesine yıktıkları yönünde eleştiride bulunmaktadır. Lorey, a.g.e., c. 1, 1936, s. 344.

4.2.1. 18 Mart Zaferi Öncesi Demirhisar Muhribinin Harekâtı ve Alman Yüzbaşı Fircks

İngiliz ve Fransız gemilerinin oluşturduğu İtilaf filosunun Çanakkale Boğazı önünde giderek artan varlığından ötürü Osmanlı Donanması unsurları için Boğazdan çıkılması pek mümkün görünmemekteydi. Zira İtilaf filosu unsurları Boğazın giriş kısmını yoğun biçimde gözlem altında bulundurmaktaydılar. Buna karşın yine de Osmanlı Donanmasına ait küçük muhriplerle İtilaf filosuna yönelik operasyonlara girişmenin yolları aranıyordu. Böylece İtilaf filosunun Boğazın dışında istediği gibi hareket etmesinin önüne geçilmesi ve onlara Boğazın dışında da tehdit oluşturulması hedefleniyordu. İtilaf filosunun Boğaz'a yönelik deniz harekâtının ikinci aşamasında, giriş istihkâmlarını etkisiz hale getirip, 18 Mart öncesinde yarma harekâtının hazırlıklarını yaptığı günlerde küçük bir gemi olan Demirhisar (veya Timur Hisar) Muhribinin böyle bir operasyon için seçildiği ve Boğazdan çıkmayı başardığı görülmektedir. Çanakkale savunmasına dolaylı katkı sağlaması ve bu süreçte Boğazdan çıkabilen yegâne donanma unsuru olarak Alman yönetiminde bulunması dolayısıyla bu harekât muhtasar bir biçimde ele alınacaktır.

Demirhisar muhribinin komutanı Yüzbaşı Kasımpaşalı Lütfi Talat idi ve Osmanlı mürettebatının haricinde ikiz komutan olarak Alman subayı Wilhelm Freiherr von Fircks komutasında az sayıda Alman bahriye personeli de görevliydi. Alman kaynaklarının anlatısında Demirhisar Muhribinde görevli Alman subayı von Fircks'in bu operasyondaki rolü öne çıkarılmakta, operasyon fikrinin ondan geldiği belirtilmektedir.¹³⁵⁰ Amiral Usedom'un raporunda da Demirhisar'ın Boğaz'dan çıkmayı başarmasından bahsedilirken, geminin Alman Deniz Yüzbaşı von Fircks'in yönetiminde olduğu, Üsteğmen Mellenthin ile birlikte 8 Mart gecesi Boğaz'dan çıkarak 11 Mart gecesi İngiliz filosuna saldırıp bir gemiye hasar verdikten sonra İzmir'e gittiği yazılmaktadır.¹³⁵¹

¹³⁵⁰ Demirhisar harekâtının detaylı anlatımı için bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 1, s. 100-111.

¹³⁵¹ **ATASE, BDH**, 118-553-1-17, s. 9. Bununla birlikte Alman kaynaklarının yanı sıra operasyonun Alman emir ve kumandasında gerçekleştiği ilk dönem yerli kaynaklarına da yansımıştır. Bkz. Fevzi, **Cihan Harbinde Deniz Muharebeleri: Türk Donanması Ne Yaptı?**, İstanbul: Ahmet Kâmil Matbaası, 1928. Eserin yeni harflerle yayını için bkz. Fevzi [Kurtoglu], **Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale'de Türk Donanması**, haz. Ali Fuat Örenç, Levent Düzcü, İstanbul: Zeytinburnu Bel. Kültür Yayınları, 2015, s. 65.

Yüzbaşı Fircks Demirhisar'ın savaş ceridesi için tuttuğu raporunda, İtilaf filosunun Çanakkale Boğazı dış istihkâmlarını hedef aldığı günlerde Çanakkale'ye geldikten sonra 26 Şubat'ta Sahil Müfettişliği ve Başkumandanlık temsilcisi Amiral Merten ile görüşerek operasyon onayı aldığını kaydetmiştir. Sonraki günlerde Boğaz çıkışında bazı incelemelerin ardından 7 Mart günü Boğaz'dan çıkış sürecini anlatmaktadır.¹³⁵²

Anadolu Hamidiye tabyasında görevli Alman subaylarından von Thomsen bu operasyon öncesi ve sonrasına dair şunları yazmıştır:

“...7 Mart akşamı için eski küçük bir torpido botunun komutanı olan Kaptan Fircks bize katılmıştı. Düşman gemileri konusunda bizden bilgi aldı. Birisinin gövdesine torpido isabet ettirmek için gece seferi planlıyordu. Botu yavaş olduğu için düşman gemilerinin demirlediği yere ulaşamamış, amacını gerçekleştiremeden İzmir'e doğru devam etmişti, çok yazık olmuştu. Kafasında kırmızı fesi olan ama Alman denizci üniforması giyen Fircks eve büyük bir zaferle dönmenin planlarını yapmıştı.”¹³⁵³

Bu operasyon için gizlilik ve fark edilmemek adına özellikle Demirhisar gibi küçük bir muhrip seçildiği anlaşılmaktadır. Demirhisar, 7 Mart 1915 akşamı hava karardıktan sonra Kepez'den hareket ederek, Gelibolu kıyısından ilerleyip Boğaz önünde Seddülbahir civarındaki düşman gemilerinden sıyrılarak Ege'ye çıkmayı başarmıştı. Ancak Boğaz önündeki düşman gemilerine saldırı imkânı bulamayıp geri de dönemeyince güneye yönelerek 9 Mart sabahı İzmir körfezine girmişti.¹³⁵⁴ Demirhisar, ilk olarak 10 Mart gecesi bir süredir İzmir'i bombardıman eden Triumph sınıfı bir gemiye iki torpido fırlatmıştı.¹³⁵⁵ 11 Mart günü ise İzmir körfezi girişinde Anne Rickmers adlı İngiliz uçak gemisini hedef almıştı. Bu taarruzlarının neticesini o vakit göremese de sonradan anlaşıldığına göre savaş gemisi torpilleri durdurmayı başarmış, uçak gemisi ise ağır yara alıp çekilmek durumunda kalmıştı. Demirhisar'ın, bundan sonra kömür almak, arızalarını gidermek ve gerekli

¹³⁵² BArch MA, RM 40/439, s. 8-9, 35-37.

¹³⁵³ W.von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü, s. 67

¹³⁵⁴ Amiral Merten Donanmaya 9 Mart günü telgrafla Demirhisar'ın Fircks komutasında düşman gemilerini hedef almak üzere 7 Mart'ta Boğazdan çıktığını haber vermiş, Donanmadan ise Demirhisar'dan henüz bir haber alınmadığı kaydedilmişti. Hatta aynı gün Amiral Souchon Berlin'e, Fircks komutasındaki Demirhisar hakkında bilgi verip, geri dönüşü mümkün olmaz ise Avusturya limanlarına gidebileceği bilgisini vermişti. Sonraki gün ise Sahil Müfettişliğinden Donanmaya Demirhisar'ın Çeşme'ye ulaştığı bilgisi iletilmiştir. Bkz. BArch MA, RM 40/439, s. 10-14.

¹³⁵⁵ Donanmadan gönderilen 10 Mart gününe ait bir telgrafta Demirhisar torpido muhribinin harekâtının çok gizli tutulması isteniyordu. Bkz. BArch MA, RM 40/731, s. 43.

hazırlıkları yapmak amacıyla bir ay kadar İzmir körfezinde kaldığı anlaşılmaktadır.¹³⁵⁶ Fircks, İzmir'e ulaştıktan sonra Donanmadan üç yeni torpido istemiş, Amiral Soouchon da bu talebin karşılanması için torpidoların kontrol edilerek bir muhrip ile Bandırma'ya, oradan da trenle İzmir'e ulaştırılmasını talep etmişti.¹³⁵⁷

Demirhisar 15 Nisan 1915 günü yeniden denize açılmış, Sakız Adası yakınında yeni bir taarruza girişmiştir. Ertesi gün 16 Nisan'da İngiliz askerlerini Limni'ye taşıyan Manitou adlı nakliye gemisini hedef alıp taarruza giriştiyse de torpidolarının çalışmaması sebebiyle esas amacına ulaşamamıştı. Yine de torpido muhribinin ateşine maruz kalacağını anlayan İngiliz gemisinde çıkan kargaşada denize atlayan 100 kadar İngiliz askeri boğulmuştu.¹³⁵⁸ Bunun üzerine hem geminin arızalanması hem de yardımcı olarak gelen İngiliz gemilerinin saldırısından kurtuluş mümkün görünmediğinden Sakız Adası civarında Demirhisar'ı tahrip etmek suretiyle kurtulabilmişti. Böylece geminin düşman eline geçmesi önlenmişti.

Alman Yüzbaşı von Fricks'in geminin imha edilmesinden iki gün sonra, 18 Nisan gününe ait Sakız Adası'nda kaleme aldığı Alman Başbakanı Hollweg'e sunulan bir raporu bulunmaktadır.¹³⁵⁹ Bu raporda o günlerde yaşananları aktarmaktadır. Buna göre Demirhisar 15 Nisan Perşembe akşamı İzmir limanından Ege Denizi'ndeki düşman unsurlarına saldırı düzenlemek üzere ayrılmış, aynı gece körfezi abluka altında tutan İngiliz gemilerine kendisini fark ettirmeden Ege'ye açılabilmişti. 16 Nisan sabahı güneyden gelen iki gemi gözlemlenmişlerdi. Bunlardan büyük olan vapur İngiliz ticaret gemisi görünümündeydi. Bu gemi durdurulduğunda B12 adlı nakliye gemisi olduğu ve içinde İngiliz askerleriyle yüklü olduğu anlaşıldı. Fricks, geminin güvertesindeki subaylara İngilizce olarak haporlör ile on dakika içinde

¹³⁵⁶ Fircks raporunda İzmir ve Çeşme'de yetkililerin gelişlerinden haberdar edildiklerinden, çok iyi karşılandıkları ve ihtiyaçlarının görüldüğünden, halkın da kendilerine büyük sevgi gösterilerinde bulunduklarından bahsetmektedir. Bugünlerdeki harekâtın detayı için bkz. **BArch MA, RM 40/439**, s. 8-9, 35-37.

¹³⁵⁷ **BArch MA, RM 40/439**, s. 17a, 34.

¹³⁵⁸ Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 646; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 63; Erdmann, **Die Dardanellen**, s. 61; **BArch MA, RM 40/59**, 53-54; **PA AA, R 19975**, Leipzig/Wangenheim'dan 19 Nisan 1915. Fevzi Kurtoğlu boğulan İngiliz askeri sayısını 51 olarak vermektedir. Bkz. Fevzi [Kurtoğlu], **a.g.e.**, s. 66.

¹³⁵⁹ **PA AA, R 19980**, Sakız Adası'ndan Fircks imzalı 18 Nisan 1915 tarihli rapor. Rapora ek olarak Fircks'in geminin son günlerindeki harekâtını gösteren basit el çizimi de mevcuttur.

gemiye boşaltmalarını ihtar etmiş ve bunu pek çok defa tekrarlamıştı. Beni anlamıyorlar mıydı, anlamak mı istemiyorlardı bilmiyorum diyen Fricks, küçük muhribimizde giderek daha kritik bir duruma düşmemize rağmen gemide yapılan ihtar uyarınca bir hareketlilik görülmüyordu demektedir. Bilakis nakliye gemisi üzerinde çok sayıda asker silahlarla muhribi kısa mesafeden ateş altında tutmaya, diğer uzaktaki gemi de hızla yaklaştırmaya başlamıştı. Bunun üzerine artık daha fazla düşünmeye zamanı olmadığını, atış mesafesi alıp ve iki torpidoyu ateşlediğini, ancak nakliye gemisine baktıklarında ne bir patlama ne de başka bir sonuç ortaya çıkmadığını yazmaktadır.

Fircks'in anlattığına göre gemideki askerlerin büyük kısmı aceleyle kurtarma botlarına hücum etmişler, büyük bir panik ile denize atlayanlar gözlemlenmişti. Fircks, bu panikten hareketle büyük hasar oluşmasa da torpidolardan en azından birinin isabet kaydetmiş olabileceğini düşünmüştür. Daha sonra diğer geminin uzaklaştığı ve kısa süre sonra kuzeyden daha büyük ve hızlı savaş gemilerinin yaklaştığı görünmekteydi. Demirhisar için geri çekilme zamanıydı. Ancak raporda anlatıldığı üzere hız ve teknik imkânlar anlamında diğer gemilerden kurtulabilmesi pek mümkün görünmüyordu. Bu sırada henüz ayrılmadan muhribdeki son torpidoyu da nakliye gemisine göndermiş ancak yine gözlenen veya hissedilen bir netice elde edilememişti. Düşman gemileri yaklaşırken Demirhisar Anadolu sahillerine ulaşmak için bütün hızını kullanıyordu, ancak takipteki gemiler giderek yaklaşıyorlardı. Demirhisar öğleden sonra saat 3'e yaklaşırken Sakız Adası'nın güney ucuna ulaştığında peşindeki iki muhrip 3-4 km yaklaşmıştı. Bu esnada hala Çeşme kıyılarına ulaşma ümidi bulunuyordu.¹³⁶⁰ Türk sahiline ulaşıldığında mürettebatın bir yandan karaya çıkması diğer yandan geminin imhası için hazırlıklar yapılıyordu. Geminin hızının artırılması için gereksiz olan herşey atılıyordu. Ancak bu sırada daha önce pek çok kez arıza yapan makinelerin yeniden arızalanmasıyla artık Anadolu sahiline ulaşma ihtimali kalmamış, düşman gemileri yaklaşmışlardı. Geminin küçük topları da öncesinde geminin Türk komutanı tarafından aceleyle söktürüldüğünden muharebe edecek bir durum da söz konusu değildi.

¹³⁶⁰ Demirhisar'ın 15-16 Nisan harekâtı ve Sakız Adası'nın Anadolu sahillerine yakın güneyinde geminin etkisiz hâle getirildiği yeri gösteren el çizimi harita için bkz. **BArch MA, RM 40/439**, s. 85 (Bkz. EK 39).

Fircks, bu durumda koruma altına alınabilmek için Sakız Adası'nın tarafsız sularına girmeye karar verdiğini belirtmektedir. Ancak İngiliz muhribinin ateş altına alması ve üç mil sınırına girilmesine rağmen bunu sürdürmesi, İngilizlerin Yunanistan'ın tarafsız bölgesini dikkate almayacağını bir işaretiydi. Bundan dolayı geminin tamamen imhası ve mürettebatın İngilizlerin eline düşmektense Yunan toprağı Sakız Adası'na çıkmasından başka seçenek kalmamıştı. Sonrasında daha önce sökülen iki küçük topu denizin derinliklerine gönderip, ardından gemiyi karaya oturttarak, makinelerini nasıl patlatıp kullanılamaz hale getirdiğinden bahsetmektedir. Aynı zamanda mürettebata gemiyi terk etmeleri emrini verdiğini, bunu düşmanın ateşi altında gerçekleştiğini yazmaktadır. Gemi tamamen boşalana kadar düşman ateşinin sürdüğünü belirtmiştir.

Yunanlılar tarafından enterne edilen 34 kişilik mürettebattan Alman olanlar¹³⁶¹ hükümetlerinin girişimleriyle ülkelerine iade olurken, Türk mürettebat ise yıllar sonra İstiklal Savaşı'nın ardından memlekete dönebilecekti.¹³⁶² Alman dışişleri kayıtlarına bakıldığında olayın hemen sonrasındaki günlerde Alman Akdeniz Filosu komutanı Amiral Souchon'un talebiyle Alman dışişlerinin bu konuda harekete geçmesinin istendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Alman ve Türk mürettebatın Sakız Adası'ndan Anadolu sahillerine geçişine engel olunmaması için Sakız Adası'ndaki yerel dairelerde Alman konsolosunun etkili olması, İngilizlerce esir alınmamak için acilen istenmiştir.¹³⁶³ Ancak bu konudaki teşebbüsün Yunan makamlarınca kabul edilmediği anlaşılmaktadır.¹³⁶⁴

¹³⁶¹ Goncasuyu telsiz istasyonunda görevli Osmanlı İhtiyat Zabiri Tevfik Rıza Bey sonraki günlerde günlüğüne şu notları düşmüştü: "7 Mart gecesi Demirhisar Çanakkale'den ayrıldı. İki düşman savaş gemisi ve bir levazım gemisi İzmir'e geliyor. İçinde iki Alman subay ve 16 Alman askeri var. Bu dikkat çekici bir yiğitlik. Bu nedenle düşman donanmasının bir kısmı İzmir'i bombalamaya gitti. Bravo Bebek!". Bkz. Tevfik Rıza Bey, **a.g.e.**, s. 91. Verilen rakam hatalı olmalıdır. Nitekim Demirhisar'ın hareketini gösteren bir harita görseli ile Yunanlılar tarafından enterne edilen mürettebatının 25 Osmanlı ve 9 Alman olduğuna dair bkz. Ahmet Gülerüz/Bernd Langenspielen, **Die Osmanische Marine 1839-1923**, c. 1, Hamburg: Kampmeier Verlag, 1988, s. 103. Ayrıca Demirhisar'ın 7 Mart-16 Nisan 1915 tarihleri arasındaki hareketini harita üzerinde görmek için bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 1, s. 103 (çev. 258).

¹³⁶² Besbelli, **Çanakkale'de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, s. 22-23; Luser, "Die Verluste der türkischen Kriegsmarine im Weltkriege", s. 501; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 63.

¹³⁶³ **PA AA, R 19976**, Alman Donanması Kurmay Başkanlığından Dışişlerine, 22 Nisan 1915.

¹³⁶⁴ **PA AA, R 19977**, Atina Elçisi Mirbach'dan Alman Dışişlerine, 24 Nisan 1915.

Sakız Adası'na çıkan Alman Yüzbaşı Fircks'ten, birkaç gün sonra Almanya'ya yeni taleplerin iletildiği de görülmektedir. 21 Nisan tarihli yazıyla Sakız Adası'ndaki Alman mürettebatın otelde konaklama ihtiyaçlarını karşılamak için para ve onun haricinde kıyafet ve diğer ihtiyaçların karşılanmasını talep etmektedir. Ayrıca Fircks'in kendilerinin Alman denizcileri olup ve Alman Donanmasına bağlı olduklarına, Türk gemisinde sadece yardımcı ve danışman olarak bulunduklarına dikkat çektiği, bu konuda yanlış anlaşılmanın olmasına mani olmak istediği anlaşılmaktadır. Fircks, Türk gemisinin imhasının ardından tarafsız topraklara çıktıklarında artık kendilerinin Alman temsilciliği, Türk mürettebatının da kendi temsilciliklerinin koruması altında olduklarına dikkat çekmektedir.¹³⁶⁵

Nihayetinde Demirhisar muhribinin harekâtı Çanakkale Cephesinde kara çıkarmalarının hazırlıklarının yoğun bir şekilde yapıldığı, İtilaf birliklerinin deniz yoluyla nakliyelerinin söz konusu olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu küçük muhrib Çanakkale Boğazı'ndan çıkmayı başarmış ve sonrasında Adalar Denizi'nde İtilaf devletlerine ait gemiler için tehdit unsuru olmuştur. Demirhisar'ın bu cesur harekâtı, teknik aksaklıklardan ötürü istenilen ölçüde başarı elde edememiş ve sonunda geminin imhasıyla sonuçlanmış olsa da, bu harekât neticesinde Ege ve Akdeniz'de seyreden İngiliz nakliye gemilerinin önceki gibi büyük bir serbestlik içerisinde hareket etmelerini önleyerek, savaş gemileri refakatinde seyretmelerine neden olduğu anlaşılmaktadır.

4.2.2. Muavenet-i Milliye'nin İngiliz Goliath Zırhlısını Batırması ve

Alman Yüzbaşı Rudolf Firle

Osmanlı Donanmasının Çanakkale'deki zafere önemli katkılarından bir diğeri kara muharebelerinin ilk haftalarında, 13 Mayıs 1915 tarihinde Goliath isimli İngiliz zırhlısının Osmanlı Muavenet-i Milliye muhribi tarafından başarılı bir operasyonla batırılmasıdır.¹³⁶⁶ Bu operasyonun hazırlanışı ve uygulanışında da Alman etkisini

¹³⁶⁵ PA AA, R 19980, Sakız Adası'ndan Fircks imzalı 21 Nisan 1915 tarihli yazı. Ayrıca bkz. BArch MA, RM 40/439, s. 84.

¹³⁶⁶ Almanya'dan satın alınan Muavenet-i Milliye muhribinin gelişi ve Çanakkale Boğazı'ndan geçişine izin verilmesine dair 13 Temmuz 1326/26 Temmuz 1910 tarihli belge için bkz. DTA, BN, 637-25337. Muavenet-i Milliye'nin 1912 yılına ait bir fotoğrafı için bkz. Ahmet Gülyüz/Bernd Langenspiesen, 1828-1923 Osmanlı Donanması, çev. Renan Mengü, İstanbul: Denizler Kitabevi,

görmek mümkündür. Büyük bir başarı olması dolayısıyla sonraki süreçte Almanlar ve Türkler arasında başarının sahiplenilmesi anlamında tarih yazımının tartışmalı bir konusunu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu bölümde Muavenet operasyonunun planlanması, uygulanması ve Çanakkale kara savaşlarına nasıl katkı sağladığına dair bilhassa gemideki Almanların aktarımıyla bilgiler sunulacaktır.¹³⁶⁷

İtilaf kuvvetleri 25 Nisan 1915 günü sabahın erken saatlerinden itibaren çıkarma harekâtına girişmişler ve böylece Çanakkale kara muharebeleri başlamıştı. Anadolu yakasında Kumkale ile Gelibolu Yarımadasında Arıburnu ve yarımadaının uç kısmındaki beş farklı nokta karaya çıkarma yapılan bölgelerdi. Bilhassa yarımadaının uç kısmı olan Seddülbahir bölgesi düşman filosunun kendi birliklerine destek olması açısından onlara büyük avantaj sağlıyordu. Çıkarma sırasında ve sonrasındaki günlerde İtilaf filosuna ait savaş gemilerinin ateş desteğiyle adım adım yüksek tepeleri ele geçirmek suretiyle ilk günden itibaren Alçıtepe'ye ulaşmayı hedeflemişlerdi. Ancak güçlü Osmanlı savunması karşısında ilerlemeleri mümkün olmamış, savaş kısa zamanda siper muharebelerine dönüşmüştü. Boğazın giriş kısmına bakan ve Morto koyunda bugün Çanakkale Şehitleri Anıtı'nın bulunduğu bölgeye çıkarma yapan Fransız birlikleri Kerevizdere bölgesinden ilerlemeye çalışmaktaydılar. Morto koyuna demirleyen İngiliz savaş gemileri bu ilerlemeye destek olmak üzere Osmanlı mevzilerini yoğun şekilde ateş altına almaktaydılar. Hatta Osmanlı askerleri hiç susmayan bir gemiye “kocakarı” adını takmıştı.¹³⁶⁸

Bu zor duruma mani olmak ve düşman donanmasının etkili atışlarını önlemek üzere askerî yetkililer tarafından harekete geçildiği görülmektedir. Beşinci Ordu Komutanlığı tarafından Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtaatı Genel Müfettişliğine bir müracaat söz konusu olmuştur. Bunun üzerine Donanma Komutanlığı tarafından Muavenet-i Milliye muhribi görevlendirilmiş, Morto koyundaki düşman gemilerine

2000, s. 183. Goliath ve Muavenet'in büyüklüğü ve teknik özelliklerinin karşılaştırması için bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 342.

¹³⁶⁷ Bu konuyu müstakil olarak Alman kaynakları üzerinden ele alan ve tarih yazımındaki tartışmalara değinen bir çalışma için bkz. Yusuf Ziya Altıntaş, “Çanakkale Kara Savaşlarına Osmanlı-Alman Donanmasından Bir Katkı: Alman Deniz Yüzbaşı Firle'nin Terekesinden Goliath Zırhlısının Batırılışı”, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sy. 29, yıl 2019, s. 31-46.

¹³⁶⁸ Ayhan Yüksel, “Çanakkale Savaşlarında Sultanhisar Torpidosu, Muâvenet-i Milliye Muhribi: Mürettebatı ve Faaliyetleri”, **Osmanlı Araştırmaları**, c. XXI, yıl 2001, s. 86.

bir gece torpido hücumu yapılması kararlaştırılmıştır.¹³⁶⁹ Amiral Souchon kara muharebelerinin başladığı günlerde Alman personelinin aylar süren sıkı çalışması sayesinde torpido muhriblerinin oldukça etkili kullanılabildiklerini kaydetmişti. Müstahkem mevkinin hizmetine verilen üç küçük torpidobotun haricindekiler Marmara Denizi'nde filotilla bünyesinde düzenli bir şekilde düşman donanması arıyor ve nakliye gemilerine koruma görevi görüyordu.¹³⁷⁰

Muavenet-i Milliye muhribinin komutanı kıdemli Yüzbaşı Ahmet Saffet [Ohkay] Bey'di. Osmanlı Donanmasına ait gemilerde Alman subay ve mürettebatın da görev aldığından yukarıda bahsedilmişti. Alman denizci subaylarından Rudolf Firle¹³⁷¹ ile beraberindeki diğer bazı Alman subay, denizci personel ve teknik elemanlar da Muavenet'te görev yapmaktaydı. Yüze yakın Osmanlı denizcisine karşın, subaylar dâhil Alman personelin 20 kişi olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁷² Firle'nin gerek Alman askerî arşivindeki evrakında, gerekse sonradan yazıklarında bu operasyon sürecine dair kendi bakış açısıyla sunduğu bilgiler bulunmaktadır.¹³⁷³

Firle, operasyondan birkaç gün sonraya ait raporunda belirttiğine göre Muavenet ile 6 Mayıs günü Marmara Denizi'nde denizaltı arama görevindedir. 9 Mayıs günü Sahil Müfettişi Amiral Usedom'dan bir telgraf almıştır. Bu telgrafta Morto Koyu'ndaki düşman gemilerine bir gece operasyonu yapılması gerektiği ve beraberinde subay ve torpido uzmanı getirerek gelmesi istenmiştir.¹³⁷⁴

Amiral Usedom, 10 Mayıs sabahı Çanakkale'ye ulaşan Firle'ye Morto koyundaki durumu izah ettikten sonra bir gece operasyonunun yapılabilirliğine dair incelemede

¹³⁶⁹ Türk resmi tarihinde de operasyonun Liman von Sanders, Amiral Usedom ve Amiral Souchon'un başında bulundukları kumandanlıklar tarafından organize edildiği ifade edilmektedir. Operasyon ile ilgili detaylar için ayrıca bkz. **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, II. Kitap, s. 269.

¹³⁷⁰ **BArch MA, RM 40/755**, s. 159, Alman Akdeniz Filosu harb ceridesi 3 Mayıs 1915 kaydı.

¹³⁷¹ Firle'nin o dönem çekildiği fesli stüdyo fotoğrafı için bkz. "Muavenet-i Milliye torpido muhribi zabitanından Almanyalı Yüzbaşı Firle Bey", **DTA, Fotoğraf Arşivi, AA.646** (Bkz. EK 40).

¹³⁷² Muavenet-i Milliye'de görev alan 97 Osmanlı denizcisi ile 20 Alman personelinin listesi için bkz. A. Burak Kandaş, **Çanakkale'de İtilaf Donanması'na Vurulan Büyük Darbe (Mayıs 1915 Harekâtı)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017, s. 173-178.

¹³⁷³ **BArch, MA, N 155**, Rudolph Firle'nin evrakı. Ayrıca Firle'nin sonraki yıllarda bu başarıyı kaleme aldığı makalesi için bkz. Rudolph Firle, "Die Vernichtung des englischen Linienschiffes Goliath", **Auf See Unbesiegt: Erlebnisse im Seekrieg – Erzählt von Mitkämpfern**, c. 1, Eberhard von Mantey (Hrsg.), 2. Baskı, Münih: J. F. Lehmanns Verlag, 1922, s. 39-48.

¹³⁷⁴ **BArch, MA, N 155/24**, s. 27; **BArch, MA, N 155/26**, s. 54; **BArch, MA, RM 40/810**, s. 85. Raporun Alman İmparatoru II. Wilhelm'e sunulan ve imparatorun kenarına bazı işaretler ve notlar aldığı, sonunda tebrik notu yazdığı nüshası için bkz. **BArch MA, RM 40/485**, s. 236-247.

bulunmasını istemiştir. Firle, bunun üzerine küçük bir botla yarımada kıyısında seyrederek mayın hatlarından güvenle geçebileceği bir güzergâh belirlediğini yazmıştır. Daha sonra Usedom ile görüşmesinde ona, bu operasyon için Muavenet torpido muhribinin uygun olduğunu bildirmiştir. 11 Mayıs günü operasyon yapacağı bölgeyi bir de Anadolu yakasında Erenköy tarafından gözlem yaparak incelediğini¹³⁷⁵ belirten Firle'nin anlattığına göre, kendisi bu inceleme sonrasında operasyon saati olarak personelin istirahate çekildiği gece 01.00-02.00 arasını belirlemiş, ertesi sabah planını Amiral Usedom'a sunmuştu. Hem ondan hem de Donanma komutanı Amiral Souchon'dan onay alındıktan sonra bu riskli operasyonun hazırlıklarına herşeye itina göstererek başlamışlardı. Firle, Türk kumandan Ahmet Saffet Bey'e ve işini iyi bilen Türk torpido Subayı Ali Haydar'a operasyon bilgisini verdiğini, daha sonra tüm personele görev tanımı bildirildikten sonra herkesin büyük bir gayretle işine sarıldığını belirtmektedir.¹³⁷⁶

Bu arada Başkumandanlık Vekâletinin Çanakkale Boğazı'ndaki temsilcisi Amiral Merten tarafından 12 Mayıs 1915 günü Boğazdaki tabya ve ışıldaklara bir emir gönderilmiştir. Bu emirde, Muavenet muhribi ile gece vakti bir operasyon yapılacağı, bu operasyon sırasında tarif edilen muhribin düşman tarafından fark edilmesini engelleyecek şekilde ışıktandırma yapılmasının istendiği de görülmektedir.¹³⁷⁷

Firle, 12 Mayıs 1915 akşamı o günlerde cepheyi teftişte bulunan Enver Paşa'nın İstanbul'a dönerkenki ziyaretinden ve tüm gemi personeline en candan başarı dileklerinde bulunduğu bahsetmektedir. Bunun ardından Muavenet saat 19.00'da Çanakkale'den demir aldıktan sonra planlandığı şekilde karşıya geçip yarımada sahilinden yol almış ve mayın hatlarını geçtikten sonra Soğanlıdere'de

¹³⁷⁵ Alman havacı Yüzbaşı Serno anılarında, operasyon öncesinde Firle ile birlikte Anadolu yakasından Morto koyunu gözlediklerini, sonrasında kendisinin operasyonu Anadolu yakasından izlediğini anlatmaktadır. Bkz. **BArch MA, MSG 2/10873**, *Erinnerungen eines "Alten Adlers"*, s. 60

¹³⁷⁶ **BArch, MA, N 155/26**, s. 55; Firle, **a.g.m.**, s. 39-42. Gemide bulunan 20 Alman personel, Alman komutan Firle ve iki subayın dışında, makinist, torpido uzmanı, sinyalci, ateşçi gibi astsubay ve teknik personelden oluşuyordu. Gemi Alman örneğinde savaşa hazır hâle getirilmişti. Tüm botlar ve yanıcı maddeler güverteye alınmış, geminin suya daha az batması için kömür ve yağ yarı depolanmıştı. Bkz. Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 647; **BArch, MA, RM 40/810**, s. 89.

¹³⁷⁷ **BArch, MA, N 155/24**, s. 26; **BArch, MA, RM 40/810**, s. 94.

demir atarak operasyon saatini beklemiştir.¹³⁷⁸ Vakit geldiğinde demir alıp hareket edilmiş, gecenin karanlığı ve yarımadanın gölgesinden istifade ile operasyon bölgesine doğru ilerlenilmiştir. Bu ilerleme esnasında büyük zırhlı gemi görülmüş, atış mesafesi için daha da yaklaşıldığı sırada bir düşman muhribi fener ile parola sorunca, aynı işaretle cevap verilerek zaman kazanılmıştır. Ardınan 13 Mayıs 1915 saat 01.15'i gösterirken 300 metre mesafeden üç torpido gönderilmiş, üçü de hedefi bulmuş ve büyük patlamalar neticesinde İngiliz Goliath zırhlısı batmaya başlamıştır.¹³⁷⁹

Muavenet başarılı atışlarının ardından, ortalığın karışmasından da istifade ile hızla geldiği güzergâhtan geriye doğru yol almıştı. Saat 02.00 gibi Soğanlıdere'ye gelip birkaç saat bekledikten sonra saat 05.00 gibi Çanakkale'ye dönmüştür.¹³⁸⁰ Operasyonun başarıyla neticelendiğini ve İngiliz zırhlısının üç atışla batırıldığını donanmaya bildiren¹³⁸¹ Firle, Alman amiralleri Usedom ve Merten'in kendisini tebrik ettiklerini yazmıştır. 14 Mayıs günü İstanbul'a vardıklarında, operasyonun duyulmasından dolayı büyük bir coşku olduğundan, Yavuz'da özel bir karşılama töreni yapıldığından bahsetmektedir.¹³⁸²

Genel Karargâh İstihbarat Şubesi Müdürü Seyfi Bey'in, 13 Mayıs günü Matbuat-ı Umumiye Müdürlüğüne verdiği bilgide şu ibareler yer almıştır: “Çanakkale Boğazı girişinde Morto limanında bulunan bir İngiliz zırhlısına öğleden evvel donanmamızın

¹³⁷⁸ Deniz Mayınları Grup Komutanı Binbaşı Nazmi Bey, günlüğünün 12 Mayıs tarihli kaydında, Merten Paşa'nın emri üzerine operasyon yapacak Muavenet'i Soğanlıdere'ye gönderdiğinden ve operasyon dönüşünde onu yönlendirmek üzere kırmızı fener gösterildiğinden ve sonrasında yaşanan seviçten bahsetmektedir. Binbaşı Nazmi Bey, **a.g.e.**, s. 68-69.

¹³⁷⁹ **BArch, MA, N 155/26**, s. 56-57; Firle, **a.g.m.**, s. 43-45. Salih Münir Bey imzalı Goliath'ın batırılışını tasvir eden resim için bkz. **Illustrierte Zeitung**, Nr. 3753, s. 674 (Bkz. EK 41). Muavenet'in torpido kovanlarından biri Deniz Müzesi Arşivi İstanbul Beşiktaş'taki yerinden taşınıcaya kadar bahçesinde sergilenmekteydi. Bir diğeri Çanakkale Deniz Müzesinin ikinci katında sergilenmektedir (Bkz. EK 42-43).

¹³⁸⁰ Muavenet operasyonunun harita üzerinde güzergâhını gösteren ve Firle'nin evrakında bulunan bir harita görseli için bkz. **BArch MA, N 155/21**, s. 342 (EK 44). Ayrıca operasyon raporuna ek olarak konulan el çizimi görsel için bkz. **BArch MA, RM 40/485**, s. 235.

¹³⁸¹ İlgili telsiz telgraf muharebe varakası için bkz. **BArch, MA, 40/8**, s. 24 (Bkz. EK 45).

¹³⁸² **BArch, MA, N 155/26**, s. 57; Firle, **a.g.m.**, s. 46-47.

bir kısmı hücum etmiş ve zırhlı, kumandan köprüsü hizasından, ortasından ve gerisinden aldığı üç isabet neticesinde derhal batmıştır...”¹³⁸³

13 Mayıs'ta Alman haber ajansının Londra'dan bildirdiğine göre Donanma Bakanı Churchill Avam Kamarasına Çanakkale'de Goliath zırhlısının torpillendiği 500 mürettebat kaybindan endişe edildiğini bildiriyordu.¹³⁸⁴ Gerçekten de yaklaşık 700 kişilik mürettebatıyla batan İngiliz Goliath Zırhlısı komutanıyla birlikte 570 Subay ve denizciye mezar olmuştu. Muavenet-i Milliye muhribinin bu başarılı operasyonu, Osmanlı'da moralleri düzeltirken 14 Mayıs günü toplanan İngiliz Savaş Meclisinde ise bomba etkisi yaratmış, istifalara neden olmuştu. İngiliz Donanması Birinci Lordu Amiral Fisher ve İngiliz Donanma Bakanı Winston Churchill görevlerinden istifa etmişlerdi.¹³⁸⁵

Öte yandan Amiral Usedom, kara çıkarmalarının başladığı 25 Nisan'dan beri ilk defa Çanakkale Boğazı girişinde düşman savaş gemilerinin bulunmadığını kaydetmişti.¹³⁸⁶ Amiral Souchon da 15 Mayıs tarihli mektubunda, Goliath zırhlısının batırılmasının İtilaf güçleri üzerinde büyük bir etki oluşturduğunu ve çok sayıda savaş gemilerini Çanakkale Boğazı önlerinden çektiklerini not etmiştir.¹³⁸⁷

İkdam gazetesi 15 Mayıs günü Goliath zırhlısını batıran Muavenet-i Milliye'nin Yüzbaşı Ahmed ve Alman yüzbaşısı (Firle) efendilerin kumandasında bulunduğunu yazıyordu. Bununla birlikte haberde Alman ve Türklerin arasındaki silah arkadaşlığına da vurgu yapılmaktaydı.¹³⁸⁸ 16 Mayıs'ta Alman haber ajansı Goliath'ı batıran Muavenet-i Milliye torpido muhribinin Kaptan Ahmed ve Alman Subayı Firle'nin komutasında olduğunu, bu iki subayın çok cesurca bir operasyon gerçekleştirdiklerini bildiriyor, Osmanlı Milli Telgraf Ajansı'nın [Agence Milli]

¹³⁸³ BOA, HR. MA, 1127/4; Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, c. 1, s. 101-102, 404. Çanakkale'de batırılan İngiliz, Fransız ve Osmanlı Donanmasına ait gemi ve denizaltıların, batış tarihi, adı ve tonajı, battığı yer ve batış nedenini gösterir bir liste için bkz. Welsch, “Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli”, s. 654.

¹³⁸⁴ Der große Krieg 1914-15, c. 4, s. 2080; Die Neue Zeitung, 15 Mayıs 1915, s. 5.

¹³⁸⁵ Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, c. 5, II. Kitap, s. 270; Kandaş, a.g.e., s. 125-126; Atabey, a.g.e., s. 250-253.

¹³⁸⁶ BArch, MA, 40/8, s. 32, Amiral Usedom'dan İstanbul'a, 13 Mayıs 1915.

¹³⁸⁷ BArch MA, N 156/14, s. 14, 15 Mayıs 1915; Tuna, a.g.t., s. 179.

¹³⁸⁸ İkdam, 15 Mayıs 1915, s. 2; Çulcu, İkdam Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi, c. 1, s. 335.

telgrafına atıfla Türk-Alman silah arkadaşlığının böyle sıkı olması gerektiğini aktarıyordu.¹³⁸⁹

Sonraki günlerde başarı gösteren hem Osmanlı hem de Alman subay ve mürettebatı ödüllendirilmiştir. Alman Akdeniz Filosunun 21 Mayıs gününe ait kaydında o gün yapılan Selamlıkta Muavenet ve Sultanhisar'ın Subayları ile mürettebatının gösterdikleri başarılarından ötürü ödüllendirildikleri kaydedilmişti.¹³⁹⁰ Amiral Souchon da burada hazır bulunmuş, eşine yazdığı mektubunda Yüzbaşı Firle'nin aralarında bulunduğu Muavenet'in subay ve mürettebatının gösterdikleri başarıdan ötürü Sultan Mehmet Reşad tarafından madalya verildiğini kaydetmiştir.¹³⁹¹

O dönemde her ne kadar Osmanlı Alman silah arkadaşlığı vurgulanarak ortak bir başarı şeklinde görülse de¹³⁹² sonraki süreçte tarihi olayların kayda geçirilmeye başlanmasıyla birlikte dönemin iki müttefiki arasında anlaşmazlık konularından biri haline gelecektir. Örneğin Liman von Sanders'in Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kaleme aldığı hatıratında Muavenet için "Yüzbaşı Firle komutası altında" diye ifade etmesi itiraz konusu olacaktır. Askerî tarih encümeninin Sanders'in hatıratının o yıllarda yapılan tercümesinin sonuna eklediği şerh kısmında Muavenet-i Milliye torpidosunun süvarisi Osmanlı idi diye kayıt düşülmüştür.¹³⁹³ Yine o yıllarda yayınlanan Firle'nin operasyon hakkında detaylı bilgiler vererek anlattığı

¹³⁸⁹ **Der große Krieg 1914-15**, c. 4, s. 2116.

¹³⁹⁰ **BArch MA, RM 40/755**, Alman Akdeniz Filosu harb ceridesi 21 Mayıs 1915 kaydı. Sultanhisar torpido muhribi 30 Nisan 1915 günü AE2 adlı büyük Avustralya denizaltısını Marmara Denizi'nde Erdek körfezinde sıkıştırmış, 3 subay ve 29 denizciden oluşan mürettebatı esir alınmıştı. Bu bir Türk torpido muhribinin bir İtilaf denizaltısını köşeye sıkıştırdığı yegâne başarı olmuştu. Bkz. Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 646.

¹³⁹¹ **BArch MA, N 156/14**, s. 24-26, 21 Mayıs 1915; Tuna, **a.g.t.**, s. 179.

¹³⁹² Olayın üzerinden bir ay geçmemişken Alman basınında Firle'nin fotoğrafı "Muavenet-i Milliye torpido muhribini Türk kaptan Ahmed ile birlikte kumanda eden Deniz Yüzbaşı Firle..." alt yazısıyla verilmiştir. Bkz. **Illustrierte Zeitung**, 3 Haziran 1915, Nr. 3753, s. 672 (Bkz. EK 46). Muavenet'in güvertesinde mürettebatın birlikte çekildiği fotoğraflarda Alman Subayı Firle ve Ahmet Saffet Bey ikilisinin ön planda oldukları görülmektedir. Bkz. **Kriegsbilder: Beilage der Linzer "Tages-Post"**, Nr. 47, 1915, s. 8; **Welt im Bild**, nr. 43, 15 Aralık 1915, s. 4 (Bkz. EK 47).

¹³⁹³ Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, s. 404, 102. Sanders'in hatıratını yazdığı yıl yayınlanan başka bir eserde yine Firle'nin komutasında diye ifade edilmesine örnek için bkz. Hermann Stegemann, **Hermann Stegemanns Geschichte des Krieges**, c. 3, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1919, s. 526-527.

makalesinde¹³⁹⁴ operasyonu tek başına sahiplendiği gerekçesiyle eleştirildiği ve bu eleştirilerin, operasyonun Türk tarih yazıcılığında ele alınışını da şekillendirdiği ve bir tür tepki literatürünün oluştuğu dikkat çekmektedir.¹³⁹⁵

Bu literatürün tespit edebildiğimiz ilk örneklerinden biri 1928 yılında yayınlanan ve Rudolph Firle'nin anlatımını da kaynak olarak kullanan bir eserdir. Burada Firle'nin ağzından operasyon alıntı olarak aktarıldıktan sonra aşağıdaki not düşülmüştür:

“Firle görüldüğü üzere olayın bütün icraat ve şerefini gemide bulunan üç veya dört Alman subayı ile kendine hasretmiştir. Hâlbuki Binbaşı Ahmed'in kumandasında bulunan Muavenet-i Milliye'nin bütün subay ve mürettebatı Türk olup tamamen Türkler tarafından sevk ve idare ediliyordu. Yalnızca Türk Donanmasının kumandasını eline alan Souchon tarafından her gemide olduğu gibi birkaç Alman zabıt ve gediklisi bulunduruluyordu. Bu hakikati gizleyerek bütün şerefi yalnız kendilerine hasretmek çok garip bir zihniyettir.”¹³⁹⁶

Muavenet'in komutanı olan Ahmed Saffet Bey Cumhuriyet döneminde Elazığ'dan mebusluk yapmış bir isimdir. 1938 yılında ölümünün ardından yayınlanan bir yazıda Goliath zırhlısının batırılışındaki başarısı konu edilmiştir. Bu yazıda olaya dair verilen bilgilerin haricinde Almanların bu başarıyı sahiplenmelerine yönelik eleştiri, 1930'lu yılların ruhunu da içerecek biçimde dönemsel olarak güzel bir örnek teşkil etmektedir:

“...Bu gemi kıdemli Yüzbaşı Ahmed Saffet Beyin kumandasında idi. Fakat Alman Amiral her gemiye olduğu gibi Muavenet-i Milliye'ye de Fiyerle [Firle] isminde bir Alman subayla bir kaç Alman gediklisi vermişti. Fiyerle hayli zamandanberi muvazafıktan çıkmış bir ihtiyat zabiti idi; bir deniz subayı olarak kıymeti sıfıra yakındı. Gemide 25 Türk zabitle 85 Türk neferi vardı. Almanlar ise iki zabitle bir makine gediklisinden ve 12 neferden ibaret idiler. Gemiye hücumun başından sonuna

¹³⁹⁴ Rudolph Firle, “Die Vernichtung des englischen Linienschiffes Goliath”, **Auf See Unbesiegt: Erlebnisse im Seekrieg – Erzählt von Mitkämpfern**, c. 1, Eberhard von Mantey (Hrsg.), 2. Baskı, Münih: J. F. Lehmanns Verlag, 1922, s. 39-48.

¹³⁹⁵ Şüphesiz Muavenet operasyonuna dair bu tepki literatürünü bütün bir Çanakkale Zaferi bağlamında genişletebiliriz. Almanların anılarında ve resmi tarihlerinde Çanakkale'deki başarıyı sahiplenici tavra karşı Türk tarafının itiraz ve tepki literatürü savaş sonrası dönemden itibaren kendisini göstermiştir. Almanların Osmanlı Donanmasındaki faaliyetlerini Alman resmi tarihi [Der krieg zur see 1914 – 1918] serisi içinde tafsilatlı biçimde ele alan eserin şerhli Türkçe tercümesi buna güzel bir örnektir. Nitekim eserin mütercimi Tekirdağlı H. Sami, her bir bölümün ardından kendi noktai nazarı başlığıyla bölüm uzunluğunda itirazlar dile getirmiş, anlatılanları Türk tarafının bakış açısıyla ele almıştır. Bkz. Amiral Lorey, **Türk Sularında Deniz Hareketleri**, çev. Tekirdağlı H. Sami, İstanbul: Deniz Matbaası, 1936. Eserin Almanca orijinali için bkz. Hermann Lorey, **Der Krieg in den türkischen Gewässern: Mittelmeer-Division**, c. 1, Berlin, 1928.

¹³⁹⁶ Fevzi [Kurtoğlu], **Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale'de Türk Donanması**, s. 89-94.

kadar Türkler idare ettikleri halde, Almanlar, bütün bu şerefli macerayı kendileri yapmış gibi görünür ve tefahür ederler. Muavenet-i Milliye, 12 Mayıs günü akşamı, karanlıkta, mayın hatlarımızın yerlerini gösteren şamandıralar arasından geçerek Boğaz methaline doğru ilerilemeğe başladı. Yüzbaşı Fiyerle ile diğer bir Alman deniz zabiti bu mayın hatları arasından geçerken fena halde korkmuşlardı. Çünkü hava gittikçe kararıyor, Boğazda hiçbir fener yanmıyordu... 1915 yılında yapılan ve katî bir muvaffakiyetle neticelenen bu parlak torpito baskın ve hücumu, o tarihte, hiçbir donanmaya nasib olmamıştı. Onun içindir ki Almanlar, bu zaferi ve onun büyük şerefini, yüksek kahramanlığını hemen kendi dağarcıklarına atmak istediler.”¹³⁹⁷

Bu örneklerden anlaşıldığı gibi Almanların Çanakkale Cephesinde elde edilen başarıları anlatırken kendilerini öne çıkararak yalnızca bir Alman başarısı olarak lanse etmeleri, Türk tarafında giderek artan bir tepki doğurduğu görülmektedir. Bununla birlikte Alman anlatısında belki bu hassasiyet dikkate alınarak başarıların ortaklığına da atıf yapılmaktadır. Örneğin yine Çanakkale’de göre yapmış Almanlardan Bossert kitabında olayı anlattıktan sonra Muavenet, Kaptan Ahmed ve Üsteğmen Firle komutasındaydı bilgisini vermektedir.¹³⁹⁸

Bu konuda ilginç bir aktarımı da o sırada Anadolu yakasında Yenişehir gözetleme bölgesinde görev yapan Şerif Bey [Güralp] yapmaktadır. Anlaşıldığına göre Kolordu Kurmay Başkanı Haydar Bey [Alganer], Yenişehir bölgesindeki gözetleme ve raporlama işinde Alman Deniz Teğmeni Krieger’i Şerif Bey’e yardımcı olarak vermişti. Şerif Bey, “Yeni yardımcım Almanlara hiç benzemiyor, kara kaşlı kara gözlü buğday tenli fidan gibi ince boylu Bavyeralı genç bir subaydı” demektedir. Dil sorunu dolayısıyla ilk etapta iletişimde zorluk yaşadıklarından, ancak bir süre sonra onun şöyle böyle Türkçe öğrenip, kendisinin de o sırada Fransızcasını ilerleterek anlaştıklarından bahsetmektedir. Şerif Bey, onun “Komutanım Morto Limanında gece gündüz aynı yerde duran Goliath zırhlısını bir vasıta verilirse batırırım” dediğini, kendisinin de üst makama müracaat ettiğini belirtmektedir. Üç gün sonra Krieger’in Çanakkale’ye çağrıldığını ve giderken de yarın nasıl battığını görürsünüz dediğini aktarmaktadır. Şerif Bey gemi gerçekten de batıp Krieger döndükten sonra onu tebrik ettiğini, onun da “Komutanım Goliath’ı ben değil bir

¹³⁹⁷ Abidin Daver, “Bir Denizcimizin Hatırasına Hürmet: Ahmed Bey Muaveneti Milliye ile Golyatı nasıl batırmıştı?”, 24 Mayıs 1938, Taha Toros Arşivi, <http://hdl.handle.net/11424/132344> (erş. 14 Nisan 2022). Yine ilk baskısı 1938 olan diğer bir eserde de Firle’ye yönelik benzer bir tepki için bkz. Mehmet Şevki Yazman, **Bir Subayın Kaleminden “Türk Çanakkale” Cephaneniz Yoksa Süngünüz Var**, haz. Tuncay Yılmaz, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008, s. 268.

¹³⁹⁸ Erwin Bossert, **Der Kampf um die Dardanellen**, Pforzheim: Vaterland-Verlag, 1925, s. 59.

Türk deniz subayı batırdı” dediğini yazmıştır. Şerif Bey “Ama bu işi sen düşündün, başarının yarısının da senin olması gerekir” dediğini belirtmektedir.¹³⁹⁹

Nihayetinde, Çanakkale Cephesinde verilen mücadele sırasında düşman kuvvetleri için önemli bir kayıp, Osmanlı ordusu için bir o kadar moral olan bu operasyonun iyi kurgulanmış başarılı bir deniz harekâtı olduğu kesindir. Bununla birlikte eldeki kaynaklardan yola çıkarak ve sonradan ortaya çıkan başarının sahiplenilmesine yönelik tartışmaları bir kenara bırakıldığında bu operasyonun Osmanlı-Alman ortak yapımı bir harekât olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim planlanma ve uygulama aşamalarında her iki tarafın da önemli katkıları olduğu görülmektedir.

4.2.3. Barbaros ve Turgud Reis Zırhlılarının Endirekt Atışları ve Alman Subaylarının Etkisi

II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında yeni dönemin donanma anlayışına uygun olarak Osmanlı halkının bağışlarıyla Almanya’dan satın alınan Friedrich Wilhelm ve Weissenburg adlı Brandenburg sınıfı iki eski zırhlı, Barbaros Hayreddin ve Turgud Reis isimlerini almışlardı.¹⁴⁰⁰ Bu gemiler İtalyan ve Balkan harpleri sırasında hayli yıpranmış olmalarına rağmen, 1900’lerin başlarında modernize edilmiş olan Mesudiye zırhlısı ile birlikte Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Donanmasının belkemiğini oluşturmaktaydılar.¹⁴⁰¹

Amiral Souchon, Osmanlı Donanması birinci komutanı olmasının ardından Barbaros ve Turgud Reis’in 24 yaşında olmaları ve top sayılarının az olması gibi nedenlerle Karadeniz’de Rus Donanmasına karşı etkili olamayacaklarını düşünmekteydi. Bununla birlikte bu iki gemiye 1914 yılı Ekim ayı sonundaki Karadeniz operasyonu dönüşünde donanmanın emniyetini sağlama ve keşif görevleri

¹³⁹⁹ Şerif Güralp, **Bir Askerin Günlüğünden Çanakkale Cephesinden Filistin’e**, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2003, s. 35-37

¹⁴⁰⁰ Ali Fuat Örenç, “Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayii”, **Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, s. 222. Almanya’dan satın alınan Barbaros ve Turgud Reis zırhlılarının Çanakkale’de devir teslimine dair 29 Eylül 1910 tarihli evrak için bkz. **DTA, Muhasebe**, 2258-91. İki zırhlının Almanya’nın modern donanması için artık eski/yavaş kalmasına ve satış fiyatının 10 Milyon mark olarak belirlendiğine dair bkz. “Deutsche Kriegsschiffe für die Türkei”, **Hamburger Correspondent**, No. 385, 1 Ağustos 1910.

¹⁴⁰¹ Aspern, **Illustrierte Geschichte Des Europäischen Krieges, 1914/15**, c. 2, s. 35; **Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, II. Kitap, s. 271; **BDHTh**, c. 8, s. 259.

verildiği, sonrasında Marmara Denizi'nde manevralar yaparak, Karadeniz Boğazı civarında konuşlandıkları anlaşılmaktadır.¹⁴⁰²

Savaşın ilerleyen döneminde yukarıda adı geçen üç geminin de Çanakkale Boğaz savunmasını güçlendirmek için kullanıldıkları görülmektedir. Öncelikle Mesudiye zırhlısından yüzer batarya olarak yararlanılmak istenmesi ve sonrasında 13 Aralık 1914 günü bir düşman denizaltısının hedefi olması tezimizin üçüncü bölümünde ele alınmıştır. Bu olayın hemen ertesi günü ise Barbaros Hayreddin ve Turgud Reis zırhlıları Çanakkale'ye gönderilmiş, bir hafta kadar mayın hatlarının düzenlenmesinde verdikleri desteğin ardından yeniden İstanbul'a dönmüşlerdir. Bu gemilerin, Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtâatı Genel Müfettişi Amiral Usedom'un talebi ve Osmanlı Donanma komutanı Amiral Souchon'un tahsisiyle Çanakkale savunmasında görevlendirildikleri ve görevlerinin organize edildiği anlaşılmaktadır.¹⁴⁰³

Barbaros Hayreddin ve Turgud Reis zırhlıları 1915 yılı Şubat ayı ortalarına kadar İstanbul'da onarım ve ikmal, Marmara'da ise talim atışlarıyla meşgul oldular. Sonraki süreçte Çanakkale'de deniz muharebeleri ve ardından kara muharebeleri döneminde Boğaz savunması ve kara savunmasına katkıda bulundular. Bu katkıyı özellikle Nara Burnu, Kilya Limanı ve Çanakkale arasındaki bölgeden bazen birlikte bazen nöbetleşe olarak düşman filosu ve birliklerine yönelik endirekt atışlarıyla gerçekleştirmişlerdir. Endirekt atış, hedefin görülmediği ancak karada bulunan gözcülerden alınan işaretler doğrultusunda mesafe yön tayiniyle birlikte yapılan atışlardır. Gelibolu Yarımadası topografik olarak endirekt atışlarla muharebeye imkân sunmaktadır. Dolayısıyla hem İtilaf güçleri hem de Osmanlı savunması Çanakkale muharebelerinde bu yöntemi kullanmışlardır.¹⁴⁰⁴ Bahsi geçen bölge mayın hatları ile Boğazın en dar yerinin gerisinde bulunmaktaydı. Aynı zamanda Gelibolu

¹⁴⁰² BArch MA, N 156/12, s. 8, 16 Aralık 1914; Tuna, a.g.t., s. 83.

¹⁴⁰³ Tuna, a.g.t., s. 84; Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, c. 5, II. Kitap, s. 271; BDHTH, c. 8, s. 260.

¹⁴⁰⁴ Endirekt ya da aşırı atışın nasıl yapıldığına dair teknik izah için bkz. Fevzi [Kurtoğlu], a.g.e., s. 85-87; Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, c. 5, II. Kitap, s. 271.

Yarımadasının da dar bölgesi olması ve Arıburnu bölgesinin hedef alınabilmesi açısından endirekt atış için en uygun bölge olmuştur.¹⁴⁰⁵

Alman deniz subayı Hermann Lorey, Çanakkale muharebeleri döneminde Barbaros ve Turgud Reis zırhlılarında irtibat zabiti olarak görev yapmıştır. Lorey, kaleme aldığı ve Alman resmi tarihinin bir parçası olan kapsamlı eserinin birinci cildinde Türk sularındaki deniz hareketleri ana başlığıyla Alman Akdeniz Filosunun faaliyetlerini, ikinci ciltte ise Boğazlar etrafındaki mücadeleyi incelemektedir. Dolayısıyla bu eserler kısmen görgü şahidi bir Alman subayı tarafından kaleme alınmışlardır. Bununla birlikte Lorey'in kendi tecrübelerinden pek aktarım yapmadığı, daha ziyade Alman özel kumandanlığı, Alman Akdeniz filosu ve ilgili subayların raporlarından istifade ile konuları ele aldığı görülmektedir.¹⁴⁰⁶

4.2.3.1. Çanakkale Deniz Muharebeleri Döneminde Endirekt Atış, Gözlem ve Haberleşme

Boğazlardan sorumlu Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtâatı Genel Müfettişi Amiral Usedom, 1915 yılının Şubat ayında beklenen İtilaf taarruzu tehlikesinden dolayı Donanma Komutanı Amiral Souchon'dan Barbaros Hayreddin ve Turgud Reis zırhlılarının Çanakkale'ye gönderilmesini rica etmişti. Her iki gemi Donanma İkinci Kumandanı Yarbay Arif Bey Kumandasında 17 Şubat günü Çanakkale'ye gönderilmişlerdi. Aynı gün Çanakkale'de Amiral Usedom, Enver Paşa ve onun kurmay başkanı Bronsart von Schellendorf buluştular. Turgud Reis ve Barbaros zırhlıları mayın hatları gerisinde kalarak, düşman filosunun beklenen yarma harekâtının başarılı olması durumunda, zaten büyük hasar almış düşman gemilerine karşı Boğazın müdafaasını takviye edeceklerdi.¹⁴⁰⁷

Bu görev çerçevesinde Barbaros ve Turgud Reis'e verilen ilk talimat, Boğazdan geçmeye yönelik bir saldırı olursa, muhtemelen hasar alacak düşman gemilerinin

¹⁴⁰⁵ BArch MA, RM 40/440, s. 10.

¹⁴⁰⁶ Birinci cildin mütercimi Tekirdağlı H. Sami, bu eserin şerhli tercümesinin önsözünde kendi harp tarihimizi yazmak için vesikaların yetersizliği bağlamında savaştaki teşkilatsızlıktan ve Almanların hâkimiyetinden şikâyet ederken, geçmişten ders almak hususunda yabancıların eserlerine muhtaç olmaktan yakınmaktadır. Bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. XIV. Dolayısıyla bu dönem ve konulara dair Alman resmi tarihinin Türk tarihine de kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu örnekte olduğu gibi tepkileri beraberinde getirerek şerhli biçimde itirazlarla Türkçeye tercüme edildiği görülmektedir.

¹⁴⁰⁷ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 220 (Alm. s. 85); Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 42 (Alm. s. 46).

ilerlemeleri durumunda onlara mani olmak, gerekli durumda hücum etmektir. Diğer muhribler de düşman gemileri Marmara Denizi'ne geçerlerse, onlara gece hücumları düzenleyeceklerdi. İstanbul'a ulaşmaları ve Osmanlı Donanmasına teslim olma teklifinde bulunmaları durumunda ise gelip kendiniz teslim alın denilecekti.¹⁴⁰⁸

Amiral Souchon, düşmanın kara desteği olmadan yalnızca filo ile Boğazı geçmesini mümkün görmüyordu. Ancak yine de Barbaros ve Turgud Reis zırhlılarını mayınların gerisinde pozisyon alarak Müstahkem Mevkinin hasar alması durumunda düşmanın ilerlemesine mani olmaları için Çanakkale Boğazı savunmasına tahsis etmişti. Hatta gemiler batırılma ihtimaline karşı sığ bölgede bulunacaklar, böyle bir durumda cephaneleri bitene kadar ateş edebileceklerdi. Amiral Usedom bu sebeple gemileri Nara karşısında Kilya koyunda sığ suda demirlettirmiş, yanlarına denizaltı hücumuna karşı başka vapurların bulunmasını emretmişti.¹⁴⁰⁹ 19 Şubat sonrasında taaruz tehdidi giderek artınca bu iki geminin haricinde Osmanlı Donanmasının diğer gemileri de Marmara'da ve İstanbul Boğazı civarında tertibat almış bulunuyorlardı.¹⁴¹⁰

İtilaf filosunun 19 ve 25 Şubat Boğaz saldırılarından sonra Barbaros ve Turgud Reis zırhlılarının endirekt atışlarıyla katkıları söz konusu olacaktır. İtilaf filosu, 25 Şubat günü dış istihkâmları etkisiz hale getirdikten sonraki günlerde Boğaz içerisindeki tabya ve diğer unsurları tahrip etmek üzere harekete geçmişti. Bu süreçte İtilaf filosu Boğaz savunmasındaki dik mermi yollu obüs bataryalarının ateşine maruz kalmamak için endirekt ateş yoluna gitmeye de başlamıştı. Bunun için İngiliz filosunun 38 cm'lik toplara sahip olan Queen Elisabeth zırhlısı 5 Mart günü Kabatepe açıklarına demirleyerek diğer bazı gemilerce korumaya alınmıştı. Yapacağı endirekt atışlar için uçak gözlem raporları almakta zorlandıklarından Boğaz girişindeki gemilerden yan gözlem raporları da alıyorlardı. Ancak obüslerin rahat bırakmaması sebebiyle onlar da bu konuda çok başarılı olamamışlardı.¹⁴¹¹ İnsan

¹⁴⁰⁸ Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 642.

¹⁴⁰⁹ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 50; Mäkelä, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 154-155.

¹⁴¹⁰ Besbelli, **Çanakkale'de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, s. 20.

¹⁴¹¹ Goncasuyu telsiz istasyonunda görevli Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Bey, aynı zamanda İtilaf gözlem gemisinin telsiz haberleşmesini kestiklerinden bahsetmektedir. Bu anlamda Goncasuyu telsiz istasyonunun da endirekt atış muharebesine katkısı dikkat çekmektedir. Bkz. Tevfik Rıza Bey, **a.g.e.**, s. 155-156. Ayrıca karadaki telsiz istasyonu haricinde Barbaros ve Peyk

kaybı olmamakla birlikte Kilidbahir grubu tabyalarında bazı hasarlar meydana gelmişti.¹⁴¹² Buna karşılık Amiral Usedom'un talebi üzerine Türk tarafının Barbaros ve Turgud Reis'in endirekt atışlarıyla 6 Mart günü bu saldırıya cevap vermesi kararlaştırıldı.¹⁴¹³

Barbaros zırhlısı ertesi gün Maydos'ta demirledi. Zırhlının Alman komutanı Binbaşı von Arnim gözcü ve işaretçi personel ile birlikte Gelibolu Yarımadasına çıkmış, yarımada üzerinde bir tepe gözlem noktası belirlenmişti. Saat 10.30'da Kilidbahir'i ateş altına alan Queen Elisabeth'e 10.45'de ateş açılmış, ancak gözlem mevkinin tespit edilmesi sebebiyle bu ateş kısa sürmüştü. Özel kumandanlığın ceridesinde atışların ilkel yöntemlerle yapıldığı, gözetleme tepesinde bir mesafe ölçer sabitlendiği, pusula ile yön tayini yapıldığı ve henüz telefon bağlantısı olmadığından işaretleşmenin ancak fener ve bayrakla olduğu yazılıdır. Nihayet işaret fenerinin ikinci atışta tespit edilmesiyle gözlem tepesi değiştirilmek durumunda kalınmış, Barbaros da mevki değiştirmişti. Sonrasında isabet de kaydedilmişti. Sahilden yaklaşık 3 bin metre açıkta demirli olan Queen Elisabeth etkili biçimde ateş altına alınmış, bacalarının arasından isabet aldığı gözlenmişti.¹⁴¹⁴ Queen Elisabeth on beşinci atış sonrasında ateş kesip demir almasının ardından Agamemnon hedef alınmış, o da ikinci atıştan sonra atış menzili dışına kaçmıştı. Barbaros toplamda 28

gemilerinden de sinyal kesme çalışmaları söz konusuydu. Bkz. **BArch MA, RM 40/59**, s. 52. Amiral Usedom Alman İmparatoruna yazdığı raporunda telsiz sinyallerini kesme konusunda Alman Deniz Üsteğmen Prinz Reuss'un Türk personelin neden olduğu zorlukları çözerek işi iyi yönettiğinden bahsetmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/1**, Usedom'un II. Wilhelm'e 17 Mart 1915 tarihli raporundan, s. 44-45.

¹⁴¹² Anadolu Hamidiyesi'nde görevli Alman subayı von Thomsen günlüğünde bu aşırma atışlarının şaşkınlığını yaşadıklarını, ilk başta nereden geldiğini anlamadıklarını belirtmektedir. Atış tekniğiyle ilgili değerlendirmeler yapan Thomsen, daha sonra 38'lik topların Queen'e ait olduğunu ve Kocaçimen dağının üzerinden yaklaşık 15 km den geldiğini anladıklarını, ilk mermilerin önce Çimenlik ardından da Namazgâh'a isabet ettiğini ve bu atışların sonraki günlerde de devam ettiğini kaydetmiştir. Bkz. **W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü**, s. 60. İtilaf filosunun Kilitbahir grubunu hedef alan endirekt atışlarını gösterir bir Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası çizimi için bkz. **Illustriertes Unterhaltungs-Blatt**, nr. 18, 2 Mayıs 1915 (Bkz. EK 48).

¹⁴¹³ **PA AA, R 19962**, Amiral Usedom'un Çanakkale'den gelen 5 Mart 1915 tarihli telgrafı; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 58-59.

¹⁴¹⁴ Queen Elisabeth zırhlısının Barbaros'un aşırma ateşi sonucu birçok isabet aldığı İngiliz arşiv belgelerine yansımıştır. İngiliz arşiv referansı için bkz. Atabey, **a.g.e.**, s. 237.

cm'lik top mermileriyle 21 atış yaptı. Aynı zamanda gözlem ve haberleşmenin de önüne geçmek için de çaba sarfediliyordu.¹⁴¹⁵

Endirekt atışlarına karşı alınan bu önlem sayesinde İtilaf filosunun önceki gün olduğu gibi rahat şekilde Boğaz tabyalarını ateş altına almasına engel olunmuştu. Böylece sonraki günlerde o günlerdeki gibi yoğun bir endirekt atış bombardımanı olmamış, düşman filosu iç istihkâmlara doğrudan bombardımana başlamıştı.¹⁴¹⁶ Bununla birlikte Çanakkale Boğazı'nda bir muharebe çeşidi olarak, endirekt atış, gözlem ve haberleşme muharebesi tecrübe edilmişti ve savaşın ilerleyen aşamalarında bu muharebe türü tekrar edilecek, Barbaros ve Turgud Reis zırhlıları dönüşümlü olarak endirekt atışlarda bulunacaklardı.

Boğaza yönelik saldırı giderek yoğunlaştığından Barbaros ve Turgud Reis'in Alman komutanları Binbaşı von Arnim ve kıdemli Yüzbaşı Rosentereter atışların yönlendirilmesi ve organizesi için gerekli tesisatı kurmakla meşgul oldular. Bu işte onlara Sahil Müfettişliği Kurmay Başkanı Yüzbaşı Schneider yardımcı oldu. Ayrıca Midilli zırhlısında görevli topçu subayı kıdemli Deniz Yüzbaşı Carls'ın da kara muharebelerinin ilk günlerine kadar bu tesisatın yapılmasında önemli katkıları oldu.¹⁴¹⁷

Amiral Usedom'un 6 Mart gününe ait kısa raporunda 4 düşman gemisinin önce başarısız şekilde Dardanos tabyasını hedef aldıkları, öğleden sonra ise Kilidbahir ve Çanakkale'de merkez tabyalara atışlar yaptıklarını ve tabyaların yakınlarına çok sayıda isabet kaydettikleri yazılıdır. Usedom bununla birlikte raporunda bu gemilerin 15 cm'lik obüsler ve sahra toplarıyla rahatsız edildiklerini, Barbaros zırhlısı tarafından da endirekt olarak atış yapıldığını ve bir isabet kaydedildiğini bildirmiştir. Alman Binbaşı von Arnim ve ona yardımcı olan kıdemli Yüzbaşı Schneider'in atışları yönettiklerini belirten Amiral Usedom raporunun sonunda, düşmanın

¹⁴¹⁵ **BArch MA, RM 40/59**, s. 51-53; **BArch MA, RM 40/1**, Usedom'un II. Wilhelm'e 17 Mart 1915 tarihli raporu, s. 44-45; **BArch MA, RM 40/440**, s. 10-11; Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 58-59; Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 643; **ATASE, BDH**, 118-553-1-17, s. 8; Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 221-222.

¹⁴¹⁶ **BArch MA, RM 40/1**, Usedom'un II. Wilhelm'e 17 Mart 1915 tarihli raporu, s. 45-46; **BArch MA, RM 40/59**, s. 52.

¹⁴¹⁷ Carls'ın Çanakkale'deki endirekt atışlara ve oradaki çalışmalarına dair bir raporu bulunmaktadır. Bkz. **BArch MA, RM 40/440**, s. 9-26.

durumun farkında olmayıp obüs atışı sandıkları gerekçesiyle indirekt atışların gizli kalmasını istemektedir.¹⁴¹⁸

Barbaros ve Turgud Reis'in toplarının azami menzili 15 km iken Queen Elizabeth 38 cm'lik toplarıyla çok daha uzun menzilli atış yapabilmekteydi. Endirekt atış muharebelerinde Ceyhun ve Üsküdar vapurları, Barbaros ve Turgud Reis'i olası denizaltı taarruzlarına karşı korumaktaydılar. Başlangıçta atışlar demirli olarak yapılırken, sonradan makineler çalıştırılıp yerinde tutunularak ve gerektiğinde düşman atışlarından kaçınacak şekilde hareketli biçimde gerçekleştirilmişti. Barbaros 7 Mart'a kadar Nara'da kalmış, 8 Mart günü Turgud Reis ile birlikte Lapseki bölgesine çekilmiştir. 11 Mart günü Barbaros'un denizaltı tehlikesi sebebiyle İstanbul'a döndüğü, Turgud Reis'in ise 12-18 Mart tarihlerinde Nara, Akbaş ve Saltık limanı bölgelerinde seyir halinde bulunduğu görülmektedir. Turgud Reis 18 Mart 1915 günü İtilaf filosunun esas saldırı gününde, Nara ve Maydos bölgesinde bulunmaktaydı. Barbaros, büyük zaferin ardından yeni bir tehdit ihtimaline karşı 19 Mart itibarıyla İstanbul'dan yeniden Çanakkale'ye yola çıkmış, ertesi gün Nara'ya gelmiştir. 22 Mart sabahı Cevat Paşa ve Harbiye Nâzırı Enver Paşa Barbaros'a gelerek durum değerlendirmesi yapmışlar, Barbaros ertesi gün atış eğitimlerine devam etmişti.¹⁴¹⁹ Bu arada Enver Paşa'nın indirekt atış yapan gemileri düşman denizaltıların torpido atışlarına karşı korumaya almak üzere Kilya Limanı'nda bir vapur batırılması önerisini Merten Paşa'ya ve donanmaya sorduğu, ancak batırılacak bir vapurun atış yapacak gemilerin hareket kabiliyetini kısıtlayacağından bu teklifin uygun görülmediği anlaşılmaktadır.¹⁴²⁰

Amiral Souchon sonraki günlerde bu iki savaş gemisinin düşman filosu ile doğrudan muharebeye girişecek durumda olmasalar da bölgedeki kara tahkimatına önemli destekleri olduğunu yazmıştır. Gelibolu Yarımadasının indirekt atışlar için uygun bir topografyası olduğundan, yarımada bulunan gözlemciler aracılığıyla İtilaf gemilerinin hedef alındığından ve iki geminin görece küçük olmaları sebebiyle

¹⁴¹⁸ **PA AA, R 19962**, Amiral Usedom'un Çanakkale'den gelen 6 Mart 1915 tarihli raporu.

¹⁴¹⁹ **BDHTH**, c. 8, s. 260; Tuna, **a.g.t.**, s. 87-88; Gökhan Atmaca, "Türk Deniz Harp Tarihinde Barbaros Zırhlısının Rolü", **Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul 2012, s. 129-130. Bu tez kitap olarak yayınlanmıştır. Bkz. Gökhan Atmaca, **Barbaros Hayrettin Zırhlısı - Üç Savaş Bir Gemi**, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2015.

¹⁴²⁰ **BArch MA, RM 40/421**, s. 50-51, Genelkurmaydan Merten Paşa ve Donanmaya, 21 Mart 1915.

düşmanın hedefi olmaları durumunda gerektiğinde Boğaz'da kolayca manevra yapabilmelerinin mümkün olduğundan bahsetmektedir.¹⁴²¹

18 Mart zaferinin ardından İtilaf kuvvetleri kara çıkarması hazırlıklarına giriştiği gibi, Çanakkale Boğazı'nın kara savunması için Beşinci Ordu kurularak komutanlığına Liman von Sanders getirilmişti. Savunma hazırlıkları sürecinde endirekt atışlar için tesis edilen gözlem mevkillerine ek olarak Kocaçimen Dağında bir gözlem mevkinin daha tesis edilmesiyle Deniz Yüzbaşı Carls görevlendirilmişti. Gemilerin demirlediği noktalarla gözlem mevkillerinin arasında telefon bağlantısı kurulmalıydı.¹⁴²² Carls'a yardımcı olmak üzere Deniz Teğmeni Brinkmann ve Dressel verilmişti. Ayrıca Maydos'taki Beşinci ordu birliklerinden İstanbul'dan gelecek gerekli teknik malzemeler için personel, at ve at arabası desteği alacak, tesisat kurulduktan sonra Beşinci Ordu Komutanı Sanders ile iletişime geçerek onun arzuları doğrultusunda aynı hazırlığı Bolayır bölgesinde de yapacaktı. Nitekim bu süreçte zırhlıların yarımada'nın kıstağı ve en dar bölgesi olan Bolayır'dan Saros Körfezi'nde bulunan İtilaf gemilerine de endirekt atışlar yaptıkları anlaşılmaktadır.¹⁴²³

Cephede görev almalarından itibaren gemilerden biri yakıt ve malzeme ikmali ile Beşinci ordunun kurulmasıyla orduya cephe desteği için İstanbul'a giderken diğeri cephede kalıyor, bir arada ancak iki gün bulunuyorlardı.¹⁴²⁴ İtilaf güçlerinin kara çıkarması için hazırlık yaptıkları günlerde, Turgud Reis 5-14 Nisan tarihleri arasında Boğaz girişini bombardıman eden Lord Nelson ve Majestic gemilerine başarılı aşırma atışlar yapmıştır. Amiral Usedom, Alman İmparatoru II. Wilhelm'e gönderdiği raporunda, 12 Nisan günü Turgud Reis'in Saros körfezindeki Queen Elisabeth'i üç endirekt atışla geri çekilmeye zorladığından bahsetmektedir.¹⁴²⁵ Yine Amiral Usedom Berlin'e gönderdiği raporunda, Turgud Reis'in 14 Nisan'da uçak

¹⁴²¹ **BArch MA, N 156/13**, s. 27, 22 Mart 1915; Tuna, **a.g.t.**, s. 88.

¹⁴²² 1915 Temmuz ayında Alman basınında yayınlanan bir fotoğrafta telefoncu olarak görev yapan Alman denizcileri yer almaktadır. Bkz. **Das Illustrierte Blatt**, No. 29, 18 Temmuz 1915, s. 8.

¹⁴²³ Carls raporunda yaptığı işleri teknik açıdan detaylı şekilde anlatmakta, karşılaştığı zorluklardan bahsetmekte, ancak tarih bilgisi vermemektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/440**, s. 11-12, 19.

¹⁴²⁴ Ahmet Güleriyüz/Bernd Langenspiesen, **1828-1923 Osmanlı Donanması**, s. 32; Gemilerin bugünlerdeki hareketleri için bkz. **BDHTh**, c. 8, s. 261-262.

¹⁴²⁵ Atabey, **a.g.e.**, s. 237; **BArch MA, RM 40/1**, s. 69

gözlemi yardımıyla Türk mevzilerini hedef alan Majestic gemisine, 9 atış yaptığını yazmış, raporun sonunda Turgud Reis'in endirekt atışlarına dair yayın yapılmamasını özellikle not etmiştir.¹⁴²⁶

Çanakkale muharebeleri döneminde genç bir deniz teğmeni olarak Turgud Reis'de görev yapan Hans Dressel de sonraki yıllarda endirekt atış desteğine dair bilgi vermektedir. Dressel kara muharebeleri öncesinde endirekt atışlar için tesisatın iyileştirilmesinde Deniz Yüzbaşı Carls'a yardımcı olarak görev yapmıştı. Dressel, Barbaros ve Turgud Reis'in Çanakkale'ye gelip yarımada'nın en dar bölgesinin üzerinden aşırma atışlarla Türk mevzilerini bombardıman eden İngiliz gemilerini Kabatepe bölgesinden uzaklaştırdıklarından bahsederken, Maydos sırtları üzerindeki gözetleme yerinden Turgud Reis'in atışlarını kendisinin idare ettiğini belirtmektedir.¹⁴²⁷

4.2.3.2. Kara Muharebeleri Başladıktan Sonra Endirekt Atış Desteği

Çanakkale Cephesinde kara muharebelerinin başladığı 25 Nisan 1915 günü itibariyle önce Turgud Reis daha sonra da Barbaros zırhlıları İtilaf güçlerinin çıkarma bölgelerini ateş altına almaya başlamışlardı. Kısa süre sonra İtilaf denizaltısı tehlikesi dolayısıyla endirekt atış görevinin nöbetleşe yapılması söz konusu olmuştu. Bu gemiler tarafından Ağustos ayına kadar kara muharebeleri boyunca Akbaş ile Maydos arasındaki bölgeden endirekt atış desteği verilmiştir.¹⁴²⁸

Düşmanın karaya asker çıkarmaya başladığının İstanbul'dan haber alınmasıyla birlikte Osmanlı Donanması ve Sahil Müfettişliği derhal harekete geçmişti. Donanma komutanı Amiral Souchon 25 Nisan günü ilave topçu desteği için Barbaros Hayreddin'i Çanakkale'ye göndermişti. Turgud Reis zaten Çanakkale'de bulunuyordu. Endirekt atışlarla cephede kara çıkarmalarına karşı etkili olunacağı düşünülmektedir. Alman Akdeniz Filosunun harp ceridesinde, geminin Deniz

¹⁴²⁶ PA AA, R 19975, Usedom'dan Alman Donanması Kurmay Başkanlığına, 16 Nisan 1915.

¹⁴²⁷ Emrullah Nutku, **Eski arkadaşlar: Alman-Türk Silah Arkadaşlığından Hatıralar**, s. 21-22.

¹⁴²⁸ Atabey, **a.g.e.**, s. 237; **BDHTH**, c. 8, s. 262.

Binbaşı Karl Nicolaus Rohde¹⁴²⁹ kumandasında Çanakkale'nin yolunu tuttuğu bilgisinin yanında Boğaz savunmasının başında bulunmak üzere Amiral von Usedom'un da cepheye gittiği ve Enver Paşa tarafından Beşinci ordu haricinde Çanakkale Boğaz savunmasındaki birliklerin ve deniz kıtalarının Usedom'un emrine verilmiş olduğu belirtilmektedir. Ceridede savunmanın tek elde toplanması ve Türk kumandanın kendi başına bir iş yapmaması için Usedom'un Çanakkale'ye gittiği ifade edilmiştir.¹⁴³⁰ Ayrıca Amiral Usedom, II. Wilhelm'e gönderdiği raporunda 26 Nisan sabahı Çanakkale'ye vardığını ve Müstahkem Mevkinin üst komutasını devraldığını yazmıştır.¹⁴³¹

Kara çıkarmalarının başladığı 25 Nisan sabahı Alman kıdemli Deniz Yüzbaşı Rosentreter ve Deniz Binbaşı Ali Rıza¹⁴³² kumandasındaki Turgud Reis, bombardıman yapan İtilaf gemilerine gözetleme mevkilerinin yardımıyla 28 cm'lik toplarını yönlendirmeye başlamıştı. Gözlem mevkileri ve bunlarla iletişim tertibatına yönelik çalışmalar çıkarmalardan hemen önce tamamlanmıştı. Ancak bombardıman başlayınca telefon bağlantısı kesilmiş, helyostat ile iletişim çok etkin sağlanamamıştı.¹⁴³³ Turgud Reis'deki Alman subaylarından Herrmann Lorey, vetet¹⁴³⁴ sistemiyle gözcü mevkilerinin tesisini Midilli'nin (Breslau) topçu subayı kıdemli Deniz Yüzbaşı Carls ile zırhlıların Alman komutanlarının yaptığını yazmıştır.¹⁴³⁵ Endirekt atışları etkili olmaya ve İngiliz zırhlılarına isabet kaydetmeye başlamıştı. 25 Nisan sabah saat 9 civarında itibaren Turgud Reis'in Arıburnu'ndaki

¹⁴²⁹ Barbaros'un Alman komutanı von Arnim'in hastalığı sebebiyle onun yerine bu görevi 11 Mayıs 1915 itibarıyla Deniz Binbaşı Rohde üstlenmişti. Bkz. Lorey, *a.g.e.*, c. 1, 1928, s. 119; **BArch MA, RM 40/440**, s. 24; Hildebrand, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁴³⁰ Wolf, *a.g.e.*, s. 252-253; **BArch MA, RM 40/755**, s. 144.

¹⁴³¹ **BArch MA, RM 40/1**, s. 73, Usedom'un Kayzer'e 23 Mayıs 1915 tarihli raporundan.

¹⁴³² Deniz Yüzbaşı Carls, endirekt atışlara dair tafsilatlı raporunun sonunda Turgud'un komutanı kaptan Rıza Bey'i anmadan raporunu bitirmek istemem diyerek; onun zor şartlar altında başarılı atışlardaki desteği, hizmeti ve kişisel tavırlarından övgüyle bahsetmektedir. Turgud'taki zamanın Türk-Alman dostluğunun sağlamlaşması anlamına geldiğini, Nisan 1915 de güzel hatıraları olduğunu belirterek ona teşekkür etmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/440**, s. 26.

¹⁴³³ **BArch MA, RM 40/440**, s. 21. Helyostat; yansıyan güneş ışınlarını, belli bir doğrultuya yönleltme ve bu doğrultuda tutmaya yarayan bir ayna ile ayar sisteminden meydana gelen tertibat.

¹⁴³⁴ Kıyı boyunca yapılan ölçümlerde yönleri kestirilecek noktalara dikilen direk.

¹⁴³⁵ Lorey'in mütercimi Tekirdağlı H. Sami bu kısımda bir dipnot ile itirazını yazıya dökerken, Lorey'in her fırsatta Alman subaylarını işin içine sokmasından, rollerinin abartılmasından ve aslında esas başarının sahiplerinin gemilerin Türk personeli olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Alman Gözcü subayı Carls'ın anlatımına dair eleştirilerde bulunmaktadır. Bkz. Lorey, *a.g.e.*, c. 1, 1936, s. 291-292.

çıkarma noktasını bombardıman ettiği, hatta İtilaf güçlerinin nakliye gemilerini bir süre geri çekmek durumundan kaldıkları ve çıkarmanın hayli sekteye uğradığı anlaşılmaktadır. Bu sayede Osmanlı birliklerinin cepheye destek sağlamaları için zaman kazanılmıştır. 26 Nisan sabahı erken vakitte Barbaros da atış mevkesine gelmişti. Düşman gemilerinin atış menziline uzun olması ve bunu sabit balonlarla idare etmeleri Barbaros ve Turgud Reis'i zor duruma soksa da atışlarına karşılık vermelerinin önüne geçememişti. Her iki gemi de Maydos ve Nara önlerinden Arıburnu bölgesindeki çıkarma bölgesini etkili biçimde ateş altına almıştı. Öte yandan ertesi gün Barbaros ve Turgud Reis gemileri için sıkıntılı bir durum ortaya çıktığı görülmektedir. Zira İtilaf denizaltıları Boğaza girmişler ve hatta Marmara Denizi'ne geçmişlerdi. Bu durumda hem Barbaros hem de Turgud Reis denizaltı saldırısına maruz kalmışlar, denizaltılarla mücadele için donanmadan muhrib talebinde bulunulmuştu. Bu denizaltı tehlikesi sebebiyle ve İngilizlerin gözlem balonlarıyla yerini tespit edip ateş altına almaları dolayısıyla Turgud Reis Maydos civarındaki atış bölgesinden ayrılmak durumunda kalmıştı. Barbaros onun yerini almış ve ateşe başlamıştı. Ancak o da benzer sebelerle sabit kalamayıp hareket halinde olmak durumundaydı. Saldırı tehdidi nedeniyle her iki gemi de sürekli hareket halinde olmak zorundaydılar. Bu da sağlıklı atış yapmalarını engelliyordu.¹⁴³⁶

Barbaros, 27 Nisan günü Saros Körfezi'ne indirekt atış yapmış, Turgud Reis ise Eceabat (Maydos) önlerinden Arıburnu'ndaki İtilaf savaş ve nakliye gemilerini hedef almıştı. Anadolu Hamidiye'deki Almanlardan Bossert, 27 Nisan günü ile ilgili olarak Kabatepe tarafından yapılan atışların Hamidiye'nin yakınlarına düşmeye başladığını yazmıştır. Maydos civarından Turgud Reis yarımada üzerinden indirekt atışları yapmasaydı ve bu destek söz konusu olmasaydı, Hamidiye'deki bataryaların etkisiz hale gelmesinin mümkün olduğunu belirtmektedir.¹⁴³⁷ Bu esnada Turgud Reis İstanbul'dan kömür ve su takviyesi için çağrılmış, Liman von Sanders Gelibolu'daki karargâhına gitmek üzere Turgud'a bindiğinde, gemi denizaltı saldırısına maruz

¹⁴³⁶ Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 643-644; Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1928, s. 114, 118; Schneider, **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, s. 28; Tuna, **a.g.t.**, s. 89; Atmaca, **a.g.t.**, s. 131.

¹⁴³⁷ Bossert, **Der Kampf um die Dardanellen**, s. 53.

kalmış ve kılpayı kurtulmuştu. Deniz Yüzbaşı Carls İstanbul'a vardığında Donanma Komutanı Amiral Souchon'a rapor vererek denizaltı tehlikesinin arttığını iletmişti.¹⁴³⁸ Barbaros, 28-30 Nisan günlerinde harekâta yalnız başına devam etmiştir. Düşmanın 73 mermi atmak suretiyle Eceabat'ı yaktığı 29 Nisan günü, ancak sekiz mermi ile karşılık verebilmişti. Barbaros Mayıs ayının ilk üç gününde ise ancak 63 top mermisi kullanmıştı.¹⁴³⁹

Ağır top cephanesinin kullanımında tasarruflu olunması gerektiği belirtilen Alman Akdeniz Filosu harb ceridesinin 2 Mayıs gününe ait notlarında Barbaros'un 330, Turgud Reis'in ise 500 civarında mermisi kaldığı belirtilmektedir.¹⁴⁴⁰ Amiral Souchon ertesi gün Turgud Reis'in toplarını ve tesisatını endirekt atışlara daha uygun biçimde ayarlamak ve diğer bazı işler için Haliç'e geldiğini yazmıştır.¹⁴⁴¹ Barbaros 3 Mayıs günü bazı başarılar elde etmişti. Swiftsure adlı İngiliz savaş gemisine isabet kaydetmiş ve bir de yük gemisini batırmıştı.¹⁴⁴²

4.2.3.3. Gemilerin Beşinci Orduya Katkıları ve Barbaros'un Batırılması

Alman komutanların yönlendirdiği Barbaros Hayreddin ve Turgud Reis zıhlılarının Mayıs ayının ilerleyen günlerinde yine dönüşümlü olarak cephede bulunduğu, birinin İstanbul'a ikmal için giderken diğerinin cephede Boğazdan hareketli biçimde Arıburnu çıkarma bölgesine atışlar yaparak etkili olduğu görülmektedir.¹⁴⁴³ Barbaros ve Turgud Reis zıhlılarının her ikisi de Liman von

¹⁴³⁸ Deniz Yüzbaşı Carls bu süreçte Rus Donanmasının Karadenizdeki faaliyetlerine karşı Yavuz ve Midilli'nin hazır olması gerektiğinden, Midilli'deki görevine geri döndüğünü ve Gelibolu'daki ilginç ve öğretici tecrübenin orada sonlandığını belirtmektedir. **BArch MA, RM 40/440**, s. 24-25.

¹⁴³⁹ **BDHTH**, c. 8, s. 263; **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, II. Kitap, s. 271; Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1928, s. 119-120; Tuna, **a.g.t.**, s. 89-90. Çıkarmaların ilk günlerinden itibaren Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders'in de Barbaros'un endirekt atış desteğine olan ihtiyacı telgraflara yansımaktaydı. Bkz. Tefik Rıza Bey, **a.g.e.**, s. 145.

¹⁴⁴⁰ **BArch MA, RM 40/755**, s. 159, 2 Mayıs 1915. Amiral Souchon bugüne ait notlarda, General Liman, Esad Paşa ve donanma arasında bir işbirliği eksikliğinden, Esad Paşa'nın karargâhında Alman subay bulunmayıp ve Deniz Binbaşı Rohde'nin tüm yardımlarını reddettiğinden bahsetmektedir.

¹⁴⁴¹ **BArch MA, RM 40/755**, s. 159-2, 3 Mayıs 1915.

¹⁴⁴² **BArch MA, N 156/13**, s. 72, 2 Mayıs 1915; Tuna, **a.g.t.**, s. 130; Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 644.

¹⁴⁴³ Tuna, **a.g.t.**, s. 91; Atmaca, **a.g.t.**, s. 132-133; **BDHTH**, c. 8, s. 263.

Sanders'in acil talebi¹⁴⁴⁴ üzerine 19 Mayıs günü yapılan Türk taarruzunda cephede bulunmuşlar ve Kilya koyu önlerinden yaptıkları endirekt atışlarıyla taarruza destek vermişlerdir. Taarruz öncesinde endirekt atışlar için kuzeyden yer tespiti yapmak üzere Lala Baba tepesine bir gözetleme mevki kurulmuş ve burasının telefonla Kilya santraline bağlantısı sağlanmıştır.¹⁴⁴⁵ Amiral Souchon, eşine yazdığı 20 Mayıs tarihli mektubunda, Barbaros ve Turgud Reis zırhlılarının Çanakkale Boğazı'ndaki endirekt atışlarına dair Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders ile görüşme gerçekleştirdiğini ve her iki geminin de atışlarının cepheye önemli katkı sağladığını kaydetmiştir.¹⁴⁴⁶

Kara muharebeleri birinci aya girerken, Mayıs ayının sonlarına doğru Alman U21 denizaltısının iki İngiliz zırhlısını batırmasının¹⁴⁴⁷ ardından İtilaf filosunun gemilerini önemli ölçüde Mondros Limanına geri çekmek zorunda kalması, Barbaros ve Turgud Reis'in ateş desteğine olan ihtiyacı hafifletmiştir. Haziran ayında İstanbul'dan Çanakkale Cephesine yapılan nakliyatın güvenliğini sağlamak için görev yapmışlardı. Ama yine de zaman zaman Kilya, Maydos ve Bigalı önlerinden yapılan endirekt atışlar Ağustos ayına kadar devam etmişti.¹⁴⁴⁸ Turgud'un 5 Temmuz sabahı saat 10 civarında aldığı isabet sonucu toplarından biri parçalanmış, mürettebatından şehit ve yaralılar vermişti. 7'si ağır 30 yaralı Çanakkale'de gemiden indirilmiş, 4 denizci güvertede şehid olmuştu.¹⁴⁴⁹ Ağustos çıkarmaları başladığında toplarının menzili Anafartalar'a erişmemiş, Arıburnu bölgesine atış yapmakla yetinmişti. Aynı gün endirekt atış ile meşgul olan Turgud Reis'i değiştirmek üzere Çanakkale'ye gelmekte olan Barbaros da Bolayır önlerinde bir İngiliz denizaltısının hedefi olacaktı.¹⁴⁵⁰

¹⁴⁴⁴ Liman von Sanders'in Bigalı Ordugâhından 17 Mayıs 1915 günü el yazısıyla Usedom'a gönderdiği, Barbaros ve Turgud'un desteğini de istediği yazısı için bkz. **BArch MA, RM 40/8**, s. 60-61 (EK 49). Amiral Usedom'un aynı şekilde el yazısıyla donanmaya verdiği 18 Mayıs tarihli bilgi yazısı için bkz. **BArch MA, RM 40/8**, s. 57.

¹⁴⁴⁵ **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, II. Kitap, s. 128, 271.

¹⁴⁴⁶ **BArch MA, N 156/14**, s. 23, 20 Mayıs 1915; Tuna, **a.g.t.**, s. 91.

¹⁴⁴⁷ Bu konu sonraki başlıklarda ayrıca ele alınacaktır.

¹⁴⁴⁸ İskender Tunaboylu, "Çanakkale Cephesinde Donanma Desteği", **Studies of the Ottoman Domain**, c. 5, sy. 8, 2015, s. 30; Tuna, **a.g.t.**, s. 93; **BDHTh**, c. 8, s. 263.

¹⁴⁴⁹ **BArch MA, RM 40/732**, s. 120, 5 Temmuz 1915.

¹⁴⁵⁰ Besbelli, **Çanakkale'de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, s. 22, 33; **BOA, HR. MA**, 1138/38; **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, c. 1, s. 215, 559.

İngilizler 7 Ağustos 1915 günü Suvla Koyuna çıkarma yapınca yarımada muharebeler kritik bir noktaya varmıştı. Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders Gelibolu'ya acilen düşmanın çıkarma noktalarını bombardıman edecek ve böylece zor durumda kalan Türk birliklerine destek olacak büyük bir savaş gemisi gönderilmesi talebinde bulunmuştu. Ancak bu talep karşısında Donanma komutanlığının zor durumda kaldığı görülmektedir. Çünkü bu defa yeni çıkarma bölgesi olan Suvla Koyuna mesafe Arıburnu'na olan mesafenin iki katıydı. Midilli zırhlısı 18 Temmuz'da Karadeniz'de mayına çarpması sonucu büyük hasar almış ve aylar sürecektir bir onarıma girmişti. Karadeniz'de Rusya'ya karşı savunma ve Doğuya yapılan birlik transferinin güvenliğini sağlayan filonun omurgasını oluşturan Yavuz'un da bu görev için uygun olmadığı düşünülmüştü. Bu durumda ancak yine Turgud Reis ve Barbaros mesafeden ötürü sadece Arıburnu'na yönelik indirekt atışlarla destek olabilecekti. Bu elbette asıl arzulanan destek değildi, fakat zor durumdaki savunmaya en azından moral desteği sağlanmış olacaktı.¹⁴⁵¹

Barbaros zırhlısı ertesi sabah erkenden indirekt atışa başlamak için Deniz Binbaşı Hermann Lorey komutasında ve büyük Türk muhriplerinin Karadeniz'de görevde olmaları dolayısıyla denizaltılara karşı yetersiz bir koruma ile yola çıktı. Amiral Souchon, Beşinci Ordudan gelen acil destek talebi dolayısıyla denizaltı tehlikesine rağmen bu yolculuğu onaylamıştır. Aynı zamanda yükleri arasında Beşinci Ordu için bir hayli cephane ve makineli tüfek de bulunuyordu. Ancak Barbaros, 8 Ağustos 1915 günü şafak vakti Çanakkale Boğazı'na henüz giriş yapamadan, Bolayır'ın güneybatısında kıyıya yakın şekilde ilerlerken İngiliz denizaltısı E11 tarafından torpillendi. O tarihte 22 yıllık bir gemi olan Barbaros sancak tarafında ön bacası hizasından isabet almış, yedi dakika içinde sancak tarafına yatıp sulara gömülmeye başlamıştı.¹⁴⁵² Barbaros Hayreddin zırhlısında cephane malzemelerinin yanı sıra birliklerine katılacak birçok mitralyöz, uçak ve piyade subayı bulunmaktaydı.

¹⁴⁵¹ Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 645; Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 419.

¹⁴⁵² Luser, "Die Verluste der türkischen Kriegsmarine im Weltkrieg", s. 500; Mäkelä, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 166; Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 420-421. 1916 Ocak ayında Gelibolu'ya gelen Alman pilot Buddecke anılarında batan geminin deniz tabanına oturduğunu ve uçaktan açıkça görülebildiğini yazmaktadır. Bkz. Buddecke, **El Schahin (Der Jagdfalke): Aus meinem Fliegerleben**, Berlin: Scherl, 1918, s. 72 (çev. s. 63).

Geminin batışıyla birlikte 19 subay ile 230'u aşkın denizci şehit olmuş, 50 civarında subay ile 330 kadar denizci kurtarılmıştı.¹⁴⁵³

Donanma Komutanı Amiral Souchon, 8 Ağustos tarihli mektubunda sabah telsizle kendisine ulaşan habere göre Barbaros zırhlısının İngiliz E11 denizaltısı tarafından torpillendiğini, yedi dakika içinde alabora olup battığını ve yaklaşık üç yüz denizcinin hayatına mal olduğunu yazmıştır. Bununla birlikte bu olayın Türk ve Almanlarca savaşı sevk ve idare etme konusundaki motivasyonlarını bozduğunu, ayrıca savaşın kısa sürede kendi lehlerine biteceğine dair ümitlerini de zayıflattığını kaydetmiştir.¹⁴⁵⁴

Batan gemide havacılar da bulunuyordu. Nitekim Liman von Sanders, aynı zamanda hava desteğinin organizesi için Havacı Yüzbaşı Erich Serno'dan cepheye gelip hava faaliyetinin komutasını üstlenmesini istemişti. Serno, İstanbul Boğazı girişinde olası Rus tehdidine karşı oradaki uçaklardan eksiltmek istemediğinden Beşinci Orduya yüklü savaş malzemesi götürecek olan Barbaros gemisiyle cepheye gitmeye karar vermiş, geminin batmasıyla yüzerek kendini kurtaranlar arasında olmuştu.¹⁴⁵⁵

Öte yandan Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders 17 Ağustos sabahı erken saatte Akbaş Limanı'nda Sakız Vapuru'nun torpillenerek batırıldığını ve geminin üçte ikisinin battığını Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya bildirmiş, gemideki malzemelerin önemli kısmının kurtarılmasını ümit ettiğini belirterek limanı korumakla görevli torpidobotun orada bulunmadığından şikâyetçi olmuştu.¹⁴⁵⁶ Bu

¹⁴⁵³ Fevzi [Kurtoğlu], **a.g.e.**, s. 78-79. Geminin batışıyla ilgili farklı kaynaklardan detaylar ve olaydan bir iki hafta sonra oluşturulan kayıp listesi için bkz. Atmaca, **a.g.t.**, s. 134-141, 170-194. Osmanlı Donanmasının Birinci Dünya Savaşı sürecinde hasar alan ve kaybedilen unsurlarının, gemi türleri, inşa yılı, mürettebat, sahip olduğu silahlar, batışlarına dair bilgileri içeren kayıp listesi için bkz: Lusa, "Die Verluste der türkischen Kriegsmarine im Weltkriege", s. 501-504.

¹⁴⁵⁴ **BArch MA, N 156/15**, s. 44, 8 Ağustos 1915; Tuna, **a.g.t.**, s. 94. Motivasyon kaybına bir örnek olması açısından günlüğünün 8 Ağustos notlarında Barbaros'un batışını haber aldığında pek ziyade canının sıkıldığını belirten Yüzbaşı Eyüp Efendi "Almanlara kızdım ve kızıyorum. Almanlar ve Almanlar ile beraber bizim Alman'dan ziyade Alman alçaklar, bizi felakete sürükleyecekler diye korkuyorum" demektedir. Bkz. Durukan, **Günlüklerde Bir Ömür III**, s. 34. Eyüp Bey'in günlüklerinde daha ziyade ümitsizliğe kapıldığı durumlarda Almanlara yönelik olumsuz ifadeler dile getirdiği dikkat çekmektedir. 1916 Mart sonrası Çanakkale'de Almanlarla epeyce teşriki mesai yapmasına karşın önceki olumsuz ifadelere pek rastlanmamaktadır.

¹⁴⁵⁵ Serno'nun İstanbul'dan yolculuk ve batan gemiden kurtuluşuna dair bkz. **BArch MA, MSG 2/10873**, *Erinnerungen eines "Alten Adlers"*, s. 65-67.

¹⁴⁵⁶ **BArch MA, RM 40/485**, s. 81, Sanders'ten Enver Paşa'ya, 17 Ağustos 1915.

şikâyet Amiral Souchon'a ulaşınca Akbaş Limanı'nda koruma görevinde bulunan torpidobotun acilen tamir ihtiyacı nedeniyle geri çağrıldığını, ancak orada olsa bile denizaltı saldırısına karşı zaten bir şey yapamayacağını belirtmişti. Souchon ayrıca, Donanmanın Beşinci Orduya gereken desteği vermediği yönünde bir algı oluşmaması için durumun Başkumandanlık Vekâleti tarafından Sanders'e izah edilmesi ricasında bulunuyordu.¹⁴⁵⁷

Nihayet İtilaf filosuna karşı Boğazın içerisinden endrirek/aşırma atışlarla hareketli savunma yapıp düşman unsurlarını hedef alan Barbaros Hayreddin ve Turgud Reis zırhlıları 7 Ağustos 1915 tarihine kadar kara ordusuna desteklerini sürdürmüşlerdi. Barbaros'un batırılışının ardından Turgud Reis zırhlısının da bölgede kalmasının sakıncalı olacağı değerlendirildiği için Çanakkale'den çekilmiştir.¹⁴⁵⁸ Bu iki zırhlının Çanakkale zaferinin kazanılmasına önemli bir katkı sağladıkları açıktır. Ancak bu katkıyı Almanların yine kendi başarıları olarak kayda geçirmeleri ve bu bağlamda büyük payı kendilerine ayırmaları, sonraki süreçte Almanların rollerinin abartıldığına dair tarih yazımının tartışmalı bir konusunu oluşturmaktadır.¹⁴⁵⁹

4.3. Yavuz ve Midilli Zırhlıları ile Alman Mürettebatının Çanakkale Muharebelerine Katkıları

Yukarıda ilgili bölümde ayrıntılı olarak ifade ettiğimiz üzere Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Akdeniz'de görevde bulunan ve ittifak anlaşması sonrasında Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul'a gelip Osmanlı Donanmasının bir parçası haline gelen Goeben ve Breslau (Yavuz ve Midilli) savaş gemileri, esasen Almanya'nın Akdeniz Filosunu oluşturmaktaydı. Filonun komutanı Amiral Souchon, başına getirildiği Osmanlı Donanmasını savaşa hazır hale getirmekle görevliydi. Alman Akdeniz Filosunun harb ceridesinde yer alan bilgilere göre Osmanlı

¹⁴⁵⁷ **BArch MA, RM 40/485**, s. 79, Souchon'dan Genel Karargâha, 19 Ağustos 1915. Sonraki günlerde Sanders ve Souchon'un karşılıklı telgrafları için bkz. s. 137 vd.

¹⁴⁵⁸ Atabey, **a.g.e.**, s. 238; **BDHTH**, c. 8, s. 259.

¹⁴⁵⁹ Lorey'in Osmanlı Donanmasının Çanakkale savunmasına ve endirekt atış murarebesine verdiği desteği anlattığı beş sayfalık onuncu bölümünde Alman subaylarını öne çıkarması dolayısıyla, eserin mütercimi Tekirdağlı H. Sami beş sayfalık bu bölüme itirazlar içeren on dokuz sayfalık şerh yapmıştır. Bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 219 vd. (Alm. s. 84 vd.)

Donanmasının bütün gemilerinde artık Alman subayları ve personel bulunuyordu.¹⁴⁶⁰ Goeben ve Breslau gemilerinin filo mürettebat sayısı 1600'ü aşıyordu.¹⁴⁶¹ Bu iki gemi ve mürettebatı sayesinde Osmanlı donanma gücü Rus Donanması karşısında yeterli bir potansiyele ulaşmış oluyordu.¹⁴⁶² Mühlmann'a göre bu iki Alman gemisinin İstanbul'a gelmesi sadece Osmanlı Donanmasının denizdeki savaş gücünü artırması açısından önemli değildi. Aynı zamanda politik anlamda da önem taşıyordu. Nitekim Almanya'nın İstanbul'daki güçlü konumunu simgeliyor ve aynı zamanda tarafsız Balkan devletlerinin tutumuna da etkili oluyorlardı.¹⁴⁶³

Her ne kadar 1914 Ağustos ayında yapılan bir törenle Osmanlı Donanmasına katılmış olsalar da Alman İmparatorluk Donanmasının kayıtlarına göre bu gemiler halen Alman Akdeniz Filosunu oluşturan gemilerdi. Başlarında fes olan ama Almanca konuşan mürettebatın kendi aralarında gemilerin adları halen Goeben ve Breslau idi.¹⁴⁶⁴ Ayrıca Boğazlarda Osmanlı kara ordusunda görevlendirilen ve Osmanlı üniforması giyen Alman Donanması Özel Kumandanlık personelinin aksine donanmada Alman subay ve mürettebat Alman üniformalarını giymekte, sadece fes takmaktaydılar.¹⁴⁶⁵ Bununla birlikte Cemal Paşa'nın bu konuda hassas olup, Alman Deniz Ataşesi Humann aracılığı ile onların da mümkün mertebe Osmanlı üniforması giymeleri konusunda ısrarcı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Humann'ın 11 Şubat 1915 tarihli yazısına göre Cemal Paşa kendisine çok defa, Alman hizmetinde olup Osmanlı personeli ile ortak çalışma içerisinde olan Alman bahriyelilerin de mümkün

¹⁴⁶⁰ Akdeniz Filosunun harb ceridesi "Kriegstagebuch der Mittelmeerdivision" Freiburg Alman Askeri Arşivinde bulunmaktadır. Bkz. **BArch MA, RM 40/755**, Kriegstagebuch der Mittelmeerdivision.

¹⁴⁶¹ Karl Wilken adlı bir Alman denizcisinin ifadesiyle: "1915 yılında Breslau'nın [Midilli] personeli 500 Alman ve 40 kadar Türk Astsubay ve erlerinden ibaretti. Türk subayları ancak zaman zaman, münferit harekâta katılmak üzere gemiye geliyorlardı". Wilken 1965 yılında Gelibolu'yu ziyarete gelen heyet arasındaki bir isim olup, 1918 Ocak ayında Midilli'nin battığı yere çelenk atıldığından da bahsetmektedir. Bkz. Emrullah Nutku, **Eski arkadaşlar: Alman-Türk Silah Arkadaşlığından Hatıralar**, s. 24.

¹⁴⁶² Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 18-19. Goeben ve Breslau'nun teknik özellikleri için bkz. Souchon, "Der Durchbruch S. M. Schiffe 'Goeben' und 'Breslau' von Messina nach den Dardanellen", s. 17.

¹⁴⁶³ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, s. 109.

¹⁴⁶⁴ Dan van der Vat, **a.g.e.**, s. 19. Aynı zamanda Alman arşiv evrakı incelendiğinde gemilerin isimlerinin genel olarak Goeben ve Breslau şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

¹⁴⁶⁵ Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 7.

meritebe Sahil Müfettişliği bnyesindekiler gibi Osmanlı üniforması giymeleri arzusunu dile getirmişti.¹⁴⁶⁶

Amiral Souchon komutasındaki Alman Akdeniz Filosunun Goeben ve Breslau savaş gemileri, Yavuz Sultan Selim ve Midilli adlarını aldıktan ve Osmanlı Devleti savaşa girdikten sonra İstanbul Boğazı'na Rusya'dan gelebilecek tehdiide karşı konuşlandırılmışlar ve sonraki süreçte Çanakkale'ye gelmemişlerdi.¹⁴⁶⁷ Yavuz ve Midilli Çanakkale'de görev almamışlar ise de bu savaş gemilerinden, Osmanlı Donanmasına ait diğer gemilerden olduğu gibi toplarının sökülüp Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığına tahsis edilerek cepheye destekleri söz konusu olmuştur. Aynı zamanda bu topların beraberinde yeterli miktarda cephanede gönderilmiştir.¹⁴⁶⁸ öte yandan Alman Akdeniz Filosu personelinin Çanakkale Cephesine doğrudan katkısı, makineli tüfekli çıkarma birliğini kara muharebeleri sırasında Beşinci Orduya desteğe göndermesiyle olacaktır. ıkarma Birliği Mayıs-Haziran aylarında Seddülbahir'de, Ağustos muharebeleriyle birlikte ise Kilyatepe'de oluşturulan ordugâh merkezli olarak Arıburnu-Anafartalar cephesinde etkinlik göstermiştir. Aşağıda bu konular ayrı alt başlıklar halinde incelenecektir.

4.3.1. Yavuz'un Endirekt Atış İçin Çanakkale'ye Gönderilmesinden Vazgeçilerek Toplarının Yollanması

Osmanlı Donanması Komutanı Amiral Souchon'un kara çıkarmaları başladıktan sonraki günlerde, donanmanın en modern, büyük ve güçlü gemisi olan Yavuz zırhlısını da Barbaros ve Turgud Reis gibi endirekt atış desteğinde bulunmak üzere Çanakkale Cephesinde görevlendirmeyi düşündüğü ancak daha sonra bundan

¹⁴⁶⁶ DTA, BN, 73-1441. Alman bahriyelilerin İstinye'de Osmanlı bahriyeli üniforması ve başlarında fesleriyle toplu hâlde bir rahibin yönettiği Pazar ayinine katılımmı gösteren bir fotoğraf bu açıdan ilginç bir görüntü arzetmektedir. Bkz. Tunca rses, Necmettin zelik, **I. Dünya Savaşı'nda Türk Askeri Kıyafetleri (1914-1918)**, s. 119.

¹⁴⁶⁷ Hamidiye'nin topçu Almanlarından Bossert, 1914 Aralık ayında bir İngiliz denizaltısının Çanakkale Boğazı'na girerek Mesudiye'yi batırması sonrasındaki endişeyi dile getirir. Ona göre düşman denizaltılarının Çanakkale'yi geçip Goeben ve Breslau'ı vurmaları durumunda, Ruslar İstanbul Boğazı'na saldırabileceklerdi. Bkz. Bossert, **Der Kampf um die Dardanellen**, s. 29-30.

¹⁴⁶⁸ Wolf, **a.g.e.**, s. 399-400; Alman Akdeniz Filosunun savaş gemileri Goeben ve Breslau bilhassa 1915 Mart sonu ve Mayıs başı arasında birlik ve kömür nakliyesinin güvenliğini sağlama görevini sağlıyor, Karadeniz'de zaman zaman çatışmalara giriyordu. Bkz. Dan van der Vat, **a.g.e.**, s. 235.

vazgeçildiği anlaşılmaktadır.¹⁴⁶⁹ Amiral Souchon, Yavuz zırhlısını batırılma tehdidinden dolayı Çanakkale Boğazı'nda daha önce kullanmamış olsa da¹⁴⁷⁰ kara çıkarmaları başlayınca bu geminin atışlarına bölgede büyük ihtiyaç duyulduğunu yazmıştır. Yavuz zırhlısını endirekt atışlar gerçekleştirmek için Çanakkale Boğazı'na gönderme kararı verdiğini ve birkaç gün içerisinde bölgede konuşlanacağını belirtmiştir.¹⁴⁷¹

Amiral Souchon'un 2 Mayıs gününe ait günlük ve harb ceridesi notlarına göre İstanbul'da, Çanakkale'deki kara savunmasına donanmanın nasıl katkısı olabileceğine dair planlar düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Amiral Souchon, Enver Paşa ile o gün yaptıkları durum değerlendirmesinde ona Boğazın savunmasında donanmanın işbirliği konusunda bilgi verdiğini ve ertesi gün Kabatape'ye çıkan düşman mevzilerini amiral gemisiyle ateş altına almayı deneyebileceğini söylemişti. Yavuz zırhlısı aynı günün sabahı Çanakkale Boğazı'na doğru yola çıkmıştır. Souchon'un niyeti Yavuz zırhlısını İngiliz ve Fransız müttefik filosu ile doğrudan bir çatışma içerisine sokmak değil, bilakis Barbaros Hayreddin ve Turgud Reis gibi endirekt atışlarla Çanakkale Cephesine destek sağlamasıydı. Donanma komutanı, Yavuz Çanakkale'ye doğru ilerlerken hem Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders hem de Boğaz komutanı Amiral Usedom'dan kendisine gelen bilgiler üzerine geminin Çanakkale Boğazı'nda görevlendirilmesinden vazgeçmişti. Amiral Usedom, gönderdiği telgrafta Yavuz'un atışı için gerekli olan gözlem balonu sisteminin henüz Boğazda mevcut olmadığını, geminin Boğaz'da faal olabilmesi için önce bu sistemin hallolması gerektiğini bildirmişti.¹⁴⁷²

¹⁴⁶⁹ **BArch MA, RM 40/440**, s. 10.

¹⁴⁷⁰ Yavuz Sultan Selim 1914 yılı Aralık ayının sonunda Karadeniz'deki başarılı bir operasyonun ardından dönüşte İstanbul Boğazı girişi önlerinde iki Rus mayınına çarpmış ve çok büyük hasar almıştı. Aldığı hasarın tamamıyla giderilmesi 1915 yılı Mart ayının sonunu bulacaktı. Onarım sürecinin uzaması sebebiyle Çanakkale'ye yönelik bir saldırıya karşı kullanılması mümkün olmamıştı. Bkz. Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", 1925, s. 6. Yavuz'un aldığı hasar ve onarım sürecine dair bkz. Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 642.

¹⁴⁷¹ **BArch MA, N 156/13**, s. 70, 1 Mayıs 1915; Tuna, **a.g.t.**, s. 129.

¹⁴⁷² **BArch MA, N 156/13**, s. 72, 2 Mayıs 1915; Tuna, **a.g.t.**, s. 130; Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 644; Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1928, s. 121; **BArch MA, RM 40/755**, Alman Akdeniz Filosu harb ceridesi 2 Mayıs 1915.

Alman Akdeniz Filosunun harb ceridesinde Deniz Binbaşı Karl Nicolaus Rohde'nin Çanakkale'den gelip Yavuz'un Çanakkale Boğazı'nda endirekt atış yapma durumu üzerine bir değerlendirme sunumu yaptığından bahsedilmektedir. Bu değerlendirmeye göre, fiziki büyüklüğü sebebiyle Yavuz hem düşman için açık hedef olacak, hem de atışlar için geminin hareketli olması gerektiğinden manevra imkânı açısından büyük zorluklar yaşanacaktı. Dolayısıyla Yavuz'un bu görev için uygun olmadığı, onun yarısı kadar olan Barbaros'un da 28 cm'lik toplarıyla aynı işi görebileceği ifade edilmekteydi. Amiral Souchon normalde Yavuz'un Nara'ya gelip bir defalık endirekt atışta bulunma niyeti olduğunu, ancak Barbaros ve Turgud'un bu görevi daha iyi yapabileceklerinden, ayrıca denizaltılardan da daha iyi korunabileceklerinden bahisle bundan vazgeçtiğini belirtmektedir.¹⁴⁷³

Yavuz zırhlısı, her ne kadar Çanakkale'de görevlendirilmesinden vazgeçilerek İstanbul'a geri dönmüş olsa da İngiliz kaynaklarında Çanakkale Cephesinde bugünlerde onun varlığından söz edilmektedir. Bunda onun cepheye geleceğine yönelik elde edilen istihbarat bilgileri etkili olmalıdır. İtilaf devletlerinin Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı ve kara harekâtının başındaki isim olan General Ian Hamilton anılarında 27 Nisan günü Yavuz'un Çanakkale Boğazı'na yaklaşmakta olduğu ve yarımada üzerinden aşırma atış yapmak için geldiğinden bahsetmektedir. Bunun için gözetleme balonu uçurulduğunu, Yavuz'a ateş edilmesine rağmen isabet ettirilmeyip geminin yüksek tepelerin arkasından yol alıp gözden kaybolduğunu yazmaktadır.¹⁴⁷⁴ Bugünlerde cephede bulunan İngiliz istihbarat subayı Aubrey Herbert de kara muharebeleri sırasında "1 Mayıs sabahı bize ateş açanın Goeben olduğunu sanıyoruz, ... hatta pek çokları Goeben tarafından tekrar mermi yağmuruna tutulacağımızı düşünüyorlar" diye yazmıştır. Yine 3 Mayıs notlarında da Goeben'in filoyu ateş altında tutmaya devam ettiğinden ve bir nakil vasıtasını vurduğundan bahsetmektedir.¹⁴⁷⁵ Buradan Yavuz'un, bizzat cepheye gelmemiş olsa bile İtilaf kuvvetleri açısından önemli bir endişe kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁴⁷³ BArch MA, RM 40/755, s. 159, 2 Mayıs 1915.

¹⁴⁷⁴ Hamilton, *Gelibolu Hatıraları*, s. 129.

¹⁴⁷⁵ Aubrey Herbert, Henry Morgenthau, *Devler Ülkesinde Devler Savaşı: Çanakkale*, s. 46-47, 49.

4.3.1.1. Yavuz'un Çanakkale'de Görev Almasından Vazgeçilmesinde Rus Saldırısı Endişesinin Etkisi

Çanakkale'de büyük çıkarmanın başlamasıyla İstanbul'dan Çanakkale Cephesine destek verilmesi diğer taraftan İstanbul'un Rus tehdidine karşı zayıflaması anlamına geliyordu. Nitekim bugünlerde İstanbul Boğazı'na yönelik bir saldırı veya bir çıkarma harekâtına yönelik endişeler de kayıtlara çokça yansımaktadır. Donanma Komutanı Amiral Souchon, filonun harp ceridesinin 30 Nisan tarihli kaydında Goltz Paşa ile bir Rus çıkarması halinde bu harekâtı engellemek üzere Yavuz'la oraya gideceğini konuştuğunu yazmıştır.¹⁴⁷⁶ Yavuz, İstanbul Boğaz istihkâmlarını korumak üzere Büyükdere'ye gitme emri almıştı. Amiral Souchon bu önlemin aslında tüm birliklerin Çanakkale'ye gönderilmesinin ardından Karadeniz sahilleri için endişeli olan ordu yöneticilerini rahatlatmak için olduğunu kaydetmiştir.¹⁴⁷⁷

Amiral Souchon'un kayıtlarından, Osmanlı askerî kuvvetinin büyük kısmının Çanakkale'ye nakledilmesiyle İstanbul'da oluşan güvenlik eksikliğine yönelik olarak önleyici tedbir düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Souchon harb ceridesine "Goltz ve Bronsart ile bir görüşme yaptım. Başkent çevresinden çok fazla birliği Çanakkale'ye gönderdik. İstanbul'a Anadolu'dan destek birlikler gelene kadar sekiz gün sürecek. Bu arada olası bir Rus çıkarmasına karşı oluşacak zayıflığı donanmanın engellemesi gerek. Planıma göre Yavuz, Midilli ve Hamidiye ile Rus sahillerine bir sefer yapmalıyız" ifadelerini yazmıştı.¹⁴⁷⁸

Böylece Osmanlı Donanmasının en modern ve güçlü gemisi Yavuz'un bugünlerdeki katkısının İstanbul Boğazını Rus tehdidine karşı korumakla olduğu görülmektedir. 12 Mayıs 1915 tarihli İkdam gazetesinde önceki gün Rus Donanmasının Boğaz girişine yaklaşması üzerine Yavuz'un onları kovaladığından bahsedilmektedir.¹⁴⁷⁹ Gerçekten de İstanbul Alman Elçiliğinden Berlin'e gönderilen telgrafta 19 Rus gemisinin İstanbul Boğazı önüne geldiği, Yavuz'un görünmesiyle

¹⁴⁷⁶ BArch MA, RM 40/755, Alman Akdeniz Filosu harb ceridesi, 30 Nisan 1915.

¹⁴⁷⁷ BArch MA, RM 40/755, Alman Akdeniz Filosu harb ceridesi, 2 Mayıs 1915.

¹⁴⁷⁸ BArch MA, RM 40/755, Alman Akdeniz Filosu harb ceridesi, 4 Mayıs 1915.

¹⁴⁷⁹ İkdam, 12 Mayıs 1915, s. 1; Çulcu, İkdam Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi, c. 1, s. 329.

birlikte bunların kuzeye doğru kaçtıkları, Yavuz'un bir süre takip edip kısa süre karşılıklı atışların yapıldığı yazılıydı.¹⁴⁸⁰

Hatta sonraki güne ait bir telgrafta Yavuz ve Midilli'nin Rus filosunu kovalaması sonrası geri dönüşlerinde, İstanbul Boğazı'nın her iki yakasında toplanan Osmanlı birliklerinin spontane bir şekilde coşkulu bir tezahürat ile gemileri karşıladıkları kaydedilmiştir.¹⁴⁸¹ Bu günlerdeki gelişmelere ve kayıtlara bakıldığında Yavuz Sultan Selim (Goeben) ve Midilli (Breslau) gemilerinin Osmanlı Donanmasına sağladığı gücün, Rusya'nın İstanbul Boğazı'na karşı başarılı bir harekâta girişememesinin de en başta gelen nedeni olduğu anlaşılmaktadır.

4.3.1.2. Çanakkale'de Erenköy İntepe Arasında Kurulan Yavuz Bataryası

Gelibolu Yarımadasında kara muharebelerinin devam ettiği 1915 Mayıs ayında Yavuz'un küçük topların haricinde ağır toplarından da ikisinin sökülerek Çanakkale Cephesine gönderilme kararının alındığı ve Haziran ayında Müstahkem Mevki bünyesinde Anadolu yakasında kurulan bataryalarla cepheye katkı sağladığı görülmektedir.

Boğaz savunması başlığında değinildiği üzere donanma gemilerinden sökülerek oluşturulan deniz bataryalarının gerek mayın hatlarının korunması gerekse gemilerle muharebede oldukça başarılı hizmet verdikleri bilinmektedir. Savaş başladığında Çanakkale Boğazı'nda sadece Dardanos bataryası bu şekilde deniz toplarından oluşuyordu. Daha sonra 18 Mart zaferi öncesi ve sonrasında Mesudiye bataryası başta olmak üzere Boğazın her iki tarafında deniz bataryaları oluşturulmuştu. Öyle ki deniz bataryalarından bir kısmı daha sonra kara muharebelerine destek olmak üzere Beşinci Ordu emrine verilmişlerdir.¹⁴⁸²

Amiral Usedom, 18 Mart öncesinde Boğazdaki set bataryalarının hasar alması durumunda acil durumda yedekte bulunması için İstanbul'dan mümkün olan bütün topların Çanakkale'ye getirildiğinden bahsetmektedir. Bunlar arasında daha evvel

¹⁴⁸⁰ PA AA, R 19981, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 10 Mayıs 1915. Ayrıca bkz. **Der große Krieg 1914-15**, c. 4, s. 2076.

¹⁴⁸¹ PA AA, R 19981, Wangenheim'dan Alman Dışişlerine, 12 Mayıs 1915.

¹⁴⁸² Oluşturulan deniz bataryalarının isimleri ve tarihlerine dair bkz. Besbelli, **Çanakkale'de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, s. 16-17.

Yavuz'dan çıkarılarak General gemisine verilmiş olan 8 cm'lik iki deniz topunun da olduğunu yazmıştır.¹⁴⁸³ Bu gemi topları İstinye'deki tersanede gemiden sökülüp küçük teknelerle Çanakkale'ye taşınarak orada top mevzilerine yerleştiriliyordu. Amiral Souchon 12 Mayıs tarihli harp ceridesinde Amiral Usedom'un acil toplara ihtiyaç olduğu bildirmesi üzerine, topçu uzmanı Deniz Albay Pieper ile de istişarenin ardından Yavuz'dan 15 cm'lik 2 topu bin mermisiyle birlikte tahsis etmeye karar verdiğini kaydetmiştir. 22 Mayıs gününe ait kayıta ise “her şey Çanakkale Boğazı'nı takviyeye bağlı olduğu için gemilerin daha başka toplarını ve cephanesini de oraya veriyorum” diye yazmıştır.¹⁴⁸⁴

Yavuz gemisinden sökülen 15 cm'lik iki ağır toptan biri Haziran ayında Anadolu Yakasında Erenköy-İntepe civarında Çakaltepe'nin gerisinde korunaklı bir bölgeye konuşlandırılmış ve Yavuz Bataryası adı verilmişti.¹⁴⁸⁵ 15 km menzile sahip olan top Anadolu yakasından Seddülbahir bölgesini top atışına tutabilen toplardan biriydi ve hem konuşlandığı mevkinin korunaklı olması hem de yakınında sahte bir batarya oluşturulması sayesinde yarımada süren muharebelere önemli katkılar sağlamıştı.¹⁴⁸⁶

Amiral Usedom Haziran ayında verdiği emirde Müstahkem Mevkinin görevinin, düşman topçu mevzilerini, depolarını, çıkarma bölgelerini, siperlerini, uçaklarını, gemilerini hedef almak olduğunu belirtmektedir. Burada esas hedefin yarımada'nın güney bölgesindeki birliklerimizi mümkün mertebe rahatlatmak olduğu, bunun için Çakaltepe, İntepe, Alman (Usedom) ve Yavuz bataryalarının eldeki önemli araçlardan olduklarını yazmıştır.¹⁴⁸⁷ Usedom ayrıca 13 Haziran tarihli kısa raporunda Yavuz ve Midilli'den büyük miktarda top ve cephanenin Çanakkale'ye ulaştığını

¹⁴⁸³ **BArch MA, RM 40/1**, Amiral Usedom'un Kayzere 17 Mart 1915 tarihli raporu, s. 44.

¹⁴⁸⁴ Wolf, **a.g.e.**, s. 399-400, 171-172; **BArch MA, RM 40/755**, s. 165, 169, 12/22 Mayıs 1915. Bu iki toptan birinin Yavuz'dan söküldükten sonra vinç ile taşınma esnasında çekilmiş bir fotoğraf için bkz. Gülerüz, **Yavuz ve Midilli**, s. 35.

¹⁴⁸⁵ İki toptan diğeri ise 24 Mayıs 1915 günü İngiliz E11 denizaltısının batırdığı Nara adlı vapurda bulunuyordu. Topun haricinde 250 adet mermisi ve 8 cm'lik 350 top mermisi kayıplar arasındaydı. Bkz. **BDHTh**, c. 8, s. 279; Gülerüz, **Yavuz ve Midilli**, s. 12.

¹⁴⁸⁶ Yavuz Bataryasının bulunduğu mevki ile güncel durumuna dair bilgi ve fotoğraflar için bkz. Akgün, **Boğazın Fedaileri 1**, s. 243-246. Ayrıca bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 2, 1946, s. 7. Krieger arşivinden Yavuz bataryasına ait top ve mürettebatın birlikte görüldüğü iki fotoğraf için bkz. **W. von Thomson'ın Hamidiye Günlüğü**, s. 64, 91.

¹⁴⁸⁷ **BArch MA, RM 40/1**, s. 93, Usedom'un 11 Haziran 1915 tarihli emri.

ifade etmiştir.¹⁴⁸⁸ Amiral Usedom aynı zamanda 15 cm'ye kadar olan topların cephanesinin tüketiminin Haziran ayının ikinci yarısındaki muharebelerde İntepe'den Seddülbahir'e yönelik destek atışlarıyla çoğaldığını, Yavuz zırhlısından verilen cephanenin bu konuda oldukça yardımcı olduğunu ve yenisini talep ettiğini belirtmektedir.¹⁴⁸⁹

Nihayet bu süreçte Amiral von Usedom'un emrindeki Müstahkem Mevkinin ağır topları özellikle Anadolu yakasından Seddülbahir'de düşmanın çıkarma yaptığı bölgeleri ateş altına almak suretiyle kara muharebelerini yürüten Beşinci Orduya önemli destek sağlamıştır. Amiral Usedom Temmuz ayında Alman İmparatoruna yazdığı raporunda Müstahkem Mevkinin güney grubuna dolaylı katkısının İntepe'den Seddülbahir bölgesini ateş altına almak olduğunu, farklı kalibrelerde daha fazla bataryayı ileri sürdüğünü belirtmektedir. Bu destekte Yavuz zırhlısından sökülerek Anadolu yakasına kurulan ve personeli Alman olan bataryalar sözkonusudur.¹⁴⁹⁰

4.3.1.3. Kumkale'de Usedom (Alman) Bataryasının Kurulması

Yavuz zırhlısından sökülen toplardan oluşturulan bir diğer batarya da Usedom (Alman) bataryasıdır. Kara muharebelerinin sürdüğü 1915 Haziran ayında kurulan batarya Yavuz'dan çıkarılmış üç adet 8 cm'lik gemi topundan oluşmaktadır. Mevki olarak da oldukça etkili bir bölgeye kurulmuştur. Savaşta harabe haline gelen Kumkale köyünün doğusuna kurulmuş ve buradan Seddülbahir'deki düşman ordugâh ve birliklerine etkili atışlar yapmıştır. Ancak aynı şekilde bu batarya da düşmanın hedefi olmuştur. Şehit Teğmen İbrahim Naci Bey günlüğünde Kumkale bölgesindeyken buraya yönelik 9 Haziran tarihli saldırıdan bahsetmektedir. Bir düşman uçağının Kumkale üzerinden Soğanlıdere'ye doğru uçtuğunu belirterek "...bizim Alman bataryası düşmana ateş açınca düşman tayyaresi bunu görmek için geri dönüyordu..." diye yazmıştır. Sonrasında düşman mevkillerinin hallaç pamuğu gibi atıldığını ama düşmanın da bu atışlara cevap verdiğini gözlemlemiştir. Bir süre

¹⁴⁸⁸ BArch MA, RM 40/485, s. 262.

¹⁴⁸⁹ PA AA, R 19990, Usedom'dan Berlin'e İmparatorluk Donanmasına, 23 Haziran 1915.

¹⁴⁹⁰ Bu raporda ileri hatta sürülen bataryaların listesinde, Yavuz ve Usedom bataryalarının haricinde Yavuz'dan üç adet 8 cm'lik top ile Midilli'den iki adet 10 cm'lik topun Beşinci orduya verildiği yazılıdır. BArch MA, RM 40/1, s. 86-87, Usedom'dan II. Wilhelm'e rapor, 20 Temmuz 1915.

sonra ise bu muharebede Alman bataryasına bir isabet gerçekleştiğini, Almanlardan 2 nefer ölü, bizden 2 şehit, 4 de yaralı olduğunu öğrendiğini yazmıştır.¹⁴⁹¹

Anadolu yakasında görev yapan Alman denizcilerinden Bossert hatıratında, 15 cm'lik (Yavuz) ve 8,8'lik (Usedom/Alman) bataryalarının sabahtan akşama Seddülbahir'e bomba yağdırıp oradaki kara birliklerine yardımından, çıkarma bölgesine yönelik atışlarıyla da düşmana büyük kayıplar verdirdiğinden bahsetmektedir.¹⁴⁹²

Yavuz ve Usedom (Alman) bataryalarının Haziran ayının ilk yarısından itibaren düşman kuvvetlerine karşı Ağustos ayına kadar olan etkinliği, İntepe topçu grubunda görev yapan, fakat adı tespit edilememiş olan bir Osmanlı subayının günlüğünde de takip edilebilmektedir.¹⁴⁹³ İntepe bataryası Çakaltepe'de kurulan Yavuz Bataryası ile Kumkale'de kurulan Usedom (Alman) Bataryasının arasında bulunmaktadır. İntepe topçu grubundan adı meçhul subay, günlüğünün 6 Haziran 1915 tarihli notunda "...Bizim sağımızda bulunan mevziye Almanlar top yerleştirdiler" derken Yavuz Bataryasını kastettiği anlaşılmaktadır. Nitekim sonraki günlerde Yavuz Bataryası olarak isimlendirmektedir. 7 Haziran günü "Almanlar yüz mermi kadar attılar. Biz de ateşe başladık. Birlikte bir nakliye gemisini yaktık. Karşıya endahet ettik. Bir takım kalabalıklarını tarumar ettik" diye yazmış, bölge topçusunun müttefik Alman topçularıyla ortak başarılarına işaret etmiştir. Sonraki günlerde de atışların dönüşümlü olarak yapıldığı, düşman topları birini hedef alınca diğerinin düşman ateşini almak üzere ateşe başladığı anlaşılmaktadır.

Meçhul subay 9 Haziran gününe ait notlarında "Sağımızda bulunan Almanlar ateşe başladı. Onbeş mermi kadar attılar. Karşıdan obüsler ateşe devamlı Almanlardan bir zabıt nefer telef olup iki de Osmanlı askeri şehit olmuştur" diye yazarken, Yavuz Bataryasının da bir kayıp verdiği görülmektedir. Bu olay yukarıda bahsi geçen Şehit Teğmen İbrahim Naci'nin haber aldığı olay olmalıdır. 11 Haziran günü ise "Almanlar bizim solumuzda mevzi yapmakta. Mevzilerini tebdil edecekler.

¹⁴⁹¹ Akgün, **Boğazın Fedaileri 1**, s. 250-251; İbrahim Naci, **Allahaismarladık: Çanakkale Savaşı'nda Bir Şehidin Günlüğü**, haz. Lokman Erdemir-Seyit Ahmet Sılay, Çanakkale: Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2013, s. 92.

¹⁴⁹² Bossert, **Der Kampf um die Dardanellen**, s. 66.

¹⁴⁹³ **Meçhul Subay: Çanakkale Cephesi'nde Bir Topçu Subayının Günlüğü**, haz. Lokman Erdemir, İsmail Güneş, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.

Diğer solumuzda ağır ateş obüsler Kumkale'ye mevzi yapacaklar imiş... Alman Wehrle geldi” diye yazmıştır. Haziran ayı ortalarındaki günlerde sürekli Alman bataryasının faaliyetinden ve düşman uçaklarının Alman bataryasını arayıp hedef almaya çalıştıklarından bahsetmektedir. 19 Haziran'da “...Almanların atmış olduğu mermilerin isabetiyle karşı tarafta düşmanın yerde bulunan iki tayyaresinin tahrip edildiği ve bir beygirin havaya uçurulduğu tarassut mahalinden görülmüştür” diye not etmiştir.

İtilaf filosunun, nasıl ki Kabatepe tarafından aşırma atış yapıyorlarsa benzer şekilde Orhaniye Tabyası üzerinden de aşırma sayılabilecek yan ateşle İntepe ve Çakaltepe bataryalarını hedef aldıkları anlaşılmaktadır. 30 Haziran gününde bu atışları yapan düşman gemilerinin üzerlerinde gözlem yapan uçaklardan yardım aldıkları yazılıdır. 9 Temmuz günü Orhaniye arkasındaki düşman zırhlılarının Yavuz Bataryası'na 30-40 mermi atmış olsalar da zayıat yok şükür demektedir. 17 Temmuz'da yine düşman uçağının gezindiği ve ardından ateş geldiğini yazan Meçhul subay, hamdolsun biz zayıat vermedik ama “Yavuz Bataryası'ndan iki şehit bir mecruh vardır” diye not etmiştir. Bu faaliyet ve kayıplar Temmuz ve Ağustos aylarında da devam etmiş, 28 Temmuz'da “Solumuzda bulunan Almanlar otuz mermi kadar atıp düşmana külliyyatlı telefata vermiştir”, 6 Ağustos'da “Yavuz bataryası iki mecruh verdiler. Solumuzda bulunan Almanlar üç mecruh verdiler” ve 18 Ağustos'ta ise “Düşman Yavuz bataryasına çok ateş etti. Üç şehit verdiler” diye yazmıştır.¹⁴⁹⁴

1916 yılı başında düşmanın Çanakkale Cephesini tahliyesinin ardından Boğazlar Umum Kumandanlığının Boğazın dış savunmasını tahkim ettiği görülmektedir. Boğaz savunmasının hazırlığı sürecinde Alman komutanlarca düşünülen, ancak yetişmeyen dış savunmanın tahkim edilmesi düşüncesinin tahliye sonrasında hayata geçirildiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Yavuz bataryasının da Orhaniye-Yenişehir bölgesine kurulduğu görülmektedir.¹⁴⁹⁵

¹⁴⁹⁴ Meçhul Subay: Çanakkale Cephesi'nde Bir Topçu Subayının Günlüğü, s. 91-123.

¹⁴⁹⁵ Tahliye sonrası 1916 yılında Boğazın dış savunmasını güçlendirmek amacıyla öne sürülen ve yeni kurulan bataryalar için bkz. **BArch MA, RM 40/1**, s. 182, Usedom'dan Kayzere 5 Kasım 1916 tarihli rapor eki (EK 50).

4.3.2. Alman Akdeniz Filosu Makineli Tüfekli Çıkarma Birliğinin

Çanakkale Kara Muharebelerinde Görev Alması

Çanakkale kara muharebelerinin 25 Nisan 1915 günü başlaması sonrasında kara savunmasında görev alan az sayıdaki komutan, danışman ve görevli Alman subaylarının haricinde makineli tüfekli Alman denizci birliklerinin de muharebelere katıldıkları görülmektedir. İngiliz ve Fransızların Seddülbahir ve Arıburnu bölgesinde çıkarma yaptıktan sonra başlayan şiddetli muharebeler bölgedeki Osmanlı Beşinci ordusunun birliklerinin sahip olduğu makineli tüfek sayısının çok yetersiz olduğunu göstermişti.¹⁴⁹⁶ Bunun üzerine Mayıs ayı başında Yavuz ve Midilli'nin Alman mürettebatından oluşturulan ve makineli tüfeklerle teçhiz edilmiş Çıkarma Birliği [Landungsabteilung] Gelibolu'daki muharebelere katılmak üzere cepheye gönderilmişlerdir. Bu birlik, 1916 Ocak ayında İtilaf kuvvetlerinin yarımadaı tamamen tahliye etmelerine kadar muharebelerde yer almıştır. Tahliye sonrası dönemde de kıyıların ve düşman unsurlarının gözetlemesi büyük önem taşıdığından ve denizci personelin bu işi daha iyi yapabileceği düşünüldüğünden birliğin bir kısmı yarımada görevlerine devam etmişlerdir.¹⁴⁹⁷

Kara çıkarmalarının başladığı günlerde İstanbul'da bulunan Amiral Souchon filonun harb ceridesine başkente Çanakkale'den ilk yaralıları geldiğini,¹⁴⁹⁸ morallerin

¹⁴⁹⁶ Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders çıkarmalar öncesinde, Nisan ayı ortasında cephedeki duruma ve eksiklere dair değerlendirmelerinde piyade birlikleri için oransal anlamda gerekli olan makineli tüfek birliklerinin eksik olduğuna dikkat çekmekteydi. Bkz. **PA AA, R 13329**, Askeri Ataşe Leipzig'in Berlin'e ilettiği Sanders'in raporu, 15 Nisan 1915. Kaynaklardan anlaşıldığına göre ilk çıkarmalar sırasında ve çıkarma bölgelerinde düşman güçlerinde makineli tüfek mevcutken Osmanlı birliklerinde mevcut olmadığı, ancak sonradan gelmeye başladığı görülmektedir. Çanakkale araştırmacılarının önde gelen isimlerinden emekli subay Şahin Aldoğan'ın bu konuya dair tespitleri önemlidir. Aldoğan, Sanders'in eleştirilen yeni savunma planında ihtiyat birliklerini Kocadere Anafartalar bölgesinden Eceabat'a 7-8 km geri bölgeye aldığından makineli tüfeklerin de çıkarma bölgelerine çok uzak kalmış olmasının ilk etapta Osmanlı savunmasını nasıl büyük bir destekten mahrum bıraktığına dikkat çekmektedir. Bkz. Halis Ataksor, **Çanakkale Raporu: Binbaşı Halis Bey'in Savaş Notları**, haz. S. Serdar Halis Ataksor, 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008, s. 19-20 (Şahin Aldoğan'ın "Binbaşı Halis Bey'in Çanakkale Raporundan Önemli Tespitler" başlıklı giriş yazısından, s. 17-23).

¹⁴⁹⁷ Herrmann Lorey, "Die Deutsche Landungsabteilung auf Gallipoli", **Marine-Rundschau**, c. 33, Mart-Nisan 1928, s. 126; Wallach, **a.g.e.**, s. 172.

¹⁴⁹⁸ Alman Deniz Ataşesi Humann, kara muharebelerinin ilerleyen günlerinde Yavuz'un subay ve erlerinin yaralı Türk silah arkadaşları için aralarında 130 Osmanlı lirası topladıklarını ve bu parayla nasıl birşey yapalım diye kendisine sorduklarından bahseder. O da portakal, sigara, çiçek ve şekerleme satın alıp bulundukları hastanelerde ziyaret saatlerinde gidip dağıtılmasını önerdiğini, bu sayede yaklaşık 6000 yaralıya hediyelerle ulaşılabileceğini yazmıştır. **BArch MA, RM 40/720**, s. 11. Bunun öncesinde 1915 yılbaşında Bahriye Nezaretinin Yavuz ve Midilli'deki Alman zabıt ve efrada donanma

gayet iyi olduğunu ve İngiliz ve Fransız esirlerin de sokaklardan götürüldüğünü yazıyordu. Ayrıca Usedom'un bildirdiğine göre Beşinci Orduda çok fazla makineli tüfek ihtiyacı olduğunu ve donanmaya ait gemilerde ne varsa kendisinin verdiğini kaydetmişti.¹⁴⁹⁹

İlk çıkarma günlerinde, çıkarma bölgelerine destek olarak kaydırılan Osmanlı ordu birliklerinin bazılarında makineli tüfek birlikleri de mevcuttu. Alman askerî ataşesinin 30 Nisan tarihli raporunda Beşinci Ordunun durumunu ve birlik kaydırmaları açıklarken, 15. Tümenin 8 taburunun Çanakkale'den Maydos'a geçtiğini ve makineli tüfek birliği olduğunu yazmaktaydı. Yine 16. Tümenin 9 taburunun da makineli tüfekleriyle Uzunköprü'den geldiğini aktarıyordu.¹⁵⁰⁰ Öte yandan bugünlerde Gelibolu Yarımadasındaki kara muharebelerinde Osmanlı birliklerine destek olma görevini alan Alman Akdeniz Filosu çıkarma birliği makineli tüfek bölüklerine ayrılıp Beşinci Ordunun tümen ve alaylarına dağıtılarak bu birliklerin komutanlarının emrine girmişlerdi. Alman Akdeniz Filosu mensubu denizciler olmaları dolayısıyla kıyafetleri ilk etapta Alman denizci üniformasıydı.¹⁵⁰¹

Amiral Souchon 2 Mayıs'ta harb ceridesine Midilli'nin bahriyelilerinden "Deniz Üsteğmen Boltz 44 denizci ve 8 makineli tüfek ile büyük makineli tüfek ihtiyacı olan Liman Paşa'nın ordusuna Çanakkale'ye desteğe gidiyor" diye yazmıştır.¹⁵⁰² Bu birlik hâlihazırda yarımada endirekt atışlar için görev yapan Deniz Binbaşı Rohde

cemiyeti tarafından sandıklarla şeker dağıtıldığına dair bir kayıt, bu gemiler ve mürettebatı ile yakın müttefiklik ilişkisinin kurulmaya çalışıldığına dair bir örnek olarak kabul edilebilir. Bkz. **DTA, BN**, 354-12735.

¹⁴⁹⁹ **BArch MA, RM 40/755**, Alman Akdeniz Filosu harb ceridesi 30 Nisan 1915 kaydı.

¹⁵⁰⁰ **PA AA, R 19978**, Leipzig'den Berlin'e, 30 Nisan 1915. Seddülbahir'de Güney Grup Komutanı Albay von Soderstern'in 1/2 Mayıs gecesi birliklere yönelik taarruz emrinin ekindeki yönergede makineli tüfeklerin göreviyle ilgili şöyle bir ifade bulunmaktaydı: "Hücum anında geriye kalan veya öteye beriye savuşmak isteyenlerin derhâl kurşuna dizilecekleri anlatılmalıdır. Bunun için makineli tüfek bölükleri biraz geride kalarak hem bu gibi erleri ileri sevk etmeye hem de düşman ihtiyatlarını vurmaya memur edilecektir." Bkz. **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, II. Kitap, Ek-2.

¹⁵⁰¹ Makineli tüfekli çıkarma birliğinin Alman denizci üniformalarıyla toplu hâlde çekilmiş oldukları bir fotoğraf için bkz. **BArch, Bild 134-B2109**; Wolf, **a.g.e.**, s. 285.

¹⁵⁰² **BArch MA, RM 40/755**, Alman Akdeniz Filosu harb ceridesi, 2 Mayıs 1915.

kumandasındaki gözcü personeli ile birleşerek Çıkarma Birliğini oluşturmuşlardı.¹⁵⁰³ Alman denizci subay ve askerlerin kara muharebesinde makineli tüfek kullanımı üzerine ciddi bir eğitimleri olmamasına rağmen sonraki süreçte muharebelerde en çok ihtiyaç duyulan bu silahların katkısıyla bazı mevzilerin korunması ve düşman hücumlarının önlenmesinde etkili olacaklardı.¹⁵⁰⁴

Alman Akdeniz Filosun Çıkarma Birliğinin Çanakkale Cephesindeki faaliyetlerine dair Alman askerî arşivinde müstakil bir dosya bulunmaktadır. Bu dosyada birlik bünyesinde görev alan subayların çoğu el yazısı olan raporları yer almaktadır.¹⁵⁰⁵ Bilhassa Çıkarma Birliğinin komutanlığını üstlenen Deniz Teğmen Boltz'un Mayıs ayından tahliye kadar olan dönemi ele aldığı iki rapor bu birliğe dair detaylı bilgiler sunmaktadır.¹⁵⁰⁶ Alman Akdeniz Filosunun resmi tarihini kaleme alan Hermann Lorey, eserinde bu evrak üzerinden Çıkarma Birliğine dair özet bilgiler vermiştir. Klaus Wolf'un çalışması ise bu arşiv evrakı üzerinden Çanakkale Muharebelerinde görev alan Alman makineli tüfek birliğine dair biraz daha detaylı bilgiler vermektedir. Aşağıda ağırlıklı olarak bu kaynaklar üzerinden Çıkarma Birliğinin 1915 yılı Mayıs ayından itibaren cephedeki faaliyetleri ele alınacaktır.¹⁵⁰⁷

Şüphesiz Alman kaynaklarının Çanakkale Cephesindeki faaliyetlerini kendilerini merkeze alarak anlattıkları ve bunu kahramanlık hikâyesine dönüştürdükleri dikkat çekmektedir. Nitekim Almanların daha 1921 yılına gelindiğinde Birinci Dünya Savaşı'ndaki kara, deniz ve hava savaşlarındaki kahramanlıklarını ayrı yayınlarla kayda geçirmek istedikleri, bu yönde yayınlar yaptıkları görülmektedir. Bu yayınlarda birinci ağızdan hayatta kalan isimler yaşadıklarını birer kahramanlık hikâyesi olarak sunmaktadırlar. Mesela Amiral Souchon savaş patlak verdiğiğinde Goeben ve Breslau ile İstanbul'a gidiş harekâtı hakkında ne kadar zorluklar

¹⁵⁰³ Boltz raporunda 1 subay, 6 astsubay, 27 denizci asker ve 8 makineli tüfek diye yazmıştır. Yani bu rapora göre İstanbul'dan gelen birliğin 44 değil 33 kişi olduğu görülmektedir. Bkz. **BArch MA, RM 40/440**, s. 49. Oradaki katılımla sayının 44'e yükselmiş olması muhtemeldir.

¹⁵⁰⁴ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 296 (Alm. s. 123).

¹⁵⁰⁵ "Geschichte der Landungsabteilung" [Çıkarma Birliğinin Tarihçesi] başlıklı dosya için bkz. **BArch MA, RM 40/440**. Bu dosyada raporları olan Alman subaylarının isimleri şunlardır: Rolf Carls, Otto Hörder, Karl Nicolaus Rohde, Wilhelm Boltz, Eduard Krülls, Egon von Kottwitz, Hans Martin Schmidt.

¹⁵⁰⁶ **BArch MA, RM 40/440**, s. 49-82, 88-102.

¹⁵⁰⁷ Konu Çıkarma Birliği merkeze alınarak ele alınacak, konunun çerçevesini aşmamak adına kara muharebelerine sadece gerekli görüldüğü ölçüde değinilecektir.

içerisinde bir harekât yürütüldüğü, tarafsız devletlerin sırtını döndüğü, müttefiklerden yardım gelmediği, denizcilerin fedakârlıkları, hatta yorgunluktan ölenler olduğu ve kahramanlıklarından bahsederek anlatmakta ve tarihe kayıt olarak geçirmektedir. Hatta 15 yaşında genç bir denizcinin gönüllü olarak kabul edilmemesine rağmen Breslau’ın ambarına gizlice saklandığı ve sonrasında baygın şekilde bulunduğunu yazar. Verdiği bilginin konumuz açısından ilginç tarafı ise sonrasında bu gencin Gelibolu’da makineli tüfek birliğine mensup olduğundan ve diğer bazı “amcaları” gibi tekrar ülkesine dönemediğinden bahsetmektedir.¹⁵⁰⁸

Elbette Almanların hem anılarında hem de resmi tarihlerindeki bu kahramanlaştırma tavrının daha sonra Türk milli tarih yazımında bir tepkiyi beraberinde getirdiğini unutmamak gerekir. Lorey’in mütercimi Tekirdağlı H. Sami, yazarın Alman makineli tüfekli Çıkarma Birliğinin faaliyetlerini anlatımına bir dipnot ile itiraz etmiştir. Sami Bey, bunları komuta eden Albay Kannengiesser’in dahi bu küçük makineli tüfek birliğinin bir şey yapamadığını söylemesine rağmen, Lorey’in denizde damla olan bu küçücük birliğin pek büyük işler gördüğünü anlatmasından şikâyet etmektedir.¹⁵⁰⁹

4.3.2.1. Alman Bahriyeli Çıkarma Birliğinin Mayıs ve Haziran Aylarında Seddülbahir Cephesindeki Faaliyetleri

İngiliz ve Fransız birlikleri çıkarma yaptıkları ilk günden itibaren ilerleyip Alçıtepe’yi (Kırte) ele geçirmeyi hedeflemekteydiler. Buna karşın onların geri atılarak denize dökülmeleri için Osmanlı kuvvetlerinin 1/2 Mayıs ve 3/4 Mayıs geceleri büyük kayıplarla neticelenen taarruzları olmuştu. 3/4 Mayıs gece hücumu, önceki gece hazırlıksız girilen 1/2 Mayıs gece hücumunun devamı niteliğindedir. Güney Grup Komutanı Albay von Soderstern’in 3 Mayıs akşamı birliklere dağıtılan emrinin üçüncü maddesinde “Sekiz piyade taburu, beş batarya ve sekiz ağır makineli

¹⁵⁰⁸ Souchon, “Der Durchbruch S. M. Schiffe ‘Goeben’ und ‘Breslau’ von Messina nach den Dardanellen”, s. 27.

¹⁵⁰⁹ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 301. Bu tavra, Almanların kendi katkılarını abartmalarına milli Türk tarih yazımının bir tepkisi olarak bakılabilir. Ancak işi şu örnekte olduğu gibi savaşa katılmadıklarına da götürmemek gerekir: “...Bir de Conkbayırı Muharebeleri sırasında mürettebatı ve 12 deniz makineli tüfeği ile bir Alman ağır makineli tüfek bölüğünün muharebeye sokulması istenmiş, fakat görülen lüzum üzerine bunların tüfekleri Türk bölüklerine devredildiğinden Alman eratının savaşa katılması mümkün olamamıştır”. Bkz. **1915’de Çanakkale’de Türk**, Ankara: Deniz Basımevi, 1957, s. 13.

tüfekle takviye edilen Güney Grubu Kuvvetleri bu gece düşmanın asıl mevzilerini ele geçirerek bu düşmanı denize dökecektir” denilmektedir.¹⁵¹⁰

Deniz Üsteğmen Wilhelm Boltz’un kumandasında teşkil edilen makineli tüfek birliği, 3 Mayıs günü öğleden sonra saat 15 gibi Kilya Limanı’na ulaştı. Birliğe acilen Seddülbahir’de farklı noktalarda çıkarma yapan ve ilerlemeye çalışan İngiliz ve Fransız kuvvetlerine karşı kullanmak üzere Güney Grubu komutanı Sodernstern’in yanına gitmeleri emredilmişti. Alman denizci üniformalarını Osmanlı üniformalarıyla değiştirmeye zaman yoktu. Boltz’un anlattığına göre akşam saat 23 civarında vardıkları Ali Bey Çiftliği’nde güney grubu komutanı Sodernstern ona 4 makineli tüfeği Kirte üzerinden Seddülbahir istikametine göndermesini, diğer 4 makineli tüfeğin Kerevizdere’de kullanılmasını emretmişti. Seddülbahir’e giden silahları Deniz Çavuşu Schubert’in komutasına vermiş, kendisi ise Kerevizdere grubunun komutasını üstlenmişti.¹⁵¹¹

Alman Çıkarma Birliğinin emri aldıktan sonra düşmanın ağır bombardımanı altında zor duruma düştükleri, yol ve araziye tanımıyor olmaları, yanlarında Türk kılavuzu ve yeterli tercüman olmamasından muzdarip oldukları anlaşılmaktadır. Seddülbahir’e gönderilen ama oraya ulaşma olanağı bulamayan birlik yeniden Boltz’un birliğine katılmıştı. O hengâmede bir Arap birliği ile karşılaşınca¹⁵¹² bunlar Almanları düşman zannedip üzerlerine atlayarak silahlarını almışlardı. Ortam oldukça gerginleşmişti. O sırada Osmanlı hizmetindeki bir Alman kara subayı olan

¹⁵¹⁰ **Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, II. Kitap, s. 232, 234-236. Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders’in 3 Mayıs günü Amiral Usedom’a gönderdiği yazıda yapılan taarruzlarla birliklerin Seddülbahir’e kadar ilerlemelerine rağmen günün aydınlanmasıyla birlikte düşman filosunun yoğun bombardımanından dolayı geri çekilmek zorunda kaldığını bildirmiştir. Yapılacak yeni taarruz için birliklerimizi hedef alabilecek düşman gemilerinin müstahkem mevki topçuları veya donanma unsurları tarafından rahatsız edilmesini rica etmekteydi. Bkz. **BArch MA, RM 40/8**, s. 7, Liman von Sanders’ten Amiral Usedom’a, Maltepe 3 Mayıs 1915 (EK 51).

¹⁵¹¹ Deniz Üsteğmen Boltz’un Çıkarma Birliği raporu için bkz. **BArch MA, RM 40/440**, s. 49-82, 88-102; Wolf, **a.g.e.**, s. 284-286. Bu rapora dair bilgiler ilk kez büyük ihtimalle Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders’in yaveri Erich R. Prigge’nin 1916 yılında yazdığı eserinde verilmiştir. Bkz. Erich R. Prigge, **Der Kampf um die Dardanellen**, Weimar: Kiepenheuer, 1916, s. 68-72. Eserin Türkçe çevirisi için bkz. Erich R. Prigge, **Çanakkale Savaşı Günlüğü**, çev. Bülent Erdemoğlu, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 94-97.

¹⁵¹² Amiral Souchon’un filonun harp ceridesi kaydında Türkler olarak -muhtemelen Osmanlılar anlamında- geçmektedir: “...Türk hatlarına tercümansız ve Türk askeri eşlik etmeksizin varışları neredeyse fecaate neden oluyormuş. Türkler onları İngiliz sanmışlar, silahlarını alıp neredeyse vuracaklarmış. Durum anlaşılınca ve Almanca konuşan bir çavuş verilene kadar bu tehlike sürmüş...” **BArch MA, RM 40/755**, Alman Akdeniz Filosu harb ceridesi, 8 Mayıs 1915; Wolf, **a.g.e.**, s. 305-306.

ve Güney Grubu kurmaylarından Sanders'in yaveri Mühlmann'ın gelmesiyle Alman çıkarma birliğinin askerleri bu zor durumdan kurtulabilmişlerdi.¹⁵¹³ Lorey, bu arada iki makineli tüfeğin kaybolduğunu ifade etmektedir. Birlik bu süreçte vakit kaybetmiş, muharebe yerine geldiklerinde geri çekilmekte olan düşman kısa sürede iyi hedef oluşturmuştu. Mevziye girilerek ateşe başlanmasıyla Osmanlı kuvvetleri yeniden taarruza kalkarak İngilizleri geri atmışlardı. Boltz makineli tüfeklerin giderek ileri hatta taşındığını ve düşmanın Kerevizdere'deki siperlerinden kumsala kadar geri püskürtüldüğünü, İngiliz avcı siperlerinin ele geçirildiğini yazar. Günün aydınlanmasıyla düşman gemileri yine ağır bombardımana başlayınca, bu gecenin sonunda bu küçük birliğin üç ölü ve yedi yaralı verdiği belirtilmektedir. Ayrıca bir makineli tüfek de kullanılamaz hale gelmişti. 4 Mayıs sabahı Beşinci Ordu komutanı Sanders'ten Güney Grubuna gelen emirde yeni bir taarruza girişilmemesi, bulunulan konumun tahkim edilerek korunak ve sığınaklar yapılması isteniyordu.¹⁵¹⁴

4.3.2.1.1. Alman Bahriyeli Çıkarma Birliğinin Mayıs Ayı Muharebelerindeki Etkisi

Düşman filosu, İtilaf kuvvetlerinin taarruzuna destek olmak için 7 Mayıs günü sabah saat 11'de yoğun bir bombardımana başlamıştı. Çıkarma Birliğinin başında görevine devam eden Deniz Üsteğmen Boltz bugün yaşananlara dair bilgi vermektedir. Buna göre Fransızlar tekrarlayacak biçimde 50-60 kişilik hücumlara çıkarken Türk topçuları ve makineli tüfek ateşi altında kalıyorlardı. Boltz makineli tüfeklerde mermi kalmadığında askerlerinin şehit olan Türk askerlerinin tüfeklerini alıp onlarla ateş etmeye devam ettiklerini yazmaktadır. Düşman taarruzunun saat 5'e doğru püskürtüldüğünü, kırmızı pantolon ve kasketleriyle mükemmel hedef teşkil eden Fransız kuvvetlerine muazzam kayıplar verdirildiğini belirtmektedir.¹⁵¹⁵

¹⁵¹³ Mühlmann da iki hafta kadar sonra ailesine yazdığı mektubunda bu olaydan bahsetmektedir. Onun anlatımına göre İngiliz askerlerini ele geçirdiklerini söyleyen askerler heyecanla onun yanına gelmişlerdi. Kendisi bunların İngiliz değil Midilli'nin makineli tüfek birliği olduğunu gördüğünde, tam da makineli tüfeğe bu kadar ihtiyaç duyulan bir zamanda çok öfkelenmişti. Gece vakti üniformalarından ötürü tanınmadıkları için durdurulduklarını, hatta dövüldüklerini ve ileri bırakılmadıklarını söylemektedir. Arşiv evrakındaki bu mektubu aktaran çalışma için bkz. Reichmann, **a.g.t.**, s. 243-244.

¹⁵¹⁴ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 296-297 (Alm. s. 123); Prigge, **Der Kampf um die Dardanellen**, s. 69-70 (çev. 95-96); Wolf, **a.g.e.**, s. 284-286; Hans Hüner, **a.g.e.**, s. 122.

¹⁵¹⁵ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, s. 296-297 (Alm. s. 124); Wolf, **a.g.e.**, s. 299-300.

Boltz'un anlatımına göre aynı günün akşamı Üçüncü Kolordu Kumandanlığının Türk makineli tüfeklerini de Çıkarma Birliğine vermesiyle 12 makineli tüfek ile Kerevizdere'de mevziye gireceklerdi. Kendisine verilen kılavuzdan şikâyet eden Boltz birlik olarak iki mevzi arasında kaldıklarını, yüksek sesle Allah Allah diye bağırarak suretiyle Türk ateşini kestirebildiklerini ve sürünerek büyük zorlukla geriye mevziye dönebildiklerini aktarır. O günkü çarpışmalarda Boltz ayağından yaralanmıştı.¹⁵¹⁶ Ayrıca 22 askerini kaybetmiş olduğu için Sanders vasıtasıyla donanmadan bir genç subay, bir doktor, iki teknisyen ve 30 eranın verilmesi talebinde bulunmuştu.¹⁵¹⁷

İtilaf Donanması 8 Mayıs günü saat 9'dan 16'ya kadar Türk mevzilerini ateş altına almış, ardından düşman birlikleri yeniden taarruza geçmişlerdi. İlk taarruz kolayca püskürtülebilmisti. Boltz ayağındaki yaradan dolayı kumandayı Deniz Çavuşu Schubert'e devretmiş fakat o da başından yaralanınca Çıkarma Birliğinin kumandasını Deniz Onbaşı Beckendorf üstlenmişti. Ancak sonrasında durum tehlikeli hâl alınca Boltz yarasına rağmen kumandayı yeniden üstlenmişti. Düşman kuvvetleri ikinci kez taarruza kalkışmış, bölgedeki Türk kuvvetlerinin sol kanadı orada görev yapan Alman makineli tüfeklerinin de desteğiyle yerinde tutunabilmişti. Türklerin karşı hücumunun başlayacağı sırada Türk tarafının sağ kanadı çökünce Çıkarma Birliği Türklerin geri çekilişini koruma görevini üstlenmiş, mümkün olduğunca bulunduğu yerde kalmıştı. Daha sonra birlik geri çekilmek zorunda kaldığında ise üç makineli tüfek kamaları alınarak kullanılamaz hale getirilip geride bırakılmıştı. Geceleyin Türk taarruzu ile mevziler yeniden ele geçirilince ertesi sabah makineli tüfeklerden biri tamamen parçalanmış halde bulundu. Diğer ikisi ise muhtemelen enkaz altında kalmıştı. 2 Mayıs günü göreve başlayan Alman Çıkarma Birliğinin başlangıçtaki 44 askerinden geriye görev yapabilecek vaziyette olan 7 kişi kalmıştı. Diğerleri ölmüş, yaralanmış veya hastalanarak muharebe dışı kalmıştı.¹⁵¹⁸

¹⁵¹⁶ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, s. 297 (Alm. s. 124).

¹⁵¹⁷ **BArch MA, RM 40/76**, s. 6; Wolf, **a.g.e.**, s. 300.

¹⁵¹⁸ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 298 (Alm. s. 124-125); Wolf, **a.g.e.**, s. 302; Hans Hüner, **a.g.e.**, s. 122. Düşman taarruzlarında geride bırakılan makineli tüfekler Türk tarih yazımına Almanların tüfekleri bırakıp kaçtığı şeklinde yansımıştır: "...Almanlar girdikleri ilk savaşta kaçarlar ve tüfekler mürettebatsız kalır..." Bkz. **BDHTH**, c. 5, II. Kitap, 1978, s. 418. Güney Grubu Komutanı Weber Paşa'nın karargâhında hareket şube müdürü olarak görev yapan Kurmay Subay Bursalı Mehmed

Yaralıların çoğu deniz yoluyla İstanbul'a gönderilerek General gemisinin revirinde veya Alman Hastanesinde tedavi ediliyordu. Alman Akdeniz Filosunun harp ceridesinin 8 Mayıs gününe ait kaydında Çıkarma Birliğinin son 3-4 günde ifa ettiği görev ile ilgili şunlar yazılıydı: "Çanakkale'ye gönderdiğimiz makineli tüfek bölüğünden şimdiden 20 ölü veya yaralı var. Hemen takviye gönderiyorum. Liman'ın verdiği bilgiye göre makineli tüfek bölümü büyük bir destek sağlamış".¹⁵¹⁹ Osmanlı topçu subayı Eyüp Bey'in, 8 Mayıs 1915 günlüğüne yazdıklarına göre Çanakkale'ye gitmesi için Gülcemal vapuruna bindiğinde harp donanımları üzerlerinde olan 14 Alman askerinin bulunduğundan bahsetmektedir. Hepsinin neşeli olduklarından, oyunlar yaptıklarından, milli şarkılar söylediklerinden, hiçbirinde zerre kadar teessür eseri görülmediğinden ve geziye gidiyorlarmış gibi şevk ve şenlikle eğlendiklerinden bahsetmektedir.¹⁵²⁰ Burada bahsi geçen Almanlar Amiral Souchon'un takviye gönderiyorum dediği Alman bahriyeli askerleri olmalıdır.

Çanakkale Cephesinde görevlendirilen doktorlardan Behçet Sabit Bey de günlüğünün o günlere ait notlarında Alman erlerinden bahsetmektedir. Bir tarafta yaralı bir Fransız askerinin ölmek üzereyken şansı yaver giderek kendilerine getirildiğini söyleyen Behçet Sabit Bey, "öbür yanda da İngilizler, Fransızlar tarafından yaralanan dört Alman mitralyözcü var. Hepsi de aslan gibi. Yeniden düşmanın üstüne atılmak için bir an önce iyileşmeye bakıyorlar" diye yazmıştır. Bu ifadeler, savaş ortamında yaralıları kurtarmakla meşgul bir Osmanlı doktorunun müttefik Alman askerlerine Osmanlı askerleri gibi kahraman gözüyle baktığına bir örnek oluşturmaktadır. Sabit Bey ayrıca 4 Mayıs'tan 8 Mayıs akşamına kadar

Nihad Bey 1919 yılı sonunda Erkan-ı Harbiye Mektebi'nde verdiği Çanakkale konferansında, Alman denizcilerinden oluşturulan bir makineli tüfek bölümünün cepheye geldikten birkaç gün sonra ilk saldırı karşısında tüfeklerini tamamen bırakarak kaçtıklarını, daha sonra tüfekleri Türk birliklerinin geri aldıklarını yazar. Mehmed Nihad Bey bunu Alman askerinin kıymetsizliğini göstermek için değil, Almanların bizim toprağımızda bizim için ölmek istemediklerinin bir örneği olarak verdiğini belirtir. Bkz. Mehmet Nihat Bey (Bursalı), **Bir Komutanın Gözünden Çanakkale Savaşları**, Der. Cemalettin Yıldız, İzmir: Emre Kitabevi, 2007, s. 206-207.

¹⁵¹⁹ **BArch MA, RM 40/755**, Alman Akdeniz Filosu harp ceridesi 8 Mayıs 1915; Wolf, **a.g.e.**, s. 305-306.

¹⁵²⁰ Durukan, **Günlüklerde Bir Ömür II**, s. 435.

Seddülbahir’de iki kanadı tutan 7 ve 9. Tümenlerden yaralıları dair rakamlar verirken 8 Alman erinden bahsetmektedir.¹⁵²¹

Alman makineli tüfekçileri bu bölgede çarpışan gazilerin anlatımına da yansımıştır. Seddülbahir Domuzdere civarında çarpışan askerlerden Ali oğlu Mehmet Çavuş’un anlatımında şu ifadeler yer almaktadır: “... Düşman geri taraftan pek çok kuvvetle yine hücumla kalkmış idi. İki tane de Alman vardı, yanımızda, makineli tüfeğin başında... Onlar oraya yetiştiler. Birisi makineli tüfeği öbürünün omuzuna komuş oradan ateş edip duruyordu...”.¹⁵²²

Deniz Üsteğmen von Thomsen 12 Mayıs’ta yedek personel ile cepheye geldi. Üsteğmen Boltz ise yarası nedeniyle İstanbul’a tedaviye gitmek zorunda kalmış ancak 19 Mayıs’ta¹⁵²³ yeni teşkil edilmiş birlik ve birkaç yeni makineli tüfekle birlikte yarımada geri dönmüştü. Arada geçen zaman nisbeten sakin geçmişti. Bu arada makineli tüfekler Seddülbahir cephesinin (Güney Grubu) sol kanadından sağ kanadına, Albay Halil Sami Bey komutasındaki 9. Tümen’in sol kanadına nakledilmişti. Bu sırada birliğe Albay Hans Kannengiesser kumanda etmekteydi. En ileri Türk hattında iyi bir mevziye girerek, Zığındere’nin sağ ve solunda iyi bir atış sahasına sahip olmuşlardı. Gemi ateşi haricinde cephede bu süreçte sakinlik olduğundan mevzilerin iyileştirilmesine imkân bulunmuştu. Birliğe ikinci subay olarak Deniz Üsteğmen von Rabenau verilmişti.¹⁵²⁴

Kannengiesser anılarında sonraki süreçteki katkıları dolayısıyla von Thomsen ve Rabenau haricinde birliğe katılan Niemann¹⁵²⁵, Schafföner ve Peters adlı Alman denizcilerinin de adlarını şükranla anmaktadır. Kannengiesser Alman mevzisiyle ilgili olarak “ileri hatlardaki bu Alman hücresi, arazide sağlam bir dayanak hissi yaratıyor ve hepimize, Türklere ve Almanlara manevi destek oluyordu” diye

¹⁵²¹ Behçet Sabit Erduran, **Cephedeki Bir Doktorun Gözünden 1915 Baharında Çanakkale**, haz. Tamay Açikel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015, s. 143-144.

¹⁵²² Gülcan Tezcan (haz.), **Gazilerin Dilinden Çanakkale**, İstanbul: Yarımada Yayınları, 2007, s. 116.

¹⁵²³ Elde edilen bilgilere göre Alman makineli tüfek birliğinin 19 Mayıs taarruzunda Arıburnu’nda görev almadıkları, o sırada Güney Grubunda bulundukları anlaşılmaktadır.

¹⁵²⁴ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 298 (Alm. s. 125); Wolf, **a.g.e.**, s. 309.

¹⁵²⁵ Alman makineli tüfekçilerinden Teğmen Niemann ve Bleichschmidt’in Arıburnu’nda 339-33 numaralı makineli tüfekleri ve diğer iki askerle fotoğrafı için bkz. EK 52 (Günther Hartnagel Koleksiyonu <https://www.flickr.com/photos/39631091@N03/3823210064> - Erş. 20.10.2020)

yazmıştır. Mayıs ayında Alman makineli tüfeklerinin sağ kanatta Zığındere'ye oldukça yakın bir yere konuşlandığını, sonrasında ayın son günlerinde bu Alman denizci birliğini Kirtedere ve Zığındere arasında daha ileri hatta taşıdıklarını ifade eder. Burasının önemli ama aynı zamanda tehlikeli bir bölge olduğunu, bu sayede iki derenin arasında kalan tüm mevzinin olağanüstü bir biçimde kazanıldığını belirtmektedir. Yeni mevziye geçilmesi Haziran ayının ilk günü gerçekleştiğinden ve 4 Haziran günü üçüncü kez Kirte'de taarruza kalkan İtilaf kuvvetlerine karşı başarılı olduğundan bahsetmektedir. Kannengiesser ayrıca Alman mevzisiyle ilgili uzaktan bir tabela üzerinde Bismarckstand [Bismarck mevki] yazısının görüldüğünü kaydetmiştir. İçeride de duvarlarda resimler kartpostallar olduğundan ve bunun moral sağladığından söz etmektedir. Kannengiesser'in ifadesine göre bu üsse hayranlık duymasının bir diğer nedeni de domuz yağıyla pişirilmiş Alman yemeklerini yeme arzusuydu.¹⁵²⁶

Muharebelerin sürdüğü Haziran ayında Sanders'ten izin alıp güney grubuna giden Alman gazeteciler arasında yer alan Schlombach da buradan bahsetmektedir. Buna göre gazeteciler ön cephelere kadar gitmek isteyince Güney Grup Komutanı Weber Paşa onlara Westernhagen adlı bir Alman subayını mihmandar vermiş ve gazeteciler ateş hattına kadar giderek düşmana 200 metre uzaklıktaki sipere girmişlerdir. Schlombach, Türk tarafının coğrafi üstünlüğü bariz olduğunu, çünkü İngiliz mevzilerini engelsiz görebildiklerini yazmıştır. Bismarckstand [Bismarck Mevkii] yerine Bismarck-Höhe [Bismarck tepesi] ifadesini kullanan Schlombach "...oradaki barınağımıza geri döndük... 20 m uzaklıktaki sipere havan mermisi düştü... parçalar kulübemizin hemen yanındaki mezarlığın duvarlarına isabet etmişti" ifadelerini kullanmıştır.¹⁵²⁷

Seddülbahir cephesinde bölük komutanı olan Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Bey'in günlüğünde Mayısın ikinci yarısına dair tuttuğu notlarda Alman mevziinden şöyle bahsedilmektedir: "Zığındere'nin sol tarafında Alman makineli tüfek askerleri

¹⁵²⁶ Kannengiesser, **Gallipoli: Bedeutung und Verlauf der Kämpfe 1915**, s. 141-142; Çıkarma birliğinin zeminliği önünde bir fotoğraf için bkz. Wolf, **a.g.e.**, s. 311 (Alm. s. 141).

¹⁵²⁷ Emil Bleek-Schlombach, **Allah il Allah: mit den Siegesfahnen an den Dardanellen und auf Gallipoli**, Leipzig, 1916, s. 60-64 (çev. s. 57-59).

bulunuyor. Bunların kullandıkları makineli tüfekler bahriyeli makineli tüfeğidir. Alman askerleri bulundukları mevziye Bismarck Tepesi adını vermişlerdir”.¹⁵²⁸

4.3.2.1.2. Alman Bahriyeli Birliğinin Haziran Muharebelerindeki Etkisi ve İstanbul’a Geri Alınışı

Çanakkale Cephesinde İtilaf kuvvetleri 4 Haziran Cuma günü öğleden önce hem gemi topları hem de kara bataryaları ile fasılasız bir ateşe başlamıştı. Büyük bir piyade taarruzunun hazırlığı olduğu belliydi. Bir süre sonra sert bir kara taarruzuna girişmişlerdi.¹⁵²⁹ İtilaf güçlerinin Güney cephesinde giriştikleri bu taarruz Üçüncü Kirte muharebesi olarak tarihe geçecektir. Alman Çıkarma Birliğinin önlerdeki kısımları İtilaf kuvvetlerinin şiddetli ateşi altında kalmıştır. Düşmanın taarruzu ile birlikte Zığındere’nin solundaki en ileri siperler oradaki mevzide olan makineli tüfeklerle birlikte kaybedilmişti. Sağ taraf ise makineli tüfeklerin de desteğiyle taarruzu durdurmayı başarmıştı. Bu süreçte makineli tüfek kullanan Almanların büyük kısmı ölmüş ve yerlerini ihtiyatların almasıyla yeniden atışa hazır hale getirilmişlerdi. Deniz Üsteğmen Boltz Zığındere’nin sol kesiminde olan biteni 6 Haziran’da Türk askerleri tarafından yorgunluktan ve susuzluktan bitkin bir halde yanına getirilen Deniz Astsubayı Peters’den ancak ertesi gün öğrendi. Çünkü Peters ancak ertesi gün kendine gelebilmişti.¹⁵³⁰

Peters, 4 Haziran hücumu esnasında “Türklerin siperlerden erken geri çekildiklerini”, sadece Alman makineli tüfeklerinin cephaneler bitene kadar ateş ettiklerini, sonrasında ise esir alındıklarını bildirmişti. Deniz Üsteğmen Rabenau da bu çarpışmada ağır yaralanarak esir düşmüştü. Peters’in anlattığına göre kendisini iki İngiliz asker götürmekteydi. Biri yanlarından uzaklaşınca diğerine bir yumruk atıp kaçarak kendisini geri doğru atmaya çalışmış ancak Türk tarafından gelen ateşe

¹⁵²⁸ Burhan Sayılır, **Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi’nin Çanakkale Muharebeleri Günlüğü**, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2015, s. 44 (orj. 114-115). Hüseyin Hüsnü Efendi aynı zamanda Almanların etkinliğine dair rahatsızlığını şöyle yazıya dökmüştür: “...karargâhımız bir Alman karargâhı gibidir. Fakat bu dostlarımız artık emir komutaya da müdahale etmeye kalkıştılar. Bunlar Güney grubu komutanı Weber Paşa’dan aldıkları yazılı ve sözlü emirleri doğrudan doğruya ve tümen komuta heyetinin bilgisi olmaksızın birliklere tebliğ ediyorlar. Bazen cephede bulunan Alman makineli tüfek askerlerinin tüfekleriyle geriye alındığını ihtiyatta bulunan bir taburun ileriye sevk edildiğini ve bataryalardan bir takımın da mevzisinin değiştirildiğini görüyoruz”.

¹⁵²⁹ Kannengiesser, **Gallipoli: Bedeutung und Verlauf der Kämpfe 1915**, s. 141-142; **Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, III. Kitap, s. 64.

¹⁵³⁰ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 299 (Alm. s. 125-126); Wolf, **a.g.e.**, s. 313-314.

maruz kalmıştı. Bunun üzerine bir top mermisi çukuruna girmiş ve sıcak havada tam iki gün burada aç ve susuz kalmıştı. Çıkmaya teebbüs ettiğinde ise başının üstünden geçen her iki tarafın mermileriyle karşılaşmıştı. 6 Haziran günü Türk taarruzuyla birlikte önce yine düşman askeri zannedilse de sonra bir Türk subayı sayesinde içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmişti.¹⁵³¹

Albay Kannengiesser de anılarında bu olayı benzer biçimde aktarmaktadır. Olayı anlattıktan sonra Peters'in sıcak, açlık ve susuzluktan ölmek üzereyken 6 Haziran sabahı Türklerin bir karşı saldırıdaki başarıları sayesinde kurtulduğunu yazar. Boltz'un raporunda bildirdiğine göre¹⁵³² ilk olarak eski mevzilerin tamamı tekrar geri alınmış ve İngilizler korkunç kayıplar vermişlerdi. Ayrıca 17 İngiliz makineli tüfeği, çok sayıda tüfek ve cephane gibi pek çok malzeme ele geçirilmişti.¹⁵³³ Bu hücum yukarıda belirtildiği üzere susuzluktan ölmek üzere olan bir adama da kurtuluş olmuştu.¹⁵³⁴

Sonraki günlerde tarafların yorgunluğu nedeniyle nisbeten bir sükûnet söz konusuydu. Bu sessizlik zaman zaman gece hücumlarıyla bozulmaktaydı. Çıkarma birliği bugünlerde dayanılmaz sıcaktan, kokudan ve susuzluktan muzdaripti. Birlik 28 Haziran günü sonradan Zığındere Muharebesi adı verilen İngilizlerin yeni ve şiddetli bir hücumuna maruz kaldı. Son makineli tüfeğin son cephanesine kadar İngilizlerin dokuz saldırısını püskürttü. Bu sırada birliğe yeni katılmış olan Deniz Teğmen Müller ağır yaralanmıştı. Çıkarma Birliği yorgunluktan tükendiği, hastalıktan zayıf düştüğü ve ellerinde sadece çalışır vaziyette iki makineli tüfek

¹⁵³¹ Paragrafın başında tırnak işaretiyle belirtilen siperdeki Türk askerlerinin erken çekildiklerine dair ifadeye tercümede yer verilmemiştir. Bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 1, çev. Tekirdağlı H. Sami, 1936, s. 299 (Alm. s. 126).

¹⁵³² Boltz'un Çıkarma Birliği Mayıs-Ekim 1915 raporu için bkz. **BArch MA, RM 40/440**, s. 49-82.

¹⁵³³ Alman gazeteci Schlombach, Kirte civarında düşman bombardımanına maruz kalınca Weber Paşa'nın sığınağına geri döndüklerinden ve buradaki ilginç sohbetlerden bahseder. Bunlar arasında birkaç gün önce cephane sandıklarıyla birlikte ele geçirilen 17 makineli tüfeğin hikâyesini birinci ağızdan dinlemenin son derece keyifli olduğunu yazmıştır. Bkz. Schlombach, **a.g.e.**, s. 70 (çev. s. 61).

¹⁵³⁴ Kannengiesser, **Gallipoli: Bedeutung und Verlauf der Kämpfe 1915**, s. 141-142. Ama bu kurtuluş çok uzun sürmemiştir. Nitekim Deniz Astsubayı Peters 7 Eylül 1915 günü Arıburnu'nda bir merminin başına isabet etmesi sonucu ölmüş, daha sonra Kilyatepe'de defnedilmiştir. Bkz. **BArch MA, RM 40/440**, s. 83-84.

kaldığı için ve yeniden bir düzenleme yapılması amacıyla İstanbul'a geri gönderildi.¹⁵³⁵

4.3.2.2. Çıkarma Birliğinin Yeniden Teşkil Edilerek Ağustos Muharebelerinde Arıburnu ve Anafartalar'da Görev Alması

Çanakkale Cephesinde İtilaf kuvvetlerinin yeni bir çıkarma hazırlığının gözlendiği 1915 Temmuz ayının sonlarında Alman Çıkarma Birliğinin yeniden teşkil edilerek cepheye gönderildiği anlaşılmaktadır.¹⁵³⁶ Yeni teşkil edilen birlik Deniz Üsteğmen Boltz komutasında 3 subay, 150 erat ve 12 makineli tüfekle birlikte 27 Temmuz'da cepheye hareket etmişti.¹⁵³⁷ Bu defa 80 Türk bahriyelisinin de katıldığı çıkarma birliğinin iki hafta kadar cephe gerisinde eğitim görmesi planlanmıştı. Birlik teçhizat ve erzakla Reşit Paşa vapuruyla Gelibolu'ya gelmiş, ardından tıbbi yardımda bulunmak üzere Alman Dr. Hiltmann da makineli tüfek birliğine katılmıştı.¹⁵³⁸

Anzak ve İngiliz birliklerinin Kocaçimen Tepe'yi hedef alan taarruzlara başlamalarıyla durum kritik hale gelince Ağustos ayının 7'sinde Alman Çıkarma Birliği de bu bölgeye gönderilecekti. O gün sabah erkenden gemilerin top atışlarıyla taarruz başlamış, Kocaçimen Tepe'nin hâkimiyeti için göğüs göğüse çarpışmalar yaşanmıştı. Üçüncü Kolordu ve Arıburnu Kuzey Grubu Komutanı Esad Paşa tarafından bölgenin savunmasıyla görevlendirilen 9. Tümen komutanı Albay

¹⁵³⁵ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 299-300 (Alm. s. 126-127); Wolf, **a.g.e.**, s. 317. Beşinci Ordunun 27 Haziran 1915 itibariyle sahip olduğu silah mevcudunu gösterir çizelgeye bakıldığında Güney Grubunda toplam makineli tüfek sayısı 33'tür. Kuzey Grubu 23, Saros Grubu 7, Asya Grubu 8 olmak üzere toplamda 71 makineli tüfek olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, III. Kitap, çizelge: 1.

¹⁵³⁶ Enver Paşa'nın Temmuz ayının sonlarında doğru Almanya'dan taleplerinde makineli tüfek ihtiyacına dair bilgiler görülmektedir. Nitekim paşanın Alman Savaş Bakanlığına iletilen taleplerinde Osmanlı Ordusunun şu an 230 kadar makineli tüfeği olduğu, her alayın 4 makineli tüfekli bir grubu olması gerektiği için 400 makineliye daha ihtiyaç duyulduğu, yeni kurulacak alaylarla buna 150 daha eklenmesi gerektiği, yani toplamda 550 makineli tüfek ihtiyacı belirtilmektedir. Ayrıca ordunun gelecek düzeninde ise barıştan sonra 1220 daha eklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bkz. **PA AA, R 13331**, Alman Büyükelçi Vekili Hohenlohe'den Alman Savaş Bakanlığına, 22 Temmuz 1915.

¹⁵³⁷ Sanders'in yaverlerinden Prigge, daha sonraki süreçte 6 subay, 170 er ve 12 makineli tüfekle oluşan Çıkarma Birliğinin sayıca artırıldığı ve kara ordusuna birçok kez etkili yardımlarda bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. Prigge, **Der Kampf um die Dardanellen**, s. 71 (çev. 96).

¹⁵³⁸ **BArch MA, RM 40/440**, s. 72-73; Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 300 (Alm. s. 127); Wolf, **a.g.e.**, s. 328-329. Dr. Hiltmann sonraki yıllarda Çıkarma Birliğinde görev yaptığı bu dönemi doktor gözüyle ve sağlık hizmetleri açısından değerlendirdiği bir makale kaleme almıştır. Bkz. E. Hiltmann, "Mit den Maschinengewehren der Mittelmeerddivision an der Front auf Gallipoli", **Vor 20 Jahren. Zweite Folge: Von den Dardanellen zum Sues. Mit Marineärzten im Weltkrieg durch die Türkei**, yay. Deutschen Medizinischen Wochenschrift, Leipzig: Georg Thieme, 1935, s. 112-125.

Kannengiesser sabahki muharebelerde yaralanmıştı. Tedavi için İstanbul'a dönmek üzere Akbaş Limanına götürülürken karargâha uğradıklarında Ordu Komutanı Liman von Sanders'e Kocaçimen Tepe'deki kritik durum hakkında rapor vermişti. Buna göre İngilizler bu tepeyi ele geçirmeleri durumunda bütün Türk mevzileri ile Boğazı ateş altına alabilirlerdi.¹⁵³⁹

Kuzey Grup Komutanı Esad Paşa, 9. Tümen Komutanı Albay Kannengiesser'in yaralanıp cephe gerisine götürülmesiyle Conkbayırı kumandanlığına Yarbey Cemil Bey'i [Conk] görevlendirmiştir. Esat Paşa'dan aldığı emirde aynı gün (7 Ağustos) öğle vakti Bigalı'ya mürettebatı ve subayları Alman olan 12 adet makineli tüfek geleceği, bunları istediği mıntikalara sevkedebileceği belirtilmiştir. Cemil Bey anılarında öğleden sonra 14.30'da Bigalı'dan Alman makineli tüfeklerinin geldiğini, başlarındaki Alman subayın kendisiyle bir astsubaydan başka tüfekleri idare edecek kimsesi olmadığını söylediğini yazmıştır. Cemil Bey bunun üzerine bu subayla makineli tüfeklerden 4'ünü 25. Alaya, diğer astsubayla 4 tüfeği de 14. Alaya göndermiş, kalan 4 tüfeği ise Anafartalar bölgesinin savunmasından sorumlu müfreze kumandanı Alman Yarbey Wilmer Bey ile irtibat kurup ona göndermek için yedekte tuttuğunu belirtmiştir.¹⁵⁴⁰

Böylece Deniz Teğmen Oskar Hildebrandt komutasında bir bölük dört makineli tüfekle Kocaçimen Tepe'nin yamacında 25. Alayın ileri Türk hatlarında mevziye girdi. Siperlerin derinliği ancak yarım metre kadardı ama hem aşırı sıcak hem de düşman ateşi sebebiyle bu siperleri ıslah etmeye imkân da bulunmuyordu. Deniz Üsteğmen Boltz 8 Ağustos sabaha karşı saat 4'te, Deniz Teğmen Hildebrandt'tan dört saat önceye ait bir yazı aldı. Yazıda bir İngiliz taarruzunun beklendiği ve acilen destek istediği yazılıydı. Boltz, destek için o tarafa gittiğinde şiddetli muharebenin devam ettiğini görmüştü. Yine de İngiliz bombardımanı ile iyice dolan siperlere girmişler, ancak verilen göğüs göğüse savaş neticesinde oradan atılmışlardı. Buradaki dört makineli tüfekten biri tamamen tahrip olmuş, biri hasar almış, diğer ikisinin de cephanesi tükendiğinden muharebe dışı kalmışlardı. Buradaki

¹⁵³⁹ Ağustos muharebelerinin ilk günlerinde yaşananlara dair Albay Kannengiesser'in anlatımı için bkz. Kannengiesser, **Gallipoli: Bedeutung und Verlauf der Kämpfe 1915**, s. 172-178.

¹⁵⁴⁰ Cemil Conk, "Cemil Conk Paşa'nın Çanakkale Hatıraları", **Çanakkale Hatıraları**, c. 2, Üçüncü Kitap, haz. Metin Martı, İstanbul: Arma Yayınları, 2002, s. 199-201, 208.

muharebelerde Çıkarma Birliğinin 16 askerinden ölü, yaralı veya kayıp olan 11 zayıatı vardı ve Deniz Teğmen Hildebrandt da 8 Ağustos günü ölenler arasındaydı.¹⁵⁴¹

İtilaf kuvvetlerinin bu cephede en ilerledikleri nokta, 8 Ağustos günü Conkbayırı'nda İngiliz ordusu içindeki Yeni Zelanda birliklerinin, 25. Alayın gözlem mahalli olarak kullandığı ve küçük bir makineli tüfek takımının bulunduğu bu siper olmuştu. Bu siper, Conkbayırı'nın güney kısmında, Sazlı Dere membasının üstüne bakan bir alanda bulunmaktaydı. Ancak Yeni Zelanda birlikleri burada en fazla iki saat kalabilmişler, Osmanlı birliklerinin taarruzuyla yamacın arkasındaki sipere çekilmek durumunda kalmışlardı. İngilizlerin Conkbayırı'ndan tamamen atılması ise Anafartalar grup komutanı olarak atanan Kurmay Albay Mustafa Kemal Bey [Atatürk] komutasında 10 Ağustos günü yapılan süngü hücumu ile mümkün olacaktı.¹⁵⁴²

Amiral Souchon 9 Ağustos günü Berlin'e gönderdiği yazıda çıkarma birliği için yeniden ve acilen ilave personel talep etti. Sanders'in isteği üzerine makineli tüfek birliğinin mevcudunu 16 makineli tüfeğe çıkardığını, Alman makineli tüfek birliğinin faaliyetinin Türk ordu kumandanlığı tarafından olağanüstü takdir edildiğini ve bunun güçlendirilmesinin arzu edildiğini yazıyordu. Ayrıca zayıat hakkında bilgi veriyor, yeni subay talebinde bulunuyordu.¹⁵⁴³

Sonraki süreçte tümen komutanının arzusu üzerine 6 makineli tüfek Arıburnu yakınlarında İngiliz birliklerini yandan ateş altına alabilecek biçimde konuşlandırıldı. Bu makineli tüfeklerin idaresi Üsteğmen Saltzwedel ile Deniz Teğmen Wodrig'e verildi. Silahların mevzisi öyle uygun seçilmişti ki denize giren İngiliz birliklerine

¹⁵⁴¹ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 300-301 (Alm. s. 127); Wolf, **a.g.e.**, s. 344-345. Alman Akdeniz Filosu Çıkarma Birliğinin 1 Mayıs 1915 ila 31 Aralık 1915 tarihleri arasındaki kayıplarının el yazısı ile hazırlanmış listesi için bkz. **BArch MA, RM 40/440**, s. 115-124. Doğum tarihi 21.1.1885 olan Hildebrandt listede 37. sıradadır. Listede birliğe katılan Türk denizcilerden de bazı kayıp bilgileri kaydedilmiştir. Deniz Teğmen Hildebrandt ve Deniz Üsteğmen Boltz'un da bulunduğu Midilli'nin [Breslau] Alman ve Türk bahriyeli subaylarının bir arada çekildikleri bir fotoğraf için bkz. Mäkelä, **Auf den Spuren der Goeben**, s. 87 (EK 53). Fotoğrafta arka sıra en soldaki Hildebrandt, soldan yedinci ise Boltz'dur. Orta sıranın ortasında Midilli'nin kaptanı Kettner, önde solda oturan ise İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Donanma Komutanı olan Karl Dönitz'dir.

¹⁵⁴² Mürvet Mutlu Karakaya, "8 Ağustos 1915 Tarihinde Conk Bayırı'nda Türkler ve Yeni Zelandalıların Mücadelesi", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. 19, sy. 33, yıl 2021, s. 93.

¹⁵⁴³ Wolf, **a.g.e.**, s. 348-349; **BArch MA, RM 5/2356**, Souchon'dan Berlin'e, 9 Ağustos 1915.

dahi kayıp verdiriyor, erzak nakledilen iskeleyi kullanamamalarına sebep oluyordu. Bu destek günler, hatta haftalarca sürmüş, sonradan İngilizler bir sahra bataryası getirerek makineli tüfekleri sürekli yer değiştirmeye zorlamışlardı. Bundan sonra İngiliz birliklerinin zaman zaman yaptıkları taarruzlara karşı savunmada etkili oldular. Öte yandan ordu kumandanlığının emriyle 8 Ağustos günü dört makineli tüfek de Türk cephesinin en sağına Kireçtepe'ye götürülerek konuşlandırılmış ve orada Türk savunmasına önemli destekleri olmuştu.¹⁵⁴⁴

4.3.2.2.1. Ağustos Muharebeleri Sonrasında Alman Çıkarma Birliğinde Yeni Düzenlemeler

Alman Çıkarma Birliğinin Arıburnu ve Kuzey cephesini takviyesi sonraki süreçte de devam etmişti. 29 Ağustos 1915 günü Gelibolu cephesini ziyarete gelen Amiral Souchon'un eşine yazdığı mektuplarda bu ziyaretle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Buna göre kendisi muharebe meydanını gezmiş, filonun makineli tüfek birliğini avcı siperlerinde ziyaret etmişti.¹⁵⁴⁵

Çıkarma Birliği Ağustos ayının sonunda A, B, C olarak isimlendirilen üç müfrezeye ayrıldı. Birincisi Üsteğmen Boltz'un kumanda ettiği dört grupla birlikte Arıburnu tarafında, ikincisi Deniz Üsteğmen Franz Wodrig'in¹⁵⁴⁶ kumandasında yine dört grupla birlikte İsmailoğlu tepesinde, üçüncüsü ise kumandası değişmekle birlikte Kireçtepe'deydi.¹⁵⁴⁷ Bu düzen Ekim ayında iki müfreze olarak değiştirilecekti. Alman Akdeniz Filosundan Berlin'e gönderilen 13 Eylül 1915 tarihli telgrafta çıkarma birliğinin mevcut durumu ve ihtiyaçları bildiriliyordu. Buna göre filonun karaya çıkarılan makineli tüfek birliğinin yaklaşık 270 kişiyle tehlike arz

¹⁵⁴⁴ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 301 (Alm. s. 127-128). Nitekim sonraki günlerde muharebelerin ağırlık noktası bu tarafa kayacaktır. Anafartalar Grup Kumandanı Mustafa Kemal Bey'in Kurmay Başkanı İzzettin Bey, 16 Ağustos 1915 günlüğüne Kireçtepe'ye taarruz olduğunu, çıkarmaların o bölgeye olduğunu yazıyordu. Ayrıca Mustafa Kemal Bey'in Turşun'a gittiğini ve Sanders ile Beşinci Tümen komutanı Willmer Bey'in de orada olup takviye istediklerini, Kireçtepe'nin muharebe meydanının esas noktasını teşkil ettiğini belirtmekteydi. Bkz. İzzettin Çalışlar, **On Yıllık Savaşın Günlüğü**, s. 112.

¹⁵⁴⁵ Wolf, **a.g.e.**, s. 355.

¹⁵⁴⁶ Arıburnunda makineli tüfek bölük komutanı Deniz Üsteğmen Franz Wodrig'in (d. 1891 - ö. 1917) İstanbul'dan, Breslau'dan (Midilli), Çanakkale Cephesinden fotoğrafların yer aldığı albümü için bkz. **BArch MA, MSG 2/1657**.

¹⁵⁴⁷ Makineli tüfek birliklerinin Kuzey cephesindeki konuşlandıkları bölgeleri ve Kilya'daki ordugâhtan bu bölgelere ulaşımı gösteren el çizimi için bkz. **BArch MA, RM 40/440**, s. 44 (EK 54).

eden üç bölgeye dağıtılarak Gelibolu'daki son muharebelerde önemli başarılar elde edildiği yazılıydı. Bununla birlikte hastalık yüzünden kayıpların telafî edilebilmesi amacıyla 15 makineli tüfek nişancısının yanı sıra denizci subay, asker ve teknisyen olmak üzere yüzden fazla personelin gönderilmesi talep edilmekteydi.¹⁵⁴⁸

Deniz Üsteğmen Eduard Krülls'ün birlik muharebe raporuna yazdıklarına göre; aldığı emir üzerine 27 Ağustos'ta Gelibolu'ya geldiğini, 30 Ağustos'ta Arıburnu cephesi Düztepe'deki makineli tüfek birliğinin kumandasını Deniz Üsteğmen Boltz'tan devraldığını yazmaktadır. Krülls birliğin mevzisine dair bilgiler verir. Buna göre birlik Ege Denzine doğru en uçtaki sırt olan Düztepe'nin zirvesinde ve en öndeki avcı çukurlarında mevziye girmiş 4 makineli tüfekten oluşuyordu. İngiliz siperleri ile Türk tarafının siperlerinin 20-30 metre arasında değiştiğini, makineli tüfeklerin mesafesinin ise 300-600 metre mesafede olduğunu yazmaktadır. 30 Ağustos'ta ve sonraki günlerdeki gece taarruzları ve siper muharebelerinden bahsetmektedir.¹⁵⁴⁹

Krülls, 17 Eylül günü Boltz tarafından en Kuzeydeki müfrezenin yeni kumandanı olarak atandıktan sonra oraya gidişini, gördükleri ve yaptıklarını da raporuna kaydetmişti. Raporda 18 Eylül günü harita ve kılavuz olmaksızın at üstünde epeyce oraya buraya gittikten sonra Kireçtepe ordugâhını bulduğunu ve kumandayı Teğmen Ali'den devraldığını yazar. Raporda yazdıklarına göre ordugâhtan mevzilere kadar irtibat hendeği olmaması, düşmanın görüş alanında olması, siperlerin doğru düzgün olmayışı gibi nedenlerden şikâyetçidir. Öncesinde görev yaptığı Düztepe'de durumun daha iyi olduğunu yazmaktadır. Bununla birlikte zeminin kayalık olması ve istihkâm aletlerinin az olmasının bu olumsuz durumun sebebi olduğunu da belirtir. Mevziye vardığında iki makineli tüfek olduğunu, ardından makineli tüfekler için yeni zeminlikler yaptırdığını yazmıştır. Önce ileriye üçüncü bir makineli tüfek, Büyük Masırlık ve Küçük Masırlık koylarına İngilizlerin çıkarma yapmasını engellemek için birer adet, bir de Ordugâha uçaklara karşı korunmak üzere bir bir makineli tüfek koydurmuştur. Eksik personeli biraz Kilyatepe'den biraz da 126. Osmanlı alayından

¹⁵⁴⁸ Wolf, a.g.e., s. 357.

¹⁵⁴⁹ BArch MA, RM 40/440, s. 83-86, "Bericht des Oberleutnants Krülls über die Tätigkeit der Maschinen-Gewehr Abteilung der Flotte auf Gallipoli". Krülls, birliğin adını Çıkarma Birliği yerine Donanmanın Makineli Tüfek Birliği olarak isimlendirmiştir.

temin edip, üstüste konulmuş taşlar yerine taş ve kerpiçten büyük kulübeler yaptırdığını belirtir. Ateş hattının hemen arkasına bir cephe ve tamir zeminliği¹⁵⁵⁰ yaptırdığını, pek çok işin düşman ateşi dolayısıyla geceleri yapılabildiğini yazmaktadır. Tümen komutanıyla görüşerek düşman mevzilerini yandan daha iyi ateş altına alabilmek için ve yapılan siperler sayesinde daha ileri gidebilen Türklere moral vermek için en ilerideki hattın çok daha ilerisine iki makineli tüfek koydurmuştur.

Krülls, Anafartalar mevzisinin sağ kanadının en ucunda bulunan mevzileri düşmanın her gün muntazaman dört beş defa topa tuttuğunu, bunu çoğunlukla kara bataryaları ile Suvla Koyu'ndaki iki zırhlı ve kuzeydeki bir kruvazörün katılımıyla yaptıklarını yazmıştır. Böyle olunca hep çifte ateş altında kaldıklarını, Arıburnu'na nazaran düşman piyadesinin burada pek aktif olmadığını, muharebenin genelde Türk tarafının yaptığı el bombası hücumları ile makineli tüfek düellolarından ibaret olduğunu aktarmaktadır. Bunun yanısıra Anafartalar ile Kireçtepe arasında pek çok Türk topçu mevzisi olması nedeniyle İtilaf uçaklarının çok faal olduklarını, makineli tüfek ulaşamayacağı yükseklikten uçarak ordugâha ve mevzilere tekrar tekrar bomba attıklarını belirtir. 27 Eylül akşamı bir el bombası hücumunun ardından Saros'taki tüm gemilerin katıldığı çok şiddetli bir top ateşi ve peşinden Kireçtepe'den İsmailoğlu tepesine kadar olan tüm hatta bir piyade hücumuna kalktıklarını aktarmıştır. Sonraki günlerde bu şiddetli topçu atışı ve baskınlarını artırarak tekrarladıklarını, fakat Türk topçusu, el bombası hücumları ve makineli tüfeklerin başarısı sayesinde düşmanın püskürtüldüğünü yazmaktadır.¹⁵⁵¹

İhtiyat zabiti İsmail Hakkı Bey anılarında 11 Eylül 1915'de taburunun Büyük Anafarta Köyü ilerisinde İsmailoğlu tepelerinin önüne mevzilenmiş 9. Tümene dâhil

¹⁵⁵⁰ Çanakkale Gazilerinden Yenice Akçakoyun köyünden Mehmet Oral, Anafartalar cephesinde sıhhiye eri olarak görev yaptığı zamana dair Hintler diye bir Almandan şöyle bahsetmektedir; "...Makineli tüfek bozuldu mu yerinde yapamazsa alır açıktan Anafartalar'daki yapımhaneye götürürdü. 'Böyle açıktan gitme öleceksin' derlermiş. O da ölüm bizim için dermiş. Sonra duyduk. Hintler dediğimiz Alman kendisini denize atmış. Neden? Bilmem...". Bkz. Gülcan Tezcan (haz.), **Gazilerin Dilinden Çanakkale**, s. 44. Kesin bilgi olmamakla birlikte bu Eyüp Bey'in günlüklerinde bahsi geçen Alman olabilir: "...içinde bir Alman çavuşu ile beş Türk eri bulunan bir mavnanın halatı koparak denize kaçtığı ve düşman torpidosunun mavnayı tutup götürdüğü ve Alman çavuşunun deniz atlayıp boğulduğu söylenildi" (27 Nisan 1916 notu). Bkz. Eyüp Durukan, **Günlüklerde Bir Ömür III**, s. 149.

¹⁵⁵¹ **BArch MA, RM 40/440**, s. 83-86; Wolf, **a.g.e.**, s. 358-360.

olup, sonrasında ileri hattı teslim aldıklarını yazarken buradaki Alman makineli tüfeklerinden de şöyle bahsetmektedir:

“...Sağ tarafımızda cephesi deniz olan beşinci bölük var... onların arkasında iki tane Alman makineli tüfeği var. Neferleri de Alman. Zavallı iki nefer orada oturup duruyor. Bir gün yanlarına uğradım. Beşinci bölükten açığöz çavuşlar bunlarla ahbap olmuşlar. Onların yiyecek istihkakları bizimkilerden büsbütün başka. Sabahları kaşar peynirinden reçeline kadar veriliyormuş. Peynirleri fazla geldiğinden bizimkiler ortak çıkmaya başlamışlar. Onlara yüklenmemelerini tembih ettim, ama benim bölük değil. Yine de çavuşla ahbablığım iyi olduğundan beni dinliyorlar...”¹⁵⁵²

4.3.2.2.2. Birliğin Ekim Ayında İki Müfreze Ayrılması ve Tahliye Döneminde Güney Cephesine Gönderilmesi

Alman Çıkarma Birliği muharebe raporuna kaydedilen bilgilere göre cephenin kuzey kesimindeki çarpışmalar Ekim ayında da sürmüştü. Öncesinde üç müfreze varken, birinci ve ikinci olmak üzere iki müfreze şeklinde yeniden düzenlendi. Ekim ayı sonunda Çıkarma Birliği her birinde 6 makineli tüfek olan iki müfrezeden oluşuyordu. Her bir müfrezenin 2 de yedek makineli tüfeği vardı. Her bir makineli tüfeğin siperde başında 4 personeli olduğu gibi geride su taşıyan veya cephaneci gibi 4 de personeli bulunuyordu. Birinci ve ikinci müfrezenin her biri böylece yaklaşık 70 kişiden oluşuyordu. Çıkarma birliğinin bu süreçte Güney Cephesi ile ilgisi bulunmuyordu.¹⁵⁵³

Arıburnu tarafında 19. Tümenin sorumlu olduğu bölgede Düztepe'deki birinci müfrezenin komutanı Deniz Teğmen Schmidt idi. Birlik doktoru Koch da subay eksikliğinden müfreze asker olarak katılıyordu. Müfrezenin muharebe faaliyeti bu süreçte artık azalmıştı ve makineli tüfeklerin mevzileri birbirinden uzak olup İngiliz siperleri ile arasında 200 ila 800 metre uzaktaydı. Obüs atışlarına hedef oluyor ve hergün yarım saat boyunca gemi toplarının hedefi oluyordu. Siperlere tam isabet etmedikçe kayıp pek olmuyordu. Düşman ile makineli tüfek çatışmasına giriliyor ve çok cephane harcanıyordu. Raporda makineli tüfek ateşimizin yeri tespit edilince hemen obüs atışlarına maruz kalıyorduk denilmektedir. Kasım ve Aralık aylarında

¹⁵⁵² İ. Hakkı Sunata, **Gelibolu'dan Kafkaslara I. Dünya Savaşı Anıları**, haz. Kansu Şarman, 5. Basım, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017, s. 169.

¹⁵⁵³ **BArch MA, RM 40/440**, s. 88. Çıkarma Birliğinin Ekim ayı sonrasında iki müfrezesinin konumlarını ve Kilyatepe ordugâhına bağlantı yolunu gösteren bir çizim için bkz. **BArch MA, RM 40/440**, s. 87.

hem bu atışlar nedeniyle hem de ileri hatta İngiliz siperlerine sadece 5 metre mesafedeki ön siperlere düşen bombalardan dolayı 19. Piyade tümeninin hergün 40-50 kaybı olduğu yazılıdır.¹⁵⁵⁴

Çıkarma Birliğinin ikinci müfrezesi ise 11. Osmanlı tümeninin tarafında Kireçtepe’de bulunuyordu ve burada durum biraz farklıydı. Müfrezenin kumandanı evvela deniz subayı eksikliğinden dolayı Beşinci Ordudan gelen Topçu Üsteğmen Keiner idi. Daha sonra yerini Yavuz’dan Deniz Üsteğmen Raspel almıştı. Yanında tabip Dr. Hiltmann bulunuyordu.¹⁵⁵⁵ Düşman bu kesimde çok aktifti ve arazi Osmanlı siperlerinden görülemiyordu. Bundan dolayı düşman özellikle geceleri ilerleme imkânı buluyordu. Arazinin taşlık olması, diğer pek çok malzeme ve dinamit eksikliği gibi sebeplerle siperler ile makineli tüfek mevzileri ve zeminliklerin ıslahında büyük zorluk yaşıyordu. Kilyatepe’deki ana üs, müfrezeye altı yedi saat yürüme mesafesindeydi ve malzeme nakliyesi için vasıta eksikliği de sözkonusuydu. Siperler hem denizden hem karadan düşmanın hedefi oluyordu. 11. Piyade tümeninin kayıpları 19. Tümeninkinden daha çoktu. Makineli tüfek müfrezesinin de 5 ölü 6 yaralı kaybı olmuştu. Öte yandan makineli tüfek müfrezelerine çok yardımları dokunan 5. Tümen kumandanı Alman Yarbay Willmer’in teşvikiyle Türk piyadelerinden yetenekliler seçilerek makineli tüfek eğitimi verilmiş, İngilizlerden ganimet olarak ele geçirilen makineli tüfeklerle 6’şar tüfekli iki yeni Türk makineli tüfek bölüğü oluşturulmuştu.¹⁵⁵⁶ Böylece 6 Alman tüfeğiyle birlikte üç piyade alayının her birine bir makineli tüfek bölüğü verilebilmişti. Üç makineli tüfek bölüğü de Alman müfrezesi kumandanının emrindeydi. İngilizler çekilene kadar böyle bir organizasyon uygulanmaya çalışılmış, yeni makineli tüfeklerle birlikte savunma gücü oldukça artış kaydetmişti.¹⁵⁵⁷

Bu süreçte Bulgaristan’ın İttifak devletlerine katılması, Sırbistan cephesindeki başarı ve böylece savaş malzemelerinin Osmanlı’ya gönderilme imkânının

¹⁵⁵⁴ BArch MA, RM 40/440, s. 89.

¹⁵⁵⁵ Dr. Hiltmann’ın bu görevdeki tecrübelerine dair bkz. Hiltmann, “Mit den Maschinengewehren der Mittelmeerddivision an der Front auf Gallipoli”, s. 112-125.

¹⁵⁵⁶ Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders’in, İngilizlerden ele geçirilen makineli tüfeklerle teşkil edilen “Ganimet Mitralyöz Bölüğü”nü teftişinde çekilen bir fotoğraf için bkz. Harb Mecmuası, sy. 5, s. 71 (EK 56).

¹⁵⁵⁷ Wolf, a.g.e., s. 362-365; BArch MA, RM 40/440, s. 90-92.

doğmasıyla 1915 yılının sonbahar ayları Çanakkale Cephesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştu. Daha önce cephaneye endişesinden ötürü daha ziyade savunmada kalan Osmanlı ordusu artık Balkan yolunun açılmasıyla birlikte, cepheye gelecek olan ağır silah ve cephaneye desteği sayesinde taarruza geçme imkânına sahip olacaktı. Nitekim bu süreçte İtilaf kuvvetlerinin Gelibolu Yarımadasından atılması için hazırlıklar yapılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn 24 Kasım günü Orşova’da Enver Paşa ile görüştüğünde Gelibolu’nun temizlenmesini en başta gelen ve en acil görev olarak tanımlamıştı. İyi bir hazırlık ve yeterli top cephanesi desteğiyle bir taarruz yapılması planlanmaya başlanmıştı. Bunun için ayrıca 26 Kasım 1915’te Berlin’e gönderilen bir telgrafta Çıkarma Birliği için de takviye istendiği görülmektedir. Bununla birlikte Çanakkale seferine büyük umutlarla başlayan İngiliz ve Fransızlar da bundan böyle cepheye gelecek olan Alman ağır silah ve cephanesine karşı artık tutunamayacaklarına kanaat getirerek çekilmeyi planlamaya başlamışlardı.¹⁵⁵⁸ Bu bağlamda elbette Osmanlı Devleti’nin müttefiki olan Almanya ve Avusturya-Macaristan’dan gelmeye başlayan silah ve cephaneye desteğinin İtilaf kuvvetlerinin Gelibolu Yarımadasını tahliye etmelerinde büyük etkisi olacaktır.¹⁵⁵⁹

Avusturya-Macaristan askerî ataşesi Pomiankowski’nin yazdığına göre İngilizler Aralık ayında Anafartalar’da Türk siperlerine bazı kâğıtlar atmışlardı. Bu kâğıtlarda cepheye Türklere destek olarak yüz Avusturya bataryası gelse bile İtilaf kuvvetlerinin gene de yarımadaadaki mevzilerini terketmeyecekleri yazılıydı.¹⁵⁶⁰ Buna karşın İtilaf kuvvetleri 19/20 Aralık 1915 gecesi önce Gelibolu Yarımadasının kuzey bölgesinden çekildiler. İngilizler çaresiz kalarak firar eylediler diyen İzzettin Bey, Ordu kumandanının kaçan düşmanı bastırmak ve esir etmek hırslında olduğunu, aslında bunun iyi olacağını, fakat kayıp riskinin fazla olduğuna dikkat

¹⁵⁵⁸ Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 59; Wolf, **a.g.e.**, s. 367.

¹⁵⁵⁹ Balkanlar üzerinden Çanakkale’ye destek geldiği yönündeki haberlerin Gelibolu siperlerindeki İngiliz askerleri arasında ortaya çıkardığı endişe ve umutsuzluğu iyi tasvir eden bir günlük için bkz. Edward Cadogan, **Çanakkale’de Ateş Altında**, haz. Kira Charatan – Camilla Cecil, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 66 vd. Örneğin 18 Kasım 1915 tarihli günlük notunda: “...görünüşe göre bugün her zamankinden daha fazla top ateşi var. Alman mühimmatları buraya akıyor sanırım...” (s. 97) denilmektedir.

¹⁵⁶⁰ Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 126.

çekmektedir.¹⁵⁶¹ Sanders'in yaveri Prigge de çekilme farkediliğinde taarruz emri verilmiş olsa da mayınların Türk birliklerinin ilerlemesine mani olduğundan bahsetmektedir. Bununla birlikte düşman tahliyesinin tamamen kayıpsız gerçekleştiğini söylemenin doğru olmayacağını, Suvla mevkiinde 12. Osmanlı tümeninin karşısına denk gelen bölgedeki İngiliz siperlerinde çok sayıda defnedilmemiş cesedin olduğunu, yine 11. Tümenin ileri harekâtı sırasında bazı çatışmalar olduğunu yazmıştır. Ancak bunun bütün tahliye düşünüldüğünde oldukça küçük bir kayıp olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁶²

Çıkarma Birliğinin Suvla bölgesindeki ikinci müfrezesine mensup Almanlar düşmanın çekilişi ve sonrasındaki Osmanlı birliklerinin hücumuna dair bilgiler vermektedirler. Buna göre makineli tüfek birliğinden Deniz Teğmen Schmidt, Deniz Başçavuş Birgnis ve birliğin doktoru Koch, 20 Aralık sabaha karşı sahildeki çadırılı ordugâha Osmanlı birlikleriyle beraber ilk girenler arasındaydılar. Sahilde düşman siper ve mevzilerine ulaştıklarında, oraların boşalmış olduğunu görmüşlerdi. Muazzam miktarda cephaneye, malzeme ve erzaktan bahsediyorlardı. Ancak o gün bölgede arama yaparlarken İtilaf filosuna ait savaş gemileri ile monitörlerin ateşinin başladığını ve günboyu sürdüğünü belirtmişlerdir. İtilaf kuvvetlerinin Kuzey cephesinde çekilmelerinin hemen ardından güney bölgesinde girişilecek taarruz hazırlıkları çerçevesinde makineli tüfekli çıkarma birliğinin büyük kısmının güney bölgesine gönderildiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁶³

Çıkarma Birliğinin komutanı Deniz Üsteğmen Boltz, 22 Aralık günü Arıburnu'ndaki birinci müfrezenin doğrudan, ikinci müfrezenin ise bir gece Kilyatepe'de kaldıktan sonra Güney Cephesine gittiğini yazmıştır. Boltz'un aktardığına göre Güney Grup Kumandanı Cevat Paşa makineli tüfekleri sevinçle karşılamıştı, zira o zaman Güney Cephesinde üç tümenin her birinde yalnızca dörder adet, toplamda 12 makineli tüfek mevcuttu. Çıkarma Birliğinden Deniz Teğmen Kont Deym komutasında beş makineli tüfek sol kanatta Fransızlara karşı 15. Tümen, diğer beş makineli tüfek Deniz Teğmen Schmidt kumandasında merkezdeki 20. Tümen'e gönderildiler. Bunlar kısa zamanda cephenin ön kısımlarında daha

¹⁵⁶¹ Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, s. 129

¹⁵⁶² Prigge, "Die Kampfhandlungen in der Türkei", s. 439.

¹⁵⁶³ Wolf, *a.g.e.*, s. 421-423. *BArch MA, RM 40/440*, s. 97-98.

önceden hazırlanmış mevzilere sokulmuşlar, makineli tüfek sayısı da önce 14'e ardından 20'ye yükselmişti.¹⁵⁶⁴ Ancak Osmanlı tarafında taarruz hazırlıkları, İtilaf kuvvetlerinde ise tahliye hazırlıkları yapılırken makineli tüfeklerin kayda değer faaliyetleri söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

İtilaf güçleri 1916 yılı Ocak ayının 8'ini 9'una bağlayan gece Seddülbahir'den de tahliyei gerçekleştirdiler. Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders "tüm dikkatimize rağmen düşmanın tahliyede başarılı olduğunu" belirtmektedir.¹⁵⁶⁵ Anadolu yakasındaki Almanlardan Bossert, Arıburnu-Anafartalar'dan sonra "Seddülbahir'den tahliyelerinin çok daha fazla kayıp vererek olması için elimizden geleni yaptık. Taarruz planı çerçevesinde 4-8 Ocak 1916 günleri gece gündüz belirlediğimiz bölgeler bomba yağmuruna tutuldu. 8 Ocak'ta daha da artırdık ama İtilaf donanması çok sayıda savaş gemisi ile buna mani olmaya çalıştı. 8'i 9'a bağlayan gece tahliye olmuş, ertesi gün mayınlardan dolayı birlikler çok dikkatli ilerlemek durumundaydı..." ifadelerini kullanmaktadır.¹⁵⁶⁶

Alman Akdeniz Filosu Çıkarma Birliğinin raporlarında, tahliyelerin ardından birliğe özellikle teşekkür edildiği yer almaktadır. Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders Amiral Souchon'a Alman Akdeniz Filosunun ve sekiz buçuk ay süren muharebeler boyunca harikulade desteği için filonun çıkarma birliğine teşekkür etmekteydi. Aynı şekilde Başkumandanvekili ve Bahriye Nazırı Vekili sıfatıyla Enver Paşa'nın, Osmanlı Donanması kumandanı Amiral Souchon'a gönderdiği 9 Ocak 1916 tarihli teşekkür telgrafı Kilyatepe'ye çıkarma birliğine gönderilmiş ve teşekkür metni muharebe raporlarına kaydedilmişti. Enver Paşa burada, binbir zorlukla elde edilen başarıya katkıları nedeniyle Amiral Souchon, müttefik Alman subay ve denizci askerlerine teşekkürlerini sunarken, bu başarının Osmanlı-Alman Donanmasının bir şeref sayfası olarak dünya tarihine geçeceğini yazıyordu.¹⁵⁶⁷

¹⁵⁶⁴ Wolf, **a.g.e.**, s. 423-425; **BArch MA, RM 40/440**, s. 98-99.

¹⁵⁶⁵ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 132-133 (çev. s. 130-131).

¹⁵⁶⁶ Bossert, **Der Kampf um die Dardanellen**, s. 70-71.

¹⁵⁶⁷ Wolf, **a.g.e.**, s. 429-430; **BArch MA, RM 40/440**, s. 101.

4.3.2.2.3. Çıkarma Birliği İçin Tesis Edilen Kilyatepe Alman Ordugâhı ve Mezarlığı

Alman Akdeniz Filosu Makineli Tüfekli Çıkarma Birliğinin Temmuz ayı sonlarına doğru yeniden teşkil edilerek sayıca genişlemesiyle birlikte bu birlik için Kilya Limanı yanındaki 130 metre yüksekliğe sahip bir tepe olan Kilyatepe’de küçük bir ordugâh inşa edilmeye başlandığı görülmektedir. Bu tepede konaklama için bazı binalar inşa edilmiş, ancak burası sadece konaklama yeri olarak düşünülmemişti. Yeni teşkil edilen birlik için evvela iki hafta cephe gerisinde eğitim düşünülmüyordu. Fakat Ağustos başında İtilaf kuvvetlerinin Suvla çıkarması bu süreyi kısaltmıştı. Çıkarma Birliğine Ağustos’ta 70, Eylül’de 47, Ekim’de 32, Kasım’da 19, Aralık’ta 30 ve Ocak’ta 9 asker katılmıştı.¹⁵⁶⁸

Deniz Üsteğmen Boltz raporunda Çıkarma Birliğinin kalacak yerleri ve hijyen şartlarının iyileştirilmesi hakkında da bilgiler vermektedir.¹⁵⁶⁹ Ön cephenin gerisinde taş evler yapıldığından, fakat inşaat malzemesi ve nakliye zorluklarından sıkıntı çektiklerinden bahsetmektedir. Buna karşın Kilyatepe’deki Çıkarma Birliği için şartların daha müsait olmasından dolayı cephedekilere nazaran büyük bir ordugâh kurulduğunu yazar. Yazdan beri süren bu çalışmaların başında Deniz Binbaşı Karl Nicolaus Rohde vardır. Maydos’tan ve çevreden gelen taşların¹⁵⁷⁰ haricinde İstanbul’dan gerekli inşaat malzemesi de geldikçe inşaat ilerlemektedir. Önceden Kilyatepe’de bir taş bina, mutfak ve ahır olarak kullanılan eski bir istihkâmın kalıntıları varken burası giderek özellikle düşmanın çekilmesine yakın zamanda bir ordugâh halini almıştı. Dört subay odası, iki misafir odası, yemekhane, subay mutfuğı ve ofisi gibi birimlerden oluşan bir subay ikametgâhı; onun biraz yukarısında emir eri ve tercüman evi, yanında telefon santrali; daha yukarıda 200 metre mesafede 40 kişilik bir astsubay ve erat evi vardı. Subay evinin 100 metre aşağısında 20 hastalık küçük bir hastane vardı.¹⁵⁷¹ Anlaşıldığına göre burası pek tafsilatlı bir Alman

¹⁵⁶⁸ Wolf, a.g.e., s. 328-330; BArch MA, RM 40/440, s. 49-82.

¹⁵⁶⁹ BArch MA, RM 40/440, s. 92 vd.

¹⁵⁷⁰ Bölgede yaptığımız saha araştırmalarında ilk bakışta yapılara dair hiçbir iz görünmemekle birlikte, tepenin yamacında o döneme ait fotoğraflarda görünen baraka tarzı yapılara ait olduğunu sandığımız kalıntılar arasında Maydos tuğlalarına rastladık.

¹⁵⁷¹ Dr. Hiltmann Alman denizcileri için Türk sahra hastanelerinin uygun olmayıp, ağır yaralıların gemiyle İstanbul’a Alman hastanesine, hafif yaralıların ise Kilyatepe’de tedavi edildiklerinden

ordugâhı haline gelmişti. Hatta Boltz eski istihkâm kalıntılarından yer altındaki eski barut deposunu kiler, eski bir sarnıçın da şarap mahzeni işini gördüğünü belirtmektedir. Öte yandan sık sık Beşinci Orduya erzak getiren vapurların yanaştığı ve Kilyatepe’den çok iyi görünen Kilya Koyu’nun korunması da Çıkarma Birliğine verilmişti. Birlik Beşinci Ordu ve Müstahkem Mevkiden verilen toplar ve bir ışıldak ile vapurların denizlatılardan ve uçaklardan korunmasına da yardımcı oluyordu.¹⁵⁷²

Öte yandan Kilyatepe’nin Ağustos muharebeleri döneminde İtilaf donanması tarafından bombardımana maruz kaldığı da anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı subayı Cebeciyan, Ağustos muharebelerinin ilk günlerinde 9-10 Ağustos 1915 tarihli günlük notunda Poyraz Tepe denilen mevkinin müthiş bir bombardımana maruz kaldığını yazmaktadır.¹⁵⁷³

Alman bahriyelileri Osmanlı askerlerine nazaran daha iyi barındırılıp daha iyi beslenmelerine rağmen onlar da büyük sağlık sorunlarıyla karşılaştılar. Deniz Üsteğmen Boltz sağlık durumunun özellikle yaz sıcaklarında kötüye gittiğini bildiriyordu. Ayrıca hastalık yüzünden mevcudu eriyen önceki Alman istihkâm bölüğüne¹⁵⁷⁴ nazaran sağlık şartlarının daha iyi olmasına rağmen subay ve eratin ekserisi dizanteri, kanlı basur, sıtma ve humma gibi hastalıklardan muzdaripti. Bu küçük ordugâhta Ağustos ayından Ekim ayının ortasına kadar Deniz Tabip Yüzbaşı Dr. Karl Fieber tarafından yönetilen, sonrasında Tabip Binbaşı Dr. Eduard Asbeck’in de destek verdiği küçük bir askerî hastane de tesis edildi. Onların ardından bu hastaneyi 1915 Kasım ayından 1917 yılının Ekim ayına kadar Tabip Yüzbaşı Ludwig Reinhold idare etti. Bu dönemlerde Çıkarma Birliğinin ölen bazı askerleri bu

bahsetmektedir. Bkz. Hiltmann, “Mit den Maschinengewehren der Mittelmeerddivision an der Front auf Gallipoli”, s. 114.

¹⁵⁷² Wolf, **a.g.e.**, s. 365-366; **BArch MA, RM 40/440**, s. 95-96; Lorey, “Die Deutsche Landungsabteilung auf Gallipoli”, s. 126

¹⁵⁷³ Avedis Cebeciyan, **Bir Ermeni Subayın Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü 1914-1918**, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2015, s. 81.

¹⁵⁷⁴ Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders’in talebiyle 1915 Haziran ayı sonundan itibaren ikiyüzü aşkın kişiden oluşan istihkâm bölüğü, Gelibolu’da lağım muharebelerinde görev almak üzere Almanya’dan kaçak yollarla gelmişler ve cephede görevlendirilmişlerdi. Ancak Sanders anılarında bu birliğin sıcak iklim ve alışkın olmadıkları Türk yiyeceklerinin yanı sıra cepheye sürüldükleri Seddülbahir tarafındaki muharebelerde çok kayıp vermeleri yüzünden kısa sürede mevcudunun 40 kişiye kadar düştüğünü, kalanların ise daha sonra iki cepheye taksim edilerek uzman olarak çalıştıklarını ve değerli hizmetleri olduğunu kaydetmektedir. Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 103 (çev. s. 104).

konaklama yerinin yanında Kilyatepe'nin en yüksek kısmına defnedildiler. Soğuk mevsimin başlamasıyla bir düzelme olmuştu. Konaklama yerinde ve iaşede iyileşmeler görölüyordu. Kireçtepe'de ise büyük sağlık problemi yaşanıyor ve tifüs salgını vardı. Eylül ve Ekim aylarında içlerinde Alman Deniz Teğmeni Kraft'ında olduğu pek çok subay ve askerler tifüs hastalığına tutulmuştu.¹⁵⁷⁵ Bunun sebebinin bataklık yanına yapılan konaklama yeri olduğu tespit edilerek Ekim ayı sonunda konaklama yeri birkaç kilometre geriye alınınca tifüsten hastalanmalar son bulmuştu. İngilizlerin çekildiği zaman birliğin sağlık durumu iyiydi.¹⁵⁷⁶

İtilaf kuvvetlerinin Gelibolu Yarımadasını 9 Ocak 1916 günü tamamen tahliye etmeleri sonrasında 13 Ocak itibariyle Çıkarma Birliğinin buradaki görevi tamamlanmıştı.¹⁵⁷⁷ Ancak Amiral Souchon ve Osmanlı hükümetinin de onayıyla yaklaşık 60 kişilik bir müfreze Deniz Üsteğmen Boltz komutasında Gelibolu Yarımadası sahillerinin kontrolü için daha önce tesis edilen dört ayrı gözetleme istasyonunda görev almak için geride bırakılmıştı. Birlikte bir o kadar da Türk mürettebat bulunuyordu. Bu gözetleme istasyonlarının hepsi telefon hattıyla Kilyatepe'ye bağlıydı ve birliğin ordugâhı burasıydı. Gözetleme istasyonlarında genel olarak bir astsubay ve altı denizci eri bulunuyordu. Gözetleme istasyonları Teke Koyu'nda, Kaba Tepe'de, Suvla Koyu'nda ve diğeri de Varil Tepe'de bulunuyordu. Böylece Gelibolu Yarımadasının uç kısmından Saros Körfezi'nin daralmaya başladığı bölgeye kadar yarımadanın Ege'ye bakan sahilleri gözlem altında bulunduruluyordu. Ayrıca bir de Anadolu yakasında Amiral Merten'in komutasına verilen, Yenişehir bölgesindeki gözetleme istasyonunda da Alman subay ve denizci personeli bulunuyor, zaman zaman bu personel değiştiriliyordu. Çıkarma Birliği Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Çanakkale'de görev yapacak, 31 Ekim 1918 günü Mondros Ateşkesi'nin imzalanmasının ardından Amiral Merten'in

¹⁵⁷⁵ Alman Deniz Teğmeni Kraft hastalanarak ölenler arasındaydı. Bkz. **BArch MA, RM 40/440**, s. 123.

¹⁵⁷⁶ Wolf, **a.g.e.**, s. 328-330; **BArch MA, RM 40/440**, s. 92-93.

¹⁵⁷⁷ Çıkarma Birliğinin görev alanının daralması nedeniyle özel durumlarına binaen bazı personelin Almanya'ya geri gönderilebileceğine dair bkz. **BArch MA, RM 40/734**, s. 73, Donanma Kumandanlığı Kurmay Başkanının telgrafı, 21 Ocak 1916.

emri altında Boğaz istihkâmlarındaki Alman birlikleri ile birlikte Çanakkale'den ayrılacaklardı.¹⁵⁷⁸

Alman gazeteci Paul Schweder 1916 Mayıs'ında Çanakkale'ye gelmiş, aynı yıl içerisinde buradaki izlenimlerini içeren kitabını yayınlamıştır. Burada Çanakkale'ye geldiğinde "...karşıda Avrupa yakasında Alman bahriyelilerin Boğaz nöbeti tuttıkları Kilyatepesi görölüyordu" diye yazmıştır. Daha sonra bu tepeye gittiklerinden bahsederken: "...Rehberliğimizi önce Kilyatepe'deki bahriye çıkarma birliğinin komutanı olan Üsteğmen Boltz üstlenmişti. Önce bize Nara'dan Çanakkale'nin Asya tarafını muhteşem bir manzarayla gören mekânını gösterdi. Tepenin en yüksek kısmında da Alman anıt mezarı bulunuyordu" diye kaydetmiştir. Bu tepede Arıburnu, Anafarta, Seddülbahir muharebelerinde ölen Alman askerleri için bir anıt yapıldığını ve Denizci Teğmen Hildebrandt ile yedi Alman denizcisinin mezarlarını gördüğünü aktarmaktadır. Bunlardan biri de yukarıda bahsi geçen Deniz Astsubayı Peters idi.

Schweder'in aktardığına göre makineli tüfek birliği mensubu Alman denizcileri, ölmüş silah arkadaşlarına ebediyen kalıcı bir anıt dikmek istemişler, Türk topraklarının oldukça ağır birkaç düzine eski top güllesini de buraya tepeye taşımışlardı. Schweder ayrıca cephedeki Alman varlığının unutulmaması dileğini de 1916 yılında şöyle dile getirmektedir:

"...İngilizlerin denizlerdeki ününün mezarı olarak Gelibolu ve Çanakkale Boğazı bu dünya harbinin büyük kahramanlık destanında ilk sırada anılmalıdır. Bugün bile Gelibolu'nun ve Boğazın üzerinde zafer sancakları dalgalanırken Kilyatepe'nin hâkim yükseltisi üstünde, fasılasız Gelibolu Savaşı'nın birçok Alman savaşı için muazzam bir anıt mezar göğe uzanmaktadır. Ahfad olarak bizler, görünmez olsa da daha büyük bir abidenin Gelibolu Muharebelerinin bütün kahramanları için her Türkün ve Almanın kalbinde yer alması için elimizden geleni yapmalıyız".¹⁵⁷⁹

Kilyatepe'de bugün mevcut olmayan Alman mezarları ve anıt mezarının o dönemden kalma fotoğrafları bulunmaktadır. En yakın çekim bir fotoğrafta başlarında haç dikili olan sekiz adet mezarın arkasında üstünde top mermisi bulunan bir anıt görölmektedir. Mezarlığın etrafında eski tip top gülleleri konulmuş olup

¹⁵⁷⁸ BArch MA, RM 40/440, s. 102; Mäkelä, *Souchon der Goebenadmiral*, s. 169. Gözetleme istasyonlarının harita üzerinde görmek için bkz. Lorey, "Die Deutsche Landungsabteilung auf Gallipoli", s. 126-127, 175, 178.

¹⁵⁷⁹ Schweder, *a.g.e.*, s. 115, 152, 160 (çev. 114, 149, 156).

bunlar arasına gemi zinciri gerilerek mezarlığın etrafının çevrili olduğu görülmektedir.¹⁵⁸⁰ Bu mezarların bugün Kilyatepe'nin en yüksek kısmında yer alan radarın hemen Boğaza tarafında olduğu anlaşılmaktadır. Yine etrafındaki baraka tarzı taş binalara dair de nadir fotoğraflar bulunmaktadır.¹⁵⁸¹

Çıkarma Birliğinin kayıp listesine bakıldığında 3 Mayıs - 29 Aralık 1915 arasında toplam 32 ölüm kayıtlıdır.¹⁵⁸² Ancak anlaşıldığına göre bunların pek azı, sadece sekizi Kilyatepe'de defnedilmişlerdir. Çıkarma Birliğinde görevli Dr. Hiltmann Mayıs ayında Güney cephesinde, Ağustos ayında Suvla cephesinde çok sayıda makineli tüfek personelinden bir daha haber alınmadığını, ya İtilaf filosunun top mermileriyle toprağa gömüldüklerini ya da Türk askerleri tarafından öldükleri yerde hemen gömüldüklerini belirtmektedir. Hatta Hiltmann tahliye sonrası 1916 Ocak ayında bazı bölgelerde kazılar yaparak ölen Alman denizcilerini aramış, ancak netice alamamıştı.¹⁵⁸³ Öte yandan savaş döneminde Çanakkale ve Gelibolu Yarımadasında defnedilen 80 civarında Alman mezarından sadece Anadolu Hamidiye Tabyası yakınında 18 Mart Şehitliğindeki 4 Alman'ın kemikleri 1936 yılı sonlarında Tarabya'daki Alman askerî mezarlığına nakledilmiştir. Geri kalanlardan bazı istisnaların mezar taşları bulunmakla birlikte, mezarlarının kayboldukları anlaşılmaktadır. Ölen Almanlardan isimleri tespit edilenlerin Tarabya'da temsili mezarları bulunmaktadır.¹⁵⁸⁴

4.4. Çanakkale Cephesinde Alman Denizaltıları ve U21'in Başarıları

Osmanlı Devleti'nin 1914 Kasım ayında İtilaf devletleriyle resmen savaşa girmesinin ardından İtilaf devletleri denizaltılarıyla Çanakkale Boğazı'ndaki mayınları keşfetmek üzere girişimlerde bulunmaya başladılar. 1915 yılının Şubat ayı ortasına kadar iki denizaltı saldırısı gerçekleşti. Bunlardan ilkinde 13 Aralık 1914 günü Fransız B11 adlı denizaltı mayın hattının altından geçmeyi başarıp hattın

¹⁵⁸⁰ Kilyatepe'deki Alman anıtı ve mezarlığının yakın plan fotoğrafı için bkz. **Am Bosphorus: Deutsche Soldatenzeitung**, Nr. 14, 31 Mart 1918, Bildbeilage, s. 3 (Bkz. EK 57).

¹⁵⁸¹ Bazı fotoğraflar için bkz. <https://www.gallipoli1915.de/marine-landungsabteilung> (Eriş. 30 Temmuz 2021).

¹⁵⁸² **BArch MA, RM 40/440**, s. 115-124.

¹⁵⁸³ Hiltmann, "Mit den Maschinengewehren der Mittelmeerddivision an der Front auf Gallipoli", s. 118.

¹⁵⁸⁴ Çıkarma Birliği ve diğer Alman kayıplarına dair detaylar için bkz. Wolf, **a.g.e.**, s. 461 vd.

arkasında yüzer batarya olarak konuşlandırılan Mesudiye zırhlısını batırdı. 15 Ocak 1915 günü ise Saphir adlı başka bir Fransız denizaltısı Boğazda farkedilince sahil savunma gemileri tarafından ateş altına alındı. Anadolu Mecidiye önünde açılan ateş sonucu batırıldı ve denize atlayan mürettebatından kurtulanlar kısmen esir alındı. Mürettebatı 2 subay ve 27 denizciden oluşuyordu.¹⁵⁸⁵ Böylelikle Çanakkale savunması açısından daha ilk zamanlardan itibaren denizaltı tehlikesi kendisini giderek artan bir şekilde göstermeye başlıyordu.¹⁵⁸⁶

Çanakkale Boğazı'ndaki savunma hazırlıklarına dair bölümde değinildiği üzere bu tehlikenin bertaraf edilebilmesi için çeşitli savunma yöntemleri geliştirilmeye çalışılmıştı. Bilhassa yüzer batarya olarak kullanılan Mesudiye Zırhlısının Çanakkale Boğazı'nda 13 Aralık 1914 günü batırılması sonrasında düşman denizaltılarına yönelik önlemler alınmaya başlandığı görülmektedir.¹⁵⁸⁷ Çanakkale kara muharebeleri başladıktan sonra alınan önlemler evvela nakliye gemilerinin emniyete alınması amacını taşıyordu. İlerleyen süreçte bu çerçevede denizaltılarla mücadele grubu teşkil edilecek, gözetleme istasyonları kurulacak, bu konuda deniz uçaklarından faydalanılacak, önemli liman ve iskelelere top yerleştirilip belli bölgelere mânia ağırları konulacaktı.¹⁵⁸⁸

Bahsi geçen bu önlemlerin haricinde İtilaf filosunun sahip olduğu denizaltı gücünü dengeleyebilmek ve bu bağlamda evvela Çanakkale ve İstanbul boğazlarını korumak, yanısıra Ege, Marmara ve Karadeniz'de İtilaf deniz kuvvetlerine karşı etkili olabilmek için denizaltılara ihtiyaç duyuluyordu. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde denizaltılara sahip olup, bunları etkili şekilde kullanabilen

¹⁵⁸⁵ **BArch MA, RM 40/421**, s. 136, Cevat Paşa'dan Amiral Usedom'a telgraf, 15 Ocak 1915. Saphir'in esir alınan Fransız mürettebatının ifadeleri ve toplanan bilgileri içeren rapor için bkz. **BArch MA, RM 40/421**, s. 88-93.

¹⁵⁸⁶ **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 9, s. 174; Weniger, "Der Flottenangriff gegen die Dardanellen", s. 7-11; **PA AA, R 19965**, Alman Genel Kurmayı İstihbarat Biriminden Çanakkale Boğazı'ndaki gelişmeler hakkında rapor, 10 Mart 1915.

¹⁵⁸⁷ Mesela Amiral Usedom'un denizaltılara karşı güvenlik önlemlerini içeren, İskenderun, Nusret ve Barika-i Zafer gemilerine Çanakkale, Nara, Uzunburun bölgesinde devriye görevi verilen emri için bkz. **BArch MA, RM 40/421**, s. 130, Amiral Usedom'un emri, 25 Ocak 1915.

¹⁵⁸⁸ Besbelli, **Çanakkale'de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, s. 26-28. Amiral Souchon'un 15 Haziran 1915 tarihli bir yazısında Çanakkale Boğazı için planlanan mânia ağının ilk fırsatta çekilmesi, bu sayede gelecek dolunay günlerinde düşman denizaltılarının Boğazı geçme teşebbüslerinin zorlaştırılabileceğini yazıyordu. Bkz. **BArch MA, RM 40/485**, s. 261, Amiral Souchon'dan, 15 Haziran 1915.

güçler, gerek düşman donanmasının hareket alanını kısıtlama, gerekse nakliye faaliyetlerini engelleme konusunda düşman donanmasına büyük bir tehdit oluşturabiliyorlardı.¹⁵⁸⁹ Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin esasen savaşa dâhil olunmasının hemen ardından müttefiki olan Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan acil olarak denizaltı desteği talebinde bulunduğu dikkat çekmektedir.

Ancak denizaltı talebinin, ilk aşamadan itibaren doğrudan satın alınma girişimleri şeklinde geliştiği, bunun uzun süren yazışmalara konu olmakla birlikte ilk etapta bir türlü karşılanamadığı anlaşılmaktadır. Çanakkale Cephesindeki durum acil hale gelince ise destek olarak mevcutların gönderilmesi durumu söz konusu olmuş, Alman denizaltıları ancak Çanakkale'de kara muharebelerinin başlamasının ardından 1915 yılı Mayıs ayı itibariyle Boğazlar bölgesine ulaşmışlardır. Alman denizaltılarının Çanakkale ve İstanbul'u korumak üzere bu tarihten itibaren çaba içerisinde oldukları, özellikle Çanakkale Boğazı önünde İtilaf güçleri açısından büyük endişe unsuru olduğu¹⁵⁹⁰ ve bu konuda en başarılı neticelerin Mayıs ayı sonlarında iki İngiliz savaş gemisini batıran U21 tarafından elde edildiği görülmektedir.¹⁵⁹¹

Beşinci Ordu Komutanı Sanders'in yaveri Prigge, 1915 yılı Mayıs ayı sonunda Amiral Souchon komutasındaki donanmanın Gelibolu yarımadasında devam eden kara muharebelerine katkısıyla ilgili şunları kaydetmişti:

“...Donanma, üç yandan zorlanan kara ordusunun yükünü azaltmak için filo komutanı Amiral Souchon'un öngörülü yönetiminde karada makineli tüfekleriyle, su üstünde Turgud Reis ve Barbaros'un aşırı atışlarıyla, su altında da Alman denizaltılarıyla sıkı bir silah arkadaşlığı yapıyordu”.¹⁵⁹²

Prigge'nin bahsettiği üç başlıktan ikisini, yani makineli tüfekli çıkarma birliği ile Turgud Reis ve Barbaros'un aşırı atışlarını yukarıda ele aldık. Şimdi ise Alman

¹⁵⁸⁹ Tuna, **a.g.t.**, s. 145.

¹⁵⁹⁰ Akdeniz Seferi Kuvvetleri Komutanı İngiliz Generali Ian Hamilton 23 Mayıs tarihli notunda o günlerde cepheye bir Alman denizaltısının ulaştığı haberiyle ilgili olarak: “Denizaltı tehlikesi tam anlamıyla tedirginlik yaratmaya devam ediyor. İşin kötüsü bütün Türklerden ve bütün Alman topçusundan çok korku yaratıyor” demektedir. Bkz. Hamilton, **Gelibolu Hatıraları**, s. 168.

¹⁵⁹¹ Zekeriya Kurşun, Ali Satan, **10 Soruda Çanakkale Muharebeleri**, İstanbul: Rumuz Yayınevi, 2015, s. 114-115.

¹⁵⁹² Erich R. Prigge, **Çanakkale Savaşı Günlüğü**, s. 106.

denizaltılarının ve bilhassa U21'in Çanakkale Cephesi bağlamındaki etkinliğini inceleyeceğiz.

4.4.1. Boğazların Güvenliği İçin Denizaltı İhtiyacı ve Almanya'dan Denizaltıların Gönderilmesi

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına fiilen dâhil olmasının hemen ardından Almanya'dan denizaltı satın alınması girişimlerinin başladığı arşiv evrakına yansımaktadır. Yeni denizaltı inşası ve alımıyla ilgili yazışmalardan anlaşıldığına göre; Çanakkale Boğazı'ndaki tehdidin zirveye ulaştığı dönemde bir yandan Osmanlı'ya destek olmak üzere Alman denizaltıları bölgeye gönderilmişlerdir. Diğer yandan ise denizaltı inşası ve satın alınmasına yönelik girişimlerin savaşın gidişatı ve denizaltı ihtiyacına paralel biçimde ötelendiği, savaşın sonundaki yenilgiyle de o dönem itibarıyla son bulduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁹³

Çanakkale Boğazı'nda Mesudiye zırhlısının batırılması ve denizaltı tehlikesinin dikkat çekici bir hâl almasıyla, Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın 1914 yılı Aralık ayı sonlarında Berlin Büyükelçiliği aracılığı ile iki denizaltının parçalar halinde trenle Almanya'dan getirtilmesine dair teşebbüsleri olmuştur. Cemal Paşa talepte bulunurken sahillerin ve Boğazların savunmasında denizaltılardan fevkalâde istifa edileceği ve hatta bunların varlığından haberdar olan düşman donanmasının artık büyük bir tehlikeyi göze almadıkça kolay kolay Boğazlara yaklaşamayacağını belirtmektedir. Berlin Büyükelçisi Mahmud Muhtar Paşa'nın birkaç gün sonraki cevabında Alman Donanmasıyla irtibat halinde olduğu, Amiral Souchon'un da teyit ettiği iki küçük denizaltının Sırbistan yolu açılıncaya kadar hazır olabileceği bilgisini iletmekteydi.¹⁵⁹⁴ Bu arada denizaltı ihtiyacı ve denizaltı talebinin yanı sıra 1915 Ocak

¹⁵⁹³ Osmanlı Bahriye Nezareti ile Almanya'nın ilgili makam ve firmalarının denizaltı inşası ve alımına dair yazışmalarını içeren bir dosya için bkz. **DTA, BN**, 177-4033. Ayrıca bu konuyu inceleyen bir çalışma için bkz. Kemal Koç, "I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Boğazı ve Marmara'da Denizaltı Muharebeleri", **Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2012, s. 57-59.

¹⁵⁹⁴ **BOA, HR. SYS**, 2107/4-8, 2109/1-11; **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi**, c. 1, s. 114-115. Almanya'dan talep edilen denizaltılarla ilgili 1915 yılı Ocak ayında Viyana Sefareti ile de irtibat hâlinde olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. **DTA, BN**, 101-2276.

ayından itibaren denizaltılarda görev almak için Almanya'ya eğitim almak üzere Osmanlı subaylarının gönderildiği de dikkat çekmektedir.¹⁵⁹⁵

İtilaf filosunun 1915 yılı Şubat ayı sonlarında, Çanakkale Boğazı'nın önce dış istihkâmları ardından iç istihkâmlarına yönelik bombardımana başlamasıyla birlikte Çanakkale ve İstanbul'daki endişe giderek daha da artmıştı. Böyle bir dönemde düşman filosu karşısında etkili olması beklenen denizaltılar halen gelmemişti. Bu ortamda hem Osmanlı Donanma komutanı Amiral Souchon hem de Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın Almanya'ya bu konuda baskıda bulundukları görülmektedir. Amiral Souchon önce Avusturya donanmasından denizaltı talebinde bulunmuş ancak bu talebi denizaltıların Adriyatik'te kendilerine lazım olduğu gerekçesiyle kabul edilmemiş, Souchon bunun üzerine durumu Berlin'e bildirmişti. Aynı şekilde Enver Paşa'nın da talepleri Almanya'ya ulaşmaktaydı.¹⁵⁹⁶

Alman Büyükelçisi Wangenheim 1 Mart günü Berlin'e gönderdiği telgrafta Enver Paşa'nın taleplerini iletmişti. Bu telgrafta düşmanın Çanakkale Boğazı'nı geçmeye cesaret edememesi için acilen birkaç tane büyük denizaltının gerektiği ifade edilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin Adriyatik'teki Pola Limanından Alman mürettebatı ile hızlıca buraya gelebilecek üç denizaltıyı satın almasının mümkün olabileceği yazılıydı.¹⁵⁹⁷

Wangenheim'in ertesi gün Alman makamlarına gönderdiği telgrafta, Osmanlı ordusundaki Alman Amirallerin görüşüne nazaran Çanakkale Boğazı'ndaki durumun, oraya iki denizaltı gönderilebilmesi durumunda vurulacak bir darbeye Türklerin lehine değişebileceği belirtilmişti. Sırbistan yolunun halen kapalı olması daha önce söz verilen Alman denizaltılarının gönderilmesine engel olduğu ve Amiral Souchon'un Avusturya Donanmasından denizaltı gönderilmesi konusundaki acil ricasının da sonuçsuz kaldığı yazılıydı. Çanakkale'nin geçilmesi durumunda tarafsız

¹⁵⁹⁵ Bu konuyla ilgili Osmanlı Donanması ve Amiral Souchon'un yazışmalarını Deniz Arşivi evrakında görmek mümkündür. Bkz. **DTA, BN**, 259-7682. Denizaltı eğitimi almak üzere 1915 Ocak ayında Almanya'nın Kiel şehrine gönderilen altı Osmanlı subayının toplu fotoğrafı ve hakkında bilgi için bkz. Raşit Metel, **Türk Denizaltıcılık Tarihi**, İstanbul: Deniz Basımevi, 1969, s. 27-28.

¹⁵⁹⁶ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 362 (Alm. s. 145-146); Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 648-649.

¹⁵⁹⁷ **PA AA, R 13326**, Wangenheim'dan Berlin'e, 1 Mart 1915.

Balkan devletlerinin konumunun aleyhte geli eceğine Avusturya'nın dikkati çekilerek bu konuda ikna edilmesi gerektiği ifade ediliyordu.¹⁵⁹⁸

Sırbistan yolunun açılması için bir seferin henüz yapılmasının mümkün olmadığı kanaatinde olan Alman savaş yönetimi, Osmanlı'yı desteklemek üzere deniz ve hava yolu gibi diğer yolları kullanmaya çalışmaktaydı.¹⁵⁹⁹ Böyle bir ortamda İstanbul'dan gelen denizaltı talepleri sonunda netice vermiş ve Alman Donanması Kurmay Başkanlığından Amiral Souchon'a gönderilen 18 Mart tarihli telgrafta, mutlaka gizli tutulması kaydıyla U21 denizaltısının Nisan ayı ba larında yola çıkmaya hazır olacağı ve yolculuğun üç hafta kadar sürmesinin beklendiği bildirilmi ti.¹⁶⁰⁰

Bununla birlikte 18 Mart büyük saldırısı sonrasındaki günlerde Amiral Souchon'un denizaltıların gelişiyle ilgili gizlilik konusunda endişeleri olduğu görülmektedir. Amiral Souchon, Osmanlı yetkilileriyle anlaşıldığı ve iki Alman denizaltısının Pola Limanından yola çıkıp Nisan ayının ikinci yarısında Çanakkale'de olacağını yazmıştı. Souchon ayrıca denizaltıların gelişiyle ilgili bilgilerin Türk birimlerine ulaşmasına engel olunması gerektiğini, tecrübelerine göre bilgilerin gizli tutulması açısından bunu güvenli görmediğini ve düşmanın fırsatını bulması durumunda i leri fena zorla tıracadığan bahsetmektedir. Bu konudaki endi esinde Batı Anadolu sahillerinde, bilhassa İzmir ve Çanakkale arasında ve bölgedeki adalarda d  şmanla işbirliği içerisinde olup ajanlık yapan gayrimüslim unsurların da etkisiyle İtilaf devletlerinin sıkı bir gözlem yaptıklarıdan söz etmektedir.¹⁶⁰¹

Amiral Souchon, Almanya'dan gelecek denizaltıların en başta gelen hedefinin öncelikle Çanakale Boğazı önlerinde tehdit oluşturan d  şman filosuna saldırı düzenlemek olduğunu yazmıştı.¹⁶⁰² Ancak İtilaf kuvvetlerinin kara çıkarması hazırlıkları yaptıkları 1915 yılı Nisan ayı sonlarına gelindiğinde halen Alman denizaltılarının Çanakkale'ye ula amadıkları anlaşılmaktadır. Kara muharebeleri

¹⁵⁹⁸ PA AA, R 13326 - PA AA, R 19960, Wangenheim'dan Berlin'e, 2 Mart 1915.

¹⁵⁹⁹ M hlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, s. 60.

¹⁶⁰⁰ BArch MA, RM 40/297, s. 360. Bilhassa Çanakkale Boğazı önündeki tehdidin yoğunlaştığı Mart ayından itibaren Almanya'dan denizaltı talebinde ısrarcı olan Osmanlı Donanma Komutanı Amiral Souchon'un, savaşın başlangıcından beri Kuzey Denizi'nde İngilizlere karşı faaliyet gösteren ve 5 Eylül 1914 günü İngiliz Donanmasına ait Pathfinder isimli savaş gemisini batıran yeni nesil U21 denizaltısının başarılarını takip ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. Tuna, *a.g.t.*, s. 167.

¹⁶⁰¹ PA AA, R 13327, Amiral Souchon'dan, İstanbul 27 Mart 1915.

¹⁶⁰² BArch MA, RM 40/297, s. 355, Amiral Souchon'dan Sahil Genel M fetti liğine, 7 Nisan 1915.

başladığı günlerde Amiral Souchon Alman Akdeniz Filosunun harp ceridesine “...Şu an çok ihtiyacımız olan şey memleketten söz verilen ve yola çıkışları geciktikçe geciken denizaltılar. Nisanın ortası-sonu gibi yola çıkacaklardı...” diye yazmıştır.¹⁶⁰³

Çıkarmaların yapıldığı ve kara muharebelerinin başladığı günlerde Osmanlı savunma kuvvetlerinin muzdarip olduğu hususların başında İtilaf filosunun denizden yaptığı bombardıman geliyordu. Bu noktada İtilaf filosunun etkisini kırmak için taleplere rağmen halen cepheye ulaşmamış ve beklenmekte olan denizaltı desteği daha da hayati bir duruma gelmişti. Nitekim Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders 4 Mayıs 1915 günü Alman Genelkurmayı ve Genel Karargâhına gönderilmek üzere yazdığı telgrafta şu ifadeleri kullanmıştı;

“...En büyük düşmanımız sürekli faaliyet halinde olan, geceleri ısıldakların yardımıyla birliklerimizi bombalamaya devam eden gemilerin topları. Öyle olmasa düşman çoktan kolayca denize dökülmüştü. ... Üç gece taarruzu yaptık ama sabah olunca geri çekilmek durumunda kalıyoruz. Arıburnunda da dört taarruz ile ancak 50 m geri atabildik. Şimdi düşman saldırmak zorunda. Böylesi daha uygun. Yaralı ve ölü 20000’den fazla kaybımız var...”

Alman Askerî Ataşesi Leipzig ve Büyükelçi Wangenheim da bu metni ertesi gün Almanya’ya iletirken, planlanandan daha fazla denizaltının Pola ve Cebelitarık üzerinden gönderilmesinin çok hayati olduğunu eklemişlerdi. Zira gönderilenlerin kaybının her an mümkün olduğu ve Çanakkale’de başarının düşman filosunun bölgeden uzaklaştırılmasına bağlı olduğuna dikkat çekilirken, “Lütfen buradaki Sahil Müfettişliğinin taleplerinin bir an önce karşılanması konusunda Büyük Amiral Tirpitz’i ikna edin” denilmekteydi.¹⁶⁰⁴

Denizaltı talebinin karşılanmasına ve harekete geçilmesine karar verilen 1915 yılı Mart ayından itibaren ilk etapta bir kısmı Almanya limanlarından, bir kısmı ise demiryolu ile geldiği Avusturya’nın Adriyatik’teki Pola Limanında birleştirilen altı denizaltı tahsis edilmişti.¹⁶⁰⁵ Ancak bunların hazırlanması ile sevkıyatı/yolculuğu ve montajı zaman alacaktır. Nihayet 1915 yılının Mayıs ayından itibaren savaş boyunca Çanakkale ve İstanbul boğazları çevresinde, Ege, Marmara ve bilhassa Karadeniz’de

¹⁶⁰³ BArch MA, RM 40/755, Alman Akdeniz Filosu harp ceridesi 3 Mayıs 1915.

¹⁶⁰⁴ PA AA, R 19980 - PA AA, R 13329, Sanders’in Berlin’e iletilen 4 Mayıs 1915 tarihli telgrafi. Beşinci Ordu Komutanı Sanders’in kara muharebelerine katkı sağlamak üzere Amiral Souchon’dan sürekli talepte bulunduğu görülmektedir. Örnek olarak Bkz. BArch MA, RM 40/297, s. 81, 253.

¹⁶⁰⁵ Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, s. 60.

faaliyet gösteren ondan fazla Alman denizaltısı ve bunların personeli söz konusu olmuştur.¹⁶⁰⁶ Böylece Alman Akdeniz Filosu bünyesinde İstanbul denizaltı filotillasının teşkil edildiği ve bununla Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı Devleti'ni İtilaf deniz kuvvetlerine karşı destekleme hedefinde olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁰⁷

Öte yandan gelecek Alman denizaltılarının Osmanlı Donanması unsurlarıyla birlikte en önemli görevlerinden biri de İstanbul'dan Çanakkale Cephesine uzanan deniz yolunun düşman denizaltılarına karşı korunması olacaktı. Zira Çanakkale'de kara muharebeleri başladıktan sonra İstanbul'dan cepheye sevkiyatın üç yolu vardı. Birincisi İstanbul-Çanakkale arasındaki deniz yolu idi. İkincisi Uzunköprü'ye kadar tren, oradan Bolayır'a kadar kara yolu, üçüncüsü ise Anadolu yakasından gelip Gelibolu'ya aktarılmasıydı. Elbette bunlardan normal şartlarda en hızlı ve verimli olanı deniz yoluydu. Ancak bunun farkında olan İtilaf devletleri bunun önüne geçmek için Boğazdan denizaltılarını geçirmek için çabalıyordu ve daha ilk çıkarma günü 25 Nisan'da AE2 denizaltısını Marmara'ya sokmayı başarmıştı. Sonrasında başka denizaltılarda geçecekti. Dolayısıyla bu bölgede düşman denizaltılarıyla mücadele etmek gerekiyordu.¹⁶⁰⁸

Osmanlı sularına ilk ulaşan denizaltı, Almanya'dan demiryoluyla Adriyatik kıyısındaki Pola Limanı'na getirilen ve orada monte edilen Deniz Yüzbaşı Voigt kumandasındaki küçük tip denizaltılardan UB8 olmuştu. 11 Mayıs'ta Anadolu sahiline ulaşması ve sonraki günlerde harekete geçmesine rağmen 17 Mayıs'ta arıza sebebiyle İzmir'e girmek mecburiyetinde kalmıştı. Sonraki günlerde Çanakkale

¹⁶⁰⁶ Alman donanması denizaltı subaylarını içeren bir liste için bkz. Soytürk, **a.g.e.**, s. 46-49

¹⁶⁰⁷ Almanların elinde bulunan 43 denizaltıdan 14 tanesi Akdeniz ve İstanbul filosunda bulunmaktaydı. Bu kadar büyük bir denizaltı filosunun bu bölgede bulundurulması, Almanların Boğazların güvenliği konusuna verdiği önemi göstermektedir. Bkz. **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, III. Kitap, s. 472. Alman denizaltıların bir listesi ve kısa bilgi için bkz. Koç, **a.g.t.**, s. 296-297. Ayrıca bkz. Tuna, **a.g.t.**, s. 175.

¹⁶⁰⁸ Enver Paşa'nın 1915 Haziran ayı başında denizaltılarla mücadeleye yönelik verdiği tafsilatlı bir emir bulunmaktadır. Maddeler hâlinde yazılan emir Marmara Denizi ve Boğazlar bölgesindeki askeri birimler haricinde Karadeniz ve Ege'deki birimlere de gönderilmiştir. Bu emirde halktan bir düşman denizaltısı etkisiz hâle getirilmesini sağlayanın ismen genel karargâha bildirilmesi durumunda para ödülü verileceği yazılıdır. Aynı zamanda denizaltıların tespitine yönelik genel ve teknik bilgiler de verilmektedir. Detay için bkz. **BArch MA, RM 40/485**, s. 100, Enver Paşa'dan ilgili çok sayıda askeri birime emir, 4 Haziran 1915. Osmanlı Donanması, Çanakkale Cephesine Marmara üzerinden gelecek nakliyatı korumanın haricinde Karadeniz'de Zonguldak civarından gelecek kömüre de koruma sağlamakla görevliydi. Bkz. **Der Weltkrieg 1914 bis 1918**, c. 9, s. 194.

önlerinde bir başarı gösterememiş ve 2 Haziran günü Çanakkale Boğazı'ndan geçerek ertesi gün İstanbul'a ulaşmış, savaş boyunca Marmara ve Karadeniz'de faaliyet göstermiştir.¹⁶⁰⁹

Osmanlı sularına ikinci olarak ulaşan ve Alman denizaltılarından en meşhuru şüphesiz iki İngiliz savaş gemisini batırmasıyla kara muharebelerine ve dolayısıyla Çanakkale'de elde edilen zafere önemli katkısı olan Deniz Yüzbaşı Otto Hersing komutasındaki büyük tip Alman U21 denizaltısıdır. Aşağıda U21'in harekâtından detaylıca bahsedilecektir. Mayıs ayının sonlarına doğru U21 ve UB8 Çanakkale önlerinde seyrederek Deniz Yüzbaşı Werner komutasındaki bir üçüncü denizaltı UB7 bölgeye ulaştı. Çanakkale önlerinde U21 ile birlikte saldırı arayışında olan UB8 ve UB7 denizaltıları kaydadeğer bir başarı elde edemediler. UB7 İzmir'de bir süre kaldıktan sonra 21 Haziran'da İstanbul'a gelmişti.¹⁶¹⁰

Haziran ayında ayrıca UC13, UB14 ve UB15 denizaltıları da gelmişlerdi. Bunlardan UB7, UB8, UC13 ve UC15 Çanakkale Boğazı'nın güçlü akıntılarına karşı yeterli olmadıklarından sonraki süreçte daha ziyade Karadeniz'de görev yapmışlardır.¹⁶¹¹ Buna mukabil UB14'ün Çanakkale Cephesine etki edecek başarılı operasyonları söz konusu olmuştu. Netice itibarıyla Çanakkale Cephesinde etkili olan ve başarılı operasyonlara imza atan Alman denizaltıları U21 ve UB14 olmuşlardı.

4.4.2. Otto Hersing Komutasında U21 Denizaltısının Çanakkale Cephesine Katkısı

1915 yılının Mayıs ayında U21 ve beş Alman denizaltısı daha Çanakkale bölgesinde faaliyete geçmiş, bu denizaltılar kısa sürede İtilaf donanmasının korkulu

¹⁶⁰⁹ UB8'in hareketına dair detay için bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 364-367; Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 649.

¹⁶¹⁰ UB7'nin hareketına dair bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 374-377; Welsch, **a.g.m.**, 1938, s. 649.

¹⁶¹¹ Küçük, orta ve büyük boy ile mayın denizaltıları diye tasnif edilebilecek Alman denizaltılarının çoğunluğu Birinci Dünya Savaşı boyunca Karadeniz'de Rus Donanmasına karşı Yavuz ve Midilli'yi korumak üzere görev yaptılar. Ayrıca bu sayede Rusların Kafkas cephesine Karadeniz üzerinden ulaşmalarının önüne geçilmişti. Bununla birlikte Karadeniz'de faaliyet gösteren Alman denizaltılarından beş tanesi (UC13, UB7, UC15, UB45, UB46) mayına çarparak batmışlardı. Bkz. Atabey, **a.g.e.**, s. 173, 177. Bunlara Ege'de Mayıs ayı sonlarında İzmir'e ulaşması beklenen fakat sonra kaybolan UB3 ve 1916 yılında yine Ege'de bir İngiliz torpidobotu tarafından batırılan UB44 eklenmelidir. Bkz. Luser, "Die Verluste der türkischen Kriegsmarine im Weltkrieg", s. 501.

rüyası haline gelmişlerdi. Otto Hersing komutasındaki Alman U21 denizaltısının Mayıs ayı sonlarında iki İngiliz zırhlısını batırması, Çanakkale bölgesinde denizlerdeki dengeyi değiştirmiş, İtilaf donanmasına ait büyük savaş gemilerini önemli ölçüde Mondros limanına hapsetmişti. Alman denizaltılarının bu açıdan savaşın kaderine büyük ölçüde etkide bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Anılarına bakıldığında Yüzbaşı Hersing başlangıçta Çanakkale'deki kritik durumu dikkate alarak askerî üst makamlara kendisinin okyanus üzerinden bölgeye gitme önerisinde bulunduğundan bahsetmektedir. Berlin'deki yetkililerin kendisini dinlemek istemedikleri, böyle bir girişimin imkânsız olduğunu düşündükleri gibi ifadelerle anılarını kaleme aldığı 1932 yılından geriye doğru kendi kahramanlık hikâyesini yazdığını düşünmek mümkündür. Zira Çanakkale'deki durumu tasvir ederken Türk siperlerinin kanatlardan ölümcül ateş altına alındığından, bir denizaltının varlığının müttefik Osmanlı savunmasına büyük katkı sağlayacağını yazar. Ancak Hersing'in bu görevi alması Nisan ayının başlarındadır ve henüz kara muharebeleri başlamamıştır.¹⁶¹²

Arşiv evrakından hareketle sürece bakıldığında Alman İmparatoru adına Alman Donanması Kurmay Başkanı Gustav Bachmann tarafından U21 denizaltısına verilen çok gizli operasyon emrinin 6 Nisan 1915 tarihli olduğu görülmektedir. Emrin içeriğinde, en hızlı şekilde Çanakkale'ye giderek orada Alman Akdeniz Filosu kumandanının emrine gireceksiniz denilmektedir. Bunun yanısıra yolculuk sırasında Kuzey İspanya'da, Akdeniz'de ihtiyaç tedarikine dair bilgiler verilirken, Anadolu kıyılarına ulaşıldığında önce Bodrum'a gidileceği, orada Akdeniz Filosu kumandanının göndereceği kılavuz ile gerekli ihtiyaçlar ve yakıt tedariki yapılacağı

¹⁶¹² Otto Hersing, **Çanakkale Denizaltı Savaşı**, çev. Bülent Erdemoğlu, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007, s. Xxxvi, 26. Eserin Almanca orijinali için bkz. Otto Hersing, **U21 Rettet die Dardanellen**, Zurich: Amalthea Verlag, 1932. Hersing'in anıları yayınlandıktan birkaç sene sonra Deniz Mecmuasında anıların bir kısmının tercümesine yer verilmiş ve çevirinin ardına Deniz Binbaşı Abdürrahman Şeref tarafından bir mütalaa kısmı eklenmiştir. Burada U21'in uzun bir sefer ile Çanakkale'ye ulaşması ve iki büyük savaş gemisini batırması önemli başarılar olarak kaydedilmekle birlikte, İngilizlerin gözcülük teşkilatının eksikliğine de dikkat çekilmektedir. Şeref'in mütalaaasına göre Alman denizaltılarının İngilizleri büyük endişeye düşürdükleri muhakkaktır, ancak düşmanın Çanakkale'yi terketmesindeki başlıca sebep olduğu iddiası kabul edilemezdir. Zira burada Hersing'in anılarının ismine işaret ederken, "...Kaptan Hersing son zamanda yazdığı kitabında (U-21 Çanakkale'yi Kurtardı) demesi tafrafuruşluktan başka bir şey değildir" diye yazmıştır. Nitekim anıların Almanca başlığının karşılığı bu şekildedir. Bkz. Hersing, "Çanakkale Harbi'nde İngilizlerin Triumph ve Majestic Zırhlıları Nasıl Batırılmıştı?", Çev. Binbaşı Abdürrahman Şeref, **Deniz Mecmuası**, c. 47, sy. 335, İkinci Kanun 1935, s. 40-42.

yazılıdır.¹⁶¹³ Emrin devamında bu süreçte büyük bir düşman savaş gemisi veya asker yüklü nakliye gemisiyle karşılaşılması durumunda, uygun ve güvenli bir saldırı imkânı söz konusu ise bu imkânın değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ancak bunu yaparken esas operasyon bölgesine en kısa zamanda ve mümkün oldukça en fazla torpil ile gerekli tedariklerin sağlanarak ulaşılması gerektiğinin de dikkate alınması özellikle istenmektedir. Anadolu kıyılarına ulaşmayı engelleyecek herhangi bir aksilik durumunda ilk seçenek olarak Avusturya limanlarına ulaşılması istenmektedir.¹⁶¹⁴

Bu gizli emrin hemen peşinden benzer bir emrin Pola'da bulunan UB7 ve UB8 adlı Alman denizaltılarına verildiği görülmektedir. Bu iki denizaltının deneme seyirleri tamamlanmış ve uzun yolculuğa hazır durumdalarsa her iki denizaltının da Çanakkale'ye gitmeleri ve orada Alman Akdeniz Filosu kumandanı Amiral Souchon'un emrine girmeleri, öncesinde U21 ile buluşulması durumunda ise önce onun emrine girilmesi istenmektedir. Emrin devamında yol güzergâhında tedarik imkânlarına dair bilgiler verilirken, U21 gibi saldırı yetkisi verilmekte ve önce Bodrum'a gitmeleri istenmektedir.¹⁶¹⁵

Deniz Yüzbaşı Hersing 1932 yılında yayınlanan anılarında hem Wilhelmshafen'dan Çanakkale'ye gelişini hem de denizaltısı ve ekibiyle iki İngiliz zırhlısını batırmayı başardığı olayları detaylıca anlatmaktadır. Buna göre Hersing yolculuk öncesi güzergâh üzerindeki taraf ve taraf olmayan ülkeler hakkında bir değerlendirme yaparak esasen tarafsız liman bulma konusunda seçeneğinin fazla olmadığını belirtmektedir. Bu yolculuğun gizli tutulmasının önemine işaret ederken, bu girişimin açığa çıkması durumunda düşmanın bunca uzun yolda tek başına

¹⁶¹³ Gelecek denizaltıların ikmal, küçük onarım ve harekât bilgi tedariki için Anadolu sahillerinde hazırlığa girilmişti. Bodrum kasabası ile Orak Adası karşısındaki koy bu iş için belirlenmiş, İzmir, Söke, Sığacık ve Kuşadası'nda yakıt depo edilmişti. Bu tesisler Mayıs ayında hazır olmuşlar ve gizli tutulmuşlardı. Bkz. **BDHTH**, c. 8, s. 264; Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 363-364 (Alm. s. 146-147); Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 649. İzmir'in güneyindeki bu hazırlıkları 7 Nisan'dan itibaren Çanakkale'den gönderilen Deniz Yüzbaşı von Mohl ile Deniz Üsteğmen Bieler ve bazı denizciler takip ediyorlardı. Burada Çanakkale Boğazı'ndan geçiş için kılavuzluk eğitimi veriliyordu. Bkz. **BArch MA, RM 40/297**, s. 324. Ayrıca bkz. **BArch MA, RM 40/297**, s. 355, Amiral Souchon'dan Sahil Genel Müfettişliğine, 7 Nisan 1915.

¹⁶¹⁴ **BArch MA, RM 40/297**, s. 326.

¹⁶¹⁵ **BArch MA, RM 40/297**, s. 327-328.

ilerleyen bir denizaltıyı bulup onu yok etmesinin hiç de zor olmayacağından bahseder.

Hersing komutasındaki U21 Çanakkale’de kara çıkarmalarının başladığı 25 Nisan günü Almanya’nın kuzeyindeki Wilhelmshaven’den demir almıştır. İngiltere ve Fransa arasındaki Dover-Calais deniz geçidinden geçmenin güvenli olmayacağını düşündüğünden, uzun yolu seçip İngiltere’nin kuzeyinden dolaşarak Atlas Okyanusu’na açılmıştır. Ayrıca denizaltının teknik olarak ve yakıt ihtiyaçları bakımından su üzerinde ilerlemesi bir avantaj oluşturmaktaydı. Hersing bunun artı ve eksilerini değerlendirmektedir. İngiltere’nin kuzeyinde karşılaştığı düşman gemilerinden sıyrılıp güneye doğru ilerlemiş, birkaç gün sonra Akdeniz’e açılan fare değili olarak ifade ettiği Cebelitarık Boğazı’na gelmiştir.¹⁶¹⁶ Buradan da su üstünden geçebilmek için güneyden Kuzey Afrika kıyılarına oldukça yakın bir şekilde seyretmiş, İngiliz gemileriyle karşılaşmasına rağmen farkedilmeden Boğazı geçmeyi başarmıştı. Daha sonra Akdeniz’de ilerleyen U21 karşılaştığı Fransız gemilerinden de sıyrılarak önemli bir sorunla karşılaşmadan müttefik Avusturya-Macaristan’ın Adriyatik Denizi’nde bugün Karadağ sınırları içerisinde bulunan Cattaro (Kotor) Körfezi’ndeki deniz üssüne ulaşmıştı.¹⁶¹⁷

Hersing, denizaltının gerekli bakımları yapıldıktan sonra esas hedef olan Çanakkale Boğazı’na ulaşmak üzere yola çıktıklarını ve Yunanistan’ın güneyinden kuzeye doğru adaların arasından ilerlemeye başladıklarını belirtir. Ancak anlaşıldığına göre buralarda Çanakkale Boğazı önündeki düşman filosuna bir denizaltının geldiği haberini ulaştırabilecek bir gözetleme noktası olup olmadığını bilmemesi onun için büyük bir gerginlik vesilesidir. Hersing’e göre elbette harita üzerinde Çanakkale Boğazı’na ulaşmanın en uygun yolu güneyden Boğaza ilerlemektir. Ancak o bu rotada bir değişiklik yaptığını, Yunanistan ve o dönem Bulgaristan toprağı olan Batı Trakya kıyılarından ilerlemek suretiyle Çanakkale Boğazı’na kuzeyden, Gelibolu Yarımadası ile Semadirek ve İmroz (Gökçeada) arasından geçerek inmek istediğini yazmıştır. Bunun sebebi olarak ise Çanakkale

¹⁶¹⁶ Amiral Souchon’un verdiği bilgiye göre U21, 6 Mayıs günü Cebelitarık Boğazı’ndan geçmiş, 9 Mayıs’ta Akdeniz’e girmişti. Bu yolculuk sırasında gerek Alman Donanmasından gerekse İstanbul’daki Amiral Souchon’dan Çanakkale Boğazı önündeki durum hakkında bilgiler almaktaydı. Bkz. **BArch MA, N 156/14**, s. 10, 9 Mayıs 1915; Tuna, **a.g.t.**, s. 168.

¹⁶¹⁷ Hersing, **a.g.e.**, s. 27-37.

Boğazı'ndan gelen güçlü akıntıdan bahseder. Buna göre Karadeniz'e Tuna gibi büyük nehirlerin dökülmesi nedeniyle, İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı üzerinden güçlü bir akıntı Akdeniz'e ulaşmaktadır. Çanakkale Boğazı çıkışından güneybatı istikametine yönelen bu akıntıya karşı su altından ilerlemeye çalışması teknik açıdan denizaltının enerjisini, hedeflediği operasyon öncesinde tüketeceği anlamına geliyordu. Bu yüzden kuzeye ilerleyip oradan Çanakkale Boğazı'na yönelmeyi tercih etmişti.¹⁶¹⁸

4.4.2.1. U21'in İngiliz Triumph ve Majestic Zırhlılarını Batırması

Çanakkale Cephesindeki önemli bir deniz başarısı önceki bölümlerde ele aldığımız Muavenet-i Milliye muhribinin 13 Mayıs gecesi Goliath zırhlısını batırmasıydı. Amiral Souchon bu olay sonrasında İtilaf donanmasına ait büyük savaş gemilerinin kendilerini koruma altına almak üzere Limni Adası'na çekildiklerini, ancak bir süre sonra yeniden Çanakkale Boğazı önlerine geldiklerini not etmiştir.¹⁶¹⁹ Cephede denizdeki başarıların en önemlilerinden diğer ikisi ise Deniz Yüzbaşı Otto Hersing komutasındaki Alman Denizaltısı U21'e aittir. Hersing komutasındaki denizaltı, ilk olarak 25 Mayıs 1915 günü Arıburnu önlerinde İngiliz Triumph zırhlısını, 27 Mayıs günü ise Seddülbahir önlerinde Majestic zırhlısını batırmayı başarmıştı.¹⁶²⁰ Bu başarılar İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği aracılığıyla aynı gün içerisinde Almanya'ya bildirildi.¹⁶²¹ Çanakkale Cephesinde İtilaf donanmasına karşı Mayıs ayında elde edilen bu başarılar Alman savaş basınında da kendisine yer bulmuştu.¹⁶²²

Deniz Yüzbaşı Hersing anılarında anlattığına göre, 24 Mayıs günü Semadirek Adası'nın kuzeyinden Çanakkale Boğazı'na yönelmek istemiş, ancak İtilaf filosunun bu bölgedeki ilk gözetleme teşkilatını görünce ilerlemeyerek geri dönmüştü. Bu

¹⁶¹⁸ Hersing, **a.g.e.**, s. 37-39.

¹⁶¹⁹ **BArch MA, N 156/14**, s. 20, 18 Mayıs 1915; Tuna, **a.g.t.**, s. 168.

¹⁶²⁰ U21 denizaltısı ile batırdığı Triumph ve Majestic zırhlılarının yaş, büyüklük ve teknik özelliklerinin karşılaştırması için bkz. Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 372 (Alm. s. 154). Bu operasyonlarla ilgili ayrıca bkz. A. Burak Kandaş, **Çanakkale'de İtilaf Donanması'na Vurulan Büyük Darbe (Mayıs 1915 Harekâtı)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017, s. 129-156.

¹⁶²¹ **PA AA, R 19984**, Leipzig ve Wangenheim imzalı 25 ve 27 Mayıs 1915 tarihli telgraflar.

¹⁶²² Çanakkale Cephesinde 1915 yılı Mayıs ayında batırılan üç İtilaf zırhlısının Alman savaş basınında yer alan toplu fotoğrafına bir örnek için bkz. **Welt im Bild**, nr. 16, 9 Haziran 1915, s. 6.

arada 24 Mayıs günü saat 11.45 gibi Dedeğaç güneyinde Askold adlı Rus savaş gemisini görmesine ve saldırı yapmasına uygun bir ortam olmasına rağmen saldırıda bulunmamıştı. Hersing'in düşüncesi daha ziyade Çanakkale Boğazı önüne yaklaşarak ilk taarruzunu buradaki İngiliz veya Fransız gemilerine yapmak yönündeydi.¹⁶²³ Havanın kararması sonrasında su üstünden ilerlemeyi hedefliyordu. Gece hareket edip birinci gözetleme bölgesini su üstünde geçmiş ancak ikinci gözetleme bölgesinde 40 metre dalması gerekmişti. Tüm gece boyunca güneye Çanakkale Boğazı'na doğru yavaş hızda ilerledi. Hersing, 25 Mayıs sabahı günün ağarmasıyla birlikte 10 metre derinliğe çıkıp periskopla etrafı gözetleyince düşündüğünden daha fazla bir hareketliliğin göze çarptığını belirtmektedir. Düşman torpidobot, gözetleme ve karakol gemilerinin Gelibolu Yarımadası ile Gökçeada arasında sürekli devriye gezdikleri ve denizaltı aradıklarından bahseden Hersing'e göre, Akdeniz'de kendilerini gören Fransızlar durumu Çanakkale Boğazı önündeki düşman filosuna bildirmişlerdi. Bu gözetleme sırasında düşman filosu denizaltının periskobunu görünce kovalama başlamış ve U21 sualtına inip zikzaklarla güneye, Boğazın girişine doğru ilerlemişti.¹⁶²⁴

Amiral Souchon'un Berlin'e gönderdiği raporundaki bilgiye göre U21, 25 Mayıs sabahı saat 9 civarında bir savaş gemisine suyun sakin ve dalgasız olması dolayısıyla 1200 metre gibi uzun bir mesafeden atış yapmış, ancak gemi bu atışı fark edip dönerek denizaltıya ateş açmıştı. Denizaltının atışı neticesinde herhangi bir patlama duyulmamıştı.¹⁶²⁵ Anlaşılan denizin sakinliğinden dolayı gemi torpidonun hava kabarcıklarını fark etmiş ve kaçabilmişti. Daha sonra da hafif toplarıyla ateş açmıştı.¹⁶²⁶

Aradan üç saat geçtikten sonra öğlen saat 12 gibi Gelibolu Yarımadası sahilinde İngiliz zırhlısı Triumph'u görmüş, hemen periskobunu içeri çekerek zırhlıya doğru

¹⁶²³ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 369 (Alm. s. 151).

¹⁶²⁴ Hersing, **a.g.e.**, s. 38-39. Bu kovalamacaya şahit olan İngiliz Savaş Muhabiri Ashmead Bartlett, 25 Mayıs sabahı denizaltının farkedilmesiyle birlikte yaşanan hareketliliği ve sonrasında Triumph Zırhlısı'nın batışı ile İtilaf filosunun denizaltılara karşı aldığı tedbirleri aktarmaktadır. Bkz. **BOA, HR. MA**, 1150/35; **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, c. 2, s. 163-167, 483-485. İngiliz savaş muhabiri Ashmead Bartlett'in iki gün sonra Majestic zırhlısı batarken bu gemide olduğu, boğulmaktan kurtulduğu ancak fotoğraf makinesi ve notlarını kaybettiğine dair bkz. Hamilton, **Gelibolu Hatıraları**, s. 173.

¹⁶²⁵ **PA AA, R 19986**, Amiral Souchon'dan Berlin'e, 5 Haziran 1915.

¹⁶²⁶ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 370 (Alm. s. 152).

dümenini kırmıştı. Hersing, zırhlının sabahtan öğlene kadar Türk siperlerini bombalarla dövdükten sonra öğle molası verdiğini, kıyıda bir aşağı bir yukarı gidip geldiğini ve bu sırada bütün mürettebatın güvertede güneş banyosu yaptığını gördüğünü yazmaktaydı. Yalnızca bazı gözcüler dürbünleriyle denizaltı arıyorlardı. Saldırı için hazırlığa başlamıştı, ancak henüz atış yapabilecek mesafede değildi. Yaklaşmak istediğinde ise bir muhribin bir kilometre kadar mesafede zırhlıyı denizaltılara karşı korumaya aldığını fark etmişti. Biraz daha yaklaşmak için periskobunu içeri çektiğinde muhribin kendilerine yaklaştığını belirten Hersing bu noktada artık saldırı yapıp yapmama konusunda bir karar vermesi gerektiğini belirtmiştir. Saldırmasının bir kumar oyunu gibi olacağını ama neticede saldırmaya karar verdiğini yazar. Bunun üzerine muhribin etkisinden kurtulabilecek derinliğe inip altından geçtikten sonra Triumph'a yaklaşarak 10 metre derinliği çıkmıştı. 300 ve ardından 200 metre yakınlaşarak torpidoyu gönderdikten sonra korkunç bir patlama olmuş ve deniz beşik gibi sallanmıştı. Denizaltı torpidoyu fırlattıktan sonra hızla derine dalarak hedef aldığı zırhlının altından geçmiş, zırhlı alabora olup dokuz dakika içerisinde tamamen denizin dalgaları arasında mavi sulara gömülmüştü. Bu başarı U21'in Almanya'dan 25 Nisan'da demir almasından tam bir ay sonra elde edildi. Hersing bu saldırıyla birlikte düşmanın artık bir Alman denizaltısının varlığından emin olduğunu ve çok sıkı bir gözetleme yaptığını belirtmektedir. Bu sebeple uzun süre su üstüne çıkması mümkün olmamış, operasyon öncesi ve sonrasında toplamda 29 saat sualtında kalmıştı.¹⁶²⁷

Hersing, komutasındaki U21 ilerleyen günlerde İstanbul'a geldiğinde İngiliz Triumph zırhlısının batışını karadan izleyen bir Alman ile konuştuğundan bahsetmektedir. Ondan aldığı bilgilere göre operasyon öncesinde İtilaf filosu birkaç gündür yoğun bir gözetleme faaliyetine girişmişti. 25 Mayıs günü öğle vakti İngiliz zırhlısının torpillenip batarken yarımada'daki Türkler, İngilizler, Avustralyalılar siper savaşını bırakmışlar, siperlerinden çıkarak, hemen gözleri önünde batmakta olan zırhlıyı izlemişlerdi.¹⁶²⁸

¹⁶²⁷ Hersing, **a.g.e.**, s. 39-43; Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 370-371 (Alm. s. 153); Wolf, **a.g.e.**, s. 409-410.

¹⁶²⁸ Hersing, **a.g.e.**, s. 42-43. Osmanlı Üçüncü Kolordusu Esad Paşa'nın Kurmay Başkanı Fahreddin Bey [Altay] anılarında bu ana dair şu ifadeleri yazmıştır: "...Uzaktan birkaç torpidonun can kurtarmak

Triumph’u batmadan kısa süre önce gören Alman Subayı Hans Kannengiesser anılarında, 25 Mayıs günü taburları ziyaret ettiği sırada sahilin çok yakınındaki Triumph zırhlısını gördüğünü, Arıburnu tarafına ateş etmeye hazırlandığını düşündüğünü yazmaktadır. Saat öğlen 12.30 gibi çadırına girdiği esnada ise müthiş bir patlama duyar ve tercümanı Binbaşı Ziya Bey Triumph’un batırıldığı haberini getirir. Ardından yazdıkları ise bu operasyonun cepheye katkısını göstermesi bakımından önemlidir. Zira ertesi sabah çevrede hiçbir düşman gemisi kalmamış, hepsi İmroz (Gökçeada) ve Limni adalarındaki limanlara kaçmışlardı. Kannengiesser Türk siperlerindeki sevincin çok büyük olduğundan ve “Allah büyük, Almanlar büyük” diye bağırдықlarından bahsetmektedir.¹⁶²⁹

Olayla ilgili gözlemini kayda geçiren bir diğer Alman da Kocaçimen Tepe’de gözetleme subayı olan Deniz Üsteğmen Hörder’di. Onun verdiği bilgilere göre de son günlerde özellikle Triumph zırhlısı, Maydos, Kilya ve Maltepe’ye, Türk mevzi ve bataryalarını programlı bir şekilde sabah, öğlen, akşam top ateşine tutuyordu. Olay günü öğlen vakti duyduğu patlama ile siperlerdeki heyecana ve bütün büyük gemilerin süratle uzaklaştığına dikkat çekiyordu. Sadece filikalar ve küçük teknelerle batan geminin mürettebatı kurtarılmaya çalışılıyordu. Neticede gemideki mürettebatın önemli bir kısmı kurtarılmış, 3’ü subay olmak üzere 73 denizci hayatını kaybetmişti.¹⁶³⁰

Deniz Yüzbaşı Otto Hersing 25 Mayıs günü öğlen vakti gerçekleştirdiği ilk saldırısının başarılı olmasının ardından aynı şeyi ikinci defa denemeye karar verdiğini belirtir. Operasyonun ertesi günü yani 26 Mayıs akşamında, iki gün önceki akşam bulunduğu Semadirek Adası’nın kuzeyine gelmiştir. Buradaki ileri gözetleme mevkillerini gerektiğinde sualtına dalarak 26-27 Mayıs gecesi geçmiş ve sabah gün

için süratle gelmeye başladıkları sırada Esat Paşa denize dökülenlerin toplanabilmesini kolaylaştırmak amacı ile topçularımıza ateş kestirecek kadar büyük bir insanlık örneği gösterdi. Bizim ateşi kesmemizle onlar da ateş kestiler, biz bu manzaraya sevinçle düşman kuvvetleri de kederle bakakaldı...”. Bkz. Altay, **a.g.e.**, s. 106.

¹⁶²⁹ Kannengiesser, **Gallipoli: Bedeutung und Verlauf der Kämpfe 1915**, s. 142; Wolf, **a.g.e.**, s. 410. Alman subaylarında Türklerin Almanları çok büyük gördüklerine dair bu ifadeler bir diğer örnek de Alman pilot Buddecke’nin anılarından verilebilir. Uçak düşürmedeki başarısının ardından yanına gelen insanların “Allah her şeye kadirdir. Ve Almanlar” dediklerini aktarır. Bkz. Buddecke, **El Schahin (Der Jagdfalke): Aus meinem Fliegerleben**, s. 83 (çev. s. 79). Bu tür ifadelerin de ilerleyen yıllarda Almanlara karşı tepkiselliği artırdığı düşünülebilir.

¹⁶³⁰ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 371 (Alm. s. 153-154); Wolf, **a.g.e.**, s. 411-412.

ağardığında Gelibolu Yarımadasının en uç noktasındaki İlyas (Mehmeçik) Burnu'nda olmayı hedeflemişti. Ona göre bu bölge İtilaf güçlerinin Seddülbahir'deki çıkarma bölgesi olup burada mutlaka kara birliklerini koruma altına alan bir savaş gemisi olması gerekirdi. Planladığı gibi 27 Mayıs sabah gün ağarırken bölgeye ulaşmıştı. Gözetleme yapmak üzere periskobunu çıkardığında bir oraya bir buraya giden küçük gemiler ve yük gemisinin haricinde ilk etapta savaş gemisi görememişti. Ancak daha sonra onların arasından, güvenliği açısından Tekkeburnu'ndaki çıkarma bölgesi civarında kıyıya iyice yakın demir atmış olan Majestic isimli İngiliz zırhlısının silüetini fark etti. Küçük tekneler arasından uygun bir boşluk ve açı arayıp sonunda en fazla 20 metrelik bir boşluk bulmuş ve torpidosunu göndermişti.¹⁶³¹ Bir süre sonra ortaya çıkan patlamanın büyüklüğü kazan dairesini vurduğunun habercisiydi. 15 bin tonluk zırhlı önce bir balina gibi dönüp takla attıktan sonra dörtbuçuk dakikada tamamen suyun altında kalmıştı. Majestic zırhlısı mürettebatından 40 kayıp vermişti.¹⁶³²

Sonraki haftalarda Hersing ile Alman gazetelerinin yaptığı mülakatlardan birisi Osmanlı arşivi kayıtlarına da tercüme edilerek girmiştir. Hersing, Berliner Zeitung am Mittag'da, yayınlanan mülakatında U51 denizaltısının Majestic'in batırılmasıyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır.

“...27 Mayıs tarihinde sahil yakınında Majestic'i gördük. Tayfası kahvaltı ediyordu. Geminin etrafında on nakliye sefinesi vardı. Yandan vurmak icab etdi. ... Geminin muhafazasına mahsus çelik ağlar denize indirilmişdi. Lâkin mermilerimiz en kavî çelik ağlarını da kolayca delebildi...”¹⁶³³

Burada dikkat çeken bir husus Hersing'in denizaltısının U51 olarak zikredilmesidir. Gerçekten de dönemin basınında yer alan haberlerde denizaltının isminin U51 olarak verildiği görülmektedir.¹⁶³⁴ Hatta sonraki yıllarda kaleme alınan

¹⁶³¹ Amiral Souchon'un raporunda 40 metrelik bir boşluk olarak ifade edilmektedir. Bkz. **PA AA, R 19986**, Amiral Souchon'dan Berlin'e, 5 Haziran 1915.

¹⁶³² Hersing, **a.g.e.**, s. 45-48; Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 373 (Alm. s. 155). Majestic'in batışı sırasında çekilmiş fotoğraflar için bkz. **BArch, Bild 134-C2354**; **BArch, Bild 183-R36151**; Wolf, **a.g.e.**, s. 412-413.

¹⁶³³ **BOA, HR. MA, 1132/75**; **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, c. 1, s. 149-150, 471.

¹⁶³⁴ Denizaltının U51 olarak isimlendirilmesine pek çok örnek verilebilir. Örneğin şu gazete haberinde U51 olarak ifade edilmektedir. Bkz. “9000 Kilometerfahrt im U-Boot: Von Wilhalmshaven bis Konstantinopel”, **Wiesbadener Tagblatt**, 21 Haziran 1915 (Sonder-Ausgabe), s. 2. Başarısından

tarikh kitaplarında da bu şekilde yazılanlar vardır.¹⁶³⁵ Ancak bu isimlendirmenin şaşırtma amaçlı yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Hersing anılarında bu durumu şöyle açıklamıştır:

“...daha sonraları basında, İstanbul’a U51 denizaltısının gittiği yazıldı. Bu doğru değildi. U51’in o aralar henüz yapımı sürüyordu ve savaşa hazır değildi. Gerçi yoldayken geminin ön tarafına beyaz boya ile ‘No 51’ yazıldı, ancak bu benim düşmanı ve basını yanıltmak için düşündüğüm bir savaş hilesiydi. Böylece denizaltının tam olarak sınıflandırılmasının önüne geçilmiş olacaktı...”¹⁶³⁶

4.4.2.2. Yeni Hedef Arayışının Sonuçsuz Kalması ve U21’in İstanbul’a Gidişi

Hersing’in anlatımına göre ikinci saldırının hemen ardından güneydoğuya doğru akıntıdan istifade ile bu kez de izlenmekten kurtulmuş, ertesi gün açıktan dolaşım Yunanistan kıyısı boyunca kuzeye doğru ilerlemişti. 28 Mayıs akşamı ertesi sabah Boğaz girişine doğru harekete geçmek üzere yine Semadirek açıklarına geldi. Bundan sonra torpido atmaya degecek bir düşman gemisi görmediğinden ve sadece torpidobotlar ile gözetleme gemilerinin kıyı boyunca görev yaptıklarından bahseder. İmroz (Gökçeada) Limanı’nda baca dumanlarından iyi bir hedef bulabileceğini düşünerek oraya yönelmiş, ancak hem istediği gibi büyük savaş gemisi hedefi bulamamış hem de düşmanın farkına varması üzerine izlemeye alındığından kaçmak zorunda kalmıştı. Hatta bu sırada düşmanın denizaltı ağına takılmış, bir buçuk saatlik bir çabanın ardından düşman fark etmeden denizaltıyı ağdan kurtarmayı başarmışlardı. Hersing 30 Mayıs günü Çanakkale Boğazı önünde yine saldırmak için büyük savaş gemisi aramış ama önceki gün olduğu gibi bu mümkün olmamıştı. Nitekim iki başarılı operasyonun ardından İtilaf filosu büyük savaş gemilerini geri çekerek, Limni Adası’nın korunaklı Mondros Limanı’nda güven altına almışlardı.¹⁶³⁷

ötürü Hersing’in fotoğrafına yer verilen bir gazetede fotoğraf alt yazısında da U51 yazılıdır. Bkz. **Das Illustrierte Blatt**, 24 Ekim 1915, nr. 43, s. 13 (EK 59).

¹⁶³⁵ Buna bir örnek için bkz. Stegemann, **Hermann Stegemanns Geschichte des Krieges**, s. 527.

¹⁶³⁶ Hersing, **a.g.e.**, s. 53. Bununla birlikte arşiv evrakında da yoğun şekilde U51 olarak isimlendirildiği görülmektedir. Örnek için bkz. **BArch MA, RM 40/297**, s. 277 vd. Ayrıca Amiral Souchon’un büyük denizaltının “U51” olarak adlandırılmasına yönelik yazısı için bkz. **BArch MA, RM 40/732**, s. 72, Amiral Souchon’dan İstanbul Garnizon Kumandanlığına (Deniz Ataşesine), 9 Haziran 1915.

¹⁶³⁷ Hersing, **a.g.e.**, s. 48-51; Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 373-374 (Alm. s. 155-156).

U21 henüz Çanakkale Boğazı etrafında kendisine yeni hedef arayışındayken Alman haber ajansı 28 Mayıs tarihinde İstanbul'dan gelen bilgileri yayınlamaktaydı. Buna göre bütün Türk basını Alman denizaltılarının Kuzey Denizi'nden Çanakkale önlerine başarılı bir şekilde ulaşmalarının yeni bir dönemi başlattığı, bu sayede artık Çanakkale ve İstanbul savunmasının çok daha güçlü olduklarına dair haberler yazıldığını bildiriyordu.¹⁶³⁸

Deniz Yüzbaşı Hersing'in Çanakkale Boğazı önünde yeni bir hedef bulamaması üzerine Bodrum civarındaki buluşma noktasına giderek burada Çanakkale Boğazı'ndan geçiş ve mayın hatları üzerine bilgi aldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra 2 Haziran günü Çanakkale Boğazı'na doğru yola çıkmış, hiçbir düşman gemisiyle karşılaşmadan ve akıntının fazla olmadığı derin bir noktadan 4 Haziran günü Boğaz'a girmiştir.¹⁶³⁹ Bu sayede düşmanın döşemiş olabileceği mayınların da altından geçmeyi hedeflemiştir. Aynı gün öğleden sonra Çanakkale'ye ulaştığında Boğazlar Komutanı Amiral Usedom'a gelişini bildirmiştir. Çanakkale'de Amiral Merten, Hersing ve U21 mürettebatını kutlamak üzere denizaltıya gelmişti. Daha sonra bir gece yolculuğunun ardından 5 Haziran sabahı İstanbul'a ulaşmış, Türk halkının coşkulu karşılamasıyla Galata Köprüsü'nün altından Haliç'e girmiştir. U21'in Almanya'dan ayrıldıktan sonra İstanbul'a varması 40 günü bulmuştu.¹⁶⁴⁰

¹⁶³⁸ **Der große Krieg 1914-15**, c. 4, s. 2236.

¹⁶³⁹ **BArch MA, RM 40/297**, s. 312, Amiral Merten'den Donanmaya telsiz telgraf bilgisi, 4 Haziran 1915. Çanakkale Boğazı'nda Baykuş Bataryasında görev yapan Osmanlı Deniz Subayı Şakir Bey [Tunççapa] 2 Haziran 1915 günlük notunda şunları kaydetmiştir: "...Alman denizaltılarından birisinin geleceğine dair çok evvelden haberimiz vardı. Hacı bekler gibi gemiyi bekliyorduk. Alman denizaltılarının birkaç günden beri faaliyet göstermesi ile o cehennemî ateşler saçan mağrur düşman donanmasından eser bile kalmadı, hepsi birer deliğe girdiler." Bkz. M. Şakir Tunççapa, "Çanakkale Muharebeleri Hatıralarım", **Çanakkale Hatıraları**, c. 3, Üçüncü Kitap, haz. Metin Martı, 2. Basım, İstanbul: Arma Yayınları, 2005, s. 113. Bir diğer Osmanlı Kurmay Subayı Haydar Bey [Alganer] denizaltıların geçişi ile ilgili 3 Haziran'da günlüğüne "...Sabahleyin bir Alman denizaltısı bir iki torpido eşliğinde önümüzden geçiyordu. Artık bizdeki şenlik, mendil sallamalar, selamlar... Fotoğrafını çektim, ufacık bir şeydi" diye yazmıştır. Fotoğraf da bulunmaktadır. 4 Haziran günlüğüne ise "akşama doğru Almanların bir denizaltısı daha geçiyordu. Gördük ki bu başka bir sistem, uzun ve yumurta şeklinde. Daha güzel" diye yazmıştır. Bkz. Haydar Mehmet Alganer, **Çanakkale Kara Savaşları Günlüğü**, İstanbul: Deniz Kuvvetleri Basımevi Müdürlüğü, 2009, s. 44-45, 49.

¹⁶⁴⁰ Hersing, **a.g.e.**, s. 51-5; Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 374 (Alm. s. 156); Koç, **a.g.t.**, s. 176. Tarihi roman niteliğindeki Clemens Laar'ın kitabına göre, U21 gemileri batırıp İstanbul Galata'da su üstüne çıktığında denizaltının güvertesine ilk gelenlerden biri Enver Paşa olmuş, Hersing'in elini sıkarak "Son anda yetiştiniz" demiştir. Bkz. Clemens Laar, **Der Kampf um die Dardanellen**, Berlin: Paul Neff Verlag, 1936, s. 295. Bu bilgi elbette teyide muhtaçtır, zira Hersing anılarında bundan bahsetmemektedir.

Alman ajansının haberinde Akdenize gönderilen Alman denizaltılarından bir kısmının 4 Haziran'da İstanbul'a geldiği ve Dolmabahçe sarayı önünde geçit töreni yaptıkları, kısa süre önce Çanakkale'de başarı gösteren denizaltıları halkın sevgi gösterileriyle karşıladığını yazıyordu.¹⁶⁴¹ Amiral Souchon, Alman Donanması Kurmay Başkanlığına 5 Haziran günü şifreli telgrafla gönderdiği kısa raporunun sonunda İstanbul'a ulaşan U21'in önceki günlerde yaşadıkları ve başarılarından bahsettikten sonra bir aylık uzun yolculuğun ve verilen emeklerin iki zırhlının batırılışıyla karşılığını bulduğunu belirtmekteydi.¹⁶⁴² Yine Amiral Souchon İstanbul'a gelerek Haliç'e giren U21'in personelinin 21 subay, 2 gözetleme subayı, 1 mühendis ve 1 doktordan¹⁶⁴³ oluştuğu bilgisini vermektedir.¹⁶⁴⁴

4.4.2.3. U21'in Başarılarının Osmanlı ve Alman Kamuoyundaki Yankısı

Gelibolu Yarımadasında 25 Nisan günü başlayan kara muharebelerinde bir ay boyunca o kadar çok zayıat verilmişti ki takviye kuvvetlerin zamanında cepheye yetişmesinde güçlük çekiliyordu. İtilaf filosunun büyük çaplı toplarının ateşi Osmanlı tarafında morallerin bozulmasına sebep oluyordu. Bu bakımdan Alman denizaltıların tam da böyle bir kritik dönemde gelişi ve iki İtilaf zırhlısını batırması oldukça etkili olmuştu.¹⁶⁴⁵

U21'in gerçekleştirdiği bu iki başarılı operasyonun karada süren muharebelerde Gelibolu Yarımadasının müdafilerine hem moral olarak hem de fiili olarak büyük katkısı oldu. Bu vakitten sonra Queen Elisabeth modern zırhlısı başta olmak üzere İtilaf filosuna ait büyük savaş gemileri harekât bölgesinden tamamen çekilmişlerdi.

¹⁶⁴¹ **Der große Krieg 1914-15**, c. 4, s. 2304. Bu arada denizaltıların fotoğraflarının basında yer almaması yönünde Berlin'den gelen uyarıyı Humann'ın ilettiği görülmektedir. Bir Alman gazetesinde İstanbul'dan bir denizaltı fotoğrafının yayınlanması üzerine sansür yapıldığı, teknik açıdan düşmana koz verebileceğinden İstanbul'da da buna dikkat edilmesi istenmiştir. Bkz. **BArch MA, RM 40/732**, s. 75, Alman Deniz Ataşesi Humann'dan Harbiye Nezaretine, 13 Haziran 1915.

¹⁶⁴² **PA AA, R 19986**, Amiral Souchon'dan Berlin'e, 5 Haziran 1915.

¹⁶⁴³ Denizaltıda bulunan donanma doktoru Dr. Gustav Olshausen idi. Olshausen sonraki yıllarda U21 ile yolculuk, Çanakkale'deki başarılar ve sonrasında İstanbul'a gidişleri sürecine dair denizaltı içerisinden teknik ve sıhhi bilgiler içeren bir metin yazdı. Bkz. Gustav Olshausen, "An Bord von U 21: Auf der Fahrt von Wilhelmshaven nach Konstantinopel vom 25. IV.-5.-VI. 1915", **Vor 20 Jahren. Zweite Folge: Von den Dardanellen zum Sues. Mit Marineärzten im Weltkrieg durch die Türkei**, yay. Deutschen Medizinischen Wochenschrift, Leipzig: Georg Thieme, 1935, s. 267-277.

¹⁶⁴⁴ **BArch MA, N 156/14**, s. 42-43, 5 Haziran 1915; Tuna, **a.g.t.**, s. 171.

¹⁶⁴⁵ Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 117-118

Diğer gemiler de İmroz (Gökçeada) ve Limni adalarındaki güvenli limanlara çekilmişlerdi. Bu gelişmeleri Amiral Usedom Çanakkale'den İstanbul'a bildiriyordu.¹⁶⁴⁶ Amiral Souchon iki zırhlının batırılmasının ardından 28 Mayıs günü Arıburnu bölgesinde ilk defa İtilaf filosuna ait hiçbir savaş gemisinin bulunmadığını not etmişti.¹⁶⁴⁷ Yarımada da bulunan İtilaf güçlerinin ise çıkarma yaptıkları sahillerde denizle bağlantıları bir nevi kesilmiş gibiydi ve bu durum onlar açısından moral bozucu bir durumdu.¹⁶⁴⁸ Fakat şüphesiz İtilaf güçleri bu durumun önlemini alıp karadaki askerlerini desteklemek için kısa sürede çareler aramaya başlamışlardı. Buldukları çareler başka Alman denizaltıların da bölgeye gelmesine rağmen onların görev şartlarını zorlaştıracaktı.¹⁶⁴⁹ Bu çarelerden birisi büyük zırhlı savaş gemilerinin yerini, altı düz, duba biçiminde ağır toplara sahip, adeta yüzen bir korugan denilebilecek monitörlerin almasıydı. Bu monitörler de kara hedeflerine oldukça etkili atışlar yapabiliyorlardı.¹⁶⁵⁰ Ayrıca denizaltılara karşı korunaklı olduklarından Haziran ayından itibaren İtilaf filosu denizaltı saldırısıyla savaş gemisi kaybetmemişti.¹⁶⁵¹

Hersing anılarında yaptığı seferin başarısının siyasi ve askerî alanda etkisini gösterdiğini belirtmektedir. Çanakkale Boğazı önlerinde Alman denizaltısının varlığının farkına varan düşmanın çekilmesi, Bulgaristan'ın İttifak devletleri safına katılması, Sırbistan engelini aşılmasıyla birlikte İttifak devletlerinin fiili bağlantısının kurulmasında kendisinin yapmış olduğu sefer ve başarılarını öne çıkarmaktadır. Hatta bu başarılarından ötürü dönemin en yüksek Alman askerî

¹⁶⁴⁶ **BArch MA, RM 40/8**, s. 150, Amiral Usedom'dan İstanbul'a, 27 Mayıs 1915. Usedom'un düzenli biçimde İstanbul Genel Karargâh ve Donanmaya gönderdiği günlük raporlar bu dosyada bulunmaktadır.

¹⁶⁴⁷ **BArch MA, N 156/14**, s. 37, 28 Mayıs 1915; Tuna, **a.g.t.**, s. 170.

¹⁶⁴⁸ İtilaf Devletlerinin Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı ve kara harekâtının başındaki isim olan General Ian Hamilton 31 Mayıs gününe ait notlarında, Alman denizaltısı tarafından iki zırhlılarının batırılması sonrasında artık savaş gemilerinin düşmana mermi yağdırmadığından, geceleyin karşı yamaçlardaki Türk siperlerini tarayan, aydınlatan ışıldakların olmadığından ve Ege'den Çanakkale Boğazı'na büyük çaplı mermilerin uçmadığından bahsetmektedir. Hamilton, **Gelibolu Hatıraları**, s. 176-177.

¹⁶⁴⁹ Wolf, **a.g.e.**, s. 413-414.

¹⁶⁵⁰ Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, s. 32, 49.

¹⁶⁵¹ Atabey, **a.g.e.**, s. 173.

madalyası olan “Pour le Merite” ile ödüllendirildiğinden bahseder.¹⁶⁵² Öte yandan Başkumandan Vekili Enver Paşa’nın da 29 Mayıs günü Alman İmparatorluk Donanma Bakanı Tirpitz’e, Alman denizaltıların Boğazlardaki başarılarından dolayı kendisini candan kutladığı ve majesteleri Alman İmparatoruna bu etkili desteklerinden dolayı Osmanlı ordusunun teşekkürlerini iletmesini rica ettiği görülmektedir.¹⁶⁵³

Gerçektende U21 denizaltısının Çanakkale Boğazı önlerinde 25 ve 27 Mayıs’ta iki İngiliz zırhlısını batırmış olması İtilaf devletlerini büyük endişeye sevketmiş ve bu endişe İngiliz basınına da yansımıştır. Örneğin İngiliz Liberal Partisinin önemli yayın organı olan Manchester Guardian gazetesinin 28 Mayıs tarihli baskısında, Osmanlı Ordusunun iki denizaltıyla takviye edilmesinden sonra İngiltere’nin Çanakkale’deki savaşa devam etmesinin zor olduğu ifade edilen bir yazı kaleme alınmıştı. Bu yazıda Osmanlı tarafının artık denizdeki mücadelesinin İtilaf güçlerinin karadaki mücadelesinin önüne geçmeye başladığından¹⁶⁵⁴, Çanakkale önlerine gelen Alman denizaltıların devamının pekâlâ gelmeye devam edebileceğinden ve bunlar için Adalar Denizi’nin ihtiyaç duyacakları her türlü tedariki sağlayabilecekleri uygun bir bölge olduğundan bahsedilmektedir.¹⁶⁵⁵

O günlerde Çanakkale Cephesinde bulunan Alman gazeteci Rudolf Zabel, karada en ağır muharebelerin yaşandığı 1915 yılı Mayıs ayında düşman birliklerinin konumlarını korumalarında en etkili hususun gemilerden sürekli biçimde yapılan ağır top ateşi olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle Almanya’dan denizaltı geleceğinin duyumunu aldıklarını ve hasretle yolunu gözlediklerini, ancak ne zaman geleceklerini bilmediklerini yazar. U21’in başarılı iki operasyonundan sonra ise bu durumun farkında olanların “Ah keşke ilk başta burada olsalardı” diye iç çektiklerinden bahsetmektedir. Zabel ayrıca yeni bir savaş aleti olarak nitelendirdiği

¹⁶⁵² Hersing, **a.g.e.**, s. 52. Hersing’in U21 ile Triumph ve Majestic zırhlılarını batırması anısına çıkarılmış hatıra madalyonu için bkz. **a.g.e.**, s. Xxxix.

¹⁶⁵³ Kılıç, **Vatan Uğruna**, s. 219; **BArch MA, RM 3/2600**, s. 10, Enver Paşa’dan Alman Donanma Bakanı Tirpitz’e, 29 Mayıs 1915.

¹⁶⁵⁴ Amiral Souchon da bu denizaltı başarılarının İtilaf kara birliklerinin karadaki ilerleme harekâtını da sekteye uğrattığı tespitinde bulunmuştu. Bkz. **BArch MA, N 156/14**, s. 40, 2 Haziran 1915; Tuna, **a.g.t.**, s. 170-171.

¹⁶⁵⁵ **BOA, HR. MA**, 1132/75; **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, c. 1, s. 148-149, 470.

denizaltının manevra kabiliyeti ve başarıları sayesinde stratejik ve taktik açıdan savaşın gidişatına önemli etkide bulunduğunu yazmış, bunu “İşte sanayimiz ve deniz kuvvetlerimizin büyük başarısı!” kelimeleriyle ifade etmiştir. Zira ona göre Mayıs ayındaki Muavenet ve U21 operasyonlarının önemli neticelerinden biri de Yarbay Wehrle’nin bataryalarına nihayet daha az iş düşmesi ve bu sayede yapılan ağır top takviyeleriyle artık Anadolu yakasından sadece Boğazın girişindeki gemiler engellenmekle kalmamış, aynı zamanda Seddülbahir’deki İngiliz siperlerine de atış yapılabilmektedir. Böylece İngiliz ve Fransızlar Seddülbahir’de fazla ilerleyemeyeceklerini anlamışlar ve Anafartalar civarından yeni bir çıkarma planlamışlardır.¹⁶⁵⁶

Henüz 1915 yılında yayınlanmış Almanca akademik bir makaledeki yoruma göre Çanakkale Cephesinde İngiliz denizaltıları yavaş ve temkinli hareket etmek durumundaydılar. Zira Boğaz içerisinde aynı zamanda akıntılarla boğuşmak zorunda kalıyorlardı. Bu nedenle verdirdikleri kayıptan çok kendileri kayıp yaşamışlardı. Buna karşın Alman denizaltıları ise Deniz Yüzbaşı Hersing komutasındaki U21 örneğinde olduğu gibi Boğazın dış kısmında en azından akıntı ile boğuşmak zorunda değildi ve bazı İngiliz zırhlılarını batırmayı başarmışlardı.¹⁶⁵⁷

4.4.2.4. Gelibolu Yarımadasında Hersing Mevkii [Hersingstand] ve U21’in Sonraki Faaliyetleri

U21 başarılı operasyonları sonrasında İstanbul’a gidince Midilli’den yedek torpidolar temin etmiş, denizaltının gerekli bakımları yapılmıştı. Hersing bundan sonra Çanakkale civarında yeni operasyonlara girişebilmesi ve etkili olabilmesi için Boğazın dışarısındaki sahillerde bir deniz üssü kurulması gerektiğini düşünmüş, bunun için Boğaz Komutanı Amiral Usedom’a öneride bulunmuştu. Zira Boğazdan girip çıkması, bölgede operasyon yapması oldukça güç hale gelmişti ve düşman filosu alacağı tedbirlerle bunu daha da zorlaştırmanın yollarını arayacaktı. Ayrıca Boğaz dışında oluşturulacak bir denizaltı haberleşme üssü sayesinde diğer Alman denizaltılarıyla birlikte İtilaf filosunun etkinliğini ve mayın döşeme faaliyetini takip

¹⁶⁵⁶ Zabel, **a.g.e.**, s. 116-118 (çev. 169-173). Zabel’in kitabının bu sayfalarında Çanakkale ve İstanbul civarında Alman denizaltılarına dair görseller bulunmaktadır.

¹⁶⁵⁷ Frech, F., “Die Dardanellen und ihre Nachbargebiete”, s. 371.

etmek mümkün olabilecekti. Bunun için Çanakkale'ye giden Hersing beraberinde diğer bazı Alman deniz subayları ile Türk süvarilerinin eşliğinde önce Anadolu yakası sahillerinde bu iş için uygun bir yer aradı. Ancak Boğaz girişi ile Bozcaada arasında korunaklı bir denizaltı üssü kurmanın mümkün olmayacağına kanaat getirmişlerdi. Daha güneyde bir üs ise bağlantı yollarının iyi olmaması nedeniyle uygun olmayacaktı.¹⁶⁵⁸

Bu defa Gelibolu Yarımadasında bir üs bölgesi aramak üzere Çanakkale'den karşıya geçtiler. Hersing anılarında, Seddülbahir ve ardından Kabatepe'de siperlere yaptıkları ziyaret sırasında Türk komutanın kendisini çok rahat bir koltuğa oturttuğundan bahseder. Bu koltuğun nereden geldiğini sorduğunda ise, ilginç bir şekilde batan Triumph zırhlısından karaya vuran eşyalardan biri olduğunu öğrendiğini aktarmaktadır.¹⁶⁵⁹

Hersing'in aktarımına göre denizaltı üssünün muharebe sahasına bu kadar yakın olmaması gerektiği düşüncesiyle ve Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders ile de yaptıkları istişare neticesinde arayışlarını Saros Körfezi'ne doğru olan bölgeye yöneltmişlerdi. Nihayet bu bölgede korunaklı küçük bir koy buldular. Yakınındaki yerleşim yerinden (Tayfurköy) bu koya dağdan aşmak suretiyle zorlanmadan ulaşmak da mümkündü. Ayrıca bu dağın üzerinden bütün Saros Körfezi ile Semadirek ve İmroz (Gökçeada) görülebiliyordu. Bu sayede yaklaşan düşman filosu unsurlarının gözlemlenmesi ve aşağıda koyda demirli bekleyen denizaltıya bildirilmesi mümkün olabilecekti. Bu deniz üssünü bulmak yer bilgisi olanlar için ne kadar kolaysa, düşmanın burayı bulması ise bir o kadar zordu. Telefon hattı olan en yakın noktadan buraya bir bağlantı kurulmuş ve bazı Alman astsubayları ile bir Türk bölüğü de buraya yerleştirilmişti. Hersing, savaşın sonraki sürecinde denizaltılar için önemli katkıları olan bu noktanın, kendisini başarılarından ötürü onurlandırmak için "Hersingstand" [Hersing Mevkii] olarak adlandırıldığını belirtmektedir.¹⁶⁶⁰ Burası

¹⁶⁵⁸ Hersing, **a.g.e.**, s. 55-57. Bununla birlikte Amiral Usedom'un kurmay heyetinden Deniz Yüzbaşı Karl Schneider'in de belirttiği üzere, Anadolu yakasında Yenişehir yıkıntıları arasındaki gözetleme mevki Boğaz çıkışındaki İtilaf donanma hareketliliğine dair bilgilendirme açısından denizaltılar için önemliydi. Bu gözetleme mevki karşı taraf, yani Seddülbahir işgal altında olduğu için daha önemli hâle gelmişti. Bkz. Schneider, **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, s. 28.

¹⁶⁵⁹ Hersing, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁶⁶⁰ Hersing, **a.g.e.**, s. 58-59.

sonraki süreçte Çanakkale Boğazı'na girmek isteyen denizaltılar için bir kılavuz mevkii olmuştu.¹⁶⁶¹ Hersing mevkiinin kesin yeri kaynaklarda tam olarak tarif edilmemekle birlikte bahsi geçen kıyı şeridinde denizaltıların üs olarak kullanabilecekleri küçük koyların olduğu görülmektedir. Yapılan güncel araştırmalar bu koylardan Karaağaç Limanı'na işaret etmektedir.¹⁶⁶²

Amiral Souchon 4 Temmuz günü Berlin'e, Alman Donanması Kurmay Başkanlığına gönderdiği telgrafta U21'in Seddülbahir önünde büyük bir Fransız nakliye gemisini batırdığının haberini verdi.¹⁶⁶³ Hersing anılarında bununla ilgili, deniz üssü için yer tespitinin ardından İstanbul'a döndükten sonra yeni bir saldırı için Çanakkale Boğazı'nın yolunu tuttuğunu yazmıştır. Gece Boğaz çıkışında düşmanın çıkarma noktasında taşıdığı savaş gereçlerini boşaltan Carthage isimli büyük Fransız gemisinin önüne çıktığını ve gönderdiği torpido ile bu geminin üzerindeki savaş gereçleriyle birlikte beş dakikada battığını belirtmektedir. Ancak sonraki süreçte işlerin pek yaver gitmediği anlaşılmaktadır. İngilizlerin sonradan döşemiş oldukları bir mayın hattına rast gelmiş ve bir mayın halatından tam da kurtulduklarını düşünürken yaşanan patlama sonucu denizaltının bataryaları hasar görmüştü. İlk başta Hersing Mevkii'ne gitmiş, daha sonra bataryaları bozuk halde ilk teşebbüste olmasa da ikinci teşebbüste zorlukla Boğaza girerek önce Çanakkale ve ardından 11 Temmuz 1915 günü İstanbul'a ulaşmıştı.¹⁶⁶⁴ Deniz Yüzbaşı Hersing komutasındaki U21 denizaltısının, bundan sonraki süreçte Çanakkale Cephesi bağlamında etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1915 yılı Kasım ayında Pola Limanına gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır.¹⁶⁶⁵

¹⁶⁶¹ Lorey, **a.g.e.**, c. 1, 1936, s. 364 (Alm. s. 147).

¹⁶⁶² Çanakkale muharebeleri araştırmacısı Şaban Murat Armutak yaptığı incelemeler sonrasında Alman denizaltıları için tesis edilen üssün Karaağaç Limanı olduğu sonucuna varmıştır. Limanın emniyeti için limanı gören Ayıd Tepe civarında bir süvari bölüğü konuşlandırılmış, komuta yeri ve esas gözetleme yeri olarak da burası seçilmişti. Karaağaç Limanı'nın tespiti, coğrafi ipuçları ve görseller için bkz. Şaban Murat Armutak, "Saros Körfezi'nde Gizli Denizaltı Üssü", <https://canakkalemuharebeleri1915.com/makale-ler/87-saban-murat-armutak/529-saros-korfezi-nde-gi-zli-deni-zalti-ussu> (Eriş. 9 Temmuz 2022).

¹⁶⁶³ **PA AA, R 19993**, Amiral Souchon'dan Berlin'e, 4 Temmuz 1915. Ayrıca bkz. **BArch MA, RM 40/297**, s. 286, Amira Usedom'dan Donanma Komutanlığına, 4 Temmuz 1915.

¹⁶⁶⁴ **BArch MA, N 156/15**, s. 9, 10 Temmuz 1915; **BArch MA, RM 40/297**, s. 277 vd.; Tuna, **a.g.t.**, s. 172.

¹⁶⁶⁵ Hersing, **a.g.e.**, s. 60-63.

Öte yandan Alman denizaltılarının yeterli etkiyi gösteremediklerine dair dönemin günlüklerine yansıyan ilginç ifadeler de görülmektedir. Yetkin bir Osmanlı subayının 9 Ağustos tarihli günlüğünde, Alman denizaltıları hakkında şu tarzda olumsuz ifadelerine rastlanır: “...Denizaltıların gelmesi bir hayırlı müjdeyse de alçak Almanlar bizim için fedakârlık yapmaktan çekiniyorlar. Denizaltılar kendi memleketlerindeki faaliyeti burada göstermiyorlar. Burada canları pek kıymetli. Bıçare bizler boyna gidiyoruz. Onlar efendi ve kumanda mevkiinde bizi esir gibi kullanıyorlar. Bizi onlara esir eden bizim ahlaksızlara lanet olsun...”.¹⁶⁶⁶ Elbette bu ifadelerin Barbaros zırhlısının Çanakkale Boğazı’nda bir İtilaf denizaltısı tarafından batırılmasından sonraki gün kayda geçirilen notlar olduğunu dikkate almak gerekir.

Nihayetinde denizaltı başarılarının, İtilaf filosunun aldığı önlemler sayesinde bir süre etki göstereceği sonradan büyük başarı elde edilemediği görülür. Nitekim sonraki süreçte birkaç nakliye gemisinin torpillenmesi dışında büyük bir başarı elde edilememiştir.¹⁶⁶⁷ Elbette ilk başarıların ardından denizaltılardan beklentilerin büyük olduğu düşünülebilir ama öte taraftan denizaltıların varlığının İtilaf filosu üzerinde oluşturduğu endişeyi dahi bir katkı olarak değerlendirmek mümkündür.

4.4.3. Heino von Heimburg Komutasındaki Alman UB14 Denizaltısının Çanakkale Cephesine Dolaylı Katkısı

U21’den sonra Çanakkale Cephesine katkısı olan Alman denizaltısının Üsteğmen Heino von Heimburg komutasındaki UB14 olduğu görülmektedir. Bu denizaltı Almanya’dan Demiryolu ile geldiği Pola Limanı’ndan 16 Haziran günü Osmanlı sularına yola çıkmıştır. Karşılaşılan bir arıza nedeniyle 24 Haziran’da ulaştığı Bodrum’daki üste gerekli tamirat yapılmıştır. Daha sonra Ağustos muharebelerinin başladığı günlerde kuzeye doğru hareket eden denizaltı 13 Ağustos günü İstanköy Adası Körfezi civarında İngilizlerin birlik transferinde kullandığı 11 bin tonluk Royal Edward adlı gemiyi kış tarafından isabet ettirdiği bir torpido ile batırmıştır. Royal Edward yolcu gemisi İskenderiye’den Gelibolu Yarımadasındaki İngiliz

¹⁶⁶⁶ Eyüp Durukan, *Günlüklerde Bir Ömür III*, s. 34.

¹⁶⁶⁷ Atabey, *a.g.e.*, s. 176.

kuvvetlerine bir takviye birliğı ve bir sağık ekibi taşımaktaydı. Gemideki 220 mürettebat, 1350 birlik askeri ve 32 subaydan sadece 600 kadarı kurtulabildi.¹⁶⁶⁸

Bu başarının ardından Bodrum'a dönen UB14, 18 Ağustos günü oradan ayrılıp Çanakkale Boğazı'ndan geçmiş, 22 Ağustos günü İstanbul'a varmıştır. 30 Ağustos'ta yeniden Çanakkale Boğazı'ndan çıkan UB14, 2 Eylül'de Limni Adası'nın güneyinde Gelibolu Yarımadasına ANZAK birliğı taşıyan 12 bin tonluk Southland adlı İngiliz vapurunu torpillemiştir. Az hasar alan gemi Mondros Limanı'na sığınıp tahliye edilse de bu sırada 40 kişi kayıp vermişlerdi. Birkaç gün sonra, 4 Eylül sabahı Çanakkale Boğazı'ndan geçerken burada denizaltı ağ mânialarına takılan E7 denizaltısını önce su yüzüne çıkmaya zorlamış, daha sonra 3 subay ve 24 denizciden oluşan mürettebatı esir alındıktan sonra da batırmış ve İstanbul'a gitmiştir. Amiral Usedom'un Kurmay Subayı Schneider İtilaf denizaltısının mânia ağlarına takılması, uzun süre kurtulmaya çalışması ve sonra çaresiz su üstüne çıkıp yakalanmasını Nara Tabyası'ndan iyi şekilde gözlemlediklerini yazmıştır.¹⁶⁶⁹ 5 Kasım günü ise Marmara Denizi'nde, Çanakkale Cephesinin denizden lojistiğı açısından büyük sorun teşkil eden İtilaf denizaltılarından İngiliz E20 denizaltısını batırmıştır. E20'nin yeri daha önce ele geçirilen Fransız Turquoise denizaltısından elde edilen bilgilerle tespit edilmiştir. UB14 bu başarısının ardından Karadeniz'de görevlendirilmiştir.¹⁶⁷⁰

Amiral Souchon, UB14'ün genç komutanı Heino von Heimburg'dan övgüyle bahsetmektedir. Onun Çanakkale Boğazı'na ulaşana kadar bütün torpidolarını

¹⁶⁶⁸ **BArch MA, RM 40/297**, s. 239-244. Alman topçu astsubayı Bossert, Alman denizaltılarının cepheye gelişleriyle birlikte sadece İtilaf donanmasına ait savaş gemileri değil aynı zamanda yarımada ya birlik taşıyan nakliye gemilerinin de zor durumda kaldıklarını belirtir. Ona göre düşman gemilerine yönelik operasyonlar sayesinde sadece düşman savaş araçlarını ve birliklerini kaybetmiş olmuyordu, aynı zamanda Alman denizaltıları çok sayıda makineli tüfek ve cephane gibi kıymetli savaş araçları getiriyorlardı. Bkz. Bossert, **Der Kampf um die Dardanellen**, s. 64-65.

¹⁶⁶⁹ Schneider, **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, s. 16-17; **BArch MA, RM 40/485**, s. 123, Usedom'dan Başkumandanlık Vekâletine, 5 Eylül 1915. Midilli'de görevli Alman bahriyeli subayı Hans Hüner, Deniz Albayı Lorey'in ağır koşullar altında Boğazda Nara Burnu önlerinde denizaltı ağı germeyi başardığından ve buraya ilk olarak İngiliz E7 denizaltısının, daha sonra da Turquoise adlı Fransız denizaltısının takıldığından bahseder. Bkz. Hans Hüner, **a.g.e.**, s. 124.

¹⁶⁷⁰ Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 652; Hans Hüner, **a.g.e.**, s. 124; Atabey, **a.g.e.**, s. 177; **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. 5, III. Kitap, s. 472; Tuna, **a.g.t.**, s. 173-174; Koç, **a.g.t.**, s. 179-181. Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn, Bulgaristan ile yapılan ittifak uyarınca Almanya'nın mümkün olduğu kadar denizaltıyı Karadeniz'de görevlendirme taahhüdünde bulunduğu, Balkanlardaki gergin durum sebebiyle Bulgar kıyılarında Alman denizaltılarının bulunmasının büyük önem taşıdığını yazmıştı. Bkz. **BArch MA, RM 40/297**, s. 203.

kullandığı için İstanbul'a torpidosuz geldiğini belirtmektedir. Souchon 7 Eylül tarihli notlarında Heimbürg'un kendisine savaşın gidişatı ile ilgili olarak, Almanya'nın düşmanlarını yenilgiye uğratmak için Türklere ihtiyacı olduğunu söylediğini kaydetmiştir.¹⁶⁷¹

4.5. Liman von Sanders'in Alman Bahriyelilerin Çanakkale'ye Katkılarının Abartıldığına Dair Değerlendirmeleri

Çanakkale Cephesinde kazanılan zaferde Amiral Souchon'un kumandasındaki Osmanlı Donanmasının önemli katkılarının olduğu bir gerçektir. Zırhlı gemilerin indirekt atışları, Alman denizaltılarının düşman gemilerini cephe sahillerinden uzak tutması, düşman denizaltılarına karşı verilen mücadele, İstanbul ile cephe arasında yapılan birlik, gıda ve cephane sevkiyatının koruma altına alınması gibi donanma desteği Çanakkale Cephesinde Osmanlı kara ordusunun cepheyi savunmasına önemli katkılar sağlamıştır.¹⁶⁷²

Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders'in gerek Boğazlar Komutanı Amiral Usedom gerekse Osmanlı Donanması Komutanı Amiral Souchon'dan Gelibolu Yarımadasında devam eden kara muharebelerine katkı sağlamaları için yoğun bir şekilde talepte bulunduğu görülmektedir. Çalışmamızın yukarıdaki ilgili bölümlerinde bunların örneklerinden yeri geldikçe bahsedilmişti. Yine önemli bir örnek olarak Sanders'in kendi el yazısıyla Amiral Souchon'a gönderdiği bir mektup gösterilebilir. Sanders, Beşinci Ordu Komutanlığı antetli kağıda Bigalı Ordugahından yazdığı 1 Haziran 1915 tarihli mektupta, Seddülbahir'e bir taarruz yapmak istediğini ve burada donanmanın katkısının kendisi için çok değerli olduğunu yazmıştır. Sanders bunun için Seddülbahir ve Morto koyundaki İtilaf filosuna ait gemilere, Muavenet-i Milliye'nin operasyonuna benzer şekilde Boğazdan saldırı düzenlenmesi talebinde bulunuyordu. Aynı zamanda her halükarda denizaltıların çok etkili olabileceklerini ve bunların kullanılmasını talep ediyordu. U21 denizaltısı daha önceki günlerde iki İngiliz zırhlısını batırmayı başarmıştı. Sanders'in burada dikkat çektiği nokta, yaptıkları her taarruz sonrasında kara birliklerinin düşman gemilerine hedef olmasıydı. Fakat Sanders'in bu destek talepleri neticesinde elde edilen

¹⁶⁷¹ BArch MA, N 156/15, s. 74-75, 7 Eylül 1915; Tuna, a.g.t., s. 174.

¹⁶⁷² Welsch, "Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli", s. 653.

faydanın hem ortak hareket etme konusundaki eksiklikler hem de Mayıs ayında yaşadığı kayıpların ardından İtilaf filosunun aldığı önlemlerden ötürü sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁷³ Nitekim Sanders'in 11 Temmuz günü Souchon'a kendi el yazısıyla gönderdiği diğer bir yazısında denizaltıların faaliyetine uzun süre ara verilmemesini rica ediyor, aksi halde düşman filosunun endişesi kaybolmaya başladıkça önceki gün olduğu gibi büyük savaş gemileriyle birliklerimizi hedef aldıklarını bildiriyordu.¹⁶⁷⁴

Benzer şekilde aradan bir ay geçtikten sonra Ağustos muharebelerinin başladığı günlerde Sanders'in İstanbul'a Alman Büyükelçi vekili Prens Hohenlohe'ye gönderdiği telgrafta denizaltı sayısının çoğaltılması talebinde bulunduğu görülmektedir. Zira bugünlerde düşman gemilerinin balonların da desteğiyle daimi biçimde yaptıkları bombardıman neticesinde ve elde bu gemilere karşı gelecek silah da olmadığından binlerce askerin kaybedildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca Çanakkale Boğazı'nı elde tutmak istiyorsak bu gemilere karşı desteğe ihtiyacımız var diye de eklemiştir.¹⁶⁷⁵

Öte yandan elde edilen faydanın sınırlı olmasına bir örnek olarak; Enver Paşa'nın da Çanakkale'de olduğu 30 Haziran 1915 günü Amiral Usedom ve Amiral Souchon cephedeki kritik durumu ve donanmanın ne yapabileceğini değerlendirmişlerdi. Burada Yavuz başta olmak üzere diğer zırhlı gemilerle birlikte Boğazdan filo halinde çıkıp Seddülbahir'deki İngiliz çıkarma bölgelerini bombardıman edip geri dönecek şekilde bir operasyonun artı ve eksileri değerlendirilmişti. Bir defa böyle bir operasyonda gemilerin geçişi için mayın hatlarından bir geçiş yolu hazırlanması yaklaşık iki hafta zaman alacaktı. Bu çalışmayı fark ettirmeden gizlice yapmak da oldukça zordu. Hücumun başarısızlığı durumunda geri dönüş yolunun da hazır olması gerekiyordu. Türk filosu fark ettirmeden gizlice Boğazdan çıkmayı başarsa da

¹⁶⁷³ **BArch MA, RM 40/454**, s. 45-46, Sanders'ten Souchon'a, 1 Haziran 1915; Wolf, **a.g.e.**, s. 400. Sanders'in düşman savaş gemilerinin faaliyetine dair Amiral Souchon'un bilgilendirilmesini istediği 20, 22 ve 29 Haziran 1915 tarihli diğer üç yazı için bkz. **BArch MA, RM 40/485**, s. 219-221. Ayrıca 16 Haziran günü birlik nakliye gemilerini hedef almasını istediği yazı için bkz. **BArch MA, RM 40/422**, s. 95.

¹⁶⁷⁴ **BArch MA, RM 40/485**, s. 209, Sanders'ten Souchon'a, 11 Temmuz 1915. Sanders'ten iki hafta sonra benzer içerikli bir el yazısı mektup için bkz. **BArch MA, RM 40/433**, s. 5-6, Sanders'ten Souchon'a, 26 Temmuz 1915. Sanders bu mektupta ayrıca, aynı bölgede bombardıman yapan gemilere yönelik Muavenet operasyonunun bir benzerinin yapılıp yapılamayacağını sormaktadır.

¹⁶⁷⁵ **BArch MA, RM 40/433**, s. 3, Sanders'ten Prens Hohenlohe'ye, 11 Ağustos 1915.

İngiliz kara birliklerini desteklemek üzere bölgede bulunan savaş gemileri Türk filosunu hedef alacaklar ve Yavuz'un haricinde rakiple eşit güce sahip olmayan filonun başarı elde etmesi oldukça zordu. Bu değerlendirmeler neticesinde böyle bir operasyona girişmeme kararı alınmıştı.¹⁶⁷⁶

Yine 1915 sonlarında Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders bizzat Amiral Souchon'dan Seddülbahir'e yapılması planlanan bir taarruza, Alman Akdeniz Filosunun çıkarma birliği ile destek olmasını istemişti. Ancak Amiral Souchon önceki görevleriyle oldukça zayıf düşmüş olan ve donanmanın denizci taarruz gücünü oluşturan çıkarma birliğinin bu iş için uygun olmadığını, Türkiye'nin önemli bir askerî gücünü oluşturan bu denizcilere gerek Boğazdan yapılacak yeni bir saldırıda, gerekse Karadeniz'de bundan sonra da büyük ihtiyaç olacağı gerekçesiyle reddetmişti.¹⁶⁷⁷

Neticede Gelibolu Yarımadasına çıkarma yapmış olan İtilaf kuvvetleri 1916 yılının Ocak ayında yarımadayı tamamen boşaltarak tahliye ettiler. Bu tahliye Osmanlı ordusunun İtilaf devletlerine karşı kazandığı büyük bir zaferdi. Gelibolu zaferinin ardından Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders ve Başkumandan Vekili Enver Paşa, Donanmanın cepheye katkısından ötürü Donanma Komutanı Amiral Souchon'a teşekkür telgrafları çekmişlerdi.¹⁶⁷⁸ Amiral Souchon, Liman von Sanders'in savaştaki yardımlarından ötürü Osmanlı Donanmasına teşekkür ettiğini ve Enver Paşa'nın Çanakkale Boğazı'nın savunulması noktasında gerçekleştirdiği mücadeleden ötürü kendisine teşekkür ettiğini notlarına kaydetmişti.¹⁶⁷⁹

Enver Paşa'nın Osmanlı Donanmasının Çanakkale'deki zafere katkılarından ötürü Donanma Komutanı Amiral Souchon ve Alman bahriyelilerine yönelik 20 Ocak 1916 tarihli teşekkür beyanı Alman gazetelerinde yayınlanmıştı. Enver Paşa bu beyannamede dokuz aydır hayatları pahasına verdikleri kahramanca ve fedakârca mücadeleden dolayı karada ve denizdeki tüm ordu mensuplarına teşekkür etmekteydi. Ayrıca Amiral Souchon kumandasında gece ve gündüz çalışarak

¹⁶⁷⁶ Welsch, **a.g.m.**, 1938, s. 653.

¹⁶⁷⁷ Welsch, **a.g.m.**, 1938, s. 653.

¹⁶⁷⁸ Mäkelä, **Souchon der Goebenadmiral**, s. 168.

¹⁶⁷⁹ **BArch MA, N 156/17**, s. 37-39, 43, 9-16 Ocak 1916; Tuna, **a.g.t.**, s. 143.

cephedeki zafere katkı sağlayan bahriyeli subay ve erlere de dünya tarihinin şerefli bir sayfası olan bu zafere katkılarından dolayı şükranlarını sunuyordu.¹⁶⁸⁰

Öte yandan Çanakkale savunmasına destek konusunda farklı makamların başında bulunan Alman komutanları arasında hem muharebeler döneminde hem de zafer sonrasında zaferde pay sahibi olma konusunda anlaşmazlıklar söz konusu olmaktaydı. Nitekim kara savunmasının başındaki isim olan Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders'in, iddia edildiği gibi İtilaf donanmasının geri çekildiği ve artık etkin olmadığı söylentilerini daha henüz muharebeler döneminde reddettiği dikkat çekiyordu. Yani yukarıda değinildiği üzere Beşinci Ordu Komutanı Sanders, bir yandan Amiral Souchon komutasındaki donanmanın ve Amiral Usedom komutasındaki Boğaz savunmasının katkısını önemsiyor, ancak diğer yandan onlardan gördüğü desteği yetersiz bularak karada kazanılan zafere olan etkilerinin büyütülmemesini istiyordu.

Örnek olarak Birinci Kerevizdere Muharebelerinin yaşandığı günlerde yazdığı bir telgrafta, Mayıs ayındaki operasyonların ardından düşman gemilerinin etkisiz kaldığının doğru olmadığını belirtmekteydi. 21 Haziran günü iki düşman gemisinin kuzey grubunda etkili olduğunu, güney grubuna ise daha fazla düşman gemisinin yardım ettiğini yazmıştı. Yani U21'in başarılarının ardından İtilaf filosunun yeniden karadaki birliklerine destek olduklarına dikkat çekmekteydi.¹⁶⁸¹

Liman von Sanders Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin hemen ardından Malta esaretinde yazmış olduğu hatıratında Amiral Souchon'un başında bulunduğu Osmanlı Donanması ve Amiral Usedom'un başında bulunduğu Boğazlar Genel Komutanlığının Çanakkale'deki kara muharebelerine katkıları üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır. Sanders hatıratında Osmanlı Donanmasını Türk-Alman donanması olarak isimlendirmekte ve Çanakkale muharebelerine doğrudan katkılarından bahsetmektedir. Ancak ona göre aslında bu katkı pek de fazla değildir, çünkü donanmanın katkılarının abartılmasından hoşlanmamaktadır. Buna göre Donanma, Beşinci Orduya topu topu 24 makineli tüfekten oluşan iki makineli tüfek birliği vermiştir. Ancak bunlardan çok fazla faydalanıldığını da vurgulamaktadır.

¹⁶⁸⁰ PA AA, R 13337, Gazete küpürü: Norddeutsche Allgemeine Zeitung, No. 21, 22 Ocak 1916.

¹⁶⁸¹ PA AA, R 19990, Wangenheim'ın Berlin'e ilettiği 25 Haziran 1915 telgraf; Aynı belge için ayrıca bkz. PA AA, R 13331.

Barbaros ve Turgud Reis zırhlılarının çıkarmaların ilk haftalarında Boğazdan Arıburnu tarafındaki İtilaf donanmasına endirekt atışlarla katkı sağladığını belirtmektedir. Ayrıca bir Osmanlı muhribinin operasyon neticesinde Goliath zırhlısını batırması ile Alman denizaltıların “maalesef kısa” süren katkılarından söz etmekte, Goeben ve Breslau’ın hiç Çanakkale’ye gelmediklerini belirterek aslında bu katkıyı abartmanın ve Beşinci Orduyla aynı kefeye koymanın doğru olmayacağına işaret etmektedir.¹⁶⁸²

Sanders hatıratında ayrıca Muavenet-i Milliye’nin Goliath zırhlısına yönelik operasyonunun ustaca hazırlanmış ve ansızın yapılmış bir taaruz olarak değerlendirmekte, ancak Mayıs ayındaki bu operasyonların kara muharebelerindeki ağır yükü sadece bir nebze ve kısa süre için hafiflettiğini belirtmektedir. Yüzbaşı Hersing komutasındaki U21 denizaltısının 25 ve 27 Mayıs 1915 tarihlerinde Triumph ve Majestic savaş gemilerini batırması neticesinde düşman donanmasının adalardaki üslerine çekilerek¹⁶⁸³ ilk birkaç hafta karadaki birliklerine topçu desteğini torpidobot ve muhriblere bıraktığını belirtmektedir. Bundan sonra büyük imkânlarla sahip düşmanın denizaltılara yönelik gerekli tedbirleri aldıklarını ve Alman denizaltıların savaşın geri kalan yedi ayında Çanakkale önlerinde kaydadeğer bir başarı elde edemediklerini söylemekte, donanma ve denizaltıların katkısını bu şekilde değerlendirmektedir.¹⁶⁸⁴

Öyle ki Sanders hatıratında bu konuda Haziran ayı ortasından itibaren İstanbul’da bulunan Donanma Komutanı Amiral Souchon’a çektiği telgraflarla donanmadan destek talebinde bulunduğunu, cephede durumun Mayıs ayında başarılı deniz

¹⁶⁸² Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 91 (çev. s. 93).

¹⁶⁸³ Alman gazeteci Schlombach sonraki süreçte Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa’yı ziyaretlerinde, kendisinin denizaltı ve gemilerin başarılı operasyonlarından korkan düşman filosu için “Mondros’ta karton bir kutunun içinde kalakaldılar” dediğini aktarmaktadır. Bkz. Emil Bleeck-Schlombach, **Allah il Allah: mit den Siegesfahrten an den Dardanellen und auf Gallipoli**, Leipzig, 1916, s. 52 (çev. s. 49).

¹⁶⁸⁴ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 101-102 (çev. s. 102-103). Sanders’in aksine Hersing anılarında, U21’in Çanakkale ve İstanbul seferinin başarısının, dolayısıyla kendi başarısının büyük sonuçlar doğurduğunu belirtmektedir. Ona göre bu başarılar siyasal ve askeri alanda etkisini göstermişti. Çanakkale Boğazı önünde Alman denizaltısı gören düşman bu deniz girişiminin yararsızlığının ayrımına vararak geri çekilmiş, o zamana değin tarafsız kalmış Bulgaristan ise İttifak devletleri safında savaşa girmişti. Sırbistan’ın iki yandan kuşatılıp ele geçirilmesiyle önceleri Sırbistan yüzünden kesintiye uğrayan Doğuya uzanan hat artık bir bütün olarak Baltık Denizin’den Süveyş kanalına kadar uzanıyordu. Bkz. Hersing, **a.g.e.**, s. 52.

operasyonlarından önceki hale geldiğini belirtmektedir. Burada Sanders aslında Alman basınında çıkan ve Alman denizaltıların Çanakkale'deki başarılarıyla sanki İtilaf donanmasını etkisiz hale getirdiği yönündeki haberlerin yanlışlığına dikkat çekmeye çalışmaktadır.¹⁶⁸⁵

Sanders Ağustos ayındaki Anafartalar çıkarmasında da donanmanın kara ordusuna katkısının sadece makineli tüfek birliğiyle olduğunu, bu makineli tüfeklerin İsmailoğlu-tepe'de kullanıldığını belirtir. Ona göre denizaltılar zaten artık faal değildir. Barbaros zırhlısı cephaneye ve savaş malzemesi getiriyor, aşırma atışlar yapıyordu ancak o da 8 Ağustos'ta bir İngiliz denizaltısı tarafından Gelibolu önünde batırılmıştı. Müstahkem Mevkinin ise yarımada'nın dış sahillerinde, çok uzaklarda yapılan bu büyük ve nihai muharebelere katılmadığını yazar.¹⁶⁸⁶

Gerçekten de bugünlerde Almanya'dan gelip özel askerî temsilci olarak görev alan Otto von Lossow'un 7 Ağustos günü Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'a telgrafla verdiği bilgiye göre; Çanakkale'de acilen talep edilen denizaltı desteğinin mümkün olmadığı, zira hâlihazırda hiçbirinin harekete geçebilecek durumda olmadığı bildirilmişti. Bunun yerine Barbaros zırhlısının gece hareket edip ertesi sabah'tan itibaren endirek atış desteğine başlayacağı ifade ediliyordu.¹⁶⁸⁷ Ancak yukarıda ele alındığı üzere Barbaros cepheye ulaşmadan batırılmıştı. Lossow'un aradan bir hafta geçtikten sonra Ağustos ayı ortasında Almanya'ya iletilen raporunda Çanakkale'de durumun birkaç gündür epey kritik olduğu belirtilmekteydi. Büyük tehlikenin atlatılmış gibi gözükmesine rağmen yeni düşman kuvvetleri çıkarma yaptıkça yeni krizler ortaya çıkabileceğini de yazmıştı. Lossow bununla beraber Osmanlı birliklerinin kaybının özellikle gemilerin ateşi sonucu büyük olduğunu belirtirken, bunu Alman denizaltılarının haftalardır görev için elverişsiz olmaları yüzünden düşman nakliye ve savaş gemilerinin istediği gibi hareket etmesine bağlıyordu. Bu yüzden Lossow da Sanders gibi Çanakkale

¹⁶⁸⁵ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 102 (çev. s. 103-104). Almanya'da yayınlanan bazı propaganda haberlerinin bir General olarak kendisinin Almanya'daki imajı açısından rahatsız edici olduğu anlaşılmaktadır. Bu rahatsızlığın sebeplerinden biri Alman Genel Karargâhının da bu yönde düşünebileceği endişesi, bir diğeri ise Çanakkale'de elde edilecek başarıyı bölgedeki diğer üst düzey komutanlarla paylaşmak istememesi olsa gerektir.

¹⁶⁸⁶ Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 117 (çev. s. 117).

¹⁶⁸⁷ **PA AA, R 20001**, Lossow'un Falkenhayn'a iletilen telgrafı, 8 Ağustos 1915.

savunması için denizaltı sayısının artırılmasını istiyor, arızalanma durumları da hesaba katılarak on denizaltının ve yanısıra üç de deniz uçağı gönderilmesi talebinde bulunuyordu.¹⁶⁸⁸ Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn ise cevabında o an yoldaki iki büyük denizaltının haricinde belki iki tane daha gönderilebileceğini, ancak bundan fazlasının mümkün olmadığını belirtmekteydi.¹⁶⁸⁹

Boğaz savunmasından ve donanmaya ait gemilerden Gelibolu Yarımadasındaki kara savunmasına top ve cephane desteğinden önceki bölümlerde bahsedilmişti. Ağustos çıkarmalarıyla birlikte Beşinci Ordu Komutanı Sanders'in kara muharebelerine katkı sağlamak üzere Amiral Souchon'dan bu yönde sürekli biçimde talepte bulunduğu görülmektedir. Bu talepler Genel karargâh üzerinden de yapılmaktaydı. Genel karargâhtan Donanma Komutanlığına 13 Ağustos 1915 tarihli yazıda; yeni çıkarmaların mümkün olan bütün topların Gelibolu Yarımadasına sürülmesini gerekli kıldığı belirtilirken, donanmanın orduya top ve cephane olarak neyi ne kadar verebileceğinin hemen bildirilmesi isteniyordu.¹⁶⁹⁰ Amiral Souchon, bir taraftan bu talebi karşılamak üzere girişimlerde bulunurken, diğer taraftan Sanders'in bu taleplerinden şikâyet etmekte, Kilyatepe'de Alman Çıkarma Birliği ordugâhında bulunan Deniz Binbaşı Karl Nicolaus Rohde'ye, Sanders'e durumu izah etmesi ve Alman denizaltıların elinden geleni yaptığını iletmesini istemekteydi.¹⁶⁹¹

Sanders esasen hem Donanma Komutanı Amiral Souchon hem de Boğazlar Komutanı Amiral Usedom ve Amiral Merten gibi üst düzey Alman komutanlarının Çanakkale başarısındaki katkılarının abartılmaması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁶⁹² Emil Daniels adlı Alman bir tarihçi, Sanders'in hatıralarının hemen ardından kaleme aldığı metninde bu konuya değinmektedir. Daniels, İngilizlerin Çanakkale'de kaybetmelerinde kara kuvvetleri ile donanmanın aynı derecede etkili olduğu yönündeki Alman basınının bakışına Sanders'in eleştiriler getirdiğini ve bunda pek

¹⁶⁸⁸ **PA AA, R 20002**, Lossow'un Falkenhayn'a iletilen telgrafi, 15 Ağustos 1915.

¹⁶⁸⁹ **PA AA, R 20003**, Falkenhayn'ın Lossow'a iletilen telgrafi, 15 Ağustos 1915.

¹⁶⁹⁰ **BArch MA, RM 40/485**, s. 157, Genelkurmay Başkanı von Bronsart'tan Donanma Komutanlığına, 13 Ağustos 1915.

¹⁶⁹¹ **BArch MA, RM 40/297**, s. 235, Amiral Souchon'dan Rohde'ye, 20 Ağustos 1915. Ayrıca başka bir örnek olarak Sanders'in Arıburnu cephesinin tahliyesinden sonra Seddülbahir'e yönelik denizaltı destek talebi için bkz. **BArch MA, RM 40/297**, s. 81, Beşinci Ordu Komutanı Sanders'ten Amiral Souchon'a, 27 Aralık 1915.

¹⁶⁹² Sanders, **Fünf Jahre Türkei**, s. 91-92 (çev. s. 93-94).

de haksız olmadığını belirtir. Ona göre gerçekten de donanma unsurları ve denizaltıların önemli katkıları vardır, ancak bunlar ancak ikinci derecede sayılabilir. Daniels, öte yandan Sanders'in ise bu noktada kara ordusu ve donanmanın işbirliğiyle ortaya konulan başarıların getirdiği motivasyonu yeterince dikkate almadığından bahsetmektedir.¹⁶⁹³

Alman İmparatorluk Donanması mensubu ve Boğazlar Umum Kumandanı Amiral Usedom'un kurmay başkanı Deniz Yüzbaşı Karl Schneider'in yazdıkları da bu bağlamda Alman bahriyelilerin katkısına vurgu yapması açısından önemlidir. Zira Çanakkale'deki zaferde pay sahibi olma konusunun Alman subayları arasında da bir mesele olduğunun işaretidir. Schneider'e göre Çanakkale muharebeleri çok büyük kayıplar verilmekle birlikte Ocak 1916'da Türk zaferiyle neticelenmişti. Bu zaferdeki esas payın Mareşal Liman von Sanders ve onun komutasındaki Beşinci Orduya ait olduğunu kaydetmekle birlikte, kıvanç ve gururla donanmanın katkısına vurgu yapmıştı. Ona göre bir defa deniz saldırısına karşı zafer elde edilmese Sanders'in komutanlığı söz konusu olmayacaktı. Alman denizaltılarının tehdidi olmasa İngiliz zırhlıları öncesinde olduğu gibi Osmanlı savunmasının direncini kırmaya devam edeceklerdi. Bu yüzden Alman denizaltıları en zor şartlar altında ellerinden gelenin en iyisini yapmışlar ve zafere katkı sağlamışlardı. Schneider'e göre aynı zamanda Boğaz savunması ve Osmanlı Donanması unsurları Sanders'in komuta ettiği Beşinci Ordu birliklerinin yükünü azaltmak için ellerinden gelenin en iyisini yapmışlardı ve bu çerçevede zaferde önemli pay sahibiydiler.¹⁶⁹⁴

Araştırmacı Klaus Wolf'e göre de Sanders bir taraftan cephede farklı kuvvetlerin işbirliğinin sunduğu imkânlardan istifade ediyor fakat bu işbirliğini geliştirmek adına herhangi bir adım atmıyordu. Bunu kendisi açısından rahatsız edici bir rekabet oluşturacağını düşünüyordu. Bu açıdan Sanders'in müşterek hareket konusunda vizyon sahibi olmadığını ve buna ek olarak Amiral Souchon'un Kayzer II. Wilhelm'e sunduğu raporlarının ve U21'in komutanı Hersing'in yazdığı anıların kendisini kızdıran nedenler olduğunu belirtmektedir. Hatta Sanders anılarında,

¹⁶⁹³ Daniels, "Der Kampf um die Dardanellen im Jahre 1915", s. 100.

¹⁶⁹⁴ Schneider, **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, s. 29. Karl Schneider 1915 yılı Ocak ayından 1918 yılında savaşın sonuna değin Amiral Usedom'un kurmay başkanlığı görevinde bulunmuştur. Bkz. Bkz. Hildebrand, **a.g.e.**, s. 63.

Kayzere şahsen sunduğu rapor esnasında bu durumu izah etmek istemesi üzerine Kayzer'in onun tavrından hoşnut kalmadığını aktarmaktadır. Buna göre II. Wilhelm görüşme sırasında Çanakkale Zaferi'nden ve Galiçya'daki Türk birliklerinin mükemmel tutumundan bahsederken, Sanders onun Gelibolu hakkında doğru bilgilendirilmediğini anlamış ve denizaltıların etkisiyle ilgili abartılı bilgiler edildiğini düşünmüştü. Bunun üzerine denizaltıların sadece kısıtlı bir katkısı olduğunu söylemeye çalışınca ise Kayzer bundan pek memnun olmamıştı.¹⁶⁹⁵

Gerçekten de Çanakkale muharebeleri üzerine Alman yüksek makamlarının net fikirler edinmesi oldukça güç bir durumdu. Çünkü Berlin, hem Osmanlı başkomutanlığından, hem Liman von Sanders'ten, askerî ataşeden ve büyükelçiden raporlar alıyordu. Ayrıca Amiral Usedom, Amiral Souchon ve Birinci Ordu Komutanı Goltz Paşa da Çanakkale üzerine raporlar gönderiyor, doğal olarak bu raporlar birbirinden farklı bakış açıları içeriyordu.¹⁶⁹⁶ Bunlardan Çanakkale'deki zaferin paylaşım mücadelesinin daha muharebeler döneminde başlayıp, sonraki süreçte Türk ve Alman tarih yazımının bir meselesi olduğu gibi Alman komutanların arasında da bir sorun oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada Liman von Sanders'in Çanakkale'deki zaferde komutanı olduğu Beşinci Ordu'nun dışındaki unsurların abartıldığını düşündüğü görülmektedir.

¹⁶⁹⁵ Wolf, **a.g.e.**, s. 414-416.

¹⁶⁹⁶ Wallach, **a.g.e.**, s. 174; Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 59-60, 295-296.

SONUÇ

Bilhassa yakınçağ tarihi araştırmalarında, ele alınan konunun sonraki gelişmelerden bağımsız biçimde değerlendirilmesi ve yaşandığı döneme odaklanılabilmesi oldukça zordur. Bu noktadan bakıldığında Osmanlı-Alman müttefiklik ilişkisini bütün boyutları ile anlayabilmek, bu konuda yapılacak nitelikli araştırmaların artmasıyla mümkün olabilecektir. İşte böyle bir hedefle yola çıktığımız doktora çalışmamızda, iki temel soruya cevap bulmaya çalıştık. Bunlardan ilki Osmanlı-Alman İttifakı çerçevesinde Çanakkale Cephesinin Alman İmparatorluğu açısından hangi ölçüde önem taşıdığıdır. İkincisi ise Almanya'nın Çanakkale Cephesine verdiği önem doğrultusunda bu cephede doğrudan veya dolaylı olarak ne derecede etkili olduğudur. Bu ikinci soruya Çanakkale Cephesinde görev almakla birlikte tarih anlatısında kara muharebelerinin gölgesinde kalmış Alman İmparatorluk Donanması mensubu bahriyeliler merkeze alınarak cevap aranmıştır. Nitekim çalışmanın omurgasını oluşturan Alman kaynakları önemli ölçüde Alman İmparatorluk Donanmasının evrakına dayanmaktadır.

Çalışmamızda ele aldığımız üzere Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçteki gelişmelerin Osmanlı idarecileri için Almanya ile müttefik olmayı kaçınılmaz bir tercih haline getirdiği anlaşılmaktadır. Elbette yapılan askerî ittifakın, taraflar açısından karşılıklı menfaatleri içermekle birlikte savaşı kazanmaya yönelik genel bir stratejiye odaklandığı da unutulmamalıdır. Buna göre ittifakın genel stratejisi savaşın esas merkezi olan Batı cephesindeki zafere odaklıydı ve ittifak halindeki devletler menfaatlerine ancak bu zafer sonrasında erişebileceklerdi. Bu genel stratejide Osmanlı Devleti'ne düşen ana görev, dönemin kayıtlarına da yansıdığı üzere mümkün olduğunca fazla İtilaf gücünü farklı cephelere çekmekti. Böylece Batı cephesinde alınacak zafere katkı sağlanmış olacaktı. Bilindiği üzere bu ittifak stratejisi savaşın nihayetinde başarısızlığa mahkûm olmuş, sonrasında çokça eleştirilmiş ve Almanya ile birlikte savaşa girilmesi genel manada büyük bir hata olarak değerlendirilmiştir. Elbette bu başarısızlık algısı, 1915-16 yılları gibi ittifakın büyük zaferler kazandığı dönemler göz ardı edilerek ve daha ziyade 1918 sonrasındaki gelişmeler çerçevesinde oluşmuştur. Hâlbuki bu stratejinin uygulandığı

dönemde başarıya ulaşma ihtimali bulunuyordu ve buna dair büyük bir inanç mevcuttu.

Şunu da ifade etmemiz gerekir ki Osmanlı'nın Almanya ile askerî müttefiklik ilişkisinin temelleri Birinci Dünya Savaşı öncesinde atılmıştır. Nitekim Balkan hezimetini yaşamış Osmanlı ordusunun Rus tehdidine karşı yeniden savaşacak güce ulaşabilmesinde Almanya'dan alınacak desteğe büyük önem veriliyordu ve yapılan askerî ittifakın arkasında esasen bu ihtiyaç yatmaktaydı. Savaşın başlamasıyla Osmanlı Donanması hizmetine girip Yavuz ve Midilli isimlerini alan Alman savaş gemileri, Osmanlı'yı Almanya'nın yanında savaşa girmeye zorlayan önemli araçlar olması yanında donanma gücü ve Karadeniz hâkimiyeti konusunda Ruslara karşı denge sağlamaları bakımından da önemliydi. Dolayısıyla bu gemiler sonraki süreçte Rusya'ya karşı İstanbul Boğazı'nın güvenliği konusunda da önemli rol oynamışlardır.

Osmanlı idarecileri imzaladıkları gizli askerî ittifak antlaşmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında tarafsız kalmaya çalışmışlardı. Fakat Avrupa cephelerinde zor durumda kalan Almanya'dan gelen baskılar neticesinde savaşa fiilen girilmiş, bu durumda İstanbul'un kilidi olan Çanakkale Boğazı'na yönelik bir saldırı ihtimali doğal olarak aşikâr hale gelmişti. Dolayısıyla hem bunun öncesinde hem de sonrasında alınan önlemler çerçevesinde elbette Çanakkale Boğazı'nın tahkim edilmesine yönelik -Alman bahriyelilerin de katılımıyla- hazırlıklar yapılmaktaydı. Öte yandan ittifak antlaşmasının imzalanması sonrasında Alman subaylarının Osmanlı Genelkurmayı başta olmak üzere ordu, donanma ve Boğazların savunmasında kritik mevkilerde görev aldıkları dikkat çekmektedir.

Çanakkale Boğazı önündeki tehlide karşı hem savunma tahkimatı hem de deniz ve kara muharebeleri sürecinde Almanya'nın, Balkan devletleri tarafsız olduğu için Osmanlı'ya yeterli lojistik desteği sağlayamaması büyük endişe kaynağıydı. Bu sorunu aşmaya yönelik Alman arşiv kayıtlarına yansıyan resmî ve gayriresmî çabalar, Çanakkale Cephesinin Alman İmparatorluğu ve savaşın kaderi açısından önemini ortaya koymaktadır. Nitekim sonraki süreçte Balkanlar üzerinden lojistik destek yolunun açılması, İtilaf devletlerinin ağır bir yenilgi almaları ve cepheyi tahliye etmek zorunda kalmalarının en başta gelen nedenlerindendi.

Çanakkale Boğazı'nın denizden geçilememesinde, deniz saldırıları öncesinde yapılan hazırlıkların ve Alman bahriyelilerin kayda değer katkıları bulunmaktadır. Bu katkılar yukarıda belirtildiği üzere önemli ölçüde kara muharebelerinin gölgesinde kalmıştır. Hâlbuki öncesi ve sonrası itibarıyla daha geniş bir çerçeveden bakıldığında Boğaz savunmasının hazırlık döneminden itibaren Çanakkale Cephesinde deniz ve kara muharebeleri dönemleri, ayrıca zafer ve tahliye sonrasında 1918 Mondros Mütarekesi'ne kadar olan süreç boyunca Çanakkale Boğazı -ve İstanbul Boğazı- savunmasının tahkim edilmesinde müttefik Almanya'nın ve Alman bahriyelilerin etkinliği görülmektedir.

Almanya ile askerî ittifak anlaşması imzalandıktan kısa süre sonra Boğazların güçlendirilmesi ve yeniden organize edilmesi amacıyla Almanya İmparatorluk Donanması bünyesinde Amiral Guido von Usedom komutasında özel bir birlik teşkil ederek Osmanlı'ya gönderilmiştir. Alman bahriyeli personelinden Çanakkale Boğazı'nda görevlendirilenler önce tabyalara dağıtılarak görevlendirilmişler, ancak kısa bir süre sonra Almanların merkezi bir tabya olarak Anadolu Hamidiye tabyasında bulunmaları, burasının örnek bir eğitim bataryası haline getirilmesi uygun görülmüştür. Topçu eğitiminin yanı sıra denizden ve kıyıdan savunma hazırlıklarında yine Alman bahriyeli subayların etkinlikleri dikkat çekmektedir.

Almanya ile imzalanan ittifak antlaşmasından sonraki süreçte dikkat çeken bir nokta da müttefiklik ilişkisi çerçevesinde ortak bir savaş yönetiminin hedeflenmiş olmasıdır. Bu durum Osmanlı genel karargâhından başlamak üzere ordu, donanma ve Boğaz savunmasında görülebilmektedir. Komutan Alman ise kurmay başkanının Türk olması, komutanın Türk olması durumunda ise kurmay başkanının Alman olması gibi bir yöntem takip edilmeye çalışılmıştır. Çanakkale Boğazı'nın sahil, deniz, kara ve hava savunmalarına yönelik askerî birimlerin komuta ve önemli mevkilerinde Alman subay ve bahriyeli askerleri de görev almışlardır.

Bu durum en başından itibaren komuta konusunda anlaşmazlıklara ve uyum sorunlarına sebep olmakla birlikte ittifakın Osmanlı tarafındaki baş aktörü olan Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın bu tür durumlarda ittifakın sıhhati gereği arabulucu bir rolde bulunduğu dikkat çekmektedir. Nitekim daha ittifakın imzalandığı Ağustos ayından itibaren Boğazlardaki Alman etkisinin artmaya

başlamasıyla bu durum daha görünür hale gelmiştir. Özellikle de Başkumandanlık temsilcisi olarak görevlendirilen Alman Amiral Johannes Merten komutasındaki Alman bahriyelilerin Çanakkale Boğazı'nda görev almalarıyla Müstahkem Mevki Komutanlığı ile Alman bahriyeli subayları arasında emir komuta ilişkisinde bir belirsizlik söz konusu olmuştur. Ancak yine de büyük sorunlar yaşanmaksızın Alman bahriyelilerin Çanakkale Boğazındaki tahkimat ve eğitim çalışmalarına katıldıkları dikkati çekmektedir.

Çanakkale Boğazı'nın dış istihkâmlarına yönelik 19 ve 25 Şubat 1915 saldırılarıyla birlikte hem Çanakkale hem de İstanbul'da hareketli ve endişeli günler yaşanmıştır. Alman bahriyelileri açısından 19 Şubat saldırısı Anadolu yakasının Boğaz girişindeki Orhaniye Bataryası komutanı Teğmen Hans Woermann'ın Almanların ilk kaybı olması dolayısıyla önem taşır. 18 Mart öncesindeki günler bütün dünyanın gözlerinin Çanakkale Boğazı'na çevrildiği zamanlardır. Bir yandan savunma hazırlıklarına güvenilmekle birlikte, diğer yandan Balkan yolunun açılmamış olmasından ötürü cephe endişesi en çok kayıtlara geçen meselelerdendir. Ancak tüm endişelere rağmen 18 Mart günü Çanakkale Boğaz Savunması büyük bir zafer kazanmıştır. O günler kazanılan zaferin büyük ölçüde müttefikliğe atfedildiği günlerdir. Öyle ki Anadolu Hamidiye Tabyası'nda o gün şehit olan Osmanlı askerleri ile ölen Alman bahriyelileri hilal ve haçın yan yana durduğu mezarlığa defnedilmişlerdir.

Öte yandan bu deniz zaferinde mayınlar mı topçu mu daha etkiliydi tartışmalarının haricinde, top mermisi ise hangi tabyanın top mermilerinin gemileri batırdığıyla ilgili farklı anlatılar dikkat çekmektedir. Savaşta gösterilecek askerî bir başarının, kazanılacak bir madalyanın bir ordu mensubu ya da birliği açısından ne derece önem taşıdığı malumdur. Bu durum Osmanlı subay ve askerleri için olduğu gibi Alman subay ve askerleri için de geçerlidir. Dolayısıyla sonraki süreçte başarıları sahiplenme konusunda ortaya çıkan söz konusu rekabetin bu açıdan değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım olacaktır.

18 Mart zaferi sonrasında İtilaf güçlerinin denizden saldırı planından vazgeçerek kara çıkarması hazırlıkları yaptıkları günlerde Boğaz Savunması komutasındaki belirsizliklerin Alman subayları lehine çözülmeye başlandığı görülmektedir. Alman

Amirali Usedom 18 Mart zaferi sonrası önce Boğazlar Müdür-i Umumisi yapılmış ve kara muharebelerinin başladığı günlerde Çanakkale Boğazı savunmasındaki üst komutayı devralmıştır. Müstahkem Mevki Komutanlığı da resmi olarak onun emrine girmiştir.

Çanakkale Cephesinde kara muharebeleri başladıktan sonra Amiral Usedom komutasındaki Boğaz savunması, bir yandan Anadolu yakasında ileri sürülen bataryaların Seddülbahir'deki düşman birlik ve ordugâhlarını hedef alan atışlarıyla önemli katkılarda bulunurken, diğer yandan da Beşinci Orduya top ve cephane anlamında önemli miktarda destek sağlamıştır. Bu arada Ağustos muharebeleriyle birlikte Usedom'un yetkileri Marmara Denizi güvenliğini de içerecek şekilde genişletilerek yeni bir organizasyona gidilmiştir. Boğazlar Umum Kumandanlığı kurulmuş ve Amiral Usedom Boğazlar Umum Kumandanı olarak atanmıştır. Usedom'un İmparator II. Wilhelm'e gönderdiği raporlar bu süreçte yaşanan gelişmelerin ve Alman bahriyelilerin Çanakkale savunmasındaki etkinliğinin resmini çeker niteliktedir.

Amiral Usedom, Alman personelin ancak Türklerle tam bir uyum içinde olmaları ve Türklerin savaş hedeflerinin farkında olarak çalışmalarının savaşta nihai başarıyı getirebileceği kanaatindedir. Bu anlamda onun uyum konusunda hassas olduğu görülür. Alman subaylarının Türk hizmetinde olduklarının, Türklerin müttefiki ve danışmanı olup onların amiri rolüne bürünmemeleri gerektiği düşüncesindedir. Ancak bununla birlikte Alman subaylarının cephedeki duruma ve komutaya hâkim olma yönündeki çabalarına yönelik Türk subaylarının -bilhassa eşzamanlı olması bakımından- günlüklere yansıyan ve çalışmanın ilgili kısımlarında işaret ettiğimiz itirazları önem arz etmektedir. Amiral Usedom Çanakkale Boğazı'na yönelik tehdidin azaldığı günlerde Osmanlı subaylarında yükselişe geçen milli gurur ve özgüvene de işaret etmektedir. Nitekim o günlerde Alman İmparatoruna gönderdiği bir raporunda, Türk subaylarında artık Almanlar kadar iyi oldukları ve artık eğitime ihtiyaç kalmadığı yönünde bir tavrın ortaya çıkmasından duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Buna karşın yapılması gereken şeyin ise bir yandan bu tavrın önüne geçmeye çalışmak olduğunu, diğer yandan da o günlerde Alman yardımı olmaksızın

ne Boğazların ne de Türkiye'nin tutunamayacağını uygun bir şekilde dile getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Başında Alman amirali Wilhelm Anton Souchon'un bulunduğu ve Alman bahriyelilerin de görev aldığı Osmanlı Donanmasının Çanakkale savunmasına doğrudan ve dolaylı katkıları görülmektedir. Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki Kumandanlığı bünyesine tahsis edilen deniz araçlarının ve mayınlama gibi denizden savunma hazırlıklarının sorumluluğu muharebeler öncesi hazırlık döneminde Çanakkale'deki Başkumandanlık Temsilcisi Amiral Merten'e verilmişti. Çanakkale Boğazı içerisinde veya dışarısında İtilaf güçlerine yönelik deniz operasyonların hem planlama hem de uygulama açısından Osmanlı-Alman ortaklığında gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Demirhisar ve bilhassa Muavenet-i Milliye torpido muhribinin İtilaf donanması unsurlarını hedef alan harekâtına dair kayıtlar bunu ortaya koymaktadır. Yine Osmanlı Donanmasının etkili iki zırhlısı Barbaros ve Turgud Reis'in deniz ve kara muharebeleri dönemlerinde endirekt atış desteği böyle bir organizasyonun ürünüdür.

Öte yandan Yavuz ve Midilli gemileri doğrudan Çanakkale Cephesine gelip aktif muharebeye katılmasalar da cepheye dolaylı katkıları dikkat çeker. Öncelikle bu gemilerden sökülen toplarla Anadolu yakasında oluşturulan bataryaların İtilaf filosunu ve Seddülbahir çıkarma bölgelerini hedef alarak kara muharebelerine katkıları söz konusudur. Ayrıca yine bu gemilerin mürettebatından teşkil edilen çıkarma birliği, makineli tüfekli bölükleriyle Gelibolu Yarımadasında süren kara muharebelerine bilfiil katılmıştır. Mayıs ve Haziran aylarında Seddülbahir cephesinde, Ağustos muharebelerinde ise daha genişleyen bir organizasyon ile Arıburnu-Anafartalar cephelerinde faal olmuştur. Birlik mensubu Alman bahriyelilerin faaliyetlerini Alman arşiv evrakındaki raporlarından takip etmek mümkündür.

Birinci Dünya Savaşı'nda denizaltılar etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmış, İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak için bu araçlardan etkili biçimde istifade etmek istemişlerdir. Şüphesiz Almanya'nın Çanakkale Cephesine doğrudan katkılarının başında Osmanlı sularına gönderilen Alman denizaltılarından U21'in kara muharebelerinin ilk ayında, dolayısıyla kritik bir dönemde iki İngiliz

savaş gemisini batırması gelmektedir. İtilaf kuvvetlerinin aldıkları önlemler sebebiyle sonrasında yeni büyük başarılar elde edemeseler de Alman denizaltıların Boğazlar etrafındaki varlıklarının Çanakkale Boğazı savunmasına önemli katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Araştırmamızda merkeze aldığımız Alman bahriyelilerin Çanakkale Cephesindeki etkinliğinin kara muharebelerinin başındaki Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders tarafından takdir edilmekle birlikte ikincil önemde görülmesi gerektiği yönünde değerlendirmeleri dikkat çekicidir. Bu tavır Çanakkale’de elde edilen zaferde pay sahibi olma mücadelesinin bir sonucudur. Nasıl ki sonraki yıllarda Alman tarih yazımındaki Çanakkale zaferini sahiplenme tavrının Türk tarih yazımında tepkiyle karşılandığı gibi, Alman üst düzey komutanları arasında da hem muharebeler döneminde hem de sonraki süreçte bu çerçevede anlaşmazlıkların olduğu gözlenmektedir.

Savaşın ardından Çanakkale Zaferinin dönemsel olarak geri planda kaldığı veya hatırlanarak ön plana çıkarılmak istenildiği zamanlardan bahsetmek mümkündür. Birinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda ve İkinci Dünya Savaşı öncesi Alman milliyetçiliğinin zirve yaptığı, Alman askerî başarılarının yüceltildiği döneme ait bazı yayınlarda dikkat çeken Almanların Çanakkale’deki başarıyı sahiplenme tavrının Türk tarih yazımında cephedeki Alman varlığına olumsuz bakışı kuvvetlendirdiği söylenebilir. Bunu da yine dönemin milliyetçi ruhu bağlamında değerlendirmemiz mümkündür. Nitekim ilerleyen yıllarda Almanya ile Türkiye’nin NATO bünyesinde Batı ittifakı içerisinde yeniden buluşmaları, Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Cephesindeki müttefiklik ilişkisinin silah arkadaşlığı olarak hatırlanmasına, ziyaretlere ve yayınlara dönüşmesine sebep olurken, dönemsel yaklaşmanın da güzel bir örneğini sunmaktadır.

Nihayet bu çalışmada Birinci Dünya Savaşı’nda yakın bir müttefiklik ilişkisi içerisinde olduğumuz Almanya’nın Çanakkale Cephesindeki varlığını Alman İmparatorluk Donanması mensubu bahriyeliler üzerinden daha yakından incelemeye gayret ettik. Bunu yaparken iki devlet arasındaki askerî işbirliğinin nihai başarısızlığından bağımsız bir şekilde mümkün mertebe ele aldığımız döneme odaklanmaya ve sonradan tarihin yazılması sürecindeki farklı görüşler bağlamında

objektif olmaya çalıştık. Birinci Dünya Savaşı üzerine yapılan çalışmalarda Alman birincil kaynaklarının ihmal edilmemesi gerektiği, tarihimizin bu dönemine dair çok geniş bir bilgi/kaynak havuzuna sahip olduğu ve üzerine daha çokça araştırmaların yapılması gerektiği ulaştığımız en mühim sonuçlardan bazıları olmuştur.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Bundesarchiv Militärarchiv (BArch MA)

<i>N (Nachlass)</i>	RM 5/2404	RM 40/433
N 155/21	RM 5/4050	RM 40/439
N 156	RM 40/1	RM 40/440
N 587/34	RM 40/8	RM 40/454
MSG 2/1657	RM 40/55	RM 40/485
MSG 2/10873	RM 40/59	RM 40/494
<i>RM (Reichsmarine)</i>	RM 40/62	RM 40/672
RM 5/2309	RM 40/73	RM 40/720
RM 5/2355	RM 40/76	RM 40/731
RM 5/2356	RM 40/138	RM 40/732
RM 5/2357	RM 40/297	RM 40/734
RM 5/2358	RM 40/420	RM 40/755
RM 5/2359	RM 40/421	RM 40/810
RM 5/2361	RM 40/422	

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (PA AA)

<i>R (Reich)</i>	R 19973	R 19986
R 131374	R 19975	R 19987
R 13320	R 19976	R 19990
R 13321	R 19977	R 19991
R 13326-13337	R 19978	R 19992
R 13798	R 19979	R 19993
R 19958	R 19980	R 19997
R 19959-19966	R 19981	R 19998
R 19969	R 19984	R 20001

R 20002

R 20004

R 20014

R 20003

R 20008

R 20015

Bundesarchiv (BArch)

R 43/11

R 43/2458i

R 901/6689

R 901/82842

R 901/82843

R 901/82844

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı

Arşivi¹⁶⁹⁷

BDH (Birinci Dünya Harbi)

BDH, 101-496-2-1

BDH, 118-25-555-39

BDH, 118-25-555-46

BDH, 118-25-555-53

BDH, 118-553-1-17

BDH, 1646-30-011

BDH, 4645-161-2

BDH, 4645-161-4

BDH, 4645-161-7

¹⁶⁹⁷ Genelkurmay bünyesindeki ATASE Arşivi 2021 yılı itibariyle Devlet Arşivleri Başkanlığına devredilmiştir.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BEO (Bâb-ı Âlî Evrak Odası)

BEO, 4303/322697

BEO, 4354/326532

DH. İD (Dâhiliye Nezareti İdare Evrakı)

DH. İD, 87/46

MHD (Muahedeler)

BOA. MHD, 437

HR. SYS (Hariciye Siyasi)

HR. SYS, 2322/46

HR. SYS, 2392/1

HR. SYS, 2392/2

HR. SYS, 2392/3

HR. SYS, 1879/5

DH. ŞFR (Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi)

DH. ŞFR. 43/421-222

DH. ŞFR. 43/249

DH. ŞFR. 436/9

Deniz Tarihi Arşivi (DTA)¹⁶⁹⁸

BN (Bahriye Nezareti)

BN, 2-19

BN, 23-327

BN, 71-1418

BN, 73-1441

BN, 101-2276

¹⁶⁹⁸ Deniz Müzesi bünyesindeki Deniz Tarihi Arşivi 2021 yılı itibariyle Devlet Arşivleri Başkanlığına devredilmiştir.

BN, 148-3315

BN, 177-4033

BN, 259-7682

BN, 354-12735

BN, 398/14822

BN, 455-18075

BN, 474-18232

BN, 637-25337

BN, 673-27162

Daireler

Daireler, 23-24/4

Daireler, 24-6/3

Daireler, 24-22/2

EHB. J. d. (Erkan-i Harbiye-i Bahriye Jurnal Defteri)

EHB. J. d., 1095

Fotoğraf Arşivi

Fotoğraf Arşivi, 1859-1

Fotoğraf Arşivi, AA.646

MKT (Mektubi Kalemi)

MKT, 514/70

Muhasebe

Muhasebe, 2258-91

Türk Tarih Kurumu (TTK) Arşivi

KO (Kazım Orbay Kataloğu)

KO, 9, 45, 45

KO, 21, 70, 70

KO, 21, 82, 82

KO, 21, 105, 105

KO, 21, 106, 106

KO, 21, 134, 134

KO, 21, 138

EP (Enver Paşa Kataloğu)

EP, 15, 25, 2512

EP, 15, 30, 30

EP, 18, 52

EP, 18, 23

The National Archives (TNA)

WO (War Office): WO, 106/1462; WO, 317/1.

Yayınlanmış Belgeler

Die Deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914, c. 1-5, Berlin: Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1921.

LEPSIUS, Johannes;
BARTHOLDY, Albrecht
Mendelssohn; THIMME,
Friedrich (ed.)

GP – Grosse Politik: Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914: Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes, 40 Cilt, Berlin: Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1922-1927.

ALBAYRAK, Muzaffer vd.
(yay. haz.)

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I-II, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2005.

GURULKAN, Kemal vd.
(yay. haz.):

Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I-II,
İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel
Müdürlüğü Yayınları Osmanlı Arşivi Daire
Başkanlığı, 2013.

SARIALIOĞLU, İrşat vd.
(yay. haz.):

100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler, T.C.
Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Dairesi
Başkanlığı, Ankara 2019.

**Çanakkale Muharebelerinde Müstahkem Mevki
Cerideleri,** c. 1-2, Ankara: ATASE Yayınları,
2019.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, sy. 88, 132, 135,
141.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

Meclis-i Ayân Zabıt Ceridesi

Süreli Yayınlar

Am Bosporus

Berliner Tageblatt

Daheim

Deniz Mecmuası

Deutsche Allgemeine Zeitung

Die Neue Zeitung

Die Welt des Islams

Donanma Dergisi

Frankfurter Zeitung und Handelsblatt

Harb Mecmuası
Hamburger Correspondent
Hamburger Nachrichten
Hessische Blätter
Idsteiner Zeitung
İkdam
Illustrierte Zeitung
Illustriertes Unterhaltungs-Blatt
Kölnische Zeitung
Kriegsbilder: Beilage der Linzer "Tages-Post"
Kriegs-Echo
Lauterbacher Anzeiger
Lustige Blätter
Neue Freie Presse
Neue Hamburger Zeitung
Osmanischer Lloyd
Simplicissimus
St. Petersburger Zeitung
Vossische Zeitung
Welt im Bild
Wiesbadener Tagblatt

Kitap, Makale, Araştırmalar

- ABDÜRRAUF BEY:** **Binbaşı Abdürrauf'un Harp Günlükleri: Osmanlı Genelkurmayı'nda Alman Komutanların Emrinde**, haz. Mesut Uyar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2022.
- ADAMOW, E. (Ed.):** **Die europäischen Mächte und die Türkei während des Weltkrieges: Konstantinopel und die Meerengen -Nach den Geheimdokumenten des ehem. Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten-**, c. 3, Verlag: Dresden, Carl Reissner, 1932.
- “Admiral a. D. Wilhelm Souchon 75 Jahre”, **Marine-Rundschau**, c. 44, yıl 1939, s. 568-570.
- AHMED DJEMAL PASCHA:** **Erinnerungen eines türkischen Staatsmannes**, München: Drei Masken, 1922.
- AKGÜN, Bayram:** “18 Mart 1915 Boğaz Muharebesi'ne Kadar Gemi Topları ile Kurulan Bataryalar: Boğaza Set Bataryalarının Kurulması”, **Anafarta**, sy. 2, İlkbahar 2019, s. 25-28.
- _____: **Boğazın Fedaileri 1: Çanakkale Boğazı Tahkimatları**, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2018.
- AKSAKAL, Mustafa:** **Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010.

ALGANER, Haydar
Mehmet:

Çanakkale Kara Savaşları Günlüğü, İstanbul:
Deniz Kuvvetleri Basımevi Müdürlüğü, 2009.

ALKAN, Necmettin:

“Alman Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı”,
Belleten, cilt LXXX, sy. 289, yıl 2016 Aralık, s.
899-938.

_____:

“Birinci Dünya Savaşı’nda (1914-1918) Osmanlı
Hizmetindeki Alman Subayları ve Savaş Sürecine
Etkileri”, **114K309 nolu Tübitak Projesi**, Trabzon:
2016.

_____:

**İmparatorluğun Son Savaşı: Birinci Dünya
Savaşı’na Neden ve Nasıl Girdik?**, İstanbul:
Timaş Yayınları, 2020.

ALKAN, Necmettin;
ŞİMŞEK, Eyyub:

**Savaşın Gözüyle Türk-Alman İttifakı
(1914-1918)**, İstanbul: Kronik, 2018

ALKAN, Resul:

“Alman Belgeleri Işığında Almanya’nın Birinci
Dünya Savaşı’nda Osmanlı Donanmasındaki
Faaliyetleri”, **CTAD (Cumhuriyet Tarihi
Araştırmaları Dergisi)**, yıl 17, sy. 34 (Güz 2021),
s. 839- 861.

ALTAY, Fahrettin:

**Görüp Geçirdiklerim: 10 Yıl Savaş ve Sonrası
1912-1922**, Ankara: İnsel Yayınları, 1970.

ALTINTAŞ, Yusuf Ziya:

“1918 Yılında İstanbul’a Gelen Alman Ordu
Mensuplarının El Rehberi: Alman Askeri
Misyonu’nun İstanbul Garnizon Talimatnamesi”,
**Türk-Alman İlişkilerine Farklı Disiplinlerden
Bakış**, ed. Mehmet Altunkaya vd., Konya: Palet
Yayınları, 2019, s. 391-409.

_____ : “Çanakkale Kara Savaşlarına Osmanlı-Alman Donanmasından Bir Katkı: Alman Deniz Yüzbaşı Firle’nin Terekesinden Goliath Zırhlısının Batırılışı”, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sy. 29, yıl 2019, s. 31-46.

_____ : “Goltz Paşa’nın 18 Mart öncesi Alman İmparatoru II. Wilhelm’e sunduğu raporunda Çanakkale’deki durum ve cephenin önemi hakkındaki değerlendirmeleri”, **105. Yılında Çanakkale Muharebelerine Bakış**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020, s. 12-27.

ARSLAN, Ömer: **Çanakkale Fedakârı Bigalı Mehmet Çavuş**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021.

ASLAN, Rüstem: ATABAY, W. von Thomson’ın **Hamidiye Günlüğü**, Mithat (haz.): Çanakkale: Paradigma Akademi, 2018.

ASPERN, Karl: **Illustrierte Geschichte Des Europäischen Krieges, 1914/15**, c. 2, Regensburg: Josef Habbel, 1915.

ATABEY, Figen: **Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

ATAKSOR, Halis: **Çanakkale Raporu: Binbaşı Halis Bey’in Savaş Notları**, haz. S. Serdar Halis Ataksor, 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.

ATMACA, Gökhan: **Barbaros Hayrettin Zırhlısı - Üç Savaş Bir Gemi**, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2015.

- AYDIN, Abdurrahim;
ZORLU, Tuncay: “Transfer of German Military Know-How and Technology to the Ottoman Military Factories at the beginning of the First World War”, **Belleten**, c. 79, sy. 285, yıl 2015, s. 739-760.
- AYDIN, Mahir: “Çanakkale Savaşı’nda Kara Muharebeleri”, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, yıl 2016-1, sayı 29, İstanbul 2019, s. 47-63.
- _____: “Rusya’nın Çanakkale İntikamı: Karadeniz Bombardımanı”, **Giresun ve Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu**, ed. Gazanfer İltar, Giresun: Giresun Belediyesi, 2009, s. 571-576.
- BABÜROĞLU, Naim: **Çanakkale 1915: Almanların Büyük Tuzağı**, İstanbul: Asi Kitap, 2017.
- BAYKARA, Tuncer: “Birinci Dünya Savaşına Girişin Psikolojik Sebepleri”, **Dördüncü Askeri Tarih Semineri – Bildiriler**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989, s. 360-368.
- BAYUR, Yusuf Hikmet: **Türk İnkılabı Tarihi**, c. III, kısım II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.
- BEHNEN, Michael vd.: **Deutsche Geschichte: von den Anfängen bis zur Gegenwart**, Stuttgart: J. B Metzler, 1997.
- BERGHAHN, Volker: **Birinci Dünya Savaşı**, çev. Kadir Kon, İstanbul: Runik Kitap, 2021.

BESBELLİ, Saim: **Çanakkale’de Türk Bahriyesi (1914-1918)**, Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi Amirliği, 2005 (İlk basım: 424 sayılı 1959 tarihli Donanma Dergisi eki).

Beschreibung der Stadt Constantinopel und den Dardanellen, Berlin, 1771.

BEYDİLLİ, Kemal: **1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı: Meydana Geliş-Tahlili-Tatbiki**, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984.

BIYIKLI, Mustafa (haz.): **Esad Paşa’nın Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2011.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik: **Çanakkale Muharebelerine Dair Konferans**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1950.

Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi, c. 5, I-II-III. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2012.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Çanakkale Cephesi Harekâtı, c. 5, II. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1978.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Deniz Harekâtı, c. 8, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1976.

BLEECK-SCHLOMBACH, Emil: **Allah il Allah: mit den Siegesfahnen an den Dardanellen und auf Gallipoli**, Leipzig, 1916.

- _____ : **Çanakkale Allah illallah: Zafer Sancaklarıyla Çanakkale Boğazı ve Gelibolu’da**, çev. Rüstem Aslan, İstanbul: Vapur Kitap, 2018.
- BOELCKE, Oswald: **Hauptmann Bölckes Feldberichte**, New York: Deutschland Library Co., 1917.
- BORLAT, Barış: “Çanakkale Cephesi’nde Muharebe Araçlarının Tamir ve Bakım İşlemleri”, **Anafarta**, sy. 4, 2019, s. 59-68.
- BOSSERT, Erwin: **Der Kampf um die Dardanellen**, Pforzheim: Vaterland-Verlag, 1925.
- BUDDECKE, Hans Joachim: **El Schahin (Der Jagdfalke): Aus meinem Fliegerleben**, Berlin: Scherl, 1918.
- _____ : **Çanakkale Üzerinde Bir Şahin**, çev. Bülent Erdemoğlu, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009.
- CADOGAN, Edward: **Çanakkale’de Ateş Altında**, haz. Kira Charatan – Camilla Cecil, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- CAVİD BEY: **Meşrutiyet Ruznamesi**, c. I-IV, haz. Hasan Babacan-Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- CEBECİYAN, Avedis: **Bir Ermeni Subayın Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü 1914-1918**, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2015.
- CEMAL PAŞA: **Hatıralar**, yay haz. Alpay Kabacalı, 2. Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

- CONK, Cemil: “Cemil Conk Paşa’nın Çanakkale Hatıraları”, **Çanakkale Hatıraları**, c. 2, Üçüncü Kitap, haz. Metin Martı, İstanbul: Arma Yayınları, 2002.
- ÇALIK, Ramazan: “Çanakkale Muhabereleleri Üzerine Alman Bakışı”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, sy. 20, İstanbul 2000, s. 355-383.
- ÇALIŞLAR, İzzettin: **On Yıllık Savaşın Günlüğü: Balkan, Birinci Dünya ve İstklal Savaşları**, haz. İsmet Görgülü, İzzeddin Çalışlar, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- 1915’de Çanakkale’de Türk, Ankara: Deniz Basımevi, 1957.
- ÇATAL, Yasin: **Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa Çanakkale’de**, Ankara: Tün Yayınları, 2021.
- ÇİÇEK, M. Talha: **Cemal Paşa Suriye’de: Birinci Dünya Savaşı Yılları**, çev. Fatih Sel, İstanbul: Kronik, 2020.
- ÇOLAK, Mustafa: “Çanakkale Savaşları ve Almanya”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi Özel Sayı**, Yıl: 8, Ağustos 2010, sy. 16, Ankara 2010, s. 35-49.
- _____ : “Çanakkale Savaşları ve Müttefik Almanya”, **100. Yılında Çanakkale: Sempozyum Tebliğleri**, ed. Aykut Ertuğrul, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2016, s. 141-157.
- _____ : “Çanakkale’de Yalnız Bırakılan Bir Müttefik: Almanya’nın Osmanlı İmparatorluğuna Yardım Çabaları”, **Türkler**, c. 13, Ankara 2002, s. 377-383.

- _____ : **Enver Paşa: Osmanlı-Alman İttifakı**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2008.
- _____ : **Komitenin Ruhu: Talat Paşa**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.
- ÇÖL, Emin: **Çanakkale-Sina Savaşları: Bir Erin Anıları**, İstanbul: Nöbetçi Yayınevi, 2009.
- ÇULCU, Murat: **İkdam Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi**, c. 1-2, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2004.
- DAL, Dilara: “Stratejik İş Birliği ve Askerî Danışmanlık Kapsamında Osmanlı Donanmasında Amiral Limpus Misyonu (1912-1914)”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, c. 17, sy. 38, yıl 2021, s. 441-479.
- DANIELS, Emil: “Der Kampf um die Dardanellen im Jahre 1915”, **Sonderabdruck aus den Preussischen Jahrbüchern**, ed. Walther Schotte, c. 182-Ekim, Berlin: Georg Stille, 1920, s. 74-107.
- DANIŞ, İlhami: GÖLEÇ, Mustafa: KÖSE, Ömer Faruk (haz.): **İslam Mecmuası (1914-1918)**, c. 3, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.
- DEMM, Eberhard: “Zwischen Kulturkonflikt und Akkulturation: Deutsche Offiziere im Osmanischen Reich”, **Von Wilhelm II. zu Wilhelm dem Letzten - Streiflichter zur Wilhelminischen Zeit**, yay. haz. Nathalie Chamba, Nordhausen: Traugott Bautz Verlag, 2018, s. 213-248.

DENİZ, Faruk:

“Osmanlı-Almanya İlişkileri ve Almanya’nın Osmanlı Modernleşmesine Etkisi Üzerine Notlar (1718-1918)”, **BSV Bülten**, sy. 48, yıl 2000, s. 10-31.

Der große Krieg 1914-15: Eine Chronik von Tag zu Tag. Urkunden, Depeschen und Berichte der Frankfurter Zeitung, Frankfurt a. M.: Frankfurter Societäts-Druckerei, 1915.

Der Weltkrieg 1914 bis 1918 - Die Operation des Jahres 1915: Die Ereignisse im Winter und Frühjahr, Bearbeitet im Reichsarchiv, c. 7, Berlin: E. S. Mittler, 1931.

Der Weltkrieg 1914 bis 1918 - Die Operationen des Jahres 1915: Die Ereignisse im Westen und aus dem Balkan vom Sommer bis zum Jahresschluss, Bearbeitet im Reichsarchiv, c. 9, Berlin: E. S. Mittler, 1933

Deutsche Offiziere in der Türkei, Reichsarchiv, 1940.

DURUKAN, Eyüp:

Günlüklerde Bir Ömür II: Sofya Esaretinden Çanakkale Zaferine (1913-1915), haz. Murat Uluğtekin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

_____:

Günlüklerde Bir Ömür III: Çanakkale’den Mondros’a (1915-1918), haz. Murat Uluğtekin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

- ERASLAN, Cezmi: **II. Abdülhamid'in Çanakkale Savunması**, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2014.
- ERDEMİR, Lokman: **Meçhul Subay: Çanakkale Cephesi'nde Bir Topçu Subayının Günlüğü**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- ERDURAN, Behçet Sabit: **Cephedeki Bir Doktorun Gözünden 1915 Baharında Çanakkale**, haz. Tamay Açık, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.
- ERİCKSON, Edward J.: **Size Ölmeyi Emrediyorum: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu**, çev. Mehmet Tanju Akad, 3. Basım, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- ERZBERGER, Matthias: **Erlebnisse im Weltkrieg**, Berlin: Deutsche Verlags-Anstalt, 1920.
- ESENKAYA, Ahmet: “Çanakkale Cephesi'nde Karargâhlar”, **ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 1, sy. 2, yıl 2016, s. 47-80.
- _____ : “Çanakkale Savaşı'nda Türk-Alman Birlikteliği”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi**, Sayı 6-7, 2008, s. 15-42.
- FALKENHAYN, Erich von: **1914-1916 Senelerinde Alman Başkumandanlığı: General Falkenhayn'ın Hatıratı**, çev. Mehmed Nihad, İstanbul: Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, 1340.
- _____ : **Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya**, çev. Mehmet Nihat, haz. Faruk Yılmaz, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.

- _____: **Die Oberste Heeresleitung 1914-1916 in ihren wichtigsten Entschliessungen**, Berlin: E.S. Mittler, 1920.
- FARAH, Irmgard: **Die deutsche Pressepolitik und Propagandatätigkeit im osmanischen Reich von 1908-1918 unter besonderer Berücksichtigung des "Osmanischen Lloyd"**, Stuttgart: Steiner, 1993.
- FELDMANN, Otto von: "Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914 bis 1918", **Marine-Rundschau**, c. 44, 1939, s. 640-653.
- _____: **Türkei, Weimar, Hitler, Lebenserinnerungen eines preußischen Offiziers und deutschnationalen Politikers**, haz. Peter von Feldmann, Borsdorf: Verlag Edition Winterwork, 2013.
- FEVZİ [Kurtoğlu]: **Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale'de Türk Donanması**, haz. Ali Fuat Örenç, Levent Düzcü, İstanbul: Zeytinburnu Bel. Kültür Yayınları, 2015.
- FEVZİ: **Cihan Harbinde Deniz Muharebeleri: Türk Donanması Ne Yaptı?**, İstanbul: Ahmet Kâmil Matbaası, 1928.
- FINKE, Karl: **Kriegstagebuch 1915-1918**, (Basılmamış online bir transkription çalışması), 2013.

- FIRLE, Rudolf: “Die Vernichtung des englischen Linienschiffes Goliath”, **Auf See Unbesiegt: Erlebnisse im Seekrieg – Erzählt von Mitkämpfern**, c. 1, Eberhard von Mantey (Hrsg.), 2. Baskı, Münih: J. F. Lehmanns Verlag, 1922.
- _____: “Meine erste Kriegsfahrt nach Odessa”, **Auf See Unbesiegt: Erlebnisse im Seekrieg – Erzählt von Mitkämpfern**, yay. Eberhard von Mantey, c. 2, Münih: J. F. Lehmanns Verlag, 1922, s. 243-250.
- FRECH, F.: “Die Dardanellen und ihre Nachbargebiete”, **Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin**, 1915, s. 368-378.
- FUAT, Sermet: “Cihan Harbinde Türk Filosu”, **Deniz Mecmuası**, c. 45, sy. 328, Nisan 1933, s. 100-126.
- GALLI, Gottfried: **Dschihad: Der heilige Krieg des Islams und seine Bedeutung im Weltkriege**, Freiburg: Troemer, 1915.
- GENCER, Mustafa: “Çanakkale Savaşlarında Türk-Alman İlişkileri”, **Çanakkale Tarihi**, Editör Mustafa Demir, İstanbul: Değişim Yayınları, 2008, c. IV, s. 1891-1904.
- _____: **Imperialismus und die Orientalische Frage**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.
- _____: **Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhu”: 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

- GÖRGÜLÜ, İsmet: **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- _____: “Çanakkale Cephesi'nde Almanların Niyeti”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi**, sy. 1, Mart 2003, s. 161-182.
- GRUSSHABER, Gerhard: **The ‘German Spirit’ in the Ottoman and Turkish Army, 1908-1938: A History of Military Knowledge Transfer**, De Gruyter Oldenbourg, 2018.
- _____: **Türk Ordusunda Alman Ruhu: Bir Askeri Teknoloji Transferi Tarihi**, çev. Bozkurt Leblebicioğlu, İstanbul: Say Yayınları, 2022.
- GÜLBOY, Burak: **Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı’nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme**, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2014.
- GÜLERYÜZ, Ahmet: **Die Osmanische Marine 1839-1923**, c. 1, Hamburg: Kampmeier Verlag, 1988.
- LANGENSPIESEN, Bernd: **1828-1923 Osmanlı Donanması**, çev. Renan Mengü, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2000.
- GÜLERYÜZ, Ahmet: **Yavuz ve Midilli**, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2007.
- GÜRALP, Şerif: **Bir Askerin Günlüğünden Çanakkale Cephesinden Filistin’e**, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2003.

- HAMILTON, Ian: **Gelibolu Hatıraları**, çev. M. Ali Yalman, Nurer Uğurlu, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2006.
- HANİOĞLU, Şükrü: “İnkılâb-ı Azîm’den 2 Ağustos İttifakı’na: İttihad ve Terakki’nin Dış Siyaseti”, **Derin Tarih**, Osmanlı’nın Cihan Harbi, Özel Sayı 1, yıl 2014, s. 10-17.
- Havadis 1914-1915 yüz yıl önce**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2014.
- HERBERT, Aubrey: **Devler Ülkesinde Devler Savaşı: Çanakkale**, çev. Seyfi Say, İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.
- MORGENTHAU, Henry:
- HERSING, Otto: **U21 Rettet die Dardanellen**, Zurich: Amalthea Verlag, 1932.
- _____:
- Çanakkale Denizaltı Savaşı**, çev. Bülent Erdemoğlu, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007.
- _____:
- “Çanakkale Harbi’nde İngilizlerin Triumph ve Majestic Zırhlıları Nasıl Batırılmıştı?”, çev. Binbaşı Abdürrahman Şeref, **Deniz Mecmuası**, c. 47, sy. 335, İkinci Kanun 1935, s. 32-42.
- HETTNER, Alfred: “Rußland und die Meerengen”, **Geographische Zeitschrift**, c. 21, yıl 1915, s. 148-153.
- HILDEBRAND, Hans H.: **Die organisatorische Entwicklung der Marine nebst Stellenbesetzung 1848 bis 1945**, c. 3, Osnabück: Biblio Verlag, 2000.

- HILTMANN, E.: “Mit den Maschinengewehren der Mittelmeerdivision an der Front auf Gallipoli”, **Vor 20 Jahren. Zweite Folge: Von den Dardanellen zum Sues. Mit Marineärzten im Weltkrieg durch die Türkei**, yay. Deutschen Medizinischen Wochenschrift, Leipzig: Georg Thieme, 1935, s. 112-125.
- HOLLWEG, Theobald von Bethmann: **Betrachtungen zum Weltkriege**, c. 1-2, Berlin, Reimar Hobbing, 1919-21.
- HOLZHAUSEN, Rudolf: **Birinci Dünya Harbinde Almanya'nın Türkiye'ye Sağladığı Hava Desteği ve Çanakkale Havacıları**, çev. Fahri Çeliker, 14 sayılı Askeri Tarih Bülteni eki, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1982.
- HUNER, Hans: **Unter Zwei Flaggen: Die Lebens- und Kampfgeschichte S. M. S. “Breslau/Midilli”**, Potsdam: Breslau/Midilli, 1930.
- _____: **İki Bayrak Altında: Breslau/Midilli Kruvazörünün Hayat ve Savaş Tarihi**, çev. Hüsnü Erentok, İstanbul: Deniz Basımevi, 1976.
- İBRAHİM NACİ: **Allahısmarladık: Çanakkale Savaşı'nda Bir Şehidin Günlüğü**, haz. Lokman Erdemir-Seyit Ahmet Sılay, Çanakkale: Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2013.
- İNÖNÜ, İsmet: **İnönü'nün Hatıraları: Genç Subaylık Yılları (1884-1918)**, haz. Sebahattin Selek, İstanbul: Burçak Yayınları, 1969.

- JÄCKH, Ernst (ed.): **Der Deutsche Krieg: Politische Flugschriften**, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt 1914-1917.
- _____: **Der aufsteigende Halbmond: Auf dem Weg zum deutsch-türkischen Bündnis**, 6. Genişletilmiş baskı, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt. 1916.
- _____: **Die deutsch-türkische Waffenbrüderschaft**, Stuttgart und Berlin: Deutsche Verlags-Anstalt, 1915.
- JACOB, Frank: **Gallipoli 1915/16: Britanniens bitterste Niederlage**, Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2020.
- JAGOW, Kurt: **Daten des Weltkrieges: Vorgeschichte und Verlauf bis Ende 1921**, Leipzig: Koehler, 1922.
- JANSON, Gerhard von: “Die Grundlagen der türkischen Meerengenverteidigung im Weltkriege (1914)”, **Marine-Rundschau**, Şubat 1928, s. 63-73.
- JÄSCHKE, Gotthard: “Zum Eintritt der Türkei in den Ersten Weltkrieg”, **Die Welt des Islams**, XIX, 1-4, 1979, s. 223-225.
- KANDAŞ, A. Burak: **Çanakkale’de İtilaf Donanması’na Vurulan Büyük Darbe (Mayıs 1915 Harekâtı)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2017.
- KANNENGIESSER, Hans: **Gallipoli: Bedeutung und Verlauf der Kämpfe 1915**, Berlin: Schlieffen-Verlag, 1927.
- _____: **Çanakkale’de Türklerle Beraber. Bir Alman Albayın Gözündən Çanakkale**, çev. Mehmet Serez, İstanbul 2009.

- _____ : **Çanakkale Cehenneminde 500 Alman**, çev. Ege Çınar Arcan, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2015.
- KARABEKİR, Kazım: **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, haz. Orhan Hülügü, Ömer Hakan Özalp, İstanbul: Emre Yayınları, 2001.
- KARACA, Erdem: “Türk Basınında Alman Askeri Islahat Heyeti Meselesi (1913-1914)”, **Akademik Bakış**, c. 5, sy. 9, Kış 2011, s. 203-212.
- KARAKAYA, Mürvet Mutlu: “8 Ağustos 1915 Tarihinde Conk Bayırı'nda Türkler ve Yeni Zelandalıların Mücadelesi”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. 19, sy. 33, yıl 2021, s. 93-122.
- KARAMAN, Mehmet Ali: “Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman İttifakını Meşrulaştırma Çabaları”, **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, yıl 1, sy. 1, 2014, s. 48-54.
- KAŞIYUĞUN, Ali: **Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- KAZIM ŞAKİR: **1915 Gelibolu Harbi Günlüğü**, haz. İ. Bahtiyar İstekli, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- KILIÇ, Sezen: **Vatan Uğruna: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman Bahriye İlişkileri**, İstanbul: İBB Kültür AŞ Yayınları, 2021.
- _____ : **Osmanlı Karargahında Bir Alman Ajanı**, Konya: Dokuz Yayınları, 2014.

- KIŞ, Salih: “Birinci Dünya Savaşı’nın Seyrini Değiştiren Goeben ve Breslau Gerçeği”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, sy. 22, Bahar 2017, s. 63-86.
- KLEİN, Fritz (ed.): **Deutschland im ersten Weltkrieg: Vorbereitung, Entfesselung und Verlauf des Krieges bis Ende 1914**, c. 1, Berlin: Akademie Verlag, 1970.
- KOCAHANOĞLU, Osman Selim: **İttihat ve Terakki’nin Sorgulanması ve Yargılanması**, İstanbul: Temel Yayınları, 1998.
- KOCATÜRK, Önder: **Goeben Zırhlısı’nın İstanbul Ziyareti ve Taşkılla Yangını (15-23 Mayıs 1914)**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2016.
- KOLB, Eberhard: **Bismarck: Demir Şansölye**, çev. Yusuf Ziya Altıntaş, İstanbul: Runik Kitap, 2021.
- KON, Kadir: **Birinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın İslam Stratejisi**, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- KOYUNCU, Aşkın: **Çanakkale Savaşları Bibliyografyası**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.
- KESKİN, Özkan: SINMAZ SÖNMEZ, Cahide (haz.):
- KÖRPE, Reyhan: “Dardanos Tabyasında Savaş Alanı Arkeolojisi ve Sonuçları”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, yıl 8, sy. 8-9, 2010, s. 57-90.
- KRAUS, [Theodor]: **Die Fahrten der Goeben im Mittelmeer**, Berlin: Ulstein, 1917.

- KRAUS, Theodor; DONITZ, Karl: **Die Kreuzerfahrten der Goeben und Breslau**, Berlin: Im Verlag Ullstein, 1933.
- _____ : **Kader Gemileri Yavuz ile Midilli**, çev. A. Göke Bozkurt, İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2012.
- KRAUSZ, Wilh. Victor: **Die Türkei im Weltkrieg: Bildnisse und Skizzen**, Wien: Hermes Buch- und Kunstdruckerei, 1916.
- KRESSENSTEIN, Kress von: **Mit den Türken zum Suezkanal**, Berlin: Vorhut-Verlag Otto Schlegel, 1938.
- _____ : **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, çev. Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul: Askeri Matbaa, 1943.
- _____ : **Son Haçlı Seferi: Kuma Gömülen İmparatorluk**, çev. Tahir Balaban, 2. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007.
- KUNKE, Max: **Die Kapitulationen der Türkei: deren Aufhebung und die neuen deutsch-türkischen Rechtsverträge**, Münih: J. Schweitzer Verlag, 1918.
- KURAT, Akdes Nimet: **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Bulunan Alman Generallerinin Raporları**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1966.
- KURŞUN, Zekeriya; SATAN, Ali: **100 Soruda Çanakkale Muharebeleri**, İstanbul: Rumuz Yayınevi, 2015
- KÜÇÜKERMEN, Önder; ERDİNÇ, Jülide Edirne: **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Ağır Sanayi Bölgesi Zeytinburnu**, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2021.

- LAAR, Clemens: **Der Kampf um die Dardanellen**, Berlin: Paul Neff Verlag, 1936.
- LIEBMANN, [Ernst]: **Dardanellen-Flieger**, Berlin: Boll u. Pickardi Verlagsbuchhandlung, 1918.
- Liste de Messieurs les Membres du Corps Diplomatique Le 1 Janvier 1914**, Constantinople: Imp. Imperiale Amire, 1914.
- LOREY, Hermann: **Der Krieg zur See 1914-1918 - Der Krieg in den Türkischen Gewässern: Mittelmeer-Division**, c.1, Berlin, 1928.
- _____: **Türk Sularında Deniz Hareketleri**, c. 1, çev. Tekirdağlı H. Sami, İstanbul: Deniz Matbaası, 1936.
- _____: **Der Krieg zur See 1914-1918 - Der Krieg in türkischen Gewässern: Der Kampf um die Meerengen**, c. 2, Berlin, 1938
- _____: **Türk Sularında Deniz Hareketleri**, c. 2, çev. Tacettin Talayman, İstanbul: Deniz Matbaası, 1946.
- _____: “Die Deutsche Landungsabteilung auf Gallipoli”, **Marine-Rundschau**, c. 33, Mart-Nisan 1928, s. 126-129, 175-178.
- _____: **Çanakkale’de Deniz Harbi: Türk Sularında Deniz Hareketleri Boğazlar Etrafında Mücadele**, çev. & haz. Mehmet Mert Çam, Aytunç Ülker, İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2018.

- LUDWİG, Emil: **Die Fahrten der Goeben und der Breslau**, Berlin: S. Fischer, 1916.
- _____: **Yavuz ve Midilli**, çev. Arif Gelen, İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968.
- LUSAR, R. J. von: “Die Verluste der türkischen Kriegsmarine im Weltkrieg”, **Marine-Rundschau**, c. 41, 1936, s. 498-504.
- MAHMUD MUHTAR: **Maziye Bir Nazar: Berlin Antlaşmasından Harbi Umûmiye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri**, haz. Erol Kılınç, İstanbul, Ötüken, 1999.
- MAHMUD ŞEVKET PAŞA: **Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın Günlüğü**, İstanbul: Arba Yayınları, 1988.
- MÄKELÄ, Matti E.: **Auf den Spuren der Goeben**, Munich: Bernard, 1979.
- _____: **Yavuz (Goeben)'un İzinde**, çev. Namık Kemal Ebiz, İstanbul: Deniz Basımevi, 2006.
- _____: **Souchon der Goebenadmiral greift in die Weltgeschichte ein**, Braunschweig: Vieweg, 1936.
- MEHMET NİHAT BEY (Bursalı): **Bir Komutanın Gözünden Çanakkale Savaşları**, haz. Cemalettin Yıldız, İzmir: Emre Kitabevi, 2007.
- MEMİŞ, Şefik: **Karikatürlerle Çanakkale Zaferi**, İstanbul: Çekmeköy Belediyesi, 2018.
- ŞEN, İsmail:

- MENTEŞE, Halil: **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları**, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.
- METEL, Raşit: **Türk Denizaltıcılık Tarihi**, İstanbul: Deniz Basımevi, 1969.
- MOMBAUER, Annika: **Die Julikrise: Europas Weg in den Ersten Weltkrieg**, Münih: C.H. Beck, 2014.
- MORGENTHAU, Henry: **Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü**, çev. Attila Tuygan, İstanbul: Belge Yayınları, 2005.
- MUHLMANN, Carl: **Der Kampf um die Dardanellen 1915**, [Reichsarchiv: Schlachten der Weltkriegen, c. 16] Berlin: Stalling, 1927.
- _____ [Binbaşı Mühlmann]: **Çanakkale Muharebesi**, Nakleden: Miralay Halil Kemal, İstanbul: Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Talîm ve Terbiye Dairesi (Askeri Matbaa), 1927.
- _____ [Dr. Garl Mülman]: **Çanakkale Muharebesi 1915**, çev. Mehmet Cemal (Kastamonu Erkek Lisesi Almanca Muallimi), Kastamonu Vilayet Matbaası, 1933.
- _____ : **Çanakkale Savaşı: Bir Alman Subayının Notları**, çev. Sedat Umrân, İstanbul: Timaş Yayınları, 1998. [2. Baskıdan itibaren eser adı 'Çanakkale Savaşı: Bir Alman Subayının Anıları' şeklindedir.]

- _____: **Deutschland und die Türkei 1913-1914: die Berufung der deutschen Militärmission nach der Türkei 1913, das deutsch-türkische Bündnis 1914 und der Eintritt der Türkei in den Weltkrieg**, Berlin-Grunewald: Rothschild, 1929
- _____: **İmparatorluğun Sonu 1914: Osmanlı Savaşı neden ve nasıl girdi?**, çev. Kadir Kon, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- _____: “Die Deutsche Militärmission in der Türkei”, **Wissen und Wehr**, No. 12, 1938, s. 847-855.
- _____: **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, Leipzig: Koehler&Amelang, 1940.
- MUSTAFA KEMAL: **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990.
- NAZMÎ BEY, [Binbaşı]: **Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922)**, İzmir: Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı, 2004.
- NIEMEYER, Th. (ed.): **Völkerrechtliche Chronologie des Weltkrieges 1914-1919**, Jahrbuch des Völkerrechts Band VII, München: Duncker & Humblot, 1919.
- NUTKU, Emrullah: **Alte Kameraden: Erinnerungen Aus Der Deutsch-Türkischen Waffenbrüderschaft**, Frankfurt/M: Özkan, 1970.

- _____ : **Eski arkadaşlar: Alman-Türk Silah Arkadaşlığından Hatıralar**, yay. Halis Özkan, Edip Topuzoğlu, çev. Saim Besbelli, Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul: Deniz Basımevi, 1974.
- OKDAY, İsmail Hakkı: **Yanya'dan Ankara'ya**, İstanbul: Sebil Yayınevi, 1994.
- OLSHAUSEN, Gustav: “An Bord von U 21: Auf der Fahrt von Wilhelmshaven nach Konstantinopel vom 25. IV.-5.-VI. 1915”, **Vor 20 Jahren. Zweite Folge: Von den Dardanellen zum Sues. Mit Marineärzten im Weltkrieg durch die Türkei**, yay. Deutschen Medizinischen Wochenschrift, Leipzig: Georg Thieme, 1935, s. 267-277.
- ORBAY, Rauf: **Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım 1, 2**. Baskı, İstanbul: Emre Yayınları, 2000.
- ORGUN, Selçuk: “Birinci Cihan Harbine Ait Bir Hatıra”, **Donanma Dergisi**, sy. 417, Nisan 1957, s. 28-40.
- ORTAYLI, İlber: **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- _____ : “Büyük Savaşa Giderken Türkiye ve Avrupa: ‘Kaçınılmaz’ Müttefik Almanya”, **Atlas Tarih**, Çanakkale 1915 özel sayısı, sy. 6, yıl 2011, s. 50-57.

- ÖNSOY, Rifat: “Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Alman Subayları ve Alman Silah Sanayiinin Çıkarı, 1871-1914”, **IX. Türk Tarih Kongresi (21-25 Eylül 1981)**, c. II, Ankara: TTK, 1988, s. 1207-1215.
- _____ : **Türk-Alman İktisadî Münasebetleri (1871-1914)**, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982.
- _____ : **Türkiye’deki Almanya 1914-1918: Almanya’nın Türkiye’deki Kültürel Etkinliği ve Robert Bosch**, Ankara: Atlas Yayınları, 2004.
- ÖRENÇ, Ali Fuat: “Boğazlar ve Ege Adaları”, **Türk Boğazları**, İstanbul: Deniz Kılavuzculuk, 2011, s. 46-54.
- _____ : “Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayii”, **Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, ed. Gültekin Yıldız, Timaş, İstanbul, 2013, s.121-161.
- ÖRSES, Tunca: ÖZÇELİK, Necmettin: **I. Dünya Savaşı’nda Türk Askeri Kıyafetleri (1914-1918)**, İstanbul: Denizler Kitabevi, [2005].
- OSMANOĞLU, Selçuk: **Cevat Paşa**, İstanbul: Yeditepe Akademi, 2021.
- ÖZBİLEN, Eşref Bengi (çev.): **Denizlerde Yenilmediler: Cihan Harbi’nde Alman Bahriyeliler**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.
- ÖZGÜLDÜR, Yavuz: “Yüzbaşı Helmut Von Moltke’den Müşir Liman von Sanders’e Osmanlı Ordusunda Alman Askeri Heyetleri”, **Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, s. 4, Ocak 1993, s. 297-307.

- PETTER, Wolfgang: “Die Dardanellen in der deutschen Weltkriegstrategie”, **Çanakkale Savaşları Sebep ve Sonuçları Sempozyumu**, Ankara: TTK, 1993, s. 125-136.
- POMIANKOWSKI, Joseph: **Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches: Erinnerungen an die Türkei aus der Zeit des Weltkrieges**, Wien: Amalthea Verlag, 1928.
- _____ : **Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküşü**, çev. Kemal Turan, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990.
- PRIGGE, Erich R.: **Der Kampf um die Dardanellen**, Wiemar: Kiepenheuer, 1916.
- _____ : **Çanakkale Savaşı Günlüğü**, çev. Bülent Erdemoğlu, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- _____ : “Die Kampfhandlungen in der Türkei”, **Der große Krieg 1914-1918**, c. 4, ed. M. Schwarte, Leipzig: J. A. Barth, 1922, s. 413-484.
- RATHMANN, Lothar: **Alman Emperyalizminin Türkiye’ye Girişi**, çev. Ragıp Zarakolu, 3. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları, 2001.
- REVENTLOW, Graf Ernst: “Die Krisis in der Meerengenfrage”, **Daheim**, 13 Mart 1915, s. 10-11.
- REYHAN, Cenk: “Türk-Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914)”, **Belleten**, c. 69, sy. 254, yıl 2005, s. 1-46.

- RICHTER, Heinz A.: **Der Krieg im Südosten, Band 1: Gallipoli 1915**, Ruhpolding: Franz Phlipp Rutzen, 2013.
- ROHRBACH, Paul: **Warum es der Deutsche Krieg ist**, Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1914.
- ROSENBERGER, Wilhelm: "Sanitätsdienst beim Oberkommando der Meerengen, Abteilung in den Dardanellen", **Vor 20 Jahren. Zweite Folge: Von den Dardanellen zum Sues. Mit Marineärzten im Weltkrieg durch die Türkei**, yay. Deutschen Medizinischen Wochenschrift, Leipzig: Georg Thieme, 1935, 89-91.
- SABAH, İsmail: "Mesudiye Zırhlısının Batırılışı ve Bir Mektup", **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 1, sy. 2, s. 81-89.
- SABİS, Ali İhsan: **Harp Hatıralarım: Birinci Dünya Harbi**, c. 2, İstanbul, Nehir Yayınları, 1990.
- SAİD HALİM PAŞA: **Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşı**, çev. Fatih Yücel, İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- SANDERS, Liman von: **Fünf Jahre Türkei**, Berlin: August Scherl Verlag, 1920.
- _____: **Türkiye’de Beş Sene**, çev. Tarih-i Askerî Encümeni Heyeti, Dersaadet: Matbaa-i Askeriye, 1337.
- _____: **Türkiye’de Beş Yıl**, çev. M. Şevki Yazman, İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968.

- _____: **Türkiye’de Beş Sene**, haz. Muzaffer Albayrak, 2. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2006.
- _____: **Türkiye’de Beş Yıl**, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- SARAL, Emre: **Türklerle Beraber: Osmanlı Cephelerindeki**
SARAL, İsmail Tosun: **Avusturya-Macaristan Askeri Birlikleri 1914-1918**, İstanbul: Kronik, 2020.
- SATAN, Ali: **100 Soruda 1. Dünya Savaşı**, İstanbul: Rumuz Yayınevi, 2014.
- SAYILIR, Burhan: **Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi’nin Çanakkale Muharebeleri Günlüğü**, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2015.
- _____: “Çanakkale Boğaz Muharebesi’ne ait ilk tören”, **Anafarta**, sy. 2, 2009.
- SCHEFFLER, Artur: “Die Dardanellenfrage”, **Die Welt des Islams**, c. 2, sy. 2-4, Aralık 1914, s. 101-179.
- SCHNEIDER, Karl: **Die deutsche Marine in den Dardanellen**, Berlin: E.S. Mittler & Sohn, [1925].
- _____: “Çanakkale’de Alman Bahriyesi”, çev. Mehmet İzzet, **Risale-i Mevkute-i Bahriye**, c. 9, sy. 4, Mayıs 1926, s. 218-240.
- SCHNEIDER, Thomas Martin: **Reichsbischof Ludwig Müller: eine Untersuchung zu Leben, Werk und Persönlichkeit**, Vandenhoeck & Ruprecht, 1993.

- SCHOEN, Walter von: **Die Hölle von Gallipoli: Der Heldenkampf an den Dardanellen**, Berlin: Ullstein, 1937.
- _____: **Bir Alman'ın Gözüyle Çanakkale Cehennemi**, çev. Dilek Ekiz, Hayrettin Ekiz, İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2010.
- SCHWAHN, Walther: **Deutsche Aufsätze über den Weltkrieg**, Berlin: Verlag von Walter Prausnitz, 1917.
- SCHWEDER, Paul: **Im türkischen Hauptquartier**, Leipzig: Hesse & Becker, 1916.
- _____: **Çanakkale Cephesinde Türklerin Genel Karargâhında**, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012.
- SELAHADDİN ADİL PAŞA: **Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar**, haz. Muzaffer Albayrak, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007.
- SERMAN, E.: **Mit den Türken an der Front**, Berlin: A. Scherl, 1915.
- SOMEL, Selçuk Akşin: “Almanlar Dersaadet’te: 1870-1918 Devresi İstanbul’unda Almanlarla Osmanlıların Kültürel ve Toplumsal Buluşma Deneyimi”, **Boğaziçi’ndeki Almanya**, haz. Matthias vom Kummer, 2. Baskı, İstanbul: Almanya Federal Cumhuriyeti Başkonsolosluğu, 2010, s. 33-63.

- SOUCHON, Wilhelm: “Der Durchbruch S. M. Schiffe ‘Goeben’ und ‘Breslau’ von Messina nach den Dardanellen”, **Auf See Unbesiegt**, yay. Eberhard van Mantey, München: Lehmann, 1921, s. 17-31.
- SOYTÜRK, Mete: **1. Dünya Savaşı’nda 2 Soylu Asker ve 2000 Alman Subayı**, (Kemalist Demokrat Türkiye dergisi Eki), 2018.
- STEGEMANN, Hermann: **Hermann Stegemanns Geschichte des Krieges**, c. 3, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1919.
- SUNATA, İ. Hakkı: **Gelibolu'dan Kafkaslara I. Dünya Savaşı Anılarım**, haz. Kansu Şarman, 5. Basım, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017.
- ŞANLITOP, Gazanfer: **Çanakkale Geçilmedi: Yüzbaşı Mehmet Hilmi**, İstanbul: GOA Yayınları, 2006.
- TALAT PAŞA: **Talât Paşa’nın Hatıraları**, haz. H. Cahit Yalçın, İstanbul: Cumhuriyet, 1998.
- TEZCAN, Gülcan (haz.): **Gazilerin Dilinden Çanakkale**, İstanbul: Yarımada Yayınları, 2007.
- THOMSEN, Dr. Von: “Çanakkale 1965 İhtifali”, **Donanma Dergisi**, çev. Şemsi Bargut, c. 79, sy. 452, Ocak 1966, s. 8-16.
- TRIETSCH, D.: **Der Aufstieg des Islam**, Berlin: Puttkammer, 1915.

- TRUMPENER, Ulrich: “Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler**, ed. Marian Kent, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 129-163.
- TUKİN, Cemal: **Boğazlar Meselesi**, haz. Bülent Aksoy, İstanbul: Pan Yayıncılık, 1999.
- TUNA, Ozan: “Amiral Souchon'un Donanma Komutanı Olması ve Rus Limanlarının Bombalanması (29 Ekim 1914)”, **OTAM**, 36 /Güz 2014, s. 201-227.
- TUNABOYLU, İskender: “Çanakkale Cephesinde Donanma Desteği”, **Studies of the Ottoman Domain**, c. 5, sy. 8, 2015, s. 21-47.
- TUNÇ, Salih: "Fransız Askeri Ateşesi Yarbay Maucorps’un Gözüyle Alman Askerî Heyeti ve General Liman von Sanders’in İstanbul’daki Faaliyetleri", **Cedrus Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi**, c. 6, yıl, 2018, s. 613-628.
- TUNÇÇAPA, M. Şakir: “Çanakkale Muharebeleri Hatıralarım”, **Çanakkale Hatıraları**, c. 3, Üçüncü Kitap, haz. Metin Martı, 2. Basım, İstanbul: Arma Yayınları, 2005.
- TÜRK, Fahri: “Deutsche Militärmissionen und ihre Rolle beim deutsch-türkischen Waffenhandel im Osmanischen Reich 1871-1914”, **Die Elektronische Zeitschrift für politikwissenschaftliche Studien**, c. 1, sy. 1, 2010, s. 86-102.

TÜRK, Fahri:

Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012.

“Türkiye’de Alman Askeri Misyonu (III), Subaylar,/Generaller-Heyetler”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, sy. 26, Nisan 1987, s. 62-67.

UYAR, Mesut:

“Çanakkale Muharebelerinin İhmal Edilmiş Almanları: Usedom Özel Görev Grubu”, **Anafarta**, sy. 6, Bahar 2020, s. 67-70.

_____:

“Osmanlı Askerî Rönesansı: Balkan Bozgunu İle Yüzleşmek”, **Türkiye Günlüğü**, sayı 110, yıl 2012, s. 65-74.

_____:

“Sanders Askerî Yardım Misyonu (1913-1918)”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 15, Sayı 30 (Güz 2019), s. 29-84.

VAHNHOFT, Uğural:

“Çanakkale Savaşları Kitaplığı”, **100. Yılında Çanakkale: Sempozyum Tebliğleri**, ed. Aykut Ertuğrul, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2016, s. 257-264.

VAT, Dan van der:

Dünyayı Değiştiren Gemi: Goeben’in [Yavuz] 1914’te Çanakkale Boğazı’na Kaçışı, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Alfa, 2013.

VOLKER, Ullrich:

"Entscheidung im Osten oder Sicherung der Dardanellen: Das Ringen um den Serbienfeldzug 1915", **Militär-geschichtliche Mitteilungen**, c. 32, sy. 2, yıl 1982, s. 45-63.

- VOLKMANN, Erich Otto: **Der große Krieg 1914-1918**, 6. Baskı, Berlin: Verlag Ernst Steiniger, 1938.
- WALLAU: “Zwei Dardanellenkämpfe”, **Auf See Unbesiegt**, yay. Eberhard van Mantey, München: Lehmann, 1921, s. 105-111.
- WEHRLE, [Heinrich]: “Aus meinem türkischen Tagebuch”, **Die schwere Artillerie**, sy. 3, München, 1926.
- WELSCH, Otto: “Die deutsch-türkische Flotte und deutsche U-Boote vor Gallipoli”, **Marine-Rundschau**, c. 43, yıl 1938, s. 639-654.
- WENIGER, von: “Der Flottenangriff gegen die Dardanellen”, **Marine-Rundschau**, c. 30, 1925, s. 1-11, 57-69, 108-115.
- WINTERSTETTEN, Karl von: **Berlin-Bagdad: Neue Ziele mitteleuropäischer Politik**, Münih: Lehmann’s Verlag, 1913.
- _____: **Berlin – Bağdat: Alman Yayılmacılığı ve Osmanlı Politikaları**, haz. Faruk Yılmaz, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- WOLF, Klaus: **Gallipoli 1915: Das deutsch-türkische Militärbündnis im Ersten Weltkrieg**, Report Verlag, 2008.
- _____: **Gelibolu 1915 - Birinci Dünya Harbi'nde Alman Türk Askeri İttifakı**, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

- YAVUZ, Celalettin: **Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar: Çeşme Faciası'ndan Birinci Dünya Harbine Kadar Osmanlı Bahriyesi'nde Çağdaşlaşma Gayretleri**, İstanbul: İst. Dz. İk. Grp. K.'lığı Basımevi, [2000].
- YAVUZ, Mehmet: “Wilhelm Löffler’in Çanakkale Savaşları Anısına Tasarladığı Anıt-Kule”, **Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu**, 15-17 Ekim 2008 - Bildiriler, İzmir: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 4-14.
- YAZMAN, Mehmet Şevki: **Bir Subayın Kaleminden “Türk Çanakkale” Cephaneniz Yoksa Süngünüz Var**, haz. Tuncay Yılmaz, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008.
- YETKİN, Gıyas: **Yaratanların Ağzından 18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi**, Eski Muharipler Cemiyeti Yayınları, sy. 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1965.
- YILDIZ, Gültekin: “Birleşik Harekât Tecrübesi Olarak Cihan Harbinde Türk-Alman Askerî İttifakı”, **1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak**, Sempozyum Bildirileri, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2014, s. 191-202.
- _____: “Cihan Harbinde Türk-Alman İttifakı: Bir Stratejik Ortaklığın Kısa Muhasebesi”, **Türkiye Günlüğü**, sy. 136, Güz 2018, s. 12-21.
- YILMAZ, Veli: **1'nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık, 1993.

- YILMAZER, Bülent: “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri Hava Güçlerinin Analizi”, **Havacılık Tarihi Sempozyumu Bildirileri 1911-1923**, Ankara: Hava Basımevi, 2015.
- YİĞİT, Ali Ata: “Çanakkale Savaşlarının Ortaya Çıkardığı Stratejik Bir Zorunluluk: Osmanlı-Bulgar Hudut Tashihi Antlaşması”, **Bilig**, sy. 63, Güz 2012, s. 271-288.
- YORULMAZ, Naci: **Büyük Savaşın Kara Kutusu: II. Abdülhamid’den I. Dünya Savaşı’na Osmanlı Silah Pazarının Perde Arkası**, İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- YURDOĞLU, İhsan: **Almanca-Türkçe Askerî Terimler Lûgati**, İstanbul: Türkiye Yayınevi, [1944].
- YURTTAKAL, Ahmet: **18 Mart Kahramanı Cevat Paşa**, Çanakkale: Çanakkale Belediyesi, 2018.
- YÜKSEL, Ayhan: “Çanakkale Savaşlarında Sultanhisar Torpidosu, Muâvenet-i Milliye Muhribi: Mürettebatı ve Faaliyetleri”, **Osmanlı Araştırmaları**, c. XXI, yıl 2001, s. 81-96.
- ZABEL, Rudolf: **Im Kampfe um Konstantinopel und die Wirtschaftliche Lage der Türkei Während des Weltkrieges**, Leipzig: Thomas Verlag, 1916.
- _____ : **İstanbul İçin Savaş: Bir Gazetecinin Çanakkale Savaşı Anıları**, çev. Rüstem Aslan, İstanbul: Cümle Yayınları, 2015.

ZECHLIN, Erich: “Chronik der Weltpolitik: vom 15 Mai bis 15 August 1915”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, c. 6, 1915, s. 221-265.

ZEMBRZUSKA, Wanda: **Muhabirimiz Çanakkale Cephesinden Bildiriyor!**, Kitap Yayınevi: İstanbul, 2019.

ZENGİN, Ersoy: **Tophane-i Amire'den İmalat-ı Harbiye'ye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayii (1861-1923)**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2020.

ZORLU, Tuncay: “Osmanlı Deniz Teknolojisi Üzerine”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c. 4, sy. 2, yıl 2004, 297-353.

Tezler

ALTINTAŞ, Yusuf Ziya: **“Otto von Bismarck ve Osmanlı'daki İmajı”**, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2012.

ATMACA, Gökhan: **“Türk Deniz Harp Tarihinde Barbaros Zırhlısının Rolü”**, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul 2012.

BÜYÜKDAĞ, Atakan: **“Alman Sanayileşmesinin Türk-Alman Askerî-Stratejik İlişkilerine Etkileri (1815-1929)”**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2022.

ÇATAL, Yasin: **“Başkomandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Çanakkale Cephesindeki Rolü”**, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 2019.

- ÇELOĞLU, Yavuz Selim: **“Çanakkale Cephesi’nde Askeri Nakliye Hizmetleri: Beşinci Ordu Menzil Teşkilatı”,** Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ 2018.
- GRAF, Mathias: **“Aller Stürme Ungeachtet - Die rumänisch-deutschen diplomatischen Beziehungen von 1912 bis 1916: Eine Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung der diplomatischen Kultur”,** Basılmış Doktora Tezi, Konstanz Üniversitesi, 2019.
- KAŞIYUĞUN, Ali: **“Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti’nin İttifak Arayışları ve I. Dünya Savaşı’na Girişi (1911-1914)”,** Yayınlanmış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2014.
- KOÇ, Kemal: **“I. Dünya Savaşı’nda Çanakkale Boğazı ve Marmara’da Denizaltı Muharebeleri”,** Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2012.
- REICHMANN, Jan Christoph: **"Tapfere Askers" und "Feige Araber": Der Osmanische Verbündete Aus Der Sicht Deutscher Soldaten Im Orient 1914-1918,** Doktora tezi, Münster Üniversitesi, 2009.
- TUNA, Ozan: **“Alman Amiral Souchon’un Osmanlı Donanmasındaki Faaliyetleri (1914-1917)”,** Yayınlanmamış doktora tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2020.
- YILMAZER, İbrahim Bülent: **“Çanakkale Cephesi’nde Osmanlı ve İtilaf Devletleri Hava Güçlerinin Görsel Verilerle Desteklenmiş Nispi Güç Analizi”,** Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Internet Kaynakları

<https://archives.saltresearch.org/>

<https://www.bundesarchiv.de>

<https://www.bundesarchiv.de/aktenreichskanzlei>

<https://archiv.diplo.de>

<https://www.deutsche-biographie.de>

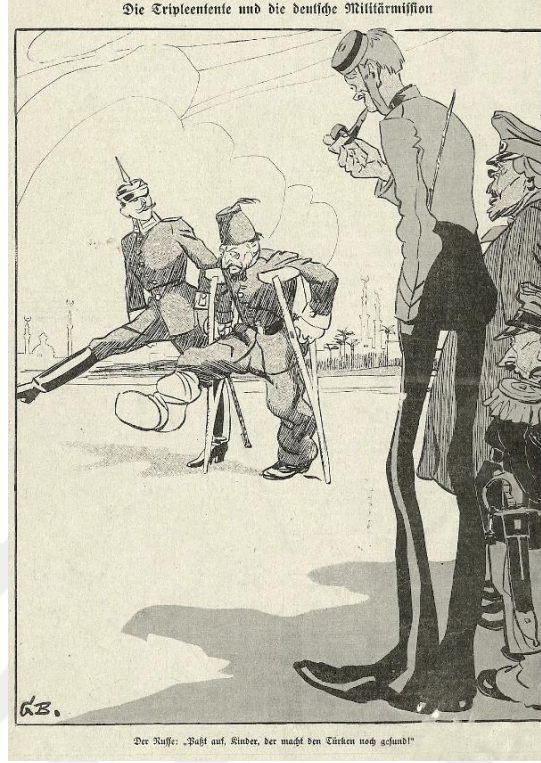
<http://www.gallipoli1915.de>

<http://feldjaeger-ehemaligentreffen.de/fjg-geschichte/>

http://www.navyingallipoli.com/r_mesudiye.html

<https://canakkalemuharebeleri1915.com>

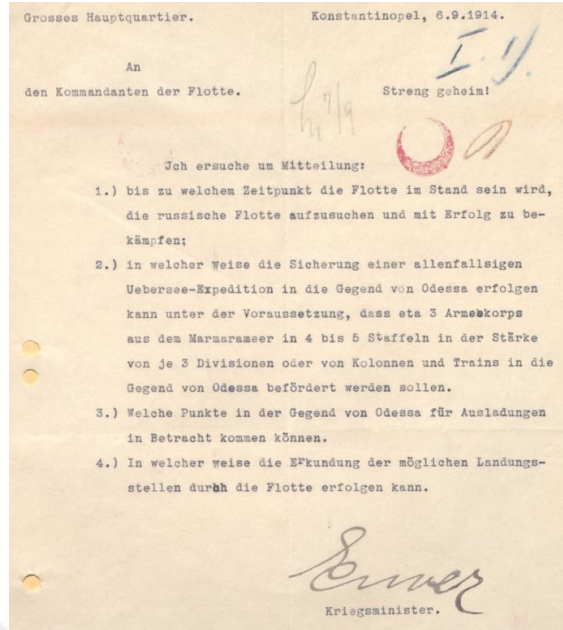
EKLER

EK 1: Alman askeri heyetin Rusya’da oluşturduğu endişeye dair bir karikatür. İtilaf ortaklarından Rus yetkilisi diğerlerine: “Çocuklar dikkatli olun, bu adam Türkleri iyileştiriyor”.
(Kladderratsch, 4 Ocak 1914)

EK 2: Amiral Suchon ve Cemal Paşa’nın birlikte bir fotoğrafı.
(DTA, Fotoğraf Arşivi, 1859-1)

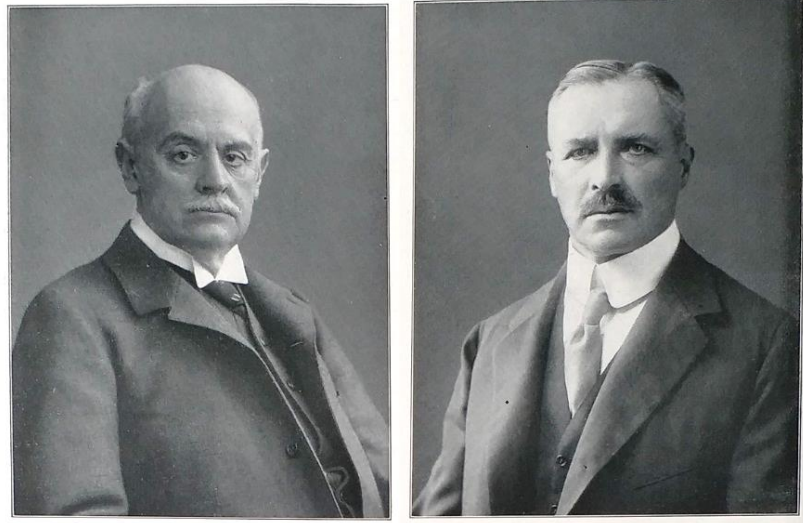

EK 3: Enver Paşa'dan Donanma Kumandanlığına 6 Eylül 1914 tarihli gizli yazı. (BArch MA, RM 40/454, s. 335)

Die deutsch-türkische Waffenbrüderschaft: Entfaltung der deutschen Kriegslagge vor der Moschee des Eroberers in Konstantinopel am Tage der Erklärung des Heiligen Krieges, 14. November. (Phot. R. Corneli)

EK 4: Cihad ilanı sırasında Fatih Camii merdivenlerinde Alman ve Türk bayrakları ile kalabalığı gösteren bir fotoğraf. (Illustrierte Zeitung, Nr. 3727, 3 Aralık 1914)

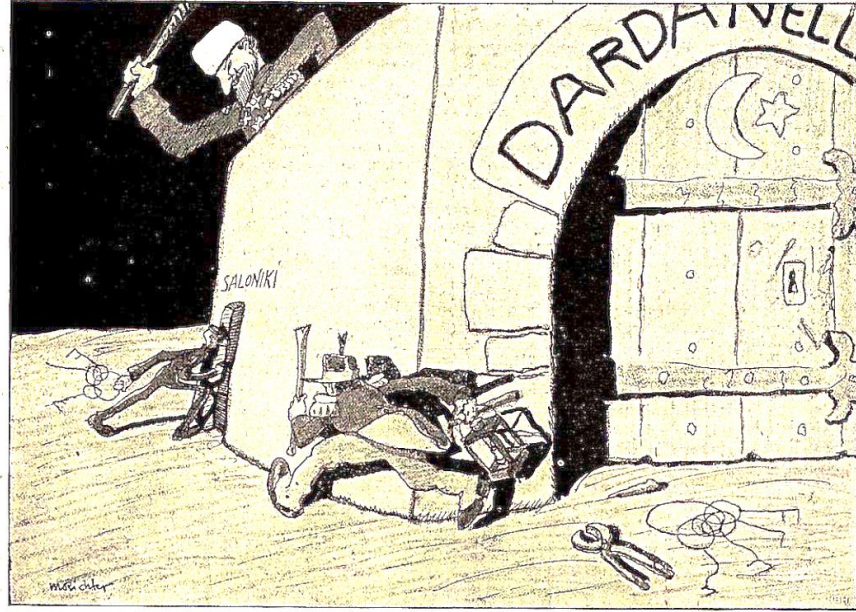
Zur Teilnahme der Türkei am Weltkrieg: Markgraf v. Pallavicini, der österreichisch-ungarische Botschafter in Konstantinopel. Zur Teilnahme der Türkei am Weltkrieg: Freiherr v. Wangenheim, der deutsche Botschafter in Konstantinopel.

EK 5: Avusturya-Macaristan Elçisi Pallavicini ve Alman Elçisi Wangenheim.
(*Illustrierte Zeitung*, Nr. 3726, 26 Kasım 1914)

EK 6: Enver Paşa, Talat Paşa ve Alman Askeri Ataşesi Lossow üçlüsünün bir Alman gazetesindeki tam sayfa kapak fotoğrafı. (*Das Illustrierte Blatt*, 25 Şubat 1917)

Die Einbrecher

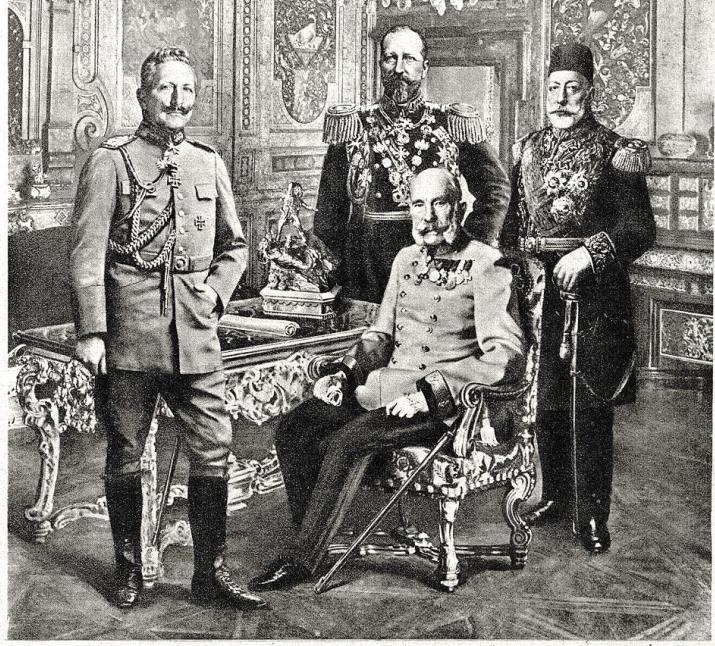

Nachdem sie vergeblich ihre Künste am Haupteingang versucht hatten, probieren sie's mit dem Nebeneingang, aber der neue Mieter ist auf dem Posten.

EK 7: Bütün çabalarına rağmen ana giriş kapısından (Çanakkale Boğazı) girmeyi başaramayan İtilaf devletlerinin (hırsızlar) yan kapıya yöneldikleri ama tepelerinde elinde sopasıyla Bulgar subayının onları beklediğini tasvir eden bir Alman karikatürü. (**Kladderratsch**, 17 Ekim 1915)

EK 8: Berlin'den İstanbul'a ulaşabilmek için ya Sırbistan-Bulgaristan ya da Romanya-Bulgaristan üzerinden geçmek gerekiyordu. Bu güzergâhları ve üç devletin konumlarını gösteren döneme ait bir harita görseli. (**Welt im Bild**, 1 Aralık 1915, s. 5)

Ereue Waffenbrüderschaft.

Die Herrscher der im neuen Vierbund zusammengeschlossenen Staaten.

EK 9: Eylül 1915 itibariyle dörtlü ittifakın hükümdarlarının fotoğrafları basında “silah arkadaşlığı”nı temsilen çokça yer almaya başlayacaktır. (**Kriegsbilder: Beilage der Linzer "Tages-Post"**, Nr. 43, 1915, Kapak fotoğrafı)

EK 10: Waldemar Pieper (ortada oturan) ile Silah Dairesinde (Waffenamt) görevli diğer pek çok subay ve görevlinin toplu fotoğrafı. (**BArch MA, N 587/34**)

43

27. November 1914.

Uebersicht ueber die Verteilung der zur Sondermission gehorigen an Land verwendeten Offiziere der Kaiserlichen Marine in Bereich der Generalinspektion der Kuestenfestungen und des Minenwesens.

	Tuerk. Dienstgrad	Dienststellung
General v. Usedom	General der Artillerie	Generalinspekteur der Kuestenfestungen und des Minenwesens, Grosses Hauptquartier
Admiral Merten	Generalleutnant	Dardanellen, Delegierter des Gr. Hauptquartiers
Lt. z. S. v. Kuehlwetter	Generalmajor	Bosporus, Delegierter des Gr. Hauptquartiers
Lt. v. Janson	Major	Generalstabsoffizier bei der Generalinspektion
Stabschef Danz	Major	Beim Stabe der Gen. Inspektion
Stabschef Kptlt. Gehl	Oberleutnant	
Stabschef Kptlt. Beutner	Oberleutnant	
Stabschef Leutnant Heid	Oberleutnant	
Kpt. Wossidlo	Oberleutnant	Kommandeur der Lehrbatterie Dardanellen
Lt. z. S. d. Matr. Art. Herschel	Hauptmann	Lehrbatterie Dardanellen
Lt. z. S. v. Wurm	Oberleutnant	
Lt. z. S. d. Matr. Art. Matz	Oberleutnant	
Ingenieur Heeder		beim Stabe Dardanellen
Stabsarzt d. R. Dr. Rosenberger	Ob. Stabsarzt	Kommandeur der Lehrbatterie Bosporus
Kpt. z. S. D. Weimann-Bischoff	Oberstlt.	Batterie Anatoli Kawak
Lt. z. S. d. Matr. Art. Koritzki	Hauptmann	Batterie Anatoli Kawak
Lt. z. S. v. Wurab	Oberleutnant	
Stabsarzt Zacharias-Langhans	Stabsarzt	beim Stabe Bosporus
Lt. z. S. d. R. Matthiesen	Kptlt.	Fuehrer der Minensuchdivision Bosporus
Lt. z. S. Brandt	Lt. z. S.	Minensuchdivision Bosporus
Lt. z. S. Koch	Oblt. z. S.	Leiter des Wachdienstes auf dem Wasser Bosporus
Lt. z. S. d. R. Wahlen	Lt. z. S.	Wachdienst auf dem Wasser Bosporus

EK 11: Sahil İstihkamâtı ve Torpil Kıtaatı Genel Müfettişliğinde görevlendirilen özel kumandanlığa mensup Alman subaylarının adı, rütbesi, Osmanlı ordusunda yükseltilecek rütbesi ve görev yerlerine dair 27 Kasım 1914 tarihli liste. (BArch MA, RM 40/55, s. 43)

EK 12: Alman Amiralleri Usedom ve Merten ile Cevat Paşa'nın deniz muharebeleri döneminde Çanakkale Boğazı'nın denizden savunulmasının üst komuta kademesini oluşturdukları görülmektedir. (Das Illustrierte Blatt, nr. 17, 25 Nisan 1915, s. 2)

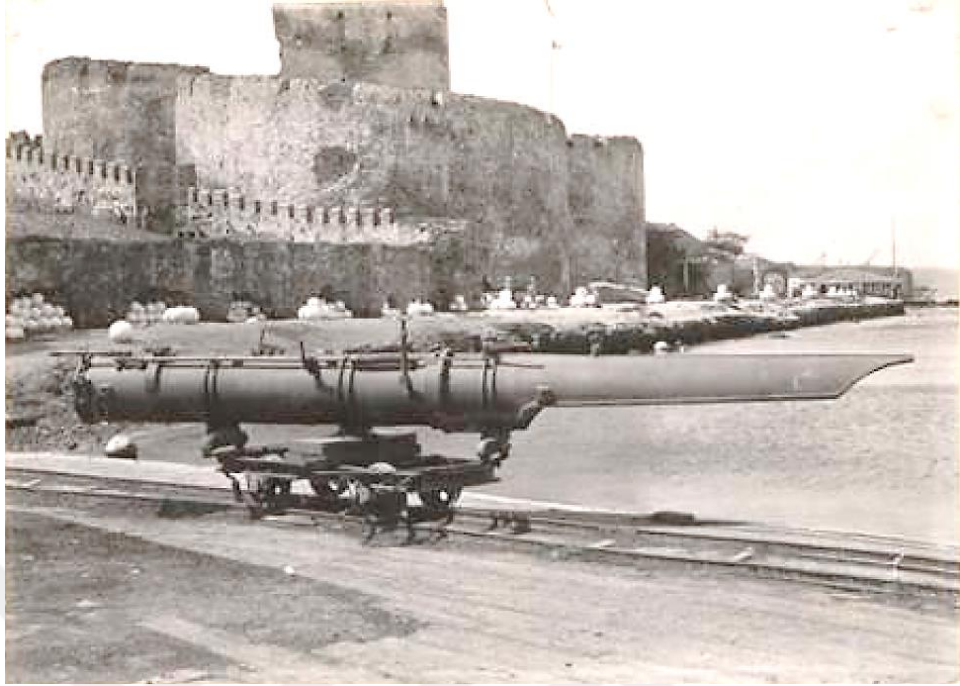

Die Verteidiger der Dardanellen.

EK 13: Amiral Usedom ve Merten Çanakkale’de Karargâh binası önünde. Arkalarındaki isimler sağdan sola olmak üzere karargâh subayları Deniz Üsteğmeni Heinrich Prinz Reuss, Usedom’un yeveri ve tercümanı Ziya Bey, Deniz Yarbay von Janson, Deniz Binbaşı Schneider, Anadolu Hamidiye komutanı Deniz Binbaşı Wossidlo. (**BArch, Bild 183-R36163**)

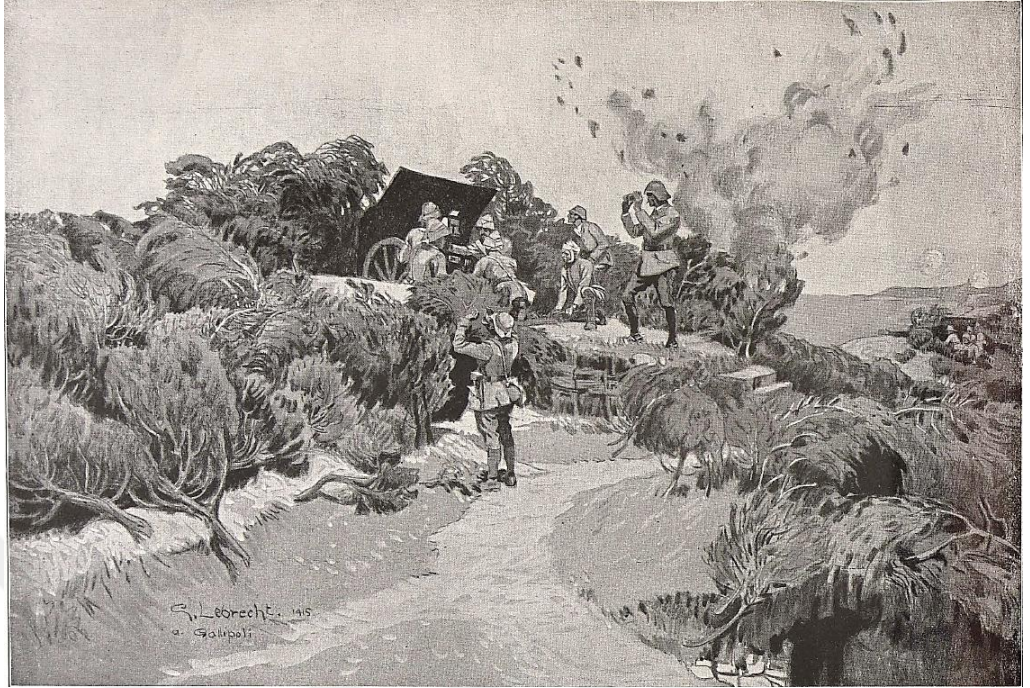
EK 14: Anadolu Hamidiye Tabyası’nın genelini gösteren, gazeteciler, subaylar ve meydanda birliklerin görüldüğü bir fotoğraf. (**BArch, Bild 183-S29580; Atlas Tarih: Fotoğraflarla Çanakkale Savaşları**, İstanbul: Doğan Burda, 2011, s. 52-53)

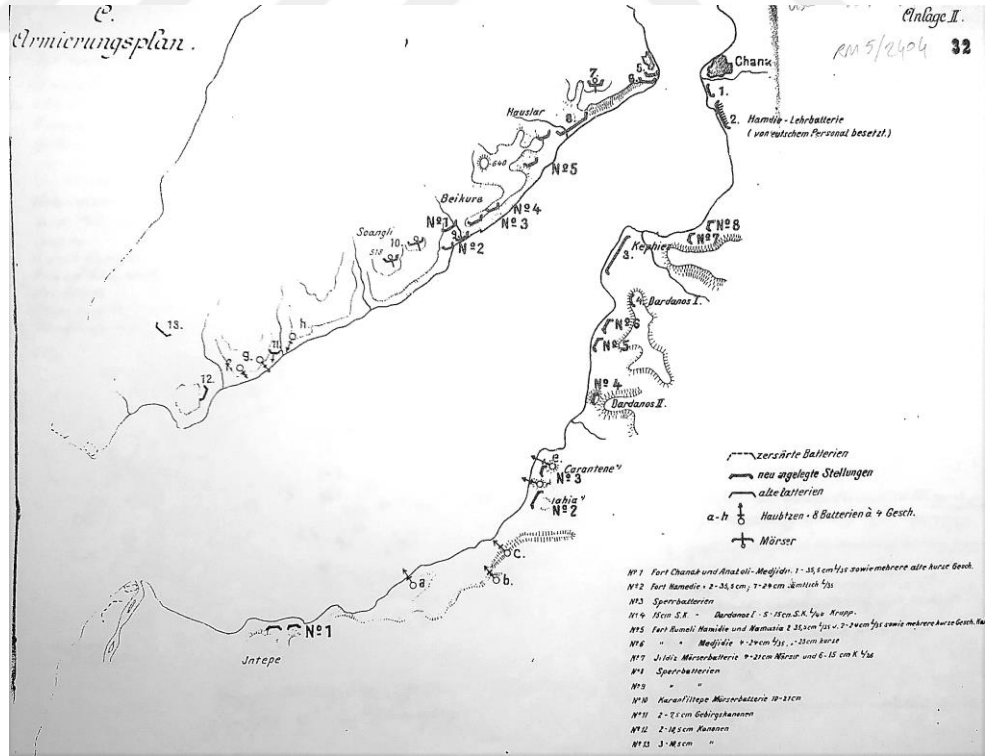
EK 15: Kilitbahir torpido bataryasının işgal döneminde çekilmiş bir fotoğrafı.
(TNA WO, 317/1, Gallipoli Photographs, s. 39)

EK 16: “Çanakkale Boğazında obüs bataryalarının kahraman kumandanı Yarbay Wehrle” alt yazılı fotoğraf. (*Illustrierte Zeitung*, Nr. 3782, 23 Aralık 1915)

EK 17: Alman savaş ressamı Georg Lebrecht'in birbirine komşu obüs bataryalarına dair bir çizimi. (*Illustrierte Zeitung*, Nr. 3788, 2 Şubat 1916, s. 154)

EK 18: Amiral Usedom'un 16 Mart 1915 tarihli raporunun ekinde yer alan Boğaz tahkimatı planı. Burada tahrip olan, önceden mevcut olan ve yeni kurulan bataryalar numaralandırılarak konumları gösterilmiştir. (BArch MA, RM 5/2404, s. 32)

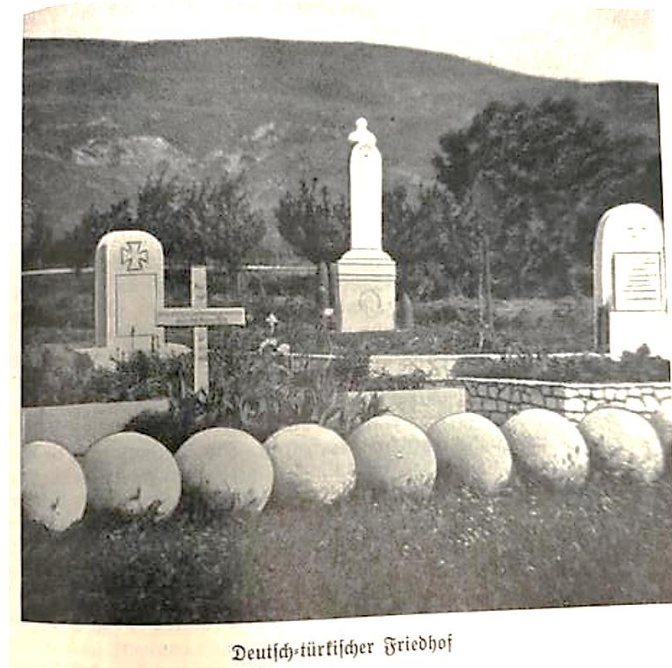
EK 21: Savaş dönemine ait hava fotoğrafında şehrin bu bölgesinde Anadolu Hamidiye Tabyası haricinde henüz hiçbir yapılaşmanın olmadığı görülmektedir. 18 Mart Şehitliğinin bulunduğu bölge ok ile gösterilmiştir. (<https://www.2aircraft.net/forum/threads/gallipoli-dardanells-turkey-1915-photo-reconnaissance-original-pictures.41065/> Erş. 28.03.2022)

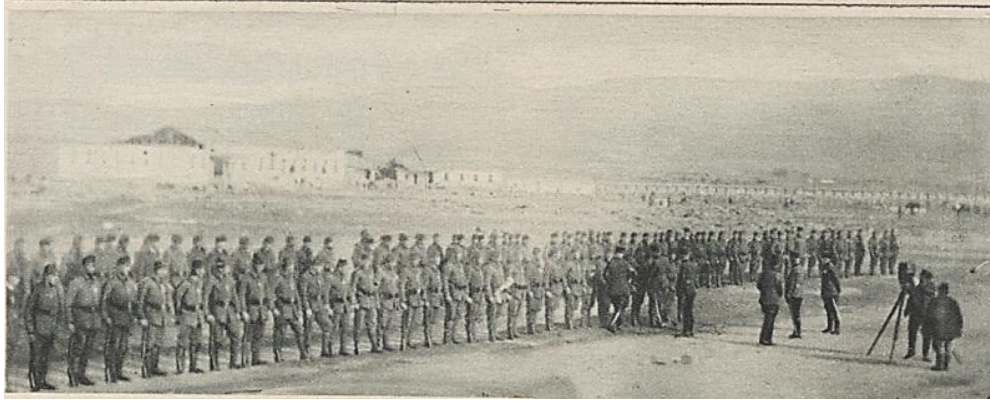
EK 22: “Çanakkale Hamidiye Tabyasında dünya tarihinde ilk kez Alman ve Türk askerlerinin haç ve hilalin yanyana olduğu mezarlarda birlikte yattıkları askerî mezarlık”.
(**Das Illustrierte Blatt**, nr. 17, 25 Nisan 1915, s. 16)

EK 23: Prusya’da yayınlanan bir savaş gazetesinin tam kapak sayfasında Anadolu Hamidiye şehitliğindeki hilal ve haçın yakın plan fotoğrafı. (*Stettiner illustrierte Kriegs-Zeitung*, nr. 44, 1915)

EK 24: Hamidiye şehitliğinin mermer mezar taşları ile sonraki döneme ait olduğunu düşündüğümüz bir fotoğrafı. (Feldmann, “Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918”, s. 653)

Zu der glänzenden Abwehr des englisch-französischen Angriffs auf die Dardanellen: Verteilung von Eisernen Kreuzen im Hofe des Forts Hamidiye.

EK 25-26: Anadolu Hamidiye tabyasında 26 Mart 1915 günü tabyanın Alman personeli için düzenlenen madalya törenine ait iki fotoğraf. (*Das Illustrierte Blatt*, nr. 17, 25 Nisan 1915, s. 16; *Illustrierte Zeitung*, Nr. 3749, s. 532)

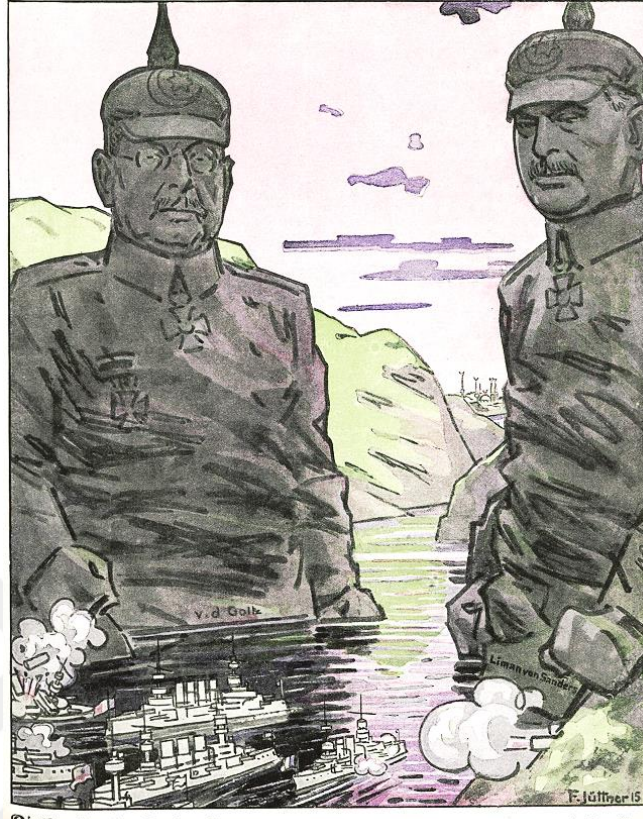

Admiral von Usedom

Korv. Rapt. von Janson

EK 27-28: Amiral Usedom ve kurmay başkanı Janson'un Osmanlı üniforması ile at üzerinde fotoğrafları. (Feldmann, "Das Oberkommando der Meerengen in den Dardanellen 1914-1918", s. 641)

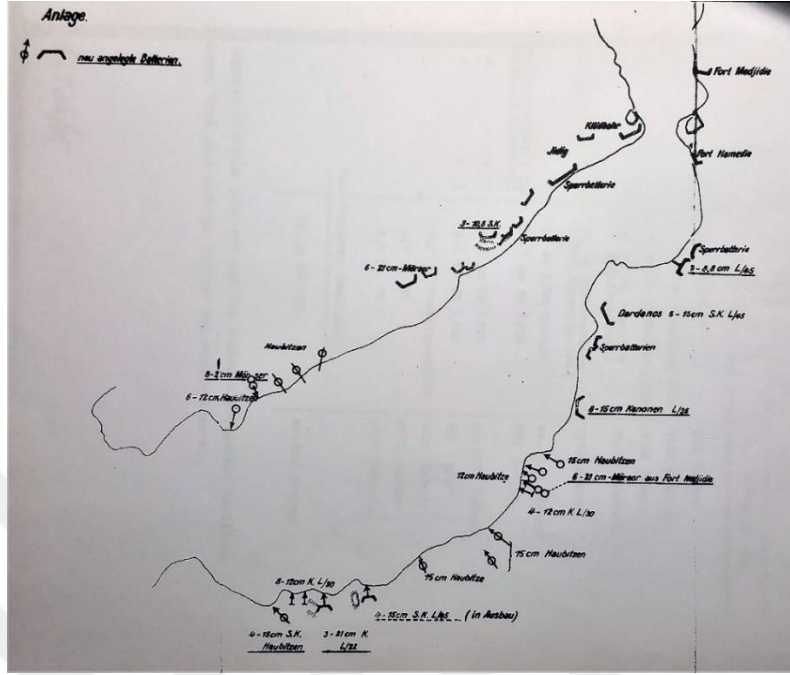

Die Wacht an den Dardanellen. Die Engländer: Goddam! Diese Jellen haben so eklige preußische Formationen!

EK 29: Birinci ordu komutanı Goltz Paşa ile Beşinci ordu komutanı Liman von Sanders İstanbul'un kilidi olan Çanakkale Boğazı girişinin iki yakasında devasa kayalar biçiminde çizilmiş. Alt yazı "Çanakkale'de nöbet. İngilizler: Kahretsin! Bu kayalar ne kadar da iğrenç Prusya formuna sahipler!". (*Lustige Blätter*, 1 Mayıs 1915, Kapak)

EK 29a: Tahliye sonrası 1916 yılı sonbaharında çekilmiş Amiral Usedom, Amiral Merten, Liman von Sanders ve Cevat Paşa'nın da bulunduğu toplu bir fotoğraf. (*BArch MA, N 587/34*)

EK 30: 18 Mart sonrası Erenköy-İntepe civarına kurulan yeni bataryaları gösteren Boğaz tahkimatı çizimi. **BArch MA, RM 5/2404, s. 56.**

Admiral v. Usedom-Paidon.
Der Leiter der türkischen Torpedoenverteidigung, erhielt das Eisenkreuz 1. Klasse. Der Orden ist ihm wegen seiner hervorragenden Leistungen im Eginateldange verliehen worden.

EK 31: Amiral Usedom, 1902 yılında Çin Boxer Ayaklanmasının bastırılmasındaki yararlılığından ötürü Prusya Askerî Liyakat Nişanı [Pour le Mérite] ile ödüllendirilmişti. Boğaz savunmasındaki başarısından ötürü 1915 Ağustos’unda bu nişana Meşe Yaprağı eklenerek en üst düzey nişana sahip olmuştur. (Karl Aspern, **Illustrierte Geschichte Des Europäischen Krieges**, 1914/16, c. 4, Regensburg: Josef Habbel, 1915, s. 46)

EK 31a: Alman İmparatoru II Wilhelm'in 1917 Ekim ayında Çanakkale ziyaretinden bir fotoğraf. Anadolu Hamidiye Tabyası ziyaretinde Amiral Usedom, II. Wilhelm, Enver Paşa ve Amiral Merten ön planda görünmekte. (Australian War Memorial, P11504.008, <https://www.awm.gov.au/collection/C2082397> - Erş. 10.09.2022)

EK 31b: Alman İmparatoru II Wilhelm'in 1917 Ekim ayında Çanakkale ziyaretinden. Osmanlı üniformasıyla Amiral Merten (solda), II. Wilhelm (ortada) ve Amiral Usedom'un (sağda) Boğaz kıyısında yakın plan fotoğrafı. (<https://historyontheorientexpress.tumblr.com/image/176268720656> - Erş. 10.09.2022)

EK 32: Amiral Souchon'un Osmanlı Donanma Komutanı olduktan sonra kurmayları ile fotoğrafı.
Soldan sağa: Enver Bey, Busse, Souchon, Büchsel, Wichelhausen, Hakkı Bey.
(*Illustrierte Zeitung*, Nr. 3735, s. 111)

Deutsche Matrosen in der Türkei bei einem Ausflug mit der landesüblichen türkischen Kopfbedeckung. (Die Gruppe bildet einen Halbmond mit Stern.)

EK 33: Alman bahriyelilerin Osmanlı ile silah arkadaşlığının ilginç bir görsel örneği de henüz Kasım 1914'de Alman basınında yayınlanan fesli Alman denizcilerinin toplu halde ay yıldız şeklinde verdikleri pozdur. (*Illustrierte Zeitung*, Nr. 3725, s. 697)

EK 34: Türk-Alman silah arkadaşlığı: Osmanlı/Alman bahriyeli subay ve erleri Hamidiye Kruvazörünün güvertesinde. (Kriegsbilder: Beilage der Linzer "Tages-Post", Nr. 6, 1915, s. 3)

EK 35: Yavuz Sultan Selim'in güvertesinde toplu halde kalabalık bir mürettebat fotoğrafı. (Welt im Bild, nr. 1, 24 Şubat 1915, s. 3)

Unsere Blaujaden in der Türkei
Deutsche Matrosen vom Kreuzer „Goeben“ marschieren durch die Straßen von Konstantinopel

EK 36: Yavuz'un Alman denizcilerinin İstanbul Beyazıt Camii önünde halk önünde geçit töreni.
(Das Leben im Bild-Kriegsbilder, 1916, nr. 48, s. 4)

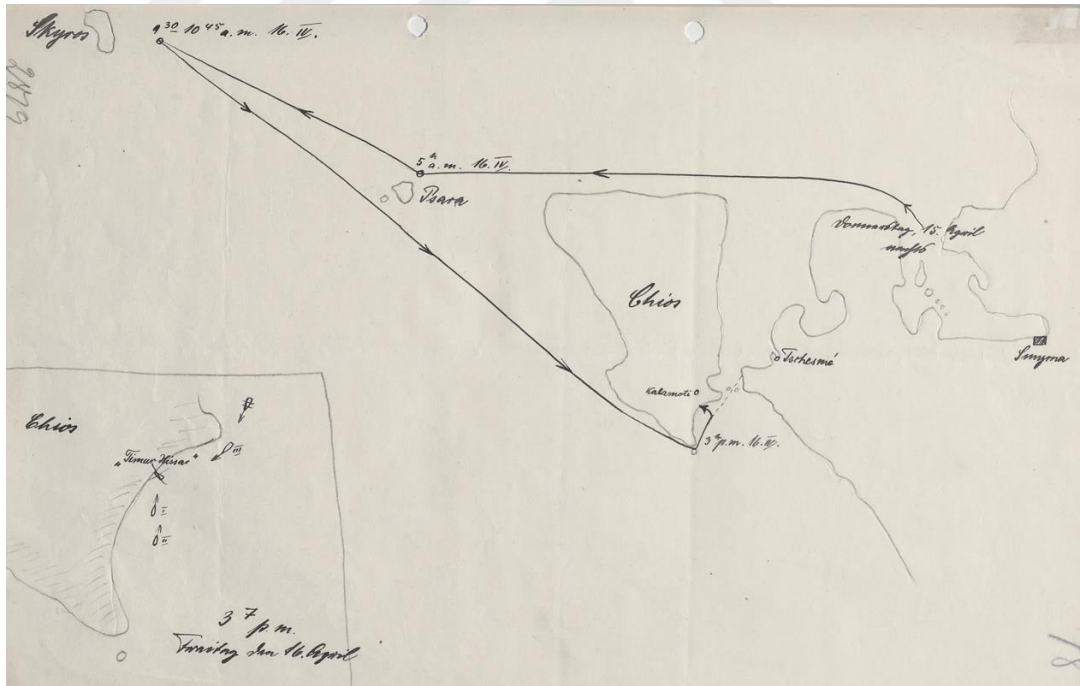

Kapitän Ackermann (X), der Kommandant des Yavuz
Sultan Selim mit seinen Offizieren.

EK 37: Yavuz'un komutanı Ackermann ve subaylarının geminin güvertesinde toplu fotoğrafı.
(Kriegsbilder: Beilage der Linzer "Tages-Post", Nr. 14, 1915, s. 5)

EK 38: Midilli'nin komutanı Deniz Yarbayı von Kettner ile geminin diğer subaylarının toplu fotoğrafı. (Kriegsbilder: Beilage der Linzer "Tages-Post", Nr. 6, 1915, s. 2)

EK 39: Demirhisar'ın 15-16 Nisan harekâtı ve Sakız Adası'nın güneyinde Anadolu sahiline yakın geminin etkisiz hale getirildiği yeri gösteren el çizimi harita. (BArch MA, RM 40/439, s. 85)

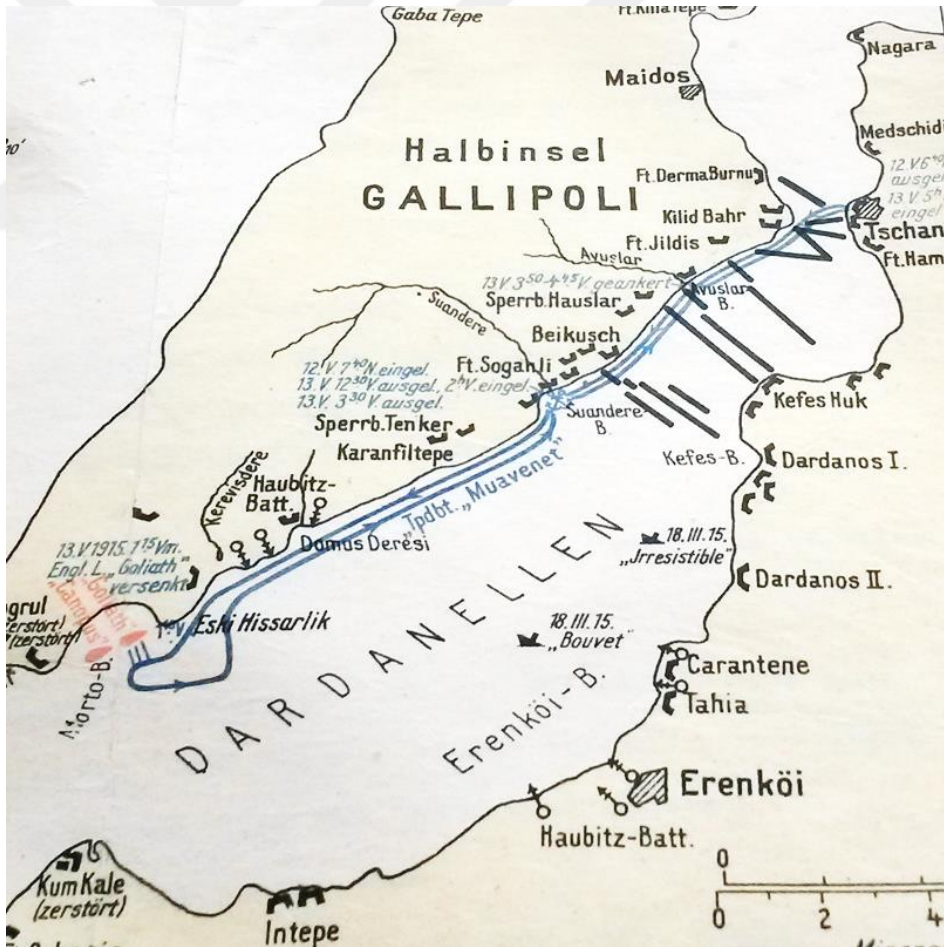
EK 40: Rudolf Firle'nin Osmanlı hizmetinde çekildiği fesli stüdyo fotoğrafı: “Muavenet-i Milliye torpido muhribi zabitanından Almanyalı Yüzbaşı Firle Bey”. (DTA, Fotoğraf Arşivi, AA.646)

EK 41: Salih Münir Bey imzalı Goliath'ın Muavenet tarafından batırılışını tasvir eden resim. (Illustrierte Zeitung, Nr. 3753, s. 674)

EK 42-43: Muavenet-i Milliye'nin torpido kovanlarından biri İstanbul Deniz Müzesi Arşivi taşınıncaya kadar bahçesinde sergilenmekteydi (solda). Bir diğeri Çanakkale Deniz Müzesinin ikinci katında sergilenmektedir. (Fotoğraflar: Y. Z. Altıntaş)

EK 44: Muavenet operasyonunun güzergâhını gösteren ve Firl'e'nin evrakında bulunan bir harita. (BArch MA, N 155/21, s. 342)

تلفراف مخابراته و رفربره

24

مستور	آمر	مستور
Muavenet	Flotta	Chariah

عدد	مستور	مستور	مستور	مستور
13/5	14/5	46	46	46

أدرس:

Gen Flotta

1. May. Minicupff in

der Mortobufft fünf 3 torzade

bruffar maffaukt.

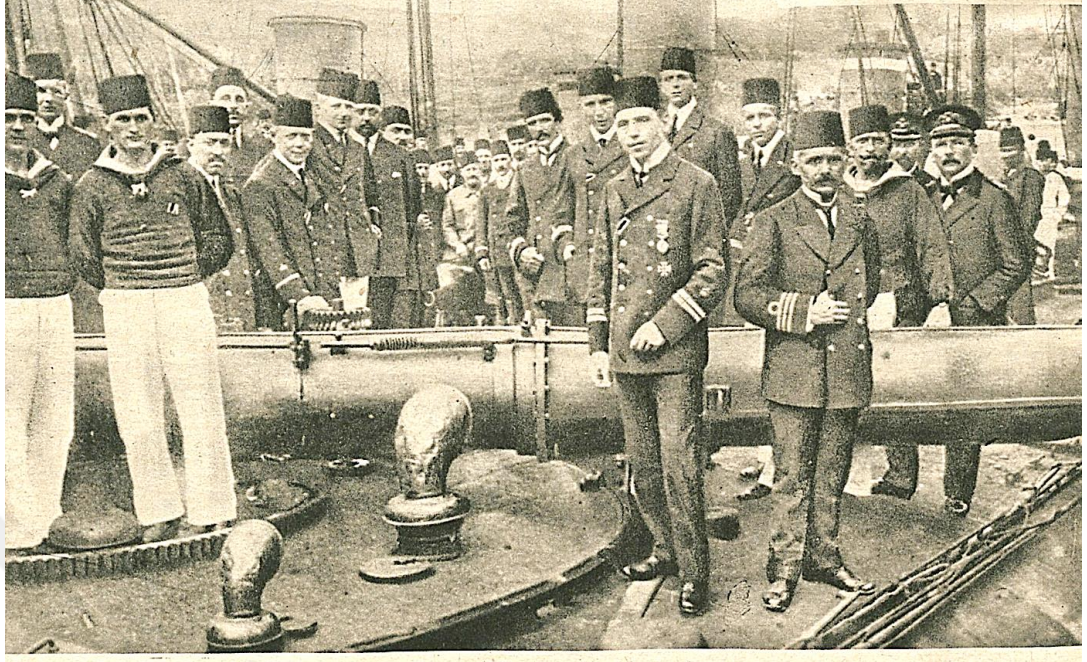
Firle

EK 45: Firle'nin Morto koyunda İngiliz zırhlısının üç atışla batırıldığını donanmaya bildirdiği telsiz telgraf muharebe varakası. (BArch, MA, 40/8, s. 24)

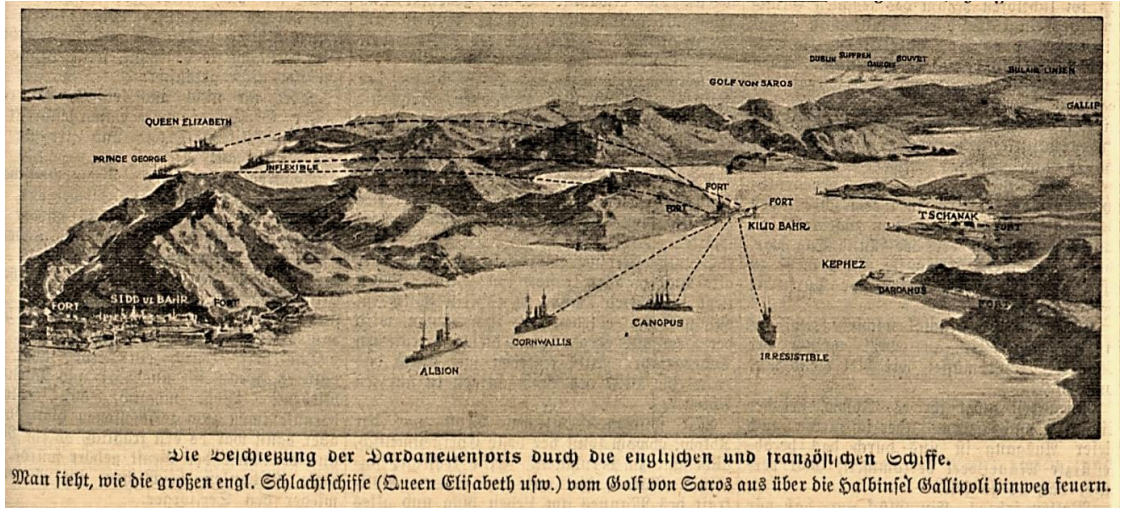
Rapitänleutnant Firle, der gemeinsam mit dem türkischen Rapitän Ahmed das Kommando des türkischen Torpedobootzerstörers „Muavenet-i Milliye“ führte, der am 14. Mai das englische Linienschiff „Goliath“ torpedierte und zum Sinken brachte. (Phot. Sebah &

EK 46: Operasyonun üzerinden bir ay geçmemişken Alman basınında Firle'nin fotoğrafı “Muavenet-i Milliye torpido muhribini Türk kaptan Ahmed ile birlikte kumanda eden Deniz Yüzbaşı Firle...” alt yazısıyla verilmiştir. (Illustrierte Zeitung, 3 Haziran 1915, Nr. 3753, s. 672)

Kapitänleutnant Firtle an Bord des türkischen Torpedobootsgeräters „Muavenet-i Milliye“.

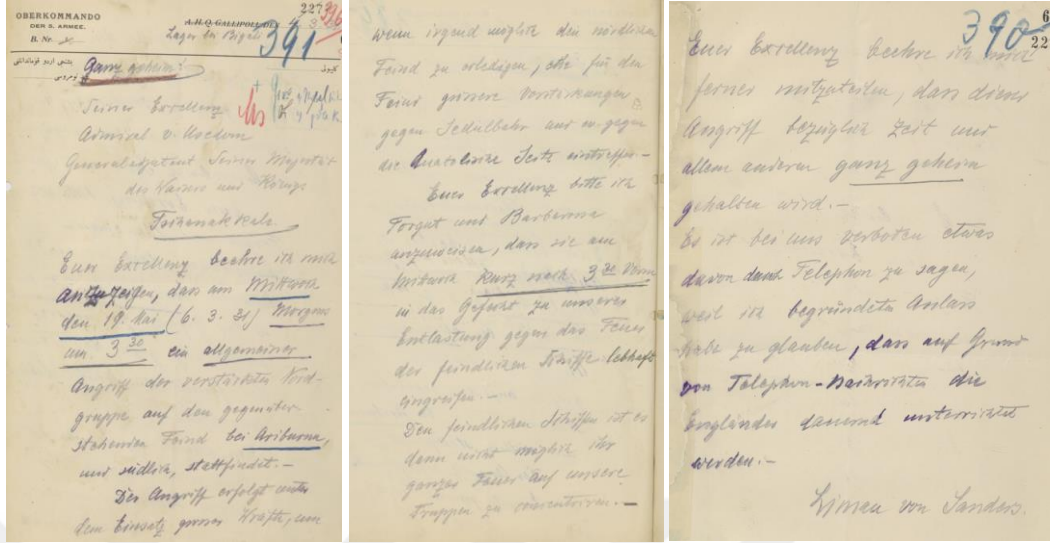
EK 47: Muavenet'in güvertesinde mürettebat ile birlikte çekilen toplu fotoğraflarda Alman Subayı Firtle ve Ahmet Saffet Bey ikilisinin ön planda oldukları görülmektedir. (Welt im Bild, nr. 43, 15 Aralık 1915, s. 4)

Die Beschießung der Vardaneenports durch die englischen und französischen Schiffe.

Man sieht, wie die großen engl. Schlachtschiffe (Queen Elizabeth usw.) vom Golf von Saros aus über die Halbinsel Gallipoli hinweg feuern.

EK 48: İtilaf filosunun Kilitbahir grubunu hedef alan endirekt atışlarını gösterir bir Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası çizimi. (Illustriertes Unterhaltungs-Blatt, nr. 18, 2 Mayıs 1915)

EK 49: Liman von Sanders'in Bigalı Ordugâhından 17 Mayıs 1915 günü el yazısıyla Amiral Usedom'a gönderdiği, Barbaros ve Turgud'un desteğini de istediği yazısı. (BArch MA, RM 40/8, s. 60-61)

EK 50: Tahliye sonrası 1916 yılında Boğazın dış savunmasını güçlendirmek amacıyla öne sürülen ve yeni kurulan bataryalar. (BArch MA, RM 40/1, s. 182)

OBERKOMMANDO
DER 5. ARMEE.
B. Nr. *419*
199 *418*
A.H.Q. GALLIPOLI, DEN
bei Maltepe 3. Mai
K. H. K. *Seiner Excellenz*
Admiral v. Usedom.
Der Angriff auf Sedulbaker, der
heute Nacht schon mit Törten
bei Sedulbaker vorgezungen war
(3 maschinengewehre genommen)
musste bei Tagesanbruch wegen
des Feuers der feindlichen Schiffs-
geschütze in weitere Durchführung
aufgegeben werden. Die Truppen
mussten in Deckung zurückgezogen
werden. - Sie stehen aber vorwärts
der gestrigen Linie. -
Der Angriff wird heute Abend mit
Verstärkungen versucht.
Bitte bei Gelegenheit heute
Abend um nach Möglichkeit
zu unterstützen, und morgen

ganz früh, durch das Feuer
unserer Schiffe das Feuer
der feindlichen Schiffsgeschütze
etwas zu binden, so dass nicht
alle feind. Schiffe auf unsere
Truppen überrennen können.
Jedes Schießen unserer Schiffe
und so möglich der vorderen
Feuerungsstellungen leicht
etwas ab.
gehörigste Empfehlungen.
Lieber v. Sanders

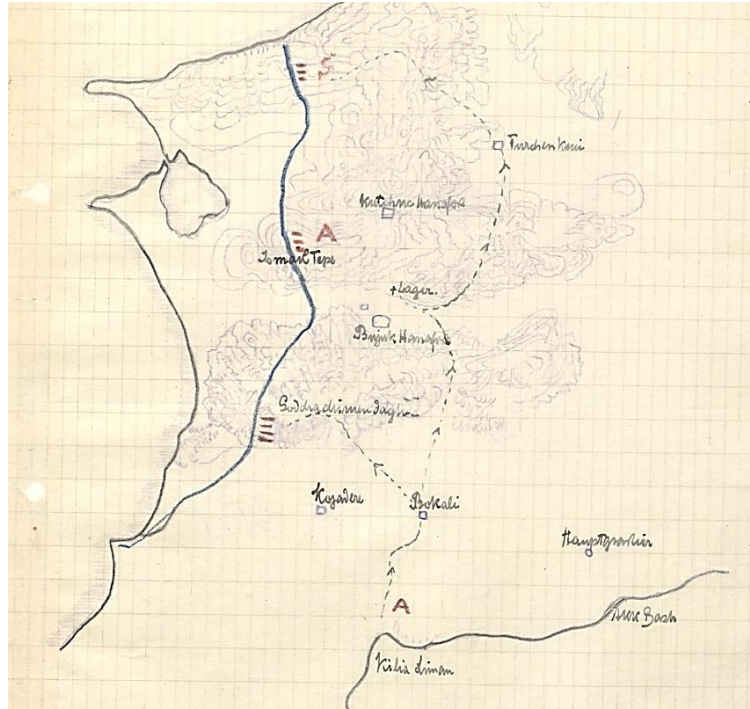
EK 51: Sanders'in 3/4 Mayıs gecesi yapılacak taarruz için Usedom'dan düşman gemilerinin müstahkem mevki topçuları veya donanma unsurları tarafından rahatsız edilmesini rica ettiği yazı. (BArch MA, RM 40/8, s. 7, Maltepe 3 Mayıs 1915)

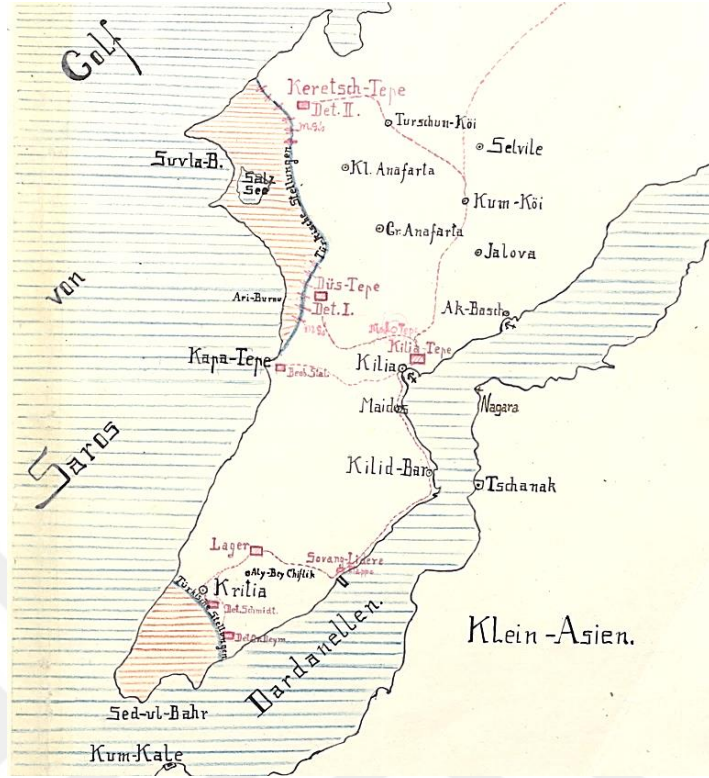
EK52: Alman Çıkarma Birliğinin makineli tüfekçilerinden Teğmen Niemann ve Bleichschmidt'in Arıburnu'nda 339-33 numaralı makineli tüfekleri ve diğer iki askerle fotoğrafı (Günther Hartnagel Koleksiyonu <https://www.flickr.com/photos/39631091@N03/3823210064> - Erş. 20.10.2020)

EK 53: Alman Çıkarma Birliğinin subaylarından Deniz Teğmen Hildebrandt ve Deniz Üsteğmen Boltz'un da bulunduğu Midilli'nin Alman ve Türk bahriyeli subaylarının bir arada çekildikleri bir fotoğraf. Fotoğrafta arka sıra en soldaki Hildebrandt, soldan yedinci ise Boltz'dur. Orta sıranın ortasında Midilli'nin kaptanı Kettner, önde solda oturan ise İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Donanma Komutanı olan Karl Dönitz'dir. (Mäkelä, *Auf den Spuren der Goeben*, s. 87)

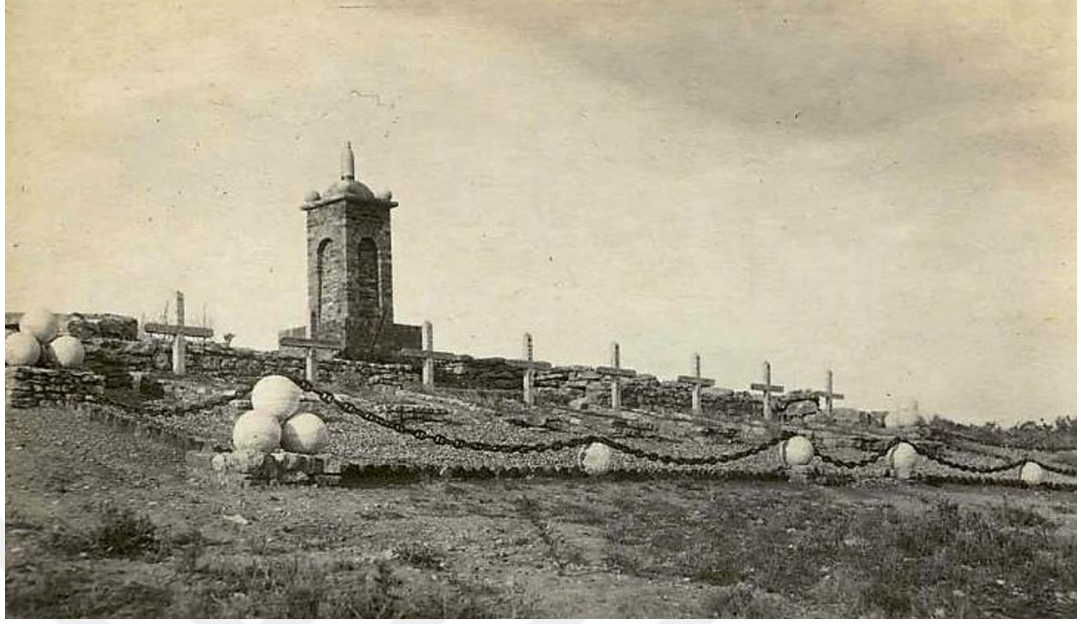
EK 54: Makineli tüfek birliklerinin Kuzey cephesinde konuşlandıkları bölgeleri ve Kilya'daki ordugâhtan bu bölgelere ulaşımı gösteren el çizimi harita. (BArch MA, RM 40/440, s. 44)

EK 55: Alman Çıkarma Birliğinin Ekim ayı sonrasında teşkil edilen iki müfrezesinin konumlarını ve Kilyatepe ordugâhına bağlantı yolunu gösteren bir çizim. (BArch MA, RM 40/440, s. 87)

EK 56: Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders'in, İngilizlerden ele geçirilen makineli tüfeklerle teşkil edilen "Ganimet Mitralyöz Bölüğü"nü teftişinde çekilen bir fotoğraf. (Harb Mecmuası, sy. 5, s. 71)

EK 57: Kilyatepe’de bugün mevcut olmayan Alman mezarları ve anıt mezarının o dönemden kalma fotoğrafı. (**Am Bosphorus: Deutsche Soldatenzeitung**, Nr. 14, 31 Mart 1918, Bildbeilage, s. 3)

Zu den schweren englischen Schiffsverlusten in den Dardanellen.

The heavy English Naval Losses in the Dardanelles. Le gravi perdite che hanno subite gli inglesi nei Dardanelli. Para las graves pérdidas de buques ingleses en los Dardanelos. As grandes perdas de navios ingleses nos Dardanellos.

Das Linienschiff „Majestic“ wurde vor Sedul Bahr in den Grund gesenkt.

The battle ship „Majestic“, which was sunk near Sedul Bahr.

Le vaisseau de ligne „Majestic“ coulé devant Sedul Bahr.

La nave di battaglia „Majestic“ è stata colata a fondo presso Sedul Bahr.

El buque de linea „Majestic“ fu echado á pique delante de Sedul Bahr.

O navio de linha „Majestic“ foi metido a pique deante de Sedul Bahr.

الدائرة "ماجستيك" التي غرقت امام سد البحر.

Das Schlachtschiff „Goliath“, das ein türkischer Torpedoboot mit fast der ganzen Mannschaft zerstörte.

The battle ship „Goliath“ which with nearly the whole crew was sunk by a Turkish destroyer.

Le vaisseau de ligne „Goliath“ coulé avec presque tout son équipage par un contre-torpilleur turc.

La corazzata „Goliath“ è stata silurata da un cacciatorpediniere turco. Gli inglesi hanno da deplorare la perdita di quasi tutto l'equipaggio.

El buque de guerra „Goliath“, que, con casi toda su tripulación, fu echado á pique por una cazatorpedera otomana.

O navio de batalha „Goliath“ foi metido á pique por um destroyer turco, perecendo quasi toda a tripulação.

الدائرة "غوليات" التي اغرقها السفاعة المديرة (معاونة ملية) وقد غرق القسم الاعظم من بحارها.

Das Panzerschiff „Triumph“ wurde von einem deutschen Unterseeboot torpediert.

The armored ship „Triumph“ torpedied by a German sub-marine.

Le vaisseau cuirassé „Triumph“ torpillé par un sous-marin allemand.

La corazzata „Triumph“ è stata silurata da un sottomarino tedesco.

El acorazado „Triumph“ fué torpedeado por un submarino alemán.

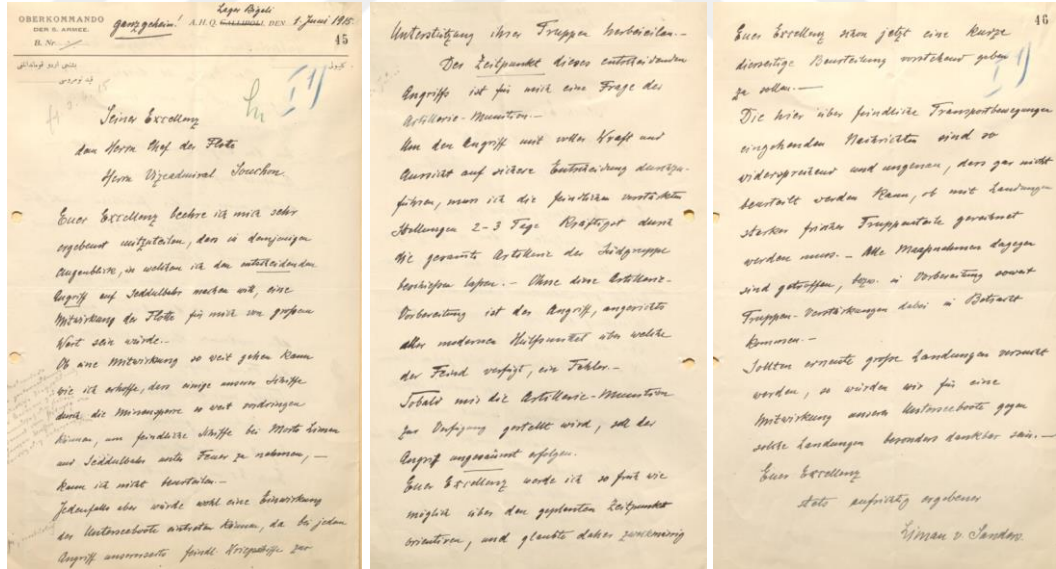
O navio couraçado „Triumph“ foi torpedeado por um submarino alemão.

المديرة "تريومف" التي نسفت من غواصة المانية.

EK 58: Çanakkale Cephesinde 1915 yılı Mayıs ayında batırılan Goliath, Triumph ve Majestic adlı üç İngiliz zırhlısının Alman savaş basınında yer alan toplu bir fotoğrafı. (**Welt im Bild**, nr. 16, 9 Haziran 1915, s. 6)

EK 59: Başarisından ötürü U21 denizaltısının komutanı Hering'in fotoğrafına yer verilen bir gazetedeki fotoğraf alt yazısında U51 yazılıdır. (**Das Illustrierte Blatt**, 24 Ekim 1915, nr. 43, s. 13)

EK 60: Sanders'in Seddülbahir'e bir taarruz yapmak istediğini ve burada donanmanın katkısının kendisi için çok değerli olduğunu yazarak Amiral Souchon'dan destek istediği 1 Haziran 1915 bir mektup. (**BArch MA, RM 40/454**, s. 45-46)

ÖZGEÇMİŞ

Yusuf Ziya ALTINTAŞ, ilk ve ortaöğreniminin ardından gittiği Almanya’da Potsdam Üniversitesinin hazırlık eğitimini (Studienkolleg) 2001 yılında tamamladı. Türkiye’ye döndükten sonra başladığı İstanbul Üniversitesi Almanca Mütercim Tercümanlık Bölümünden 2008 yılında mezun oldu. Yüksek Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünde “Otto von Bismarck ve Osmanlı’daki İmajı” başlıklı yüksek lisans tezi ile 2012 yılında tamamladı. Çalışma alanı öncelikli olarak yakın dönem Osmanlı-Alman siyasi ve askerî ilişkileridir. Evli ve iki çocuk babasıdır. İyi derecede Almanca, orta seviyede İngilizce bilmektedir. 2018 yılından beri İstanbul Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.